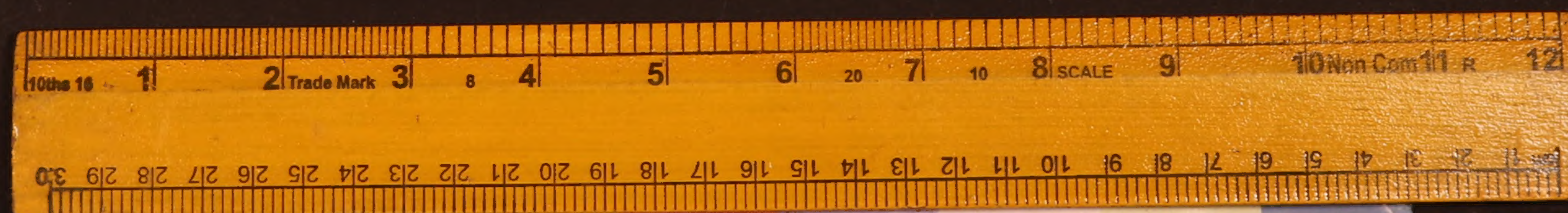
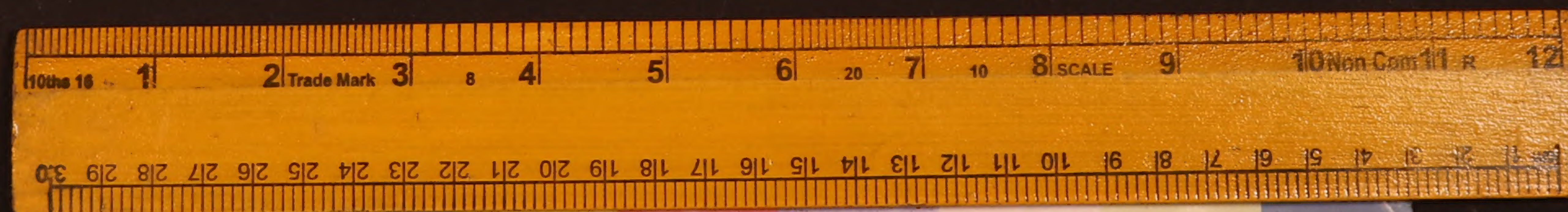
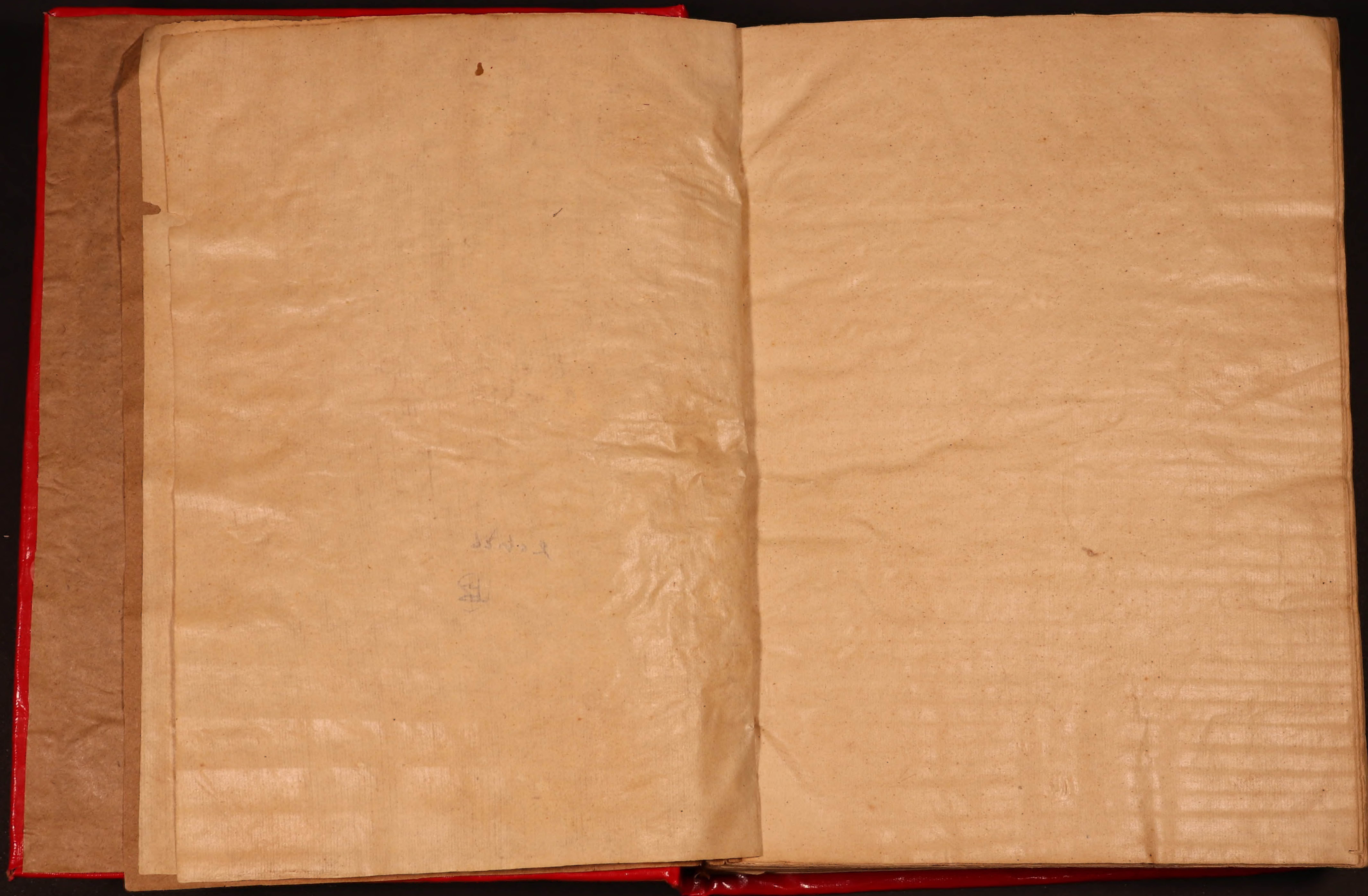
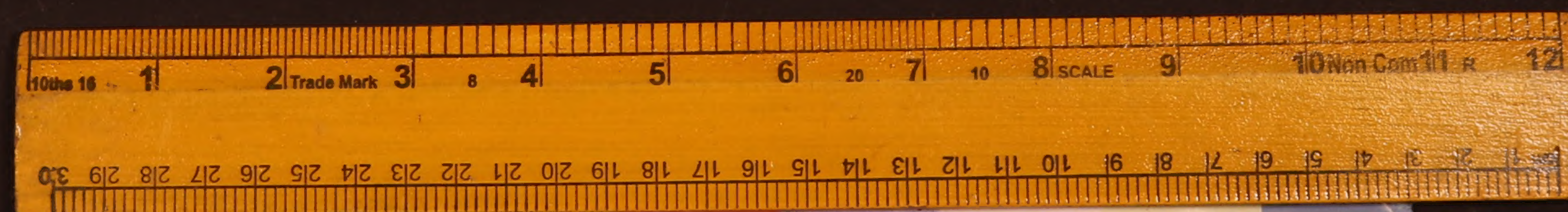
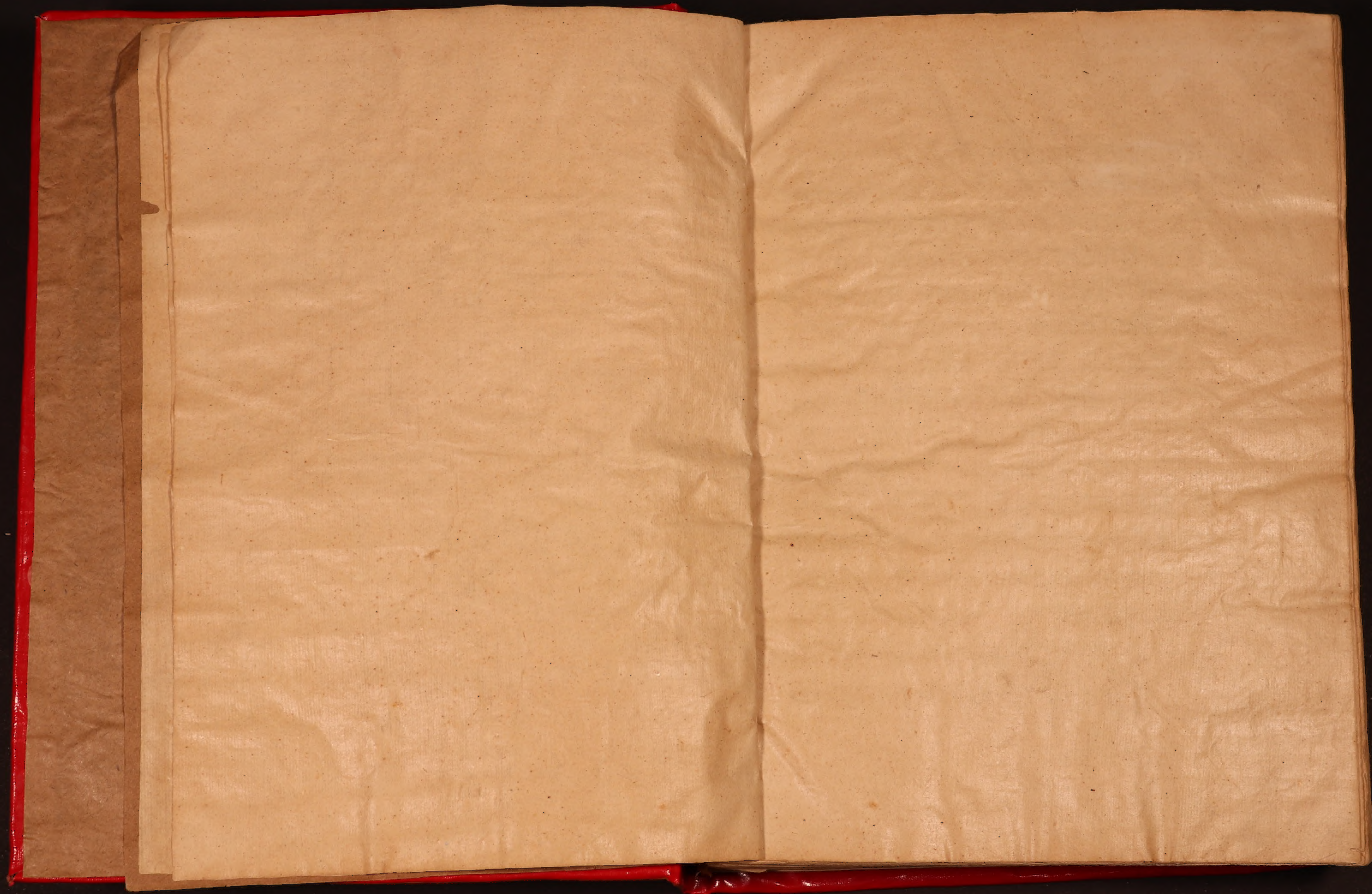

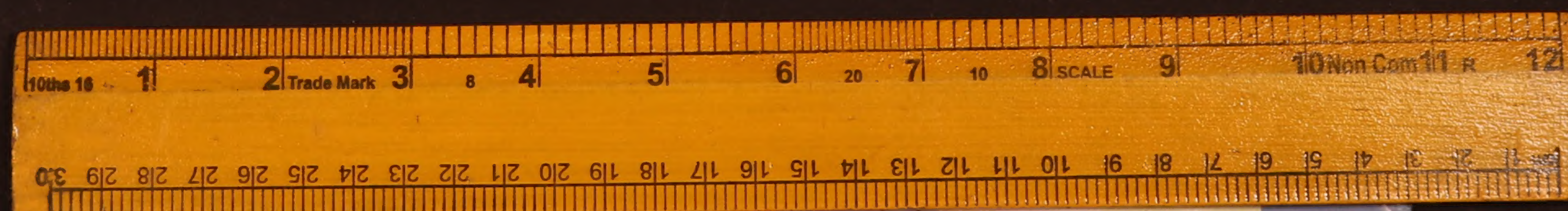
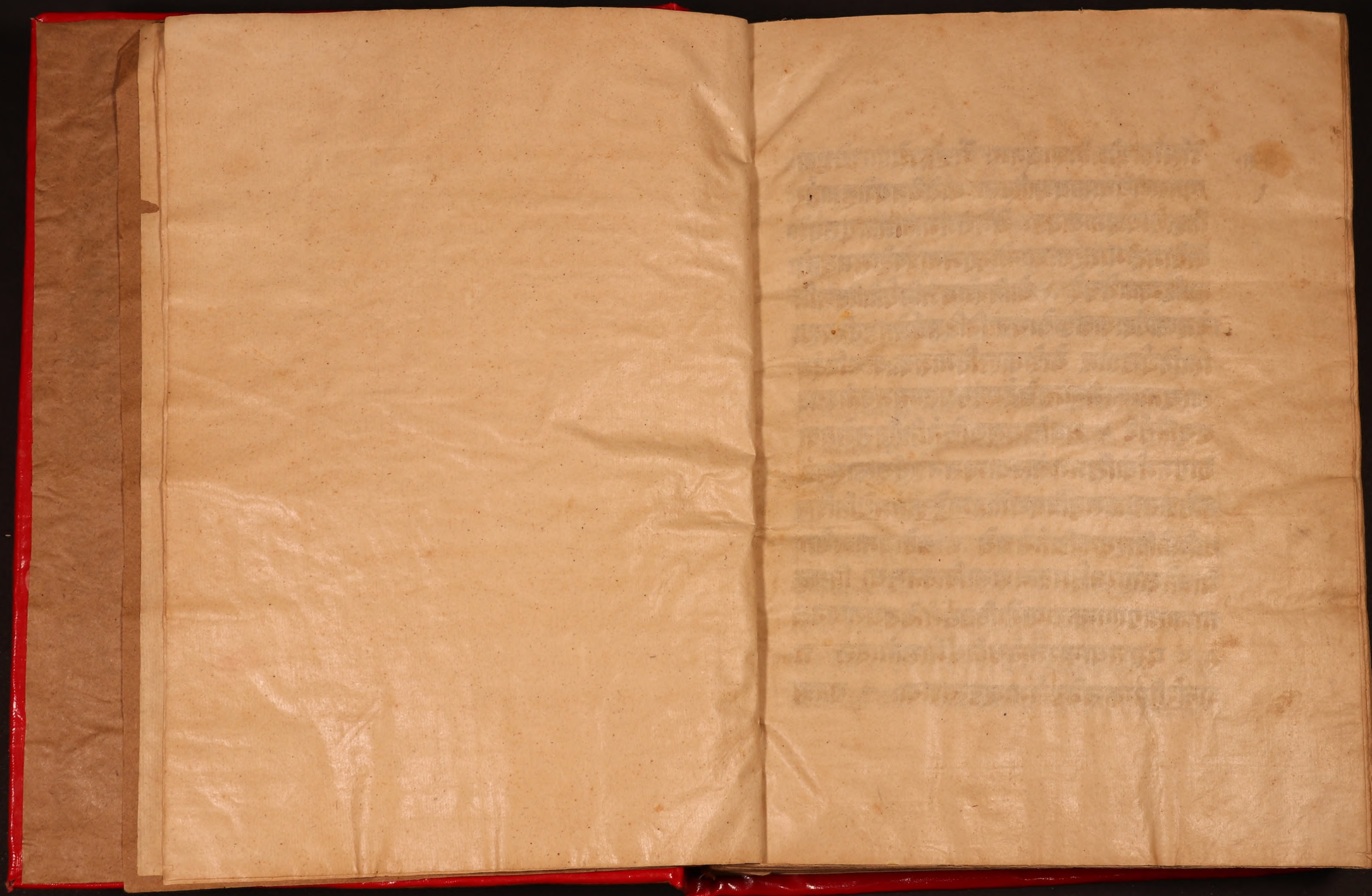
20626

12

प. सं. १
 ॐ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॐ शृङ्गायेणलयेधृता
 एतर्णीयेनास्तयश्चाखिला थारोयेनथरोडुतार्ते
 तिक्रयोयश्चमायावडः येनेयंजगतीजितागरुवशे
 योयोमदीभारह्यः शान्नोन्नाजनाश्वहोसभवतो
 स्तादिग्वतारोमुदे १ योनिशेषजनिर्द्यतोविलमि
 दंतप्यत्यदः पाकक्रयोयेनानितिसर्वमेतडदरेयस्या
 स्तिनिर्यन्त्रणम् योशेषाणविभासकः फलदिदंय
 स्मासृतास्फालनात्सचेदंयदनुप्रदात्सभवतोस्ताद
 ष्टमूर्तिर्मुदे २ भवन्नियमयन्नितंनिविलमेतदा
 योगुरुर्भवांसिजगतांतयाज्वलनपूर्वमूढास्पदं
 कयंशवधृतालवुत्रिपयगोत्रमाङ्गेकृतंमयेतिशिव
 यासितं पितृवनाश्रितं संश्रये ३ श्रवोयमात्सर्यत
 मोवृतेक्षणेनर्चसद्रत्नशलाकिकासुधा तिरस्क
 तापात्मगुणान्कदाप्यसौविवर्चरीत्येवथरणनने
 रा ४ पराशयान्नरत्नंभूतिर्भूमौसतांखल त
 नान्तरेस्मिन्कलषेडर्लभामुडलाशयाः ५ अतश्च

स्वयमेवात्रदिङ्मात्रंदेशयाम्यहं सूचीकटाहनाये
 नवुत्थानंविबुधाश्चि २ अथात्रसत्कथासारसुधा
 यांवीररत्नशेखरशिखामिष्यायामनन्तरायसमाप्ति
 प्रचयगमनार्थंस्वामिप्रेतंमङ्गलवचोभाविसत्तात्रा
 वेत्तयोपनिवध्नन्निदान्तसारनयोपश्लोकयतिक
 विः जयतीत्यादिना सपकः स्वतन्त्रोजयतीतिवाक्या

ॐ जयतिजगति सैकः सर्वकारीस्तनूः प
 रमविमलवोधः स्वप्रकाशस्वरूपः ॥७॥

न्वयः सैकश्चतस्रोचितोपश्यनेनपादप्ररोसः
 धिः सश्रितिसर्वप्रसिद्धः आदिसिद्धश्च एकोद्वितीयः
 सर्ववापीस्वतन्त्रः न्यानपेक्षः जगतीतिगच्छति
 विकारमितिजगतस्यावरजद्रमात्मकं नामरूपजा
 तंसर्वतत्रविषयेजयतिसर्वोत्कर्षेणवर्तते विदित
 वेद्यानांतथात्वेनाभातीत्यर्थः तथाभूतेचात्रकाय

प. सं वाङ्मनसांतदेकविषयतालक्षणप्रकृतास्वसार्था
 २ दायातीति तं प्रत्यहं प्रणत एवास्मीति वस्तु धन्यते न
 तस्मिन्निर्देवादि विषयावाभिचारीतया ज्ञितः भावः
 प्रोक्त इति भावधुनिरपि सहृदय हृदयाह्लादको वा
 ज्ञते मथास्यतया च तडन्माली भावनादनुशास्य स
 र्वजनिमतामेतादृशं मनमयार्थादायातीति सर्वा
 नुशास्येष्टतडत्कर्षः स्वप्रकृता च प्राडुर्भवतादित्याशी
 र्लक्षणमपि वस्तुशायमावर्जयते वेति बोध्यं तत
 अस्यामपीदृशं सदीप्तौ आशीर्नमस्क्रियावस्तु
 निर्देशो वापि तन्मुखमिति त्रितयमथादेकेन चा
 रितार्थमिति तादृकप्रकारेण कविनाश्रितो यत्र
 त्रितयमप्येतद्युगपदलसति तत्र च मङ्गलवाङ्मने
 नार्थवाङ्मन्यमित्याशयः कारणानुशोभनकार्यो
 तन्निदर्शनात् कोसौ कौटुकस्वरूपमेतत्प्राद प
 रमविमलबोध इति अस्ति च बोधवैगल्यं परापीति
 परमविशेषणवैशिष्ट्यम् यद्वा यलेशमात्रयापि न

गतन्येपिकेचिद्विमलबोधा इति गण्येन सस्वयं पर
 मविमलबोध इति चिदानन्दचनस्वरूप इत्यर्थः ऊतो
 स्यात्त्वमिति हेतुगर्भितं विशेषणमाह स्वप्रकाशस्वर
 प इति यदर्थो न सर्वस्य प्रकाशनं सस्वयं स्वप्रकाशस्वर
 प इति नात्र काचित्कल्पनायच्छ्रुतिः तमेव भान्तमनु
 भाति सर्वतस्त्यभासा सर्वमिदं विभातीति निवडंचसूत्र
 कृता अनुकृतेस्तस्य चेति इति विशेषणद्वयेन स्वरूप
 लक्षणो साक्षादुक्तेऽपि तदस्य लक्षणमपि सर्वज्ञत्वलक्ष
 णमनुषङ्गः तः कथितं भवति साक्षाच्चाधुना तदेव सा
 ययति सर्वकारीति सर्वकर्तेत्यर्थः इत्यं सर्वकर्ता सर्व
 ज्ञस्वयं बोधैकमात्रस्वरूपो य एकः परमेश्वरः स्वस्मि
 दः स एव जगति जयतीति सिद्धम् विधेयमङ्गलोपरोधा
 दादिसिद्धमपि स्वप्रकाशतत्वेन तच्छब्दयोगेन विधेयप
 दसमर्थोदानीमनुवाचं यच्छब्दाणास्तत्तच्छब्दापेक्षत
 यायथ्या निराकाङ्क्षं भवेत्तथा प्रतिपादयितं वाक्यान्तर
 मारचयति अकलितेत्यादि यः परमेश्वरोऽकलितमहि

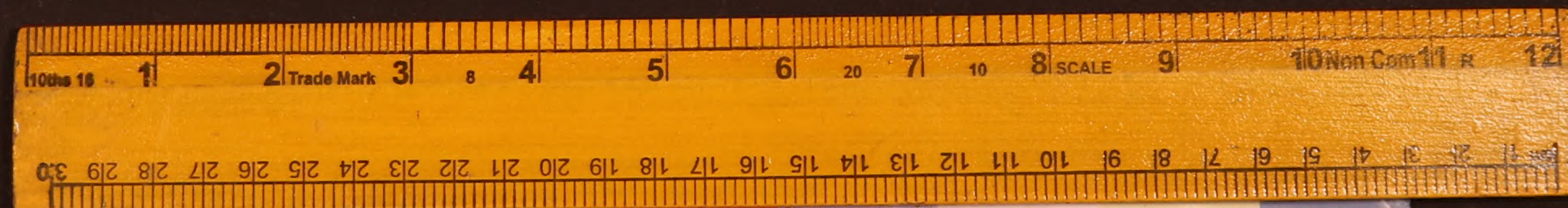

प.से मा सर्वत्र हि देशकालौ मूर्तिक्रियावैचित्र्याभाससामौ
 ३ यत्कल्पितो यदाभासितमितजडवस्तुपरिच्छेदकौतौ
 ३ कथं तत्परिच्छेदकौ स्यातामिति सख्यमपरिच्छिन्नम
 हिमादेशतः कालतः स्वरूपतश्चापरिच्छिन्नत्वादनन्तः
 सर्वदेशवापी सर्वकालवापी सर्वाकारवापी चेति त
 याचापरिच्छिन्नतामेवाप्यवक्तुं तत्र भवान्तरिः दिक्ता

अकलितमहिमायः सर्वमिच्छाविलासे प्रभु
 पशुजडरूपं स्वात्ममात्रं विधत्ते १. ॥ ॥

लायनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये शणादस्य एत
 देवालस्य सर्वथा सङ्कोचशङ्कोत्पंसनाय साक्षादेव स
 ऋग्नाविद्यात्मकतां श्रीवसिष्ठश्चाह दिविभूमौ तथा
 काशेव हि रन्तश्च मेविभुः योवभात्यवभासात्मा तस्मै
 सर्वात्मने नमः इति य एतादृशिव भवः सर्वमिच्छाविला
 से स्वात्ममात्रं विधत्ते कथंच विधत्त इत्याह प्रभुपशुज

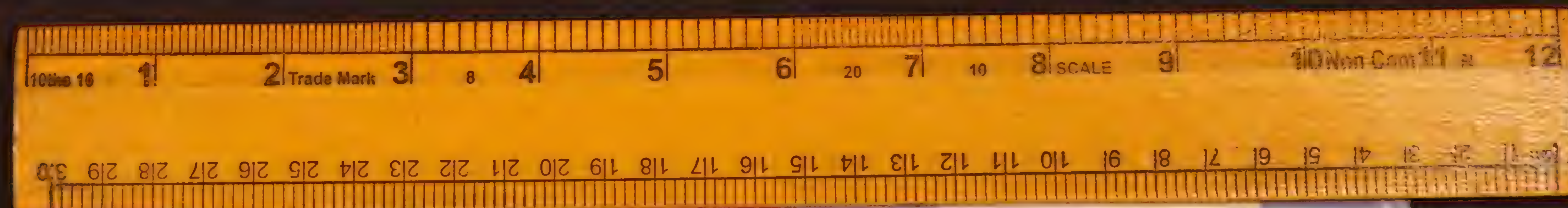
उत्पमिति तत्रादौ जडजडभेदेन हि यैव जगत्स्थितिः
 यतो वेद्यवेदको भयात्मकमेव सर्वम् तत्र वेद्यस्य नाना
 त्वेपि जडमित्येव वर्गाकारेणैक रूपमेव वेदकवर्गस्या
 वान्तरवैचित्र्येपि भेदद्वयमेव मुखात्म्यं येन शुद्धाशुद्ध
 प्रमातृवर्गवृत्तिः स्यात् तदाह प्रभुपशुजडरूपमिति
 तत्र प्रभुवर्गः कारणदिदेवान्तरः पशुवर्गश्च मनुष्या
 दिनारकिपर्यन्तः एते हि पशवश्च प्रभूणां योगक्षे
 मादौ पाल्या इति पशवः पालकास्तकारणाय एतद
 पेक्षया स्वाधीनस्य योगक्षेमा इति प्रभव इति स्थूलोच्यं
 पश्याः परमार्थतस्तु मायातीर्णविदितात्मतत्वाः
 प्रभवः मायायोर्वर्तिनो नात्मत्वाः पशव इति तथा
 चानुत्तरनये स्वाङ्गरूपेषु भावेषु प्रमाता कथ्यते पतिः
 मायातो भेदिषु क्लेशकर्मादिकलषः पशुरिति तच्चै
 तत्सर्वमिच्छाविलासमित्यनेनासापराधीनतानिरा
 कृता मायायाश्चेतत्प्रभवत्वं सूचितम् जडत्वेनासा
 श्रनादितासम्भवात् श्रुतिश्रुसोकामयतवद्गुणमि

प. सं
६

ति तथाचस्मृतिरपि विदात्मैव हि देवो न्नः स्थितमि
च्छावशाद्दहिः योगीवनिरुपादानमर्थजातं प्रकाश
येदिति तथा स्वात्ममात्रमित्यनेन अभिन्नोपादाननि
मित्तमिति मायापरमाण्वादादि निरासः तथाच सो
कामयतवद्भूत्यां प्रजायेयेति तदैतत्तवद्भूत्यां प्रजा
येयेति च इच्छापूर्विकायाः स्वातन्त्र्यप्रवृत्तेर्निमित्त
मिति ब्रह्मण्यमिति च प्रत्यगात्मविषयताद्ब्रह्म भव
नाभिधानस्योपादानमिति च गम्यते अन्यत्र च सा
क्षादेवोभयमयत्नमस्योक्तम् तदात्मानं स्वयमक
रुतेति आत्मानमिति कर्मणोपादानत्वम् स्वयमि
तिकर्तृत्वेन निमित्तत्वम् पार्यकोनापि चोपादानत्वं
निमित्तत्वं च तस्य गम्यते सर्वाणि ह वा श्रमातिभूता
न्याकाशादेव समुत्पद्यन्ते आकाशं प्रत्यक्षं यानीति
प्रभवप्रलययोरुपादान एव प्रसिद्धता उपादानत्व
म् एकमेवाद्वितीयमित्यवधारणत्रिनिमित्तत्वं च ए
तच्च सर्वं कृतद्विभिः प्रकृतिश्च प्रतिज्ञादृष्टान्त

परोयादित्यधिकरणतो वेत्यमिति सिद्धं स्वात्ममात्रं
विद्यते इति १ इत्यमवाङ्मनसगोचरं श्रुत्येकगम्यं
विद्वदनुभवैकसिद्धं परस्वरूपं जयतीत्यनुवायताट
स्थपरादर्शनं संदिग्धं तमपि साक्षादप्यारोप्य मशकं
मत्वा येदानीं तदप्यारोहसोपानकल्पं सेच्छावभासि
तं वाचावाचकोभयात्मकं तदपरस्वरूपं साक्षात्सम्पु
त्वीकरणेन यदशेषार्थावहंतत्रिरूपयितं तावदाद्य
स्वरूपं तदेकप्रवणताये पराम्भति यदप्यशति तं ह
रिसीद इत्यधिकारितं योतयितुं सत्तमपुरुषप्रयोगः
तथाचानौदासीन्येन तत्कर्षस्वप्रकृत्या लक्षण
मस्कारस्य पुरुषार्थपर्यवसायित्वं सिद्धं भवति त
था हि स्मरणमात्रेण पिपापानि हरतीति हरिः त
थाच यस्तन्मात्रेण स्वभावसिद्धं हरित्वं तस्य प्रयास
साधेऽनादिना किं किं न सिद्धातीत्यर्थापत्त्येव दण्ड
पृषिकावत्सिद्धमिति प्रभूमिति विशेषणो न योतित
म् तथाच महाकविभिरुपनिवृत्तम् केवलं स्मर

प. सं ५
 एतेनैव पुनासि प्ररुषंयदा अनेन वृत्तयः शेषानिवेदि
 तफलास्तयीति तमितितच्छेदेन सर्वनाम्ना प्रकान्त्वा
 च केनया दृशो यमो विवक्षितस्तं निरूपयितुं तत्स्वरूप
 मनुवदति यप्यति प्यति समीपतरवर्ति चैतदोत्त
 पमित्यभियुक्तस्मरणत एव सर्वान्तर्यामी विभुर्वा

यप्यपरमाद्भुतो विभुरशेषहृदो यकः परं
 जगति राजते स्वतनुभिश्च रामादिभिः अनु
 ग्रहलवास्पदं वयमपीह धृता मया भवाम
 उदयस्यते प्रभुमनन्तमीडे हरिम् २ ॥

यकः सर्वानुसृतः अतएवाशेषाणां स्वस्वकर्मो विना
 वाप्तसुरनरपशुपदियोनीनां प्रमातृणां हृदो बुद्धेर्वो
 यकः अविष्टात्तया सर्वप्रेरकः साक्षीत्यर्थः शयं
 च सर्वप्रेरकत्वेऽपि स्वयमलेपात्परमाद्भुत इति पर
 माश्रयस्वरूप इत्यर्थः अतः सर्वान्तर्यामिनात्सकल

कलना कलापभरितत्वादनृणां ह्यनुग्राहकवो यवो
 थकवथ्यातकतादिभावेन जगति विषये परं केव
 लं स्वात्मनैव राजते अयमभावः स्वयमशेषात्मकः स
 न्कर्तृकमात्मना विचित्रलीलाविरचना चतुरः शोभते
 इति परमात्ममूर्तिकथनम् इत्यमशेषात्मकत्वेऽस्य
 पिसातिकमूर्तेरधिकमाह स्वतनुभिश्च रामादिभि
 रिति अयं भावः अशेषात्मकत्वेन वथ्यातकताया
 त्मना स्थितोऽपि परमशान्तमूर्तिस्त्रैलोक्यापसावक उ
 त्प्रकृतिनिग्रहार्थं विमलतमसन्मार्गविशदीकरणा
 र्थं च रामादितनुभिश्च राजते तथा च भगवान्वासः प
 रित्राणयसाधूनां विनाशाय च दह्यतां धर्मसंस्थाप
 नार्थाय सम्भवामि युगे युगे इति नचेमाश्रमीषां तन
 वोद्यतनवह्निकारमात्रमपि तत्स्वरूपभूता एवेति विशेष
 सकथनार्थस्वेति विशेषणम् यतोऽयनीभूतं ब्रह्मैव
 जलकरकादिना येन रामादयः ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठा
 दमिति भगवदुक्तेः प्रतिष्ठाप्रतिभेत्यर्थः अतएव च

प. सं. ५ यथाश्वयुगेषु जगदुपसावकदृष्टदृष्टदृष्टान्तर्ये
 तेतेवतारादृष्टास्तथाधुनापि दृष्टादृष्टोपसावकवासा
 न्नरदृष्टान्तर्यमवताराशतिमन्महेश्वराह अनुग्र
 हेत्यादि वयमपीति श्रुतभगवन्माहात्म्यसाक्षात्कर
 णोद्युक्तमन्यतर्यः इहलोके पतत्सृत्यादिनाधृता
 मयानिष्पेषीकृतवासाभ्यन्तरकषायाः सन्नायस्या
 नुग्रहलेशास्पदं भवामरति भवामरतिवर्तमानसा
 मीयेतद् तथावात्रानुग्रहस्य शीघ्रकारित्वेनोत्तय
 ति १ इत्येवाचात्मिकांतदपरमूर्तिपरामृष्टवाचका
 त्मिकांचतांशेषेणचवाचस्वरूपस्य तस्यक्रियांतीला
 स्वरूपांतदुभयसाम्यकथनपूर्वतथैव परामृष्टति
 जीयाच्चेति तस्यभगवतोवाकश्रुतिरित्यर्थः मदेश
 वचनोत्पन्ने विषेणार्हदयसम्भवेश्वरायुक्तेः साचजीया
 तशतिपूर्ववत् आशीस्त्वेनचनिरन्तराभ्यासतत्तत्क
 मानुषानादिनाः विन्दित्रप्रवादतेनतदेकसक्तानामि
 द्दामुत्ररुशलभाजनत्वमाशास्ते तदनुशेनचतस्या

अणाशीर्विभक्त्यानिर्देशोनवयश्रुतिवोध्यम् तथा
 तस्यक्रियाचसराचारपालनलक्षणादृष्टमनल
 क्षणावाजीयादित्यादिपूर्ववत् प्रणतिभावः आशी
 स्त्वेहोक्तसमानम् इदानीं शेषः श्रुतिस्तावत् अ
 मलभावगम्या सुहाशयसुवोधाभिप्राया तथा
 सर्वार्थानां जगदर्थनन्तागण्यदर्शानां सन्दर्शने

जीयाच्चतस्यामलभावगम्यासर्वार्थसन्दर्श
 नवडकद्वया सदत्तरैकप्रवणार्थदात्रीवा
 चेत्तानीसाचक्रियासशीला ३ ॥

वडकद्वयावडोद्यमा नदिवाचकशक्तिविनाकस्य
 चिदाचस्यावगमः समयानुप्राणादिसर्वार्थस्थि
 तिः नचासङ्केतितोर्थः कांचिदर्थक्रियां विधातुम
 लम् यथाहहरीः नसोस्तिप्रत्ययो लोकेयः शास्त्रानु
 गमादृते अनुविद्धमिवज्ञानं सर्वशब्देनगम्यतेति

प. सं
७

तथाचास्याः सर्वार्थसन्दर्शनबहुकल्पनेसतिथे
यंशितादीनां व्यापारः सतदङ्गतादेवतेषां तदनुवा
दकतामात्रपरमार्थ इति नापूर्वसाधक इति मन्त्रवा
म ग्रनेनैवाशयेन सिद्धेशब्दार्थसम्बन्ध इति भाष्य
कारो विवृतवान् यत्र शब्दानुशासनस्यापि चापि
चानुशासनत्वमेव तत्र का कथैवान्येषामिति सत्य
मूह्यम् तथा सदक्षरैकप्रवणा इति सच्चतदत्त
रं ग्रनसंख्यापकं च तत्रैकप्रवणा सत्यलगा
दशदिक्रत्यावृत्तनदीस्रोतसामिवाणिवेतत्तत्स
तिप्रवृत्ततत्तत्कर्मणां तत्रैकैकस्मिन्तात्पर्यतो ब्रूते
स्तत्र सत्यतात्पर्यवती तथा र्थदात्री च त्वर्गशाप
यित्री सकामाकामभेदेन द्विधा जगत्स्थितिः सा
नयेवार्थभागिति तथा शोधनी ग्रन्थान्मलिनाश
यानाम् तथा सशीला सच्चारित्रा अविद्योत्पन्नक
षायादिहरीकरणहेतत्वात् नहि पतां विनान्यतः
सशीलावाभिर्घटते इति कारणे कार्योपचारः स

शीलदात्रीतादियमपि सशीलेति तस्य क्रियापि
मलभावगम्यादेवभावशाय्या दैवीसम्यग्दिमोक्षा
येति स्मृतेः तथा सर्वेषामर्थसन्दर्शने र्थानां सम्य
क्प्रापणे बहुकल्पा नमेपार्थास्तिकर्तव्यं त्रिषु लो
केषु किञ्चन नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्तयवचकर्म
णीति स्मृतेः तथा सदक्षरैकप्रवणा तन्मयी तथा
र्थदात्री ग्रन्थः परमार्थस्तदात्री सन्निवृत्तपदेषु पदै
कदेशाभीमोभीमसेन इति वत् तथा शोधनी शौ
चापादयित्री तथा सशीला सत्त्वभावा इत्यभय
श्रेष्ठेण श्रुतेस्तत्क्रियाश्रयत्वं तत्क्रियायाश्च श्रुतेक
विषयत्वमुक्तं भवतीति ३ इत्येतत्परापरद्वये
ण स्वरूपतो लक्षणात् अनिर्दिष्टमित्यपि चायनिशका
ङ्गतामिदयेतस्यैव सर्वात्मना विशदीकरणार्थं
करामलकवयथा तत्तत्त्वं भातितया विभूतिस्वरूपे
णापि निर्दिष्टयति यत्तेज इति सर्वार्थसन्दर्शनक
मिति सर्वेषामर्थानां सम्यग्योतकं सत्ताप्रदं प्रदी

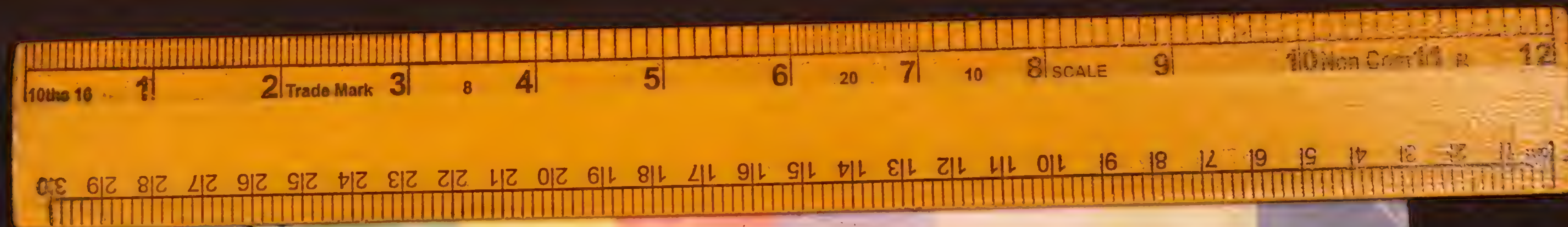
प. ३
८

पादितेजोपि चार्थप्रकाशकं तद्यवच्छेदार्थं सम्यग्
हणम् तेषां तेजोमात्ररूपत्वादस्य तममभातीति प्र
काशान्नर्भावेन स्फुरणात् प्रकाशकतात्परेषां स्व
स्य च स्वयंप्रकाशत्वात् प्रकाशत्वमस्य सिद्धम् य
तदेव हि स्वप्रकाशतं यत्स्वयमात्मना स्फुरताम

यत्तेजो विमलं विराजति तं सर्वार्थसन्धो
तकं मात्राय स्य च सा त्रिलोक भवनालङ्कार
भूतो रविः यत्किञ्चिज्जगतीतले स्ति नि
यते ज्ञेयं तत्प्रयत्ने जसो लेशास्तस्य कथं स्व
भावविमलं माहात्म्यमुक्ताश्रयः ४ ॥

पि प्रकाशयतीति सैषा दिविभूतिर्यथा मग्नं नृप
यकरोतीति अतएवाह विमलमिति यदिदं किं
न्विज्जगतीतले प्रकाशकतं नाम प्रसिद्धं तत्के
वल स्वाच्छा लक्षणं निर्विमर्शत्वादस्य मात्राण ले

शब्दकदेशशब्दोभागरत्याह मात्रेति नन्वन्यदपि च
ज्वलनप्रभृतिवाच्यं चक्षुरादिवान्तरमपि तेजः समसो
व कथं तस्यैव सर्वोक्तत्वं मित्यत आह यत्किञ्चि
दिति नियतमिति नियतार्थेनादिसमीपदेशस्य मे
व हि वक्रिः प्रकाशयति न ह्यगदिदेशस्यम् तथा च
यमेव चक्षुः प्रकाशयति न रसम् एवे रसमेव जिह्वा
स्वादयति न ह्यपमित्यादिना नियतं तत् इदं तद्वत् रस
मीपद्वयपरसादिशब्दकमतोः नियतम् तथापि क
थं तत्स्वसत्तया भासकमुक्तान्यथेत्याह यत्तेजसो ले
शास्ति तथात्वमपि तस्यैव माहात्म्यमित्यर्थः तेन
अपरोपाधिकमेव तत्र तत्र तत्र स्वाभाविकमित्यर्थः
एतद्विशदीकरणार्थं माहात्म्यमाह तस्येति तस्य मा
हात्म्यं कथमुक्ताश्रयः अवच्छेदाभावादिति भावः
यतो वाचो निवर्तन् इति न्यायाश्रयणात् अत्र हेतु
गर्भविशेषां स्वभावविमलमिति नैसर्गिकमेव
तस्य तत् न सूर्यादिप्रकाशवत्परोपाधिकमित्यर्थः

प. सं २५ सर्वनाम्नां विधेयानुवाचलिङ्गग्राहित्वेति अनुव
 यमात्रालिङ्गाश्रयेण यदुक्तं कातन्ममीमांसायाम्
 सर्वाणि सर्वनामानि तत्प्राधिकरणान्यपि सेव्य
 गृह्यते लिङ्गमनुवाचविधेययोरिति उक्त्याश्रय
 ति उक्तिरुपलक्षणम् तेन मननाश्रयमपि कथ
 मित्यर्थः इदं स्पष्टारम्भोन्मावत्वाद्भ्यस्तत्तेजोयम्
 ततएव चरवादीनां प्राडर्भावात् यदाह भृगुः यत्
 कारणमवक्तुं नित्यं सदसदात्मकं तद्विस्पष्टः स
 पुरुषो लेके ब्रह्मेति कीर्त्यते इति ४ इत्यं भावाश
 यसूचकं पीठिकावन्विधाय शशावतरणमा
 चयति ग्रसौ सेव्याशालीति ग्रसाविति भगवद्
 परमूर्तिर्ब्रह्मापरपर्यायः कलनासम्बन्धः केन
 कथंचकं सम्बन्धयामीति सम्बन्धार्थं स्तंवरतन्
 तेजोमूर्तिमनुमकलयत प्राडरवीभवत् इच्छा
 मात्रेण मनुजात इत्यर्थः यदाह भृगुः द्विधा कृत्वा
 त्मनो देहमर्थेन पुरुषो भवत् अर्थेन नारी तस्योस

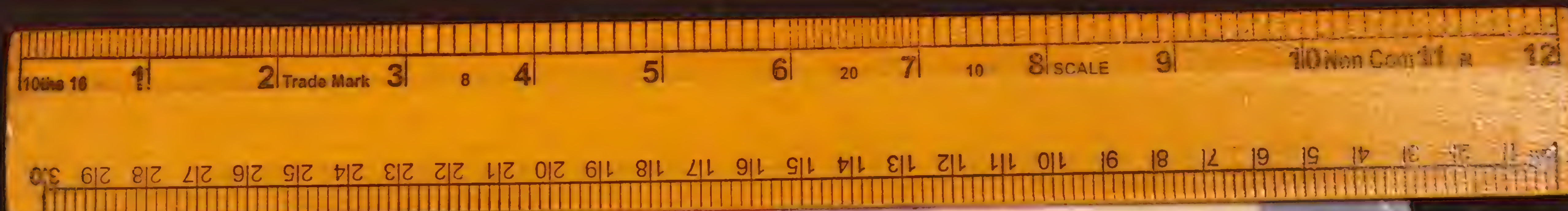
विराजमसृजत्प्रभुरिति स्थिरचरजगद्भावकलनासि
 दये स्य स्पष्टता तच्छक्तिसामर्थ्यसूचनार्थं विशेषणम्
 वेतमनुवदति यपक इत्यादि तच्छास्त्राद्विज्ञेयविधिनि
 वेधाख्योदनाधिकारी सम्पन्न इत्यर्थः परमतेजः स्या
 रात्मकशासनपट्टधारणवशाच्च वर्तितान्तः कृतार्थो

ग्रसौ सेव्याशाली स्थिरचरजगद्भावकलनां
 सहकेशे कृत्वा मनुमकलयत् स्तंवरतन्म
 यपकस्तच्छास्त्राद्विज्ञेय इत्यर्थः यथापावनवपुः स
 शीलः स्वच्छात्मा यिकृतिपदमथासुसखितः

५ ॥

भवदित्याह विशेषणसुखेन सखित इति शासनपट्ट
 प्राप्तावपि हेतुगर्भं विशेषणद्वयम् सुशीलः स्वच्छात्मा
 ति अतएव सर्वतः शासनप्रवर्तनादरापावनवपुः रि
 ति यथापावनवपुः इत्येति कृत्वा यथाशब्देन तत्स्थानस्य
 ने अथवा यथैवमुखावाद्याधारसंस्कारेण येयसंस्का

रवत् ५

प.सं १ अथिहृतपदमथास्तेत्येतत्साययति सोभ्रदिति यद्य
पिवद्वोयिकारिणः स्मृतिकाराः शासनपट्टधारिणस्त
यापिसकपवाग्रजः साक्षाद्व्यपत्रोनेतपरमपरयेति
भावः तथाचाह तेषां मुनीनां वरं प्रति षड्विंशतोपि
धिकारिणामित्यर्थः तेच मन्त्रविद्वत्तद्विरोविस्व

सोभ्रदग्रजएकएवमदतोतेषां मुनीनां वरो
यैर्वाताथरणीयमदततपः स्वच्छाशयैः सन्न
तम ऊर्ध्वस्वातसग्रान्नरातकलनायेकेपिदि
व्योक्तसंस्तेषामप्यथिराजपवजगतीविस्वेधि
कारीमदान ६ ॥

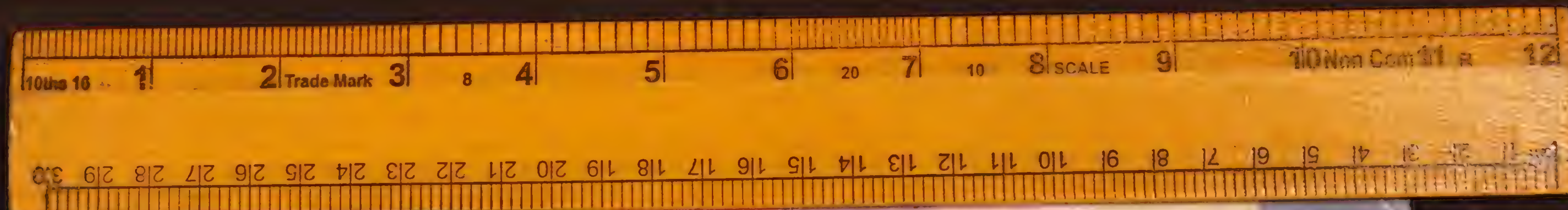
हस्त्यशनेयस्तम्भवसिष्टकात्यायनपरशरव्यास
शङ्खलिवितसंवर्तगौतमशातातपहारीतयात्रवल्का
प्रचेतोवुयदेवलयमजमरप्रिविस्वामित्रप्रजापतिना
रदपैदीनसिपितामद्वौयायनच्छागलेयजावालिम
रीचिकषण्णवेयाशति नकेवलमथिहृतिशालिना

मेवमथपवरोयेनप्रवृत्तिमार्गप्रदर्शकत्वमेवास्य
सिद्धति यावदणस्तम्भवाउम्भराणोनिवृत्तिमार्गाप्रि
तानामप्येषपदैकोवरशत्याह ऊर्ध्वस्वातसशति ते
चक्रमाराः सनन्दनायात्रह्यचारिणऊर्ध्वस्वातस्वादे
वान्नरातकलनाः ग्रान्त्याताकलनायेर्ब्रह्मैकतय

सैवोशितितपवसर्वकलनांसंस्थाप्यभूमण
लेस्वात्मज्ञातिरवेत्तितामकलनः सञ्जील
शात्यन्नरः स्वस्थाभृच्चयदातदैवपरमाप्तेनै
त्यसर्वात्मनासर्वेषामधिकारिणोपरगुरुर्जे

दृष्ट्यश्रेष्ठः कृतः ७ ॥

शश्वर्थः ८ तेनसिद्धतमेवा
मृक्तम सपषकर्मिणोयोगिनांचवरोविदितपरावर
उभयात्मकः सिद्धश्वर्थः ९ तत्त्वमप्यादायानाहार्य
भेदेनद्विधा तत्रयेषांसाथनसाधितंतत्वंतग्राह्यता
नागौणसिद्धः येषांतजन्मतपवसिद्धत्वंतग्रनाहार्य
तानाः सांसिद्धिकतान्सावसिद्धश्वत्त्वाने तत्रमुखा

प. सं.
११

निसंघोषितश्चादिना.

सिद्धमेवासाध्यप्रशिक्षितश्चादिनाः स
तस्मिन् इत्यर्थः सर्वकलनामिति नियतिरूपम् वि
धिविधेयत्वाच्च कथमस्य तथातमित्याह सात्म्यो
तिरित्यादि प्राप्तकलनाश्रुतिसागरः तत्रापि हेतुगर्भे
विशेषणसंख्यीलशात्पन्नरति नियतिसंस्थापने
नास्य कृतकृत्यतामाह स्वस्याभूदित्यादि राजतदथा
हादिकलनासंस्थावासादृष्टफलामदृष्टफलान्त
रीविधेयप्रतिषेधकलनासंस्थाविधायककृतकृत्यता
यदा स्वस्याभूतदेवसर्वात्मना परमात्मेन विवेकापर
मूर्तिना ब्रह्माणसम्प्राप्तीभूय सर्वेषामधिकारिणां प
रमगुरुर्ज्येष्ठश्च ज्येष्ठश्च कृतः सर्वयामान्यः कृतश्चित्तव
योविनयादिमान्यस्यानन्तमापादितश्चिभावः तथा
च दृश्यतिः वेदार्थोपनिबद्धतान्त्राधानादिमनोः
स्मृतम् मन्वर्थविपरीतातया स्मृतिः सानशस्यते ता
वच्छास्त्राणि शोभन्ते तर्कवाकरणा निच धर्मार्थसो
द्भापदेष्टामनुर्यावन्न दृश्यत इति ॥ ७ ॥ ॥ ॥

एतदेव प्रपञ्चयति सौशीत्येति सौशीत्यस्वाच्यामि
तिसमाहारेकतम् एते च वक्ष्यमाणलक्षणं स्वतश्चि
साधनायेदाविना स्वयंसिद्धमित्यर्थः भूतभावयि
कृतां स्मृतिकर्तृणां मूर्ध्नि अस्यामनोरनुशासनं विदि
तवानिति ८ इत्यसमाश्चस्तद्वदयत्नादीशस्यापित
त्र परमकारुणिकत्वमित्यस्माकमपितत्र परमादर

सौशीत्यस्वाच्यामस्यासौ स्वतो वेदाय दृष्टीः
भूतभावयिकन्मूर्ध्नि चकार सानुशासनं ८
इत्यस्य पूर्णनिर्भीतिर्व्यवस्थापितसत्त्वियः प्र
सादपात्रमीशस्य यस्तस्मै मनवेनमः ९ ॥

इत्याह युगलकेन इत्यमिति सहचारीति च संपू
र्ण इति अन्येपि सन्ति पूर्णाः परस्परपेक्षया सततं
पेक्षयति शयेन पूर्ण इति संपूर्णः पूर्णोदन्न इत्यर्थः
अतएव संपूर्णता निर्भीतिरभयः अपूर्णस्य हि भयं भ
वति न चैतदस्य मर्याम यतोऽप्यस्मात्स्वपियं महा

य.स. मदर्शितनभीरितिचवपदिशंतिशितिकेनामास्यास्तिका
 १२ विभवंनानुमन्वते स्वयंचेदृशःसन्पराध्यवस्यापि
 तसत्क्रियः क्रियाणांचसत्वेदृशादृष्टफलावभिचारि
 त्वम् इत्यंचपरार्थचदनोयुक्ततादीशस्यदयापात्रम्
 तन्निर्वाहकार्यनिर्वाहनात् इतिनोपितस्मैमनवेन
 मोक्ष येनतडदितसन्मार्गाचरणद्वयमपिप्रसादण

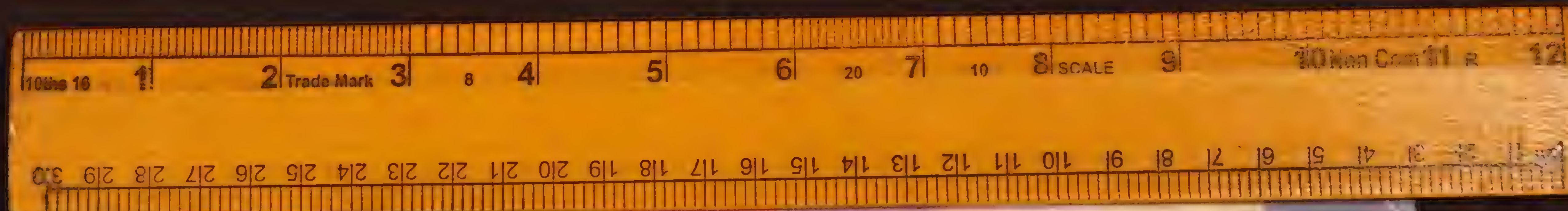
सहचारिवयस्यादिप्रमित्रारयोपिये तस्या
 थिकृतिमापन्नास्तेभ्योभूयोनमोनमः १०

त्रंभवामइति अधिकृतिमिति धर्मानुशासित्वा
 लक्षणंप्रजापालनादिलक्षणंच भूयोनमोनमः
 तिस्वाङ्गपोषणेनहिमदतामादरतिशयोयथादृ
 ष्पतेनतथासाक्षात्स्वपोषणेनेत्याशयेननमोनमो
 भूयइतिवीप्सा तथाचऊसमदेवः उत्तमस्तोषमा
 यातितदङ्गपोषतेयदि चक्षःप्रसीदतिशयःपादभ्य
 स्तेननस्वयमिति ९

पुनरपितस्यमाहात्म्योतनार्थतेनचतडदितेदृढस
 माच्चासेनाशेषफलसिद्धिकथयितमाद यस्मैशति
 शासनंशिरःशासनपट्टम् अनादिसिद्धेति यन्मनो
 र्वचणमानादिसिद्धावाकश्रुतिरेवेयमित्यर्थः तथात
 त्रेषजंचसंसारदीर्घरोगस्य तथाचव्यान्दोग्यब्रह्मणे

यस्मैचार्षितमोशेनशासनंरुष्टचेतसा अना
 दिसिद्धावागेवाभेषजंतन्मनोर्वचः ॥ ॥

मनुर्वैयक्तिकिन्चिदवदततत्रेषजंभेषजतायाइति अ
 त्तिनिगूढार्थस्मर्तत्तादेवचास्यसकल्पनागोचरतये
 तयितंतत्समानत्वमाहवादरायणः पुराणमानवो
 धर्मःसाङ्गोवेदश्रुतिक्लितम् आत्मासिद्धानिहन्त चत्वारि.
 व्यानिहेतुभिरिति ॥ ॥ ॥ ॥

प. सं.
१३

इति शासनपट्टार्पणेन प्रमोदितचेतसं सन्मावीकृत
तडते जनार्थं स्वस्य कृतकृत्यतामावेदयति ब्रह्मापेच
भिः भोः पुत्रेणादि पुनाति सच्चारित्रेण शर्वापरस्वात्म
न इति पुत्रः सौशील्यं सत्यकृतिं सहस्रं च वदामा
णलक्षणं सर्वमिति इहामत्राण्यलोकद्वयम् सारभू

भोः पुत्रयन्त्रे सौशील्येन सर्वं जितं तथा सार
भूतं जगत्पुत्रेतेन सदृशं न हि ॥ यदस्य
स्वप्रकाशस्य विभोः परममोमहः तदीक्षिते
शः स्वाच्छायसौशील्यं विन्दुरेककः ॥ १३ ॥

तद्वदमनसं न्याय्यं च एतेन सौशील्येन ॥ प्रति
ज्ञातमर्थं साधयति यदस्येति अस्मत्प्रकाशस्य वि
भोर्वात्स्यातस्वदृपलक्षणस्य यत्परममोमह इति पर
मं निरपेक्षं जेमिति जेह्कारलक्षणं स्वात्मसत्तालक्षणं
च जेमेवं परमं मते इति कोणात् स्वाच्छामित्यान्तरशो

चं सौशील्यमिति वाक्यशेषं एकपदैककरतिसार्थं
कन तस्य च यत्परमं महत् सर्वान् भासकं चैतन्याल्यं
सारं तस्य मेशः ये केचिद्वाद्याभ्यन्तरप्रकाशकारितेन
प्रकाशकारिते प्रसिद्धाः सूर्या चन्द्रादयो वाद्याश्चक्षुः
श्रोत्राद्याश्च शरीरैकलगावाद्यान्तराः मनोबुद्ध्याश्च के दय.
वलान्तरा इत्यर्थः सेति सर्वप्रतीततेन मान्या शैली शी

महत्त्वं यच्च परमं तस्य मेशजगत्तले सूर्या च
न्द्रादयश्चक्षुः श्रोत्राद्या येऽपि भासकाः ॥ य
लेशा एव कदेशश्च सा शैली राजते तत्र यदा
अयेण मान्या सौत्रिलोकां कारणवती ॥ १४ ॥

लेभवा शैली शुद्धप्रकृतिश्रुतिविराजमानापियलेश
एव कदेशः कथमस्या स्तादृशमान्यतमित्याह यदा
अयेणेति यदा अयेण शैल्या अयेण अमौ कारण
वती ब्रह्मविष्णुरुद्रेशानसदाशिवलक्षणा यथोक्ति
तसमाश्रिता सदासृष्टिस्थिति संहारतिरोधिप्रकाश
कारितयामान्या जाता सोऽयं शैली प्रभाव इत्यर्थः ॥ १५ ॥

प. सं
१६

कृतं समाहितं शर्ममिति निराकाङ्क्षं मित्यर्थः ततश्च
कल्पे यावत्तव कीर्तिरनन्तरास्ति त्वाशीः ॥ इत्यादि
तेति प्रायः प्रत्ययमायत्ने स्वगुणेश्वरमादरति नयेन
प्रत्ययित स्वगुणः परमशासतया तद्वाच्यशासनं मत्वा
नन्दं तद्दृश्यं वदकक्षेत्रभूत ॥ वदकक्षेत्रमेवास्य
सूचयति तदिति तदिति गभीरकृते तत्र भावकगुणं मे

कृतं तच्च तवाष्टुर्णयदर्थमवतारितः कृतकृत्यो
स्मिहृष्टात्मा कल्पे कीर्तिर्धुवास्तते ॥ इत्यादि
सितचेताः सतदैशं शासनं दृढं रत्नं परमादेयं
मत्वा भूतसजितो नन्दं ॥ तत्परकृत्यं शांतात्मा व
र्णश्रमगतीः शुभाः व्यवस्थाप्य मुनीन् भूयः शि
क्षयामास चारुतः ॥

शीलं परकृत्या ये मुच्यतः कृत्वा सम्पूज्य वतदनुप्रा
णिताश्च तवर्णचतुराश्रमगतीः शुभाश्चामुत्र शुभोद
काः सयं व्यवस्थाप्य दृढीकृत्या दतः सन् शिष्यप्र
शिष्यमुखेन प्रचयगमनार्थं मुनीन् भूयवादींश्चित्त
यामास ॥ ॥

इत्यादिवादिवाभेदेन शास्त्रसम्बन्धव्यवस्थाप्या यथी
मतामवान्तरैहिकफलप्राप्तिर्धुवंकं परमपुरुषार्थद्वयि
त्वात् तत्रापि कृतिपात्रत्वं संज्ञयति ततोऽप्येत्यादिना त
तश्चित्तस्मादेतोरस्य परमस्वतन्त्रस्य प्रभोर्गतिस्वरूप
स्वरस्य लक्षणं मृगयितुं तच्छास्त्रिरुक्तलक्षणः ॥ द
रात्पीत्यतिशयेन नतिपूर्वसेव्या नतिपूर्वमिति वाह्य

ततोऽप्यगतिमन्वेष्टंसेव्या तच्छास्त्रिरादरात् न
तिपूर्वयथेष्टानः प्रसन्नः परमासिद्धः ॥ तद्वा
गेवातिगाढासौ भव्यातद्गतिवादिनी तत्प्राप्ति
कारिणी चापि मान्या कैर्नास्ति यथैः ॥

लिङ्गधारणमपि तदाज्ञाश्रयणाय परमाप्तेर्हेतुरित्यु
चितं परमाप्तिः यस्याश्चात्मा सयः साधनतां यान्ति से
यमपवर्गलक्षण ॥ ननु कथमस्यापतादृक्त्वेना
स्य गतिमन्वेष्टमिति सिद्धवत्कृतासेवोत्तरम् तदाह
तद्वागिति यतोऽसौ मुनिप्रणीतास्मृतिलक्षणा तस्य प्र

प. सं १५ भोरतिगाढावागेवश्रुतिरेव ग्रयंभावः तत्रातिशूढा
 शयनेनशियिलयत्नानांशान्नहृदयानांरुदस्थित
 येमुनिप्रणीतेयंविचित्रितिर्यथः ततश्चतदाशयवि
 स्ताररूपतादस्यासूक्ततिवादित्वम् गत्याचावश्यं
 त्वाप्तिर्योहिगच्छतिसेवश्यंतत्राप्तेतिरतितत्ताप्ति
 कारिणीत्यक्तं यथैरित्यनेनयियपवसर्वत्रसर्वा
 पिसाधनत्वमितिसूचितं यदाहुःमेधाहीनःपशुः

दयाविराजतेसैवाःहेतैशीयदसौप्रभुः स्व
 तःसिद्धंसिद्धाङ्कमेनंभूमाववातरत् २१

स्मृतइति २० पुनरपिदृढप्रत्ययार्थप्रभोर्निष्कार
 णंपरमकृपातत्त्वकथनपूर्वमन्वतिशयमेवाद
 दयेति अदेतइतिनिष्कारणम् क्रियाविशेषणंचै
 तत् स्वतःसिद्धमित्यनाहार्यज्ञानंसिद्धाङ्कसशील
 शैलीशीलितं अवातरदितिणर्थगभीकारेणपदसं
 स्कारपदाश्रयेणतदुप्रयोगोपिसाधुरेव २१ ॥

अदिश्यादि वर्णाश्रमकर्मणामानन्त्रोपि सर्वत्रसा
 द्गुणहेतुःस्वाच्छासौशील्यमेवैतद्विनातेषांतच्छ्राय
 तादितिभावः २२ इत्यंचासौपेयतात्कर्मणामुपाय
 ताज्जदादरपूर्वमिदमेवपर्यन्तफलतयादर्तव्यमित्या
 ह स्वच्छमिति श्रविलमिति वर्णाश्रमकर्मचरणा
 यपिमहतेपदायमोक्षायेवकल्यातेरतिनिष्कामकर्मण

अदिमथावसानेषुतत्कर्मश्रयापियत य
 स्थातिःस्वाच्छासौशील्यपरमार्थैकतत्परा २२
 स्वच्छविधायहृदयंशीलमर्जयतांनृणां कल्प
 तेविलमेवाहोपदायमहतेकृतं २३

मयवर्गहेतुत्वमुक्तं भगवताचेयमेवरीतिर्निष्ठाशदे
 नोक्ता लोकेस्मिन्निविधानिष्ठापुराप्रोक्तामयानद्य
 ज्ञानयोगेनसाङ्ख्यानोक्तयोगेनयोगिनामिति अ
 त्च साङ्ख्यानोक्तानयोगेनयोगिनांचकर्मयोगेन
 यागतिरुक्तासाहोमीमांसकैश्चसामयादेःनद्योवि
 तवुदेनिष्ठाशदेनैकैवोक्ता स्वाच्छासौशील्येनक्रि

प. सं १५ यमाणं कर्म सर्वथा सिद्धीतीत्यर्थः १३ अतएव परम
काष्ठात्त्वमस्याह ग्रस्येति ग्रस्यस्वाच्छसौशीलस्य
१६ उक्तस्यैवार्थस्य स्फुटीकरणार्थान्नरं न्यस्यति स
नान्यश्च तेजो लेशश्च चन्द्रवद्भादयः समूलं स
र्वतमोपहृतेन गण्यते इति १५ ग्रस्यैवार्थस्य सर्वतः

ग्रस्य कल्याणवसतेः सदर्थानां च शेषवयेः अ
न्यानि स्रुतान्याहो कलां नार्चन्ति सोऽंशी १६
सन्नानेपि च लोके त्रतेजो लेशस्तमोपहृताः परं
सभगवानेकोरविरेव हि गण्यते १५ तथाच
परमौक्तस्य मस्य श्रुतिषु गीयते तस्यां परमवे
लायामेतदादौ हितो ल्यते १६ ॥

संति तत्तादृधिवाक्यकल्पस्य स्फुटीकरणार्थमर्थवाद
रूपं लक्ष्यायिका माह तथाचेत्यादिना श्रुतिश्चि
वद्भवचनेतन्मूलस्य तिग्रहणार्थं गीयते इति परमाह
रविषयत्वं तत्रास्य सूचयति तस्यामिति प्रलयलक्ष
णायां मृतिलक्षणायां वा परमेति च विशेषणमवश

भावितमस्यार्थस्य तपयति एतदिति स्वाच्छसौशील
लक्षणं सदस्तथादिति कर्मविभागात्पाक पश्चादि
ति एतन्नोलनान्नरं पुण्यपापगतीतो ल्यते इत्यतो हेतोः
संशितयोर्निश्चितमिति कोनामैनामग्रागतिमोक्षफ
लां नाशयेत् एतदनाश्रयणोपपत्तमेव हेतुरित्यर्थः १७
एतदेव निदर्शयति तथाहीत्यादिना पुण्यकर्मणां फ

पुण्यपुण्यगती पश्चादिति संशितयोर्नरः को
नैनामाश्रयेदग्रां परमाग्निगतिप्रदाम् १७ त
थादिपुण्यपुण्यगतिवृद्धीयरोभयम् हे
तुर्मध्यगतेः पूर्णा चतुर्दशविधा गतिः १८

लं तारतम्येनोर्ध्वोर्ध्वगतिः ब्रह्मलोकानां पापकर्मणां व
तथैव तारतम्येनाथरायगतिर्नरकपशुस्थावरान्ता
मिश्रितकर्मणां च फले मध्यगतिर्मनुष्यलोकातिः १
स्य कर्मणां गतिमुपसंहरति पूर्णां त्यादिना तथाच अ
ष्टैविकलेण देवसैर्यगेयानश्च पञ्चया भवति मानसा
श्रेकविधः समासतो भौतिकः सर्ग इति १८ ॥

प.सं. १३ इत्यमूर्धाथरमथलोकगतिदेवपञ्चमउष्णायाश्रयां
कर्मफलनिवृत्त्यपूर्वोक्तपरमोक्तफलनिवृत्त्याह
दौतोत्तनेचयुक्तियुगपददतिश्येति तशब्दः पूर्व
पक्षादस्याविशेषयोक्तकः श्येस्वाब्दासौशीत्याल्ल
णाशौली परमानन्दगतिहेतुरव्यपदेशपालस्यस्वात्म
बोधानन्दकारणमतोस्याः प्रथमगणनम् एतदुक्ता

श्येत्परमानन्दगतिहेतुर्गरीयसी सर्वथा
कृतिभिस्तस्मादस्यां जागर्ग्यमेव हि ॥ शु
तिश्चाहाश्रयजन्मायः सशीलः सव्यचेतनः
सतत्पदमवाप्नोति यच्छांतानां महात्मनां ३.

नांविधुस्तपरमार्थगतीनां व्यपदेशलक्ष्यवत्तदंशलो
कगतिरित्यर्थः अतएवान्यगतिभ्यः पुण्यातिशयाणां
ब्रह्मलोकगतिर्गुरुरियं चोभयोर्मध्ये गुरुरिति गरीय
सी अतएवाह सर्वथेति जागर्ग्यसातत्येनावहितैर्भा
व्यमित्यर्थः ॥ अथेदानीमस्याप्यपरमोक्तदृष्टं योत
यितं परार्थोपायसमानकक्ष्यतमस्यादुच्यतेति श्रुति

श्रुतियुगलकेन शान्तानां महात्मनामिति ऊर्ध्वसो
तसंयोगिनां मुनीनामूर्ध्वरेतसामिति संयतचिन्ता
नां वेदाभ्यस्तमतीनां ब्रह्मचारिणां इति सङ्कोचतार
तमेन क्रममुक्तिर्योतिता अथोऽतिक्रमकथनान
न्तरमक्रमेण परमार्थमुक्तियोतनार्थं विदितवेद्या
नांतत्तविवेकिनां ज्ञानिनामिति विकासतारतमेन
सादसवलमुक्तम् ततश्चारुरुत्तराणामावृत्तानां च

अनेकजन्मसिद्धानां मुनीनामूर्ध्वरेतसं अ
थो विदितवेद्यानां यत्पदं तस्य तद्वद्वम् ॥

यत्पदं तत्पदमसौ प्राप्नोतीति अथ जन्मेति अनेना
त्रास्यापवजातेः प्रथानोपकार्यतामाह अथैवानहि
भातमभातं स्यादिति न्यायेन यत्पदं स्फुरितं सोऽथ ज
न्मेति सतत्पदमिति यत्पदं तस्य तद्वद्वमिति च यो न
रुक्तेन हि बद्धं स बद्धं भवतीति न्यायाश्रयेणावभि
चारिकलक्ष्यतमस्याः सूचयति ॥ ३ ॥ ॥

प. सं
१८

अस्यापवागमानरसंवादे देशकथनश्चमेतत्फल
वत्त्वमेवप्रकटयति तथाचेति रहस्येष्टिति रहस्यन
येषु प्रकाशसरणिर्ज्ञानमार्गः अन्यानपेक्षिणीति
अन्यउपायापतदपेक्षाः श्यंतन्यानपेक्षिणीसर्वोप
रिवर्तितादस्यास्ति तउक्तंरहस्यनये प्रमाणानपि

तथाचबहुधापुक्तंरहस्येषुमहात्मभिः प्र
काशसरणिःसंयंशैलीयान्यानपेक्षिणी ३१
एतांविनान्यानैवास्ति तत्पदशक्तिकारणं य
नयेवहितत्वाप्रियास्तिहरेउरात्मनाम् ३३

वस्तुनांजीवितंयानितन्वते तेषामपिपरोजीवश्चि
तेःस्वाब्दादियन्मतम् इति ३२ अन्येषांसापेक्ष
तमेवदर्शयति एतांविनेति उरात्मनामिति अ
शीलानाम् ३३ ॥

एतदेवप्रकारान्तरेणापिदृढप्रतीतयेदर्शयति एत
दिति एतदिशान्तिगहिर्येनेष्टयायेषुसत्त्वपिपशुतां
विनानान्यागतिर्गरीयस्यास्तिपशुतमेवातिगरीयस्त
थः ३८ अनयेवसर्वोत्तमत्वमपिसिद्धतीत्याह यस्या
साविति प्रकृतिःस्वभावः मानवानोमानवश्चित्यथा

एतदिशान्तिवैकल्येसत्त्वनेष्टपिनोन्तृणां
विहायपशुतांकाचिद्भित्तिरस्तिगरीयसी ३८
यस्यासौप्रकृतिःस्वब्दामानवानोसमानवः
अन्नःसौशील्यमेवासौनाकृतिस्तत्रकारणं ३९

विवेकगुणेनपशुभ्यःप्रमानतिरिच्यते तथायमपि
शैल्यामानवेभ्योतिरिच्यते तत्सदेशेनेष्टयावश्वाभा
नीत्यर्थः सन्निचबहवोपिउष्टावदिःशीलमभिनय
न्ति तदर्शमाह अन्नश्चिद्भित्तिःशोभनाशरीरसं
स्थितिः तत्रेतिशौशील्ये ३९ ॥ ॐ ॥

प. सं.
२०

च इति स्वयं प्रकृत्या सहे पेण श्रोतुं बुद्धिप्रवृत्तये फलम
ह येत्यादि ऐहिकमिति विभक्तिपरिणामेन शोभया
पिसम्बध्यते यापेहलौकिकी शोभाः नैवैवेह प्रमात्रो
भत इति न केवलं शोभैवेत्याह अमलमैहिकं ऊशलम
पि अनेन ऐहिकपत्रदारवाह्यसम्यदौत्कर्षमपिलभ्य
ते अमत्रपरलोके शुभायः अनुकूलदैवं अयस्यानुक
लदैववाचकत्वे सत्यपि शुभश्रद्धा मस्यापि शोभेतानु
कर्षणार्थं पारलौकिकी शोभा सदैवं चेदमेवेत्यर्थः ३
तिफलेनापि समर्थ्याधिकारितोपि समर्थयति अथि
कृतिपदमिति यस्य सौशील्यस्याधिकृतिपदमधिक
रविषयः यासौ त्रिधा निरिवलासृष्टिः सात्त्विकराजसता
मसभेदेन लौकिकी अथवा त्रिधा त्रिवर्गप्रधाना सा च
लौकिकेवेति थर्मार्थकामप्राप्तिकारणतमस्योक्तं त्रि
वर्गसाधनतमुक्ताः पवर्गसाधनतमप्यस्याह निय
तमनसश्चादिना आतकलनाः सत्यवादिनः सत्यसद्
त्वादानियतमनसोभ्यस्तयोगाश्च लौकिकी सृष्टिः

तिभावः प्रकृतिरितीति शब्दो भिन्नक्रमः सौशील्यमि
त्यनेन योज्यं १८ इत्यमवान्तरभेदेनाननेपि सृष्टेर्लो
किकालौकिकीत्वेन द्वैयं स्थापितं तत्रापिराज्ञासर्वोर्ध्व
वर्तितेनात्र महोपयोगतामाह आधिक्येनेति असावि
तिशैली अतिशययोतकं विशेषणचतुष्टयं चतुर्वर्णं
अमचतुर्वर्गं त्रैलोक्यप्राप्तिबोधकं चतुर्वर्णचतुराश्रमा

आधिक्येन परं विराजतितरांतेषां सदा सौशुभा
येषामीशकृपाभरादनिगडंसद्वाग्यकोटं महत्
लोकानुग्रहनिग्रहादिकलनावाङ्मात्रतप्रावि
लप्राणिप्राणनकल्याणपिशयगाप्रौढात्मना
(भूभुजाम् १९)

धिकारिणाममीषां मतेन चतुर्व
र्गप्राप्तिर्हस्तप्राप्तैवेत्यभिप्रायः सद्वाग्यान्येवान्तःससा
रतादहिशकृतावरणतात्काहं अनिगडमुद्बुद्धितेनिर
र्गलं महदचिंत्यवैभवमित्यर्थः सद्वाग्यकोटमेव विशेष
षमुत्वेन विशदयति लोकेत्यादिना लोकशब्देन द्विवि

प.सं.
२१

थापिस्थिर्विवक्षिता सर्वाधिकारिताद्राज्ञाम् प्राणने
जीवनम् शयगाहस्तगा श्रौद्धात्मनामुच्चस्वभावाने
अनेनदिकालांशत्वमेवांस्तुचितम् ३५ उक्तंचेति स
र्वेषामितिलौकिकानां योगिनामिति अलौकिकानां
शतसाहस्रेति उभयाधिकारिणामहात्मनोराज्ञाम्
परिसुत्रत्रापिसम्बध्यते तेनचक्रमासूत्रणामत्रसवि

उक्तंचसक्तियाशेभासर्वेषांयोगिनांपरा त
तोपिशतसाहस्राधिकृतानांमहात्मनाम् ६.

तंभवति प्रथमंलौकिकानांशोभेयं ततोपिपरायोगि
नां मनागप्येतच्चलनेस्वप्नभ्रंशत ततोपिपरारा
ज्ञां सर्वाधिकारितातइति साहस्रेति सदसंविधेयते
नास्यास्तीतिमत्वर्थीयेणिसाहस्रः सदस्वाधिकारी
शतसाहस्राश्चसहस्रांतेतादृशानांस्तुचयति तत्राधि
कृतानांमहाराज्ञानामित्यर्थः ४. ॥

तत्रतादृशसौशील्यभाजनतेनाशंसितप्रकृतमहाराज
सिद्धयेपरिणतौनिवभ्राति योसाविति विश्वासभूरुप
लुब्धिकारणे एतंविनासत्ताग्रसत्तावास्याविशेषाभा
वातइदमहदाशति समूलंशत्रुनिर्दलनात् अद्यतयं
तदंशभवतादिन्द्रमहदवलशतितद्रूपवशागाकश्मी
रभूर्नाकभूरस्तीतिसंभाव्यते अथवाःकंडःखंतसभूरा

योसावंवरभूषणंवसमतीविद्यासभूर्भास्करोय
दंश्याश्रवभूवुरिन्द्रमहदासेवैदितीपादयः तदं
शेषाद्यसकीर्तिरहितमहीविंदोदरोसौमहाराजो
राजतितस्यहस्तवशागाकश्मीरभूर्नाकभूः ५।

थारोनेतिसंभाव्यते चन्द्रभागंसमारभ्ययावन्मधुमती
तदं कश्मीराशतिविद्यातंकीडास्थानंमहेशितरितिप
राणे ५। विबुधवृन्दपद्माकर्ण्यमेतितदिकासकः अ
ब्धयोःप्रसन्नमतिःवाडवानांजायणानामेकाग्रयः प
कोमल्यग्राग्रयः जयतिपुत्कर्षशक्तिभाजनमस्तित्य
र्थः मार्दवेःमलगुःशशाङ्कः मार्दवकाणहिलोकेषा

प. सं २२ शाङ्केगाणते क्षमायां भूः महाभयक्रमणेपि निर्विकारः
 २: दोषाणां मपनयनविधौ हरी करणे भास्वात्रविः
 भास्वांश्च दोषापहारी दोषारविश्च यीविलासेवकोक्ति
 चातये भार्गवः काव्यः अस्माग्निः भास्वानीति शालीप्र

नयत्तचतुरः कृती विबुधहृन्दपद्माकार्यमा
 विप्लसत्तभूः प्रकृतिपालनात्तरः गभीर
 विप्लसाशयोभरितदिग्महीमण्डलोयशोभि
 रयमच्छयीर्जयत्तवाडवैकाग्रयः ६२ नी
 तौवाचस्यतिरमलगुर्मादेवेभूः क्षमायां भा
 स्वान्दोषापनयनविधौ भार्गवो यीविलासे अ
 स्माउष्टेन्यनकवलनेयोस्ति भास्वत्यतापस्तमा
 नर्थप्रशमनकरी कीर्तिशकलमस्त ६३

तापोयस्य अथवा भास्वतश्च प्रतापोयस्य अनर्थप्रश
 मनकरीतिन्यायप्रहृत्या अनर्थप्रशमः इति न्यायप्र
 हृतिर्हर्षे कीर्तिशशस्यते अस्ति ॥

४२ ॥

इदानीं तन्माहात्म्यसूचनपूर्वस्वप्रवृत्तिप्रयोजनमावेद
 यतिकविः किंवाचमिति त्रितयमपि चेदं सङ्गुणश्रा
 द्धनीयमित्यर्थः तत्रापि तासु तिसृषुपि नोस्माकमस्य
 र्थीरेव श्राद्धा यद्विषयाधीविषयाः यदि चेदृशीधीर्न
 स्यात्कथमस्मिन् युगे मालिन्यात्सुसिकेदृशीशिक्षास्या

किंवाचं वाससाङ्गणं नीतौ बुद्धौ भूतावपि
 तत्रापि नोस्य र्थीरेव श्राद्धाय विषयावयं ४३
 स्त्रोचितासु यथा नीता प्रकृतिषु स्य गणतासु
 यान्तौ चिन्ती च यास्यामो राजा सर्वप्रभुर्यतः ४४

त कृतयुगस्थितिर्दीयं यद्वत्तस्य प्रत्यावर्तनमिति ४१
 ततश्च स्त्रोचितमिति राज्ञः सर्वप्रभुत्वात् सर्वेषां तत्रोप
 यार्पणमुचितमिति वयमपि स्वयोग्यां ङो कनिकां
 नीतौ तत्प्रकृतिषु गणतां यास्याम इति ६६ ॥

प. सं २३ तत्रादौ स्वाचितां समागमनस्य रां च प्रशस्त्युपधां सम
 र्थयति केनेत्यादि इहेतोहलोकेः मुत्रेति परलोके
 च केन शोभेति प्रश्ने राशितिसमर्थनम् रां न राशतिभा
 वे किं प्र राशतिदाननाम् तत्र चतुर्थीयैकवचने प्राप्ते
 यातो रितालोपे राशितिसिद्धम् रादानेनेत्यर्थः तथा

केनेहामुत्र शोभानिरूपममहोवाचकं नाम
 किं वा वद्ध्यर्थे निर्विशेषं युग इह यद्वाणार्थश्च
 कोथात्तरति को वा सर्वार्थसिद्धौ जगति बद्ध
 मतो योतिनां संकलया शेषं को भास्वदाख्यो वि
 परिणमयते राजगोलाभसिंहः ४२ अथ त्रय
 वाचीदं पयम् ॥

निरूपममहो ब्रह्ममूर्तेर्वाचक
 मभिधायकं किं नामेति प्रश्ने अजेत्यन्तरं तत्र नाम सं
 ज्ञाया विभक्तिनामेति यल्लिङ्गमिति कलापे प्रातिप
 दिकमिति पाणिनीये वदन्ति अजेति च ब्रह्मनाम् त
 देवदिनिरूपमं तेजः सर्वसत्तादायितात्केनास्य तल

नासम्भवति वेति पदान्तरे किं वा नाम वद्ध्यर्थे सद्युगे
 स्त्रीपुंसयोर्निर्विशेषं यद्वाणार्थमिदं तस्मिन् प्रश्ने गोशतिस
 मर्थनम् स्वर्गादिबद्ध्यर्थवाचकतात्स्नीपुंसयोश्च सर्व
 विभक्तिषु यद्वाणार्थमिदं तस्मात् तथा यद्वाणार्थश्च को वा
 तः शब्दो निर्देशगणीय इति तस्मिन् प्रश्ने लाशतिसम
 र्थने लायादान इति यातः तथा योतिनां प्रकाशवतां
 न तत्राणाम्यो सर्वार्थसिद्धौ को वद्ध्यर्थमिति प्रश्ने भ
 सिद्ध इति समाधिः भसिद्ध इति सिद्धो यथा सर्वच
 त्तदा दानां तथैव तिष्ठा बलवानुद्भूतमिति श्रीपयस्तेः
 तिष्ठः सर्वार्थसाधक इत्युक्तेः सिद्धं राजगोलाभ
 सिद्ध इत्यन्तरं नामायमलङ्कारः एकस्यार्थगतः अ
 यश्चेष्टालङ्कारेण द्वितीयार्थवीजमासूत्रयति को भा
 स्वदाख्यो विपरिणमयते इति यथा कश्चिन्मास्वदाख्यो
 भास्वती आख्यानामयस्यासौ प्रशेषं सङ्कलयावशी
 कृत्य विपरिणमयते तस्मिन् पर्यन्ते यथेष्टमवस्थापयते
 अथवा शेषं श्लोके सङ्कलयाको विको विपरिणमयते

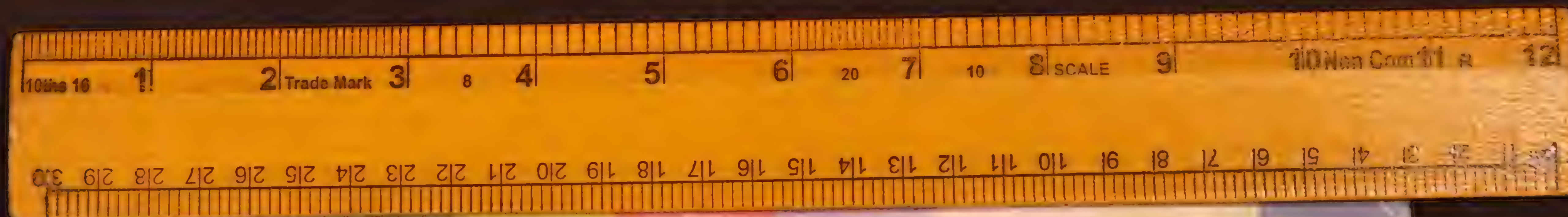
प. सं. २६ विभक्तिपरिणामेनस्मिन्नवस्थापयते तत्रसमस्तं
 राजगोलाभसिंहस्तुतरेम तथाहि केनेहामुत्रशे
 भेति इहप्रत्यक्षेमुत्रपरोक्षेचकेनशोभेतिप्रमेविभ
 क्तिविपरिणामेनसमस्तमुत्रं राजगोलाभसिंहेनेति
 तथानिरूपममहसोवाचकं किंतत्रापिसमस्तप्रथमां
 तमुत्रं अत्रनामेतिनिश्चये तथावद्दर्थोवद्दथनर
 हयुगेकलियुगेसर्वथानिन्येनिर्विशेषः स्वपरभेद
 प्रतीतिरहितः कश्चिप्रमे तत्रापि समस्तप्रथमां
 तथायातः कर्मफलदातः सर्वेश्वरस्यग्रहणमर्थोय
 स्येत्येवंभूतः कश्चित्समस्तमेवसमाधिः तथायोति
 नांतेजस्विनांरात्तामथेजगतिपृथिव्यांसर्वार्थसिद्धौ
 वद्दयथास्यात्तथाकोमतश्चित्प्रमेपिसमस्तसमाधिः
 सचभास्वदाख्यभास्वतः सूर्यस्याख्यायस्यासौगोला
 भश्चित्सूर्यस्यापिनामेतिशेषमूलोद्वितीयोर्थः अ
 यसमासोक्तिमूलस्तृतीयोर्थः तथाहिभास्वानिहेति
 पृथिव्याममुत्रेतन्नरिदेचशोभते निरूपमतेजस

आचारः तथावद्दनांसर्वेषामर्थेनिर्विशेषेयथाभवति
 तथावद्दति नदिमलिनामलिनपुष्पापुष्पविवेकः क
 श्चित् तथायातवितिब्रह्मणोग्रहणार्थमभवति रवि
 मार्गेणैवद्वियोगिभिर्ब्रह्मगतिः प्राप्यते तथायोतिनां
 चन्द्रतारादीनामथेसर्वार्थसिद्धौजगतिवद्भूतः तथा

यस्मिन्निर्मापृष्टीतमऋषिकगताथारभूतो
 मुरारिर्ब्रह्मालिंगार्थवाचीद्विवचननिरासः स
 मूहार्थवाची एकोगोरक्षमेतन्निभुवनमितिथी
 श्रेकतोपत्यमालासंस्थातत्पाणिनीयंफलति
 त्वत्परंश्रीमहाराजदेवे ४९ पञ्चावर्तोयम्॥

शेषंसङ्कल्यारश्मिभिः समुच्चितविपरिणामयतेका
 लांतरेणयथोचितंदिमादिहोरेणविस्मृजतीतिभावः
 यस्मिन्निति धिरितिसंबुद्धिसंज्ञासारस्वतानुशासने
 ग्रामनृणेसिर्धिरिति विहिता तथाचयस्मिन्नुत्रेमार
 पृष्टीतमऋषिकगताधिरिति मारः कामः पृष्टीप्रसि

४५

प. सं.
२५

दा तमोराज्ञः प्रज्ञातः ऋषिर्ऋषिकः प्रज्ञातेकः पञ्च
तर्षगतासंबुद्धिराज्ञानं वर्तत इति शेषः इत्येकावर्तः
तथायस्मिंश्चसुरारिर्भगवान्विस्तरायाभूतः सर्वाथा
भूतोयवाथाभूतग्राथाभूतमाथारविभक्तिंसप्तमेकव
चनेप्राप्तः भूतज्ञायां भूतज्ञावात्मनेपदेशेति च पादात्प्र
नित्यापन्नामुगदय इति च सिद्धान्तितम् तथात्रत्या
कमलभूर्लिङ्गार्थवाची भगवलिङ्गायथनपरोयच
लिङ्गार्थवाची प्रातिपदिकार्थवाची प्रथमान्त इति या
वत् कलापानुशासने प्रातिपदिकपदेलिङ्गसंज्ञाक
ता ओंयात्तविभक्तिवर्जमर्थवलिङ्गमिति तत्रचप्र
थमाविभक्तिर्लिङ्गार्थवचने इति प्रथमासिद्धेति प्र
थमेकवचनान्नोयत्रवत्यर्थः तथासमूहार्थवा
चीत्रप्रत्ययोपितदितः द्विवचननिरतः समीपवर्ति
ताप्रथमादिवचनान्तरार्थः इति द्वितीयावर्तः २
तथायस्मिंश्चएकोगोरत्तमेतद्विभवनमिति धीयेति
धीर्महावाक्यज्ञानं एकोगोनगच्छति विकारमित्य

गेनिर्विकारोदं परमेष्ठरोत्रस्यापरपर्यायपतत्रिभु
वनमरत्तमपालयमिति महावाक्यो रत्न एवाक्या
र्थप्रतीतिरिति तृतीयावर्तः ३ तथायस्मिन्प्रकृतः
पाणिनिप्रकृतः सूत्रार्थश्चैकोनमूलपुरुषाच्छतमेवं
श्ये एकोनशतप्रत्ययप्रसङ्गे पूर्णिशतप्रत्ययप्रसङ्गे
वासितिसंख्यामर्यादावर्तते एतादृशेविषये एकएवा
प्रत्ययप्रत्ययः कार्य इति चतुर्थ्यावर्तः ४ तत्पाणिनिश्चि
तं सूत्रं श्रीमद्भारजदेवेस्मिन्नस्मयोगदेमावहेरिति
त्वत्त्वविप्रतिपत्तौ सर्वाभुमत्यापरं केवलं नान्यत्र
फलतिसफली भवति तात्पर्यवृत्त्यात्रैवमुत्थाभिधेयी
भवतीति पञ्चमावर्तः ५ तथादि एकोगोत्रे इति पा
णिनीयं चतरत्तरं सूत्रम् तच्चपञ्चभिर्वावर्तैः पञ्चवा
क्यार्थसम्बद्धम् यथाग्रस्यविस्तारयत्यमिः कामः त
स्यसंबुद्धिः ए इति ऊः दृष्टीतस्याः संबोधनं को इति अ
गुह्यायामात्ररूपताज्ञाज्ञस्यसम्बोधनमग्रगोरिति
अत्रिरेतन्नामामदर्विस्तस्यसंबोधनं अत्रे इति इति सि

प. सं २५ डंयस्मिन्निर्माष्टयितमस्यधिकगतेतिप्रथमावर्तः
 तथा अः विसृज्यस्मादाधारविभक्तौऽप्रत्ययेकृते
 इतिरूपं सिद्धति तथाकोत्रस्यातस्मात्प्रातिपदिका
 र्थविभक्तौसप्रत्ययेकृतेक इतिरूपं सिद्धति तथाग
 वांमाहेयीनांवाचांवासमूहोगोत्राशितिसमूहेत्रल
 गोत्रे इतिदिवचनंभवति तथापविष्णावाधारभूते
 कोत्रस्यागोत्रेद्विविधगोसमूहौचवर्ततेवर्तेते इति
 वाक्यार्थः इतिद्वितीयावर्तः २ तथाएकोद्वितीयोद
 मगोनिर्विकारपतत्रिभुवनमंत्रेऽक्षमपालयंत्रायते
 इतित्राःसश्वाचरमित्याचारकिपिक्किवन्नोथातत्
 नजहातीत्यात्मनेपदेशेऽतिप्रवे इतिरूपम् इतित्रती
 यावर्तः ३ तथाएकोगोत्रेगोत्रपकपवापत्यप्रत्ययः
 स्यात् उपगोर्गोत्रापत्यमौपगव इति इतिचतुर्थावर्तः
 तथा एकोगोत्रे गोत्रेरनुवंशेभुनासावेकोसहायोस
 खिवास्तीतिनद्वितीयपतत्सदृशगुणविभवरत्नार्थः
 तिफलतिखलपरेश्रीमद्भाराजदेवेशतिपञ्चमावर्तः ४

जिहो इति भोजिहो जयशीलतडर्मतत्साधुकारिंश्च
 त्वेदित्थनंजयोसि थनंजयतीतिथनंजयः श्रेष्ठान
 रोथात्सत्यपिसंज्ञायामितिनियमेऽसंज्ञायामपित्वः
 नचसर्वथासंज्ञैवेयं द्वितीयार्थेसंज्ञावगमात् यदि
 चसंज्ञायामित्याग्रहस्तदाथनंजयोर्जनतत्पर्यश्वारो

जिहोदित्थनंजयोसिपवनोमूर्त्तीकृतान्नः
 श्रुतावाङ्मुण्णजनं प्रचेतसमलेसम्यक्प्रजाप
 तिताः चक्रीतंचतुराननः शिववपुश्चैवहृदि
 त्पालिनीमूर्त्तिस्वाकृतकृत्यतो नयपरेश्रीदात्वा
 यापूरयन् ४० समाप्तेतिरियम् ॥

पेणवाव्याख्येयं तथा मूर्त्तीदेहेन उनातीतिपवनः त
 दृशनेनान्यायनिवारणात् तथाश्रुतौवेदेकृतान्नः
 कृतनिश्चयः अथवाश्रुतौप्रवृत्तिश्रवणेकृतनिश्चयः
 वार्तायांनिश्चयेनप्रवर्तसे नतसहसासंशयेनप्रवर्त
 से इत्यर्थः तथासम्यक्प्रजापतिरापालिताः प्रजास्तोष

प.सं एणजनं पवित्रजनं तथा प्रचेतसं प्रकृष्टचित्तं चालम
 २३ ति शयेनाद्गः यमाचौर्ये पुरस्कृतप्रजाः पालयसीत्य
 धिः तथा त्वंचक्री सदेशः ससेनः चक्रथारी चासि त
 था चतराननः चतरवाक्याननशब्देन तद्यापारो ल
 द्यते तथा शिववपुः शिवं भद्रं वपुर्गम्येति इत्येदिक
 पालिनी स्वांमूर्तिकृतकृत्यतां नय कृतकृत्यतामाह
 श्रीदाख्ययाश्रयन्निति श्रियंददातीति श्रीदासाचा
 ख्याप्रख्यातिसुयाश्रयन् लोकानां पायमानः कृत
 कृत्यो भवेति अथ वसमा सोऽज्ञादशदिक्पालांशतम
 ह तिस्रोऽतिभोरिंद्रत्वंथनज्जयोऽग्निरसि यवनो वायु
 कृतानोऽथ मराजः पुण्णजनो राक्षसराजा प्रचेतावरु
 णः चक्री चक्रथार्यथरदिक्ताम्यननः चतरानन
 ऊर्ध्वदिक्तामीव्रह्मा शिववपुर्गौरीश्वरैर्शनदिक
 स्वामी अतश्च नवदिगीश्वरः सत्त्वं कृतकृत्यतां दश
 मदिक् स्वामित्वं श्रीदाख्यया ऊवेरनाम्नाश्रयन्नय
 कृतकृत्यो भवेत्यर्थः ४७ ॥ ॐ ॥

पूर्णतमिति पूर्णोऽयमात्मा विबुद्धोऽयमात्मा शुद्धोऽयमा
 त्मा सत्यं ज्ञानमननं त्रयप्रकाशकोऽयमात्मा अद्वैता
 नंतोऽयमात्मेत्यादिश्रुतिमूलवाक्यानि यानि ब्रह्मणः
 स्वरूपतटस्थलक्षणवचनानि फलतः स्फुटं तथि
 संतीति श्रुतेस्तत्त्वमसीति तत्त्वं पदयोर्विरुद्धं शब्दागेनै

पूर्णतंसकृतेन ते विमलया बुद्ध्या विबुद्धो भव
 ष्यदः कायमनोवचोभिरपरं किं सत्यतातेव
 पुः आख्याशासु च ते प्रकाशक इतीशाद्वैत
 तानंततादनेनायगुणैर्ऋतं तथि परं मन्येप

कां यत्स्थापितं दैकं श्रुतेः ६८ तत्त्वयि सत्यमिति
 मन्ये तत्र स्वमसाधारणं रूपं स्वरूपं स्वरूपमेव लक्षणं
 स्वरूपलक्षणमकादाचित्कते सति यावत् कतंतट
 स्थतम पतदर्थं योतकं च किमपरमिति प्रोक्तमेव स
 वृपतटस्थलक्षणम अत्रार्थद्वयोत्तरं तत्त्वमसीति स
 दावाकार्योलासाच्चेष्टमूला समासोक्तिः ६८ ॥

प.सं ३८ योदातेति उदातोदागउदातस्वरावा तथागुणानांश
मदमादीनांषड्गुणानांवाहडिसयासङ्कतिर्येयोचितस
माक्रमणाफलडिस्तयायुतासम्बडा तथासद्वर्णरू
पान्वितासदभ्यर्चितंशुड्वर्णानांचतर्णरूपंस्वरूपंते
नान्विता वर्णानांस्वस्वथर्मेयवस्थापिकेत्यर्थः अथवा

योदातागुणवृडिसङ्कतियुतासद्वर्णरूपान्विता
सप्तस्वङ्गुतयाविभूषणवतीसडातकर्मोज्ज्वला
प्रद्वित्वपुपसर्गसङ्कलगतिःसंयोगिनीसज
नेसेयंपाणिनिप्रक्रियेवजयतान्मूर्तिस्त्वदी
यामला ४२ श्रेष्ठमूलोपमातन्मूलाचसमासो ॥

संयोगभनःप्रशस्तोवर्णोवर्णरूपःक्षत्रियवर्णस्तेनान्वि
ता तथासप्तसस्वाम्यमायसह्येकाशराष्टर्गवला
निच राज्याङ्गानीति तेषुसप्तस्वङ्गुतयाङ्गुसंज्ञयाविभू
षणवती तथासतामुडतानांथातृनांवातपितृकफा
नांकर्मणायवासतांस्वस्वफलडिशानिनांथातृनांम

हाभूतानांकर्मणोज्ज्वला तथाप्रद्वित्वपुपसर्गसङ्क
वायेनसङ्कलागदनागतिर्यस्याःसा तथासजनेसाथ
जनेसंयोगिनीनित्यसंयोगासेयंतवतनःपाणिनिप्रक्रि
येवजयतात सापुदातेति उदातादिस्वरवतीउदातेत्य
नुदातस्वरितयोरपुपलक्षणं तथागुणवृडिपतदाख्ये
देसंज्ञेयदेङ्गुणरति वृडिशदैवृतिच ताभ्यांसङ्कतिः
सम्यगतिस्तयायुता तथासतांसिद्धानांवर्णानांरूपैः
प्रकृतिप्रत्यययोजनात्मकैःप्रयोगविशेषैरन्विता वर्णा
नांचसत्यक्षपवसिदेशव्यर्थसम्बन्धेतिवचनेनमहा
भाष्यकारेणस्थापितः तथासप्तसस्वादियुसप्ययन्ते
शुविभक्तिविशेषेषङ्गुतयेतदाख्यसंज्ञाभावेनविभूष
णवतीश्रलंकृता सप्तस्वितिप्रथमतयान्येषामपुपल
क्षणप्रत्ययानाम तथासतांसिद्धानांथातृनांशब्द
योनीनांकर्मभिराख्यातपदकृदन्तपदैरन्विता तथा
प्रद्वित्वपुपलक्षणंवङ्गवचननिर्देशात्सर्वत्रैवमाहो
विषयेउपसर्गेरुपसर्गाःक्रियायोगेगतिश्रेष्ठपसर्गेः

प. सं.
२५

संक्रान्तार्थगदनागतिर्यस्याः तत्तदर्थविशेषोक्तकता
उपसर्गाणाम् तथासजनेत्यपलक्षणम् एवमादौ स
र्वत्रविषये संयोगिनी ह्येतान्नराः संयोगश्च ५५
सर्वेद्यदोलक्षितमिति संयोगे गुरुति सर्वप्रसिद्धेः आ
ह्लादिनी विस्मयकारणं प्रथममपि गुरुस्तथापि संयो

यी संश्रितमदोनवैतवगतः संयोगमप्ये लचु
र्यात्वे वाश्रयासयच्च गुरुतां सर्वेद्यदोलक्षि
तं आपद्गारसमाश्रितोपनचितोर्थे भङ्गभागा
हुरुस्तसंयोगमुपेत्यातिलचुतां चर्येयमाह्ला
दिनी ५० ॥ समासोक्तिरियम् ॥

गमेत्यलचुतां यातीति ५० आधारश्चि निखिलेति
वाच्यवाचकात्मकशब्दार्थप्रवादवैशिष्ट्यहेतुः विशेष
यज्ञावस्तुविशेषज्ञावाग्विशेषज्ञावेत्यर्थः तथासक्त
मिणं सत्क्रियाणामनेकभावेषु विविधाभिप्रेयस्यनुग
तायासौमतिरतीतानुस्मृतिलक्षणतयामतोयोः भेद

स्तस्य सन्धाने दत्ता विविधसत्कर्मप्रवीणापि पर्यन्ततो
हेतुसन्धानचतरेत्यर्थः तथाशम्भोत्रिनेत्रचंद्रकलाज
टाकलापशोभितशिरस्केनित्याभियुक्तासदातदेकप्र
वृणा तथादोषराशेरुषितागगनऊसमभूराश्रयासि
इलक्षणं तथासमाङ्कदृष्टासमभिरङ्गैः प्रागुक्तैर्दृष्टाप्र

आधारः सङ्गणनानिखिलपदपदार्थोचवैशिष्ट्य
हेतुः सत्कर्मनेकभावानुगतमतिमताभेदसंथा
नदत्ता शंभो नित्याभियुक्तागगनऊसमभूर्धृषि
तादोषराशेर्जीयात्संतांगदृष्टाकणमुनिमतवत्
ह्रीमद्दाराजमूर्तिः ५१ तर्कमताश्रयेनोपमा
मूलासमासोक्तिरियम् ॥

थितासेयं श्रीमद्दाराजमूर्तिः कणमुनिमतवत्कणश
देनोपलक्षितोयोमुनिः कणदशत्यर्थस्तन्मतिवत्तन्म
तमिव सावध्याधारः सङ्गणनानामिति गुणप्रयोद्व्या
मितिद्व्यपदार्थः सङ्गदणनचगुणानां स्वयंस्वरूपस
त्तंयोतितं नैपायिकमतेहिगुणः संतो नभित्तवत् प

प. सं
३०

तथासदृशस्यायामन्तयागुणकल्पना तत्राप्यभिज्ञे
भेदः कल्पते गुणतद्वेति कल्पनामात्रसारा तथा
निखिलपदपदार्थैर्वैशिष्ट्यहेतुरिति विशेषाथान
हेतुगुणइतिगुणपदार्थः तथासत्कर्मतिचलनात्मके
कर्मतिकर्मपदार्थः अत्रापिसद्गुणकर्मपदार्थस्यक
ल्पनामात्रतानिरासार्थम् तथाचभिन्नः कल्पनामात्र
तामस्याह भेदोपपन्नैवगुणवत्कर्मकल्पना तत्स
रूपतिरिक्तादिनक्रियानामकाचनेति अनेकभावानु
गतमतिमतेतिनित्यमेकमनेकानुगतंसामान्यमिति
सामान्यपदार्थः अत्रापिसदित्यनुवर्तनीयंभित्तकथित
कल्पनामात्रतनिरासाय तथाचभिन्नः जातिजातिम
तोभेदोनकश्चित्परमार्थतः भेदोपपन्नैवजायतेज
तिकल्पनेति शंभोनित्याभियोगेतिनित्यसंबन्धः सम
वायइतिसमवायपदार्थः भेदसंथानद्वेति अन्यद्वय
वृत्तयोविशेषवृद्धिहेतवोविशेषाइतिविशेषपदार्थः ग
गनऊसमभूरितिअभावपदार्थोपिब्याख्यातः समाङ्क
ट्वेति सप्तभिः पदार्थैर्दृष्ट्या ५१ ॥ ॥

सत्यदेति सतांसाधनोपगितानांवापत्तः तस्याश्रय
णायातनुर्दृष्टादोषवर्तोस्थितिंनगता सापक्षेणसमा
नपक्षतयामित्रभावेनवासङ्गतामिलिता विपक्षाःश
त्रवः बाधवैयर्थ्योनिर्वायः प्रतिपक्षसङ्गतिः द्वितीयसत्र
ह्यचारिसङ्गतिः तत्सपायाभूदशातस्यायाःसत्ताद्विती

सत्यताश्रयणात्कदापिनगतायाडःस्थितिंसङ्ग
तासापक्षेणविपक्षनिर्दलनभूर्यावायवन्ध्याश
या याःसत्ताप्रतिपक्षसङ्गतिभुवःसासर्वभावा
न्विताजीयात्रेमतिरर्थसाधनपरावागेगातमर्धे
यथा ५२ ॥

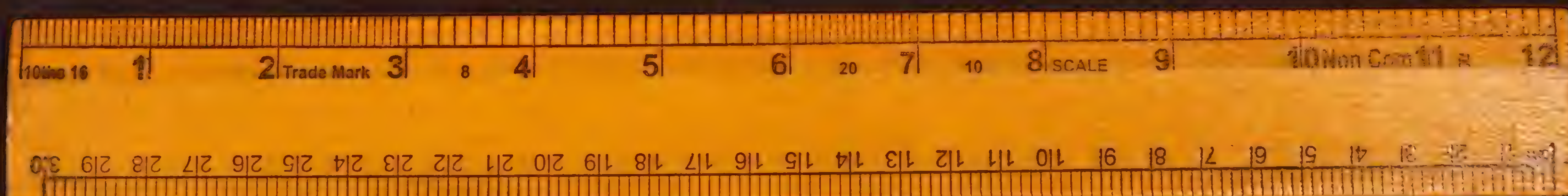
यसजातीयसङ्गत्यसदा सर्वभावःसर्वाभिप्रायः सर्व
सांभावोवातेनान्विता अतश्चाधिसाधनपरा अर्थाःप
मर्थास्तेसांसाधनेतत्परा इत्यमेवगौतमसर्वैर्वाक्य
या साचसत्यताश्रयणादिति सन्निग्यसाधनान्यत्त
इत्येवंपक्षश्रयणाडःस्थितिंनगतापक्षसत्तात तथा

प. सं ३१ सापेक्षेण निश्चितसाध्यवान् सपक्षः तस्य भावः सापेक्षं
 तेन सङ्गता संबद्धा तथा विपक्षनिर्दलनभूः निश्चितसा
 ध्याभाववान्विपक्षः तस्य निर्दलनभूः विच्छेदहेतुः या
 चवायवन्त्याशयाः बाधितविषयतात् तथा याचप्रति
 पक्षसङ्गतिभूवोऽसत्ताः सत्यतिपक्षाचेत्यर्थः इत्येव पक्ष
 सपक्षविपक्षाबाधितविषयतासत्यतिपक्षताख्याः पक्ष
 भाववोऽप्याः तथार्थसाधनपरा ग्रथानां षोडशपदार्थाः
 साधनेन लक्षणकरणेन परः पुरुषार्थोऽयस्याः प्रमाण
 दिषोडशपदार्थतत्त्वज्ञानेन हि निःश्रेयसाधिगम इति गो
 तममतम् ५२ संविदिति संविद्युद्धंतस्य वन्यानां न
 ब्रह्मास्तत्र भरोति शयस्तेनोदरोऽत्रोच्चेति तथा सकृत्ति
 नीप्रणवती वर्णाश्रमाचारपालिनी ततश्च स्वधर्मसज्ज
 तमेव संविदित्यनेन दृढीकृतम् न हि क्षत्रियस्य स्वध
 र्ममुद्धं विहायान्यच्छेय इति भरोदुरेत्तत्तम् इति वर्णिय
 र्ममुक्तास्तत्त्वधर्ममाह सल्लिङ्गेति सदिति सन्मात्रं
 वीगकल्पनारहितं निरवयवं सर्वलये हेतुश्च निरवय

वतेपि विद्वत्सात्रं लिङ्गं नर्मदेशरादितत्र भावो भक्तिर्भज
 नं सर्वात्मना तदेकात्मी भवनेतेनोभिताप्रोता तथामि
 ष्टाहृदयंगमाया उदाहृतय उदाहरणानि सदृष्टान्तानि
 स्तवनानितैः शालिनी नाना स्तोत्रचर्या शालिनीत्यर्थः
 अथवा भगवतो लिंगस्य स्वरूपनार्यं यानि मिष्टानि निर्दो
 षाण्युदकानि तेषां माहृत्या शालिनी गङ्गा जलाहरणश

संविद्वन्यभरोदुरासकृत्तिनी सल्लिङ्ग भावो भि
 तामिष्टोदाहृति शालिनी समनसं प्रीत्यै विदग्
 धाचया संसिद्धोपनयोज्ज्वलानि गमयुग्मावो
 भिताराजते सा मुद्रावयवोत्तर्जयतनेगीर्णो
 तमर्षेर्यथा ५३

निनीत्यर्थः अ तपस्वसमनसं देवानां
 प्रीत्यै विदग्धाशया मूलसेचनेनेव वृक्षशाखातिङ्गं
 पूजया सर्वादेवता अर्चिता भवन्तीत्यर्थः तथा सम्यक्वि
 डउपनयो वेदोक्तः संस्कारोऽयस्या वेदोक्तसंस्कारमुद्देश
 र्थः अतएवोज्ज्वला अतएव च निगमयवेदोक्तार्थसङ्ग

प. सं.
३२

ता नद्यवपनीतस्य वेदाध्ययनाधिकारोस्तीति शब्दे च
भावान्विताभावेन तात्पर्येणान्वितासारासारविवेकच
त्तरा सेतुं भूतातनूः शुद्धावयवा सर्वो गानवयातवज
यतात गौतमसर्वे वाग्यया सापि संविद्वन्महोदुरासे वि
द्वेयः प्रतिज्ञाबंधः साध्यवत्तयापक्षवचनं प्रतिज्ञा तस्या
भेदेणोदुरार्थसिद्धौ प्रतिज्ञात्रीत्यर्थः तथा सकृत्तिनीस
कृत्तिनी तथासलिंगभावोभिता सच्चतलिंगपञ्चम्य
न्तर्दृतीयान्तवालिङ्ग प्रतिपादकं हेतुरित्यर्थः तस्य भावे
नान्वयेनोभिता तथादृष्टांतवचनमुदाहरणमुदाहृ
तिसूयाशालिनी अतएव समनसोपनिषत्तानां प्रीतौ
दृष्ट्या तथासंसिद्धोपनयापक्षे साधनोपसंहार उपन
यस्येन संसिद्धातपक्षे ज्वलाच्च तथा निगमप्रकपक्षे
धोपसंहारो निगमसूत्रात्तयेति तेन युनक्तीति अत
एव भावान्वितेति भावेनान्वयव्याख्यान्वितासाहचर्य
नियमो व्याप्तिः अन्वयेन व्याप्तिरन्वयव्याप्तिः अतएव च
शुद्धावयवा यथावदवस्थापितपञ्चावयवा प्रतिज्ञाहेतु

दाहरणेन यनिगमनानि पञ्चावयवा इति तार्किकाः ५३
इत्थं सर्वथा प्राच्या मूर्ति श्रीमहाराजं समर्थतत्परत्वा
माशास्त्रे कविः बोमान् इति युगलकेन साभारती एनं
महाराजमवतरत्तात भारतीरक्षणमेव हि सर्वथा

बोमानेन च नावली प्रथमगारात्तांधजश्रीर्न
वाशैलान्नेन नदीचवादिमुखगानोन्यायरत्ता
वली दृष्ट्या प्रस्थितिभागिनी न च संधानाकेंद्र
मूर्थोपगानोशेषावतकाप्यसौ सविमलाप्यन
हिताभारती ५३ सस्यादिस्थितिशालिनी न च
शरत्पुष्करान्स्थितानोवापुष्करपालिकाप्रथ
मगास्वर्गे न चेंद्रीकला भूतीशाङ्कगतानचापि
गिरिजायासौ चतुर्वर्णपादेवी वर्णमयी संधा
शुविमलाप्यान्महाराजकम् ५४ ॥

महतां रत्ता सत्यावागमृतं सैवास्थानेः सत्याविषं स्म
तेति वचनात् कासौ भारती बोमाने सती न च नावली
तथायाचरात्तां प्रथमगाप्रवर्तिनी न च पताकाशोभा ।

प.सं ३३ तथायासौशैलानेनचनदी तथायाचवादिमुत्तगान
चन्यायश्चावली याहर्माग्रस्थितिभागिनीनचसथा
मक्रोतः याचनाकेंद्रमूर्धोपगा नचशेषाप्रममाता
सासौसविमलासेतवर्णयचसप्रकटापनार्हितात्रै
वशोकेकृतपिदितस्थितिरंतर्हितायाशयेदितकारि
णीरत्तात सेयंमगलवाहनेतिसिद्धं ५३ सस्यादी
ति अत्रापिशाखकल्पना अङ्कः उत्तरेमयं च चतुर्व

माथवाचाक्रमामारमामाभादमाक्षमा मा
क्षमापात्रमावामामावामाभूतवाथमा ५५ क

मलवन्धोयं ॥ एषालयित्री अथचच
एषाचातर्व तर्वापाचतर्त्तरदित्रीचतर्त्तरस्वरूपा वर्णमयी
वर्णप्रचुरा सथांशविमलाचंद्रयवला सेयंसरस्वतीति
सिद्धं ५६ इत्यं गृहसारांसमुचितोपथांगृहकलनयो
पथीकृत्यायेदानींसाक्षादेवस्वोचितामुपथांग्राहयि
तंकमलोपथांग्राहपहारीकरोति माथवेति अत्र
र्थः भोगजंस्तवमालक्ष्मीरथमाऽथमचरित्राथमपात्र

गामिनीवर्धययापाताततलगामिनीरिप्रकरवशागा
माभूत अथित उत्तमपात्रगामिनीसकलवयासप्रक
टाचभूयादित्याशीः मादिलङ् प्राशीरर्थेलङ् इतिचा
विवक्षितार्थनिषेधेविवक्षितार्थप्रतीतिराशीर्विभक्तौ
वापततीतिबोध्यम् कथंभूतासौमा माथवाचाक्रमा
भगवत्प्रासादा तथामारमामारेणपुत्रेणकामेन
रमतेशोभतइति तथाऽमाभाऽकाशनिर्मला तथा
क्षमाक्षमाद्यिवीसदा तथाप्रमाकाशगामिनी त
थावामालाक्षमानापिस्वभावचलतादिपरीतवृद्धिः
तथामावामीयतेलक्ष्यतेनयेतिवनिष्पत्त्यन्तः अथ
चअसौमाकेव वामावामहेलासदृशी साचतवअथ
माऊलकलङ्कावहामाभूत महेलासञ्चरित्रस्थितादि
गृहस्थस्थितिरिहामुत्रसकलदा साचकथंभूता य
वाचाशताभर्तृप्राजातपरा तथामारमार्थादेवेनैवका
मक्रीडयारमतइति तथाऽमामाऽमेयाभाप्रमेयकांतिः
तथाऽक्षमाक्षैरिन्द्रियैर्मयतेप्रणिददातीति अथवाक्षं
गृहव्यवहारमातीत्यक्षमा तथाक्षमागृहभारसहाविम

प. सं.
३६

देसदावा तथा मात्तमापामां लक्ष्मीमत्ततिवाप्नोतीति
मात्ता तथा मां लक्ष्मीपात्यवतीति माया मात्ता च माया चे
ति मात्तमापेति कर्मधारयः तथाः भ्रमाभ्रंतिरहिता
शब्दालङ्कारार्थालङ्कारशेषोपम ५५ गुणेति भोर्गु
णाराधन गुणिनोवाद्यान्तरसंयमिनो योगिनः श
मदमादियुताः अथवा वियादिगुणवन्तः परितास्त
नाराधयतीति तस्यामन्त्रणम् तथा वन्दारवोभिचार

गुणाराधनवन्दारुग्मङ्गमलचित्रगु गुरु
तांतां भजन्तो गुर्गर्वाशानहिकेनराः ५६ एव
इव न्योयम् ॥

काः शरणागतास्तेषां रजोभन
कीति अन्यत्रापीतियोगविभागाद्भज तस्यामन्त्रण
म् तथा मलाश्रितश्रगावोवाचोयस्य तस्यामन्त्रण
संज्ञापूर्वकविधेरनित्यताद्गुणाभावः केगुर्वाशाम
हाशानरास्तां भजन्तो गुरुतां गौरवं नागुर्नगताः न
शामाग्रपितवद्भजनेन सर्वेपि महत्तमाप्ता इत्यर्थः अ
थैव इव न्यः प्रस्तारेण दृश्यः ५६ ॥ ॐ ॥

भारामरति अयमर्थः हे मन्त्र ग्रमो रोगो भवाद्यः तस्मा
जायते इत्यमन्त्रः तथामददमदंयति खण्डयतीति मददः
तथाः कासश्चक्रेडः खमस्यतीति कासः तदेतदामन्त्रण
पदत्रयम् अनेन च संवोधनत्रयेण त्रिविधः खनिष्ट
तिप्रार्थनाफलितो यो भक्तो नापुमात्रा केशलक्षणे च
क्षिरसितयिसमतिनिर्मलधियं समं यथा स्यात्तथादा

भारामो मन्त्रमददाकासते लोविमार्गणे के
नामस्तलयेयान्ति शोषससुनक्षमा ५७
समतिं सममादायामलोयकेशलक्षणे यो
मार्गत्रस्तशोका सोनाभाते सविदन्न ५८ च

य अयमर्थः समं निश्चलवृत्तं
त्यात्यिशंभौ समतिमादाय निधाय तेन तिप्रणतिमया
तत्रगात् केनागादित्याह केनमस्तकेन शिरसा कथं
भूतेनमस्तकेन नक्षमा दमते इति दमविभक्तः ततो
नजासमासः नक्षमाः सहेनात्पन्नतेन यः कथं भूतः
अमार्गत्रस्तशोकासुः वसनं वस्तं भावेकः भीतिः शो

प. सं ३५ कः प्रसिद्धः प्रमो रोगः एते मार्गे यस्य तथा मलः कृत्स्न
 चितः तथा भारमो भानं भाः ते नारमते भारमः तथा
 मस्तलयः मस्तपरिणामो जरादिलक्षणः लयो लय
 नं नाशः तावविद्यमानो यस्येत्यमस्तलयः विधूतपा
 ष्पाद्यसौ दिव्यतनुप्राप्ता जरादिदोषनाशरहितो भवती
 ति तथा शोषणं शोषसेनशशतिसुतंगच्छतीति शश
 सुतगताविति यातः भवद्यानमप्रतादेहेद्रियादिशो
 षेणसमश्चजडश्च सम्माननापरं हानिन्योगर्हः क
 रुतेयतः जनेनावमतो योगीयोगसिद्धिंच विन्दति दि
 रण्यगर्भवचनं विचिन्त्यं महामतिः जज्ञेन्मत्ताकृति
 रभृजडः स्वच्छाशयस्तदेतियोगनीत्यानारमलोपिवा
 शे शोषशश ३३ तिसंवेथने तथाः विमार्गीणोः वैरवे
 रविमार्गीस्यमार्गीणो लः शक्तः इति शंभुपदे अथ च हे
 मत्र हेमदद हेमकाशहेमोषस अविद्यमाना माये
 षांतेमाः निर्लक्ष्मीकादीनानायादयः तां स्वायते श
 मत्रः तथामदनं मत भावे किंप्रदतीत्यदः मदेरोमद

दः मदप्रासको निरदङ्कारः अथ वामत्रमददेत्येकमा
 मन्त्रापदं प्रमारोगास्तस्वायन्तरमत्राणि पापक
 र्माणि तेष्वां मददो मदवाण्डकः हेमकाशप्रलेपाव
 काशदानवैश्यादिनाकाशारोपः आकाशवदलेपाव
 काशदविशदचतयाहेमोषस ओषणमषः चमर्थे
 कविधानमिति कः उषोदाहः सहोषेणदाहेनोषाणा
 वर्तने इति सोषाणस्तान्मायतिर्देतीति सोषसः हे
 जैषेक्षये इति यातः अथ वा शोषणं शोषः तं सायतीति
 प्राग्वत् समदशमकः दैन्यशमको वा तस्यामन्त्राण्यः
 पूर्वतवारिर्विमार्गीणो विरुद्धमार्गीणो विरुद्धानुध्यानेते
 लक्षितस्तिस्तितीति तेलः सस्नेहः अतएव भालामो
 भालेमस्तकेः मोरोगोद्गलक्षणे यस्य विरुद्धानुध्यायि
 तात्तयापि क्षिप्तः सन्कृतललाटाद्गुः अतएवामस्तलयः
 आसमंतान्मस्तः परिणतो लयो यस्य लयः स्वप्नगोप
 नं अतएव च मार्गत्रस्तशः शसयन्तीति त्रस्ता अन्नभीति
 तण्यार्था त्रसेः कः त्रस्ता भयदायिनो मार्गे त्रस्ता मार्गत्र

प सं स्ताः शयतेतनूक्रियते इति शः कर्मणि डः मार्गत्रस्तै
 ३६ स्तनूक्रुतो मार्गत्रस्तशः अतश्चाकामो केनामो गतिर्य
 स्यात्सावकामः शयंभूतोपिशरञ्चभोगवशादमरोन
 मृतः संस्तयिराकेशलक्षणे च नृशीतले समंसलक्ष्मी
 कं यथा स्यात्तथा त्वयि समतिं शोभनां मतिं मननमनु
 मतिं स्त्वामिभृत्यभावलक्षणमादाय अयमर्थः शयं
 भूतो सावरीः ऊत्रापि चालञ्च स्थितिरागत्य शिष्टं तल्लो
 कं यंचित्समुचित्य सलक्ष्मीकं समतिं तयादाय स
 अतिशयेन नत्तमाः समर्थेन नमितेन केन शिरसान
 तिमयात्सविदंस्तन्माहात्म्यवेत्ताना पुरुषो ननाभति
 अपितश्चाभाते तंचशरणगतं भवान्मुनरपितयैवा
 धिकारयतीत्यर्थ इति देवविजयित्वं तवेति फलितोर्थः
 अत्रवाभाते इति विमार्गो समतिमादायेति व्यतिर्पूर्व
 तात्कर्मव्यतिहारग्रात्मनेपदम् इति निरवययम् अत्र
 स्फुटप्रतीतयेदुःखनाक्रियते येन द्वाविंशतोत्तरा
 णामनुलोमप्रतिलोमविधिना चतः षष्टिकोष्टेषु प्रस्ता

रितानां तान्ये च द्वाविंशदक्षराण्यपरश्लोकतया समा
 यातानि स्युरिति चतुरङ्गाश्च प्रस्तारः यथा भा ५८ रा ५१
 मो ५६ म ३३ त्र ५२ म ५१ द ६२ दा ३५ का ५५ स ३६ ते ५९ लो
 ६२ वि ६१ मा ३८ र्ग ५१ ण ५६ के ५३ ना ५५ म ३६ स्त ५३ ल ५६
 यो ५८ या ६० त्र ६२ ति ३५ शो ५६ ष ६५ स ६० सु ३३ न ६६
 द ६५ मा ५० शतनुलोमक्रमेण अथ प्रतिलोमक्रमेण
 मा ५६ द ५५ न ३३ स १ म ३८ ष १३ शो ३३ ति ३० त्र ३१ या ६५ यो १३

वर्त्यतां मतिरीशानेने कपानेकनायक कथं द
 यान्यथा सिद्धिर्विने शानुग्रहंतव ५९ ॥ ५७ च भो यम्

ल ५६ स्त ३१ म ३३ ना ३५ के १३ तो ५६ र्ग ५१ मा ६ वि ३९ लो १० ते ३३
 स ६ का ३३ दा ३३ म ५३ त्र ३० म ५३ मो ३६ रा ११ भा ३९ र ल यो
 ई ल यो ३६ व श स यो वि व यो स्त या व द ने षां समानत्वं
 मलङ्कारविदो जनाः ५८ वर्त्यतामिति हेने कपानेक
 नायक अनेकपादि पास्तेषामनेकं सेनाद्युदात्तस्थाना
 यकराजं स्वयामतिस्तत्कालादिणीमनेषां ईशाने
 परमेश्वरे वर्त्यतां प्रवर्त्यतां प्रयुज्यतां यतस्तव तदवर्तने

प. सं ईशानग्रहं विना नान्यथा न्यप्रकारेण द्वयी भोगा पवर्ग
 ३. द्वाणसिद्धिः कथं स्यात् तेनैवेह भोगा भुक्ता मुत्राप
 र्गेषाण्य सीत्यर्थः ५५ शृंगे ढो कनिकां समर्प्य मुदित
 मनस्कं राजानं प्रतिसा नुमोदं संज्ञपयति ऊलेनेति
 शीले सहृदं प्रियः समृद्धत्वं सर्वथा रणीतं दानोपभो
 गादिना च सहायः अन्यथा सत्या अपित स्यात् असक्त
 त्यात्तात् तथा च दानोपभोगश्च न्येन यनेन यनिनोर

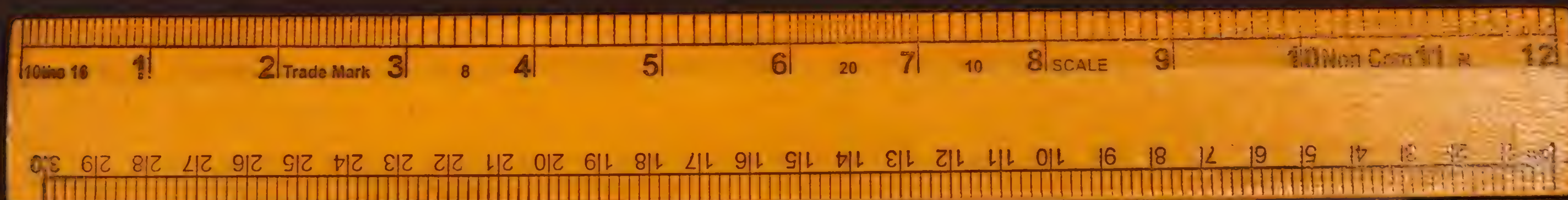
ऊलेन शीलेन समृद्धया प्रिया सभक्तियोगेन
 गुणैरलङ्कृतः यदेव पकोस्त्युनात्र भूपतिः
 फलमसौ धर्मलता यजन्मनाम् ६० ॥

दि भवामः किं न तेनैव यनेन यनिनो वयमिति सभ
 क्तियोगेन देवमुनिगुर्वादिविषयेन गुणैर्लवप्रश
 मनादिभिः ते च पौरजनपदयो यानामनुग्रहो गुप्त
 रक्षणे प्रमादः तत्तामान भाण्डवृद्धिः अर्घ्यवा व
 स्थापनं सम्यग्यथोचितप्रवृत्तिरनुचितनिवृत्तिः स
 क्त्यदानं चेति पणवन्त्यादयो वा षड्गुणाः बाह्यान्

रश्नाद्यसमस्य देवार्थः अलङ्कृतो भूषितः पर्याभिनी
 तश्च ईदृशः प्रशस्यत मोक्षसावधुना कलियुगे विप्रत्र
 भारतभूमौ पको मुख्या भूपतिरस्ति अस्मै अग्रजन्मना
 ब्राह्मणानां धर्मलता फलति ब्राह्मणैः सच्छीला मृत
 से केन समारोपिता या धर्मलतायाः फलमसौ भूपति
 रित्यर्थः ६० अथुना स्वप्रवृत्तिमत्रावेदयति अयेत्या

अस्यापरेषु तनयेषु गुणकरेषु सत्सवयोस्ति
 राणीरतया प्रतीतः विश्वासभूः पितरमुष्ण
 सशिक्षयामं सदत्तशेखरशिलां रचयेत्सुखम् ६१

दि अस्य श्रीमहाराजस्य अपरेषु ग्रन्थेषु अथ च नपरे
 अपरे स्वकीया इत्यर्थः गौणपुत्राणामपि पुत्रत्वव्यप
 देशात् औरसो धर्मपत्नी जस्तत्समः पुत्रिकासतश्च
 दिना द्वादशविधपुत्राणामपि पुत्रत्वात् अथवा भ्रातृ
 पुत्राणामपि पुत्रत्वात् तथा च भृगुः भ्रातृणामेक
 जातानामेकश्चेत्पुत्रवान् भवेत् तेन पुत्रेण ते सर्वे पुत्रि

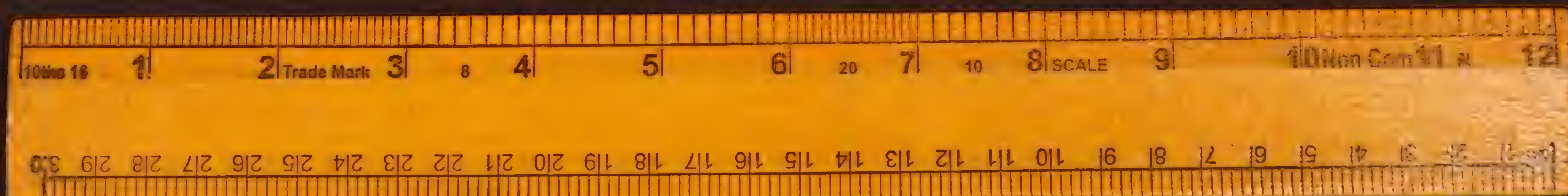
प. सं.
३८

एणमनुरव्वीतइति अपरेषपिपुत्रेषसत्तेव तेष
चगुणाकरेष्ठितिमानाहत्वेतेषामुक्तं भूतविभक्त्या
चतेषामर्जितभोक्तृत्वंधनितम् तन्मयेयोसौरणा
रतयाप्रतीतोस्ति प्रतीतः। एवातोभूषितोहृष्टश्च प्रती
तो। एवातभूषिताविति एवातेहृष्टेप्रतीतइतिचकोश
त अस्तीतिवर्तमानविभक्त्यास्यस्ववाङ्मूर्तिसम
र्जितभोक्तृत्वमपिधनितम् नकेवलंस्वयमेवप्रती
तइत्याह विश्वासभूरिति अमुष्माक्तगुणस्यपितरि
श्वासभूः प्रतीतिपात्रं। एवातिभूषितिहृष्टिकारिताइह
स्यनिवेदनविषयतसंभावनयानिराकलतापादके
लोकानन्यसंपादनार्हतयाचसर्वयानुशासनम्
सुषारजकुमारस्यसशिक्षयासद्दिनयाचारपूर्वक
याशिक्षयासन्देशेनाभूमाविलक्षणं सरस्यांसर्वय
शोधितं सद्रत्नशेखरशिखं सद्रत्नशेखरेणोपलति
तंशिखामापीडं रचयेरचनयानिवभामि रचये
नेनापूर्वतमस्यानिरस्तम् पुराणनिवडामेवसद

चनयासत्यात्रोपयोग्यकारिषेइति रचयेइतिवर्त
मानसामीप्येत्तच्चसौकर्येद्योतयति ९१ रचयेइतिविव
क्षितमर्थंस्फुटयति यवनेति यवनापतदभिजन
प्रसिद्धावर्णाश्रमवाद्याः संस्कृतरवुद्विशालितयालो
केषुवैद्येतिनाम्नाप्रसिद्धास्तेषालिपिः पारिसेकभाषा
क्षरणासक्तयेयंनिबडा यद्यप्यशासनादिवलिता

यवनलिपिनिबडाशासनात्तस्यधीरायदपि
विवलितेयंसक्तयासारशैली तदपिसमति
गम्यारीतिरस्तिरम्यायदनुभवतएषासंस्क
तालंबनीस्यात् ९२ ॥

संस्कृतरचनयासत्यात्रपावनायमयावृणान्तरेणप
रिणामंशपितातन्मूलबडासंस्कृतभाषालिपिंशपि
तेत्यर्थः तथाप्यत्रसंस्कृतलिपौतादृशीविद्वदेकग
म्यारीतिरस्तिरम्यायदनुभवतः साक्षात्कारेणो
यंयवनलिपिनिबडासक्तयाशैलीसंस्कृतालंबनी
स्यात् इयमेवसंस्कृतविवलितेतिभासेत प्रतीतिश्च

प. सं ३५
सुदैवसंस्कृतमूलत्वात्सर्वस्येति अस्याः सौष्टवमुक्तं
भवतीति ६२ तत्राप्यनामकथनपूर्वेनामान्तरक
लेप्रयोजनवतांच सूचयति सुशीलेति यद्यप्यसौ
कथातत्रयवनलिपौ सुशीलशैलीत्यपरनामाजने
प्रसिद्धा सुशीलाः सत्त्वभावाः सदाचाराश्च तेषां शैली

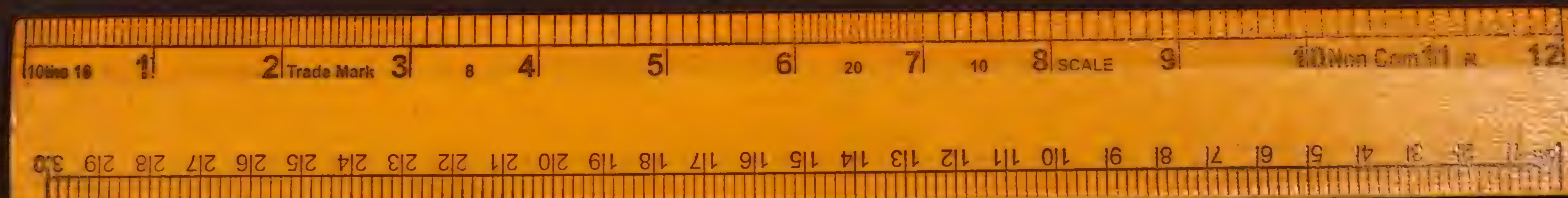
सशीलशैलीत्यपराभिधानाययप्यसौतत्र
जनप्रतीता तथापिनामान्तरमत्रशोभासा
ङ्गायभङ्गिर्नमुदेस्तकस्य ५३ ॥

तत्त्वर्थ्यनामास्थाः तथापि अत्र नामान्तरमन्यना
मकरणम् अथचनामेति निश्चये नरं विशेषकर
णं शोभेव यतः साङ्गणभङ्गिः साङ्गणरचनाकस
मुदेनास्त्यपि तस्य सर्वस्यापि प्रीतये भवत्येव नामा
न्तरं च सद्वत्तशोखरशिविति ५३ ॥ ॐ ॥

इत्यमेनां समर्थे तत्करणमाशीर्द्धारेण राजकुमारेण
फलयति धीरिति त्रिकं हि सर्वथा पुरुषेषु सारमत्रै
व सर्वस्य पर्यवसानात् अथवानेनैव सर्वार्थसाधना
त् धीर्वाक्कुरीरेवेति तदेतत्त्रिकं साङ्गणसम्यक्ताभू
षयति येन भूषित इहामुत्रापि परिषदहो भवति तत्र
धियो भूषांतत्त्वविचारः वाचोपि सत्यवचनतं मूर्ते
स्मिरस्थितेन सज्जनाराधनं लक्ष्यते तद्रहितादिचिर

धीस्तत्त्वलयेऽसुरतोषयित्रीवाक्स्तपरासजन
रञ्जयित्री मूर्तिस्त्रिरस्यात्तिलसौख्यपात्रीस्ता
त्रस्ययस्यात्रनियोगपत्री ६६ ॥

स्थापिनश्चैवेति इत्थंभूषितस्यास्यत्रिकस्यसदर्थपा
त्रतामाह ईश्वरतोषयित्रीत्यादि एयग्विशेषणत्रि
केसातत्रविचारभूषितायाथियईश्वरः प्रसीदति स
त्तभूषितायावाण्याःसज्जनाःप्रसीदंति सज्जनारा
यनभूषितायाश्चमूर्तेः अखिलसौख्यानिप्रसयोप
नमन्तीति ६६ ॥

पं. सं ३०
 ६० इत्यं प्रकृतं समर्थ्याशेषदितमाशीहारेणाशंसते काले
 कालेश्चि ग्रहोपरस्परप्रेमाणसर्वेपिसदर्थभागिनोति
 न्याश्रभवन्तीति वाक्यार्थः अप्राप्तप्रापणयोगः प्राप्ता
 रिपालनं हेतुः तत्र समाहितधियः तत्र च कर्मनिष्प
 त्तं हेतुः ३४ दृष्टव्यपित्तकर्मनिष्ठैव हेतुः तथा च मनुः

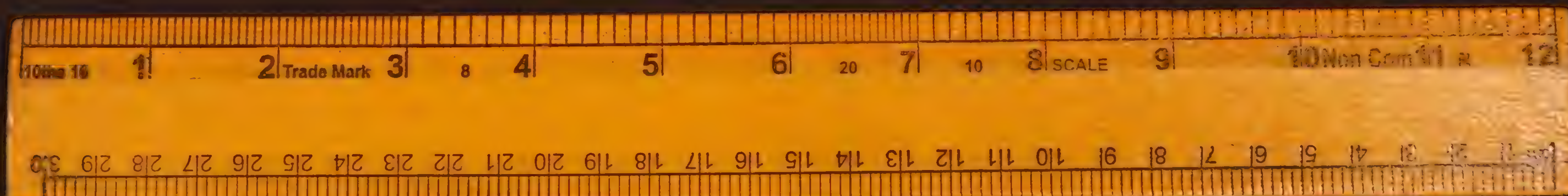
कालेकाले जनयत परां वासवो वृष्टिमिष्टां
 शुद्धात्मानो धरणिपतयः काशपीपालयन्त
 किञ्चाप्यन्यत्सरलमतयो ब्राह्मणाः कर्मनिष्ठा
 योगहेमावहितमयः सन्नपदो भवन्त ६५

अग्नौ प्रस्तादितिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदिना ज्ञा
 यते वृष्टिर्वृष्टेरन्नंततः प्रजा इति तत्र च धरणिपतौ न
 शुद्धात्मना काशपीपालयन्त इत्यन्योन्यं हेतुहेतुम
 ज्ञावेनोपकार्योपकारकता फलिता तत्र सर्वत्र च भू
 पतिशुद्धचित्ततामूलम् ६५ ॥ ॐ ॥

भाविविस्तारविह्वलताशान्तर्यमाह तत्रादाविति न
 ह्यतिगदने प्रथममेव सङ्केतादिना विदितप्राये प्रविश
 तां बुद्धिसङ्केतवोजायते इति भावः नाममात्रेण वस्तुसं
 कीर्तनमुद्देशः तेन च बुद्धिस्थिते वस्तुव्यक्रमेण लक्षणं
 सकारं भवतीति पञ्चालक्षणप्रत्यनिर्देशः न च न्यायव
 दित्मवमानैकगमं येन परीक्षाग्रन्थोपयोग इत्युद्दे
 शलक्षणतमकतेन दिथास्यशास्त्रप्रवृत्तिः तत्रादा

तत्रादौ सत्कथासे यंदारैरुद्दिश्यते स्फुटं य
 तः प्रविशतां बुद्धिवैक्यं नैव जायते ६६

विहोद्देशः प्रथमाध्यायमुखेलक्षणानितप्रत्येकम
 ध्यायेष्विति भावः ६६ तदित्यमित्यर्थं न भविकर्त
 वजातं समर्थ्यापकथाशैलीप्रारिप्समानः स्वात्मनि
 गौरीप्रसादमाशास्ते अतीवेति इयंगौरीविशदवर्णि
 ता गौरी गिरीशार्थगतेत्यनेन शिवान्तररहस्यवेत्तत्वे
 शोतयति इयमिति सर्वांतर्यामितात्सर्वप्रेरयित्रीगिरं

प. सं ५१ गीर्विलासंददातमहामितिशेषः कासाविति विशेषण
 सुखेनपराशक्तिमस्याः सूचयति यत्पादनतोतीवरा
 अयः स्यात् तथायत्पादनतः कतीवचतुरावाचोवदत्त
 नोभवेत्प्रपितभवेदेवेतिपरस्परविरुद्धकमलासरस
 त्रभयपात्रत्वेगौरीप्रसादलभ्यमित्यतिउच्चटकारितं
 सादस्यसूचितं अथचतयायत्पादनतोनिश्चितं पंचास्य
 सिंदूरद्वज्जायते इति पंचास्यभाषी अत्युद्धतप्रभावताति

अतीवयत्पादनतोस्माअयः कतीववाचश्चतुर
 ननोवदन् पञ्चास्यभाषीभवतीवनिश्चितेति
 रंगिरीशार्थगताददात्वियम् ५१ ॥

भयः सन्नचैर्गर्जतीत्यर्थः अथचरमाअयः सन्नतीव
 इवाचरतीति अतिसर्वशक्तिपदिकेभ्यश्चाचरेक्किवा
 क्तव्यइतिक्किपिअतीतिरूपम् तथाचतुराननश्चतु
 र्खः सन्वाचोवदन्कइवाचरतीतिकति तथापञ्च
 रास्यैर्मुखैर्भाषतेइतिपञ्चास्यभाषीसन्भवइवाच
 तीतिभवतीति ५२ इतिकथामुखम् ॥ ५३ ॥

उद्देशग्रन्थमवतारयति तपोयेत्यादिनवभिः तप
 स्तपस्क्रिया १ सस्रभावत्वंसप्रकृतिता २ दैन्याक्र
 न्दनम् ३ भगवच्छरणारीतिः ४ लमासदिसुत्वंये
 र्यमितियावत् ५ ईशोच्चाप्रसन्नतादैवावलम्बने ६
 स्वयमुपनतेसन्तोषः ७ वृद्धश्रेष्ठानुवर्तनम् ८ वा

तपोयसस्रभावत्वंदैन्याक्रन्दनमेवच तत्पा
 पितानुमोदश्चलमेशोच्चाप्रसन्नता ९ संतो
 षश्चाप्युपनतेवृद्धश्रेष्ठानुवर्तने वाह्यान्तर
 मुचित्वचविनयोयाप्युदारता १० दृढनि
 श्चयउद्योतभावोयैर्यावलम्बनम् प्रजानां
 वक्षरेत्ताकोथादिसहनंतथा ११ ॥

साम्भंतरशौचं १ गुरुजनादौकथंवर्तितव्यमितिवि
 नयः २ औदार्यं ३ दृढकर्तव्यता ४ उद्यमः ५ ये
 र्यकला ६ व्यवहारपालनं ७ कोथादिशान्तिः ८
 पाण्युपेक्षाचित्रसंस्कारः ९ प्रेक्षापरिज्ञाणं १० द

य. सं
६२

यात्नता १० दानसुपकारित्वंचमित्रादिषु २० नटादि
दानमैहिकं २१ उचितमातिथ्यंकृतास्वनयता २२ प्र
तिदानेन्यासानपद्भवः २३ अंगीकृतकार्यनिवर्हणं
अनुकूलसत्यवादिता २४ परार्थकरणेनैवोपेन २५
सर्वाविचारपूर्वक्रिया २६ गृहनीतिक्रिया २७ हरद

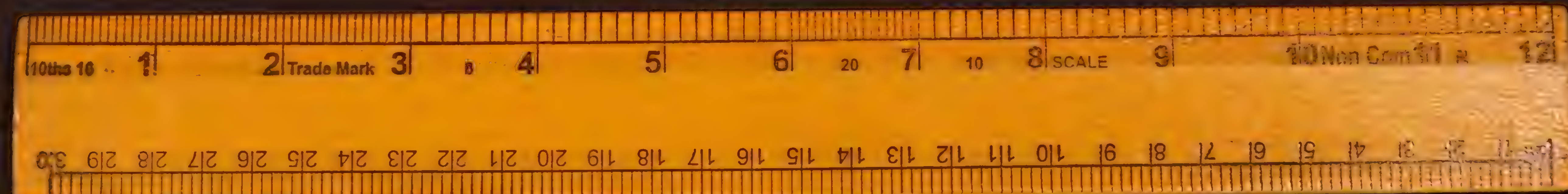
पाण्यायुपेताहृद्गर्भवकंदसुवाराणं दया
दानोपकारित्वंनटादिस्पर्शनंतथा २८ अति
थेयचित्ततःस्वस्यमार्दवंप्रतिदानकं अंगीकृ
तार्थसंपत्तिःसत्यवादित्वमेवच २९ परार्थकृ
तिनैपुण्यविमृष्टकृतितैवच मंत्रनीतिक्रिया
हरदीर्घदर्शित्वमेवच ३० शूरत्वमानौचित्येव
दंडौचित्यक्रियाततः स्वप्रवोथौचितौबुद्धिकौ

शित्वंदीर्घद शतं च गभीरता ३१ शित्वंच देशका
वावहितार्थानां शास्त्रचक्षुषाव्यावासात्तात्करणं ३२
शूरता ३३ मानस्यौचित्ययोचितमानस्थितिः ३४ जौ
चित्येनदंडकरणं ३५ स्वप्रवोथौचित्यकथं कियन्तं

कालेनिद्राकार्याएवंजागरणं ३६ बुद्धिकौशलंशास्त्र
संस्कारादिना ३७ गभीरतागृहविकारता ३८ भूतभा
विश्रुभाश्रुभंविचार्ययेनसद्यशेवाप्यतत्क्रियाप्रवर्त
नम् ३९ कृतज्ञता ४० साधुयजनसंगःदुर्वसित्यागः ४१
राजोपकरणेषुयोगक्षेमा

अतीतादीक्षणापूर्वसद्यशस्तुक्रियाकृतिः
कृतज्ञताचसत्संगाद्यसन्नित्यागएवच ४२
स्वा
यत्नसेनाहस्तस्ययोगक्षेमावधानता ४३ च
त्वारिंशद्द्वारमयीसेयंसत्रीतिभूषिता चित्रास्तु
वसतीवाहोमुदेकस्यास्तनोश्च ४४ ॥

र्थमवहितत्वम् ४५ उद्दिष्टं संतिपति चत्वारिंशदिति
सेयंसशीलशैलीययोदिष्टचत्वारिंशत्यवेशोपायम
यी शोभननीतिभूषिता चित्रानानालंकारव्युत्पत्ता
दिनाविस्मयकारिणी इहलोकेकस्यनोमुदेअस्तत्र
पित्तसर्वस्यापि अथचकस्यवाक्यतेवृक्षणेनोश्चिषि

प. सं. ४३ रश्मालने नोअस्तकाङ्कास्तेव तत्रोपमा सवसतीवय
यासथादिभरितावसतीचत्वारिंशद्वारवती तथासती
नीतिर्यस्यांसासत्रीतिर्द्विद्वारवस्थापिताभूस्तत्रोषिताव
स्थापिताचित्राचित्रवती यथाकस्ममुदेनोस्तातसर्वश
र्यनीयाभवति ३३ समृष्टतादिदेतत्रितयाहारांमति

समृष्टतादनर्घतात्सयीतिजननादपि हा
रोत्रम यस्ताभिर्घटितेयंकिरीटिका ३८
तस्माद्विशेषतोराज्ञामययोगोत्रजातचित
ग्रन्थेषांवापिदयतांवरत्नंजायतेध्रुवम् ३५

तारोपस्ताभिर्मणिभिर्घटितेयंकिरीटिकाकृपाटश
वेत्तालुबुधश्च अनुकम्पायामल्पार्थवाकन ३८ त
स्मात्किरीटिकातात् अत्रास्यांजातचितकौतका
यवसरेविवादसमयेच वरत्नमग्रत्वंविवादनर
त्वेच ३५ ॥

इदानींतस्यापवोर्ध्वीक्रमेणनातिशयंप्रतिपादयति
अयंसरत्नादिना लघुतात्कृपाटशपताकिरीटिका
परंतयंरत्नशोखरपवयतोद्वाराणंशोक्तनीत्यारत्नताये
यात्सम्यक्संस्कृतरत्नभूषितः अतएवानघः अतएवस
रत्नितरति रत्नशोखरस्यचान्नरस्यापनमचितंशिरसि

अयंसरत्नशोखरःसरत्नभूषितोनघः सरति
तोहृदनरेथमस्तकेविराजते ८० यद्रत्नोपरि
चास्यराजतितरांढ्यायाससत्सालघुर्निच्छिद्रस
रत्नार्थगौरववतीस्तद्व्यागुणाद्यादिणी उच्चासं
घटनायुतासललितासद्रीतिवदामलासव्या
क्तासवलामनीषिपरिषत्त्वानन्दसाशिला ८०

वविराजमानत्वं हृदयन्तरवस्थापितयानयावदिर्भू
षितशिरस्केविराजते ८० सद्वत्नशोखरशिलाभिति
यच्छिवात्तमुद्दिष्टंतदपिबवस्थापयति यद्रत्नोपरि
चास्येति प्रत्येकमणिदार्पुयाच्छायाभावाथसमन्वय
रूपाशोभादारादावेवात्ररचनीयातिशयेनराजतिसा

प. सं
६६

शिवेति संबन्धः द्वायाचप्रतिविंबरूपा तस्याश्चका
स्येनभावम ३ति शिवासादृश्यम् तत्रादौ प्रकृतो
र्थः शिवालक्षणभावार्थसमन्वयद्वयान्वायाकीर्ण
ससूक्ष्मासारार्थतादत्ताक्षरा लघुः प्रसादगुणवती
निच्छिद्राशब्दार्थदोषरहिता सरलामृदुपदार्था ग्रंथ
गौरववती जोजोगुणवती श्रद्धामाधुर्योपेता तत्पवशा
ग्राहिणी उच्चा मद्दत्तदप्रापिका संचटनायुता प्रह
तानुगुणरचनायुता सुललिता सद्गोतिभिर्गोर्जीयादि
भिः सम्बद्धाः मतानिर्दोषाः सव्यक्ता व्यंग्यार्थभरिता स
वलाता तर्थादिसहिता शिवाचद्वायेव ससूक्ष्मा स
क्ष्मातंतस्याग्रनर्चतं अतएवलघुर्निच्छिद्रानिविज्ञ
सरलाः ऊजाग्रर्थेन मूलद्रव्येण गौरववती सद्गुणः
रुमागुणग्राहिणी तंतनिबद्धा उच्चा उच्चप्रमाणा स
ङ्कुटनायुताः नुगुणैरननिबद्धा सद्गोत्यालघुदीर्घ
शिवापज्ञावेक्षयावहेत्यप्रकृतो
र्थः ६१ ॥

इत्यमवस्थापितं शिवातं विषये योजयति सेयमिति
सेयं भावार्थसमन्वयद्वयान्वायाचप्रकाशकत्वात् र्थव
र्तिताच्च शिवाद्यवस्थापिता शिरसि धृता सती विड
षां वरत्तदेतत्तत्तमत्ताभनिमित्तम् विवादप्रवृत्तौ चि
तमद्वारा जनानिमित्तं च तथाहि यो शिवा माश्रित्य ज
निमतां जन्मिनो जन्मानां च भूषितानां भूषितानां

सेयं शिवास्ति विडषां च वरत्तदेतत्तत्तमत्ताभनिमित्तम्
जनिमतां वत भूषितानां मध्ये विभातिसग
तीरति सम्प्रयुक्तोपानन्दपूर्णहृदयो धृतस
त्कलापः ६२ ॥

मलंकृतानां च मध्ये सगतिः सद्गतिरिहोच्चपदभाग
सुत्रसर्गादिपदभागसुदन्यादियानश्चरति सम्प्रयु
क्तः सखीसततफलभाक् धृतसत्कलापः स्ववशी
कृतपण्डितसमूहः धृतशोभनभूषणाश्च अथवा
धृताः सन्तः प्रशस्तिरूपाः कलापाः सखीगीतयोयेन
वरस्यस्यतो गायकादिगानं क्रियते ६३ ॥

प.सं ८५ रत्नानीति द्वारभूतानिरत्नानि चत्वारिंशत्संख्यानि
वैरुतमेविवाहप्रवृत्तैश्च विमलत्वमेव विशदयति
येषामिति येषां रत्नद्वाराणां जगद्विषयेन ऊत्रापि
स्यमनुत्तमतात् तदभावे च मूल्यं ऊतः स्यात् कियत्
रिमितमेवामर्घ्यस्यादितिको विविच्यत परं विच्यते
विज्ञप्तिरवशिष्यते यस्य स विमलादृग्दृष्टिज्ञानं स

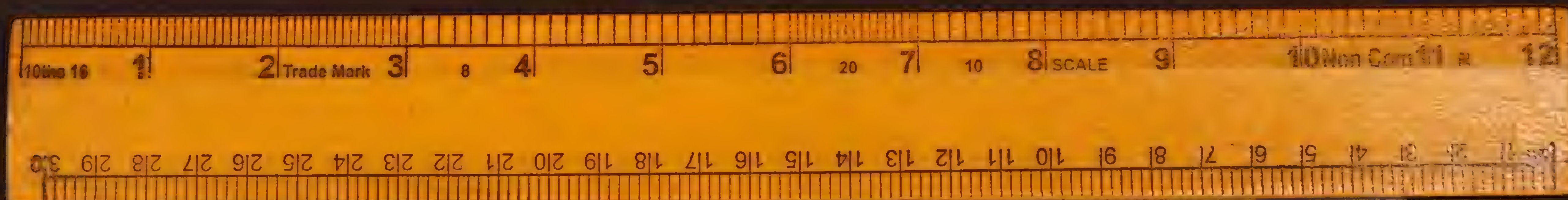
रत्नानि तानि विमलानि सरसितानि सन्यत्र
भूषणवरे वरमानतोये येषां जगत्सत्तल
नान ऊतोस्तु मूल्यं यस्यास्ति दृक् विमला स
इमं प्रपश्येत् ८३ ॥

वेमं प्रपश्येदिति मलिनदृक् पश्यन्नप्यनभिज्ञत्वा
त्यत्यन्तैर्नमनुचितं करोति मलिनदृष्टिश्च मणिं वि
हीनार्थं करोतीति प्रसिद्धम् ८३ अपि च नाभासमा
त्रेणेति आभासमात्रेण विचाररहितेन च्छायाभावे
ण स एव रत्नशेखरः न प्रदर्शनीयः अपि तसूक्ष्म
शकृशशीयमनीषया वलोकाः न नुरिति हेतौ य

स्मादत्र साकापिशक्तिः सूक्ष्मार्थशक्तिः आलोकशक्ति
श्च यस्याः शक्तेः प्रसादतो मदिस्रातिमिरेः बोधलक्षणे
कस्मिंश्चिदतिगहने डर्वीयेपि दृष्टानं यायात् यदति
गहने चापि किंचिद्वस्तु तदप्यनेन संबोध्यं भवति रत्न
जाते श्रसाकापिशक्तिर्दृश्यते यत्प्रसादेनान्यकारेपि
दृक्काशवती भवति ८४ प्रकृतमाह चत्वारिंशदिति

नाभासमात्रेण वृथैः स एव प्रदर्शनीयः खलु
सूक्ष्मदृष्ट्या अस्मात् शक्तिर्ननु कापियस्याः प्रसा
दतो दृक्किमिरेपियायात् ८४ चत्वारिंशत्क्रिया
पतावाह्योत्तरसंस्क्रियाः निषेवणीया विह
ङ्गिरिहामुत्रमुभयप्रदाः ८५ ॥

पताद्वारभूताश्चत्वारिंशन्मणयः क्रियाउपायाः शिद्धा
विहङ्गिर्निषेवणीया निरन्तरमभ्यसनीयाः यतश्च मा
वाह्यान्तरसंस्क्रियाः बाह्याभ्यन्तरवृत्तिशोथनिकाः
सङ्गुणान्तराथानं संस्क्रिया तत्र शोभनत्वं क्लेशविना
सिद्धेः निषेवणे प्रवृत्त्यर्थं फलमाह श्हेत्यादि श्हेसते

प. सं नसंज्ञेगान्भक्तासुत्रसंयोगनिभाक्तं निःश्रेयसप्रदं
 ६६ चेत्यर्थः ८५ तत्रेति तत्र चतारिंशतः क्रियाणां मध्ये
 यमिकीदृशस्तपस्क्रियाया यासौ विदं प्रवृत्तानां से
 व्याभ्यसनीया समाहितचित्तत्वमेव तदवाप्तिहेतु
 त्पामंत्रणवाजेनाह समाहितेत्यादि तां तपस्क्रिया
 शृणुत लक्षणकथनपूर्व उदाहरणेन सम्यग्द

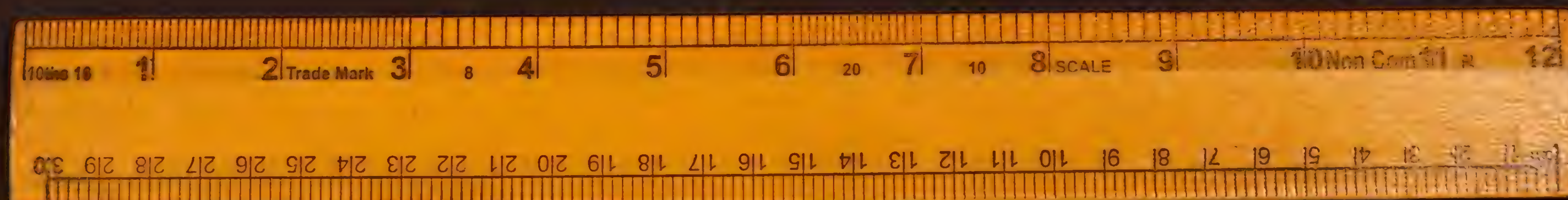
तत्र प्राथमिकी यासौ विदं सेव्या तपस्क्रिया
 समाहितहृदोभूता थीराः शृणुत तां सुखे ८६
 कायक्लेशादिभिस्तस्याग्रानंत्ययदपि स्थितं
 तथा पीशार्चनैवासे तदर्थमिदं रेयतः ८७

याश्चासकरीकुरुत सात्वमनायासेन ८८ अन्त्या
 मततत्स्वरूपानुवादपूर्वतां स्वमतेन सिद्धांतयति का
 यक्लेशादिभिरिति तस्यास्तपस्क्रियायाः यदपि य
 पिकायक्लेशादिभिः शीतातपादिद्वंद्वसहिततारु
 पैस्तपोभिरादिना नरमपि सर्वयोगशास्त्राक्तसंश्रम
 दिपरिग्रहः आनन्त्यमगण्यतं स्थितं तथापि असे

त्वतस्तपस्क्रियेशार्चनैवेति सिद्धान्तमतेन प्रतिज्ञा एव
 कोरेणास्याः प्रतिज्ञायाश्चाल्पत्वे धनितं प्रतिज्ञातेर्ये
 हेततयार्थानरेन स्यति तदर्थमिति तदर्थमीशार्चना
 त्मकतपस्क्रियार्थतस्मिद्ध्येतरेकायक्लेशादयः फ
 लवंतः अयं भावः ईशार्चनासिद्धये कायक्लेशमनः से
 यमादयो ये वास्यानरे उपायाः स्वीकृतास्ते सर्वे स्वयंती
 व्रतमशक्तिपातादिना सिद्धायां तस्यामकिञ्चित्करा

सा च संक्षेपतस्तस्य सत्ताया स्मृतीरिता का
 र्या कार्यविचारो यं यदधीनो यतो विले ८८

ति सैव मत्वा तपस्क्रियेति तपस्क्रियायाश्चार्चप्रथ
 मंदारम ८९ ईशार्चना तपस्क्रियेत्यक्तं कथं लक्षणा
 नरसाविति तां स्वरूपेण निरूपयतदधीना सेवसादीना
 वहति निरूपयति सा चेति संक्षेपतः सर्वसिद्धांतसा
 रोचयेन से शार्चाश्रुतिस्मृतीरिता तस्यैव सत्ता सत्तेति
 तथाहि ईश्वरोक्तिश्चित्ततत्ता सत्तावनयास्तिक्यवृद्धिः
 समसैव स्वयमुपागता भवतीति शास्तिक्यवृद्धिरामसा

प.सं ४३ मेवाह कार्याकार्येति यदधीनशति ईश्वरसत्ताधीन
सत्यांतस्यादण्डावुद्धतश्चेदं कार्यमिदं नेति सम्प्रग्या
यति सम्प्रगभ्युपगते च तस्मिन् सर्वथा कृतकृत्यतेना
ह यतोऽविलमिति यतश्चि कार्याकार्यविचारादति
लमितीहास्यश्रुतिः ८८ उक्तमेवायं विशदयति स
स्वेति यतश्चीश्वरसत्तायाः दृढत्ववशं विधेयः
नयेन साधितमर्थदृढप्रतीतयेत्यतिरेकेणापि साध

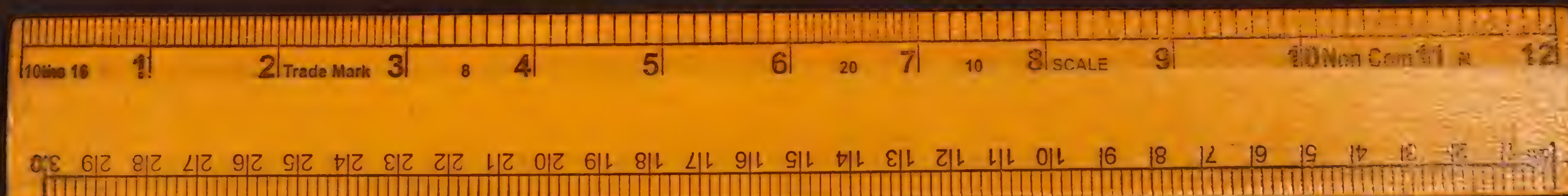
सुखवर्णाग्रमाचारप्रकाशयं यतो दृढः यं
विनामोहसम्पत्तावन्यतं स्यात्कथं न हि ८९

यति यां विनेति श्रुतिस्मृत्यदिते चरसत्तां विना ते हि
तिसरतीग्रसे चरस्यनेत्रेति नेत्रनिमीलने मोहसं
पत्तौ सत्तां कथं नान्यत् ८९ यस्याप्यवप्रकारान्तो
र्यसाधनत्वमाह यद्वीजमिति यद्वीजमीश्वरसत्ता
वीजम् दृष्टोऽर्थः कामार्थावेदपत्रप्रवृत्त्यभ्युपगम
आशादिशः कामनाच ईदृशी धर्मकल्पलता त्रिवि
तिशयेन फलति फलमस्यास्तिदिवश्यर्थः इति प्र

तिमार्गेण चतुर्वर्गसम्पत्तिमोचरसत्ताश्रयामुक्ता निवृ
त्तिमार्गेणापि तानिष्कामविषयामाह प्रप्यमृतद्वैवि
त्यादि श्रुतिर्विभिन्नक्रमः येष्वरसत्ताश्रया धर्मकल्प
लताभुविसजनानां समुत्प्लवणममृतद्वैः सर्वतः प्रस
रदानन्दरसैर्निःश्रेयसमपि वितनुते निश्चितं श्रेयोनिः

यद्वीजमाश्रितवती वृषकल्पवली कामार्थपत्र
समनोभरशोभिताणा पंपुत्पते त्रिदिवम
प्यमृतद्वैर्व्यानिःश्रेयसं वितनुते भुविसज्ज
नानाम् ९० यद्वीविचित्रा विबुधा गतिरस्या वि
राजते त्रिवर्गमूलभूतापि यापवर्गप्रसृष्ट
वम् ९१ ॥

श्रेयसम् अपि नाकामादीनां मिद्वानायाससिद्धिं
चयति ९० एतत्प्रशंसार्थमुक्तमेवायं सविस्तरमाह
अद्वैत इति हे वि शेषताः यस्या गतिर्विचित्रा अर्थसह
पाविराजते अथ च विचित्रा विगतचिद्रोपी चरसत्ता
एकवृत्त्या विराजते विविधं राजते पुनरपि च विगत

प. सं ६५ श्रुतीति अत ईदृश्याहात्म्यवत्तादस्याः सत्यमेति यावद्विष-
 ड्कलेशगन्योपि नावशिष्यते तावन्मनुष्यावाप्तिः सङ्को-
 तिसत्यप्यभरत इत्युक्तं त्रिलोक्याधारतादस्याः प्राप्तेर्वीत-
 लसंस्थितेरित्युक्तं सगताविवेकिनो गत इदमेव कार्येते
 पस्त्रिया लक्षणमुचितं आयतिरुत्तरः कालः १५ अत
 अ प्रमानिति एकः प्रमाणैवेदोरूढिमात्रविश्रान्तः वि

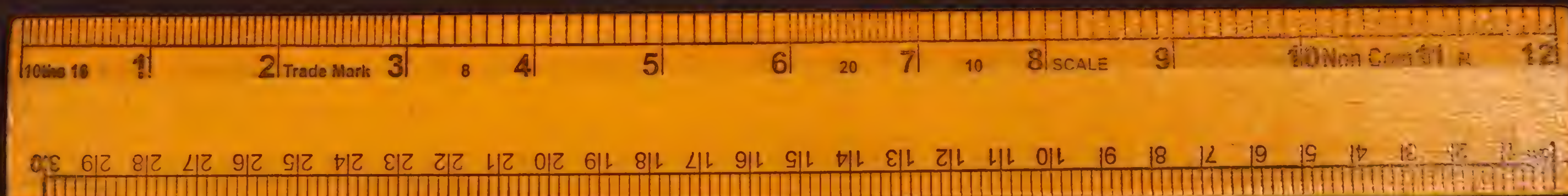
इतिसत्यप्यभरतः प्राप्तेर्वीतलसंस्थितेः सगता
 उचितं कार्यमिदं येनायतिः शुभा १५ प्रमान
 प्रमानसगतावेयेन पुंस्तं प्रकृष्यते सत्यमे-
 वद्वोलोकेयैः पूर्णानारकीस्थितिः १६ ॥

तोयस्तसक्तपणवतावाचीयोगविश्रान्त इति तात्पर्ये
 दाहवतिकमलारकमला इति वलादानप्रसोयमलं
 कारः गण्य इति पुरुषगणनायां सत्यां सपवादौ गण्यते
 इत्यर्थः येनेति प्रकृष्यते सक्रियया प्रकर्षणीयते के-
 यंप्रकर्ष इति व्यतिरेकमुक्तेनार्थान्तरन्यासेन प्रकर्षस-

चयति संत्यजेति श्रुतीति तत्तद्विरुद्धाचरणान् तेन
 तेपुत्रादिमात्रेणापि पुरुषतास्वीकारात्पुत्रमेव योगात्
 व्यावशिष्यते इत्युक्तं नारकीस्थितिरिति नारकीत्यनेन पस्य स्वावर्णनिरपि
 सूचिता भवति १६ ईश्वरसत्तात्मिकांतपस्क्रियां तावत्
 स्वरसमिद्धसूक्ष्मविचारेणानायाससाध्यो सूचयति ल-
 लाटेत्यादिमाथं श्लोकं वर्णावलीदेवलिखितश-

ललाटपट्टलिखितायासौवर्णावलीशुभा त
 तंविद्वान्नकंसच्चसाधारं यदिशेषकम् १७
 प्रेषितासोप्येषानेयेन तं प्रत्यक्षेविभुः सदेव
 याप्रसन्नोत्रदत्तादिवांलिपिपुनः १८ ॥

भाशुभकर्मफलोत्पत्त्याशुभेति च विशेषणं मनुलं
 व्याप्तादिधिकरकजलिखिततादृशतविशेषतेजासंसा-
 मानशुभमृपतादा अनुज्ञायासौ सर्वसंमतेत्याह त
 तंविदिति तस्याः संविदेद्भोक्तेर्मननसाप्रकाशकं य-
 दिशेषकं विशेषवोथकं तिलकं चक्रेकमचन्दनमृदा-
 दिविरचितं सरिति नित्यसंविदितं साधारं च साधारणं न

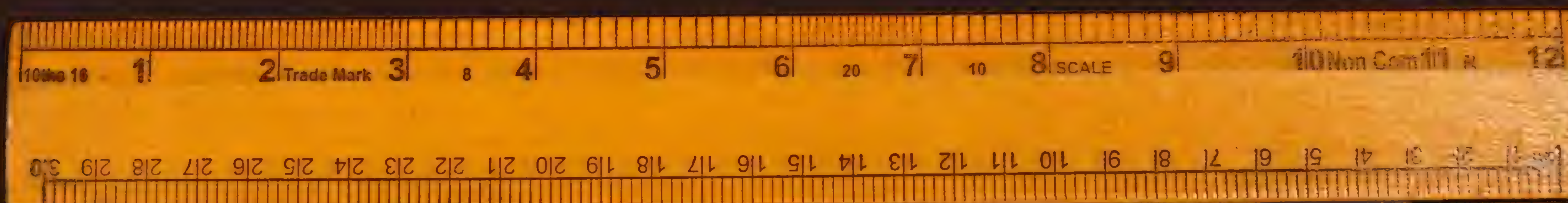

प.सं.
५०

धातुमतिरूपस्य कीयत्वबोधकसलोत्खालनयोगेन स
 सत्रसत्रलिपौ सर्वोर्ध्ववर्तिनौ पुनर्दिवांघोतनशीला
 ण्यपुणेणभयोत्तीर्णसलिपिंविचित्रयति तयायथा
 सर्वसायान्यमलमेत प्रसिद्धं चैतत्स्वामिभृत्यवक्त
 रेस्वामिनिवेदितमर्घमविशङ्कया नष्टाय प्रदर्शयतो
 भृत्यस्य प्रसन्नः समासीत त्रदर्शितोपरि सवर्णमयानि

भोधीमन्त्रमतौस्थिताविचारयपनःपनः य
 याप्रजासुतेशास्तिकारित्वंप्रभसमितम त
 येषास्यापितद्भूतित्वयितकार्यमेवता १०५

ध्याविषयोपदर्शनेन संस्थापयति बोधोऽसिद्धिः यो
 मन्त्रित्वविचारयोग्यमतोऽस्य तावद्विचारणीकतत्त्वावेतं
 तमेतद्वत्त्वमाणां विचारय यथातत्त्वतस्तद्वत्त्वमद्वैतकृतं
 लेशमात्रेण प्रजाविषये प्रभुत्वेन संस्थितस्य विज्ञापितकि
 याशास्त्रत्वं सिद्धं फलति च तस्यान्वयापितत्वा सर्वेशा
 नस्य भूरियथा स्यात्तथा तत्तत्ताशास्त्रत्वं सर्वेयात्तदनुप्रापद

प. सं.
५१

तादृशीत्युक्तम् तस्मात्तथापि तदुपदिष्टं सर्वथा नृपेयं
येन प्रसन्नो सौदासपदवीं प्रापयिष्यति प्राप्ते च दामो
स्वयमेव कृतकृत्यो भविष्यतीति भावः १०० तच्चास्त
त्वेमेव प्रत्यक्षयति तथा चेति सार्थेन तस्य सर्वे चरस्य
सर्वतस्तस्य सर्वकर्तृश्रेयंतद्विषये शिष्टोपदेशः रात्रिनि
नविभागेन यथा तद्रचितास्वासप्रजासयोगक्षेमाव
धारणम् अत्रात्र प्रापणप्राप्तिपरिपालनात्मके दिने यथे

तथा च शिष्टातस्यास्ति दिनरात्रिविभागतः दि
ने तद्रचितास्वासयोगक्षेमावधारणम् १०१
रात्रौ यथोचितं तस्य परस्पाप्यनुचिन्तनम् ॥

चित्तमुपदिष्टम् रात्रौ च तथैव तस्य परस्य सर्वोत्कृष्ट
परमेशानस्यानुचिन्तनम् स्वप्रयोजनसिद्धये दिन
तन्मनाधिकप्रायश्चित्तमुदये च दिनरात्रिविभागतः
मुत्तमयाः वपुर्विधेययामवद्यादिविभागोपलक्ष
णम् अतिसूक्ष्मा राजकार्याणाम् तद्रचितास्ति
प्रयत्नपरतया कार्यं सूचयति १०२ ॥

इत्यमुपपादितमर्थं निगमयति इत्यमित्यादिना इत्यमु
क्तप्रकारहेतुना तव समाहितचित्तस्य कार्येष्वप्रमायतः
समागुहिततदादेशस्यास्य सितानेकजन्मार्जितदेव
स्य स्वहस्तकमलचित्रितदिव्यलिपिद्वितोच्चमर्थशालि
नस्तव लोकदयी ह्यमुत्र लोकलक्षणजिता भवेत् स
म्यकस्माचितव्यवहारपालनेन सम्यग्भोगान्मुक्ताम

इत्यं समाहितमियस्तव लोकदयी जिता क
र्तव्यानाम्यदस्तीह पुंस्ते पुंस्ते नियोजितं १०३

कीर्तिं च स्थापयित्वा दिव्यतनुभूतानन्यसिद्धेः यतो
स्य हलोके न्यदिधेयं नास्ति महाभूतसमवृत्तिमयस्य
ऊतस्तस्मादयः तथा चानेन रात्रौ समाचारणात्रि
जं पुंस्ते पुंस्ते नियोजितम् सपदैकः पुमान्भवति अ
त्रेयमश्वस्तस्मात्परापि नरकपातादौ
ति १०३ ॥

प. सं.
५२

इत्यविधिदेशोयं शिखावाक्यपरिसंस्थाप्यार्थवा
देशीयं शोखरत्नवाक्यं रचयित्वा व्यायिकासुदाह
णतयावतारयति श्रूयते इत्यादिना द्वा रत्नम इत्यमेव
च सर्वद्वारेषु शिखाशोखरकल्पना स्वयम्भूता अत्रासां
शिखायां वाक्यार्थसमन्वयद्वयायामियमुपलब्धार्था
व्यायिका श्रूयते इति समन्वयः तामाह सानुभाव
ति अतिनामा सानुभावः सप्रतापः समतिनिश्चयश्च

श्रूयते उपलब्धार्था सानुभावो लिनामकः अ
भूयेनाह निर्देशे देविभक्ते सक्रियाभरात् १८
तंतया संतमुक्तं सवया जातकश्चन अथ
क्षोवनतो भूतापप्रच्छविनयान्वितम् १५

कश्चिदज्ञाभूत नामपदेनैव तस्य संज्ञाते सिद्धेऽनंत
प्रत्ययकरणं संज्ञागौरवार्थं तेन च योगशक्तितमसा
भिप्रेतं तथा च अलतीति प्रलीजी एतुलीति योगविभा
गादित् तया चालीपर्याप्तः सद्गुणभूषितः सकलसम
येनेष्टगुणेन सक्रियाभरादेतोर्दे अहर्निशे निमग्नोऽर्ह
दहर्निशे इत्यपतक्षणं ५ विनयान्वितमिति क्रियाविशेषो

नाम १५

मेमतमिति अनुमितं रत्नस्य तादात्रिवृत्तस्य सर्वथा प्रगल्भा
गोचरत्वात् परवशेन वेति वा शब्दश्चार्थं स्वतन्त्रेणापि स
ताप्रगल्भीनेनेव किंचिन्पते १७ स्मितेति रत्नस्यार्थान्न
भिन्नत्वमस्य सूचयति विनयपृष्टत्वात्प्रकर्षणे वाचरत्

भदंते मतिमन्तामिन्स्वीकृतः किं तयात्मनि
विद्येयत्रसंवेते हं दिने पश्यामि किञ्चन १८
रात्रौ विश्रामत्ते शोपिनतवास्तीति मेमतम् कि
मिदं चिन्तते देवत्वया परवशेन वा १७ इत्य
क्तः समसाधो रोगभीरु विप्रलाशयः सित्ता
प्रोवाच तं स्त्रियं सहदं प्रेमभाजनम् १८ स
त्यमुक्तं तया किं न्वतत्तयो सार्धमद्वैतः सर्व
थावहितत्वं हि परमं सखमोर्धते १९ ॥

समयेत उवाचे तर्थाः अर्थाते रत्नार्थः परमकाशप्रप्यं
तदेवाह सर्वथेति अत्यसंवेदिविप्रपृक्तावतद्वः खमे
वेति परमपदेन धनितं अत्र सखविषये समकृतं सख

लक्षणं १५

प. सं. सखसङ्गेनेति सखसङ्गेयत्रसखाभासेनेत्यर्थः स
५३ माश्वनाननधिकाः परस्परविरोधेनेति शासित्वेति

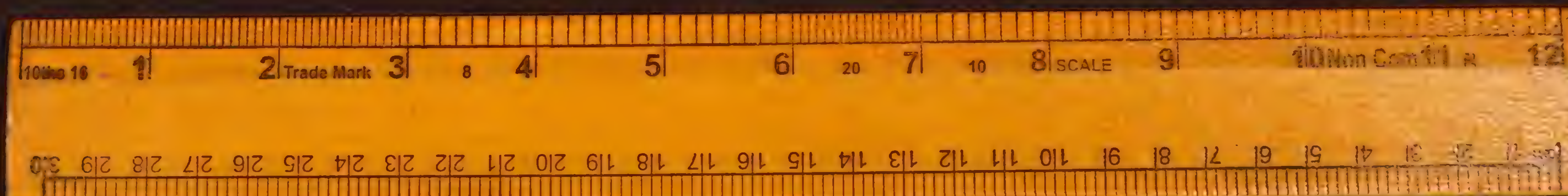
तथादिश्रयतामत्रसम्यक्तत्वं महामते यद्य
हंसखसङ्गेनदिवसान्यतिवाहये ॥ तदे
सामदयोनाश्रुप्रजाः सर्वाः समाः स्वतः परस्पर
विरोधेन सर्वथानर्थमाश्रयः ॥ सृष्टेमावि
विभागदेवादिसमलंकृताः परस्परविभि
न्नतादन्त्यान्यकलहप्रियाः ॥ ग्रहमूर्तिक
यायुक्ताः परस्परजिगीषया अनर्थमूलमा
लोचनियतिकृतवान्वयम् ॥३॥ यामौदंड
इतिप्रोक्तासदाजागर्तिसत्त्वरा यन्मूर्तिमाश्रि
तोराजादण्डधार्यभिधीयते ॥४॥ येनयोथि
यतेदण्डः सतस्याज्ञावशेस्थितः प्रियोभवति
तस्याश्रयनस्तस्याभिभाजनम् ॥५॥ ॥

षाभावाभावात् अनर्थमिहामुत्रार्थलोपम् ॥ ॥

यदेतदधिष्ठात्रयिष्ठेयस्वरूपं लोकशृङ्खलतत्त्वं सर्वे
शितः स्वातन्त्र्यामिताह सृष्टेति नियतिपालपालकद
ण्डादण्डयितृशिष्यशासित्रादिलक्षणं स्वयमिति नृ
नाधिकस्वतेजःस्फारविस्फारणात् केयंनियतिरिति
विषयप्रदर्शनेनतांस्तुटयति यासाविति यासौवि

इतिमेनदिनेकिञ्चिद्विधेयंतत्क्रियांविना
यदापिरात्रैविश्रान्तोभविष्यामितदामम प
राश्रुतावतासावेलाशीणिशयाभविष्यति ॥५॥
अतोविचार्यस्वपरक्रियारात्रिन्दनमया वि
भक्तंकृतकृत्योस्मिस्थितंमममत्तंमतम् ॥६॥

यातरिहलेदण्डइतिसानियतिर्योभीमासादातःपव
तेभीषोदेतिसूर्यः भीषादिद्वयसोमश्चसूर्यर्भावति
पञ्चमशतितयेनसदानिरन्तरंथावति सैवेहासत्रमे
देनदिधासतीसूक्ष्मसूक्ष्मरूपेणलोकेप्रवर्ततेरत्याह
यन्मूर्तिमिति असुत्रसूक्ष्ममूर्तिर्येनोदण्डधारी इह

प. सं ५४ तस्य लक्ष्मीराजादादयः ततश्चेदशेषाथितः परत्र
एतान्चितः अशेषाथितस्तु सचतच्छेथकमेतिद्वयमिति
दण्डार्हमिति सत्त्वपतंतस्येति येनासौ सम्यग्दण्डे
प्रियते तदाज्ञापालनात्प्रियतया पुनस्तस्याभिरन्यस्त
सत्त्वाभासेन भ्रान्तचित्तत्वात्तदप्रामोद्यथोचितगतिरिति
ह इतीति सावेलेति ब्राह्ममुहूर्तलक्षणमममतेमम
भीष्टं मतमिति ॥ अत्रैव दार्ढ्यमस्याप्राप्यायिका

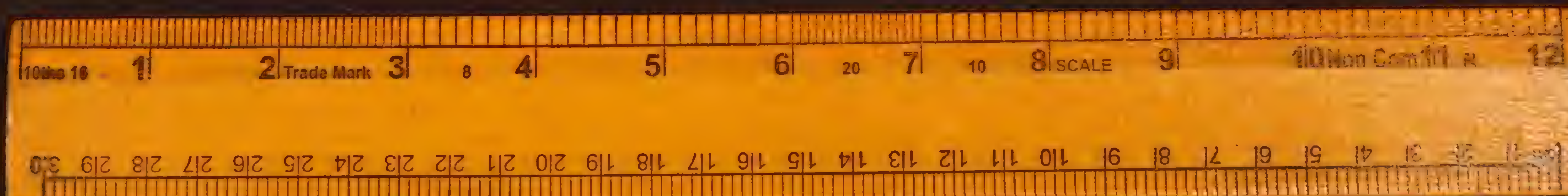
श्रूयते वात्रहीरातनूपः सज्यनृपं प्रति शोवाच
सङ्कतः संस्थावेलायां परया मुदा ॥ १८ ॥

उदाहरणत्वेनाख्यायिकान्तरमाह श्रूयते इति हीरेवं
चाकरैराज्ञोद्गीत इति हीराज्ञोदेशविशेषस्तदधिपति
ज्ञातद्वाजाहीरातनूपः ससज्य नृपं प्रति लक्ष्मीराजः
संस्थावेलायां मरणावस्थायां परमया मुदा सङ्कतः व
त्तमाणां शोवाच परमया सदेति उभयोरपि प्रवृत्तत्वात्
विशेषप्रतीत्यर्थं च प्रश्नः शोभनासदं उपासनादिना ज्ञा
थिवीयस्य ससज्यः प्रयत्नाशोभनाज्यामौदीयस्य सः ॥

वार्जितकीर्तिरित्यर्थः ॥ राजव्रिति कृतकर्तव्यतादि
दितवेद्यज्ञाच्च सन्मार्गे प्रस्थितोसीति महीयंतं महीनं विना
शोचेति मांशाभ्युपदिशकिमत्र संसारे हं करोमियेनाह
मपि सन्मार्गेणैव गमिष्यामीति ॥ किङ्कर इति ग्रहेत
वकिङ्करोदासीन् तदुपदिशयेन मे सत्त्वं सदेन रतिर्भ

राजकृतस्वकृतोसिज्ञातत्वात्तद्व्युत्थीः स
न्मार्गे प्रस्थितोसीति शायिमां किङ्करोम्यदं ॥
किङ्करोमि सत्त्वं येन रतिर्मे किङ्करोमि किङ्क
रेण हि उज्जीवं जीवलोके भयाकृते ॥ इति
श्रितया वाचा तष्टः शोवाच तं सद यद्यस्या इव
सिन्धोस्तं मुक्तो तमपदं पुनः ॥ १९ ॥

वेत मे मम करेण प्रजाभ्यो वत्साद्यनेन सर्वपापकारि
तभ्येन परमानर्थदायिना यतः शसिन्धया कृते जीवलो
के किङ्कलेनेषां क्षिप्तेनात्तेन उज्जीवं तज्जापिराज्ञास्वारे
पितृभारोति तदुपदिशयेनास्मात्तुटितजालवंधोभ

प.स. ५५ क्लोमविष्णामीत्याशयः इति विनीतया वाचा सचानराय
यज्ञाशयानुसारेण तं प्रोवाच हेति प्रसिद्धौ नैसर्गिक
मिति साद्वेला सर्वेषामयत्नोपनतायेन वास्यं सद्गति
मिति तदभिधीयते ततश्च दिने प्रजावेदायां प्रवोथय
त्रौचसात्ता देवदीना क्रन्दनेन विमुञ्चया चक्रिययाः ज
पोच्चारणादिना स्वात्ममुद्बुद्धचेतस्कं ऊर्विति ॥ १३३ ॥

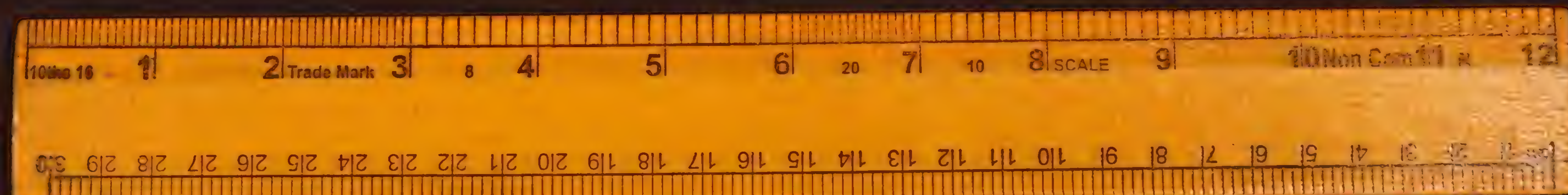
वांछसेतदिने राजन्यजावेदायां तत्पराः तस्यां
चमुद्बुद्धेलायां नैसर्गिकं प्रभुपुनः दीनोक्त्या क्रि
यया चापि मुञ्चयाते प्रवोथय ॥ १३४ ॥ यथेयं तदृशा
स्वस्यातथाज्ञावशतोऽपि स्वस्यांतर्वादातीना
स्याः सहि सर्वार्थजागरः ॥ १३५ ॥

लकथ नयानेन क
सारमाह यथेयमिति दृष्टप्रत्ययमिदमिदं यथेयं जना
त्वदृशा तदाज्ञापालनरता स्वस्यानिरुपदवा तथा तम
यस्य नियंतयता दशवर्ती वाद्याभ्यनरतः स्वस्यानिरुप
द्रवः किं नस्याप्रपितस्याएव न च कदाचन तस्मिन् सति
पथीकृतानश्वतीताह सहीति सर्वज्ञतादिति भावः ॥ १३६ ॥

तथाचेति आभाणकः सतताभ्यस्तो मुखवर्ती वाक्यसन्द
र्भः तदेव पटितयेनेति सक्तमिति भावेक्तः अयमर्थः
ईशाशयनसक्तस्य राज्ञः प्रजाः स्वधर्मपालनसक्तास्तमं
प्रभागिनं ऊर्वतीत्यानुवृद्धिः कंदियाफलम् शब्दात्ता
लतापरत्र चतदंशभागितं स्वयंचतदाराधनफलं सात्ता

तथाचात्र प्रवीणानामस्याभाणक उत्तमः ये
नेशाशयने सक्तं तस्यास्तत्परा इति ॥ १३७ ॥ स
त्वानुवृद्धिः त्रयेण फलं तस्य हि धारितम् वि
चिन्त्यमतिमान्कानतमाराधयतीत्यर्थम् ॥ १३८ ॥
अहो विचित्रा विडम्बणा गतिः स्वपरसौख्यदा यथा
ते सत्फलं स्वस्य वापरस्यापि तन्वते ॥ १३९ ॥

देवमुत्थमिति सर्वथा प्राचीनतराति वाक्यसमाप्तिवाच
कोपीति शब्दस्तेनैव प्रकाशमप्याह तमेवायं प्रकट
यति मुत्थिति गतार्थमेतत् अत्रैव स्याच्चेति अहो इति ग
तिर्व्यवहारः स्वस्येति वाक्यव्यवहारो ॥ १४० ॥

प. सं. ५८
 अतएव राजाधीनं स्वपरसौख्यं सत्कर्मणाराजनेव पर
 मार्यतः पर्यवस्यति हेतोः १३० न च कृतकर्तव्येन राजा
 संतुष्टचित्तेन भाव्ययावजीवं स्वयमनपेक्षेणापि परम
 कार्यसत्क्रियाकरणेनोचिततरतादित्याह स्वयंचेति ॥

अतएव शुभागायापुराणे चापि गीयते शक्ति
 र्मिणि यर्मिष्टः पापे पापाः समे समाः राजान
 मनुवर्तने यथा राजा तथा प्रजाः १३१ स्वयंच
 कृतकृत्योऽपि परार्थे रीतिमाश्रयेत् परोपकार
 कारित्वं यर्मस्य परमो वधिः १३२ अतो भगव
 त्ताप्राप्तप्राप्तयेनार्जनं प्रति कर्मकार्यतया प्रो
 क्तमुदाहरणपूर्वकम् १३४

रमो वधिः परमाकाशान्यकर्तव्यतानिरासः १३३ अत्र
 गदंतं शरणीकरोति अतश्चादि अर्जुनं संसादीकृत
 वान्न सर्वकामेनावापित सर्वेष्टकामेनापि निवर्तते
 मार्गप्रदर्शनार्थमुदाहरणपूर्वकं कर्मकार्यतया प्रोक्तं ॥

तद्वचनमेवानुवदति तदभिप्रायकथनाय यद्यदिति
 यद्यत्किञ्चिच्छ्रेयसाचरति तत्तदेवेतरो न वाप्तकामो न भि
 ज्ञश्च करोति स च श्रेष्ठेयस्य मातुं कुरुते फलसिद्धिमाय
 नतया स्वीकुरुते तदेव लोकोपनुवर्तते तदाचरणान्न
 दनुवर्तनाच्च स्वयंसद्भाभवनीति तात्पर्यकथनाय भग

यद्यदाचरतीत्युच्यते तथा वर्तनात्स्वयम् तत्स
 रूपा भवनीति तात्पर्यकथनाय हि १३० ॥

वता कर्मकार्यतया प्रोक्तम् १३० कार्यपरमफलशक्ति
 कथनार्थमुपसंहरति शतीति मतिमतेति वक्ष्यमाणं स
 ह्येपेण येन विवेच्यम् यथा वाक्याय मनसा कृतिं कि
 यां येमहीतले विमृश्या विमृश्या चरेति ते विदुर्गैर्देवैरपी
 यांतव्यवहारीति सम्यक् समायततो जानेन न दम्यक

य. सं मेवीजप्ररोदशक्तयः सन्नस्तुक्तिमपिसदृपंविशन्ति
५० दोष्वाग्र्ये ॥ ३॥ इत्येवमितिदेविबुधाः विडम्बामेवाजा
कारश्चित्तसंमुखीकरणेनधुन्यते परार्थात्पुनरा

इतिमतिमताथेयंसम्यकद्वीरवलोथियोय
हकृतिमामृष्टामृष्टाचरन्तिमहीतले तत्रहवि
बुधेरीयांलोकस्थितिसममाप्यतां विरतजनुष
स्तत्सदृपंविशन्तिकिमण्यो ॥ ३॥ इत्येवमुक्ता
विबुधाः परार्थात्पस्त्रियायापरमाप्तिहेतुः
यांसंश्रिताथौतकषायशुद्धमानंभजनेत्यवि
स्यगोष्ठ्याम् ॥ ३॥ इतिश्रीवीररत्नशेखरशिला
यांप्रथमंरत्नम् ॥ ॥

स्माप्तिरैकान्तिकात्यनिकतेनाशेषानर्थप्रशमात्
वायाप्रान्तरदोषाः अतएवशुद्धः स्थित्योपरमूर्तिर्
ह्या तस्यगोष्ठ्यांसायाम् ॥ ३॥ इतिश्रुतम् ॥ ॥

ओंनमःसरस्वत्यै श्रीगणेशायनमः अथोदेशप्रकरणे
यत्तत्सुभावाद्यदितीयंद्वाररत्नमुद्दिष्टंरत्नद्वारेवदिष्टम्
आत्प्रवृत्तयेतावडक्ताउस्मृतिपूर्वफलंनिवभाति य
थेत्पादिना उद्दिष्टमिति नाममात्रेणवस्तुसङ्कीर्तनमु
द्देशः शृणोतेति लक्षणेदाहतिभ्यामवगाहोरेणदृ
यङ्गमीभावंनयत अतएवतत्साधकमाहता इतिसेम

अथदितीयंयद्द्वारमुद्दिष्टंशृणोताहताः यत्प्र
वेशात्सविनयेरात्मासंक्रियतेतयम् ॥ ॥

लौकरणार्थमामन्त्रणम् फलमाह यत्प्रवेशारिति आ
त्मसंस्कारोस्यफलमित्यर्थः द्योवप्रवेशेनभावमिति
यत्प्रवेशादिति रत्नसाम्यमाह संक्रियतेतयमिति
आत्माचित्तं सविनयैरिति विनयोस्यवायमङ्गमितिह
चित्तं प्रतिशयेनवास्यसंस्कारेनरङ्गमितिहयमिति
यातितम् ॥

प. सं. ५८ सुखभावतमिदृष्टं यत्र स्यैव पर्यायान्तरकथनेन
लक्षणमपि सूचितं भवतीत्याशयेन पर्यायान्तरैरपि
उद्दिशति तच्चेत्तादिना तच्चेत्तिसात्वभावत्वं यैरेतन्नि
तिव्यवस्थापकैर्मन्वादिभिः ज्ञातज्ञेयैर्विदितवेद्यैर्भा
वद्भासादिभिश्च तथाच भगवान्यासः लोकेस्मिन्
द्विविधानिष्ठापराप्रोक्तामयानच ज्ञानयोगेन सा

तच्च सप्रकृतिधीरैः सौशील्यमिति चोच्यते सा
नज्ञेयैश्च निष्कामं कर्म यच्चापि कथ्यते २

त्वानां कर्मयोगेन योगिनामिति साहचर्यानां ज्ञान
योगेन योगिनां च कर्मयोगेन यानिष्ठाप्रोक्तासा
या भगवता निष्ठाशब्देन सौशील्यलक्षणैः स्वरूप
स्थितिलक्षणेनैतिसम्बन्धः परिमितकामना
गेन हि सर्वथा क्रियमाणं कर्म परिमिततत्वावसा
येति भावः २ ॥

तत्र मेव साधयति सर्वयेति सर्वयेति सततो यततया
किञ्चनेति ऐहिकामुत्रकं न संशयस्तु अतश्चाह चर्येयमि
ति अर्थे रितिकार्यवस्तुना मानन्याद्वद्वचनम् ३ आ
ह्लादमयत्वेन विरोधाभासपूर्वमस्या विराजमानत्वमेव सा
धयति कामेति यतो रागद्वेषादयोऽतिलाया न राविद्या
आध्यात्मिका वा सा आधिदैविका धिभौतिकाः कामल

सर्वथा कामकारितमनुदिश्यापि किञ्चन च
र्येयमाह्लादमयी शून्याप्यर्थे विराजते ३ काम
वद्वायतः सर्वे रागद्वेषादयोऽतिलाः विद्यावासा
श्च सर्वतो नर्थशून्यं च तदिदः ४ ॥

हाः कामनियता अतएव नर्थैर्वाहान्तरैः शून्यं तदिदः
अतएव चार्थानर्थशून्यत्वादियं चर्थाह्लादसमावा अर्थ
शून्यत्वेन नर्थपूर्णतमनर्थशून्यत्वेऽर्थपूर्णत्वमिति प्रसिद्धा
व्यस्येभयोऽतीर्णत्वादिविरोधाभासः स्फुटयत् ४ ॥

॥

प.सं ५५ कथमस्याः सर्वार्थशून्यत्वं प्रवृत्तेर्यथाज्ञातत्वादिति न
 च न मे पार्थालिकर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ना
 वाप्तमवाप्तव्यं वर्तएव च कर्मणीति भगवता स्वयमव
 रणात् अवाप्तकामानो विदितवेद्यानामपि प्रवृत्तिर्द
 नादित्याह सर्वथेति आत्मार्येन लेशमात्रेणापि संसा
 र इति संशयेन यो तितं परार्थं च सम्यक् क्रियमाणम्

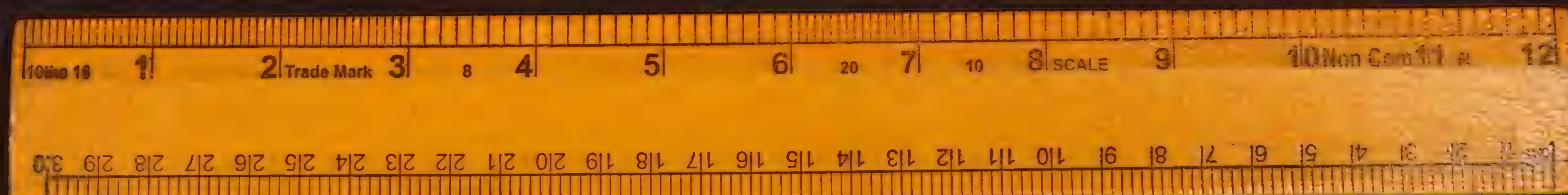
सर्वथात्मार्यसन्त्यक्तं चेत्परार्थानुसङ्गितं ॥
 यापि भूषणं तत्ते तस्याम्बरमणोरिव ५ ॥

नानर्थावहमित्यनुसङ्गीत्यनेन सूचितं तावमिति श्रु
 र्णितं भूषणमलंकिया यतो वसिष्ठोपाह स्तानि
 पि चित्तं चेत्केवलात्मसंख्यतम् सत्ताः संसारदः
 कं योतिशरणं तदेति अम्बरमणीरविः तस्यापि य
 रार्थे निरन्तरभ्रमणं भूषणं तथेत्यर्थः ५ ॥

अथनाशुद्धाशुद्धचित्तभेदेनासौ वपुनरपि विशेषकथयति
 येति अस्मिन्नीमरेयासत्वासासनास्तिकं तत्तत्तदर्थकं य
 च्चकर्मैति अहचित्तविषयम् अथवा तस्यया प्रसादना
 चित्तशुद्धार्थकर्मचरणमिति अहचित्तविषयम् तस्यादि
 दं सर्वथाधिकार्यपेक्षयापिननामृतमपित्वमृतमेव ६

यासत्यावासने शाने कर्मयज्ञतदर्थकम् प्रसा
 दनाथवा तस्य नने दं सर्वथा मृतम् ६ यच्चास्या
 अर्थराहित्यमनर्थैः शून्यापि विरुद्धं हयम्
 पेतन्ने विभातितरंगमुदे ७ ॥

इत्थं सङ्कलितमर्थमुत्पातएवाह यच्चास्यति यस्याह
 तिचर्यायाः नेविभातीति काका तद्वक्तव्यं यथा रणाय
 विभातेवेति अथवानोत्साकं सुदेविभाति विदितविये
 थार्थज्ञानविरुद्धमिदमित्यर्थः नदिति दितज्ञानभ्रम
 स्पेन्द्रजालं भ्रमायेति भावः ७ ॥

प. सं.
६.

विरोधाभासतमेव सह दया क्लादाया न्यायिचित्रयति
यपषति स्वयंपरमा मृतं प्रभवनशीलः परेष्टावसत्
यदर्शकः सर्वनियतकारणावलिचर्चायादी सर्वोक्ति
मी सर्वनियता सदैव स्वीकृतपालको निरन्तरक्रियो यो
राजते तदर्थं पूर्णा क्रिया सम्पन्नानुष्ठितापि वार्थरहितो
कृत्यायेनेति महच्चित्रम् सर्वार्थसंभावना स्पष्टेति

यपषपरमा मृतं प्रभुरशेषमप्यहतेर्महानरि
लकारणावलिथरोस्ति सर्वान्तरः नियन्त्रण
मच्युतः सततमुद्यतो राजते तदर्थमविलासि
र्थरहितेति चित्रं महत् ८ ॥

तदनास्य दत्ता चित्रमिति विरोधः शब्दार्थद्वया तात्पर्य
ज्ञात्वा स्वरार्थतादस्या विरोध एवेति ८ उक्तमेवार्थ
दप्रतीतये विपरीतलक्षणया पुनरप्युच्यते यपष
ति उक्तविशेषणसद्भावेनार्थसिद्ध्यनौचित्येपि क्रिया
र्थरहितेति कथं नातिचित्रमपि ततिचित्रमेवेति शब्द
वृत्त्यापार्यन्तिकवृत्त्यातनर्थरहितं वाच्यं नान्तरा

दित्युक्तमेव तत्र परडर्गमः अनेकजन्मसंसिद्धस्तो
यांति परंगतिमित्युक्तेः परममायिकः यद्यदनचटनाप
दीयसीमायेति तदर्थिष्ठाता परमतंच वेदकस्यापि वेद्य
तया भासनात् ब्रह्मादीनपि मोहय चितिगोप्यहर
णायाख्यानैष दिति ज्ञाञ्छालयन् वाचिन्न विरागश्च
तो वेत्तनुवर्तनात्र मितां ह्रस्वः भस्मासरादीनामहनीरु

यपषपरडर्गमः परममायिको मोहयन्निधात्
प्रमुखात्सरान्दितितनृजवाञ्छालयन् पटुः
कपटवामनो बृहकचान्चितः सहस्रनर्थादि
ताक्रियेति च कथं न चित्रं महत् ९ ॥

पादिना कपटवामनो बलिधंसने सवदौ ककारिका
यांकचैरचित इति बालसहपतोक्ता बृहद्विचार्याश्च
मी अत्र विधात् प्रमुखानि तत्र कंदो भंगो देये प्रेवेति पिं
गलसूत्रेण पकारेण संयोगे प्रावर्णस्य सवदौ विधाने
तथा च कालिदासोपि शृंगरप्रदीपसमूहमनीयवदेति
सरस्वतीकादाभरणेषु यदातीव प्रयत्नेन संयोगादेरंगो

प. सं.
६१

रवम् नव्येभ्यो भङ्गमप्याह सदा दोषाय सरयश्चि
अथेदानीं विधि शेषे च न पूर्वमनुशास्य भवति तद्देवो
चति यश्चैकश्चि अमितदयश्चित्छेदः पृथिवि शेषो
सर्वथा प्रयत्नसाफल्येऽपि यजनानामालस्येन तत्र कृतं
विलसितमेवानर्थश्चित्छेदनाय हादेति वीप्सा ता

यश्चैको निखिलात्मको मितदयः सर्वज्ञता भूषणं
सर्वज्ञा चतुस्स सर्वश्रवण शण्डश्च सर्वप्रियः
पृथोकारण ईश्वरो मलगति दीना तृणनन्तु
स्थानेष्वणमन्य रावतजना हाहा विजृम्भा विधेः १

असाहसवृत्त्या प्रोयुक्तमतिभिः समूलघाते विधिविरो
तमेव ज्ञातमिति भावः वतेति अनुशास्य शोककथन
पूर्वतदन्वेषणेः प्रयाससाधेऽपि प्रयासाभिसम्पत्तेरति
स्मययोतकम् हादेति विधिविलसितस्याप्यपत्तेर
वयोतनार्थम् १ ॥

अथ नायासोऽसप्रकृतिलक्षणसत्क्रिया प्रकृता तस्या महत्
सूचनपूर्वकमनुशास्य सजननं तत्रार्थादाशास्ते योपेकश्चि
गभीरतं इव गगनं महत्तं व्यापकं गृह्यतं साधनार्थं
हासं स्थितश्चित्छेदनाय परः पूर्णपको द्वितीयो व्यापी
अडागुरुशास्त्रोदितवस्तु संभावना भक्तिरन्येऽपेक्षा
वर्निनंतरतया तदर्थानुष्ठानं परं सजितः संस्कृतश्चित्याव

रुतः ५

योपेकः अवगाडि पाणिनयनवाणादिभूयः
परः सर्वोत्तमो वृष्णभीरमहिमा गृह्ये गृह्यसंस्थि
तः अडाभक्तिपरकृतेन मनसा पश्यंति तं सत्त्वं
याता हृत्कजमंदिरे नियमिते यस्यां क्रिया सा परा

त मनसोऽप्यमेव परस्कारो यत्तन्मार्गवदनादिना सं
स्कृतं पश्यंति साक्षात्कुरुते कजं कर्म तं मंदिरे देवाणां
नियमः सर्वतो निरुद्धप्रसरहृतिं यस्यां चित्क्रिया यो
यस्यां सोऽशीत्यसत्कृतितत्त्वसत्त्वावतमयी या कतिदि
ष्टयां परा क्रिया यां निकासकर्मलक्षणयां भगवता च
निष्ठा संज्ञा सा पितायां सत्यां अडाभक्ति संस्कृतेन मनसा

प. सं
८२

हृत्कमलमध्ये सत्वरमेवोक्तविशेषाणं परमेश्वरसाक्षात्
ऊर्वेति सापराक्रियेति संबन्धः ॥ द्विवर्गं सबर्गं भवतीति
न्यायाश्रयेण न कथितमण्यं प्रनरनुवदति यश्चैषात्
इति स्थित इति न कर्मफलादिवत्साध्यस्वरूपः ॥
थोदाहरणपूर्वतत्फलप्राप्तये प्रतिजानीते तद्यश्चैषात्
मेशाने ईदृशकर्मणेति चेदः ईदृशकर्मणानिष्कामक

यश्चैषात् सर्वमहात्सर्वप्रभुरशेषभृत् स्थितः
सर्वनियंता च तत्क्रिया किं नराजते ॥ तद्यः को
प्यत्र परमेशानयो ईदृशकर्मणा निदधाति पदं
(सोधिकारी स्यात्समयोचितः ॥

मलक्षणो न पदं नि
दधाति स्यात् न प्रतिशोऽकुरुते स समयोचितोधिकारी स्यात्
तत्कालानुसारमधिकृतिपदं बोधजते इति कालोपित
क्रियाभासवैचित्र्याभाससारो निमित्तमिति सूचितम्
तत्तत्फलवैचित्र्येपि नानुग्रहविशेषेण तत्सापक्षपाति
तदोषप्रसङ्गः न हि कलिस्थितिः कदापि ह्युत्पत्तेरभवति त
त्संस्थितिर्वाकलौ न हि सोपितदाभासादन्यः ॥ १३ ॥

तथादीप्तदाहरणस्यापना तत्पदेति विदितब्रह्मवर्च
समदिमादाच्च चर्यो शिथिलीकृत्य तत्पदाश्रयनापरः
विस्मारितेति पितामहो ब्रह्मा विस्मरणं च सकलवेद
मातः सावित्राऽऽसी भूततात् सर्ववर्णाश्रमस्थितिहेतु
भूतगायत्रीजपारंभेतस्मिन् शिरसि स्थापनात् अथवा त्रि
शङ्काख्यानेऽर्धविचित्रनदीनसृष्टिविरचनादियात्

तथा हि विष्णोऽपि तत्पदाश्रयनापरः प्रति
विस्मितकर्माभूद्विस्मारितपितामहः ॥ तद
र्चनपरः सोपि हृदस्यतिरुदारयोः अर्पितस्वर्ग
राज्यश्रीरिन्द्रायानन्दभुक् स्वयम् ॥ १४ ॥

विस्मरणं प्रतिविस्मितकर्मा ब्राह्मवर्चः सङ्गमणात् ॥ १३
तदर्चनेति सोपि इति देवयुक्तेन सर्वस्यात् उदारयो
र्त्तानां भो निधिदृष्टः स्वयमिन्द्रार्पितस्वर्गराज्यानन्दभुक्
भूतानन्दभुक्ता ह्यनारसम्यक्तमूर्णोऽस्ति यत्तदर्चनफ
लमिति भावः ॥ १४ ॥

प. सं.
६३

चरित्रमिति कविः शक्रोदयगुरुः उच्छासेन फुल्लार
मात्रेण इति श्रुत्येति आगमगम्यमेतत्सर्वमिति तदे
कशरणतमण्यस्य सचयति परोक्षेत्यर्थे आगम
स्यैव प्रमाणत्वात् अनुमानादिकं तपरोक्षार्थसाधनमा
प्रत्यक्षपूर्वकमेव तत्पूर्वकं विविधमनुमानमिति हि
त्रकारः सामान्यतो दृष्टाव्यं वाच्यमानं नाम निरुक्तैव त
जातीयमित्यलमवान्तरप्रसङ्गेन श्रुत्येति पूर्वोत्तरं

चरित्रं तस्य किं गणं येनापि कविनेच्छया स
ताः सजीविता दैत्या उच्छासेनेति श्रुत्युक्तम् १६
वसिष्ठस्यापि परमानन्दमग्रस्य तस्य हि किं
वाच्यं यत्कृपापात्रं रचयतेऽथुनाप्यलम् १७

वेद्यः तत्तत्तमथ्यपादात् वसिष्ठस्येति परमानन्दस्य
संचसिद्धांतवद्विज्ञातं यस्य वसिष्ठस्य गुरोर्दयापात्रीभा
रचयोरनुवंश्याग्रथुनाप्यसिद्धिपि सर्वमलावहेकला
पि अलमिति अलमर्थयोग्याः अलं भूषणाय सिद्धिं शक्ति
वारणावाचकमित्यमरः ततश्च भूषणभूषिताः सर्वे तस्य
माः शक्तिमंतः शत्रुनिवारकाश्चेति फलितम् १८

माननामननाभ्यासः मुनीनां पूजनीयः सन्महर्षिमाण्ड
लेनितयं गजते तन्मथ्ये सावयेकां पदवीं भजते इत्यर्थः
१९ प्रतिज्ञातमर्थं निगमयति अत इति उद्दिश्य नाममा
त्रेणादिश्रुतिदृशः महदाणकर्मलक्षणः तत्र महत्तम
एतच्च कर्मणः फलतो वाच्यम् २० इत्यं चेदं फलितमि

महर्षिपुत्रमुनिः सदा यन्माननापरः मान
नीयो मुनीनां सन्महर्षिमाण्डले गजते तस्य १९ अतो
महदाणवपि वाकर्म किञ्चित्करोति यः तेनेन
मादा बुद्दिश्रुत्यार्थं आरम्भ इदृशः २० नका
मानामवसरो बहिर्देयः कथञ्चन यथावासा
नराणां हि दृष्टीकाणां समुद्भवः २१ ॥

त्याह नकामानामिति कामानामैहिकसुखिकाणां
ईश्वरपुण्यपूर्वसर्वावधारवर्तनीयवर्तयितव्येति भावः
कामावसरदानेन नश्यमाह यथेति यमुद्भव इति तदुक्त्या
तदृशी भवेन नानर्थस्य प्रसङ्गात् २२ ॥ २३

प.सं ६८ कार्यकारणसङ्कलावन्त्येनसाधितमर्थद्रव्ययति त
येति समायेयं समाहितैर्भावम् तानवशैथिल्यप्राय
त्वम् औन्नत्यं दाढ्यम् इति समाधानफलं कामतानवं
तत्फलं परपददाढ्यं तानवेन च दाढ्यमिति शब्दार्थम्

तथावयैः समायेयं कामानां तानवं यथा य
थावतानवं तेषां तथौन्नत्यं दित्यपदे २१ वि
चारणीयं विवृयेर्विमुष्णापि ७३ ७३ः काम
नानां समूलं च विनाशः स्याद्यथाश्रवम् २१

लोविरोधः पार्यन्तिकस्तविरोधः स्फुटपद २१ अथ
सितमर्थं ७३ः ७३ः हि समाविशतीति चूर्णमानः ७
नरणाद विचारणीयमिति किं विचारणीयमिति
ह कामनानामिति २१ ॥

समूलं विनाश इति प्रतिज्ञासिद्धये मूलं निवृत्तयति आन्तरी
ति अनुभूतार्थविषयानुवेयोवासना साचकामनानां मू
लं यावद्विहावादि साधनवस्तुनवेयो न स्यात्तावत्कथं त
द्विषयानुयावनं स्यादिति वासनैव मूलं कामानां ततश्च
तन्मूलकर्तृनात वासना रूपमूलच्छेदात् नरो मनुष्याः
कामः सन्त्यरेपदे परमार्थसत्येवस्तुनिकामः तत्प्राप्त्यर्हो म
वेत् अकामः सन्त्यकाम इति च चित्रेयातकम् २३ त

आन्तरीवासनामूलं तेषां तन्मूलकर्तृनात् अ
कामः सन्त्यरेपदे परमार्थसत्येवस्तुनिकामः तत्प्राप्त्यर्हो म
वेत् अकामः सन्त्यकाम इति च चित्रेयातकम् २३ त

मूलकर्तृनोपायकथनपूर्वजनानां मन्दभाग्यशोचमा
नग्राह तन्मूलेति पतेषां कामानां तच्च तन्मूलं तन्मूलं वा
सनारूपमूलं निगद्यत इति वासादिभिः यथोक्तम् न किं
चिदपि चिन्तयेदिति सारतिग्रहिता निर्निमित्तमिति स्या
धीनत्वात् उपायस्य वासा निमित्तत्वेऽप्यप्राप्त्यभावात् ह
तानद्याः २६

य-सं ६५ श्रुतिविधिवाक्यकल्पशिवास्थानीयवाक्यसन्दर्भेन
 भ्याप्यार्थवादवाक्यकल्पशेखरस्थानीयवाक्यसन्दर्भेन
 मुदाहरणीकरोति अत्रापीति तत्रप्रसिद्धसाधर्म्यात्
 साधर्म्यैवैयम्याभ्यां दृष्टान्तवचनमुदाहरणमित्युक्तं
 रणतत्त्वम साधर्म्यैवैयम्याभ्यां व्याप्तिप्रदणस्यात्
 दृष्टान्तः सादृश्यनियममुक्ताभिः तत्रसाधर्म्यादृष्टं

अत्राणुदाहरणीमितिहासंपुरातनम् एव
 लक्ष्म्यदेशीयराजायत्रदिवर्णते २५ ॥

तवचनेनोदाहरणसिद्धौ वैयर्थ्यादृष्टान्तस्तद्वैयर्थ्येन
 स्वयमूहनीयमित्यभिप्रेतैः श्रुतेणसाधर्म्यादृष्टान्तं
 तस्वीक्रियते इति न तदकथने साध्यादादौ सादृश्यं
 इति साधर्म्येण व्याप्तिस्थानं संस्थापयति एवमपि
 ना मथ्यदेशीयश्रुतेन सम्पत्तीतिवर्तनीचरातस्य
 सूचयति २५ ॥

इतिकथापीदृबन्धविधायकयांप्रस्तावयति मथ्यदे
 शो इति मथ्यदेशश्रुतेनार्थावर्तोलक्ष्यते एवमपि
 नामथेयेनाप्यस्थानीतिवर्तनीचरातं बोध्यम् तथाहि
 एवानुनातिसम्पत्तौ नीत्येति एवमपि ३६ इदमनोय
 तमिति तत्रमेवसाधयति यपक इति एकोऽसहायो
 पियवहारवर्तन्यादिवेस्वरादौ लोके सद्वितीयकीर्तिश

मथ्यदेशेनृपालोभूतवत्तदनामथेयकः यप
 कोपिस्थितोभूमौकीर्तिमूर्तिर्दिवेवसत २६

रीयोऽवसत स्वर्गादावपिगीतकीर्तिरित्यर्थः दिवपदे
 दन्तापस्ति यथादिवौकसश्रुत २६ स इति ज्ञातक
 सिंघिदिनेकंचिदुर्नयं उदयं नमोऽस्तुतेपतिज्ञानाय
 वहारवर्तनिसम्पादयेत्तत्प्रादुर्भापयत्यदिशमदाने
 अत्राजनादिहस्तदाप्यधिकारिपुरुषानसौ उर्नयोवेसायो
 मत्सम्पादंदाप्यस्थानं नीताशत्रुनेर्दंष्ट्रातामित्याशपया

पसं
८८

मास दण्डमर्हतिदण्डः प्रागस्तारीतेषां स्थानं दण्डा
ला इदं च साङ्केतिकं नाम तेन दण्डमप्राप्तानां तत्रैवेति
चनादिपूर्वपरितोषिकादिकमपि तत्र क्रियत एवेति
किंचिदवयवम् प्राजनं तोत्रम् यदि तत्र प्राजनशब्देनो
उनद्रव्य एव च इति कथ्यते तदा कशमि रिति पाठो

सजात उर्नयं कंचिदुदिप्राप्तमवान्मदान्
दण्डस्थानमसौ नीत्वा प्राजनैर्दण्डातामिति २५
सच संमुखमानी तोरात्तया चक्रशे भृशम् भृ
त्वा आश्रीलदानादिभृत्या भृशमथार्चि चत २८

सचेति उर्नयः राज्ञेया चक्रशे इति वृद्धः कथं इत्येव
यार्थानां यंप्रतिकोप इति चतथी कर्मणि भृशमिति
वृत्तेयित अवाहलेपक्तिः भृत्या नृण्डहस्तान् अश्री
दानादिकमेव भृतिर्दण्डचेतनं तथा भृजयत् तेमा
चिताश्रीलादिकं वद्वेव विदथ इत्यर्थः २८

ततश्च शीर्षोत्पादि उन्माद्यतां रज्जादिवन्धनेभ्यः त
तश्च स्वेच्छया सौविहरतां अत्र च असौ शान्तचित्तः नि
ष्कामकर्मपरार्थकर्मव्यवहारवर्तिनी वर्तयितं प्रवृत्तः
दाडानां च दण्डधारणात्परलोकशुद्धिः अदं दानां च
परमियोगोन्माचनादिहलोकशुद्धिः स्वयं च निरपे
क्षः प्रणयापुण्येण भयसंशयव्यतिकानो मथ्यसंशय

शीर्षाद्यैर्गतव्यायैरेति भृत्यैर्नृपससौ
उन्माद्यतां विहरतां स्वेच्छयेत्यवदन्त्यः २५
इत्यंगते च सर्वे ते राजा राजा च वर्तिनः तथा
चक्रः सचोन्मात्रो विजहार निजेच्छया ३०

रोहोन्मात्रः अनेन चक्रपात्रेण कोथोपतिनिमित्तं
पितोद्यदि दण्डयेत् तत्सार्थमस्य दण्डधारणमिति म
थ्यसंशयप्रशः स्यात्तथा च सत्तामचिन्तादवयवभा
जनं भवेदिति तेनासाधुन्माचित्तरतिभावाच्च २५
इत्यंगते जाते सति सच दण्डः उन्माद्यतापसुद्धिः ३०

प. सं.
६७

अथेति प्रथितकृत्येन्यायववहारेऽप्यथीभूतेलव
वसरतात्किंचिद्व्यानाप्राये रहस्यविद्वद्वसरेवेदी
द्वापरः संशयः विश्वासो ममता बुद्धिर्हितांशस्य येम
तिबुद्धिः देहिशमितिभृत्यानां प्रभुषवागववहारेति
त्यकथनं जानुभ्यां थरणिंगतेतिशरीरचेष्टोचितव
थनं ११ सचेति सचराजकृतरहस्यज्ञोतराशयाभि

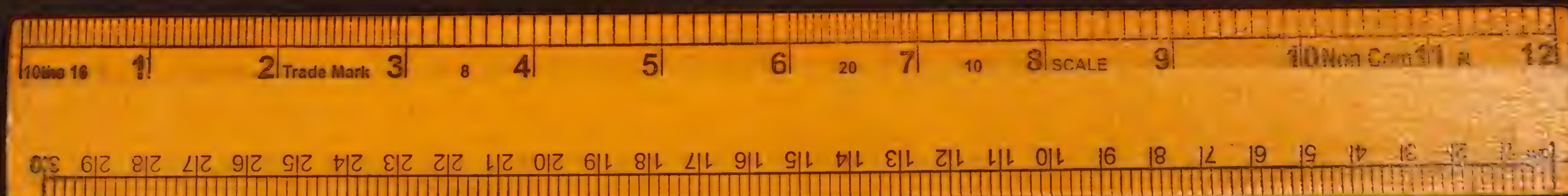
अथाधिकृतकृत्येचअथीभूतेरहस्यचित जा
नुभ्यां थरणिंगताथदः कोपिजगादतम १
ऊशलेतेमहाराजद्वापरेणाऊलोस्पदम् वि
श्वासोमयिवेत्तेस्यात्किंचित्पृच्छामिदेहिनां १
सचकृतरहस्यज्ञः स्मितोवाचायतं प्रभुः अभ
यंकथ्यतां सम्यगेन दोलायितं मनः ११ ॥

प्रायतः किमस्योस्फुरीतिरिति विशेषज्ञोऽस्मात्तदभि
प्रायः ज्ञाताभिप्रायतादेवेषडसितोवाच अभयंते
नमितिशेषः अतश्चयेन संशयेन ते मनो दोलायितं
लेवववस्थितं तत्सम्यग्भिर्भयंकथ्यतां भिधिकलि
तं वाचास्फुटं निगद्यताम् ११ ॥ ६७ ॥

पृच्छामीति रक्ताक्षेति क्रोथानुभावकथनं प्राचीन
ति येन दण्डास्थानं प्रापितः लघोनाशः १६ दण्डेति प्रा
चीन एकः द्वितीयः क्रोथाक्रोशनलक्षणः ३१ दण्डेति द्वेय
एवमापन्नोऽप्यसौ यत्पूर्वपरायतोऽपि सकृत्तत्रकोदेतः य
थवाहेतभावेऽयंकानीतिः हेतुर्न लभ्यते राजनीतेस्तदा
जान एवाभिज्ञाः यदाहभारविः निसर्गदर्शोऽथमवोयवि

पृच्छामिते महाराज उर्मवस्यास्य कृपयतः २
क्ताक्षस्यापराधोऽसौ प्राचीनोऽपिलयंगतः ३६
दण्डेति द्वेय एवमापन्नोऽप्यतपूर्वपरायतः ३७
सौकोत्रहेतुर्वानीतिः कावाक्यं स्थितिः ३१

क्तावाः कभृपतीनां चरितं कजनवशति अथवाहेतः क
श्चिदस्त नीतिर्वापिकादनास्त परंतीदृशवद्वारेणव्यापे
वेत्याह कथं स्थितिः सामान्येनोक्तेरहस्यभावः दण्डानां
दंडकरणे कथं गच्छतिः प्रजास्थितिश्च एतत् अर्थो
दावा न प्रजायते करं दयुस्तदभावे च तासां अपि विरो
तिप्रायत्तराज्ञोऽपि च ३१ ॥

प.सं.
६८

इत्यंमराजानिर्वर्णनिशमप्रकर्षेणन्यायोपेतमुवाच
कंडुहापोहलक्षणः निशमश्रुताकृतीभवकृतकृत्योति
मयवानभव ३८ तदेवाह परमरागतेति यासौपित्त
मरागताराज्यस्थितिर्ममपात्याज्येष्टानुमतत्वादवशा
लनीयानतस्वेच्छया विदेषप्रायतातांनिकामचेता

निर्वर्णराजाप्रोवाचसत्यमुक्तं परंतमे तर्को
यः स्यापितश्रितेननिशमकृतीभव ३८ प
रमरागतायासौपात्याराज्यस्थितिर्मम निष्का
मचेतास्तदिमांपालयामिमंतमम ३९ इत्यं
तेनकिञ्चिन्मयेदिकामुष्मिकंभयम यने
स्मिक्तकृतकृत्योस्तीशाद्रियमरजोर्चनात ३८

कर्मसिद्धिमवाप्तकामः पालयामीतिमममतम
इत्यंगतेति निष्कामचेतस्कतात मेममयेदिका
स्मिकंभयं येदिकंपारलौकिकंभयंनकिञ्चित्क
तकताडभयस्य ईश्वरप्रसन्नयेसर्वकामानांतदपे
दनेोस्मिक्तकृतकृत्यप्राप्ति ३८ ॥ ॐ

तथापिपरार्थप्रवृत्तस्यतददादथारित्तमुचितमेवेत्य
त्राह यच्चापीति सत्तददादथारित्तममोचितमेवपरार्थता
त तथापितत्राज्ञानरेतीवानर्थहेतुत्वमित्याह आगतेने
ति अनेनागतेनदंशेनरोथितंनिरुद्धप्रसरणंकृतम् त
त्रहेतुःसम्पत्ति ३९ अपराधेतिव्यापयितंअवश्यका

यच्चापिददादथारित्तममेतच्चागतेनहि अने
नरोथितंसम्पद्भिर्गियंष्टणवचिते ३९ अ
पराधानुसारेणयदादऐशयतोस्यहम् आ
क्रोशतातदानेनचित्तंवात्ययितंमम ६० हं
उद्देगण्यमाप्नोपिमयातोन्नाचितस्तयत् स्त
र्थमेस्यादिदंबुद्धात्तमितोन्नाचितोस्तयं ६१

यदंडपरास्मृत्तंकृतं ६० प्रथमंपरोक्षमपराधीसंप्रति
संमुखमप्यनुचितकरणादंडैयप्राप्तिः अथपराधि
त्वादधुनादंडयारांस्त्यर्थमेनपराधिमितिबहुविध्या
यमुन्नाचितः उन्नाचितइतिपौनरुक्त्यंभगवत्कृपा
सज्जातवृद्धिविवशतेनसम्भुमंस्त्वयति ६१ ॥

यं स. ६५ तथाहीत्याह आपातइति आपातग्रंभोविवेकावस्था
उद्यमचाण्डालोभृता धियाविचिंतयचेष्टितमयमुन
मोचितइतियतद्विहितमेवविधिसम्बद्धमेव तदेवचेति
तंविचारपूर्वकमनुवदति हाइति असौमयास्वीकृता
निष्कामतानैकर्मसिद्धिर्हरेस्तु तत्कैवरे इति नकेव

आपातेमुंदायितमुद्यमयाधियास्ययम
हासौनिष्कामताहरेत्यन्तासक्तमेवमे भवे
दिति विचिन्त्याशुविहितंममचेष्टितम् ६१
तथाहीश्वरतोषार्थयत्नोभूत्सेणहर्निशं आ
कृत्वातनयाहरेसत्वनर्थइहाधिकः ६३

लंयावदपन्नासक्तंभवेदिति ६२ उक्तमेवार्थं
श्रुदयति तथाहीति ईश्वरतोषार्थस्ययमकामत
तः पुनरनयाकृत्वास्वार्थदाधारणेनसनेकर्म
तः हरेतदाशापिनास्तीत्यर्थः परंतुअधिकोनर्थ
तिवैयम्यम् ६३ ॥

इदानींकामिवृत्तान्तवर्णनेननैकर्मसिद्धिमधिकयति
यःकश्चनेत्यादि यतोयःकश्चनलोकेविहिताविहितका
रीसकामःकामवासनातच्छाशयःसोतःप्रापमार्गादी
श्वरप्रकृतिलक्षणाद्विहिताविहिततडभयशसिविलक्ष
णात्म्यममार्गाद्विरितःहरीभूतःअतएवपरागास्यः
वहिर्मलोस्माच्चविभोःपराश्रुतः अथचपरागोरजः

यःकश्चनसकामोतःप्रापमार्गात्सद्विरितः
परागास्योविभोरस्माद्भाजनंउःत्वसन्तोते ६६
सुचैतद्वाहरोषोत्पवाकश्चक्रेत्यनदीपितः
प्रचाणःक्रोथचाणालनिन्याग्निर्मादहेवक्ति ६५

कर्दममिति यावत् पद्माक्षितसुखःउःत्वसन्तोतेःपा
त्रंस्यात् कर्मानुगुणेपदेदेवोवाभुवोवापरादिस्था
वरानोवासर्वथाउःत्वभाजनम् हयतिशयसक्त
तादेवभूयस्यापिउःत्वतात् ६६ सुचैतिपरागादंसा
गाहरोषोत्पवायासौवाङ्मिःपरावाणीसैवश्चक्रेत्यनंते

प. सं. ७. नदीपितः प्रजालितः मदीयः कदोरकोथचाशालित
याप्रिः किं मां न देहपितृभस्मोर्ज्यादेव ४५ किंच
केवलमीश्वरपराश्रुतमेवापितृप्रतिज्ञातार्थानिर्वो
द्वात्रयकपातोमीत्याह स्वीकृतमिति तद्वंशतः स्वीकृ
तपरित्यागात् अस्मिन्नेति बुद्धिवोधाधि कारिणः

स्वीकृतं यन्मया कर्म शार्थं तद्वंशतोऽस्य मे न
कथं निरयेयात् इति बुद्ध्या वितोऽस्य हं ४६ ॥

निरयेनरके इति बुद्ध्या माते नारं पातोऽन्तः सन्नवि
रहितः पालितोऽस्मि इति बुद्धेरिदं माहात्म्यमिति बुद्धिमेव
श्रावते इति बुद्ध्या वितोऽस्मीति अथवा वितः प्रीणितो
भुक्षाममसर्वतोऽयतो निवृत्तेत्यर्थः ४६ ॥

एतदेव द्रव्यं यति तथा चेति काम एवाभिलाषमात्रेण
पिमालिनेत्यादकताज्जार उपपत्तिस्तेन ईषदिति इष्ट
त्वात्समर्थं विवेकालया शङ्कया तदा सौप्रकृतिः सौशी
ल्यलक्षणा नैकर्मसिद्धिर्हरमेति यतो सौशीतला समदि
तकारिणी कामप्रसक्तौ चरागदेष सजातः शीतलत

तथा च कामजारेण यदेव दर्शितं भवति तदा
सौप्रकृतिर्हरमेति साधो वशीतला ४७ इत्यं
चित्रेव धार्यतेः मृतकल्पवचोसम ईदृक्कि
यायाः करणात्याग एवौचित्यपरा ४८ ॥

म अत्र दृष्टान्तः साधीवेति साधुशीतलाकारमावर्त
नेनैव हरमेति ४७ उक्तमर्थं सङ्कलयति इत्यमिति
ईदृक्क्रियापरेः कर्तव्यतया कथितापि परंतु विवेके
क्रियमाणोऽौचित्ये वा यथा नैवेति ४८ ॥

पसं
३१

नन्वतीवेदंसाङ्कः दामापतितं यत्कर्मणामपि फलदात्
तंहैगुण्यदाप्रज्ञावपि सर्वथा मोक्षोत्पत्तिरिति चि
त्रं विवेकचरित्रं चित्रतरश्चेद्विवेकीत्याशंक्यसमर्थय
ति अनेन तिति तः शङ्कितसमर्थनपक्षे ईदृश्याकः
मफलं कल्पान्तरेरपि चावभावाः साक्षात्प्राप्यः अत्र हेतु
भूतमर्थान्तरस्यासमाह न कदाचिदिति विलीयेतेषां
मदत्तामथेप्रशतः एतन्निबन्धनत्वात्रिलोकीरचनाया

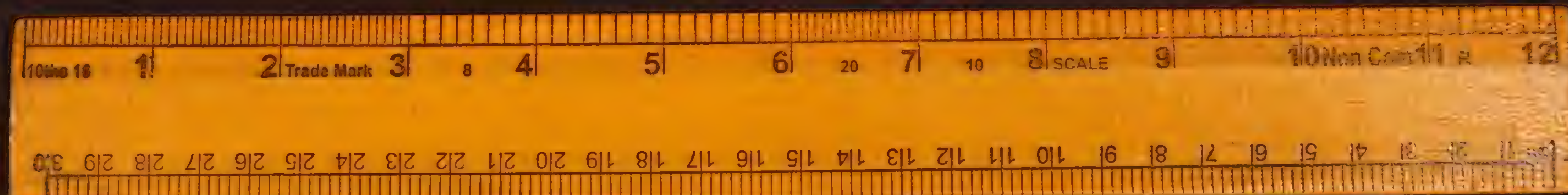
अनेन तीदृश्याकोनभावः कल्पान्तरेरपि न क
कदाचिद्विलीयेते उभे सकृत्तु उक्ते ४५ त।
स्मात्सदावयेयंत विडम्भाभूतिमिच्छता अवथा
नधनामर्णास्तद्दीनाः पशवः स्मृताः ५० ॥

एतद्विलयने सैव न स्यात्त कदाचिदिति सर्वथा यति
यनमक्तम् यतो ज्ञानाग्निदीप्तिशिवयापि नास्य विना
येनेदंतद्भिभोगतश्च भिद्युक्तोक्तेः ४५ फलितमाह
स्मादिति विडम्भाविवेकिना स्वतृपविभूतिमिच्छता
स्माद्देतोः सदावहितेन भावम् अत्रार्थान्तरेण स्यति
अवधानेति तद्दीना अवधानदीनाः ५० ॥

अनवदिताग्नौ च मानो वथानोत्कर्षसूचयति पशुभ्य
इति अथमतमेव साधयति स इति सपशुयतस्तेन पशु
जन्मना कर्मक्षपणे भाविसञ्चयाभावात् तदैव तस्य
पशुतं नान्यदा येन वथानदीनास्ते तदर्जनसंसक्ताः प
शुतप्राप्तिहेतुकमोजनसंसक्ता भाविपशुभावा इति म
हदन्तरमनयोरित्यर्थः अतश्चेते कथं विचारिणः पश
वः पश्चाद्विचार्य अथ च कथं ते विचारिणः शृङ्गिणः

पशुभ्योऽप्यथमास्ते वा सकर्मक्षपणायतः ते
तदर्जनसंसक्ताः कथं ते सुविचारिणः ५१

पश्चभिज्ञानसहिताः येन तदर्शनेन कदाचिन्नादावभावा
नुग्रहभाजनतासम्यक्सातन्मोक्षो भवेत्तदभिज्ञानमपि ते
षां नास्तीत्यर्थः शृङ्गः पशुवद्विज्ञाने पशव इत्यर्थः ५१
अवान्तरवाक्यसारसमुच्चयमाह तस्मादिति अयम्
त्रार्थः दण्डस्यानंशो दण्डो मासयन्तिर्दण्डो ह निष्पा
तीति न ज्ञाते वराजानं क्रूरदृष्ट्या विलोकयेत् यतो यो
दंडचर्याग्राविष्यमाना लौकिकमण्यं प्रवश्यभोग्यानां

प. सं ७१ निष्कृतिः प्रायश्चित्तं ततश्चेदलक्षिता लक्ष्यीकृता चेदसु
त्रपरलोके कौशले लोकानन्यनिर्गलत्वं च सलोका
नाम् प्रायश्चित्ते च क्रियमाणोऽपि कल्मषं बहून्भव
तीति येन तस्य न कदाचनापि नाशः तीर्थादिसेवादिपि
पक्षालनाय तत्रैव पापमाचरन्तां कुयो न्यानन्यमिति

तस्मादण्योनराजानं जातवृष्णा विलोकयेत्
कर्मणो निष्कृतिः सा हिलक्षिता मुत्र कौशले ५१
इति राजमुखाङ्गीतां पीत्वा सौवाक्यं नतः दि
शुद्धसत्तेनितरां बभूव विप्रलाशयः ५२ ॥

दण्डवेलायां पापनिष्कृतिरूपायां तत्र क्रूरदृष्टवत्तेन
नमतीवडः खदमिति भावः ५२ असौ विप्रलाशयः
विशुद्धचित्तो निवृत्तसंशयो नितरां निःशो
बभूव ५३ ॥

दृढमविचालं अने शरवसमाप्तौ तत्स्यानं प्रणयणे
भयोहीर्ण ५६ इति श्रीवीररत्नशेखरशिखा प्रभायां पद
सङ्केताख्यायां द्वितीया प्रभा १ ओं श्रीगणेशाय नमः ॥
अथाधुना दैन्याकन्दनमेव चेति यद्विष्टं तृतीयं रत्नद्वारं
तल्लक्षणोदाहरणभ्यां स्फुटीकर्तुं मवतारयति द्वारं तृ
तीयमिति इदं च द्वारमीश्वरादाशीराशंसनात्मकं तच्च

इयं विचिंत्य मतिमान् दृढमुत्तमात्तेर्हेतुं सशी
लितजनः परया प्रकृत्या संस्थाप्य कीर्तिमतला
मविनश्चरो न तत्स्यानमायनपुनः समवेदशी
५६ इति श्रीवीररत्नशेखरशिखायां द्वितीया
ख्यं द्वितीयं रत्नम् १ द्वारं तृतीयं मथयदो शाशीः
प्रार्थनायतः दैन्यविजितः कामसिद्धिसम्पा

यावदीनाकन्द इतं भवेत् १ ॥ तेन सन्नाम्ना ली
क्रियते तावत्कथं समवेदिति दैन्यविजिते तन्मूल
मिति दीनाकन्दनलक्षणमेवेदं तृतीयं द्वारम् अहतिम्
लंप्रयोजनमाह कामसिद्धिरिति कामानामभीप्सता
नां सिद्धिः सम्पत्तिस्तस्मादीश्वराच्छीघ्रं भवेत् १ ॥

प. सं.
७३

अथास्यागमप्रामाण्येन सफलदातृत्वोक्त्यनन्तरं
तः कृतकृत्यतां चाह मन्त्रेति यः कश्चिदेवं श्रुताश्रु
तितो वधार्य दृढनिश्चयः तत्काले सम्यक्तावसम्यक्तौ
विवाहमनाः वित्तनिर्देया क्रन्दनोक्तिरेव सती सर्वकुरे
न्माचयित्री ऊज्विका यन्मोचनीतां स्वशयगोस्वह
स्तगतां विधाय तया चोद्घाटितमुन्माचितं यद्वाग्यं स
त्युपेयाद्यप्येवको हंत त्रसलभांस्तस्मदमाप्यप्राप्य
यं निश्चितः सन्कर्तव्यात्तव योरभावात्कृतार्थः स

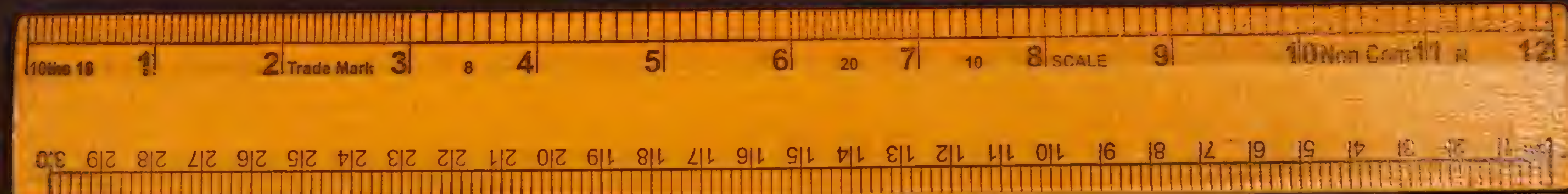
मन्त्राभजतां फलव्यविकले कामानवशंपट
ढासुतैव दृढनिश्चयः स्वशयगो वित्तनिसक्तं
विकां कृतोद्घाटितभाग्यकोटसलभामायाय
सत्संपदं निश्चितः सतरंगपरोपकृतये जागर्तियः

न्यरोपकृतये जागर्तिसमयुक्तो भवेत् (सोपगतीः २)
सोपगतीर्मृत्युः प्रयमंगलनायामसादेकगणपत
र्थः प्रवणप्रकारमाह मन्त्रेति १२सीस्यसत्वेन श्रुति
वचनं भजतां कायवाह्यनोभिर्मदेकयोगदेसाणां श्री
अडादरप्रतीतिर्निश्चितं पूर्णं यथास्यानया कामाश्चतर्

गलक्षणान्कलतिनिष्पादयतीति तत्र श्रुतिः अडाभ
क्तिथानयोगादवेहीत्यादिः श्रुतेति श्रुतानेनोपलक्ष
णं तेन मन्त्रनाभवमद्भुतो मया जीमानमस्करुत्त्यादि
स्मृतिरपि श्रुत्या १ प्रत्यक्षेण तत्कालं फलाप्राप्तावपि ना
त्राविस्मयेन भावमित्याह साचैवेति सश्रुतिश्रुतेन स
न्वितोति सम्भूतो लाभराशिः मूलातिरिक्तं द्रव्यलाभः स

साचैसादैव वित्तनिर्लाभराशिः समन्वितः ३
सामुद्रोपयोगेन तदासौ जायते दुःखः ३ ॥

नित्यं चावसर उपयोगादप्येवेति दुःखः केवलसप्र
त्यक्षानवलम्बी तदासौ लाभराशौ जायते इत्युक्तो
भवेत् ऐहिकोपयोगेनायत्तत्वात्तस्यायुर्विकोप
योगेन च तदैहिकमायुर्विकं वा किञ्चिदपि नास्ति यद्
नेन न लभ्यते इत्यर्थः ३ ॥

प.सं. ५६ वृथविषयोपयोगसत्ताप्रत्यक्षोक्तकालमपिवासे
पयोगात्सर्वथाविद्यासास्यदत्तमाह अथवेति आपदे
दाहान्नभेदेनतावद्विधा तत्रिह्यर्थं तस्यामिति
मित्तसप्तमी तस्यासत्यामित्यर्थः ४ आकृतसूचितस
र्थसाक्षादाह इत्यमिति तत्रप्रत्यक्षपदोदृष्टाः परे

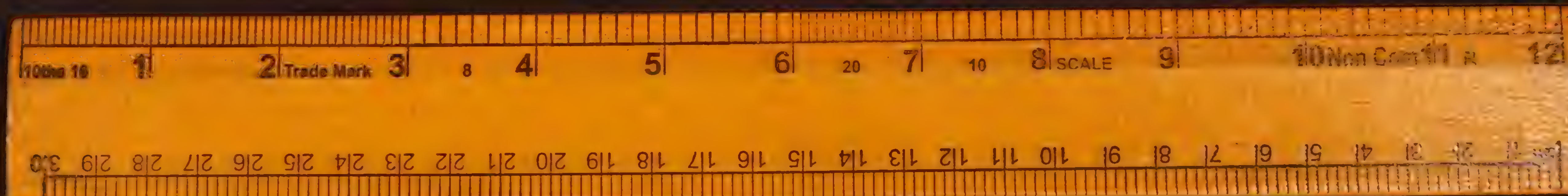
अथवापत्रिह्यर्थतोऽप्येवमितिमान्द्रवम्
तस्यामशेषनायोसौविपदाशिलयंनयेत् ६
इत्यत्रिकात्प्रत्यक्षपरोक्षपदरापदा आर्तो
क्तिरीचरेकामयेनलज्जयतेनकिम् ५ ॥

दापदोऽदृष्टाः तद्विशेषप्रवाहान्नरत्नयसासाव
स्वरविषयातोक्तिः साकामयेनसरभिनाम्रीदेवेन्द्रमा
चीनलज्जयतेकिं अपितलज्जयतएवस्वर्गस्थानामेव
प्रत्यक्षमेवकामसाधनात् इयंतसर्वत्रस्थितानांप्रत्य
क्षपरोक्षकामसाधनात्तत्तत्कर्तव्यतीति ५ ॥

अस्यायवसर्वत्रभद्रस्यानेकतस्थितितमाह बुद्धि
ति एतयैवबुद्धिमन्तःसर्वत्रकार्यसाधयन्तिइत्येवो
वाबुद्धिः नयेनांविनाबुद्धिसाध्यंकार्येसिद्धति यथाब
द्धिसाध्यंकार्येविद्यतिः साचदैव्याश्रयणंविनानकस्य
चित्सिद्धति अन्नोद्वत्यहिसर्वाग्निहेतुः औद्वत्यचानासि
हेतरितिबुद्धिमन्तोबुद्धिरेवैवप्रतालक्षणमहात्म

बुद्धिरेषादुद्धिमन्तानीतिरेवामहात्मनाम् अ
थोविदितवेद्यानांसंविदेवास्यस्यमा ६

नांप्रतापवतांबुद्धिमन्तोपतिशायवतांराजादीनांयानी
तिःसाप्येवैउपायचतुष्टयमथेसावपवसुतातात् इति
सामलक्षणं अथोरतिपक्षद्वयतिरेके चलननयो
क्त्याभवासक्तमतीनांप्राप्ययोगादेमाणांयेपिकेचित्
प्रमतयः प्राप्तयोगादेमाणांयमिमन्त्यानोविदितवेद्याः
प्रसिद्धास्तेषामपिदेयोपादेयतयासाक्षात्कृतवेद्यानां

प.सं. ७५ याः सोऽस्य स्वभासप्रकाशलक्षणसंविन्नरूपवोथः
 सोऽप्येवैव जयप्रणमलक्षणतत्कर्मस्वप्रहृतलक्षण
 अन्यथा सापि संविन्नकिञ्चिदप्यतान्मग्यशयास्यात्
 ग्रयंभावः नायं स्वरूपवोथो महानुभावाशयावर्जकः
 यथा सलिले सलिलं क्षीरे क्षीरमिव व्रश्मिण लयी स्यादिति
 अपि तद्विद्वितीया अपि सदा तद्वितीयावयं प्रभा इति

योक्त्याः द्वयसिद्धावपि तत्कर्मस्वप्रहृत

लक्षणस्यैव न स्याद्दीकरणाच्चर

णतालक्षणस्यैव न्याक्तिरिति

त्रिविधस्यैव न्याक्तिमृन्ना

येकेचित्ते परमनि

या इहामुत्र च

शेच्छापवे

तिता

तप

ये ६॥

एवं सामान्या सामान्यमहाजनविषयत्वेनास्याभेदादि
 तमुक्तम् तत्र विषयस्यापि नैवैवान्वयस्याक्तप्राय
 तादितितं परित्यज्य दृष्टप्रतीतयेवतिरेकसत्त्वेन साध
 यितं तावद्देतत्पूर्वकं प्रतिजानीते अतश्च सर्वथापि
 विमर्दसहतादस्याः कदापीति भूतभविष्यदयावेत्त
 णापि सम्यदिपत्कालावेत्तयापि कुत्रापि इति सजन

अतः कदापि कुत्रापि नैनां विस्मरयेदुधः प
 तद्विस्मरणेनाहोको न भयः सभातदात् ७

उर्जनप्रायदेशे एनां दीनो किं बुधो भित्तो न विस्मरयेत्
 वैधर्म्येण हेतुगर्भमर्थानां न स्याति एतदिति कश्चि
 त् सामान्या सामान्यमहाजनविषयत्वे सर्वतं प्र
 णीयम् ७ अत्रोदाहरणनियतिरेकसत्त्वेनाह त
 यादोति सिंहासनं च ततश्चैव मयि तिकोशः यथेव विव
 थाश्रणीरिति साकृतम् विषयेणान्वयेवुध्यनिपदं

प.सं ३६ बोधयनीतिविबुधाः तेषामग्रणीः तदधिकारी प्रथमः
 णः स्वयं चेन्द्रः परमैश्वर्यभाक् विस्मृतात्मा स नृपतेः
 रदेनोक्तेरभिमानाच्छुद्धः ब्रह्मणो ब्रह्मवारेतस्मात्पदं
 पृथगुपगणेषु श्रूयते ८ अत्रैव दैवोक्तिफलसूचनं
 पूर्वतद्विस्मृतिं दृष्टानीकृत्य नृपमुदाहरति सचा
 ति नामेति शकारेण राजशार्ङ्गलो राजश्रेष्ठः मन्त्र

तथा हि सिंहासनभागशेषविबुधाग्रणीः
 विस्मृतात्मा स्वयं चेन्द्रो भूद्वज्रशः पदात् ८
 सचापिराजशार्ङ्गलो नृपो नाम वीर्यवान्
 अथाशुद्धोपि स्वः स्थानं दण्डपुष्टः सुशोचह ५

तेपि स्वः पदाथारोहात् यतो वीर्यवान् यशस्य वीर्य
 मीदं दैवोक्तिः समाश्रयेण स्वः स्थानमथाशुद्धः ब्रह्म
 दिभिरागत्य मानपूर्वमधिकमाशुद्धः दैवोक्तिवि
 तेः शचीकामयमानो महर्षिर्नृपकृतो भूषः सम्पू
 चहेति प्रसिद्धमेतत्पराणेषु ५ ॥

विस्मृतिफलं न केवलमेतदेव यत्पराणादिषु परोपका
 तयेऽदिश्यते यावदतीवान् यथावद्भवन्मवाचमपीत्याह
 किंवाचमिति परमाग्राणां विरिज्यादीनां तद्विस्मृते
 रीचरविस्मृते सत्ताणामेव तां फलयो गतां भुक्तवन्तः
 यान्ताणामपि सर्वथानिन्द्यचरित्राणां दृष्टाणामप्यदं देहेति

किंवाचं परमाग्राणां रोपितद्विस्मृतेः क्षणात्
 फलोचितो बभूविरेयाचगुप्तापदं दृष्टा १०

यसङ्कोचहेतुः तत्र विरिज्यैः सत्ताभिस्तोषणपञ्च
 मशिरस्केदः ज्वालालिङ्गे वाऽपरिगमनेनासत्ताकपाने
 नृपज्ञानहर्तृत्वं विस्मृतेऽप्यवतारचारित्र्योत्तममर्द
 नमिति पराणोक्तशरणमिदं सर्वम् १० ॥

प. सं ३३ श्रुतं प्राधान्येन सात्त्विकं सृष्टेस्तद्विस्मृतिफलमादाविति
याचका विज्ञाजमताममसृष्टिस्तमपि विस्मृत्याप्तत
गुणफलासुदिशति अन्येपि इति तदिति तस्यैव
चिन्तयात्तेष्टुहीतसिलोकीजयोयैस्तथाविथाप्रपि

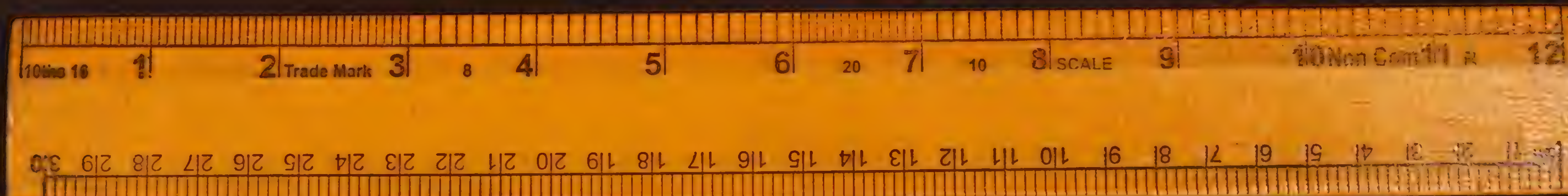
अन्येपि केचित्तच्चिन्तात्रिलोकीजयाप्रपि रा
वणायाः कथाशेषाग्रभूवन्निस्मृतेः किल ॥
इत्यसंख्यन्यमतिमान्ध्यायगतीर्वहः अ
नाथोत्पादिवारात्रौतमेवशरणं व्रजेत ॥

वणायाः पुनस्तद्विस्मृतेः कथाशेषाग्रभूवन्निस्मृतेः किल ॥
एतदिति कथ्यते न तस्य मतिमत्तावन्तस्यार्थः ॥
भावार्थमाह इत्यमिति तत्स्मृतिफलमर्थगतयः
द्विस्मृतिफलं चाथगतय इति संख्यन्य ॥

अत्र प्रकृतार्थमाह एवमिति दृढप्रमाणैः स्थितेन नेना
स्यावायकाभावादचात्यतमुक्तं एषादैवोक्तिः सर्वगापि
योगक्षेमादौ सर्ववर्णाग्रमप्रार्थनीयापिमती अस्याराजै
चभरमतिशयं वेदेत तस्यैवास्यामतिशयेनोपयोगश्च
र्थः ॥ तत्र हेतुं शोकचतष्टयेनाह यथाहीति वासां
तर्विषयोणिवासाभ्यंतरेन्द्रियाणितेषां स्थितिः स्वस्वविष

एवं दृढप्रमाणैस्तस्थितायेषां निरन्तरम् सृ
ष्टिः सर्वगातत्राप्यस्यां राजाभरं वेदेत ॥
यथादिशणलगासौवाद्यान्तर्विषयिस्थितिः
तथा नृपैकलगासौसर्वायेषां प्रजास्थितिः ॥

यप्रवृत्तिस्थितिर्विष्वात्मिकाशरणैकलगातत्सर्वेभा
वात्तदसत्तेः भावात् सर्वासहस्रस्यासृष्टेः चित्तावासां
राणीन्द्रियाणि स्वस्वक्रियां विदधते वेति न तदभिचारोस्या
र्थस्येति बोध्यं विस्तरश्चक्रियमाणोयन्यगौरवमानयती
ति विरच्यते तथा एषासर्वाणि प्रजास्थितिः स्वस्ववर्णाग्र
माचारणालनलदणाश्च सव्रयोगक्षेमावहानृपैकलगा

प.सं. ७८ तस्मिन्स्थस्येत्यर्थः १६ अगः कीलकानि १५ सूत्रे
तामणिसेस्थितिर्यथागरीयसीतयानृपायाराप्रजासेसि
तिगरीयसीसन्धिवन्धस्थितेत्यर्थः १५ अर्थानांपर्याय
स्थितिस्तमसिसङ्कीर्णैर्नराथयास्त्रिष्टयैशेभादिलता

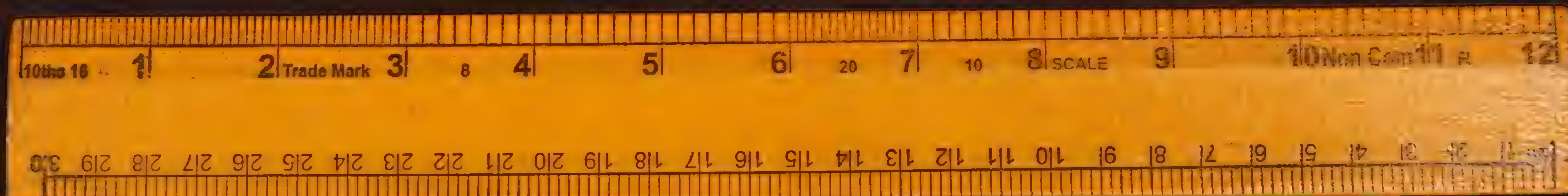
यथागः सर्वतोवृत्तानाभिमेवाश्रितारथे प्रवर्त
नेतथेमाश्रप्रजाराजानमाश्रिताः १५ सूत्रे
ताविचित्राणामणीनांसेस्थितिर्यथा तयानृपा
अयासेस्याप्रजानांचगरीयसी १५ यथाप्रदीप
तमसिभासतेर्यस्थितिः शुभा असङ्कीर्णैर्नरा
थयातयाराज्ञेजनस्थितिः १० ॥

सतीप्रदीपात्प्रदीपमाश्रित्यविविक्तैर्नराथयाभासो
याराजानमाश्रित्यजनस्थितिर्विविक्तैर्नराभमवका
भासतेरितिसर्वयाराज्ञास्वस्थचित्तेनभावाम् १०

तच्चस्वास्थ्यमीश्वरस्यनिरन्तरंतेदेकशरणागतत्वं
लक्षणयेत्याह विचार्येतिपनामितिदैव्याक्तिम हैवि
थेनससञ्चितलाभराश्यापन्नितृणात्यप्रकारद्वयेन
यत्फलमुक्तंतस्यसिद्धये १५ तदेवसाधयति यद्गरा

विचार्येत्यंष्टुं वृत्ताविचारेकपरोन्मपः अ
वश्यमाश्रयेदेनाहैविथफलसिद्धये १५
यद्गरात्सतनिश्चिन्तः प्रकादितजनस्थितिः
सिंहासनोपविष्टः सन्प्रतापंरुहीभवेत् १५

दिति निश्चिन्तश्च सिंहासनोपविष्टश्चापन्नितृ
निसूचनम् प्रकादितजनस्थितिर्मितिप्रतापंरुही
भवेदितिचससञ्चितस्यभराशितत्वं
चितम् १५ ॥

प. सं.
७५

नवात्रलेशमात्रेणापि वानासु लवाम यद सौदैवो
फलतिनवेत्ताह यपकशति स्वच्छन्दः कारणान्तर
नयेदी अशेषार्थाश्चतरथाः अनन्तश्रीरमाणवैभव
पूर्णहृदयोवाप्रकामः स्वयंभातः स्वप्रकाशः सिद्ध
दिसिद्धः परमपरमः परमात्मलक्ष्मीर्येवातेपरमात्र
दयस्तेषामपि परमस्तदधीनकर्तव्यतातेषाम् आत्मा

यपकः स्वच्छन्दः मृतवपुः शेषार्थचटना प्र
दीप्तेन नानाश्रीरमितकरुणः पूर्णहृदयः स्व
यम्भातः सिद्धः परमपरमश्चात्मा कलनः प
रार्थैकार्थः सौख्यमिमतदप्यक्ककलना २०

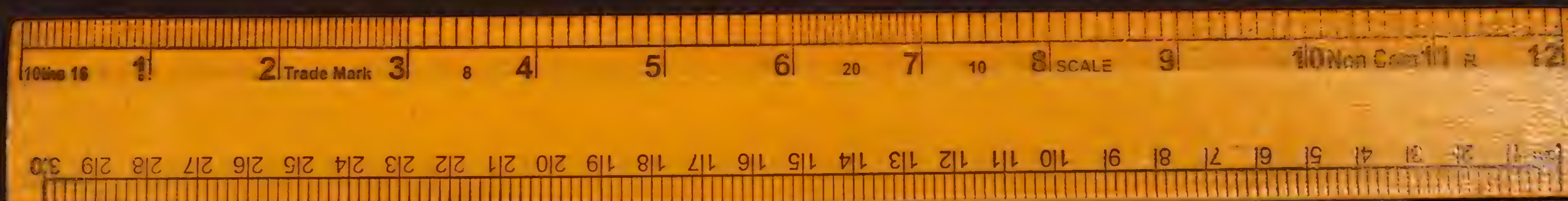
कलनो मनोरथातीतफलप्रदः यस्यां विशेषणः य
त्प्रभुः सपरार्थैकार्थः परार्थसम्पादनैकमयोजने
तेभिमतदोस्तीति पक्ककलनासङ्कल्पमात्रेणाते
नालंविमर्शसहतात् अस्यार्थस्य स्वयंसिद्धस्यार्थस
कल्पनायां पिष्टपेषणन्यायापातात् २० ॥

उक्तंचेति वित्तिसिद्धिर्नृजिकयायेन स्वहृत्काशंसम
हृदयविकासितमीश्वरप्रीत्यै समर्पितम् साप्तकामरति
पादशरणोसन्धिः २१ फलितमाह दैन्यमाश्रित्येति ४४
लाभप्राप्त्यापन्निवारणात्मकं यद्विधाफलमुक्तं तदेव वि
षयोपदर्शनेन विवृणोति तत्रेति आयेन लाभप्राप्त्या

उक्तंचेन वित्तिसिद्धिरुद्घाटिताहृदः साप्त
कामो विलासात् सिंहासनगतः सखी २१
दैन्यमाश्रित्य तदा यदिसन्तोष्यते प्रभुः प्रा
प्यते तत्फलं देयात् लाभपद्वारणात्मकं २२
तत्रायेन दृष्टाराज्यपुत्रदेशादिसङ्कतिः परे
ण दृष्टा दृष्टात्त्वभयशान्तिर्दृष्टीयसी २३

तत्केन फलेन परेण द्वितीयेनाप्यद्वारणात्मकेन फले
न तत्र दृष्टभयं स्वपरचक्रजं दृष्टं तद्वितीयादि भय
शान्तौ राज्यादिसङ्कतिर्दृष्टेति तत्रापि सखीकारणं भयश
न्तिरेवेति बोधार्थं दृष्टाति शयवाची दृष्टीयसी तीयसखी

यः २३

प.सं ८० अथ लोवेदसुक्तं यत्सर्वानर्थशान्तौ निःश्रेयसाधिगते
 पानयेति सर्वथा तदो विधेय इत्याह इत्यमिति इत्यस्य
 कप्रकारेण यथा दृष्टा दृष्टभयशान्तिस्तथेदमपि विवि
 उः खंशाम्यतीति तत्राध्यात्मिकमात्मानमधिकृत्य प्रवृ
 मानताद्विविधं शारीरमानसंच शारीरं तथा वैषम्यनि
 त्रं मानसंच कामक्रोधादिनिमित्तं इत्याध्यात्मिकं हि

इत्याध्यात्मिकं चाधिभौतिकं चाधिदैविकं
 उः खं विविधमप्याश्रयतस्याश्रयसमायते २८
 तद्विज्ञप्तिरसौ तद्वयं विज्ञं गतागतं युगप
 हि दद्यात्प्राश्रयिपलाभाद्वयं मुदा २५ ॥

यं प्राधिभौतिकं पञ्चभूतवैकृत्यनिमित्तं प्राधिदैवि
 यदपि शाचावेशनिमित्तं प्रभृजसमायते त्रैका
 कसम्बन्धाभावे यातीत्यर्थः २८ अत्रैव चित्रीयमाणे
 यपत्सर्वानर्थशान्तिपूर्वकं सर्वार्थप्राप्तिचकययति त
 दिज्ञप्तीति चिन्नमिदमनुदमानमनुदनात् यदि पलाभा
 द्वयं द्वयमेककालमेकसंश्लेषगतागतं करोति वि
 ह्वयति सम्यगागच्छतीति २५ ॥

अत्रैव उपकंस्तु प्रतीतयेन्यस्याति यदैवेति वन्यकी
 असती २८ विषदपगमेन सम्यक्त्यातिः तस्यासौ च विप
 दपगमनमिति पयनतपेकोपि स्फुटप्रतीतयेदयोति

यदैवाश्रयप्रविशतिसम्यदाख्यासतीमुदा त
 दैवविचलत्वाश्रयविपदाख्याच वन्यकी २८
 इत्यनतो द्वयैकोपि द्वयं स्फुटप्रतीतये तदि
 त्तिविना नैव द्वयमेतद्विज्ञाभ्यते २० ॥

पित्याह इत्यनत इति सन्निवर्तके चिदवभया इति स्फुट
 प्रतीतये इत्यर्थः अत्रैव दृष्टप्रतीतयश्चाह तद्विज्ञप्ति
 मिति २० ॥

प.सं.
८१

अत्रैवग्रन्थान्नरसम्मतिमर्थस्यावात्पत्तायसंबद्धि
अतश्चि ग्रन्थान्नरसत्त्वमनुष्णकर्तृकतम ग्रन्था
न्नरवचनमेवार्थतो लिखति यदीति आन्नरवाद्याप
च्छांतोयदितेश्छातदैवमाश्रयणीयमिति यदाह
स्वरक्तः ३ः तत्रयाभिधाताजिज्ञासातदपचातके
हेताविति दैन्यमनेकविधंशास्त्रानन्येनोपायानना

अतोऽहस्यग्रन्थेषुप्रोच्यतेसौगरीयसौ यदी
च्छान्नरवाद्यापच्छांतोतदैवमाश्रयेत् प
रेशानेमहार्चतत्सस्यान्नरहस्यवित २८

दितिसर्वमोतिभूतसडपायान्वेषणमेवयुक्तमित्या
परेशानेशति सर्वसत्क्रियाप्रेरकेस्वाच्छैकतेशे
कर्तृत्वमिति यानिमयाजिनोपिमासितिभगवड्के
सिद्धगोतंव तत्कर्णदेशमपिशयमहार्चभावमात्र
तानिममतच्छतरणियानि वंशान्नरातपतितानि
कदेशावडानिमौक्तिकमणितमिवोदहनीति २८

दैवोक्तिप्रकारंतत्फलंवाह वाष्येति वीजस्यचंक्रोद्गमा
यमेकावरणाभ्यांभावमिति तन्निवृत्तपणं हास्यंप्रसन्नता २५
अथकविःसहजतानुशास्ति विचार्यमिति महदनयोर
न्नरमित्यर्थः महात्मानोहिप्रसन्नीभूयनमूल्यगणायनी

वाष्यसिक्तादैववीजाब्धान्यायावरणावृतात
हास्यपुष्पानन्दफलामृतवलीप्रजायते २५
विचार्यविवुयेनैतदैववीजंकियत्ततः यत्फलंद
दतेसोय्यागम्भीरविपुलाशयः ३ः यावताया
तिरेवस्यातावदितिसिमाश्रयेत् लक्ष्यांसर
वाहिन्यांनतस्माजायतेपुनः २१ ॥

त्यर्थः ददतश्चिदददानश्चस्यावृत्तेतोभौवादिकस्य
रूपम् १ः नचान्यक्रियावदियंसदाभ्यसनीयायेनप्रया
सवाङ्मनोहिप्रचेतस्संसादित्याह यावदिति गतार्थिप्रा
यमेतत् २१

प.सं.
८२

दैवोक्तेर्मूलमानरंस्वरूपमुक्ता चर्यामात्रेणापीयमेव
लोत्पाद साचेति सर्वात्मत्वमेव तस्याविशदयति श्रोत्रे
दि यदेकादशेन्द्रियगणस्य संनियतं विधेयं तत्तदेका
श्रयतां प्रापयेत् ३१ तत्र चास्यार्थस्थानैः सर्वथा स्वसौ

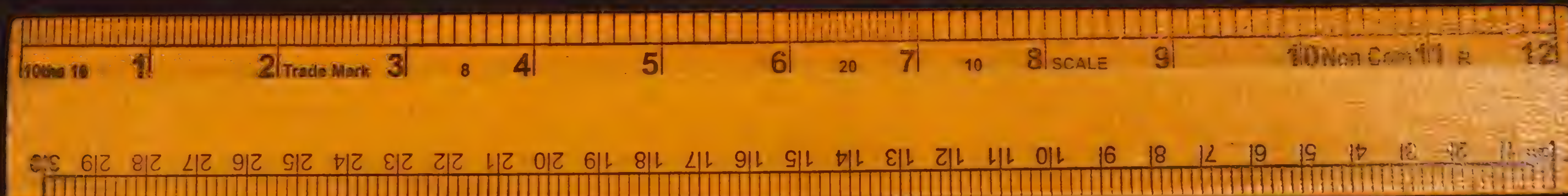
सा च सर्वात्मना कार्या स्वात्मनो भूतिमिच्छता श्रो
त्रत्वगतिरसनाच्चाणाख्यं पञ्चकंदियत सक
मेन्द्रियचित्तं च तदेकाश्रयतां नयेत् ३२ तत्रैवं
यत्तदर्थं च बाष्पं मुञ्चति तन्मनः क्षणं यत्तद्विद्यो
गाग्नौ दग्धं प्रायं भविष्यति ३३ ॥

ते मनो निरूपिततात्कालविना विस्तारकथनेन भरः कृतः
पतन्नालं च दर्शयति तत्रैत्रमिति मूलं च ते मूलं भूतं
मानरमिन्द्रियं मनस्तस्मिंश्च तदेकलप्रेत्याति स्वयमेव
तृतीयमिहान्तरीत्या तदेकलप्रेति भवनीत्याशयेना
ह तन्मन इति ३४ ॥

नन्ववाप्तकामानां कृतमनया शरीरेन्द्रियसन्नायकार
णदैवोक्तेर्यत आह मनर इति सांपतत्कालं सत्त्वा
भासवतां न काचिद्दृष्टये कलनापोस्फुरीति परंतु भा
विभवः त्वचर्यामीदृशतासौ कृती गणते न हि जीव
नमात्रेण कृतित्वं पश्चादिकीटा ज्ञानानामपि प्राप्तसौ चि

सनरोगणते लोके भावि चर्या य ईदृते प
श्वोपि हि जीवन्ति जीवमात्रा न्नैव नरः ३५
अत एव उपायो युगीयते फलिनी भवेत् त
द्विज्ञप्तिः सदा यस्य चित्तं समुद्रशीतलं ३६

तद्वृत्तीनां समुद्रा सदृशनात् ततश्च सदा चोदयेद्यो यो
स्वस्यावस्थाया मेवावहितमितिः प्राणं स मा लोचसा
थयेदिति ३७ दैवविज्ञप्तिस्तस्मात्प्रीत्युपायसंवादेना
ह अत एवेति सार्देवा ये वतत्साधनमित्यर्थः ३८

प.स. ८३ अथदण्डपकरणमित्याह भक्तिचापेति भक्तिरनागे
पितृप्रेमतदेवचापोयनः सत्यप्रियहितवचस्तदेवग
लोन्मा वित्तमिदंन्योक्तिः सपवेषुर्वाणः दृढव्रतः
तंशस्त्रोक्तोनियमः यमनियमादियोगाङ्गलक्षणः
यनर्वेदोक्तः करणादिवन्यश्च सन्यायसम्यग्यार
णांबद्धानलक्षणां लक्षणायंपरमार्थतत्त्वं च पा

भक्तिचापेसत्यगुणोवित्तमीषुंष्टद्वयतः
सन्यायलक्षणातीहफलानन्त्यमिहास
यात् १८ तथाहिश्यतेहानिकतिविद्वहि
रुक्ता कचित्प्रत्यनदेशेभूत्सर्वसत्त्वम
यङ्करा १७

तच्छेदनंतदन्तः प्रवेशश्च फलेशश्च
यःलोकाश्च १८ इतिशिखावन्यः अथशेखरश्च
नविथातंष्टप्रत्ययतयोक्तमर्थविशदयत्तदा
रणेनतथाहीति कतिविद्वहानीतिकालादयत्त
योगेसप्तम्यर्थेद्वितीया प्रत्यनोन्नेच्छदेशः १७

भगवताभगसन्धास्त्रानभोक्तव्यभोज्यादिव्यवहाराः
कर्तव्यव्यवहारोयादन्धीभूता ३८ सीमाजलवन्यना
र्थसेतः सन्धारोर्गृहोपकरणम् ३९ अकस्मादिति

वाहानां व्यवहाराणां रोयेभगवताः प्रजाः आ
ऊलाः सर्वतोष्णा सन्नन्धीभूताभवद्ग ३८
सीमास्पदाजनपदाड्डुवर्भयविद्वलाः त्व
कारस्याणिवेशानिसम्भारभरितानिच ३९
प्रारम्भेनाविकानावग्राहृजलसम्भृतम्
दार्विन्यनादिजगृह्रकस्माद्दृष्टचेतसः ४०
तदावासकृतस्यानायेकेचित्प्रतिषेधोदतम्
गतिंतेलेभिरेनैवव्यापन्नावदिशोदश ४१

सर्वतोविहवप्रवृत्तावपिलायात् ४० गतिंतेलेभिरे
मग्राः व्यापन्नावेतिवश्वार्थे यथापङ्कलादशदिशो
तिनलभने दिशोदशेतिकालादनेरितिद्वितीया ४१

प.सं. जलद्रव्याणि पद्ममृणालशृङ्गादीनि अन्तरेण
 ८६ तम् प्रायेण हि पाणिद्रव्याणि विष्णुत्रादिस्यानस्थितानि
 निसमूलमन्तरेव नश्यन्ति ५१ वाहिताः प्रवाहेणैव

जलद्रव्याणि सर्वाणि समूलनेन मुरंतरा पा
 पिनामिव द्रव्याणि निन्यस्थानस्थितानि च ५२
 सीमाप्रतरीरस्य वृत्तादयश्च तत्ततः जलेन
 वाहिताः शुकटणस्तम्बाश्वाचिरात् ५३
 सम्यत्रमतयः केचिज्जलस्थाननिवासिनः
 नौषाकस्याभवन्सस्थाधीर्न ऊत्रफलप्रदा ५४
 यथाद्या अपि धीशून्या जले मग्नः सहस्रशः
 द्यहेति प्ररुदन्तश्च मौर्ख्य ऊत्र न जृम्भते ५५

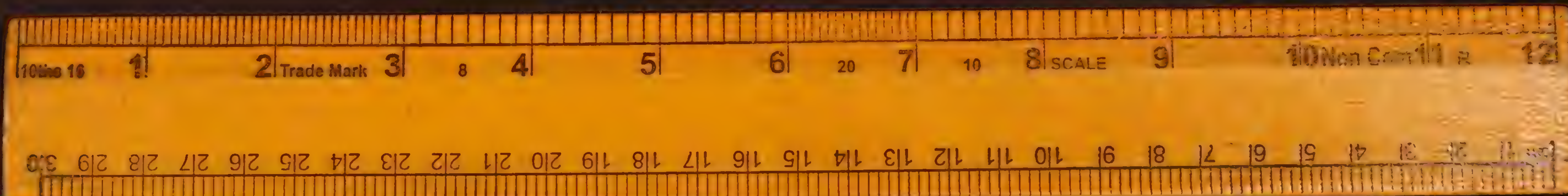
वाहिताः ५१ धीरिति ऊत्रेति साहिधीर्गण्यते या
 पदि उपकरोति ५४ ऊत्रेति समारसज्ञावेपि ५५

उर्विथादरिद्राः गतिर्गमनं इहामुत्र व्यवहारवर्तनी च
 तदनेन श्लोकत्रयेण नदारिद्र्यं नाम दारिद्र्यं अपित्वा
 र्पण्य दारिद्र्यमेव दारिद्र्यम् अथना अपि यथना जौदा
 यथना अतीरयन्ति धीशून्या जौदार्यशून्या अथन वंते

धीः

समृद्धा अपि धीमन्तः केचित्कार्पण्य उर्विथाः
 गतिं न लेभिरेयं पापाश्च सुखोज्ज्वलाः ५६
 विलासिनश्च ये केचिदाकृत्यानि वरान्मदा द
 दृशुर्जलसंपत्तिं धीराश्च वरान्स्थितिम् ५७
 न योऽप्यतिक्रान्ततदा ये भिरेतव संश्रयान् नि
 यत्तां विपरीतायां किं न व्यत्ययितं भवेत् ५८

पिनकदाचन तीरयन्तीत्युक्तम् ५६ सर्वानपि सम्यति
 रपिकेषां चिन्मादायेत्याह विलासिन इति दृष्टं चेदं रा
 जाद्युपलवे चैराणां दर्शयति ५७ ये भिरे विपरीतासिद्धि
 न च ऊत्रार्थो ह्येतात् अकार्यं तस्यासुः नियमा मिति ५८

य.स. सरणयःपन्थानः ४५ किंभवेदिति अकाण्डप्रल
८५ याशङ्कनात् ५० दैवमदृष्टम् ५१ ग्रहस्वभावेति
यथा वक्रचारगताःपापाप्रतिचारगताःसुभाः ५२

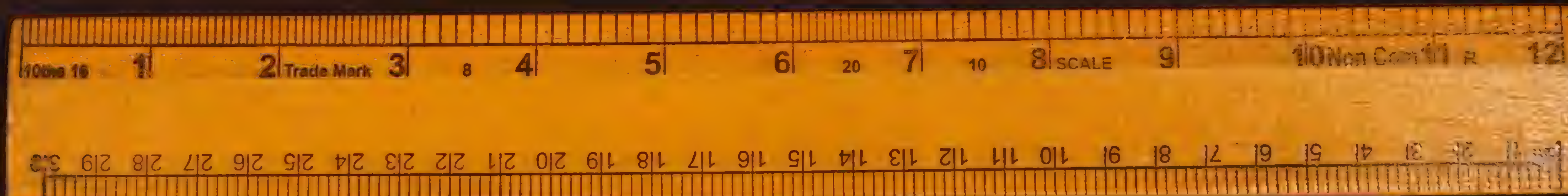
गतागतंजनानांचरुडंसरणिरोयनात् स
लानिसस्यसून्यानिवभूर्वर्जनसम्पदि ४५
सकंपाग्रभवत्सर्वेकिंभवेदिति विज्ञावाः
दैवामापदितकिंस्यात्रयद्विकृतिमामुयात् ५०
इत्यंगतेप्रकृतयोविलोक्यविपदंपरां किमे
तदितिप्रच्युर्गणकान्दैवचिन्तकान् ५१
ग्रहस्वभावश्चित्तेदानौस्थितिरपामियम् ऊ
शालंशर्यातांशान्तिपादपूजादिनादृतम् ५२

यंतिमंदीसर्वाजलेनरुथिरेणवेतिऊशलंशर्यातां
लसपत्नैवमुत्तंदिशितं मान्यदृष्टंभूदिति दैवतकुंज
शेषः ५३

कदेति सर्वनाशकालेपिभाग्यंशुभंकर्मराजतएव ।
सामान्येनापत्तायागतायामपिकेचिडत्कटभाग्याःस
त्वमेवलभनेत्यर्थः ५३ सदाचरणौकपराःसाधवः
चर्यामात्रैकपराश्च तत्रचरमत्यागेनप्रथमेवविवक्षितं

चक्रप्रणानिपादादीन्केचिदाद्याभयापहान्
लेभिरेममदंकेचित्कदाभाग्येनराजते ५३
साधुनांशरणंकेचिद्गताप्रापन्निवृत्तये न
चासौचिनिवृत्ताभूत्कर्षेणोच्छान्तिवर्तयेत् ५४

ताःकर्षेणोच्छान्तिवर्तयेत्तत्तिशौकलिसुत नदि
लिङ्गिनोयिकृत्यसमर्थनमुचितम् तदीयापयस्थि
तेरेवविलवदेततात् यथाचसंहितायां पापोजना
नास्तिकानांभक्तोयस्मिन्नाजातस्यदेवाण्यनाशरति ५५

य.से ८९ दण्डात्तणमिति आसन्निति शेषः माशरीति अनेन
गताः प्रलये माशरीमानाशीति अकिञ्चनाः नकिञ्च
नशरीरगृहादिकमस्मदीयमिति ५९ पडीभूताः कोला
हलाक्रान्तादिकादधिरीभूताः शक्ताप्यक्ताः शवशयाः

दण्डात्तणं प्रवृद्धायां वृष्टौ सर्वभयाकुलाः मा
शरीप्रलयेनेनेति व्या कुलतराः प्रजाः ५५ न
केवलं गृहादिभ्यो देहादिभ्योप्यकिञ्चनाः नि
शया अभवन्कोलाहलः पाडरभून्मदान् ५९
आशाः कोलाहलाक्रान्तापडीभूताः समन्ततः
गतागतविहीनाश्च तत्ता शक्ताजनास्ततः ५०
गतशयेव समर्थे कान्दिशीकाः प्रजास्ततः अ
प्रसज्जीवनोपायाः संनृपंशरणययः ५८ ॥

संपन्नाः ५० कान्दिशीकाः कान्दिगस्माकं कान्दिगस्माकं
तिभयडुताः संनृपंशरणययोरिति अनेन प्रजानां सर्व
वतागर्वादिभ्योपि यजैव परमभीष्टदातृतायाश्च शक्तिरिति
तम् ५८

जागृकः स्वकर्मनिष्ठः सत्त्वैर्यैः समागत्य तत्राया
ताशति शेषः निर्गत्य कोट्यात् गतसत्त्वनिष्ठाः प्रजामा
भैष्टेति समाचसीत् विद्यामपात्रमकार्षीत् अमृतसे

सजागृको मलशीलशाली विशुद्धजातिर्वि
मलात्मसत्त्वः दृष्टात्समागत्य प्रजामृताभा
वीक्ष्यैव निर्गत्य तदाशुशोच ५५ यैर्यतया
लम्ब्य प्रजाः समस्ताः समाचसीन्मागतसत्त्व
निष्ठाः भैष्टेति तदा गम्यतावसे कान्दोति
तावामदितावभूवुः ६० स्वयंप्रतिश्रयायव
हः सराजोपविश्य सुडासनं शिखारो धै
न्यं समाश्रित्य प्रसादनार्थं विस्मरभूत्कानाम
नाः प्रसन्नः ६१

केन च मृतोत्थानमुचितमेवेति कारवार्थे ५९ अथ
तिप्रजासमासासनंतरं ६० रक्षते कानदेशम् ६१

य. सं ८७ ईश्वरशरणागतत्वमेव बुद्धिहेतुरिति विशेषणमि
मवाप्तबुद्धिरिति बुद्धिप्रकारमाह हेविभो तमच्युते
अन्वर्थनामाकथमकालपदैर्नानियतिविभिन्नाः न

देनोत्तरं शान्तमनाविशंतं चकार विस्तृतं तमवा
प्तबुद्धिः विभोच्युतेति प्रकटाभिधानः कथं त
मेर्नानियतिविभिन्नाः ६२ यदप्यहं निश्चि
तबुद्धिरस्मितयापि दीनाः प्रकृतीरेवेत्य च्यु
तोस्मितमेव भवन्तमावाप्तान्तं त्वमर्हस्य
मलाभविषो ६३ अमीभिरेकैव धृताविश
ङ्गाभ्युत्ताभवेष्टमगवन्नहेतु सर्वाकारः सर्व
गतस्तमेर्नान्त्वर्तविश्वासयसत्वरंतत ६४

वतोस्वभावात्कदापीत्यच्युतः ६२ निश्चितबुद्धिर्न नि
तिकदापि भिन्नस्योति ६३ विशङ्गाविरुद्धाशङ्का सा
इतिट्टं च विप्रभक्षणशङ्कायापिमरणम् ६४

नात्राः सम्भावनाकर्तव्या कथमतीव चित्रमिदं शोच
मित्यत्रार्थानरेत्यस्यति यदिच्छेति एतत्सर्वं चतुर्दश
श्रुवनात्मकं चित्रं मनसाप्यलङ्घ्य नाम नृपरचनेय

स्वतन्त्राणं किञ्चिदयोपदर्शनाशयोपमीषां
चयथा मृषास्यात सत्यं च तस्याद्भवतोच्युते
त्वभिधानमेवाकरुणातवास्त ६५ इति वि
ज्ञप्तिमाश्रुत्य भक्तस्यास्य प्रसन्नयोः श्रीगुरुमे
वानपाकृत्यादर्शयद्रविमज्जलम् ६६
दिशेऽपि जज्वलन्वैरिगतशयमभूदुतम्
यदिच्छामात्रमेवैतत्कश्चातिविस्तृतः ६७

दिच्छामात्रं सङ्कल्पप्रभवं सपेक्षतवद्दृष्टान्तोपेक्षे
ति श्रुतिसिद्धंतस्य यन्मात्रनिर्माणोक्त इति विस्तृतः
सम्भावनास्य दमेवेत्यर्थः ६७ ॥ ६८ ॥

प.सं तात्पर्यमाह शिरसीति श्रांतां प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपं शो
 ६८ ररूपिणीमिति प्रक्रान्तराजौचित्येन सर्वेषामेव हि
 स्तानुगोपनतिलकादिचिह्नो दृक् न स्येत्तदाशयत

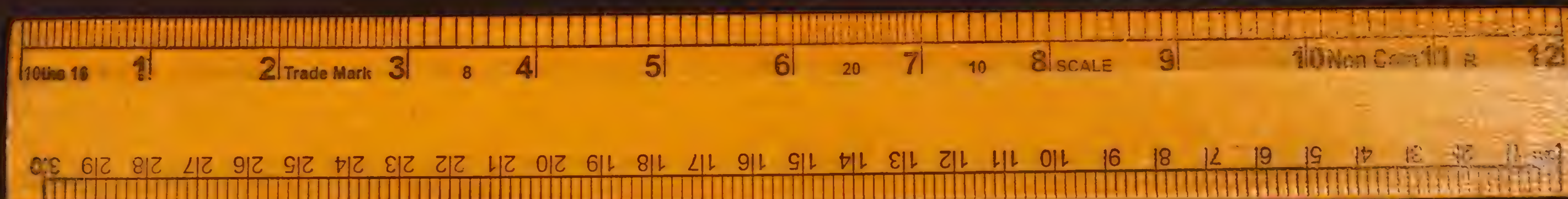
शिरस्यांतां समादाय तस्य शोखररूपिणीम्
 विततिं कुरुते यस्तस्य साफल्यं नीभवेत् ६९

त शोखररूपिणीमित्यनेनास्य शिखावत्त्वादनना
 स्य ग्रन्थभागस्य रत्नशोखरेति नाम च तस्य मिति सति
 तम् विततिदीना क्रन्दनलक्षणा ६८ ॥

कथासारं हारसमाप्तिरुचकं निबध्नाति तस्मादिति तस्मा
 उक्तदृष्टप्रत्ययादेतोः बुधैर्नियमतश्चावश्यकतेनेदं वद
 माणं कथासारं थ्येयं हृदिसततं स्थाप्यम् यथा याजगती
 तलेभूतले श्रुतिः किं वदनी अथ च श्रुति तत्त्वाः चात्मा
 फलतोः अभिवारिणी च दृढं सर्वकालं दृढाकृतमिति
 रक्षि सा श्रुतिना सत्येति सत्यं ब्रह्मतत्त्वा सर्वत्रानिरु

तस्माद्येयमिदं बुधैर्नियमतः सत्ता श्रुतिः सा दृ
 ळं या दृढा जगती तले प्रभुपरो लोकः प्रभुस्तप
 रः चेत्स्यान्तानदितत्र कापि प्रभवेत्पीडेति चेत्
 कस्यचिद्दीरित्यं स प्रभुः प्रजाश्रुतिनाः कल्या
 णायान्सदा ६९

दुप्रसरात्रिकालव्यापिकाना
 स्तिकशपयशतैरनिरुवनीया क्रियमाणावतत्त्वामे
 वफलचदनया स्वयमेव स्वयं येषां तसंवारिनी च कासो
 श्रुतिरित्याह लोकोमनुष्यमात्रं प्रभुपरः प्रभुमीव यो न
 होममतिः प्रभुस्तत्परस्तम्भितमाया सकसेयदिसा
 तांतत्रेदृग्विषयेन कापि दैविके मानवीयावापीडा प्रभवे

प.सं. ८५
 कृताभवेदिति सिद्धमेतांश्रुतिसंस्थाप्यविधेयपक्षे
 मर्पयति चेत्कस्यचिदिति सदेति इहामुत्रच अन्यत्र
 गदव्याख्यातम् ५५ अर्धचयेदिति दीनोक्त्यासम्भवात्
 कुर्यात् इहेति अत्रैवजन्मनि उल्लभत्वेचमोक्षलक्षणे
 अनेकजन्मसंसिद्धस्ततोयातिपरंगतिमितिभगवत्

दीनोक्तिमाश्रितवतीशुवनावलीयंयस्यास्ति
 तंप्रभुमनर्चविलासशीलं योभर्चयेत्स इह
 लभमोक्षलक्ष्मीमण्युतेकिमुतसंपदमैहि
 कीयत् ७० इति श्रीवीरभक्तशेखरशिखायां
 दैव्याकन्दनाम्नितृतीयोऽंशः ३ ॥

उतेति पदान्तरेकिमेतद्वक्तव्यम् ऐदिकीसंपदम
 तैरित्यत आत्मात्रेणप्राप्तत्वात्माभावात् त
 अपिप्राप्तिनिश्चयेकास्यावकाशः प्राप्तेप्रयत्नकल्पने
 शिवम् ७० इति श्रीपदसङ्केतेतृतीयाध्यायः ३

ॐ श्रीगणेशायनमः अथोद्देश्येयचतुर्थद्वारेतत्पि
 तावमोदश्रेतिसर्वाधिष्ठात्रीश्वरेणयत्त्वकर्माचितेनप्रापितं
 तत्रानुमोदनंप्रसन्नचित्तत्वेनतदेकशरणतयावमननं त
 त्रामयेयंतक्षणपरीक्षाभ्यां हृदयङ्गमोर्कर्तमारभते अथे
 ति व्याख्यातशायम् येनासौहृषितोभवेदिति अयमवार्थः
 नतस्याऽवाप्तकामस्यविदितवेद्यस्यपरश्चाद्यादिनोत्कर्ष
 प्रतीतिः परंतव्यवहारौचित्यतामसाववेक्ष्यभवसंस्थि

अथचतुर्थद्वारंभगवच्छरणागतिः तत्पि
 तावमोदेनयेनासौहृषितोभवेत् २ ॥

तिंचतयादृढंविभाव्यकृतसौख्यपरोपकारचतुरशी
 हृषितोभवेत् १ अत्रैवविशदीकरणार्थंपर्यायान्तरम
 णाह शुक्लमिति यत्रत्यापितावमोदनंतदेवशुक्लमिति
 पर्यायान्तरेणाहुः शुक्लंशुद्धंकर्तव्यः शुक्लतंविशो
 षणहरेणाह सर्वसाधारणमिति उत्तमवर्णद्वीनञाति
 पर्यन्तंसमानमिति यस्यान्याधिकारिभेदेनफलेभेदः दे
 शकालादिनियमसम्भवात्तथाकाचियत्रोपर्यः सर्वेषां

प.सं २० सर्वकामसाधनेसाधारणमन्त्ररूपं वा नचात्रैतादृशेति
गतेसाधनेकस्यचित्स्वयीमाहात्म्यमित्याह नियतेति
स्यपरमकारुणिकस्ययासौसर्ववस्तुवावस्यापिकानि
त्यात्माशक्तिःसर्वत्रकृतास्यदायजते तथैवसर्वेष्टकाम
सिद्ध्यर्थंस्वभावादविज्ञातमाहात्म्यमपिसर्ववक्त्रेभ्यः

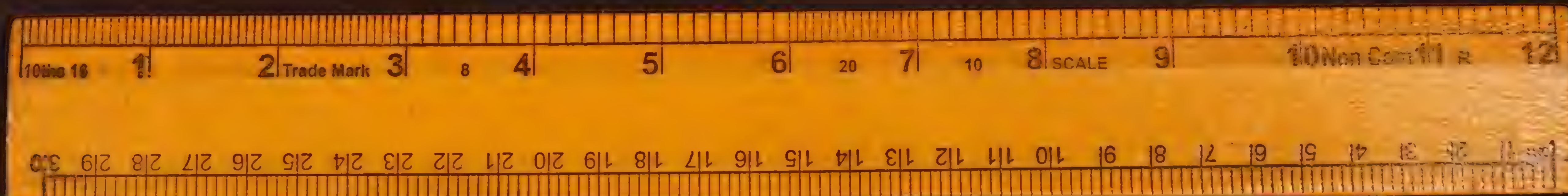
शुक्रमित्यपियत्याहुःसर्वसाधारणंयुथाः निय
त्यायन्नियमितंस्वभावात्सर्ववक्त्रे २ अज्ञात
मपियत्सर्वजीवानामर्थसाधनम् ज्ञातंयदिप्र
ज्जीतकश्चित्सफलंनकिम् ३ ॥

सुहृन्त्रियमितंतस्यचकाचित्यामिरुद्धोपदेतरिते
विद्यति २ स्वभावादित्युक्तंविद्येतेति अज्ञातमिति
शब्देनात्रजनिमत्तोविवदिताः अतएवाऽर्थसाधनं
चितार्थसंपादकं इदमेवचअदंतंयत्तद्विशेषानयेत्तथा
वनसाधनं ज्ञातंवेदिशेषफलायामित्याह ज्ञातमिति

उक्तमेवार्थंरचनाश्वेविशदयति आस्तादेति यत्किंचिद्
तलेआस्तादातिशयेनवद्भययास्यात्रयामतंप्राणिभिः आ
मंतद्भुक्ताननरंकृतत्तैरसौतदातामुदाहर्षेणनिखिलात्म
नावाञ्जनःकायैःसंस्मर्यतेयदंतंशोपीस्यंदातेति न
दिदंशुक्रमितिशेषः ननुसर्वस्वकर्मफलंभुज्जतेकथम्

आस्तादातिशयेनयद्भुक्तमंतंप्रातंयित्रीतले भु
क्तातन्निखिलात्मनावुधजनैःसंस्मर्यतेसौमुदा
दाताशेषविभुर्यदेष्टनिखिलेकोन्याहितस्यादं
दितातोविबुधैःप्रसन्नमतिभिःसकोस्यप्रमोनिशं ४

नेनदत्तमित्याशङ्क्याह यतएषोखिलविभुर्निखिलेदाता
निखिलइतिदेवादिवरात्तमप्येतन्नियतिरेवेतिरुचि
तं किंवैतच्चित्रंयदेष्टदातेति सर्वाभ्यासकोषेष्टपलेपाद
कश्चि तत्स्यदनांविहायकोजीवेत एवसर्वीतरश्मादिशु
तेः अतःप्रसन्नमतयोभूताविबुधाप्रहर्षिमेनेसंतोषयेयः ५

प.सं. सन्तोषाप्रकारमेवाभिनीयदर्शयति नूनमिति नूनं
२१ महत्तसम्भावनानिश्चयः असारेवसारतरतासंभावना
अयस्तत्सन्तोषामितिभावः तच्चक्रीकराफलमाह
नासाविति सद्गतिः श्लाघाविभूतिः विभूतिसंप्राप्तौच
त्पतेनैवसखोदकंभवेदिति मतेत्यंशककरणंहृदिति

नूनंकिंचिदयोअसारमपियत्प्राप्तंस्वयंकर्मणा
व्यंतत्रमहत्सारतरतासंभावनानिश्चितैः येनासौ
परमेश्वरः सकृत्तिनांतष्टोक्तसद्गतेकृत्यंस्वचय
तःसखायतिभवेदित्यंविधेयंहृदि ५ असारम
त्यमपियत्प्राप्तंस्वयंकर्मणा सम्भाव्यतत्सम
तिनासारवत्समद्वयथा ६

यमवश्यं समर्जनीयति
भावः अनेनशक्यकर्मणोभूतोत्पन्नपूर्वधर्मात्मनः
भवेदकंफलतयोक्तमितिभावः ५ नीतिशास्त्रात्
ऊमारमतिराजऊमारोपयोगितादमुमेवार्थसद्गति
हृदनिवृत्तयेदर्शयति असारमिति निगदवाक्यात्

तत्रापिसर्वसाधारणेष्वसत्त्वंकर्तव्यमाह तत्रापीति म
तमितिशुक्लकर्मफलतद्वत्तम् तदास्वायंऊशलबुद्धिर्भा मि
व्यं शुक्लकरणेनभावि तदायति सम्भावनावहितबुद्धि
भिःसम्प्राप्तं अयंभावः अतिरस्यपदार्थभरितंराजमाणा
नप्रमादसदिशेन्नतमेधैर्भवितव्यम् गाढतमोवगाढ
सुप्रंशेतयद्राज्यंनमतत्रैवसमवधानसूचितम् अत्र

तत्रापिराज्ञासास्वादवतामास्वादियन्तम् रा
ज्यंतदास्वादनतोभावंऊशलबुद्धिभिः ७
कृपेयातस्यमहतीयदयंस्वस्यचेतसः विम
ज्जाचितमेतच्चदिनानिरमयामहे ८ ॥

अतप्रतिज्ञांतत्समवधानमयत्तोपगतमिवास्वादी
त्यनेनसूचितम् ७ ऊशलमतिभवनमेवयानति कृ
पेयेति स्वयंवयंस्वस्यचेतसोऽवग्रथिः यत्तत्सारात्
राज्यंयथोचितमधिकारात्सारेणविभज्यविभागेनभा
गस्थितंनीत्यादिनानीति अतोतसंयोगेहिहीनारमयाम
हेसर्वथास्वत्तिसमापत्त्यानानपिसत्त्वयामहे सर्वथाकृ
तकृत्याःस्मर्यः ८

प. सं १३ अत्र विस्तारेण तदेकविषयत्वं मनोवाक्कायानां दर्शय
ति कोसाविद्यादिविभिः हितसत्यपरत्वे चेति सदैवत
त्वातिरेव यदा व्यवहारसंपत्तयेव दिव्यापारस्तदा हित
परसत्यपराचवाक्कादृशंसत्यं वाच्येन परहितं स्यात्

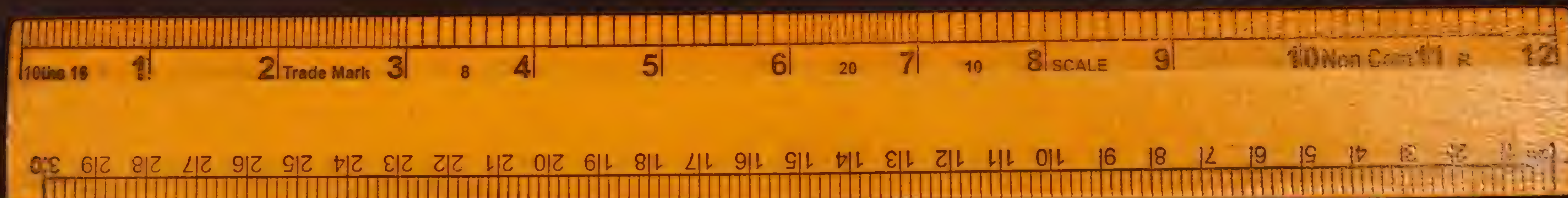
कोसौ कोट्यपरमास्वाददस्तात्कृपापरम
राजतेस्मासिति सदा चिन्तनं मानसी गतिः १८
सदैवतत्वातिर्योसौ तद्वत्तदुक्तकरी हित
सत्यपरत्वं च सैषा वाचां परा गतिः १५ त
द्वत्तरसमाधुर्यास्वादनात्पृथगतौ या
सौ तदर्थं कृष्णसौ सा देहे परमा गतिः १९

दृशंसत्यं न कदापि वाच्येन परेषामहितमिति रिति
याचाहमनुः सत्यं ब्रूयात्पि यं ब्रूयात्तत्र ब्रूयात्तत्परमा
यमिति १५ तदर्थं मीश्वरप्रीत्यर्थं कृष्णाय सा हित
तन्कार्येति यत्सा देहे तद्विषया गतिः १९ ॥

अङ्गे अचेदिति यदुक्तं तदुद्दिशति यायेनेति लघुसन्दर्भ
यास्यात् सत्क्रियेति परोपकारादितत्त्वाण्यर्थानुसारि
णी ज्ञाचारशमदमाहिंसा ध्यान स्वाध्यायादिस्वरूपा सा त
येति १५ अत्रापि कानिचिदुपलक्षणी कृत्याङ्गानामपि त
देकविषयत्वं साधयति तथाहीति अक्षेण विनोदे रतिम्

यायेन लघुसिञ्चेत सत्क्रिया भगवत्परा सा
तथासाधिताङ्गानां भगवच्छरणा गतिः १५
तथा ह्यक्षेण विनोदे यन्मैत्र्यादिकलनादृश
ओचित्यं सा तयोर्धृता भगवच्छरणा गतिः १६
सत्क्रिया अदणं सा धर्मोष्ठी वागमृतस्य च या
नमीश्वरसत्तायोरतिः शरणात्ताम्रुतेः १७

एतया प्रथमं स्वरूपसमाहितं तमेव तयो रपि तद्विषय
त्वं यदा कदाचिद्विनिर्गोरो भवेत्तदा मैत्र्यादितत्त्वाच्च
न संस्कारकलनादृशयत्त्वादि विषयकसौचित्यं १८
सत्क्रिया उपाधर्ममोमांसादिकया ईश्वरसत्तायोरति
रौपनिषदप्रवृत्तानाभ्यासः १९ ॥ १९ ॥

प.सं २४ अनाथाः सामग्रीसाकल्येपि निक्किंचनाः दीनास्तद्वैकले
नाकिञ्चनाः तीर्थेति तीर्थमहदध्यासितं स्थानं येषां गम
नेन अमणो वेदः १० पूर्ववदिने यराजकमारोन्मुक्तो क
लायतादस्य नयस्य बुद्धिविकासाय विसृजेतां पुत्रमणं
सहृणति चिनेति सततं पूर्वोत्तरसंबन्धः तथा च स
ततमविच्छेदेन यानितरां विषयां तरोपरोधेनामुष्णक
दातर्याचिनामननमिति यत्सा चित्रस्य तद्विषया गतिः ॥

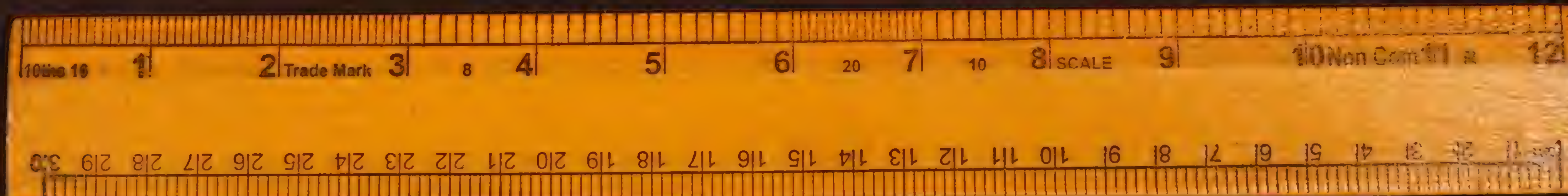
अनाथदीनदानं च हस्तयोः सापदोः पुनः ती
र्थसाधुमरागारगमनं अमणं च यत् २०

या सततं कीर्तिस्ततिरस्य यावधानेनोन्मत्ततादिनां
यत्सा वाचस्तद्विषया गतिः तथा सततं यात तत्प्राप्त
मार्चनदिलक्षणेति यत्सा देहस्य तद्विषया गतिः ३०
चेतो वाग्वपुषां नियमनो वश्यकर्तव्यतेन सा क्रिया
येषां प्राभवी गतिः अथ दपुषलक्षणतया निर्देशयति
दृशयेति दीनेषु दयादृश्यासादृश्याः प्राभवी गतिः सती
नामा मोक्षानां सभ्यानां वा वाचं यन्मवणं सा युतैः प्राभवी
गतिः ॥

सदादानं देशकालावनपेक्षयन्मुक्तहस्तता तथा सदा
दानं सच्छेभनं परपीडादिप्रहाणेन यत्सन्मार्गेणान्यायाच
रणेन धनायर्जनं सा शयस्य हस्तकरणस्य प्राभवी गतिः ३०
तीशेभनापरदितसाथकासतो आद्याप्रशस्ताभ्यर्हिता
या गतिस्तीर्थगुर्वागारादि गतिः सापदोः प्राभवी गतिः २१

चिन्तायानितराममुष्णसततं कीर्तिस्ततिर्धाप्यहो
तत्प्रापि च या विधानियमतः सैवा गतिः प्राभवी
चेतो वाग्वपुषां दृशश्च दयादीनेषु यादृक्कृतेः स
दाचां प्रवणं शयस्य च सदादानं पदोः सद्गतिः २१
अतं चेशदयाप्राप्ते यदहस्तन्यचमोदनम् तद्वैगुण्य
यवाधिकप्राप्तये सा तन्निश्चितं २२ आरोग्यपुत्र
सत्सम्पदेशसंपत्तिरसंपदे ससर्वसौख्यकारः
सन्तोषितश्चास्ति हि २३

अत्रैव अतिमूलतादस्यार्थसंभावनानिर्णयायाद अ
तंचेति अनुमोदनं प्रोक्तमुक्तीकरणलक्षणं यत्सादितिस
र्वज्ञात् २२ उक्तमेव समर्थयति आरोग्येति संपदाधिक्यं
संपदेस्तीति निश्चितमिदमिति वर्तमानलक्षणवर्देशः २३

प. सं २५ शिवारचनां सम्यग्बद्धां समुत्कीकृत्या मृताच्छिन्नानां दर्शयितोपभोगं करोति एषेति एषोक्तलक्षण मद्देशः कर्तमकर्तमन्यथा कर्तव्यं च शक्तिशाली पंचविधकृत शीलस्तच्छरणगतिः अत्रगदाप्रत्यक्षं साधुपण्याः निर्भय कलङ्कः पङ्कः प्राणप्रापकः यतोयं सदाश्रयनिमित्तं संतुष्ट श्रयायसेतिसदाश्रयः सुशैलीतस्य निमित्तं अमुत्रपरी

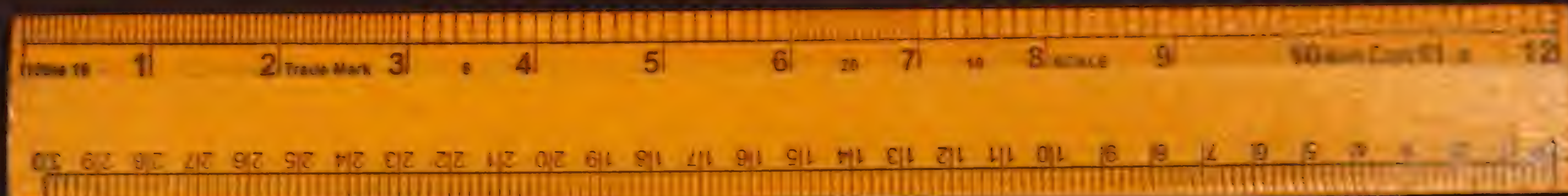
एषामद्देशशरणगतिरत्रसाधुपण्याः सदाश्रय निमित्तममुत्रमद्यम यः कोपिपश्चिमजनीर मतेसदास्याभातेषशस्तचरितः एवभाइवैकः २६

हंभवं ऊशलं निरर्गलायस्यपरोक्षलोकार्थः अतः यः कश्चनपश्चिमजनिः पुनर्देवभरितैतद्देवायोग्यताया मज्जन्त्यास्यां सदारमते सपक्षकः शस्तचरितः एवभाः यइवस्वयंप्रकाशमानः परेषामन्यतमोनाशनायका शदायीभाति एवभाश्रयत्रसाधुपण्याः परत्रचयेति तन्मार्गगमनेन भवं भवदायीति शिवान्नयोग्यम् २७

अथप्रोत्तररचनां कल्पयितुं मुदाहरति तथाचेति अत्रा स्यानीतो सज्जतेति साकृतेनामरत्योरेकात्मस्य क्लेशा नाजरायसेति जराहिसर्वशानर्थदेतदेहं देहं द्वियैकत्वादे तत्कत्वादत्रतयोवनावस्यायामपियौवनीयसुप्रपाताया नर्थासंभवाद्वाडकोचितव्यवहृतिसम्भवाद्धेभनजरात

तथाचश्रुतेरस्याकथात्रवुधरज्जनी सज्जता भिधसज्ञाजचरित्रं यत्रशेभनं २५ सजातरा जातरगाहः सैरं वज्रनाथि ददर्शकं विन्दी तातंकन्यावृतकलेवरम् २६ तातं विलोकास द्वाण्णसजोभूताननामह अत्रमेनेतमणोदो नर्जापीशिरसापरम् २७ अत्रन्मीलितवाचं तंभितः प्रोवाचसादरं भद्रं प्रहोयतेतिष्ट किंति दित्तपयासाहम् २८

म शीतं न सहते इति शीतलः कस्याः नो कनककभरि ततत्रप्रोतं वासः एवदः सदाण्णपणेचितया यरं केव लं ग्रंतर्जपरतत्ताच्छिरसानुमेनेशिरशालनेवाचुमेने हे महीपते भद्रंतिष्ट किञ्चिदित्तपयासीति २९ ॥

प.सं २५ प्रकृतार्थसम्पन्नयशोदोरङ्गावतारमाह निभालयसीति ।
 सभगवतोशेषनियन्तर्महेश्वरस्यसर्वव्यवस्थितिहेतुतात्
 त्तोशेभनारीतिमोक्षार्थवर्थापातनलक्षणमर्थादां
 वामाकल्पस्थिरांकिंनिभालयसिबुद्धौनिरनरतयापरा
 धमि सततंयगमृषासावित्यर्थः किंशब्दःप्रश्ने गृह्य
 र्थविहृणोति यतोस्तीति औत्तरार्थयतइतिसार्वविभक्ति

निभालयसिसद्गोतिधुवांभगवतोस्यकिम्
 यतोस्तिचित्राथरणवौत्तरार्थयतो गतिः २५
 ग्रहोविचित्राभगवद्गतिःसैवाविराजते यत्र
 सौनियतार्थमन्वह्याद्याकारणावली ३०

कस्तमित ततश्चौत्तरार्थयतौत्तरार्थयलक्षणात्ताप
 तापयित्रादिलक्षणा भूमौचित्रास्तीति २५ थरणविति
 अधिकारितान्नत्रत्यानांमुख्यतयोपादानंयतिर्येस
 त्रकृतस्थितिरित्याह ग्रहोइति नियतेति तस्याशक्त
 तान्निवडाकारणात्प्रभुतंस्वस्वकर्तव्यपालनासक्ति
 यमःतदर्थोनत्वमित्यर्थः ३० ॥

ग्रस्याणवस्थलंइयंकर्मवैचित्र्यमितिसदात्रजागरितव्य
 मित्याह कर्मणामिति अयंभावः कर्मणाम्स्वयंजडत्वा
 त्रष्टत्वाच्चचेतनाविनाशिपरमेश्वरपदसर्वफलदातेति
 तन्नियतिरेवतत्रतत्रकृतस्थितितयातेनतेनइत्येतागाण
 ते इतिकर्मवैचित्र्यमेवसर्वत्रदर्शनीयम् तदाह समा
 हितचित्रस्थित्यर्थम् केचिदिति पेंद्रपदास्थितिः कर्म
 फलमेवेत्यर्थः तथाहिनेन्द्रानामनियतःकश्चिदस्ति

कर्मणामप्यणवैचित्र्यंकेचिदैन्द्रपदस्थिताः अ
 तिक्रामन्तिनत्केचित्ररकारणवगहरे ३१ ॥

किन्तुनलशक्तित्वात्तस्यशक्तिगतव्यापककर्मफल
 सिद्धयेयत्रेन्द्रीशक्तिपातयतिसिद्धः एतज्जाह्णादिश
 क्तिपातनेनब्रह्माद्याः यतो नन्तरमेवोक्तंनियताब्रह्मा
 द्याकारणावलीति तउक्तं ब्राह्मीनामपरसौवशक्तिस्ता
 यत्रपालयन् सप्रहोत्यादि तदितिस्वचरितंकर्म अतिक्र
 मंतिलङ्घयंति ताटकूर्माचरणान्तेनारकिणइत्यर्थः ३१

प.सं २७ मनुष्यलोकपदमिअकर्मफलभूतेकर्मवैचित्र्यादत्त
दृष्टलोकान्वेषणयेत्याह फलपाक इति यत्केचिदपि
सत्कर्मविभूतयोमुदाददते स्वस्वस्यपरस्वत्वमापा
तिरिति सत्कर्मणं फलं येन स्वयमिह भोगान्भुक्ताति
विज्ञाः सन्तः परलोकार्थं परानपितोषयंति इति अ

फलपाकः सपदैवयत्केचिददते मुदा प्राणा
तिपीडयाप्यन्त्येष्यन्ति तदलाभतः ३२ ॥

कर्मफलमाह प्राणातीति अयंभावः येकेचिदसा
माचरणस्ते स्वयमभोगात्प्राणातिपीडयाप्यन्त्येष्यन्ति
नोदानाद्यभावात्परलोकार्थं पितदहर् इति ते सर्वयो
याः ३२ ॥

संग्रहसूत्रमाह चतुर्दशेति दैवायुक्तचतुर्दशविधोप्ये
षभूतसर्गो जीवसर्गः स्वकर्मणं पाको निश्चितमस्तीति
अयंभावः याकाचिद्विधविभूतसृष्टिः स्वाधीनयोगाक्षम
लक्षणा स्वापराधीनतद्वयया पराधीनोभयाचसाकेवलं
कर्मफलमेव शुक्रशुक्लेतरेकस्य रूपत्वात्कर्मणामिति नि
यतिपालनापालनमेव परमार्थतो गतिहेतुरिति विवेकि

चतुर्दशविधोप्येषभूतसर्गः स्वकर्मणं पाकोक्ति
निश्चितं यस्याननाशः प्रत्ययेण हे ३३ येवचिह्न
गनाभोगभूषणोभातिभास्वति वीथीयद्वादर्शे
सौकेटेभेदः स्वकर्मणाम् ३४ विचार्येति श्रुतः क
श्चिद्विदित्वात्समाहितः कथं सन्नियतिं तस्या
लयेन महेति ३५

नासौपाल्येति अवश्यं पाल्यतामेव सच यितमर्थोत्तरा
सः यत्नेति प्रत्ययो ब्रह्मदिनावसाने ३६ कर्मवैचित्र्यमे
व द्रष्टुं कर्तव्यं चित्सर्वस्य सर्वत्रावेदं श्रुति येवेति नो
धीगमनागमनमार्गसमीपवर्तिनी कर्मादिभिरितानल
वहनद्रोणी भेदः देवकीरादिनातिरूपः ३७ विचार्येति श्रुते ३४

प.सं २८ सह्येपेणोक्तमर्थमतिकोमलमतिराजकुमारशिलाय
नरपिविस्तराति येयमित्यादिनारीतिराचारः शास्त्रि
दाज्ञावेददृषा १८ प्रकृतेयोजयति पालितेति अस्मि
स्तिः औचित्येति उचितस्यभावोचिती अस्मिन्नीधिये
येचतृतीयैकवचनम् अकिञ्चनेनदरिद्रप्रायेण
च अतीतवृत्तिनाग्रत्यमेयसास्वचितयोगक्षेमपरत

येयंनियन्त्रितालोकडौत्ररायर्थशालिनि
तिर्मगवतस्तस्यसाशास्त्रिरितिनिश्चितम् १८
पालितासौमयौचित्याकिञ्चनेनाल्पमेयसा
यासमतिनासौचैः पाल्याकिमितिनादता १०

ना
दधिया त्रयापनःसमतिः शेषप्रजाजागरणेचित
नास्वपरार्थताउच्चैरतिशयेनपाल्या किमिति कृते
तोनादता अयंभावः मयायादृशेनियतिपालनं
वागेछोकनिकालक्षणं कृतमेवस्वयोगक्षेमार्थतया
यादृशेनतत्प्राप्तमिवादनतक्षणंविधेयंस्वपरार्थता
कृतमितिभावाशयः १० ॥

ततश्चनकेवलमिति दृष्टेदिपरानर्थेनापिऊच्यते
स्वयरात्रमित्यनर्थपात्रं प्रयोजितइत्युक्तं १८ नाभिवाय
इति विधिबोदनालङ्कारादहमपिदोषार्हः १९ आसवा
कशागमः मनोर्वेदार्थोपनिबन्धनतात्पर्यप्रमाणाभूतो

नकेवलंत्वयाराजन्तार्योविभ्रंशितः परं अहम्
प्यनयाभंगानर्थपात्रं प्रयोजितः १८ योनवेत्य
भिवादस्यमहान्यात्यभिवादनं नाभिवायःसविड
सायथाश्रुद्रस्तथैवसः १९ इत्याप्तवाचमाकर्ण्य
प्रादृतोयत्तयिस्थिरं नतोस्मितकलंकितमेव
दाकृतितोस्म्यदं ४० इत्यनिपीयमथगोचरकथं
तन्मलोद्भूतं तन्मोविस्मितचित्तोसोत्तरणासंशय
म्यद ४१ व्यजितपत्न्यदिनयैदेवार्द्रदयेष्टम् ॥

आकर्ण्यपीति अज्ञातानाचरणेवशायश्चित्तमितिस्
चितं प्रादृतोगरविवनिवडकदेशात्तयिमोदयमेव
रदृष्टप्रेम्णानतोस्मिइति आकृतितोविभ्रंशितः ४० स
थापानेनचतुर्दशचित्तैवेत्युक्तंइति हेतिप्रसिद्धौ ४१

य. सं २५ सविनयमिति वीजितमङ्कुरयति राजोवाचेत्यादि न
कारेति अहंकारातिशयपदोन्मादश्चित्तविभ्रमस्तेन
नष्टमतिनाविनष्टाः दर्शनमाप्तामतिस्तत्कालशक्ति
बुद्धिर्यस्य तेन मया तेभिवादस्याचितं प्रत्यभिवादनं
ज्ञमिति नेति चतुर्थेन सम्बन्धः एवमुत्तरत्र अहंकार
कारणं किञ्चित्पनेन भविष्यति प्रायेण चाहंकार्या
नामेवंविधं वाक्यं भवतीति भित्तुगृहीतो राजा प्रा

राजोवाच नाहङ्कारभरोन्मादविनष्टमतिना
मया नवापि मौर्ख्यलक्षणावाक्यसाधारण्येन
४३

स्थितिः समर्थयति मौर्ख्यमविवेकस्तेन लभोदृश्य
तः प्राप्तो यथाश्रुतदृष्टार्थवत्तातस्य वाक्यवादकता
यावत्प्रतिकारणत्वात्तथातस्याश्रयः सर्वाकांक्षा
कतातस्य धननामरुभूतेनाप्यनाभावद्वयेण मया
र्थः श्रुत्वाणामेवसर्गेयज्ञेयान्नवाक्यसाधारण्ये
रणा मिति भावः ४३ ॥

नापीति केचिदल्पतया राजानः सत्ताङ्क-सम्पन्नराज्यान्पी
कृतनेत्रानोचिते व्यवहरन्तीत्युक्तं नापीति प्रमादोवश्यक
र्तव्येष्वनवधानतास एव सराणानेतेन सदधात्रत्याधा उ
पनिषदर्थविचारः ४३ यमस्य सत्तंचित्तशोधनद्वारात्
या तस्मैव पिशाचो वशमायातस्य मरणपर्यन्तः खदा

नापि सत्ताङ्क-सम्पन्नराज्यान्पीकृतवद्वेषा ने
प्रमादसुरापानविस्मारितसदधना ४३ न
चापिकामवसनत्यक्तसदमवर्त्मना नेवात्
स्मापि शाचास्तसदाचारसवीथिना ४४ ने
चितंतेभिवादस्य दहं प्रत्यभिवादनम् ॥

नेपिवात्यागात् सदाचारः अवलम्बननादि ४४ ने
चितमिति गतार्थम् अयं समुदायार्थः यस्मिन् दहं
दयोदृष्टान् दार्ष्टान्तिकतयोपात्तास्तैः सर्वशान्तहेतुता
त्याज्यपक्ष एव मयानितित्तास्तदोचितानभिधानेय
कारणतदहं वाचं शिथिलयति किञ्चित् अनायेति

प.सं १०० सम्बोधनमुक्ताहङ्काराद्यनर्थाभावसूचकम् अना
विसृष्टायेति वा अतएवसमिदोऽति भिन्नचर्यात्
परंपराभतेति साधुभिदोहोवधारणे असुत्रैव येने
रेणस्वेचितास्वपरविभाजकराजोचितास्वादमयीरा

किन्तुनाथसमिदोहंलघोभूवममुत्रह ये
नासौस्वेचितामसंदत्तास्वादमयीगतिः ४५
तत्प्रापितामोदैकवास्यानःकरास्थितिः
विवुडोहंभवदाणीभास्वदीप्तिप्रदीपितः ४६

गतिर्दत्तेति ४५ लघोभूवममुत्रहेतिविशदयति त
तेति तेनेसरेणशयितेरग्यास्वादेयोनुमोदःसुज्ञी
तदेकातयरावास्यानरिद्रियस्थितिर्यस्यसःसमाहिता
इत्यर्थः सप्रसङ्गादाह विवुडोहमिति भास्वान्तर्य

उक्तमर्थेविवृणोति ममाधिति तद्दोहोवविवोधकता
विभातयाचमसहृत्पञ्जद्वलंस्वेचितज्ञानाज्ञानतमो
नरितशर्वयविद्यामुकलितेहृदयपञ्चसम्पत्तिविवुडं
प्राप्तवोधविकासं अतएवविमलामोदंमलस्यशून्य
हृषभरितंसौगन्धभरितं च सच्छ्रीःसतीकलङ्कानहि
तायाश्रीःस्वरूपसम्पत्तिःसतःसन्मात्रस्यव्यवहारोपाश्रीः

ममाशुत्वदाप्रविभावुडंहृत्पञ्जद्वलम् अ
थुनाविमलामोदंसच्छ्रीभाजनतामियात् ६०
इतिनाहंमुनेष्टष्टिपात्रंनोवातवाप्यसौ विधि
लङ्घनशङ्कोत्यानर्थभ्रान्तिमिश्राचिदा ६६

समन्तात्तास्करत्तालक्षणंस्वातन्त्र्यं सतीभर्जेकशर
णायाश्रीरुदधिजातज्ञाननतातदाधारतामियात् एती
तिसंभाव्यतेइतिसंभावनायांलिङ् ६० प्रकृतमाह श्ती
ति इत्यतोहेतोःअष्टष्टिपात्रंतवकरहृत्पञ्जभाजनंन तवाप्यसौ
विधिलंघनेत्यादि नोवास्तीति यद्वक्तं तत्फलंकिंचमेवा
दाकलितोस्यहमिति इत्युच्यतेइत्यत्रराजानंदंभाव्यभिदा

य. सं ११ वेशप्रच्छन्नोसौ दिवा पुरुषो न ग्रहसंमुखी नो जातः
वेदयतिकविः ४८ इत्यमिति निशम्य अवगाह्य
यप्रश्रितामविनया लङ्काम् ४९ भिक्षुवाचेति
ल्लामीति किल दणोसौ भगवान् कोटशो च तस्मात्
स्मिन्ननुमोदनशैली कस्य च तदनुस्य वस्तनः सेति वि
प्रश्नः ५० स्वाचितमुत्तरं राजापुवाचेत्याह उवाचेति

इत्यनिशम्य मधुरंगिरं राज्ञोऽस्य प्रश्रितां भिक्षुः
प्रसन्नहृदयः प्राहाशीर्वादपूर्वकं ४९ भिक्षुवा
च पृच्छामि राजन्मदंते कोटशो भगवत्यन्म
अनुमोदनशैली त्वं तस्य कस्य च वस्तनः ५०

अचिन्तामनसोऽपि विषयः यतो वाचो निवर्तने शत
श्रुतेः अशेषार्थदायी प्रणयि प्रणयानुगुणदायी य
प्रः सन्निधानेऽपि यथाश्रुतदृष्टार्थवादिनः सपुनः स्व
वर्दशी सर्वकर्तृचेति परमग्रहणम् यत एकोऽद्वितीय
सर्वाणि च साधनानि तदनुग्रहदृष्टीतानां मेवोपनम
त्याह दयाकर इति स्वदृष्टतदस्य लक्षणं दयंतस्या

त्सिद्धं भवतीति कीदृशेति समर्थितं कस्य च वस्तन इति
समर्थयति सर्वसावास्पदं यत्कृपाभरादस्मीति न तेन मेग
णानादं परिमितं किंचन वस्तु दत्तं यन्निर्दिश्यते पित्तसर्वथा नै
र्ये देणदत्तमिति द्वितीयसमर्थनम् कोटशो च तस्मिन्ननु
मोदनशैलीति तृतीयसमर्थयति सपुनमेवार्थ इति ५१ य
च न विवृणोति कासावर्चेति आकृमादिति कर्मः सर्वाथ

उवाच राजा सच योऽल्पचिन्तोऽशेषार्थदायी परमार्थ
एकः दयाकरः सर्वसावास्पदं यत्कृपालवादस्मि
सपुनमेवार्थः ५१ आकृमादाधुवं यच्च सदृशं वि
किंचन पूर्णं यस्यामृतास्वादप्रकाशायां लक्षितं
ते ५२ ॥

रवर्तितया कल्पितः कच्छपो भगवान् अ
वश्च सर्वोपरिवर्तितया कल्पितो भगवन्मूर्तिर्यवराजा म
हदणिवति महदणवति शयतारतयानि शान्तिस्थानतयो
भयनिर्देशो मध्यवर्तिसर्तं गृह्यते उभयगोभिर्विधावाङ्-
मूर्तिमिति ग्रयंभावः प्रकाशानन्दस्वरूपो भगवानेव सर्व
ब्रह्मतस्थिति रस्ति परंतु तन्मायामोहितधियां तया तानव
भासे पित्तस्य काचित्कालिकेति यथेति सूचितम् ५२

प. सं. १२ पक्ककषायं राजानं विचिन्त्य कृतार्थो भित्तः सर्वोपकारः
प्रेत्यानुमोदनपूर्वं संस्करोतीत्याह साहेति ऊत्रेति वस्तुति
सचकीटशः कश्च सन्नोष इति त्रितयमपि श्रुते परंतु क
मसौ सन्नोषः क्रियते इति तया भण्यतां अयं भावः सर्वे
प्राप्ते वस्तुनि शुक्लं ऊर्वन्त्येव परंतु स्वस्वानुगुणेन तत्र
शेष इति विभज्य कथ्यतां येनासौ दातापि कृतसंत्वा
सन्नोष च तयायिकां विदधातीति साहेति पादश्रुति

साह राजश्रुतं ऊत्रकीटशमेति तत्त्वतः कः सं
तोषः कथं वासौ क्रियते भण्यतां तया ५३ राजो
वाच येनैतन्निविलं विभाति नितरामासादश्रुति
जगत्प्रसादाविलकामनस्य रचना ही कीटश्रीये

विभोः ५३ विदिताभिप्रायोसौ स्वबुद्धानुगुणे
न सन्नोष प्रकारमाह राजोवाच येनेति नत्वा र्थतया
चनापीत्याह आप्तेति ही इत्याश्रये तस्य विभोः
श्रीकिंप्रयोजना कीटकस्वरूपेयं रचनेत्येवं या सर्वा
हरी समङ्गल करी च स्मृतिः सैव तत्स्मृतिरनारोपिता
पिराजते परमार्थवित्त अनश्रिते प्राकलनयानिस्त

नृथानेन यजीवने प्राणधारणं तदेव मे जीवने स्यादरेभ्यो
विशेषापादकम् ५६ इत्यं राजमात्रात्संश्रुतं निशम्य
सन्नोषो भित्तः प्राचमानादाह अहो इति अस्मिन्नेषाकार्य
दातरिते त्वत्कर्तृका विज्ञापना मे न रोचते तदायिकाभूत
येन प्रीणयते इव ५५ पार्थिवेति प्रौढपर्यायेण सम्योय

सर्वानर्थहरी समङ्गल करीत्येवं स्मृतिर्यास्तुतिस्त
स्यामन्वहमन्तराकलनयामे जीवने जीवने ५६
भित्तुरुवाच अहो विदितवेद्योसि कृतज्ञोस्ति भ
वान्प्रवम् किन्तु विज्ञापनातेस्मिन्नेषाकार्य
रोचते ५५ यथा त्वं तदयापात्रं यथा विज्ञापना
चते अनुत्पातयाते यमुत्वा सम्यङ्ग राजते ५६

नं विशदयति यथा त्वमिति एवेति हायरोपकारपर्या
प्रसम्पत्तिपात्रत्वेन यथेति अनेकविधया साचराजतप
ववस्ततः परंतु वासवेशनात्सादितत्वात्तन्नेव भातीति
सम्यगिति सूचितम् ५६ ॥

पं.सं. १३
सम्यक्त्वोपार्थराजोवाच यदीति निशम्यतां विबोध्यतां
अत्रानपेक्ष्यकारितासाधनक्षणाभितिरविद्वंशतगर्भा
कारेणार्थान्तरयति सद्व्योतिरिति यथारविशनेपेक्ष्य
विदर्थपरार्थयुक्तस्तथासन्नार्थः ५० इत्युपेक्ष्यति

राजोवाच यदिप्रसादयोगेणस्मिभगवंस्तन्निश
म्यताम् सद्व्योर्लक्षणाभिदं परार्थेकरतिर्हि
५१ भिन्नरुवाच समाथायमनोराजम्पुणका
र्ययथाचतत राजतेनितरंलोकेयत्सदृशस
मागमः ५८ अनेनपरमोदात्तहृदायनेसमधि
तम् आस्वादयसिमात्रंतद्वयायास्तद्विचारय ५५

तोभिन्नरुवाच समाथायेति ममापिसत्प्राज्ञानुशा
नमहानुपकारश्चाह राजतेरिति प्रकृतमाह अनेने
५५ विचारणफलमाह विचार्येति तदित्यतम् ५५

उक्तमेवदृष्टप्रतीतयेत्यतिरेकमुखेनाप्याह नेयमिति ३
यमिति समनन्तरमेववक्ष्यमाणतामेवाद यदिति कदा
चित्कालनियमेनयदिभोः स्तुतिरेवविकसद्गुणात्पुष्प
लतासातवजिदैवजीवज्जीवपतत्राममधुरभाषीपत्नी
तेनार्चिताकृतमृत्पातलिताजिह्वायत्कराचितैस्तपित

विचार्यनुदात्तस्यतयावित्तापनौचितो चेत्क
रोषितदादाताशीतस्तदर्थयिष्यति ६० नेयंसमु
चित्ताशीतिर्यत्कदाचिदिभोर्मुदा स्तुतिप्रचलता
जिह्वाजीवज्जीवार्चितास्ति ६१ स्वविभूतिविम
षालंतद्व्यामुपथोऊरु तस्मिन्नेनसमर्वज्ञातो
वशीतोभविष्यति ६२ इतितन्मुखतःपीतोयकार
चटनागिरं राजोपनीयवाहसौमहान्तंयजि

त्तपत् ६३

दत्तंतस्यमृत्युमि

त्यर्थः ६१ उषधीऊरु

छोकय नचतवतदरण्येदितमित्याह सर्वसश्रुति ६२
इतीति पीतेति पात्रेनेवत्सहृदयोभूताउपनीय सति
कमुद्रयासमुत्प्लव्यापयिता महान्मिति विदितवे

द्यम् ६३ ॥

प.सं १-४ राजोवाच तदिति असाविति शुक्ललक्षणविज्ञापना
 सायादोषाः ६४ भिक्षुरुवाचेति स्वस्ववर्णाश्रमाचारपा
 नमतीवोपकारकमिति प्रथममेव तत्कार्यमित्याह सु
 ति सर्वशुक्लकरणानामयं विभागः प्रथमं यज्ञसंज्ञासं
 कृतास्पदेत्यनुमतिः सावान्तरजीवनमिव सर्वासां भग

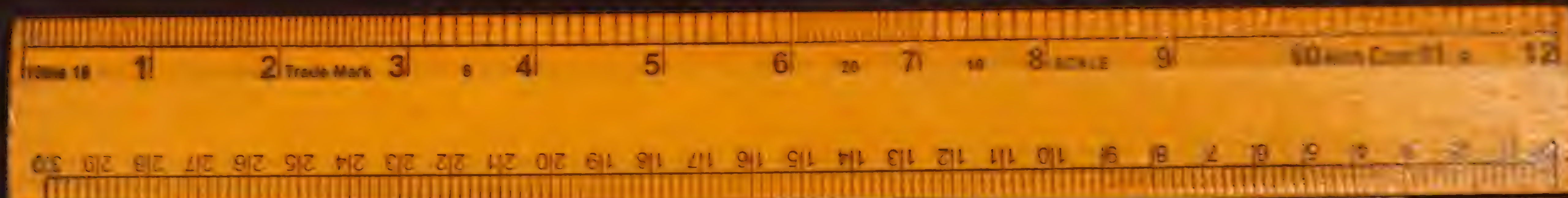
राजोवाच तदभितो विधेसाशु कथं कार्यमसा
 यमौ परिपक्वकषायनं यतिः प्रोवाच सादरं
 ६४ भिक्षुरुवाच सुखासेयं शुभाराजन्मग
 वच्छरणगतिः सर्वोपकृतिमादायावय्योक्तैः
 णालनं स्वयम् ६४ ॥

च्छरणगतीनां ततोपियासौ तस्यागुप्यर्थोत्सावे
 त्यास्यकृमिदिहेतुर्नेकविधागतिस्तस्यामुखा
 मिवमुखा शावादित्वायत् सर्ववर्णाश्रमाधिपति
 सर्वोपकारमाशयेविथाय बलिकृतनिर्वलवाथवा
 त्तोक्तेः स्वयंबहुकृत्वाभूतायत्तलनमिति ६४ ॥

सामान्येन सुखतयोक्तामेव भगवच्छरणगतिं विशेषतो वि
 भज्यदर्शयति प्रजानामिति व्यवहारपदं चाष्टादशयोक्तं त
 स्वेदान्यायेन समीक्षणं अथ दत्तं प्रत्यक्षं उपलक्षणं चेदम
 नुमानादीनामपि अथ दत्ताप्रधिकृताः तथाचाथ्यद्वैः प्र
 माणैरथ्यद्वैत्ताधिकारिभिर्दृढीकृता मनुनाचाष्टादश
 व्यवहारस्याननुक्तानियथा तेषामायमृणादानं निक्षेपो
 स्वामिविक्रयः संभूयचसमुत्थानंदतस्यानपकर्मच वे
 तनस्यैवचादानं संविदश्रव्यतिक्रमः क्रयविक्रयानुशयो

प्रजानां व्यवहारे दत्ताथ्यदत्ताथ्यदृढीकृता स्वा
 त्मार्थं ते मयाराजन्मोक्तैः सातत्यगतिः ६५

विवादः स्वामिणालयोः सीमाविवादश्च तथापारुषेदात्वा
 चिके स्तेयं च साहसं चैव स्त्रीसङ्गहणमेव च स्त्रीपुंथमौ वि
 भागश्च यत्तमाह्वानमेव चेति पक्षांस्तद्व्यपयेभविष्यति न
 त्रैवचप्रमाणधिकारितत्वाणामपि भविष्यति स्वात्मार्थं
 मिति स्वात्मनार्थः प्रयोजनं यत्रेति क्रियाविशेषणं एतत्क
 लस्यात्मैकगामित्वात् तथाचनारदः धर्मसार्थश्च कीर्तिश्च
 लोकसक्तिरुपग्रहः प्रजाभोवद्भगवत्सुखं स्वर्गं स्थानं च शा

प.से ५५
१५
सुतम् यमेणेद्वरतोराज्ञोवावहारान्कृतात्मनः सम
तिगुणाःसप्तसप्तवक्त्रेरिवार्चिषश्च ५५ हरदेशेति या
रेदेशाधिपत्यंतेपरमेष्ठरेणदत्तं तस्यदृढसिद्धये रक्षा
र्वेशाधिकलोभस्तृष्णा तांविनादिति नत्वजरोयवो
तिरस्कृत्यहरीकृत्यतान्हरदेशीयान्सज्जितोभूतावेत्ता
प्रतिजागारय ५५ यच्चतेआज्ञाकारित्वंतेनदत्तं तत्रा

हरदेशाधिपत्यार्थंऊशलंशृणुसत्तम तृष्णां
विनातिरस्कृत्यतानवेत्तास्वसज्जितः ५५ आ
ज्ञाकारित्वसन्नोषपयतत्कारिणांमुदा यार्थ
शक्तिःकृतत्ततात्पारितोषिकतोपिवा ५५

सन्नोषःशुक्लकरणम् यत्तत्कारिणामाज्ञाकारिणां
तत्राणसंशयस्यानादौगतानांअर्थशक्तिः परकीर
शसम्पदादिशक्तिःसातदीयैवकार्यायतदमेवकृत
त्वम् अथवा तत्रगताकार्यसाथनेपिरिक्तदस्ततया
नेपारितोषिकदानमिति ५५ ॥

महाभागेति भागंकर्मशुभाशुभमितिशासनादशुभक
र्मनिवृत्तयेमदत्तदम् ततश्चमहाभागेसन्वितंशुभकर्म
तस्मादिति सर्वदातः भीतिर्दृष्टादृष्टमयम् आपदप्रापिः
व्याधिसत्ताणाः तदेवंविच्छायाकरणहेतुतात्पदं तत्रमग्रा
नामुद्धरोविद्येयश्रुत्यर्थः यतोयमुद्धारःसाधुसेवितःसाथ
वोत्रसिंहासनोपविष्टाविदितात्मसतत्ताजनकादयोविव

महाभागस्यऊशलंतस्मादन्विच्छभूयते भीता
पत्यङ्कःमग्रानामुद्धारात्साथसेवितात ५५ कोशाय
श्रमहान्यतापभरितस्तस्येयमाशोःपरासत्तामश्रु
तशालिसेवकजडश्रान्त्यमुकादिष्ट ॥

दिताः ५५ कोशश्चि सत्तावत्वंशमदमादिसमाश्रिता
श्रुतशालिता सन्निचश्रुतशालित्वेपिशानदपारिरहिताः
केचिदिति तदनन्तरंतेसामुपादानम् इतोह्यसंशययोगि
दानम् केवलमिहोपयोग्याह सेवकेति अतएवाजसे
वानुगुणंदानम् तत्रापिदृष्टादृष्टमोदेनैहिकंहिवियं तत्र
दृष्टमैहिकंसेवकपक्षेसमर्पितमदृष्टमैहिकंतजदेव्यादि

प.सं १८ नोक्तं तत्र जडो बुद्धि वैकल्यापलक्षितः अन्यत्र बोधो द्रियवि
ल्लापलक्षणार्थं तथाच सर्वोपनिबन्धः बाधिर्यं कृष्टतायां
जडताजिघत्सा तथा मूकताकोणपङ्क्त्यन्तैर्बोधावर्तमान
तांशति अत्र जडतेति निष्ठा वैकल्यापलक्षितमिति न प्रकृ
त्यासङ्गतिरिति भ्रमितव्यम् पुरातनमिति परंपरागतं अ
हमेमेण पालयितादिनादिनं वृद्धिः सजनानिति सज
तमेव दानदेतरीति सूचितं अन्यथानिश्चिन्नेष्वपि जने

यत्किंचिन्नियतं पुरातनममुष्मावेत्यवृद्धिर्न वदानं
चापि निरीक्ष्य दीनमनसो निश्चिन्ना न सजनान् ९८
दृष्टादृष्टेभ्यो शक्तिर्याते तस्या इयं हि सा अशक्तदी
नक्षीणानामपराधसहिष्णुता ९९ ॥

दानमुभयोरपि दातृप्रतिगृहीत्रोरुभयत्रानर्थावहं ९८
दृष्टेति दृष्टाशक्तिर्हस्त्यादिलक्षणा अदृष्टा सत्त्वलक्ष
यादिकारकरं सत्त्वविकाराभ्युद्गमेपि चेत्यक्तेः निबद्धं च
द्वयविभिः विकारहेतौ सति विक्रियनेये स न चेतोति
तपवधीरा इति इयं वत्सलासाशरणगतिः प्रायेणा
क्तादय उदरदरीहरणार्थमपराधं कुर्वतो दृष्टते इति तत्
सुता ९९

आत्मनः प्रियाय सर्वं प्रियं भवतीति श्रुतिमनुसरन् स्वदेहस
त्कषयितमवतारयति यस्मिन्निति आरोग्ये भावुकं कृश
हं निशामय शृणु १० दण्डात्रत्येति ये केचित्सापराधाः क
दा कुत्रापि वा कस्मादनुचितदण्डात्रत्या तत्रात्राणिकलेवराः
स्यः अपराधानुसारेण दण्डादिविचिकित्सा अन्यायतस्तु दंड

यस्मिन्नस्ति स्वकीयस्यादेतत्सर्वं महीपते देहा
रोग्यस्य तस्याय भावुकं तं निशामय १० दण्डा
त्रत्या तत्राः केचिद्येस्य वृणिकलेवराः चिकित्सा
न्यायतस्तेषां यदारोहणसाधनम् ११ सेना
यादिसहायादिरक्षाते सावहर्निशम् साधना
यदिरक्षादिरक्षाते शोणवेक्षया १२ ॥

धारणं वणितापादकं वणिताप्यवनिपयोगश्च तेमांसे
मुखीकृतानां न्यायतो यदावहरणं सारोहणसाधने चिकि
त्सा आरोहणं वणिताप्यवनिपयोगश्च तेमांसे ११ सेने
ति तद्वत्सेनादिरक्षा तस्मात्कशलाशीः तेभ्यः सेनाया
दादिभ्यः अवेक्ष्य प्रतिजागरः १२ ॥

प.सं १०३ यानीति चतुर्कचतःशालागृहं अथ जन्मानोविशः दृष्टे
रदा ॥ सज्जमारुदिराजकुमारार्थविवृतमपि चार्थं
एति उक्तानामिति अहं अहं कर्मतश्च अतएव
वंचनालनीयं च किमिदं भाविवशाद्भाववश्यमो
कर्मप्रारब्धात्कदापीति देशकालादिनिमित्तापेक्षया
तस्वेच्छया रोषो जायते तदाथियं ऊवृद्धिर्हिता विचार्य

यानीदृते संति चतुर्ककोटोयानानि सत्कर्मविचि
त्रितानि तेषामियं दीनदरिद्रसाधु अजन्मनो सत्य
सुदृष्टरदा ॥ उक्तानां अणुसारवत्तरमिदं अहं
यावंचतद्रोषो भाविवशात्कदापि हृदि चे जायेत
ताथियं ईशो कर्मफलं विचिंत्य चतदानो वाच्यमेव
जसा सत्यात्सत्यहितात्परं स भगवान्येयो व सर्वथा
यः ॥ ३६

फलमीशे विचिंत्ये सगृहीतमिदं सर्वमिति विचिंत्य स
त्तात्पर्यं दं जसा तत्त्वतो नो वाच्यं वाच्यं केवलं स भगवान्
अयो यो यस्तदेकशो न भाव्यमिति कर्मणं फलमिदं
वादि किंच न नात्र कश्चित्परो हेतुरिति कथमहं सत्यचरं
अहो भवामीति स सर्वा अयो मे गतिरिति स एव भाव्यमि
दः ॥ ३६

पुनरपि सारसमुच्चयमाह निदर्शयति आत्मसावेदृष्टानो
कृत्ययथा मम सावेमाशयावर्जकं तथा परमापीति तथा
त्महितं तेयं परमापीति शेषः तथा चात्महितं यत्किञ्चन
तत्परमापि कार्यम् तथा च पराहितकरणेणान्नरन्यास

निदर्शयत्मा सावेतेयं कार्यं चात्महितं त्वया नि
दर्शयन्त्वमात्मानं कदा न स्यात्सखी वृथः ॥
इत्यस्यः सखिनः सर्वे तथा स मे सावेतयि जग
दुत्तमनर्थैः स्यादिति मत्साखी भव ॥ निश
म्य साधुक्तिमसौ महीयः ऊत ह्लादिष्टमलायदे
वीत असादवारुहा प्रणन्तमेतं गतिं न लेभे स्य
दिशेति गच्छन् ॥ ३७

माह निदर्शयन्निति सततं परहितकरणत्वादा साखी न
रतिभावः ॥ ३६ असादवारुहाय देवं प्रणन्तमेतीत त
दापश्यन्नेवा स्य गतिं न लेभेः दर्शनमसौ गतश्चर्यः ॥ ३७

प. सं १८ ततश्च अन्तर्हिते इति स्मृता इतिकर्तव्यतां व्यवस्थाप्य
 तानात्मीयाधिकारिणः हृदये द्युता पूर्वापरानुसन्धाने
 शेषितं सम्याग्लेख्यम् यत इदममृतम् ५८ यतश्च
 वेस्वमिति सम्यग्व्यवस्थापनया च येन सभाषितसद्गत
 लीयासौ काले काले हृदये स्थापितानुसंधिता काले काले

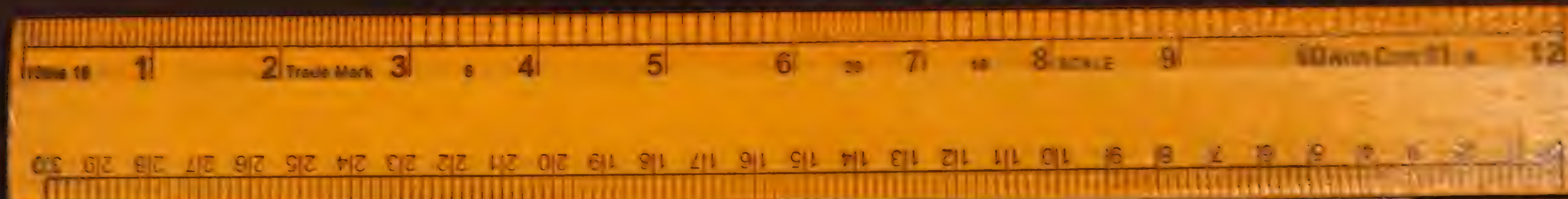
अन्तर्हितेस्मिन् स्मृतासौ स्वाध्यायानुरतो गतान्
 उवाच हृदये द्युता लेख्यमेतदनर्चितम् ५८
 सर्वस्वपरमादेयमुपदेशरहस्यकम् सभाषि
 तार्थसद्गतवलीविरचिताश्रवम् ५९ का
 ले काले हृदये यं काले काले गलेर्पिता हरीकृ
 त्वापदं सर्वाकांकांसि दिन्दमास्यति ६० ॥

गले समर्पिता परश्रवणार्थं स्वाभ्यासार्थं वा आपदं सं
 स्थाभ्यनरो निरुक्त्यकांकांसि दिन्दमास्यति अपि
 मेव दास्यति रत्नवली च हृदये गले च समर्पिता यो
 रीकृत्य सिद्धिं ददातीति ६० ॥

लक्षितार्थं स्मृतिपदवीमानयन्प्रकरणार्थं सप्रयोजनं ससु
 चिनोति इत्येवमिति चेदिकमिह लोकहितममुत्रपरलो
 के सङ्गतेः पात्रं च यो मानुविरिव विराजते इति शिवं ६१
 इति श्रीवीररत्नशेखरशिखायां पदसङ्केताख्ये विवरणे च
 तृथी प्रभा ६० ओं श्रीगणेशाय नमः श्रेयोऽन्यानेतरेषां

इत्येवमुक्ता भगवत्परा गतिर्हृदये यच्छ्रवण
 त्सनिर्मले प्रायेदिकं भगवत्सङ्गतेः पात्रं
 च यो मानुविरिव विराजते ६१ इति श्रीरत्नशे
 खरशिखायां प्रक्रीकरणाख्ये चतुर्थेऽध्याये ६०

रम्भे वा तस्मात्वा सहागारभ्यत इति तां च श्रुत्वा तमङ्गला
 र्थं तं चानुवर्त्तकं स्वयमेवोपनतं इत्येवमेवोत्तरं स
 चारम्भो लक्षणापरीक्षाकरणार्थमुद्देशशक्तत्वात् इति
 याहिशास्त्रार्थसंक्रान्तिः उद्देशलक्षणापरीक्षाभिरिति
 आह च वात्स्यायनः त्रिविधा च शस्त्रस्यापहृतिः उद्देशे

प.सं १.५ लक्षणं परीक्षा चेति तत्र नाममात्रेण वस्तुसङ्कीर्तना
देशः लक्षणमसाधारणार्थकथनम् परीक्षाप्रति
लक्षणविचारः दाः शब्दश्च स्त्रीलिङ्ग इति च मात्वा
तिटान्निर्देशः सत्त्वं द्वारस्य सर्वथोपयोगिताज्ञादाह
त्यादि सम्प्रदासर्वत्वं भोगमोक्षमयसाधनतया

अथोक्तमात्वा सद्द्वारं पञ्चमौष्ठ एतादृताः स
र्वसम्प्रिया नयाः शयस्यातत्प्रवेशिनां १

भोगसाधनानामपरविद्याङ्गानां मोक्षसाधनानां प
रविद्याङ्गानां च मुख्यं सत्साधनमिति सर्वसम्प्रि
म् शयस्याहस्तगतैव अथवा शयस्याहस्तगतैव
वेशिनां लमात्वा द्वारप्रवेशिनाम् द्वारे च प्रवेशो
पवेति तत्प्रवेशिनामित्युक्तम् १ ॥ ३॥

तत्रोद्देशमांस्वरूपतो निरूपयितुं कामस्तत्कालमपि तिति
हसम्प्रदावीभूतये साक्षादेवाह यदिति स्वकर्मनिरतैरीषो
ब्ध्येति कर्मणां जायं फलदाहृतं च सर्वप्रेरयितस्तस्यैक
स्येवेति सूचयति ऊत्रेति देशसङ्कीर्तनं कदेति कालसङ्की
र्तनम् ऊत इति चेति प्रयोजनसङ्कीर्तनम् अपिशब्देन च
निमित्तमात्रतामस्यत्रिकस्य सूचयति उपादानत्वेन प्रयो

यत्किंचिन्ननुजैः स्वकर्मनिरतैरीषोब्ध्याशयते
नर्थ ऊत्रकदाऊतोपि च भृशसहार्ति उर्वेदनं
हिताक्रोथनिशादसच्छतरयावृत्ताति तित्तात्रया
साप्रोक्तामुनिभिः लमायति सुभे शानप्रमोदावहा १

जप्रयोजकतया कर्मसुरयोरेवेति बोध्यं भृशसहार्तिर्द
ष्टावेदनातीव्रयातनायत्रेत्पनर्थविशेषणं अर्थसाधयउ
त्थितः क्रोथोदेहेन्द्रियदाहकोरजोदिकारः सपवच्छायासा
त्रेणापि दोषोत्पादकतयानिषादस्य एतादृशदितादर्शन
मात्रेणाप्यनाहृत्य अक्षतरयाशस्य संस्कृतयावृद्धाया
तितिहासदिसुतासावुयैः तमेति कथिता यासाकायता

५ सं बुद्धकालेऽभदायिनी श्रयतिश्रुभदायितमेवासा
११० विद्यार्थस्तत्कालं शरीरं द्रियादिनिर्वापणमा नुबद्धि कर्मि
भावः सर्वार्थमौलिभूतं प्रयोजनमाह ईशानेति तत्त
नोदिसर्वसिद्धिः स्वयमुपनतेति न किञ्चिदप्यदनेषां
अत्र चाग्रे यैर्यावलम्बनमिति चतुर्दशद्वारं भविष्यति
अकोस्याविषयः कश्चित्तस्य विषय इति न वाच्यमित्याह
साविति अयं भावः अस्तापातमात्रेणैकप्रतीतिस्तथा

सा सौक्ष्माधृतिर्वास्तुफलमस्यानभियते फलै
केन हि पर्याय नैकत्वे विडम्भः ३ ॥

सूक्ष्मविचारेणाश्लेषविषयभेदः यथाऽयमेव श्रोत
दृष्टांतः तथा हि प्रथमं पूर्वपक्षार्थः सा समनन्तरमुक्त
क्षणाक्षमाधृतिर्वास्तु यतः फलमस्यानभियते फ
भेदेन हि वस्तुभेदः न चात्र फलभेदः न चात्र शब्दभेदः
न चिह्नरश्मिर्वा नान्यत्वेन समर्थयति फलैकेति
यायाणामैकत्वेनेकत्वे सत्यपि फलैके सति विडम्भ
भरो न गौरवम् शब्दभेदोऽद्यत्कलशादिवत्तैरङ्गीक्रिय

यदेति क्षमाधृत्योरेकमिति पूर्वपक्षः प्रथमोत्तरपक्षः सा
सौक्ष्माधृतिर्वास्तुपातेन श्रुतिकारजतवत् इष्टं हि एकस्मि
न्नेव वस्तुनि एकदा श्रुतिकेयमिति प्रतीतिस्तत्रैवान्यदाराज
तमिदमिति न च तथा तमेव यतः फलमस्यानभियते अ
स्याः क्षमाधृत्याख्या उभयप्रतीतेर्नभियते फलं शिरश्चात्
नेन भियत एव इष्टं च संवादकालेनेदं रजतमिति तथा फ
लवेलायां नेयं धृतिरिति अत्रैवार्थान्तरन्यासः फलैकेति

या सौविभूषणं दानिर्लोके सा स्वप्रसन्नता प्रह्री
कृता भगवता तत्फलं तत्संलोकता ४ ॥

न सति फलैके पर्याय नैकत्वेऽपि विडम्भो भवत्येव भेदप्र
तीतिः स्फुटमेवेत्यर्थः तथा हि क्षमाधृत्यागतसहितताधृ
तिश्च स्वयमुपनतेन न चतुर्दशद्वारं भविष्यति तत्क्षण उक्त
मधृत्याश्रयविशेषस्तत्र भावीति न किञ्चिन्निवृत्तं १ अस्या
एव सम्यग्प्रतिमादात्ममाह या सा विद्यादिना या सौक्ष्माध
तां क्षमानामसाशेभादेतरितिनपरम् किं तसा भगवता
स्वप्रसन्नताङ्गीकृता भगवान्पानयाते प्रतिप्रसीदति तथा

प. सं.
१११

पिकिमित्ततद्वाद तत्फलमिति तत्प्रसादफलेतत्सलोका
भगवत्सालोकम् ४ एतच्चावश्यपाल्यमित्याह श्रुतिः
तदतश्चित्तमावतः सम्मुखीकरणमेवाभिनयति भोः
भोः क्षमावतः येयं क्षमानामश्रोतृलक्षणसखडः
तोलादिसदिसता कामक्रोधादयश्चात्रैवंतर्भूताश्चि
दमादीनामपि वानयेवसिद्धिः सासौश्रुतिद्वयः मोक्षाख्य
स्पदप्रवेशपायः सत्यापचसाधनचतस्रस्य सत्तेतदवाति
तौलमैव सर्वसाधनसाधनमित्यभिप्रायः शांतोदांत उप
श्रुतिश्चाहामुमेवार्थसम्मुखीकृत्यतदतः भोः क्षमा
श्रुतिद्वयप्रणयप्रणयसुतिद्वयम् ५

स्तित्तिरित्यादिश्रुतेः साम्येपि शक्रोतीहैवयः सोढुं
रीरविमोक्षणात् कामक्रोधाद्वेगं सद्युक्तः ससखी
तियुक्तसखिविशेषणाभ्यां भगवता विदेहजीवन्मुक्ति
पमभिदयतैतदभिप्रायाविकरणात् अतएवपुणेपता
तत्रपुणेपनकर्मणा देवादिब्रह्मलोकान्तागतिः
नयश्चनारकादिस्थावरपर्यन्ता उभाभ्यां मिश्रिता
तलोकाभिः अधिकारितादस्य लोकस्य प्राप्तावसरे
मित्युक्तम् ५ ॥

एतदेवविद्येतेति दारमिति लोकानामिति प्राप्ताणाम् ५
र्यलोकामुवरादयः अथरलोकाग्रतलादयः रुर्धायरादिवि
शेषरहितसर्वव्यापकश्रुतिसमनः ततोयेयं दारिकाका
रणम् अत्यं दारं च दारिका अत्यर्थे कन तथात्वे चाल्या
याससाध्यतम् ६ अत्रैव संवादयति उक्तं चेति प्राप्तवत्

दारेदियैवलोकानोयेनोर्धायरसंस्थितिः तृती
या दारिकासेयं याहेतुर्मर्किसमनः ६ उक्तं च
प्राक्तनैराप्तकामैः सकृत्तिष्ठानिभिः अगम्यत
फलासुत्रक्षमाशेभैदिकीपरा ७ ॥

मेरित्यनेनापत्तपातितेन परार्थे कप्रयोजनत्वसक्तम् स
कृत्तिष्ठानिभिरितिसदाचारपरत्वे सचित्तम् एवमवसदा
चारः यदाप्तकामत्वेपि परार्थसाधकत्वम् दशापरलोके
गणशुभफला येदिकीचपरशेभेति ७ ॥

प. सं.
११२

अत्रैवनिर्देशयति तथाहीति गृहवागाकाशवाणीजा
हामोदराख्यं राजानं प्रति तामेवभोरित्यादि कार्यजीवति
दवश्यविधेयं तदनया दमयोज्ज्वलं विधेहि शालयं शरी
अनयेति सर्वज्ञानवद्गुः पितृवांथवाः पितृव्याः मातृ
वाश्च मातृतादयः पितामहमातामहादयश्च पितृमा
हणेनैव शहीतो भवतः कृतार्थान्कुरु अभयं यथा स्यात्

तथा हि गृहवाक्तापि पुरा दामोदरं प्रति जातामो
सक्त्या मेकां वदामि शृणु सादरम् ८ विधेहि
यमुज्ज्वलं विभूषया लयं स्वकम् स्वपितृमातृ
न्यवान्कृतार्थयानयाभयम् ५ कृतज्ञतां नयस्व
कंसं रज्जितोसियैश्चिरम् सथारसासतां प्रतान्त्र
षट्क्रियाश्रयान् १०

स्वकमात्मा नयेः शोभादि
शब्दाविषयोपनमनेनाद्यतावत्सरज्जितोसि हमापी
रसवाक्तां कुरुष्व तान्दक्रियाश्रयान्ज्ञानकर्मश्रया
इमे समवायिनो बान्धवा इति बान्धवानन्तरं निर्देशात्
दोषोपलङ्घननिर्देशो न दोषाय १० ॥ ११ ॥

सरदितरति यथाशीलवन्तो भूत्याः स्वामिनं शोभनं रत्नं
ति तथा ये रयता वदनं रयं प्रापातनां रत्नं रत्नो मिश्रतु
मीयते तानोमानि सङ्कल्पचित्रगज्यादीनि मनोरमत्वा
दिविशिष्टैरमृतैरञ्जय सरगाणि कुरुष्व ११ इमानी

सरदितोसियै रत्नं सभृत्य शीलशालिभिः
मनोरमैः स्थिरेः शुभैरमृतैरञ्जयामृतैः ११
इमानियानि भूतले गतानि गणपतां सतां स
शीलितानि तानियत्कलास्तितानां भजस्वभोः १२

ति सतामारुरुत्तणं गणपतामादरणीयतां तानि स
शीलितानि शमदमादीनियत्कला यस्याः दमायाः
कलाशेडशेः शस्तीति विधेयानुरोधेनैकवचन
म् तां दमां भजस्व १२ ॥

प. सं.
११३

शुभामिति सुदान्तरप्रेमण सुशीलसम्पादोनिधिं
थिं ययेवदमयान्त्यासापिराज्ञं शुभजनयित्रीत्तमा
लक्षणशोभते शोभावहास्ति दमयाविनाहिरासा
मपीहामुत्रानर्थायैवेताशयः १३ सर्वशीलेष्विति
लंकरुषभृषय पर्याप्तिपदवीचनय लमाकृतस्य

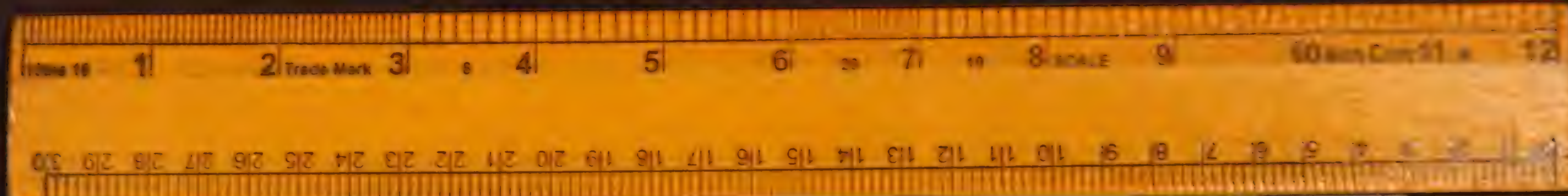
शुभांभजसतांमुदात्तमां सुशीलसंपदां
निधिययेवशोभते दमापिसा शुभप्रसूः १३
सर्वशीलेष्वयासारं सर्वाभरणमेववा तथा
सर्वाणि कार्याण्यलङ्कुरुषु समादवम १५

नतया कार्यपर्याप्तिर्भवतीत्यर्थः समादवमिति
पितादृष्टेववियेयायत्रमादवमती द्वातास्यात्
यत्रतीक्ष्णता यत्रप्राणिपीडास्यात्तादृशी दमापि
त्यादृष्टदमनसोचिततरत्वादिति दृष्टपरसमर्थनं

नृणामिति रम्यस्वभावानां देवी संपदमाप्तानां अनयेव
रम्यस्वभावत्वेनैवामित्याशयः अत्रेपि चेप्सितदायिनः
परंततयायासकारिण इति महात्मतमप्यनयेवगण
त इति भावः अतः क्षमेवैकागरीयसी गरीयस्तमप्येत
त्रिमितकमिति गृह्यभिप्रायः १५ अलमनयावनार

नृणां रम्यस्वभावानां क्षमेवैकागरीयसी प्रा
मुवंति महात्मानो नियया संययेप्सितं १५ उ
र्भागरिप्रदितनिशितापच्छरचातवृष्टिं सदी
शालीनिजशिरसि वै दानि चर्मावनहे ॥

एवपर्वतशिवरंकुतावासानामस्थानेष्विभीताशङ्काया
ऊलमनसामुनीनां परलोपादेययादसया नीराहिसै
जस्फुर्यैस्ववाहर्जितवीरशब्दाभूभृषणं यैवीरस्तनि
तिश्चाद्याभियाभूमिः प्रशस्यते इति नमनं परसवीरता
दस्येत्याह उर्भागरीति उर्भागे मेवारिहृदयातीशब्द

प. सं. १२८ स्तेनापिप्रदिताः सन्धितानि शिताग्रान्तरमर्मभेदिना
द्रुणयेशरवातास्तेषां वृष्टिमविच्छिन्नप्रवाहं यः सङ्गी
लीग्रवशं तन्निवारणत्सङ्गी शालित्वं तानिरेवप्रहार
णाश्चर्मफलकं तेनावनडे समन्नाद्रदिते निजशिरसि
दिशामितस्ततो गतां नतलक्षणां रचयितितरं सप्त
महावीरः सखकीयशरपङ्खादमालक्षणायाकाते

योविदिशं रचयितितरं सखकीयेषु राज्ञा भी
ष्टकाले कलयति यशोमूर्तिभूतानरायः १५

सरेभीष्टं प्रप्नोति परशरवृष्टिविदेपणे नखशरपंति
ह्यवेधेन च सपवपरमवीर इत्यर्थः ततश्च यशोम
भूतानरायः सकृदेव तस्य वेधनात्सततं कीर्तिमूर्ते
सखकार्यसाधयतीत्यर्थः इति श्लाघा मस्य परमवी
रमिति भावः १५ ॥

इत्थं च सवृतेति सवृत्तमदृष्टत्वा तदयदानन्दकोटं तस्या
न्माचनीयं ऊर्जि कायनोन्माचनीनाञ्च समावनेत्याह
गरीयसी तत्तमेवाह कवाटेति भाग्यकोटस्य कवाटे वि
क्षेपप्रमादौ तयो रुद्धाटनं निरोधाभावः अनया समयोक्त
लक्षणाया ऋते विना न हीति न केवलमियं शरमवीर्याह

सवृत्तानन्दसत्कोट ऊर्जिकेयं गरीयसी क
वाटोद्घाटनं भाग्यकोटस्य तेन नानदि १७ उ
क्तं चाभीष्टसत्कोट ऊर्जिकेयं गरीयसी परी
क्षयेजिता सद्भिः कांकांसि जिंनदास्यति १८

ह्योन्माचनीयावन्नृत्वाभीष्टसाधिकापीतिसंवादयति
उक्तं चेति मनोरमेति सदाखशयस्य विपरीतविनाश
भङ्गाय भावात् असिद्धौ च कदाचिन्नासा उपालेभ इत्या
ह परीक्षेति युक्त्या विचार्येत्यर्थः अयुक्त्यादिव्यक्तितेय
नक्षमापितदैवमित्यभिधीयते १८ ॥ १९ ॥

य. सं. स्तेनापिप्रदिताः सन्धितानि शिताग्रान्तरमर्मभेदिनः
 १९६ दूपायेशरवातास्तेषां वृष्टिमविच्छिन्नप्रवाहं यः सजीव
 लीग्रवशं तन्निवारणात्सही शालित्वं दानिरेवप्रहारर
 णाच्चर्मफलकं तेनावनडे समन्ताद्रदिते निजशिरसि
 दिशामितस्तोगतां नतलक्षणां रचयितितरं सप
 महावीरः सस्वकीयशरपङ्खाक्षमालक्षणायाकाले

योविदिशं रचयितितरं सस्वकीयेषुराज्या भी
 छं काले कलयति यशोमूर्तिभूतान्तरायः १५

सरेभीष्टं प्राप्नोति परशरवृष्टिविदेपणे नस्वशरपंति
 ह्यवेधेन च सपवपरमवीर इत्यर्थः ततश्च यशोम
 भूतान्तरायः सकृदेव तत्पदेयनात्सततं कीर्तिमूर्ते
 सस्वकार्यसाधयतीत्यर्थः इति श्लाघा मस्य परमवी
 मिति भावः १५ ॥

इत्थं च सवृतेति सवृतमदृष्टतातयदानन्दकोटं तस्या
 न्माचनीयं ऊर्जि कायनोन्माचनीनां समावनेत्याह
 गरीयसी तत्तमेवाह कवाटेति भाग्यकोटस्य कवाटे वि
 द्येपप्रमादौ तयो रुद्धाटनं निरोधाभावः अनयाक्षमयोक्त
 लक्षणाया ऋते विना न हीति न केवलमियं शरमवीर्याह

सवृतानन्दसत्कोट ऊर्जिकेयं गरीयसी क
 वाटे रुद्धाटनं भाग्यकोटस्य तेन सानदि १७ उ
 क्तं चाभीष्टसत्कोश ऊर्जिकेयं गरीयसी परी
 क्षये नितासद्भिः कांकांसि जिह्वा सति १८

ह्येन्माचनीयावन्नृत्ताभीष्टसाधिकापीति संवादयति
 उक्तं चेति मनोरमेति सदास्वशयस्य विचारविनाश
 भङ्गाय भावात् असिद्धौ च कदाचिन्नाश्यात्पक्षेभ्यः
 ह परीक्षेति युक्त्या विचार्येत्यर्थः अयुक्त्या दिव्योक्तिर्ये
 न क्षमापित दैवमित्यभिधीयते १९ ॥ १९ ॥

पं. सं. १५ वायुजन्त्रिकायाः स्वस्य न्यूनियततादस्याः सर्वगामिनी
तथातद्वैतक्षणमिच्छाद अथवेति सर्वगामिनी सर्वो
सिद्धिकारिणी सर्वज्ञानिरुद्धप्रसरेत्यर्थः अतएव सर्व
या स्वस्वकारणनियतकार्यसिद्धिरीत्यलङ्कनात् तत्र
सेति सापिद्धाः अनया तमाजन्त्रिकयोद्घाटिता भवे
याहाः केनाप्यन्येनोपायेन नोद्घाटितेति १५ इत्येति

अथवेयं महाशूर्याजन्त्रिका सर्वगामिनी सा
नयोद्घाटिता हाया केनाप्युद्घाटितानदि १५
तथाचेत्तरदेशेन कथात्र प्रथिता भुवि सज्या
भियो महा राजः तमाशीलो बभूवद २० ॥

वन्यविरचय्य शोखर रचनां विधातमेतत्प्राचीनयेर्य
दृष्यं कथामवतारयति तथाचेति उत्तरदेशेनः उत्तरा
स्वामी तस्य सूर्यश्च इनः सूर्यप्रभावितिकोणात् तस्य
यात्रास्मिन्निवावन्त्येति वसाकृतं नाम ज्योतिषा
नः सहनशीलता सज्यति इति प्रसिद्धौ १५

तमोपाययति दृष्टीगतिरिति अक्षरान्तिनिव्यवहारच
तरे जनता जनसमूहोऽननता अजौ विसृष्टं भूतजनता
तदेककायमनोवाग्वापराजाता रातिहिसदाचारण
तिनिजनानामोदकत्तभावाश्रयणमिति तत्रापि गजैव

यस्मिन् तमोपाययति तमाशीलेक्षणानि
जनताः जनता जाता सर्वसम्पत्सालास्यदे १५
सस्यस्य हृदयो जातसभासद्विरुपासितः अ
थदास्मिन्निवावन्त्येति वसाकृतं नाम ज्योतिषा

हेतुः अतश्चेतोः सर्वसम्पत्सालास्यदेसाजनता १५
सशति स्वस्य हृदयो निश्चिन्ता सवास्वत्यादेलासदह
दयंयस्येति अथदा युवराजादयो गिकाणिः सन्धि
दाशतिशसन्तः याशतिच २१ ॥

प. सं. ११६ तावद्विशिष्टायाह दृष्ट्वैति कृतिक्रियां आकृतिसि
वाच्छेदः विलसार्थसंस्थितानां विनाशितसदाचारसं
दानां विलसनशीलानां कृतिमाकृतिं वा विलोक्य
द्विर्नोन्मत्तव्यं तथा नैव वर्तितव्यम् अत्र व्यतिरेकेण
दफलं सूचयति अत्र न्तर्गतेति तथा चोन्मत्तः कृत्

दृष्ट्वा कृतिं विलसार्थसंस्थितानां विलासिनो
नोन्मत्तव्यमन्मत्तः प्रमाणाद्वदिसङ्गतेः २३
यत्कथ्यते भियुक्तैः सैरुत्तानमतिभिर्जडैः
भावं तत्रानवदितैः सर्वथानर्थदहितत २६

पात्रमिति फलितम् २३ यत्कथ्यतेति अविशय
नगुणसम्बन्धाप्यपनंकथनम् अभियोगोत्रनि
यः उत्तानमतिभिर्गोथवुद्धिभिः तत्रानवदितैर्भीति
तत्राचरणीयम् तत्र हेतुः सर्वथेति २६ ॥

तथा अलं ऊर्वेति इति अलं ऊर्वेति पराभवंति बलादलं ऊ
र्वन्निचानौचित्याविभूषयन्ति प्रौढिवादाः देशकालकला
नुचितवादाः तत्र कथ्यमिति प्रतिवचनं परमौषधम् २५
एतदिति क्षमावत् क्षमायामसत्यापयता सत्यां चैतस्यां

अलं ऊर्वेति च बलात् प्रौढिवादैर्वदन्ति च जडाः क्ष
न्त्यमित्येवमन्त्रोत्र परमौषधम् २५ परीक्षा
स्थानमेतद्विषयमानुषभावयोः परीक्षिते मत्त
द्यत्वे संवदन्नविमुच्यति २६ विस्वासभूमीनुष्या
णामियमेव गरीयसी अविश्वस्ते चरन्त्या सुचि
रसंवासिता अपि २७ ॥

मनुष्यतेति २६ क्षमावतिसर्वेति विश्वासमधिगच्छन्ति इति
इयमेव मनुष्याणां विश्वासभूमिः अत्र व्यतिरेकः अन्वय
सिद्धौ अविश्वस्त इति ततश्च विश्वस्तेऽचिरसंवासिता अपि
मिलन्ति अत्र गमरावणोदृष्टान्ततैर्नावेदो २७ ॥

प.सं ११३ अत्रैवशब्दशेषेणगौरवमाणादयति तमापतित्वमिति
दस्मादृशंप्रसंगंमात्राश्रयंतमापतित्वंतमापति
रूपादस्यपन्यादेयः दृशतोयंप्रणाम्यश्यादि तत्स्वाध्या
नित्यसहचरितयानयात्तमयासदिस्रतालक्षणया
ऽक्षामयाऽक्षीणयाऽनश्वरया तत्रनवाक्षयापतद्यति
याविलक्षणयाचभूमिलक्षणयानेति १८ यासावि

तमापतित्वंसमदृशंसोयन्मान्यतास्पदम् सा
धीनयातत्तमयाऽक्षामयानतवाक्षया १८
यासाविहपरत्रापिमाननीयामनीषिणाम् यया
सारजितेनानायासानरकभूर्धवम् १९ ॥

इहैवलोके परत्रपरलोके इहस्वकीयदेशेपरत्रपर
च अयमर्थः याभूमिलक्षणात्तमातया इहैवलोके
देशपवचमानोभवति अनयातइहापिपरत्राशुभया
धेमानोभवतीति अन्यच्चतस्यावैशिष्ट्यमाह ययेति
ययाप्रकृतयासाऽप्रकृतशोभते तमयादिसर्वाराज

तिःशोभतेस्वर्गदाचभवति योनानायाविनासात्तमानिश्चितं
नरकभूः इहाकीर्तिमात्रापरत्रात्तमानरकभागिनोभवतीति
नानाचवर्जनेऽतिकोशः प्रयग्विनानाभिस्तृतीयान्यतरस्या
मितितयोगेद्वितीया १९ बुधाऽति बुधाऽतिविवरविचार
लेबुधानामेवाधिकारश्चित्सूचयति तस्यादय्याऽसदिस्रता
भूमिलक्षणयाऽक्षामयाविवरमनरंन्यूनाधिकतां अतलं

बुधास्तस्यादय्याविवरमतलंपश्यतथिया लयंया
त्येवानेगिरिशिवरनडापिचरमा इयंश्रुत्वात्य
नंतरुपकरणाप्यायनमहो प्रयात्यनेतस्मादि
यमिहपरत्रापिचमुदे ३० ॥

महत चरमात्रैवाप्रकृततात्परीलक्षणगिरिशिवरनडा
ऊलाख्यावष्टवपर्वतसन्ध्यापिचानेवस्यदिनावसानिप्रा
णनिर्गमेचलयमदर्शनंयात्येवेतिनाशकभाषणा शास्त्र
दृष्टतादस्यार्थस्य इयंप्रनःक्षमात्यनेप्रदणकोमलानि
रुपकरणासहायानेप्राप्यायनंहुदिसहमावितोचप्रया
तीत्यहोश्रुत्यमेतत् सोपकरणान्तंयातिनिरुपकरणा

प. सं.
११८

चसहैवयातीतिसिद्धमर्थमाह तस्मादिति साधनम्
वानवेतिस्वयम्ह्यम ३. उक्तमर्थनिगमयति तस्मात्
इदंभावि हृदियेयमिति अवश्यमेतदनुसन्धातव्यम्
नान्येनक्षमाधृता भावेकः इहतराप्रमाणास्यफलात्
चारात् सदेति जीवदवस्थायांनिधनावस्थायांच का

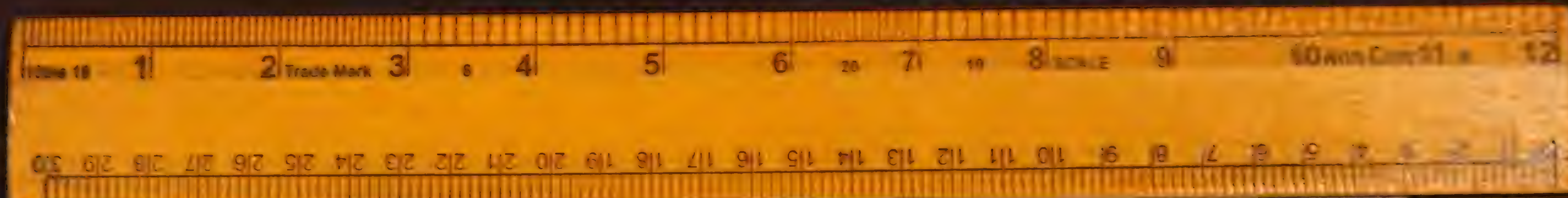
तस्माद्येयमिदं बुधैर्हृदिप्रमानेयोस्त्यनर्थो भूति
लानंयेनयतोस्यसादृढतरारक्षसदोपस्थिता
सन्परोपिनराः स्वजीवनकृतेयैर्वदकक्ष्यस्तथा
बुधेनऊलंचशीलममलंतकीर्तिपद्मेर्यितम् ४

सैवानर्वातंवरकस्य सक्तिरीटऊंडलभूषितेषुसति
ह सन्परोपेशति तथाप्रारब्धत्वाल्लोभकामक्रोधादि
चुंकर्मकृतं तथायथाऊलंचेत्तादि तथाचभगवान्
यणः त्रिविधेनरक्तस्येदंहारेनाशचमात्मनः का
थस्तयालोभस्तस्मादेतत्रयंत्यजेदिति ३१

पतेदेवप्रपंचयति आयेति अभियोगेत्पनेनशुक्लवैशेष
णापिर्नस्त्यनर्थतेतिसूचितम् क्षमावद्भिर्दिविद्विर्भा
यम् उच्चैर्भूषितमिति सपवसर्वशिरोमणिरित्यर्थः स
हुणापवरत्नानिदमेवहीरावणीष्टतोरत्नशेखरायो
भागेयथाहीरावणीसर्वरत्नानामपरिस्थापनयोग्यातथा

आचाभियोगसदृषालङ्कारैर्नास्त्यनर्थता सान
र्जोविडवायेनक्षान्याच्चैर्भूषितंशिरः ३२ तै
र्हिसङ्गणरत्नानिदृषितानिरात्मभिः क्षमाव
नुशलाकायैः स्यापिताष्टस्तोत्रयैः ३३ तथा
चात्रमहात्मानः संवदंतिसतीकथां कोपीनाम
द्रचरितोमन्त्रिमन्त्रणातत्परः मन्त्रस्थितासर्व
वीरोजगतीपालयन्वभौ ३४ ॥

सर्वगणेपरितमेत्यर्थः बुधैरित्यल्लक्षणार्थो यथवाच
थैरितिच्छेदः ३१ सतीप्रशस्ता र्णोरदितिलोराज्ञा संजी
तादिना मन्त्रस्थितिरपिराज्यदेतरितिसूचितम् जगती
भूमिः साव्यथास्यारितिक्रियाविशेषणम् ३६ ॥

य.सं ११५ कदाचिदिति स्पष्टार्थम् ३५ दशनप्रकारमाह अक
दिति प्रसावमातः नवासवलत मन्त्रस्थितेरन्यथा
लनमिति शान्तसत्त्वकथनम् ३६ संक्रान्तिरावेशः

कदाचित्समन्त्रस्थितयेकश्चिदप्रणीः
स्मृतावस्थितोदष्टोदृष्टिकेन उदात्मना ३५
अकस्मात्तस्य वसनप्रान्ताविष्टः स डक्रियः
नुदाणंदं दशतिपीडितो सौ नचासवलत ३६
विषसंक्रान्तिपर्यन्तं दष्टोपि स्वक्रियां तथा
ववाहयथास्थेनैर्विकारो नास्य लक्षितः ३७
प्रश्नोत्तरसमाधानं पूर्णं जातं च पूर्ववत् वाक्य
वीण्यं च तस्याहो नाणमात्रेण विद्युतम् ३८

क्रियां मन्त्रमन्त्राणि निर्ववाद साधयां चक्रे शस्ये प्रकृतिस्यः सन्धारितशानः स्वमात्रं स्य गृहजनसमुदा
इति वाह्यसत्त्वकथनम् ३९ सर्ववदिति बुद्धिर्लक्ष्यम् उदनावाति तथा पूर्ववदायातं प्रकृत्यपारितोषि
म विद्युतं भ्रष्टम् ४० ॥

शिविलतार्थे समानकलाववहारे अन्तरीयमयेण्यकम् त
लोदहसुपादप्रदेयधूननपूर्ववधाम ततश्च समुत्त मोद
मापत्रः ३५ सङ्गताः समन्तादागत्य समीपस्थाः दिश उ
पासिरेपलायांचकिरे सर्वं गृहमिति मंचाः क्रोशन्तीति
वत् गृहस्थिताः प्ररुषाः ४० समासस्य प्राणान्सन्धार्य

ततः शिविलतार्थे स्मिन्नातिगता निजालयम् आ
न्तरीयं वहिष्कृता तलोदचमुत्तर्लच ३५ दृष्टा
स्य सङ्गताः कीटंभीता दिश उपासिरे हाहाभूतं
गृहं सर्वं किं किं भोरिति उः पित्तम् ४० ततः
किंचित्समासस्य सैतमायेयसागरे संकृति
स्थावितं चक्रे प्रकृतिस्य स्वमात्रम् ४१ स
चापिराजशार्दूलः श्रुतोदनादिना नरे तथाया
तं प्ररुह्य पप्रच्छ नयको विदः ४२ ॥

कादिना समभ्यर्च्य ४२ ॥

य.सं १२०
 यीसारबुद्धिवलदृढीकृतसाराभित्थ शरीरेदिसंसे
 स्वस्यमस्वस्येनकिञ्चिदितिग्रनौचित्यम् भवति
 स्वाम्यर्थप्राणानपिमुञ्चति परंतयंडकर्महरीका
 पिकथंनहरितः ६३ इत्येवंप्रष्टोमहागातोवित्तप

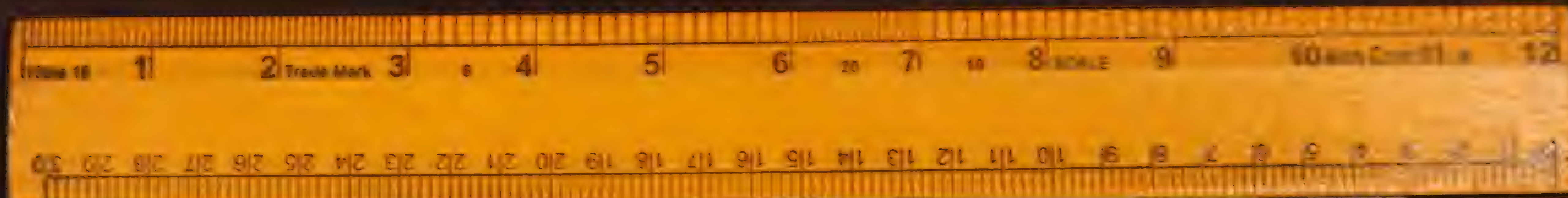
यीसारस्वशरीरस्यपीडादानमनौचिती भवति
 वंकथंनयंडकर्मपिनहरितः ६३ भद्रमुत्त
 यसोपेनंमहामातोवजितपत् ययहंवृत्रि
 काङ्गीतःस्वामिनस्तेपरःस्थितः ६६ चलेयम्
 यनष्टास्यात्स्वामिभृत्यकथाभुवि ६५ भवत
 स्वामिनःस्थितापरतःसक्त्याभसत् कथंसा
 मिहतांत्यक्तानौचितीमेपलायितम् ६६

त्याह भद्रमिति तेभद्रमस्तित्यक्तानष्टादितित
 हमेवस्वामिभृत्यव्यवहारोभवेयमितिमहानर्थ
 तेदिति ६५ भवतइति सामिहतामर्थहताम् ६५

ग्रनौचितीमेवाद येइति अवश्यनस्यरदेहत्यागेनानस
 रकीर्तिदेहातिरिहभव्यम् लोकानन्यंचपरत्रभव्यं ६०
 तेइति कृतज्ञाःकृतप्रतीकारज्ञाःतेषांजीवनंशुभंजीवन
 म् तपवपरमार्थतोमृताग्रपिजीवन्तःजीवतांउनस्तेषां
 जीवनंजीवनंकृतकृत्यत्वात् सदेति नतवत्तादशरण

येस्वामितपराःस्वामिकृत्यार्थंजहतेतचम्
 आकल्पंकीर्तिदेहास्तइहामुत्रापिभवीनः ६०
 तेकृतज्ञामतास्तेषांजीवनंजीवनंशुभम् ये
 सत्स्वाम्यर्थमीदनेप्राणैरपिहितंमुक्ता ६६
 नास्तेतत्सदृशीलोकेवातिरन्यासनीषिताम् य
 त्स्वामिप्रीतेरानृणमिदंदेवाजिदतेनराः ६५

तयावा सत्स्वाम्यर्थहितमोहनेकांक्षनेतदित्यक्त्या
 प्राणानपित्यजनीतिभावः ६६ वक्तुप्रसङ्गनापनेलो
 काग्रन्येनतमसाहताः तास्तेप्राणमिगच्छन्तिथेकेचा
 त्महनेजनाश्यात्तदंतृणंतेषांकथमेतादृशाहताव
 णिनमित्यतग्राह नास्तीति इहैवजीवदवस्थायांस्वाम्यर्थ

प. सं.
१२१

साधनात् तदर्थं प्राणदानेन वा तदुक्तं प्रामाण्ये
हाविमौ परुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनौ विदितान्
तत्तत्प्रणोवाभिमुखं हतं शति याज्ञवल्क्यापि पश्य
क्रतुतत्त्वानि संग्रामे सपलायिनामिति ४५ सर्व
थासिकाहंकारत्यागाय मुमुक्षुणां निविधसाधन
तिर्योगकर्मज्ञानात्प्राधिकारिभेदेन प्राप्तेषु योक्त
यदिह बालं शास्यं पमहं साहसं ह्यसमायते प्रा
यविधि मनुस्य कस्तोयिक उपाय इत्याह येति

यागतिः शान्तिचिन्तानां यागतिः कर्मयोगिनो
अथो विदितवेषानां यागतिस्तस्य साधुवं ५

तच्चिन्तानां संयमिनां यागतिरात्मतत्त्वसाक्षात्कारेण
नरावृत्तिलक्षण याचतथैव कर्मयोगिनां लोकेति
विधानिष्टेति कर्मज्ञानोभयसमाहितत्तलक्षण
शब्दाद्याभगवतोक्ता याचतथैव विदितवेषानां
मवश्यवेद्यमात्मतत्त्वतदेव विदितं साक्षात्कृतं यै
ज्ञानिनामित्यर्थः तस्य स्वास्यर्थं प्राणं सजतस्तत्
तिहेतायासिकाहंकारत्यागात्सैव गतिर्निश्चितं

एतदेव युक्त्यापि साधयति अत्रमिति अत्रं प्राण इति अति
वाक्यं स्वतः प्रमाणं प्राणसन्धारणार्थतादात्रमेव प्राणः
कारणे कार्यारोपः ततश्चात्र दः प्राणदत्ततश्च प्राणपवा
यं जीवः जीवप्राणधारण इति याज्ञो रित्यनयो जीवप्राणयो

अत्रं प्राण इति च यदत्र दः प्राणो यमतः प्राणा
एव च जीवो यं यन्नास्त्यनरमेतयोः ५१ यस्तं
न चार्चयेद्भूतासोऽबुद्धिः स्वात्मजातकः ५२
तदहत्यासंभवाप्यन किञ्चिद्विदितं भूतौ ५३

रन्तरं विशेषो नास्ति प्राणं विद्यानेपरिणतेति सिद्धान्तो
त्प्राणानीभूतं स्वस्वप्राणस्येति भावः ५१ य इति
तं अत्र दातारं स्वामिनं भूतान्नरमेव प्राणं बुद्धिर्विवेक इति
तः पश्यः स्वात्मजातक इति ५२ ॥ ५३ ॥

प.सं ११२ असुर्यासुरेभ्योहिताः प्रेत्यपरलोके ५१ निश्चिता
व्यभिचारिणीविवेकभरिता वर्तये प्रवर्तये विवर्तये
संमथ्यपविवरमात दृढव्रतः अवप्रपालनीयनि
५८ सिद्धमर्थमाह तस्मादिति सत्यात्रंशेभनेपात्रं

असुर्यानामतेलोकाग्रन्येनतमसावृताः तो
स्तेप्रेत्याभिगच्छन्तियेकेचात्मदुनोजनाः ५१
इतिनिश्चितवृद्धाहंवर्तयेभवतःक्रियाम् व
यंताविव्रमनसंस्वामिन्दुर्यादृढव्रतः ५२
तस्माद्यःकोपिसद्गुण्यनंशीणयतेतराम् दृ
ढभक्त्याससत्यात्रंभवेत्कर्णश्वापरः ५३

तांवासाधुनापात्रेणाल्पं कर्णश्वापरश्चित्तचरित्रं
यति तेनहिगुरावङ्कसमेसर्पदशनंसेढंमास्यति
होभवेदितितयाचविद्यापात्रमभवदित्यागमः ५४

इत्यंसारसंलितंमहाजनवचनसमुदायंसेवादीकृत्य
लौकिकमपिसंवदतिस्वामिप्रोतये अन्यच्चेति ५५ का
कथारणेइतिविशदयति यद्यतश्चि पाणीयंतीक्षणक

अन्यच्चश्रुयतांयर्हिकथारक्तोदमग्रतः ३
क्षीटदशनंनापिसहेयंकाकथारणे ५६
अग्रतःपृष्ठतश्चापियत्रास्त्राणिज्वलन्त्यहो या
यितान्युग्रपाणीयंकथंसह्यानितानिमे ५७

रणजलेयेनकचकचायमानान्वास्त्राणिश्विसापिहस
नीवकथंसह्यानिशति यद्ययक्षीटदशनंनसहेयमि
तिसम्बन्धः ५८ ॥

प. सं.
१२३

सर्वयेति यत्रेति ईदृशां तत्पदोदो तत्रोक्तस्वप्ने
पीतापानेनेवत्प्रहृदयोभूता भृत्पाशयज्ञानात्
चेताः उच्चकैरधिकारिणं तंचक्रे इति कृतज्ञताया
कथार्थमुपसंहरति इत्यमिति स्वमातेन शोभन

सर्वथाश्वासम्याणियत्रवस्तुनिसन्यहो
तत्रभीर्यदिवायेततदातत्रास्तिकाकथा ५०
इतिमन्त्रिमुखाज्ञोत्पीतासौसक्तयामृतं
प्रहृष्टविमोराजातंचक्रेयिकृतमुच्चकैः ५५
इत्ययथास्वमातेन तेन दानं तरस्विना तथा
याधिकृतिरेजेदमासर्वत्रराजते ६० ॥

एता तरस्विना प्रशस्तवलेनयथादानं सहिसता
तथातदानुगुणेनयाधिकृतिमुच्चपदं प्राप्यरेजे शोभि
त्रार्थानरन्यासः क्षमेति सर्वत्रेतिप्रपरोक्षेपरोक्षेव

नचतदातेफलादर्शनेषिचात्रयभिचारशंकावियेयेत्याह
दानमिति जलमये तस्मिन्कालेसर्वतः पोस्यमानोत्ताल
भरितेप्रलयकाले श्रीभगवतामत्सेनदानं सोढुं यस्य
श्रीमत्पुण्याश्रयेण सावीजशृणुतरणी नोर्द्धिभिः सहरे

दानं तेन महात्मना जलमये तस्मिन्कालेपुन
श्रीमत्सेनयदाश्रयेण तरणी सावीजशृणुर्द्धिभिः
रेजेयापरिशृणुतेन रचितं स्तुतिं नवां लेखसा रोयं
स्वात्नवावतारचरितोयत्नेत्रिलोकीमिनाम् ६०

जेप्रलयकालेसर्वजगद्बीजगुणभरितातरणिः सप्तर्षि
भिः सह श्रीमत्सेनशृणुतायेणथारितेस्वात्मः तदेवाह या
मितादि यावीजतरणिं तदनुगाहकोभूतसम्बद्धास्तर्षि
न्यरिशृणुस्तुष्टिवेलायां स्वीकृत्यवेयसाविरचितं नवां स्तुतिं सा

प.सं. १३६ ज्ञानवावतारचरितः क्षमाप्रभावासादितविभवोयोसो
गवान्नेनसेच्छयातागृहीतायेनवावताराधारणपो
णक्षमाः श्रीरामायवतारास्तेषांचरितेयस्यतादृशः

स्त्रिलोकीमिमंथनेशतियत्क्षमामाहात्य

मेवेत्यर्थः श्रीमत्स्यावतारक्षमा

फलमेवगमायवतारैर्भज्य

तेत्यर्थः तेनक्षमा

पालनेतात्कालि

कफलादर्श

नेपिरुद्ध

भाविकल

संपत्तिर्भवि

घातीत्यस

भावनाह

रीकार्ये

त्य

र्थः ६१

द्वारायस्मृतिपदव्यावृद्धविधातेसहृणति इत्यमिति विव
थाशतिसन्नाथनमत्रार्थतपवप्रमाणमिति सूचनार्थं इयेक्ष
माहारमणिर्महाद्या यतोयदाप्रयणदसामान्यमदत्तभरि

इयंक्षमेयंविबुधामहाद्याजगत्यसामान्यमदत्त
हेतुः क्रत्यापियस्याधुतसचरित्राभुक्तैर्दिकीसि
दिममुत्रमद्याः ६२ इति श्रीवीरशतशेखरशिवा
याक्षमारत्नद्वारपञ्चमम् ५ ॥

तानंराभवतीत्यसामान्यमदत्तहेतुरियम् अतोति तदाच
रामर्यादेवार्थावदंसिद्धातीतिशिवम् ६३ इति श्रीवीरशत
शेखरशिवायां विवरणोपदसङ्केतोपञ्चमोप्रभा ५ ॥

प.सं. १२५
 ॐ श्रीगणेशायनमः अथ शोकाप्रसन्नतेति यावत्
 त्वमुद्देशितं तदेव तत्तयितुमारम्भः प्रयेत्यादि म
 त्वं च शास्त्रे दार्शदस्य स्त्रीतात्पद्योमिति निर्देशः
 यायाः मोदिताप्रसन्नचित्तता प्रवृत्तिसिद्धये प्रयो

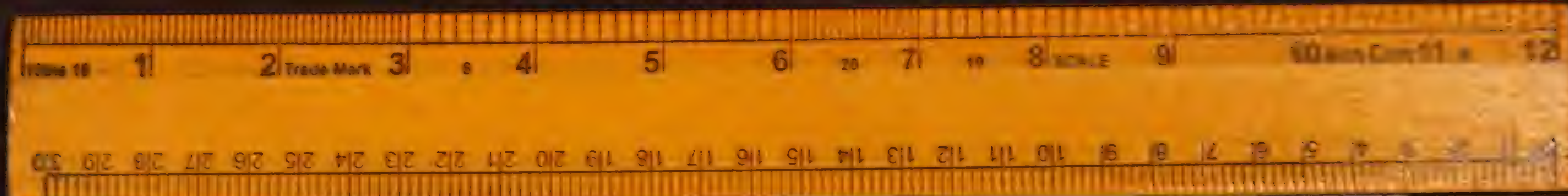
अथात्र वक्ष्ये सद्गुरुमीशोक्ता मोदिताह्वयाम्
 एधं विशांतं यत्रानर्थो भ्रजसमायते १ ॥

विशांतं यत्रेति सम्यगर्थवद्वेधोत्रवेशः द्वारे चवेशः
 युक्तमिति तडक्तिः प्रशब्दसदर्थयोतक इति प्राधिक
 नर्थसिद्धिः त्वसम्बन्धः अभ्रजसमायते त्रैका
 भावमस्मादृशमापयत इति १ ॥

कासावीशेच्छेति पर्यायशब्दे स्ताप्रतिपादयति स्पष्टप्रती
 तये दैवमिति यामीशोच्छादैवमित्यागमैकशरणाः प्रा
 दः यदैवं करिष्यतीत्यादौ तत्रापि देवः क्रीडाशीलो नन्या
 पेतः स्वतन्त्रस्त्वस्येदं प्रेरकतेन प्रयोज्यसम्बन्धोतिदेवं भा
 रणापरपर्यायं अपरेविवेकिनः युष्मागमशरणस्तामीश
 छाप्रारब्धमिति प्रादुः प्रकर्षणशरणावादावारजेकर्मफ
 लपाकोन्मुखं शरज्जशब्देनोच्यते प्रकर्षसञ्चितेष्टपि

दैवमितीपियां प्रादुः शरज्जमिति चापरे सर्वथा
 प्यस्वतन्त्रतादीशेच्छेवेति सन्मतम् २ ॥

वद्वधकर्मसत्प्रवृत्ततात् विजातोयेन प्रत्यावर्तयित
 मशक्यम् नदिप्रवहद्वयस्य जलस्य कदापि प्रत्यावृत्तिर्भ
 विष्यति ननु किमत्र प्रवृत्तिर्नित्येति निश्चयकारणं किंचि
 दस्तिवानवा नास्ति चेन्महाननर्थग्रापतिष्यति संशया
 त्माविनश्यतीत्यभिपुक्तस्मरणान्न शस्तीत्याह सर्वथापी
 ति दैवशब्देन कथांतां प्रारब्धशब्देन वानास्ति पर्यायान्तर
 कथनेभरः यतः शरज्जसदृशं दैवमिति कथ्यते परंतु तस्य

प. सं.
१२६

प्राग्भवीयकर्मणः स्वयमस्वतन्त्रतादीशस्य सर्वज्ञता
नियन्तृत्वभावस्य समीक्षा लक्षणयेच्छासेव देवशरणा
तिवा सतां योगाणां मतम् २ अस्वतन्त्रतादिमुक्तं विप्र
ति कर्माणीति स्वयमन्यमृकानि सन्ति क्षणात्तत्ता
वंप्रत्यक्षतः नष्टानि भस्मीभूतानि क ता न्येतानि विवि
नाना प्रकारं फलानि सरमानुषपशुस्यावगादिहृष्येणेति
महदनयोरंतरमित्यर्थः तथाचेयत्वेव कृता स्यादिति

कर्मणाप्यन्यमृकानि नष्टान्यथ दत्तः क्षणात्
फलंति विविधं तस्मादोशो जागर्ति सर्वशः ३

विनेवोद्यः स्थिताः तथावाङ्गः स्वर्गः कर्तृक्रियादयः
यदियज्जनाम् ततोदावाग्निदग्धानां फलं स्याद्भीरु
मिति तथा मृतानां यदि जन्तूनां प्रादं स्यात्तस्मिन् कारणा
र्वाणस्य प्रदीपस्य स्नेहः संवर्धयेच्छिखामिति च अत्र
सकाः सूक्ष्मदर्शिनः समर्थयन्ति नैतत् एवं हि कर्म
पः कृतान्य कृताभ्यागमप्रसङ्गापादकः तथाहि भो
त्यादर्शिनः यदि कृतं कर्म नष्टमिति किं कस्य संबंधीति

कृतस्य हानिरनुपयोगात् प्रकृतस्य च फलं वैचित्र्यादभ्याग
मश्रितिन कश्चित्सदसत्सकर्मसंप्रवर्ततेति दोषनिवृत्तये क
मेणाफलदातृत्वमवश्यमभ्युपगन्तव्यम् तदनुसारेण चा
त्मापविच्छिन्नकर्मप्रवादनिवन्धनो नित्योभ्युपगन्तव्य इ
ति जातमात्राणामेव स्तन्यपानादौ प्रवृत्तिदर्शनाच्चायम
र्थो वृत्त्यप्रतिप्रवणीय इति अत्राहुः परमास्तिकाः सत्यं प्र
सङ्गदोषनिवृत्तये कर्मानुसृतमिदं सचराचरं जगदविच्छि
न्नप्रवाहेण प्रव हर्तते परंतु तदपि कर्मदासनात् स्यात्
चराचरं जगज्जडं ते क परमार्थमेतादृगिव त्रिचरित्रचात
रीकयं भजते इति चेत्तनेन पृथक्परात्तस न्यानचतुरेण भा
वं सचयदिष्टयकष्टयक्तदासिकतावदिदोषा प्रायमिदं
न कथं चिद्वावस्थामागमिष्यतीतीर्थेण सर्वे नियन्त्रा सर्व
तेन सर्वकर्तृभावम् इति सूचनाय विविधमिति विप्रोक्त
तत्तच्च देवस्य प्रारब्धस्य वा जडत्वेन परतन्त्रत्वाज्जीवानां
चतदेकयोगक्षेमाणां केनचिदेकेनादिसिद्धेन भावमिति
स्वतन्त्रे चरेच्छैव हयमपीति सतां मतमिति सूचितमनी
श्वरमीमांसकमतत्वात् उने साक्षादाह तस्मादोश इति सर्व

य. सं १२३ शक्तिचेतनाचेतनराशिद्वयेति एतदेवोक्तं सारस्वते
 तौ संप्रेजाग्रतमसिफलयोगेकतमतां कर्मप्रयुक्तं
 तिष्ठरुषाग्रथनमृते अतस्त्वामुत्प्रेक्ष्य कृतप्रफलदानप्र
 भवंश्रुतौ श्रद्धावद्वाक्यपरिकरः कर्मसजनशक्तिसेवा
 दानिमते सर्वसम्यग् ३ तस्मात्सिद्धिमिदमिदमिदं
 दृगिति सर्वदृगित्यादिनानिमित्तत्वसक्तं सर्वगामी

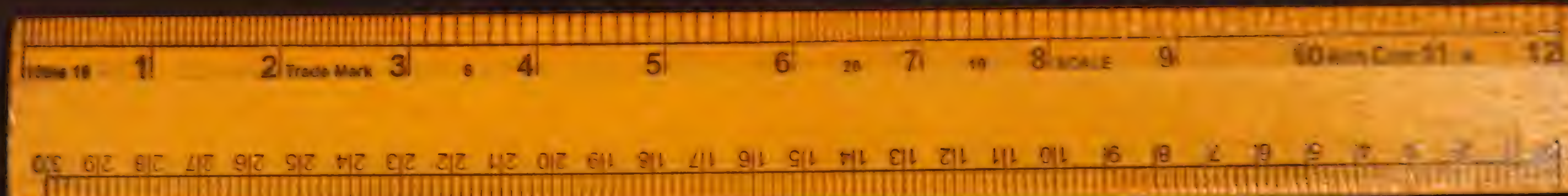
सर्वदृक् सर्वगामी च स्वतन्त्रः परमेश्वरः सर्व
 तां च सर्वज्ञश्चेत्यातात्त्विकी गतिः ६ ॥

नेपादानत्वमुक्तं स्वतन्त्रत्वेन कर्ममायाएवा
 यमः परमेश्वरश्चिचेतनश्रितिकर्ता स्वप्रकाशश्चि
 पतदाणम् सर्वकर्तेत्यनेन तदस्य लक्षणम् एत
 स्वरूपो भगवानिन्द्रमौलिसिलोचनश्चेत्यातात्त्विकी
 कथमपिकेनापि चाचल्यंतस्मादागताप्रतीतागतिर
 प्रेषापदेशकव्यवहारवर्तनी ६ ॥

इत्यस्थिते सर्वनियन्त्रिपरमेश्वरे सर्वनियन्ते सिद्धातीत्याह
 अतएव चेति अत्यन्ते स्थितिबद्धवचनेनादरातिशयात् उक्तेपर
 मश्रद्धालतंसंचितं अदृष्टमिति श्रुतिं प्रणयाप्रणयात्मापू
 र्वशब्दकीर्तितमपि स्वपतः परोक्षतात्फलाभुमेयताच्चाह
 दृष्टं संचितम् प्राचीनमिति श्रुतीपरवेत्तया शारदात्म्यमेकमे
 व मनव्यम् कैश्चिदिति श्रुतीकृत्रिविधाधिकारिभिः प्रो

अतएव च अत्यन्ते अदृष्टमिति श्रुतम् प्राचीनं
 कर्मवलवन्नलङ्घ्यं कैश्चिदप्यहो ५ ॥

भवशास्त्राणवोपायसिद्धैरपि तानलङ्घ्यम् शारदकेन शेष
 येदिति सिद्धान्ताद्भोगं विना लङ्घनाः सिद्धेः ५ एतदेव दृ
 शान्तयति विदितेति विविधाधिकारिभिरुपेक्षानयोगाभेदे
 वसाक्षात्कारहेतुतामदानाश्रित्य शान्तिसिद्धिः अतएव परमे
 ति अत्र भगवद्वचनं नेहा भिन्नमना शेषमिति प्रत्यवायोनवि
 यते स्वल्पमप्यस्यार्थस्य ज्ञायते महतो भवादिति ततश्च

प.से १२८ याकरेधृतावदरीस्वरूपप्रमाणदिनाप्रत्यक्षतोवभासते
याप्रत्यक्षीकृतवाद्यानरुद्धावाद्यान्तरवस्तुस्वभावायेव
त्रययीति तेअपिशितिल्लेदः यदभोगाद्यस्यप्रारब्धस्या
द्रष्टव्यताभवतीति ज्ञानाग्निःसर्वकर्माणिभस्मसात्
तेतिभगवद्वचनप्रामाण्येनज्ञानाग्निनासर्वकर्माणां
प्रारब्धयेनेदंतद्भिभोगतइतिन्यायेनभोगंविनाननश

विदितपरमवेद्यायेपिकेचिन्महान्नःपरमविस्त
वोथोद्धतसर्वातरायाः करधृतवदरीवदृष्टवा
तरङ्गास्तयपिचयदभोगाद्रष्टव्यताभवन्ति ६

शुः ६ यतदेवसाथयतिप्रकृतसिद्धयेभूतमिति भू
चीनातीतजन्मार्जितभावेतजन्मसन्धितंभोक्षमाणं
भोगोपयोग्यंयत्कर्मात्रिविधंमोहकंकर्तृभोक्तृताया
नेनयोग्यानन्यविधायकंतच्चयस्यज्ञातिषोभन्यतः
मात्रेणसकृदिभातत्वतदोपनद्रात्सपयेवप्रलयं
विशीर्णप्रायंसंप्रयतेःशक्तितादृग्यप्रायत्तेनउत्तर

नकंजायतेइत्यंसत्पितृदिमत्तंपरमंज्ञेतिरपियत्रप्रार
ब्धकर्मणिभगवतंभोगंविनादाहाशक्तंकथितन्यायेन अ
होअश्रुये भोवथास्तत्प्रारब्धविशेषेणजयतिसर्वापरिव
र्तते किंवातस्यवराकस्येतन्माहात्म्यकथनेनतदपितस्ये
वज्ञेतिषोमाहात्म्यमित्याह तदाहकइति असादीचरः
अयंभावः सर्वाहसौसरणिस्तस्यैवतत्रापिपूर्वापरप्रति

भूतंभावविचमयमत्रविविधंकर्मास्तयन्माहकं
तत्सर्वसहसेवयातिप्रलयंहीणायहन्त्यतः त
ज्ञेतिःपरमंस्वभावविमलंयत्रास्तिभगवतंप्रार
ब्धतदहोवथाविजयतेतदाहकोनायसौ ७

श्रुतिपालनमतीवसम्बद्धमितिनकिञ्चिदवयमिति ७
अथुनातत्रभोगस्यावश्यंभावात्तद्वक्तिप्रकारयामोदिता
त्वमनासक्तिजनकत्वात्तत्प्रतीतिसिद्धयेचसंभावयति
यत्किञ्चिदिति ज्ञायातीति अवश्यभोग्यत्वात्तस्य अस्यास्य
वाप्तकामत्वात्स्वयजनासक्तत्वादकस्याऽप्यनंतसर्वसाधि
तिसस्यहृदयायेःहर्निशंतत्कृतदृष्टविवादाभावेपिहस्यं

पं. सं.
१२५

ति तत्प्रापकविभवनियतिपरादर्शनानन्दभरिताभवे
परादर्शभिनयमेवप्रकटयति तेति सपत्नितः स
कृतः प्रमथनीगङ्गा अयंभावः ययामरथनीभगवत
दाङ्गुर्निर्गतामहादेवशिरसिसमुलसनीत्रिलोकीणा
कासमुलसति तद्वदेवतकीर्तिस्फारेपित्रिलोकीणा

यत्किञ्चिज्जगतीतलेत्रलदतामायातिदैवेच्छया
सर्वसाधितितत्रस्यहृदयाहृदयतिदेर्निशं
तुच्चाशयवडसहृदमहासंविदिभूतुलसकी
र्तिस्फारसपत्नितामरथनीसदारिद्र्यनराः ८
तदिच्छयात्रयत्किञ्चिदायातीमंजनं प्रति त
ग्रामौसस्यहृदूत्वासाधितेवतमर्चयेत् ९

कश्चि ८ अत्रशर्ववत्संशुद्धानि तदिच्छयेति त
याप्रारब्धपया तमीश्वरस्य गतार्थमन्यत् तत्रैवच
सुरोतीवप्रसीदतीतिभंग्याकथयति यत्साविति सि
हायोगिदृष्टान्तेनोक्ताचात्यविभवायसौतदिच्छाम
लीदैवप्रारब्धेतिशदितेशेच्छैवभाविविषोषणद्वारेणा

लीअल्पोवाणोवाणीतीक्ष्णमुत्तासवलिततादिशंकारदि
तासग्रन्थिग्रथिताः शक्यप्रतीकारतत्तत्साखडःखादिग्रन्
थिहृत्वापक्षद्वयं प्रणयप्रणयभयंलक्ष्मीवसंचः उपजवि
नीनिमेषमात्रेणापिकार्यसाधनी वाणपणेवविधेवतस्या
वाणस्तन्मतिंसाधितेवतन्मननमृतेविनान्यादिनिह

यासौतीक्ष्णमुत्तासग्रन्थिग्रथितापक्षद्वयोत्तासिनी
लक्ष्मावेथनतत्परोप्रजविनीवाणोतदिच्छामयी ना
न्यत्रदिनिवृत्तिकारणमहोचमिस्तेतन्मतिमत्वे
त्यंसमनायईशचरितेयनःसम्पकोशणीः ९
येयमिच्छामयीवाणोशरणोवाणप्रवेधिवी प्रस
न्नतांविनानान्यत्रस्याश्चमस्तिवारकम् १॥

तिकारणं चर्मफलकं नास्तीति मन्त्राय ईशचरिते प्रसन्न
चित्तः सपदैकोशणीः ज्येष्ठः श्रेष्ठः अन्तेतद्विषादादिगि
तत्वात्पुनः पुनरनर्थभाजनं स्युरिति १० अत्राणिहर्षव
त्सहृद्धानि येयमिति अत्रेवातोजीवसङ्गः प्रसन्नतामि
ति साधेतदवश्यमोक्तवतादिति १॥ ॥ ॥

पं.स. १३. प्रसन्नतामेवाभिनयति इतीति तत्प्रसन्नतादेहली
 द्वारस्थापनिकातांमूर्ध्नासमाश्रित्यतत्रशिरःस्थापयित्वा
 सादयतिप्रसन्नकरोति दृष्टं हि प्रभृतां प्रसन्नतायेति
 देहलीसमाश्रयणम् सप्रकृषोत्तुर्ग ३ उच्चैः प्रभृति
 मनभागिति ११ अत्रैव तदिच्छावाणीमचात्स्यात्स
 यितं लक्ष्यवेधेपि व्याभावर्त्तवर्धमिरचनयानिव

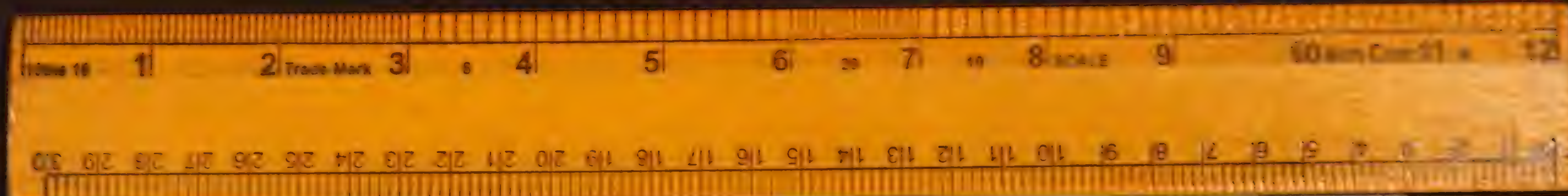
इति यः कोपि सथीस्तत्प्रसन्नतादेहलीसमाश्रित्य
 मूर्ध्ना प्रसादयति तं सलक्ष्मणासनं अयति ११
 इत्ययः कोपि विज्ञेयमननफलवृत्तंगोचसंहृष्टवै
 वीरं सर्वार्थदत्तं समुखयति तं चारुचर्याक्रमेण

इत्यय इति मननमेव फलं फलकं तेनाच्छादितंगोच
 त्संहृष्टवैः सन्वीरं भगवन्तं लक्ष्मणातिनं सर्वार्थदत्तं
 क्षात्रप्रहारदानचतुरस्रमुखयति तं प्रसन्नयति
 तस्यैषासवाणीप्रवृत्तं लक्ष्मणातिनीतिनपरमवीर
 क्षमपि संहितासंहितासत्फलाच्छासत्त्वमनं फलं
 सुखं च तत्संहिताः शुक्लान्केशं लेखामनोत्तरा

दयितमशकतादनाद्युतां आरुचर्याक्रमेण मननात्
 फलकावरणेनाविध्यसम्यक्कृत्य कांचिदक्तमशक्यं पर
 मायति मुदकं सत्कीर्तिचप्रकटयति इति महावीरत्वमपितस्य
 सिद्धं लक्ष्यवेधेपि संपन्नः सर्वकेशनाशपूर्व आच्छाशीलो
 दकोदयश्चेति महाभाग्यं थीमतामिति आच्छाशीलामिति
 धनयति संहितेति समोवाहितततयोरित्यनुसारतोपः १३

तस्यैषेष्वासवाणीदृढमपि संहितासत्फलाच्छा
 गृह्यान्केशनाविध्यकांचित्प्रकटयति परमाय
 ति आच्छाशीलं १३ तदिच्छाशयनेस्वेच्छामतिगं
 यद्विहिते यः शेते विद्वतांगोसौ सखं प्रमोति नेतरः १६
 तं जितकेशमात्राणां प्रतिप्रकृषज्ज्वरं दृष्ट्वा ह
 त्पलायने चित्तं वैर्भाग्यज्जुकाः १७ ॥

तदिच्छादैवेच्छा मतिर्मननम् शेते सत्निक्तामपराह
 व्यवहरति १८ इदानीं तस्यैव महात्वं विशदयति तमिति
 केशप्रविद्यादयः शास्त्रान्तरतिष्ठतीतान्तरानन्दे येति
 रलोपेदीर्घेणान्तरतिमिति प्रकृषज्ज्वरं प्रकृषयेष्टं
 ज्वरं हस्तिनं च १९ ॥

य.से किमिति दिक्कालाश्चावाद्याश्चान्तराश्चचित्तायामि
 १३१ रः प्रसीदन्तीति प्रजयन्ति दिव्यदृग्गादिमादृग्भावेण च प्र
 भवन्ति इति किंचिद्व्रतयागण्यते नैवेत्यर्थः यतः सोमि
 मेशानसं प्रतिप्रसन्नो यदंशं प्रागन्यमात्रेणापि तेति
 पालयंति दिशः काष्ठाः शरीराणि च १५ सर्वयेति ३१

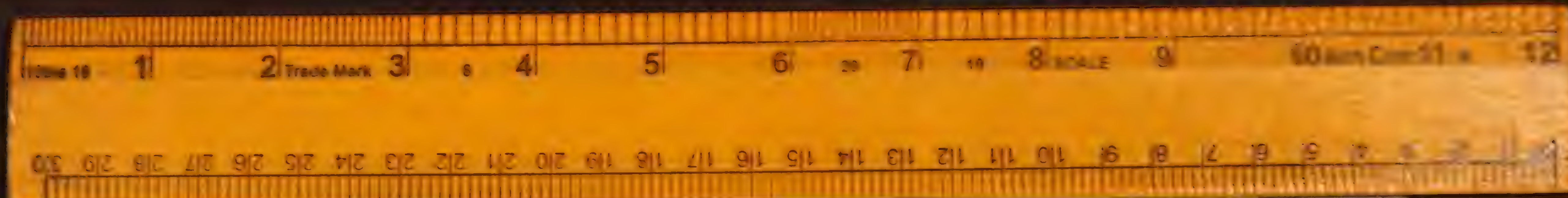
किंचिद्व्रतमस्य दिक्कालाः प्रसीदन्तीति सोपियत
 प्रसन्नः परमेशानः सर्वप्रभुरनाश्रयः १५ सर्व
 व्यास्यसत्ताभोयं यदीशेच्छा प्रसन्नता सत्यां भाव
 नयायस्यां भावना सत्यदेहदा १७ अतो य ईश
 रेच्छायां तनुधारी स भावनः तेनायलिपिमाणा
 होयस्यते कलनादयी १८ ॥

यां प्रसन्नता भावनयेति दृष्टाभ्यासेन भावनास्थितिः
 अत इति सभावने दृष्टाभावनः संस्तनुधारी शरीरं
 चित्तामन्यते तेनेति आयलिपिं प्राक्कृष्टिकालीनं प्रा
 पुणेण भयोत्तीर्णी मथ्य सरणि लक्षणं कलनादयो प्रा
 णेण भयवृषिणी कुर्याथो भगवति दायिनी मथ्य गतिरय

रेवोभयात्मिकान्ताभोवनीयेति नष्टयद्दिदेशः अयं भावः
 प्राक्कृष्टो स्वशक्तिस्फारवृत्तात्स्वेन पुण्यापुणेण भयप्रे
 षः ततो वान्तरवैचित्र्ये तडभयप्रेषेण देवमनुष्यपुत्राणां
 विर्भाव इत्यायलिपिमाप्येत्यक्तम् आयोति आरुर्वस्यापे
 वृपम् तेन तन्निर्देशेन वयः १८ पूर्वद्वारद्वयेनास्यस

तथा वाङ्महात्मानस्थितात्ताभोस्यदेहिनः दे
 न्नाक्रितच्छरणतेति दिव्यामननंतया १९ अत्रो
 दाहरणं रम्यकथैकाभुवि विव्रुता यसाहोभुवि
 तेकर्णेन च ताहृदि जायते २० ॥

मानफलतां वक्तुं सङ्गमयति तथा वाङ्मयि विवेत्य
 नेनैवात्र याणां फलैक्यमित्यक्तम् १९ इति शिलावन्त्यं
 विरचयेदानीं शोखारचनं निवभाति अत्रेति कर्णेन हृदि
 ते अवगो न भरिते हृदि प्रनर्तता जायते इत्यति प्रायेतया
 र्यं योतयति २० ॥

प-सं स्त्रियुक्तं भवति तथा च गीतं सर्वथर्मान्तरित्युक्तं
 १३३ शरणं ब्रज अदंतां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मां प्रणम्य
 १५ विलोरेणोक्तमर्थं संगृह्णाति यच्चित्रमिति मनः

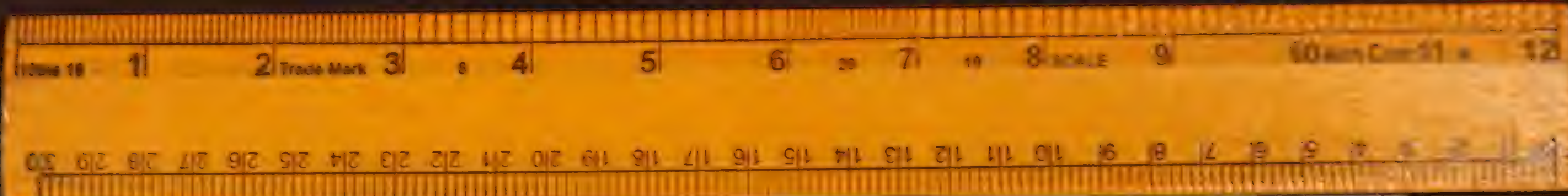
येनेति स्त्रियेनेति न पुनरन्योपरोधेन तदिच्छायांतनुया
 रिता वृषाया रुचिर्धृतेति २८ तदिच्छेति इच्छानन्तरमेवासा
 सफलं प्राप्नोतीत्यर्थः यथा शर्करादीरिष्टे मदा मृत्युपे
 स्वादुरसे स्याताम् २९ नन्वप्याश्रयमिदं सदैव शिष्टेति ३

यच्चित्रं मननप्रकाशनवशादौ प्रविधीक्यावशा
 त्प्राप्तेनो विमुखं विनयति तस्मात्प्राप्तसादे मुदा
 आदत्ते सततं मुदेशफलितं प्रीत्या सा चित्रेन नोदः
 पद्मदले मुलेश इव तच्चित्रे पदं दास्यति २८ सदा
 प्रसन्नचित्तो सा वीशेच्छा प्राप्तवस्तुनि महोत्सव
 भूतो वा दोदिनानि गमयत्यपि २९ ॥

येन स्त्रियेन सततं तदिच्छातनुया रिता रुचिर्धृ
 तास्य नो जातत्स वैश्वर्यदातिर्भवेत् २८ तदिच्छा
 सफले शिष्टे सदैव जगतीतले शर्करादीरिव त
 स्वादुरसे स्यातां मदा मृत्ये २९ कार्यकारणता
 लोके यद्यप्यस्त्यनयोर्भवा सहभावितया तस्या
 निष्प्रवोत्र विराजते ३० ॥

यनतार्थस्वीकारो हर्षविषादराहित्यम् अन्यत्पक्ष
 ग्रहोऽप्राप्ताविति पुनरपि आचमानाह सदेति
 त्ववभृतेति वाश्वर्थे ३१ ॥

च्छायां सत्यं फलप्राप्तिनियमात्सत्तां सत्यप्राप्तिकोऽवश्य
 भावनियमादभेदोपपन्नो दोषायेत्याह कार्यकारणते
 ति अनयो रिच्छा फलयोः तस्या श्रुतिकार्यकारणतायाः
 अत्रेति श्लोका मोदितायाम् ३० ॥

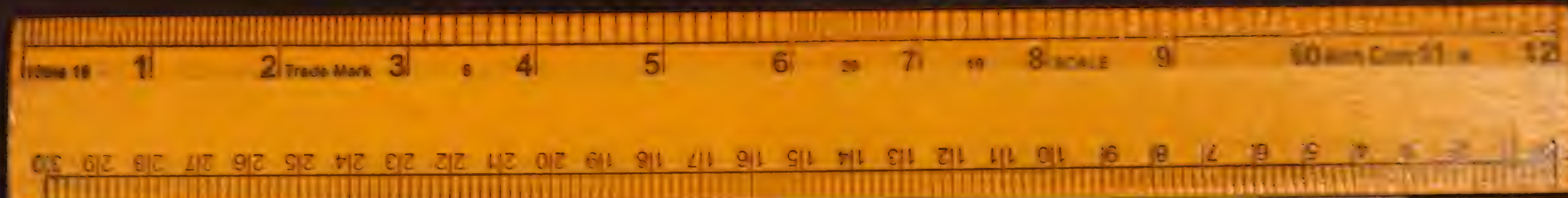

प.सं १३८ पूर्वापरावसन्धानार्थमुक्तमर्थसमुच्चिनोति इत्येवमिति श्रीगणेशायनमः श्रेयदांनी सन्तोषप्राप्त्युपनत इति यद
 विबुधा इति प्राग्वत् एवमुत्तरत्रापि हारानेषु बोध्यम् इष्टं सन्तोषरत्नं तच्च सशितितपरीता येन लयितमाह शृणु
 मे स्वयमुपनते यासौ परमाप्रसन्नता सोऽक्ताशिला योऽयमिति हे सशितिता इति शेषः यत्रेति सन्तोषरत्ने महात्मा
 म्यां प्रथिता यां प्रसन्नतां देवैः पल्लवाणां देवप्रसन्नतां विस्तीर्णमतयः सिद्धीनां शिरोमणिं सिद्धिमात्मसिद्धिमाप्त
 पुरा सुवन्तीति संभाव्यते १ तत्रादौ संतोषस्वरूपमाह गाढेति

इत्येवमुक्ता विबुधाः सरम्भा प्रसन्नता मे परमास्ति
 यासौ देवेति यां प्रादुरमुत्र भव्या लम्पन्तितां भा
 लिपिं विधातः ३ इति श्रीवीररत्नशेखरशिला
 देवप्रसन्नतानामकं षष्ठं रत्नद्वारम् ६ ॥

ओं शृणु धंसमं दारं सन्तोषाख्यं सडर्लभम् लब्धे
 यत्र महात्मानो महतीं सिद्धिमाप्नुयुः १ गाढान्
 ध्यावद्गरगिवस्तकलनां श्रेष्ठं पातरीमादराच्चित्ते
 शान्तिकलाप्रयादपरतेतत्पापकानुसृतिः यासौ
 दधिमरोदुरासकलनोन्माणाङ्गरोजायते सैषानन्द
 मयीदशावुयजनैः सन्तोष इत्युच्यते २ ॥

आभ्यां प्रादुः प्रमुखास्यां भवाधृतसद्भावप्रतीतयः तौ
 तर्भां ललिपिं ललाटलिपिनाक्षरपाली लम्पन्तीत्यने
 र्धवसाने मुक्तिरेव तत्प्राप्येति कथितं भवतीति शिवस
 ति श्रीवीररत्नशेखरशिलाविवरणे पदसङ्केते षष्ठीप्र
 शान्तरीचिह्नान्तर्गतं सततं प्रकाशकस्याप्यनवभासाद्गाढा
 यं कथं तस्यागतिरित्युपायमाह शान्तीति तत्रैव यासौ त
 प्रापकानुसृतिः सावसकलनानामोन्माणाङ्गरोजायते स
 सम्यक् समन्तातोषणातोषरतिसन्तोषरतिकण्ठो वाहो च
 शस्तप्रापकानुसृतिर्द्वलब्धेतोषः संतोषरतिसुखम् ३

प. सं. १३५ नन्वयत्नापनतेचित्तप्रीतिः संतोष इति भवत्यतः न
गिवस्तकलनात्पागस्त्यापकावस्मृतिरिति तत्रास्मिन्
इति तद्वयसमर्थनेनैव तत्त्वद्वयलाभ इत्याह दृष्टेन
ति तद्वागीति च अनर्थमया अनर्थप्रचुरायेरागिपदा
तप्रीतिजनकावनितादयस्तेषां लिप्सा अत्रेहलोके

यावच्चानर्थमयरागिपदार्थलिप्सा चित्तोत्तरेव भवि
नां विवरीवतीति तावच्चानर्थमयशान्तिकरी सुहृ
मेकं कृतोऽस्य भविनः स्मृतिरुज्जिहीते ३ तद्वागी
वकलनामपनीयहराब्धानेन नरेस्य भवितुं विदि
प्रतिष्ठा सन्नेश्वरस्य परमात्मतसारवृष्टिस्तद्विमु
वतरते हत उर्विशङ्का ४

जन्मिनो वि नरतिशयेन वा वर्तते तावत्कथं परमेस्वरस्मृतिरुज्जि
उद्भवति उदेतीत्यर्थः तत्तस्मात्कारणात् अन्तरे विवे
र्जतोऽपरमात्मतसारवृष्टिरीश्वरसत्ता सैव तद्विः सन्नो
तस्मिन् रागिपदार्थकलनात्पागेनेश्वरस्मृतिरेव सन्नो
होपितस्मरणपूर्वप्राप्तस्वीकारः सन्नोऽवति ५

सदृशस्य तस्य तस्य विभवे स्फुटं च तस्य पार्यतिकस्वरूप
निजेति यत्किंचन स्वरूपोपयोगितन्निजं यच्च तदनुपयो
गतत्वरमिति स्वीयसहजसिद्धि लाभः पतत्यासावति न
भुवनावलिवस्तप्यते इति तत्सारं चैतदेव ५ तस्मादिति

निजसहजसिद्धि लाभपक्षोऽपि न भुवनावलिसार
मेतदेव यदमुष्मपरात्मनः पदावस्मरणपरत्वमद
निशंप्रयत्नात् ५ तस्मायः कश्चिदोपेयमप्यतति
द्विषितः स्वयंचोपनतं किंचित्प्रसादमिति मन्यते ६
तस्य सर्वाणि कार्याणि मनस्तेन मकराणि वै सस
यं साधयेन्नास्य कार्यं तस्यैव तयतः ७ तस्याच्चात्र
पुराणेषु गाथैकागीयते शुभा यस्याः आनरासाजे
ण सन्नोऽवति तेतराम् ८ ॥

प्रथममिति क्रियमाणं यत्किञ्चन ८ सर्वेश्वरः यतस्तत्र
कार्यं नैतत्सम्बन्धिग्रहितं तस्यैवेश्वरस्यैव तत्कार्ययतः ७
इत्येयमप्यतौ तत्तदेव संवदति तथा चेति पुराणेषु चिति
वद्भवचनं सर्वसम्मतमेतदिति सूचनार्थम् सन्नोऽवति
तरामिति सन्नोऽवति प्रयत्यत इत्यर्थः ८ ॥

प. सं १३८ तोगाथापदति विचारयेति तत्तुवदिविषयस्तुमात्त
 धलक्षणस्थितिं विचारय तत्र च विन्नसंयमपवकारा
 ह समाहितानरति श्रुतमिति दृष्टप्रयत्नलभ्य
 इत्यर्थः कार्यमीश्वरे समर्प्य ब्रह्मणादाय कर्मणि
 करोति य इति नीत्यात्मनो गतिं सर्वविलक्षणं प्रसाद
 लय ५ नन्वेवं सति संकचितवाद्यान्तरवृत्तिं निष्कार
 वेः कस्मान्नां विद्वावियंतीति हेरे सिद्धिना भोक्तृ

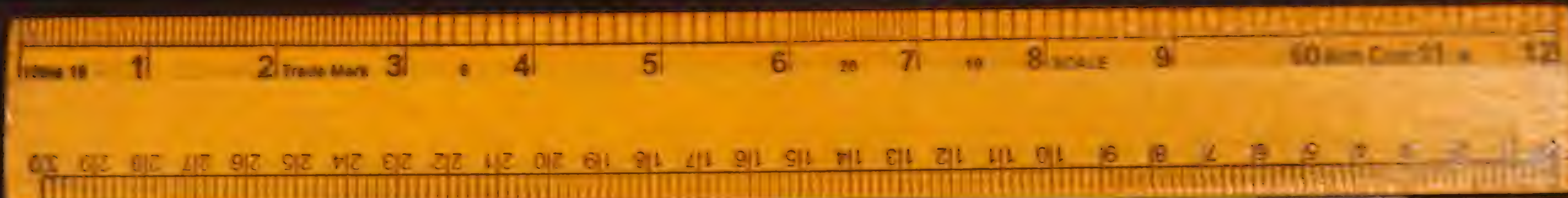
विचारयांतरीस्थितिं समाहितान्तरोन्वहं समर्प
 र्यमीश्वरे प्रसादयांतरीस्थितिं ५ कुराशयाना
 लोकभंगिनभंगुरोभृमृडलाशयोसो संसाध
 र्थमनर्थनाशीतेवं भवापेव विवृद्धचित्तः १०

नेत्यतिममेत्यत्र समर्थयति कुराशयानामिति उच्यते राशिः अ
 नां भंगिनिष्कारणमेव परवेदनालक्षणं विलोक्य भो रमोदायमेधासाकल्पं विवेकवृद्धिः सर्वस्वाप्तिः सगतिः सत्वे
 षभरितत्वं भंगुरोनाभूः साभूः किं करोमीति भंगशक्तिः इति वाद्यान्तरकरणस्वास्थाशरीरयोग्यवाद्यसम्पत्तिशक्तिः
 तोसैमृडलाशयः साधुपालकाशयः परमेश्वरः स्वयं लक्षणोदिकीसिद्धिः ग्रामत्रिकसिद्धिपात्रताचसन्नेमणवे
 शयतादयालतामृदंलातिगृह्णाति इति मृडलः शांति किमतः परमार्थनोयमिति भावः ११ शास्त्रसंस्कृतैरिति
 तव सर्वमर्थपरोत्सादनपूर्वसाधयेत यतोसौ शरणं शास्त्रानं तेन स्वस्वाचितपरिभाषानुशरणेन यथायमेव ॥
 नर्थनाशीतेवं सत्तापेव विवृद्धचित्तो भव १०

इत्ये संतोषे लक्षणहेतुभिर्व्यवस्थापितमपीदानीं व्यतिरेक
 सुखिनसम्पत्तिदये पर्यायोत्तरेः प्रपंचयति असंतोष इति
 एतान्यसंतोषनामानि एतदिपर्ययेण संतोषः सर्वथादे
 य इति भावः तथा च पर्याया इत्यमस्य सिद्धंति संतोषः प
 रमसखं विदोषः गौरवं अज्वरः सारताग्रमनस्तापः

असंतोषः परं डः त्वं विदोषो लचुताज्वरः असार
 त्वमनस्तापो नर्थराशिस्तुल्यता ॥ दोषाप
 रमदैर्न्यं च मेधावैकल्यमेव च विवेकहानिः स
 र्वस्वप्रमोहोऽर्गतेर्मुखम् ११ इति पर्यायशब्दै
 र्योभाषते शास्त्रसंस्कृतैः एतदिरुद्धभावेन स
 न्तापः कस्य नो मुदे १३

तुल्यताप्रददता य

प.सं
१३३

एष एव महोदयानां महोदयहेतुरित्याह येपीति के
त्वेनास्य परमदर्शभतात्सहस्रमथो कश्चिदेवतत्वा
तियोतयति दीर्घदर्शिनः भूतभाववेक्षणकुशलाः
दिति सन्तोषात् सोयं महोदयः महानुदयो यस्य
कार्यं तिकडः खवियोगलक्षणः १८ इत्यं मथ्यसाधित
णामेते नैव महोदय इत्युक्ता येतमाधिकारिणामपि

येपिकेचिन्महात्मानो मुनयो दीर्घदर्शिनः भूत
विषाखाः स्वस्यायस्मात्सोयं महोदयः १८ अथ
येपिकरानः स्थवरीफलवज्रगत पशंति
हृमनसोयतः सोयं परोदयः १५ अथापिरुद्ध
वृत्तीः आसप्रश्वासरोयनात् पितृतिमथुहत्
ज्ञेयस्मात्सोयं महाफलः १९

सिद्धिहेतुरित्याह अथेति एतेषां मननशीलेभ्यो
यः यदि मे व्युत्पानावस्थायामेव हृष्टमनस इति स
व्युत्पितिरादितमेवाम् १५ एतदपेक्षया मन्त्राधि
लोपधिकृत्याह अथापीति थीवृत्तीः सङ्कल्पायति
आसप्रश्वासरोयनात्कम्भकवृत्त्याविकसितेहत्
द्वादशान्तप्रसूतेमथुपिवन्ति अन्यत्पूर्ववत् १६

इत्यत्रिविधानप्यधिकारिणो नैनेवात्तमफलभागिन
इत्युक्ते च द्विविधाः कर्मयोगिनः कृतसञ्ज्ञासाश्च तत्रस्व
स्ववर्णाश्रमनिष्ठतया कृतपरिश्रमायेसिद्धिं प्राप्तास्ते प्रथ
मेतां प्रथममुक्ताशेदानीं सञ्ज्ञावर्णाश्रमतिङ्गत्यागे
नैव सिद्धिं मन्यमाना हंसदण्डितया प्रसिद्धास्तेषामप्यत्रै
व सिद्धिर्लाभ इति सर्वव्यापकतामस्माह अतश्च तेति प
क्षोभयेति च अतश्च तपदेवस्य सञ्ज्ञासाश्रमापि वा अतए
व खपुष्पीकृतकल्मषाः कल्मषमत्रपुण्याप्रोण्याभयात्

अतश्च तपदावृत्ताः खपुष्पीकृतकल्मषाः च
रन्निभुविनिष्पङ्कं यस्मात्सोयं महोज्ज्वलः १३

कं विवदितं तच्च खपुष्पीकृतं त्रैकालिकाभाववतामापि
तं अतएव भुविनिःशङ्कं विधिनिषेधविधेयताभावादि
ति अथवायतीनां तच्चतुर्णामिति नीत्याज्ञाप्रमारेह
लोपुत्तमाचारविधानात्रिः शङ्कं निर्भयेति तीयाद्वैभयमि
ति श्रुतेः एवं विधास्त्रिदण्डिरेनोपियस्मात्सन्तोषादेव सो
यं सन्तोषः महोज्ज्वलः महानुज्ज्वलः महेन तेजसावो
ज्ज्वलः महशब्दोदनाप्यस्ति १३ ॥ १३ ॥

प. सं.
१३८

हंसाश्रयार्थमिहः सतगरुतम तत्रप्रथमेपेक्षामयं
दोषतयाख्यमनसः पदद्वयं तत्रजाग्रत्यमयोर्विलेपप्र
नंसतिमोहादौल्यप्रधानं तडभयविहीनाविबुद्धतात
मुक्ताहाररूपकविषयभोगाग्रतएवोज्ज्वलाशयाः कति
कलनावंतः शुचयोनिर्लेपाः यस्मात्सायंमहाबलः वि

पदोभयविहीनाश्चमुक्ताहारोज्ज्वलाशयाः क
लिताः शुचयोदंसायस्मात्सायंमहाबलः १८
प्रनेकायाससाध्यानियानिसौख्यानिभृतले य
त्सौख्यकलयासाम्यंजातनोयानिकस्यवित १९
ससंतोषःपरोत्तामःससन्तोषःपरंस्वत्वम ससंतो
षःपरंस्थानंससन्तोषःपरायुतिः २० ॥

पिपदयुगेनविशेषेणहीनाःसौवर्णतात मुक्तानो
क्तानामाहारेणोज्ज्वलाशयाःकलितामधुरभाविताः
चयःश्वेताश्च कलयेतिष्ठाडशंशेन कस्यचिदिति
संतोषामृतस्य १९ ससन्तोषश्चित्स्थम २०

यत्किंचिन्मान्यतावदंलोकेतत्सर्वमनेनैवलभ्यमितिपर
मादृतेनात्रभाव्यमितिसूचयति तावदिति शैलवद्गुरुः प
रैरचात्यःसरित्पतिः समुद्रस्तस्यैवमहागंभीरोऽगास्योग्र
छात्यन्तसंवृतशायश्चिताभिप्रायोयस्य व्योमाभोगवि
भूषणंसवितातस्यैवोज्ज्वलंलोकान्घान्त्यापदंवपर्यस्य
पीयूषभाग्रमृतोश्चश्रद्धस्तदब्धीतलो लोकानन्ददायीभू

तावद्धैलगुरुःसरित्पतिमहागम्भीरगृछाशयो
व्योमाभोगविभूषणोज्ज्वलवपुःपीयूषभाःशीतलः
भूमीसर्वसदःकवन्धस्त्वसोऽनंतमलःसुखो
यावन्नास्यमतिर्जहातिविमलंसन्तोषसन्धेत्तरं २१

मोवत्सर्वसदःक्षमादान् कवन्धमुदकंतदत्तरसः सर्व
जीवजीवनाशाष्टरुः प्रनन्तमाकाशतददसलःसर्वसं
भारसंभृतोपिनिर्लेपः सन्तोषःपुण्यसर्वमानतासुदत्ता
द्धैत्वरंरत्नकिरीटंविमलंनिष्ठिदेययाशोर्वैरासर्तेनमृ
र्तिमन्दिरःशोभतेतथाःमूर्तेयेभीरुमूर्तेनैवसन्तोषशैल
रणेशोभतेऽत्यभिप्रायः २१ ॥

प. सं.
१३५

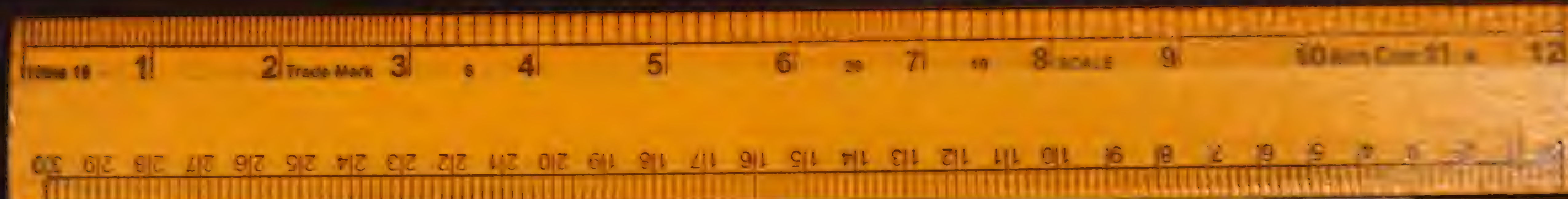
तत्रट्टांतादाधिक्यमस्याह यथाचेति वासुशेखरे
याभिन्नयाभावमग्रतुशेखरेष्वशित्वास्यानीयोपीति
वः पदार्थस्तययालोके शित्वावरत्तं प्रथानतं प्रवृ
वाहनत्तं च तयामतेः सन्तोषकलयावरत्तं प्रवृ
णीयत्तं च जायते सन्तोषभूषितादिमतिरीश्वरस्य

यथाच शित्वालोके वरत्तं जायते नृणाम् त
यासन्तोषकलयावरत्तं जायते मतेः २२ स
त्फलतात्कर्मणोऽस्य साधारणेऽपि सुस्थिते वि
शेषेणात्र जागर्त्य राज्ञा सर्वोत्तमो हि सः २३ ॥

ग्राभवेदितियासौ तत्रेश्वरस्यतिः सैव तत्र परिवर्ति
लितिकलयेति यो तितम् २२ अस्मिन् कर्मणः सतोऽपि
साधारणे सर्वेषामभीष्टदत्तात्सर्वार्थान्तेति शयेन त्रीकः २५ इति शित्वावन्यः अश्वशेखरे च नारभस्तथा
पिराज्ञा विशेषोपयोगादत्रावयेयंते न परं सन्तोषो चेति अवगच्छायाम् कर्णविषयीकृतायां मनस्तुष्टं सन्त
यतोऽसौ सर्वोत्तमः सर्वव्यवस्थिति व्यवस्थापकः २४ इति भवेदित्यतिशयोक्तियुक्तकोहोशब्दः २५ ॥

विशेषेणोक्तं तदेव साधयति यथायथेति कर्मणो वाह
त्यं सर्ववर्णाग्रमेहामुत्रयोगोद्देशमावधानं अस्मिन् कर्मवाङ्मन्य
स्य सिद्धये आनरीवद्भीक्रियासन्तोषलक्षणासाध्या मि
दमर्थमाह तस्मादिति तेनेति राज्ञा अत्र जीवदवस्थायां
अत्रेपूर्वे वा तत्र हेतुः प्रयोजनाभिधायी यदिति मद्देशव

यथायथास्य वाङ्मन्यं कर्मणो प्रयितं वदिः त
यातयानरीवद्भीक्रियासाध्यास्य सिद्धये २६
तस्मात्तेनात्र सन्तोषक्रिया कस्मिन्नपि क्षणे न
हेयाय दयापात्रं भूतासौ सिद्धसत्क्रियः २७
तथाच श्रूयते रम्या व्यायिकात्र गरीयसी यस्यां
अवगच्छायामहो तष्टं मनो भवेत् २८ ॥

प.स.
१५.

श्राद्धाधिकारमाह श्राद्धावर्तेति विन्यादिमालयमयम्
वर्णाश्रमव्यवस्थावतीप्राणभूमिश्राद्धावर्तश्रितिकथो
वनौमणिरिवमणिः राजाकश्चिद्विजावभूव राजशब्द
श्राद्धावभूव अथवाचन्द्रश्चस्वच्छशीतलव्यवहारवर्तन
दाह यस्मिन्निति अवनिर्भूमिर्दवनिर्गतावनगद्गति
वनाश्रयितेनसस्यसम्यक्प्रतिशालीनिकृतानीति प्रज्ञान

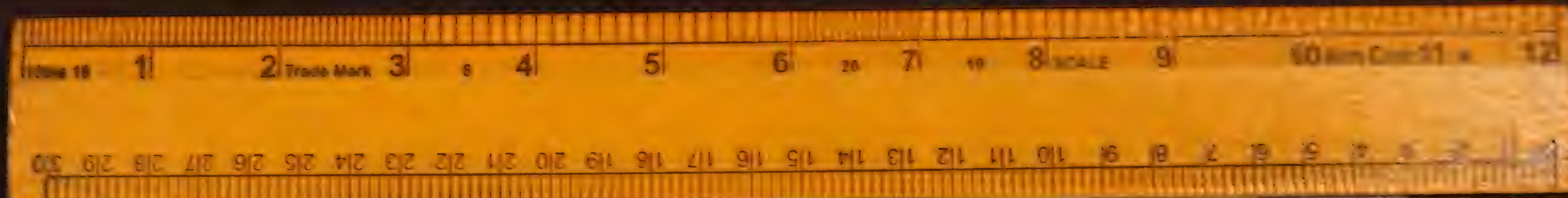
श्राद्धावर्तावनिमणीराजाराजावभूवद यस्मिन्
तद्विन्नेभूदवनिर्दवनिर्गता १५ सजातपरि
द्रव्यप्रच्छस्वमनीषिणं कथंभूमिदत्तांसिद्धिः
कुलाचारशीलिनां १५ इत्यष्टसुःसमतिमान्
श्राद्धाचामुमनोत्तया गिरावधारयविभोसारस
हिममादरात् ३. ॥

वाङ्मयमथादायाति अथवादेवेभ्योवनदेवेभ्योनिर्
तापरहितेत्यर्थः १५ परिषद्वात्रेसभाशेषभाषायां
महानःसिद्धिमपिमाययन्निनसकुलाचारशील
जनीतितांसिद्धिकथय १५ अथधारयसम्यक्प्रति
गौरवयुक्तंमहाभिप्रायंसहिमंचालाश्रुतिकम् १

लाघवमसारता विस्तरोवद्गशब्दता शब्दविषयताद्वज
भावः ३१ तदेवसारसंक्षिप्तवक्ति सदिति एकासत्तपस्कि
याप्रथमद्वारउक्ता द्वितीयश्रेष्ठश्रापितेसन्तोषोद्गारादाव
कलक्षणश्रुतिद्वयेनमहतांसकुलाचारशीलिनांसिद्धिःक
रस्यास्वयमुपनता सार्वलौकिकीसर्वलोकहिता इहा

लाघवंविस्तारश्रेष्ठोद्गारादिगिरोमतौ इत्यमः
सारसंक्षिप्तवक्ताश्रापितादृशः ३१ सत्तप
स्क्रिययेशोपनतेसन्तोषणेनच द्वयेनमह
तांसिद्धिःकरस्यासार्वलौकिकी ३ निशम्या
मृगिरंतस्यप्रससादसथीयनः सङ्ग्रामत्वाच्च
शैववस्तुदर्शोऽमलोदरे ३३

मुत्रोभयलोकहितादा ३२ निशम्येति सश्रुतिगता थीय
नश्रुतिसारसंक्षिप्तश्राव्यतमस्यसमर्थितं श्रावार्थान्तरा
सोराजाशयनिर्मलताप्रतिपादनायसङ्ग्रामतीति यतीः
मलोदरेदृष्येणशीघ्रमेववस्तुसाहोपाह्वलगातीति ३३

प.सं. १८१ ततश्च सति सदर्थानां सदाचारशीलरत्नाष्टवशापाया
नियानंदयंदृढमुक्तलक्षणं वास्तुमूलप्रतिष्ठाकारणं
शेषाणां सत्कर्मणां तद्वयेदिवानि शमभ्यासाभ्यासे
३८ इत्यमिति समाचस्तद्वदोदृष्टप्रतीतिमुत्तमसः
राजः प्रकस्मादिति देवेभ्यः अयं भावः इत्यं समाचस्त

सनियानंदसदर्थानां सदाचारशीलरत्नाष्टवशापाया
कर्मणामशेषाणां तद्वयेदिवानि शमभ्यासाभ्यासे
३८ इत्यं समाचस्तद्वदोदृष्टप्रतीतिमुत्तमसः
राजः प्रकस्मादिति देवेभ्यः अयं भावः इत्यं समाचस्त

नसः कथं शत्रुत्थित इति शङ्काम् आकल्योर्कोति
रत्नाष्टवशापाया नियानंदसदर्थानां सदाचारशीलरत्नाष्टवशापाया
मिति बोध्यमित्यकस्मादित्युक्तम् अत्रैव लौकिक
नारमाह पौरुषेणादि पौरुषमूर्तिर्हीयं भगवताभ्यु
वतारिताय नमः इति ३५ ॥

विशेषरुत्पानमेव त्रिभिर्वर्णयति अनेकेति सदर्थानां धनाः
अष्टाः अथ वा सदस्यधनेति द्वन्द्वकृताराजिताशब्देन तत्त
रुयः भारो व्रजः अथ वा तदास्थितो गोरणादिभारः स्थगित
माच्छादितं आशामदोक्तदादिमन्त्रिनः कोलाः सकरास्त

अनेकमातंगचटा सदस्यधनराजिता अभेद्य
वर्मसन्नद्धभटारथसमाकुला ३८ गन्वीशक
टसद्युग्यभारस्थगितमेदिनी सेनातस्थसमा
यानीरजोपिहितभास्करा ३९ कोलाहलानां
तदिक्ताजसिताशासदोक्तदा वधिरीकृतानां
कासौवभौकल्पतमीवच ३८ ॥

वादिश्रव
मन्यातिरिक्तमिति तद्वदणम् उपलक्षणं चेदं महाउषस
ज्ञानां कल्पतमी संवर्तरात्रिः साणेवं विधातयते कल्पोत
रात्रिरागतेति कल्पशब्देऽपि त्रयवाचकः संवर्तः प्रलयः
कल्पः त्रयः कल्पानां इत्यपीत्यमरोक्तेः ३८ ॥ ३९ ॥

प.सं १५३ लोकोत्तरतादस्यपुनरपिप्रशंसा सपस्यति उक्तं च वि
हेतोः सति विक्रियंते येषां न वेतांसितपवधीरा इति ४४
इति काष्ठोत्कर्षः प्रातःप्रभाते जने युद्धं भविष्यतीत्यभय
कोलाहल उपस्थिते ग्राह्ये महाफलतात आश्रयति पाते
क्षिप्तता तथा नेयत उक्तं हृदि स्थिते इति तत्र रहसि रते
पस्त्रिया सनेषा म्यामी शं प्रसादयामास ४५ युद्धवेत्

सपस्यपूजालोके स्मिन् गुणानां सगुरुमतः यस्य
स्वते बुद्धिर्विक्रिया हेतु सन्नियो ४५ अथोकाष्टा
परां प्राप्ते संमुखे सेनयोस्तयोः प्रातर्जनं जन्ममि
कोलाहल उपस्थिते ४५ सुराजाथेयं मालं वराज
तस्य हृदि स्थिते ग्राह्ये गुणपदेशे भद्रतो रहसि र
धनः ४५ अथ शंकित कल्याणसंवासांतः प्रकृति
हे केनचित् कौर्यमालं वदितं मेन सवोधितः ४६

प्राः सौरहः स्थिततादी नोभीतः किं करोतीति सज्जात
संवासानः प्रकृतिषु वाद्यप्रकृतयोजनपदायाग्रत
तयो मातायाः इदानीं किं कर्तव्यमिति शंकितो स म
चिद्विस्तम्भेन सम्यग्निमित्तिना महायादौ लोको
चित्तमालम्ब्य सवोधितः ४७ ॥

अनौचित्यमेवाह अयेरति अयेरति समयानुचितकारिते
नोपदेशतात्री चामनुणम् परमार्थतस्तस्वतन्त्रतसचना
धमीशेति प्रमादो नवधानतातत्रमप्रश्नपेक्षितकार्याका
र्यविवेक ४८ यदि चेति अयमाशयः साधुर्भवामि किमेका
दरश्रुतत्वरलप्रस्यार्थमेतावान्केशामया क्रियते येन सर्व
धान्यश्रुतहिंसा हेतुर्भवेयमिति तदा किमेतया ऊनीत्याय

अये प्रमादमग्रे शब्दो युद्धं भाविनिश्चितम् किमि
दं क्रियते पादौ प्रसार्य सात्वमासनम् ४८ यदि
चायं हृदि तवाशयग्रासी किमेतया ऊनीत्याज
तगे हेमूं सेनां संस्थापयद्गतः ४९ ॥

दमूं स्त्रीयां सेनां जतगे हे संस्थापरिपुंसं सुखं मेघकोयाधि
दानेन भस्मीभूतां विधाय स्वयमेकांते गतो सीति नेयं साध
वृत्तिः न वेदं हि सामयं नरकद्वारमिदं हृदि स्थितं स्वयं भवत्यत
न मेवापेक्षते रिपुहिंसाया विहिततात अथ प्रस्तावनायि
हिंसाया प्रतीच निषिद्धतादिति संस्थापेति संस्थापयद्गता
मृतिवाचकतादयमाशयः सूचितः ४९ ॥

प.सं
१६८

न केवलं स्वीय हिंसे वत वान र्थाय यावत्स्वहत्या वैवा
तिकृतं तत्त एत प्रस्थाने षण विचारेणोत्पाद ग्रहो रति
तिशेकातिशय पूर्वको योक्तो कतं शक्यं तेषां स्वयं
ययस्य परानपीति प्रथम मनया डष्टनीत्या स्वयमेव

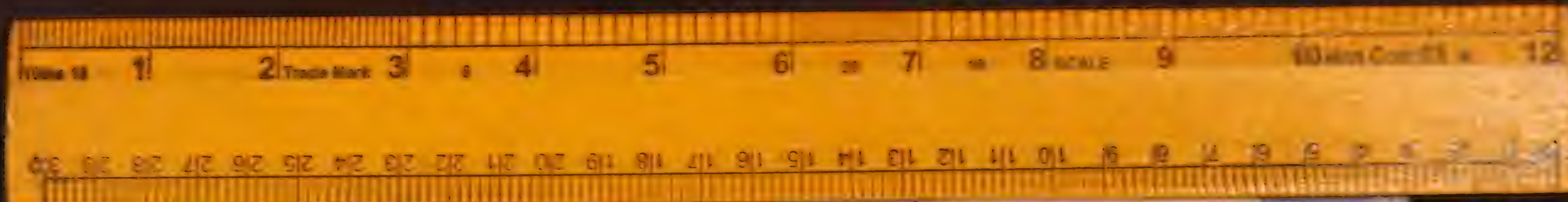
ग्रहो डर्मो र्त्विमेतत्ते कतं सन्दीप्य चात्मना
भिवायुं स्वयं सत्ता शाययस्य परानपि ५० स
त्यमुक्तं मतिथनैरागच्छन्त्या पदग्रतः वलादि
यं हरति नुर्वा पुर्न वमि वाम्भसि ५१ ॥

सीति तत्राशेषादिक एवैषां नाशः कृतकर्तव्ये हरिषो
मदीयेषु शांतिरपि तस्य दृश्यते इति सत्ता शाययसीति
कालसंप्रतकालयोर्भावः ५० अत्र सत्ता संवादं प्रमा
ति सत्यमिति मतिथनैर्मन्वादिभिः अग्रतः प्रागेव उर्न

पूर्वापरानुसन्धानाशङ्कितानर्थजातः पुनरपि क्रोधातिश
येनाह दं हो रति निरुद्धा कृतमलावडा वस्यानामन्वादि
भिरुक्ततात्कालाविसंवादाच्चालं च्या कथं तया लं चिता ता
मेवाह यो धनैरिति अपि ना किं पुनस्तत्तादृशैरिति सूचय
ति सर्वदेति स्वास्थ्यः स्वास्थ्यवा ५२ उक्तमेव दृढयति मे
त्रणादिति मंत्रां च गुप्तभाषणं तस्य च मननेन बाणमिति
चरुत्वात्पादुत्वाय वा रूढापि योगिकीति योगत्रुटेत्यर्थः

दं हो निरुद्धा नियतिरलं चालं चिता कथं यो ध
नैरपि प्रष्टव्या मन्त्रिणः सर्वदा नृपैः ५२ मन्त्र
णान्नेत्रि संज्ञासौ ये पशुका कथं तया तेन कृ
ताः स्वतन्त्रेण अधिकत्वात् न्यमनयं दम् ५३

न्यक्तुतिश्रात्राः प्रव्या स्वतंत्रतात्पशूणां मदीयेषु रतिचेराह
धिगिति स्वतन्त्रेणैकः परमेश्वरः सर्वबाणो सर्वशक्तस्य क
इव द्वितीयो यः स्वतंत्र इत्यवश्यं संप्रसादिने स्वतंत्र मन्यात्
एव तीति तच्छिदैव श्रुतिनिवन्धनमन्वादिस्मृतिवोपिता
पाल्पा येनासौ सत्यवाक्यसत्तीभूय शिखाया ललाज्जर्य
यतीति सर्वमनवयमिति त्रुटेत्यनेन सूचितम् ५३ ॥

प.सं.
१८५

श्रुतवासातन्त्रप्रभृतां तथापि प्रभृतेन भावमित्याह
यंचेति सन्धादीनां यथास्थानं विनिवेशिता प्रभृतेति भावः
तेव सन्धिर्न विग्रहो यानमासनं दैयमाश्रयः षड्गुणः
इत्येवामव्यमवश्यभावीति कः कस्य दोष इत्याह
विविधैव वश्यं दैवाधीनता अतएव उत्तरं यो मतामपि मो

कथंचमनुनागीताः सन्धादय इमेत्येव न
ताविविधैव वश्यमदो अतएव उत्तरम् ५४ उति
ष्टराजन्त्रदोभवकार्य उपस्थिते कैवल्यात्
मउत्थाने सिद्धयः पुरतः स्थिताः ५५ त्रिवर्ग
स्वनायीतं किमस्ति जयतां वर शक्रयोषुप
त्रासे कैवेनालंजयारिणा ५६

न कतात् ५६ इत्ययदर्थं परिदेवने तन्त्रिकर्तव्य
त्रिष्टेति उतिष्टपौरुषमाविष्कुरु कैवल्यात् ५५
अयणार्थं स्मृतिदत्ते त्रिवर्गेति त्रिवर्गायर्षिकामार्ग्य
यकं शस्त्रं त्रिवर्गशस्त्रं शक्रयः प्रभृत्सादमंत्रजास्तिस्रः

न च प्रभृतां स्वयंकश्चित्केश इत्याह अत्ररणे स्थयं साक्षित
यासम्भवेन भावम् कार्यं च क्लेशसाध्यं वयं कर्मदे अत्र सा
क्षितायां स्वयमक्लेशे च दृष्टानः श्रेष्ठ्याणीवेति ५० यतदे
व विवेचयति कृते कर्मणीति यथानिगूढः सन्नात्मा च

केवलं स्थेयमेवात्र त्वयारित्वा वक्रिना कर्त
व्यं कर्मदे सन्नाग्निद्रियाणीव देहिनाम् ५० कृ
ते कर्मणि सद्गुणैः फलं भुङ्क्त्वमदामते आत्मेव
तन्निगूढोपि साक्षिमात्रेण वस्थितः ५० कृते
जनिमता तेन यस्य नोज्ज्वलितं यशः शुची करो
ति दिक्चक्रं भावन्दमिव भास्वतः ५१ ॥

न्मात्रस्वरूपः साक्षिमात्रेण वस्थितो देहेंद्रियादिकृतं सर्वतद
यासेन भुङ्क्ते तथा सद्गुणैः कृते कर्मणि फलं भुङ्क्तेति ५०
कृतमिति कृतमलं तेन जनिमता जन्मिना वार्यं तस्य जन्मेत्य
र्थः शुची करोति शुक्ली करोति पवित्री करोति च ५१ ॥

पं.च. १६६ इत्यमिति प्राजनंतो ब्रतत्कल्पैरुद्योयकारिभिः उदार
त्यनेन विवेककृतमेव तस्य तदानीमौनं न पुनः क्रोधा
दिकृतमिति सूचितं ६० विविच्य च कर्तव्यमाह अथो
प्रीतिपात्रमित्यनेनासौ सहितैकतत्परः कुशलं ब्रूते
शेषमात्राभावात्प्राण्यति सूचयति अत्र भवद्वचने ति

इत्थं प्राजनकल्पैस्तेर्वचोभिश्चादितोपि सः
हृत्तमौ नमालम्ब्य नो चेत्किञ्चिद् उदारधीः ६०
अथोस्मिताप्रत्यवाचप्रीतिपात्रं तमग्रगम्
त्यमुक्तं तयानात्र विचिकित्सास्ति मे मनाक ६१
किन्तु नाहमविनोस्मि मत्तं मे श्वारो भवेत् त
त्कार्यप्रतिकाराय सम्यग्युक्तोस्मि मानद ६२

त्सा संशयः ६१ यदिसत्यं तर्हि सांप्रतं कर्तव्यं किं न किं
कालोऽयं तस्या इत्यत्राह किं निति मत्तं ज्ञाते तस्य
स्पर्शाद्यस्य सम्यक्तं वक्ष्यमाणहेतुभिर्व्यक्तो भविष्य
युक्तः सत्रद्वयसामग्रीकः मानदेति सन्तानवर्थकश्च
स्ववुडिको शतेन परेषां मानत्वादक ६२ ॥

युक्तमाह येयमिति सर्वसाकल्पं सर्वशृणोता यावर्तया
मि निरन्तराभासेनात्र सन्देहः ६३ कथं रायावर्तनमात्रेण
वश्वः फलवत्तस्य स्वकार्यतात्त्विकार्थदिसर्वेश्वरः कर्तव्य
मप्येव कुर्वंतोत्याह येयमिति स्वयंक्रियमाणपितपस्त्रि
यासन्तोऽप्यर्धमनुष्ठानात्मासौ वमहेऽस्वरस्यैव क्रियेत्यव

येयंतपस्त्रियेत्युक्ता सर्वसाकल्पकारिणी आ
वर्तयामितं रात्रौ फलिनोऽपि भवेदिति ६३
येयंतपस्त्रियासास्य क्रियेवेत्यवधार्यताम् य
त्तेन शक्यं तत्स्वैरी स्वकार्यं रचयेद्बुद्धम् ६४ अ
तः किंतस्य तत्कार्यं यत्स्वैरी स्वस्वयंप्रभः न करो
ति ममेत्यह किञ्चित्कार्यं न शिष्यते ६५ ॥

धार्यतां निश्चीयतां भवतिः अतश्च सम्यक्क्रियदित्युक्तं यत्ते
न सर्वकर्त्रा शक्यं तत्स्वकार्यं सस्वैरी स्वतन्त्रः निश्चितं रचयेत्
६४ इति अस्मादेतोः तत्किं कार्यं यत्स्वस्वयंप्रभः स्वतन्त्रः न
मम करोति इति साक्षात्निश्चयेन मे किञ्चित्कर्तव्यं न शिष्यते ६५

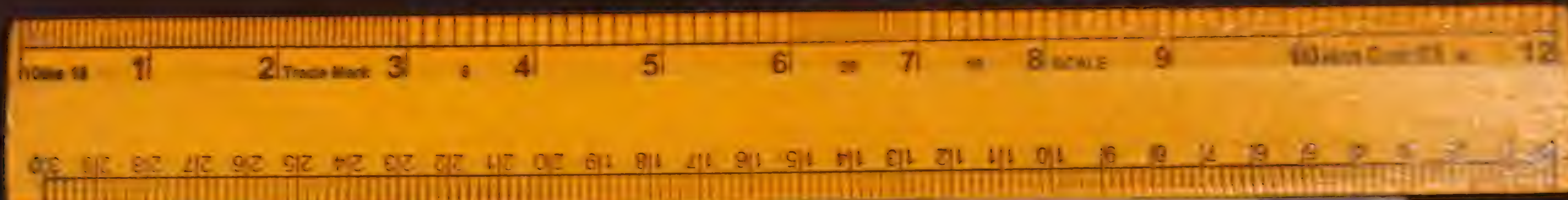
प.सं.
१५३

अन्यच्च क्रियमाणमपिमया तस्मादृतेन किञ्चिदायम
निश्चयेनाहं स्वस्थो नाकृतयति निश्चयेन सर्वपवभवंत
स्थाभवत ५५ अत्रमहान्नसंवादे प्रमाणायति आह
मुनयो विदितवेद्याः वाह्यान्तरसायनान्तरवाह्यसायने
श्चरषादिसम्यत्सामग्रीं श्रुतं रसायनं तदेकप्रारणत्वात्
सर्वार्थसिद्धिसम्यत्सामग्रीतयोरंतरं विशेषमाहुः तदे

तत्र
एतस्यार्थेनवाह्यसंपत्तिस्तथायंवाह्यैकेनवांतरसा
संपत्तिस्तथायंवाहेतिमुल्लेखःसाध्यविशेषेणतयोपरि
यःततोऽप्यवित्ताश्रितिसमुदितोर्यःतत्रवाह्यसाधनसा
चित्करतमाह नत्वल्लितित्वलर्देतद्वर्धनिस्रये करिणो
णिचमात्राणैर्लेशस्तस्याग्राश्रयःसंबन्धोर्नरेन्द्राणांनरं
ब्रूहेतुःकिंज्वर्धतीति मार्गणाःशराःयतोऽग्नीप्रतदीभूतश
पातनसिद्धिहेतव्यवातःकियदेभिराश्रितंभवेत् परोक्ष
शशत्रुलज्जावात् ५८

मृत्पानितानि नूतनं करणानि बुधामदोभजासा
 ऋः यैः त्वत्त्वभीनिषानेष्टासनसंस्थाश्रमाथ
 यन्निहितम् ६५ तच्छस्त्रमस्त्रमेतद्यत्त्वत्त्व
 शेषिसंस्थितं लक्ष्यम् विनियतयति निमेषादेत
 त्तयोयचातर्यम् ७० ॥

तदिति द्वे इतिदेशात् काल
तत्र तथाहि ईश्वरप्रणिधानादिद्विषयवहितविभक्त्युभय
भावापदसौचापदमिति एतदिति प्राप्तनस्थितलेपिडवे
थलक्षणेनात् यन्मुक्तं लक्षणं वेथयति तद्वैशेषिकगो
लादि यच्च दस्तस्थितमेवलक्षणं वेथयति तच्छब्दमसिद्ध
त्वादीनिष्टयगुभयोपादानम् ७ ॥

प.सं.
१८८

प्रत्यक्षारिनिपातनेति वाह्यकरणस्य यज्ञोपास्यमुक्तं
कचिदसंभवीत्याह ग्रन्थेवेति वर्मिते धृताभेयकवचो
प्रत्यक्षमेव प्रतिचाताहेतोस्तृणगणनामेति नैति वा
भावः प्रतीचाताहृजपतितं सत्त्वमिव स्वाभिमुखे
तितं स्वस्यैव प्रहारदानात्तामपि नैतीति तस्मान्महीप

ग्रन्थेव शस्त्रमसंसात्ताय दर्मिते प्रतीचाताह
तृणगणनामेति न वाततो विद्योयं महीपतिभि
७१ तस्मात्सूक्ष्मेतिकयावयार्थं चिन्तं विचार्य
हितमेव श्रोतव्यमिदं वचनं महीपतीनां मन्त्र
कृतं ७२ ॥

भिः शरत्कुर्मात् महीपतिपत्तेश्च
धेयम् ७१ सूक्ष्मेतिकया सूक्ष्मविचारेण मन्त्रमि
शान्तसमाहितदयालतया प्रसिद्धानां सुतोनां वचनं
चिन्महीपतिप्रसम्भावनानास्पदमपि भवतु मन्त्र
समाधिदयादिगुणप्रसिद्धोपि राजपदवीवर्तयामासे
तद्वचनं सर्वथा सम्भावनास्पदमिति ७२ ॥

मन्त्रवचोस्येवार्थतः पदति सन्तीति तत्र जन्मांतरेष्वप्य
न पायिनो नित्याः कामकोयलोभमोदरागद्वेषादयग्रान्त
रवाह्यसर्वस्वनाशहेतवः अनित्या जन्मांतराननुवेयिनी
वाह्यार्थलेशहेतवः तत्रोभयोर्मध्ये आदिमान्मात्मानाह
वाह्यनिवृत्तावपि तदनिवर्तनात् तन्निवृत्तौ सर्वथा वा
ह्यनिवृत्तेः ७३ सर्वथान्तराणामुत्पत्तिप्रतिपादयति ये

सन्तपरयोद्देश्यैव च नित्या नित्यप्रभेदसम्भिन्नाः
ग्रान्तरवाह्या अपि ये सुखा सुखादिमानाहः ७३
ये त्वलनित्यारिपदो न हि ते वाहेन करणजाले
न यान्तिकदापि विनाशं तेष्वा मजयेन कोणिज
यः ७४ ॥

त्वत्विति वाहेन करणजालेन शास्त्रात्
दिनां कामोपभोगादिना वा तथा च भगवान्पासः न जा
तकामः कामानामपभोगेन शास्त्राति हविषा कुरुष्वेत्येव
भूय एवाभिवर्धते इति तन्महाशत्रुजये सखं गज्यासने
पनिवेशात्काचिन्नेत्यत आह तेष्वा मजये इति तज्जया
समोदोत्पादकत्वात् तत्तानर्थापादकत्वात् ७५ ॥

पे. सं.
१४२

एतदेवसमर्थयति थिक्तस्येति स्ववशेवर्तमानान्तरा
नर्थावहानरीन्द्रितोपेक्षयोमानोवाद्यानित्यहरस्या
जिगीषति तस्यवीरचर्योथिक वीरोपिचासौलक्ष्ये
थिक्कार्हाः लक्षणातनस्यसंशयितत्वातदवेधेकिं
मितिवीरचर्यामितिधनितम् ५५ हरस्येति वाद्याः

थिक्तस्यवीरचर्योयोनिन्यानानरात्मसीपस्यान
द्वितारीविजिगीषतिवाद्यानित्यान्तरस्यान
हरस्यशत्रुवेधात्किंनामजितंभवेन्महीपतिना
तजितमित्यवधेयंयेनेहामुत्रजयलाभः ५६
आसत्रशत्रुवेधात्सर्वविजितंभवेन्महीपतिना
विजितेषांतरशत्रुष्वैलोक्पजयोपिदिनकिंति
त ५५ ॥

वोहरस्याः किंनामजितमिति परिमितभूप्रदेशजया
तस्माद्दीरेरित्यवधेयम् तजितंतत्रजयसंभावनावि
यस्यजयेनइहामुत्रजयलाभः सचरागहेषाद्योतर
त्रयः ५६ अवधानफलमेवपुनरप्याह आसत्रेति स
तेहिकामुत्रिकलक्षणम् त्रैलोक्यजयइन्द्रराजम्

मात्रफलार्थमुद्यतस्यतदानुसंगेपणोपामपिस्वयमुपनम
तीत्याह नित्यानोरेति अनेनध्यानोभूपत्वमिति सूचनार्थं
सभूपस्येति किमिति प्रयत्नवतामपिभूमेदृष्टापतेस्यस
यमुपनतत्वमित्यत आह देवीयमिति अयिष्टावदेवता
पानकेवलंमृच्छेतादिद्रुपानुत्तलक्षणेवेयमित्यर्थः वै

नित्यानंतरशत्रुजयेमर्हसभूपस्यहस्तलमेव
देवीयमतोनदिनहिकदाविदपियातिवैकृतम्
५८ तस्मादिजयीराजाबुद्ध्यामातेननिश्चयं
ता वाद्यान्तःकराणिप्रनात्मवशेस्यायेत्य
यमम् ५९ ॥

कृतंचलताम् ५८ फलितमाह तस्मादिति विजयीविज
यकामोराजास्ववशवर्तिबुद्ध्यामातेनकारिणकार्यविवेकं
विधायविवेकफलंप्रथमंवाद्यान्तः करारिपुर्गस्यात्
वशस्यापनात्विदध्यात् तज्जयेवचरागहेषादिजय
विविधितः ५९ ॥

प.सं.
१५०

नखलजितान्तरशत्रुं वासः प्रभवति कदाचिदपि

८० इति संस्थिते द्रष्टव्यो विचारः चरिते नरक्षणी

येर्य वाह्यारीणामपि चैतदेवमुत्पन्निनाशाय

८१ यत्तु बलद्वयवहितमनरितसनागतंचरि

पुसंतम तदंतस्याशेषस्यादोशसंज्ञमंहितहे

योगे संस्थिते मये ॥ सकृत्तिष्ठिते रदंथेयम्

पेषः पतदेवेति वाह्यान्तःकरणियविजयाखं व

अत्र हेतुः यत्त्वलिति अन्तरितं स्वात्मनोभिन्नम्

संनैतद्विलक्षणम् ग्रहसंख्यवदितं प्रवित्रमागतं

महदनयोरन्तरम् तस्याः प्रोष्ठस्य वाह्ये लक्ष्यमावेष्टे

वाङ्मयलक्षणं संप्रदत्तम् ८३ ॥

वानारजयलदाल प्रसन्नमानः

तत्त्वसमस्तमकृमिदृष्टीयस्य राथनतत्ताणकरांत

तथ्यमद्वारोपक्रान्तमपि पक्षकषायवेद्यमिति सर्वानुय

हायस्युतप्रकारमाह नकरोतीति कश्चिदेतिसम्यक्च
 नोपेयन्ननाम वचरतिरमणमकेनयेति इति

तद्वैद्यलक्षणम् तच्चतुर्विधमस्य राज्ञान् करोति यदि

तमन्तरावृत्त्यादिरमालाचटितास्यानकरणादिस्वराच्चा
परिनामयोगनिताकरोति तत्रमन्तरमालायादियन्ता

रादिनासंयोगिताकिराति तत्रप्रक्षरमानायादिहान्ता
एतेष्वपंचाशद्वर्णाः संतेष्वपनगणितकारः अतिपंचाश

एकानपवशिष्टाणाः अतएव अनुरूपितकारः शतपचाश
च त्रैजानलोमप्रतिलोमक्रमेणेति शतं वर्णजायने च

तत्तच्चानुलीमन्त्रास्तान्मन्त्रानुलीमन्त्राणां शोचन्तवन्तान्माधवा ५

न करोति तत्कर्म नरागतोऽपि हितं यदा त राक्षसा

ग्रन्थमालाचरितार्थसंग्रहप्रमुखेन ५५

गोष्ठकंचेति साष्टसंख्या जाता नायते कश्चमेरुस्यानीय

इति सद्गुणैर्वीजस्थायीणां दशवती मातायस्याः प्रतिमा

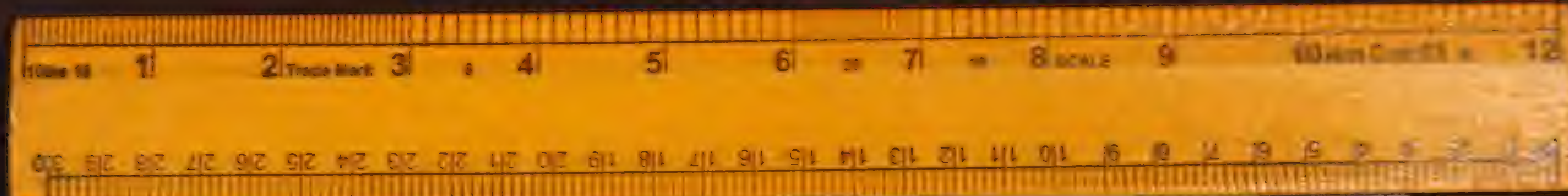
रुद्राक्षदिमालाविरचते अथचत्वीजस्यालोच्युहर्तव्यं

प्रतिवर्णेशिरस्यनुस्वारद्वयानमश्चानिभीषदेवतामवे
 न्नेतिरेवमतिरामं सपञ्चनरामनरुचभीषदे

आरोविधेयश्चिरदस्य मथवात्तरमात्तातलदभीयद

मन्त्रलक्षणवृत्तिरुदात्तादिर्वाजप्रतियोग्यः य
नर्णेनविभेदयन्पदेति नविमन्त्रलक्षणः न

सचायेनाभिप्रेतपवाथवाते तद्विषयान्वयादात्तं तत्र

प.से. १५१ चपरसाथनेपात्राणत्रविचारोपयोगीत्पुनर्वि
 विनेति ८३ अत्रापिशेषसंस्कारार्थमाह सम्यक्
 स्थानानिमूलाधारमणिपूरस्वाधिसनानाहृतवि
 आत्तात्वाविषट्चक्राणि तेषांसम्यक्स्थापितानि
 मानुसारेणयदावर्णानांतत्समुदायवृत्ताणोपदा
 ह्यरेयदासुवृत्तासज्जायते अथचस्थानाक्रम

सम्यक्स्थानाक्रमणादवर्णदानंयदासुवृ
 सज्जायतेतदानीमतन्नाभावपरिपंक्तेः
 ८४ ॥

दातादिस्वरोच्चारपूर्वतात्वादिसंस्थानाक्रमणेन
 सुतंत्रयथानरायदायितात् यदुक्तं मनोहीनः
 रतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तो नतमर्थमाह सवा
 ज्ञोयजमानंदिनस्तियथेन्द्रशत्रुः स्वतोपराथाति
 रिपुपंक्तेरितिवाह्यानरसाधारणम् ८४

वाचकस्ववृत्तपदेवतेतिकर्तव्यतामुक्तायतदात्ताभीष्टदेवस
 वृत्तंयथानार्थवदंस्तत्रापिसर्वाथारसर्वाभीष्टसर्वार्थदायिणंभु
 विसुस्ववृत्तमुपलक्ष्यंश्रुणुस्ववृत्तमाह कतेति यचलि
 तमितिक्लेदः त्रिलोचनमित्यनेनसर्वविलक्षणमाहेश्वर्य
 द्यातकामाकलादयोपिपृश्यन्ते पार्वतीपतावित्यनेनतत्ताद

कृताचलितंविज्ञेयत्रिलोचनेपार्वतीपतौशंभौ ह
 त्कजमयंगमितेकाचिन्नाशत्रुसङ्गस्य ८५
 यत्रामस्मृतिमात्रादृश्यास्यतेनसङ्गातः त
 स्मिन्भगवतिहृत्स्थिकावार्ताशत्रुवर्गस्य ८५

चारिणीसापिथेयेत्युक्तं कजंकमले त्रिमितिशतभासे
 नसात्ताकृत्यशङ्कान्विते ८५ अमीहभयवज्राणेच्चारैण
 चूर्णमानः कतिराह यत्रामेति येष्वयते कृदिलंगत्तुतिप्र
 विज्ञातमेवयावतीत्यर्थः नामस्मरणदिदंहृत्स्थिकिमितिद
 एवपुनिकाव्यायोज्ञेचितः ८५ ॥

य. सं.
१५१

अथापि च चित्तेति उपचारः प्रजोपकरणं विधुमुज्ज्वलं
नाम तदायित्वमुक्तम् ८७ विस्फासकार्यं तत्त्वद्वयमा
यचेति लक्ष्मीकांते पार्वतीपतिवत् भुवनपतौ भुवनो
देमावहे ८८ सम्पत्तिगति चतुर्भुजेशति चतुर्वर्गद्वयि

चित्तेपचारिविधिना सम्पत्तेश्च जितेन विधुमुज्ज्वले
आकाशपुष्पतलनां सर्वविद्याः प्रयास्यन्ति ८९
प्रयवालक्ष्मीकान्ते भुवनपतौ हृत्कजं समापजे
कांकां न सिद्धिं च लालभते मर्त्यः सुदर्लभामम
भैः ८८ सम्पत्तिं तस्मिन् विनियम्य चतुर्भुजेश
हा पुरुषे कृतकृत्यस्य वता होका चिना शब्दस
हृत् ८९ ॥

चनार्थं महापुरुषेशति सर्वान्तर्यामिनात् यत्तिष्ठ
प्रथमो मध्यम उत्तमश्चति पुरुषा मेदिनस्योपिष्टयक
तत्त्वमहापुरुषात्पवमर्शात्मनो नवद्विरिति ९०

निराकांक्षतासिद्धये शर्मभयोर्या नमाह तत्रादौ मदेश
रस्य शान्तमिति शान्ते संयमिता तज्जटुर्धौ च्छेदो जटा कला
पः उमात्रवामं गौरी गृहीतवामभागममलं कर्षय वलं प
श्रुपतिं जीवपतिं कल्पे प्रभातवेलायां ध्यायेतेति प्रथमपुरु

शान्ते सोमकलां चित्तं विषयगा संसृतं नृदेन
तं पद्मासीनमुमात्रवामममलं शार्ङ्गलक्ष्मीम्
रम् भस्माद्भुलितविग्रहं कणिफणावदोर्ध्वं के
शं सरेः सन्नडाज्जलिभिः स्तनं पश्यति ध्याये
त कल्पे मुदा ९०

सप्रयोगः स्वस्याशेदासीनतां सत्त्वयतीति स्थूलोष्ण तत्त्व
स्तु परमार्थतः कथमणम्यननिसयत्नमिति सत्त्वयतीति
अवाप्तस्वप्नपरमार्थानां नपितदोरात्तादित्य
भिप्रायः ९० ॥

य-से १५३
विशेषाद लक्ष्मीमिति लक्ष्मीमित्यादिना सर्वतोवासा
तात्कर्तव्या नरकलनाशून्यतंसूचयति पातोदमिति
एणागतियोगतासूचयते अतएव शरणगमनप्रकार
अमुष्णपादकमलमिति ध्यायेत्तु तमपुरुषप्रयोगः
स्वात्रेन्मात्रं सूचयतीति वेद्यम् अत्र च सोमकलादीनां

लक्ष्मीपद्मकराक्षितां शशिमुदीमालिङ्ग्य पीतो
वरः शंखचक्रवरंगदां सरसि जंदोर्मिर्दधानः कृ
ती मायाशक्तिवशीकृता खिलजगद्भूतिश्च कृ
सक्तविर्यः पातोदममुष्णपादकमलं ध्यायेद्दृढ
त्रेमुदा २१

चक्रादीनां च वैभवसूचकानां शक्तिस्वरूपतानि रूपा
सङ्केताश्च विवरणरूपं यन्मगोरवभयाच्च वितायते
ज्ञाभंगप्रतयास्यादिति तत्र तत्र विषये वस्तुनिर्गच्छन्
पिवांती नियच्छाम इति बोध्यम् २१ ॥

इत्यमिति वचने प्रतिज्ञातं तस्याश्चेत्तदेतया सहेतक
मित्यक्तम् मृदङ्गास्वावितयाः सौम्याः २२ अतमि
ति अतमवधारितम् अस्यानेपि वा विमृश्य कौयोक्त्या न्य
योतम इति मृदङ्गावित्तप्य यद्यपि विदितं ह्येतो भवान्मि
तया त्रसक्तः तयापि साधनार्थं च तत्र ह्मज्जनार्थं रण्डेय

इत्यनिशमवचने सम्यक्तस्य सहेतकम् मृ
दङ्गा पुनरेवामोराज्ञानं तेन निजपत २२
अतस्वामिन्नलायियः क्षणमर्हसिनः प्रभो त
वापि साधनार्थं भोः शिष्यातां शिष्यातां दृढं २३
स्वयंच सज्जतां सजेत्यर्थेन यगामिनी नये
नेव सदा चर्यं नयज्ञो जयमावहेत् २४ ॥

यास्यान्नया शिष्यातामाज्ञायातां तदा ते पश्येदिति २५
स्वयंचेति सज्जतां सज्जीकृत्यतामिति भावे बुद्ध अत्र हे
तुः चर्यं यमिति नयगामिनोति परोपदेशार्थं सिद्धसा
धानामपि चर्यं यैव साध्याम् यद्यदा चरति श्रेष्ठ इति
न्यायात् २४ ॥

प.सं.
१५६

राजोक्तमुपसंहारव्याजेनानुमनते करोतीति सक्ति
तपस्त्रिया सन्तोषनक्षणाः प्रीणितस्तर्पितः नयापन
रितिप्रतिपत्तापेक्षयापनयग्रहणमयावदिरियवोः
प्रस्तानसुस्तावक्तयमेकस्यजयसिद्धिरिति १५ अने
मन्त्रितंमन्त्रणादितिस्वशिक्षापालनादनन्तरं विधि

करोतिसर्वमीशानः प्रीणितः सत्क्रियाभरेः
नयापनययोः कर्ता सर्वतः सर्वशक्तिमान् १५
ग्रथेवाचपुनराज्ञासमस्तुक्तं त्वयानञ्च सज्जे
स्मिविधिवत्सम्यग्निः श्रितोस्मिचसर्वशः १६
सन्तोषवर्माविज्ञप्तिशिरसः सत्क्रियेषुभूत स
मायिदृढयन्त्राचलत्वेयोभवाग्नदम् १७

ति नीतिशास्त्राकरीत्या सम्यगिति अन्वलेपेननि
जयसिद्धौस्वाभिप्रायेण १८ जयसिद्धिदैतेस्वाभि
माह सन्तोषेति सन्तोषादीनांययोचितसन्निवेशात्
पनेनान्योन्यापकारितयासमानफलत्वं सूचितम् १९

दृढभावनयासम्यक्फलसिद्धिरितिभावनामाह इयमेवे
ति १८ वीक्षतामिति स्वयंविद्योतेति स्वयंशब्दोभित्रक्रमः
तत्रवायमाशयः यत्स्वयंविद्योतातदस्मादस्मिनोरथपद
वीमपिनाप्यारोहति किंप्रनवीचीति वीक्षणेनैवतस्य

इयमेवक्रियासाधीवाच्याकिंनहोनया ३
शप्रसादनास्यत्रसन्तोषेकार्यमर्पितम् १८
वीक्षतांसमदेशानः स्वयमर्पितसत्क्रियः स
र्वेश्वरः सर्वसाक्षीकिंविद्योतेतिप्रीतिद १९
अथरात्रौव्यतीतायोविभातेकल्पएवच सेन
योरुभयोः सम्यग्वाह्यतिरजायत २० त
थाचतेहेमितिरेययामेनेजनस्तदा मृत्पवि
नानजातेतेवियोगसमपयास्यतः २१ ॥

प्रतीतिरिति १९ अथेति कल्पेप्रभातवेलायांविभातेकि
ञ्चित्प्रकाशमानायाम् बृहस्पतार्यंरचनाविशेषेणाव
स्थितिः २० तथाचेति मेनेवमेने उयसर्गाणांतर्द्वयो
तकत्वात् वियोगविशेषम् २१ ॥

प.सं
१५५

अत्रेति अन्तरेवेलायां उददृश्यत उच्चैः सर्वसमतमदृ
शमस्येकः कश्चिद्विषय इति सत्यतमुक्तत्वमाननाय
म् स्थायिनोऽस्य निर्गच्छन्त्याः सेनाया अन्तोर्मयादापि
दोनवभूवनिर्गच्छन्तेवजातेत्यर्थः हेतिप्रसिद्धौ २ अ
त्र प्रवाहत्वेमहाराववत्त्वं च दर्शयितुं गङ्गादृष्टान्तः

अत्रांतरेचसमदृश्यमदृश्यत निर्गच्छ
त्याः स्थायिनोऽनः सेनायानवभूवद १२
गङ्गेवसामहारावनिर्गच्छतीति उक्तममः अत्रि
नवभूवदृष्टेः सृष्टिर्वाङ्मात्रजापतेः १३ प्र
तिपक्षचमः सापिसम्पत्वागामिनीवदः छि
न्नमूलाभवत्तर्लहिमस्यावेवनिष्पन्ना १४

तद्यद्दत्तं अनेकविधैश्चिदं च दर्शयितुं सृष्टिदृष्टान्तः
प्रतिपक्षेति वदप्रमाणपिच्छिन्नमूलाशीवमभवत्
दृष्टशब्दार्थः अंतवत्तेदृष्टान्तः हिमेत्यादि यथाहिमस्य
नदीहिमवपाये मूलच्छिन्नमूलाशीवमभवत् १५

आयानीति आयातवर्णनमिदम् समुद्रतावायुवशात्क
पमानायाः पताकाधजपताकापवाग्निशिखास्ताभिरुज्ज
ला अत्रापिसयोनाशवत्तेदृष्टान्तः दग्धप्रायेति ५ इतिप्र
तिपक्षचमत्वागमनं निर्वर्णयप्रकृतमेवाद ईश्वरेति ईश्व
रप्रसादाविर्भूतं तत्तेन स्यायिसेनं कृतोपीति अगण्य

आयनीसासमुद्रतपताकाग्निशिखाज्ज्वला
कोलाहलसमाक्रान्तादग्धप्रायेववद्विभाः १५
ईश्वरप्रीतिसेनं तत्कृतोपागतसङ्कृतम् द
ृष्टेतस्यसमदृश्यताकाधजशोभितम् १६
सम्पूर्णसाधनं तस्यशिखाशेखरभूषितम् स
दस्रज्वलिताकारं तेजसासमलङ्कृतम् १७

त्वादन्नताच्चकृत इत्यदृष्टदेतकमागत्यसमृद्धितंदृ
ष्टे प्रत्यक्षमभवत् ८ सम्पूर्णंति सम्पूर्णं चतुरङ्गशक्ति
सम्पत्त्यादिभरितं साधनं सेनासर्वचतुर्लङ्घाभिः शेषैरेष
भूषितम् वास्यान्तरालसमस्यमाह सदस्तेति तेज
सेति च १७ ॥

प. सं.
१५६

तदेवाह यदिति यत्स्यायिसेनं तदिति यायिसेनं स
नंससामशीकं परभूयपरभवमाण नष्टकल्पंविशीति
मिति यावत् ८ सङ्गतैरिति सङ्गामालोकिभिः कौतुकि
समेशितिसर्वार्थसमशब्दस्य सर्वनामत्वाज्जसः शीः
ति सावेलासङ्गामवेलासादाच्छरदृत्तप्रारंभः सायस

यत्पापतद्रियोः सेन्यं ससाधनमपिदुतं परभूय
गतशीकं नष्टशयमभूत्तणात् १८ अहोसमह
दाभ्यर्त्यदृष्टोत्तत्रसङ्गतैः शलभारववातेनत्त
णात्रष्टाः समेपरे १५ सावेलाशरदारम्भः सादा
दासीयतस्तदा लीनेषुकेकिरिपुष्टज्जम्भेरा
जहंसकैः ॥ भजच्छपताकाश्रीभरितास्तस्य
सैनिकाः विचक्रमुत्तमोभंसेस्वयंभातिरेवे

लीनेष्विति शर हः ॥ ॥ दारम्भेकेकिनेगत
लीनेराजहंसोऽज्जम्भनेरिति राजहंसोऽश्वराज
॥ ३ ज्जम्भणमेवाह भजेति विचक्रमुर्विविधं
धयाचक्रमुर्विक्रमेणवाविजङ्गः यथायान्नरस्याः
इति ततश्चरवितेजोविस्फारेकृतस्तमंभितिष्ठान् ॥

दिदृशति शत्रुसैन्यपाणिशकलातविधिर्देवसपवर्गम
र्वन्नातस्याः पातेस्वसनेसतिपौरुषमेवदयस्तस्मिन्मने
जडशयेसतिसेन्यपाणीनांविशकवितप्रायत्ताव्यवल
ग्रहणंतच्चदैवशिमपातेदेतः तच्चपौरुषाश्चजाशदेतः
ततश्चजयलक्ष्मीः शिथिलाकण्ठानतशालाप्रभंस्वरदा

दिदृसेन्यपाणिशकलादिधिरशिमपातेमंदेय
पौरुषद्वयेशिथिलाजयश्रीः चङ्कः स्यात्त
मरुपौरुषमुच्चरशिमसत्पाणिगमममलंशु
माचकाहः ॥२॥

णार्थमाचकाहृतमेवायातमाकाहं चक्रं यतोसौ
चङ्कः स्यात्तः मण्डलान्वाचरन् यतोसावरुपौरुषद्व
यः उच्चदैवशिमशक्तपाणिकमलंशु पादिकावित
थिप्रशरणासारत्वायंकंचित्यभूमाकाहः तेष्वेत्यतिश
योक्तिमृतासमाशक्तिः ॥२॥

प. सं.
१५३

शत्रो जयलक्ष्मीः प्रभुं प्रियतेत्यतः शत्रो जयलक्ष्म्या विरहितं
लितं प्रवृत्ते गृह्यतां वयतां प्रहृत्यतां पश्यत गच्छति इति
वित्यादिकलकलेन गतजीविते मृतकले च तेजः शत्रो
मूर्तिर्जयलक्ष्मीवृतः उदारचरितः अदृताशयः जयलक्ष्मी
शत्रोपि तावदृताशयपनं जीवनमेव स्वीकर्तुमाच

शत्रो प्रिया विरहिते च लितं प्रवृत्ते कोलाहलेन
मदतागतजीविते च राजामहो महितमूर्तिरु
दारशीलः स्वीकर्तुमेन मदताशयश्चाचकार
११३

ह. अयं भावः असरविजयो नामासौ यदि पुं प्रियाति
ज्जनाशयतीति देवविजयितादस्य पराजितमस्ति
कृत्य स्वाज्ञाशासनाद्विः तं हता च स्वप्रणमना योने
यतीति स्वीकर्तुमित्युक्तम् अत्र वादताशयश्चिदेव
विशेषणम् ११३ ॥

वाञ्छतीति शिरश्चिच्छेदेत्यत्रास्येति शेषः अस्यापियोः यतोमो
मन्त्रयीः ११४ हा हेति चेति हासाहसं माकाधोर्माकाधीरिति
स्मिन्निति वदत्येव नैरणागत्य तस्य शरीरं शकलेशकलं क
तम् ११५ ननु मदतनोचितेष्टाय त्रभाशयानुसारेण विना
पियत्रैः कृतमित्यत्राह नदृष्टमिति सम्परायेमादसिक

वाञ्छतेव तथाभूमे कश्चिदागत्य मन्त्रयीः शिर
श्चिच्छेदत्वेन तीक्ष्णधारोणसत्वरम् ११४ हा
हेति च वदत्येव शतितस्मिन्नवदते आगत्य वद
मित्यस्य शरीरं खण्डशः कृतम् ११५ नदृष्टं
सम्पराये राजा लङ्कनं मृतम् यथोचितं प्र
चरतां नियती राजतेतरम् ११६ ॥

कर्मलक्षणेणो भुवं सत्त्वात्तज्जगाम अत्राणां तज्जगामः
यथोचित्यमिति अयम्भावः स्वपदस्थितानो सन्तेति य
तिपातनं यो भते नियतलङ्घ्यं ज्ञात्वा के समस्तकर्मणि तस्या
लने कृतः शस्त्रादिपातनेन शक्तिरिति सा कृतो राजययराज
यो कृतश्च स्वामिभृत्यववस्था कृतश्चापि प्रजास्वार्थं ११६

प. सं.
१५८

शत्रौ नष्टे साहसमपि नष्टं व्यवस्था च तत्तलमेव जातेत
युगलेन ईशाशेति ईशो भगवति यासावाशाभावना
च योसाववश्यंतदनुशेणाहंकार्यान्तयास्मीति वि
सः सपवप्राग्वंशः प्रादिभागपववंशे च लस्थितिहेतु
नवव्यस्तत्रोदयमानो योसाविनकेतनो रया विभावे
रुणस्तथा उदयमानः प्रातोदयो योसाविनो राजा तस्य

ईशाशाशवासप्राग्वंशोदयमानेन केतनात्
तमोरोधंसिते मूलात्तमिस्त्रायां दतत्विधि ॥
समाधिहृष्टे लोके स्मिन्नयद्युष्टमहोदयैः य
वितानर्थविधस्ते राजभास्वान् राजत ॥८

तनात्ताकालक्षणात्तापात् तमपदापि सस्मिन्
सिते पतिते तमिस्त्रायामनियतिलक्षणायां कस्य
नष्टेशाभायां जयपवव्युष्टं प्रभातस्तस्य महोदयैः
वलोके समाधिः संयमादिः प्रभातकालीन नियमः
ह्यतां यथा संव्यवहारवर्तनीवर्ततां जात उष्टसता
वर्तिता नौचिती राजाधिकारिणो वयथात्तावो यत्ना

वरूपे चैर्वीषणा यच समाधिसेन हृष्टे उद्घाटित प्रतोद्गारा
दो लोके सति अखितानर्थानां चोरोपद्रवादीनां विशेषेण
नाशाय राजसूर्यो वराजत उदयादिशि खरसिंहासनस्थ
तः प्रचकाशे ॥८ सच्छावररचनां शिवावहोर्वापराधि
तो मदत्तष्टे विमृशति यस्मादिति यस्मात्तत्तमराजदाय
दिदं वक्ष्यमाणं समतिभिर्ग्ये किमिच्छाद सन्नो घतपस्कि

यस्माद्येयमिदं सदा समतिभिर्नासौ क्रियाका
णो योया सन्नो घतपस्कि याशरणवागाद्यैस्त्रि
भिः साधनैः नो सिद्धात्तायेन सन्नतरास्तेषां
सपवेशरः स्वानन्दं प्रददाति कैवल्यकथासिद्धी
र्ददातीति ॥८

यादीनोत्पाद्यैस्त्रिभिः साधनैः क्रियानश्रित्य साका
पिक्रियानास्तिरिति यद्यततो देतोर्वा जनिविधायनेरा
स्तात्पर्यवन्तेषां सपवेशरः स्वानन्दं ददातीति किमेत
द्वाच्यते भूः ससिद्धोर्ददातीति उक्तं यत्तन्मन्त्रविभावेति
यदिवसिद्धिदानमिति स्वानन्दं ददाय परस्वत्पादनासंभवात्
समिति संप्रदानभावः ॥८

य.सं. निगमयति इत्येतदिति महार्थमहाभिप्रायवद्भवति
१५५ यत्रचहृदिस्थितोर्ध्वानुसन्धानेन हृदयपालिते कौस्तुभे
दिश्येयथाविसर्गविभाति उदारकीर्तिस्तथासौविभाति

इत्येतदुक्तं विमलं महार्थं सन्नोषरत्नं परमार्थ
सिद्धौ हृदिस्थिते यत्र विभाति योरे विसर्गयथा
कौस्तुभ उच्चकीर्तिः १२० इति श्रीवीररत्नशे
खरशिखायां सन्नोषरत्नाख्यं सप्तमं द्वादशम् ७

सुनासदस्यार्थतेत्यर्थः १२० इति श्रीवीररत्नशेखर
खरशिखायां पदसङ्केताख्यं सप्तमं प्रभेति शिवम् ८

ॐ श्रीगणेशाय नमः अथ यदुद्दिष्टं बुद्धिप्रेषानुवर्तनमिति
अष्टमं द्वादशं तद्वर्तितमारम्भः अथेति तत्र च दोषो योधिक
इति सर्वसाधारणम् अष्टमं गुणायिक इति विधि विषयम्
तयोऽनुवर्तनं तदाशयानुसारेण कार्यप्रवर्तने तथाचमन्त्र
विधि विषयमाह वित्तं वन्यवयः कर्मविद्याभवति पञ्च
मी यत्तानि मान्यस्थानानि गरीयो यद्युत्तरमिष्यन्वानां त्रि
षु वर्ततेषु भूयः सिगणवन्ति च यत्र स्यः सोपि मानार्हः शुद्धो

अथाष्टमोऽष्टाविंशतां यत्र सिद्धिः प्ररः स्थिता यो
दिष्टा चोपरो यो यज्ञेष्टप्रेषानुवर्तनम् १ ॥

पिदशमौ गत इति च सखातो भूयः सिप्रकर्षतो गुणवेति
चेति सेयं द्वाष्टमी यत्र विंशतां यदर्थमाह तं सिद्धिश्चाह
वर्गलक्षणप्रतः स्थिता स्वयमुपनता भवेत् अथ तदा
चरणसिद्धिरर्थशान्तिः प्रतः स्थिता परलोके समीपस्या भ
वति तामेव द्वाष्टमी यतियो दिष्टेति उपरो यथापातरम्
णो यवस्तुक्तं चित्तस्थितं सप्तमं द्वादशम् तदेव पर्याया
न्तरेण विशदयति यदिति १

प.सं.
१६०

तल्लामाह येयमिति येयं सर्वार्थसन्धातरिपर
इहामुत्रापिरुचिरभिलाषोऽथ तावज्जनैरसावुपरोध
मतासावेवोपरोधइत्यर्थः अयंभावः ययारुचासर्वार्थ
तापरमेश्वरः स्यादसावुपरोधः कासावित्याह वागित्या
वाकायेनमत्ताचयोचितो ज्येष्ठप्रेष्टानुसरणलक्षणा
वसर्वमनोनुरन्जनकरीतिप्रत्यक्षतः फलकथने परो

येयं सर्वमनोनुरन्जनकरी सर्वार्थसन्धातरी हाम
त्रापिरुचिर्भूतावयज्जनैर्वान्जरी संस्क्रिया सा
धीसत्प्रकृतिर्यया सकृत्तिनः सन्मानपात्रं शिरोभू
वासावुपरोधइत्यभिमतवाकायमप्यौचितो २

लमणाह वाहेति वास्यशेथनमानरशेथनं चेदमे
स्याएवचसौशील्यहेतुमित्याह साधीति तद्देतत्ता
मेवासौ सा अपिच ययैवतेपिसकृत्तिनः सकृत्ताप्र
दादेवादयोऽथनासतां मानपात्रं मान्याः अथवासकृ
मपिययैवसन्मानपात्रतायया सकृत्तस्यापिभूयात्
यतोसौशिरोभूषाभूषणानामिवसङ्गणानामियंशिरो
षणस्थानीयेत्यर्थः २ ॥

अत्रैवचदृष्टप्रतीतयेमनुप्रमाणायति यथोक्तमिति यमप्रय
मावतारेस्वायम्भुवमनौमाहेस्वरीदयाविराजते सर्ववर्णाश्र
माधिकारसमर्पणात् तत्रदमेसंश्लेषभागिताच्चास्पदयापा
त्रत्वम् अतएव नोस्माकंसर्वेषां नमो नमस्कारादंतयाश्र
यणीयः तद्वचनमर्थतः पदतिप्रयमुपरोधः स्वस्ववर्णाश्र
मक्रिया स्वस्ववर्णाश्रमाचारपालनमेवोपरोधइत्युच्यते न

यथोक्तं तेन मनुनायत्रैशीराजते दया नमो न
श्रोपरोधोयं स्वस्ववर्णाश्रमक्रिया ३ यासौव
र्णाश्रमश्रेयः कल्याणोक्तमन्जरी कालेफल
तिभयानाममृतं परमोमिति ४ ॥

द्विदृष्टादृष्टहेतुं विना कश्चिदपि स्वस्ववर्णाश्रमक्रियासक
ष्टसाध्यासप्रवर्तते इत्युपरोधएवसा २ स्वस्ववर्णाश्रमक्रि
यामेवानुवदति सिद्धिहेतुताकथनार्थम् यासासिति या
सौक्रियाकल्याणमन्जरीयतोवर्णाश्रमश्रेयः कल्याणमा
र्णाश्रेयः श्रेयः साधनम् मन्जरीतारोपणेदेतमाह काले
ति भयानामपरोधवतां परंश्रुतापादकमोमिति अमृतं फल

प. सं.
१५१

ति अयमर्थः उपरोधमेकालेकालेपालितः स्वाचार्य
रचयति सचपालितः अदिहारातत्वावात्माभक्त्युद्देशे
माहृतस्वरूपमोक्षारंफलतीति ४ अतिश्रेति लक्ष्यति
लक्षणयाभियन्ते यथाअयमुपरोधात्वेत्यर्थः सद्धर्मप्रति
सदितिसदात्वाद्यो धर्मः सत्त्वः सर्वधर्मातिशयीपर
विमर्शाभियः सचधर्मलक्षणयोगाद्धर्मइत्यभिधीयते
यथासन्निति हृदयप्रकाशे भवनक्रियाया भवति कति
वक्रियाविमर्शः स्वस्याक्षमिताचविस्मयित्वा रश्मिस्त

अतिश्राणमुमेवायं लक्षयत्यमलात्मस स
द्धर्मप्रतिमासेयमुपरोध इतीरणी ५ ॥

पक्षम् धर्मतं च भगवता याज्ञवल्क्येनायप्रतिपादितं
चारदमाहिंसा ध्यान स्वाध्याय कर्मणां अयं उपरोधो
योगेनात्मदर्शनमिति अत्र वाच्यं न वक्तव्यं प्रतीति
प्रतीतोऽस्य लक्ष्यमिति भिन्नं संशयितव्यम् तस्य सद्धर्मस्य
मार्गायमुपरोधः च नो भूतः सद्धर्मपदार्थावपरोधश्च
अयं चार्थः शान्तोदानश्चि अद्वाभक्ति ध्यानयोगादेव
तिवश्रुत्यार्थतो लक्षितम् इत्याह इतीरणीति अमला
त्मेनेनः तथात्मनामविद्यासेपिनकश्चिदेव इति भावः

अत्रैव दृष्टान्तयति यथाहीति जनताकालवशेन कर्कशता
तसंयोगः इति दृष्टान्ते दांतीति केतस्वातन्त्र्यावोयस्य चाणम
लावेशेनावोधापतावपिशक्तिपातवशेन निमित्तविपुलभा
समयस्वरूपवोयकलनयातदारोहणेच्छया तत्रियतस
दृष्टाक्रमणमिति ६ अत्रैव समाप्तासिद्धये समानता

यथादिद्यनतायातं जलं हिममितीर्यते सद्धर्म
द्यनतैवेयमुपरोध इतीर्यते ६ यथावाद्यन
तायातं ब्रह्मकृत्स इतीर्यते यथाद्यद्यनताया
त उपरोध इतीर्यते ७ ॥

तीयं दृष्टान्तमाह यथावेति ब्रह्मसिद्धिदानन्दलक्षणं
कृत्स इति संस्थानाभियानवन्मूर्तेवस्तु तथातमूर्तेषु
तदन्तं सूचयितं भगवान्नामसमाह कृत्सिर्लक्षणकः
देवानमूर्तिर्हृतिवाचकः तयोरेकं पदं ब्रह्मकृत्स इत्यभिधी
यते इति अयं सद्धर्मः ७ ॥

प. सं.
१९२

चनतेषां सत्त्वतां समर्थयति शादोति असतेषां
सम्भावनाशादाम् सतेषां सत्यतासम्भावनाकोटि
तयोरादित्यं सत्त्वमवाधितम् तत्त्वचयडर्मेयेन सत्त्व
त्यक्तम् सचेडपरोथादहिहृतस्तदान्यः कश्चिन्निति
रोधपवासावित्यर्थः ८ दिवडंसवडमिति न्यायेन

शादुकोटित्यरादित्यं सत्त्वमुतिभिरीरितम् त
त्त्वर्थमेनवान्नायडपरोथादहिहृतः ८ प्रत्यक्षं
वापरोक्षं वा यत्सत्त्वर्थमगोचरं सोपरोध इति प्रोक्तं
मुनिभिः सूक्ष्मदर्शिभिः ९ यस्माच्च तच्च नीभूते
नानाकारविराजियत अनुवर्तनमित्युक्तं पर्याये
णपरत्र च १० ॥

स्मत्पापितदेव साधयति प्रत्यक्षं
ति प्रत्यक्षं लोकनिन्द्यापरोक्षमोक्षरभयात् यदसि
स्यकंसत्त्वमस्ति प्रतीतिः सपवमुनिभिरुपरोध इति
कर्षणमर्थमप्रावलेनोक्तः सोपरोध इति पादश्लो
यिः ९ नानाकारेति अग्रे विषयदर्शनेन स्फुटीभविष्य
रेति नीतिशास्त्रेषु पर्यायेणेति शब्दसिद्धमेवासाधयते
व १०

विषयदर्शनायेपीदिकामारचयति येयमिति भवस्य सर्वो
त्पादयितुर्महेश्वरस्य तदपरमूर्तेर्वाविधातयेयं संसारमोक्ष
रासद्वयवस्थात्रत्यादिकोटात्ता न्यायी नतालक्षणं त
स्याग्रयमुपरोधः पाणः शपथवन्तो नेनेव पाणवन्तो नाः सा
स्थितिमतीत्यर्थः अत आह मूलमिति याकर इति च कथ्यते ॥
विषयदर्शयति सेति पितापुत्रस्वामिभृत्यादिसङ्गतासाय
वस्था पितापालयितापुत्रः पाल्यः स्वामो प्राजापयिता भृत्य

येयं व्यवस्था सदाश्रयस्य भववर्तिनी तस्याः
पणायंयं प्राङ्मूलमाकर इत्यपि ॥ सायवस्था
पितापुत्रस्वामिभृत्यादिसङ्गता भुवमेतत्परैवा
सावृतेस्माद्विधितानकिस ११

आज्ञाप्यः प्रा
द्यादिग्रहः गुरुः प्रासयितापिणः प्रासनीय इत्येवमादिष्व
रूपाः सोपरोधस्येतत्परैर्नोपरोधतद्देवस्यैव तस्यायत्तवशा
परमासादावदातत्सर्वमुपरोधजालात्पमेत सतिरेतेऽन
र्थमाह ऋते इति अस्मादुपरोधादुत्तेसोपरोधस्याकिंशियिना
नस्यात्पादेव उपरोधाभावे पितापुत्रं नालयेत् प्रजोयिषि
तं न गणयेत् एवमन्यत्रापि इति सर्वमन्याप्रायेण १२

प. सं. १८३ तथाहीति दर्शयति उवेति यत्पितः पितृतेतत्पुत्रो
नतस्य पुत्रतेपि पुत्रोयेन पवमन्यत्रापि पालयतोति
पुनाति पुत्राग्रेनरकादात्रयत इति पुत्रः येस्यैवदः
ततोषकोभृत्य इत्यादि १२ ततश्चेदमुभयोरन्तरालेस
हेतरित्याह समानेति परमेश्वरेणायमपि व्यवस्था
नरेववस्थापितश्चापुत्रानन्पहेतरिति येनासावन्

पुत्रानुरोधेन पिता पुत्रस्तदनुरोधतः स्वामीभू
त्पुत्रानुरोधेन भृत्यस्तदनुरोधतः १२ समानेपिदि
संस्थानेकरनेत्रप्रवादिके किंकसावशमाग
च्छेदनुरोधविनाकृतम् १३ तस्माद्याकाचिद
त्राप्तिशोभासारेखाकरे संसारेणारवर्णेसा
वनवर्तनवृत्तितः १६ ॥

स एव परंभवभूषणमित्याह तस्मादिति असोरेति प
धेतो नसरतात असखाकरेऽऽत्मूले संसारसखसा
विषष्टकाव्रवदुःखपक्षपदनिर्मितात् पारवर्णेने
नर्यभरितताच्चिद्वर्णेयाकाचिच्छेदभारमणीयकसा
रोधतपव एतद्वशेन जीर्णहीनप्रायमपीदं दुःखसारव
लक्ष्यतेति १८

सुक्रमारवडिस्थापनार्थं समुदितमर्थं संशुद्धाति तमेयमि
ति इरा लोककेशलोकोत्रत्यप्रकाशः सर्वथापरमान्तरु
पताडपेय इति तदप्राप्तावान्मपि प्रातोयत्रनकाचना
पिकदर्शनाकर्मातिवाहनमेवपरोपनतादिना इदमतीवा
नर्थावहं यन्मध्यवर्तितमिति इरा लोककेश्यक्रम ग्रन्थ

तच्चैयं यदि सन्चलेच्छुभगतिर्लोके इरा लोकके
नन्तग्रन्थिसवन्धवन्धिततवः सन्धकन्यीकृतः
संसारः अथवन्धविश्रयवपः सन्जीर्णकलाः स
एतान्नूनं नष्टवस्थितिर्वतवताशंकमकसाव
हेत १५ ॥

योगागदेष्टायाः अनेकविधकर्षवद्वेषादिनासात्तत्तात्क
न्यीकृत इति तथातेपिसंभावनातासादकासन्जीर्णक
त्यः वतवतेत्याश्चर्यपूर्वशेकनिवेदने यदीगंशुभगति
रुपरोधव्यवस्थासन्चलेत्तदाकः कस्याशंवदेदिति नि
श्रीकमिदं सर्वथात्याज्यमेवस्यादिति १५ ॥

प. सं.
१६६

रीतयः परम्परागताः सदृशवहाग्राचाराः दृढसन्धाना
पाश्र्मनाचारेणोदंशिताः कृतेचसिद्धं दृश्यते इति श्रुत
ति श्रुतरोथाः पालनेशीर्णिग्रायाग्रविहितज्ञानयाचदेवता
प्रकोपणमहोत्पातायनर्थवाह्यं १५ किंचान्तरिति
मधिकं कथ्यते याप्येषात्रयीवेदत्रयीग्रयवातेजसां त्रयी
कनिर्दर्शनं लोकस्य सर्वस्याद्यशब्दकात्मकस्य निदर्शनं
सदस्यवहारहेतुः श्रुतचलोकस्य स्यादवज्ञानमात्मक

दृढसन्धाननृपायरीतयोजगतिस्थिताः श्रुत
रोयेनताः सर्वाः शीर्णिग्रायाः स्वरन्याया १५ किंच
न्यज्ञातियाप्येषात्रयीलोकनिर्दर्शनम् सायनेनै
वपरशानष्टग्रायाभवेदरा १६ ॥

निर्दर्शनं प्रकाशहेतुः सायनेनैवोपरोयेनैवस्थिताय
नाकोनेकायासमाधिविधिनियेयात्मकहेयोपादेय
कलापेसत्रद्विस्थितिर्यवेत परत्रययुपरोधोनस्याज्ञात
लोकालोकहेतुः कथं भवेत् भीष्मास्माद्वतः पवते श्रुति
तेः परयेति उपरोथाभावे सदस्यवहारसङ्कतेः तथा
काशानुपपत्तेश्च यथानष्टग्रायाश्चामुशयश्च न्याः लक्ष्य
च भवेत् श्वत्रपदे थरेतिथरावसिजनोपलक्षणम्

तस्मादिति उत्कर्षावधिर्ब्रह्माग्रपकर्षावधिः कीटः सनातनी
ति श्रुतावदियमनेनैव प्रकारेणागताग्रतयाद पतत्त्रो
म्भितेति श्रुतेत्या इति चेदः १५ इति यश्चिन्नत्यजतीति स्व
भावमपीदं संविदाप्रयोजयति सशोणेति लोकप्रियताम
नोभीष्टलाभेदृष्टान्तेनापि स्वीकार्या ऐदिकं फलं दृष्ट्वा
त्रयोजने परमाप्तमाभ्यवतीत्यर्थः २० तथा चेति श्रुतलेः

तस्माद्वह्नादिकीटाकंस्थितिरेवा सनातनी पतत्त्र
त्रोम्भितर्तेत्याः स्थितिरेव कृतो भवेत् १५ इति यः को
पिमतिमात्रत्यजमनुवर्तने सशोणप्रियतां लोके
मनोभीष्टं च विन्दति २० तथा च उपरोधोपशान्ता
गीतामहर्षिभिः प्रीतिगुहं दृष्टयति विनाटयति वा
शयं न सत्यामनुरोधेन सममस्तीदभ्यजने १३

नेनोपरोधेन समं समानं सत्त्वं मे जीनकाचिदस्ति यत उप
रोथात्वं सत्त्वं प्रीतिगुहं मे मरचनो हृदयति परस्परं शशये
च उर्भेदमपि विज्ञाटयति विविनलीत्यर्थः नृवयति विज्ञा
टयति इति च वाचित्तविरागेऽप्यतो देवस्यानुवृत्तस्य यव
स्थितत्वादिदृष्टव्यस्य ह्यस्वाभावः २१ ॥

प. सं.
१५५

लीलेति बलमिति सामर्थ्यं कामक्रोधलोभमोहादिसं-
सेनाच सोयमुपरोधस्तन्मार्गरोधकस्तत्त्वबलस्य मार्ग-
तिरोधी उपरोधेन तत्सञ्चारो न भवतीत्यर्थः २३ उत्तमो-
ग्रानन्नेपिलोकानां वर्गीकारेण दैत्यमेव उत्तमाग्रयमा-
ति तत्रोत्तमाः सञ्जातिवर्णजाः तदिपरीताग्रयमाः तेषां
वैषामयमुपरोधश्चायदः श्रयोवृद्धिः तदिति हेतौ श्रयो-

लीलाविलसितादीनामिहामुत्रभयावहं यत्कि-
ञ्चिद्वलमस्तीह सोयंतन्मार्गरोधकः २३ उत्त-
माग्रयमलोकानां सर्वेषामायदः स्मृतः अनुरोधस्त-
द्वस्थेः सखमुत्रममायते २४ तस्याग्रयमपि चो-
क्तं तद्वैभवं नीतिपद्धतौ रम्यं दिवस्तनकथं सर्वस्या-
दृश्यतामियात् २५

रनुरोधानुसा रिभिरुत्तमं सखमा-
ते ग्रयंभावः उत्तमाग्रयमसन्नेदनुरोधिनो यमापव-
थमाग्रयमसन्नेदनुसारिण उत्तमाग्रयवेति सखमुत्रम-
भवति २४ तथेति तद्वैमुपरोधमाहात्म्यं नेदमाग्रय-
तिपद्धतौ तद्वैभवमुक्तमिति यतो रम्यं सखावतो रम्यं
वस्तुकथं सर्वस्यादर्शनीयतां नयति श्रयित्वातेवेति

तदेवैवैभवमाह यत्त्वयोतेति यउपरोधः सपवावयोतप्र-
तापः सूक्ष्मतगणनादयुगेभ्यः त्वयोतः शक्रगोपस्तस्य
वप्रकाशः अथच महालोकदेतत्त्वयोतप्रतापो भास्वर
प्रतापस्तेन सङ्कलितया समन्ताद्वाप्तया मैत्रादीति आदि-
नाकरुणोपेक्षामुदितानां प्रहणं सूर्यप्रभयैव फलानाना-
पकानि जायन्ते इति प्रसिद्धं तानि च फलानि आस्तादो मथ

यत्त्वयोतप्रतापसङ्कलितया सञ्जीववल्पाट-
टं मैत्रादीनि फलानि जायन्ते नानाः सपका-
नहो तान्वास्तादसगन्धमोदितमनोभूताः सख-
भ्रतां साधुना समयांति श्रीरतिशयाहो नरोत्तमः
सर्वे २५ ॥

रतासगन्धः शोभनोत्तममनः श्रीतिजनको गन्धस्तनो-
दितानि मोदंश्रयितानि जन्मोत्तममनः सखानि फलानि
सखभ्रतां उपरोधस्तीकारिणां साधुना समयांति सख-
पनमन्ति अत्र हेतुः प्रोत्पत्तिशयादिति श्रीतास्तेनेषां भव-
नीत्यर्थः वैश्रतिप्रसिद्धौ सर्वानुलोदने सखानुलोदने
रोयो वन्द्यः प्रणम्यादरेण श्रमणीयः २६ ॥

प. सं
१५५

इत्युपरोधान्वयेन शीलादीनां गुणानां सफलदातृत्वं
क्वातद्विरेकेण तेष्वाप्यकिञ्चित्करतमित्याह यत्तु
ति यत्तु योतप्रतापेणादिपूर्ववत् तेन हीनतरयातविही
या अत्राहमिति चेदः शीलवत्त्वादिनिर्गम्यैष्यते
आदिकलजननं परंतु योतप्रतापाभावादपकृतं तस्या
स्वादतंगत्याभावश्चेति दधितमनो भृङ्गत्वम् तमुपरोधे

यत्तु योतप्रतापहीनतरया सखी लवत्त्वाहं मे
आदीनि फलानि यानि जनितान्यन्तस्तपक्ताय हो
ताय स्वादसगन्धदधितमनो भृङ्गाणि सम्बभूता
साधुना मुपयाति प्रीतिविलयात्प्राज्ञोचरोयः स किं
तथा चान्येपि विद्वंसो नुवर्तनकथामिसाम गरी
यसो विदधते देहत्वादिभिरादरात् २५ ॥

बभूतां साधुनां वराकारां यानि प्रीतिविलयादन्तः प्रेम
णां शाउपयानि परं वै मनसा दायीनि सपत्न्यैवेभ्यो
यः किं त्याज्या न त्याज्य इति यावत् अस्वादसगन्धेति ह
गर्भस्तत्पुरुषः २५ तथा चेति अने विद्वंसो यमशासना
मा उपरोधकयां देहत्वादिभिः अहति शयेन गौरवतो
र्त्तने २५ ॥

तदेवाह सारं हीति सारमुत्कर्षोऽहमविनश्यत्तु चेदं च वि
ताल्यं वस्तु यत्तु इदमिह प्रेत्य च देमाय सापि शुचिताः न
नेपरायेन उपरोधाभावे हि कः स्वात्मनि केशं प्रतिष्ठा
यात् तदभावे चायाससाध्यविहितप्रतिषिद्धात्तनात्क
थं शुचितेति चेत् उपरोधो महाभरोऽविधेय इत्यर्थः २५ य
न्यमप्यनर्थमुपरोधाभावश्चाह अभावे इति अशौचयस्ते

सारं हि शुचितालोके परत्रेह च शर्मणे सायनेना
धिगन्तव्या तस्मादेव महाभरः २५ अभावेऽपरो
धस्याशौचयस्ते जगत्पथ सर्ववर्णाश्रमाः स्वस्या
नाधिकं कृतो भवेत् ३० अभावे तस्य सवधाननर्थ
उपजायते न किञ्चिद्विदितो लोके न दृष्टायं जगत्
वेत् ३१

ति सर्वेषां भोजनव्याघादीनां समानतात् तस्याः कुरु
पेण समानतया स्थिताः शौचकुर्यादधिकेनैव विद्वत्प्रा
माणमौत्रार्थमित्याशयः ३० अभावे इति अनर्थोऽपि
औत्रार्थभावेकः कुरुस्वामी कुरु कुरु इति तत्
अलोके न किञ्चिद्विदितं भावस्तु विदिते शस्त्रे सति जगत्पथ
यमाकारेण सदपि यथाचितकर्तव्याभावात् शौचासाधनं
भवेत् ३१

प. सं १५३ सर्वथेति श्रयमुपरोयः क्वायातपाभावः शोभाच ३१
 लेति श्रयोपरोये जवनिका विज्ञानभूते ३ तीर्णे गतया
 गतिच्छायां क्वाया रदितं शोभा रदितं च तम प्राये वा द्वा
 तमं भवेत् निच्छायतमेव विशदयति नम्रमेति वृत्ति
 तिसृक्तिया प्रकृतिरित्यपि च्छेदः ३३ इत्यमुपरोयस्य

सर्वथायं जवनिका क्वाया जगति राजते विता
 नं चेष्टपवाहो क्वाया करमनिन्दितम् ३१ ३
 तीर्णे वात्र निच्छायं तम प्राये जगद्भवेत् नम्रस्यता
 पितृणां पिका कृतिर्जगतो भवेत् ३३ इत्यस्य
 पिथी सारैरुपरोय निरूपणं श्रयप्रथान्यमाश्रि
 तवियेयं बोधसिद्धये ३६ ॥

नं स्वरूपतो निर्मायात्रैव विशेषबोधनाय सहृदयानि
 त्वयति इत्यमिति इत्यस्य उपरोये लब्धप्रतिष्ठतया
 त्यसति उपरोथ निरूपणमुपरोथ वस्तुनो विशेषनि
 श्रयप्रथान्यमाश्रितबोधसिद्धये कचिदप्यः स्वचित्त
 सिद्धये विधेयमग्रभावाशयः ३६ ॥

श्रयप्रथान्यमाश्रितेत्युक्तो प्रतिज्ञासमर्थयति शब्दार्थेति वि
 चारनिपुणैर्युक्त्यनिवेककृशलेर्युक्त्यतिः प्रतीर्षीयसिद्धा (न.)
 साधिताशब्दोर्थतस्तयोः शब्दार्थयोर्गुणीभावतश्च प्रतीर्षीय
 त्वनिर्यया विषयमिष्यते विषयानतिक्रमेण त्रितयमप्येत
 त्वस्वार्थबोधाय शक्तमिति तदतिक्रमे त्रितयमप्येतद्वि
 जित्करमिति तत्र समयोपेतार्थावबोधनशक्तिः शब्दमेव
 व्यापारः तस्य च विषयो म्भावायः तथा म्भावायोपस्कृतायाव

शब्दार्थतद्गुणीभावैर्द्युत्यतिः साधितात्रिया विचा
 रनिपुणैर्यो सो यथा विषयमिष्यते ३५ ॥

बोधनशक्तिरर्थस्यैव व्यापारः तस्य च विषयो लक्ष्यार्थः शब्द
 र्थयोर्गुणीभावेः शब्दावबोधनशक्तिसादितत्वात्
 कस्यचिदेव विभावादेः स्वभावात् तस्य च विषयो व्यापारि इति
 सिद्धं शब्दार्थतद्गुणीभावैरिति तथा चोक्तं शब्दव्यापारतो
 यस्य प्रतीतिसंज्ञायात् श्रयावसेयशब्दवलेद्यप्यप्यत
 मिष्यते इति तथा न्यमाविते प्रमाणलेर्यक्तिश्चित्तव्यतिरास
 ते स्फुटप्रतीतिकंततव्यमिति अभिधीयते इति च ३५ ॥

य.से. १६९
यथाविषयमिच्छत इति भागमवान्तरभेदेनान्यथापि
यति तथाहीति वेदशास्त्रमिति तन्मूलस्मृतिशास्त्रस्य
पलक्षणमतयादि शब्दप्रथानानि वेदादिशास्त्राणि य
ब्राह्मणेन हनयः गौर्नपदास्यष्टवेत्यादिषु शब्दानामेव
थानं पौराणीति इतिहासादीनामप्युपलक्षणम् तत्र
सर्गप्रतिसर्गप्रवेशमन्वन्तराणि च भूम्यादेः प्रवेश

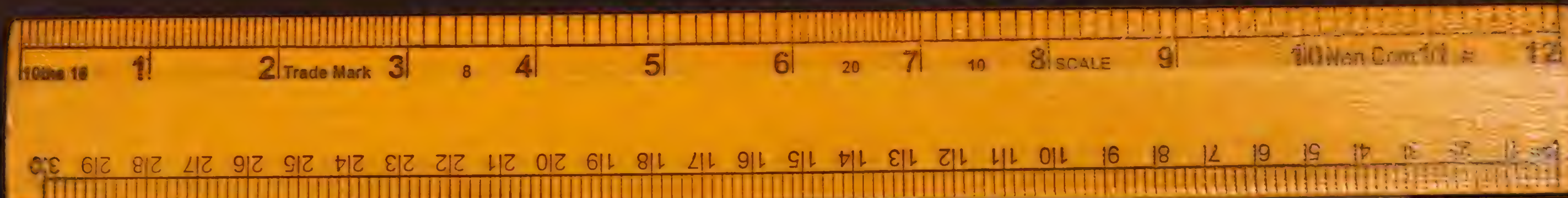
तथादिशब्दशयान्येवेदशास्त्रं प्रवर्तते अर्थप्र
थान्यतश्चापि पौराणीति रिरिष्यते ३९ ॥

नेपराणं यंचलक्षणम् इति उपरालक्षणं धर्मधिकार
क्षणासुपदेशसमन्वितं पूर्ववत्तकया युक्तमितिहासं
वृथा इतीतिहासलक्षणं तत्र उपरालक्षणं दशेतिमु
प्रतिपादकं वचनस्य उपरालक्षणा मपि उपरालक्षण
तत्र च मुख्यतावीजं श्रीमहाभारते त उपविबन्धः यथा
रीशकमीमांसायां दशेति निबन्धमेवोपविबन्धः इतिहा
सभारतसमायणदयः ३९

साहित्यं काव्यविद्यापुनः शब्दार्थयोर्गुणीभावेनैव सादृश
तयापारप्रवणतया शयान्येनयोस्फुरीति तत्र विधिविहित
शब्दार्थव्यवस्थानि क्रमात् तथा च धुनिकारः अणोरकाव्यसं
सारेकविरेव प्रजापतिः यथा सैरोच्चेते विभुं तथा विपरिवर्त
ते इति च ३० साधितस्यार्थस्येदं प्रयोजनमित्याह प्रभित्या
दि तदेतच्छब्दार्थतद्गुणीभावप्रथान्यलक्षणं वस्तुविभिः स
मितं समानं तत्त्वमितियावत् कृत इत्याह प्रभित्यादि इत्यं

शब्दार्थयोर्गुणीभावे साहित्यं न रिरिच ३०
प्रभुमिच्छावलासाभ्यां तदेतत्समिति विभिः आलो
पदेशसस्त्रिग्यवचोभिरामदीरितम् ३८ ॥

प्रभुसमितं मित्रसमितं सवत्समितं चेति सातोपदेश
सस्त्रिग्यवचोरूपमित्यर्थः तत्र हिताहितमनपेक्षयावपावि
थेयमाज्ञावचः हिताहितमपेक्षयोः कितस्यपदेशवचः स
र्वथा सर्वचिंतानिर्वर्तकं परमाकावदं सस्त्रिग्यवच इति त
था चैकावलीकारः शब्दप्रमाणं वेदाख्यं प्रभुसमितमित्या
ते ईषदण्यथापादेपातोऽपि रितैरितः इतिहास उपरालादि

प.सं. १८५ सहस्रमितमिच्छते अस्मार्थवाददृष्टतात्कथ्यतेर्यथा
ता धुनिप्रधानंकाव्यंतकान्नासमितमिच्छते शब्दार्थो
तांनीतावज्जनप्रवर्णेणयतइति ३८ इत्यंप्रकृतसिद्धये
कृतंसमाप्यप्रकृतेयोजयति तत्रापीति नीतितन्त्रा
व्यायिकादृष्टताद्वयप्रधानमेवेतिनशब्दमात्रेणप्र
वाम उपरोथउपरोथपवेति तदाहअर्थप्रधानमिति

तत्रापीदंनीतितन्त्रेवाचप्रधानमामतम् अतो
नशब्दमात्रेणप्रमितव्यंमनीषिभिः ३९ अर्थप्र
धानमाश्रित्यतदेवोनेषइच्छते अनेषपषवा
जातचित्रावैवाचसङ्गतिः ४० ॥

चार्थप्रधानेनोपरोथनिर्दृष्टांकर्तव्यतेनकविद्व
थेषुपरोथफलदोभवति उपरोथोपपरोथफल
वतीतिभावः अत्रहेतुः चित्रावैइति अर्थभावःफल
सर्वत्रप्रयोजकतात्कलाचसारेणभाववस्थाकल
परोथेषुपरोथफलंचेन्नभ्यतेसपदोपरोथः उपरोथ
चेन्नलभ्यतेसोपपरोथपवेतिविवेकव्यंसमाधिमति

नचेदमल्पविषयतात्पतीत्यनर्हमितिवाच्यम् सर्वस्यैव
धुनिव्यवहारस्यमहाजनपरिगृहीतस्यैवंदृष्टतादित्यस्य
दविषयतांप्रतिपादयति अथवेति नचापिस्थूलमतीना
मेतदर्थानवबोधेःसस्मावनास्यदत्तेत्यभिप्रायेणसूक्ष्मद
र्शिनांभूषणमेतद्यद्विधेप्रतिषेधार्थः प्रतिषेधेचविध्यर्थ
इति तथाचोदाहृतंभूतिरुता भमथम्मिश्रवीसत्यसोस

अथवाधुनिमाश्रित्यविधेचप्रतिषेधता प्रति
षेधेचविधिताभूषणंसूक्ष्मदर्शिनाम् ४१
नशब्दमात्रमाश्रित्यलज्जितव्यंमनीषिभिः स
त्यलक्ष्यवद्भूमेद्विधार्थोयद्यवस्थितः ४२

तवोद्यन्तमारिजेतेण गोलारकयज्जुवासिणाद
रिप्रसीदेणइतिविधेयमाभमेतिप्रतिषेधः तथा अत्यारय
णसज्जइत्यग्रहंदिवसंप्रलोपदि मायदिप्रतिषे
न्यग्रसजापसहाणसज्जिदिसिइतिप्रतिषेधेसम्यगवशि
ष्टाइतिविधिः ४३ अतस्तु नशब्देति लज्जितव्यंसबलकृति
ताम्यगोया यतस्वियार्थःसूक्ष्मार्थसिद्धयेआग्रयणीयः

पं. सं.
१३०

तथाचकावप्रकाशेतिविथवाचकनिर्णयप्रवृत्तिः
मर्थमाह श्रीमम्मटाचार्यः स्वाहाचकोलात्तलिकः
त्रयज्जकस्त्रिधा वाचादयस्तदर्थः स्वरिति ४२ ननु
येवंत्रिधातंस्वीक्रियतेतदातात्पर्यार्थोपिकेषुचिदिति
तर्ह्यस्यापिसम्भवात्कथंत्रिधार्थोव्यवस्थितश्चकं
ह चतुर्थश्चि वाकाविदोमीमांसकासौयथ्यः सम्यक्

चतुर्थोवाकाविद्विप्रयोर्थः सम्यक्प्रयत्ने वा
कार्यघटनेतस्यदीर्घाशक्तित्वदर्शनात् नसि
तिसुत्वतोतोनातात्पर्यार्थोवसानभूः ४३ ॥

यद्यते तस्यवाक्यार्थघटनेदीर्घाशक्तित्वमितिपर्यन्ते
नस्थितिरित्यक्तं अवसानभूनेति अयंभावः उपायिनि
नतात्तद्वैतस्यलक्ष्यस्वरूपाणां चतुर्विधपरार्थानामा
सन्निधियोगतावलात्समन्वयेतात्पर्यार्थोविशेषवश
र्थोपिवाक्यार्थः समस्तसतीतमिदितान्नयवादिनश्चि
समर्थपवदीर्घाशक्तित्वदर्शनाच्चापार्थनिकत्वम् ४४

इत्येतत्सिद्धमित्याह अतश्चेति अनुपरोथेशब्दतोयित
स्तफलदर्शनादुपरोथतैवउपरोथेपेवंवोथं शब्दमात्रेण
परोथेपिकुचित्तुफलमनुपरोथफलेट्प्रपतश्चनेनैव
मेयेयंद्वयीगतिः अत्रसर्वेवाकांसावधारणमितिन्याया
दर्थेनैवेत्यवधारणवोथं ४५ अत्रैवानुपरोथेपुपरोथ
फलमुदाहरति कृतेति उदारसत्त्वमहिमागम्भीर्येयवि

अतश्चानुपरोथेपिसफलंट्प्रपतेकचित् उपरो
थेपिकुफलमर्थमेयाद्वयीगतिः ४५ कृत्वाप्ये
नउदारसत्त्वमहिमादैवात्मकाशपात्मनाविहात्रा
कृतबुद्धियोत्तपतेकिंकार्यमवाधना पापार्थो
लघुतामिहैवसावदंप्रेत्यायश्चज्ञाशयोभक्ताय
एगतीः पराः शुभमतिर्योनिपगमश्चते ४५

भवः प्रख्यातकीर्तिर्देवादिनिष्कयापरेच्छयापिपुनः सापं
कृतात्रपापकीर्तनेऽनुपरोथेनिलेनाभूतायसात्प्रवातस्य
काशमयेदंनष्टबुद्धिनाकृतमितिप्रकृतबुद्धिययास्या
तयाउत्तपतेयस्यातापंकरोति यस्यातापमिनयमाह किं
कार्यमिति अथनाकृतकर्तव्यतादत्रैवंकृतेमयाकिंकार्य

पं.सं
१३१

मिति उपरोधेदिताकथनादसाविहैवलोकेतस्यलक्ष्य
श्रवणपरलोकार्थमुदाशयः पराः प्राणगतीर्भूताप्राणा
मनुष्येनोन्मेषां योनिं सक्तुलाचारविद्याश्रुतां प्राप्तेति
अत्रैवफलतोपरोधेपिचोपरोधरत्नोक्तफलमिति
यमुदाहरति कृतेति अनर्थसार्थोऽऽख्यानन्तत्वापेक्ष
प्रकारेणसङ्गोष्णच्छाद्योपरोधवशेनयतोविद्वन्मानो

कृतापापमनर्थसार्थफलकंसङ्गोष्णसर्वीत्स
ना विद्वन्मानुषोपकीलितगतिः कुर्वन्मनुष
न्मनुजः प्राणानर्थमनेकडः खविषमंप्रत्यक्षतो
मुत्रैव तास्तावाप्यवयातनाजडसतिर्योनिंप्र
यात्यन्यकाम् ४८ ॥

विद्वान् प्रकाशनाभावेनप्ररुडमतिर्भूतापनरपितो
कुर्वन् अत्यक्तदैः प्राणयापैरिहैवफलमनुतरतिव
दनेकडः खविषममिहैवानर्थप्राणामुत्रपरलोकेति
स्तायातनावाप्यावाप्यजडमतिः सन्मनुष्यकोयोनिं
दिस्थावरानांप्रयातिइत्यपरोधफलम् वाप्येति श्रुतां
रुपसर्गयोरित्यकारलोपः ४८ ॥

इतीति मतिमांस्तत्कालादिणीमतिरिति तत्कालमेव
विवेकोविधेयइत्युक्तंभवति यथाविषयसुपरोधानुपरोध
स्थानानतिक्रमेण अनुरोधयति अर्थतउपरोधेपिकवित्रो
परुद्धे अनुपरोधस्थानेपिकविउपरुद्धेऽसाविहसाली
प्रेत्यापिभद्रभाक् ४९ अत्रस्वकीयमुदाहरणंप्रदर्शपरकी

इतिसञ्चिन्त्यमतिमान्यथाविषयमेवयः अनु
रोधयतीहासौसाखीप्रेत्यापिभद्रभाक् ४९ तथा
चाभाणकोस्तीहलौकिकानांनिदर्शनं थाश्रय
मनुजःपूर्वस्थापितोरत्नोदिति ४८ विहायका
मनांस्वीयोरत्नणीयमिदंनया नकथञ्चित्समा
सासःकर्तव्यःकस्यचिञ्चते ४९ व्यतीत्यासौहिरं
कातंसस्थितोमधुरकृतिः अनुणासनसज्जाभू
दञ्चितोसौकर्मणा ५०

यमप्यर्थवादः यमुपदर्शयति
तथाचेति आभाणकः कार्षिकचर्मकारादिप्रसिद्धिर्मर्त्यन
वर्तुदाहरणम् तदेवाह लौकिकानामितियहिलोकस
लिपिवर्ततेतस्यवार्तेत्यप्रसिद्धावित्याशयः आभाणकमा
ह थाचेतिथातात्रनियेतामहेश्वरोविद्युत्तितः आयमनुज

प. सं
१३१

अप्रजापतिः सचदिविस्वस्थाने ब्रह्मलोके रक्षणीयं
तः अनुशासनप्रकारमाह विहायेति स्वाभिलाषं सर्वं
कावयेदं सस्वरक्षणीयं स्वाभिलाषी न स्यादिति
रक्षेति भावः तयान्यस्य कस्यचित्ते समासासनका
कर्तव्य इति चेपदिष्टः प्रसोचानुशिष्टानुशासनसंज्ञा
रंतेवैवयतीत्यस्थितो मधुराकृति आभूत् ततोपि
परुद्धो भूत्ता ऊर्कमणा कृत्स्नित सङ्कल्येन वञ्चित इति
कनकयज्जिदितित द्यतीतम् इति प्रथममुपशेयम्

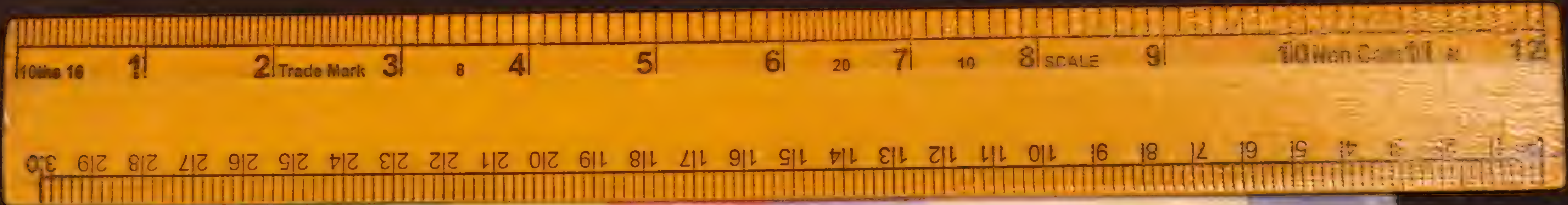
भुङ्क्तेति समन प्रायं भूता तत्क्षणमेव सः ५
बुद्धे श्रीरमुत्सार्थदुतं न ग्रीकृतोः त्रपीत् ५॥

फलितः ५. वञ्चनप्रकारमाह भुङ्क्तेति कृत्स्नित सङ्क
न भुङ्क्तेत्युक्त्याः सो समन प्राये गोभूमयववङ्कलमन
कातत्क्षणमेवासौ प्रवृद्धैर्जागर्तभिः सुदसंकल्येभ्यः
निवासग्राह्यादनमुत्सार्थप्रसार्थन ग्रीकृतः सत्र
ललजे ग्रयं भावः सर्वस्य जीववर्गस्य परमेश्वरेणानि
वस्थापितस्य शुद्धाशुद्धवर्गद्वयमर्थाभेदात् समनार्थमस्य
इं तत्राशुद्धवर्गानुसरणे शुद्धवर्ग उपरिवर्तितानि विराज

मुयच्छति एकदिवारं पुनरपि चेदशुद्धमार्गात्पराश्रुत्वा
भूयते तदा सम्यक्कृतो सो पुनरपि शुद्धिभा गिति चेन्न परा
श्रुत्वा भूयते तदा त्यज्यत एवमौ तत्त्वपक्षपातिन्यादिपि
य इति अतश्च अनेके ब्रह्माणः स्वाधिकारपदाश्रुता इति
शुद्धवर्गानुसरणे त्वशुद्धवर्गस्याथोवर्तितान्न तत्त्वतिवेयः
कर्तृशक्यते इत्यनेके ब्रह्माणः स्वाधिकृतिं समाप्य मुक्ता इ
ति च श्रूयते तत्र समन प्रायमिति ग्रहणं हेयता परंपशुभा

सव्यापसव्यतो वेदो वृद्धो वृद्धो पसारितम् तेनाप
सारितम् न्यं प्रादशुद्धा सरस्वती ५२ कृतोपस
रसीत्यं त्वं दशदिक्त्वा मिदीक्षितः निशम्य तज्जि
तः प्रादनादं नादेतथो सारः ५२ ॥

वाव्यापनार्थं पशुनां शत्रुमेतत्प्रायश इति ५॥ न ग्रीकृतो न
वासुना सव्यापसव्यतो वेदो न्यं प्रादशुद्धा सरस्वती नममन्त्रानेन वृद्धो
वृद्धोः पसारितं पलायितम् एकवृद्धो दर्शनशक्तिः तेनान्य
त्राः पसारितं वृद्धो नानासंज्ञताः तेन वृद्धेणापसारितम्
न्यं पलायितो दमिति मन्त्रानेन ते शुद्धवर्गानुसरणसंख्याकाशया
णी प्राद इयं चेपयोपजाता विमर्शकला दिक्त्वा मिनीरिन्द्रि
याधिप्रायो देवताः वास्याश्च नादं नादमपसरामि इत्युवाच

प. सं.
१३३

नाहं न अहमित्यादौ वाच तत्र द्वितीयस्य न शब्दस्य
शेषोऽप्यादत्तव्यः भीतस्य च येन मेवोक्तिरुचिता यद्वा नाहं
हमितिवक्तव्येनाहं इति भयविस्मृतिरुक्तानुस्वारलोपे
सान्त्वनापूर्वमाह ऊत्रेति भवतश्चेति उ. स्यान्नाम भवत्स्य
शादित्यर्थः परंतु तिस्रस्तदर्थं ५४ इतीति मन्दाक्षरप

ऊत्र गच्छामि भवतः सर्वद्रष्टृमहात्मनः परंतु
स्वात्मनात्मानं स्वागस्यन्तर्दधामाहम् ५४ इति
संज्ञातमन्दाक्षः प्रकाशितवृत्तास्यदः उवाच
कथमेवात्र मूलं सन्दर्शयामि ते ५५ कथं पश्चा
मिवाचारानि त्वं लक्षितकिल्बिषः सुमोदपुनरे
व सोऽयथा पूर्वमिति श्रुतिः ५६ ॥

काशितेति स्वागसीत्यादिना अन्यात्स्यष्टम ५५ विस्म
यस्य मेयुक्तमेवापसरामित्याह कथमिति स्वयं
तत्त्वकर्तव्यः कथमन्याभिरुक्तयामीति भावः कवित्वा
यमनुस्मारयति श्रुतिमिति लक्षितकिल्बिषः लक्ष
कल्माषः प्रसौ प्रयमपूरुषः ५६ ॥

उक्तं चेति कैश्चिदित्यपरोप्यबहिष्कृतैरुपायैः ५० तथा
चेति रजश्चेति मलिनतापादकतादारोपपूर्वमथ वसायः
अवपतापेनेति नाहमोदशीक्रियां ज्ञात्वपि करिष्येति
प्राज्झातेऽतुं स्यते ५० अर्थप्रधान्यमेव पुनरपि विशदयि
तुं नाज्ञात्वमस्याह तथा चेति उपरोधोऽन्यप्रकारेण दर्शि

उक्तं चान्यत्र यथापरजः पापि मुले स्थितम् तड
तुं सयितं कश्चिन्नोदमः कैश्चिदप्यहो ५० त
थाचकृतपापस्य यतो केरज आगतम् अनुता
पेन तत्सर्वं प्राज्झाते तत्सद्विस्मना ५० तथाचा
न्यप्रकारेण दर्शितः सूक्ष्मदर्शिभिः उपरोधो यदा
ज्ञाते पापेनाविष्कृते परैः ५० तदाप्यसौ स्वयं ज्ञा
ता तच्च यं विविवर्तते तस्मात्परोपरोधोऽपि स्वापरो
धश्चीयते ५०

तश्चित्सम्बन्धः यथापरकृते पापे परैश्चेत्यादिना ज्ञातेऽपि उ
परोधरक्षणार्थं अनाविष्कृते तदोपायो न दत्ताविष्करणं
ज्ञाताहोपयं चरितं यदेभिर्ज्ञातमपि नाविष्कृतमिति उक्तं
च यं पापाचारं विनिवर्तते श्रुतः परोपरोधोऽप्यर्थवशात्तेषां
रोधश्चीयते ५०

प. सं.
१७४

एषचमहाजनयमोयत्परापराथानाविकराण्येनप
तास्वोपरोथप्रशंसाचेत्याह महतामिति निसर्गः प्र
तिःस्वभावश्चिदावत् अखिलमकार्यं तद्भूतौकाले
मापणमपीति तत्संज्ञायोपकारचटनापि अतएव
महत्संशंशतंसिद्धाति यतर्शः सर्वज्ञः सर्वचरितं

महतामेषनिसर्गोयज्जात्वाप्यखिलमेवतद्भू
तौ कालेक्षमापणमपीशंशतंयेनसिद्धेत
षु ६१ अत्रोपांशुरदस्येषुट्टान्नःप्रभुरीरितः
यःक्षमापकश्चकोदृष्टाचाप्यपरोथकः ६२

त्रिदमापयतिचेति तेषामपितयात्तदंशत्वमिति
नकिमपिवस्तिदंयउपरोथानामेति सिद्धतेरितिक
हप्रयोगेणधनितम् ६३ उपांशुरदस्यानिपरमस
प्रभुःपरमेश्वरःसर्वद्रष्टाप्यपरोथकत्वात्क्षमापकःत
विनासर्वद्रष्टास्मान्नकश्चिदपि क्षणमेकमपिसं
त ६४

सत्रीयस्वस्तिकाकोरेणवहाकृतपरमपणःकेवलमुपरोथे
नैवतरिष्णामोतिभीडुर्वियोभीदरिद्रोनिभीतिः तस्मात्परमा
त्परमेश्वरात्परिक्ताणिःकदाचिदपिननिवर्ततेःपितुसर्वा
श्चभरितपवनिवर्ततेरिति ६३ उक्तमेवार्थविद्युतेति उपरो

तस्मायःकोपिशन्तोमृडलतरमनादैववाष्पाद्र
नेत्रोवाहसत्रीयशम्भुकृतपरमपणस्तोषयत्पा
दरेण सोशेषेणयिताद्योभिमतमपिवरं प्राणभो
डुर्वियोपितस्मात्त्रोरिक्ताणिःकथमपिपरमात्स
त्रिवर्ततजात ६४ उपरोथेकृतेसद्भिन्नोपरोथ
स्यकेवलं रक्षणात्त्रिद्विष्टसुखस्मिन्नात्तुमप्य
हो ६५ तस्मात्तृतीयसिद्धान्तरीयेदमनुवर्तनम्
उभयोर्द्वितदंभायैवप्यतेनदुशयैः ६५ ॥

येरिति उपरोथेणपान्नादने उपरोथस्यापिनः तत्रिद्विष्ट
पापानुपदणनिवृत्तिःसुखिचपरोथके ६६ एकस्मि
न्नर्थेसिद्धितदवसारेणयज्ञाद्योपार्थः स्वयंसेत्स्यतिलोपि
करणासिद्धान्तस्तृतीयसिद्धान्तः भाग्येर्भाष्यवृत्तिः ६७

प.सं
१५५

प्रसङ्गागतानामपीदमतिशीतलतात्सवावहमित्या
अनेषामपीति अनेषामुपरोध्यापरोधकव्यतिरिक्ताना
दणतदननुवर्तनमनुपरोधः मध्यग्रागतापापाविकारा
मिहामुत्रापिभयायेतिमथेप्रसङ्गागतैरपिस्वकशोतन

अनेषामपितद्वीत्याननुवर्तनमणदः इहामुत्र
भयायेवतस्मादेनंसमाश्रयेत् ६५ यस्तनुको
लितोहस्कोलज्जयागृहचर्या सोपावृद्धीन
दीनोपिनकदाचित्साखीभवेत् ६६ ॥

शयैरेवभावमित्यतएनमुपरोधंसमाश्रयेत् ६५
अ यमेति गृहचर्यागृहमिदंभविष्यतीतितत्ता
ज्जयसोपावृद्धपावृद्धनग्रीभूततात्पर्यनरपितत्रैवश
कदाचिदितीहामुत्रापि ६६ ॥

अतीवकदिनोतिजीवदवस्थायामेवामिमानभारत्यागा
त वशिकाशयोवशिकेतच्छक्तिर्केतिकोशाद्रिकाशयो
दीनोभूतायडुच्चैः शिरोनिपात्यविनीतंशीघ्रेयत्कन्देते त
त्फलंप्रभुप्रशंसापूर्वमाह अतीवसतगमितिपूर्वस्मादप्या सुतरामिति
धिके परस्परमेशस्यहमतेपापानिसम्पार्धि नकेवलं
यावडुच्चयामापिददातीति ६८ दमापकशत्यायुक्तं किं

अतीवकदिनागतिर्जगतिसेयमुच्चैः शिरोनिपा
त्यवशिकाशयोनिभृतमाश्रयत्कन्देते अतीव
सतरांतयागतिरियंमनोह्लादिनी परस्परद
सौडुतंहमतश्चयामप्रदः ६८ दमापरांत
नहतायदधीपापसौहिया धिक्कृतोननिव
र्तेतधिकारोयत्तत्वाङ्कनम् ६९

पुनस्तत्समापरांतनामेत्यतआह दमापरांतमिति तन्नाम
दमापरांतनामयत्कशित्यापीमहतामणीभूतादियाधि
कृतोननिवर्तेत अपितसमुत्तोनशासितमान्यवृतापी
निवर्तेत अत्रधिकारिमहतामेवदोषरणादधिकारशति
एतत्तदणमिदंयत्परधिकारः प्रकृतमिति कलहापादव
च ६९

प.सं.
१७६

इत्यमत्रावातराशितानिबद्धशेखरमारचयति अथ
ति अर्थवादोहिविधिनिषेधवाक्यप्रशंसास्तित्व
समर्थनमिति शिलाविधिवाक्यस्यानीया अर्थचो
रोधवादस्यानीयः यथावायवंसेतमजमातमेत
कामइतिविधेः वायुर्वेदेपिष्टादेवतासपवैनेशी

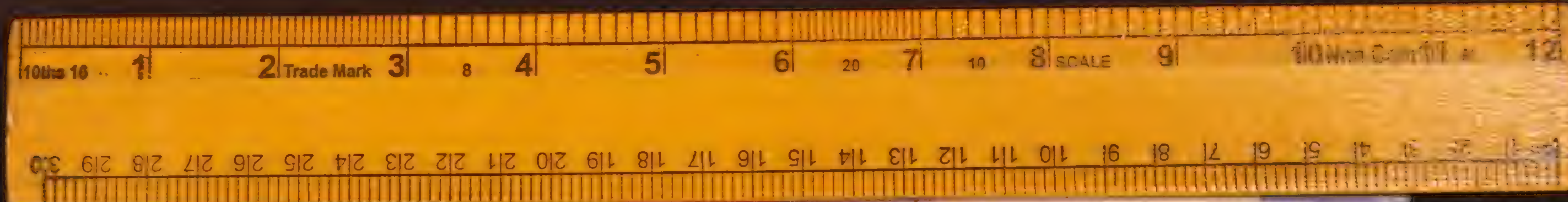
अत्रापिप्रयतेरम्याकथापौराणिकीयया अर्थवा
दस्वर्पिणानिश्चितो जायतेविधिः १० मामोह
नामाराजाभूक्तानोदानोविचक्षणः महीपाल
नसंसक्तेयस्मिन्मुदिरेप्रजाः ११ अतिरिक्तानु
रोधःसबभूवप्रयितोभुवि अगण्यतस्यमाहात्म्य
यदेकेनापिप्रये १२ तथातिरिक्तंतेनात्रयथात
नृतिमेवतं मत्तामुदिरेभृत्याः अथैकस्यापि
र्ताता १३

मानयतीति १० कथाप्रसंगेति मामोहेति मुमुदिरेप्र
तेभयतात ११ अतिरिक्तःसमधिकःअनुरोधप्रतिश्रुता
अतिरेकमेवादग्रगण्यमिति एकेनात्रोरोधेन १२ अ
रोधेअतिरिक्तमतिरेकआधिक्यंकृतंतेननृतिमनुरोध
अर्थान्तरन्यासःअथैति एकोपिगणःप्रार्थयेत्सर्वे
यमुपनताभवेतीति तदेवाह १३

देयति अनेनान्यजन्मता एकस्मादेकंजायते तेनैकस्मिन्सी
कृतेनैस्वयमागताभवतीति तदाह यदिति १४ तद्राज्ये
इति ग्रामीणेष्टपतिमृद्धइत्याह ग्राम्यजीवनइति संबुद्ध
इति आवात्यात्तेनैववृद्धःकृषवद्भूमिवास्यापि सोषरभ

दयाक्षमाशमादीनांनूनमन्यान्यजन्मता यदे
कस्मिन्समृद्धेजायतेःपरसङ्कतिः १४ तद्राज्ये
कार्षिकःकस्मिन्ग्रामीणेग्राम्यजीवनः क्षात्रंवृषा
नसंबुद्धकृषवद्भूमिवास्यापि १५ तथावृद्धःसत
त्राभूययास्यनलभूवद् दृग्गोचरेपिपानीयेसा
दृशीतलनिर्मलम् १६ नजातलवर्णभोयिती
राभ्याशुविचारिणाम यक्षिणोजीवितंयावच्च
र्वेयस्विकंकये १७ अथास्यावसथेजातइर्भित्त
मभवत्सहत् यथानिवसतांतत्रतत्तावद्विदुर्ल
भे १८

मिवासी १५ तथेति तत्रोपरग्रामेस्वादृशीतलनिर्मलमिति
कर्मधारयः १६ नजातिति अभ्यासःसमीपे संबुद्धिकंयं
किमनुसवृषेणकयंशीतलस्वादुजीवनम् १७ अथेति
अस्यकार्षिकस्यावसथेग्रामे इर्भित्तमिकाणमभावः १८

प. सं.
१३३

अत्रेति अतएतस्माद्गामात् मृत्त्वाप्रशस्तमृदमग्रयो
दर्शनमपलक्षणीकृत्यद्वारतो गतातत्रदेशे विलेखदेव
त्यंजलंददर्श ८. तृणेति अपसार्यतस्ततो नीतानिधि

अत्रणनात्ययेकादृत्तदृष्ट्याणः सकार्षिकः
निर्गत्यातोत्रणानाथीद्वारदेशेददर्श ३५ मृ
त्त्वाचशेभनेवारिदर्शनात्योतिमाप्यसः गता
न्यतोमृद्वृष्ट्यां विलेतत्रसदृष्टवान् ८. तृण
शैवालनील्यादीनपसार्यसमव्रतः दृष्ट्वांशे
तलं स्वाडनिष्ठिकाया मृद्वर्धितः ८१ यत्ताव
त्कालपर्यन्तं यत्र दृष्टं चरेत्तत दृष्ट्वा विस्मिता
गताग्निमृत्पापचलकंपयो ८२ ॥

कायग्रथापि जीवनं भवेदेवेति मेने प्रभु उत्पापपाणिना
चलकमाचमनमात्रं प्रथमं पयो यरीदानुकारेण्यं ८३

तदिति तदित्यम्बुपीतेत्यं वक्ष्यमाणप्रकारेणास्मरत् इति
मेमतिर्निश्चयः किमितीति यत्राके मृतमस्तीति अतंतदिदं
मापतदेवमाभवेत्माडाशङ्कायां ८३ किंवेति नाकेवर्तमा
नस्य कृतश्चागमनमित्यतर्कः उर्वोपयिवां तस्यामृत

तत्त्वाडशीतसौगन्ध्ययुतं पीतेत्यमस्मरत् अ
तं नाके मृतमिति मेदंतदिति मेमतिः ८३ किं
वोर्वा मस्ति तत्राडीदमेवं वाममाधुना उपवास
प्रसन्नेनेषेन नाकादिदं भुवि ८४ तृसावमुत्ता
शान्त्यर्थं प्रेषितं मे मृतं भुवम् इति चित्रे समाभा
ति भगवान्ममहायणाः भक्तकारुण्यवशातः
किं किं न परेतानयेत् ८५ ॥

स्य नाडी किमिदम् अथवा मममदर्थं उपवासप्रसन्नेन
सर्वान्यामिणा भगवता नाकादिदं तृसावमुत्ताशान्त्य
र्थममृतं प्रेषितमिति भवेन्निश्चितमिदम् यतो भगवा
नित्यादिहेतुशेषोऽर्थान्तरन्यासः ८५ ॥

य.सं
१२८

स्वयंतुभूताविकसितदृष्टिस्तर्कयति महाजनेति म
हाजनापतदर्शनपलोकाः तत्रस्मात्भूतापूरयिता स्व
स्वाम्यर्थस्वदेशराजार्थं ग्रसौमामोहराजा पारितोषिकं
सूत्रीकरणदत्तं समतीराजेतिरलोपेर्हृस्वदीर्घः आजी

महाजनेवितमिदंस्वाङ्गीतलनिर्मलम् त
त्पात्रममनाभूतास्वस्वाम्यर्थनयेदुतम् ८९
तद्योमेसौसपानेनपारितोषिकदानतः मृत
प्रायस्यसमतीराजाः जीवंप्रदास्यति ९० य
दायसान्वयोयाहंपीडोडभिन्नसम्भवाम् नि
वार्यसखमासीनेभविष्यामिभुभास्यदम् ९८
इतिनिश्चितपानीयभूतांकृतादृतिंडुतम् स्व
देशसम्पत्तीभूयचचालमदितोमनाक ९५

वंजीविकां यत्पारितोषिकं सान्वयः सपत्रभाषीयश्व
न्युः शुभास्यदंकातानरे दृतिर्भस्वा स्वदेशराजनगर
मनाकइतिडभिन्नपीडिततात् ९५ ॥ १० ॥

अथानरेइतिकोलाहनदेतराजगृहमस्मिन्सचहरेइतिभय
विह्वलः कथमिदमितिपप्रच्छ ५० त्वाणमिति स्थिताभिति
तोभूतासोराजायातीतिश्रुताफलितंमेमनोरयेनयदेवा
भिलषामितस्वयसपनतमित्युक्तमनाः तयापियोमेभि

अथानरेधनःश्रुतासराजगृहहरतः कोलाह
लंकथमिदंमप्रच्छभयविह्वलः ५० त्वाणस्थि
तायराजासावायातीत्युक्तचेतनः कोसाविति
विवेदामुमुक्तजनतामुत्वात् ५१ त्वत्पू
पूतनामासावावेदार्थवर्दिगतः इतिश्रुतास्य
पदवीसम्पत्तिचदथावसः ५२ प्राणायसम्प
त्तिवत्स्यकल्पवन्धनपूर्वकम् बाह्वस्वावपनी
याशीर्वादंचक्रेसमाहितः ५३ ॥

लघितःसोसावयवान्यःकश्चिदितिपुनरपिपप्रच्छको
सावितितत्रोक्तजनसम्पत्तिमुत्वात्अमुंराजानंसात्ता
चक्रे ५१ वेदनमाह त्वत्पूइति ग्रसौमामोहराजवत्तव
संज्ञयाश्रुतोमृगयार्थवर्दिगतःदथावदुतंययो ५२ कदा
वंधोमयोत्थापनम् ५३

प.सं. १७४
स्वाचितमिति पूर्वेषामसम्बन्धः स्वाचितमाशीर्वादे तमिति
आशीर्वादेकतस्यागतोसीतिशेषः किमिति किमर्थेय
तत्रतिष्ठितमितिशेषः एष्टइतिकान्दिशीकाभयडुत
तादिगभिज्ञानमृत्वाः अत्रराजानवेक्षामपनयति विधे

स्वाचितं तत्रिशम्यासौमामोहापरनामकः स
म्बुलीभूयप्रच्छकृतः किमितिवाग्रतः १५
एष्टः प्रणम्यसोवादीदृष्टरादागतोस्पदम् उ
र्भितपीडितास्तत्रप्रजावाकृतिताशयाः १५
तत्राः सङ्गविताङ्गास्यकान्दिशीकावियेर्वशात्
भवान्कवेतिष्टः संस्तदन्निकमहंगतः १५
भवद्भूतान्समुदृश्यविधिनात्वंमयेदितः अ
होभाग्यमहोभाग्यमहोभाग्यमहाफलं १५

वशादिति कोदिविधिचेष्टितंलङ्घयितंक्षममितिभावः
१५ भवानिति भवद्भूतान्समुदृश्येति भृत्यसुखिनतवा
न्निकमहंगतः प्राप्तेष्टिकृतगमनः विधिनाकरणेनम
यातमेवेदितः अतएवराजोत्कर्षार्थंसभाग्यंप्रशंसति अ
होइति १५

पुनरपिराजानं सान्त्वयति समलसतीति डर्लभालोकः प्र
यत्नशतेनापिडर्लभदर्शनः स्वयमिति यत्नेनविना १५ य
दिति नानेतिविनार्थे १० सम्बुलीभूतमपिराजानंस्वका
र्थसिद्धयेविशेषतः सम्बुलियितमारभते नसर्वयेति प्रा
येणहिराजारिक्तपारायोनिवार्यइति उपधिरूपहारः ११

समलसतिमेभाग्यंफलितंमेसकर्मणा यद्वाजा
डर्लभालोकः स्वयंपथिमयेदितः १५ यद्भूतसा
न्नानानाराजादृष्टोचरेभवत् महाभाग्यंमहा
भाग्यंमहाभाग्यंपुनः पुनः १० नसर्वथानिरा
कार्यः पूर्णपारिर्धतोस्पदम् आनीयोपथिमी
शार्थमागतोस्मिनकेवलः ११ तादृशंचोपयानं
मेयत्पद्मप्रान्तमर्थिनः अवलम्बनं अर्थस
र्थिनामेवसङ्गताः ११

उपधिमहत्त्वमाह तादृशंचेति तादृशमयोपहारशानी
तः यस्यपद्मप्रान्तमणीयंशपर्यंतमप्यर्थिनोत्पन्नमवल
म्बनेशार्थयन्तेअणीयंशमात्रेणापिकृतार्थावयंभवाम
तिप्रार्थयन्ते नचकदापितस्याप्यतेत्याह अर्थिनामेव
सङ्गताइति अर्थिनपदसदानतकृतार्थाइतिभावः १३

प-सं
१८०

तदेवाह नकेनापीति यदिचकेनापिकदापि श्रुतमपितथापि
ईदृशप्रमाणमपिनक्तोदस्तादिनात्ताभादीतिभावः यथेवंत
क्तस्तवतलाभश्याह भवादृशानामिति नचान्यथेति स्त
माहात्म्येन ३ निशमश्रुता किंपुनस्तत् किञ्चामकंतदिति
ति तच्चदुतमानयेति श्रुतामदितोभूतासराजाप्रेतस्याविति

नकेनापीदृशप्रमाणं श्रुतं यदिचजातवित भवादृश
नाभागेपनमयालं नचान्यथा ३ निशमैतद्विरे
सायाविस्मियोवाचकिंपुनः तदानयदुतं चेतिमु
दितोयेसतस्थिवान् ४ पृष्ठलप्रांशुस्तुपट्टति
स्वाचितवलातम् विधायेवाचवतपूरादत्ताम्
तमादरात् ५ पुरतस्तानिथायास्य ऊर्वशीर्षाय
तः करौ चलाचलौ निर्जगामपृष्ठेन प्रवदन्मुदा ५

स्थानप्रकारमाह पृष्ठलप्रांभासीभूतां दिति भस्मांशुस्तुपट्टति
तजानीय श्रानयनेचकार्षिकोचितमाह स्वाचितेति कार्षि
काणां सयं स्वभावः यत्स्वजातचितवलातमिति त्वत्पृष्ठेति
समुद्यन्तं प्रादराद्युक्रादिकरणेन १५ महीयपुरतो गमने
यमानुकारमभिनयति पुरतश्चि तां दिति अस्परान्तः ऊर्वत्रि
त्पादिवाक्करीरवेष्टानुकारः १६ ॥

प्रवदन्नित्युक्तं स्फुटयति श्रुतमिति हर्षणप्रवृत्तौ हितम्
नचनचेति माहशानामसम्भावनास्पदत्वेपि भवादृशामणे
तदृशने सन्देह एवेति हितम् अपिशब्दोत्पन्नाः सम्भावना
यां तदिदमश्रुतमदृष्टमपीतंचकथमश्रुतमित्यदिशतश्च
तथाह ते उद्देशार्थं वनेत्यभिप्रायितं नलशब्देनोदितम् उद्दे

श्रुतमश्रुतं यद्देराजश्रुतं भविकेवलं नचनचक
दाचिदृष्टं यन्नचापि गले धृतम् तदिदमधुनोद्दे
शार्थं ते वनेत्यभिप्रायितं किमपिमधुराखादंतस्मा
दथापि च फाणितात् १७ शर्करारसपवेदम्
यवामृतसोदरः नदृष्टपीतौ यत्र स्तम्भप्रत्ययोगो
चरौ १८

शार्थमेव तव शब्दितं नतजलमेवेदमिति सत्यपि पर्यायवा
हुत्वे वनेतीत्युक्तं वनशब्दो हि जलेः प्रसिद्धिपराहतश्चिभावः १९
शर्करेति अथवेति देवलो कपवामृतस्य प्रसिद्धता तत्सोदर
तं स्फुटमेव किं न कथ्यतश्च तथाह नेति दृष्टपीतौ दृष्टपी
तशब्दो यत्र मदानीते चरप्रत्ययोगो चरौ न तेन केन नितुष्टचरं
पीतचरं वेत्यर्थः १८

प.सं
१८१

वाहणस्य स्थितं सद्वारिणं भृत्यं पारीकं सं माचिरं ऊरुदुत
मानयेत्यर्थः १५ आनीतां पारीं प्रष्टुमभिविज्ञायं जलक्षिप्रम
स्वादीर्गन्धेर्हृषितम् प्रतीतवृत्तांतोपिकिमितिचुलकं यथा
विद्याद आसासार्थमिति मास्यप्रतीतिविद्यातो भवेदिति ॥
तदेव साधयति अन्नरिति बीभत्साद्युणा अवदित्यासाति

श्रुतेति खलपराजावाहणस्य स्थितं दुतं प्रशासं
बुभुतां पारीमेकामानयमाचिरं ५ तदानीतां क
रेष्टतादृष्टाप्रष्टाभमम्बुतत दृष्टितं दृष्टिगन्धे आ
सासार्थं चुलकं यथो १० अन्नरुद्धतवीभत्साव
दित्यासौ म्यदर्शनः धियातदाशयं सर्वस्वयं यीमा
नजीगतात् ॥ ज्ञात्वाप्यनेन तस्याव नुरो यो नृपा
लितः क्षमापणं हि महतामनुरोयादिभूषणं ॥

कविकारोपनेन बहिराकारयथास्थितं किमिति तथा
ताभिनयश्चाह धियेति यीमान्प्रशस्तवृद्धिः परेद्धितत्ता
नफलादिबुद्धयश्चिवचनात् ॥ प्रकृते योजयति ज्ञातेति
कार्षिकमौढ्यमिति शेषः यतो महतामनुरोयादेतोर्यत्तमा
पणंतदिभूषणं ॥

अनुरोयेति अस्तेवं तथापि महतां महत्स्वतदौचित्यमिति क
तमत्र तेनेत्यत्राह सामान्यविषयेति प्रकारभेदपदमहदि
तरयोरेतस्य फलं तसममेवेत्यर्थः १३ तदेतत्साधयति दृष्ट
श्रुति सामान्यस्यैकस्यैव वस्तुन आधारभेदेन विशेषो दृष्टः य
थाभूत्प्रविप्रयो दीयमानमेकमपि वस्तु विशेषं प्रतिपद्यते ॥

अनुरोयविशेषो यं क्षमापणमितीरितम् सामान्य
विषये चासौ विशिष्टविषये च तत ॥३ दृष्टाया
भेदेन सामान्यस्यापि वस्तुनः विशेषो भूतिप्रजा
भ्यां यथावाभूत्प्रविप्रयोः ॥४ यत्किञ्चिदीयते
राजाविश्रयार्चादितस्य सा भूत्प्रयवेतनं वस्तुना
तिर्लोके हितादृशी ॥५ इति मन्त्रानुरोयस्यात्पुनः
नैव कर्हिचित् विधेयं कस्यचिद्भूषणसर्वेषामयमे
व हि ॥५ ॥

तथाहीत्याह यदिति विश्रयदीयमानं यदस्तु अर्चेति कथ्य
ते तदेव भूत्प्रयदीयमानं वेतनमिति कथ्यते कथमयं विशेष
वस्तुना वस्तुगतिर्व्यवहारवर्तनीयमीदृशेति भावः ॥५ क
स्यचिदिति अत्र मया अस्मादीनया अस्या सर्वेषामिति सर्वविषय
तेन क्रियमाणः ॥५

य.से १८२ अनुरोधरक्षणप्रकारं राजसुखेनाहस्वयमिति अयेति
कोमलोक्तासन्वायनेसत्तमिदं यत्तयोक्तम् इतिव्यक्तं स
म्यगुन्मिदनेनरक्षतां ॥ यतोनास्तेति अस्मज्जीवनस्य ने
त्रभूतेपणभ्यां चेति स्वीयतापादकमचनयनं ॥ भूता

स्वयंविचिन्तायसंतप्रोवाचवदतांवरः अयेस
तमिदंस्वाडजीवनं वयतां इतिः ॥ नास्य सर्वे
तयापात्रं विधेयारक्षतां इदम् नेत्रभूतेपणा
भ्यां चतसृक्ताभृतमन्वशात् ॥ इमां पारीमत्
रतोविकीर्यामं इति तथा आदायास्माच्चकस्मि
श्रित्कोणो गूढं निवेशय ॥ कार्यारदास्याभ
वता गूढं स्थापयथानदि कश्चिदन्यो विजानीया
हस्तारक्षयत्नतः ॥ १३०

नुशासनं स्फुटयति इमामिति मत्परतोविकीर्य भूमावसु
कणशः विधायततो संभ्रमादायास्मादेशात्कस्मिंश्चि
श्रेकोणप्रायेपरदृग्गोचरेयथानस्यान्यानिवेशय ॥ १३१
वेति अस्माभस्यायाः यतोयदस्तससारंतयत्नतो रक्षम् ॥

नवेत्यर्था ॥ किमर्थम् अर्थमर्थनीयं वाचमिति यावत्
आस्तासितामासासयुक्तम् अत्रेति कथितवस्तुनि ॥ १३२
समयेपि हिमस्यापाताउत्पातवृत्ते ॥ १३३ इत्याशया इत्यम्

इत्यमाकारमाज्याद्यतमाहस्मपुनर्नयी सष्टप
यात्तयासाधुनवानोतावदाधुना १ काकाह्वाते
किमर्थ्यते निशङ्कः कथयाधुना निशम्याश्लासि
तांवाणीमहाकीर्तिर्महोजसः ॥ १३४ सउवाच महा
राजसर्वेऽभिदयीरिताः भवामोत्रपरदेवः प्रमा
णां किंवदामि ते ॥ १३५ उपवासमहाडः खक्तिष्ठा
मेखजनाष्टदे यमाश्वनराजनेहिमोत्पातवि
श्राविताः ॥ १३६ इत्याशयोपथोतेयादायागतइ
हास्मिभोः तया ऊरुघराजेंद्रयथाजीवामहेव
यम् ॥ १३७ ॥

भिलाषेण उपथं जीवनं ठो कनिकां इह भवत्समीपम्
ऊरुषेति क्रियया जीवनफलसंप्रणर्जनसत्तात्तात्तगा
मितासूचनार्थमात्मनेपदम् ॥ १३८ ॥

प.सं १८३
इत्यंशुतवृत्तान्तःसराज्ञासर्वणशतंभोरानयधमितिभूता
नाज्ञाय सर्वणशतेवानीतेभोःकार्षिकगृह्यतामिदंतयेति
तंप्रावदत् सर्वणःकर्मप्रमाणसर्वणमुद्रिका २९ आत्ति

शीघ्रंभूत्यान्सराज्ञासर्वणशतमाशुभोः आ
नयधमयानीतेगृह्यतामितिप्रावदत् २९ आ
नेयगच्छेत्कोसौगृहीतातज्जगामह दृकया
त्समतीतेत्रभूतःकोपिव्यजिज्ञपत् १०० भद्रंते
स्तमहाराजश्चास्यभयमस्तमे दृक्येत्कोत्र
वीतिस्मसवेपथुभयोत्तरम् १०८ किंकारणं
काचिकित्साकणमात्रमपित्वया नदत्तमस्मा
त्पानीयादनुजीविभ्यश्चहो १०५ सर्वणम
र्थमार्गेसौग्राहयित्वाविसर्जितः नविभ्रःकिम
पीहायोराजनीतिर्गरीयसी १३० ॥

तेनतस्मिन्सर्वणशतेगृहीतेगच्छेत्कोसौतद्गृहीताचीर
दौजगाम हेतिप्रसिद्धौ अत्रकार्षिके १०० चिकित्साशती
कारः सर्वणसर्वणशतं ग्राहयित्वाविसर्जितः नविभ्रःकिम
१३० ॥

अथोअथवा ग्राहसेतिच्छेदः गन्धहवितमिमादिनाच्चाण
चक्षुरसनेदेजनमित्युक्तंभवति तदभ्यस्ततस्मात्तारंगु

इत्युक्तोसौस्मितगिराहसेदंगन्धहवितम् विव
र्णस्वादरहितंतदभ्यस्तान्द्रुणायिकम् १३१ मत्ता
चोपजहारासौनदोषोस्यकथञ्चन ग्राम्यस्यसत
ताभ्यस्तद्वारस्यापिनिराकृतेः १३२ भवन्तोयय
णमितंपिवेयुस्तदुराशयाः आक्रुष्येनंडरात्ता
धैर्निरस्येयुर्नसंशयः १३३ निरस्तेकिञ्चनोल
ज्जानतवक्रोयदाव्रजेत् तदापराथसाङ्क्यम
नुरोथस्यमेभवेत् १३४ अत्रोथसमंलोकेकि
ञ्चनापिनविद्यते भङ्गेऽस्यागतिःसास्यनरके
फलितामवेत् १३५ सामिमार्गेमयानोचेत्येवि
तोयंतदापुरः गताविलोक्यनयमुग्रणाछांया
नमात्रतः १३६ अस्यानीतासुमान्यतनाशेराजा
चयास्वयं विदीर्णहृदयंऊर्यान्निष्कृतिसत्सका
भवेत् १३७

नः १३१ निराकृतेरशिक्षितवस्तुगणस्य १३२ अकिञ्चनोऽश
क्ताशः १३५ बुद्धिमाहात्म्यमाह विचिन्नेति सामिमार्गेयंयथे

प.सं. १८४
 थियेवदिपराशयज्ञानफलानराणोनरत्वमन्यथापशुत
 मितिकोथीमान्यश्रुतेस्वात्मनिस्वीकृयात् ॥३८॥ नन्वनया
 पातोयंयज्ञवतनुरोयभूषणफलमातवान परंतपशुतम
 थिकंजातंसदन्यत्रफलतीत्यत्राह रक्षितरति मत्समीपेति
 श्रयंभावः भवत्वेवंपरंतममानुरोथोरक्षपव नचास्यानेना

विचिनेपत्यंमयासामिमार्गेयंप्रेषितोथियः प
 रेक्षितज्ञानफलाःपशुतंपरयानृणाम् ॥३८॥
 रक्षितोस्यानुरोयोयंमत्समीपागतोस्यसौ ममा
 नुरोयसाहाय्यंस्वीचकारस्वकर्मणाः ॥३९॥

नर्यापातश्चाह ममेति स्वकर्मणैवसर्वतःसदासर्वत्र
 फलनिकस्पवित्साहायेन तत्रसहायस्यान्तरालेगुणदो
 षार्जनमित्येदोबुद्धिवैभवमितिसर्वेविहाययावर्जितयित
 यंनान्नयत्सनीयमित्यग्रेणसुदयति ॥३९॥

अनौचित्यमिति वाछमतिशयेद्गीकारेवासत्यमिदमिति
 तदिदमिहलोकेमहदनौचित्यं प्रेतापिपरलोकेपिकलसं
 पापमित्यभयलोकानयावदंकिंतदिताह यदिति एतद्याचा
 तैःनुरोथारक्षणेच्छिन्नहृदयानामुविद्वहोपङ्ककलिकांथ

अनौचित्यंवाछंतदिदमिहप्रेतापिकलसं यदे
 तद्याचातेदलितमनसोपङ्ककलिकाम् मुखे
 ह्योपपन्नमलनयनाप्रष्टमतयो विलज्जानिः
 शङ्काग्रहद्वरितंडर्गतिविधेः ४. तस्मात्सत्या
 यवुडिंकविभिरलमलेयोयमेतत्सदैवमाहात्म्यं
 तत्रिकामंजगतिश्चितरंराजतेननसौत्वम् क
 श्रिदधीयदातोभवतिसकृत्तिनांहारिलञ्चानुरोथो
 हृष्टस्तृष्टोमत्ताणविकचकजमुखोःरिक्तपाणिर्न
 जेत ॥४॥

धृथियोयत्पश्यन्तीतिकष्टंविधिचरितंडर्गने यदम्यऊक
 मपरैस्वात्मन्यारोपितंभोक्तुमुयुक्तारति ॥४॥ एवंवत्प
 माणंकजंकमलम् अरिक्तपाणिरितिच्छेदः पूर्णशयते
 नपाणोरपिपूर्णत्वम् ॥४॥

प. सं.
१८५

उक्तमेवार्थवतिरेणपिवक्ति एतदिति महाजनाः सदा वा
राः तीव्रोतीवचित्रपोडादायी अशपनीसवलनीगतिर्यस्य
सरसिजप्रहणेनतदधिष्ठातरन्यामिणेपिपीडयामहा

एतत्तत्रितरंमहाजनगृहेनौचित्यपङ्काङ्कने य
द्वार्यर्थिजनोलदन्नविरतंसंभ्रमतीव्राशयः रुष्टो
नष्टमतिर्विवर्णवदनोअशपङ्कतिर्दःखितः प्रत्या
यातिविदीर्णहृत्सरसिजोवाष्पास्युरुद्धेक्षणाः ॥४१॥
इतिराजमुखोद्गीतापीतातेवाक्यथांमदा पूर्णाः
सराजावतदाव्यवहारंप्रचक्रिरे ॥४३॥

नर्थपातः ॥४२॥ इतीति वाचःसथातंतृप्तियोगात् अतए
वपूर्णानिराकाङ्क्षाः व्यवहारंस्वाचितवर्तनीप्रचक्रिरे प्र
कारेणविशेषेणचक्रिरे ॥४३॥

अत्रैवशिविकावन्धपूर्वशेखरीकोपनर्चद्वयति अथान्वा
पीति हेविमत्ताशयाशतिवुडिनैर्मलेनैवायमर्थोगम्यति
सूच्यते येनयत्पालनेनश्रमायाअनुकूलदैवाःसन्तःइहप
रत्रचपरंगतिंसमृद्धतिशयपूर्णमनोरथाःसदाचारशानि
नःकीर्तिशरीरमिहस्यापयित्वास्वर्गादिलोकान्यामुवनीत
र्थः ॥४४॥ तत्रैवविचयतष्टयेपीदिकामारचयति अचिन्त्ये
तादि यत्रोपरोधप्रकारेविधातःस्वर्णनियन्तस्यैचित्रीवि

अथान्वापिप्रकारेस्यकीर्त्यतेविमत्ताशयाः अ
भायायेनयानीहपरत्रचपरंगतिम् ॥४४॥ अ
चिन्त्याखलवैचित्रीविधातर्षत्रज्जम्भते गुणाश्च
निर्गुणारत्येनियतिर्यत्रमज्जति ॥४५॥

चित्रकृतिर्जम्भतेउल्लसति यतोऽचिन्त्यामनसापितर्कणि
तमशक्या एत्वितिस्फुटमेवैतदित्यर्थः तथायत्रोपरोध
प्रकारेवैशेषिकनैयायिकनियतिरपिमज्जतिनप्रवर्तते
कासावित्पाद गुणाश्च इदंरितदोयमंतगुणानिर्गुणाश्च
ति नहिगुणेषुद्रव्यवहुणावर्तनेगुणतदाव्यावृत्त्याप
त्तेः यथासामान्यानिनिस्सामान्यानीति अत्रचगुणमिगुणा
इतेस्तत्रियतिमज्जनमिति ॥४५॥

य.से १८६ तदत्रविधाह्वैचित्र्यः चिन्तयतंगणानां निर्गुणानियति
मज्जनं चेति वस्तुदयमादिभिरुपप्रयमंदयेनोपपादयति
स्वस्वेति स्वस्ववर्णाश्रमाचारपालनं स्वभावनियतमपि धर्ममी
मांसाचतैर्मन्त्रादिभिरुपप्रयमंदयेनोपपादयति स्वस्ववर्णाश्रमाचारपालनं
भावनियमसिद्धिरुद्धार्यधर्मसिद्धिश्चेत्युभयोदयः अत्रै
वेज्ञानबुद्धिकल्पितमाभासतं निवारयति बुद्धीति थीम
तोयियं साक्षितया ॥ दायामर्थो द्रष्टव्यो यन्मत इति बुद्धि

स्वस्ववर्णाश्रमाचारपालनं धर्मउत्तमः विदि
तो बुद्धिसाक्षेण द्रष्टव्योऽपि योमतः ॥ १८६
सोपियस्यानुरोधेन तत्तुः श्लाघापदं नृणाम्
अपत्रपाभयालोको जहाती मंसि शिद्धितः ॥ १८७

प्रमाणसुरक्षितो यमर्थो न जातचलत इति अत्रैव वैचि
त्री समर्थयति सोपीति यस्यापरोधप्रकारस्यानुरोधेन
सोपि स्वस्ववर्णाश्रमाचारपालनलक्षणधर्मस्य कउपे
क्षितः श्लाघापदमिति क्वचिदनुरोधेन श्लाघास्ववर्णाश्र
मविहितपरित्यागेपि श्लाघा इत्यर्थः यथावर्णानामानुश
र्त्याचतर्वर्णाभार्योद्धारनं धर्मोपिलोकलज्जाभयाच्युक्त
वर्णधारितं श्लाघामेव तथा पृथग्विवर्धते धर्म इति शास्त्रे

एविहितेपि प्रमीतपितृकारणं आहूणं पृथक्तेलोकलज्जा
भयाद्यदिते सहवसेयुस्सेषां श्लाघैव तथा भार्यात्वेन स्वस्त्रिया
सहवावहारः सर्वसम्पत्तिक्रियमाणोपि धर्मपवचेदपत्रपा
भयाहुर्वादिसन्निधौ त्यज्यते सापेक्षा श्लाघैव तथा देवपितृ
तर्पणपूर्वमां सभक्षणे विहितेपि हिंसाभयाचरोयेन त्यागोती
वप्रशस्य इति तथा राजोपभोग्यवस्तुनां तदर्थतादिहितत्वे
पितृतश्चेदात्मारक्ष्यते परमश्लाघासौतेषामिति तदेतदाह

तथाचाभाणकोस्तीह हृदयावर्जकः सताम् मि
ष्टदिवचनं कस्य हृदयेन स्थितिं व्रजेत ॥ १८८

अपत्रपेति सापत्रपाच्यत इति कोशात्परलज्जाभयात्सु शिद्धि
तेलोको विकसितचित्तश्च स्वस्ववर्णाश्रमाचारे जहातीति
इत्यमाश्रमाणमपि बोध्यं अत्र च गहनाकर्मणो गतिरिति भ
गवद्वचनं प्रमाणं ॥ १८९ ॥ अत्रैव लौकिकसम्पत्तिं संवदति तथा
चेति आभाणक इति पूर्वश्रुतं हृदयावर्जकः चित्तानुमोदकः
अर्थान्तरस्यासः मिष्टमिति मिष्टमास्वादं ॥ १९०

प. सं.
१८८

अत्रैवापीडिकारचयति तथाहीति आख्यायिकेवदृष्टान्त
इत्यारोपः दृष्टान्तकृत्यमाह दाहोति यस्यामाख्यायिका
यो इदेवस्तदाष्टोनिकलक्षणम् ॥५१॥ आख्यायिकामवता
रयति अभूदिति नवशरइतिवद्ब्रवीहिणोवमतर्थस्यात्ति
तात्तदनुपादानेपिननूनतादोषः तेननवशरवानितिना
मफलितम् नवतंचशरणं सर्वथा लक्ष्यवेथनात् विन

तथास्याख्यायिकात्रास्तिदृष्टान्तोदाहोसिद्धये
यस्याश्रयायाविमलंवस्तिदंकस्यनोमुदे ॥५२॥
अभूद्राजानवशरोविनयावसथोभुवि अतीव
रञ्जितप्रजोन्वयायेनवसन्धरा ॥५३॥ ॥

यावसथः विनयस्यावसथोमूलनिकेतनम् भवीतिभू
ग्रहणंभुवस्तदिभूषणत्वप्रतिपादनार्थम् तदेवसाधयति
अतीवेति अनेनराजशब्दनिर्वचनमपिस्वचितं भवीतिस्
चितमर्थमाह अन्वयेति वसंरत्नभूतमममेवधारयतीति
अथचानेनविनयिनासम्प्रकालनादसुनिधनानिधारय
तीति नास्तिदृष्टान्तजीत्यादिनावसन्धराशब्दः संज्ञायांनिपा
तितः ॥५३॥

रञ्जितप्रजत्वमस्याह नयेइति नयेनेतोविनयेसदाचारेला
करञ्जनेलोकचित्रवशीकरणे क्रमेणवृद्धस्यतिदेवगुरुं
द्वमनुचप्रजापतिमाहुः यतोयर्मपालिताः निष्पदापातंरति
ताः ॥५४॥ प्रकृतमाह अनुरोयेति अनुरोधः पुरस्कारोअवती
यस्यसचासौविनयः तेनावृतमानसः जातकदाप्यहनि त

नयेचविनयेलोकरञ्जनेमुदिताः प्रजाः गुरुंश
क्रमनुचापियमाहुर्धर्मपालिताः ॥५४॥ अनुरो
यपुरस्कारविनयावृतमानसः सतशतः पुत्रे
जातनैवरेमेवरोरुभिः ॥५५॥ यत्रैवमञ्जरीहस्ति
काशेन्मीलितकृष्णता ॥

त्रेति विधेयापेक्षितमनुवायमाह यत्रेति हस्तखदस्त
कः अन्ताःसन्दरोवाहस्तःहस्तिका इवमञ्जरीणांहस्ति
केति अत्येवकम्पायांवाकन शयेणहिराजानः पुरका
शनिवेशेषुइवमञ्जरीहस्तिकाःस्याप्यन्ते
इति ॥५५॥ ॥

प.से १८५
अरमाणशयमाह कथमिति अस्याश्रमन्त्रीहस्तिका
परनायिकायाः मज्जलेथप्रेन्मीलितेकोरकेपवमथुमज्ज
नायिकानेत्रेप्रेक्षमाणेसम्मुखस्थितेक्षमाणेअरहोजन
सम्मुखमेअनुरोधेनापत्रपातोविनयवर्णनम् इत्यादि

कथंमज्जलेनेत्रेस्याःप्रेक्षमाणेरमेरुहः इति
मतासविनयीनरेमेस्वरोरुभिः १५६ क
यंनविनयादस्यात्रस्यथमस्थितिः परा ॥

तिमतेति अत्रैवअपरथमापालनेपरमथमवज्ञमिरर्था
नारन्यासमाह कथमिति योदिशङ्कामात्रेणपीटशी
क्रियापालयति सकथंपरस्यादिवसनंस्वप्रेपिसंकला
येदितिपरथमस्थितिः १५६ ॥

अमुमेवराजानंदस्यानयितार्थमस्यपरमगहनसूक्ष्मगति
कथनेनगौरवंप्रतिपादयति नवशरेतिप्रवृत्तिःप्रकर्षेणह
त्रिवर्तनमिति विदितपरमार्थाः शास्त्रतत्त्वज्ञाः यंप्रवृत्तिसशी
त्यवर्तनमाहुः सशीत्यवदाचारानुपालनमिदमित्यर्थः अ
थवाप्रवृत्तिर्वर्तितान्तरातिवावत् दृष्टेति दृष्टेज्ञानसामा
न्यवाचकत्वान्नुतेत्यर्थः तत्रचज्ञानसामान्यवाचकत्वेत्यादि

नवशरवतोदृष्टासेयंप्रवृत्तिरिहेदृष्टीविदितपर
मार्थायमाहुः सशीत्यवर्तनम् परमगहना
थमस्याहोगतिः परमाप्यहोनावलसगमाथर्था
रीतिर्ज्ञेयैः पिशितेक्षणेः १५७ ॥

दिष्टदृष्टोरनालोचनेकंश्रेतिपश्यार्थेज्ञानालोचनेरितिच
सूत्रंज्ञापकम् अत्रैवगौरवमाह परमगहनेति अहोथ
र्मस्यपरमागतिः परमगहनातिदुर्वोधाक्कचिद्वर्मेऽथर्म
सम्पत्तेः कचिच्चाथर्मपिथर्मसम्पत्तेः अत्रैवमनोविगम्य
मेतदित्यर्थान्नरन्यासमाह नाल्लिति पिशितेक्षणेः
तिस्यलविकारिदृग्भिः १५७ ॥

पं. सं.
१५०

अत्रैवकैमुतिकन्यायेन महाजनपालनेपरमफलवत्त्वमाह
वदन्तीति परंकेवलमग्रयंभावः सदाचारवासोवद्भिदाहमा
त्रोचितपवासौमृत्त्रित्वनोचितेभ्योधिकश्रितितेनापनेनाक
ल्पनाकदायिनीकीर्तिः स्थापितेति किमुततन्माहात्म्यवर्णनी
यंयेवर्णाग्रमस्याः सदाचाराश्रयतालयनीति ५९ तेषां

वदन्तितंचराजानंवद्भिदाहोचितं परम येनसा
रहिताकीर्तिशकल्पनाकदायिनी ५९ तदिदा
नीसदाचारशालिनेयेमहान्वयाः पालयन्त्यनु
वृत्तितंतेषांगतिरनुत्तमा ५९ अनुरोधमृजाश्र
यंयच्चित्तंस्यान्निरन्तरम् तद्वत्प्राणभगवतः प्र
काशानन्दलक्षणम् ५९

तिरनुत्तमेतिसर्वोद्यगतिंसाधयति अनुरोधेति अनुरोध
एवमृजाचित्तसंस्कारद्रव्यतयाश्रयं तच्चित्तंभगवतः सर्व
तकर्तृत्वलक्षणस्यब्रह्मणः प्रकाशानन्दलक्षणयत्सह
यलक्षणतस्यदर्पणसङ्क्रांतिहेतुः निर्मलतात्प्रकाशानन्द
सङ्क्रांतिरत्रैवभवतीति ५९ ॥

अत्रैवोपसंहारवाजेनानुरोधंस्मारयति यादृगिति यादृ
कृत्तर्निरुरोधानुरोधबहिष्कृतानासौदृक तत्कार्यकारि
त्वाभावात्तदाहग्रान्धततोवरम् तादृशदृक्प्रज्ञायाग्रान
धसत्तमेववरणीयम् अत्रप्रतिज्ञातेर्येहेतुमाह ग्रान्धोद
ति अदोषमित्यवयोभावः ग्रान्धसतिदोषाभावः तादृशो
चप्रकाशवत्तादृशिपरमनर्थायदोषोद्यसङ्क्रांतिः निरुरो

यादृद्विरुरोधासौनदृगान्धततोवरं ग्रान्धोदो
चप्रकाशित्यन्तस्यादोषोद्यसङ्क्रांतिः ५९ अनुरोध
तदाणमिदंरत्नविमलंनिरस्तमितिर्योचं निमित्तं
मयामनीविभिरलङ्कृतंहृदिप्रकाशतेनित्यं ५९
इति श्रीवीररत्नशेखरशिखायामनुबोधलक्षणम्
समंरत्नम् ५

योहिप्रमान्किंकिं नारचयतीतिचानुरोधेय
वेहामत्रापिरेतेतिमिदं ५९ फलवाजेननिगमयति अनु
रोधेति तिमिरमिवान्धप्रहेतुत्वात्तिमिरमकार्यकरणादिनि
शितंतीक्ष्णीकृतंमहावीर्यचित्तमापितंमनीविभिरलङ्कृतंभूष
णस्यदत्तामापितंसहृदिनित्यंप्रकाशं करोतीति ५९ इति
श्रीरत्नशेखरशिखाविषयरोपदसङ्क्रांतिप्रमीशभा ६

प. सं.
१५१

ॐ श्रीगणेशाय नमः अथेति अतः शब्दः सङ्गति योक्तः अ
नुरोयसौ भगवोर्हि परस्परं कार्यकारणभावश्च नुरोये सति
सौ भगं जायत इति अतएव बुधा इति सङ्गति गमकमा मन्त्रा
नवमंदारं कीर्त्तते तच्चाः नवममः नयमं सर्वोत्कृष्टमित्यर्थः
यत्र विशतां नृणां क्षात्रवमं सौ भगं जायते भगो माहा
त्म्यं स च शोभनः स भगस्तस्य तद्वत्त्वं तच्च नवमं नवीनतमं

अथातोः नवमंदारं नवमं कीर्त्तते बुधाः नव
मं सौ भगं यत्र जायते विशतां क्षात्रात् १ वा
क्षान्तरमुचित्वा त्वयि उद्दिष्टं पुराधुना तदेव ल
क्षणं नात्र दृष्टान्तेन च वर्णते २ ॥

कं नवा माहात्म्यं यत्रेति कृता सङ्कीर्णं माहात्म्यमित्यर्थः
१ कीर्त्तते इत्युक्तं विशदयति वाह्यान्तरेति प्रोक्ते उद्देश्य
स्तावे अथुनेति लक्षणप्रस्तावे तत्र लक्षणं शिवास्थानी
यं दृष्टान्तप्रशोच्य स्थानीयः वाह्यान्तरमुचित्वा त्वयि
द्वारमित्यनुवर्णते २ ॥

तत्र द्वितीरेकमुखेन सस्पष्टप्रतीतये शैचलदाणं समर्थयति
आपातेति आपातो विमर्दसहाविवेकावस्था तत्र रमणीये
षु विषयेषु स्त्रादिपदार्थेषु या स्मृद्वा स्मृतस्मात् स्मृताः स्मृ
त्ताय विषयेषु सम्मुखीभूय यदकार्यं रागद्वेषादिभरितत्वात्
आपातो विषयान्मंसः सङ्गस्यैव जायते सङ्गात्संजायते
कामः कामाक्रोशो भिजायते क्रोधाद्भवति सम्पादः सम्पा

अपातरमणीयेषु विषयेषु द्विदयास्पदा तत्पर्येण
मुखीभूय यदकार्यं प्रवर्णते ३ धिया सम्यग्वि
चार्या यतः द्विदया नोत्तियः परम् तच्चा चंदिविधं
चैतदाह्यान्तरविभेदतः ४ ॥

हात्स्वतिविभ्रमः स्वतिभ्रं शादुडिनाशे बुडिनाशादि न
शतीति भगवद्वचनात्कार्यविस्मृतेरकार्यं प्रवर्णते तदिति
अकार्यप्रदं तस्माद्विभ्रमः कार्यकार्यकरणादेत्स्ना सवा
नरवैचित्र्येपि वाह्यान्तरमिति द्विविधमेव शेषं तत्र म
नसा विरहानुत्थानात्तान्तरं तदेव वाह्यान्तरं कर्मैन्द्रियगरी
रादिनिर्वर्त्य वाह्यामिति तद्विभ्रमो द्विविध इति भावः ४

प. सं.
१५२

तत्र स्पष्टेयुक्तमशेषं च मूलं तदेव विचारैरास्तु दयति अह
कृतिरिति पूर्णाहना स्वशेषो ही सरोपीत्यस्तीति नाहनायां दो
षले शेषोपीत्यहंकृतिकलेयुक्तं ततश्चांशमात्रेणायादेहादाव
हंकृतिसदाश्रयादेतोयाः मदस्यानेपिमत्तताविधेयानवशा
नाविधेयानुष्ठानलक्षणमदोदिवित्तविकारः विकारश्च पर
मार्थापह्नवेनापरमार्थश्च भासनं तामत्ततां चित्तविकाररू
पता द्विफलांफलरहितां विरुद्धफलां वाथिरुह्याश्रितेष्वस

अहंकृतिकलाश्रयादपदपवयामत्तताथिरुह्यवि
फलां च तां ऊरुतपययावेलनाम् अवाच्यपदम्
न्यातामिह परत्र चानर्थदाबुधैर्निगदिता ततो विरति
रेव शेषे च द्विधा ५

मोजनयोरिवेल नां सेव्या चरणशृंग
ऊरुते तदशेषमिति शेषः यतो सौख्ये लनाश्रुतौ कश्च
वाच्यपदं निन्दास्थानं तथान्यतापरः स्फुरतामपि सदर्थ
नामनवभासनात् परत्र चानर्थदां नारक्यादियोनितम्
यस्य मेवानर्थहरिपिनिववन् यदा किञ्चित्तोदं हि पर
मदान्यः समभवंतदा सर्वतोऽस्मीत्यभवदवलिप्तं सममत्त
इति अशेषमिति शेषा सहनेतद्विरतिरिति विधेयशेषोच

शेषादनुवादश्च मशेषमिति बोध्यम् तदेव विदधाति
बुधैरिति बुधैर्विदितवेद्यैर्मन्वादिभिस्ततः उक्तलक्षणाद
शेषाद्विरतिरिति बुधैः शेषे च निगदिता अशेषं सर्वयामाति
न्यततश्च विरतिस्तन्मार्जनमिति साम्यं चैव च अकृता
मलिनं हि वस्तु ललितं सच्चिद्युक्तमिति सत्क्रियाहेतये
दमपि शेषे च सत्क्रियायै रतिरिति विरते वाद्यान्तरभेदे

पापयानं समाकृत्योच्चस्थानाक्रमेणादि मथ
मत्ततया न्येयामाक्रान्तिस्तदशेषकम् ६
मनोदेहविभेदेन तद्विधाप्रथमं विदुः तत्त
लवानामानन्यादनन्तं तद्विजायते ७ ॥

नद्विधात्वादस्यापि द्वैधमिति ५ एतदेवापररचनयानि
वभाति यायेति उच्चस्थानं पापयानाख्यम् मथनेव पा
पेन मत्ततानया पापमापाते मथुरमिति मधुरोपः ६ द्वै
धमदिशति मनश्च इति प्रथममादौ तत्तलवानांतयोर्मनो
देहयोः मनसश्चानन्तं चित्तायवस्थानन्यात् देहणवे
द्विधादिहोरेण अनन्तमित्यगाणम् ७

पं. सं.
१५३

तत्रैकमुपलक्षणयति परदारैति तदित्येवमत्र प्राथा
न्यमेवसाथयति परदारवमर्शेचेति नत्वसौक्रियाडष्टे
तिष्ठेर्वेणान्वयः साकाचिदपिलोकेडष्टक्रियानास्तियान्
ऊर्वीतेतितदभावेनैवनिवृत्तिः नततस्याः सद्भावेप्रमान
कदापिविरमतेतिभावः यतोसौगलितचेतनः समन्ता
द्रुमभाणज्जलमिवसुताकार्यकार्यविवेकबुद्धिर्यस्य
सः ८ अत्रसमर्थनंतथाहोति तत्रपरदारावमर्शोत्का

परदारावमर्शश्चप्राथान्येनतदीरितम् परदा
रावमर्शेचस्थितेननत्वसौक्रिया उष्टायोनप्र
ऊर्वीतप्रमानालितचेतनः ८ तथाहितवना
स्त्वैवगम्यागम्यविवेचनम् अगम्याः प्रायशो
लोकेरम्याश्चसलभाग्रपि ५

यांसत्तागम्यागम्यविवेचनं गम्यस्वभावप्रवृत्तेन्द्रियश
क्तीनांप्रेत्यानर्थदत्तेपितक्तालंसत्ताभासकारियद्वस्तु
अगम्यंतत्कालमपिबानर्थकार्येव तत्रचसामान्योद्देशेति
प्रकृतयोजनयाह अगम्याइति नकेवलंतत्रविवेकाभावे
पिततत्रस्वभावेनरुचिरपीत्याह प्रायशश्च अथवास्तु
गम्यागम्यविवेकाभावस्तथापिगम्यास्वेवकथंनप्रवर्त
तेचित्रमित्याह प्रायशश्च ५

अत्रैवगाण्डसेनाद्व्यायेनमहानर्थमाह अगम्येति नष्टा
तिभूतकालग्रास्ताभवाभाविक्रियार्जनंसर्जिताग्रपितान
प्राप्येतिद्योतयति सत्त्वस्यांतिसत्ताग्रयाः उष्टक्रियाभि
लाघेवृद्धेरजस्तमोभिभवात्सत्त्वस्याग्रावेतदाग्रयादेव
तादिगवातायाः प्रकर्षेणचलन्ति आधाराभावप्राथेयस्या

अगम्यागमनेनष्टामन्त्रशताग्रयाः क्रियाः न
ष्टासताससत्त्वस्यादेवताः प्रचलन्तिच १० वा
थिर्यऊष्टतान्यत्वंमूकताकौण्यपङ्कताः इत्या
दयोदोषगणादेवताचलनादिह ११ तासां प्र
चलनेभट्टाभस्यभेदोपिनश्यति विनाशेस्यऊ
तोभीतिर्भयेभीतिरनर्थदा १२ ॥

नवस्थितेः १० देवताचलनमेवाद वाथिर्यमिति आदि
नाजिज्ञताजडताक्लेशोदावर्तमत्तताग्रहणं ॥ नकेवलं
स्वप्नतयवासांचलनमपितुडष्टक्रियाकारित्वादपीत्याह
तासामिति अयंभावः अथिष्टादेवताग्रपिसात्तिकराजसा
दिभेदेनदिविधाः तत्रसात्त्विकासचलितासराजसतामसा

प.सं.
१५४

गेसक्ति यात्यागे कृतशक्तिकस्मादेतोः नावहेतुमयलभा
 महश्चर्यः प्रायश्चित्तं च प्रायः पापं समुद्दिष्टं चित्तं तस्य वि
 शेषाथनमिति स्मरणात् पापविशेषकं कर्म तर्थाः प्रायवा
 सस्यासवत्पनशने पुमाद्यायशति प्रायेनामतपस्तेन विशेष
 थनं तथाच प्रायेनामतपः प्रोक्तं चित्तं शेषाथनमिष्यत इति
 स्मृतिः उभयत्र च प्रायस्य चित्तिचित्तयोरिति सुदृ १३ ॥

अज्ञातपापशुद्धये प्रायश्चित्तो विधीयते तद
भावे भ्रुवातेषामवाचा गतिरीरिता १४ ॥

तेज्युश्चान्द्रायणं नराः पराक्रमयवाङ्मयैर्जनेषु र्गोसवे
नवेत्यादीनि विहितान्येव परंतु ग्रन्थात्तथाप्युच्येता नीः
ति नवर्थो यमपालम्भः तथा च मनुः प्रकामतः कृते पा
पे शयश्चिन्तं विडुर्बुधा इति शयश्चिन्ताना चरणो दोषमाह
तदभावे इति अवाप्नोति वाक्यमारोपणेनापि नृणां वदे
त्यर्थः १४ ॥

य.से. १५५ यद्यप्यवाचातथापिततोनिवृत्त्यर्थतदचनमुचिततरमि
त्याह अनेकार्ति यातनानारकः पीडाः तथाचविस्रः कृत
पातकिनः पापाः प्राणत्यागादनन्तरम् याम्यपन्यानामासा
यडः खमश्चिदाकणम् यमस्यपुरुषैर्वीरैः कृष्णमाणा
इतस्ततः सहृद्वेणान्यकारेणनीयमानाश्चतेयथा स
भिः सृगालैः कृष्णदैः काककङ्कः वटादिभिः अग्निवर्णैः
भुजमानाभुनगैर्हस्त्रिकैस्तथेत्यादिनानेकायातनावि
वृतवान् तथावाकृतशायश्चितास्ता अनेकानारकोयात

अनेकायातनाभुक्ताततः पापानुसारतः की
टादियोनिस्सम्प्राप्तौ स्यादरीगतिरन्ततः १५

नाभुक्तापापानुसारेणकीटादियोनिंस्सम्प्राप्तुंतिस्थाव
रान्तातत्रकीटादियोनिः पापभोगावधिः स्यादरीचपाप
क्षयावधिः स्यादरियोनिशमौहिपापक्षयश्चतुर्लस्यावरी
गतिरन्ततइति तथाचविस्रः एवंपातकिनः पापमनुभूय
सडः खिताः तिर्यगेणनौप्रपद्यंतेडः खानिविविधानिचेति
अतिपातकिनांपक्षियोनयः उपपातकिनांजलजयोन
यः जातिभ्रंशकरकर्मणांजलचरणोनयः कृतसङ्करीक

रकर्मणांमृगयोनयः कृतापात्रीकरणकर्मणांपशुयोनयः
कृतमलिनीकरकर्मणांपुरुषेष्वपश्योनयः प्रकीर्णपुप्र
कीर्णाहिंसाः क्रव्यादाभवन्ति अभोज्यात्रभक्ष्याशीकुमिरि
त्यायुक्तासङ्गः हीतवान् यदातदापरदयमपहत्यवत्तात्र
१ः अवश्यंयातितिर्यक्तंजग्धाचेवाङ्गतदविरिति तथा
स्त्रियोप्येतेनकल्पेनकृत्वादोषमवामुयुः एतेषामेवज
न्तानांजायातस्यपयानिताइति अतिपातकादीनपिसपवा
ह मातृगमनंडहितृगमनेस्त्रयागमनमित्यतिपातका
नि ब्रह्महत्यासरापानं ब्राह्मणं सर्पाहरणंशुक्रदारगमन
मितिमहापातकानि तत्सङ्कीच यागस्यस्यक्षत्रियस्यवै
श्यस्यचवयः कौटसाहंपनिक्षेपहरणंपितृव्यमातामहमा
तलस्यश्रपत्यभिगमनमित्यनुपातकानि अनृतवचन
मुत्कर्षेराजगामिपैश्चनंगुणेश्चालीकनिर्वन्धः वेदनिन्दे
त्युपातकमब्राह्मणस्यरुजःकरणम् अज्ञेयमययोर्ज्ञा
तिः जैह्यम् पशुपुमैशुनाचरणमंडसिचेतिजातिभ्रंशक
राणि ग्राम्यारण्यानांपशुनांहिंसेतिसङ्करीकरणम् निन्दि
तेभ्योथनादानंरुसीदंअसत्यभाषणम् श्रपपात्रीकरणम्
जलचरणंजलजानांकुमिकोटानांचवातनमित्यस्याव
हानि अन्यत्सर्वेप्रकीर्णमिति तत्रापिसर्वथाप्रमादीस्यावर

प. सं.
१५५

योनिभागितिसर्वस्यमइत्येव नरकयातनाभोगानन्तरं
उष्टयोनिशोतदनुशं कर्मातिवाहनं कृतापश्चान्मनुष्या
तत्रावपि पापविक्रानिसन्तीत्युक्तं विस्मया एवं कर्मविशेषे
षेण जायते लक्षणान्विताः रोगान्वितास्तथा न्यायकृत्त
जैकलोचनाः वामनावधिरामूकाडर्वलाश्च तथाप्ये त
स्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रायश्चित्तं समाचरेदिति १५ ननु चैका
मकारकृतेष्वाङ्गरेके श्रुतिनिदर्शनात् अकामतः कृतं पा
पं वेदाभ्यासेन शुध्यति कामतस्तु कृतं मोहात्प्रायश्चित्तैः

यद्यपि ज्ञातपापानां प्रायश्चित्तं श्रुतीरितम् त
थापितत्र तदुता गुरुता च गरीयसी १५ ॥

दृष्टमिदं विरतिमन्त्रैः कामकृतानामपि प्रायश्चित्तविधा
नात्कथमज्ञातपापशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तो विधीयते इति सम
र्थितमित्याशङ्कामनः कृत्यसमर्थयति यद्यपीति श्रुतीरि
तमिति तथा च श्रुतिः इन्द्रो यतीत्यालाहकेभ्यः प्रायश्चित्त
मशीलावागेत्यावदत् सप्रजापतिमुपायावत्तमुपहव्यं
प्रायश्चित्तमिति उपहव्यं कर्मविशेष इति ग्रन्थभावः सत्यं
दिदृष्टमपि कृतानां पापानां श्रुतिप्रामाण्यात्प्रायश्चित्तं शो

थकमिति यद्यपि मननादंतथापितत्रापि मोहात्पवहेतरिति
श्रुतद्वारेष्वपि मोहनिवन्धनमेव तदित्युच्यते मनुनाका
मतस्तु कृतं मोहादित्युक्तं तत्र श्रुत्यस्मरणं हि स्मृतिरिति
वदन्ति इत्यभिप्रायेणाह तत्र तदुतेत्यादि लाघवं मोहे
नैकवारं करणेन च गौरवं तत्र सकृदिति तेनैकवारं मो
हेन पापाचरणसम्भवे प्रायश्चित्तं विधीयतां नाम स्वेच्छयाः
सकृत्करणेनास्तीति मन्यामहे गुरुतेति वलात्कारकृत

श्रुतिनिर्वन्धनो शेषप्रक्रियायां न ज्ञातचित्त
शोधनं न हि सूत्रेण विज्ञातं कृतापितन्मतम् १५

स्याप्युपलक्षणमिति स्मृतिचपरतन्त्राः प्रायेण भवनेलो
कात्तैरन्यप्रेरणया कृते पापे प्रायश्चित्तेन शुद्धिरिति गरीय
सीति ईयस्य नोभिप्रायः १५ तदेतत्सर्वं ससञ्चिन्नाह श्रुति
निर्वन्धन इति निर्वन्धनग्रहः ततश्च मोहः सकृदेव संभ
वति प्रायहेतुस्वेच्छायादायाति इति तत्राशौचेकदापि
न शोधनमिति ग्रन्थभावः शोधनं च मलत्यागः तत्राद्या
गन्तकं तदा शोधनस्यावसरः शकृत्तिकेतत्तस्मिन् शोधन

य. सं.
१५७

स्यावसरपवनास्ति शेषनेकतेपि पुनस्तदाचरणदिति
नैसर्गिकतमलस्य समापततीति निसर्गादृतसाम्यात्
तोस्यमलोत्सने नहिजातिचणालस्यप्रयत्नतो निर्मि
तैरपिसंस्कारैर्हिजातपतिरिति मूत्रेणविशामित्यर्थान्तर
न्यासः तत्रमूत्रं प्रसिद्धं इरामदिरा विद विम्वत्रमलमि
तियावत् १७ उपसंहरति तस्मादिति अशेषमथेपर

तस्मादियानर्थसमुद्गमेन विचार्यतत्वेन विप्र
दभावैः सङ्कल्पमात्रादपितस्य विना वार्थाव
धेवृथपदोक्तचित्तैः १८ इतिवास्यानन्तरतयाशौ
चंयद्विविधंमत्तं तत्रान्तरमनःशौचंमुद्रसङ्क
ल्पश्चते १९ ॥

दागवमर्शं समुत्पत्तयावस्थाप
नाडदाहरणीकरणादैनमितिपुलिङ्गनिर्देशः यथाहि
समुद्गतेतद्रहस्यवस्तुजातंनिधीयते तथाजापिगोय
वस्तुजातंशोकनीत्यानिधीयतेइतिसमुद्गारोपः १८
प्रकृतमभिसन्धते इतीति सङ्कल्पस्यचमुद्रतंसर्वथा
नर्थाननुसारितम् अन्यत्सगमम् १९ ॥ १९ ॥

ननुमैत्रीमुदिताकरुणोपेक्षेतिविम्वसंस्काराणोपेक्षकतयो
कृतात्कथंमुद्रसंकल्पश्चेतावन्मात्रेणैवकार्तायामित्यत
आह तत्रेति तत्रमुद्रसंकल्पेनवन्वितातदधीनतमेयादी
नांस्वभावतएवसिद्धाधिकरणसिद्धांतन्यायेन तदाह उदि
तइति उदितउदयमानेउपस्थिताः स्वयमेवनिकटवर्तिनः
अत्रार्थान्तरन्यासः नदीति यथाभानावुदितेयुतीनांस्वय
मुपनतत्वात्रयत्ताजनीयतातथासामपीत्यर्थः २० इदानी

तत्रावन्वितासिद्धामैयादीनांस्वभावतः उदिते
मुद्रसंकल्पेमैयादयउपस्थिताः २० नहिभानाव
मुदितेयुतीनांयत्तसाथता योयंज्ञानक्रियाहेत
विदियाख्यागणोमतः तस्यापितदधीनतावश्य
कृतिरिष्यते २१

शेषस्यवास्या नरतयादौधेयिकस्यते
भरोत्रैवान्तरेविधेयशतिसमर्थयति योयमिति ज्ञानदेवति
द्वियगणः श्रोत्रतगहिरसनाच्चाणस्यानिज्ञानैदियाणिक्रि
याहेतुरिन्द्रियगणः वाक्काणिपादपाशुपस्याख्यानिकर्मे
द्वियाणि तस्यापीति उभयविधेन्द्रियगणस्यतदधीनज्ञान
नेधीनज्ञान मनोविधितानेववाहोदियाणिसंस्वनिषयेषु
प्रवर्ततेइतियादृशस्यभावसादृशपवतेषामतो नैकांश
होयनमितिभावः २१

प.सं.
१९८

अत्रैवमण्डलाधिपमुदाहरति विशुद्धेति विशुद्धसत्कर्म
कारकेराजिसतिप्रकृतीनां प्रज्ञानां कागतिः सैव गतिस्त
प्रपितादृशमेव कर्म कुर्वन्तीति एवं चेतयथा तथा मनस
इन्द्रियाणां चेत्यर्थः यतदेव्यतिरेकेण विशदयति नहीति
तत्क्रियया प्रजाकर्मानुसारेण राज्ञामिति बद्धवचनमेक
स्य प्रसादेन तथा करणेऽपि न बहूनां प्रसाद इति सूचनायं
२३ बद्धवचनाभिप्रायमेव विशदयति अनुसारेणेति त

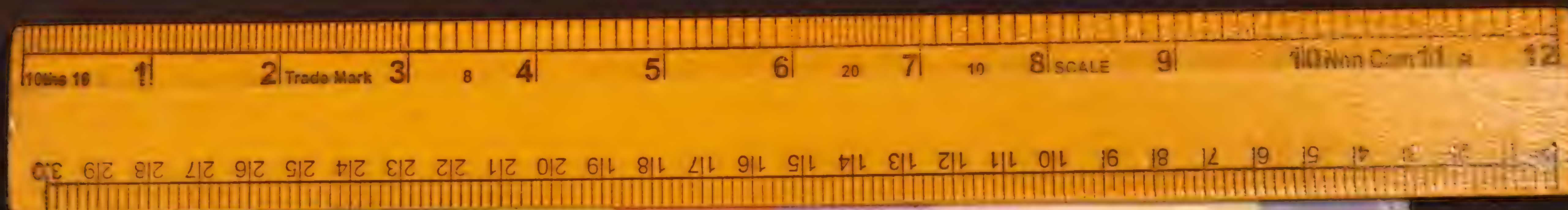
विशुद्धसत्क्रियेराजिप्रकृतीनां हि कागतिः न
हितक्रियया राज्ञां क्रिया ऊत्रापि दृश्यते २३
अनुसारेण तासां यदृश्यते स क्रिया कचित् तद
पक्वकषायतंतस्मान्मत्स्यास्तितक्रिया २४

सां प्रज्ञानामनुसारेणानुवृत्त्या यत्कविदस्य राज्ञः क्रिया
श्यते तदनुवर्तितमनुवर्तयन्नपि क्वचिदाजापरतंत्रश्च
श्यते इति यत्तदपक्वकषायतमपूर्णचित्तत्वं न हि समाहि
तो राजा कदापि परकृतं स्वीकरोति ईश्वरं राजादस्य एवं
कविन्मनसोऽपि वासंन्द्रियकृतानुसारेण कृत्यप्रवर्तने प्रम
दादिकृतमेवेति बोध्यं फलितमाह तस्मादिति तत्क्रिया
न संकल्पः राजक्रिया च २५

महावाक्यफलमाह तस्मादिति अनर्थस्वस्वाशेषचलत्
तां इन्द्रियवर्गस्याप्राप्तिस्विकीक्रियादर्शनादितदाणा
सा चेद्विमलाशेषास्तृष्टास्तस्ववर्णाश्रमविहितसीमान
तिक्रमेणानुष्ठीयमाना तच्छेषमिति कीर्तितेति वाह्यत
रशेषवस्य परमार्थतत्पकत्वमिति स्थितं २५ अत्रोपलक्ष

तस्मादनर्थसुत्सृज्यासौ प्राप्तिस्विकीक्रिया
विमलेन्द्रियवर्गस्य तच्छेषमिति कीर्तितं २५
यथा वाचः सत्यवाक्त्वं निष्क्रयाभक्ष्यभक्ष्यता
तथेति स्थालीपुलकन्यायमाश्रित्य चिन्त्यतां २६

एवमिति यथेति वाचः कर्मैन्द्रियसुखस्य यथा सत्यवाक्त्वं शेष
च निष्क्रयाभक्ष्यभक्ष्यता नैन्द्रियसुखस्य तथा भक्ष्यभक्ष्यता शेषं च
ति स्थालीपुलकन्यायमाश्रित्य शेषं चिन्त्यतां यथा स्थाल्या
प्रथमपुलकपवयनापक्वविचारे सर्वस्थाल्यनर्गतविवा
स्तथैकशेषकथने न सर्वशेषाचसिद्धिरिति २६ ॥

प. सं.
११५

तत्रैतच्चैवाधिकारिण उदिशति तच्चैदमिति स्वतः इति या
शिदां विना निरर्गजं स्वाभाविकम् २० केचने स्वतः सञ्जीव
शानि नश्यत आह तथा चेति उराणो विमिति मदाभारतादि
परिग्रहार्थं ब्रह्मवचनं अथवाति प्रसिद्धता योतनार्थं हि
तं वक्ति द्वौ सन्धी इति सन्धिः संबन्धः नित्यावित्यादिसर्गा
रभ्यप्रवृत्तत्वात् कारणोचितं फलदाविति अथुनापि चान

तच्चैदं द्विविधं शेषं च स्वतः सञ्जीव शानिनाम् नि
सर्गजनतत्रोपदेश संस्कृतिरीदृशते २१ तथा
चात्र उराणो विमिति द्वौ सन्धी प्रा
णिनां नित्यो फलदौ कारणोचितम् २२ एको देवै
देवसम्यदाह्यो यत्तमाश्रयात् सञ्जीव सक्ति
यासद्गौ देवी सम्यगिरीष्यते २३

ह्ययमानतादाकल्यतया स्थितिदाविति २४ संधिरित्यं
कोसाविद्याह एक इति तत्रैकः सन्धिः संबन्धो देवैः यो सौ दे
वी सम्यदिमोक्षयेति भगवता देवसम्यजामात्यातः यत्तमा
श्रयात् यदा चराचराणां सञ्जीव शानि आसि कलदाणां
चतुर्दशविद्यास्थानानि तत्तद्गततत्रोदितक्रियासद्गौ देवै
म्यजगितम् २५

तत्रापि देवसम्यक्फलमाह तत्रेति सञ्जीव शानं चतुर्दशवि
द्यानां परमतापेक्षया वोपनिषद्वासाणां सङ्केतः सत्त्ववृत्तेः प्र
काशात्मिकायाः प्रकर्षतः संस्कारमात्रेण व्यतत्तापरिष्कृता
बुद्धेकात् प्रमान् क्रमेण स्थानात् स्थाना रोह क्रमेण चिरादिमा
गी क्रमो नाक्रमतो वाहवाले प्रासयत्ता ह्येव प्राणसमव
लयात् प्रमान्मक्तिभाजनं स्यात् २६ सञ्जीव सङ्गः सत्त्ववृत्तिश्च

तत्र सञ्जीव सङ्गेन सत्त्ववृत्तेः प्रकर्षतः क्रमेण
क्रमतो वापि प्रमान्म्यन्मक्तिभाजनम् २७ य
स्यासौ प्रतिभाती नस्तदनुप्रदलेशतः करामल
कवत्तस्य नकाचिद्वर्तनेष्यते २८ ॥

कर्षात् प्रसाधनस्य साक्षात्कृतोयं क्रमाक्रमलक्षणाविष
मफलप्राप्त्यत्राह यास्यासाविति अयं भावः अनेकज
न्मसाधनसिद्धतदनुप्रदलेशतोः क्रमोयं विधिरुल्लसति
इत्यं चतस्रं शौचवर्षाधारणमप्यकिञ्चित्करं सेव्ययाधार
णं भूषायेत्याह तस्य नकाचिद्वर्तनेष्यत इति २९ ॥

प. सं. ३००
 ३००
 इत्यं सत्त्ववृत्तिप्रकर्षस्य उभययामुक्तिभाजनत्वमुक्तं तत्र
 ज्ञानलक्षणेन सिद्धानां सिद्धेन प्रतिभातेनाक्रमविषयत्वेन
 प्रथमभागं निरूप्यायकममुक्त्वा त्वं द्वितीयभागं योगपक्षे
 निते संरचनां निवध्नाति अथेति तत्र योगो द्विविधः सिद्धः
 साध्यश्च तत्र सिद्धो निष्ठाशब्दवाचो भगवता तपस्विभ्योऽपि
 को योगो ज्ञानिभ्योऽपि को मतः कर्मिभ्यश्चापि को योगो

अथ योगादिना यस्य संयमस्यैर्यतोऽपि वा प्र
 तिभाति मद्देशानस्तस्यासौ वर्तनेत्यते ३२

तस्माद्योगो भवार्जनेत्युक्तः आदिना निष्कामकर्मपरिपूर
 तेन साध्यश्च त्रयमेकत्र संयम इति तेन वा मद्देशानः प्रति
 भाति तस्य क्रमशः प्रयुक्ते रसौ वर्तनापेक्षया लननक्षणे
 व्यतपवस्त्यसिद्धयश्चादत्तैवैव अनादरणे तत्र वा यश
 व्यतश्चनेन धनितम् ३२ ॥

इत्यं क्रमाक्रमतेन मुक्तिर्द्वैतस्य विषये विधावर्णिते पित्तानं
 योग इति मुख्यतया द्वयमेव साधनमित्यनुवादपूर्वमस्ति
 श्रेयसत्वादात्मनिकतमाह दृष्ट्यपेक्षेति सत्त्वप्रकाशादिर्भा
 वस्तदाक्रमणरूपिणी यथावानरभेदस्य गणानानर्दत्ताह
 येव गतिः साधनरीतिः कदाचित्कल्पान्तरेऽपि न विपर्येति
 अत्र हेतुः भातस्य कृतश्रुतिरिति नहि भातमभातेनामे

दृष्ट्यपेक्षा गतिः सत्त्वासत्वाक्रमणरूपिणी न
 कदाचिद्विपर्येति भातस्य कृतश्रुतिः ३३ ३
 ये सा सात्त्विकी वृत्तिर्देवसम्पत्तिरग्निमा सयास्या
 अथ गतिः सत्त्वलगा क्रिया अथ ३५ ॥

तिन्यायादित्यर्थः ३३ इदानीं सात्त्विकवृत्तेः पूर्वापरभागत
 याद्वैधर्मीकत्वात् पूर्वभागे ज्ञानं द्विधा योगं च निरूप्या परभा
 गं निरूपयितुमारभते इयं सेति इयं सेति शोक्तलक्षणसा
 त्विकी देवसम्पत्तिरग्निमा पूर्वभागवृत्तेति शेषः अथान
 नारं प्रसादैव सम्पत्तेः सत्त्वलगा क्रियात्मिकाऽपरावृत्तिर्नि
 रूप्यते इति शेषः ३५ ॥

पं. सं. २१ अपरवृत्तिमाह सत्कर्मणामिति कर्मणां च सत्तं विवृणुते
रीत्याचरणेन नागपिनसत्तलनम् प्रकर्वेणसङ्गप्रसङ्गेदृष्ट
फलाभावेण नृग्विप्रचित्रता शस्त्रादितप्रक्रियानुसरणात्
त्वाक्रान्ताप्रवृत्तिलक्षणक्रान्ताद्रजोमयीरजःप्रधानायाह
तिः सापिदैवीसम्पन्निरेवातश्चभुभदायिकाचित्तशेषनादि
द्वारेणतत्पदशायिचपि अस्याश्चाङ्गमाह कृच्छ्रादीति या
वदिकृच्छादिनसमाचरितं तावत्कृतस्तदाक्रान्तिः आदि

सत्कर्मणां प्रसङ्गे न सत्त्वाक्रान्ता रजोमयी
कृच्छादिक्रिययोपेता देवेषु भुभदायिका ३५

नोपासनादिलक्षणभगवदर्चाचापि शोयेति रजःप्रधानो
पिसातिकपवायं मार्गस्तेवकारेण योतितम् कृच्छ्रप्रहारा
मनेषामप्युपलक्षणं यद्वा सामान्योद्देशपवायं सर्वेषामि
ति बोध्यं तत्र कृच्छ्रलक्षणं विसृज्य अहमसंपि वेदं भव
हमसंपयः पिवेत् अहमसंपि वेत्सर्पिर्वायुभक्षः परं च
हमिति तत्र कृच्छ्रः पतैरेव शीतैः शीतकृच्छ्रः ३५ ॥

अत्रैव साधनोचित्या फलावाप्तिरित्याह कर्मणामिति तारत
म्यं नृनाधिकता तथा च कस्यचित्स्वरामिः कस्यापि तद्व्याप्तिः
स्वल्पमपि चेदं हितकार्ये वेत्ताह सर्वेयेति अलंक्रियाभूष
णं ३६ एतदेव समर्थयति वेदेति वेदानुशासनं वेदचोद
ना सेवान्नमताया नाच्छिन्ना वरत्तं प्रेष्यत्वं विवाहप्रवृत्तनर
त्तं च सिद्धये लोकानन्याय सर्वोपकारकगार्हस्थ्यसिद्धये

कर्मणां तारतम्येन परावरगतिप्रदा रजःसत्तस
मायुक्ता सर्वेषां लंक्रियान्तरणम् ३६ वेदानुशास
नशिलायेनासौ शिरसाधृता जनतायां स्वयंसिद्धं
वरत्तं तस्य सिद्धये ३७ अथाप्यपरशासन्निःसरेण
सुरीचया सम्यग्ब्रह्मज्ञानं पञ्चभिस्तद्गतिः पुनः ३८

च ३८ दौमन्थीश्च दिष्टस्य जगतः प्रथमं सन्धिं सविस्तरं
निदृष्ट्वा द्वितीं निदृष्ट्वा त्रितीयं प्रारभते अथापीति अथ द्वितीयोः
यमसूत्रैः सन्धिः यथासुरीसम्पदिति पुराणेषु गण्यते तत्क
लं सहेपेणाह यत्रेत्यादि तत्तदासुरकर्मचरणाय सुभिः स
मानत्वं जीवतो प्राश्नुते ये पुनस्तेन कर्मणा ते वा त
द्गतिः पश्यत्वमेव ३८ ॥

प.सं.
१.२

अत्र पूर्वपरसिद्धये गणवैविध्यमोह रजः प्राधान्यमिति यत्
दुक्तं भवति पूर्वसन्धौ पूर्वभागे ज्ञाननिष्ठायां दिविथयोगानि
ष्टायां वा केवलविशुद्धसत्ताशेषः तत्रैवापरभागे कर्मनिष्ठा
यां सत्तप्राधान्येन रजः संश्लेषः तमोभिभवमेति देवी संपत्
अपरसन्धौ तसत्ताथस्य दीकारेण रजः प्राधान्ये तमः संश्लेष
वशात् तमः प्राप्तिरित्यासरी सम्यत् ३५ अत्रैव समर्थनं वेदेति

रजः प्राधान्यमाश्रित्य सत्ताथर्येण यागतिः तमो बुसा
रिणी सेवमासरी सम्यदिष्टाते ३५ वेदानुशासनशि
खायेनामोपद्रुता कृता स्वतन्त्रचारी न कथमसौ भ
ष्टः पतत्यथः ४० पानाशनसमुत्तासे निद्रालस्य
प्रमादतः सक्तियानिन्दको न स्यात्कथं पशुरबुद्धिमा
न ४१

पद्रुता कृतानादरणीयतामापिता असौ परलोकमीश्वरो य
थेष्टकारी स्वाचरणभ्रष्टः कथमथानपततीति भावः ४० शि
खायाः पद्रुततं विवृणोति पानेति पानं चात्रापेयपाने अशनं
चाभक्ष्यभक्षणंतयोः समुत्तासे निद्राभ्रमो सत्त्वसत्त्वान्तिश
लस्य कार्याकरणं प्रमादेन वथानता पततेतः सक्तियानिन्द
कोः बुद्धिमान्कथं पशुर्न स्यात् पशुत्वमेवास्याचितमिदर्थः ४१

एतदुपसंहरति राजकुमारसकुमारबुद्धिवैशद्याय तस्मादि
ति अत्रेति शेषे च प्रकरणे दिथेति अवात्तरभागगर्भीकारेण ता
न कर्मनिष्ठा लक्षणो दिथेव सम्यक्स्थिते प्रायेदेव सम्यदाकृये
मार्गे बुद्धिपरिष्कृतैर्बुद्धिभूषणभूषितैः सकुमारमतिभिः शुभा
वाप्तये गम्यं प्रचरणीयम् अत्र दिनमिति नात्र कदापि गज

तस्मादत्र सबुद्धिवैभवभगदाये दिथा संस्थिते मा
र्गे बुद्धिपरिष्कृतैरुद्दिनं गम्यं शुभावाप्तये योयं मा
र्गश्चापरो मतवृत्तस्तस्मात्तथा हरतो गम्येन द
शाग्रपीह विमलाः स्पृष्टा भवेयुर्न हि ४२ ॥

निमीलिताशयेर्भाष्यम् यथायं द्वितीयश्चास्तरसम्यदाकृये
मतवृत्तः पद्रुद्धिः तोमार्गीस्ततस्तथा तेन प्रकारेण हरतो गम्यं
तं हरद्विज्ञान्यतो गनवं यथाऽस्या विमलाः शुद्धा दशाग्रव
स्यावसनप्राप्ताश्रमलादिः तान कथञ्चन भवे
युरिति ४२ ॥

प.सं.
२.३

पूर्वापरसमर्थनार्थं समन्वेति स्तुष्टोसाविति ननु रविप्रतिप
नौ ब्रह्मणोऽप्युपाधिकारी मनुष्यलक्षणः शक्त्या सर्वसाम
र्थ्यनयुक्तः स्तुष्टुश्रितियत्नस्तदाभाराय मदतीक्रियाः नेनम
याविधेयेति तच्चाह येनेयमिति अनेनैव दिविचित्रकर्म
चरणदियं देवमनुष्यपशुलक्षणासरायनेकभेदभरिता
त्रिलोकी समर्थते भरितस्थितिः क्रियते ततश्चेदं सिद्धमिति

स्तुष्टोसो विधिना प्रमात्रमहाभाराय शक्त्यन्वितो
येनेयं रचना त्रिलोकविषया समर्थते कर्मणा त
स्मादेव नियं निधाय विशदं कुर्यात्तथा सङ्गतिं आ
द्यायाति यथा गतिं स्वपरतो बुद्धेरगणा गतिः ४३

ह तस्मादिति एष महाभाराय शक्त्यन्वितः प्रमात्रिर्मलंबुद्धि
निधाय तत्तद्विवेकाय दृढीकृत्य तथा कर्मचरणसङ्गतिं क
यायया स्वपरतः प्राचाही गतिं प्राप्नोति इहामुत्र यथाशास्त्र
स्य सम्भवेदित्यर्थः नचात्र सम्भावनामृत्यैर्भावा मित्याह
हेति असेभावमपि स बुद्धिना बुद्ध्या लभ्यत इत्यर्थः ४३

स्तुष्टुश्रित्याद्यपि दिशति तस्मादिति श्रये सन्वोदितो यतः स
न्वितः प्रमानिति भोक्तान्यथा भोग्या भोगानर्हो वा सत्यपि संस्था
ने ४४ अत्रैव दाढ्याय संवदति तथा चेति अत्र सन्निहयल
क्षणा उपदेशे मुनिभिर्मननशीलैः करामलकीकृतपरोक्षवृ

तस्मादाये प्रवृत्त्या सौ निवृत्त्या च द्वितीयतः कृत
कृत्या भवेद्धीरः कृतकृत्यः प्रमानुमान ४४
तथा चात्रोपदिष्टं च मुनिभिर्मनुजैः प्रति भोर्दया
दर्थसिद्धिस्तथेच्छसितयार्जय ४५ ॥

ज्ञातैः उपदिष्टं तदा कामेव निवर्भाति भोर्दयादिति भोर्मनु
जकर्मधिकारिन् दयादृक्कलक्षणात्सन्निधुगात् अर्थः
स्वकर्मार्जितं फलमात्रमत्र विवक्षितम् अर्जयेत्यनेनानेक
जन्मभोग्यतास्य सूचयति ४५ ॥

य. सं.
२. ४

यदेति पश्चात्वाद्यापातरम्यपानाशनास्वादः निवर्तस्वेति
सर्वानिर्वर्तनमेवोचितं चेत्पारत्रयावत्पुनस्तत्रसम्भवति
तथापि विचार्यभोगेन दोषश्चाह गर्थश्चि विचार्यत्वं वि
चारप्रकारमाह विचारश्चि लोकश्चि अधिकारिलोकमुपल
क्षयति अनेकधातात्पर्यभेदेन तथाहि देवतापित्राद्युद्देशेन
हिंसापिकृताप्रणीततादहिंसेव स्वार्थे पुनरहिंसापि प्रणी
ते देवताद्येन नुदिश्युक्तं महापापमिति तथावश्यविधेया

यदेच्छाते समुद्रतापात्रं स्यादेव सम्पदः पश्चात्वा
द्यानिर्वर्तस्व विचारपरमोभव ४८ गर्थो मनसि
चेद्भुव विचार्यच पुनः पुनः विचारोनेकथालो
के हिंसा हिंसादिना स्फुटं ४९

नुरोधेनाका र्यकरणमपि
विहितमेव सति सम्भवे विहितमपि ब्राह्मणस्य प्रतिश
दिविषयत्वमिति तथाचाविहितविधानमाह भृगुः ब्रह्म
तस्मात्तापितरौ साधो भार्या शिष्यं सते अणकार्यशतं कृता
भर्तव्यान्मनुरब्रवीत्तस्मिन् तथाविहितनिषेधमपि स एवाह
प्रतिग्रहसमर्थोपि प्रसक्तः तत्र वर्जयेत् प्रतिग्रहेण ह्यस्या
पुत्राहंतेजः प्रणम्यतीति ४९ ॥ १० ॥

तत्रानेकधात्वेपि विचारस्य दृष्टादृष्टभेदेन सद्विधा तत्र दृष्टः
प्रत्यक्षमिदं यथा हिंसा हिंसादिनेत्युक्तं प्रायम् अदृष्टस्तु गमै
कसिद्धो यथा भक्षणभक्षणदिविचारस्तमथुना सम्मालीकरोति
तथाचेति वर्णव्यवहर्तव्यं अत्रोभयविधेपि विचारे फलमाह
इत्यमिति विचरतो विशेषेण चरतः विचारं कुर्वतश्च कुतश्
तीहामुत्रापि ४८ अत्राप्युपलक्षणयति यदेति अतिवर्तितं
च कामस्य जातिभ्रंशादिदोषानयेत्तस्मात् अतएव भगवता

तथाच वर्णनयथा मुच्यमुच्यदिमृन्यता इत्यंति
चरतस्ते स्यात्कृतएव पराभवः ४८ यदाचातिव
लीकामविकारोपि समापतेत तस्यामोहान्यवे
लायां स्मार्यो धर्मोऽस्य हानये ४९

पिमात्मानर्थगणने प्रथममस्यैवोपादानं कृतम् त्रिविधं
नरकस्य दंदारं नाशनमात्मनः कामः क्रोधस्तया लोभस्त
स्मादेतत्रयं त्यजेदिति न चात्राभिलाषमात्रं कामपदेन विव
क्षितमिति धर्मितव्यम् लोभश्चनेन तस्य गतार्थतात् धर्मश्
ति धर्मरक्तकं धर्मवाकं तथाच अतिपातकिनस्तेते प्रविशे
युर्जताश्च न हान्यानि कृतिस्तैसां विद्यते हि कथञ्चनेति
कामवत्ते चातिपातकार्जनं प्रागेव विवृतम् ४९ ॥

य. सं. २५
यमस्मरलोकमाह तथेति ३हापिसौख्यं परापिसौख्यम्
पूर्वेषां पितामहानां सौख्यं स्वस्यात्मनश्च सौख्यं अवशणं स
नतिजातानां च सौख्यमिति आकल्पमिति चेदः ५० अत्रो
पायमाह यदैवेति हृषीकाणिरिन्द्रियाण्येव मनसो वलाः

तथेहामुत्र पूर्वस्वावरसौख्यं त्रिकालजम् कीर्ति
अविप्रलाकल्यं हेपयेच्चन्द्रमण्डलम् ५० य
दैवसर्वथा कामो वलीशीघ्रं तदैव हि हृषीकला
साम्प्रत्यात्पत्नीयमनोजय ५१ यथामाहा
त्पवस्तुनो शैवपङ्कः प्रदृष्टितः क्लिन्नश्च नभ
वेदरेतथास्थापययत्नतः ५२ ॥

सुखेव गमना गमनप्रत्यावर्तनस्थापनरज्जुस्तं विषयसं
मुखात्प्रत्यावर्तमनोजयस्ववशेऽस्थापयेति ५१ यथेति
माहात्म्यस्य सर्वतोदोषाच्छादकत्वाद्वासनारोग्यस्य वस्तु
यः पर्यन्तभागद्वयादशास्तदन्तः दरेतथा मनःस्थापयेति
संबन्धः ५२

अत्र सर्वत्र मूलसाधनमाह तदेतदिति यदितवविधिशास्त्र
चोदनामनुलङ्घ्य विहितकर्मणा वर्तनात्तदेतदिति हृषी
कप्रत्यावर्तनमनोजयादिसम्यगनायासेन प्रसीदति प्रसन्नं
सदृशी भवति नान्यथेति तदुलङ्घनेन वर्तनायाम् ५३ न
चान्यथेति विवृणोति यदापि चेति अणुमात्रेण लेशमात्रे
ण स्वबुद्धितत्त्वज्ञानकृते प्रायश्चित्तानुतापादिना दोषलाघ

तदेतद्विधिशास्त्रात्तनुलङ्घनविधानतः वर्तना
यदिते सम्यक् प्रसीदति न चान्यथा ५३ यदापि
चाणुमात्रेण लङ्घनेऽस्याः स्वबुद्धितः वर्तनात्तद
नर्थस्यादाकल्पमिति निश्चितं ५४ सर्वज्ञः स
र्वकर्ता च सर्वशक्तिर्महेश्वरः तन्निश्चयो यदि हि
तंसर्वथार्थप्रसायकम् ५५ ॥

वात आकल्पे प्रलयं तावत् ५४ ननु स्वबुद्धितत्त्वज्ञानवि
कलोपं हेतुर्निश्चयस्य समानफलत्वादस्य निश्चयाभासता
त्रैवमित्याह सर्वज्ञ इति ह्येन सर्वज्ञ इत्यादिति शेषणानि
निश्चयस्याव्यभिचारार्थं तस्यैव निश्चयत्विक्कालाव्यभिचा
रेतदेव विहितमिति कथ्यते तत्पतत्सर्वथार्थप्रसायकं ५५

प.सं. २६
प्राणतोः विचारवस्थातत्रैव निश्चयः योयं स्वबुद्ध्याः सर्वसा
सर्वकर्तृ सर्वशक्त्यनीश्वरनिश्चयः तस्मात्सु निश्चयाभासः पर
मार्थतोः निश्चयो निश्चयवदाभासमानः पार्यन्तिकफलक
द्वारदितः तस्मात्तदाश्रयेण पदेपदेनर्थसम्पत्तिरिति न समा
नफलत्वमनयोरिति कृतः साध्यविकलतास्वबुद्धितत्तिहेतोः
५८ इत्यमेकमुपलक्षणीकृत्या नानर्थभ्योपिविरक्तव्यमित्या

प्राणतनिश्चयः सोयं यत्स्वबुद्ध्याविनिश्चयः
निश्चयाभासतस्तस्मादनर्थः स्यात्पदेपदे ५८
यानि चान्यानि लोकेस्मिन्वा सनानि स्वबुद्धिभिः
कथितानि सदा तेषु दृश्योऽयः परमं यथनम् ५९
इति यः कोपि संशुद्धो मनोवाक्कायकर्मभिः त
न्महिमन्त्रसत्रीति कवाटोद्घाटनं भवेत् ५८

ह यानीति वसनानीति मया यद्यसनानि तेषु च वस
नेषु दृश्योऽयः दर्शनमात्रेण पितृपदेत्तादृशीकरणं तन्निर्वर्त
कं परमसाधनमिति परमं यथनमित्युक्तं ५९ फलितमाह
तीति मनोवाक्कायकर्मभिः संशुद्ध इति वाह्यान्तरशेषोचसं
स्कृतः कवाटो निरोधपटः तन्महान्मन्त्रसत्रीतयोर्गताः
प्रसरन्तीत्यर्थः ५८

तत्फलमाह सदेत्सवीति सः ह लोके माननीयतामवाप्य
रत्रलोकानन्यसावमाश्रयात् ५८ अत्र विशेषतो राज्ञो भवति
त्याह ईदृशेति इदं मुत्र सौख्यहेतुतात् ६० विशेषेहेतुमा
ह सोशेष इति राज्यसौख्यस्तदधिकारपर्यन्तम् ६१ यत्रेति

सदेत्सवीजयीनित्यं प्रसन्नहृदयः सदा सामान्य
तामवाप्येह परत्र सावमाश्रयात् ५८ सर्वसा
धारणत्वेत्येकमणः सत्यपीदृशे विशेषेण तत्र
ज्ञानोधिकारपदभागिनः ६० सोशेषाधिक
तो राजायदोऽदृक्शीलभाजनम् उर्नमाद्यमुभे
तस्य राज्यसौख्योपगच्छति ६१ यत्र सौख्यं पतिश्या
पिबसेत्तत्र कदाचन नवालस्यादिर्दुर्नामश्रव
णं जायते मनाक ६२ ॥

अथमर्थः प्रायेण हि लोके बुद्धिमतामपराधानसारेण दंडा
हेतुमिति दाण्डप्राप्तौ दाण्डलाचवार्ये नालस्यादिनामवापरि
शुद्धिवालेनापचरितं स्त्रियापचरितमिति एतादृशे चरितिक
स्थापितदनाचरणदातादिर्दुर्नामश्रवणं मनागपि न जायते इ
ति ६२

पं. सं.
२७

प्रकालमरणमिति आस्तामानवीयापत्रिरासः देव्यापदपि
नतत्रप्रभवतीतिभावः वैथयमिति ययारीत्यानूनाधिकव
योमानेनविवाहः सम्पन्नस्तयेवरीत्यानपूर्वभर्तृमरणमिति
प्रेमचस्यमहाप्रभावत्तसूचनार्थं अमृतंजलंतेदेवप्रभताद
मृतसमानमित्यमृतमितिशेषः अतिवृष्टिरनावृष्टिर्भूषका

नराष्टेतस्यजायेतकोलादलकयाकचित् अ
कालमरणांनानिवैथयंनैवजायते ६३ का
लेकालेचवर्षन्तिजलदाअमृतंप्रभम् नेतयस्त
स्यजायन्तेमहोत्पातानवैवदि ६४ नतत्रजाय
तेजातदमृतोर्मेदपीडनम् सम्पानिवृद्धिमाया
निसमन्ताकुशलंनृणाम् ६५ महाभूतानिअ
द्वानिविद्यद्विमलभास्करम् नागाःशान्तविषादा
नायेकेचिज्जलयोनयः ६६

शालभाःशकाःश्रत्यासत्राश्रराजानःषडेताईतयःसूता
तीतयःमहोत्पातादण्डिकायाः ६५ महाभूतानीति
यियमेजोवाघाकाशाखानि वियदिति प्रनरुक्तिर्भास्
रसैवविमलतत्त्वकयनार्थं नागाइतिसर्पाः जलयोनयोजल
सूकरायाः ६६

आरणानिसत्तानिदृष्टाणिनःसिद्धायाःअत्रैवदण्डाष्टपि
कांसूचयति ऊतइति अबुद्धिमतांवैरशान्नैकैवकयाबुद्धिम
तामिति ६७ उपद्रवशान्तिसमुच्चिनोति इत्यमिति तत्रा
ध्यात्मिकाःशारीरमानसभेदेनद्विविधाः तत्रशारीरावात
पित्तश्लेष्मवैषम्यनिमित्ताः मानसाःकामक्रोधलोभमोहे

आरणानिचसत्तानित्यक्तवैरणि सर्वथा ऊतो
बुद्धिमतांवैरराष्टेस्मिन्प्राप्तराजके ६७ इत्य
माध्यात्मिकाःक्षोभास्तथायेवाधिभौतिकाः आ
धिदैविकसंज्ञाअनिपेशावाःसुरसंशयात् ६८
सर्ववर्णाःस्वधर्मस्यास्तथाचचतुराग्रमाः स्थितिः
कार्तियुगीसर्वाजायतेनात्रसंशयः ६५ ॥

क्षाविषादविशेषादर्शननिमित्ताः आधिभौतिकामनुष्यप
शुभ्रगपतिसरीसृपस्यावरनिमित्ताः आधिदैविकायत्त
रत्तसविनायकप्रहारावेशनिमित्ताः ६८ कार्तियुगीसरा
युगसंबन्धिनी सर्वथाधर्माचरणान् ६५ ॥

प.सं
१८

अत्रैवरातः शौचस्थित्या सर्वस्वास्थ्यसम्भवाच्चित्रीयमाणो
राजप्रभावमुपन्यस्यति अहो इति जगतीति कर्माधिकारि
मनुष्यलोकप्रशंसार्थं यदिति कर्ममाहात्म्यनिवेदने एष
इति राजा सम इति सर्वमनुष्यसमानाकृतिः भुवो मा एतति
ति समानकरणाकृती मनुष्यांल्लक्षयति आत्तयेति हित

अहोजगति कर्मणां फलमगणमत्यद्भुतं यदेव
सकलैः समोपिकरणैश्च नैत्रादिभिः समस्तम
पिमा एतं भुवश्चनः प्रशस्त्या तया प्रजाश्च परमाद
रात्सखदेन मर्चन्ति च ७. अथिष्टातयस्मिन्
कृतभरितेशानमनसि स्थिते किंवा अयं सकुत
निरताय जनपदाः स्थिते चित्रे स्वस्थे परमविमला
क्रादभरिते नवाद्यानः खाली प्रकृतितरलाजात
वर्तति ५

हितानपेक्षवाग्मात्रेण न केवलमात्तावशवर्तिन्यपवयावय
नारप्रेमणा देवमिदं न मर्चन्ति प्रचयन्ति अनित्याण जनावा
चुरादीनामर्चनीति प्रयोगः साधुरेव ७. न चैतच्चित्रं यच्चै
च अहो इति प्रजाः स्वयमनिरता इत्याह अथिष्टातरीति अस्मि

त्रितिरात्ति सकुतभरिते उपपश्यतमूर्ते तत्फलेशानमन
सीति अत्रैव प्रकृतसमर्थनार्थमर्थान्तरन्यासः स्थित इति चि
त्रे सर्वेन्द्रियाणि घातरी स्वास्थ्यमाह परमेति परमविमलाक्रा
देवस्यानन्दः वाद्यानरीन्द्रियावली स्वभावचलापिमनसि
स्वस्थेन चलतीति अत्र चान्तरिन्द्रियाणि बुद्ध्यादकृतितत्कार्य
जाततदधिष्ठातृवर्गात्मकानि ५. अत्र हेतुमाह नूनमिति
एष इति राजा विभुर्विभवनशीलश्चरगुरुत्वादजाकारि

नूनं चैष विभुश्चरगुरुर्नीभिर्निबद्धाट्टा क
र्मस्य नन्दनवाहनस्य पतिना श्रीवृक्षणासादरम् य
स्मिन्सर्वतपवने मयश्वासताः प्रजानो मनाकोमां
स्वायतिलह्यानि विपदोदरे स्थिरादोयतः ५

तात् कर्मवाधारतात्स्य नन्दनस्य वाहनमविच्छिन्नप्रवाहे
ण चालनं तत्रस्य पतिना वृक्षणाट्टा नाभिर्मयवास्तस्या
नीयः सर्वदा ह्यिदं देवः कृतः यस्मिन् राजनाभौ सर्वतः ५. य
श्चाट्टेन आसत्तालमाने मयपवप्रजामनागीयदपि स्वासी
मांयतिलह्या नयान्ति स्वस्वनियता चरणमेव पालयन्ति यत्र
भिनियमनाभावे यवानाभेः शौचिलो दोषमाह विपद इति य
तो यस्मात्सीमालङ्घनादाहोशी च विपदः स्युरिति ५ ॥

प.सं.
२५

यतः सर्वास्थितिरियं राजाधीना तत्स्थितिश्च शोचाधीना त
तश्चैवेयमित्याह तस्मादिति सन्यायधारणाभिर्विशमानी
यययाराज्ञा सर्वस्वपात्यते तथेदमपि पात्यमिति सर्वस्वनि
रूपान् यस्मिंश्चोच सर्वस्वे गुप्तेरहमेन पालिते निरयो नरक
पुराणवीथीपणमार्गः अथवा पणस्य वीथीपणवीथीगते

तस्मान्न सन्यायचित्रं निविलजनहिताशंसिनाया
र्यिवेनरह्यसर्वात्मनेदं बहिरवहिरयो शोच सर्व
स्वसारं सम्यगस्मिंश्च गुप्ते प्रसरति परितः सद्यशोचै
जयनी शुद्धावर्णाश्च माणां निरयनियमनी पणवे
थीवरम्मा ५१ सत्यां शोचपताकायां सर्वतः प्रसर
ति विजयीरहिप्रजाचितं कथं तानाशयेदुयः ५४

तर्कः ५३ सत्यामिति यस्यां शोचपताकायां सर्वतोदशरित
प्रसरति विप्रवहमानशोभायां सत्यां प्रजाचितं वीक्षणमात्रे
ण तथा चरणद्वयतिशयेन हृष्यति इति स्वपरोपकारकरणा
दुद्योतात्तराजातां शोचपताकां कथं नाशयेत् तस्मान्नैव
विलसितमेतत्तत्स्वपरानर्थायैव तदनाशयामिति ५४

दधमेव विवृणोति स्वस्ववर्णोति असुखलिता इहामत्र सज्ज
तिदायिनी अतिशयेन शोभते तत्र कथं धीरः पूर्वापरानुसन्धा
नमतिरुपेक्षा समाश्रयेत् भृशं शोभते इत्यत्र यद्वेति भाष्येन
वीणायां यद् इति बोध्यम् ५५ अन्यच्च इमे इति अज्ञानीन्द्रि
याणि तान्येव वर्तनीनादकनादयाः सर्वमसंस्कृततादृश इति
वापदे श्रुतां गता इदानीं धीरैः शोचशिलाशोथितास्त्यक्तसन्द

स्वस्ववर्णश्च साधारणीतिरसुखलितायतः शोचभी
तिकथं धीरस्तत्रोपेक्षा समाश्रयेत् ५५ इमे च उ
ष्ट्राश्च द्वाश्च स्वरूपकसन्दर्भितक्रियाः स्वस्वामिरत्न
णायेव व्रजन्त्युत्तममार्गतः ५६ अन्तरात्माप्या
मौसाधुयत्संस्कारपरिष्कृतः सान्निध्यं याति तस्या
द्वेयवनास्ति कृताकृतम् ५७ ॥

धितक्रियाः सन्नो नर्धश्च प्राणिविहायोत्तममार्गतः शिष्टाच
रितोच्चपदप्रापकमार्गतः स्वस्वामी जीवोपारोहश्च तस्य र
क्षणयनिरयादिभ्यो नर्धश्च भ्रमश्च ५६ परमार्थफलमाह
अन्तरात्मेति साधुयथास्यात्तया यत्संस्कारेण शोचशोभयाप
रिष्कृतः भूषितः तस्येति विशेषणेन विशदयति यथेति ततश्च
सुरसाविध्यमित्यर्थः ५७

प. सं.
२१०

इति शिवावन्तः अथुना शोवरवन्तश्च नीयेस्वशोचरत्नसा
तीवपरमार्थतादृक् कश्चिदपि न पात्रता बुद्धिमा रोहतीति रा
जकुमारपदसौ सज्जमारमतिः पात्रमित्याशीर्हरेण वेदयि
ष्यमिवामेव समापयति अनेनेति गतिः सारवन्त्याः असा
दृश्यमाह सारमिति अस्मिन्नेव प्रथमसोपानकल्पात्तात्
वसाधनानां सारमिति बोध्यं सर्वसाधनानां परमेश्वरपद

अनेन सदृशीकाचिद्गतिर्नास्तीह भूतले सारतत्प
रमेशस्य योसौ वाञ्छनसातिगः ५८ सपञ्चपरमा
मृतं जगति सर्वथा सर्वदा परार्थं च नो यतो जयति
यस्य सर्वेशितः अत्र हलवास्पदं सकलसम्पदा
सस्तभूरसौ भुवि विराजते नृपकुमार ईशाशयः ५९

तर्ह्यसमन्वयात्परमेशस्यैतत्कृतम् ५८ अमुत्रैव राजकुमारो
च शोवरसंयोजयितुं प्रथमवन्तश्चयति सपञ्चरति सर्वथा
सर्वप्रकारैः सर्वदा सततमविच्छिन्नप्रवाहेण परार्थं च नो
यतः स्वयमानन्दपूर्णतावाप्तकामतादिना परार्थमेव तत्त
त्साधनोपदेशकारी जयति परमप्रेमास्पदतया शरणमाप्
यितुमर्हति आसद्भिकं प्रकृत्यो जयति यस्मैति सकल
सम्पदामैहिकामुत्रिकसम्पदां प्रतीतिभूमिः अन्त्यात्पदं ५९

कियती प्रत्यामतिर्यत्र सकलं सादिपर्वतसमुद्रं यद्भवउद
रं मध्यं तत्र वापकं सुभगाशोभनाशोभनमाहात्म्या च तत्रा
कृत्वा बहिः शरीरं सत्तेनान्नः शरीरं च सकरणं सोपकरणं
कार्यकारणभयश्चिणी विभाव्याश्चैर्दिकं स्वर्गादहंसत
त्रच सर्वशक्तीकरणदप्रत्यभिज्ञातत्वाच्चेतगजारोहणेश

कियन्मतिचरणते सकलभूदरवापकं यशस्य
सुभगाकृते विमलसन्धीशालिनः यदेतद्वि
तामही सकरणं समनादलं विभाव्यकुरुते भ्रमं
शुचिगजाक्रमेव जिहः ६० अहो वित्रं चित्रं वत
वतमहच्चित्रममले समनात्परेण सिद्धयितन
यासापिकमला श्रियं मे वश्यामं रुचिरनयनं ऊंड
लथं हारि साधीशाना पुरत उपविष्टं मृगयते ६१

कस्य भ्रमं करोति ६० ऊर्ध्वोर्ध्वोक्रमणेन चित्रीयमानया
ह अहो इति पूर्वश्लोके सर्वस्य सितत्वात्सितवर्णप्रतीतिः
इदं तथैव कस्य वर्णप्रतीतिरिति मृगयत इति हस्तेन
स्वारयति ६१ ॥

ये-से-
२११

प्रसाविति सर्वशक्तिश्रद्धाश्रद्धाकर्मविवेचनं चतस्र
द्विषि प्रायेणदिस्वकृतं वस्तुसर्वोपि पश्यतीति स्वरचित्ता
मिति विशेषणं अन्यच्च दर्शने हेतुरित्याह प्रत्ययेति प्रत्य
यान्नतना संस्थारचनात योज्यतां ब्रह्मणे हि यानवाहका
भेदतद्वाः स्वयानचिह्नभूता रतियशः पटलेन सर्ववस्तु

ब्रह्मासौ भवनावली स्वरचितां प्रत्ययसंस्था ज्वला
द्रष्टृचोक्तमना यदा स्मरति तच्चक्राङ्गयानं बहिः
निर्यातं यशसास्य सर्वसिति मादेशे यजते द्विषा
प्रत्यावृत्तमनाविनुयति चतामुक्तां श्रुतीनां जपात् ६१
जयति जयति वीरः कोणसौ श्लाघा कीर्तिर्विकच
कमलनेत्रो धीविलासैकपात्रम् कलितविमल
शीतः सम्यदाद्यासभूमिः परममदितसत्त्वो न च शा
णो बुधानाम् ६३ ॥

नांसिति मादेशे शस्त्रेः ज्ञातयानत्वात् प्रत्यावृत्तमना स्ताश्रुतां
श्रुतीनां जायेन हीणः सन् विनुयति प्रायेण दिद्गीताश्रु
त्वाविनोदेन कालमतिवाहनीति ६२ अतश्च जयतीति
हर्षसम्भ्रमप्रवृत्त्या जयतीति द्वित्वं विकचः स्फुटः धियो विला
साः शोचतमायाः बुधानां पंडितानां मनश्च शाणः परीक्षोप
लः ६३

ज्ञातेनेति महत्त्वद्वयपदं समीपे सर्ववर्ति चपदं यस्यासौ रा
जपदेनाञ्चिताहः श्रुतितामिथानः महाराज रतियावत् येन
ज्ञातेन पुत्रेण नितरां सम्यगलङ्कृतः इदमत्र पुत्रवद्गणनामा
रूपितः तथा मुदितः मोदमापितः सुशेषमाशङ्क इवेति वा
र्थिरिवेति च वार्थिरधिः यथा देवस्यैव जयनापुत्रेण ज्योत्

ज्ञातेन येन नितरां समलङ्कृतो सौ तातो महोपपदरा
जपदान्चिताहः पुत्रेण शङ्क इवेति न जयनामा
चन्द्रेण वार्थिरिव वा मुदितः सजीयात् ६४ त
स्यास्य सम्यग् उदयेन समंचिरायदीक्षा पुरस्तस्य
माचस कीर्तिपूरा आरोग्यभाग्यनिचयो भिमता
र्थसिद्धिर्बुद्धिश्च यमनिरतानि विलोपकर्त्री ६५

हुतो मुदितश्च यथा वा वरुणास्यैव चन्द्रपुत्रेण विरलङ्क
तो मुदितश्च तयानेनासौ महाराजोऽलङ्कृतो मुदितश्च मत्र
स्य सृष्टाविति सजीयात् आयुः सम्यग्युष्मादिनोत्कर्षभाज
नं भूयात् इति ६४ तस्येति अस्ति तिया शिषितोऽस्य माप
रामेशाभा अविच्छिन्नप्रवाहद्वयत्वेन कीर्तेः शरत्वं श्रुत्या स्पष्टं ६५

पं. सं.
११२

बुद्धिरिति तदित्यनारोपितं स्वयंतस्य भावस्तत्त्वविवेचनं प्र-
यक्तरां कल्याणो रोगा वातो निरामयः कल्पशक्तिको शात-
त्रेदयिकला उदारता शक्तिः कमलाया अमलत्वं स्मृत्यंशः
क्षान्तिरपराधिप्र सत्तामपिशक्तौ तदनाविकरणम् शान्ति-
र्दृष्टक्रियोपरतिः रतिः प्रीतिः सक्तता सन्नायता मित्यादि

बुद्धिस्तत्त्वविवेचनी तन्निर्यंकल्या विरज्जीविनी
वाणी सत्यपराधतिः सविमला कीर्ति प्रजाह्लादिनी
हृद्यौदार्यकलामलाचकमलाभक्तिर्महेशाचनेह्ला-
न्तिशान्तिरयोरति असततं शास्त्रेण सन्नायता ८८
परोक्षप्रत्यक्षामरकलनवृत्तं यदनुगं यदायुः श्री
कीर्तिद्विणजयवृद्धेः सकरणम् ॥

विलोह ८८ इत्यं प्रसङ्गागतं निर्वर्णयसाक्षादेवं शोचर-
त्तप्रेषणायमत्रैवोपनिबध्नाति परोक्षेति तत्परमाह्ला-
जनकं परमाह्लादो ब्रह्मानन्दः अथ वेदलोकापेक्षया पूर्ण-
लक्ष्मी संस्तुतानन्दजनकं शौचमेतदाख्यं रत्नमिहामुत्रैव
राजकुमारेति शयेन वर्तताम् किंतु दिव्याह परोक्षामरादेव

लोकस्थिताः प्रत्यक्षामरात्रास्त्राणा इति यत्कलने गणनात्
हृत्तं यदनुगं शौचानुगम् शौचसमाश्रयेणैवेह सचरितात्
रतेन परत्र देवलोकाभिरिति परोक्षामरवृत्तं यदनुगं त-
था प्रत्यक्षामरा इति यदनुगं तदपिशौचसमाश्रयेणैवाशुचि-
द्विचक्षणलोयमिति हरतः परिहरन्ति अथवा फलभोगेन
परोक्षामरकलनवृत्तं यदनुगं तत्करणयत्समाचरणेन च
प्रत्यक्षामरकलनवृत्तं यदनुगं यच्च शौचं प्रायुः श्रीकीर्ति

विभूषेहामराण्यमलमनसा यत्समनसा वरी
वृत्ताच्छौचं तदिह परमाह्लादजनकम् ८९

इविणजयवृद्धेः सकरणं सातिशयं कारणम् अनेनायुग-
दिदृष्टिः सप्रोपेत्यर्थः यच्च शौचं निर्मलमनसा समनसा प-
तिरतानामिहामुत्रापि विभूषा तादृशीयं विभूषाया गच्छ-
त्तमन्वेव गच्छतीति व्यतिरेको वाच्यविभूषाया अस्या अर्थल-
भ्यः अथ वेहामुत्रेति प्रत्यक्षपरोक्षनिर्देशः न केवलं प्रत्यक्ष-
मेवेयं विभूषापित सङ्केप्यमानापीयमन्तर्निगूढापि चेयं वि-
भूषेति आन्तरमपिशौच सर्वस्वरक्षणीयमित्युक्तं भवतीति ८९

प. सं.
१३

राजकुमार इति विषये विषय उक्तं को सावितितत्रामनिश
लंगौरवायशुद्धोक्तपारचयति परोक्षप्रियादेवा इति श्रुतिश
माणेन रतिमुखेति साकापितनूर्मृतिर्नितरांजयतां सर्वे
त्कर्षणवर्तताम् यातनूरतिमुखगता रतयोत्रानन्दास्ता
सुखं परमानन्दस्तत्रतदनुभवार्थं गतेति अथ चरतिः का
मभायातन्मुखगतेति श्रमं कान्दपीटगिति तां निषेधति

रतिमुखगता कान्दपीटद्रुयास्तिनवापियाक
रणतलगा स्यात्तीक्ष्णनिर्वीशशिरःस्थिता मुर
रिपुतनूरत्नायायास्यलोनचमैरवीजयतनि
तरांसिंहोर्ध्वाख्या विसर्गभृतातनूः ८८ ॥

यकान्दपीटद्रुयास्तिरिति याचतनूः करणतलगा करण
निसाधनानितेष्वातलं स्वपुंनत्रगच्छतीति सर्वकरण
स्वपुंनत्रेत्यर्थः अथ च करणानीन्द्रियाणितेष्वातलमथ
गोविषयभागस्तत्रगतेति श्रमं स्पर्शीक्ष्मिणिति स्पर्शरू
पादयोविषयास्तेषामियं क्ष्मिरनुभवलक्षणमेति तां नि
षेधति स्पर्शीक्ष्मिरपियानैवास्तीति तथा यासौतनूर्नवी

शशिरःस्थितानविनः स्तोतारोये ईशापेसूर्यवन्नोराजानस्ते
वांशिरःसुस्थिता अथ च वीशशिरःस्थिता वीनापक्षिणामीश
गरुडस्तच्चिरस्थिति श्रमं पुररिपुतनूरिति भगवद्विसृमृति
स्तां निषेधति नेति सापियानास्तीत्यर्थः तथा यामृतिः रत्ना
ग्रायतेरग्राय्रेष्टाभरिताः यवारत्नानां मये अग्राय्रेष्टाश्रमं मे
रवीस्थलीति मेरुस्थलीदिरत्नभरिता तामपि निषेधति न
चेति तथा सिंहोर्ध्वाख्या सिंहशब्देन नामाः अथ च सिंहोर्ध्वसिं
हशब्देनोर्ध्वपरिवर्तिनी आख्याया समन्तात्तयाः प्रकाशाय
स्याः अथ च सिंहशब्दं लनागायाः पुंसि श्रेष्ठार्थवाचका इ
ति नामानुशासनाच्चेष्टाया विसर्गेण दानप्रणेन भृता
इत्यं रतिमुखगता रतिशब्दमुखगता रति करणतलगा
करणशब्दतलगा रति वीशशिरःस्थिता वीशिति र
त्नाग्रायत्नशब्दाप्रभवार इति सासौ सिंहोत्तरपदा विसर्गे
ण च विन्दुद्वयेन भृतातनूर्जयत तथा च स्फ
टं रणवीरसिंहः जयति

ति ८८ ॥

॥९॥ ॥

॥९॥ ॥

प. सं.
३१४

इत्येवमिति शिवाशेखरस्याशान्मूलपर्यन्तपरामृष्टतिस
सुदितशेभासिदये परवोधहेतुरितिपार्यन्तिकफलनिवृ
पणं वाक्कायचित्तमलमार्जकमितिप्रवान्नरफलनिवृपणं
योगस्यचित्तनिरोधाख्यस्यात्रमाङ्गं प्रथानमङ्गम् इदंशेषे
यः कश्चित्पदमास्यावन्त्यपदमात्रंवादयति तस्यामुत्रपर

इत्येवमुक्तममलं परवोधहेतुर्वाक्कायचित्तमल
मार्जकमुक्तमाङ्गम् योगस्यशेषमिदयः पदमा
दयति तस्यामलागतिरमुत्रनचसवलीति ८५
इति श्रीवीरशेखरशिवायंशेखरनेनवम
म् ५

लोके गतिरमलाशेषेपदाधानात्कुतोमलसम्भावनाम
लाभावादेवचनसवलङ्कितमितिनचसवलीतिनिर्विच
मसौपरलोकमार्गमतिक्रामतीत्यर्थः ८५ इति श्रीवी
रशेखरशिवायंशेखरनेनवम
विनवमीप्रभा ५ ॥

श्रीगणेशायनमः अथविनयशतदिष्टंरत्नद्वारंलक्षणं
दाहरणसोपानेनयथासत्वेनप्रवेशयोगंजायतेतथाभते
अथेति पङ्क्तिर्दशसङ्ख्यासाचासावङ्क इतिपङ्क्तिः ससज्जा
तोयस्येतितास्कादितादितच अथचपङ्क्तिराज्याक्रमगतया
ङ्कितंलक्षितम् अवणदृताइतिसंस्थायनंअवणकौतकि
तमेवप्रवेशेहेतुरितिसूचयति सर्वसिद्धिरितिभाविसर्वाधि
काराश्रयणेनसर्वेषांसिद्धिरथचसर्वशब्देनचतुर्वर्गग्रह

अथपङ्क्तिः तंदारंशृणुंअवणदृताः यत्रप्रवि
शतांसर्वसिद्धिर्याद्वादकारणम् १ आवातंष्ट
इपर्यन्तंप्रवेशाधिकृतानराः श्लाघायानिस्त
तियत्रहासेयंविनयाभिधा २ ॥

तां तथाचसकामाकामभेदेनद्विविधस्याप्यधिकारिणेभि
मतसिद्धिरित्यादयाद्वादकारणमिति तत्रसकामस्यार्थमा
र्थकामाख्यात्रयोसिद्धिः प्रकामस्यातर्धर्ममोहाद्याः यवाके
बलमोहाद्यासिद्धिरितिसंस्थम् १ सर्वसिद्धिरितिसूचितं
सर्वाधिकारमाह अवालमिति वालानभिवाप्यवृद्धानंयत्र
हरेप्रवेशाधिकृताः सक्तस्येवशेनश्लाघोचित्तास्तिसर
णिशानि शोभनमार्गेणगच्छन्ति सेयंहादारेविनयाभिधावि
नयनाश्री २

प. सं.
२१५

सङ्गतिं संस्थाप्य लक्षणमस्याह यद्यदिति ज्ञानक्रियावृत्तिः
तः दृष्टान्तगत्यावृत्तिशब्दस्योभयत्रान्वयः ततश्च ज्ञानवृत्तिः
तः क्रियावृत्तिरिति फलितम् आद्यादित्याह तृतीयार्थे तसिः
इत्यं ज्ञानेन्द्रियवृत्त्या कर्मेन्द्रियवृत्त्या च यत्कार्यं कार्यमि
ति क्रियासामान्यवाचितात्करोते ज्ञानकार्यक्रियाकार्यं च
निर्वर्तमानमनौचितीमयोग्यतामनर्हतांगमयति प्रामाण्य
त्वे वाप्ययति मोक्षविलासितं वा सुखं यति तस्मात्प्रीत्या प्रेमा

यद्यत्कार्यमनौचितीगमयति ज्ञानक्रियावृत्तिः
तस्माद्योपरतिरिचियाविमलयाप्रीत्या सदा सर्वथा
ऽनौचित्येन च वर्तने रतिरथोया सर्वथेडास्पदं सेयं
रीतिरुदीरिता मुनिवैरेनीभारइत्याख्याया ३ ॥

नतवला सदा सर्वप्रकारेण याविमलयाधियोपरतिः सेयं
रीतिः सदा चरितः प्रचारे मुनिवैरेनीभारइत्याख्याया विनय
इति नमो दीरिता असावेव विनय इत्यर्थः इत्यं यतिरेका
लक्षणोऽस्तेपिमाः भावात्मकमेवास्यालक्षणमिति कश्चि
ज्जहीति भावमवेनापिलक्षणमाह ऽनौचित्येनेति ऽनौचि
योग्यता सदा चरणालनमर्हत्तमतातया वर्तने वा वसरोह
हनेयारतिः प्रेमा सा विनय इति प्रत्यक्षाद्यं विनय इत्यर्थः ति

मनेन भरेणेत्पत्रहेतविशेषणमाह सर्वथेति ईडास्पदं त
ति स्थानं विनया चरणेन हनेन सर्वथा स्तुतितामभितिभावः
नीभारइति न्यदांकार्त्वेन धियत इति निरुक्तानि भृतविनो
तप्रश्रिताः समाश्रितसंकेतितत्ता सुवनि उपसर्गदीर्घे चरु
पम यदि तत्तुपमा एव कनिर्वन्यन्यायेन प्रमाणप्रयोगेऽप्र
युक्तदोष इष्टत्वमित्याग्रहस्तदा सत्यप्रयाभिलष्येति पाठ
म ३ सर्वथेडास्पदमिति विज्ञेयं इति ग्रहो इति ग्रहो इत्या

ग्रहो धीरावुज्याविमृशततरोरीतिममला यदो
चित्यावृत्तिः स्वपरविषया साधुफलदा यदाप्रि
त्यांसा मुपनमति सम्यक्तवणता कपवेनंथी
मात्रयति विनयं नोस्वदितकृत ४ ॥

अथ पूर्वसम्प्रतीकरणे रीतिममलां शोथिकां विनयात्वा
यदोचित्यादिनया अयणत्त्वपरविषयावृत्तिर्वैदहारवर्त
नी साधुफलदा स्वस्मिन्विनया अयणं स्वमपि साधुफलेन
युनक्ति परमप्रीत्यदो इत्युक्तिः यदाप्रित्येति स्वपरविषयसा
धुफला अयेण सम्यदोहिपरशङ्कारन्यंतदभावेकतस्तदि
ति अत्र दाढीयार्थान्नरन्यासः कपवेति ४ ॥

य. सं.
१५

फलितमाह तस्मादिति अस्य विनयस्य सर्वेन्द्रियाणां शा
नवृत्तिरनुपपद्यते साधनं साधुभिर्गीतम् यावद्विन्द्यति
रनल्पदृष्टक्रियामनुसरति तावत्कृतो विनयलाभ इति भा
वः तच्च साधनं सम्पत्कीर्तिभ्यामुज्ज्वलायोसौ जयस्तुकरं
अत्र चेन्द्रियशान्ताविनयलाभेन च सम्पत्कीर्तिः सम्पत्ता
यत्तदमीरवाप्यते इति अर्थान्नरन्यासः सम्पत्तिरिति विष

तस्मात्सर्वेन्द्रियशमकरीवृत्तिरस्यानुरूपं सं
पत्कीर्तयुज्ज्वलजयकरं साधनं साधुभिर्गीतम् स
म्पत्कृशाने विषयि पटलेनास्य सौकायि सिद्धि
या शान्तानां करतलमलंयाति नेच्छात एव ५
तस्मात्तथावर्तितं च सुधीभिरेन साक्रिया नही
यते यथा हास्यपात्रता गम्यते ७ नः ६ ॥

यिणश्चेन्द्रियाणि तेषां पटले वर्गे तस्मिन् सम्पत्कृशाने शान
चित्तानां साकायि सिद्धिर्नास्ति येच्छान्नरमेव तदुक्तं नाप
तीति ५ तस्मादिति साक्रियेति विनयाभिधानां शिस्तान
हीयते दिनादिनं वृद्धिभागिन्येवेत्यर्थः हानावनर्थमाह य
थेति विनयदान्यादित्युच्यते ७ नः ७ नः हास्यपात्रता गम्यते
॥ ६ ॥

एतत्पालने गुणनाह सर्वेयेति स्वविषयपरमानशालिता
परविषयस्वमानशालिता च सर्वथा लोकशोभेति विनयपा
लनफलम् एतदेव दृढयति अनेनान्यमिति ७ उक्तमेव विवृ
णोति विनय इति स्वात्मना स्वकर्तृके परविषये शान्ते इति ८
हीते तं विनयम् ८ अहो इति दृष्टं हिलोके यस्यैव साधनं तस्यै

सर्वथा लोकशोभेयं स्वपरोन्मानशालिता अनेनान्य
मुच्चमाने हि नानर्थो जातसम्भवेत् ७ विनये स्वात्म
नात्ते हि तं रत्नं निपरयतः तथा चानेनान्यमानेन शो
भाप्राप्तापदं नृणाम् ८ अहो विनयमाहात्म्यं यदा
चरणतो नृणो नहीयते सदा प्राप्ताशोभा स्वपरणे
चरा ९ सेयं शोभास्य परमं सारं मुनिभिर्मुच्यते य
यत्तस्मात्प्रयण्णैरुसारो लङ्घनकस्यचित् १०

वफलाभिरत्र तं विनय रत्न एव देकविषयादपि शोभा स्वपर
णे चरातः प्राप्ताशोभो इत्याश्रयनिवेदने ९ अयेदानीय
क्लिञ्चिलोके विभूतिरूपं गण्यते तदेव पदेति विनयारोपः से
यमित्यादिभिः सेयं विनय रत्न एव शोभास्य विनेतुर्मुनिभिः
परमं सारमुच्यते सारं सर्वथा लङ्घनं यत्तस्मात्प्रयण्णो हि न

य-सं
२१७

यत्तल्लसारसमाश्रयणान्मेरुवत्सारं यस्येति यथा मेरुर्न क
स्वविदेवेर्विना न लङ्घ्यस्तथा यमपीत्यर्थः १ गौरवं मानशक्ति
ताभारवत्त्वं च श्रेष्ठवशादाह दृष्टीगुरुरिति आद्यपतनासम्ब
धिकाराणांगुरुत्वमिति नैयायिकाः ॥ गाम्भीर्यं डरवगाहनं
उक्तरोनभिज्ञाताशयः ॥ शिलारत्नमुज्जटोपरिवर्तिनीव

कृपयस्मृदिकाग्रिज्वालायत्समाश्रयेणशिबिनःशित
वन्नावरुयश्च उदततमाज्ञाकारितेनदतांचरोषनिराक
रणमुचितमेव ॥ अथाःपण्डितारवयश्चगाढान्यकारं
तमोमोहाब्धितव्युडितांजगतीमिति तत्स्यलोकोपलक्षणं
॥ १६ ॥

तारोपमारभ्यशिखारोपपर्यन्तमुपलक्षणात्तयाः॥ रोपाणा
 मनेकधात्वेपिविनेहभिरिदंभाविसारंवाप्यते यत्रसारव
 स्त्वबिलग्रेयंविनयावलीसारत्तारोपादिनानेकविधासूत्रे
 मणिनिकारश्चशोभते १८ ॥

य. सं
११८

तदेवसारसूत्रेवितनोति योसाविति तत्रिज्ञतातदधीनो
तियत्तत्सारमितिशेषः निज्ञताविशेषणंस्वयमनुक्षणमाह
तेति स्वयमानुक्षणः नुक्षणमविच्छिन्नयोगप्रवाहेण त
स्येतिवियेयस्यानुवादाकाङ्क्षामाश्रयति योसाविति अचि
त्यमहिमामनोः गोचरः परमात्मतात्मापरमानन्दस्वरूपः
परमेश्वर इत्यर्थः अनुक्षणं तदादरणफलमाह तस्मिन्

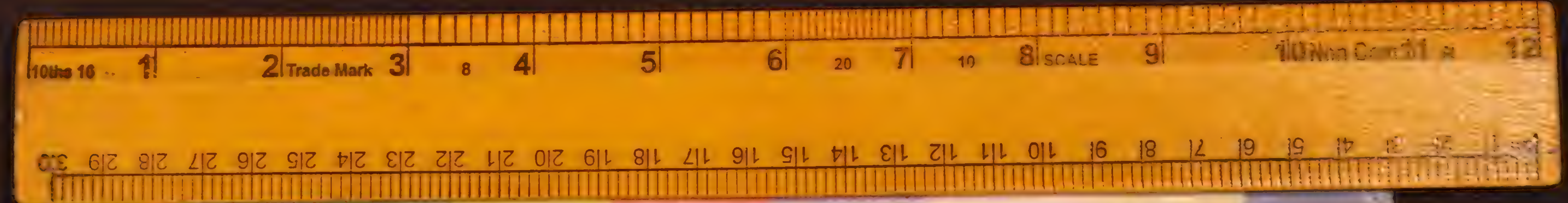
योसाविचिन्त्यमहिमापरमात्मतात्मातत्रिज्ञता
स्वयमनुक्षणमाहतायत तस्मिन्सत्तत्र उदिया
त्स्वयमेवकापिलोकोत्तराजगतिप्रकलतावुथा
नाम् १५ ॥

त्ररति प्रसन्नेविभूतिस्फारेणसाक्षात्कृतेप्रदसस्मीति प्र
तभिज्ञातेजगतिकापिलोकोत्तराप्रकलताश्रेष्ठतावुथाना
मुदियातरतिपरमोयंविनय इत्यर्थः अयंभावः तत्रिज्ञता
नामस्यलसत्त्वपरभेदेनविधापितदिहितनिषिद्धबोदना
नुष्ठानंयेनतदाज्ञायालनातत्त्वसत्तताययालो
कोत्तरतेति १५ ॥

उक्तमर्थविष्टेणति तयाहीति यदीक्षणेति सपेक्षतवद्भ्रमो
प्रजायेयेतिश्रुतेः उलसदिति एकाकीनरमागम्यदमितिश्रुतेः
परमेश्वरः परमस्वतन्त्रः भेदेभेदनात् भेदितेपुनरभेदनात्भे
दस्यैवमाहनियतीति नियतिशक्तिरवान्तरकार्यकारणभा
वः येनशर्णात्मनापिभासतेनियतात्मनाच ततश्चनियतोः
स्थापितायांसत्यपिसर्वत्रसर्वज्ञस्यसर्वशक्तेश्चपरमेश्वरस्य
कर्तृत्वेयत्किञ्चिदेवऊतश्चिदुत्पद्यतेतदुपपन्नमितिनिय

तथाहिपरमात्मतंयद्दचित्स्वरूपोविभुर्धदीक्षणा
भरोलसत्स्वरणमात्रमेतजगत सपक्षपरमेश्व
रेनियतिशक्तिमाभासयन्करोतिविधिवोदनाय
यनिषेधवृत्तायपि १०

तिरेकप्रवर्तनालक्षणा साचनतस्माद्विज्ञापिततदेकल
यातदिद्व्यामयोतिशक्तिशब्देनव्यपदेशः शयंचनियतोऽस्य
तायांवैचित्र्यमहिमाह करोतीति अनियतोहितेनका
विदपिसङ्कोचयन्त्रेणतिनतत्रविधिनिषेधकल्पनापि
काचिदितिनियमननरंतत्रिरूपणंकृतं अयंभावः सङ्को
चावभासनेच्छायांप्रथमंतावन्नियतिरुल्लसति ततोपिसे
वेच्छनासतीविधिनिषेधवृत्तेणति सप्रकाशतत्वेनस्वा
भा

प. सं.
२१५

तन्नापरपर्यायेवेति परस्मैस्य लट्पेण यत्वा तन्ना
इच्छानियतिविधिनिषेधरूपेण परस्मैस्य लट्पेण यत्वा तन्ना
यत्वा तन्ना २१ तत्र प्रथमं परस्मैस्य लट्पेण यत्वा तन्ना
एवमाति तदादरण्योसावित्यादि नोक्ताधुना परस्मैस्य
पेयाज्ञानशक्तिरूपानियतिस्तथाहीति सूचिता तत्रिष्टया
पूर्वतदादरण्यविनयत्वेनाह तत्संभूतिरिति असौ तत्संभू
तिरिति शेषः तस्य परमसूक्ष्मस्य परमाज्ञादमयस्य परमे

तत्संभूतिरसौ य एष विभवस्फारो महापुरुषः के
शाद्यैरनिशं मनागपि न वा स्पष्टः स्वयम्भूविभुः स
र्वज्ञः सकलार्थदो विन जगत्कारी स्वतन्त्रो मलः
सर्वेशानर्शति प्रभात सततं तत्रिष्टया प्रथमः २१

स्वरूपपरवत्स्यात् संभूतिः सम्यग्भवनमुच्छ्रिता सावि
कोसावित्याह य एष शत विभवे विभवः व्यापकाकारे
एवमासनं तस्य स्फारः प्रथमस्यन्दः पुरुषाकृतित्वेनेत्र
चतुर्भजतादिना सेव्यावर्तित्वा महापुरुषः अतएवाति
शंजगद्योगो मादो सक्तोपि मनागपि के शाद्यैरस्पष्टः यतो
सौख्यं भूतं तर्कमाधो नः विभुश्च यादकः सकलार्थोपेहि
कामुष्मिककामाः प्रभातीति वैकुण्ठशिवभवनोदौतद

धीनताप्रश्रयश्रुतिनियत्यादरण्यविनयश्रुतिसूक्ष्मप्रकारे
यं विनयस्य २१ अथावशिष्टं ततोयं स्पष्टप्रकारं विधिनिषे
धरूपं विनयं साधयति तन्नाभेरिति अथ स्पष्टलक्ष्मिनि
मोक्षोच्चायां यातस्य भगवतो महापुरुषस्याविलात्मकात्रा
भेदशदिदलभूषितसर्वणकर्णिकादयमेवाश्रिता इमि
कमलाच्चराचरसर्वजगदीजकेसरेण भवितेनाविला
त्मकापरोक्षश्रुतिर्विभूतिर्ब्रह्माभिधानो ज्जम्भते या

तन्नाभेरविलात्मकादयपरायाभूतिरुज्जम्भते
सेव्यामात्रमेवेत्यविसकलनाशं चतुर्थो स्थिता
प्रोक्तलक्ष्मिचतुराननाय चतुरो वेदान्तित्यादरात्
एवमास्थितवत्सौ कलनया यथातो यदेषा शक्तिः २१

सोपराभूतिर्विसकलनाशं चतुर्थो स्थितामेवेत्यतः से
व्यामात्रं प्रोक्तलक्ष्मिचतुराननाय चतुर्भिर्वेदान्तित्यादरात्
दनादरादित्यपूर्णशक्तिकृतकत्वास्थितवत्स्यात् अयं
भावः भगवदिभूतिरूपतादिच्छामात्रमेव जगद्वचनामसौ
मत्ता तत्स्थितये चतुर्भिर्वेदान्तित्यादरात् तदुक्तक
मोचरणतत्स्थितिपूर्णमत्ताकृतकृत्योभूदिति ततश्चैय
मपिकलनया यथातेति यत्सापि परागतिर्विनयो सावित्यर्थः २१

प.सं
२२०

तत्र स्थूलप्रकारस्य विनयस्य प्रथमभागं निर्णीया परमाणा
निर्णीया यश्च तर्थास्मरणरूपस्मृतिस्तस्मिन् श्रुतार्थमवता
रयन् च नामावधाति इत्येवमेति प्रसादीश्वरमूर्तिर्नि
हापुरुषः प्रसौ च तत्राभिजातो ब्रह्मा च तुराननश्च तं श्रुत
रोपिवेदांश्च तर्थासाधकान्यदा सत्यभूमौ इत्येवमेतत्तान
तिद्वैतानां ज्ञानादिवेदतदा सौ सुखपरमः स्थूलमूर्तिर्नि
ननमिति कर्तव्यतानि श्रुयं समाश्रितो निश्चित्या मलमती

इत्येवमेतत्तानां सौ च यदज्ञानात्स कलार्थे
वंधीस्तान मननमयसमाश्रितो व्यासासीदमल
मतीत्यदमृषुनिघ्नतासः २३

स्वेदार्थस्मरणकर्तृन्यायासीदिव्यामात्रेण ससर्ज तत
आमृषुस्मृतिर्कर्तृषु तद्विदितस्मृतिषु च यन्निघ्नतातदा प्र
येण व्यवहरणतदादरणसंविनयश्रुतिभावः इत्येव च ज्ञानयो
गकर्मसिद्धैर्यत्किञ्चित्त्वेचित्तयोगान्नृपेण व्यवहार्यते
सपदैसांस्त्वेचित्त्वा विनयश्रुति तत्परित्यागे पुनरविन
यितादनर्थपतनमेवासुचितमिति विनयपदोर्ध्वोर्ध्वक्रम
णरीत्या तत्पदप्रापकरतिबोधम् २३ ॥

एतदेव विशदयति मन्त्रिति परमविमलाः पूर्णा विनयिनस्त्रि
लोकी गोलारस्तु इदितस्तत्कर्माचरणद्विविलोकीरत्ना यथा
मिथ्यावृद्धिः किमेतत्सत्यं सत्फलमयान्येति ईशेदितत्तात्क
ल्यान्तरेष्वपि चायमिचारीति तत्रास्यामादरं निबध्नातयेयं
व्याता च सततमपि वर्तते वाङ्मनः शरीरैः समाचरणीयमिति २४

मनुष्यासंप्रत्याः परमविमला ये त्रिविदितास्त्रिलो
की गोलारोरचितमिदं तैर्यत्किमपि च विद्यायाशा
मन्तस्तदीव तमपीशेदितमिदं निबध्नास्याथेयं
सततमपि वर्तते विनयिभिः २५ सपषपरमोनयो
विनयउच्यते यो धनैरमौ जगति विष्णुता इह हि तेपि
यद्गन्तः श्रिते तत्र परमादरात्तत्रापि सश्रिताः स्युः स्व
यं श्रिते हि कनकाचलेनावलसिद्धयोदरतः २५

विनयशब्दनिरुक्तिमाह सपषश्रुति विशिष्टेन यो विनयः
तिपरमनय एव विनयशब्देनोच्यते न यश्च नोयते सायतेनेन
क्षोचित आशयश्रुतिनयः विशिष्टं चास्य सर्वथाङ्गसाकल्यम्
फलतोप्यस्य वैशिष्ट्यमाह प्रमौश्रुति हि निर्निश्चये प्रमौ विथाय
कात्रस्याया इह जगति विष्णुताः एतात्कीर्तयो यं ब्रह्मा सृष्टिः
कारी प्रयं विसः पालकः प्रयं महारुद्रः संहारकश्चित्तत्सर्वं

प. सं.
२२१

यद्गन्धतोयलेशमात्रेण विनयेदितैः सम्यक्प्रतिज्ञे तया तैर्भा
व्यमनागपितञ्चलने कृतस्तेषां तदधिकारितमिति विनयप
लमेव तेषां तत् तत्रात्र विनये परमादराच्छ्रिते सेविते तय
पि विनयात्परमसिद्धयो ब्रह्माद्याः संश्रिताः सुखात्सामोष्य
शान्तिर्विनयफलमिति भावः अत्रार्थान्तरन्यासोऽष्टांशतत्वेन वि
तश्चिकनकाचलाश्रयणमिव विनयतामः ब्रह्मादिसामोष्य
शान्तिः सिद्धितामः सिद्धयस्तुलोपरमादयः २५ तत्रात्र विन

वनेयार्च्यस्यैव सर्वजगतां योसौ कविर्भासको
यस्मिन्नापि च वाग्विराजति तरोऽञ्जुवावतीर्णादिवः
भेषज्यं तदसौ मनुष्यदवदत्तात्रे विनीतेः परंतन्मूर्ति
अपरानि सर्गमधुरसाक्षाच्छ्रुतेर्वाक्यतः २६

यस्यैव कृपाभाववत्तात्तदुपदेशकानां परमादरश्च वने
र्च्येति कविः सर्ववेत्ता भासकः सदाचारोपदेशकः सेति श्रु
तिसिद्धादिवो वतीर्णाकाशवाणी तदेवार्थतः पठति भेषज
मिति यद्वै मनुष्यदवदत्तद्वेषजमिति अतएव श्रुतिवचनात्तरा
निर्गममधुरात्तन्मूर्तिर्विनयपात्रमिति अथवा निरर्गमधुरा
तन्मूर्तिः परमपरेव ब्रह्मण्यवस्वरूपमिति दिधा कृत्वा तन्नेदे
मिति स्मृतेः २६

पुनरेतदुपदिष्टेऽष्टप्रतीतये प्रभावमाह तदिति प्रमुनामनु
नासमोन्नादितो योनास्ति येन मनुने शास्त्रुतिवदनतश्चरितं
बुद्धाबुद्धा सर्वथायं विनयः शित्तितः तत्रादेतोरस्मान्मनू
क्तादृष्टचित्रैर्भूतैस्तत्समस्ततऽदितं चरितं हृदये धार्यं धृत्वा
चतदेव चर्यं व्यवर्तयं यतस्तदाचरणान्नस्य परमर्तः प्रसादः

तयेने शास्त्रुतिवदनतः सर्वथा शित्तितो यं बुद्धाबु
द्धाचरितमनुना नदितोयः समोन्यः तस्मादस्मात्
मुदितहृदये धार्यमेतत्समस्तधृत्वा चर्यं यतऽदय
तेतत्प्रसादः पराभिः २७ विनयः सोयमेवेदमनो
ज्ञोऽप्यतेतराम् सर्वेषामयचातो वसर्वायि कृति
शालिनाम् २८ तथाहिते महात्मानो राजानो वि
नयस्तौ ऊर्युर्गतागते चेतद्व्याः सहचरैः सह २९

प्रसन्नतापरातिर्भवेत् २७ इत्यं फलकारणादिना विनयं स
र्वेषामर्थयोगेपि राज्ञामत्र भवत्याह विनयश्चि सवी
धिकृतिशालिनां राज्ञाम् २८ तथाहोति स्मृतिः पश्यास्तत्र
गतागतमभ्यासः तदितितर्हि राजभूय सहचरा अपि तथै
व ऊर्वाणि २९ ॥

य.सं
३३२

तांश्च विलोक्य देशादेशवासिनः तत्प्रथाविनयसूतेः न
शिरश्चालयन्ति तदेवपालयन्ति तेन सर्वकार्यं कृतं भवेत्
सर्वेषु विनयमार्गचारिषु कृतविहितज्ञानकदापितदेशेति
द्यानरितभोमोपद्रुवोद्भवति ३० सर्वकार्यं भवेदिति साध
यति सम्बद्धेति जगच्छेनात्रभूमीस्य जङ्गमं लक्ष्यते स

दृष्टांतांश्च तथा देशांस्तदधीनानतत्प्रथा च
लयन्ति शिरसेन सर्वकार्यं कृतं भवेत् ३१ सम्ब
द्धेच जगत्कार्यं सम्बद्धेयं विलोक्यपि तस्यां सम्य
क्षितायां च कर्तव्यं नावशिष्यते ३२ तथा हि या
दृशीयेन दृष्टावैनयिकी स्थितिः सम्यक् समुचि
तरम्यं भङ्गे सौतादृशं फलम् ३२ ॥

बद्धेपालितविनयेऽयं विलोको भूभवं स्वर्लक्षणा विन
यपालनादिसर्वस्ववर्णोऽयमर्थमरतादेवांस्तर्पयति
ते च तस्मादृष्ट्यादिदानेन तांस्तर्पयन्तीति विलोको स्वास्य
एतदेव विशदयति तस्यामिति ३३ ए
तदेव विशदयति तथाहीति स
ष्टम् ३२ ॥

प्रतिज्ञातमर्थं विदुषोऽपि बद्धवोपीति अमिताशयमुच्चाभि
प्रायम् केचिदिति अयमर्थः सेवायां सफलतायां विनयपवदे
तः अफलायां विनयाभाव इति सदकारितमस्य मन्त्रमिति
ति कारणानुगुणं कार्यमित्यत्र व्यभिचारशङ्कानविधेयेति ३३
अन्यच्च बद्धवोपीति नाम त्राममित्याभोदणं चतुराशयवा

बद्धवोपि हि सेवने राजानममिताशयम् केचि
च्च फलिनस्तत्र विनयो हेतुरुच्यते ३३ बद्धवो
पि गृह्णामन्नामं विद्यामुपासते केचिदेवात्र च
तराविनयस्तत्र कारणम् ३४ तस्माज्जगति या
नृणां रहस्यानीतयो मलाः ताः स्वैष्टकामिताका
ङ्गाशर्णानान्यामन्ते मम ३५ ॥

प्रविद्याः तत्र विद्यावामिलक्षणे चातुर्यं ३६ अत्रानरवा
कार्यं सह हणति तस्मादिति रहस्या इति विनयात्प्रद
संस्कृतानीतयः कार्याणि स्वैष्टस्य मभिलषितायाका
मिताकामेच्छा तस्या प्राकाङ्क्षाशर्णाः नान्या इति अन्या
हस्य संस्कार संस्कृताः ३५ ॥

प. सं.
२२३

तथाचेति रहस्येषु रहस्योपदेशेषु महामतयः सारासारेति
वेकचत्तराः स्मृतमसर्वेष्टेभ्य इदमेवेष्टतया प्रार्थितं ३५
स्मृतमाह नथर्ममिति प्रकृतितरलमिति त्रिषुपि संवयते
यर्मस्मापि कार्यताञ्चलतमेव प्रभोप्रभवनशीलभोर्महेस
१ पक्षात्रयाणां तत्कालं कालान्तरं पिबानाशसंभवादस्तः या
चातं सर्वनक्षत्रवस्तुविलक्षणत्वादपवर्गस्य याच्यतमायाति
तत्राह नचनचेति तत्रातीव हेयतां दिरुत्पासूचयति सम

तथाचात्र रहस्येषु महामतिभिरीक्षितं करामलक
वयोषाहृद्यादर्शजगत्स्थितं ३६ नथर्मकामं वा प्रकृ
तितरलं नथर्ममपि वा प्रभोत्वज्ञेयाचेन च नचविमुक्तिं
समुचितं दृढमेसादायं वितनकरुणाञ्चेत्रविन
येयदासत्पासर्वजितमिह भवेन्मन्दमतिभिः ३७

वितामित्यनेन विचार्यमाणो देवराहित्यं च स्तोत्रितशार्थं
माह दृढमिति सर्वमिति शोक्तं चतुर्वर्गलक्षणं मन्दमतिभि
रिति सर्वयान्थावदकर्मकरणाशक्तैः अयमर्थः इमे चतारो
र्थानकदाचनापि परपीडां विना संभवन्ति योसौ विनयः स
र्वयापरपीडात्यागेन स्वपरविषयामोदेन सर्वेष्टकार्यकारि
ति विनयाश्रयेण सर्वप्राप्यते प्रोक्तपरसूक्तस्य लरीत्येति स
र्वस्तस्य ३८ ॥

यतदेवव्यतिरेकमुखेनापि दर्शयति अनर्थमिति क्रतो नर्थ
त्वमित्याह वैमुक्त्यमिति ईश्वरास्मरणो मदीयते तेन विनया
श्रयणो किं किं नाकार्यं क्रियत इति विनयाजने ईश्वरस्मृतौ वि
हितविधानात्रिषु पराहाराच्च स्वस्य यदा सत्पासर्वजित
मिह भवेदिति यतः शीघ्रं वैमुक्त्या तत्सर्वपदोपतोयावेति ३९
लौकिकदृष्ट्यानेन विनयफलमाह तथाचेति विनीतमि

अनर्थं सर्वथा चेदमविनीतत्वमिच्छते वैमुक्त्यमी
श्वरादेतद्यतः सर्वपदोपतः ३९ तथाचात्र्यत्रमा
हात्म्यं विनयस्य निदर्शितम् सदा विनीतमाकाश
मत्युज्ज्वलपदंसदा ३९ येच केचिन्महात्मानो दे
वगन्धर्वकिन्नराः विद्याधरायास्तेनेन तारुण्यं
ज्जते पदम् ४० ॥

ति सर्वावकाशदानेन न प्रतासदिसुतादिविनयलक्षणा
वितम् अत्युज्ज्वलपदं सर्वदेवैकदृष्ट्या तत्र कदापि पराणा
तिः खंभजते इति ३९ इत्येविनयसंस्थाप्यतस्तत्फलवैचि
त्र्येण विचित्रतां दर्शयति सर्वकारणतारोपेण येचेति महा
त्मानो विभूतिमन्तः अनेन विनयेन तारुण्यं देवतायुज्ज्वलं ४०

प.से
२२८

स्वसौचित्येन विनयतारतम्येन तथादिकश्चिद्विद्याय रपदभा
गी कश्चित्तद्राज्यपदभागिति ५। अथेदानीं नीतिमते सु
खीकृत्य सर्वानुप्राणकतमस्य साधयति विशिष्टेति नीतिरिति
तादितविचारः ननु नयोनामपार्थिवदिविषययोगाण्येति वि

स्वसौचित्येन सर्वेते विनयं बद्धवित्तरं आश्रित्य
रम्याः पदवीर्ययेच्छुपभुञ्जते ५। विशिष्टा
एतयानीति विनयः सोभिधीयते पर्यायमात्रेण
भरोनये विनयपववा ५२ तस्माच्चीति फलं सर्वं
चित्रेयं भवनावली तथादिदर्शयते सम्यग्ययासौ
विहितस्थितिः ५३ ॥

नयसमहाजनविषय इति कथमनयोरेकामिताशंका
ह पर्यायमात्रे इति एकार्थवाचित्ते शब्दानां त्वं पर्याय
त्वं ५२ अत्रैव तात्पर्यं श्रुतिमाह तस्मादिति भवनावली च
तर्दश भवनानि असौ नीतिः विहितस्थितिः कृतासदा ५३

आश्रित्येति अयं भावः अवाप्तकर्मभूमिजन्मा कश्चिद्विशि
ष्टं नयं विनयमासाद्य समाश्रितमरे सरो वाप्तवत्तर्मावम्
तिः कमलासनस्था च तर्दशभूतगणे स्वस्वकर्मानुगुणेय
नचिञ्जं स्मृष्टिं सम्यग्ने शमात्रेण सर्वालितां करोतीति विनयो

आश्रित्य नीतिमिह सोपि महोत्पलस्यः सम्यक्ता
रोति विविधां विधिरत्र स्मृष्टिम् लक्ष्मीकपोल
मकरी विविधामनोनाः पश्यत्यतन्द्रितमहोत्प
लसोपिविस्तः ५४ ॥

लासः इत्यमेवावाप्तवत्तर्भजमूर्तिसुत्रापि सम्यग्विनयणा
लनाकृतस्थिति रनयेनः सन्कृतकृत्यः सोपिविस्तर्वैक्यादा
दावतन्द्रितं लक्ष्मीकपोलमकरीः पश्यतीति कृतकृत्यत्वेन
विनयफलमविना त्वमुक्तम् ५४ ॥

पं. सं.
२२५

न केवलमसौ निमित्त इत्येव विनयफलमपि जगद्व्याप्ये
कालेकाले जागरूकश्चेत्याह किमिति अस्य भगवतो विष्णो
महिमा विनयभरः किं कथं वर्ण्यः किं शब्दः कथमर्थः वय
म् ये सौ जगद्व्याप्ये सचिन्नो धुनापि स्वचरणकमलरेण
भिर्भूमण्डलं गमायवतारैः सम्भूषयति इत्यहो यद्भुतमिति

किं वर्ण्यमहिमास्य साधुजनतानन्दप्रदानो यतो
वेदोक्ता विलथर्मपालनमतिस्तुतीडनो योगिनः
संदर्तदनुजायिपाद्गतमतीत्यः साम्प्रतं चाण्डो
भूविम्बचरणज्जरेण भिरलं सम्भूषयत्यद्भुतं ४५

दिरुक्तिः यशततादृशैश्चिन्त्यमीदृक् सा चिन्त्यमिति वि
नयमाहात्म्यमेवेदमुल्लसतीति यतो सौ परमविनयो सा
धुजनतानन्दप्रदानो यतो वेदोक्ता विलथर्मपालनमति
दत्तमतीस्तुतीडनो योगिनस्ते साधुनां वेदोक्ता विलथ
माणो च पीडने वस्तुनैधुतो योगान्दनुजायिपासंदर्तम
वतरीति ४५

ईशान इति तां चित्रां नियतिं स्वस्वानुगुणायिकृतिपालनात्
क्षणसम्यक्स्थापनाधिकृतेषु स्यापयिता भीष्मास्मादातः
प्रवर्ते भीष्मो देति सूर्यः भीष्माश्चानिश्चिन्त्यार्थवतिपञ्च
मशतिश्रुतेः वडाजिनो बडकदेपाज्जटोत्रदतनुमसंयमी

ईशानः सच सर्वदेवमहितो गौरीपतिः शङ्करो
भूतीशः सचराचरस्य जगतः कर्ता च संहारकः
चित्रां तां नियतिं नयत्तु शलः संस्थापय वडाजिनो
जटोत्रदतनु निर्नरसत्वा सक्तो भवत्संयमी ४६

थानासक्तो भवत्यतो निरनरसत्वासक्तः स्वानन्दास्वाद
सक्तमतिरित्यत्र यफलमेवेति नयत्तु शल इति सूचि
तम् नचाप्यस्य किञ्चुवाणपेक्षमिति तपस्योति सर्वदे
वमहित इत्यादिविशेषणभिप्रायः ४६ ॥

प. सं.
२२६

इत्यंकारणत्रय्याविनयरीतिनिवृत्त्याधुनातदथरवर्तिष
थिकारिषुतात्रिपयति नयतेति देववृन्दाधिपः शक्रः
विविधाः प्रजायोगक्षेमादिदृष्टान्तदनुसारेणचसर्वत्रचार
योजनादिलक्षणाः स्थित्यनुवृत्तं आधिकारिणः गुरुमुप
देष्टारं वृद्धस्यतिशयेनादिधोमनोदीर्घसूत्राभवन्तीति

नयत्तुशतः कृतीसावत्तुदेववृन्दाधिपो वि
भज्यविविधाः स्थित्यधिकृतांश्चरात्रिन्दिनम्
गुरुं गुरुतरं धियासचतरं पुरोथायतं विवेक
निरतोत्पलं प्रशमयन् स्थितोदानवान् ४३ ॥

एवञ्चेदार्थसचतरमिति विशेषणं पुरोथायकृत्याह
तत्कृत्येसमारोप्यतमितितत्कार्येत्वातकोर्ति प्रशम
यन् स्थितरतिसततावदितत्स्थितोनतासीतरतिनोतिच
तुर्यं अथचपुरोथायेतिकर्मसाकल्यवैकल्यमस्यस्वसि
वृत्तिचित्करमर्थफलभाक्कमेवासेत्यभिप्रायः ४३ ॥

अबान्नरवाक्यार्थसचयति इत्यमिति अनेनसर्वकर्मवैचि
त्र्यविनयदृष्टनीतिफलमेवेतिसचितम् शुभेति अशुभा
याशुपुलक्षणम् ततश्चब्रह्मादिकोदानगमितिस्वस्य ४४
इत्यंवीजसूत्रमदिशविस्तारयति आसीदिति जन्मरिति

इत्यंयस्ययथाविधोस्तिविभवेनीतेः फलं तं विड
स्तस्माद्यस्यनयेरतिः सचतरायादृक्प्रभाजायते
तादृशीतिफलं त्रयेर्निगदितं ब्रह्मादिकोदानगं
सर्वनीतिवशं विचार्यमतिमांस्तस्मात्सदातांशये
त ४४ आसीत्सकोपिजनार्थेनाहोस्वीयवृद्धिवैक
ल्यात् सम्प्राप्यकोटयोर्निचण्डालस्तौसावप
तितम् ४५ ॥

कर्माधिकारिमनुष्यापलक्षणं स्वीयवृद्धिवैकल्यादुष्टनी
तिदृष्ट्याः विनयेनचंडालस्तौचंडालवीथीपयः परेसखमि
तिशीघ्रं नहिकर्मफलोपभोगेकालक्षणेति अथवासर्वथा
पितृयोर्नैमाश्रयेरतिदर्शनात्सखमितिस्वभावकथनमेव ४५

प. सं.
२२३

विनयत्यागः सर्वथा बुद्धिभ्रंश इति बुद्धिभ्रंशगतिमाह विन
यत्यागः सर्वथा बुद्धिभ्रंश इति वैकल्यं दीनता तेन कर्मप्रसङ्गेन प
गतिः बुद्धिभ्रंशनायाह ताशमाना इति ५० बुद्धिवैकल्येति
निगदवाक्यान्तं ५१ बुद्धिवैकल्यं सात्विकबुद्धेरभावः तत्र
राजसतामसबुद्धिरेकस्त्वतामसबुद्धिरेकेशोदित
कर्माकरणे स्वेच्छाविलसितत्वेतामसप्रकारेणाचरणफल

ग्रहोस्वबुद्धिवैकल्यान्मनुजाः पशुतां गताः ता
शमानाः पुरोयान्तिनासां संप्रोतरज्जवः ५० बु
द्धिवैकल्यमाहात्म्यादहोमलिनकर्मतः केचिदि
चेतनालोके स्थावरत्वमुपागताः ५१ केचिदिमो
हितधियः क्रूरकर्मस्वभावतः सम्भूता भीमन
रकोदरगद्गराः ५२ ॥

मुक्तं पशुस्यावरयोनिप्राप्तिलक्षणमित्यवशिष्टं राजसक
र्मफलमाह केचिदिति तत्रापिषामन्यान्मसङ्गादिभाव
तिविमोहितधियश्चितामसाङ्गः तमुक्तं राजसकर्ममाह
क्रूरेति क्रूरकर्मपरपीडादि तत्रापि कर्मतारतम्येन नर
केष्वपि पीडापीडकभावो वगन्वय इति सस्यम् ५२ ॥

पूर्वापरानुसन्धानेन प्रकृतं समर्थयति बुद्धिमिति बुद्धिमि
तिसात्विकविवेकोपलक्षणम् तां सम्यग्रजस्तमोले शोतं स
नर्ध्वमाश्रित्य इमे वक्ष्यमाणमर्थवस्तुलक्षणं विचारयेद्विच
रणावर्तयेत् अत्रासायसङ्क्रमिति सद्भिर्विदितवेद्यैः प
तितैरुक्तम् तमेवाह येति प्रभो प्रभवन्शीलेमद्देशेयदे
स्युत्प्लेशदानानुपदेष्टान्यपीशा इति प्रसिद्धाः सायमैश्वर्य

बुद्धिसमाश्रित्य ततो मनीषी विचारयेदर्थमिमं स
ङ्क्रमम् यास्वात्मसत्तास्तिविमर्शशक्तिः प्रभो मद्दे
शो वल्लसैव नीतिः ५३

पूर्णमद्देशस्तत्रयास्वात्मसत्तालक्षणाविमर्शशक्तिः पूर्णा
इत्यासैव तत्र नीतिस्तदभावे तस्यापि शून्यप्रायत्वेन तत्त
मपि कुटिलयित्तमशक्तत्वात् इति सैवेत्यवधारणं तथा
च सहाकं चितिः प्रत्यक्षमर्शमापरावाक्यरसोदिता स्वा
त्तमेतन्मुख्यतदैश्वर्यपरमात्मन इति ५३ ॥

प. सं.
२२८

एवंमहेशप्रभो नोतिशक्तिं समर्थायतामेव तदिच्छावितति
तेष्वपि प्रभुपशुप्रमातृवर्गेष्वेव चित्येन दर्शयितुं पीरिका
मारचयति शक्तिमिति यथाहिलोहवस्तुनामागुत्वे सचोस
हस्तचकटाहशित्सूचीदर्शनेनोपलक्षणैः सर्वलोहमयं
ज्ञायते तथामहेशेनोतिशक्तिप्रदर्शनेन सर्वत्र तदिभूतैः
क्तिरूपानीतिः स्थितेति ज्ञेयम् तच्च न्यायापरमपशुप्रमा

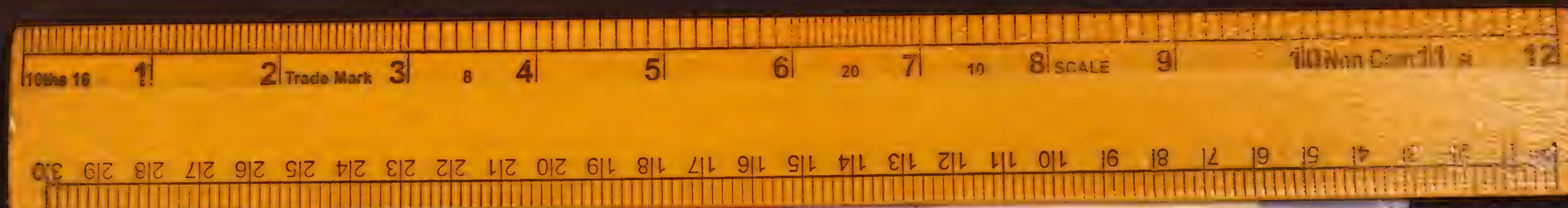
इत्यसूचीकटाहान्यायमार्गेण परिज्ञेः नो
तिशक्तिः परं ते या तत्र च्छक्तिस्वरूपिणी ५८
स्वयं स्वातन्त्र्यशक्तिं तां स्वीकृत्य परमेश्वरः अंशं
शिकतोऽप्यन्यत्र यज्ञोऽस्यापितवानभूत् ५५ ॥

तद्वर्गस्थितिरिति ५८ एतदेव विशदयति स्वयमिति
तामिति नोति स्वातन्त्र्यशक्तिलक्षणं स्वीकृत्य समुपादा
यान्यत्र स्वसृष्टेः प्रभुपशुप्रमातृवर्गेष्वंशं शिकतः से
चित्तारतम्यतस्तस्यापितवानभूत् अभूदिति तदाच
णेन स्वात्मविश्रान्तेभूत् ५५ ॥

अभूदित्युक्तं तत्र तस्यापितसीमानलङ्घने तदोत्सकास्त
दनुमोदितास्तदास्यासादनेनाशेषाः तदुत्पन्नङ्घनेत
तदननुमोदिताः शेषाश्चाश्वाहयेतामिति तां महेशदत्तां नी
तिलक्षणं शक्तिं समन्वेदनेन सम्यक् दत्तसारेण वेदने प्र
तिजागरयन्ति तेऽस्य स्वाधिकारे सम्यग्भिर्भयं व्यवस्थिताः
ततश्चास्यामना कचवने प्रमादेन चलने शीघ्रं पदच्युताः स्व

येतां समन्वेदनेन तेऽस्य गवावस्थिताः मना
कचवने तस्याः क्षणात्तेऽस्य पदच्युताः ५८ अ
स्तीन्द्रपदवीरम्यास्यानंतस्य महेशितुः तच्छक्ति
पालनाद्भुक्ता कैर्न धीरेर्गतज्वरम् ५० ॥

स्वाधिकारप्रकारेण सभायते संभावनायां लिङ् ५८ ए
तदेव निदर्शयति अस्तीति इन्द्रपदवीस्वारान्यं तच्छक्तिपा
तनादिनयनरक्षणैर्न धीरेर्न भुक्तेति वद्वचनेन विनया
द्यमगवदाराधनशायं तस्यानमिति तत्र कस्यचित्त्वकी
यतप्रमनिरासः ततश्चैकपदपरमेश्वरो भस्माहूतितवि
श्वः परमार्थसतोऽस्ति नान्यः कश्चिदिति भावः ५० ॥

प. सं.
२२५

इत्यमिन्द्रपदवीमन्यापलक्षणतयानिह्यायभूमिरचना
मपितथेवनिरूपयितुं गत्यावतारस्तथाहीति भवनेजग
ति सिद्धेति पुराणायागमेन निश्चयमापिता सूर्यसोमवि
भेदेनेति सूर्यवंशाः केचित्सोमवंशाश्च केचिदिति विन
यपवतत्रकारणम् विनयवन्तो हि ऊर्ध्वोर्ध्वपदारोहणो

तथाहि भवनेयास्मिन्निदाराज्ञादयीगतिः स
ूर्यसोमविभेदेन विनयस्तत्रकारणम् ५८ स
गरभगीरयजनकाश्चाकोर्येथराणिमर्ततांया
तः संस्थापकीर्तिममलामिहतेयत्वस्थिताश्च
सानीतिः ५९

कर्षमात्रः अविनयिनस्तु उच्चपदादृष्टा अपि भ्रष्टा इत्या
शयः ५८ अत्रोदाहरति स गरीति इत्वाकोर्येति तत्सना
तिजाः इहलोकेथनापिसमुद्रविषयगादिदर्शनान्निर्मे
लांकीर्तिसंस्थापयत्वलोकेऽमृतभोजिनः स्थिताः सा
नीतिरिति नोतिफलमेतदित्यर्थः ५९ ॥

नीतिमेवोतेजयति सन्यायेति सन्यायविवेकेन संयोज्य
रचुसूत्रोरिति दशरथस्य मुनिभिः सार्थमिति नीताववतारे
च संयोज्यम् मुनिभिः सार्थं प्रवेष्टिचूपविनयाचरणतमुनि
भिः सार्थमवतरणञ्चेति ६० सङ्गान्ताव्याप्ताः कलनं रक्षणं

सन्याययियं विवृथाः पश्यतनीतिं च तस्य रचुसू
त्रोः मुनिभिः सार्थं भगवान्ययावतीर्णो भवंप्रप
वे ६० नङ्गवर्तिपुराभूमेदिनीमण्डलेशः सचवि
तनयशालोकीर्तिसङ्गान्तलोकः विदिवकल
नदत्तं यं विचिन्त्यामरेद्राप्रभिषिचुरवन्त्यप्रा
र्थनाः स्वर्गलोके ६१ कथं वीर्यं भूमाविरलम
तिभिरुत्सवचयदोर्गृहेयस्योद्भूतेरकलिततपोवीर्य
सदसः स्वयंसञ्जीवायोनिरिवलभवनायोमरगुरु
वर्तोर्योवीभारंसकलमनयन्त्यकलनो ६२

विचिन्त्यापन्यामन्त्रो न विचार्य इति विनयफलमेवेदं य
दमुनैवष्टयो भुज्जानेनापि स्वस्थानं तेनाप्यादृष्टमिति भा
वः ६१ कथमिति विरलमतिभिरतीतानागतज्ञानचूनेः उद्भूते
रुच्चविभूतेः उर्वीभारं सून्यकलनामनयदिति श्रुतिवीभारभूत
दैत्यान्मूलनात् ६२

प. सं २३० यस्मिन्निति कुनिरित्येतन्नामाराजा अनथाः कामादिवा
सुनानि सङ्केयांसिदयाक्षमादीनि कमलालक्ष्मीः सुति
रोपितेति आकल्पस्यापिताकुनीनाम्रीसत्कल्पवलीक
न्या कल्पवल्याश्चसत्फलैर्भाष्यमिति पञ्चसतायुधिष्ठि
रभीमार्जनयमाः पञ्चपाण्डवावभृवुः तत्रनकुलसहदे

यस्मिन्कुनिरभृत्सकोर्तिविमलोनर्थेन्यनौचा
नलः सङ्केयोनिधिरङ्गवर्तिकमलोनिर्धृतशत्रु
व्रजः येनासौभविरोपितासविमलासत्कल्पव
लीसतायस्याः पञ्चसतावभृवुरमलालेकेफला
निधुवं ६१ यस्मिन्सापिबभृवुरज्जितप्रजः श्रीका
र्तवीर्योन्मयोयेनासौस्वशिरोव्रतर्पितभयोवदोति
वद्वावणः ॥

वयोर्मयोर्माद्रीसतत्पितृभन्वमाहात्म्यात्तत्पालनाह
कलीपुत्रत्वम् ६१ यस्मिन्नितियडवंशे स्वशिरोव्रतर्पित
भवत्तत्तेनतस्यवरयत्तवीर्यत्वंधुनितं अविददविरि
वदः पुराकिलसेव्याचारीरावणपतत्सीमावतिचक्रमेनि
तेनचानेनकारागृहेस्वयचर्ज्याप्रसादंबडश्यागमः ॥

थरणिंकीर्तिधजभूषितांविधायपरिणतिप्रामोशांचीकावृची
कपुत्राङ्गागवान्मृत्तिलञ्जवानितिस्त्राक्षमिदमस्यसचरितम्
येनसाक्षाद्भगवद्भूसेनमरणमिति तथायश्चराजायोगप्रभा
वाकृतमतिरभवत् तचावकालिदासः पुराणवार्तिकशर
णः प्रकार्यविनासमकालमेवशत्रुर्मदंश्चापथरः पुरस्ता

सत्कीर्तिधजभूषितांचथरणिंकृत्वामृत्तिलञ्जवा
नांचीकायश्चाभवत्कृतमतिवीरार्चपत्यङ्गजः ६४
यत्राभृच्छविन्दुरित्यमलथीराजाप्रजारज्जना
यस्यासन्सदनेचतुर्दशमदारत्नानिसम्प्राप्त्यदे
गाम्भीर्येणसरित्यतीरविरयोभासाधियागीष्मति
भीत्यादैत्यगुरुर्वलेनपवनोयोसावभृद्भूतले ६५

तत्रनः शरीरेषुपियः प्रजानांप्रत्यादिदेशाविनयंविनेतेति ३
दुमतीस्वयंवरवर्णने अतएववीरार्चेति वीराग्रत्रमतिदे
हबलशालिनउभयेपि ६४ यत्रेति रज्जयतिप्रजाशतिरज्जे
र्णिविष्टोदरादिपादात्रलोपेकनिनित्रयम् यस्याशविदे
गृहेचक्रवर्तिपदंचक्रवर्तित्वश्रुतंचतुर्दशमदारत्नायासन्

प. सं.
२३१

तानिचप्रमाणे चक्रंरथोमणिः तद्वत्तुमरत्नचपञ्चमं केतनि
थिअसमेवशाणहीनानिचक्षते भार्यापरोहितश्चैवसेनानीय
कृच्चयः पञ्चसौकलभश्चेतिप्रणिनः सप्तकोर्तिताइति येनेष्ट
राजसूयेनमाउलस्येचरअयः शक्तियश्चात्तयाराजः सस्य
डितिसप्रजिकृतलक्षणेपिष्टकत्वमनेनेतिवोथं अन्यत्रि
गदवात्वातं ६५ भीष्मइतिभगवन्माहात्म्यवान्नीर्यवांश्च
भीर्यभूतोदधिः समुद्रादणतिगंभीरः व्रतचारीब्रह्मचारिब्र

भीष्मः सोपिवभूवयत्रभगवानांभीर्यभूतोदधि
वाल्मीक्योव्रतचार्ययोगुरुवशः कृष्णांश्चिधुलीगतिः
योभक्तिपुरतोविधायकृतवान्सत्यकृतसन्धर्दिका
लंवापिकृतयलीकमिवयः कृतेच्छयोज्ज्वलनं ६६

तवर्तित्वादत्रहेतुविशेषणंउर्विति गुरुत्रपिता परमभ
क्तिमस्याह कृतेतिभक्तिसामर्थ्यामाह यः सन्यक्तसन्धत्य
क्तप्रतिज्ञाददेशस्त्वमितिपुद्गारमेसर्वसमक्षं कृतप्रतिज्ञे
तस्मिन्धारयामित्वामिति तत्रैवसमुदोययुद्धवेलायांशता
यांतयासमाचरययाकुडेदयैशस्त्रेणचक्रैराशिरस्त्रेण
सुयतेशिरःप्रतः कृताजहीतिसमुदोरितेयातस्मृतौशिथि
लितचक्रैः उरोगतापादग्रहणेनयस्तंप्रसन्नचक्रशतैतिहा
सःश्चयेति उदगयनापेक्षणात् ६६

धर्मेति सीमापर्यन्तभूः ततश्चर्णयर्मादिप्रभवस्यानानीत्यर्थः
अनरविदशतिविशेषज्ञाः ऊनीतपोमूर्तयइति ऊनपाराथि
तसन्मुनिमन्त्रितफलभूताः अथवाऊनीसतीव्रतपालनर
यतपः फलमूर्तयः अतएवचपञ्चानामपीन्द्रियाणांसंयमे
नतपसः पञ्चदृषत्ताफलस्यापिपञ्चकतायुक्तेति पञ्चेत्य

धर्मन्यायतपः समाधिसमतासत्यादिसीमाभुवः
श्रीमत्कृष्णपदज्ञरेणशरणदेत्याटवीवद्भयः
तेपञ्चापिवभूवुरनरविदः ऊनीतपोमूर्तयोय
त्राक्षेसुरपादपाश्वफलं नीतेर्विउस्तदुयाः ६७
ऊरुतऊरुतनीतिंबुडिनिष्ठाविधाय कृजलमि
दमशेषानर्थगाढं सरोः ॥

कृम तत्रयमयोः ऊनीसतत्त्वं पूर्वमेवसमर्थितं सुरपादपा
श्वेति अर्थोष्टसम्पादनात् तदेतत्कृदमेवनीतिफलंमन्त्रा
रथनादियुक्तेपि ६७ ऊरुतेति बुद्धिनिष्ठाविधायस्यैर्यदृढ
विचारश्रित्यावत् तांविधायनीतिंऊरुतऊरुतभोर्विवेकिनः
नीतिमेवप्रयोजयतप्रयोजयततयाचनीतिप्रयोगफलंदर्श
यति ॥

प. सं.
२३२

केति इदं सगरे देवराजस्य हिरण्यकशिपोः कुलं सर्वानर्थं
गाढं सचतस्रः प्रह्लादाख्यः केति महदनरमेनयोरित्यर्थः
यतः कुले रत्नमिव शोभायाय कंजत इति विशेषणं स्वपरेति
परेषां चतस्रिदं नानाति उच्यते कारिताद्भगवतो भक्त्युत्तेज
नेन परेषामपि भक्तिजननेनोपकार इति एतदपि कुतश्चा
ह रज्जितेति श्लेषनाथो भगवान्विष्णुः तृतीयाशेषो ब्रह्म

कचसच कुलरत्नं रज्जिताशेषनाथः स्वपरज
नकमात्रानन्दको भूक्तुमारः ६८ पीडंगाढा
मसद्वतविषाग्नादिभिर्दाहमानोपानन्दाब्धौ
गतश्च परं ज्ञातसारो मनीषी ॥

ब्रीहिः ६८ नीलकर्मायं पुनरपि तन्माहात्म्यमाह पीडिति
ति स हि भगवदेकशरणः पाकोन्मुखकषायेण तेन देवरा
जेनाप्रविष्टादिभिः करोतीदं मानोपनीत्यादिद्वन्द्व
ता ज्ञातसारः साक्षात्कृतान् परभावो मनीषी प्रशस्यमानो
वायुतलेषु तेषु स्थितनिश्चयप्रचुतिहेतुप्रसक्तपिमनः

गपि चलनाभावात् इव शब्दो भिन्नक्रमः लोकदृशादस्य मा
नश्च स्वयं ज्ञानन्दसमुद्भूतमप्रस्तातं हिरण्यकशिपुं ज्ञातीत्युदे
कयोगे होमान् सर्वकुलमपि यत्प्रविशति कुतश्चान् यद्विदुषम
गवान् स्वयमवतीर्णो न विरुगे विद्यार्थपीयूषमिव लोहितं प
थेत तत्राप्रनादिति पावनं किमिव चित्रमिति भावः तस्येति प्र
ह्लादस्य श्रविकलमित्यचिन्त्यफलसम्भावनात् अत्र च विष्णु

तातं ज्ञातो कुलमपि तथा यो पुनाद्भक्तिशाली तस्यै
तावत्फलमविकलं नीतितन्मस्योक्तम् ६९ लो
के सैव परं बुधा विजयते नीतिः समास्ता लनाद्याः
सोपि गुरुर्वहन्ति सत्ता नान्यायस्य तृतीयस्य त
ज्ञानेः कविरप्यसौ गतधृतिः स्वार्थोद्धतः शिष्यकान्ता
जज्ञेऽपि तः कुतो धृतिः सत्ते प्रहस्य नीते रतः ७०

आदिदाहने विसृष्टराणं मन्त्राणां हेतुसहस्रमपुत्रो सावनेषाम
पि रमतिः कुमारिदेशकोऽष्टोदन्त्यतामवितेवितं हलाह
तं विषंतस्य दीयतां भक्ष्यभोजने अविज्ञातमसौ पापो हयतां
मा विचार्यतामित्यादि ६९ उक्तस्यार्थस्य दृष्टप्रतीतयेत्यपि
पुणाल्पानं संवादयति लोके इति बुधा रतितेषां भवद्वर्षाप

पं सं १३३ शनसन्धानेन बुद्धिफलभाक्तादेतन्मुखेन त एव विजयना ३
 तिसूचनार्थं संबोधनं लोक इति सर्वप्रत्यक्षमेवैतत्फलमनु
 भूयत इति कथनार्थं अवधारणामन्यसाधनानां फलव्यभिच
 रकथनार्थं विजयते इति विपरभांजे रित्यात्मनेपदं समा
 स्थालनात इति नीतैरौक्त्याप्यपनार्थं तादृशीयं काचिद
 लौकिकीरीतिर्या सर्वसम्बुद्धीनापि दृश्येति परं नीतिव्यव
 हितं दैत्यगुरुत्वं व्यहनहतवान् तदनेनीतिप्रचारात्
 कविपुर्वरचनानिर्माणचतुरोपि प्रयचकविर्जलपक्षोत्
 मश्रेण्यवपुरत एव गुरुरिति प्रथमं साकृत्तं नाम स्वार्थो
 रूपद्वयोपि काननुकम्पाश्रिष्टानिति अनुकम्पायां क
 स्वार्थोपि नाशितः परेपि सारिता इति नीतिप्रंशफलम् तत्त
 लंगुरोयेन स्वार्थोपि वर्धितः स्वशिष्याश्रोत्रेजितः शत्रवश्च
 मारिता प्रयतावदीदृशीकीर्तिपताकापिसमुत्थापिता अत
 अनीतिफलं निगमयति कृत इति अत इति पतस्याः व्याज
 द्ये इति श्रुतेयमहन इत्यात्मनेपदम् अकर्मकादिति सतापि
 नियमे स्वाङ्गकर्मकादित्यात्मनेपदं तच्च स्वाङ्गकर्मशिष्याणा
 मनुकम्पातेन स्वाङ्गवद्भासनादौपचारिकं बोध्यं इत्यंश
 जगमः प्रकिलगोष्पतिमन्त्रागधनवलेन देवादैत्यानि
 भवुः तेव गुरुकृतं सर्वतत्समालोच्य स गुरुसमीपंगतासो

लंभमूचुः भगवन्निहताः सो देवैरुबलेनेति सचाकृततः
 कविः पर्यालोच्य सान्नपूर्वतानिदमूचे माभैष्टमाभैष्टप्रतिक
 रिष्णामिकियन्तमपि कालं प्रतीक्षधम् इति समाश्रयता
 स्वयं कार्यसाधनार्थं सन्नदोभूत् भगवन्तं सर्वेश्वरं महादे
 वं शरणं प्रये इति गमनारम्भे चतान्नहस्य उपदिदेश अहंभ
 वदर्थं सर्वेश्वरं तोषयामि परंतु भवद्भिः समाहितचित्तैर्भीयं
 यावदागमनमिति श्रुत्वा ववञ्चना चञ्चुर्देवगुरुमावीक्ष्य
 तदिति गतो सौतप्रश्नवार श्रुत्वा च देवागुरुं शरणं जग्मुर्वि
 थेयं विधीयतामिति सचचारमुखेन तद्भक्तान् सर्वमहासी
 त विदितवृत्तानो सावनेनैते मागुरुर्मत्सृष्टमभिनयेन वो
 वञ्चयिष्यतोत्यभिदिता प्रमोमयापितत्रयास्त्रैरेव वञ्चनी
 या इति मनसि विमृष्य स्वस्याभवयवृद्धिर्भवतामिति सन्न
 प्रकृतो देवा समाश्रय्य कविद्वयमभिनीय प्रथममेव चा
 तदिमुखेन गमनदिनादारभ्य कविद्वयान् निवेदनेन स
 माश्रुतमतयस्ते स्वयमागत्य वशयित्वा चतान्कशिदां
 शिदयित्वा मातयेरुदस्य न्यवेदयत् अयते देवैर्महत्तान्
 माकर्ण्य गुरुवो धितः सचमहपमभिनीय भवत्तत्तनार्थ
 मुयत इति तर्णमहमागतोस्मि सचयत्तविदितममागमन
 श्रामिष्यति तदसौ समाहितैस्तथावगणनीयो यथा प्रत्या

पं.स. १३५ गत्यदेवेषु शिष्येषु मुनिषु दर्शयितुं मनोर्हो भविष्यतीति
ताच्छलयित्वा पयामास सूत्रशिक्षां यासावधुना पिचा
र्वाकशिदितिलोके प्रसिद्धा यामादियमाणा नामिहा मुञ्ज
नर्थपात इति तपोरतश्चासौ कविशक्तिवृत्तौ भूत क
विस्तपस्तत्ता शिष्यान् पययतीति हाथिकृष्टमिति त
तो प्राप्तसमाधिकलपवागत्पद्मदेवशिष्यानां जहावश्ये
पुत्रकामाश्चाप्यतमाश्चाप्यतेति ते च पूर्वमेव चित्तशिलाप

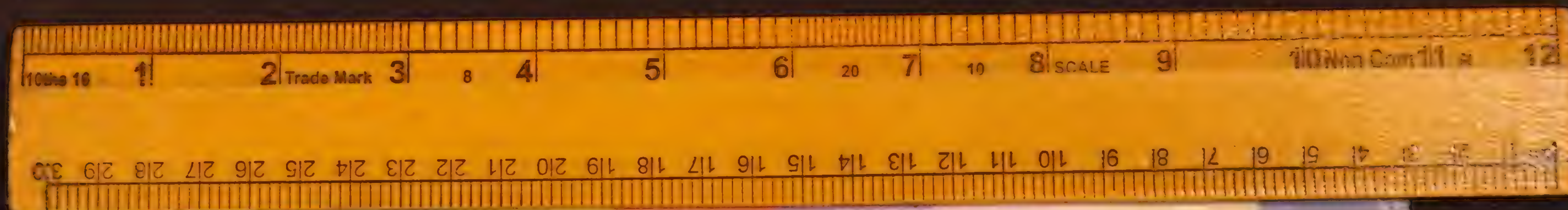
नीतिं समाश्रित्य विभीषणोऽपि सशालिराज्यं क्षाण
दाचरणं सन्यक्तनीतौ बलरावणोऽपि चन्द्रवि
हायासकलकूलेषु ॥

होदृक्कितगी मतिशिक्षाक्षरा
हृददेवाहृदमेतन्निगताव्यायं चक्रुः समीपागतश्च
कारमेवाणशशाप श्रयेतमो बुद्धयः सत्पुत्रमावप्येष
भवतानिःशेषाभवतानया सवड्या ते च सत्पुत्रकृतयः
स्वययैव बुद्धिं प्राप्ता योतनामिति पुनरपि बुद्धमतिर्भूता
तपोविधातुं वनं गमेति ॥ इति नीतिमाहात्म्यं भिन्न
प्रकृतिसमाश्रये हृदोक्त्या य सर्वथा शङ्कालेशोपि न
त्रयैः समस्तीति निवेदनार्थं समानप्रकृतिसमाश्रयेणा
तामाह ॥

नीतिमिति पश्यत समानप्रकृत्योरावणविभीषणयोः स
मानोदरयोर्नीतिनीतिफलम् यदसौ विभीषणोऽपि सन् पूर्व
मधुना विगतभयेषण इति प्रसिद्धीकृतनामा क्षाणदाचरणं
राज्यं शास्तीति सचरावणोऽनयेन विशदीकृतशीतोष्णः क
लङ्कायां बभूव अहो अनयमाहात्म्यं यदसौ सर्वथा स्तान्था
नयनेन परानेवोपकरोति नयस्तस्वपरोपकारीति सर्वथा
तत्र भरो वियेय इति भावः आसेति बभूवेत्यर्थे निपातः यथा

आसायापीन्द्रपदवीमिन्द्रा उत्पद्यमानिनः भृष्टा
स्तस्मात्पदात्तुर्णोत्स्नाता मनुपालयेत् ॥ नङ्ग
वृत्तिसराजा प्राप्य नाकाधिपत्यं हतमतिरव रुडो
वोधहीनः विवलात्मा ॥

तेनासलोकः पितृमान्निनेत्रेति रघुः प्रत्रकेचित्पवादकाम
हास्यानाथी नानीति रिपुचक्षते तदयुक्तमिति प्रतिजानीते
आसायेति महत्स्थानं प्राप्य न प्रमत्तये सर्वथा भगवदेकशर
णलक्षणा नीतिरेवासादनीयेत्यर्थः उत्पद्यः ऊपम्याः तस्मादि
तिपदविशेषणमेकं द्वितीयं च हेतौ ॥ अत्र नङ्गमुदाहर
ति नङ्गवृत्तिः सरति प्रसिद्धिपरमशिकलाच्छब्दः अस्तत्र प्र
ज्ञानं देवरञ्जनाच्चराजा एवं च तदनुमतौ सौ नाकाधिप

पं.स.
१३५

त्यंशयेष्वर्थमदमत्तस्यक्तनीतिः शचीकामकताच्छिविका
वाहितमहर्षिसुदेतन्महापापप्रष्टतपोवीजोमहासुनिशा
पात्रपापशुद्धिपमहापापमरजन्माभवत् इत्यं च प्रवरुद्ध
तिका मेन सङ्कुचितमेयः अतश्च बोधहीनः कार्याकार्यविने
करहितः ततश्च दत्तमतिर्नष्टतत्कालेति कर्तव्यताकः अय
वाहता उष्टावक्तमप्यशकामतिः सङ्कुल्यपुपायस्य ईदृशः
सनिवृत्तात्मा मृत्युप्रकृतिरभूत् मृत्युप्रकृतित्वं कार्यमुत्वेना
वेदयति हृदितादि ततश्च निखिलेति पात्रं विषयः इति श

शुभवदवनिष्टेक्षदृशर्तोदिजातिर्निखिलहमि
तपात्रं यदि नीतेः फलं तत ७३ ॥

दोषायाहर्तव्यः इति यत्सम्यक् तदिनीतेः फलं विविरोयेति
रुद्धनीतेरित्यर्थः तथा च महाभारते गल्पवाक्यानि अगस्त्यः
ततो विवदमानश्च मुनिभिः सह वासव अयमात्मस्य शान्ति
पादेनाथर्मपीडितः तेनाश्रुतते जाश्च निःश्रीकश्चमहीयते
ततस्तमहमाविश्रमबोचं भयपीडितं यस्मात्पूर्वकृतैर्व्रत
व्रतार्थिभिरनुष्ठितं अष्टष्टद्वयसि वैयचमर्थासुशः पदा
यश्चापितमृषीन् व्रतकल्याणसदान् वाहान् कृतावा
हयसितेन स्वर्गादतप्रभः पुंसपापपरिश्रष्टोहीनपुण्यमही

तले दशवर्षसहस्राणि सर्पिः पथरोमहान् इत्यादि ७३ उक्त
मेवार्थपूर्वपरानुसन्धानार्थे निगमयति इत्यमिति दृश्यते सो
मसूर्यवंशभेदेन आहता इति शास्त्रादिते परोक्षे र्थे धृतादरचि
त्ताः समर्जोति संशब्दोर्जने स्वपरवृद्धिं योतयति अर्थार्जनेदि
शब्दः स्ववृद्धेरपि परवृद्धिं ददातीति सत्यमिति त्वमिपर्यन्तम्
परभोजनेन चेहामुत्रवाच्यरहितम् शुभततिं प्रणयपरम्यरोस

इत्यं ये भविष्यार्थिवाभूतप्रज्ञाः एवातादये प्याहता
क्षेत्रात्रीति भगत्समर्जविविधान्मुक्ताचकामात्स
त्वं सत्कीर्तिं भुजशालिनीं शुभततिं स्वस्तीर्थमाप्ता
त्ययत्ता प्रसूक्तिमलं फलं सविमलं सत्रीति वक्ष्याथ
वम ७४

तीर्थस्वर्गोद्दणसोपानद्वयं आस्तात्यवितत्यप्रतीक्षमा
णं सन्नाहवा मुक्तिं प्राप्तिरिति क्रममोक्षोपायः फलं सविनं
यदाहः नित्यनैमित्तिकं कर्म कृत्वा विवर्जितः विना
पित्तानयोगाभ्यां चर्यामात्रेण मुच्यते इति वक्ष्यामसतीतं
कल्पवलीत्वम् वक्ष्यामफलं न भाव्यमिति फलोक्तिरु
चिता ७४ ॥

प.सं
२३८

तीर्थनिशास्त्रान्तराण्यवतीर्थानिसाधनानि अथच तीर्थ
सुगन्धादितीर्थेषुतीर्थानिप्रवेशद्वाराण्यस्य ॥ प्रसङ्ग
गतंपरिसमाप्यप्रकृतयोजनार्थमाह आस्तामिति कथं
वसतीतिदत्तात्सत्कीर्तिगन्यभयित्वाच्छ्रुत्वातमङ्गलदा
यित्वाच्चमज्जरी अथुनेति सर्वथानर्थावहेकलो अलमिति

सावित्रिवर्तमानसत्ताकः प्रतिक्षणं च जनरसनायवर्ती ख
वंशरत्नमिति शङ्कतः अमलप्रज्ञाविभूतिमतिरयचरलयो
रेकाद्विमितोऽयमप्रज्ञाः मरतेन प्रकर्षेण ज्ञातव्यः अथ
वामरेव प्रकर्षेण ज्ञायते गृह्यशयज्ञातः यतः महेच्छाम
हाशयः अथ वामहेच्छावेष्टेवेच्छायस्य सततोत्पन्नमतिः
अथ वामहेतेजसीच्छायस्य तदीजमतिरित्यर्थः तथार्थ

प. सं.
२३०

नां सत्कल्पोपपदस्वरुः सत्कल्पतरुविरुधः सत्त्वविवि
द्यादानात् तस्यतद्रहिततादितितस्मादस्यव्यतिरेकः दिजेति
दात्रियस्यदिजेमान्याः पीरयोः पूर्वापरविचारचक्षुः सम्यगे
वेति पूर्वकालीनं नामान्तरमस्यसचयति अत्रविस्मयमानो
र्थान्तरं न्यस्यति नवशति अनेन सर्वथा प्रभुशक्त्याधिकमस्या
धुना सूचितम् तदात्रुगुणेन श्रीमहाराजेति नूतनाभिधानं

यं श्री पूर्वमहत्त्वोपपदकं राजानमाहुः प्रजाः सं
प्रत्येवनवेविलेनवतरातीति र्भवं राजते ॥ स
गोलाभसिंहः परं नोतिपात्रं महीमाण्डलेकेवलौली
तिथौर्मे यपकोरिमथे समन्तात्पौस्वविपन्नौहि
नोतिश्रयासैवनीतिः ॥ ८

समुचिततरमिति च ॥ अथ सम्यग्येवेति सूचितजन्मका
लीननामनिर्देशपूर्वकं नीतिगोभीर्यमस्यवदति संगोलाभ
सिंह इति परं केवलमतिशयेन वा प्रतिलोनिर्वाहयति य
एक इति यपकोरिमथे पतितोपि स्वमात्मानं पपौररत्त
अशायमाशयः शासिंहात्पराक्षिप्रुरुषपरस्परयाभूमौ
नित

कीर्तिमात्रशरीरे सतितत्त्वभावोपनतविभवाः शृङ्गजातयो
गृहस्थास्तारुर्कर्मकृतवन्तो येन तदधिकारिणापितदनुना
मसात्रावशेषा जाताः निवृत्तशयेषु सर्वेषु जाताभिव्युपि
शाचाविष्टास्तेन मण्यथीतसद्विद्यं वशीकर्तृप्रकान्ताः स
म्भारयान्चक्रः प्रसौचाथीतवियस्तन्मध्यपतितोपि सन्
येन स्वात्मानं रतेति उपमावत्ताच्चात्रैतदर्थप्रतिभासः त
थाहियथा गोलाभात्पुष्पं समन्तादतिमथे पतितमपि
तं स्तर्पयिता स्वात्मानं रतेति तथा सावपि स्वात्मानं रतेति
अथ च यपकोरिमथे प्राप्तेपि समन्ताद्भूतप्रकरं संपपौथ
नं स्त्रीकृतवान् तच्च सर्वस्वीकृत्यपपौररत्तच लब्धपालनं च
महत्कौशलमिति नीतिरेवासौ समन्ताद्भूतसति अथवा
तस्योपमेयम्यथापुणरिमथे मथुकेटभदानवावसरेकोत्र
ह्यपशति विसौस्थितस्तन्नाभिकमलस्थितत्वात्ताभ्यां हि सित
मारुतः स्वपपौ तथा सावपि गदायैरेकशरणाः स्वात्मानं पण
विति बोध्यम् अत्र स्फुटं नयमाह तस्य कथनार्थमर्थान्तरं
एति विपत्ताविति अस्तसम्यग्नौ सर्वसामग्र्या सत्तां नीतिमा
ह तस्य प्रस्तामिव प्रतीयते सत्यतिपत्तामिव च भासते विपत्तौ
तत्र योजितानीति निर्णयति पत्तादवाधिता स्फुटयतीत्येभ
वतीति सर्वथा तत्र यतनीयमिति भावः ॥ ८ ॥

प. सं.
२३८

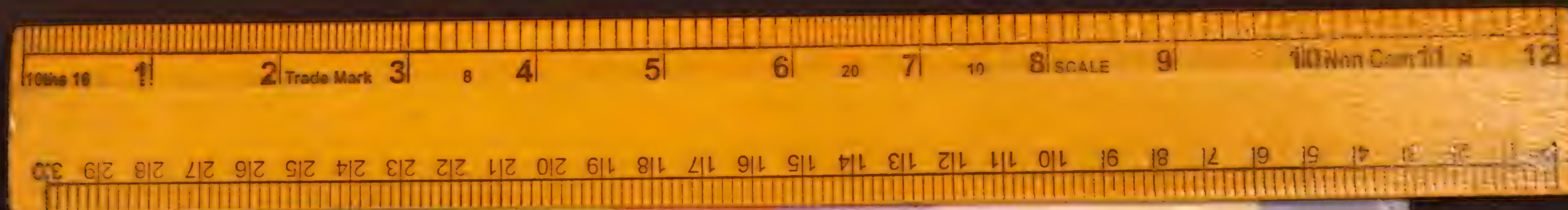
सावनीतिः सत्ताथीनेति व्यवस्थाप्यते पूर्वार्थेन तत्रैवापरार्थे
नैनं दृष्टान्तयति अदोशति थीमनोत्रनयशासिनो विवर्ति
ताः सत्त्वसुदारचित्ततायेनेति सत्त्वेन अत्रेति नये सशितसत्
थीयुक्तः अत्रेति तदधिकारिलोकमथे अन्यथेति दृष्टिरेव
वृत्ता ५५ एनमेवार्थं सज्जमारमतिराजज्जमारसमाधानार्थं
पुराणसंवादेन सहिपति तथाचेति ८० पुराणवचनेमेव

अदो थीमतां सत्त्वमेवातिशयं नभातीहयेनात्र स
म्यदिपद्म सपकोमतो मेयमेवात्रलोकेन दृश्य
स्यतामेव येवान्यथा भूत ५५ तथाचात्रपुराणोक्त
शरणेन वर्णितं सहिपतिमाहात्म्यं यच्चुतेप
रमादरः ८० यत्तत्त्वज्ञेयभनमूलं शोभनवैश्वदे
न. वदानवर्णैः तत्त्वतदिनयफलेमत्वेति वयस्त
र्थतोचुवदति माप्रयेदिनयम् ८१ यत्तत्त्विति देवत
वर्णैर्द्रैरित्थं थीमयत्तत्त्वणविलोकोलक्षिता मूलमिति
सारवद्वत्तत्त्वणं वेशति चाब्द्यायायोपलक्षणं तथा
दिदेवदानवयोर्धोयैर्नयः समाश्रितस्तदातैराज्यभूक्ति
तिनामभेदपदानयोर्न पुनर्वस्तुस्थितौ कश्चिदपि पक्षपात
अस्तुवानियतस्थितकथायावयेपि सखडः वासदभूतो

शास्त्रेऽपि चैतदाश्रयेण देवभूमिरपि वशीकृता कैवकये
हकीयपदाभावितिसममितपदेन निर्दिष्टम् ८१ इत्यंशिता
व्यमामूलादशपर्यन्तं ससंख्यविधायेदानीं शोखरचनोच
टयितमर्थवादवाक्यमाह तथाचेति अनर्थदोषतश्चित्त
तिरेकवर्णनं प्रस्तुतार्थदाह्यायेन तज्ज्ञानेन तदानीः सि

तथावाच्यायिकानि स्वदेशीयोजाभिभूयतिः
अभूदनर्थदोषतोभास्तानि वसदोदितः ८२ रो
मकेशेन साकंसमैत्रीकेसरिणाट्टाहम् व्यव
स्थापितवान्यनरेजेभूमिरियं मुदा ८३ तयोर्मैत्री
विरेजेसावासवाज्जयोरिव जनावभूवर्षदि
ताः सर्वोपद्रववर्जिताः ८४ ॥

यतीति सदोदितश्चि उपमानादाधिक्यसूचनायवतिरे
कवीजम् ८२ रोमकेशेनेति सशितमिश्रदेशराजा केसरिणे
ति एतन्नामयेयेन येनेति मैत्रीव्यवस्थापनहेतुना ८३ वास
वाज्जयोः प्राचीप्रतोची स्वामिनोः शक्रवरुणयोरिव तयोर्हि
मेव जलस्वामिता यथाजनवृद्धये तथानयोरपीत्याह जनाइ
ति ८४

पं. सं.
२३५

मैत्रीनिस्संबंधादिकदाचिदिशिष्यतीति दृढसन्धये दृढ
न्याय प्रत्युदाहवचः मत्प्रत्ययतया कन्यादेयात्प्रत्ययम
यादीयते इति पणवचः सचययपि प्रत्युदाहोनकर्तव्य
इति प्रतिषिद्धं तथापि हि न विषयत्वात्प्रतिषेधस्याविरुद्धेन
त्र ८५ तथेति प्रत्युदाहवचयेन तयोर्द्वयोराक्षेपे शवांसिनः
मिश्रशेकदेशमवाप्यणि कायावणिगायावत्ययेन च

ततो मैत्र्यां विदुषां तौ नृपो दृढसन्धये प्रत्युदा
हवचो न्योन्यं चक्राते प्रकन्ययोः ८५ दृढसंघे
तथा मैत्र्यावत्ययेन तयोर्द्वयोः देशाग्रापणिका
यास्ते व्यवहारप्रचक्रिरे ८६ तत्सत्येन च देशो
तौ द्वौ सम्पत्तात्रांतया इत्यतर्मुदिताः सर्वे यथा

द्वारप्रकर्षणानि स्यावजङ्गमाः ८७ भयं विदधिरं अ
कीयमिदं वस्तुमया प्रेषितं तया येन नृत्पे नैतत्प्रतिनिधि
तं वस्तु प्रेष्यमिति सत्तातया व्यवहारं चक्रिरे ८८ य
ताय व्यवहारफलमाह तत्सत्येनेति सत्यस्थितत्वात्सर्व
स्यावराणामपि मोदः समुचित एवेति स्यावजङ्गमाश्च
क्तम् ताविति द्वित्वे कथितेपि हाविति प्रनवेचने मैत्रीणा
स्वाभयोरपि तेषां त्रैणाप्यनूनाधिकताकथनार्थं ८९

आगतमिति अवश्यकर्तव्यतयाः कस्मादप्यापतितम् हि
श्वधारणे सफलमेवेति ८८ काचिदिति स्वपरविषया य
तो दृढा मैत्री सर्वथा सिद्धये प्रारम्भे पाके च सिद्धिदेत्यर्थः
इत्यमैत्री स्वपरोपकारिणी निरूप्य प्रकृतप्रत्युदाहमनुसंधा

८५

यत्किञ्चिदनयोः कार्यं स्वल्पं बहुपि वागतम्
अन्यान्यमन्त्रणे नैतत्साधितं सफलं वा भूत ८८
अन्यान्यमन्त्रणं हित्वा न काचिदनयोः क्रिया व
वृते सर्वथा मैत्री निविशसिद्धये यतः ८९ अथो
दिने च कस्मिंश्चिन्मिश्रेण सन्दिदेशतम् शेमका
थिपतिं सम्यग्विनीयो हं हितं वचः ९० ॥

पयति अथो इति सत्यपि प्रत्युदाहेनानयोः सामान्यतयापि
पूर्वगार्हस्थ्यकन्यैव गणनार्हेति तदौचित्याह सम्पत्ति
इहं हितमुच्चैरतीव हं हितं पोषितम् ९० ॥

प.सं
१८०

अतिविनयविशदयति स्वस्तीति तत्रसतामयमाचरितः
पन्थाः यत्सर्वत्रैवविधेयेयादौस्वपरमङ्गलाशीर्विधेयेति
स्वस्तीतिसामान्येनोक्तिः कन्यासम्बन्धविधिनाः शेषैः स
जातिभिः सहशिरोनम्रविधायभोर्विभोनीचैर्विज्ञप्तिं कुरुते
नृनाथिकमत्रविज्ञप्तिमितिनीचैः पदाशयः यतोशेषैः
सजातिभिः सहभाविदासोदासोभावीति सजातिशब्दस्य
यशोभिजनसंबन्धिव्यवप्रसिद्धतादशेषैरिति सर्वसम्बन्धि

स्वस्तिमिश्रेणभोविदासोशेषैः सजातिभिः
सत्रानाम्यशिरोनीचैर्विज्ञप्तिं कुरुतेविभो ५१
सज्यतांशकालेयंचर्यानौभोः शिरोमणो य
थावसरमारजाक्रियासत्यंविशजते ५२ ॥

परिग्रहार्थं सत्रेति सहाय्यं ५१ सन्देशमाह संक्षेपेण स
जनायेवदकक्षेणभूयताम् भोः शिरोमणोस्मच्छिरोभूष
णेयं नावावयोश्चर्याकृत्यदाहलक्षणव्यवहारवर्तनीशत
काला नासौप्राग्वत्कालं प्रतीक्षतेः पितृकालपदैनां प्रती
क्षतेक्रियतामियमिति प्रेरयतीत्यर्थः कालप्रेरणमेवसा
धयति यथेति अनुवादवाक्यतयेदं योज्यम् येन कालप्रे
रणास्वदृष्टं लभ्यति तथा कालानतिक्रमेणारजाक्रियाति

राजतेति यत्र तत्त्वमिति सत्यमत्रविधेयं इति महाजनस
त्वेन सर्वप्रेरकः कालपवप्रेरयतीति बोध्यम् ५२ एतदेवदृष्टं
तायन्तः कारेण त्रिभिर्द्वयति काल इति सद्भि रिति विदित
वैद्यैः उन्नयार्थे सम्यगिति विशेषणद्वयार्थेऽङ्गविकलापोति
शेषो बोध्यः ५३ अत्येति जसन्तं अपिशब्दोच्चारणार्थः
अत्येपीतिकाले रहपकानप्रियसङ्गमादौ अन्यदागुरुजन

काले विभाति नितरां क्रियासद्भिर्निषेविता अती
तावसरार्थार्थी मन्त्रम्यगपीदिता ५३ विभाति
नितरां स्त्रीणां काले ल्यकेलिविप्रमाः महानोप्य
न्यदासत्वं लज्जायै केवलं ध्रुवम् ५४ सदसत्त्वं नि
मित्तं हि कालः केवलमोरितः सत्रसत्कालतोभा
तिभात्यसत्सत्तयाततः तदस्मात्सकृदादृष्टिविधा
यामृतशीतलां निबद्धां सत्कथां श्राव्यामङ्गनय

सन्निधौ परपरि श्रुमोदयाम् ५५ चयेवालज्जायै इति स्व
परदः त्वाय एतदेवदेतत्सर्वं समर्थयति सदसत्त्वेति गतार्थमे
तत् ५६ तदिति अस्मात् इति बद्धवचनमत्यन्तविनयपरं नम
यि परं यावदस्मदीयेषु सर्वेषु पीति श्राव्यां श्राव्यां सत्कथां
प्रशस्तकथामङ्गलकथामित्यावत् निबद्धां परस्परपणव

पसं
२४२

न्यश्चेत्वाचानियमितामुद्रन्ययोन्माचनेनस्वपरहितदायि
नीवियेहि यतः शुभोदयाम् शुभैः प्राचीनप्राणकर्मभिरु
यथाविर्भावोयस्याः घट्टनसुखिबहुव्रीहिः शुभकर्मणा
समर्जितेनेदमवाप्यतश्चर्यः अथवापुत्रभः शुभदायीउ
यउत्पन्निर्यस्या इतिभाविमौल्यदेतत्त्वमस्याः सूचितम् २५
अनाञ्चयेति एतावितिस्वपरहितकविषयम् सत्क्रियोप
मनक्रिया रवेः प्रभायाः स्वसमवायिनीतादत्रप्रभादिनल

यथानौजीवितं चैतौशेभेतेक्रियसत्क्रियो रविप्र
भेश्वशुभेग्रस्मद्वृत्तजतुष्टये २६ कीर्तिशेषः
स्थितिजुषामपीदधरणीतले जीवत्वेयदशेनास्ति
तत्स्थितिः सर्वथाशुभा २७

वोप्यायथारविदिनलदैर्मापरस्परमिलितेशेभेते पञ्चावि
कासिकेच तथा एतौपरस्परमिलितौशेभमानावस्मद्वृत्त
विकासयतश्च २८ नौजीवितमिति न्यायेनसाधयति की
र्तीति कीर्तिशेषस्थितिजुषामसीभूतभौतिकशरीराणांथ
लीतलश्चिभूतलपवेदमचिन्त्यवैभवंयन्निपेशपीभूतस्या
पिसशेषत्वमिति समुत्कर्षयोतनार्थं जीवत्वेप्राणधारिते
तत्फलभाक्कंयदशेनयदलेन स्थितिरितिकर्मेचिततापा
नालक्षणासर्वयेति इहामुक्तेपकारित्वात् २९

अत्रैवचूर्णनयाह यथेति नचपुत्रस्यात्मलोक्तिर्विरुद्धा
अद्वादद्वात्सम्भवसिद्धयादभिजायसे यात्मेवपुत्रनामा
सिद्धिश्चुतिप्रमाणान्नतएवपुत्रातिपितरमितिपुत्रश्चि
त्रैरुक्ताः पुत्राशेनरकात्रायतेतिचागमिकाः अमोचविये
वशात्पारवर्कर्मफलभोगात्संस्थितोस्माच्छरीरादिशिष्टोपि
चेदर्थलोकेषुसम्यक्स्थितोविशेषेणभातीति २८ अवश्यंच
सत्कार्यप्राप्तावसरेयथाप्रधानमथ्यताः प्रवृत्त्यास्तत्रचविति

यथेदपुत्रनामात्मास्थितोथरणिमाएते संस्थितो
सौविभात्युच्चैः संस्थितोपिवियेवशात् २८ तत्रथा
मन्त्रणीयंतेयथेशेच्छावशाद्भुतम् प्रतिष्ठास्याय
थास्वास्थ्यवोभवीतितरोचनौ २९ ॥

ब्रह्मयोमन्त्रिणोभवन्ति गृह्णाशयताच्चतेयमेसत्कार्यात्क
राचित्त्वामिनंचावयंत्यपीतिसूत्रापूर्वप्राप्तेकार्येनवितंब
नोयमित्यावेदयति तत्रयेति ईशेच्छावशादिति सर्वत्रमु
खनिमित्तमीशेच्छेवानात्मा तस्यांचसत्याप्रतिबन्धकारिणो
किञ्चित्कराश्याशयः यथेति एतत्प्रतिष्ठापनयास्वास्थ्य
मवयत्वे स्वर्गस्थितेवसर्वथासावभोक्तृत्वेच एतएववो
भवेदितरमिति प्रतिशययोनरुक्त्यंचयणायेव २९

प.सं.
२४३

सर्वथासारभूततादीदृशीक्रियाकार्पण्यंष्ट्रेकत्वौदार्यं च
पुरतः कृतानुष्ठेयेत्यावेदयति सेवेति भदेति सर्वतोहित
कारिणीविहितकरणात् उक्तवकरणाच्च अस्माकंसदृश्य
स्यादिति शेषः अत्रैव पूर्वापरेति निमित्तानरं पूर्वपितृपिताम
हायाः अपरेणत्याभार्यायाः इदं हि पुत्रेपितृर्वनप्रस्थानाद्य
धिकारात् १० प्रकटमेवाह स्वपुत्रार्थमिति परोक्षप्रियादि

सेवेन्मायातवतयानयोरुत्सवसत्क्रिया यथा
भद्रमुदेस्माकंपूर्वापरविशुद्धितः १० स्वपुत्रार्थं
मयोचित्याद्व्यजातं मनोरमं रथाश्च दासीदासा
लंसन्तितं सपरिच्छदं ११ स्थितोस्मि सज्जोभवां
ते मतिमाह्लादकारिणी प्रतीक्षेभ्यस्परसिति शिखी

महान् इति वलि वप्रमराप्रये १२ ताजामाह्वयपदेशः
द्व्यजातमाह रथाश्चेति इदं च यौतकलक्षणत्वाद्भयानु
गुणेनोक्तम् तच्च सपरिच्छदं सोत्तरवृद्धिकं ११ इदानीमेत
त्तरार्थं स्वस्यैतत्कार्यवतिरिक्तकार्यानरं निषेधति स्थितो
सीति भवांप्रशस्तमतिमन्मतिमद्गीर्णति यतश्चाह्लाद
कारिणीमिहामुत्रभवत्वात् प्रतीक्षेप्रतिपालयामि अत्र
पमा अत्रस्येति रसितिर्गर्जितम् १२ ॥

मिश्रश्लेषमपसंदरति रोमेशप्रतिहारेण शतीति निशम्य
पूर्वापरानुसंधानेन सम्यक्कारणे च हसितेति भावाशयस्त्वन
म १३ अहोभाग्यमिति दर्शयति शयेवोपा माचिरमित्यत्र क्रिय
तामिति शेषः कस्य नोभवेदिति सर्वस्यापि भवेदेवेत्युक्तिरिय
मीदृशी १४ सर्वप्रतीतिमेव प्रकटयति करोति कृणवयस्य

इति वृत्तान्तभरितं वृत्तं रोमाथिपः सुधीः निशम्य
मुदितो भूत्वा हसित्येचे सभासदः १३ अहोभाग्य
महोभाग्यं सज्जोभवतमाचिरम् स्थितिरस्यान्ववा
यस्य प्रीतये कस्य नोभवेत् १३ कृणवयस्य प्रती
काराच्छायेयं सर्वथा कथा सायनान्यत्र सज्ज
नाक्रियतां चतरापणम् १४ ॥

होयं विशुद्धिरिति प्रतीकारादित्युक्तम् तच्च देवपितृमन्त्र
णाख्यं सम्यक्स्थापिते पुत्रे तेभ्यो विशुद्धिः पिताभवतीति
चतरापणमिति चत्वारि स्थितानि आपणव्यवहारदृष्टि
काः तत्र समाहारेणैकत्वम् क्रियतां रचनया व्यवस्था
यतामिति १४ ॥

प.सं २५३ समृष्टमिति घोषणाः नकनिनादः पौरेषु नगरवासिषु
थीयतां घोषणावादनमेवाह समृष्टमिति सर्वतोवीथिषु
स्मार्जनपूर्वगन्धपुष्पादिरचनारचताम् काण्डनेतएलादि
प्रेष्यते आदिनादलनवारकवेदिकामापनपरिश्रमः १५ प्र
तिकर्मणीति प्रतिकर्मप्रसाधनं तच्च देशकुलाचारादिनाद

समृष्टमिति पौरेषु घोषणापिविधीयतां अन्तःपु
रोचितमपि क्रियतां काण्डनादिकम् १५ प्रतिक
र्मणि चैकानेकमारोयं निधाप्यताम् इति श्रुत्या स
मादिश्य हतं सत्कृत्य सत्तमैः सौचित्यागाथहृद
योलिलेखोचितमुत्तरम् १६ ॥

प्रसन्नविदिनादि साध्यम् सत्कृत्य सत्कारमायया सत्तमान
तच्च वस्तुनि सौचित्येति भाषाशयः तस्मात्कंचागाथहृद
यइति विशेषणं अतएवोचितमित्युत्तरविशेषणम् औचितं
चोत्तरस्य सर्वथाऽवाप्यतम् १६ ॥

मेमे शोत्ररपत्रिका मारभते भद्रमिति भद्रमिति शोत्रेव व्या
ख्यातशयम् स्वपरतः कल्याणवर्धतामित्यर्थः अस्माकं प्र
णामोद्गीकार्य इति सत्यप्यस्य कन्यापितृत्वे पिशगनुसन्धि
स्ति तत्र पितृत्वात्मानपूर्वप्रणतिमात्रं मतं च वरति वोयु
ष्माकं मतं अस्माकमपि मतमित्यथाहारः न च नूनपदं
वक्राद्यौचित्यवशादेवोपि गुण इति हर्षभरितत्वादकरत्रगु
णात्त्वमेव हर्षोक्तिं समाप्य व्यवहारोचितमालिखति मूर्ध्नि
ति यद्यपि भार्यकर्मशुभाशुभमिति निरूपपदस्य भाग्यश

भद्रं प्रणतिरस्माकमूरीकार्यमतं च वः मूर्ध्नि नो
भाग्यतरुणाफलितं सहिजाशिषा १७ ॥

दृष्टेभ्यवाचकत्वं तथापि सहिजाशिषेति संयोगादभयवा
चकत्वशक्तिप्रतिबन्धः तथा च वाक्यार्थकृताः संयोगो वि
प्रयोगसमाहचर्यं विरोधिता अर्थः प्रकरणं लिङ्गं शब्दस्या
यस्य सन्निधिः सामर्थ्यामौचित्यदेशः कालोक्त्यः स्वरादयः
शब्दार्थस्यानवच्छेदे विशेषस्मृतिहेतव इति सहिजाशिषे
ति सत्त्वमाश्रय्योक्तं तथाहि अङ्गुरोद्गमएवशाखापत्रा
दिसम्भावनावैकल्याप्युगपत्तत्त्वमपि पूर्वफलोत्पत्ति संभा
वनामीषां सत्त्वं कथमिव निर्वर्ण्यतामिति कृतितमुद्भूतफ
लेन भूतम् १७

प. सं २५४ इति महोत्सवं वाचा समर्थ्य स्वपुत्रार्थं मयोचित्येति मदेश
 शेषं तावदावहो हसित्वा चे सभा सद इति ह्यास्येनाभिनीतो
 शिक्षार्थं संसृज्य त्राह परं त्विति सम्पन्नमिदं भद्रकारीति
 दृढनिश्चितो भवेति इत्यत्र हृदा वार्थं भाविनिकाले स्वस्थे
 न भूयतां येन नान्यत्र कुत्रचित्स्वल्पते मानदेति समोयने
 महत्सूचनेन शिक्षायात्र त्वं योतयति यतो मानं परेभ्यो

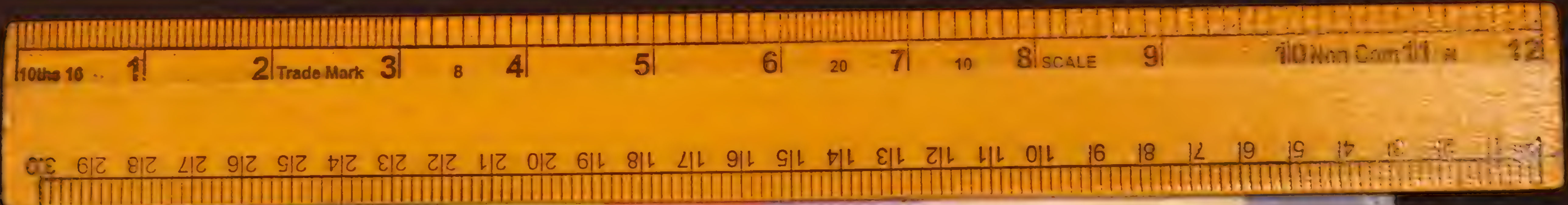
परं तत्ताप्यते किंचित्त्रिशम्य हृदा स्वयम् अथ
 यार्थगती श्रिवाभावं स्वस्थेन मानद १८ को
 विशेषश्चरिस्त्रुनां समानकरणोक्तिनाम् विवेक
 दृष्टिर्मनुजस्तुहीनस्तपश्चः स्मृतः १९ ॥

ददाति परेषां च मानं यतीति मानद इति १८ प्रकृतमाह
 करति चरिस्त्रुनां सामानेन जङ्गमत्वव्यपदेशासीत् यत्
 समानेति करणानोन्द्रियाणि इङ्गनंचेष्टा विशेषमाह
 विकेति स्मृत इति अस्यायस्य स्वकल्पनाक
 स्थितत्वं निरस्यति १९ ॥

इयन्मिति इयन्नेति विशेषं विवेकतदभावलक्षणम् गतिभे
 दत इति विविनक्ति सर्वाधिकारीति ब्रह्मादिकोऽनयोनिगा
 मो कर्मेति पशुत्वेऽस्य कर्मक्षपणं न तत्रोर्ध्वाधरगतिप्रा
 तिः स्वातन्त्र्येण कर्मशेषेण तत्स्वचतत्यासिः सचमनुष्यत्वं
 फलमेवेति नव्यभिचारशङ्कात्याया १० यतिरेकसुखेना
 विवेकिनं गृह्णते पशोरपीति अथवेति तद्हीनस्तपश्चः स्मृतः

इयन्ने समुपाश्रित्य विशेषं गतिभेदतः सर्वाधि
 कारीमनुजः कर्मक्षपणतः पशुः १० पशोरप्यथ
 वानीचोमनुजोऽयं विचारतः सकर्मक्षपयत्येव उ
 षार्जनपरोपरः ११ तस्माच्चित्तं चिरं धत्वा मतोऽस
 इति हेतवे कोनसर्वोत्तमो भङ्गि विवेचयति यत्न
 तः १२ ॥

त इति पशुभावः स्थापितोऽपि स्थित्या यपदान
 विचारत इति विचारेऽक्रियमाणो विचारमेव विप्रदयति
 सकर्मेति स इति पशुः कर्मेति पशुत्वापादकं अपर इति
 मनुजपशुः उष्टेति भाविपशुत्वापादकं कर्मार्जनपरः ११
 उक्त्यफलितमाह तस्मादिति मताविति विवेके स इति
 हेतवे तस्याभिनिमित्तं सर्वोत्तममिति एतद्भाविजन्माहिताव
 दाम् १२

प. सं.
१४५

सूचितमर्थसर्वसाधारणीकर्तृमाह सचासाविति सचासा
विति इयतापीटिकाबन्धेनसाधितमदिमाविचारः इयजात
मिति इयतेनसारवत्तयामते शुभलात्मनः विशेषयितवुदे
॥३॥ अत्रदृष्टानयति गतागतमिति सर्वत्रेति उत्तमाथमे
षु नकस्यचिदिति वराङ्कनानामिवद्रव्यसम्पदानकदाचि
त्कथञ्चिदपिचोत्तमाथमविचारपक्षपातः तत्वादिति दृ

सचासोयदिदंकिंचिद्रव्यजातंमहीतले तत्त्व
भावचलंकस्यमुदेस्यादमलात्मनः ॥३॥ गताग
तंविदयतीसर्वत्रापिवराङ्कना यथानकस्यचि
त्तत्वाद्व्यसम्पत्तिरीदृशी ॥४॥

इतिअथरचितोयमर्थस्तथैः ततश्चमङ्गलोत्सवेशारखेक
यमवचितानिर्वेदकथापिशान्तिकोत्यापनेवेयमारखेति
वाच्यम् तत्वेनहिद्रव्यसम्पदोभोग्यत्वस्वहृत्पत्वादेवभोगे
नदोषाय अतत्वेनत्वर्थदायित्वात्तदपदेशस्यातीवमाङ्ग
लिकत्वादिति तत्वादित्याशयः ॥४॥

आस्तामत्रप्रीतिभावनयावाञ्छात्रेणाप्यत्रभरोनविधेयइत्या
ह नकार्येति सेयमिति एतद्गणनायाप्रपित्यागः मेधातीतानु
स्मृतिलक्षणा अत्रभूतानुस्मरणेनैवहिभाविज्जशलाभिरित्या
हमेधाविनामिति भाविप्रशंसाप्रयेमत्वर्थीयः सर्वयान्यका

नकार्यागणनाप्यत्रगत्यर्थानिअयाडुथैः मेधा
मेधाविनांसेयंतद्वीनोदियञ्चःस्मृतः ॥५॥ वञ्चक
स्यभवस्येतद्विज्ञासावयनंटां अज्ञातपरसार्थानां
भूषणंभातिमोहतः ॥६॥ विदितार्थैस्तुविद्वद्भिर्नो
न्मायंतत्रजातवै उन्मादेकतएवादेसावगन्थोपि
सिध्यति ॥७॥ यदेतत्सम्मतंलोकेभूषणत्वेनकिञ्च
न सलोपःसर्वथातस्यपरमार्थमहामणोः ॥८॥
नूनंतेभ्रष्टसर्वस्वायेभूषणकृतादराः उन्माद्य
न्निजतःस्वास्याकामविभ्रांतचेतसाम् ॥९॥ त
न्मायंसपत्रोद्यतावदिनयभूमितः सुशिक्षित
अयन्निज्ञावाह्यभूषणसंस्क्रिया ॥१०॥

रथमाह तदिति ॥५॥ ननुकथमियन्निन्याते मङ्गलभूतता
दृष्टाः तथाच शूरःसपवसगुणीसबुधःसधनोमान्यःसप
क्तरूपकलाकलापैः एकःप्रमानादियचिःसकलेपिलो

प. सं.
२४६

केयत्रापतेन वप्रभेकरुणाकटाक्ष इत्यादिमुनिवाक्यानि प्रमा
णांसन्ति सत्यमेतत् परंतु विचारपूर्वमेतत्समाश्रयणं सर्वथा
मङ्गलं तदभावे च प्रमादमदिरोन्मूलितबुद्धीनां महानर्थश्च
पातयेयमिति पञ्चभिर्गद वच्चकस्योत्पादिवच्चकोशामकः
आवपनं भाण्डं विदितार्थेर्ज्ञातपरमार्थैः आस्तामत्र सत्त्वा
वत्तदाभासोपांशुगोचर इत्याह सखगन्ध्यापीति लोके
ति अथ मसर्गे लोप इति आसत्तापि च्छेदनं इति परमत्वात्
नार्थमहानर्थदायित्वमेतस्य द्रव्यजातस्य संसाध्य स्वपक्षेण
वैश्यामङ्गलत्वमस्य साधयितुमारभते तन्मयेति तत्र वीजस

सर्वथा विनयानर्चमणिभूषणभूषितः विभातिस
तरं लोके परिषत्सकृतादरः १२१ ॥

ब्रमाह यन्निचेत्यादि तदत्र राजसत्तात्त्विकसर्गे निदर्शयित
व्यः येनैतदात्मा पूर्वरावणायामहानर्थमात्माः उत्तरे च जन
कपुषिष्ठिरायामहानर्थमात्माः अथ वासां प्रतमपितेते सु
कुमारश्चोचपिता प्रत्रौ श्रीमहाराजैतत्कमारराणावीरौ नि
दर्शनमिति १२० द्वितीयमेव पदं सर्वयोपोहलयति सर्व
येति परिषत्सिद्धिं महाननगोष्ठीषु अन्य

चिगदव्याख्यात

स १२१ ॥

एनमेवार्थव्यतिरेकेण दृढयति नभातीति स्पष्टम् १२२
अकिञ्चनत्वेणानेन शोभावेत्ते सिद्धे सर्वथा भरितत्वे केसुतिक
न्यायं सूचयति विनयानर्चं गतार्थमेतदपि १२३ सर्वेश
भानां चायमाकर इति साधयति विनयाः लङ्कत इति एतेरे
वनिधिभिर्निधिपतित्वमित्याह निधय इति १२४ इयं च

नभातिमूढधीर्जातमनीषिपरिवृद्धतः अयुषा
तलसद्गुणान्मसदेशभागपि १२२ विनयानर्चस
इत्तविभूषितकलेवरः अनलङ्कृतदेहोपि भा
तिसर्वमनीषिषु १२३ विनया लङ्कते सविन्स
मीपस्थाः स्वयंकिल शमशीलदमायायेनिध
योमान्यतास्यदं १२४ यत्किञ्चिद्भवजातं हि द्रव्यजा
तं विभूतिमत अवश्यं नमरेभारीभूतं च वारिडः
त्वदं १२५

शैलीश्रृङ्गाकंकटोरशकर्मोपनतगज्यानां येन सत्कर्म
हृपणावाप्तसत्यालोकास्तेषामन्यैव लोकातिशायिनी शै
लीत्याह चतुर्भिः यत्किञ्चिदिति एकत्र जातमाविर्भूतं यत्र
व्रजातं समूहः विभूतिमदिति सर्वथा त्वमित्यसौ मायातिशयोक्ता
भासं १२५

प. सं २४३ नक्षत्रमित्यादिप्रतिज्ञातमर्थदेत्वादिकथनेन व्यवस्थापय
ति भयमित्यादि अत्रान्योन्यापेक्षयावलीविवक्षितः नाशो
त्रयविमीमप्रत्यादिनादर्शनाप्राप्तिः व्ययः प्राणसाम्येन ह
उग्रम्यारक्षितस्यापि क्रमेण विशीर्णता १२९ भासतेति

भयं चौराग्रि राजभ्यो नाशो वश्यं व्ययोपि च त
स्यास्य सर्वथा डः खरतिस्तत्र कृतो विदो १२९
अभयं नाशरहितं स दोषनतमेव च अभारं स
खदं कस्य मुदेन स्यादिदं धनम् १३० यस्याना
रूपमालोके निवृत्तिभयवर्जितः अपहृत्य
व्यानर्थहीनो यं रत्न सत्तमः १३० ॥

तं लोके प्रतिदन्दि समागम इति न्यायमाश्रयति अभ
यमित्यादि सदोषनतं कार्यक्षणेऽनन्वेष्टम् इदं धनं वि
नयाखं १३० अपहृत्यः क्षयेपितदभानं वस्त्रादिजोर्णतावत्
१३० ॥

प्रकृतोपसंहारमाह इतीति लेखं प्रीतिवार्तायंत्रं संलिया शा
स्त्रार्थभरितत्त्वमथाहारादिदोषराहित्यं च सम्यक् शिदोपदेश
कथाभिर्लेख्यमथे विनीतं तं राजानं विथाय लौकिकसमाचारा
नार्थमाह बह्वर्थाय नयेति कृतार्थी कृतार्थप्रभृतिमान्
यदवीमथारोपिता वयं भवत्सामिनेत्यगणं तस्य माहात्म्यं व
यमपि कन्याजनका इत्यतीव भरोस्मासते नाथारोपितः मन्त्र

इति संलिया लेखं तद्वह्वर्थाय नयान्तरः दूतं तं मुदि
तः शाहगच्छामोदयतं शुभम् १३१ प्राप्ते नुमतिप
त्रेयमिप्रस्वामी मुदन्वितः भावं विबुध्या तस्याहो
विस्मयं परमागतः १३० सत्यमेतदहो तस्यागांभी
र्यधृति सत्कृता मतिस्तस्येति हृष्टो सौमद्वर्मद्वरु
वाचह १३१ ॥

तावनतमस्मच्छिः स्वयमेवेत्यादिवाच्याधुर्यप्रार्थनया तं ह
तं शाह सावंगच्छास्मन्मुखेन बह्वर्थाय नयातं सदाचारमामो
दयदर्शयेति १३१ शास्त्रेति भावं विबुधयेति अस्मात्पुपदेशपात्र
तामाह विस्मयप्राश्रयं गर्वाभावश्च १३० भावविबोधनं वाचा
श्रितयति सत्यमिति अतिहृष्टो सौमद्वर्मद्वरु वाचह १३१

प.सं
१४८

त्रिधा हि सङ्क्षेपतो विद्याविधेयसूचनं तत्प्रकाशनमर्थवादे
 श्रुतस्मार्गसंजननमिति क्रमेणोपन्यासोऽयं श्रुतीत्यादि
 गन्तारहस्यवस्तुस्थापनास्पदम् ॥३॥ सङ्क्षेपेण स्येह
 प्रोपयोगितामाह यस्यासाविति सस्थितं दिव्यान्तरिक्षं
 मोपद्रवर्हितम् देवतं प्राप्यते भूषमाश्रिता देवा एवेमेत
 यः सद्यवादेहवियोगे देवतं प्राप्यते भुवमिति प्रचाल्यायम
 र्च इत्यर्थः ॥३४॥

यितं यदाहता इति असामर्थ्यात्पविक्रयणादिनापियच्छ
वत्तादर्शनादिरताः परं स्थानं सत्यलोकात् ॥ ३३ ॥ इति श्री
शण्वीरशिखशिखरेष्वदसङ्केताखिविवशोविनयरात्रं
दशमम् ॥ समाप्तप्रथमः खण्डः ॥ ३३ ॥

प.सं. १४५
 ओं श्रीगणेशाय विष्णुविनाशनाय नमः ॐ भालायेन वराह
 तीरति सुवेनोमारुहत्वा त्रीतीर्थे धेनवे स्तनूः प्रभुसुवेन
 तानि हन्मुक्तिं सा राधान च हीरान्न कणिका दन्तधृगा
 नोऊयादृक्स्थान करीन पद्मरचनाया सा विरास्ता डुतम् ३
 त्यं दशरत्न दारुणकं प्रथमपार्श्वे त्वं संस्थापयिष्यन्नुदारता
 द्वितीयं दशरत्न दारुणकं त्वं संस्थापयिष्यन्नुदारता
 त्र्युद्दिष्टमेकादशरत्न दारुणकं त्वं संस्थापयिष्यन्नुदारता
 ति दारमेकादशमिति साधिति सम्पन्नं चितं अवलम्बितम्

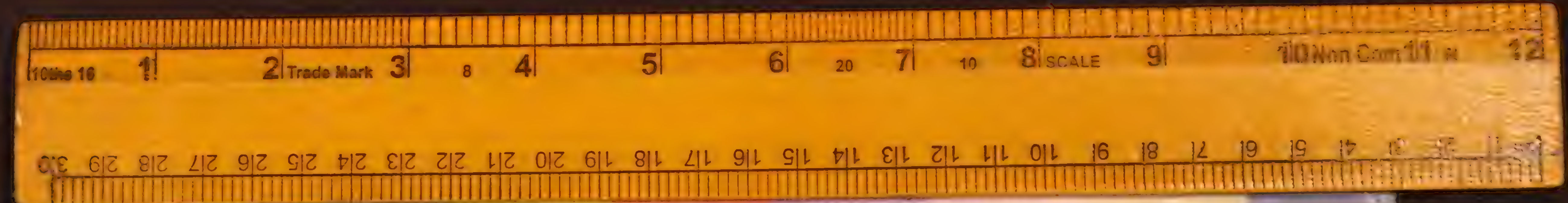
ओं दारमेकादशं साधु शृणु विमलाशयाः सम्य
 गा सादनाय स्य गुह्यभूतिः समीयते १ ॥

विशेषणं वा समवधानेन बुद्धिधारणे हितं साधुत्वं अतए
 व विमलाशयाश्चामन्त्रणं आशयस्य च विमलत्वं मस्य भा
 वः शृणुमिति अवलम्बितं चरीकरणेनैव तत्फलभाक्त्वं सू
 चितम् मननादिना तद्वितफललाभे कैमुतिकन्यायसि
 देपि विनये बुद्धिसादृशानये प्रकाशमेवाह सम्यगिति
 यासादने पदनादिना भ्यासदृढीकरणं सम्पन्नं च तन्निर्णय
 नता गुह्यान्त्रगोण्या समीयते स्वयमेव सङ्गच्छते आनन्द
 रासादने च परभूतिः प्रविशतां सङ्गच्छत एवेत्युचितम् १ ॥

इत्युद्दिष्टमनुसार्य लक्षणान्यमवतारयितं तावदिने या
 भिमालीकरणयत दौर्लभ्यं सूचनं पूर्वमोदार्थद्वारयोर्वीच्या
 वाचकभावलक्षणं संवन्धे निबन्धनमिमांशयति समस्ते
 ति भवकं भद्रं तस्य च परोक्षप्रत्यक्षभेदेन समस्तत्वं तच्च देश
 कालभेदेन तावत्प्रत्यक्षं दद्यात् परोक्षं देशानन्त्यात्कालान
 न्नाच्चेनेकथा इत्येहिकं परमार्थतस्तु शास्त्राभेदिकं भद्रसा
 म्पत्प्रत्यक्षत्वादासुत्रिकं भद्रसाम्पत्परोक्षमपि न्यायाग

समस्तभवकाकरः सकलसौख्यमूलं महाभय
 प्रभव ईप्सिताशयविकासिकोदारता बुधैर्विमल
 बुद्धिभिः शुभमहाशयैर्यादृता प्रमोदभरनिर्भरातद
 भिधायिकाहारियम् २

साध्याम्
 श्रयमर्थः भूतभवभाति समीपदृशदिभेदी भवैहिकपरिमि
 तावमानागमेकगम्यापरिमिता सुत्रिककल्याणकरार्थः
 सकलसौख्यमूलमिति सौख्यं केवलात्मभोगः भवकं तत्स्व
 परोक्षचरमित्यनयोर्भेदः महाभयेत्यत्राकारप्रवेशनिर्देशः
 विमलबुद्धिर्बुधैर्योदारतादृतादरेण स्वीकृता इत्यमेकाद
 शीहृद्धारिकातदभिधायिकेति सम्वन्धः तत्र सम्भवासम्भवा
 वतोपेक्षानुक्तदस्तादितोदारतेत्येस्वयमेव सङ्गदीभविष्य
 ति २

प.सं.
१५०

अत्रैवप्रतियोगिनिर्देशपूर्वमनयोगिलक्षणं स्मृतमिति शि
यत्राह अनर्थेति कलषवृद्धिर्जडैः परमनौर्वैद्यादीनतासा
मस्त्यसत्वेपि अकिञ्चनत्ववृद्धिराहता प्रसह्यद्वालंशसेन
तस्यादीनतायाप्रपाकृतिरकिञ्चनत्वेपिसामस्त्यवुच्चायव
हृत्तियासौबुधेरुदारतानिगदितायतइयंदीनताअनर्थेति
दूपासर्वयेहामुत्रसमीपेहरेचनित्येत्यर्थः नचात्रसाधर्म्यं
वैयर्थ्यभेदेसत्यापिपूर्वशोकोक्तचनानिवन्धनमात्रसहे

अनर्थविपदाकरः सकलडः त्वमूलं महाभयप्रभव
ईक्षिताशयनिरोधिनीदीनता जडैः कलषवृद्धिभिः
परमपामरैद्याहताप्रसह्यतदपाकृतिर्निगदितापरो

दाराता ३ आस्तादातिशयस्वरचनाम्
कारेतिरितिवाच्यम्
लतातद्वस्तुसत्वेप्यपूर्वत्वव्यवहारस्य धनिकृतावर्णितत्वा
त यदिच पूर्वपक्षेयववदकक्षत्वं तथापिपरवर्णितानुवा
देतयात्वम् स्ववर्णितानुवादेतयात्वस्यापिनिरवयत्वात् प
दं पूर्वोक्तमपिबोध्यं तथाच धनिकारः तत्त्वस्यान्यस्यासद्वा
वेपूर्वस्थित्यनुयायिनि वस्तुभातितरांतन्याः शशिच्छाय
मिवाननम् तथा प्रतायन्तांवाचोनिमित्तविविधार्थामृतस
नसादः कर्तव्यः कविभिरनवयेस्त्वविषये परस्मादानेच्छाविर
तमनसोवस्तुसकवेः सरस्वत्यैवावृट्यतिथयेष्टं भगवतोति ।

अत्रैवोदाहरणप्रदर्शनेनौदार्यमुपोदलयति अहोइति जग
तीत्यनेनामौषासदारहृदयानां स्वपरवृद्धिराहित्यमुक्तं परदि
तार्थतीव्रव्रताइतिपरशब्दोपादानमुपलक्षणम् तच्चप्रायेण
स्वापकारनिरतालोके भवन्नेपवेतितद्व्यवच्छेदार्थं केचिच्चक
दित्वाशयाः स्वानपिवन्धयित्वापरानुपकर्वतेइतितद्व्यवच्छेद

अहोजगतितेपरंपरदितार्थतीव्रव्रता जयन्तिम
तिनप्रभाप्रपिबलाहकानां व्रजाः उदारहृदयो
दुरायइहजीवनैः सन्ततं धरांसफलशालिनीवि
दधतेस्वयं निष्कलाः ४ ॥

तार्थजगतीति प्रागुपदिष्टम् मलिनप्रभाशयनेन नवासा
तारडौदार्यदेतरितिसूचितम् हृदयं वक्षोमनश्च उदरा
उन्नद्धज्जयः अगणितसम्भवाश्च जीवनं जलं जीवसदृशं
यनादिच धराष्टयीतदासिनश्च निष्कलानि श्वेतनाः प्रत्यप
काराभिसन्धिर्दिताश्च ४ ॥

प. सं.
२५१

सम्यगिति कृशायीयथिषणमादाय अहर्हेति पृथोपलेणाह
ते हेतिविवेचकपदेनानियतेवतवत्तात्कष्टनिवेदने मर्दि
तागतागतेन कृष्टादलदानादिना क्लिष्टापवनापूरणादिना
वाथिता कृतविदरणाकोटिशदिनामतीकृता दाहितागह
रदिप्रदेशभस्मोक्तशिष्या क्लेदिताजलभरणादिना ईदृ
श्यपि सर्वथापीरिताहर्षोत्रदासतीसतरां सर्वसन्जीवनानि

ओदार्यतद्विमलमतयः सम्यगालोच्यमुर्वा या
सौरात्रिदिनमहदहामर्दिताजीवसङ्केः कृष्टा
क्लिष्टाकृतविदरणादाहिताक्लेदितापि हर्षोत्र
दाफलतिनितरां सर्वसन्जीवनानि ५ ॥

सर्वेषां देवापत्तमनुष्णपशुकीटानां प्राणसन्धारणं साधनं
निफलतिर्यदार्थमस्याग्रालोच्यम् ५ नचेयंकाचिन्ना
तिर्नामस्वरससिद्धयेनोदाराग्रपिस्वस्मिन्कृपणाग्रपिस्
स्मिन्त्रित्येताच्छ्रितानर्थकेनपिष्टपेषणादोषापातः स्या
दित्याह नोजातिरिति अत्रप्रकृतत्वान्मान्यत्वमुदाहृतातद
नुयायिनश्चानुषङ्गसिद्धातिरिक्तमामान्येनोक्तमान्यत्वेति

ति प्रतिज्ञातार्थमप्रस्तुतप्रशंसायुगलेनसाधयति पश्य
तेति पश्यतेतिविविङ्ग पञ्चवन्द्यितायात्रदशदिक्तापि
समुद्रः क्षारीकृतजलत्वात्कृपणः सन्यातालमूलंगतः अ
थस्वादिवसमन्तादापीतजलोप्यदृश्याभवति कृपणानां च
प्रयेणथनंतितिमग्रतात्पातालमूलमेवगच्छति अस्यास
मुद्रस्यासौतनयश्चन्द्रः सर्वजगतां स्यादवरजङ्गमानोसाक्षा
दस्यरासम्बन्धेनचस्वाङ्गामृतास्फालनात्स्वाङ्गरससार

नोजातिर्यरणीतलेजनिमतामान्यत्वहेतुर्वेधाः
सम्यक्प्रपतसिन्धुरेषकृपणः पातालमूलंगतः
अत्रोसौतनयोस्यसर्वजगतांस्वाङ्गामृतास्फाल
नात्सीलेणधूर्जटिनोत्रमाङ्ग ऊहरेकांशंपरां प्रापि
तः ६

भूतामृतस्यास्फालनात्समन्तादिदोषणात्सीलः सन्धूर्ज
टिनापरमसंयमिनामहेम्बरेणसर्वशिलोपदेशकृशले
नस्वशिरोविलेपशकांशंपरमोत्कर्षेणपितः परमेष्ठिर
शिरःशेखरीभूतस्यात्कर्षवर्णनमप्यनुचितमितिपरंदा ५
पश्यः सर्वजगतामिति संवन्धसामान्येषष्टौ यदेतन्महेश
शिरोवस्थित्यास्याजराभरत्तदौदार्यफलमितिभावः ६

प. सं.
३५२

इत्येवन्द्रदृष्टानेन गम्यमानेन तयोर्दार्ढ्यमाहात्म्यनिर्वर्णं
न्यायपितृदृष्टानेनैव तयोर्निर्वर्णयति नौदार्ढ्यस्येति यस्तौ
तौदार्ढ्यस्य दीर्घेन देवपितृमनुष्यान्कलादानेन सन्तर्प्य
स्तेमायां कलामात्रशेषेणापि पुण्यप्रभावात्प्रतिपदि पुनर
पुनरेत्यजानतिगतवता तदाशीः प्रभावेण मुक्ते कला ह
द्याष्टर्णयोः शर्णाताः ॥ यते इति समक्षे पदान्तराणां गति

नौदार्ढ्यस्य महोत्तरे स्ति प्रति मायस्याश्रयेणेन्दुना
दीर्घेनापि जानतिगतवता सम्याप्यते शर्णाता
कार्पाण्यतदपास्यथीरमतिभिर्ग्राह्यासदोदागता या
वृद्धिं सततव्ययेपि दयतीहामुत्रसौख्यास्पदे ७

विलोक्येदार्ढ्यमतिभिः समाचक्षुस्तद्वयैर्भाव्यम् फलितमा
ह कार्पाण्यमिति अथास्याथः तित्वा कलनापदबोमणन
लीय फलस्य सम्भवासम्भवेपि सर्वथा समाचक्षितवित्त
त्वंथीरत्वम् दृष्टप्रत्ययार्थमाह येति दृष्टमेतदुदात्तवित्ता
नां सततव्ययेपि वृद्धिरिति अतएवेदामुत्रसौख्यास्पद
म् ७ ॥

न केवलं त्रिवर्गसाधनमेवेयमुदागतायावदनुसङ्गागतां त्रिव
र्गकलनां पृष्टे कलाः पवर्गे कसारैरनयाभूयते इत्याह अहो
इति अतिउच्चैः त्रिभिः श्रेयससाधनत्वेनास्य श्लाघायोगात्कम्
आमुखे त्रिवर्गदानादिततैवैभवंतं ययन्तो पवर्गावाहक
तासारत्वम् एतदिदौदार्ढ्यापेक्षं ज्ञीवतं तदेवाह यदनु

अहो विततवैभवं जगति सारमेतत्परम् त्रिवर्ग
कलनां चतां यदनुगैः समासादिताम् विहाय प
रमाशयेः परमशान्तवोयोदयैः प्रमोदभरनिर्भ
रापरकलाप्यते कापिसा ८ ॥

गौरीदार्ढ्यानुगतैस्तत्रिवर्गकलनां समासादितां हस्तागता
मापितात्पर्यदृष्टानालोच्य साकापि सेति मनोरथशतैरस्पृ
ष्टागमैकप्रसिद्धाचकापीति वक्तुमशक्याः ॥ गमसिद्धत्वे
पि स्वप्रकाशत्वादप्यप्रकाश्या प्रमोदभरनिर्भरानन्दशर्णा
परकलाष्टर्णस्थितिगण्यते अत्रसाधननिरूपणं परमाश

यसं २५३ धैरिति परमशान्तबोधैरिति च अनेन विशेषणद्वयेनास्या
 धैर्यस्यार्थवादत्वेनिरस्तं यदावरूपोबलिरिति न्यायेन यादृ
 शप्रदारतातादृशफलमिति परमार्थैकशरीरैरहन्तार्यप्रयौ
 दार्ढ्यपक्षनिर्दिष्टत्वात्कथमिवनपरकलाप्यते इति ८ ३
 त्वमप्रस्तुतप्रशंसयान्तापदेशरूपयौदार्येनिरूप्यप्रकृते

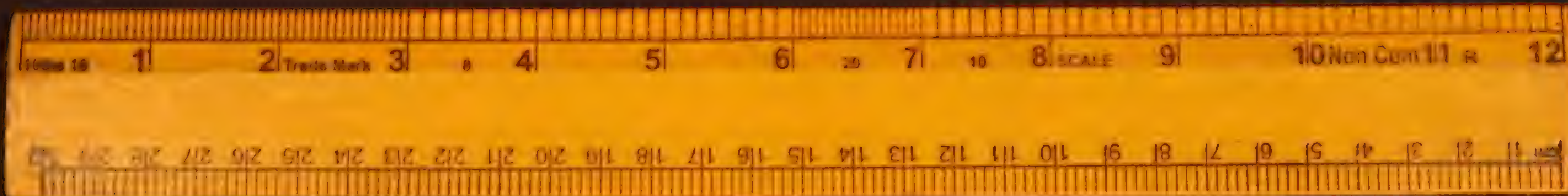
कान्तोगुणाब्जाविमलोदयोमौसत्कीर्तिश्रोद
 यभासिताशः विभातिभास्वानिवदोषहारीयसि
 त्तमौदार्यरमोज्ज्वलाभस ५

योजयति चतुर्भिः कान्त इति उदयोदृष्टिरुद्गमने च भा
 स्वान्नविः दोषागदोषाया ग्रन्थवितादयश्चौदार्यरस
 एवरमोमृतम सूर्यरश्मीनामेवशयंस्वभावः यदमृता
 स्फातनेन जगत्स्फीतिः ५ ॥

धैर्येति यस्य महात्मनः सधीरुदारौदार्यगुणालङ्कृतातेन प्र
 लब्धवतेयं योवीप्रणपरम्यराणा मूर्धोर्ध्वोरोहिप्रणपङ्कीनां
 यराथार्यित्रीतेनैवेयंष्टयीप्रणसोपानपरम्यरास्वगाक्र
 मणाहृष्टं वैकेन श्रोत्रमेण सर्वाण्येथ्यास्वर्गमारोहिता
 तथातेनैवपावनकीर्तिनायेयंसत्कीर्तिमूर्तिः साधारवती
 सत्कीर्तिस्तमेवाधारमाश्रित्यसस्यदेहातिष्ठतीत्यर्थः तथा
 तेनैव शमोजगदनुशानकावाभासकौचरवीन्द्रसूर्याचन्द्र

थराथराप्रणपरम्यराणोसत्कीर्तिराधारवतीरवी
 न्द्र महायसम्यत्तापितान्तराथीतेनोज्ज्वलोय
 स्यसधीरुदारा १० ॥

मसौज्ज्वलौजगत्प्रकाशादिदानेन स्वयमपि दीपकौ
 प्रवृद्धतगर्भितं विशेषणं सहायेत्यादि यतस्तौकेवलौदि
 त्तरात्रिविभागेन स्वीकृतजगद्गारौश्रविश्रामौ श्रसिंस्त
 सततोयते सहायात्तादापितान्तःशेकावुज्ज्वलावितिगम्य
 मानेयमत्यन्ता सधीरिति अनेनैवगुणेनास्यशेभनवुदि
 त्तमपीतिभावः ९ कृतमिति कृतमित्यादिनापूर्वपावनत्वं
 मृतं ससन्नातिरित्यादिनोत्तरोत्तरसत्त्वदायित्वमृतं स्वयंच

प. सं १५४
 पृष्ठीभूषणत्वमस्येतिमहोमणित्कम् औदार्यसेनैव
 रसेनजलेनसिक्तंप्रक्षिप्तमानीतम् ॥ निरर्गलेति तस्यानाक
 पुरीनिरर्गलाप्रतिबन्धकरहितातत्यतिबन्धककलषाणा
 मोदार्येणनिशेषीकृतत्वात् प्रारब्धभोगावसानेनाकाया
 रोहाहोसावित्प्रारब्धभोगपर्यंतंचजीवदवस्थायामेतद
 नुभावेनाकुशलकर्मणोभस्मीभूतत्वाद्वायामस्यनिर्वि

कृतंविशुद्धंपितरौकृतार्थेसमन्ततिसम्यसदे
 ज्वलाभा मदीमणीराजतिवात्मनासौयस्त्रिमो
 दार्यसेनसिक्तम् ॥ निरर्गलानाकपुरीस्त्राद्या
 नन्त्यथरागोनिखिलोदयानां सत्पावनीकीर्ति
 रमुष्णप्रदायस्यान्तरबुद्धमयाप्युदारम् ॥

लोदयानांसर्वशुभायानामानन्त्यमपरिच्छिन्नता अस्यच
 शुद्धाकीर्तिःसतामपिपावनीपतकीर्तनेनपापत्वालनेपु
 ण्णशान्तिश्चभवतीति यस्यान्तरंविममुदारमौदार्यगुणयु
 क्तम् अत्रमवेजोदार्यवीजमाह बुद्धमिति नस्यनयिगत
 सदसहस्रतत्त्वानांकदाचिदप्युदारतासम्भवति यत्रचक
 चित्रदृष्टतेतत्तस्यमौर्व्यंस्वपराधार्थैवभवेदितितत्तम् ॥

इत्यमन्यापदेशेनौदार्यसमर्थस्यातिप्रशस्तत्वात्परमोपादे
 यतायेविनेयाग्राहयति अथीत्येति परत्वंशास्त्राणांसाक्षाद्
 हेकपरत्वंतानिचोपनिषदः अवरत्वंत्रिवर्गोपदेशपूर्वकं
 परम्ययातत्परत्वमन्यधीत्यस्वाध्यायोपेत्यतिशित
 याध्ययनपूर्वतदर्थानुष्ठानादिनासम्यग्रहदयङ्गमीभावमा
 नीय तथा चित्रितार्थावियाःसत्यदृष्टिभिर्जेमितिवासादि
 भिर्हेत्वादिनिदृष्टपणपूर्वचित्रितार्थावियाद्वादशाध्यायायाः

अथोत्पशस्त्राणिपरावराणिस्वभ्यस्यवियाअपि
 चित्रितार्थाः आदेयमेतत्परमार्थसिद्धेमनीषि
 णौदार्यकलास्त्यनर्चा ॥ १३ ॥

स्वभ्यस्यतासोन्पायगर्भितत्वात्स्वतिशयेनगुरुमतिपदेशा
 दिनादृढनिश्चयेनवशोक्तम् इत्थंचपरावराणांस्त्राणिचत
 र्दशवियालक्षणानिवियास्तद्व्युत्पत्तिसाधनानिसम्यग्व
 शोक्तमनीषिणाप्रशस्तमनोवायुकेनपरमार्थसिद्धे पत
 हत्वमाणासादेयं यथाइयमौदार्यकलाःनर्चाःमृत्यास्ती
 ति सत्साधियाविवेचनीयतादस्याःकलातेननिर्देशः ॥ १३

प. सं.
२५५

अत्रैवदेतकथनश्रवमनचत्वसाधनायकारणत्रयोदशोक्त
यति निखिलेति एषाविभूनाविभवनशीलानां सृष्टिस्यति
संहतिकर्तृणां ब्रह्मविस्तरुद्राणां त्रयोपतिपञ्चप्रमात्ववर्ग
पृज्यारति यत्तदहिर्यस्मादुदारतायाः फलम् तस्मादौदार्यं
मनश्चेति पूर्वोक्तसंबन्धः अस्याः कारणत्रयाः सकाशा

निखिलस्रगसरम्यं रत्नरो विकणकलितार्द्धि
कजात्रयोविभूनाम् निखिलजगन्मदनीयम्
तिरेकाफलमिदमस्ति परं सुदारतायाः १४

यत्किञ्चिद्वाद्यान्तरं विविधप्रमात्वभिधायते तदवश
माप्नोते इति तदौदार्यम् तत्फलं च तस्यास्तद्विधेयता त
त्रसंयोगक्षेमांशपञ्चभिरर्थ्याः पतयः ते च सात्विकराज
संभेदेन विधेयं निखिलस्रगसरेत्तत्तम् निखिलजगदि
ति च पञ्चप्रमात्ववर्गनिर्देशः १४ ॥

पूर्वपद्यं सूत्रकल्पं मत्वा स्वयमेव व्याख्यातिकविः यासावि
ति यासाविति अधिकारे त्रयो सर्वजनैरिति ऊर्ध्वोभेदमय
वर्तिभिः निरन्तरसत्त्वासङ्गादतैः सर्वेषामनुकूलवेदनी
यं सत्त्वमिति ललितं यत्सत्त्वतस्य नैरन्तर्यं नैविशं धर्मस्य
साधनत्वात्पथमनिर्देशः तत्साध्यत्वादर्थस्य तदनु तस्या
धिकामसाधनत्वात्कामस्य तदनु त्रितयस्यास्य विनाशाय
तत्त्वादङ्कुरणेनायवर्गसाधनत्वाच्च तस्य पञ्चाभिर्देशः

यासौ सर्वजनैर्निरन्तरसत्त्वासङ्गादतैरन्वहं
धर्मं वायं मयापि काममम तं मौलिं त्रिवर्गस्य वा
श्रेयस्कैर्नितरामनुत्तममपाकृत्याङ्कुरायाच्यते
तस्याः केन च शक्यते निगदितं सोदारतायायि
का १५ ॥

अतएव च त्रिवर्गमौलित्वेन व्यपदेशः अङ्कुरावाद्यान्तरमा
त्रित्यानि अपाकृत्यवाद्यान्तरसाधनाभासेन स्वस्माद्ग्री
कृत्य ततश्च सर्वजनैर्यासौ धर्ममयं कामं त्रिवर्गमौलिं
वानितरामन्वदमनुत्तमं याच्यते इति द्विकर्मकत्वाङ्कौ
णकर्मणिलकारः अन्वदमनुत्तममिति साकृतम् ३
संशयितापि नासौ कदापि चोदिग्राविमुखी भूयत इति ।

प. सं.
२५६

तत्र च वोजं सर्वजने रिति प्रोयुक्ते रिति च तस्या स्वयाः
सोदारता केन निगदितं शक्यते न शक्यते इति यावत्
न वा सा वा भासमात्रेण त्वाद आयायिकेति तन्मिपये
वसितेत्यर्थः ॥ कारणत्रयी प्रस्तावितानशी चैव चित्र
ऊचादपयातीति पुनरपि तां परामृशति निखिलेति
व्याख्यात प्रायम् ॥ अथ नाथिकृत्योदायमपित्तोदा

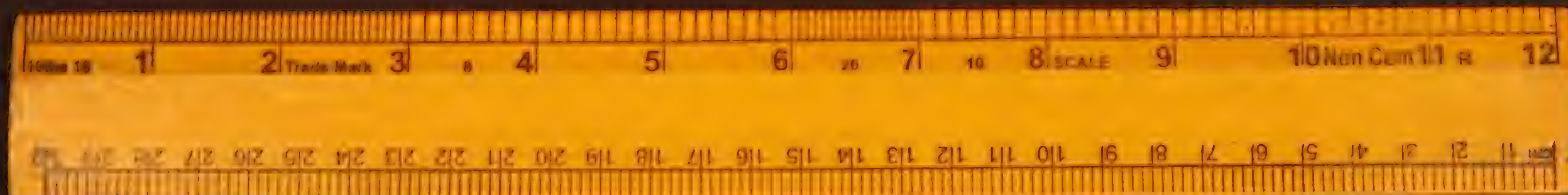
निखिलसरासरशरितत्रिजगज्जनतायतोस्ति
तन्मेयम् सैषा परमाकलनाराजतिनितरा
मुदारतालोके ॥ तथा दृशमोदाययेनानु
मतं मदीतले विडुषा आत्मा तदनुगुणं तां
साथिकृतिं शोभते सखितः ॥

येणेवाथिकृतिस्तस्मात्परमेश्वरादायते इति वक्तव्यं
सूचयति तथा दृशमिति अनुमतमिति तस्मात्सर्वे
सरास्वस्मिन्वोक्तं तदनुगुणमनुमत्तचित्तं अथि
कृतिमधिकारपीदं मदीतले इत्यनेन ब्रह्मादिस्थानातिरी
तस्मात्परममदेश्वरान्मदीतलोपासनाफलमेव सूचयति
प्रागपीदं मर्षितं ॥

किं बहुना यो सावचिन्महिमैश्वर्यकणिकादानेन परान
मीश्वरी करोति तस्यापि स्वतन्त्रस्य परममदेशितः स्वभावो सा
वेवेति तत्र परमादर एव तस्य सन्नेत्यावेदयति येयमिति
प्रमित इति ऊर्ध्वपरमथपार्श्वेषु शक्तिलताशक्तिसामान्य
निर्देशादानन्तेपि एकवचननिर्देशः उलसति तत्समुत्ता
संशयिका विकसितास्तितदपित्तस्योदायमेव मतम् य
ताकीनरमाश्रममिति सिद्धान्तात् एकत्वेनामपरमका
त्वं बहुवचनं नाम विचित्रसमुत्तासकारित्वात्परमोदा

येयं शक्तिलताभित उलसति महेशकल्पवृक्षस्य
ओदायं तदपि मतं कार्पाणं सर्वथायमेथिक्तम् ॥

धर्मितिभावः निबद्धं चेदं सिद्धपादैः स्फारयस्य विलमात्म
नास्फुरन्निष्पन्ना मृशसिद्धपन्ना मृशान यत्स्वयं निजरसे
न चूर्णसेतत्समुत्तासतिभावमण्डलम् अथवा प्रकृतानु
गुणेन भट्टनारायणेनापि अयं ब्रह्ममदेश्वरो सो सूर्या च
दमसाविमो इति शक्तिलतायस्य प्रसिद्धतायात्सोभवः
ति नचात्र शास्त्राणिके वाक्ये सात्विकमूर्तिर्न शक्तिरेव
व्यदिष्टेति प्रमितव्यम् तस्य साक्षात्तद्व्यपत्तात् तस्याः

प.स. २५३ पलवत्पत्तादन्यशाखानाम् अत्रचमिद्वचः प्रमाणम्
यथायोयंचकास्तिगगनार्णवरत्नमिन्दुर्योयंसरासरगुरुः
प्ररुषः प्रमाणः यद्वाममर्थमिदमन्यकसूदनस्यदेवित्वमे
वतदितिप्रतिपादयन्तीति इत्यंचशक्तिश्चशक्तिमोश्चैवपरा
धद्वयमुच्यते शक्तयोऽन्यगत्कृत्स्नशक्तिमोस्तमदेचर
त्यनुतरसिद्धानतास्यार्थस्य परमगहनश्चायमर्थोमाध्य
स्यबुद्धाहृदयपदवोमवतरत्येवेतिनात्रासूयितव्यं उक्ता
र्थदाढ्यायवतिरेकमाह कार्पाणमिति सर्वथेति स्वप

सर्वसिद्धान्तसारतच्छृणुध्वंयोरसम्मतम् सर्व
शोण्यावहंलोकेमहत्त्वंयास्तुदारता ॥ १५ ॥

रानिष्टकारिणात् अथमंअथमवस्तित्यर्थः अतस्तत्कारि
ण्यधिक अथस्यदीभावोस्त माकदाचनाधिकारिराज
मारमुखात्रिगच्छतइति ॥ इत्यंस्त्वमावेक्ष्योदायंप्रस्ता
व्या युनालौकिकमेवसह क्कालि सर्वेति शमाणाकतेना
भ्युपगतेयिः सिद्धान्तः सवेदसर्वतन्त्रसिद्धान्ताद्यः नचा
त्रलौकिकानांसासेविमतिरित्याह धीरसम्मतमिति अह
ष्टमर्थपक्षयति सर्वथेति येयमृदारतामासर्वशालोकउ
च्यपदशपकंमदस्वमिति ॥

प्रतियोगिनिद्रूपणेनपक्षीकृतमर्थविशदयति कार्पाण
मिति यच्चलोकेकार्पाण्यंतदथराथरावहम् सर्वथाथराथ
रपदशपकमसिद्धमर्थमाह औत्तरेति तयोरोदायकार्पाण्य
योत्तरेतरार्थशपकताउपचारेणतदेवतत्ताणम् औदायमो
न्यकार्पाण्यमाथर्थमिति तथाचगोढपादाः वैशारद्यंतवै
वास्तिभेदेविचरतांसदा भेदनिष्ठाः पृथग्वादास्तस्मात्तेकप
पाः स्मृता अनेसाम्येतयेकेचिद्विषयान्तिसनिश्चिताः तेहि
केमहात्तानास्तच्चलोकोनगाहतेइति १. अत्रैवफलाव
कार्पाण्ययच्चलोकेस्मिन्नथराथरावहं औत्तरार्थ
मेवातोत्ताराणंसंमतेतयोः २. स्वयंश्रुतौभगवता
तन्माहात्म्यमुदाहृतम् ममासौपरमंमित्रंयउदा
२३तीरिणा २॥

मिवायभगवन्तंप्रमाणयति स्वयमिति यः कश्चिदुदाहो
ममपरमंमित्रंइतीरिणाइत्यर्थसूचयताभगवताश्रुतौ
तस्योदारस्यमात्म्यमुच्चैरीरितम् तथाचश्रुतिः अयमात्मात्र
इति अयंचार्थः श्रुतावितिस्मृतेरप्युपलक्षणत्वात्तथाविश
दोक्तः तथाचस्मृतिः प्रियोदिज्ञानिनोत्पथ्यमहंसचम
मप्रियइति ज्ञानोत्तात्मैवमेमतमितिच ज्ञानिनपवचवद
मयाप्युदाहमिति औदायंसमर्थितमितिसंस्थम् २॥

य. सं.
१५८

अन्यानि च श्रुतिस्मृतिवाक्यान् यतः पदति एकोऽयमिति
परमोदारस्वरूपं भगवतः समर्थितं शोभेव तथा च स्वरूप
संवादेन निखिलात्मनेत्यायुक्तम् परमोदारमतिशोभितरि
कार्यन्तेर्महानैरहं निखिलात्मना हर्षभारितो भवामिति ॥
हर्षादेव च तत्रासौ भगवानेवां प्रतिबन्धकारि निवारणेन
साक्षात् करोतीत्याह करोतीति यः कश्चिदिति नाज्ञान्यका

एकोऽहं परमोदारस्वरूपो निखिलात्मना हृष्या
मि परमोदारमतिभूषितदिक्कटैः ॥ करोत्युदा
रकर्माण्यः कश्चित् स्यात्तान्यमो अनुमन्यत इत्ये
वं सर्वशास्त्रार्थसङ्गृहः ॥ १३ ॥

मल्लीवकाश्चिदपि वर्णाग्रमाद्यधिकारि नियमः असाविति
फलदाता महेश्वरः अनुमन्यते सायुकोरणा स्वात्मसात्कृतते
यनेन वास्यात्मार्ये नान्यदेवतायुपेक्षास्तौतिकि वाच्यम् प्र
त्युतते एतद्गुणमभिज्ञतान्मरुन्तीति सचितम् तथा च स्मृ
तिः सर्वभूतात्मभूतस्य सर्वभूतहितस्य च देवाग्रपि मार्गे सु
हृन्त्यपदस्य पदे विष्णोः शक्रनीनामिवाकाशे गतिर्नैवोपनभ
तेति ॥ १३

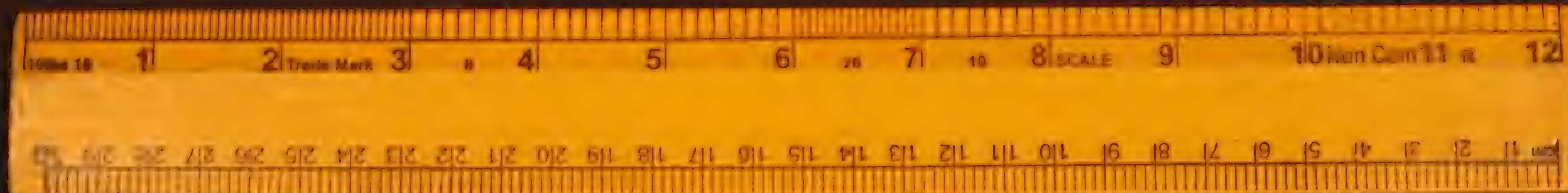
न केवलमात्रिकफलातिशयवत्त्वमेवास्यावदैहिक
मण्यस्यानेन कर्मणा वर्धत इत्याह सृष्टेनेति शोभनम्
हं देवं तेन संधिर्ग्रन्थिः कल्पानभरतोभेण च सर्वशिशि
तं भवतीदं तन कदापि शिशिलीति महानस्यात्कर्षः ॥ १८
अत्रैव भरयति औदार्येति असौ नरराजहंसः औदार्यमेव

सृष्टेन चोदारमतेः शुभः सन्धिसुखादृढः यः
हृत्पान्नभरतोभा न्नजातशिशिली भवेत् ॥ १८
औदार्यसद्रससमूर्जितपक्षयुग्ममास्यात्पपा
एरयशोभरपरिताशः नीडं समाविशति सर्व
समाननाख्यं शोडत हार्दकलघो नरराजहंसः

१५

सद्रसः पीयूषं तेन समूर्जितं स्वाभीप्सितपदशानि पर्य
तं वलवत्तयुग्ममास्फात्पविताय पाएरयशोभरेण
शुक्लकर्मणा हरितदिक्कः सर्वसमाननाख्यं नीडं सर्व
शोभनामाननाष्टजायत्रतत्रोडं ब्रह्मालये समाविशति समावेशवृत्त्या वि
यतोऽसौ शोडत हार्दकलघः दृरीकृतान्नरदोषः ॥ १५ ॥

शुति

प. सं.
२५५

पक्षयुग्ममित्युक्तं तद्विशदयति शरद्वेति अयं भावः शर-
द्वोपनतेन शरीरयात्रा निर्वानवीना पूर्वयत्नेन च भावि-
सन्निहृतीकरणमास्फालनं तत्र च सर्वथा पीयूषरसावसे-
क एव तदुत्फालनहेतुरिति तदा चरणेनेह लोकपावनो-
क्तोर्ति संस्थाप्यते लोकमाविशति यत्र न भीतिः द्वितीयाह-
भयं भवतीति श्रुते रद्वितीयत्रयस्वतृणावासेः कृतो भोतिः

शरद्वयत्नच्छदयुग्ममारादौ दार्यपीयूषरसाव-
सिक्तम् उत्फाल्य संस्थाप्य यशोत्रलोकं तमावि-
शति यत्र न भीतिः २६ सदारम्य शीलस्य वीर-
स्य चित्रं त्वमेतत्स ताराग्रदंशजमानं महौदार्यप-
ट्टोपरिभ्रम्यमाणं विभात्या दरादीरगोलेन तत्त्वं २७

२६ लौकिकदृष्टांतेनौदार्यदृशं दर्शयति सदेति अस्य वी-
रस्य परमौदार्यवीर्यशालिनो तत्पुत्रस्य शीलस्य वीरत्वे-
सर्वथा हिंसया स्वपरार्थसाधनात् चित्रमौदार्यमिति श-
यः तथा हि पतत्स ताराग्रदंशमाकाशं प्रकाशमानं वीरगो-
लेन एतदाख्यानं क्रीडापात्रेण दरादान्नरसत्त्वमानं विभा-
ति तत्र च क्रीडनके पट्टिकापातेन परिभ्रमणं प्रसिद्धमिति

तत्समर्थयति जौदार्यपट्टीति अयमर्थः यथा पश्चिमदेशे स-
मेत्य समनात्पट्टिकापातेन वीरगोले परिभ्रमयति तथा सौ-
ताराग्रद्विषितं त्वगोलमौदार्येण परिभ्रमयति क्रीडनकमि-
दं विनोदपात्रं मन्यते नाशस्य कोपि भयति शयति २७ इत्यं-
सामायेनौदार्यनिर्णयाधनात् विशेषकथनार्थमाह जौदा-
र्यमिति बुधा इह मर्त्यवासिनां पिसङ्गो विद्यादेव तत्रापदे-
प्राप्तिः वद्गतातीति दानधर्मपुण्ड्रदयादिभेदेन तथा च दानो

जौदार्यतद्वद्गतिबुधा आह्वारार्थं त्रयोयासां षोडा-
शं प्रकृतिरमनौदार्यमेवं प्रदिष्टम् शूरत्वे यत्परम-
मतत्वं वैवृथं चापि तस्मादौरेः काचित्प्रकृतिमधुरा

रीतिरासन्ननीया २८
तदेव त्वादिः य मोदारो युधिष्ठिरा-
दिः युद्धोदारः श्रीरामादिः दयोदारो जौमूतवाहनारिदिति
पूर्वापेक्षया कृतं तथा च सच दानधर्मपुण्ड्रदयया च समन्वि-
तं श्रुतार्थं स्फाटिति वस्तुतस्तु दमपुण्ड्रलक्षणमित्याह आ-
र्येणादि यार्थाप्रेषात्तत्रापयोगिनीमतिः सा षोडाशं अम-
तावया प्रकृतिः साधुशीतलाचारवत्त्वं तदप्यौदार्यं यच्च प-
रममतत्वं वीरत्वं तदप्यौदार्यं यच्चातत्वं वैवृथं चापि इत्यतद-
प्यौदार्यं इत्यतो यौरेः काचित्प्रकृतिमधुरा स्वभावरम्या का-
तिरीतिरेतन्मथे स्वापकाराया सन्ननीया अथितया २९

य.सं. २६० विशेषभावमाह सर्वसाधारणत्वेपीति अस्य कर्मणोऽपि
 र्थस्य तत्र महीपेषु अन्यद्गतायाम् २५ तथाहोतिनिर्देशय
 ति सहायेति एकतएकत्रयार्थे एकतोऽन्यत्रयार्थे मितो
 लिता तयोर्मध्ये महेच्छतोदारतागरीयसीगौरववती अतए
 ववमौष्मभे ३ गौरवमेवसाधयति नतल्यति यतो
 दारतया एककएकोऽनुव्यः सपदैककः स्वार्थकः सताह

सर्वसाधारणत्वेपि कर्मणोऽपि विशेषतः उपयो।
 गोमहीपानांतत्रैतदाजतेतराम् २५ सहायसम्पदे
 कतस्तथैकतोऽप्युदारता पुरातनैर्मितावमौगरीय
 सीमहेच्छता ३ नतल्यतयाधिकः कृतः सहा
 यएककः सदावियोगिनीभृशंहितक्रियाकरीह
 सौ ३ तदेतयाग्रयानृपोऽसम्पदयथैत्यलम
 तथानसम्पदारयाश्चदन्तिपरिरूपया ३२ ॥

शेषानतल्यति चार्थादायातं कृतोऽधिक इति शब्दकथ
 नेतस्यानादरसिद्धये अत्रहेतुपूर्वमर्थान्तरन्यासः हिर्य
 स्मादेश्य असावुदारतासदावियोगिनीनित्याद्यभिचारी
 हितक्रियाकरीच सहायसम्पत्पुनरनीदृशी ३१ सात्ता
 देवानयोर्बातिरेकमाह तदेतयेति स्पष्टम् ३२ ॥

प्रतिज्ञाविशदयति रथाचेति विभूषितासर्वतः सम्पदाभरि
 ता उर्विधेर्दरिद्रमतिभिः सशसितापिबद्धप्रार्थनयाचरादि
 पञ्चाङ्गवनयाच ३३ विगर्हिताङ्गविकलापिमहेच्छेनमहा
 शयेनभृयेनशसितास्तमा ३५ निगमयति तस्मादिति हृद
 यचित्तग्रंथंस्वाभिप्रेतम् अत्रबोजसूत्रमाह येशीति असाव

रथाश्चदन्तिपतिभिर्विभूषितापिवाहिनो नसिद्धिमे
 तिउर्विधेः सशसितापिकर्हिचित ३३ रथाश्चदन्ति
 त्रिभिर्विगर्हिताप्यसौचम् मर्हार्थसिद्धिकारिणी
 महेच्छभृयशसिता ३५ तस्मादुदारहृदयविधाय
 संसाधयेदर्थमुदारचेष्टः येशीकलासावचलावती
 लीयेनाचितातस्यमुदेमहेशः ३५ परमोदार्यकारि
 त्वस्यसौन्येभ्यश्चरः बह्वप्रतापसत्कीर्तिव्याप्तदि
 क्तेविराजते ३५ ॥

यथाः चलायांभूमाववतीणादृष्टनिग्रहायसाधुसम्पत्तयेच
 पृथोतावतारायेशीशक्तिर्वर्तते ततश्चावतीणासौयेनभार्य
 वताचिताः ३३ दरिता तस्यमुदेप्रीतयेमहेशः तदङ्गपरिपोष
 णादितिभावः ३५ यथाचपरोत्कर्षीनयोऽयतितयात्रयति
 तवामित्याह परमोदार्येति अन्येभ्यश्चरामतिभ्यः प्रतापः

प. सं.
३५१

धुलिङ्गत्वात्स्वयपदेशः सत्कीर्तिश्चस्तीत्यादेतत्सहचारि
णीव्यपदेशः ततश्चास्यगार्हस्थ्यद्विराजतेत्यर्थः ३५
अत्रैव रचनाशीलो सावन्यथापि रचयति किं गणयति स्वयं
सत्कर्मकारित्वात्तत्फलोभूतकीर्त्या श्रिष्टतनोर्नित्यसत्त्वित
स्य कृतार्थत्वात्स्वयं सत्त्वेका सत्कस्य प्रतापात्प्रजारेषितस
कर्तव्यशेषत्वादस्य चर्या कथं गणयत्युक्तं प्रतापः कृतवर्थे

किं गणयतस्य चर्येयं परमोदार्यशालिनः कीर्त्या
श्रिष्टतनोर्यस्य प्रतापः कृतवर्थनः ३० अर्ज्यं
तथोदार्यमुदात्तशीलैर्येषु सर्वगुरोस्वतन्त्रे
अमुत्र चेह्यपि सहस्रसत्त्वविश्वासपात्रत्वमवा
प्यमिडिः ३६ ॥

इति प्रतापोत्रसत्त्वस्यानीयः उपदेशशेषमहङ्कृतिश्च
नमिति अमुत्र सर्वानुशासके स्वतन्त्रे चेष्टरे इह्यपि सह
हृतेषु सत्त्वविश्वासपात्रत्वे प्राप्यमिडिः स्यात्तथेदमन्यमिति
सत्त्वश्चनेन असत्तामस्वहृद्भावस्वभावत्वेन विश्वासानास
दत्वं तेषामेवानर्थायेति न किञ्चिदप्यवयमिति द्योतयति ३१

इत्यस्य कंशेथोचित्या शिखानिवज्जायशेखरवन्द्यं
विधातं पूर्वोत्तरवाक्यजातस्य विध्यर्थवादतो च सूचयितुं
पीठिकान्यस्यति प्रजापीति आख्यायिकासम्यङ्निबद्धा प्रगत
नीकथा प्रायेण हि परार्थीनयोगक्षेमाजनाः प्रत्यक्षप्रत्यया
देवपरो देविश्च सन्तीति तदर्थमवश्यमस्याप्ययोगः न चेदा
नीननविषयमेवेदं यत्प्रत्यक्षप्रत्ययेन विश्वासयतिकोत्रम
इति वाच्यम् मदतामप्यस्यार्थस्याशयावर्जकत्वात् अन्य

अत्राप्युदाहरन्तीमांशुभाभाख्यायिकां यथा वि
श्वासमयि गच्छति दृष्टप्रत्ययिनोजनाः ३५ व्या
कोपनामालोपेशः पितर्युपरते शिशुः ३२ तमे
दिनीयस्मिन्त्रजाममुदिरेभृशम् ४० ॥

पार्थवादानर्थक्यापत्तेरिति तथा च भगवान्वासः इति हा
स्यपराणां भावेदं सम्यगुद्देश्येन विभेत्तव्यं कृतदेदोम
मायं प्रतरिष्यतीति अल्पश्रुतादिपि वाक्यात् लोको विभे
ति भयप्रकारेण समायमिति अयं वेदो मम वन्द्यविषयतीति से
वन्तः ३५ आख्यायिकामेव निबध्नाति व्याकोप इति तास
धोतदेशनाम व्याकोप इति विगतग्राममन्तात्कोपो यस्येति
विनयाचारभूषितनामा उपरते कीर्तिशेषमोतिशरीर शि

क

प. सं १६३ अः सन्नेदिनीररत्न रत्नामेवाद यस्मिन्निति ४० सति
सत्ततिर्वशपरम्परा भूषितालङ्कृता भविष्यति चत्ताह
गिवनयाचारेनेनदर्शितोयेनैतदंशः कौर्तिशेषाप्रपि
भौतिकदेहेनैवभूमिस्था इति लक्ष्यते अतएवमान्यातेव
तथातादृगसौवागमृतैर्जनानन्ददायीमृदुश्चाभूतयथा
चन्द्रः ४१ सयौवनेति रदणकान्ते अभ्येत्याभिमतमेत

समान्यातेव विनयाचारभूषितसन्ततिः वभूवा
ब्रह्मानन्ददायीवागमृतैर्मृदुः ४१ सयौवन
समादृष्टोरहोभ्येत्याशर्केनचित मन्त्रिणाशु
दिकामेन सशिक्षां प्रतिवोधितः ४२ अतीव वि
कलं मेयवित्तं वृत्तेतवप्रभो यौवनस्यर्शिनोव

प्रायेणाम स्यान्मादिनोयं हि सर्वथा ४३ न्विणोरन्या
नेषिणार्तिविशेषणं अडिकामेनेति यौवनं हि सर्वेषाम
नर्थस्य प्रायेण सत्पराजक्रमारणं किमुवाचमिति भाव
प्रायेण सशिक्षां शेषभनोपदेशं प्रतिवोधितः संश्रवितः ४२
तामेव शिक्षां विनयपूर्वसंज्ञपयति विकलं व्यग्रं प्रभो इति सं
वोधनं अडिकामामन्विणायदिदृग्भावाप्रपि भवेयुस्तदपि
प्रभवः क्षाम्यन्तीति सूचनार्थं विकलतां वाग्द्वारेण सूचय
ति यौवनेति ४३

विकलं कामाकलम् अत्रार्थान्तरन्यासः मुनय इति विदि
तवेद्यामननशीला व्यवस्थापितसदाचारा उपवासादिनिय
मपराः शुच्यश्चिभत्याभत्याविवेककृशला अत्रास्यामव
स्यायां मोदिताः सज्जातमोहाग्रभूवन इति केवकथा संसा
रिणाम् ४४ नचानास्वादितबुद्धीनां कथमविदितचरवा
सुतादेतीति वाच्यमित्याह नैसर्गिकेति असावनङ्गमदः
समाविको नाहार्य इत्यर्थः अत्रचनैसर्गिकत्वे राजकुमा

र्त्तकापि नास्ति जनिमान्यस्य चित्तेन विकलम् जा
यते स्यामवस्यायां मुनयोऽप्यत्र मोदिताः ४४
नैसर्गिको नङ्गमदश्चिन्नविधमकार्ययम् जना
ननदरीगणैपिथानं किञ्चिदाचर ४५ ॥

गदृष्टान्तः प्रयत्निलकेन चिदाज्ञास्वादितस्वायेन काचि
राजकुमारीव हकौतकप्रयासेन परिणीता सा च तस्यां वे
तायामं किंचित्सर्वतिते संज्ञपयामासवानेत्याहानपृ
र्वं तेन चाति कौतुकितचेतसा तस्यां सज्जातशङ्केनायेकि
मिदं सज्जातेतावपि संज्ञादावमिति सूचित्वा सः समाधान
मस्याभिनेस्तव भावितावदास्तामिदमिति किञ्चित्सस्यह
दयंतं चकार प्रभाते च विभाते सोऽस्यायमिन्नौ तत्प्रमुखावत

प. सं.
२८३

त्कालप्रसवपीडापीडितार्थोद्भूतपोतसिंहाकृतितत्समो
पवर्तिकलभवोयानेचित्रयामास तत्रचताहकिप्रितेयथा
सौसाम्यद्भूतः सिंहपोतएनेकलभंद्भूतारशाससङ्गचित्तप्रा
यंकरोतीति सचरोजोम्यायभिन्निलत्तौहृत्पैवलजोपदेश
स्तासान्वयामासेति सर्वाः कलनाः सूक्ष्मस्वरूपेणलख
प्रतिष्ठाः शिदयावृद्धिमायान्तीतिवोध्यम् जनाननेति मा
चभूदोदृशीकलनासदाचारविनयभूषणानाराजकुमाता
णामभवत्वा तथाप्युभयपक्षोपिनिरङ्कुशाजनाश्रितितेषां

वेलेयमधुनाप्राप्तमहाभिजनजातया य
मिन्वाद्यन्यतरयासन्धिर्भवततेनच ४८

माननान्येवगद्वरत्वाट्यस्तासंगुशैशाब्बादनायकिन्ति
त्पिथानेपिथानपुटंममाचर येनतदाननानिमृदितानिस
स्तथावियेयमित्यर्थः ४५ इत्यंगुलोत्तराभिप्रायसंज्ञाव
स्फुटमेवकर्तव्यमावेदयति वेलेयमिति वेलासमयः य
मिन्वाद्योत्पादिशब्देनचिंत्तणीशङ्कनीयदः अनन्तरवेन
स्वात्मनितस्यपुद्गलेसचयति यमिनीतिच यमादिनिधि
वतीभूमिरितिचप्रनरपराजप्रकृतिशङ्कितत्वेनशेषनिर्दे
शः महाभिजनत्वेचात्रसमेकीदिनिकटभूमिवर्तित्वम्

यमिनीलक्षणसामुद्रिके वक्रंशर्णेन्दुतत्वंकमलदलनिभं
पक्वविम्बाथरौष्टोपादौपमप्रकाशेऽलकितनयनादक्षिणा
वर्तिनाभिःगन्धः यमातिरेकीकरतलनिहितेशङ्खचक्रंचय
शाःसाक्षात्सारज्यलत्मीः अविश्रुभसरतायमिनीयाहिना
री सन्ध्याचप्रथमेतिकर्तव्यतामावेदयति वरणेति वरव

वरणश्चाससिद्ध्यर्थेकारदस्तादिभूषणम् कि
ञ्चित्समर्थयतथायथास्वास्थ्यंऊलस्यनः ४६

रयोर्दिपरस्परमाश्वासार्थमुभयपक्षतः कारदस्तादिभू
षणोवावरणवेलायादीयतेयत्रमुद्रायनमितिव्यपदेशः
निधिभूमिताभाकाहायांचनिधिलक्षणावेदिषुकएभू
वादिदीयतेइतिपूर्ववदोध्यम् समर्थयसत्राहयनः ऊ
लस्यराजऊलस्यतदेकयोगक्षेममस्यामात्र
ऊलस्यवा ४७ ॥

य. सं ३५६ इत्युक्तेरिति वृद्धग्रहणं प्रौढताद्योतनार्थम् स्मितेति भावा
शयः प्रभुरिति प्रभुत्वात्प्रकटसमाधाने समुचितेऽपि स्वात्म
निरदस्य वेदित्वापनार्थं गृह्योक्तैव कथयति सत्यमिति
सत्यमर्थोद्गीकारे अतएव किञ्चित् करीति ताच्छीलेयट

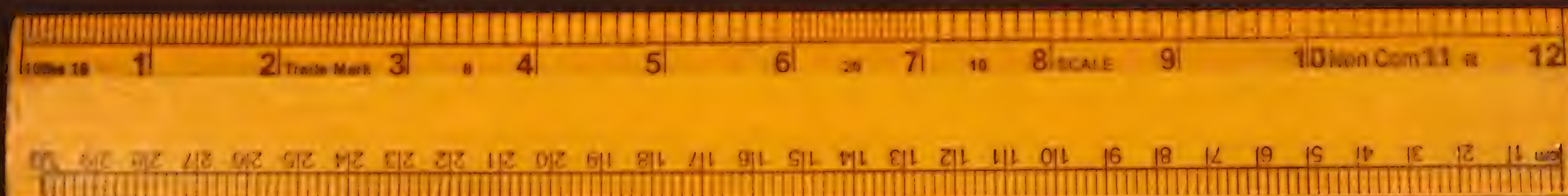
इत्युक्ते मातृवृद्धेन स्मितेति वाच्यतं प्रभुः सत्यं
किन्तु मनस्तापकरीयासौवर्द्धिता ५८ वर्षा
सर्वाङ्गसन्नद्धा मद्भाभिजनशेभिनी पयिनी
शङ्खिनी साधी ऊन्दनी रसोज्ज्वला मता तद
र्थं सत्कारदस्तभृषादिवाहितम् ५५ ॥

चतुर्थावरीतं योग्या सर्वाङ्गसन्नद्धा सर्वाङ्गशुद्धा सत्माङ्गशु
द्धा च अभिजनः पूर्ववत्पयिनीत्यादितत्त्वलक्षणवती पञ्च
शङ्ख ऊन्दाश्च निधिविशेषाः साधी सलक्षणवती रसेन शृ
ङ्गरेणोज्ज्वला रसेन चास्वादातिशयेन आदिते सन्नितम् ५५

सति सोमायः हर्षोत्कृष्टनयन इति मदीयावित्तिः फ
तितेति राजाशयालुत्वममात्याशयानां सूचितम् हर्षस
चनार्थं वभद्रमस्तदाभ्यतामिति वक्तव्ये वाक्ये परीत्य एव
तत्रापि वित्तिवत्समाणां याते हृदि स्थिता वर्धते न स्वीकृ
ता च मह्यतां निशामय प्रवणगोचरी कुरु तच्च तद्दृष्टार्थं
शुभमलङ्काराण्यत्स्यापितं तच्च निशामय दर्शयेति ५१

सहर्षोत्कृष्टनयनः पादौ सङ्ख्यपाणिना द
म्यतामस्तमद्वेते वित्तिसिफलकुरु ५० इ
त्यास्याप्यप्यप्रच्छवर्धयाते हृदि स्थिता मह्य
निशामय चतान्तञ्चालङ्काराण्युभयम् ५१ ईदृ
शेव्यवहारे हि वृद्धाः प्रच्छा इति स्थितिः व्यभि
चारयकल्पनोऽसम्बन्धाः स्वयमृदिताः ५२

एवं वृद्धप्रत्ययोऽसौ स्वात्ममानं मन्त्रिमन्त्राणं च शङ्कायाद
नलक्षणं सूचयति ईदृशे इति ईदृशे गार्हस्थ्यलक्षणे वृद्धा
इति वयोगुणवृद्धाः स्थितिः परस्परगत्याचारः अननु
योगे दोषमाद व्यभिचारयेति स्वयमिति वृद्धाप्रश्नेन कु
दिता इति मनोरथमात्रा पवतेन तत्सिद्धान्तीत्यर्थः ५२

प. सं २५५ इति मन्त्रिव्यवहारसिद्ध्या प्रसन्नचित्तं तं यदसौ वर्तमानासु
तदाह सतमिति सति राजकुमारः तं मन्त्रिवृद्धं परममि
त्युक्ता प्रतिश्रुत्य चन्द्रहासी कुमारो चितो हसः खड्गः स्वीत्या
त्काचिन्मृणाद्यादिविवक्षापचयेयदीतिकोशः गौरादि
त्वाङ्गीषु श्रयचन्द्रहासी चन्द्रवडमनशीलारमणी च इ
चेयमेका चन्द्रहासी प्रथममेव विवादिता न्याच उद्धहासी

सतं परममित्युक्ता प्रविशन्तर्गृहं मुदा निष्कृष्य
चन्द्रहासी स्वां दर्शयित्वा हसद्वचः ५३ शृषणेना
मुनाशचो प्रतीचो सम्मते मम श्रुतित्वं मया वा
क्तीकर्तव्यं स्वकुलोचितं ५४ सप्रमाना एते लो
के यः कुलोचितसत्क्रियां समाप्य कुरुते वासाः कि
याः क्रीडास्पदं हि याः ५५

त्वभिप्रायः स दचशाह सत्तम
वाध्यत्वं ५३ तदेव वचशाह शृषणेनेति यत्त्वयोक्तं तच्चा
लङ्कुराणि निशामयेति तदिदमेवानेन वरणाच्चासेन शचो
प्रतीचो रमणेण मम भार्यात्वेन सम्मते अत्र समर्थेन श्रुति
त्वमिति अवश्यं प्रसासस्तीकेण भाव्यं तच्च मया स्वकुलोचि
तभूमीभर्तृत्वेन सम्पाद्ये ५४ अत्र सायकमाह सप्रमानि
ति सत्क्रियासु शिष्टासदारं भोवा क्रीडास्पदत्वेन वास्यक्रिया
णं शेषित्वं सचितं ५५

भाविकालेपितं संस्कृतं थियं सम्पादयितुमुपदिशति थार्यं
वेति हृदि थार्यं काले काले नु सन्यायववर्तयामित्याशयः
न च वृद्धस्य मन्त्रिपदास्यतस्य च मेकयमयमुपदेशको भवेदि
ति संभावामित्याह मनीषिण इति श्रुतिनियतिर्वेदाः प्रच्छाद
ति परंतु वृद्धिमतो बुद्धिरेव सर्वत्र प्रमाणमिति मनीषिण इति
श्रुतिं ५६ उक्तार्थमेव समर्थयति यद्वच इति सारवडम

थार्यं च महचस्ते यद्विधीमन्मनीषिणः अन
येत्यापि वक्तारंगणग्रहणालोच्यः ५६ यद्व
चः सारवत्पथ्यं भरतममयायति विडम्भातडपा
देयं वक्तारमनपेक्षद ५७ वालादपि हितं ग्रा
ह्यं पक्षात्पथमदेर्मणिः इत्याह विवृथा लोके
स्वीरत्नमकुलादपि ५८ ॥

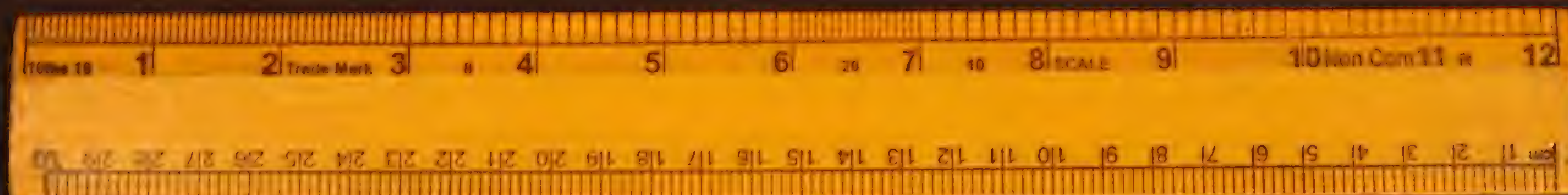
फलावहं पथ्यं कालान्तरहितं भरतमे विमर्दसहम श्रया
यति उन्नरोत्तरगणावहं विद्वानत्रनीत्यपजीवीविवर्तितः
देति सर्वप्रसिद्धिमत्रोत्तयति ५९ अत्रैव दोषकेन समर्थ
यति वालादपीति शास्यमिति प्रकृताप्रकृतसम्बन्धकम्
तत्र वालादपि हितं शास्यमिति प्रकृतं अन्यत्सर्वमप्रकृतम् ५८

य-सं
२५८
अत्रैवमूलमाह यावदिति आशाकामनासेवाभीष्टानां
तावत्पीडकत्वाद्विषंतच्चरुत्स्यत्वात्सर्वविहायप्रतीकारार्ह
मितियावद्ददस्तत्रोद्भियतेतावदाद्यवस्तुनीष्टेपिकाचिन्ता
हृदिहिसंस्थेसर्वसौस्थायतस्मिंस्त्वसंस्थेकिंवाद्यैरितिभावः
यत्पुनरुक्तंजनाननदरीगुणैपिथानंकिञ्चिदाचरेति तत्रा
ह यावदिति यदिचावस्तपिलोकेसमारोप्यतेतथापिनतेन

किञ्चिदित्याह अदृष्टाविति दृष्टं चेदं हेताभासानां वादवेत्यायां हेतकार्याः साधनत्वमिति अवस्थात्मादिनीयं हि सर्वथेति यदुक्तं तत्रोत्तरयति चित्तेति यथावामास्तद्वृष्टिर्येन पङ्के जायेत परं त्वयं विकारो वशं भावीत्यत्राह चित्तेति तवाह त इति दृष्टपरमवरस्याहतशब्देण स्वीकृतोऽयमभिचारीति सोल्लङ्घनं विवेकिनां पुराणश्रमावेकोमुखा मुनिर्वात्मीकिस्तेन मार्जितः शोधितः तदप्यदेशेनेत्यर्थः ५१ ॥

असमाप्तजिगोषस्यस्त्रीचिन्ताकामनस्विनः
अनाकस्यजगत्सर्वेनोसन्ध्यांभजतेरविः ९३
इत्थंनयानुगंमारंविमर्दसहमस्यसः पीत्वाव
क्षोर्त्तमृदितः पादौजगद्भृपतेः स्वस्यास्मिहृ
तकृत्यास्मिहृत्तिरामात्पिकीमम प्राप्यतांशेष्य
भोत्यद्यजीवभद्राःक्रियाःऊरु ९३

ज्ञातेराजते इति भावः ९३ इत्यमिति स इति मन्त्रिप्रवरः
पीतेति ग्रन्थतमिवत्तमिवास्वच इति धनितं भूयते इति
ज्ञातो धने वा सो भूयति इति सूचनार्थं ज्ञातं श्वेतीत्कषस्त्वयी
तामात्पिकीममवृत्तिरप्यश्वेभ्यः शोभत इति स्वस्यः कृतकृ
त्यश्चामि ९३

य. सं ३५३
 ३तीतिस्मयमानश्चित्रीयमाणः कोनुशास्तीतिअनुशासनं
 नामभाग्यचरितोत्रेजनास्वभावसिद्धेचतस्मिन्किमनुशास
 नेनकृत्यमिति ९४ भाग्यमेवसर्वमितिनिश्चाययति स
 त्पमिति याःसोनियतिर्लोकेनृपाग्रमात्याअयेणराज्यं
 वन्तीतिसानियतिरेवववहारोयंभीमद्विर्ववस्थापितः प

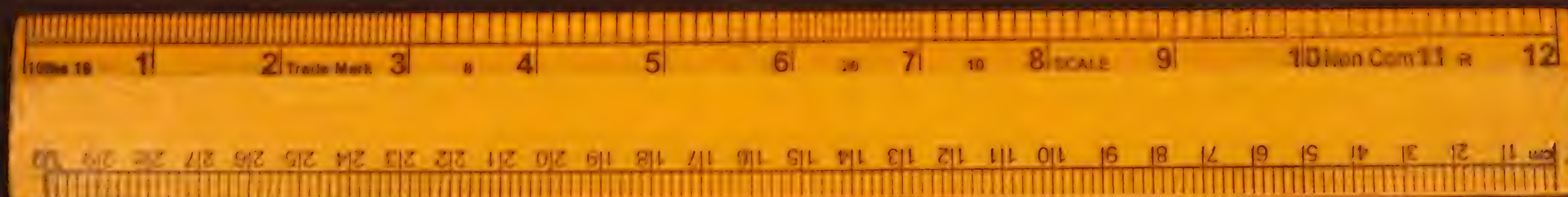
इत्याभाष्याथहृदयेस्मयमानोवाचिन्तयत
 कोनुशास्तिमहाभाग्यमुदात्तचरितंप्रभुम् ९४
 सत्यनियतिरेवासौयदमात्यानृपाश्रिताः नामा
 त्याश्रयितोभूयाभाग्यफलतिमन्त्रिणाम् ९५

३मार्थस्तनृपानतदाअयेणराज्यंऊर्वन्तिस्वोजस्फूर्तिरे
 वामोष्मामियमित्यर्थः यदिचेत्येतत्किमितिनेतानृच्छन्ति
 तेभ्यश्चतेफलभागिबोभवन्तीतिचेन्नशर भाग्यफलतीति
 मन्त्रिणभाग्येनैवेयंश्रान्तिरित्यर्थः ९५ ॥

इत्थं सत्यपथाश्रितोनयपदवीनिराशेराजाशीर्हारेणेवस्वहृ
 तिमार्गसमानग्राह वर्धतामिति इयंचिन्ता भूषणेनामुनाश
 वीप्रतीक्षासम्भतेममेति भाग्यंशचीनंकर्मफलं श्रायतिस्तत्स
 मुचितार्जयिष्यमाणशेभनकर्मफलं मुनिमतमनुवादश्वे
 माश्रुतेति सत्यमिति ९६ निष्कृष्यचन्द्रहामीस्वामिति तद
 वाप्यनुवादश्वेमनुमते सत्यमिति श्रेववधःशान्तकालो

वर्धतांवास्पचिन्तेयंमहाभाग्याश्रुभायतिः सत्यं
 सदीजजातानांमतिरायतिशेभिनी ९६ सत्यंना
 यत्साधनंपूर्वधावरणदेतवे रातांसत्रीतिजुष्टा
 नांविनामंचन्द्रहामिकां ९७ ग्राहश्चश्वेभूस्ते
 नाश्रिष्टकचकचायिता स्यःश्रुतेजनमुक्तालीप्रे
 धितोयेनतांप्रति ९८ ॥

हाहाप्रमृमितिहस्तस्यपरमर्शः ९७ उत्कार्येसंवादयति
 ग्राहश्चेति कचकचायितेति पायितपानत्वद्रुधारेत्कात्
 तमेवसादृश्यान्मक्तालीदारवलीयेनश्वधुंप्रतिवरणमु
 श्रेषितातेनासौश्रिष्टतेइतिनापितश्रिष्टेवेत्याहः श्वे
 प्रवीररमोलासविकमितान्नरतायत्यहाहुनेकवेर्गुणाय
 व नदिदृष्टमावत्यत्रायांकरणश्रमोमनागपिजायतेइ
 त्थाशयः ९८

प. सं ३५
 ३५ वरुणमुद्रया शर्वभूशति संभावं कदाचिच्च स्वये वरादौ प
 लब्धव्यं शर्ववश्वरुणं लोके दृश्यते इति तया तेन समर्थयति प्र
 महेति प्रमहेति तीव्रतया रासे वनेन सर्वसमत्तं तान् सर्वान्
 नाटयस्वीकरणसूचकं दृष्टं दिशो गतैर्वीरैः त्वं प्रशूय प्रथ
 मं चुम्बिता कदापि निवर्त्यते इति मथुरा मृतमित्या युक्तं यथ
 वायो भिमं वयो दुं प्रवृत्तोरि प्रसन्धित त्वं यथा मृतं मथुरा मृ
 त इति मथुरा मृतमिव मुदा ॥ दरेण प्रथमं चुम्ब्यते आदीयते

प्रसह्यस्वीकृता तेन शर्वभूमि मथुरा मृतं त्वं यथा मृ
 त्वेन प्रथमं चुम्ब्यते मुदा ५५ कचकचायित त्वं
 भुजङ्गमो ह्यण विधानलती दण्डा शिखान्तरे समु
 पदाय धृतिं वरवीर्य भाग्य इह सम्मुखमेति सभाग्य

नत दृष्ट्वा पर्यावर्त भाक ७० ते ते नैव स्वीकृतेति शास्त्रे
 त्वनेन सम्बन्धः इति न शर्वकालविधिः ५५ त्वं यथा मृतं
 चुम्बनमेवानेकधा विष्टो गति कचकचायितेत्यादि पायि
 तपान्तेन कचकचायितो देदोषमानतेजः प्रज्ज प्रसरो यो
 सो त्वं वरुणमुद्रया शर्वभूशति संभावं कदाचिच्च स्वये वरादौ प
 लब्धव्यं शर्ववश्वरुणं लोके दृश्यते इति तया तेन समर्थयति प्र
 महेति प्रमहेति तीव्रतया रासे वनेन सर्वसमत्तं तान् सर्वान्
 नाटयस्वीकरणसूचकं दृष्टं दिशो गतैर्वीरैः त्वं प्रशूय प्रथ
 मं चुम्बिता कदापि निवर्त्यते इति मथुरा मृतमित्या युक्तं यथ
 वायो भिमं वयो दुं प्रवृत्तोरि प्रसन्धित त्वं यथा मृतं मथुरा मृ
 त इति मथुरा मृतमिव मुदा ॥ दरेण प्रथमं चुम्ब्यते आदीयते

प्रतिकटोरिति कृपाणपवाकृतिसाम्पेन भुजङ्गमीतीव विषा
 स्फालनादशमायातस्यात्पाननाद्वा हेतयो ज्वालाच्छदाः बला
 तिरुद्धन्यासेन नृपति हृदादिति मन्त्रादिशक्त्या प्रतिपक्षेण
 तिरुद्धगतागतप्रसरापि मुदेति प्रीत्यति शयेन जयमाजयतस्मीः
 अत्र च सामं बोध्यं यथा कश्चिद्वेत्ति तवीरचर्याः न निर्नुद्धापि
 प्रीत्या प्रीडादिकं विहाय बलादायाति तये यमपीति ५५ अति
 विभीषणेति सहारकारितादणभ्रमेः कालनिशाथवसान

प्रतिकटोरकृपाणभुजङ्गमीविषकृषाणमहेत्त्व
 एहेतिभिः य इदवनातितस्य भुजान्तरं समुपया
 तिरुद्धा जयमा मुदा ५५ अतिविभीषणकालनिशा
 नदीविलसितानि मुदे हय ईतते जयमा वरवीरकृ
 तोत्सवातमनुनिस्त्रपमाश्च विधावति ५२ ॥

मिति साथवसानिकात्वा गोणी लक्षणं सैव नदीवीर्यश
 तिनं हर्षदेतकता तस्या आति विभीषणत्वं कातरापेक्षया
 तस्या विलसितानि उच्छालनामात्रेण वपरप्राणहरणलत
 णानियोमदावीरहरणरङ्गभूमौ मुदा प्रसन्नचित्ततेनेतते
 यथा कश्चित्पक्षक उदासीनो निर्भयस्तथा व्यवहरति तम
 नुजयमाशोचं विधावति यतो मो वरवीरकृतोत्सवा अत
 एव निस्त्रपनायिकार्यः स्फुट इति समासोक्तिरयमलङ्कारः

प. सं
२८५

अतिदेतीति प्रथमविशेषणेनोक्तसत्रमिच्छतेनटस्यसगमा
वोवर्णितः द्वितीयविशेषणेनचपरिन्नरात्ताच्छ्रुतिप्रसराभा
वः तथाचयोधृतिशालीमखभानुकलयतिदशयतियेनत
मोनिगरणेग्रन्थधनितिरस्कारेचजातेजातप्रसरणदिका
टेषुपलायमानेष्वास्थानिवभातिसपषजयश्रियः प्रियः स्या
त ॥ समन्तादिति निशीथेति त्वरेः क्षमायासावेवीत
स्याउयत्रहृच्छेनोवहृत्तरेरेणोवः सपवसर्वतयावराण

अतिदेतिभरोलसत्रमिसेभटसिंदधुनिपरितान्तरा
ले शारङ्गमुख्यग्राम्यभानुकलयतेषजयश्रियः
प्रियः स्यात ॥ समन्तात्क्षमाग्रवरगनेन्नाञ्चव
टनारथोचशेच्छाएधुनिवधिरिताशाम्यऊदरे त्वरे
क्षमायुयदहृत्तरेरेणोवतमसानिशीथेयोधा
नक्तमनविजयश्रीविसरति ॥ ५४ ॥

कारितान्तमस्तेननिशीथेर्धरात्रेजातेतिशेषः सचवयि
रितदिगन्तरातोपिजनकोलाहलशान्त्ताभवति अत्रच
समन्तात्सिंदधुन्यादिनातत्सिदिः तत्रसर्वेषुसप्तशेषेषु
धृतिनिधिरथानोसर्वतितचित्तमचलस्वीकृत्यविजयश्रीः
सर्वतोहीनाविसरति प्रसिद्धेचेदृशेसमयेयः कश्चिदुतधृति
स्तमन्नेवकाचित्सर्वतोविच्छिन्नाविसरतीति ॥ ५४ ॥

हृत्तरेति हरितोदिशः अल्पसत्ताअधीराः तेषांश्रुत्यनोयेस्थि
सङ्कासासपलायनेनकान्दिशीकतादितस्ततोनिपतनैरीस्थि
भङ्गलेषांसरन्धताहायुधुरणेनोद्धतायेरवास्तेषामाकलनेनो
युक्तसन्नेवरीकृतयेर्येस्मिन्मास्वतो नन्दनेयमेदंष्टाकरालैर्नि
जपरिवारसचिवभटैः सहायातियोहृष्टचेताइहयुद्धभूमौकी
उत्तसपवेकोसहायोमुख्यश्रयस्याजयतक्ष्माः पात्रम् यम

हृत्तरेच्छाएकोलाहलभरितहरिच्छिद्रभीताल्पस
वत्रुत्क्राशस्थिसङ्काद्धतमधुरवाकर्णनोयुक्तस
ते साकंदंष्टाकरालैर्निजसचिवभटैर्नन्दनेमास्वतो
स्मिन्नायातेहृष्टचेतायइहविहरतेपात्रमस्याः सपकः
॥ इतियावीरपुत्राणांश्चाद्यागतिरयानुगा ता
मसावाश्रितः सत्यंभाग्यतमतिनस्तगाम ॥ ५५ ॥

प्रीतिजनकतादस्थिजोदनरवानामधुरत्वं अयमर्थः यः
कश्चिज्ज्ञस्वन्नन्दनेचिरकालमिदमनोरथनिःशेषीकर्तमा
तमपिस्वयंधीरत्वादिसमीकरोतितेयमादयिवलिनंमत्ताज
यतस्वीर्ह्येणावृणतेइति ॥ इत्येवदतोचितेनयमार्गेण
मात्मानंतोषयित्वाप्रकृतेयोजयति इतियाइति अयोउक्त
तदेवमनश्ति एतदधीनयोगक्षेमाणम् ॥ ५५ ॥

य. सं. २७० इत्यमिति शयेण स्वभावस्य मयि वस्तु संस्कारेण भवेति इति
युक्तमेव सत्त्वद्वये इति ॥ भृगुविज्ञापनरीति प्रस्फुरति
भद्रमिति समाधायेति कर्णश्रवणदानपारितोषिके दत्ताय
ननंसीमानगरम् शकेन्द्रत्वे साधयति यस्मिन्निति मानस्यो
हरेर्भगवतो विष्णोः क्रोडेवत्तस्य तं विना न्यत्र नासीत् यस्मिन्
त्वादहोवालक्ष्मीरासीन्नान्यत्रेत्यर्थः ॥ स्वकीर्तीति श्रुति

इत्यविचिन्त्यमतिमान्मन्त्रसौ सत्त्वद्वये प्रगत
नौकया तस्य प्रवोययतमादरम् ॥ भद्रतेस्तम
द्वाराजसदास्तमतिरीदृशी क्षणेभ्युतो समाधायव
र्णमानां कथां शृणु ॥ ७० ॥ श्रुद्वा ज्ञा शकेन्द्रात्प्र
शंसकपत्रने यस्मिन्नाहोपेमान्यत्र नासीत् क्रोडे वि
नाहरेः ॥ स्वकीर्तिवैजयन्ती स प्रोत्थाप्य प्राकरा
यता मानसे सन्देहस्य वत्सा तदनुसारिणी ८०

माहात्म्या व्यापकत्वात्कीर्तयेन्नयन्यादपः तामसौ प्राकरा
यता प्राच्याग्रारभ्य पश्चिमाशाययन्ने प्रोत्थाप्यायति शान्ति
नीकृता तदनुसारिणी अस्म्यवत्सा मानसे सन्देहे प्राकरा
यता कीर्तिवदधेन स्ववशे प्राच्याः पश्चिमान्ने करोमीति
सञ्चक्रुपे इत्यर्थः ८० ॥

सन्ध्यायेति इदं च सन्धाने कविप्रसिद्धोत्तरविकल्पस्य वक्ष्य
माणत्वात् तदितो लक्षणैरनुमितः मनागिति विन्नामग्र इत्य
नेन सम्वदः सचिवैरिति पूर्वोत्तरार्थसम्वदः अशक्तत्वेति व
क्तव्य इति हेतुविशेषणम् ८५ एतदेव समर्थयति कोहीति
चकीर्त्यः कोपिनमिति त्रिष्वपि सम्वध्यते यद्येव तदनर्थप
दसमापते जगच्च नष्टप्रायस्यादित्यत आह मन्त्रशक्तिमिति

सन्ध्यायाय परं विन्नामग्रसौ ललितो मनाक स
चिवैः कारणं प्रष्टुं न शकेति बलोद्धतः ८५ कोहिरा
ज्ञानमनलं चक्रिणं वापि कोपिनम् सम्मुखं स्या
तमुद्यच्छेन्मन्त्रशक्तिं विना बुधः ८५ विचित्रेस्मि
न्विचित्रास्त इति कर्तव्यता कृताः बभूवुर्हृदये ह
त्रे करणानां कृतः सावे ८३

मन्त्रशक्तैव त्रययते सम्मुखं गन्ते प्राकरा इति न काचिदनर्था
शङ्केति भावः मन्त्रावेदभेदः गुप्तिवादश्च त्रयाणां चामीमां
परस्परपमानोपमेयभावो बोध्यः ८५ आख्यानुप्राणत्वेन
तदनुसारिणामाह विचित्र इति विचित्रे विन्ना कृलचित्रे तत्र
ति सचिव परामर्शः अत्रार्थान्तरस्यासंस्थायनेन दृष्टान्तः स
त्येति रुदयं मनः करणानि इन्द्रियाणि ८३ ॥

य. सं.
२३१

मन्त्रविनेति मन्त्रशक्तेरवकाशेददाति अरुस्तातलोतिमवा
तमन्त्रशक्त्यभिज्ञत्वम् चेष्टितं वा हेतुम् ८६ तत्र मन्त्रम
न्त्रशक्तेर्गौरवं प्रतिपादयति किं नामेति नतत्किमपि रहस्यव
स्तयत्र योराधृतयिः सवलन्ति अतिगूढमपि योराः समस्तय
नीत्यर्थः अत्र हेतुः परोक्षेति अत्र यथा योराधीरभेदो न शेषदि
तिभावः योराणामपि विशेषमाह तत्रापीति अयंभावः सन्ने

अरुस्तातलिनामायमन्त्रमुखास्पचेष्टितम् आ
लक्ष्यसम्मावीभूयविनीतमिदमत्र वीत ८७ किं
नामगूढयोराणामपरोक्षतत्त्वादिभ्योः तत्रापि म
न्त्रिपदवीरूढः सार्थान्वयोदियः ८८ महात्म
न्त्रिजिगोषासौशेभतेनितरांतव वेलेयं साधु
सद्भाग्यकल्पवृत्तफलर्द्धये ८९ ॥

वाच्येपि योरायेदोर्विषयदग्थागृहेष्वेव श्रव्यन्तीति भाग्यनु
गृहीतयोशातिनामेवायं सर्गशक्तिमन्त्रिपदवीरूढ इत्युक्ते
सार्थान्वय इति पूर्वमेवेतन्नामोन्वयतासाधिता जातेरि
तानुवृणोणेवाह महात्मन्त्रिति नितरामित्युक्तेसाधयति
वेलेयमिति अत्रेयं वेलायात्वद्भाग्यकल्पवृत्तफलर्द्धि
भिः साफल्यं वर्धयतीत्यर्थः ८९ ॥ ३३ ॥

अनुमितं चेष्टां देवसद्भावसम्भावनयोपोहलयति देवेति दे
वंप्राचीनं सत्कर्म चेष्टायुनातनयोरुषम् यस्मिन्तीति अतिश
येन फलति समृद्धिर्देवशक्त्याम् अत्र प्रकृतार्थसिद्धयेर्या
तस्यासः देवमिति ९० उभयायोनासिद्धिरिति साधयति दृष्टं
तदर्थेनेन यथेति एकेन द्वितीयेन च क्रेण विना तथा एके
न विना नृणामपि न गतिः गतिर्गमनं व्यवहारवर्तनेन च ९१ य

देवानुसारिणी चेष्टापस्फुलीति समृद्धिभिः देवं प्र
रुषकारश्चेतः सिद्धिर्मात्मनां ९२ यथायस्य
न गतिश्चक्रेणैकेन जायते विनेकेन तथानृणां न
सिद्धिर्जातजायते ९३ यथा च पक्षिणां योमिगतिः
पञ्चगुणानुगा तथानृणां गतिः सम्यग्देवयोरुषयो
गतः ९४ सदयातेयनियतिः पौरुषं च वतोक्तं
विजयस्वमहाराजवेलेयं जयसाधनी ९०

स्वस्थदृष्टान्तेन जडत्वेदेतं व्यभिचारिणमिव कल्पयेत्तदाप
त्तिदृष्टान्तः श्रुतामित्याह यथाचेति पञ्चपत्तः ९५ इत्युभ
यंगतिसाधनं व्यवस्थाप्य तत्सद्भावं तावदाह सदयेति नियति
देवं तस्य सभावसिद्धतात्सत्वं साधयामिति तदाह सदयेति स
त्त्वानुक्तं यदि वाय एवानुक्तं न शक्तिस्तदा सत्त्वसद्भावः ९६

य. सं.
३३३

सदयनियतिवलोक्तदोषैरुवाचोभयसाधनसद्भावादिन
यस्वेत्युक्तम् तन्नियतेः परोक्षत्वादनुमानायेति तावतो
रुषस्यवलोक्तदत्तत्वायकतया समस्तयति सामग्रीति स
मग्राणोभावः सामग्रीतस्याश्चष्टाण्यन्वयाद्वादिभरितत्वं ह
स्त्यश्चरयपादात्तं सेनाङ्गं स्याच्चतष्टयमित्यनेन सेनाङ्ग-पर
णम् २१ जङ्गमसम्यक्तिप्रयोज्यप्रयोजकभेदेन द्विविधाम्

सामग्रीसम्यदाष्टाण्यहस्त्यश्चरयलक्षणा योद्धा
रस्तादृशावीराः क्षणाद्येष्टयिवीजितः २१ को
शसम्यच्चविप्रतादण्डसम्यक्तिरुर्जिता निर्भयं
चाथियत्तेक्षणं कुरुमहीपते २२ ॥

दिश्यायस्यावरसम्यक्तिमपि मूर्तामूर्तभेदेन द्विविधामुहे
शयितमुपक्रमते कोशेति विप्रलम्भाश्चरवसानावधि
सततव्ययेपि चात्तं बुद्धाभावः दण्डसम्यक्तिः शस्त्रास्त्रादिस
म्यत् तस्याश्चोर्जितत्वं परममप्रदायित्वमिति मूर्तास्यात्
रसम्यक्तिः अथामूर्तामाह निर्भयमिति दैवान्तरित्तमो
मोपद्रव्यहितं शत्रुभोमहीपतेक्षणमत्सवं कुरुक्षणाकर
णोनतदातारं प्रसादयेति भावः २३ ॥

इदानीं प्रयोज्यप्रयोजकभेदेन जङ्गमसम्यक्तेर्द्विविधेन तत्र
प्रयोजकसम्यक्तेस्तत्तात्त्वाधीनत्वेत्यपि प्रयोज्या इवामी अपि
तावन्न इति प्रसन्नयति सेन्या इति परस्तिनहरे बद्धकक्षा
इति नोपविष्टा उद्यतदेहा इत्यर्थः अथवा हरमपि थावित्वा ल
क्षणात्तनमतय इत्यर्थः प्रकोष्ठावड्याण्यः हस्तबद्धा इत्य

सेन्याः परो बद्धकक्षाः प्रकोष्ठावड्याण्यः आ
श्रिष्ठाकाद्याश्रिभिर्गोलयन्त्रकथारिणः २३
ईलीकरस्तथा केचिजानकाश्च परे पुनः भूचल
तां प्रतीक्षन्ते शक्रस्यैव मरुहणाः २४ ॥

र्थः अथवा ~~जङ्गम~~ समीप लक्षणात्तमज्ञा इत्यर्थः गोल
क्षणाशसंगोलयन्त्रतदेवात्पमेकमनुष्णगोलयन्त्रकमि
त्यर्थः शस्त्रसम्यक्तिमत्कास्त्रसम्यक्तिमाह ईलीत्यादि प्र
तीक्षन्ते प्रतिपालयन्ति शक्रस्यैव मरुहणा इत्यनेन दैवसम्य
क्तित्वममीषां सूचितं तेन च स्वस्वामिकायार्थं प्राणदानमपि ध
नितं २४

प. सं.
२०३

इत्येप्रत्यक्षसम्पदं पौरुषलक्षणं प्रदर्शयति नमूलभूतं सदा
यनियतिलक्षणं परोक्षसम्पदमनुमापयति पञ्चदशयति
अयं प्रत्यक्षदर्शितः सम्पदस्तथावदमूलोऽहं संस्थानाय
योऽपि कल्याणपवनसदृशः परमदेहिने न चालयिते श
क्य इति सम्भावते हृत्तचपत्रादिसम्पदाभावमिति तासु हि श
ति पञ्चेत्यादि पञ्चाणि वादनानि तायेव पञ्चाणि च्छेदास्ते
यायस्य ह्यायातयाभावः शाभाच शाखाः कोशादिसम्पद

पञ्चदशो भाग्यपीयूषमिक्तः शाखानन्दः स्कन्धस
म्पदमूर्तिः सम्पदलोबदमूलस्तथायं चान्तेनायं
कल्पवातेर्यथोयैः २५

वशाखास्ताभिर्नन्दः सम्बद्धः स्कन्धाः सैन्यनिवेशस्तपवस
न्यामहाहानितैः कृतासम्पदमूर्तिश्च एतस्य च सर्वस्य मूलं
पीयूषमेकः सचादृष्टो नृमानैकगम्यायथादृष्टस्तथा सदा
यनियतिरदृष्टापि चात्र नृमानगम्यायाह भाग्यपीयूषमि
क्त इति तथा च प्रयोगः अयं सम्पदलोभाग्यपीयूषमिक्तः स
र्वतः पञ्चदशादिमत्वात् यदेवं तदेवं यथा पूर्वसगरादि रा
जर्षिसम्पदः यत्रैवं तदेवं यथा यथा पूर्वदृष्टराजसम्पद
तस्यादि २५

प्रायेण सहेयै करसिकाः सक्रमरमतय इति सङ्ख्यापिरच
यति प्रभाव इति प्रभावः कोशदण्डसम्पत् माहात्म्यचतुरङ्गस
म्पत् गेदर्यसम्पच्च पुनरपि पूर्वव्यायेन सङ्ख्यापि भूतेवेति
भूत्यादासी सायथान्धारिराजप्रतीक्षादेहली शान्त्यसमी
पे सोयमास्ते तथेयमपि दाण्डसम्पत्तिरित्यपलक्षणमुक्तं संप
दम् २६ प्रायेण सहेयै नापि वरुदितेन महात्मानो विमनीभ
वन्तीति शसङ्गिकमुपसंहरति वरुक्तेति एतद्भाग्यमन्य

प्रभावस्तेव डकट्या महात्मन्माहात्म्येते सर्वतो
दिग्विसारि भूतेवास्ते त्वत्पतीक्षा परासौ दाण्डस
म्पदेहली शान्त्यशरात् २६ वरुत्पाले स्वस्ति ते भा
ग्यमेतन्मूर्ध्नि स्थितं सत्किरीटच्छेनेन कलामयी मे
यस्य नो भान्ति साम्ये तत्साहाय्यात् सर्वथेति पुराजन् २७

शान्तमानैकविषयमपि तव सत्किरीटव्याजेन मूर्ध्नि स्थितं
प्रत्यक्षमिव भासते तस्य ता मेतावत्सम्पदं न मपि राज्या
उत्प्रेक्षिते रवपरमार्थतस्ते तत्रापि भवद्भाग्यकिरीटानुजीवि
तस्याह कनामिति घोडशाभागः कलायतश्च फलितमाह
तत्साहाय्यादिति सर्वथेति सर्वशङ्काप्रहाणेनोत्पत्तेर्भव य
तत्साहाय्यमेवोक्तं सम्पदोदयेति तत्साहाय्यादित्याशयः राज
प्रिति विराजमान २८

प. सं.
३३४

तलं ऊरुमदीयते इति तलवेलायां प्राप्ताया मपि चिन्ता मत्रो
मना गितिय उक्तं तच्छ्रुति इतीति सर्वत इति स्वपरायेत्तया
दयेनुमिनोमिकतनाचिन्ता १८ सर्वयेति यथा स्वच्छपो
षमण्डले वन्दं कालिका परमार्थतो न निरुद्धि प्रेक्षकाणां परं
भाति निरुद्धमण्डलो साविति तथा मास्त परमार्थतस्तु वाचि

इति सर्वत एवाद्दो कल्याण समुपस्थिते लक्षये
कलनाकाचिदान्तरात्मा उपस्थिता १८ सर्व
या स्वच्छपीयूषमण्डले कालिके वते निरुद्धे
दये चिन्ता किमेतत्कथय प्रभो १९ सदा प्र
काशमानन्ते चित्रं किमिति विह्वलम् कारणा
सम्भवे कार्योत्पत्तिर्जातर्न दृश्यते १० ॥

नापरंतस्माभिरोप्यते इति हृदयविशेषणं च स्वच्छपोष
मण्डलमिति योज्यम् १९ प्रनश्च सदेति प्रकाशमानमि
ति प्रकाशे हि समन्ताद्भासमाने कृतस्तमस्कृत्य चिन्ता वस
र इति किमिति हेतु प्रश्नः अत्र हेतु समर्थनम् कारणेति चि
न्ता कारणं सम्प्रदायः साचत्वायि सर्वथा कृतप्रकारा १०

अनेकथात्वाच्चित्रद्वितीनां परागे चरताच्च राजहृदयस्य च वि
तलनादस्त्वस्मदज्ञानं तथाप्यनौचित्यमाह अस्तुवेति कि
ञ्चिदिति अस्मदज्ञानं इयमौचित्येन तव शोभते इति शेषः अत्र
हेतुः अर्ह्येति अर्ह्यगिरिः वाते वातिसतिययुभौ गिरित
वृक्षौ तदानयोः कोभेदः गिरिश्च लवत्स्थिर इति स्थिते प
मानत्वेन तरुस्तद्वत्त्वकम्यते इत्यादौ कस्योपमानत्वेन च कि

अस्तु वाकारां किञ्चित् तयापि न तवौचित्यं इयं
वाते हार्थतर्वाः कोभेदो ययुभौ चतौ ११ हर्षको
यादिसम्प्राप्तौ ये स्वभावम्यता जनाः न ते षाल
द्वेने कश्चिच्छक्तोस्ति बलशालिनाम् १२ ॥

मिति वातौ ११ अचलानां माहात्म्यमाह हर्षेति हर्षको
भावतरे हेतुपतलनां हर्षको यदेतवस्तु सम्प्राप्तौ ये जनाः
स्वभावम्यता ने हर्षको यकृतं विकारं भजन्ते ते वामुन्मूलि
तान्तरिष्णुणां वसुशालिनां लङ्घने उपर्याक्रमणेन कश्चि
दपिशक्तः यजान्तरशत्रुजयः तत्रैव कथा वासुशत्रुजये
ति भावः १२

य. सं.
२०५

निषेधेति षोडशाने इत्यस्य रूपम् स्मृतेति चिन्तितमर्थमेष
कृत्वा समादये समाधानं च केचनैव विनयः सर्वथा रदस्योप
देशात्रमिति स्मारयति गृह्यमिति किमस्ति तत्र किञ्चिद्
हस्यवस्तु स्तियदि नयानतेन प्रकाशते सर्वमेव तत्संमुखे
प्रकाशमेवेत्यर्थः १३ समाधानवचनान्न सत्यमिति म
तिमतानयनवद्वर्द्धित्वा चत्तर्न प्रनश्चर्मचर्ममयंचत्त

निषेधमन्त्रित्वात् सवाक्यं सशकाधिपः स्मृ
त्वासमादये गृह्यं किमस्ति विनमातने १३ स
त्यमुक्तं तया सर्वमस्ति नयगामिनी नयोमति
मतां चत्तर्न चत्तर्मा मीरितम् १४ श्रूयतां
नयचत्तर्न चिन्ताया क्रलतापदम् ययेहनस
खिलपेयतत्साख्यत्सदोदितम् १५ ॥

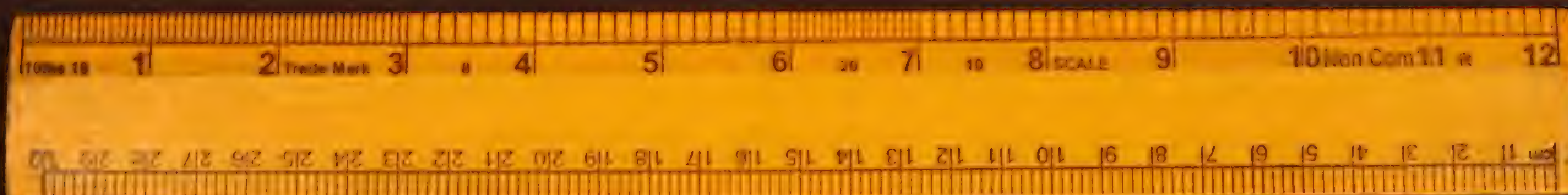
अद्वयीरितमश्रुतिद्वस्वदर्शित्वात् १४ भोर्नयचत्तः श्रूय
तां श्रवणद्वारेण समवधार्यतामव्याक्रनतापदं चिन्ता यत्त
या लक्षितं तच्छ्रूयतां यथा विनयादं नैदिकं साख्यं नपेय्याक
तान्तरत्वात् नयपरमार्थतश्चिदृशीत्याह तदिति ययेत्यनुवृत्तः
यथा च तत्साख्यं लपेयत्साख्यं सदोदितं त्रिकानानवच्छिन्नं सा
तादृशी चिन्ता यस्यास्तत्साख्यं सदोदितं स्यात् १५

तामेव चिन्तां स्वपतो दर्शयति येयमिति भूयति त्वाद्भवस्य
लीति सामान्योद्दिष्टाभिभूतिरेव बोध्या कियन्मिनेति सर्वाणा
लोच्यमाना कोटियोजनपरिमिते तनयानुपपत्त्या किंसिद्येत् १६
पुनरपि परिमिततां साधयति अतीवेति भवमथ्येति प्रण
प्रणतउभयफलभूतत्रिलोकीमथ्ये श्यं भूलक्षणा मृद्भो

१६

येयं भवस्य लोसर्वासादिवारिमहोरुहा कियन्मि
नेयमनया किंसिद्येदण्डपया १६ अतीव
सङ्कुचद्वयाभवमथ्ये जलोम्भिता मृद्भोलिके
यमनया किंसिद्येदण्डपया १७ अतीव सङ्कु
चद्वयाजलस्य लज्जोम्भिता दावसर्पकृतावा
सा किंसिद्येदण्डपया १८ ॥

लिकाजलेनोम्भिता दृष्टितातीव सङ्कुचद्वयातो नयाण्ड
पया किंसिद्येत् १७ विचारभरगतचित्तवृत्तितात्पूर्वापरा
ननु सन्धानेनातीव सङ्कुचद्वयेति पुनरुक्तिर्न विरोधावहा
कृतावृत्ताः न च परिमिततेनोपेक्ष्य स्वपयायावदनयावह
तेनापीत्याह दावेति दावोवनाग्निः १८ ॥

य. सं. २३६
अथान्तरिति पतितमेवोत्पादिताशङ्का अज्ञेयामिः समुद्र
जलेखामिः कृतदीपाङ्का यवनोदतावातवेष्टयेवतिष्ठन्ती
अतएवक्षणास्तत्रेव अत्यः कन्दुकः कन्दुकोसापिपतित
मेवस्तत्रा लेखामिः कृतदीपाङ्का यवनोदताव विण्वतिष्ठ
मानालक्ष्यते इति १५ इत्यंस्वविचारचर्यापरानप्याश्राव
यितं प्रक्रमते आलोचयामिति सङ्कटासम्बाधवती सप्तम

अथान्तरेषाञ्जेषामिः कृतदीपाङ्का यवनोदता कन्द
कोवक्षणास्तत्रानया किमत्ररूपया १५ आ
लोचयामिः कृतदीपाङ्का यवनोदता कन्द
कोवक्षणास्तत्रानया किमत्ररूपया १५ आ
लोचयामिः कृतदीपाङ्का यवनोदता कन्द
कोवक्षणास्तत्रानया किमत्ररूपया १५ आ

मिकारुधाधोष्टरादिसप्तभूमिकारचनावतीगतागतक
तस्थितेराविर्भावतिरोभावविहितास्थानस्यसार्थस्यजीव
सङ्कस्य परकीयत्वेदृष्टान्तः उपकार्येवेति सापिगतागत
प्रसङ्गकृतस्थितेः सार्थस्यपथिकसङ्कस्यकियत्कालमा
वासभूः सप्तभूमिकेतिमृनाधिकोपलक्षणसङ्कटाचनदि
परकीयावासेकदाविदपि विस्तारेणसत्त्वामिकासंभवतीति
॥०

विज्ञाविशदयति इतीति आलोकाविचार्यउन्नदोपि उन्नट
सामर्थ्योकोपिअत्रेतिपतदर्थलज्जाहरनंसमर्थयति उद्यम
इति ॥ पतदर्थमिति बडकक्षतेसोद्यमते शानन्दाभासे
वनोद्यमोचितीत्याह स्रजोषेति ॥ स्रजोषः कियतेतिचे
त्राह जानीहीति ईदृशोविवेचितस्वरूपा दशशतीसह

इत्यालोकादसमन्नदोषत्रलज्जासमदहे उद्य
मोविदृष्टातत्रयत्रचित्तस्थिरीभवेत् ॥ पतदर्थ
नमेवडकक्षतेसोद्यमते स्रजोषायायकेय
स्मात्प्रयतन्तेमनीषिणः ॥ जानीहिसत्यमिति
मन्मतमेयदीदृशोस्यादशशतीपीदृ तथापि
मेतत्तिरमत्रनास्तिकिमत्फलंस्यादनयानया
पि ॥३॥

समपि दशशतीतिसमादांरदिगः समुद्रदशशतीलक्ष
णायं अनयार्जितयापिकियदिवफलंस्यात्रकिञ्चित्ते
शस्रत्रेणापीत्यर्थः यतस्तत्फलमनयापि परममदत्यतथं
शकारित्वादनयमनचकूलदेवमापयतीति अनयमाभास
मात्रंवा ॥३॥

य.सं १११ निशम्यालोच्य जौदार्येति परमवैराग्यशृङ्खला आप्रकोषादित्य
मात्परीत्यभिनयः मेथानिधित्वमोदरेवैराग्यविशुद्धकवा
यस्य संस्कारकरणात् ॥ परेस्मिता उमति पूर्वस्य पदेशे
दये शीघ्रं गतीति थीमदोतिरिति तथा विदधाति भद्रमिति
यत्किञ्चिदाधिपत्यं शरत्रोपनतमत्वं बद्ध्वा तन्मदत्तौदा
र्यगोभीर्यशालिनां परमवैराग्यवतामोदशमेवाकिञ्चिदप
त्वेन भातीति तत्र महत्त्वं वाह्यस्य दायिकं जौदार्यमान

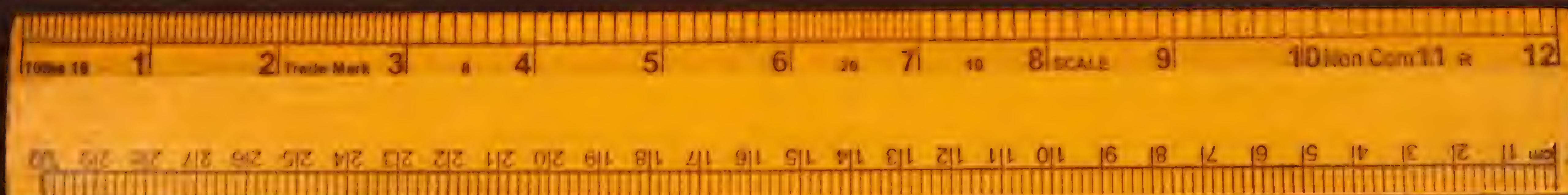
निशम्यौदार्यगाम्भीर्यभरितांगिरमस्यसः आ
प्रकोषाद्भजौबद्धमेथानिधिरुवाचतम् ॥ ४ ॥
द्वंभोगाधिपत्यं यत्किञ्चिदीदृशमेव तत मदत्तौ
दार्यगाम्भीर्यशालिनां भातिथीयन ॥ ५ ॥
विदितवेद्यानां गतिराश्रयकारणम् सचराच
रमण्यतदणमात्रं विभातियत ॥ ६ ॥

रमस्य दायिकं गाम्भीर्यं परानवगाह्यदयत्तम् ॥ ७ ॥
मेतन्निशम्यानुमोदनदोरेण स्वाभिभक्तिप्रदर्शनेन वक्ष्य
र्यमेतदग्रे चर्वितचर्वणान्यायेनाक्तमात्मन्यभिनयति श्रो
इति विदितवेद्यानां नित्या नित्यवस्तुतत्त्वज्ञानवता गतिराश्र
रीकलाश्रयकारणमन्तौकिकानन्दकारणं गतिमेवाह सच
राचरमित्यादि ॥ ८ ॥

हालादेव तद्वचने प्राग्वदाभिनयति कियन्मात्रमिति अत्र स
हृयेण वेद्यभूमिपतितभूतपञ्चकनिर्देशः तथा हि सावित्री
पाष्टीतिभूनिर्देशः अत्रैवाविरत्यनेन जलतत्त्वनिर्देशे प्राया
तिप्रशरणोक्तक्रमद्वैगुणबोधनार्थं जलावृतेति पृथग्निर्देशः
उपलक्षणं चेदमुत्रोत्तरद्वैगुण्यस्य गेजसाविभानेकरणभूते
तत्त्वज्ञाननिर्देशः मरुतास्तुति उपलब्धकवायुनिर्देशः
इत्याधारभूताकाशनिर्देशः यथानास्याकिञ्चिदपत्वंत

कियन्मात्रमियं पृथ्वीसावित्रीपाजलावृता विवि
भात्याजसास्तुत्यामरुताकन्दुकाकृतिः ॥ ९ ॥ व
थतां बुद्धिरनयादिना दिनमियं विभो अनया प्राप्ता
कल्पते यत्र तदमनामयम् ॥ १० ॥

शोयेविवेचयिष्यते तत्राणुत्वमभिनयति कन्दुकाकृतिरि
ति ॥ ११ ॥ इत्यमुक्तानुवादकथने स्वस्मिन्भक्तिप्रदर्शनेन वक्ष्य
माणं वसरदात्तस्वस्मिन्सर्विते प्रथमार्थेनाशिवेदितोयार्थे
नचसारसहितममुपदेशरहस्यमाह वर्धतामिति अनयेति व
या शप्तकल्पप्राप्तमेव परंतस्वाचिताश्रमथर्मपालनमात्रम
पतते इति कल्पप्रत्ययनिर्देशः अनामयं सर्वोपद्रवहरितं ॥ १२ ॥

प.सं
२०८

यिषणेचितामिति स्वस्मिन्नौदत्यपरिहारः अत्र समर्थने य
यावुदीति यडकंसारस्वतस्तोत्रे अथावाचः सर्वः स्वर्गात्परि
णामावधिगुणव्रिति ॥५॥ यिषणेचितोवित्तमिमित्युक्तं प्र
स्तावयति योसाविति अनन्तादेशकालाकारपरिच्छिन्नः
अतएव वाससायनाभावाद्गुणाद्गोडरावेशः अचलस्थिति
निर्विकारः इत्येवास्मिन् सर्वथापरमानन्दमयत्वादभीष्टदः

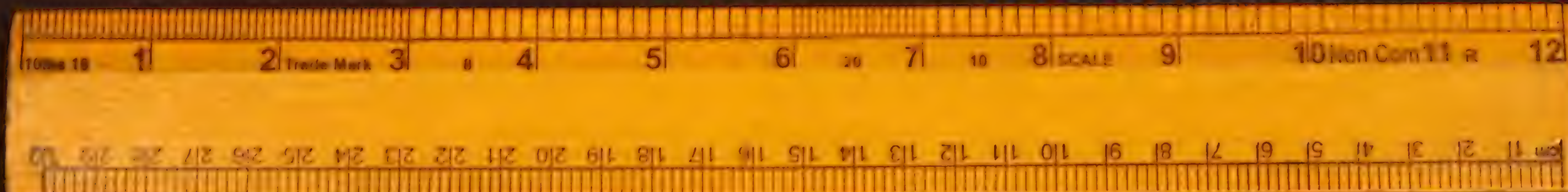
अभयमेतद्वित्तमिं करोमि यिषणेचिताम् यथा
बुद्धिदन्तर्गतं नवाच्यपदवीमियात् ॥५॥ योसा
वनन्ताद्गुणाद्गोचरस्थितिर्भीष्टदः लोकस्तमम्
नासन्धिर्गर्वन्निदिमवाप्समि ॥५॥ ॥

अस्ति चेष्टमेदिकामुष्मिकसायनसायंश्रेयस्तस्यानिष्ठ
तत्तादिष्टतमाभासमात्रेणैव भिन्नप्रयोगः अभितः इष्ट
सभीष्टमिति लोकश्चिन्तायापचारिको निर्देशः ततो
कममुनाप्रत्यक्षेणलोकेन सन्धिपरस्परदृष्टयन्तिर्गर्वन्नि
दिमवाप्समीति अयम्भावः अमुनालोकेन वशीकृतैः सत
कर्मचरणेन तं वशीकृतिं तवतेन सन्धिरिति सारम् ॥५॥

अस्यार्थस्य सारसहितस्योत्तरं ग्रन्थविवरणं उपमन्वतारयति
अस्मिन्नित्यादि अस्मिन्लोके जयचर्यायास्वार्थीतनां नीतेतादृ
शीचर्याव्यवहारवर्तनीविधेयाप्रजाभिर्वर्तनीया यथाव्यव
हारवर्तन्यातवेदलोके मुनाशरीरेण स्थितस्य तत्र तस्मिन्नु
क्तविशेषणेलोके शक्तिः स्यात् न चेदं दुर्घटमित्याह किमिति
सतां सत्साधनसम्पन्नानां किं डक्करं न किञ्चिदित्यर्थः सन्तो

अस्मिन् वशीकृते चर्याविधेयातादृशी यथा ॥५॥
स्थितस्य ते शक्तिस्तत्र किं डक्करं सताम् ॥५॥ शुण
राजं सतायायास्ति चन्द्रहामी शयो ज्ज्वला तां सत्मा
न्यवशीकृत्य महीपालय सङ्गते ॥५॥ ॥

द्विजनकादयः सत्साधनसम्पन्ना लोकव्यवहारवर्तन्येव
परमपदमवाप्तिरिति ॥ वशीकरणमेव स्फुटयति शृणोति
तथेति वशीकरणप्रकारनिर्देशः श्रेयस्सङ्गतातां सत्मा
यदुष्टदुर्दान्तरि पुनोदितपायनेन सन्तर्प्य महीवशीकृत्य पा
नयेति सङ्गते इति सत्साधनम् सर्वथापरदितायानोयुक्त
मतेः सर्वमभीष्टं हस्तप्राप्तमेवेति योतयति ॥५॥ ॥

प. सं.
२३५

महोपासनप्रकारमाह परीक्षेति अभियुक्तप्रज्ञाद्विनिर्णय
रत्नपरीक्षातस्याग्रास्थाने सभातामासायाश्रित्य नीतिश्रितानो
तिरितितद्वपकरणे पल्लवार्थमायशास्त्राणि श्रितान्तरा रा
त्रिन्दिनविभागतः कर्तव्येषु रात्रिदिने च विभाज्य अष्टादशप
दामष्टादशविषयामवधोक्तिमवधयस्यवधानदेसोक्तिवाद
माश्रयप्रतिवादि सम्मर्बोकरणे लेखसादृशादिना निर्णयको
भूता सत्यवर्णवसायिनी कृतिस्त्रपदसम्बन्धः अयं चात्र
सूत्रपदार्थः ग्रास्थानमिति निर्दिष्टं तद्देदमाह वृद्धस्यति

परीक्षास्थानमासायरात्रिन्दिनविभागतः अष्टा
दशपदानीति श्रित्वावधोक्तिमाश्रय ॥ १३४ ॥

प्रतिष्ठिताप्रतिष्ठासुदृष्टाशमितातथा चतुर्विधासभाप्रो
क्तासत्याश्चैव तथाविधा इति तासां चलत्तणं सपवाद प्रति
ष्ठितापुरेशमेचलानामाप्रतिष्ठिता सुदृष्टायास्तसंयुक्ता
राजयुक्ताचशमितेति नीतिमितितद्वपकरणे पल्लवार्थमा
तानियथा कृताथयनसम्पन्नाथमन्ताः सत्यवादिनः राज्ञा
सभासदः कार्यारिषोमित्रेचये समाश्रित्याप्तवन्त्यः यम
शास्त्राणादप्यितामहः वेदाः साङ्गस्तचत्वारोमीमांसास्त
तयस्तथा पतानिथर्मशास्त्राणि प्रमाणान्यायदर्शनमनृणा

नवतौकात्पायनः अथर्मतः प्रवृत्ततेनोपेक्षेरन्तभासदः ३
पेक्षमाणाः सन्त्पानरकं यान्त्यथोमुवाः अन्यायतोयियास्त
नेयेनयान्तिसभासदश्रित्यासः नासौ सभायत्रनसन्तिवृद्धा
नतेवृद्धायेनवदन्तिथर्म नासौथर्मोयत्रनसत्यमस्तिनतत्
तयच्छतेनानुविद्धमिति अर्थशास्त्रोपयोगश्चवृद्धस्यतिनो
क्तः केवलं शास्त्रमाश्रित्यनकर्तव्योविनिर्णयः युक्तिहीनवि
शेषार्थमहानिः प्रजायते इति नारदः असत्याः सत्यसङ्काशाः
ह्याश्वासत्यमत्रिभाः दृश्यन्तेविविधाभावास्तस्माद्युक्तवि
शेषा इति रात्रिन्दिनविभागत इति व्यवहारकालमाहकात्पा
यनः ग्रायादष्टाष्टभागाद्यद्वर्धभागत्रयं भवेत् सकालो
द्यवहारस्य शास्त्रे दृष्टे मनीषिभिरिति अन्यश्च विभाग इहा
न्यप्युक्ततात्त्रोक्तः अयेवौचित्यादर्शयिष्यामः अष्टादशप
दमिति तानि चाष्टादशस्थानानि मनुराह तेषामाद्यमृणा
दानं निक्षेपोः स्वामिविक्रयः सम्भूयचसमुत्थानंदत्तस्या
न्यपकर्मच वेतनस्येवचादानं सविदभ्यवतिक्रमः क्रयवि
क्रयानशयोविवादः स्वामिपालयोः सीमाविवादश्च तथापा
रुष्येदादवाचिके स्तेयंचसाहसंचैवस्त्रीसङ्ग्रहणमेवच स्त्री
पुंथर्मोविभागश्चयत्तमाङ्गानमेवच पदान्यष्टादशैतानि
व्यवहारस्थिताविद पप्रस्थानेषुभूयिष्ठेविवादंचरतां नृणां
यर्मशास्त्रमाश्रित्य कृपात्कार्ये विनिर्णयमिति ॥ १३५ ॥

य. सं.
१८०

इत्यमनुष्ठानफलमाह तत्रेति तत्रेतिप्रवृत्त्याक्रियात्तनेसम्य
गितियत्तपातरहितं यद्यपिचरातः समदृष्टितादपक्षपातितम
र्थसिद्धमेवेतिनतत्रविधानापेक्षातथापि कार्यवशात्स्वयमनु
स्थितौतदवस्थापितसम्प्राद्विवाकविषयमिदंविधानमिति
वाच्यं तथाचनारदः रागादज्ञानतोवापियोलोभादन्यथाव
देत सम्भोसम्भः सविज्ञेयस्तपापेविनयेदृशमिति तथाच
विस्मयपिक्वटमातिगांसर्वस्वापहारः उत्काचजीविनांसम्भ
नांचेति गौतमः सर्वव्यवहारेभ्योगरीयः प्राद्विवाकेसत्यव
नमिति तिष्ठतः कार्याणिस्वयमानोचयतः अथवाप्राद्वि

तत्रेतिप्रवृत्तः सम्यग्ज्ञाकोयंविगतावधिः अ
नेनसङ्गतश्चिन्तासासदस्तत्कृतं कृतम् १२५

वाकमतेरित्यतस्य अयमिति सत्कर्मोचरणत्पत्तव्यपदे
शः विगतावधिरनन्तफलोत्पन्नः ब्रह्मलोकाद्यः अनेना
मुनासमर्जकलोकेनसङ्गतः समदृष्टः नचेदंकल्पनामात्र
मित्याह चिन्तासासदृति सदागमानुभवाभ्यामर्थोयंविच
रितव्यइत्यर्थः इत्यंभूतेपार्यन्तिकंफलमाह तत्कृतमिति
नकर्तव्यमन्यत्किञ्चिदवशिष्यतइत्यर्थः तथाचवृत्तस्यति
तथेहास्पनिः श्रेयसंभवतीति नारदोपि यमिच्छाधिसुको
र्तिसुलोकासक्तिरुपग्रहः प्रजाभ्योवद्भमानुस्वर्गस्याने
वशाच्चतमिति १२५

अत्रैवविस्मयमानागमैकशरणः सर्वसम्यक्तात्रमित्याह
द्वयेन किमिति ग्रहोइतिच समाचस्तबुद्धीनामवशंश्रुति
निरादितेनमार्गेणसमाचरन्पारंयास्यतीतिप्रतीतिमताम् अ
वनावलौकिकमश्राप्यंनकिमपि सर्वमेवतेषांशानिविषयमि
त्यर्थः असमाचस्तबुद्धीनां दृष्टेकप्रतीतिमतांभवनावलौकि
काप्यंनकिञ्चिदपीत्यर्थः तदाज्ञस्याभासमात्रतयाः प्राप्तक

किंसमाचस्तबुद्धीनामश्राप्यंभवनावलौ अस
माचस्तबुद्धीनांकिंवाप्यंभवनावलौ १२६ अ
दोबुद्धिमतांचर्याः सारात्सारार्थशादिणी तथाः
बुद्धिमतांचर्यासारात्सारार्थनाशिनी १२७

त्यादित्यर्थः १२६ चर्याव्यवहृतिरहोप्रशंसास्वार्थमुपा
देशाच्च यतोसारादृष्टयात्सारार्थशादिणी अदृष्टापरिच्छि
त्रार्थशादिणीअसारादिति वल्यज्ञोपेपञ्चमी असारंविहाये
त्यर्थः तथेति अत्राबुद्धिमतामित्यकारप्रवेशः असारादि
तथापित्यज्ञोपेपञ्चमीअसारमुपादायसारार्थनाशिनीति १२७

प. सं.
२८१

अत्रैवाधिकारिरेविष्यदर्शनेनोत्तममथमाथमफलभाक्तं
सूचयन्मासस्तमतीनामत्कर्षयोतयति अनर्थेत्पादि अ
यंभावः त्रिविधाः पुरुषाः परमपक्वकषायाः पक्वकषायाः
अपक्वकषायाश्चेति तत्रपरमपक्वकषायास्तेयश्चरानुप्र
हाविज्ञाविदितपरापरस्थितयोदेहस्थिताअपीश्वरवद्यवह
रन्ति येषां व्यवहरतामपिन केनचित्पराशशङ्कापिकलङ्घय

अनर्थमयसङ्कलेभवसांविदितयाश्रये विवे
कचणचक्षुषोव्यवहरन्तिप्रज्ञाशयाः तर्हि
तमनाकुलं परमशान्तबोधोदयं परामृतरसा
ज्वलं पदममत्रसम्भुज्जते १२८ ॥

ति तर्हिमेसमासस्तबुद्धयश्चि प्रथमेवाख्याताः पार्थेनिकफ
लत्वेनवाख्यायन्ते पक्वकषायांलक्षयति अनर्थेति येष
ज्ञाशयानिरवकाशितवाद्यान्तरदोषाः विवेकख्यातरशः प्र
नर्थादिभारितंभवसांविदितयव्यवहरन्तिपरमवैराग्यमाशि
स्वपमभ्यस्यन्ति तत्रमत्रविदेदमृक्ताईश्वितादिविशिष्टपदं
संभुज्जते सम्यक्मावृत्तिभयरादित्यं इत्ययंयोगपण्यादितो
यः १२८

अथयश्मेपक्वकषायाश्चित्तीयः पण्यास्तेनिर्दिशति वृथे
त्पादि वृथामिथ्यायन्तंसांविषयसत्त्वमैहिकमाश्रितिकं च
तेनदेतनासाथनोपार्जननेनवशीकृतायेविषयास्तेषांभोगेवडा
दरातिरन्तरासक्तप्रोतयः अत्रदेतर्विनष्टेत्पादि अतएवचक्ष
णिकस्त्वत्वाभार्यपरार्थदननोयताइष्टेद्विज्ञेनव्यवहर
न्ति तोभादिपूर्वमैहिकेशाश्रितिकेचकर्मणिप्रयतन्ते तत्फ
लमाह तत्राप्येत्पादि पराविषयंयातनायोनिमाण्याहहेति

वृथामतसत्त्वोत्तमद्विषयभोगवडादराविनष्टम
तिचक्षुषोयश्चमत्रमृज्जशयाः परार्थदननोयता
व्यवहरन्तिइष्टेदयातत्राप्यविषयं परामहदयातना
भुज्जते १२९ तत्रासौबुद्धिमान्कश्चित्क्रयविक्रयकोवि
दः विक्रीयोनेसारतरंकीर्णीयायोमलाशयः १३०

तन्नाकनिवेदने यातनाः योजभुज्जते इति तृतीयोयंसका
मविषयः पण्याः १२९ अथप्रथमोपक्रान्तमेवसिद्धान्तमार्ग
मुपसंहरवाजेनव्यवस्थापयति यत्रासाविति कश्चिदिति स
गोदारभ्यजनकादिवत्सहस्रमथपक्वः सवुद्धिमानितिव्यवह
रतव्यः योऽमलाशयः क्रयविक्रयकोविदः कुनं विक्रीयेस्वव
त्ताप्रमोचितसदमात्यमत्पेनसारतमनश्चरेमहाईचवस्त
कीर्णीयादिति विदितवैयसिद्धान्तविषयोयंप्रथमः पण्याः १३०

प. सं ३८३ सामान्येनोक्तमर्थप्रकृते योजयति इत्यमिति इत्यं यथा
सिद्धान्तिनो जीवन्मुक्ताधिक्यमादिलक्षणयाः स्थिरमिदं
वशीकृत्य तदेव वा स्थिरमन्येन स्थिरेण व्यतीत्यविनिमयेन
पालनादिसङ्गमलक्षणपरिक्रयादिदानेन परिवर्तनाभाव
भाव प्रसिद्धं च धीमतामस्थिरस्य मध्यवर्तन्यास्थिरेण परि

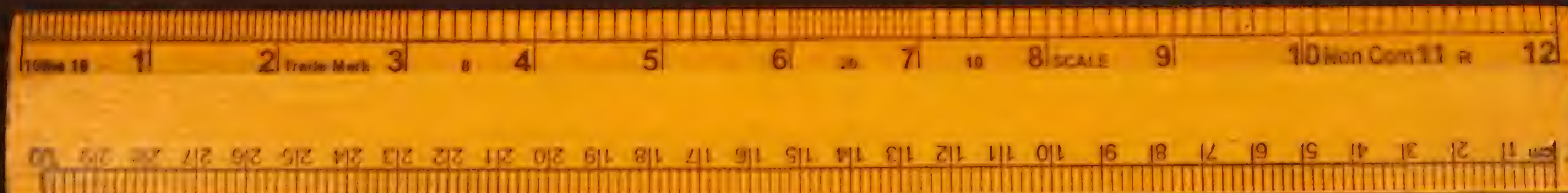
इत्यंत्वमपि राजेन्द्र वशीकृत्या स्थिरं धिया व्यती
त्यास्थिरमन्येन लाभवान्भवसुव्रत ॥३॥ अम
सारस्याहान्याहोसम्यक्स्थितिपालनात् अथा
न्तःस्थिरं सारं लज्जानन्दमयोभव ॥३॥ अती
वाल्पमिदं ते यमदतातेन सङ्गतम् शेषशब्दमा
नं सौख्याय किमर्थं चिन्त्यते मृथा ॥३॥ ॥

वर्तने ॥३॥ अत्रैव सारासारमध्यपरिवर्तनवस्तु निष्कटं वि
श्रवयति अमसारस्येति तत्र अमसारमस्थिरमसम्यक्स्थि
तिपालनेन परिवर्तनवस्तु अथान्तःस्थिरम् इत्यं च फलितमा
ह नष्टेति ॥३॥ अत्र चिन्तानवकाशं प्रतिपादयति अती
वाल्पमिति इदं प्रत्यक्षदृष्टं तेन परोक्षेण ॥३॥ ॥

तत्ताभाय मस्य दृष्ट्या देशेपि निवेदितेन पुनर्भरोप्यत्र विधेय
स्य तेनेवाकान्तत्वादित्याह आनन्त्यमिति इहामुत्रापि तदेव
प्रतीकृतं तत्रैव भवत्वात् तदापि पर्यंतमेव साधनतयापितत्रा
दो न पुनः परमार्थदृष्टेत्याह यत्राप्ते इति आप्ते इति तत्पर्यन्त
तापयिते परं केवलमसत्त्वं देतिच्छेदः अत्रैव भवति परोक्षा
साविती सासौ परोक्षा प्रतीकृत्या मितलक्षणतादृगचिन्त्यागण
महिमा यत्राशयां प्रमाणलक्षितायां वाऽसौ प्रत्यक्षरचनापुनः

आनन्त्यं यत्परमपरमं शोभनं सारभूतं नित्यानन्दं प
रमिदं तस्यामुत्र तत्प्रतीकृतं यत्राप्ते सौमलकलष
मूर्ध्नि सतेराज्यलक्ष्मीतच्छादीना परमसत्त्वं दानर्थसा
क्षाकृतापि ॥३॥ परोक्षासौ प्रतीकृत्या दृष्ट्या सौ शतल
क्ष्यापि प्रत्यक्षरचनाभाता परोक्षेण पुराणभवेत् ॥३॥
तत्परोक्षक्रियां स्वात्मिन्नादृष्टीकृतं तोयया सालो
कलोकदृष्टं स्तवशगातिष्ठतोपिते ॥३॥ ॥

शतलक्ष्यापि कोटिरपि भाता दृष्ट्या तात्त्वेन संभाविता एतेण
भवेत् प्रणरेणुरिव भातीत्यर्थः ॥३॥ संतिपतितदिति परोक्षेति
अनयोर्गौरवत्वाच्च वेदसमीक्षा स्वामित्रित्यपर्यन्तयोऽपि त्वयि
समासस्तत्वादियत्कथ्यते इति सूच्यते तादृशी क्रियां कृर्विति
वर्णितलक्षणां यथा क्रियया सालो कलोकदृष्टिस्तुतोपितेद

य. सं. २८३ स्तवशायातास्यात् आलोकेन प्रकाशेनोपललितालोकः
यदा लोकोकस्य प्रकाशलोकोकस्य हरित्यालोकोकः ॥ १२६ ॥
इत्यंशकेन्द्रास्तुतालिसंवादेवाकोपमन्वीस्वमान्यतासूच
नायोपसंहरति अमात्येति सौष्टवं सप्रभावः तच्चसारवत्
माधुर्यं च साधुसाधुश्रितिकारः साधुकारः ॥ १२७ ॥ अत्रोपदेशसङ्का
नौपात्रमादात्ममेवेत्यावेदयति निर्मलेति सम्प्रकृतत्वा
णमिति चोभयमत्र विधेयम् सम्प्रगितिकालान्तरावाप्त

अमात्यवदनाच्छ्रुतागिरिसौष्टवशालिनी अतोवाच
स्तहृदयः साधुकोरेस्तुमावितः ॥ १२८ ॥ निर्मलेदिपटे स
म्यशमोलगतितत्तणात् मलदिग्धेपटेयत्नैरपि जा
तनरोहति ॥ १२९ ॥ कश्चिदेवात्रमादात्मपात्रं जगतिरा
जते आत्मानं तारयित्वा यः परानपि च पावयेत् ॥ १३० ॥

मुक्तं तत्तल्लणमिति चोपदेष्टुः प्रयासराहित्यं यत्तदेव व्यतिरेके
णद्रुयति मलदिग्धेति उपदेष्टुयत्नैर्वैफल्यं तदाभासमा
रत्नं च यत्नेरिति नरोहतीति चोक्तं अत्रस्तुतात्पस्तुतायप्रतीतेर
प्रस्तुतप्रशंसयं १२९ अथ राजपुत्रं सम्मानीकृत्योद्दोषयति क
श्चिदिति अत्र जगतीति मया सिद्धेता कश्चिदिति भवानिव सत्त
वा मादात्मपात्रेन राजानमनुवदति आत्मानमिति यथात्मा
नं सच्चरित्रेण तारयित्वा जायते नैव सच्चरित्रेण परानपि पावय
तीति संभाव्यते संभावनायोनिर ॥ १३० ॥

अत्र सपवदृष्टान्तरात् स आत्मनेति सहृतीरोमकशके
दः पुनातीति प्रतिज्ञातार्थं साधयति यदयमिति कविभिरष्ट
वर्णनानि प्रणैः ततश्च तत्काव्यनिबन्धनात्कवयः तन्निब
द्धतत्काव्यश्रवणपदनव्याख्यादिनान्येपि शृणुनेत्यर्थः ॥ १३१ ॥
तत्रापि तन्निबन्धयितृणां कवीनामतिशयमाह अलौकिके
ति सतां कवीनां जिह्वैवमधुरमाङ्गुल्यभाषिणीताडंसी उःख
द्वेतभ्योपि कविर्वर्णनया सावस्येवाप्तेरलौकिकतं कविवा

स आत्मना विमुक्तः सन्यस्य न्यधुना कृती पुनाति
यदयं सूक्तिवाक्यैः कविभिरीयते ॥ १३२ ॥ अलौ
किकमहाज्ञादस्वाविवाक्यैश्चाष्टवैः सताम् जि
ह्वाडंसीरक्तपदालपनानन्दयत्यलम् ॥ १३३ ॥

चाम साचरक्तपदालपनारक्तानिरागभरितानि पदानि स
प्रिज्ञात्मकानियत्र तादृशमालपनमुक्तिर्यत्रेति हेस्यपिर
क्तपदालपनारक्तचरणमाली अलौकिकमहाज्ञादस्वावि
वाक्यैश्चाष्टवैरलमानन्दयति ॥ १३४ ॥ हर्षभरिविवशतया पुनरप्यु
क्तमनुवदति अद्वैति असाकविरसनादंसी अद्वैतिर्दीवो
यः पदभरः श्रवौत्तरपदाभ्यासस्तेन अथवा अद्वैतवेदा
त्पदः तेन तेन वादामुज्ज्वलं यदानेन तद्विनिस्तानिया

प. सं
२८४

न्यायानि सत्यदानितेषां भङ्गीभिः रचनालहरीभिः हंस्यपि
सितच्छदभरातयोदाररक्तानना विनिस्सृतं वेः पक्षिणानिः
शेषेण सृतं सरणं गतिर्यस्याः ततः कर्मधारयः रक्तशोभ
नपादभङ्गीभिः कात्रानन्दयते हर्षोक्तौ यतिप्रागेपिन दो
ष इति पूर्वमेव समर्थितमिति प्रथमार्थे समस्तमेव योज्यं
पवित्रीकरणमुपसंहरति यदिति यस्यादारमते रोदार्यमेव
मङ्गलावहत्वाहंसः रागप्रेमाणं भवः संसारस्तस्मादतिष्ठतो

शुद्धपक्षभरोदारो ज्वलाननविनिस्सृता रक्तस
त्पदभङ्गीभिः कात्रामोदयते ह्यसौ ॥४२॥ यदो
दार्यहंसो न रागं कदापि सिधेवे भवोत्पार्थमारणं
लभङ्गे चरित्रं पवित्रं वदितं भवोच्चो न कस्याविले
तस्य चित्रं प्रनीते ॥४३॥

तिसृचासार्वथः शण्डत्वेन मतः कश्चिदस्पष्टार्थः सपदमार्ण
लभङ्गः विसाखण्डस्तत्र रागं कदापि न सिधेवे भेजे शयेण
हंसामृणा लभङ्गान् भुज्जते असेच वर्यलोका गत्यचित्ता
दासादितमौक्तिका स्वादः कथं भौमभौतिका स्वादभवेदि
त्याशयः तस्यास्यादारचित्रं हंसस्य चरित्रं कस्याविले चित्रं न
प्रनीते पित्तसर्वेषामपि कवित्वव्याख्यात्पदित्वात् तन्मा
पि प्रनीत एव यतः स्वतः पवित्रं अतएव संसारोच्चो वदितं
रथापकं ॥४३॥

अथ नात्र सर्वत्र कविविचारः न चित्रमिति अत्र शोक्तविचारे
दं परफलाभिलक्षणे वस्तुन चित्रमन उच्यते प्रथमं पृथिव्यां
जन्म उच्यते तत्रापि मानुष्यं सर्वाधिकारपात्रं तत्रापि भरतभूत
विवर्णाश्च मविभागं भूषिते जन्मावाप्य सकृत् वशादस्य स
र्वस्वरस्याति प्रेमलक्षणं भक्तिं प्रपद्य परमादरपरिताशयाः
रक्षिण कान्ते दैताभावे यत्सां परमानन्दलक्षणं यद्भुज्ज
ततश्चित्रमिति च शर्वेण साधनसामग्र्यामाप्तायां फलाभिः

न चित्रमिदमत्र यद्भिरवाप्य जन्मावनौ ततोपि
भरतावनौ भवनीयदावाप्यते तदा सकृत् शानि
नोरतिममुष्य सर्वशितः प्रपद्य परमादरपरिताशया
यत्सां भुज्जते ॥४४॥ राजप्रकोष्ठे चितपत्रिपोत
मासारतलेषु पदं दधीयाः औदार्यमाश्रित्य डय
स्वतस्मिन्नेव यत्र तस्मानि वितास्तमीयात् ॥४५॥

कथमिवा
श्रुतिमिति भावः ॥४५॥ अतश्चैनमवाप्तसाधनं प्रति प्रसाद
दानयेकमुपदेशः राजप्रकोष्ठेति पत्रिपोतस्य च राजप्र
कोष्ठे चोचितं स्थानमिति ज्ञातं निस्सारतलेषु विषय
मांसाखण्डेषु मापदं दधीयाः मायारयेः सङ्गति संभवादोदा
यं स्त्रीकृत्य तस्मिन्नेव परमाकाशे इयं स्त्री नो भव यत्र डय

प. सं.
२६५

मानस्यते सर्वास्वाहाभेनिविलातच्छतसास्तमीयात् प्र
शाम्यति प्रकृतेर्येराजासब्दासं प्रकोष्टस्तदाचरणम् ॥४५॥
अन्यथापिकविरुपदिशति मदेशेति सर्वत्रयआरोपाद्वा
जप्रकोष्टेचित्पदिष्टा अत्रतदंसारोपान्मदेशहस्तौचि
त्यचित्तेत्याशयेनाह मदेशशयगति कथंमदेशहस्तग
त्वमित्यावेदयति सत्कर्मभूरिति सत्कर्मज्ञानोपदेशः अ

मदेशशयगोसिभोमनुजदंससत्कर्मभूरित्या
परमश्रुत्यातदपदायत्तसांख्यताम् अवेत्प
गतिमुत्तमां कुरुचयत्तमूर्धोहमेस्वदस्तवश
गाचिराद्भवतितेगतिः स्याविरी ॥४६॥

तश्चाथियेत्पादि त्वलाथोगमयित्री अवेत्पसर्वान्तरान्
रदर्शितयोत्तमां गतिं परमस्वातन्त्र्यलक्षणविम्वेषो
हमेयत्नविधेदि येनतवस्याविरीवालो गतिः स्वदस्त
वशगामिनी स्यात् ॥४६॥ द्वागर्थस्मारयति ओदार्थात्वमि
ति विचित्रं नानार्थभरितं सद्गोभिः सद्युक्तिभिः समन्ता
दारम्भमध्यपर्यन्तेषु सन्तोयेवणां अक्षराणि रज्जनश्या

तिव अनेन चेदं विम्वेषमाणमेकैकवर्णमात्राच्चमत्कारदा
यीतिसूचितं चित्रमाश्रयशरितं इदंचद्वारं सन्तः स्वधर्मनिष्ठा
येवर्णान्तरैः सेवितं प्रवेशयोपासितं किं न दद्यात् सर्व
मभीप्सितं पुरयतीति भद्रं ॥४७॥ इति श्रीवीरभक्तशेखरशिखा
विवरणे पदसङ्केताख्ये प्रभाकरे द्वितीयाख्ये ओदार्थनामक
मेकादशद्वारम् ॥ १ ॥ ओं श्रीगणेशाय विष्णवे नमः ॥
स्यतिष्ठति अथ इत्युद्देश्येन यद्वा निष्कृतां ह्येकादशं

ओदार्थाख्ये द्वारमेतद्विचित्रं सद्गोभिर्भासमानं सम
न्तात् सदार्णवी चित्रमयं मनोज्ञं सदार्णवी सेवितं
किं न दद्यात् ॥४७॥ इति श्रीवीरभक्तशेखरशिखायां द्वि
तीयाख्ये ओदार्थनामकमेकादशद्वारम् ॥ अथ
दंष्ट्रादंष्ट्रादंष्ट्रनिष्कृत्य नामकं यदाक्रान्त्यामति

मतां भक्तिमत्तो न दहतः ॥ १ ॥

त्वयवस्था
परीक्षाभ्यां हृदयङ्गीकर्तं प्रथमेतदनुसन्धानं सर्वप्रेक्षा
वस्तुशेखराङ्गं प्रयोजनं निर्दिशति अथेदमिति अथशब्दा
नन्तर्ये ओदार्थव्यवस्थापिते दृष्टनिष्कृत्यः प्राप्तवेत इत्यर्थः आ
नुष्ठेयं एवमङ्गीकाराद्ययमशब्दः प्रयुज्यते तया चास्यमङ्गी
कारित्वमपनिवर्ते अङ्गीकाराद्येव हि सिद्धोऽग्रमीसुर्मङ्गीतावहाः
प्रयायर्हतिभाजोतः शास्त्रकारकपादकारति यदाक्रान्त्या

य.से
२८६

यदाश्रयणेन मतिमतामिति मतिमन्तएवात्राधिकारिण इति
सूचयति प्रयोजनमाह भुक्तिमुक्तीति अन्यसाधनवशात्
कालोपशान्ताद नहरत इति । तत्रादावस्य कार्यदोषेण ल
क्षणानुमानपूर्वमत्र सदर्थेऽभिहितशयोविधेय इत्याह श
णेष इति पक्ष इत्यधिकार्यत्वेन मनुष्यजातिलक्षणः श्रवान्
रभेदवैचित्र्येणानामानन्तेऽपि मुख्यतया हेयमाह देयापे
ति ऐदिकामात्मिकाभिमतभिप्रायेण साधितिप्राणयेत्ता

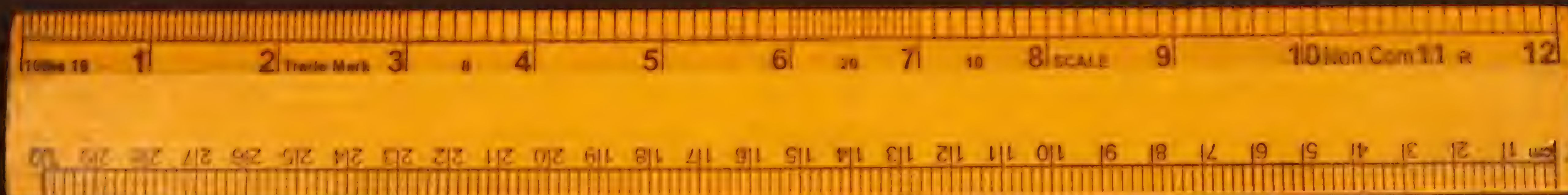
प्राणेषोभिमतार्थसार्थभरितो देयापि वडोयमः
ऊर्वन्नाथगतागतं यदव नौवम्भुम्यते सिद्धये ल
ज्वायेसरमधदर्शकममुयत्पाप्यलत्वेमुदा विज्ञा
म्यत्पमलात्मभिः सदृश्येकन्यादृढो निश्चयः १

याश्रयणाय वम्भुम्यतेति शयेन श्राम्यति न चार्थसिद्धिर्ल
भेत तदेतत्प्रदर्शनेन प्रकृतं साधयति लज्जेति श्रमं दृढो
श्चयं सदर्थार्थदर्शकतात्पर्यं स्मरेत्तज्वा तत्सादायेन लक्ष्म
भीषितमर्थप्राप्य यदि श्राम्यति विरतगतागतो भवति श्रम
लात्मभिरुपदेशपात्रैः सदृढो निश्चयो हृदये कल्पार्थसिद्धि
हेतुतेन निश्चयः श्रयवामय विरतिदायितात्कल्पश्रारेण
दमितिसमाधेयम् एनेविना सर्वा क्रिया व्यर्थेति भावः २

अत्रैव सम्यक्त्वाद्दर्शने प्रतियोगिप्रदर्शनेन करवपरवत्स्वरू
पमभिनेतमवतारयति याः काश्चिदिति प्रमदावहादर्थदायि
यः प्रेत्येह वेति एवं प्रेत्येति निर्देशः प्रेत्यसिद्धीनां परमायास
साध्यतयेदिकसिद्धित एतदेतन्मुख्यतापादनार्थं तथाहि पे
दिकसिद्धीनां प्रत्यक्षपूर्वकतादनायाससाध्यतया कचिदज्ञा
नवृद्धीनामपि सिद्धिदर्शनाच्च तथैतदपेक्षा श्राम्यकानां
प्रपञ्चेन तादत्यायाससाध्यतया ऊशशीयवुद्धिनिश्चयं वि

याः काश्चित्प्रमदावहाश्रमतां प्रेत्येह वा सिद्धये
क्ताः सर्वा दृढनिश्चयेन सलभाः सत्यं तथा ज्ञेयः
लोको यं न परोय वा स्य न सत्त्वं न स्य तस्यै निश्चितं
संशेते य इहा वलोहतमतिर्भ्रष्टोऽगतिर्दुर्गतः ३

ताप्रतीतिर्येव त्वेन तथात्वमित्यत्र मुख्यत एतदपेक्षणा न्मु
ख्यतं श्रयं च पतत्सत्यं यत्सर्वाक्ताः प्रत्यक्षाः परोक्षा वा दृढ
निश्चयेनैव सलभा इत्यत्र महाजनसंवादमाह तथा ज्ञेय
ति श्रयमिति प्रत्यक्षनिर्देशः प्रष्टुमयच्युतः श्रगतिरशर
णः दुर्गतोदरिदः तथा च भगवान् नायं लोकोस्ति न प
रो न सत्त्वं संशयात्मन इति श्रयं च बुद्धिमेजनया संशयनि
शकरणं दृढनिश्चय इत्युक्तं भवति ३ ॥

प. सं.
२८३

अथनासात्तत्तयितमेनमवयवार्थयोगेनविशदयति स
र्वयेति कालान्तरेनिश्चितव्यभिचरणं कथः तद्वाहित्यत्रिका
त्पामपिनिश्चिततयात् सर्वयेति प्रमाणपरीक्षणैर्नकेव
लंस्वबुद्धेति यस्यवदन्तः कार्यवशविधेयेरदंदांरा
जते सप्रमात्रिवायः सखीभवेत् अस्मिन्निश्चयविशेषणभूत

सर्वथावायराहित्यंदांमिदमभिधीयते य
स्येदंराजतेकार्येसन्निवायः सखीभवेत् ४ स
र्वथानर्थभागित्वं संशयं विबुधाविदः अर्थसि
द्धिकथंनस्यात्तदभावप्रवृत्तिः ५ ॥

ताद्विशेषमेवतथातेनाभातं व्यभिचारहेतरिति तत्प्रति
योगिनंनिराकरणार्थमाह सर्वयेति अनवधारणंज्ञा
नसंशयः तथाचतत्तातत्तावधारणभावादेकज्ञानवर्ति
तेरनर्थभागित्वं अत्रव्यतिरेकयति अर्थसिद्धिरिति तद
भावेति संशयाभावेनार्थतत्तावधारणेनप्रवृत्तिः ५

विशेष्यपदेनक्षयति अणोस्वेति तत्तातत्त्वयोरर्थतयात्तातया
तयोर्विनिर्णयात्विशेषेणनिर्णयात् उदाः कल्पनाइदिया
दिदोषायापिताः कल्पनाप्रयोजनयात्तत्तातयात्तातया
ययः प्रमाणिकार्योपगमः प्रमाणव्यवस्थापितवस्तुतयात्ता
ववायः सनिश्चयइतिबुद्धेर्वर्णते ६ बुद्धेर्वर्णतेइतिबुधाना
मेवैवनिश्चयइतिवादिनांविप्रतिपत्तावपिनविरोधइतिसूच
यति तत्त्वज्ञानमिति तत्त्वमनारोपितं वस्तुस्वरूपं तत्त्वज्ञाने

अणोस्वकल्पनाइहास्तत्तातत्त्वविनिर्णयात् प्रमा
णिकार्योपगमोवर्णतेनिश्चयोबुद्धेः ६ तत्त्वज्ञानं
चराज्ञानः सिद्धान्तोनिश्चयस्तथा सम्यग्बोधाद

राज्ञानः सिद्धोयस्यपर्यायाविदंमताः ७ दानइतिनाम
बुद्धेनास्यसर्वप्रयोगोतयति तथाचप्रमाणिकत्वेनाभ्युप
गतेर्थः सिद्धान्तइतितत्तातत्तात्तावधारणं निश्चयोवस्तुतत्तावधारणं
सम्यग्बोधाइतिप्रमव्यभिचारसंशयइदितंप्रमाणफलभू
तज्ञानम् आदिनाप्रमाप्रमित्यादियरिग्रहः तथाशब्दोविशि
ष्टप्रमित्यपलक्षकः तथाचप्रत्यक्षानुमित्युपमितिशब्दे
दात्ममितिभिद्यतेइतितेषांचस्वतोपिभेदानन्यमितिसामान्य
यणार्थानुभवतत्तातत्तावधारणमाश्रित्येत्येवंपदेशः पर्यायाइति
एकार्थवाचकशब्दवद्वत्पर्यायत्वं ७

प. सं २८८ निश्चयदेविध्यं दत्तं दाह्यं मन्वयापि निर्वक्ति तस्येति सर्वथा
सर्वप्रकारेण शेषफलदाहनेन यत्रिकात्मा सर्वदा वा ल्यत्वेन
दाह्यं तस्मात्परीक्ष्य बुद्धौ परीक्षार्थं मा रोप्य मन्वया ह्यस्याः क
ल्पितार्थेन अज्ञमागेण सावीचरनिश्चयः ईश्वरोस्ति सर्वदा स
र्वथा सर्वत्र सर्वार्थदायीति निश्चयवद्भिः किं नावाप्यते इति सो
यं दृढनिश्चयः सर्वप्रमाणरहितः फलाव्यभिचारी चेति सु
व्यायं निश्चयः इत्यंवापास्य कल्पना इष्टा इत्यादि प्रकृते सुयो
जे ईश्वरोस्ति नास्तीति वा सफलं ददाति न वा तदन्तं च सम्यक्

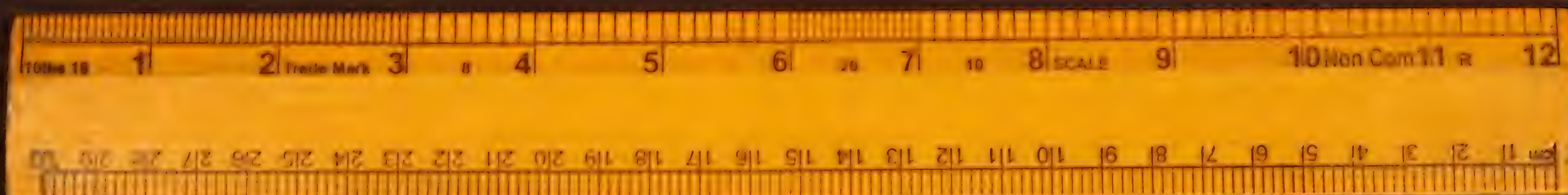
तस्य दाह्यं मन्वा ल्यत्वं त्रिकात्मा सर्वथा ततः परी
क्ष्य मन्वाया ह्यस्या सोयमीश्वरनिश्चयः ८ ॥

सत्यं वा सत्यत्वेऽपि प्रव्याभिचारि व्याभिचारि वा सच सर्वेश्वरः
परमानन्दमयः कृपणादीनां सम्भावयति न वा सम्भावोक्त
त्यश्रुणेति न श्रुणेति वा श्रुत्यापि गजनिमीलिकां करोति
न वा दीनदरिद्राकन्दनेन माकुर्यात् किं द्रव्यमानि राकुरुते
इत्यादिकल्पनानिराकृत्य शमाणि कार्योपगमः ईश्वरो भूयो
यमुदाहः पूर्णशक्तिः सर्वतो दयालुर्विवृटस्वरूप इत्यादिमा
र्गदर्शको दृढनिश्चयो न च्छारुदेयसंस्थाप्यायेन सर्वार्थ
सिद्धिरिति परीक्ष्येति मन्वाया ह्येत्येति च योति तम् ८ ॥

इति सुखं निश्चयं निर्णोयाद्यगोणानिर्णेतमवतारः तच्चाद
ना इति तस्येश्वरस्य या इमा विधीत रतया इदं कर्तव्यमिदं नेति
चोदनाः अत्र प्रवृत्तप्रवर्तनलक्षणाः प्रवृत्तनिवर्तका वा श्रुतात
नापततक्षणा वा सर्वव्यापिन्यः सर्वप्रवृद्धिमत्सत्त्वादपि अ
प्रमादपर्यन्तेष्वधिकारिष्वप्यप्यन्यः अतएव लोकस्थिति
विधायिका आशयानुसारेण तत्र लोकात्तेः श्रुतत्वात् तास
वत्तच्चादना सचायं दृढनिश्चयः स्थितः गोणा ह्येत्येति शेषः

तच्चादना श्रुत्याः काश्चि लोकस्थिति विधायिकाः
विधीत रतया सर्वव्यापिन्यस्ता सचास्थितः ५
तदयं प्रथममस्मिन्मन्त्रिदास्वत्तुषङ्गतः द्विधा
विभातिसततं विदत्स्वविहितस्थितिः १० ॥

स्थिते च तन्निश्चये तच्चादना निश्चयः स्यात्सतीति सिद्धयवान
योर्मुख्यगोणा तावतारः अथवा लोकस्थिति विधायिका इति
नोकेषु तेषु तेषु भोगस्यानेषु स्थितिर्दाह्यं तस्या विधायिकाः
निश्चयाभावेऽजस्रगतागतवर्तिनां कृतः स्थितिरेति ५ तत
श्चेदमत्र सिद्धमिति करामलकन्यायेन दर्शयति तदयमिति
प्रथमो मन्त्रः प्रथानश्च अत्रुषङ्गो गोणः अनेकमार्गानुगत
तादप्रथानश्च अथवा त्रुषङ्गः मात्रेण स्यात्स्थितिर्विश्रान्तिः

प. सं.
२८५

फलदातृत्वं च तदधीनमेवेति विदित्विति विददन्भवप्रमा
णरक्षितोयमर्थयति नचाभासमात्रेणोत्पाद विहितस्त्विति
रिति १० विनेयराजक्रमारविनयनार्थफलतोऽभेदेपिकल
नामात्रेणभेदमारोप्यपदान्तरेणोक्तमेवार्थकलयति अ
थवेति तच्छिदासूक्तस्वरूपासद्विविधचोदनासु अथि
कारिभिरसौ दृढनिश्चयेधियते ततोपि तत्साधनाभ्यासे
नविश्रुद्धान्तः करणेस्त्वस्मिन्सुचोदके ईश्वरेति शयेनधि

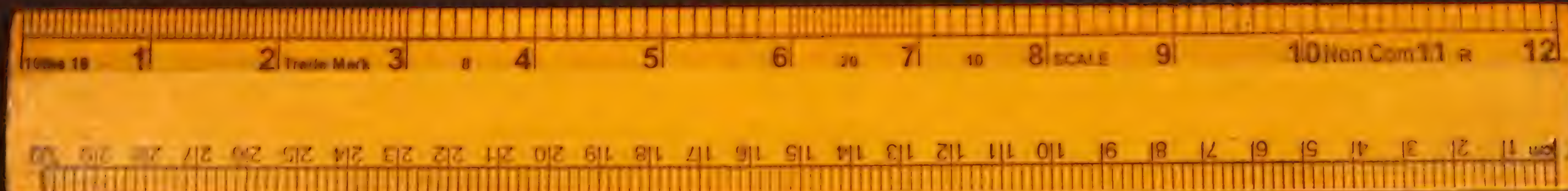
अथवाश्रव्यादृष्ट्यातच्छिदास्वेवचादितः
ततोपितस्मिन्श्रुद्धान्तः करणेधियतेतराम् ॥

यते अयंपुनरत्रविशेषः तीव्रतरपारमेश्वरानुग्रहाविद
दृढयेरुक्तमाधिकारिभिरस्मिन्भावनाभ्यासादिनासमा
सादितस्वरूपेनोक्तवर्तन्यर्थतच्चोदनाभ्यासवृत्तेरपिनिश्च
योधियते मय्यममन्दतदनुग्रहस्यष्टदृष्टेः पुनरधिकारि
भिः स्वाचित्यातच्छासनाभ्यासेसमाहितचित्तैः क्रमेण
स्वानुगुणतस्मिन्त्रयिनिश्चयेधियतेतरामिति ॥ ॥

अत्रैवकलनामात्रेणविदितोसार्थचातर्विध्यदर्शयते द्विथे
ति द्विथेतिश्रव्याश्रव्यकल्पनयेतितत्त्वम् अत्रैवतत्त्वसिद्धये
सर्वथेतिविशेषणं कल्पनाचातर्विध्यदर्शयते सदेमिति सु
खगौणयोगारोहावरोहक्रमेणपुनर्द्वैधमितिचातर्विध्यम्
तथाचश्रव्यमीश्वरनिश्चयः गौणतच्चोदनानिश्चयश्चित्तिस्थि
तमेव तत्रेश्वरनिश्चयः स्वतस्सुचोदनातश्चेतिद्विधा चोदना
विशेषोपिस्वतः तच्चोदकनिश्चयश्चेतिद्विधा नचेदमप्रयो

द्विधासौसर्वथासूक्ष्मविचारेणपुनर्द्विधा चा
तर्विध्यसतामस्यमानसाद्भादकेनकिम् १२
विहितेतरवृत्त्यासुस्थितानामहत्फलाः ता
सांमुख्यस्वरूपेयत्त्वपरोपकृतिर्दृष्टा १३ ॥

तत्कत्वादकिञ्चित्करमित्याह सतामिति विदन्मनोरञ्ज
कत्वादस्यचातर्विध्यस्यस्वरूपसत्त्वेप्रयोजकत्वमप्यस्ये
तिभावः १२ तत्रप्रथमस्यस्वरूपप्रकाशनादेकविधत्वाच्चकि
मिवाप्यदृष्ट्यद्वितीयस्यतदर्थतादनेकविधत्वाच्चकिमत्र
तदर्थत्वेनपरमतयार्थमिति तदाह विहितेति महत्फला
श्चित्पार्यन्तिकतत्प्राप्तिलक्षणफलसूचने तथाचायमर्थः
शित्वाणमनेकथातेपिश्रव्यस्वरूपेस्वपरोपकृतिरिति १३

य. सं २५० तत्र स्वापकृति करणस्यार्थायातता उपदेशानपेक्षा नदिम
लिनस्य स्वानोपदेशो घटते इति परार्थमवशिष्यत इति तत्र
पदिशति तस्मादिति अत इति तच्चादनालक्षण दृढनिश्च
यात् ॥ इत्यदिथासु निश्चयं फलतो निरूप्यत इति तच्छि
लासपरोपकृतिरूपं च सारमुपदिश्य सामान्येनैव निगम
यति आश्रित्येति संवादयेत कार्यान्तं प्रापयेत अमलमिति

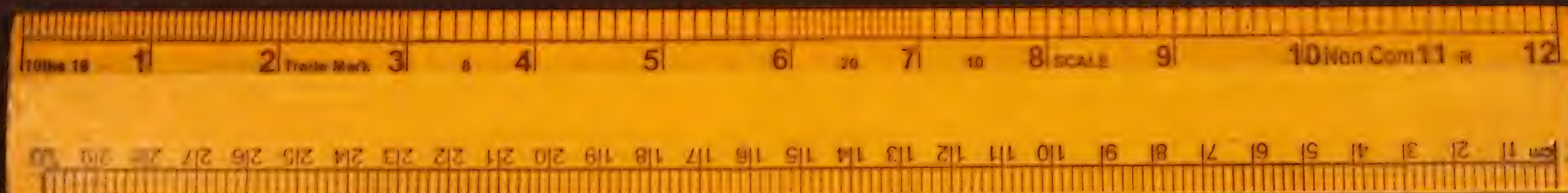
तस्मात्परार्थं घटना दृढनिश्चयतो दद्यात् सारमे
तददो हेतुं वीनमिव डग्धतः ॥ आश्रित्यदा
र्द्धनसु निश्चितार्थसंवादे यश्च दृढप्रतीतिः
तस्यामलं जन्म विष्णुदवदेः कृतार्थतेदापि परत्र
नूनम् ॥ अनेन वाशयाः सर्वे हस्तप्राप्ताः स्युर्गृह
ताः अतिशयाशयाः प्रायेणैतस्य भाजनं ॥

परोपकारघटनात् ततश्चेदापि सत्कर्मसाधनात् परत्रापि
सत्फलभोगात् कृतार्थताः कर्तव्यशेषो सावित्यर्थः नूनमि
ति नात्र काचिदिति मतिरित्यर्थः ॥ अत्रैव भवति अनेनैति
सर्वं प्राप्ता आदरविषया आशया अभिमताः अनेन दृ
ढनिश्चयेन दत्ता जाताः स्युर्भवन्तीति सम्भाव्यते अत्रोदाह
रति अतिशयाशयेत्यादि एतेन न न्यसाधनत्वेन प्रमिद्धाः के

वलमेतेनेवाभिसन्धितेनाभिमता र्थसिद्धिर्भागिन इति सत्यं
सर्वे येन दनु प्राणाश्च मोतत्र योनन्यसाधनत्वात् प्रतीतिपदवीम
वतरन्तीति शयेणैतत्कृतम् तथा चातिथिर्मर्थमनाप्यनसूर्यो
स्तमीतीति लोकवेदप्रसिद्धिः अनायाशरणा वीशानुग्रहे कणा
त्रमिति च अतिप्रसिद्धं तजानायः साक्षाद्दत्तित्तरहितः अशरणा
स्तपरम्परासम्बन्धेनापीत्यनयोर्भेदः ॥ ३५ उक्तमेवार्थं विशद
यति दृढेति ते इति अतिशयाशयाशरणमुदयति मृदुं ऊर्ध्व
स्वकार्यसम्पादनोन्मात्वं सम्पादयन्तीत्यर्थः अशेषफलदा

दृढनिश्चयतो लक्ष्यं बद्धाते मुदयन्त्यपि अशेष
फलदातारं काकयामानवेजने ॥ १३ ॥

ताश्चैवः अपि नायातमर्थं स्फुटप्रतीतये शब्दयति काकये
ति मानवेजन इत्यनेन मितदृशोत्यर्थो विवक्षितः तथा चापि
भिन्नक्रमः अशेषफलदातारमीश्वरमपीति न चात्र वैपरीत्यम
नेनाकृतयितव्यम् ईश्वरेशित्यतः प्रतीतिमाधुर्यं पश्यार्थं
श्रुतात्तस्य काकयामानवेजन इति वक्रोपपत्त्याः सर्वतोऽ
किञ्चिदपत्तादस्येति अशेषफलदातारमित्यनेनैवास्याः श
ङ्कानिरस्तत्वात् तथाहि अस्मै सर्वकर्मफलावेक्षकः कर्मा
नुसारिणी शेषां सागतिरचात्या यदा तदृढनिश्चयेनामोस्वा

प. सं. २५२ तत्तन्निवेद्यते तदास्वचरितदृष्टकर्मफलोत्पत्तिर्भवति
भणकभाजनं करोतीति केवकया सजने पुनरधीनयोगे
मेवते हितस्मिंस्तुष्टे तत्प्रेरणधीनयोगे दोमास्तान्प्रतिस्वय
मेवतव्यनीति सर्वसुखम् ॥ अत्रापिराजानं विशेषयति
साम्येपीति अस्य दृढनिश्चयात्कर्मणः सर्वेषु उन्नममथ
मायमविषये साम्येपि सति सर्वेषामेतदुपयोगे सत्यपिराजा
मेवोति श्रेयेनादत्तव्यः अत्र हेतुः श्रितिलेत्वादि कार्यान्तरं

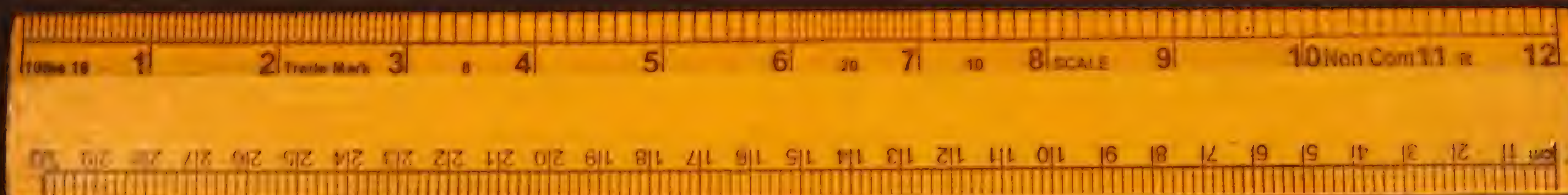
साम्येपि चास्य सर्वेषु राज्ञामेव विशेषतः आद
र्तव्यातिवृत्त्याद्येवाक्रियासाध्यास्त्यलौकिकी ॥
यावत्साहाय्यमेतत्कर्मणो न कथञ्चन स्वद
स्तवशगाकेन सर्ववश्यकरीकषा ॥ ॥

ऐषेन कारणं कल्पत इति भावः ॥ अलौकिकत्वमेतत्कर्मणः
साधयति यावदिति एतत्कर्मणो दृढनिश्चयस्वरूपस्य क
थञ्चनेति केनापि चोदायादि दृढनिश्चयेन तावत्सर्ववश्य
करीवश्यतायाद नौकषास्यमेव स्वदस्तवशगाकेनायेन सा
धनेन स्यात्तनकेन चिदित्यर्थः इत्युच्यते न सर्वेष्वपरे दृढ
निश्चयवता भावो येनेदृशो कषादस्तवशगा भवेत् इति स
र्वथा स्यात्तच्चादनादरो विधेय इति चोक्तमर्थान्नवति ॥

इत्यप्यर्थमस्य तदेकप्रवणत्वं संसाध्य साधिमण्याद् याव
दिति गतागतमित्यनेन निरन्तरा सक्तिरात्रोक्ता अनेनेति दृ
ढनिश्चयेन सिंहासने हेममासनम् उपधानं गणिकोप
वर्ध इति यावत् २० सज्जमारमत्पर्यन्त्यायापहारेण सरलोक्ति
मनुसरति तस्मादिति एतद्वत्त्वमात्रम् तदाह दृढ इत्यादि

यावद्गतागते यत्नादनेन न करोत्यसौ तावत्सिं
हासने शय्यासौ पथानां कथा श्रेयत् २० तस्मा
त्सङ्केपतो वीर्यं सारमेतन्मनीषिभिः दृढनि
श्चयपदासौ सक्तिया शयशूरकः २१ नवस्तता
दृष्टो लोके येनासावुपमोयते नामास्यवस्तुनि
स्वप्ते वडकद्वयत्वमादरात् २२ ॥

सक्तियाणां साधनानां सदाशयानां च तत्साध्यानां शूरकः २१
उक्तमर्थमाह नवस्तिति असौ दृढनिश्चयः उपमोयते स
द्वितीयः सम्पाद्यते तेनाद्वितीयो साविर्त्यर्थः अद्वितीयत्वे समा
तासमानजातीयव्यवच्छेदाभावालक्षणौचित्यमाह नामे
ति स्पष्टं इति साध्यानां दृष्टत्वात्पर्यस्य वडकद्वयत्वमिति वा
नरोयमोपलक्षणम् २२

य. सं. २५२ स्वार्थस्योपदेशानयेदित्याद्यर्थतमस्योपदेशमवशिष्य
तेश्चि तत्र संस्करोति अथवेति प्रायेण लोके परार्थविचर
काप्रपिदृश्यते इति सत्सपरार्थवृत्तनोपपत्तिसंयत्तद्विद्या
तकोपदेशोपेक्षा तदस्य दार्ढ्यामित्युक्तं सोऽन्या नृणां सनशतैर्न
निवर्त्येत कर्दिचित इति अन्येति परार्थविचरकत्वनिदर्श
नम् २३ कथं परेप्रेरणं स्वाध्यायनाजनाः संश्रुण्वन्तीति तद्भावे
दृढेति विशेषणं नवृत्ते किंचान्यार्थो यतः किमर्थं परो नित

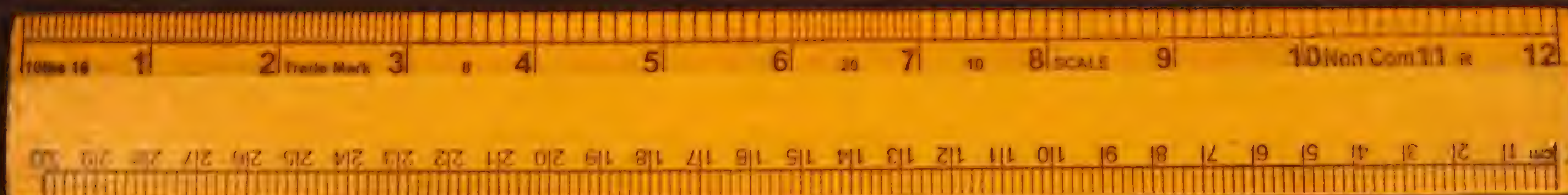
अथवा न्यार्थसंमिश्रयोभ्यासो नृणां भवेत् सो
न्यानुशासनशतैर्न निवर्त्येत कर्दिचित २३
परानुशासनादृष्टं यो मनोऽपि दृढव्रताः मृदुभ
वन्त्यनरताये नैषां भुवि जायते २४ ॥

तयेदिति चेत्प्राशङ्गोत्तरम् परेति धीमन्तरिति दृढव्रता इ
ति चानिर्वृत्तिकारणे सत्यपि किं कर्मः प्रत्यक्षसिद्धत्वात् त्वल
व्यवहारस्य तदनुशासनात्तेऽपि मृदुभवन्तीति अपिशब्दश
स्वर्ययोतकः सम्भावनायां वा सम्भाव्यते चायमर्थः तथा
हि पुरा कलेन्द्रोपदेशेन त्रिशङ्कया न्यमविद्यतोऽपि दृढस्य
तिः परावृत्त इति श्रूयते अत्र दोषमुद्भावयति अनरतेति ये
न निर्वाहितार्थानिर्वाहणे न भवितेऽनराणां मनरताः पुंस्त्व

जायते स्त्रियश्च मेन पुमांस इत्यर्थः तैर्हि पुंसभायां स्त्रियश्वाथ
स्य दार्ढ्या नोर्थास्पदा इत्यर्थः अथवा अनराश्च मनुष्याश्च मेप
श्व इत्यर्थः ईदृशाः पुमांसो विष्टाः पशव इत्यर्थः २६
पुनरपि दृढेति विशेषणं दृढयति अथेति सत्कार्यं चार
व्येयं सितवद्भविज्ञानोति न्यायेन शयेण विज्ञा बाह्यं दृ
ष्टेति सत्यपि तस्मिन् स्यादार्ढ्यात् सत्कर्मणो विरति
र्भवेत् सोऽयं दृढनिश्चयः यत्तादृशे च पुरुषे सर्वज्ञः स्वय

अथानराय बाह्या यस्मात्तत्रोपरतिर्भवेत् दृ
ढनिश्चयपक्षेऽपि साधयति चोत्तमान् २५
अथवा बलवान्कश्चित्प्रावर्तनतत्परः नृणां
क्रानियतः सोऽयं दृढनिश्चय उच्यते २६ ॥

मनुगृह्णाति यो रेयो सोऽमत्कार्यसम्पादने इत्याशयेनाह
पक्षेऽपि साधयति चोत्तमानिति उत्तमानिति सङ्कीर्णता
र्थजेतुनित्यर्थः इत्यपमर्थ उत्तमपदयोः २५ यथानक
यन्निर्देशोऽपि लोभवतितदर्थमन्यथापि दृढतं साधयति
अथवेति वक्तव्यमिति अत्रोपरोधास्पदं स्वकीयतामात्रमात्रा
दिरुच्यते परस्परगता र्यतात नशक्ताति नशक्ता भवति २६

प.सं.
२५३

अनेवाद्यप्रत्यावर्तनेनयावदान्तरोपिनयस्मात्प्रवर्तयति
तदिदं दार्ढ्यमिच्छाद प्रयत्नादिति अत्रथोमतश्चेतिहेतुः २३
अथदेवादपिचास्यमदत्तंसाथयति संभावनेति कारणावा
हृत्येकार्यान्तायां देवमेवदेतरिति मदत्तसंभावनायाम
पिस्वल्पकार्ये सिद्धिसिद्धयस्य न निवृत्तिस्तस्मात्तदिदं निश्च

प्रयत्नाद्यतमानस्य यस्यातिवृत्तस्यथोमतः आल
स्येनापिनोदेगो दृढो निश्चय एव सः २४ सस्मा
वनामदत्तेपि कार्येत्वेपि च सिद्धयति निवृत्तिर्य
स्येनो मेघदृढो निश्चयसौख्यभाक् २५ तस्मा
द्योन्यानुशास्त्रापिनशेषित्वं समाश्रयेत् दृढ
निश्चयवान्धीरः सौम्यपुरुषश्चरुषः २६ ॥

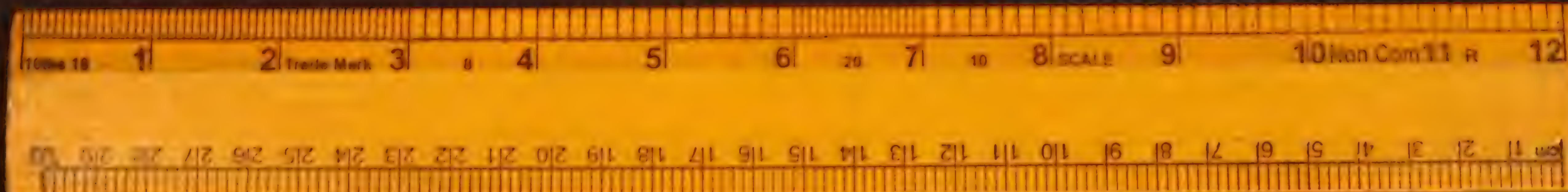
यस्य दार्ढ्यं न च केन विदेत नामथेन र्यापातेपि कदाचिदे
तत्फलं नश्यतीत्यस्य फलमाह सैषश्चेति सैषश्चेति दृढनिश्च
यवानित्यर्थः २५ संक्षिपति तस्मादिति अन्यानुशास्त्राप
रश्चरुषश्चाप्यनुशासनेनोपलक्षणमिदं सर्वेषां प्रवर्तनेन दे
वतां पुरुषश्चरुषः पुरुषश्चेत्यर्थः २६ ॥

इत्यं शिवांसम्यग्रचनयानि बद्धशेखरबन्धोपशोभिनीतां
विधातुमपक्रमते तथाचेति विध्यर्थवादतानयोः शिवाशेख
रयोः प्राग्वद्वेद्या ३ जनक उवाच यदिदमिति ब्रह्मत्रिति
साक्षात्कृतशेषवेदाविफलत्वात् श्रूयते इति भवद्विधेभ्यो म
हाप्रसूतेभ्यः अत्यन्तमन्तर्बोधवर्तित्वमग्रनक्षरफलत्वे च
असौ गतिः काकिञ्चाप्नोति वद वदतां वेति वदत्त्वपि बद्धशुक

तथाचात्रपराणेषु तस्मात्प्राप्तकं शुभम् जनकः
पृष्टवान् योरोयाजवल्क्यमुनोच्चरे ३ जनक उवाच
यदिदं श्रूयते ब्रह्मन् दृढनिश्चयतो नृणां गतिरत्यु
त्तमा कासावाचस्त्ववदतां वर ३ याज्ञवल्क्यः य
कः परोस्तीक्ष्णचराचरणं कर्ता स्वयंभूतिरशेषसा
क्षी न चान्यदस्तीति दृढप्रतीतो गतिर्विशुद्धापरमा

किमन्यत ३

स्वचिदेवाक्तेः प्रसा दयब्दी चेत उपदेशोऽस्य
दयावर्जको भवतीति सूचनार्थ ३ याज्ञवल्क्यः एक इति
एकोऽद्वितीयत्वात् सर्वव्यापी परोत्यत्कृष्टः देशकालाकारान
वच्छिन्नमहिमेत्यर्थः इहेति विचारे क्रियमाणो चराचराणां क
र्तानामरूपादिविशेषक्रियाकारकतात् ईदृशः सन्त्ययम्भू
तिः स्वयं स्वसत्ता स्वदृष्टः अशेषसाक्षी निर्लेपः नवान्यत्परमा

प. सं.
२५५

द्रव्यलोपी ततश्चकृतमदोत्सवतात्समर्जिताशोशसङ्घातसु
नृत्त्याच्चसिंहासनंमहाराजोभवतीत्यर्थः ३० समाधानमिति
समाधानमुत्तरम् दृष्टवित्तश्चनसन्धितलव्यपातात् दद्या
विति धारणाशक्तितमस्यसूचयति ३१ ध्यानमाह नृत्तमि
ति पञ्चशतदृष्टनिश्चयः असावितिदृष्टनिश्चयवान् दस्त
गृहीतकषयायथाशोभिमताशंगच्छति तथासावपीत्यर्थः

समाधानंसतच्छ्रुतामुनोच्चरमुवाङ्गतम् स
दृष्टवित्तश्चिदर्थोजनकोमदसोज्ज्वलः ३२
नृत्तमेवमहाविष्णुजयस्ययदसौरिष्टन दत्ता
भिमत्सर्वार्थकषादस्तेवियास्यति ३३ वि
शेषोत्रपरंकश्चिदोदयोमतिशान्तिभिः यदा
लोचनतोथीमांलोकगर्हानयास्यति ४०

३४ इत्यंशित्वासम्बद्धंसेच्छेत्तरंजनकपातवन्कसंवाद
त्रुपतिथायायात्रयोविशेषोवशिष्टस्त्वक्तमुपक्रमते वि
शेषश्चिद्विदृष्टनिश्चयनामकेवस्तनोत्पन्नप्रतिष्टेस
त्यपिमतिशान्तिभिः परमतिशयेनकश्चिद्विशेषोभावावोद
व्यः यस्यविशेषस्यालोचनतः पर्यालोचनयाथीमान्दृष्टनिश्च
यप्रकृतवृद्धिर्नोकेनिन्दानयास्यतीति ४०

विशेषमभिधातमुपक्रमते ओचित्येति सोयं दृष्टनिश्चयः
ओचित्योक्तचर्या ईश्वरतच्चादनापरोपकारादिदृष्टयायोजि
तेलदेणसम्बद्धोभुविनितरांराजते सर्वयाशीतिदायितात्
व्यतिरेकेदोषमाह अनौचित्येनेति अस्तुचदृष्टनिश्चयः परं
तन्नौचित्येनस्वपरपीडाकारितयायोजितः निर्वन्धश्चिना
स्माक्यते देवाकोमौस्वपीडायाकोलोकनिन्दावहश्चेत्य

ओचित्यायोजितः सोयंराजतेनितरांभुवि अनौचि
त्येनसोपेधनिर्वन्धश्चितिकथ्यते ४१ थिङ्गिर्वन्धं
महानर्थकारणयत्समाश्रयात् अकीर्तिशेषाः
थिवीभुक्तापिवहवोगताः ४२ अदोचिज्ञाग
तिर्वैथीसपषमदवास्पदम् युक्त्याश्रितोपिचा
युक्त्यासपषविषदास्पदम् ४३

र्थः ४१ अतश्चाधिगति वहवश्चिनिर्वन्धाव्यदृष्टनिश्च
धारणारावणयाः दृष्टिवीभुक्तापिअकीर्तिशेषागताः अ
कीर्तिरेवैवाशिष्यतश्चि ४२ अत्रैवसहकारिवशादेकमेव
वस्तुप्रशंसानिन्दाकारणमिति विस्मयमानाह अदोचि
ति वैथीदेवसम्बन्धिनोचिज्ञाविस्मयकारिणी विस्मयका
रितमेवाह सपषश्चि सपषश्चितमहतापीदवन्धेनसंस्था

प.सं.
२५६

पितोऽहनिश्चयः महास्यदम् ईश्वरसत्ताप्रदमनेन कथ
नेन किम् परंतु युक्ताश्रितः युक्तिश्रोतुचर्येव अपि च सप
षट्छनिश्चयोः युक्ताविपरीततयाश्रितो विपदास्यदम् पे
दिकामुष्मिकसिद्धिवैमुत्पदम् ४३ निगमयति तस्मा
दिति शारूढः सच्चास्मादिसेवया संस्कृतसंस्कृतस्वभावे
नेन

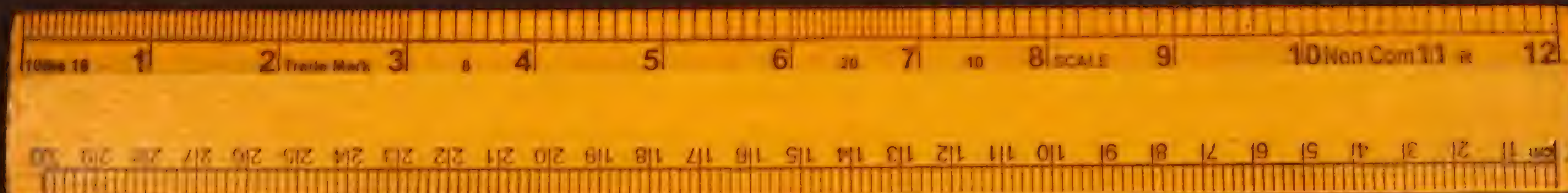
तस्माद्यस्य यथारूढः स्वभावस्तेन तादृशः से
वितोयं भवेत्सिद्ध्याय न्ययानर्थकारणम् ४४
तस्मात्सचरिते मार्गविधेयोयं विपश्चिता तथा
चात्मायिका वास्तिश्रुताया परमाप्तये ४५ ॥

न अन्यथा संस्कृतस्वभावेन निर्वच्यतया सेवितो नर्थका
शां ४४ फलितमाह सचरिते साधुसेविते स्वयंच विचार
णया हते ग्रंथेऽहनिश्चयः अन्यथा सेवने शोवरानर्चताय
तत्प्रतियोगिने प्रतिनिधिमवतारयितुमुपक्रमते तथावेति
परमाप्तये इति व्यतिरेकप्रदर्शनेनाप्यन्यमिदं स्पष्टमिति
शेषतः स्फुरणारिति ४५

युक्तयुक्ताश्रितत्वेन सम्पदिपदास्यदत्वमसोक्ता स्वभावा
श्रयेणापितदास्यदत्वेवक्तुमाहृता तस्मादित्युत्तरत्रयोजनी
यमित्याशयेन राजेत्याद्युत्तरग्रन्थावतारः तथा च यस्य यथा
दृष्टोऽहमभ्यस्तः स्वभावः यथाशृणो वीरवर्यादिना विदु
षां शास्त्रचिन्तनादिना कार्षिकाणां हलोदहनादिना पतिव्र
तानां स्वपत्येकनियमादिना दृष्टाजीवानां साधारणनियमा
दिना तेन तथा सेवितोयं सिद्धेयं न्ययानभ्यस्तसेवनादिना

राजा कश्चित्पशान्तात्मा भोगवैतस्य सिद्धये
दृष्टनिश्चयमास्थाय मृद्वक्षणापरोभवत् ४६
सर्वे वैर्बुद्धिशीलाऽहोर्बोधि तोपि मुहूर्तः न
वांसीहृदोरोहं जलावाकः प्रतीपयेत् ४७

श्रितोयमनर्थकारणमिति नात्र फलव्यभिचारदर्शनेनाना
युक्तमतिनाभावमिति भावः अत्र हेतुः तस्मादिति सच
रिते सम्पगम्यते सम्पगालोच्य कार्यनिर्वाहणं वैपश्चितेन
ततदानातो च नेन फलशङ्का सम्पादनसन्नदत्तमिच्छाशयः
तथा वैतदनुसारेण तत्रात्मायिका राजेति सशान्तात्मा जा
तवैराग्यकलनः ततश्च नाश्रित्युत्पत्तिकाद्यानामिति न्याये
न भोगतानवेनैव वैतस्य सिद्धेऽहनिश्चयमादायाननु

य. सं.
२१७

धृतमृदलणपरोभृत् मृदलणोत्पललणं अननुधित
वस्तुसेवनस्य स्वभावविपरीतदृढनिश्चयस्वोकारात्रिर्व
न्यग्रस्तमतिरभूदित्यर्थः निर्वन्धललणमेवाद सवेष्टे
रिति नवरंसीदित्यक्तंतत्रार्थान्तरं न्यस्यति दृढारोहमि
ति दृढनिश्चयं पुरुषकस्तस्मात्पतीपयेत्प्रवाहोन्मात्वं
जलमिव नतदपिकश्चित्पतीपयित्तं तमः ४७ समेत्येति
तद्दोषान्नक्तशेषकान्तिनाशादौ न तस्मान्मृदलणात् ४८

समेत्येवैतस्मद्दोषान्दर्शयित्वा यवेदितः ना
सौ निवृत्ते तस्माद्दृढनिश्चयकारणात् ४८
अथोक्तदाचिच्छात्रात्मा कश्चित्साधुर्यदृच्छया
पूर्वप्रीत्यनुषङ्गेणाजगामाशुभदर्शनः ४९

इत्थं स्वभावानुगुणेन हृदा क्रियापि कदाचित्फलाप्तयेन
पुनरनानुगुणेन कदाचिदपि फलाप्तयेत्यर्थतः सिद्धम
येदानीमौट्शान्निर्वन्धादिरतिरेव सात्वाप्तयेन पुनः फला
प्तियर्थवसानप्रतीक्षणमिति कथनार्थमाख्यायिकाभागाः
अथोक्तिरिति यदृच्छया देवेच्छया पूर्वप्रीत्यनुषङ्गेणेति न क
दाचिदनुष्ठितउपकारः फलमदत्तार्थविनश्यतोत्पाशयः प्र
नेन हि कदाचिदमावृणामितः शुभदर्शनरतिशङ्कनकथने

सतमिति ज्ञातोऽर्बलः अशक्तीति गमनागमनशक्तिरहितं ५०
अथ प्रसादार्थं दृष्ट्वा वस्यास्मरति अहो इति निसर्गमथुरं स्व
भावस्यम दाडिमौक्तसमप्रभम् अतिलोहितं ५१ पुष्टेति पु
ष्टेति शरीरबलोपेता हृष्टेति अन्तःकरणबलोपेता हृष्टेति
अन्तःकरणबलोपेता शक्तिमतीति आन्तरोद्रेकवती सरसार

सतं ज्ञातं प्रकरसंपीता स्पंदविक्रवं अशक्ति
शृङ्खलावद्व्यापदं दृष्ट्वा विनयत ५० अहो निस
र्गमथुरं दाडिमौक्तसमप्रभम् एतन्मात्वं प्रगृह्यं
किमेतदधुना स्यवे ५१ पुष्टा हृष्टा शक्तिमती सर
साख्याययार्चिता तन्त्रेखापरेदानीं किमेवावद्
दुर्विधा ५२ विचिन्त्य बद्धया वेत्त्यापादान्मार्थाव
सानकम् यप्रच्छ किमिदं तेयापतितं कालपर्य
यात् ५३ ॥

सवती ज्ञाययाशे भयार्चिता एजिता बद्ध
दुर्विधेति उक्तविशेषणरहितत्वादुर्विधादिरिद्धा ५२ किमे
वेतितर्कमभिनयति विचिन्त्येति अरिष्टवेराग्यादिभूयं
कारणं बद्धया विचिन्त्य आपादान्मार्थावसानकमवेदित्य
नेनारिष्टाशङ्कानिवारिता निवारिततच्छुद्धः अथ प्रच्छ कि
मित्यादि कालपर्ययात् कतिचिद्विना न्तरेणापतितमिति
अचिन्त्यहेतुत्वकथने ५३

पं. सं. २५८ सष्टति अनेन कर्मणा वैतल्या पातमृद्वत्तोन कष्ट
मेतत् औन्मयमिवागतं ५४ अदोशति येनेत्यर्तिहेतना शु
लपीडयोरसिद्धसौदये तत्रोत्पत्ता पश्चात्तपत्रिवेति सोपिदि
दृढं हृदिहस्तोनिदधातीति ५५ इत्यपीशतंतं अत्तासायुक्त
वाचेत्यवतारयति अत्रेति जानत्रिति अनेनैव कर्मणामम

सष्टः साधुना सम्यक्त्वं तत्समादये अनेन
कर्मणा साधोकष्टमौन्मयमागतम् ५४ अदोप
कृ. निमग्रस्य गजस्येवार्तिरयमे येनोरसिद्धं ह
स्तोदये पश्चात्तपत्रिव ५५ अतोवाचायतं भूयो
जानन्किनजहामितत् निशम्यावाचमेजातम्
स्वातन्यं करोमि किं ५६ दृढवासनयावदोबला
युक्तोस्मिमानद किं करोमि कृगच्छामि प्रमाणं
तेदयाधुना ५७

पीडोत्पादितारति साधुवाचं निशम्य अत्तासराजोवाचमेव
दि पराधीनो हं जातोस्मीति भावः ५६ पराधीनत्वमेव सा
धयति दृढेति अनुभूतानुवेयोवासनातयावत्तारनिष्ठ
त्रापिवात्र कर्मणि युक्तः किं करोमीति नात्मशरणेन भेतत
अप्रमाणमिति ५७

सादरमिति सान्त्तनापूर्वं आतरस्य सान्त्तनपूर्वं वचनमेव प्र
थमाचिकित्सेति उपदेशसारमाह अनेनैव सत्तमोगवैतस्य
मीदृशेनापि कर्मणा सिद्धति परंतस्वभावानुसारेण तवत्
नेदं स्वभावसम्भिन्नं कर्म ५८ सत्तम्यति बोधिता न्येवेमा
न्येकविधानि कर्मणि परंतस्वस्वैवित्यानि सेवमाणान्य

निशम्य वृत्तंतस्यासौ मुनिः प्रोवाच सादरम् अन्या
जातिर्हि साकाचियस्याः कर्मदमोचिती ५८ अ
तएव अतावत्तं क्रियोचित्यविवेचिता साधयत्य
वित्तानर्थान्येन राणा मगोचराः ५९ यस्य या
दृक्क्रिया योग्या विधेया तेन साष्टशम भवताक
थमारज्जान्याचितेयं क्रियापरा ६० ॥

मृतं तदति क्रमेण पुनर्निसेवमाणानि विषमिति तात्पर्येवो
धएव सर्वत्र फलतीति वदति अतएवेति औचित्येन विवेचि
तश्च कृता क्रिया वित्तानर्थान्साधयति तेन नष्टप्रत्यया
इत्याह येन राणा मिति ५९ ततश्च यस्य यादृगिति विधेयेति
फलस्य सावित्यर्थः इयं क्रियापरोक्षफलवती परंतन्याचिती
ति शेषोऽस्य ६०

ये सं नचप्रनरीदक्रियारम्भपरित्यागस्यायमन्तात्कथमयमर्थमपि
३२५ भजामीत्याशङ्काम् स्वयमन्तागएवदोषाभिधानादबुद्ध्याय
यमिहहोत्यागस्यैवोचित्यादित्याह यमिहैवामिति दृष्टदो
षाधिक्रियायमन्तात्रदेयेति यमिहैवामेवयात्यायेयमवद
स्थितयः तवचप्रमादोपनतेयमितित्यागएवास्याउचितइत्य
स्मात्कर्मणोनिवर्तस्वमावृथाः यमर्थमवुद्वागृहीतेकथमे

यमिहैवामसौदृष्टदोषाधिक्रिया नदेये
तिनिवर्तस्वमावृथापरितण्णयाः ८१ अत्वासत
स्यादितमग्रवृद्धिः प्रयत्नशैथिल्यपरोपिभृत्वा
सन्यायनैनोरचयेपनश्रुत्यापदिमुक्ताभवदस्य

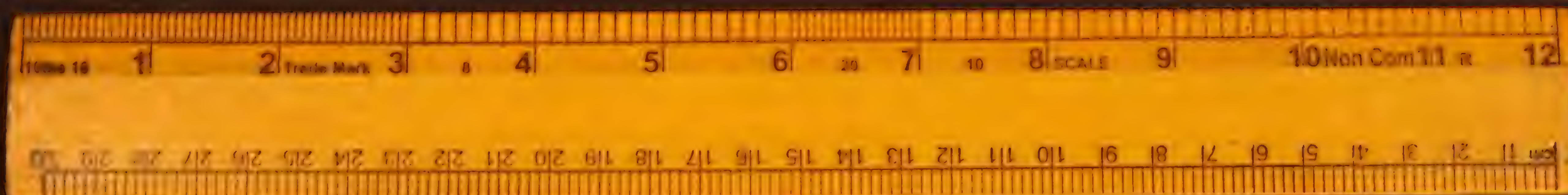
सङ्गात ८२ ॥

नेत्यस्यामौतिनिष्क
वः इत्यप्रमादोपनतफलं निर्णीयविचारमादात्म्यं सङ्गहा
वदति श्रुतेति अग्रवृद्धिरिति उपदेशग्रहणात् निर्व
न्यात्प्रयत्नशैथिल्यमादाय स्वात्मनानेनास्थितिं प्रनारच
येइतिसन्यायापदिमुक्ताभूत इत्यापदिमोचनेमात्रहेतः
प्रयत्नशैथिल्यं पणवन्मदत्सङ्गाचगौणनिमित्तमिति
निमित्तत्रितयादापदिमुक्तिरित्युक्तम् ८२ ॥ ८३

तामसात्रेणान्तिगृहीतेनिर्वन्धमनर्थफलोपदर्शनेनपरास्य
दृढनिश्चयः समुपात्तपीदः सन्न्यामपिसंस्कारकत्वामेतत्त
इतिदारम्भः दृढेति अथचदृढनिश्चयोयत्नसद्वरितः फ
लदेयेभवतीत्यनयोरन्यसादवर्थमिति सङ्गतिं वक्तुमाह य
त्नाश्रुमिति यत्नएवकार्यं पारश्रपणादसंस्तदृढनिश्चयएव
तदधुपरिवर्तनकारित्वादत्वात्तयातेस्वीकृतेवहन्त्यरुषः द
त्तप्राप्तकार्यं अयेत अत्रसंस्कारमाह कोमलामिति दृढनि

दृढनिश्चयवत्त्वात्तयत्नाश्रुमितिमान्दहन कोमलां
वृत्तिमासायकार्यदत्तागतं अयेत ८३ नजाततर
याथौरः कार्यशीकिज्जिदाचरेत अयतः प्राप्तमप्य
र्थत्वरामस्मीकरिष्यति ८४ अभिप्रेतार्थसम्प्राप्तिस
रणिंलभतेप्रमान् दृढनिश्चययत्नाभ्यामितिथे
यंविचक्षणैः ८५

अथवत्तापिकोमलवृत्त्याश्रिताफलतिनान्ययेतिभावः ८३
अत्रसपक्षसाधनायविपक्षेवायमाह नजातिति प्रतिज्ञातम
र्थदेतदृष्टार्थान्तरन्यासेनविशदयति अयतइति ८४ इत्यंसे
स्कारकतयाशिष्टयादृढनिश्चयंसमर्थपृथोत्तरद्वारयोः स्फुटं
सङ्गतिमाह अभिप्रेतेति अभीष्टप्रयोजनप्राप्तिसागं प्रमात्रभा
शाममष्टतत्वाप्रदवलभतेरतिविचक्षणैर्हरदर्शिभिर्येयंह
दिस्थाप्य कालान्तरोपभोगाय ८५

य.से. ३. कोमलवृत्तिमिति संस्कारकलायोपदिष्टात्कलमाह अर्थ
स्वारीति यः प्रमान्दृढनिश्चयवर्त्मनि प्रतिगदनेन स्वारी अर्थ
स्पर्शी कोमलवृत्त्यार्थं स्पृष्टापदे निधने यत्नं करोति सपवायं
लभते नापरोर्या स्वारीत्वरितकार्यकारीत्यर्थः प्रतिगदनेति
गच्छन्विनष्टं मृगमाणं वस्तुना देन स्वारयतीति प्रसिद्धं ५५
इत्यमत्र कोमलवृत्तिकला संस्कारः सामान्यतया दितः येषु
न स्तोत्रतमपरमेशटकात्पवित्रितवाह्यान्तराः केचित्सु

अर्थस्वारी प्रमान्यादं दृढनिश्चयवर्त्मनि यो निध
नेति गदने सोऽर्थं विन्दति नापरः ५५ यथा यादृढा
त्यादनिक्षेपमात्रान्महत्त्वोच्चवद्वायि दृढोद्भूतस्यात
द्वितीयादिपक्षेपचिन्ता कृतोऽस्य स्वयं मौलिभूतस्य
भ्रमाण्डलेऽस्मिन् ५५

द्रोतद्वन्नादिक मपि गोष्ठदगणना
यां विदधति तेषां दृढनिश्चयादनन्तरं केवलतयत्न उपयोगो
ति किं तेषां मन्यकलनयेत्याह यथा यादिति एकवचनमश
तावत्कश्चिदेवेदृक्कलनावायुराणां दोऽप्रसिद्ध इति सूचनायं
यायात्यादक्षेपमात्राभिर्गतोऽसौ भवं विजेतमिति यस्य प्रता
पेनाग्रे गतेन सर्वभूमौ मण्डनसामन्तशिरोमणयो भूमौ पा
तिताः स्युः सपुगपदेव महोच्चवद्वा दृढो भवतीति तस्य का

द्वितीयादिपादक्षेपचिन्ता ततश्च किमर्थमस्य कातक्षेपल
क्षणकोमलवृत्त्यासादनम् यतो सावस्मिन्माण्डले मौलिभूतः
सर्वोत्तमधुरादृष्टितनकाचिदप्यन्यापेक्षास्तोत्यर्थः ५५ द्वा
रार्थस्य संस्कारयाजेन स्मारयति इत्येवमिति मनोज्ञं सर्वथा
शोभितत्वात् निर्गलं शन्यादिदृष्ट्या गतारहितम् एनेनेति

इत्येवमुक्तं दृढनिश्चयात्मकं द्वां रं मनोज्ञं च निर
गलं मया एतेन नृणां विशतां प्ररोत्तमे सर्वार्थ
सिद्धिर्भूतमेव सिध्यति ५५ इति श्रीवीररत्नशेख
रशिखायां सशीलशैल्यपराभिधानायां द्वितीय
खण्डे दृढनिश्चयात्मकं द्वां रं दशमम् ५५

अन्वादेशपनादेशः प्ररोत्तमे इति सर्वत्रात्र शण्यतयाधिक
ते मदेस्वरसमापन्निलक्षणे अवाप्तमदेस्वरस्वरूपसमाप
नीनां कानामान्यासम्यग्निः शिष्यतेऽत्युक्तम् सर्वार्थेति ३
ति भद्रम् ५५ इति श्रीरत्नशेखरविवरणे पदसङ्केताख्ये
द्वादशी प्रभा ५५ ॥

प. सं. ३.१. ओं श्रीगणेशाय नमः ॐ उच्यन्ते भावश्चरित्पुत्रयोदशद्वारे
 स्वयंप्रतीकतयितमदाहरणेन चद्रुयितमारभते अथोशति
 अथोशति प्राग्वत्सूक्ष्मबुद्धयश्चामन्त्राणं सङ्गरूपासनाविशेषा
 धितबुद्धयपवात्राधिकारिणश्चित्सूचनार्थं तदेवानुक्तं नय
 ति बुद्धौति सष्टभावः सौष्टवं बुद्धेः सौष्टवं बुद्धिसौष्टवं रागा
 दिमार्जनापूर्वशमादिसम्यक्ज्ञानत्रयस्यार्थसंक्रान्तिसत्त्वा
 त यत्रहारेविशतामत्रत्यार्थसमावेशवतामपश्चिमजन्मव

ओं श्रीगणेशाय नमः ॐ अथोत्रयोदशद्वारं शृणु
 ध्वंसूक्ष्मबुद्धयः बुद्धिसौष्टवतोयत्रविशतोसिद्धि
 रुत्तमा १ अतीवगाढगम्भीरं हारमेतद्भयावहं
 विशतामत्यसत्त्वानां तस्मात्सत्त्वं समाश्रयेत् २

तासुत्तमासिद्धिः परबोधनक्षणास्यातश्चंद्वारं महेष्टरति
 हारभूमिरित्येसूक्ष्मबुद्धयोवास्याभ्यन्तरश्रुदास्तेषामवति
 शतोसिद्धिरुत्तमाश्रयेषां तत्रटकातश्रुतिभयसंभावतेत्या
 शयः १ उक्तमेवार्थसाधयितमारंभः अतीवेति गाढगंभी
 रेवास्याभ्यन्तरसंवृतिमत अतश्चात्यसत्त्वानामथमसत्त्वाना
 मत्रविशतांभयजनकं तस्मादेतत्प्रवेशनेन्दुः सत्त्वमुत्तमस
 त्त्वमाश्रयेत् सत्त्वप्रकाशवृत्तिः तयाचाविकारकरं सत्त्वव्यस
 नाभ्युदयेपिचेति २

अत्रलक्षणं कथयितमादौ बुद्धिनेजनायभश्यति उच्यन्ते
 ति सिद्धानां स्वयंप्रवृत्तसमासादितवृत्त्यानसिद्धीनां यस्याहार
 श्यायन्तेति पर्यायवक्तृतावकोक्त्यानामतपृथेहर्षावाप्ये
 तथादि उच्यन्तेति भावप्रधानो निर्देशः सचपदार्थशरणप्रद
 तादृमोपितादृशेयत्रसौधर्म्यपिस्वसत्तायामेनमपेक्षतइति
 तद्यवस्थापकत्वान्वात्यतामवगाहतेतोवक्तृतागृहीत्वाथ
 र्थमिस्वभावप्रकाशकतामिद्धानामत्रवृत्तिः तेचसिद्धान्त

उच्यन्तेति पर्यायवक्तृतायस्यतपृथे सिद्धानां प
 रमोदारविमर्शभारितात्मनाम् ३ अथोनियति
 वृद्धानां विमर्शरदितात्मनाम् उच्यन्तेति पर्याय
 वक्तृतारुष्टयेपरम् ४ ॥

शान्तात्मानोये नततष्टिः प्रत्यु
 तशान्तकल्पतादेतदङ्गोद्गमायाप्यलंनस्यादित्याह परमो
 दयेति भावाभावलक्षणसर्वादिपादिमर्शस्यपरमोदारतम्
 अतएवभारितात्मनामित्युक्तं तत्त्वंचवास्यान्तरशृणत् ३ उक्त
 मेवार्थस्फुटप्रतीतयेत्यतिरेकेणापि वक्ति अथोशति नियति
 वृद्धानामिति परमशान्तस्वयंप्रैकतात्पर्यवतामित्यर्थः तउ
 शसितादि नियतिसुमेवैकं विद्वायसर्वत्रापि कृतास्यदेत्य
 मिश्रयः अतएवविमर्शरदितात्मनामिति अतश्चायन्तेति

पं. सं. ३.२ वक्रनामत्वं परमतिशयेन केवलं वारुष्टयेः कस्मान्नुतिगो
चरमज्ञायाते रोषवैषां जायते विकल्पपक्षस्य तैर्निमित्तम
तादित्याशयः अथ चावेदितपरवराये केचित्तेत्रासिद्धाविव
दितास्तेषां च शरभवीयो यमपवनियतिशब्देनेष्टः यतस्ते वि
मर्शभरितात्मानः विमर्शश्च पूर्वापरानुसन्धानशक्तिमत्त्वम्
इति नियतेरप्युच्यतेति पर्यायवक्रता तदष्टये येषु न नि
यतिवद्वाग्रदृष्टे कशरणे अतएव विमर्शरहितात्मानः

इदमुच्यन्ताद्वारमतीव परमास्तुतम् सर्वा
नुप्राणनं सिद्धौ सर्वोपरिविराजते ५ सिद्धा
नां सिद्धतामैवायोगिनां सा पराकला ज्ञानिनो
ज्ञानपक्तिः सा सारमेतन्मदेशितः ६ ॥

तेषामियं पर्यायवक्रता केवलं रोषायेति भावः ५ इत्यम
स्य मूलस्यापनेकते एतद्वर्गिनमुचिततरमिति तथारभते ३
दमिति परमास्तुतदायितात्परमास्तुतं सर्वानुप्राणनं जीवभू
तं सिद्धौ सिद्धयै सर्वोपरीति निर्विमर्शरहितत्वात्सममिति
अथ च सर्वोपरीति उच्यते कप्रानतात्सर्वसाधनानाम् ५
अतएवाह सिद्धानामिति सिद्धतेति सिद्धवापदेशहेतुः ॥

पराकलाविश्रामहेतरन्यथाभास्यतामेवां न ऊत्रापि विश्रान्तिः
यक्तिः पार्यतिकं फलम् अत्र सर्वत्र वीजमाह सारमिति सार
मिति पेश्यलक्षणम् माहेत्यर्थमिव्यञ्जकमित्यर्थः ६
श्रुतिमिदं सारमेतन्मदेशितरिति परंतु अनेनास्यसिद्धिती
यत्तमिवाभातिव्यपदेशभेदादित्यत्र समर्थयति वक्त्रेरित्यादि
सत्यं परमेशितरिदं व्यपदेशेन भिन्नमिवाभाति न व्यपदेशभे
देन भेदमननं विदुषां वैडव्यम् यतः ग्रहं नाम प्रकाशस्य प्र
काशकर्तृत्वलक्षणं स्वयंप्रविमर्श उच्यते यमिद्वयेनामान्त

वक्त्रे रौस्यं प्रभाभानोरणो शैत्यं यथावपुः व्यप
देशात्परं भिन्नं तथेदं परमेशितः ७ ॥

रकारां न दोषाय ततश्च यदयं स्वस्य प्रकाशने परं नापेक्ष
तइति तदनपेक्षां स्वातन्त्र्यपरवैतल्लक्षणपादकमेत उच्य
ते अथ च परमेशतापादकं यदस्य परप्रकाशनेपि परानपे
क्षात्तल्लक्षणं सारभूतं स्वातन्त्र्यं तत्रापि स्वयंप्रकाशवक्रत
तात्तद्व्यपदेशेपि न काचित्वाग्नेत्यप्याह अगपदक्त्रेरिति
ग्रहं भावः स्वमेवरूपं फलभेदाद्देहरोपेण शक्तिरिति क
ल्पते न त्वसौ वस्तुतः पदार्थान्तरं किञ्चिदिति वप्ररितिव्य
पदेशात्परं भिन्नमिति चोक्तम् ७

प. सं. ३३ इदानीमस्य वस्तुनः शास्त्रानन्त्येन नामनानात्मेव न त परमा
 धितोऽत्र कस्यचिदप्युक्तवति सूचयन्निष्कृष्य स्वयं दर्शयति य
 त्सारमिति जडचेतनभेदभिन्नानां शास्त्रादकारणायत्तका
 शात्मकं रूपं तस्याप्यप्रकाशवैतदाणादपि केवमेवेति त
 यादि सारमिति अतच्छेदिसारं तच्चेयमेव विमर्शशक्तिः त
 याचार्याभिनवगुप्तपादाः अन्तर्विभातिसकलं जगदा
 त्मनीहयद्विचित्ररचनामकरान्तराले बोधः पुनर्निर्जति

यत्सारं स्वात्मसत्ताभाशक्तिः स्यन्दः पराकला मा
 हात्म्यं परमानन्द इति पर्यायनामभिः ८ शा
 स्त्राणां भेदतोभिन्नं तच्चेतन्याभियं परम स्वात
 न्त्र्यं मुख्यमेतस्य वैभवं वापि कथ्यते ५ ॥

मर्शनसारयुक्त्याविचं परामृषति नो मकरस्तथात इति ८
 तथा स्वात्मसत्तेति सतोभावः सत्ताभवनकर्तृता सर्वक्रिया
 सत्त्वातन्त्र्यं साव सर्वभावानां यत्पार्यन्तिकं पारमार्थिकं रूपं
 तद्वत्तथा च सासौ स्वः सर्वेषां भावानां यथात्मा वेद्यतात्
 सपदासौ प्रकाशः तं विना प्रागिवार्थो प्रकाशः स्यादिति
 नीत्यामर्वा न्यप्रसङ्गात् अतएव शिवरूपेण शास्त्रेव सर्वभावे
 पुष्करत्रिहृतचिदपः अनिरुद्धे व्याप्रसरः प्रसरद्वितीयः

शिव इति शक्तिशक्तिमदभेदात्प्रावसायेन विमर्शप्रधानं
 शिवतत्त्वमुक्तम् इत्थं च प्रदेशेऽपि ब्रह्मणः सार्वभूतमन
 तिकानो विकल्पश्चेति श्रुतिवचनमनुभवसिद्धम् तथा
 वसति न वासनामकिञ्चन परमार्थतो विद्यते अथात्मनः
 प्रकाशात्मतात्प्रकाशात्मनोऽथात्मतात् अनुनैवाभिप्राये
 ण भावव्यासोऽपि गीतासूक्तवान् यो मां पश्यति सर्वत्र स
 र्वं च मयि पश्यति इति तथा सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूता
 त्मात्मनीति चेति विमर्शपदोऽयन्तत्तात्त्वः स्वात्मसत्तेति हि
 ८ आभेति आभानमाभा तच्चान्तःस्थितस्य बहिरात्मना न
 यन्तःस्थितिं विना कदापि वास्याभासोऽयुज्यते इत्यन्तः स्थि
 तत्वं सर्वदा स्तोति बोध्यम् तच्च तत्र सकृदि भातोऽयमात्मेति
 नीत्या सकृदाभा नलक्षणं परामर्शनमेव तथा च प्रमात्रे
 कात्ममान्तर्यमित्युक्तं भट्टपादैः शक्तिरिति व्याख्यातशाय
 म् स्यन्द इति किंचिच्चलनरूपा तथादि प्रकाशस्वरूपेदि
 मनागपि नातिरिच्यते अतिरिच्यत इत्यचलमेवाभासभेद
 युक्तमिव च भातीति तथा च भट्टकलटपादाः गुणादि स्यन्द
 निष्पन्दाः सामान्यस्यन्दसंश्रयात् लब्धात्मलाभाः सततं स्य
 र्तस्यापरिपन्थिन इति सततस्फुरत्स्वरूपमेतत्तत्त्वमित्युक्तं
 भवति अयमेव च स्फुरतेति कथ्यते पराकला इति कलना

प.से
३.४

त्मकतात्कालेति कलनाच्चविमर्शनात्माविमर्शनेचपरवा
क्लृप्तिमयं तथाचहरिः न सोस्तिप्रत्ययो लोकेयः शब्दा
नुगमादृते अनुविडमिवज्ञानं सर्वशब्देन गम्यते वाच्य
पताचेडत्कामेदवोथस्यशस्यती नप्रकाशः प्रकाशेन
सादिप्रत्ययवमर्शनीति तस्याप्रयत्नसर्वप्रतिष्ठाहेत
त्वात् माहात्म्यमिति पूर्णतासाचवद्भवन्नलक्षणं त
च्चकर्तृतात्कर्तृत्वात्मापरमर्शलक्षणं तथाच पराम
र्शहेतोर्विच्युतिर्भवेयं नीलादित्वेन चकास्ति इति ततोरे
महात्म्येति कथ्यते यथोक्तं परिच्छिन्नस्वभावत्वे जडस्य कि
ललक्षणम् जडहिलक्षणे बोधोयतो न परिमीयते इति
तथाचेष्टप्रत्यभिज्ञायाम् आत्मानमतयवाये ज्ञेयी क
थात्पृथक्स्थिति ज्ञेयेनत्विति परमानन्द इति ग्रन्थान
पेक्षितैव परमार्थतत्त्वानन्दः पूर्णानन्द इति साचेयमे
वसारभृतापराशक्तिः तथाचमुनिः सर्वपरवशब्दः त्वम
वमात्मवशब्दमिति इत्यमनेकनामकथनेन शब्देष्ट
स्याप्यपकत्वेन प्रसिद्धतेत्याशय इत्याह इतीत्यादि यदि
त्यन्तं स्वपक्षे विधेयतया सवृत्तकथनार्थमवतारयति
तदिति यदेतच्छब्दभेदेन विशेषकलनार्थं वा सारादि
नामकं वस्तुतदेतस्य मदेष्टरस्य चैतन्याभियं परं पूर्णता

तन्मनसापेक्षितत्वं लक्षणमीषितत्वं मैश्वर्यमिति कथ्यते
अनेनैव चास्य विविधभवनार्थं भवमिति चेदकथ्यते तथाहि
चेतयतीति चेतन इति याचोसौचितिक्रियासाक्षात्प्रत्यव
मर्शस्वभावत्वाज्जडाजडकोडीकारेण भासमाना चैतन्यमि
त्यन्यथार्थाः करणात्मकेन भावप्रत्ययेनाभिधीयते तथा
हि वृट्जानातिदेवदत्त इत्यत्र वृटविषयज्ञानजनने देवद
त्तः कर्तेति शब्दबोधे वृटेन वृटात्मनि न किञ्चिदपि चमत
क्रियते तदात्मनानपरा मृश्यते न चेतनात्मना प्रकाश्यते त
त्प्रनापरिच्छिन्नतया भास्यते ततोसौ जड इत्युच्यते देवदत्ते
न तस्मात्प्रत्यक्षमिति स्वारसिको योगस्फुरणविभूतियोगा
वृत्तिरुच्यते स्वात्मापरा मृश्यते स्वात्मन्येव प्रकाश्यते इद
मिति यः परिच्छेदपतावद्भूतया तद्विलक्षणीभावेन नी
लपीतसावडः त्वत्तच्छून्यतायवभासयोगेनावभास्यते ततो
सौ चेतन इत्युच्यते इत्येवचितिक्रियैव स्वपरावभासनस्वभा
वत्वादेतत्स्वरूपोत्थापिकेत्यन्यथार्थाः करणात्मकेन भावप्र
त्ययेनाभिधीयते न चान्यथार्थाः करणमस्य नूनतायाय
कतयात्वेनाप्यस्य सत्प्रत्ययाथानात् तथाचानेनास्या
नन्यापेक्षिते साधिते विभूतवित्यत्वादयो येनार्थमोक्षेप्य
त्तगृहिता भवन्ति तथाहि देशकालाकारभेदाभेदविक

प. सं.
३.५

स्यापहतत्वादस्य परमशक्त्यनः परानपेक्षस्य प्रकाशतत्त्व
स्यावच्छेदमायातमशक्ता इति विभुर्नित्यः सर्वात्मकश्चासौ
इति शब्दस्वाधीनसिद्धिकत्वादस्य न परदर्शन उच्यते प्रमा
णापेक्षा विद्यते प्रत्युतैतदधीनातेषामपि सन्नेति सूचनार्थं
मुक्त्यमिति चैतन्यविशेषणम् नास्यान्यन्मात्वमिति प्रत्यभि
ज्ञानकारणमपि तत्स्वयमेव तदपीति भावः पक्षार्थः चैत
न्यमात्मैति शिवसूत्रमालम्ब्य सिद्ध्यादेर्निर्णीतम् आत्मा
तपवचैतन्यचिन्त्रियाचितिकर्तृता तात्पर्येणेदितस्तेना

तस्याङ्गोन्माव्यतायां यादपि प्रज्ञास्ति सोऽदिता
ज्ञानं क्रियेति यो गान्ताता कर्मैति कथ्यते ॥

ज्ञात्वा हि विलक्षण इति श्रुतत्रातोके अनपेक्षस्य विशेषे
देशकानाकृतिक्रमाः नियतानेति सविभुर्नित्यो विष्णुः कृ
तिः परः विभुत्वात्सर्वगो नित्यभावादाद्यन्तर्वर्जितः विष्णु
कृतिताश्चिदचित्तदैवि आवभासक इत्यादि ५ ननु कथमे
व उच्यन्तेति भावप्रत्ययादित्तद्व्योगपवपरमभिधिद्यते
यावता सर्वत्रैव ज्ञानक्रियाशक्तियोगान्तात्त्विकर्तृत्वे एव
स्य स्वातन्त्र्यमिति कथ्यते स एव सर्वतः सर्वकर्ता चेति श्रुत्वा
परममर्थनायाद तस्येति सत्यंतस्य परमेश्वरस्य ज्ञानक्रिये

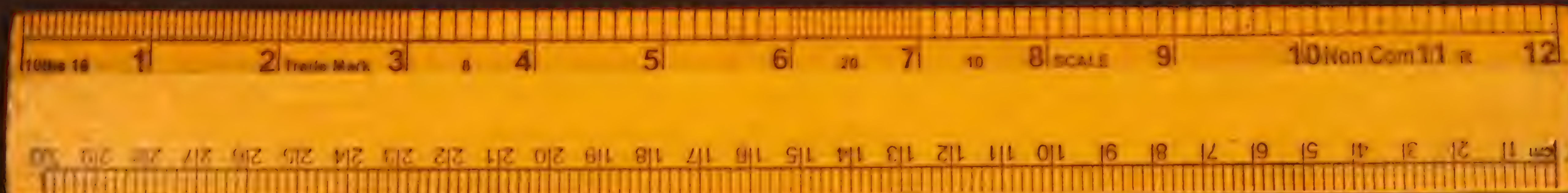
एव स्वातन्त्र्यमिति परंत उन्मिषितविषयेते उन्मेषश्चेच्छाल
तुंगाङ्गः स्वात्मभूतसामान्याकारेदन्ताभासस्य विशेषकलना
दूषोयत्र जानाति करोतीति या आत्मा विशेषः पदमप्यारोपय
ते तथा च श्रुतिः स एतत्तव द्रव्यं प्रजायेयेति बहु भवने ईदृ
शमिच्छादप्येति निमित्तं वदतीति स पक्षोङ्गः २३ स्वातन्त्र्याच्च
न तावस्या प्रथमं भाव्यमिति या सा बुद्ध्यावस्था सततोदिता
पि परमार्थतः कलनयोन्माव्यमित्यभिधीयते स उच्यन्तेताः
परमागच्छाप्रथमभागलक्षणग्रामोदशक्तिकथ्यते तथा च
श्वरदस्य यदा तत्तत्स्य चिद्धर्मविभवामोदजृम्भया विचित्र
स्वनानाकार्यमृष्टिप्रवर्तने भवत्यन्मूर्तिताचित्तसेच्छा
याः प्रथमा तदिति श्रुतिः अङ्गोऽहमेहि प्रथमं हि पञ्चाभावम्
तामाह येति श्रयं भावः तस्मिन्निष्ठे विस्मलक्षणे कार्ये य
ज्ञानंतत्त्वकाशनशक्तिरूपताविदात्मनः सर्वप्रतिपत्तृणा
मवेद्यमन्तः करणश्च प्रकाशमानंतत्कार्ययतः साक्षावश
क्तिः ततोपि सर्वप्रमातृवेद्यस्य तत्कार्यकारसम्पत्तिफलः
समुद्यमः क्रियाशक्तिरिति २४ अवगतमिदं यदसा बुद्ध्या
नासहजवतोदेकादित्यनानातयावभासते इति परेति य
द्वक्तव्यं श्रमोपरमानन्दरूपीष्टोर्णनन्यापेक्षकः कथमित्यं
गर्ह्यप्रवर्तते नादपरमप्रबुद्धस्यैवोचित्तीयत्सर्वथाऽनव

य. सं ३.५ यानवेवस्त्यागेनावयतच्छ्वीकारशशाशङ्कोदलयित्वा
हयुग्मस्य सपष्यति अयंभावः सत्यमिदमेतादृक्स्वरूपस्य
स्वयमेतादृशोप्रवृत्तिरुचितेति परंतपकाकोनरमास्यहमि
तिसिद्धान्तनयेनस्वरूपास्फालनस्यैवैतन्निमित्तत्वात्कावग
हाकावावयानवयवोपाशङ्केत्याह उच्छ्वेतदिति तथाचमे

सपष्यपरमेश्वरः परमवोथरूपोमहासूतैकव
पुरुच्छलत्स्ववतशक्तियोगाददिः विचित्र
चनापट्टः प्रभुपशुसमुदास्ययत्करोतिकल
नापुनर्जडपदार्थसम्भृतये ॥ तदेतत्स्वा
च्छन्त्यपरमविमलस्फारभरितं परापेक्षामुन
परमकलनामोदमधुरम् समन्ताडहुर्णा
त्पुनपदकदम्बोज्ज्वलवपुर्विथितैरुद्भूत
प्रसरति तस्माद्यममिति ॥ युग्मम्

मानन्दः कृत्स्नितैकत्वेतस्यस्यात्कयमुन्मावतेतिचेत इ
यप्रसारसतोर्गदितत्वमयुक्तिमतइति अन्यत्रापिउच्छल
त्यकृतिः शिवश्चक्रम् तथापिपरमानन्दशक्तिमेवकयं
नावभासयतीत्यशद विचित्रेति तथातेचकानामविचि
त्रचनेतिभावः नचतथात्वेपिपरमार्थतः काचित्स्यस्वरू

पाङ्कतेत्याह महासूतेति अयमाशयः मायाशक्तिवशाद
भेदापरामर्शः केवलमङ्गनादेतः नचतथास्वरूपप्रसर
तादृपतादेषोलासस्य भ्रान्तिरूपादिगर्हाभेदापरामर्शने
तच्चनकिञ्चिदाद्यातिरूपमात्रत्वात् अतएवोक्तं परमवो
थरूपमिति इत्यंसमर्थनायोरचनाक्रममाह प्रभुपशुइ
ति अयंभावः अस्मैपरमवोथस्वभावश्चात्मातावत्यकाश
तएव तत्रापिचास्यवैभवात्मकेस्वातन्त्र्यमपिप्रकाशतएव
तत्रस्वातन्त्र्यजडाभासपर्यन्ताभासेविश्राम्यतीत्युक्तंजडप
दार्थसम्भृतयेति जडपदार्थानां सम्भृतिः सम्यग्भृतिः वै
विश्रामासः सर्वानिराकाङ्क्षत्वमितिभावः प्रकाशात्मना
भासेततावद्दृयीगतिरित्याह प्रभुपशुइति तत्राहन्तापरा
मर्शात्मनाभासकत्वंप्रभुत्वम् इदन्तापरामर्शात्मनापुनरा
भासकत्वंपशुत्वंजीवत्वमितियाचत अतिगहनशायम
र्थश्चनृत्तरप्रक्रियापरिणीतनेनहृदयङ्गमीभावेयथाया
ति तथायतनीयम् तदेतदिति स्फारोविश्राम्यतात्मनासूतिः
तत्रपरमत्वमाह परापेक्षेति विमलत्वमाह परमकलने
ति उपलक्षणमाश्रित्यविश्राम्यतामाह समन्तादिति त
थाच पुनपदेति वाच्यवाचकात्मकषडधोपलक्षणम् त
त्रभुवनतत्त्वकलाभेदेनवाच्योधात्रिया पदमन्त्रवर्णाभेदे

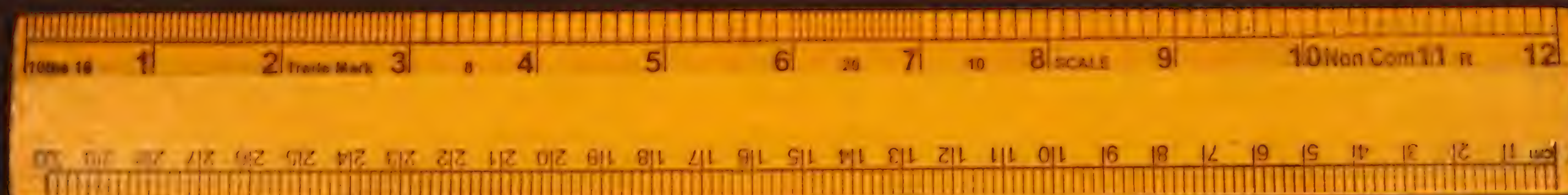

य. सं ३७ नवाचकोपि विद्या एषामपि परस्परमवान्तरभेदेनानन्तर
 मितिकदम्बेत्तुक्तम् विधिज्ञैरिति विधिरत्र पूर्णपरामर्श
 स्तजानन्तीति विधित्ताः प्रभवस्तेस्तदेतत्त्वाच्च नो उच्यते
 इत्युच्यन्ता उदितः अविस्मृत्यै पुनरप्युच्यते स्वपमाद उ
 ऋद्धप्रसरति असावेवोच्यते समन्तादित्यादिविशेषण
 युक्तः तथाच शिवसूत्रं उच्यते भैरव इति अथ च विधि
 ज्ञैः परमसमावेशतत्त्वविधित्तात्पर्यज्ञैरसावुच्यते
 समावेशसमापत्तये उदितः यतो सावुद्धृत्यसरः उ
 ऋद्धाविर्भवत्यसरः स्वपविकासो यस्य सादिति अथमेव
 तादृक्त्वापसमापत्तये मुख्य उपाय इत्याशयः तथाच
 उच्यन्ता बलेन तविकासवृत्त्या स्वपगस्तिष्ठेदिति सि
 द्धादाः इयमेव च विचरी मुद्रेत्यभिधीयते अन्तर्लक्ष्य
 बहिर्लक्ष्येति मेघोन्मेषवर्जिता एषा सोविचरी मुद्रा स्व
 रैरुपलभ्यते इति लोकेपि देवमपास्यालेशासयुक्तिम
 माश्रयणं सर्वसिद्धिहेतुरुच्यते १२ सिद्धमर्थ
 मपसंहरति उच्यन्तेति उच्यन्तेति गतार्थम् सत्त्वम
 पि हतलक्षणं तस्यादारवं सर्वथाः न पदारः लोके च वा
 उच्यते नो देहाः कातर्यमोदार्थमिति गीयते चित्तिकर्तृतेति
 चित्तौ कर्तृतात्वात्तन्मसंयोजनवियोजनानुसन्धानादि

रूपम् येन नात्ममात्रतायामेव जडवद्विश्रान्तिः स्यात् अ
 परिच्छिन्नप्रकाशसारत्वादस्य परिच्छिन्नताच्चान्यस्य कृतः
 संयोजनवियोजनादिस्वातन्त्र्यशालित्वम् लोके च सर्ववशी
 कर्णमेव कातरविलक्षणताया उच्यते इति कथ्यते चैत
 न्यमितिसारमिति व्याख्यातम् दिग्भात्रेणान्यथापि कार्य
 मोविनास्य स्वपमाद यदाश्रयादिति अतिशयेनान्यने

उच्यन्ता सेयमुदारसत्त्वं तदेतदुक्तं चित्तिकर्तृ
 तेति चैतन्यमेतत्तत्त्वसारमस्य यदाश्रयात्पे
 स्फुरदण्डमेतत् १३ सदजविमर्शवत्तादतोय
 मीशेन जगति मदेष्टु इत्युदैरितज्ञैः नहि पर
 बलहीनपक्षशब्दाद्गुरुमपि कुञ्जयितुं क्षमः
 किमन्यत् १४

रपेक्षणास्फुरति इति पोस्फुरत् अण्डं ब्रह्मोपलक्षितमाण्ड
 ज्ञातं १५ अनेनैव सत्यपि प्रभृणं प्रभुत्वसाम्येपि मदेष्टु इ
 ति व्यपदेश इत्याह सद्गतेति सद्गतेनाहार्यः आहार्येभ्य
 र्वास्त्ये इति परस्परपेक्षये स्वरूपपदेशेपि स्वप्रेषितेषां म
 द्दत्तमसम्भवीति तन्मैरुदैरित्युक्तं सर्वथातः साधनेन
 युज्यते इति पक्षाश्रयेण उदैरीति प्रयोगः ननु मायापरमा

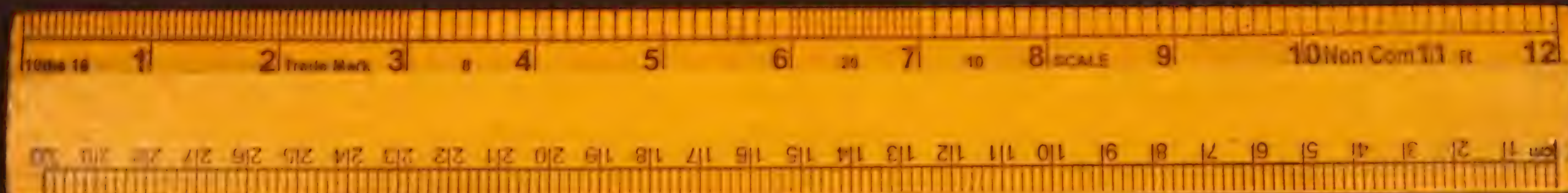

प. सं ३-८ एवादिसमाश्रयेणाप्यस्याधिष्ठातृत्वेनेश्वरत्वावगन्नात्
तः सहजेत्युक्तमतश्चाह नदीति परबलाभावेजाश्रयते
कृतः शब्दाङ्कुरकृजनेणस्यशक्तिरितिभावः किमन्यदिति
महाजनानुभवसिद्धतादस्यार्थस्यविमर्दत्वमतेपि विम
र्दोत्थापनमनुचितमिति सूचितम् ॥४॥ नन्वस्ततावत्
एककलनायत्रपरब्रह्मेतिपरमशिवेतिवाच्यपदेशेनाति
प्रामाणिकानांविवादः यापनरथिष्ठात्रीसृष्टिमितित्य

मादेसूर्यवलाङ्कितोयममलोचोयोविल प्रा
णोविष्णुभातिपरामृतैकभरितःस्वनाप्यथा
न्यात्मना तलोलाचरितंयदेतदधुनाभेदेपिभे
दात्मनाविष्णुभातिनकापिसादिकलनायाबोध
वाच्यमवेत ॥५॥

तिरोयानानुग्रहात्पञ्चकमुत्वेनप्रतीतिपथमव
तीर्णकारणपञ्चतयी तत्रस्वस्वक्रियाधिष्ठातृत्वात्सेवं
सांकोविशेषोयेनमदेसूर्यस्यहोद्यतेइत्यत्रसमर्थयति
मादेसूर्येति अस्याधिष्ठातृत्वेविशेषइतिवाक्यमुद्घोष्यते
यदयमविलप्राणोःमलोचोयःपरमामृतैककृणःस्वना
पिभातिअथवात्यात्मनापिभातीति तत्रस्वेनभानेयकृद

त्वात्मप्रयात्मकनिरर्गलस्वात्मप्रकाशनेनाम तच्चसर्वथा
कृतानङ्कितत्वात्स्वभानमितिकथ्यते अन्यात्मनाभानंचयत्र
वियतिवडकार्यकारणभावप्रयान्तरमपिमथेविभाति त
त्रापिवास्यापरमार्थिकस्यशुद्धस्वात्मप्रयात्मकप्रकाशस्या
नुप्राणकत्वादत्यात्मनाभानमितिकथ्यते इमेयवानुग्रहति
रोयानशक्तौतदधिष्ठातारौचसदाशिवेश्वरावागमिकैः क
थिते अतश्चयामास्तिस्रःसृष्टिस्थितिलयाद्याःक्रियास्त
दधिष्ठातारश्चब्रह्मविस्वरुद्राद्यास्वयस्तत्रासौल्यकारणं
इदमादेसूर्यवलाङ्कितोमादेसूर्यवलंचतृतीयनेत्रेन्मो
हनम् तथाच तत्रैतन्मातृतामात्रस्थितोरुद्रोधिदैवतम्
अत्रप्रमेयप्रसंगेब्रह्मविस्वरवस्थिताविति अतएवचानयो
रेतृतीयनेत्रेन्मीलनम् तदेतच्छ्रुतावुक्तं यतोवाश्मानि
भूतानिजायन्तेयेनजातानिजीवन्तियत्प्रयन्यभिसंविश
न्तितद्विजितासस्वेति तत्रजायन्तेइतिसृष्टिःजीवन्तीतिस्थि
तिःप्रयत्नीतिसंहारः अभिसंविशन्तीतितिरोयानानुग्रहश
क्तौयुगपदक्तेइतिस्मरम् बोधेकपरमार्थतांसमर्थकमम
प्याह तल्लीलेति अमेदेशति परमार्थतःभेदात्मनेतिवैविश्या
त्तामेनेत्यभयमपिनीताचरितं लीलयाऽऽचरणम् हर्षा
नुसारीस्यन्दोलीला ननुप्रसिद्धंवीजाङ्कुरादौपरिदृश्यमान

पं. सं.
३. २

स्यैव कारणत्वमित्यतमभेदवादेनेत्यत आह न कापीति अ
यंभावः उक्तानवुद्धीनामयमाभासः यद्वा जादङ्कुर इति पर
मार्थतस्तत्तदनप्राणनंतस्मर्थितमेव वीजंतत्रकारणभा
तीति ॥ इत्यमनुत्तरमतेनोद्यन्तांसमर्थ्यसिद्धान्तमते
नापि समर्थयितं फलतो नयोरैकं प्रतिपादयति सोसाविति
सोसाविति परमवोधस्वरूपः परमेश्वरः निजमत्वेति प्रोक्तं
रपरविमर्शसारकलनामादाय सर्वात्मनेति स्वपरात्मन
स्वयमितिकरणभूतेन स्वात्मनात्मनीत्याधारभूतेस्ववि

सोसातां निजसत्त्ववोधकलनामादाय सर्वात्म
नाधिष्ठाता स्वयमेव चात्मनि जगत्सर्गस्थितिभा
सयनं यथा नौलयकारणं सततमय्यात्मैका
बुद्ध्या स्फुरन्तेवानेष्टितिकथ्यते समतिभिर्हेया
पिसत्कारणम् ॥ १९ ॥

नृपादानलक्षणोचाधिष्ठातेति निमित्तं च याभाससारं
वेदं सर्वमिति भासयन्नित्युक्तम् स्फुटमपि स्वस्यैवोपादा
नतन्निष्पाद लयकारणमिति यथा नाना इति नीलाचरणं स
मर्थितं भेदाभासेऽपि परमार्थबुद्धिमाह सततमिति समति
भिः शोभनमननैः सूत्रकारादिभिर्हेयापिसत्कारणं निमित्तो
पादानवृत्तया कथ्यते प्रकृतिश्च प्रतिज्ञादृष्टातामुपरोधादिति
सूत्रं ॥

यत्तस्मावेशफलमाह यत्तामिति सिद्धा इति नतेषां कि
चिदपि साध्यमवशिष्यते इति भावः उद्योगशालिनश्चमि
द्वयपदेशोदाहरति च प्रकृतोर्थः अन्तरात्मा मनः अनर्थाव
हा किं कर्तव्यता इत्यभयप्रदा अस्याखिलस्य क्षेत्रेऽपि कल्पा
ता उच्चरेपि अथ च अस्या सर्वस्य सञ्चितस्वार्जितादिलक्ष
णस्य धनस्य क्षेत्रेऽपि जाते तेषामुद्यमैकशरणानां अनर्थाव

यत्तां परं भूमिमाश्रित्य सिद्धाः परानन्दपीयूष
तृप्ता शयानाम् नतेषां कदाचिदुदेत्यन्तरात्मन
नर्थावहाभीः क्षेत्रेऽस्याखिलस्य ॥ योऽस्य नानास
मन्ताहरणमुदययश्च एव वाताश्च शैलान् द्यौश्च
न्तां धरित्रीं चलितगिरिनरीन् नृत्यतां कन्दकोच द
न्दसन्तां च चन्द्रदिकटतरुशिलाभस्मिताशान्तरा
तादावानास्त्यस्य काचित्कतिरमन्तमतेनैव बोधो

हाकार्यलक्ष दयस्य ॥ १९ ॥ एताभीर्न कदाचिदपि मन
सुदेतोति प्रकृतम् ॥ क्षेत्रेऽस्याखिलस्येति क्षेत्रचरानां वृट
यति योऽस्य नानामिति चतितगिरीति नर्तनक्रियाविशेष
एव कन्दकोचेति अल्पत्वयोतकोरोपप्रयोगः शिलाज्वा
लाः दवाग्रणानलाः क्षतिर्होनिः लब्धवो योदयस्या यन्त
मतेः ॥

प. सं.
३१.

वीजसूत्रमाह तदिति नैसर्गिकमिति नैतत्कातरमिति
कथञ्चिदपि ज्ञापनीयमिति सूचितम् येतामहीवाहीम
ब्रह्मपदव्यपिचोयमेकसाध्या किं पुनरन्यदित्याशयः ॥
परमार्थमुपसंक्षिप्य न्यक्तमेव भेदकथनार्थमारभते त
देतदिति आविर्भूतं सतद्विधा कथ्यते साध्यायमः गौणो

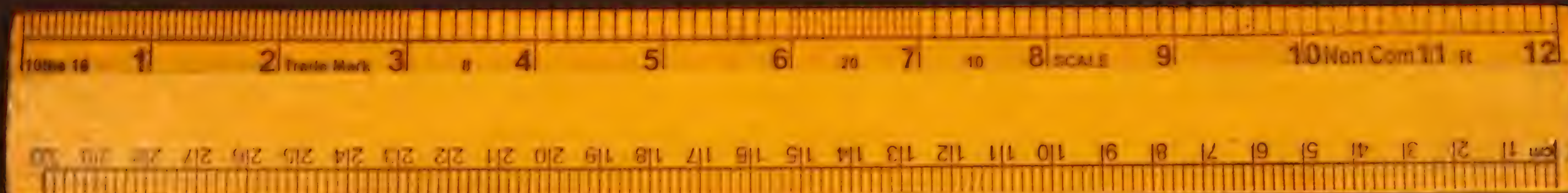
तत्रैसर्गिकमयन्तभावमाश्रित्येवुथाः प्रव
र्तनेवदेयस्तेधुरं येतामहीमपि ॥ तदेतत्
रमोदारं नैसर्गिकमिदं महः आविर्भूतं विधासु
ख्यगौणभेदेन कथ्यते ॥ साध्यमन्यानेपेत्
यज्ञोणमन्यापरोधियत् वीरमात्राश्रयं पूर्वम
नयाश्रयमुत्तरम् ॥ २२ ॥

यमश्रुति २२ तत्र साध्यगौणत्वमस्य साधयति साध्यमि
त्यादि केवलत्वं साध्यत्वम् अन्ये सहायत्वं गौणत्वमिति
योगमात्राश्रयेण साध्यत्वं गौणत्वं वात्र बोध्यम् फलत
स्तु गौणस्यैवात्र गरीयस्त्वप्रतिपादनात् तदाह वीरेति
मात्रशब्देन यमणाकरोतिसनयाश्रयमिति नीत्यपजोव
वीर्याश्रयं ॥

अत्र सोदाहरणं निर्णयति स्ववाक्यमिति अलमिति गरीय
स्यसिद्धिः परेतसो मोलङ्कनमत्र व्यवहारस्थितौ दोषः अ
त्रोदाहरणं भीमवत इति भीमसेनः पाण्डवश्च सहिवाद्भवले
त्रायमफलभाकरतिप्रसिद्धमेव परंतु पूर्वापरानुसन्धानेन
हेतुताव्यवहारीति ज्ञानियदमेतत् ॥ द्वितीयमपि प्रता
ययति सम्यगिति पूर्वापरानुसन्धानविचारपूर्वसाधनान्या

स्ववाद्भवलमाश्रित्येयतनेष्टव्रताः तेथ
सिद्धिमवाप्ता लं राजने भुवि भीमवत ॥ स
म्यग्विचार्यादायायोसाधनान्यक्तोभयाः प्र
शंसामेतराजने परे भुविकिरीदिवत् ॥ अ
त्रैव सर्वाकलनात्तानविज्ञानलक्षणा निवृत्ता
भातिविउषां सैषा देया च सर्वथा ॥ २३ ॥

दायाक्तोभया उद्यमेकशरणश्रुतिप्रशंसामेतादोसाध
नेनारंभे सोमाचपानिता सार्योपि साधित इति स्वपरप्रस
त्रीकरणत्मा कां प्राच्यातामेतराजने परे गौणाश्रयिणः
अत्रोदाहरणं किरीदिवत् मध्यमपाण्डवश्च सहिपूर्वा
परानुसन्धानमग्रतः कृतास्ववाद्भवलेन व्यवजहेत् अत्रै
वावानरभेदानुसन्धिसिद्धये योगिनो निदर्शयति अत्रैवे

य.सं. ३११ ति प्रवेतिदिविथउद्यमेज्ञानमात्मसिद्धेकप्रयोजनम वि
ज्ञानेवाह्यसिद्धिप्रयोजनम आभ्यांचसर्वविधेयस्वीकृ
तमित्याह सर्वाकलनेति निवृत्तेतिवदन्ताततश्चसंघो
द्यन्तासर्वप्रकारैरादेया २५ तत्रात्मसिद्धेकप्रयोजना
ज्ञानलक्षणेद्यन्तायोक्तातामाश्रित्यविचारयति विका
सवृत्तिमिति विकासवृत्तिर्निमेषोन्मेषरहिताव्युत्थानस
माधिभेदतिरस्कारेणात्मतत्त्ववृत्तिः तत्रहेतुः परमार्थेति

विकासवृत्तिमाश्रित्यपरमार्थरसोन्मेषाः ये
सिद्धाःसिद्धिमायानितेषुमुत्पन्नविराजते २६
संज्ञाचवृत्तिमाश्रित्यशून्यैरादुमुद्यताः ये
नेकजन्मसंसिद्धास्तेषुगोणेविराजते २७

परमार्थस्यावाद्यानभेदरहितत्वात् यदाह महेस्वरान
न्दः अविकारोभयणार्थेचापिन्द्रसदृशेयं अन्तर्मुखा
योगोवदिर्मावृत्तिकलनाकृतश्चित् सिद्धाश्चित्सिद्धमार्ग
चारिणः २८ द्वितीयप्रकारेणाप्यत्रैवविचारयति संज्ञाचे
ति निमेषोन्मेषभूषिताव्युत्थानसमाधिभेदस्वीकारेणा
त्मतत्त्ववृत्तिःसंज्ञाचवृत्तिःतत्रहेतुःशून्यैरितिअन्यत्संगमं

प्रवेदिविथत्वेप्रामाणिकसम्प्रतिमाह पतीति तत्रप्रय
त्नपतिज्ञानेद्वितीयंयशवं रहस्येष्वित्यनेनातिगोप्यत्वमस्य
स्मृतम् तथाच संज्ञाचतारतम्येनपाशवंज्ञानमीरितं वि
त्तासतारतम्येनपतिज्ञानंतवाथकमिति २९ पतिपाशव
स्वरूपंवाच्ये नयत्रेति यन्त्रणेति विधिनिषेधात्मकभेद
तत्तत्त्वा अतश्चावाद्याभ्यन्तरेति व्युत्थानसमाधिभेदरहिता

पतिपाशवभेदेनतदेतद्विविधंयुथैः रहस्येषु
दितंज्ञानेसर्वथासिद्धयेविदाम् ३० नयत्रयन्त्र
णाकाचित्यरामृतरसोन्मेषा अवाद्याभ्यन्तरा
शीतिःपतिज्ञानमितीर्यते ३१ सर्वतोयन्त्रणाव
ज्ञामहाक्लेशावहोदये संयमश्चाविनोरीतिःपा
शवंज्ञानमीरितम् ३२ ॥

प्रयंभावःभेदोदिसंसारःसचसर्वेषामेववन्द्यशक्तिकेयंयन्त्र
णावाम तदभावाच्चभेदाभावेकेयंसमाधिव्युत्थानभेदक
त्वेनेति ३३ सर्वतश्चित् उदयश्चित्तस्मिन्नर्थम वाद्याभ्यन्त
रतामस्याःसाधयति संयमेति त्रयमेकत्रसंयमश्चित्था
नधारणसमाधीनांयुगपत्संयमश्चित्नाम ३४ ॥

य.स. ३१२ अत्रयत्पूर्वमवतारितमवान्तरभेदसिद्धयेति तत्सूटीक
तं प्रक्रमते स्वात्ममिति तत्रापीति भेदकल्पने स्वात्ममन्
मोदयते अस्मिन्नितात्तिको यमर्थ इत्यर्थः यद्येवं तत्सर्वथा
स्वात्ममेवेति परमादृतैरत्र न भाव्यमिति साधनावकाश
दानार्थमाह तथापीति सर्वत्रेति साधनानर्हसाधनार्हेषु
अयं भावः सत्यं स्वात्मं सर्वथा स्वात्ममेव परंतु तदनर्हणम्

स्वात्मं तत्रापि स्वात्मं चेदस्तनात्पत्रकल्पना त
थापि गौणं सर्वत्र सिद्धयेत्येव उच्यते ३१ मति
मास्याय विमलां नीति सूत्रानवर्तिनीम् उच्य
ति च यो धीमान्सावशंसिद्धिभाजनम् ३२

हंतव्यं न्यातयो यमेमहानर्थपात इति तत्सू. दार्थमाया
तायात श्वोक्तदोषाशङ्कापनोदार्थं चात्र तदहंरपि परमा
रोविधेय इति ३१ सूत्रं गौणद्वयविशदयति मतिमिति
उच्यमवतानतात्पर्येण कातरवतत्र परमादर इति सूचनां
नीति सूत्रेति अवश्यमिति वक्ष्यमाण संशय
निशमार्थं ३२ ॥

अत्रैव भवति कासाविति केति शृङ्गाशृङ्गावा रसयाभूमे
ज्जला रसेनान्तरप्रेमलक्षणैरनष्टकुरेण च ३३ ते इति नय
साधकत्पनातदधीना भिमतस्यानशान्तियेति का परंतथा
वनं स्वाधीनो यमलक्षणं तत्साधकमिति महाधिय इति सूचि
तम् ३४ न जात इति तमः कार्यसाङ्गदम् उच्यति उच्यंति

कासो सिद्धिर्नयानोति सम्भूतियोगान्तराम्
उच्यंतां नयात्प्रेकामिनी वरसोज्ज्वला ३३
ते श्लाघ्यास्ते परं सिद्धिभाजनं ते सखोदयाः सन्त्र
याश्च मुपाकुर्येथावन्ति महाधियः ३४ न जा
तसखलनं यान्ति तमस्य न्येपिते बुधाः वडकत्पा
य उच्यन्ति सदा दुद्धनयेत्तणाः ३५ केवलं यत्न
माश्रित्य ये यतन्ते रद्वताः तेषां संशयिता सि
द्धिः संशयानर्थकारणम् ३६ ॥

अत्र हेतुः सदेति स्वस्यावस्थायां त्युद्धनयेत्तणा विदितनि
मोत्रतारोदावरोदगतयस्तमस्यापि सञ्चरन्तो न सखलनीति
सिद्धमेव ३५ तथापि गौणं सर्वत्र सिद्धयेत्येव उच्यते इत्युक्त्या
स्वात्मयदसर्वत्र गतिं तत्सचितं तत्पतिपादयति केवलमिति ग
तार्थं ३६

य.सं ३१३ यत्तदेवदृष्टानेन स्फुटयति न जातिरिति साहसेनेति पूर्ववा
केनान्वयः अत्र नयमुपोदलयति युक्तेति लङ् नमर्थीक
मणेन मथनम् ३८ संशयितासिद्धिः संशयेन नयकारणमि
त्युक्तं तत्र कार्यसाधक्ये समापत्तिने साधनान्वेषणमकिञ्चि
त्करत्वाद्यर्थमिति तत्र संशयेपीदमेव ज्ञायति वावस्थाप्र
तिपादयति तस्मादिति तस्माद्यदस्य शास्त्रेषु महाप्रभावत्वं
मुक्तं तस्माद्देतोऽयमर्थोऽसिद्धः यत्कालवशाद्गरीयसां साध
नानामकिञ्चित्करतापाते सति श्रवार्थे केनाप्युपायेन वा

न जातज्वलितं वक्रिंकश्चिद्वृष्टमपि क्षमः सा
हसेनाययुक्तासौ लङ्गते चापि यथैः ३८
तस्मादवार्थसाधक्ये साधनानां गरीयसाम् य
किञ्चित्करतापाते सिद्धौ प्रथममुत्तमम् ३९

यितमशक्ये साधक्ये समापत्तिने प्रथममुत्तममन्तराणां साह
सं सिद्धये श्रेयः तथा च गरीयसां साधनानामात्मसंयमस्य
तिहेतुनां महारोगाक्रान्ता जरादिदोषेण वा किञ्चित्कार्य
करतापाते साधक्ये च शरीरणात्तादित्तत्वेऽवार्थसमीपश
त्वे भृगवादिपतनसाहसयुक्तिरेव सिद्धौ श्रुत्यागमप्रसिद्धिः
अत्र चाप्रकृतार्थोन्मीलने सर्वत्र सर्वत्रोपलक्षणविस्तरमयात्
पदे पदेन प्रसारितम् स्वयंतर्थाभिर्निविस्मृतिपदवीनेयमि
त्येतदर्थं च ३९

सूत्रकल्पममुं शोकं मत्वा स्वयमेव व्याकरोति यावदिति का
लस्य लक्षणः कालोऽयः कार्यसाधक्यमिति यावत् यावच्च शक्ति
कालान्न शक्तिर्गरीयसी विधेयं कार्यं प्रकृतो निश्चयेन प्रकृ
ता प्रकृतो भयसाधारणमिदम् ४० कालविपर्ययः कालोऽ
यः कार्यसमापत्तिलक्षणः शरत्परासमाप्तिश्च शक्तीनां वा
द्यान्न साधनानां शब्दयशक्तीनां च तत्रैति नीत्या न भेदस्त

यावत्तत्वेण सिकालस्य यावच्छक्तिर्गरीयसी ता
वन्तीत्येव सदीत्या विधेयं साध्यमन्ततः ४० वि
पर्ययेय कालस्य शक्तिर्लक्षण उपस्थिते इति नीत्या
न भेदोक्ति सर्वथानर्थमेव सा ४१ तत्रोद्यन्तमा
श्रित्य कार्यसंसाधयेदुथः न तत्र चिन्ताकर्तव्या
समुद्रो लङ्गनादिषु ४२ ॥

अनीतिसमाश्रयणमौतिरुपद्रवः कार्यविज्ञातहेतुरिति
यावत् तत्र नीतिं हरतो पसार्योद्यम एवाश्रयितव्य इत्यर्था
यातमपि हि वदसवदन्यायमाश्रित्यावश्यकर्तव्यतामाह
तत्रेति कियत्पर्यन्ते चोद्योगमिदिरित्याह समुद्रो लङ्गना
दिषु तत्र समुद्रो लङ्गनमपि चटिष्यते इति भावः ४२

य. सं
३१४

लीलेष्विति साहसमेव बलमत्यक्तं वीर्यं तेनोदतः सर्वसं
दिमान् अस्तदलं यदेनं न जयश्रीस्तदधिष्ठातृदेवतावीरकाहि
णी स्वयं वृणोतीत्यर्थः ५५ एकोऽर्थो वितन्यमानो न पर्याप्तिगच्छ
तीति सूचयन्नुपदेशानुपदेशस्वशास्त्रयित्वाह अलमिति
अलमिति कृतमित्यर्थं व्ययं तेन भावसाधनत्वाद्बलमेतत्कर्त
रितृतीया विदुषामित्यन्यत्रासिद्धानां असाविति प्रथमोपका

लीलेषु साधनेष्वत्रयः साहसवलोदतः जितं ते
न जयश्रीत्सर्वदा वीरकाहिणी ५५ अलं बहु
क्लागहनमेतद्विदुषामपि सर्वथा सौष्ट्व्या
कार्यसाधनोद्यमभेदतः ५५ एकोऽर्थसिद्धेसा
दाच्च परस्तत्साधनेष्वथो यथात्मसिद्धेऽकृत्य

नोद्यनरता नोतदङ्गेऽप्युच्यते संस्तवः ५६ ॥ द्वियेति कार्योद्य
मसाधनोद्यमभेदेनेत्यर्थः ५५ एकश्रितिकार्योद्यमः पर
तिसाधनोद्यमः अत्र पूर्वप्रक्रान्तमेव साधनं मया विस्मृ
तकल्पमिव मत्वा दृष्टान्तयति यथेति तत्रात्मसिद्धयेषु
त्यनेन संस्तवाभ्यासः कार्योद्यमः तदङ्गेऽप्युच्यते साधनेषु
संयमादिषु साधनोद्यमश्च अत्र श्रुत्यनेन तेन अत्रात्म
व्रतस्य ते तथा च वक्ष्यमाणं चटनायुक्तेति बोध्यम् ५६

अत्रैव वीर्येति सर्वथेति अनर्थदेरिहामुत्र भयदेः का
र्पणहेतुभिरिति परस्परसापेक्षतादेवामेतद्वैपरीत्यलक्षणैस्त
थावाः ५६ तस्य दौर्जन्यदृष्टसर्गपापावरणपक्षवाच्यैः असावि
ति अतसादि विधोरङ्गं धवलीकुरुते विधुकलङ्कमालिन्याद
धिकमस्य मालिन्यं जायते इत्यर्थः आसङ्गिकं समाप्य प्रकृत

सर्वथानर्थदेरेभिः कृतं कार्पण्यहेतुभिः यदा
अयादसावङ्गं धवलीकुरुते विधोः ५३ सपच
पुरुषो लोके योयते तदिवानिशम् अन्यार्जितं र
तस्येह स्त्रीत्वं स्त्रीवत्त्वमेव वा ५४ भुञ्जते सर्वपदे
हनाभुक्ते जीवते क्षणम् स्वबाह्वर्जितभोक्त
त्वं भोक्तृत्वं गण्यते बुधैः ५५

मेव वर्णयति सपवेति पुरुषश्च सर्वथा आद्याकीर्तिः
स्वपरतोषकश्च दिवानिशमिति प्रत्यक्षपरोक्षम् अनुयमे
देषमाह अथेति स्त्रियोऽन्यार्जनरताः स्वतोषेऽपि परतोषाना
याधिकत्वादप्राद्याकीर्तयः स्त्रीवाः पुनरनुभवाश्च ५६ न
भोगमात्रेण पुरुषत्वमित्याह भुञ्जते इति स्पष्टम् ५५

य. सं.
३१६

अथ नो यमो नामायेन क्लेशाया सकर्तृत्वमपि तत्काचिदेवा
युक्तिरगोपतिप्रतिपादयितेतावदृष्टान्तमाह काचिदेवेति
काचिदिति दृश्यगिविच्यमानापिन दृश्यत्वापदेशाद्वाकले
तिचिदाकाराद्यतिः इहेतिप्रत्यगात्मनि यथाकलयाः सौचि
त्वरूपीप्रत्यगात्मास्वयमपरिणामित्वादक्रियोपिसन्न
कर्तृकभोगाणां परिणामिदेहेन्द्रियादिकर्तृकभोगाणां सा
क्षितयाभोक्तेतिव्यपदिश्यते ५६ दार्ष्टान्तिके योजयति ५

काचिदेवाकलास्तोदययासौस्वयमक्रियः अ
न्यकर्तृकभोगाणांभोक्तेतिव्यपदिश्यते ५६ य
वंप्रोडतशीलानामपीदपरमाकला ययातेः
क्षेत्रमनसोपीशतेन्यार्जितंफलम् ५७ ॥

वमिति एवंसाक्षात्प्रत्यक्षानेन प्रोडतशीलाउद्यमशानि
नः तेषामपीदलोकेपरमाकनोयन्तात्मास्तोतिशेषः य
यापरमकलयातउद्यनारोक्षेत्रमनसः स्वयमानारोक्षेभ
रहितमपिस्वैजः स्फुरणमात्रेणवशोक्तसर्वानराः स
न्तो न्यार्जितंश्रुत्यैः प्राणानपरिसमाप्तिपर्यन्तसाधितंफ
लमीशतेस्ववशोऽर्जवन्तीति ५७ ॥

आयातशक्तिपातानामिति तत्रद्विविधेपिविषयमुपदर्शय
ति आयातेति शक्तिपातस्तीव्रानुग्रहः यमेवैषदृष्टान्तेनल
भ्यस्तमेव आत्माविद्वान्तेतन्नेस्वामिति श्रुतेः साधनमिति के
णावदंश्रुतिमात्रेणश्रवणमात्रेण ५८ इतरेषामिति शक्ति
पातानाविद्वानां यदिचयेमेवेति श्रुत्यवधारणेन शक्तिपाता
धीनमेवेदंतथापितस्यतीव्रमन्दादिभेदकल्पनयामन्दशक्ति

आयातशक्तिपातानामनयेत्येवसाधनम् केव
लंश्रुतिमात्रेणज्ञानमुत्पद्यतेनृणाम् ५८ इतरे
षामहाक्लेशसाधनज्ञानपूर्वकम् जायतेविम
लंज्ञानंतयास्यपरमात्मनः ५९ द्विधाणसौपरं
भातिस्वभावस्तस्यभूयतेः यश्छेन्नगरीरम्याव
शीकर्तमहामनाः ५९

पाताविद्वत्तंजेयम् महाक्लेशतंसाधनानामिहामुत्रफ
लभोगादिपरित्यागात् ज्ञानस्यविमलत्वंसाक्षात्कारः ५९
इत्येदृष्टान्तमुत्तिनदैविध्यंवावस्याप्यायप्रकृतेयोजयितंसा
धारोपणस्यकर्मणः पूर्ववदिशेषंभूते द्विधाणसाविति
परमतिशयेनमातिशेभांथते रम्याशतिसदाचारपालनेन
समृद्धिवतीः ५९ ॥

यसं
३५

भूयतेरेवात्र भरति प्रतिज्ञातं समर्थयति अस्त्वन्यस्यापीति
अस्तितिदिविधोयमाहीकारे अन्यस्य सामान्यजनस्य यस्य
सामान्यस्य गण्यतामेति शति विशेषकलनामुपदेशमिति या
वत् सामान्यतयेव स्वतः सिद्धतात अत्रैवार्थान्तरयति विसाथ
नाञ्चेति विसाथना अत्यसाथना इत्यर्थः ५० अत्रैव पुनरपि वा
तिरेकयति शयेणेति शयेणेति सर्वथा विशेषकतात् अथ
मित्ययमः तस्यैव पेलाया माह यश्चि उद्भट उच्यते भारितस्य

अस्त्वन्यस्यापि नैवास्त्वगण्यतामेति भूतले विसाथ
नाञ्च जीवन्ति जीवतां जीवने भुवे ५० शयेणा गण्य
ते तस्य स्वभावो यय उद्भटः जेदार्या न्वलसत्कीर्ति
हेयितात्रेयमण्डलः ५१ सर्वथा भारितास्तेन दिश
जेदार्यशानिना यत्प्रप्रयसत्सर्गतपः सुक्तादि

नः उद्भटत्वमे भिर्यनैः ५२ वकार्यमुत्वेनाह जेदार्येति
आत्रेयमण्डलस्य मण्डलः ५१ जेदार्यजीवनपथ उच्यते
दार्शानिनेति विशेषपदस्यापितं परस्परं चैवोरत्नानां मि
लितार्थे भाकारितमिति समकल्पतया निर्दिशति यत्नेसा
दि तत्र यत्प्रप्रयसत्सर्गतपः प्रप्रयो विनयत्नं
सत्सर्गः उद्भटि प्रयत्नं तपयत्तत्रामकरत्नं सुक्लं सुक्ली
करणात्वरत्नं आदिना सञ्जीतादिरत्नप्रदः ५२ ॥

एवं दृष्टान्तदार्ष्टिकैः पृथग्विविधाय युगपदनयोरन्यत्वा
स्य प्रतिपत्तयेः लब्धतामाह एकत्रेति एकत्रेति हत्कमलेसिं
हासनायेकदेशे वा अस्यात्मनः प्रतापवतो राज्ञो वा दृश्येति सू
क्ष्मेति कया विचार्य यदधीनेति यदेतियोगक्षेमावाहानः
करणावलीवाहानां रिदियर्पणः वाहप्रकृतयश्चान्तरप्रकृ
तयश्च ५८ प्रकृतमेवाह सैषश्चि सैषश्चि वर्णितप्रभाव उ
च्यते न निन्द्यामिति उच्यते निन्द्यालोनास्तीति नीत्यात्मपद

एकत्रावस्थितस्यास्य दृष्ट्या सौपरमाकला यदधी
नाखिलासेयं वाहानः करणावली ५८ सैषा सर्वा
त्मना आलोयदा अयत्नतो बुधाः न निन्द्यापदवीया
निलोकेन र्यसमाकृते ५९ यशेन नुषङ्गमिमते
शोभोत्तममतपरः चेद्विलम्बपटाच्छेत्तानिन्दा

वीभजन्ति नि नैवास्त्वजायते ६० यतिवशात्कदाचि
त्रिष्वलतेपि नास्य निन्दा कृतं साधनेन धिदैवमिति लोक
वादेनासौ शुद्धः ५९ अत्रैवाभीप्सिताधिकमपीत्याह यश
श्चि उच्यते मतपरः अभिमतमुच्यते फलं यशेन नुषङ्गि यशसा
नुगतं प्रामोति यशेसा नुषङ्गागतमधिकमित्यर्थः वि
द्यापतेपि नास्य हानिरित्याह चेदिति उच्यते विलम्बपटे
नाच्छत्रः कृतविलम्बश्चेत्तदापि नास्य निन्दा ६० ॥

य. सं ३१० एतदेव समर्थयति परमोदार्थमिति साधुशोभनमेतदिति
 धिः कृतान्तः प्राग्भवीयणपंयत्रजायतिसतिगुणः शीलं च स
 च्चरित्राणां व्यत्यासकारणं जायते तथाहि गुणिनो गुणा
 न्नादियन्ते शीलवन्तश्च शीलम् अगुणानामशीलानां च
 द्विविधोक्तदाचरणानौ न्मत्वेन नष्टप्रयं जगत्सर्वयेति
 महतीचिन्ता व्यत्यासकारणमिति योतयति तथाच भारती
 कृत्नीवचनम् भाग्यवानेव जायेत मांशूरो माचपि रतः

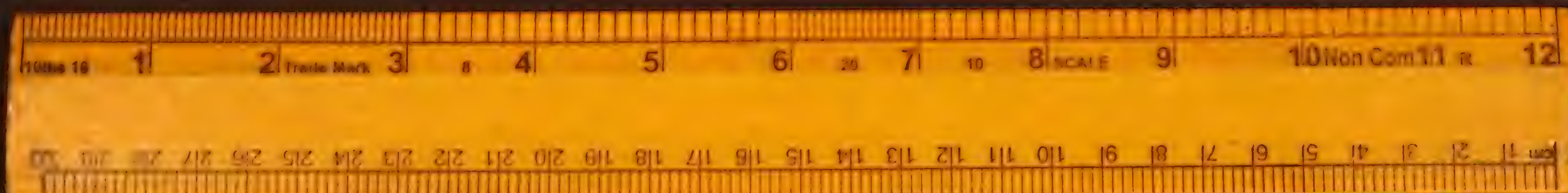
परमोदार्थसाधित्यसाधुयत्रः कृतो मुना धिक्
 तान्तं गुणः शीलं यत्र व्यत्यासकारणं ६१ यतिष्ये
 र्थावाप्ये सततमदमशान्नहृदयस्तदा मोसाधुर्चा
 अयतिममभाग्यं सयशसां अनामो वैवंमेविदि
 तममुना साधितिविधिं विरोते विद्याचेत्यमलम्

तिष्ठजास्तिनियता ६२ ॥ विद्यामुवने प्रवृ
 त्तिमत्सता इति ६१ इत्येचिन्ताविवेकवोधा यशोनीत्य
 कर्तव्यमुपदिशति यतिष्ये इति सर्वचिन्ताविलसितं विदा
 येवं निश्चितमतिः स्यादिति भावः पदार्थस्तसाधुर्वासाधि
 त्वं चासयशसामिति ईर्ष्यादितानां इत्यादिफलम् अना
 त्तिफलमपि आद्यमित्याह अनामो वैवेति एवंमेति एवं
 ह्यमाणं फलं यया अमुना साधुविदितमिति ममामलमिति

ज्ञानियतावश्यभाविनी एतमनर्थकारणं विधिधिकं अ
 यवातत्किङ्करान्विज्ञानिगिति तेषाममलमतिष्ठानियता ६२
 निगमयति इतीति न कथञ्चनाप्युद्यमवैफल्यमिति निश्चय
 शालिनां सर्वतः फललाभेः लाभेवा इत्यस्युक्तिगुणनिव
 द्वांशिवं सन्नाह्येनां शोखरोपरिस्थापनेन सहित्वा सदायिनी

इति निश्चितबुद्धीनां विदामुद्यमशालिनाम् स
 र्वतः प्रसरत्कीर्तिकलासत्सविराजते ६३ युग्म
 म् इति शिलावन्धः तथाचोद्यतसब्दीलसाफ
 त्यस्यकारणात् सद्भिः सभाषितावत्पानिब
 देयं प्रकाश्या ६४

मत्वा शोखरवन्धं रचयितुमपक्रमते तथाचेति उद्यमदृष्ट
 सब्दीलसादोकीटशंसकतदायित्वमिति यः समयसञ्च
 मत्कारस्तस्य देतभृतत्वात् प्रायेण सन्तानिर्वापारा इतस्ततः
 कथाशकलानि समुच्चित्परचनया यत्र व्यवस्थापयन्ति सा
 सभाषितावली ६४ ॥

य. सं ३१८ कथामुपक्रमते काविरिति पिपीलिकातोणमथासल
तत्रः कृष्णाकीटजातिः हेतिप्रसिद्धे कणानिति मृत्कणान्
छाताशरीरत्तामातीणाशक्त्यात्कृता उभयथापि लीणायाश्च
स्याः कथंजीवनमित्याह प्रतिज्ञातेति आशादिशयेनापि वि

काविरिति पिपीलिकायात्र कदोवद्वाधृतादरा दिना
निगमयान्चक्रे मृत्कृदोदुरणायह ९५ तांनिः
श्रेष्ठयितं कृदंति पन्नोपास्यतः कणान् पदीदेवा
गतः कश्चिददर्शयमानातरो ९६ छातांतीणां प्र
तिज्ञातनिर्वाहणावलम्बिनो स्वक्रियानिरतोदृष्टा
स्मयमानोऽप्यचिन्तयत् ९७ अहोयत्त्रायमेतस्याम्
त्सेयेयदिदं परम चातर्यहस्तपादानां वेगं जयति
मानसं ९८ विचिन्त्याथाहतांभद्रे किमेतत्स्वीकृ
तं त्वया कोयंमर्गोऽत्र कृतकं कथं नातंच किं फ

लमपि वस्तुतः ९९ ॥ त्वदुच्यतेति स्वक्रियामृ
त्कणलेपः तत्रनिरतोऽन्यत्वेण गतावदतात्पर्या ९९ स्मय
माह अहो इति परमतिशयेन यदिदं दस्तपादानां चातर्यं ना
जयमानसं वेगं जयति विचिन्तेति स्वीकृतं कर्तव्यतया गृ
हीतं मर्गो निश्चयः कृतकं वलिनोऽप्यकथमिति कस्मादेतोः
९९

उपहासः लोकनिन्दाभासः औचित्येति तृतीयान्तम् भविनां
जन्मिनाम् श्रुतेति हेतुफलानि नृपण उपदेशाक्तिः नि
श्रुतांश्वयताम् पणमशकक्रियानिर्वहणरूपम् परी
क्षकः प्रेमदाज्जिज्ञासुः १० अनेनेति पतन्मृत्कृदोत्तेष

उपहासः परंभद्रे जायते ते तत्र कर्मणि किमारब्धं
क्रियोचित्याशेभायै भविनां ध्रुवम् १० श्रुतोप
देशवाणीतां सोऽन्मुद्रागिरमादरात् साधो निश
म्यतां यत्रोयदर्शमिति चाहतम् १० विदुः प्रे
ममेचित्तैः सजातीयैः केनचित् प्रेमवद्भावविदि
त्तासौ पणंद्रे परीक्षकः १० अमुं वेत्तु तिका
कृदमुद्रात्पानेन वर्त्मना आगन्तासितदागन्ता
हमेप्येतेन तेऽहम् ११ तन्निर्वीहययत्त्रायंशे
धयस्वपणदिति यावच्छक्ति क्रियासत्फलिनी
ति विदुर्व्याः ११ ॥

निर्गतेन आगन्तासीति मध्यमेकवचनम् आगन्तोत्त
मेकवचने पतेनेति वर्त्मना ११ शेषथये प्रतिज्ञातोर्णोऽर्धे
श्रुतांभावनां निश्चयति पिपीलिकायावच्छतीति १३

य.से
३१५

तस्याग्रिमिश्रायस्तदभिप्रायः यनुवेति असावेवधनुषालत्
पातनेयत्वंकरोति यस्यप्रगाणवलोचिती प्रगाणः ऊर्ध्वरोप
रिनतभागः भवन्मतिमिति सर्वनामतात्वेवज्ञावः संभावना
प्रतीतिः साहसमितितादितानपेक्षकर्म तथाच मामलंयतो
कार्ययतमेतच्छरीरमेवानेनकर्मणानश्वतीतिसमाच्यते सा

निशम्यतदभिप्रायेस्मितोवाचायतामसौ यनुषा
लत्पातोययाप्रगाणवलोचिती ३४ भवन्मत
मिदं कर्मकथं संभावनास्यदम् माकाधीः साह
संभदेमामूलमपिनश्वत ३५ स्वस्थस्वस्मिन्कि
यासवाशुभायविडघामता यत्रनाशेभवेत्सरा
तत्रकाशुभभावना ३६ सर्वयाविडघापूर्वमा
त्मारदेपात्ररहिते आयतिर्नितरं प्राण्याकालोह्य
नवधिः शुभे ३३ ॥

३. प्राशङ्कयाम ३५ भवत्
नेनकर्मणानिर्वाहितपणप्राप्त्यभवेयमिति नमन्तव्यमि
त्पाद स्वस्थेति स्वप्नात्माशास्त्रीयश्रेष्ठियादिः शुभभावना
शुभं भविष्यतीति शुभाशङ्क्या ३६ एतत्समर्थयति सर्वथेति
आत्मेत्यात्मोयस्याप्युपलक्षणं अत्रेत्यात्मनि आयतिरुत्तरो
तरशुभं नयद्विषयप्रायेविवेकिनां युक्तत्वाद कालोदीति
३३

लक्ष्मीरिति कर्तव्यार्थफलसम्भावनायुक्ता ३८ आस्था ३३
दरः प्रतर्ति यथाकार्यवशाद्भावतोमध्यपातेयदिप्रतः
पादः पततितदाहृष्टः पुनरपि धावत्येवेतिलोके दृष्टम् ८

दृढनिश्चयिनीवाचं पुनरुन्मुद्राहृष्टधीः ३
वाचशृणुभद्रं तेवचः सारं स्तुतिश्रितम् ३८
नूनमस्मिन् दृढास्यास्मिन्कोत्तहलवशीकृता
यत्तपादं प्ररुह्य तथावामिविगतज्वरा ३५
यययं प्रतोयत्तपादोपस्तदाधुवम् मृत्कृ
दमुह्यमयाशयतेभीषितं फलम् ८ यदि
वेयं ममाशान्तजीर्णे वापि भविष्यति तथापि सा
धुकारो मे लोकनिन्दा च साविधेः ८ अहो प्रया
सः समद्वान्वराक्याविहितो नया दैवदिवलव
त्सिद्धिसिद्धिकारणमुच्यते ८२

तदातेपात्प्रात्यादगमनेपिममलाभयेत्पाद यदिवे
ति अपिभिन्नक्रमः यदिवत्यनेन योज्यः ममसाधुकारो वि
धेर्निन्देति साधुरजोयोगः ८ तदेवसाधयति अहो इति
वाक्यद्वयमपीदं लोकमुखेन ८२

य. सं ३२१
 आन्तरबलहीना अल्पविग्रहेति वाससाधनहीना कचेति
 असम्भावनास्य देमहतामप्याश्चर्यदायोर्यः ८८ संभावया
 मीति भोभगवत्रदमधुनातांश्रुतिं संभावयामिविश्वासास्य
 दतयाप्रतिजानामि दृष्टप्रत्ययत्वादिति हेतुः यासौश्रुतिभं
 वहिभवमैश्वर्यमुच्चतरंगुणातिस्तेति कर्तमकर्तमन्यथा
 कर्तव्यशक्तैश्वर्यमिति तदेवसाधयति ब्रह्मादीति अस्ममहे
 श्वरस्य ब्रह्मादिकोटगतिः स्वैच्छैश्वर्यविलसितमिति स्ते

सम्भावयामिभगवत्रधनाश्रुतिं तांयासौभवहि
 भवमुच्चतरंगुणाति ब्रह्मादिकोटगतिरस्यम
 हेश्वरस्यस्वैच्छैति सर्वमपिकारयतीदृशः ८९

ज्याः सौब्रह्माणमपिकोटिकरोति कोटमपि ब्रह्माक
 रोतीति उपासनोवेचिअस्यापितदेकयोगक्षेमतादिच्छात
 मेवेत्याशयः पृथक्वहितंमाधुकर्मकारयति यमुत्रिनी
 षतीत्यादिश्रुतिमाश्रित्याशान्तरंन्यस्यति सर्वमपीति त
 याच अज्ञानानुरोणेयंस्वात्मनः सखडः खयोः ईश्वरे
 रितोगच्छत्सर्गवानरकंचवेति ९०

तदयमिति यस्माद्दृढनिश्चयपूर्वमुद्यमेस्त्वचितेपि कृते
 ईश्वरोवेत्तकपेचर्योकलयातंतीरयतितस्मादेतोरयमुद्य
 मः प्रबुद्धैर्दृढनिश्चयशालिभिरमुत्रसर्वनियन्तरीश्वरेद्वादं
 प्रेमसङ्कलदृढवद्वापरमार्थपदाप्रयेपिसततमविच्छेदेन
 योज्यः तत्त्ववृत्तमात्रमुद्यमोयंविधेयः प्रधानेद्वियत्नः फ
 लवानभवतीतिन्यायात् अमृभिरान्तरीभिर्वाद्याभिः परमार्थ

तदयंशुभकाङ्क्षिभिः प्रबुद्धैः सततं हार्दममुत्रमं
 कलया परमार्थपदाप्रयेपियोज्यः किममृभिः
 कलनाभिरान्तरीभिः ९० यपकोत्रजागर्तिगाढा
 न्यकारेप्रभुः सत्यशीलः परोविश्वरूपः सपषो
 विलायार्थेस्प्यसिद्धौयदिच्छावशेसर्वमेतहि

स्वरूपविस्मृति चित्रम् ९१ ॥ कारिणोभिः किं फलं तस्या
 तस्याप्यकिञ्चित्करतातस्याशयः ९० यपकश्चि गाढा
 न्यकारेति तत्समकल्पेः ज्ञानोलासेजागर्तितडहसित
 स्वरूपतादस्य ईप्स्यशास्त्रमेष्टव्यः ९१ फलितमाह तस्मादि
 ति धेयंविस्मृष्यविस्मृष्यमनसिधार्यं सदेति प्रमादादीन्मा
 हदेतनपास्य नानाभङ्गिभिर्विचित्रेयद्वपरमार्थेचात्रजग
 तिसर्वप्रकारेणसप्तशतिसप्तशयेनिश्चेतनेपराधीनेचपरंके

य. सं ३२२ वलंसपदैकोजागतिप्रवृत्ति सैकशतिपादशरतोसन्धिः
 ३२२ अशर्येभिप्रायमाविकरोति आविश्येति अस्य सर्वजगतोत्त
 रंमथमाविश्यप्रेरकोभूत्वायंमहान्नीचवायादशेकर्म
 णिस्त्रोचितेपरोचितेवाप्रेरयेत्समन्दोस्तकोविदोवातर्कमा
 विकलं संपूर्णं समाप्यकृतीकृतार्थोभवतिमन्दोपिमहान्
 दानपिमन्दोभवतीत्यर्थः २२ इत्यपिपीलिकादृष्टान्तेना

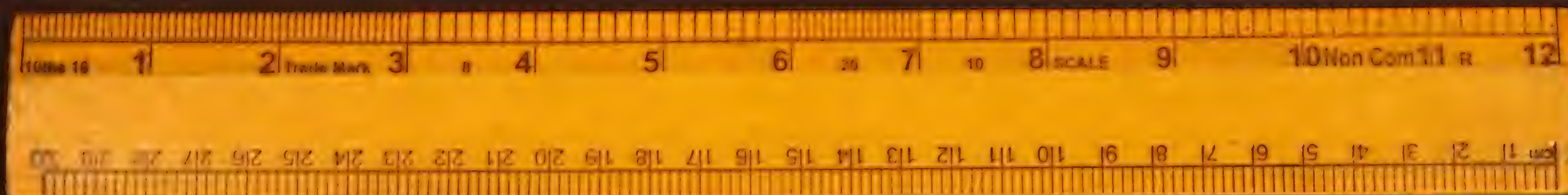
तस्माद्येयमिदं सदा समतिभिः सप्तेषु सर्वात्मनाना
 नाभक्तिः विचित्रगृहचरिते जागति सैकः परे आवि
 षणान्तरमस्य सर्वजगतोत्तयादशेप्रेरयेत्तर्कमावि
 कलं समाप्यकृतीमन्दोपिवाकोविदः २२ तथा
 न्यायाधिकानोकेरस्याश्रुतचरीयया सम्यगारु
 ढ्याचिते विश्वसैः किं न साध्यते २३

संभावना स्पदमपि
 कर्मोद्यमेन सिद्धतीति प्रत्यापयेदानीमत्रैव शेषेरेव न्यदा
 ष्ठीयं प्रायेण राजवीजिनपतत्यात्रभूतान्स्वापरचिन्ताय
 ग्रमनसश्चलनिश्चयवन्तो मात्यायापतस्माच्चावयितं न त
 मन्तरति सूचयितमारभते तथान्येति श्रुतचरीति एवंश्रु
 ताग्राह्याविचार्यस्थापितया विश्वसैरेष्टनिश्चयमपि
 तमतिभीराजक्रमांशनाश्रवितपरेष्टितैः किं न साध्यते सर्वं
 साध्यते इत्यर्थः २३

हेराजातिविशेषास्तेषामिन्दुः श्रेष्ठः सदयेति सदयासावकु
 लदेवायायतिस्तयाभूषितः यस्य फेरेन्दोराज्यमेव सर्वतः प्रमो
 दहेतताडयानं शुभमासीदिति संबन्धः शुभत्वमेवाह सम्य
 दिति सम्यदेव सर्वोपभोग्यत्वाद्वरिकाकोमलाप्रसूनजा
 तित्तस्याग्रामोदः समन्तात्प्रसरणशीलत्वाद्दूर्घपवातिनि
 होरिसौगन्धंतेन व्याप्तदिगुदरम् तथाविद्दारास्यदभूषि
 तं कीडास्थानभूषितं न कस्य सर्वस्य अत्रार्थान्तरं न्यस्यति

फेरेन्दुनामाराजाभूत्सदयायतिभूषितः सम्यद्
 वरिकाभोदव्याप्तकाशेदरं शुभम् २४ राज्ञोद्याने
 सदायस्यविदारास्यदभूषितं प्रमोदायनकस्यासी
 त्साश्रीयाशेषमोदिनी २५ युग्मम् हृत्प्रीतिदक्षि
 णाशेत्प्राप्तववायुः सदाशिवः यस्यामोदभरो

साश्रीप्रीति तैथेः कस्यनादान्मयोः श्रियं २६
 हृत्प्रीतीति यस्य च फेरेन्दोः कोमलचित्तत्वाद्दृष्टीतिरान्तर
 प्रमसेवदक्षिणाशादक्षिणादिकृतउत्पितोयोसावुत्सवाम
 हः सर्वतोषहेतदानपानत्वादवेषणारितोषिकादिसत्सर्गा
 वसरः सपववायुः शिवः सखदायीग्रामोदभरोत्तैथेर्द्विषे
 गन्ध्यातिशयोक्त्यैः कस्यविहारिणमयोः श्रियं नादात्
 सर्वेषामेवासावुक्तगुणैर्वसन्तश्चावभावित्यर्थः २६ ॥

य-सं ३२३ तस्येति सञ्जीलानां माधुर्येण सरगो कृता विलसद्भावा
रस्यतस्थानथो नान्यराथीना न्देशान्ती कर्तमिच्छादभूतशक्ति
रभूत सावेच्छानराजाशयसभावेन केवलमिच्छाद शिवेति
अयंभावः शयेण हि राजानोऽसन्तुष्टा विदिता पलास्यचनत
देवकारणमपि तसर्वानुकूलो करणमिति शिवेत्युक्तम् ५३
इच्छायाः शिवत्वमेव प्रकटयति अहो इति मयि फेरेत्यादि
न्याविवेदिते एते खलास्तस्करकन्या मोषकाराजवे शायता

तस्य सञ्जीलमाधुर्यरन्जिता विलहतेः अना
यतान्वशयितं देशानिच्छादभूद्विवा ५३ अ
हो मय्यदिते दीनाः कथमेताः प्रजाः खलाः कथं
यन्तीति सद्भागे नीला आद्यौ वसर्वथा ५८

दीना अकिञ्चनी कृताः कान्दिशीकाः कथं कथयन्ति तत्
नीति शयेण हितमसितस्करमोषणे सिद्धेऽपि उदिते चन्द्रेन
तद्वलमिति मय्यदिते कथं तमः सम्भावना तदभावाच्चक
थं खला कथयामिति शिवेच्छादभूत अत्र सामान्येन सम
ययति सद्भागेति सद्भागेनानाया नीला नीलेव नीलाव
वहारवर्तिनी सा सर्वथे वा यतो तत्काले च आद्या आद्या
एव कारोस्यायस्यावश्यकत्वयोतकः ५८ ॥

अत्रैवोद्यता लससर्गनिर्घणेनोद्यमावरीकरणयकवि
रुपदिशति सन्त्येके इति एके इति केचित् भावतयामता
वा स्वजदरस्या समन्तात्पुर्तिः शरणं गतस्य वतत्रैवितोना
पुनरपि जदरगतिः शरणं इति शरयितं तोषितो धृततोषाः स
न्ति स्वजदरगते शरणं चयेतन्मात्रसत्वासिकायामादृतधि
शोनिश्चितयिय उद्यता न्नूषयन्ति सम्यग्देवमारोपणेन
प्रलिनयन्ति अहो अमी तसालवोऽसन्तुष्टाः परहिंस

सन्त्येके थरणीतले स्वजदराशरणं चितो तोषि
णे येतन्मात्रसत्वासिकादृतयियः सन्तुषयन्त्य
द्यतात औदार्यो ज्वलचक्षुषा कृतयियानाया
स्वपायो विनाशश्च नूनतनमेतदीयविषयस्वी
कारिका चान्तरा ५५

यासं पोषयितं रात्रिर्दिने विद्यन्तीति शरणं यमलमसर्गः
उद्यतसर्गमाह औदार्येति कृतयियः स्वपरेहिका मुषिक
हितकरणेन आवृत्तात एतदीयेति शात्रवीयदेशस्वीकर
णं अन्तरेति विनार्थं अयंभावः एतदेवौदार्यमेतदेव च
कृतयित्वेयत्स्वपरहितकरणयत्खला कथितप्रजावेदा
णयातानुमूलयितं तदीयदेशस्वीकान्यातच्छाकोदारा
याद्यतमतित्वमिति ५५

प. सं.
३२४

अत्राप्येदार्थमेवमूलमिति सूचनाय प्रकृतं विहाया प्रकृतं
मोदार्थमनुवर्तयति त्रैदार्थमिति सर्वथेति अन्यकारणात्
त उदाहरणवद्विषयेणोद्यमिनश्चित्तदाह सर्वेति १० परो
पकृतमिति अत्रोक्तमिमाः प्रजाः खलाः कर्षयन्तीति न
लात्पितृपरम्परात आगता मोलादृष्टा मात्या सेवामनुमतिरेत
स्यार्थस्यानुमोदनमोसत्रदोभवेति सैवद्वयकारितात्परोप
ममृतं तेन सिक्ता प्रथमोक्तोक्तमोन्मात्रं विधातुमुद्ययौ स्तनि

त्रैदार्थं सर्वथा प्राच्यं सर्वेयदनुयायिनः गुणा
यदाश्रिता कीर्तिरिहामुत्रमुभयदा १० परोपकृ
तिमादृत्य सचित्ते चानुमिष्यः मोलानुमतिपीड
सिक्तां तां कर्तुमुद्ययौ ११ अत्रायते मृडयिष्यः
सखिनोप्यात सत्क्रियाः नृपे वित्तपयामा सर्व

अथ रदस्येतेषां उदाहरणवशात्ताः १२ विभावयामासेत
थः १३ सन्नेकेति प्रतिज्ञातार्थं दृष्टार्थमेतद्विषयतया यो
जयितुमवतारयति अत्रेति मृडयिष्यति अत्रात्मसंगीय
मोदश इति सूचनार्थं तत्रापि सखिनः मृडयिष्यं च सावा
पाते मेदं न श्रेयदिति शङ्कया शयेण सर्वथा सर्वेषां मानर
क्षणमित्यभिप्रायः तत्राप्यात सत्क्रियाः असत्कृतारिह
सत्कारार्थं राजानमद्यमयन्त्यपीतितद्वदणम् १३

अत्राजलदयानुमोदनं सर्वेस्वेष्टितसम्पादनममायकृतमि
ति तयोपक्रमते सत्यमिति नृपाणां मोचितं योग्यं तैतदिति
सत्यमिति राजलदयमनुमोद्यस्वकृतसम्पादनार्थं गृह्यश
या उपदिदिश्रित्याह परंत्विति ३ः त्विसम्पाते संशयेपि प
दार्थलोचितमिति सूचनार्थं सखिनश्चित्ति हिताहितमनपेक्षा
पिमूर्त्वा उपनीतिबुधा इति विशेषणम् असाविति संशयः

सत्यमेतत्र पौचित्यं परंतु सखिनोबुधाः नार्थय
न्ति पदं जातसंशयेन यदोह्यमौ १३ असत्यामा
र्तिमासाद्य विधेये संशयास्यदे पदबन्धविदथ
तां नोपदासोक्तिर्हि चित १४ ॥

जयशान्तेः सर्वथा संशयितत्वात् १३ पतदेव विवृणोति अ
सत्यामिति आर्तिगतं तत्रा नोपदास इति आर्तिपीडादेतोः भ
वतस्मिदिमावाभवत नोपदास इत्यर्थः ३ नच भवोस्तादृश
इत्याह सभावानिति मुदित इत्यानरद्वयभरितः शास्तेति वि
धेयतावर्तिस्वपरप्रकृतिरिति तदर्थमपीदृशोक्रियानुवि
र्तिसूचयति अधिकताप्ये अपि यतने नच भवोस्तथेत्याह

प. सं.
३२५

देशस्मिन्निति नचकोशव्येयत्तुचित्तत्वाद् कोशश्चि
यितश्चि सन्नातव्ये सततं व्ययितमारब्धेपिनदीनताः गण्य
सम्पत्तदित्तिभावः ॥ गृहमन्त्रित्वात्परास्तोमकीभा
वार्थमाह रित्याह निष्कारणमदोयीमन्नातश्चि अस्याय
मस्यकारेणान्विष्टमाणेपिनकारणं लभ्यतश्चिदोश्चि शो
कनिवेदनपूर्वसम्बोधने अथवाप्रख्यातयीमत्वे सति तव
किमिदं निष्कारणं जज्ञान्यत्वात्तरोमोत्ताम्यनिवेदनश्चो

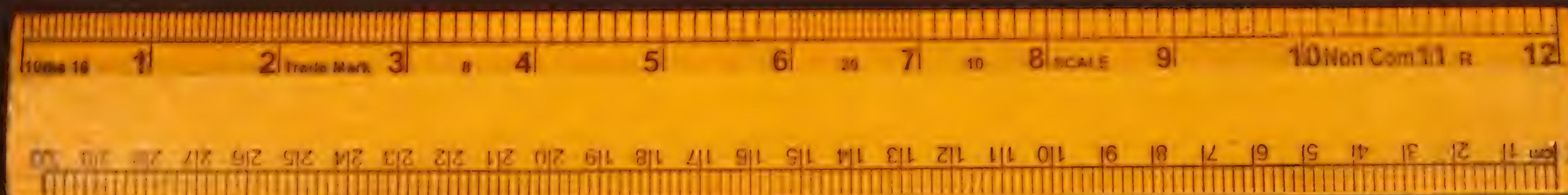
सम्बन्धितः शास्त्रादेशोस्मिन्नेवाचितेयिकः को
शस्तोतादृशोयस्मिन्वाचितेपिनदीनता १५ नि
ष्कारणमदोयीमन्नातरोसिजज्ञान्यवत् जायंत्य
क्तावर्तस्वक्रियांतांस्वक्रलोचितां १५ सशान्ता
ममलादीनांकंराजंस्तन्मम चिन्तारेणभरे
णायज्ञानच्छायां करोष्यलम् १५

इति किं बहु नाना यमयमस्तव थीमत्वे मोर्षमेवेतदिति स
शोनिवर्तनाय प्रकटमेवाह जांशमिति स्वक्रलोचितामित्य
नेन स्वश्रुदिमवश्यवियेयतां च सचयति १५ न केवनम
प्रथमपदकेवलं यावदनर्थोपीत्याह सशान्तामिति सश
नामित्यान्तरप्रसन्नतोक्ता यमनामिति पारलौकिकपाथेय
जितोचिततोक्ता दीप्तामिति वायारोग्यतोक्ता करोषीतिवर्त
मानसामीप्ये १५

अथतावच्छातक्रिययाश्रुतं अथतश्चनयामलिनयामलाव
दयाः नर्थचिन्तयाश्रुतः तयापरदिंसादिलक्षणायाप्रथमय
सिप्रथमं करोषि प्रसिद्धं प्रथमं ज्वलनस्य प्रथमायितावत्
श्रुदोपि प्रथममसौ पश्चात्प्रथमायतश्चित्कथं शब्दोत्पाय
मर्थः मानदेयतावदस्मात्मानदायको मानरक्तकश्चा
स्तोयप्रभृतिमानत्वात्कोबुभूषसीतियोत्यते १७ तत
श्चातं बहुत्वापि अयं शृणु नैतत्साधुश्चि अथवोसारमा

श्रुतं प्रतापज्वलने कथं मलिनयानया अनर्थ
चिन्तयात्तन्प्रथमयसिमानद १७ नैतत्साध
यदस्ति किञ्च न सथासोदयमुदीपते भाग्यप्राप्त
मुदारसारममलनान्यस्य यत्त्वमगं संहृष्टेतदद
भ्रष्टकलनात्वेदच्छटाउम्बरेः स्वात्मानं विपद
निवावतरणे सज्जी करोष्यादरात् १८ ॥

इदं यदस्तीति उच्येतश्चनेन विचाराविचारयोग्यतां सूच
यति यत्ने भाग्यप्राप्ते सारतरमदिं सलज्जं किंच न राजल
क्षणा ममृतसोदरमस्ति यच्च भवज्ञेयमन्यस्य सप्रगम
पिनसम्भवेत् स्वप्रगमित्यपलक्षणे मनोरथगस्यापि त
देतदुच्चष्टकलनैवत्वे उच्छटाविषच्छटास्तासामाउम्ब
रिस्तीरेः संहृष्टभोगायोगं विधाय कथमादराददप्रेम

य-सं
३२९

यथास्यात्तथास्वात्मानं विपदं वा वतरणे विपदं विवेत
णार्थं सज्जीकरोषिवडकं करोषीति सर्वथा मोक्षं विन-
सितमेवेदमित्याशयः ॥८॥ ततश्चैतत्कलनां चित्तोपास-
भाग्यशान्तिसमृद्धिं सकलयाभ्यस्येत्याह श्रयेति इतान-
भिमतप्रायाभिमुत्तागतानर्थिनस्तदर्थितदानैः श्रयेति
तथा च यथाप्राशनादिपूजया स्वजनं वान्यवजातिं च ये

श्रयाभिमतश्रणे इतानर्थिनः स्वजनमर्चयार्च-
या भुङ्क्ष्वमिष्टममलं रसोक्तं भोगजातममरं च
तर्पय ॥९॥ ये यं पिवास्वादयते स मयं भोज्यं द-
शाचक्षयवोष्णजातम विलासिनीसलसितैश्च
सम्यक्कर्त्तव्ये हेन्द्रियदेवतानि ॥१०॥

मानय रसेनास्वादेन रसैः घट्टमैश्च प्रमगं श्रुतर्पयेति या-
दतर्पणदोमादिनेत्यर्थः ॥९॥ ये यमिति पानयोगं द्रवदय-
जातं लेह्यमिति रसनोन्मथ्यं लोद्वादिभोज्यमिति दन्ते-
यं इदं मद्यस्याप्युपलक्षणं ज्ञेयं जातमित्यदिमादि श-
चक्षयेति चक्षयानेति यातः श्रयेण विलासिनो लसिते
सुसर्वेन्द्रियप्रीतिरित्युक्तमिन्द्रियदेवतानोति ॥१०॥

महतां च परप्रीणनेनातीव प्रीतिरिति तथापि समाधत्ते पिवे-
ति स्वानात्मीयान्याययभोजय च रमणीयतरेति प्रत्यक्षपरो-
क्षतर्पणात् आरात्मनोपेमुत्सृजितिकार्यकार्यविवेकव्य-
ग्रतया विलशयोभवसि ॥११॥ पीतेति अत्र संक्षेपेण सर्ववि-
धयोगभोगकथनम् तत्र रसस्य द्वाद्वद्वद्वत्पत्तापीतेति १
नर्वचनं न केवलमिदं देवानेन तव प्रीतिरपि तपरलोकार्थम्

पिवपाययभुङ्क्ष्वभोजय स्वात्त्रमणोत्सृजय सहि-
तासभोगैः रमणीयतरादशेषमारात्किमहेम-
ह्यसिकल्पनाभिरभिः ॥११॥ पीताज्ञातास्वादयता-
यट्टाश्रुतास्पृष्टाभोगजातात्रसेन तृप्तिनीता
सर्वथा मानसं स्वेदेवान्निहं स्तर्पयानर्चभोगैः ॥१२॥
सम्यक्प्रवृत्त्याय प्रगेविधेयं विधाय सज्जीकृति-
ताशयेभ्यः दत्तानदादीन्मिदं तव स्वभोगैः सन्तर्प-

युक्तो भवे यज्ञासिद्धो ह्यधीमन् ॥१३॥ त्याह देवानिति ॥१३॥
संक्षेपेण दिनकर्तव्यमाह सम्यगिति सम्यगिति शतः कृ-
तादि ब्राह्ममुहूर्तकर्तव्यतामाह प्रगेप्रभातेविधेयं सन्ध्या-
वन्दनादिविधाय इहामुत्रोपयोग्यनस्य विधिदानमाह स-
ज्जीकृति विधेयं ह्येनवाद्यान्तरादिकृता यशःप्रयोज-
नमैदिकमविधिपूर्वकं दानमाह नदादीनिति आसिद्धी

य.सं.
३२३

ति विमुक्तमतितात्रिर्भयोभव थीमत्रिति एतदेव थीमत्
मितिभावः ॥३ वृद्धस्वेति प्रवृद्धोभव कर्तव्योपेक्षाः कर्त
वानुसन्धानं च भ्रमः भ्रममाह अनयानित्यादि अनेन सम
द्वेरेण सस्यः पर्याप्तवृद्धिः न चेयं कलना कथञ्चनापि प्र
भेदात् त्वेति तपयनिशेषय ॥४ तस्मात्पिशाच

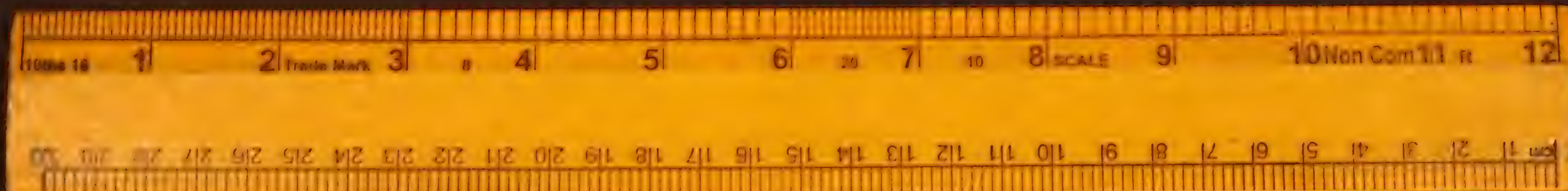
वृद्धस्वराजन्ममाशुदित्तानर्थान्समारोहसि
किंमयेव सस्याभवानेन करस्थितेन तस्मापि
शाचीत्तमयाशुवृद्धा ॥४ अनेनानास्यालभ्य
तेजात थीमत्रन्मृतेयं जायते दीर्घदोषा या
नीयानीयावतां नैवलभ्यायावच्छ्रेयातेमेव
न कुर्यात् ॥५

त्वेसाययति अन्तरिति अनेनानवृद्धिः उन्मत्तास्पदयाउन्मो
लिता एतामत्रसन्ध्यायथावतामसौपरः प्रोयानीनैवल
भ्या अन्तमाह यावदिति अथपातेहिस्वयंप्राणधारणसंभ
वाशङ्कायापि विनाशदियमण्यदर्शनं गच्छति पिशाच्या
श्रेतादृशवस्वभावः सापिप्राणानुन्मत्त्यस्वयमदर्शनं या
तीति ॥५

श्रुत्यस्वाभिमतं न यवेशाच्छादितं सफलशयं मत्ताते संचित्तिप्रि
त्वाद सर्वयेति विरतिरिति अस्मादनुसन्धित्तितादृशात् सर्व
येतीहामुत्रस्वस्मिन्परस्मिन्प्राणकृतकारित्वात् तदिति क
थितदेतोः न चराज्ञादणयात्राविहितैवेति किं निविध्यते श्रु
त इति यतोसौ दर्शितादिविषयाः तोभिन्नविषयत्वात् तत्र
विविकित्सेतिभावः पदार्थस्य सौरोस्वपरमारणासादर्श

सर्वथाविरतिरेव शेषभनात् तत्सहृष्टमनसोमनीधि
लां दर्शितातरथियोकियादिसाः दोषकृत्स्वपर
मारणाश्लो ॥ निशम्यासौमन्विप्रवरगादितं जा
तनुगणवचो नार्थिकृत्वावरिरथविशुद्धाकृतिर
मून चपित्वादीर्णाशो गिरममलभावां भरसदा
मनोत्तासावाद्यामचकथतपीयूषलहरी ॥३

तातरथियां अदोषकृत अन्यकर्तव्यताभावाद्वाजानोमीक
यवर्तेनामिति स्वपरमारणादोषमनुदिश्यदर्शितातराणां
विधीयत्वेन सौक्तेति सति तत्तदभावेकः पिशाचयस्तेनिः
शङ्कः स्वपरमारणायां प्रवर्तेतेति ॥ अथ सद्वाग्यकलित
परावरराजचरित्रमसौ किकमेवेति सूचयितमुपक्रमते नि
शम्येति जात्यनुगणामिति मन्विमन्त्रणमीदृशमेवेति स

प.से. ३२८ ततंप्रवृद्धमतिभोराजभिर्भावमिति सूचनार्थं राजगभीर्यमा
द अन्तर्धिक्तेति वदिरवदित्यामभिनीयेत्यर्थः तदाह
वदिरिति अर्थायातस्यशब्देन पुनः कथनमन्तराशयज्ञाना
मपिमन्त्रिणामेतदाशयाः विदितत्वं कथनार्थं अत्यन्तप्रती
तितननार्थमाह अमुं अपित्वेति सान्त्वयित्वेत्यर्थः चयसा
न्तनेतिथातः उदीर्णाशः सर्वोद्धताशयः अमलभावापेक्ष
नाशुद्धमभरसहामिति विमर्शविमर्देक्रियमाणे सर्वबाधो
ददायिनो विमर्दसहामित्यर्थः मनोज्ञादृष्टाशयानामप्य

गभीरभावाधिसरणमतवोचात्याप्रवीणेनयरी
तिरम्या सविस्मयंकस्यमनोनर्ज्यात्सर्वाङ्गव
दाभरणेवनारी ॥८८

शणावर्जकां सा राखामहाशक्ति
प्रदं पीयूषनदरी अवलमात्रेणापिपीयूषास्वादो ॥८९॥ ता
मेवगिरस्वपेणाह गभीरभावेति भोयीधनामन्त्रिणोवो
धिषणाईष्टीकस्यमनोविस्मयमग्रं नर्ज्यात् अर्पितसर्व
स्यापीतिभावः अथवा कस्यवाक्येनेत्रेणमनः सविस्मयं
नर्ज्यादिति शिरश्चालनेन काक्ताव्याख्ययम अत्रविशेष
णहोरेणविस्मयकारणात्तामाह गभीरभावेत्यादि यतश्च
पूर्वापरानुसन्धानेन गभीरभावागुणाभिप्राया अतश्चमते

तभीष्टा यतो नयरीतिरम्या नीतिवन्धरमणीया अतश्चप्रवी
णेनवात्या प्रवीणाश्रयेनांचालयितं नशक्नवन्तीत्यर्थः अत्रो
पदेयत्त उपमासर्वाङ्गेत्यादि अत्रचाचात्याप्रवीणेनयरीतिरसि
यमंवक्तव्येः नियमपरिहृतेनोपदेशेतिनवक्तव्यं वक्तव्यं
रूपगुणाभिप्रायवृत्त्याद्राजोक्तेदोषस्यापिगुणावद्वत्तात्
यथाः चात्याप्रवीणेनयरीत्युक्तेः प्रवीणेनयरीतिगुणाशयेप्र
वीणाचात्यातादण्यपिकयेवसिद्धा इत्येवैकत्रविशेषणे
दुष्टमलिकापातन्यायेन सर्वमेवेदंवाक्यदुष्टमेवततश्च ग
भीरभावेति उक्तानभावा मतेतिचामता नयरीतिरम्या न
यस्यावेणापरमार्थतोः रम्या अतश्चकस्येदृगवक्तमनश्च
सविस्मयं नर्ज्यात् सयस्याभावोविस्मयंसहतेनवर्तते
इतिसविस्मयंनिरदङ्कारं नर्ज्यात्कयादेवअनयाभवन्ता
प्यप्रभृतिनिरदङ्काराभविष्यन्तीति अत्रोपमासर्वाङ्गे-
ति यथानारीसर्वाङ्गवदाभरणसर्वाङ्गेषुवाद्यान्तरेषुव
दाभः संबद्धा योरणययासर्वाङ्गलक्षणाकोलाहले
त्यर्थः तथाचकाव्यालङ्कारे वक्राद्यौचित्यवशादोषोपिगु
णाश्रितोपस्यगुणात्समुक्तम् ॥८९॥ अथकोमलावृत्तिमाश्रि
तशाम्येत्कटिलचेष्टितमिति नयरीदस्यवेदीराजासमर्थय
ते सन्तोषेति सन्तोषवृत्तिरिति परमशान्तमुनिवृत्तिरियम

य.सं ३२५ तद्वृत्तियोग्यानामपि भवतां स्वात्वा उदिता कस्मात्त्रिगतानां
भवतां दोष इत्यर्थः भवत न चेयमस्माकं पश्यमो भयावद इ
ति प्रामाणिकवचना उचितेत्याह उदारसत्त्वैरिति उदारसत्ता
अस्मादृशे राजानः तिष्ठतव नैकशरणमुनिचरितमिदं भु
वो यमस्य सन्तोषलक्षणावृत्तिः पशुनां स्वभावः पतदेकश
रणेर्मनुष्येऽपि पश्यत्वमवाप्यत इति भावः पशुस्वभावमाह
सन्नाम्पेति अमौ इति पशवः साकश्चिदत्यागम्यमस्तकं चे

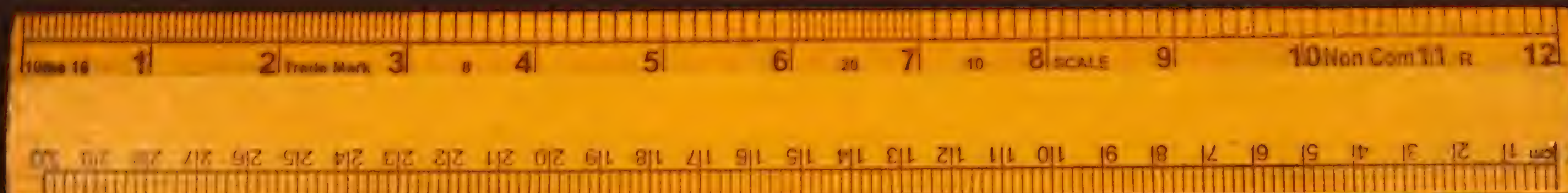
सन्तोषवृत्तिरुदितेयमुदारसत्त्वैर्नाहीकृता भुवि नि
सर्ग इत्येव पशुनाम् सन्नाम्पमस्तकममौकचिदन
गतेर्जीवन्तिसामिश्रितेन प्रयोगेन ॥ १२५ ॥

त्यतोतिमस्तकसन्नमनम् सामिश्रितेन जटार्यशरीणा
प्रयोगेन स्वयमुपनतेन अथवा सामिश्रितेन प्रयोगे
ष्टेन नदिजम्बुकायाः स्ववीर्योत्पादितदन्तिमस्तिकानिः
शेषितसारार्थभक्तमोसलजाश्चमात्पदवो बहव इति ह्य
पिमिदं तस्मात्त्रिवारयन्तीति तेभ्योऽपि भवन्ता यमा इति सा
मिश्रितेनेति प्रयोगेनेति च सूचितम् ॥ १२५ ॥

अथापि चेति पदान्तरे अथशब्देन मूकवधिरान्यकृणप
हृदियुहलम् अयमिति सन्तोषवृत्त्याहः अतश्चानार्यवृत्ति
नोचवृत्तिः ॥ १२० ॥ नचवाचं भवत एनं सम्यक्कालं सम्यक्ज्ञेना
तिवाहकालान्तरेयत्तत इति ह्यसिद्धिरिति सर्वथानवद्यो
यप्रकार इत्यत्राह अतिगणतेयति अयं समयः समृद्धि
तदाहः अत्र देतः नत्विति त्वलशब्देदेतौ अस्थिरत्वं

अथापि वायेमनुजाविहोनावाहान्तरेः सत्करणे
जडायाः अशक्तिसंश्लेषितभूमिपृष्ठास्तेषां निः
र्गोयमनार्यवृत्तिः ॥ १२० ॥ अतिगणतयावृथेर्विचि
न्यः समयोयं नत्वलस्थिरत्वमस्य दिविभिन्नमि
वाधमेव तर्णविलयं यास्यति किं ततो नुतापैः ॥ १२१ ॥

मेवदृष्टान्तेन विशदयति दिवीति पश्यति समृद्धिसमयः
भिन्नमिति वडमूलमेवाद्विन्नमभ्यधत्वा इत्यर्थः तत
इति समृद्धिसमये विलेने नुतापैः पश्चात्तापैः किं किञ्चि
त्कार्यविलसितवोधनेन विनेत्यर्थः ॥ १२१ ॥ ततश्च तत्कार्ये
इति तत्तस्मादेतोरस्मिन्कार्ये उद्यमसत्तरेण साहसवृत्ति
हृदालङ्कारवृत्तिः सिद्धातो देन वा सिद्धातीति कातरकल्पि

पं. सं.
३३०

तभयं संयस्य हरतोपास्य शत्रुयं वलीति देवमनुकृतेन वेति
चभयंष्टेष्टुत्वागणनापदव्यामनारोपयते ते तेत्यामतिनि
अयः अयंभावः सिद्धिपरिपन्थिभूताखलुभयशङ्कास्त्वा
त्यापिता तां चोयोगेन समन्वयनिष्पत्तिरिपन्थिनी सिद्धिः स
मुलसतीत्यवयवमवयानयनैः ॥३॥ इत्यनिश्चयं द्रष्टुं क
त्यायतोदाहलसकृपणयोरेकाथवसानायानयोः परमा
रंवातिरेकेण आवाः वाच्ये अधिकयति सबड इति यः स्तो

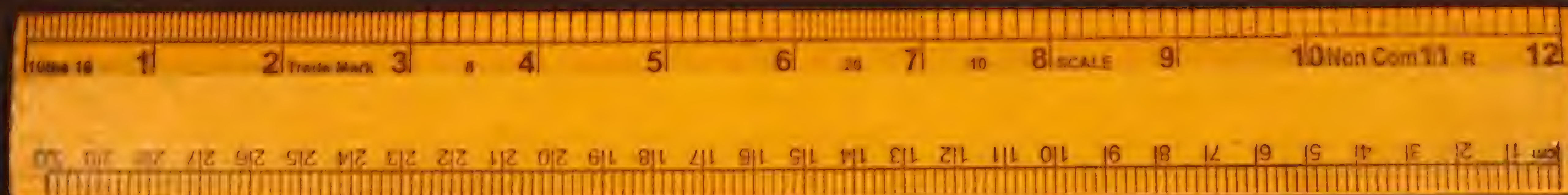
तत्कार्येस्मिन्नादसदृशसंयस्यसिद्धिमय
म् शत्रुभयं देवभयंष्टेष्टुत्वायते तमतिरेका ॥३॥
सपाशवदोस्तिनवडकदोयः स्तोदराश्रणमा
त्रतष्टः सबडकदोस्तिनपाशवदोयोशेषसो
त्यायष्टदोतकृच्छः ॥३॥

दराश्रणमात्रतष्टयेवडकदोस्तितावन्मात्रार्थमेवकं
वद्धाप्रयते ते सनवडकदोपितपाशवदः पाशोसावनेन
वडश्चर्य इत्युदाहृतोयन्तयोरेकम् अमुमेवार्थवैपरी
त्येनसाधयति स इति योशेषसोत्यायपाशवदः स्वीकृत
कृच्छः सबडकदोः पाशोनाण्यसोवदः कदोयेवदः स
परसोत्यायतस्यतथात्वात् इति ॥३॥ ॥ ॐ ॥

ततश्च उदारशील इति भास्वान्तर्यः दोषाग्रनर्था निमानि न्य
देतवश्च अन्यत्रिगदगतार्थम् ॥४॥ अतिसारमाह सर्वयेति
शास्त्रसर्वस्वशास्त्रार्थसारम् एतद्वत्पमाणार्थं इयं मनीषया
सुततं बुद्धौ निवेश्यम् ॥५॥ अत्रैवान्यकलनोत्पापनायपूर्वा
परसंगतिश्च विशेषयति आभातीति अयंभावः उन्नमाथ
मभेदेन द्विधैवेयं जगद्रचना तत्रयाविमावुद्यमानयमोता

उदारशीलोऽसत्तितप्रशस्तिः सद्योयतोयोस्तिमही
मदेन्द्रः सहस्रमग्नौपिसखीसुकीर्तिर्विभाति।
भास्वानिवदोषदारी ॥४॥ सर्वशास्त्रसर्वस्व।
स्मार्थमेतन्मनीषया आलस्यपञ्चतादेतर्थात्तोदे
वत्तकारणं ॥५॥ आभातिसखमालस्य सर्वयाडः
त्वमथामः अथमेवैपरीत्येन हयमेतन्महाशये ॥६॥

वर्णायातपर्यवसानभेदेन द्विधा तत्रोद्यमशापातप्रतिकूलः
पर्यवसानानुकूलः आलस्यापरपर्यायस्यानुद्यमपतद्विप
रीतः तत्रैताभ्यामुन्नमाथमविभाग इति दर्शयति आभाती
ति आलस्यसर्वशासखमाभातिनीचस्य परंततन्न पर्यवसा
नेडः खदायितात तथा तस्यैवोद्यमः सर्वयाडः खमाभाति

पं सं ३३१ नचतत पर्यवसानेऽऽवदायित्वात् उत्तमस्य पुनरुद्यमः सर्व
यामावमाभातीति तत्र आरम्भेऽऽवदायित्वात् इत्येवाभात
स्य प्रकृतिरजतादौ व्यभिचारदर्शनात् पर्यवसानभातमेव भात
मित्यालस्येऽऽवमेव उद्यमः सत्त्वमेव इत्युत्तमदृगेवाव्यभि
चारिणी ॥९९॥ इत्येवमिदं सूत्रकल्पेऽप्येकं मतार्थवादरूपेणो
तिहासेन व्याख्यातमारभते तथाहीति प्रगृह्यतमिति दासः

तथाहीदं प्रगृह्यते दृष्टान्तविशदोक्तं केनचित्क
लयेऽपत्रः शत्रुमुद्रिष्य प्रेषितः ॥१०॥ सराजानुग
णतस्य सेनाङ्गमनुयोज्य च मार्गचर्यापरीक्षाये
सचारात्तमनुजत ॥१०॥ मार्गमार्गचावसथे
वसथे दिनशत्रितः शरण्युर्गणेशेलेषवार्तासंचा
र्यतामिति ॥१०॥

कलयेति क निर्युते अनगणमौचि
त्पानुसारेण सेनाङ्गदूरस्थशरण्यपादातलक्षणमनुयोज्य
साहाय्येन पश्चाद्गमिने कृता मार्गचर्या गच्छ च सौकर्यं
मार्गे व्यवहरतीति परीक्षाये चाराण्येण भनत्वे संवयासा
मिभक्तिरक्षणं ॥१०॥ मार्गचर्यामेवाद मार्गमार्गेति मार्गो
गमनहेतुः आवसथो मार्गमतिवायविश्रामस्थानम् य
रण्यगहनं दर्शा जलादिमां कदाभयावदानि स्थानानि ॥१०॥

समद्युजदिति धीति तं सम्यक् विप्रदयति अनेनेति लि
ङ्गिने गोपितस्त्वेषाः अथवा संन्यासिन एव प्रायेण हि राज्ञा
मेतेपि व्यवहारोचिततयामान्य इति दृष्टम् एतदर्थमेव राज
नीतिविशारद इति गतार्थत्वेऽपि विशेषितम् ॥१०॥ विशारदत्वं
विप्रदयति सरद इति सराजा प्रत्येकमेकमेकमन्याव्य
दितवृत्तानां श्रंगलिङ्गिनश्चरदोभ्येते काने समुखीकृत्य स
र्वतः स्वकीयपरकीयानां सत्यवार्तापने सत्यवार्ताया अपने

अन्यान्वाविदतोस्तेषु चारेषु पिचलिङ्गिनः प्रत्ये
कं स्थापयामा सराजनीतिविशारदः ॥१०॥ सरदो
भ्येत्यप्रत्येकं श्रुतिप्रदणं सर्वकं सत्यवार्तापने शि
क्षादिदयामास सर्वतः ॥१०॥ सशस्त्रेव स्थितोऽप्य
नः सर्वतश्चरसदृश वाह्यान्तराः क्रियाः सर्वास्त

शरण्योऽपि च तत्रावबुधे स्वयम् ॥१०॥ शिक्तयामास तत्रा
भिनयमाह श्रुतिप्रदणं सर्वकमिति हस्तेन श्रुतिर्गृह्यतामि
ति अत्र चासत्यवार्तापने तदुन्मूलनं पण इति बोध्यम् ॥१०॥
अत्र चरसाफल्यमाह सशस्त्रेवेति सराजाऽन्तःस्थितोऽपि स्त्र
यं वाद्यवद्वारनिदर्शनेऽपि चरसदृशाय रोत्तदर्शि
ताच्चरदृशः सत्त्वं तत्रत्याः प्रत्येकमार्गवसथमवावाह्यान्
राः प्रदस्य रदस्यभूताः क्रियाः स्वयमिति साक्षात्कारेण ॥१०॥

य. सं ३३२ साक्षात्मेवाद गृहेति ऊर्ध्वमनन्तरम् अत्र सामान्येन सम
ययति किमिति कृतात्मानोपीमनः ॥३३॥ अत्र प्रत्यक्षं प्रा
मिति चरितचेष्टितयोः साधारणम् ॥३४॥ तत्र वृत्तान्ते प्रत्यक्षे
धिते समीपमागते च पद्यमाने च तत्रोत्सारणश्रुत्या प्रज्ञाया
कथ्यत अनेन राजकुमारेण आनेन तत्र वर्मविज्ञानयेत्
त्सारितं शरीराद्विद्वत्तमिति तत्र लिखितं पदिते तर्पथः अन्तः

गृहनिर्गमनादूर्ध्वमार्गमार्गेण दर्शितम् सर्ववि
वेदचरितं किमसाध्यं कृतात्मनो ॥३३॥ अत्रास्य चरि
तं प्राञ्च प्रमादभरतिर्भरः जद्वर्ममववाप्राणं जय
नस्येव चेष्टितं ॥३४॥ अथान्वदं च वृत्तान्ते प्रेषिते
तत्र भूयतिः तत्रोत्सारणश्रुत्या प्रज्ञाया कथ्यत
न्तरे ॥३५॥ द्विजादेति क्रमाच्चैकावसथे भूशदः वि
तः निलेखशिंखा प्रज्ञार्थं विलोकितपरावरः ॥३६॥

रश्तिवितरत्यनेन गृहनीतितमस्यात्तम् ॥३७॥ अत्र चक्रो
विभावकारणमाद द्विजादे इति तत्र वान्यदिने वार्तापत्री
मथे असे सुकुमारशरीरोराजकुमारपकवाचसथे द्विजा
दाणति चक्रामेति पदित्वातिरुः विवतोसो प्रज्ञार्थं शिलासु
यदेशपत्रिकां निलेख यतोसो विलोकितपरावरः अनुभू
तोत्तरार्थयः अनेन चास्य चयोद्वेन बुद्धिपाको वार्तापत्री
ति बोध्यम् ॥३८॥

शिक्षामाद भद्रमिति प्राथमिकवार्ताप्रवणेन निश्चिन्नास्य वि
तश्च भूता अथुनैतदिनवार्तया तत्रोत्सारणदिदृषया दग्धो
वाद्यानस्तोस्मि ॥३९॥ वार्तामेव लिखति कचर्येति वीरपुत्रा
णां प्रायेण पुष्टदिवसे पुष्टवर्षा जडतया शरीरोच्छासे तत्राणि
निविडसन्धिवन्थानिकये निर्गच्छन्ति समाप्तिप्राये चरणो
तत्फलप्राप्ते पिरणोत्कर्षाभावाच्चरीराणि तत्र प्रायाणि शि
थितसन्धिवन्थानिविनेव प्रयासे निर्गच्छन्ति कचर्येणादि

भद्रं कुमारभोर्भारमारोप्यत्वयि सादरे निश्चिन्ना ह
धितो भूता पुनादरेयास्मि वार्तया ॥४०॥ कचर्या वीर
पुत्राणां कृतत्रवदिकृतिः कृते सौजय संरम्भः
कैकत्रिदिनस्थितिः ॥४१॥ प्रमादश्रुतावेयं नये
यं मम भासते योराणां नयगावुर्दिर्धयेयं नयवर्जि

नाद्येति तं ते शतिवीर ते ॥४२॥ पुत्रस्य असाविति क्षणत्तणा
त्तां वृद्धादतयोधोर्ध्वक्रमणशीलः त्रिदिनेति त्रिदिनावस्था
ने द्विदिनावस्थानस्य स्वयमायाततात् ॥४३॥ तत्र अयेतव प्रसा
दनर्थकारणमनवदितत्वम् अथवा सर्वथा पातकारणं च
ततावात्पवापत्यं नच योराणां तृणीकृत रिरुणामपीयमी
दृशीरचनादृश्यते इति वाच्यमित्याद नयेयमिति अत्र देतः यो
राणामिति सत्यपि येयं सो यो गेरेव भाव्यमिति नयशस्वमि

ये-सं- ३३३ ति नैतदेयमिति भावः नचनयः कातर्यमिति वाच्यं येयं भूवि
तस्य नयस्य गाम्भीर्यकलनात् इत्याह धियेयेयमिति ॥३३॥ य
त्र समर्थने नश्रुतमिति ॥६॥ इत्येवार्तात्तेपे समर्थ्य सर्वथा
सावमानस्यमित्यादिसूत्रं व्याख्याति तस्यादीति सर्वगुरुः स
र्वोत्पादकः परमेश्वरः तेन जैत्रराथयलक्षणं हयं हिथोत्पा
दितम् जैत्रयं प्रेषतातदपि हिथोत्पादितम् अथयमथमतातदपि
हिथेति इदं हि विषयं हयं सदेति त्याह उन्नमेत्यादि ॥३॥ उदे

नश्रुतं नयशास्त्रे तेन यश्रुतं मदीक्षितं नयेन
पश्यतां सिद्धिर्नयः सर्वत्र भूषणं ॥४॥ तथा हि स
र्वगुरुणा हयमुत्पादितं हिथोत्पादितम् उन्नमाथमेलाका
र्थमोन्नयाथयलक्षणं ॥५॥ स्वातन्त्र्यमेतदीरेषा
चित्रमायायवाप्यमौ मावष्टविभेदेन यद्वयो
शविभक्तमर्थेन रन्तरे हयम् ॥६॥ तयितं तावत्तत्कर्षार्थ
माह स्वातन्त्र्यमिति तस्य स्वतन्त्र्ये तत्स्वातन्त्र्यमिच्छावि
लमितम् अविभावा न्यनिमित्तत्वात् अथवा तस्य धामतो
धीरेषासम्यग्विवेकः निष्पिष्यमाणं दीदं विवेचकतरामे
वास्याविक्रोतीति अथवा तस्य परममायिकस्य चित्रेयमा
याः चटकत्वात् किं तदित्याह यदिति हयोरिति वस्तुनोः प्र
त्येकपक्षे एकस्य एकस्य वस्तुनः अन्तरे मथे मावष्टविभेदे

तयद्वयमस्तीति एकमेकमेवेदं वस्तुमवेन निरूप्यमाणं
मेकात्म एतेन निरूप्यमाणं पुनरन्तरेति हयोरन्तरे हयं ॥७॥
वीजितमर्थमङ्कुरयितमवतारयति अनेनेति अनेन कार्य
द्वारानुमिति प्राप्तत्वात्प्रमितिप्रत्यक्षतोक्ता स्वात्मनीतिवर्त
मानावभासानां भावानामवभासने अन्तःस्थितवतामेव च
दृतेवदिरात्मनेति नीत्या स्वात्मनो वानास्तत्वेवदिराविक्रुते
विशेषकलनयावदिराभासिते वैचित्र्यामिद्वये उन्नमाथम
द्वयस्वामिभूत्यभावमाश्रित्य सखडः विनियन्त्रितेनियत्या

अनेन परमेशेन स्वात्मन्याविक्रुतेवदिः जैत्रराथ
यमाश्रित्य सखडः विनियन्त्रिते ॥८॥ नकोप्य
सौजगत्यास्मिन्ः केवलसखास्पदम् अथवा के
वलंडः विभेदोयंगोणमुख्यता ॥९॥

निबडे ॥९॥ उक्तं विशदयति नकोप्यसाविति कोपीति उन्न
मजातिरथमजातिर्वा अथमर्थः नैतत्करापिय उन्नमजातिः
सायासखिन्येवस्यादिति अथमजातिः सायाकेवलंडः विनी
ति तदिकथं भेद इत्याह भेदोयमिति उन्नमजातिप्रसखित्वं
गोणंडः विनियन्त्रितं अथमजातिप्रुडः विनियन्त्रितं गोणं सखित्वं
मुख्यमिति अत्र भावाशयः गोणमुख्यतेति पूर्वनिपातव्य
भिवारोभाविसमतासूचकः ॥१०॥

प. सं.
३३४

तत्र सामान्येन भेदमाह यन्मवेति मावशारम्भे प्रायात
अतएवेत उपरि अन्तर्गतेति दृष्टप्रतीत्या एवं हि तोयार्थेपि
अन्तर्गतेति हि रुक्तिरव्यभिचारकथनम् ॥४५॥ अस्याक्तस्यार्थ
स्य समर्थनार्थं सिद्धान्तमासूत्रयति कार्यानन्त्यमिति अ
साविति आदितः कथा समाप्तितावन्माव्यतयानेन स इत्य
शेषेण साक्षात् करणीयमूर्तिः परमेश्वरः कार्यानन्त्ये विलो
केतरेनेकरचना विचित्रितं भवने विलोक्या न सन्धाय

यन्मविसृज्य सम्यक् सिद्धयेदः त्वमन्तः य
न्मवेदः त्वसम्यक् सिद्धये सत्त्वमन्तः ॥४५॥
कार्यानन्त्यमसौ विलोक्य रणोरन्तं प्रोत्पाद्यत इ
त्तत्वे सफलं विधातुं मविलोकोपस्थितिं निर्ममे सु
खामाव्य विभेदपञ्च जगतीष्टे निवृद्धिगतः सौख्य
सौख्यगती पुनर्विचित्रिते तस्य क्रियाये परम् ॥४६॥

कथं निर्वक्ष्यते तदिति तत्रिर्वदण समर्थं प्रेति सर्वमनुस
न्धितत्वाद्दृष्टीरन्तं भूषणमुत्पाद्य कथमस्य तत्त्वे सेत्स्य
तीति सचिन्तस्तद्वत्त्वे सफलं सार्थकं विधातुं शेषस्थिति
मविलोकोत्पन्नोपभोगात्तनशासनरक्षणदि क्रियोचितो ज
ज्ञ उल्लक्षणं निर्ममे रचनया विदधे सिद्धमर्थं करामन
की करोति माव्यमाव्यति अमौ जगतीरन्तं सर्वोपभोगा

सर्वपालयिता सर्वशास्ता सर्वरक्षितेति सुख्यसौ इदं च तदुप
भोग्यतया त्वेतच्छास्यत इत्येज जज्ञ उभरितं विस्वं तत्रापि ज
ज्ञ सर्वथा सर्वोपयोगक्षेमत्वादमाव्यते सत्यपि न तदिह
गणनास्यदमिति तच्छिष्टः सर्वोपज्ञ उवर्गः माव्यस्तदधी
न इति माव्यगोण विभेदो जगतीष्टे निवृद्धिप्रसिद्धिगतः ज
गतीष्टे इत्युपलक्षणं सर्वत्रैव लोकस्थिता विन्यवहारात्
इत्यं माव्यगोण भेदेन व्यवस्थापितस्य तस्य द्विविधस्य प्रमात्
वर्गस्य सौख्यसौख्यगती पुनः परमतिशयेन क्रियाये प्रती
तायते नैव परमविवेकिनाविचित्रिते सम्बद्धे अयं भावः अ
यं जगतीरन्तं मयोत्पादितः कार्यार्थमाकेवलसत्त्वातिशय
मग्राभूदिति तस्या यन्त्रता प्रयासलक्षणमसौ माव्यतप
वावश्यविधेयतया विहितमयेन तत्कार्यसिद्धिः स्वयमपाल
नेन चास्थापितत्वरितोषकरणेन लोकानन्त्यमिति यस्या
यत्तदधीनयोगक्षेमो यमजातिलक्षणवर्ग उत्पादितस्तस्य
च मायं केवलः इति शयमग्राभूदिति तस्या मल्लक्षण
सत्त्वसिका स्वप्नसौख्यमनुविदधे इति सोयं स्वसृष्ट्या स
प्रतीकारः अथ च अमौ परमेश्वरः कार्यानन्त्यभरणयदिद
मोत्रार्थं लक्षणं स्वसृष्टेः सिद्धतवास्तत्र जाता शङ्कोदं प
रमविवेकीययेतादृशी क्रिया विदधे तन्मदनकः कीदृशी

प. सं ३३५ वर्तनीवर्तयतीति तस्य क्रियाये स्वाचरितं प्रायश्चित्तार्थं सौख्या
सौख्यगतो रचितवानिति नूनाधिककरणे च प्रायश्चित्तमवश
वियेयतया विदितमिति क्रियाप्रतीकारः प्रायश्चित्तं च तथा वा
मरः शान्भो निवृत्तिः शिलापूजने सम्यग्धारणं उपायः कर्मचे
ष्टाचविकित्साचनवक्रिया इति १४८ अथानागतमर्थसंज्ञमार
मतिवोधनार्थं स्फुटयति मान्यतेति मान्यतेत्येतात्कर्षो राजविष

मान्यतामान्यते स्फुटप्रयासामलक्षणं द्रव्यं त
त्सादचर्येण समजस्य मात्मभूः १४९ मान्यता
थि कृतं भूयं कृत्वा तदनुयायिनम् प्रयासमकरो
दाता तस्यैवानियतिर्भवा १४८ अमान्यतास्य देभ
त्यं कृत्वा तदनुयायिनम् आराममकरो दाता त
स्यैवानियतिर्भवा १४९ ॥

यम् अमान्यतेति विधेयवशता साचसामान्यलोकविषया
तत्र मान्यतासादचर्येण प्रयासलक्षणा क्रिया अमान्यतासा
दचर्येण रामलक्षणा क्रिया १४९ मान्यतेति नियतिर्भवे
ति आवश्यकतामस्यार्थस्योत्पत्तिरिति तस्यैव तत्कर्तृका
शेषं स्पष्टम् १४८ अमान्यतेति भृत्यमिति स्फुटतादमान्य
तोपलक्षणम् तदनुयायिनमिति प्रतीकाररूपम् १४९

मिदमर्थमाह तद्वातीति व्याख्यातशायम् १५० अन्यथापि
द्वित्वं निर्वाणयति स्वसृष्टे इति स्वसृष्ट्यनेन यदर्थं सृष्टिस्त
त्रिदण्डतालस्य ते ततश्च पारितोषिककथनम् व्यतीयाते इ
ति व्यत्ययगच्छतः मान्यतास्य देराति आरामो नुसारी अमान्य
तास्य देसामान्यजने प्रयासो नुसारीति न च दते अत्र देतः निय
तिमिति तदलङ्घने हि सर्वव्यवहारलोप इति भावः १५१ फलि

तद्वातिमान्यताया सावुन्नमाथमलक्षणो नियो
ज्यः मान्यतागमावयमोन्नमलक्षणो १५० स्वसृ
ष्टेस्मिन्व्यदत्ते इमे दे पारितोषिके व्यतीयाते न जा
ते ते नियतिको हिलङ्घयेत् १५१ तस्मात्त्वामनु
शिद्धे देसामामेमान संकुरु तथा हि मान्यता ते
द्वयमेतद्द्विसंगतम् १५२ यथा हि मान्योपियदा
प्रयस्येत्कृतलक्षणः मान्यतामेति सन्वदं द्वयमे
तद्द्विगयते १५३

तमाह तस्मादि ति अनुशिद्धे उपदि
ष्टमि आरामे अमान्यतास्य दानुसारिणि तत्रादेरे दोषमाह
तथेति आरामानुसारेण तदवतत्सादचारिणो अमान्यतास्या
दिति अत्र देतः द्वयमिति १५२ संगतत्वं दर्शयति यथादी
ति अमान्योपियदा कृतलक्षणगुणा अयेणान जातप्रतीतिः

प. सं
३३६

प्रयस्यन्मान्यतास्यदाउसारिप्रयासमात्मनिस्वीकृत्यात् सोऽपि
मान्यतामेति सपवयरणीरत्नराजाभवतीत्यर्थः अत्रदेतः स
म्बुद्धमिति १५३ इत्यमन्यव्यतिरेकसाधितमर्थप्रकृत्येयोज
यति स्वस्मिन्निति यदिगोप्यकाविश्रान्तिकृतमतयोपिस्व
स्तदातेननिवर्त्तयस्तेषां तथास्वभावत्वादिति तेषुतत्स्वीक
रणेनपुनरवश्यतेषुतद्विधेयतैवेतिवोच्यम् गोप्यकाश्चैवकाः
इत्येवकृतैस्त्वमृचैः पदमुपावृद्धोनिर्जितरिपुत्वान्तिदासनाप

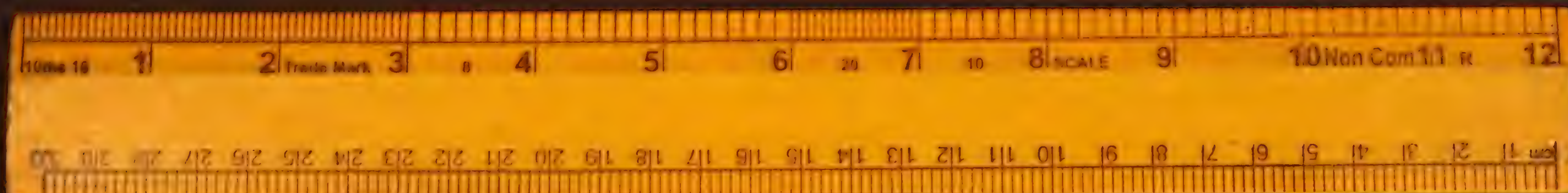
स्वस्मिन्प्रयासेस्वीकृत्यविश्रान्तिगोप्यकेष्वयो
उच्यैः पदमुपावृद्धोभूद्राज्यमकारकं १५४
वैपरीत्यं यदाश्रित्य यदावर्तयसे भवम् नीचैः प
दमुपावृद्धः किङ्करो किञ्चनो भव १५५ ॥

पविष्टः सत्रिकण्टकं रान्यं भूहेति १५५ वैधर्म्येणाप्यमुम
र्थमाद वैपरीत्यमिति वैपरीत्यं स्वस्मिन्निश्रान्तिरेव न त गोप
केष्टयमकर्तृतमपि विश्रान्त्याश्रयणेः स्य तत्ताभावात् व
र्तयसे कार्यप्रवर्तयसे तदानीचैः पदमयमानोपदममा
न्यतायमावृद्धः किङ्करो भव किङ्करो मीतिस्वामिमुखे
हो भव अतश्चाकिञ्चनोऽर्विधो भव १५५ ॥

अतश्चाज्ञास्वादयति अत्रेहमिदेतः सर्वथापर्याप्तिकारणं
तेनैवातमिति पर्याप्तमतिर्भव अतश्चाज्ञादिति आरामलक्ष
णं सामान्यजनविधेयम् मान्विच्छेदनमिति राज्यास्वादम् अ
त्राहसा आरामतृसा दौर्गत्यं दर्शिता १५६ इत्येकेरेनूराजाश्च
मान्याश्चतिवृद्धाश्चास्तिपत्रिकासंश्रयोपदेशराजकुमारवृ
त्तानामाद तांमिति शास्त्रिरुपदेशपत्रिका सरतिराजपुत्रः

राज्यास्वादो यो रूपलं तन्मिदेतस्तेनैवालेमान्यद
न्विच्छेधो मन लज्जापेनं यान्यतृसाधुवंसादौर्ग
त्यात्तेर्मलदेतर्नपाणाम् १५६ तांशास्त्रिसतदा
निशम्य विनयी लज्जानतास्यामुदासत्रस्यारिजले
विदार्य सदसासायश्रियंवैरिणाम् प्राणात्मावस
यंगुरोर्नतशिराश्चादायपादौ कृताञ्जान्तः प्रमावि
वेशरतये किं नाम नाप्यथियाम् १५७

निशम्यालो
सरणेन व्रीचानतमुलोविनय्युपदेशपात्रेमुदादर्वेणतत्त
णमेवसत्रस्यकवचधारणपणंदलीकृत्य तथाचारामत्यागे
तप्रयासाश्रयणेन च सदसातत्ताणमेववैरिणं श्रियमासाय
वशीकृत्य ततश्चकृतकृत्यत्वादागत्यात्मावसयंश्रयणतशि
रागुरोः पादावादायदस्ताभ्यां गृहीतातेन कृताञ्जतः दतविश्रं

प. सं ३३० तित्तललक्षणवात्परिगमनात्: रतयेविश्रान्तयेन: प्रविचे
श नवात्राजामारामस्याननरमेवनिषिद्धत्वात्कथंरतयेवि
वेषोत्पत्तिमितिवाच्यम् आरामस्यावस्तुतोराजविषयत्वात्परं
त्रावसरानवसरविषयोविधिनिषेधावितिनष्टर्वापरविरोध
प्रसङ्ग इति ॥ ५० ॥ आवायिकापरिसमाप्यपुनरप्यमात्याश्रित
संक्षेपेणाह तन्मूलमिति यत्रपुष्पफलेयशःप्रतापश्रीलक्ष

तन्मूलमस्याः सकलर्जिवत्पायत्नसमासाद्यदि
शोविधेयाः पुष्पैः फलैश्चापिभृताययेताग्रामो
दष्टां सरसंप्रदद्युः ॥ ५८ ॥ मयेदमुक्तं सचिवाय
त्रसाफल्यमादरात् सोवितंयदसौकाकांनसि
हिंसाययेत्पराम ॥ ५९ ॥ किरीटं सर्वसिद्धीनांयो
पवर्ग इति स्मृतः सोप्यनेनैवमदतांशीघ्रं सिद्धिं

प्रयास्यति ॥ ६० ॥
तोग्रामोदोगन्यो दृष्टश्च ॥ ५८ ॥ मयेदमिति सो
चितमिति राजवुद्युचितमित्यनेनभवतां बुद्धिः सोचितमभि
यत्तानामनात्रभगविधेय इति सचितं कां कामिति नौकिं
मनौकिं कीच परामितिसर्वाङ्गं ॥ ५९ ॥ कां कामिति सचि
तं विशदयति किरीटमिति किरीटमिव सर्वार्थवर्तितात्किरी
टं अपवर्गो मक्तिः अनेनोद्यमेनमदतां तत्वाततविवेकासा
दितमरुदित्यभियानादेषाम् ॥ ६० ॥

यत्किञ्चनेति अयमर्थः सत्यमिदं प्राचीनं कर्मफलमेव सत्तुः
स्वयमेवोपनमतिपरंतत्रापि साधनवतां साधनेनैव सिद्धि
दृष्टत्वादा न निमित्तता त्रैवोद्यमयोः यथासावपवर्ग
स्तथास्यैवकेवलं तथात्वमिति स्वभावतश्चनेन सूचितम् ॥ ५९ ॥
यतदेव विशदयति न कर्मणेति कर्मणेति नित्यनैमित्तिक
काम्यभेदभिन्नेनेति देवतर्पणं मुख्यतयोक्तम् दानेनेति द
वप्रधानमदायनादिभिन्नेन रुचिसेवातर्पणपूजादिनित्य

यत्किञ्चन जगद्वर्तिभोग्यजातं शुभाशुभम् प्रा
ख्योपनतं सर्वमाप्यते तत्त्वभावतः ॥ ६१ ॥ न कर्म
णानदानेन न चर्षिपितृसेवया यदाप्यते तदप्येष
प्रापयत्येवसेवया ॥ ६२ ॥

नैमित्तिकतयादिथा पितृसेवापितर्पणपूजादिभेदभिन्न
तयादिथा तदनेन सर्ववाद्यसाधनसंप्रदः एतेनयत्परमा
धनक्षान्तत्वेनाप्यते तदप्येष उक्तलक्षण उद्यमः सेवयासा
धयत्येवेति कैमुतिकन्यायेनान्यार्थसिद्धिः स्वयंसिद्धेतिभावः
तथाचश्रुतिः न कर्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेनामृतत
मानश्रुति अत्रचत्यागः परिमितसाधनत्यागश्चैवमुद्य
नृतावृत्तिरिति बोध्यम् ॥ ६२ ॥

प. सं.
३३८

सर्वसिद्धिकिरीटत्वमस्यसाधयितमारभते यदाप्येति यत्ता
रमार्थिकंतत्त्वमपवर्गात्त्वमाप्यसर्वकामानां तृतिः सर्वे
कामालब्धाभवन्तीति आप्येति आहुः स्येत्प्रयोगः यच्च त
त्त्वसत्त्वात्कटम् महेन्द्रमसत्त्वभरितत्वात्कटंसर्वोर्ध्ववर्ति
कृतस्तत्त्वतस्येत्पाद यलेशादिति तेषिब्रह्माद्याः कारणान्तेन
प्रसिद्धायलेशायदेशांशसंक्रान्तासत्त्विनः तथाच आनन्द
पदमाहुः ब्रह्माद्यायेपिसत्त्वमाः आनन्दविन्दवोयस्यस्य

यदाप्यसर्वकामानां तृतिर्यच्च सत्त्वात्कटम् य
लेशात्सत्त्विनस्तपिब्रह्माद्यास्तन्महोदयम् ॥९३॥
परमंयत्त्वमास्याययेभ्यस्तन्निरन्तरम् तेतदा
प्यमहालोकरमन्नेगतकल्मषाः ॥९४॥

तज्जयतीहदेति एवंविशेषात्कृतं तन्महोदयं महानुदयोय
स्मादिति महोदये यदाप्यमिति शेषः ॥९३॥ परममिति परम
त्वेयत्त्वस्यकायवाङ्मनोभेदेन निरन्तरमविच्छेदेन आलोका
स्यमदत्त्वं आलोकाकानांवाद्यान्तराण्यदेकानुशासनात् त
मेवभान्तमनुभातिसर्वमिति श्रुतेः गतकल्मषाश्चित्तियोगिनां
प्राणकलनायाप्रपिकल्मषप्रायत्वादिगतोर्ध्वाधोमध्यगति
प्रापकप्राणाप्राणमयकलनाः रमन्तेविगतभयतयासत्त्वमा
सतेति ॥९४॥

येनेति काष्ठाशान्तश्रुतिः सत्त्वानामिति आत्मनः कामाय सर्व
प्रियंभवतीति श्रुतेः श्रुतिर्वागिति यतोवाचोनिवर्ततेतत्रश्रुत्यम
नसासहेति श्रुतेः तदीदृशंयस्मात्प्रत्येतत्र श्रुतेति राज्ञना
प्रिवाद्यवस्तुनिकः स्मयः किमाश्चर्यमित्यर्थः ॥९५॥ तदनेनप्र
सङ्गागतेनोद्यमस्यपरमार्थप्राप्तिसाधनत्वेनविधित्वंशिवा
दृष्टतयापरिकल्पाशपि श्रवान्तरशेखरकल्पनामर्थवादीकृ
तव्याकोपाख्यानेनसाधयितमाह तथाचेति श्रुतोयत्नात्

येनासौप्राप्यतेकाष्ठासत्त्वानां परमं सत्त्वं श्रुतिवा
गिन्द्रियंयस्मात्प्रत्येतत्रास्तिकः स्मयः ॥९५॥ तथा
चसोयमोदार्थसमलंकृतदिकटः व्याकोपोराज्य
पदवीभक्ताकाष्ठामितोगतः ॥९६॥ सप्रायतिनि
ब्रह्मायास्थितौतस्याविबुद्धयोः क्लेशेषमज्जयदे
हंशीतोत्साचरणदिषु ॥९७॥

शतः प्राज्ञः भुक्तेतिपातयित्वाभ्यवहत्यच ॥९६॥ उद्विष्टांकथं
निर्वाहयितं परमार्थपदसाधनंतदुद्यमेतावदाह सप्राय
तोति प्रायतिनिरुद्धायांसद्वाग्यद्रुहितायांतस्यास्थितौरा
स्थितौविबुद्धयोः तत्त्वतत्त्वविवेकैकतत्परमतिः देहंक्लेश
ेषमज्जयत अपवर्गासयेतपञ्चचोरत्यर्थः तत्रशीतका
देहीतोपचारस्तप्तकालेचोसोपचारस्तपस्साधनमितितदप
क्रमः ॥९७॥

प. सं.
३३५

एतदेवविरुद्धेति सर्वयेति इहभूतलशितकामिलोकेषु
नान्यभूतानि सर्वयाकष्टदायीनि मासोपवासविषयान्ता
नरात्रिजागरणादीनि तदेकाधीनभूताशरीरवायव्यामास
९९ इत्यंशरीरदण्डमुक्तावाहानोरेन्द्रियदण्डमप्याह प्रत्याह
त्येति विषयेभ्यः शब्दस्पर्शादिभ्यश्चन्द्रियशामं प्रत्याहृत्यनिरु
द्धप्रसंस्कृताशान्तः सन्मनोपिनिशदयामासवाद्यप्रसरति

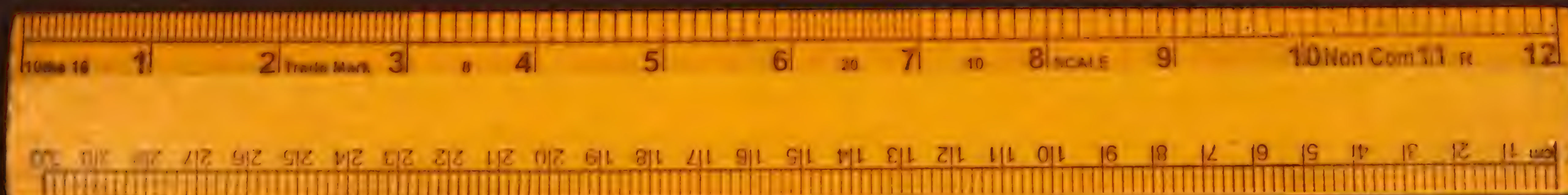
सर्वयानर्थभूतानियानिसन्नोदभूतले रन्ध्राणि
तद्वशाभूतावायव्यामासविग्रहम् १९९ प्रत्या
हृत्येन्द्रियशामं विषयेभ्योभूतशमी मनोनि
यादयामासप्रयासनिरतोदमी १९९ तेतया
वर्तनंकश्चिदयस्यायत्तशब्द विज्ञेनियाम
कोन्येषांकथमात्मनिमृशति १९९ ॥

रोथनादात्मा मर्शनेकपरं समादयेत्यर्थः १९९ तयावर्त
नेतयातेनोक्तप्रकारेणवर्तनायस्यतम् हेति प्रसिद्धौ तत्र
प्रभुसम्भवंशास्तिगीर्नकयंचनापिप्रेषाभावहेति साम्प्र
त्येषोदासीन्योतकेन प्रथमपुरुषप्रयोगेणाह विज्ञ
मित्यादि भयादृशेन्येषानियामकः सन्मार्गदशोकय
मात्मनिमृशतीतिचिन्म १९९ ॥

आहप्रकारमाह सर्वयेतिप्रत्यक्षपरोक्षभास राजबुद्धेरसो
किकताह्येति किमेतदिति यदित्योऽयमतिरहस्यो नभवे
तदास्मान्येतदर्थवेदकान्कर्वित्तिभावः ॥ अहो इति श्रयेणा
दियोगिनोसदजतेनोभरवशेनदेहोवर्मितश्चभवति तत्रवास
देतमारोप्येच्छति अहो इति अथवालेकल्पनयानदिदृष्टेनु
पपन्ननामेतिन्यायेनष्टेच्छति कथंतापयसीति कृतञ्चइवे
त्यप्या सहिस्वाचरितपापयुक्त्यस्येस्वेतापयतीति ॥ इतीति

सर्वयापालकोन्येषां व्यवहारसमीक्षया कथंस्वे
दयेत्यातः किमेतच्चयकौशलम् ॥ अहोभराका
नश्चदेहोयंतववर्मितः कृतञ्चइवेदंस्वेकथंता
पयसिप्रभो ॥ इतिप्रवोथितस्तेनसोवाचमतिस
तमः अस्मिन्वयसिकाष्टोर्दन्तापोयाविलाक्रिया ॥

प्रवोथितइति प्रकृषः प्रेमयोतकः प्रेमावोथितइत्यर्थः संत्य
मवोथं प्ररुह्य प्रेमापृच्छति परंत्वयमत्रसार्थः अस्मिन्
यसि सर्वकार्यसाधनशक्तौ यौवनेकाष्टोर्दं परोक्षपृष्टसारवस्तु
सम्पादनोचित्यासफलयितव्येयाविलासनिनाक्रियासानुता
पः पश्चात्तापः गतेस्मिन्वयसिदाकिमिदमनेनमयारब्धमिति
पश्चात्तप्यते तस्मादतिकौशलमिदमेवयदेतत्साफल्यकरणा
मिति १९३ ॥

य.सं
३४०

यतदेवविद्येति किंतेनेति काण्डवसरे अकाण्डवसरे अ
नुशयः पञ्चात्तापः अर्थान्तरं न्यस्यतिकालेति ॥५॥ अनेनाधि
कारिणीरीरेण सर्वथादितमादेयं यत्कालान्तरेपि दितमेव तत्स
र्वथादितम् तच्चेति सर्वथादितम् अनवसरारम्भेण न केवलं
तदर्थमिति यावत्तुः त्वमधिकमिच्छाद अकाण्डेति ॥५॥ अ
मादिनेशेचति अदोशति अमुकमिति अनुकम्पायां कन अ

किंतेनमृदुमतिनायः काण्डे मदमतयोः अका
ण्डेनुशयं यातिकालदशोनरोनरः ॥५॥ सर्वथा
दितमादेयं तच्च कालेन मिश्रति अकाण्डेदितमा
शंसन् सर्वथादः त्वभाजनम् ॥५॥ अदोप्रमादीज
उयोर्वयोमकं मत्वप्रसादान्न न लेपनादिना वा
परनर्थयडणप्रयादृढागतिस्तिरश्चामयवापि
भूरुहाम् ॥५॥

चकम्पावेत्यमित्यर्थः युवादिप्रमादीमुत्तोलनान्न न
नक्रुमादिलेपादिनैव गतवया भवति व्यतीति व्यतीक
रोति अतिरण्यन्ताश्रुवाटयइति व्यतीति प्रयोगः तत्र दो
षमाद यदुपाश्रयारिति यस्यमावप्रसादोदेरुपाश्रयारिति
आपश्रुनां भूरुहं वृत्ताणां वागतिर्नूनमनर्थमिति तदेक
निरता अन्यजन्मनि पशवः स्थावरावाभवन्तीत्यर्थः ॥५॥

ततश्च दणमात्रेति अमनावयसाशक्तिमता यो वनेनेव दापं
सवेनाप्यपरमार्थेन ज्ञात्वपि व्ययामिहरीकरोमिव्ययनेन
भातेदेतमाह दणमात्रेति आश्रयणमाश्रयस्तेन हेतुना य
तः कालपातेपतच्छक्तावसरति क्रमेदेहेन्द्रियशक्तिनीलता
यामित्यर्थः अथवा कालस्य सर्वशक्तिर्यमस्यात आपातवे
त्यामहं कलयत्रपिविचारयत्रपिविसारः सत्किं करोमिन
तदा किञ्चिदपि विचारफलमित्यर्थः ॥५॥ ईदृशपिपत्यला

दणमात्रसावाश्रयेण नाहं परमार्थवयसामुनेष
दापम व्ययामिकदापि कालपाते कलयन्वा
पिकरोमि किं विसारः ॥५॥ नाहं काहे धिक्कृतिं
कदाचिद्यज्ञाने वा वापि भागित्वमस्ति त्यात्येपंसा
कर्मतयत्रवान्यैः सामान्यकामत्वात्कर्मसामे ॥५॥

भार्थमपिकेचित्तनेति स्वयमुपनतं कयमेतज्जादियसे
इति नवाच्यं इत्याह नाहमिति अज्ञानेणामपि भागित्वाज्ञाग
णविभक्तत्वात्तारतम्यानुमानेन हः त्वकारित्वात्त्रममाकाहे
तिभावः सामान्यमिति भागश्चास्ति सामान्येवाण्यपव
र्गतारतम्याभावात्त्रदोषः यतः कर्मसाम्येन साधारणक
र्मणिकामत्वात्तानकाचिदित्यर्थः अथवा यत्केचनोविरे अ
तंप्रयासेन न कदाचिदपिकेनचित्कर्मणापवर्गोयंसिद्ध

प. सं.
३५१

ति ग्रन्थात्वादस्य कदाचिच्च सा प्रणयणे भयोतीर्णाप
रस्यविरोधेन फलपरिसमाप्ता बोभयतारतम्याभावेन वा क
र्मसाध्यावस्थोदेति मुक्तिदेतरेति तदेतद्वत्तयत्राह का
मुत्पत्ता कर्मसाध्या इति ग्रन्थभावः आदौ कर्मसाध्यामेव न क
दापि चटते कर्मणा मुपरत्यभावात् चटतांवा तथापि तड
भयोतीर्णा श्रुत्यावस्थापि चटते या मत्वा घाणादितत्या क
थमेवापरमानन्दचनावस्थावाप्यते इति १०८ उक्तमेवायं

नतादृशं यत्र मदेकरोमिशिते पिवाशित्यसने
कतल्यम यत्तेतदर्थं मम यत्र कश्चिन्नदायभाक
स्यादिति निश्चयो मे १०९ इत्येतदाशयेतस्य
निश्चयाद्भूतचेष्टितम् ऊचुर्देष्टमेतत्ते कार्ये
सर्गापि दीदृशः १०८

हृत्प्रतीतिबडं करोति नतादृशमिति १०९ इत्यमिति
सचासावाशयस्तदाशयः यद्भूतचेष्टितमनन्यसाधारण
त्वात् उच्यते इति अनेकजन्मसंसिद्धस्तोयातिपरंगति
मिति भगवद्वचनात् अत्रार्थसम्भावनापि मनोरथशये
त्याह सर्गापीति सर्गो निश्चयः ईदृश इति उच्यते ईदृशस्त
भावाच्चटने कथमेतत्सिद्धिरिति भावः १०९ ॥

अमिति अमित्युक्ता तडुक्तमिति उच्यते तदादौ कृत्येयः विचा
रितमिति ज्ञात्वेव प्रवृत्तोस्मिन् तत्त्वज्ञानेनार्थः तदाह पानमिति
यत्तदति उच्यते कर्ममृत्तिकषायस्य पानं यथा कश्चिन्मृत्तिक
षायं पीत्वा न जीवति तथैतदारभमाणोऽपि कश्चिन्नमृत्तिविना
स्मात्कर्मणो विमुच्यते इति १०९ नाशयेति यथातिमहाभारा
क्रमोऽशक्तस्य नाश एव तथेदमपि इति उच्यते इति यत्तद्वि
तदेव दृष्टान्तद्वयेन समर्थितं इति तान्मद्विज्ञानान्विधाय

अमित्युक्ता पुनः स्माद्विचारितमिदं मया पानं मृ
त्तिकषायस्य कर्मैतदति उच्यते १०९ नाशयभारा
क्रमणमयवास्तुमन्तं मम अत्र च पदसम्प्राप्तिर्वि
नाशेवासंभूयम् १०९ नीचक्रियान ऊर्ध्वदेकदा
पि निशितव्रतः इति निश्चयवान्मनो नैतत्प्रापपरमं

समतमाह म पदम् १०९ तं मेति इह लोके शुभं ज
न्मावाप्यात्तु च पदाभिर्विनाशे वेति हयं मतम् नार्थजरतीस
र्वथाऽऽवदायिनी शुभेत्यर्थः १०९ अर्थजरतीमाह नीचेति क
र्मकृता फलाशानी च तं तेनोपलसिता क्रियानीचक्रिया सा
वर्कर्मणो विनाशिता तस्यैवाशेषा अत्र देतः निशितव्रतः
निशिततथागरोदिततं कथामुपसंहरति इतीति स इति वा
क्यः अने इति कर्मसमाप्ता परमत्वं मैकान्तिकात्पन्निकतं
सफलमविनाशिसर्वार्थवर्तिव फलं तत्सादृशो यस्मात् १०९

प. ३२
३४२

फलितमाह इतीति याः न चानिर्दोषा सर्वकर्मवीजभर्तिना
फलशिखाशिखैव शिखारमणीयतया उच्यते तस्यासर्वो
ध्वं वर्तित्वाच्च शिखायं भर्तनाच्च शिखाज्वालाभूषणरेतसाच्च
शिखावरत्नदानादा विराजति विराजति विशेषेण राजति चे
भने तामपि शिखामेष उक्तलक्षणो यत्नो यदा च दयति स
चादयति तदा के मतिकन्यायेनैव परेषु त्रिवर्गात्मकेषु

इति शुभमयत्रस्य माहात्म्यं सफलोदयम् इति
फलशिखासर्वो ध्वं स्याद्विराजति यानवा च दयति
यदा तामप्येष कथेव परेषु का इति मतिमता य
त्नाभिव्यं सरत्नमिदं मथानदिनदिशया चाल्य
जातप्रलम्भकतर्कतः १८४ वास्तुशेषमदत्तस्य सा
रमेतन्मदीतले भूषणं परुषस्यैतच्छीमूल्यामिदं
मुन्नमम् १८५

युक्तैव कथा ततश्चेदं यत्नाभिव्यं सरत्नं मतिमता विवेचने
न प्रलम्भकतर्कतः दैवे सिद्धिर्न सर्वत्र निर्देवः किं करिष्यते
ति दीनालसपरवन्वक्तर्कतः प्रायदिति शयप्राप्तमिदं न
जातवात्स्यं देयं आदेशेणोटेरत्यमित्यर्थः १८४ यतश्च वास्तु
ति मद्रत्नं सप्तद्विमतम् सारवत्संगो भौर्यं भूषणमिति ग्रने
नैव परुषः शोभते इत्यर्थः श्रीमूलमिति ग्रने नैव श्रियः प्रषफ
लभारिणेण भवन्तीत्यर्थः १८५

अपि कल्पेति ग्रयं यत्नः अन्नः स्यः स्वयमनन्तेषाः समीपव
तीव कल्पवृक्षोस्तीति सपुष्पाधुसफलयितव्य इत्याह सत्संक
त्येति ग्रसोक्तकल्पनाभिर्न विनाशपर्यन्तः १८६ सम्यगिति ग्र
स्ययत्नकल्पवृक्षस्य गर्भाधानाङ्कुरोदये सम्यगवधेयं गर्भाधा
नं कृत्वाङ्कुरोदयायापियतितव्यं तदाह रात्रिरिति रात्रौ वेव प्रस
कर्तव्यकार्यं वीजपातः कर्तव्यः कृते च तस्मिन् भातेङ्कुरोत्पन्न

कल्पवृक्षो यमनः स्यः सत्संकल्पसाम्पत्तेः सिक्तः
फलतिथीराणां मनोभिलषितं वरम् १८६ सम्यग
स्यावधातव्यं गर्भाधानाङ्कुरोदये रात्रिराधानवेला
स्युष्टमङ्कुरकारणम् १८७ रात्रौ विविच्य कर्तव्यं
युष्टे प्रारम्भ इष्यते आधानाङ्कुरतोः भावे कथं फल
तिसन्नरुः १८८ ॥

ये सन्नेदिति प्रभातातिक्रमेतदपि न स्पष्टमिति भावः १८७ उ
क्तमेव विशदयति रात्रौ विचि कर्तव्यं कार्यं रात्रौ विविच्येति
गर्भाधानं युष्टे प्रभाते जाते प्रारम्भस्तुङ्गुली भवनमिच्छातश्
तङ्कुरोत्पत्तिरियमित्यर्थः सत्यमस्त्यसौ कल्पवृक्षः परं त्वा
धानाङ्कुराभावे कथं सफलताय स्यादित्यत्रावधेयं आधानाङ्क
रतश्चित्तसार्वविभक्तिकस्तमित आधानाङ्कुरोत्पत्तिरित्यर्थः

१८८

प. सं.
३५३

अत्राहः अस्त्यतोसोफलदातापरंतजन्मान्तरीयो नाहिक
दाचनापिपरमयत्नवतामपिभाग्यविनाफलमिदिरूपतः
त्यत्राह अयवेति मतमस्माकमपिपरमतेचिराद्विद्वानेकज
न्मार्जितोयोसोभाग्यकल्पमदीरुह तस्यैवोपनातनोयतो
तमनेनमूलेनबहस्थितिः सजायतइत्यर्थः अन्यथासृताभा
वेशोवमेवविशीर्णप्रायीभवेदिति अपिशब्देस्यार्थस्य
भावनाशैथिल्यसूचनाय तथादिशान्तिरेवेयमपूर्वनामभाग्य
मस्तीति तदपिजन्मान्तरेयः शिथिलशयोयत्नपवकारणा

अथवापिचिरारूढभाग्यकल्पमदीरुहः मूलमे
षोमृतासेकैरक्षणोयोनिरन्तरम् ॥ १८५ ॥

नुसारणचिरकालफलदः सतिततस्यावत्ये अत्यन्तदः ५
एषापैरिदेवफलमश्रुतश्रुतिनीत्यावर्तमानस्थितैवफलद
त्वादित्यत्रएवसाक्षात्पदान्नादितगन्यद्रव्यवद्यवहितोक्त
सर्वथाफलतीतितात्पर्यम् तदेतदाह अमृतासेकैरिति स
त्संकल्पजनैः प्राचीनेसाधुपिभाग्यरूपेकमात्रमितेककल्प
नाभिर्दग्धशायंभवतीति देवदिजज्ञान्निन्द्याभिर्नस्मात्तमा
खिलीकार्यइत्युक्तंनिरन्तरमिति ॥ १८५ ॥

अमृतासेकैरित्युक्तंविद्वेणेति अमृतासेकेति प्रायेणचरोपि
तद्वत्कादेः प्रदोषप्रभातेएवजन्तासेकवेलेति अत्रेति प्रदोषे
प्रभातेव अवहितचेतस्तेअकस्मादापतितकौटिल्यशर्करा
दिकल्पकल्पनापसारणपूर्वप्रदुशान्तसंकल्पामृताश्र
॥ १८५ ॥ इममर्थपूर्ववद्विधिवाक्यकल्पेणास्यानेविधाया
धवाद्वाक्यकल्पेनशेखरस्यानेनपरावृत्तेननिवभाति तथा

अमृतासेकवेलेयंप्रदोषोयुष्टमेववा अत्रावहित
चेतोभिर्भावंसत्याप्तिकाश्रुकैः ॥ १८५ ॥ तथाचअयते
वृत्ततादीराभिधभूपतेः पुत्राणांगतिमालोक्यकं
चित्प्रवृत्तकश्चन ॥ १८५ ॥ सम्यदिनाशदेतर्वः किंजा
तमितिहरतः सनिश्चयस्याहदोषाः स्वकयायद
पिहार्दतः समाधेयंमयातातसत्सर्वत्राजते ॥ १८५ ॥

वेति वृत्तचरित्रं तादीरनामाप्राराजासमृद्धोवभूव तस्य
वपुःकालवशेनाकिञ्चनादिरिज्ञातास्तन्मथेकंचनपु
त्रकश्चनपुरुषःपप्रवृत्त ॥ १८५ ॥ प्रप्रमेवाद सम्यदिति भोर्वोयु
क्ताकंकिं वस्तुसम्यदिनाशदेतर्जीतेकेनवस्त्वाहृषीसेपदि
नाशंगतेति प्रप्रसतादीरपुत्रोहरतोनिश्चयस्यस्मृतिपथमा
यातस्वउर्नयंविचिन्त्यतन्निवातेशाककीनेनबोद्धतेहरतो

य-से निरूपतमभिनीयतं प्रच्छकमेतदादभोस्तातययपिस्वया
 ३५५ स्मीयादोषाग्रकयाविद्वषकप्रतस्तयापित्वयाददतः प्रेमा
 दृष्टतादृष्टोपदासशेकनवीकरणासंभावनायामयापिस
 माथेयं सत्यतयात्वयिसमर्थनीयं अथवास्तुपदासदृष्टता
 तथापिसमाधोयतेऽत्वाद सत्यमिति सर्वत्रेति सहदिशो
 वा १५२ सत्यस्यानपक्रवनीयतात्सर्वयामङ्गलभूतत्वाच्च
 वेत्राजतेत्युक्तं आगेपितेवाथमनारोपितमवाध्यामिति वा
 सर्वत्राजतइत्युक्तं अथपापं कृतं चेच्चैद्रुममाधिक्यायप्र

शायश्चित्तमिदं दुष्टक्रियाणां लाचवावदम् १५३
 सत्यं वचिनिशम्येतयेच्छेसम्यवर्तता १५४

त्यते कृतं वा विद्वतं पापं दोषाणां तानवायरीति यमं तमेति
 माश्रित्याद शायश्चित्तमिति प्रमादादिजातमागच्छेदाविष्क
 तं मयेदं कृतमिति तदेदं तस्य सत्यकरणं तासां दुष्टक्रियाणां
 लघुतापादकं शायश्चित्तं शुद्धिसम्पादकं कर्मसत्यमेव
 किं भवं अमयोक्तं निशम्य सम्यवर्तता सहजता च तापादि
 नास्वात्मानमस्मां अतस्मात्पापा लघयतां रिपुवां भूतोपरा
 सादिनास्मत्तोपसार्य स्वात्मन्यारोप्यतामिति सत्यकथनेन
 दिशिनापिष्टन्यायेन नाभवेति यथेच्छं संप्रवर्ततामिति १५५

सत्यं वचीत्युक्तं तदेव युगेनाद श्रियमिति पित्रर्जितामिति
 यशस्वितवस्तुशमं शयेणानादरास्यदमिति सूचयति महाभि
 जननामिवेति मरुक्लोत्पन्नं सतीवधुमिवेत्युपमानेन श्रिया
 निर्दीप्तं सूचितम् अस्माभिरिति मदीडतैः औचित्योदेवदिना
 दिपालनातात्पत्तातानवमन्यासौ श्रीवधुर्दृष्टभावतः संकरी
 करणादिनाभक्ता तदाह प्रलिन्देति प्रलिन्दादेवदिनावग
 णाकाः पर्योदोद्युक्तास्ते च जातयः दोषाग्रवस्यानास्थानान
 वस्तया श्रीवीजावापः न्यक्ततावगणितासौ तपस्विनोतपोनि

श्रियं पित्रर्जितां लज्जामहाभिजननामिव अस्माभि
 रोचित्योत्पाभक्तासौ दृष्टभावतः १५५ प्रलिन्दाभा
 वमाश्रित्य दोषैश्च नवथानतः न्यक्ततास्मादिहाया
 भोगतादृशतपस्विनी १५६ आस्ताद्वेद्यसनेदृष्टेगेदे
 स्माकं विशेषतः रजन्यामदिगपानं युष्टेनिशगरी
 यसी १५७

रतप्रीताः स्मान्मुष्टा न्विदायदरंगता सतीव्रतं
 वययपिस्वमर्तमेवेव तथापि पतितत्यागेन तपश्चाचर
 तं मदहतमित्युक्तं तपस्विनीति १५८ अनवथानदोषानाद
 आस्तामिति यमनमत्र सामान्येन सक्रियापातश्च विशेष
 कथनार्थेदं इति उष्टे इति चोक्तं युष्टप्रभातः प्रभातनिशदि
 शुभ्यदितशायश्चित्तादं तादतीवदृष्टा लोकप्रजागरोणयत
 परमेश्वरेच्छादृपसवित्तमण्येनासमानेनिशकराण्यत
 दात्तालङ्घनरूपतात १५९

य.सं
३४५

एतदिति एतत्कारणतोरात्रिसरायानप्रभातनिर्दिष्टयात
एतदेषावसिनः अवेक्षणप्रतिजागरणसैवसत्क्रियासंनि
तास्मच्छयादस्मद्दृष्टादैव्यादैव्यमाश्रित्यगतायसायितेति
गमनेतस्याः कर्तृत्वाभिधानादेवतास्वरूपत्वमुक्तम् सर्व
दिक्रियासदधिष्ठात्री ततश्चदेवतोद्गमनेविदितक्रियाप्र
स्माभिरुपक्ताः १८८ अत्रैवसदसत्क्रियाणामन्यान्यकार्य

एतत्कारणतोदेशदेशवेक्षणसत्क्रिया अस्म
च्छयादृतादैव्यात्वात्तत्रविदितक्रियाः १८८
अतोस्मद्भाग्यनैः कृत्यनाशवर्तेचलाचला आ
शगुणानमृदनाकृष्टानोतीरमागता १८९
बलादुक्कर्मवातेनचुडितासर्वथाप्यसौ ऊक्रि
याफलभुक्त्यर्थनिष्ठादैव्यमन्त्रगत नशाश्च
किञ्चनादीनावलाउदारिताश्चिरम् २०० ॥

कारणभावाष्टरूपासार्थदयेन अतउक्तदेतोः कृत्य
मप्यकर्तव्यंयत्तत्रविदितकार्यादिच तस्यानाशपक्षोत्तरोत्त
रः। वावर्तनदायितादावर्तः चलाचलेति अतिचलाया
शाभोगादिलाभत्वासेवगुणरत्नः मृदत्वंनोर्गशाय
ताच्छिथिलत्वं तेनास्मद्भाग्यतरीपारगमनायकृष्टापिनो

तीरंशान्ना अत्रैवानर्थान्तरम् बलादितिउक्कर्मपानार्जनं
एववातः अदितामज्जिता ऊकर्मफलभोगायास्मदुर्भाग्य
फलभोगायाकस्मात्तेश्चैरन्तराज्जलमथ्यात विरेणोद्गा
रिताः नशावत्त्वादिरहीनाअकिञ्चनाअत्रपानादिपाथेयरदि
तादीनाप्रष्टुतयः कार्यकारणभावसावसथीभिः स्वयम्
यः २०० उपसंहरति शतीति सत्यमयातम्यमाख्यातं तस्य
वानयकृवनीयत्वादीदृशीफलनिशम्यसुधियाविवेकिना

इतितेसत्यमाख्यातंऊक्रियाफलमोदशम् नि
शम्यसुधियातस्याआत्मारत्यःप्रयत्नतः २०१ उ
न्मूलनंसम्युददात्रवास्तनपतद्वयंनिश्चितमप्य
शसनेः तस्मादितार्थीनसंयपिवेदुयःऊर्यान्त्र
निर्वाचप्रभातश्रुतः २०२

ताप्रयत्नतो स्याःऊक्रिया
शरत्यः कौतकमात्रेणप्यत्रादरोनविधेयशरत्यः २०१ सं
क्षेपेणोक्तमर्थमाद उन्मूलनमिति सम्यामेरुदातंमदत्त
यार्थादिभूषितंवास्तसदाचारपालनंतस्येतद्वयमुक्तलक्ष
णमप्यशसनेर्मन्वादिभिर्निश्चितम् तत्रिभ्यःसर्वनिश्च
योपरिवर्त्यवात्यप्रेत्यर्थः तस्मादिति फलितार्थकथने
श्रुतश्रुत्यादेरेणसावर्थोद्गीकार्यःनत्वपत्रपादिवलेनेत्यर्थः २०२

प. सं.
२५८

पूर्वोक्तार्थावसन्धानायाह इत्येवमिति परमार्थेन प्राप्तया
वधिभूतेन महोदयेन हृदितं हृदिनीतम् ऊशलाय सर्वत्र
से अत्र द्वारे आविशतां सूक्ष्मधारणयैतद्वचोरदस्य विदो महो
त्तमासिद्धिर्गोचरमुपैति हस्तमथमायाति २३ इति श्रीरत्न
शेखरशिखाविवरणोपदसङ्केताख्यत्रयोदशो प्रभा ॥ ३ ॥
श्रीगणेशाय नमः अथ येन वलम्बनमिति यच्च तदंशद्वार

इत्येवमुक्तं परमार्थं हृदितं द्वारे मयेतत् ऊशलाय
यीमताम् यत्राख्यमत्राविशतां निरन्तरं महोत्त
मासिद्धिरुपैति गोचरम् २३ इति श्रीवीररत्नशे
खरशिखायां यत्र रत्नाभिख्यत्रयोदशो द्वारम् ॥ ३ ॥
द्वारं च तदंशीभीराः शृणुधुमति संस्कृताम् याथे
याभिख्ययोदिसा सर्वद्वारोपजीवनम् १ ॥

मृदिष्टं प्रमेयस्यापितं तदेवोन्मीलयितं लक्षणपरीक्षाभ्यां
ययति द्वारमिति हाः शब्दस्य मीलाच्च तदंशीमिति द्वात्रिं
शः अति संस्कृतामिति यत्रावपुन्नलप्रकाशादिशृणुधु
त्वात् अभिख्यानमशोभाच्च सर्वेषामुक्तानां वक्ष्यमाणानां च
द्वाराणामुपजीवनमवष्टंभकं अनयैव द्वारा सर्वाणि द्वाराणि
समुपोदन्ति तानि शेषमन्त इति १

उपजीवनत्वमेवास्मादर्थयति याञ्चेति संस्थापिता लक्षणपरी
क्षात्तेजनेव दार्ढ्यमानीताः तत्र भाविद्वाराणामनागतावेक्षया
गोलात्वात् द्वारनिर्देशस्तेषामप्युपलक्षणययदुपाश्रयाद्दे
वाख्यद्वारोपष्टम्भात् सम्बद्धाः सम्यग्रचनयानिर्मिताः सत्कि
यांशोभनो क्रियामुपायं सत्कारं च एतदाश्रयेण ते साधपाया
भवन्तीत्यर्थः अत्र सर्वसामस्त्यदृष्टान्तः खानीवेति हृदयं च
तदाश्रयेणैव दिवाद्योदियाणि सत्क्रियामुपयानीति २
उक्तमेव विदुषोति इयमिति सेतुदृष्टि इयमितिलक्षयित

याञ्च संस्थापिताः पूर्वद्वारस्ताय उपाश्रयात् सम्ब
द्धाः सत्क्रियायान्ति खानीव हृदयाश्रयात् २ इयं
सा सकलान्मुक्तासमन्ताद्वाजतेतराम् पिण्डिकेवा
वित्तायारावज्ज्वलणीवडुर्भिता ३ ॥

मात्रा सकलाशृणां सत्क्रियाशित्यभिरताच उन्मुक्तेति स
दा सर्वप्रवेशयोग्या अथ च प्रकृताशयेन सकलेषु द्वारेषु न्मु
क्ताकृतप्रवेशमार्गं सर्वतो नर्गलेति यावत् तादृशी रचनायां
निर्मिता यया सोदाः सर्वासु द्वारगतागतेन सर्वार्थयोग्येति केति
भावः अतएव समन्तादिति एतदाशयप्रतापः सर्वोपयोगीत्य
र्थः अत्रोपमापिण्डिकेति पिण्डिकारयनाभिः वज्रं दीरकं सर्व
सावत्सारं अत्यंतं खली अत्यंतं च तीक्ष्णमुत्तमं तच्च भाषा
शयेन डुर्भिता परावर्तयित्री परावर्तयित्री च ३

प. सं. ३५. पिण्डकोपमानस्य प्रसिद्धत्वात् विहाय वज्रावलीत्युपमानेति
 वृणोति यथादीति गुणरज्जवः सदा चाराश्च मणयो मुक्तायाः
 एतयाष्टत्याख्यावज्रावलीविद्याः कृता उपवेशमार्गाः ५
 इत्यं सर्वथा च वृद्धां प्रतिहारं विधाय लक्षयति यदिति सम
 नन्तरं पूर्वद्वारे सहजमन्या न पेक्षित्वा दनारोपितत्वाच्च एतदु

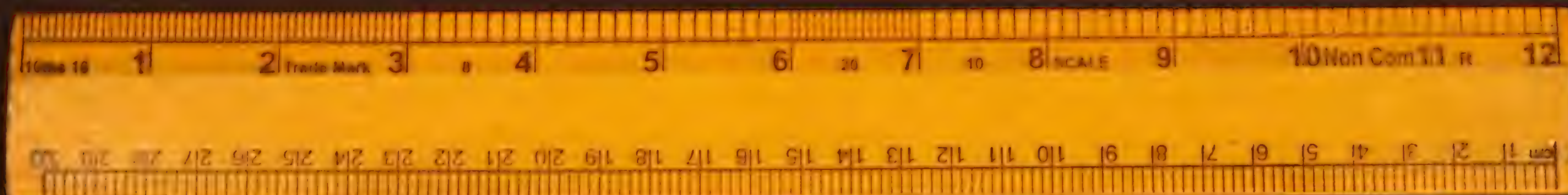
यथा हि मणयो विद्यावज्रावलीगुणोन्मिताः वि
 भान्त्यन्योन्यसम्बद्धा एतद्विज्ञास्तथापराः ५ य
 त्वाक्तं समनन्तरं स विमलं सारादिना मार्चितं क
 र्त्तुं सदृजं बलं मुनिमता न्यालोच्य समग्रि यथा
 आश्रित्यैतदनर्थसार्थविलसत्तद्वातका उम्बरान्
 ग्रामं शासमन्तमास्थितिरियं धैर्यं बुधैः कीर्त्यते ५

यन्त्रतां बलं समाश्रित्य यात्रतमा सर्वथा चात्याश्रितिस
 देकतानतातदुधैर्यं कीर्त्यते कृतोऽस्यायमस्य चलता समा
 वनायेनैतत्समर्थनमिच्छाद्वाद् अनर्थेति अनर्थसार्थेति
 लसन्तो येन हातकाः सहसैव फला मिच्छादिदृष्ट्या विज्ञास्तान्
 ग्रामं शासमित्यतिशयेन प्रमितेत्याभोक्ष्यदित्वम् ५ ॥

एतदेवाङ्गेण द्वेहादनेन विवृणोति धियोति विधेयमवशका
 र्थं समालोच्य परहितकारितया पाकः फलकाश्च स्थिरतम
 तात्पर्यं कवयो वेत्ति परावराः ६ उक्तमेवार्थं ज्ञात्वा ये अन्यथा
 विरचयति प्रयासेति शरीरकष्टयनव्यादिसाध्यास श्रेयोसि
 बद्भविद्यानीत्यागमप्रमाणानामित्यादि अलमित्यनेन महा
 शयानामपि प्रव्यावदेतदो विद्याश्चाशयः अन्वेक्षणमिति का

धिया समालोच्य विधेयमर्थमयन्त्रताया परमाप्तिरे
 तः प्रापाकमस्याः कलनास्थिराया धैर्येण उक्तं कवि
 भिः प्रणोः ६ प्रयाससाध्यास शुभावदासत्वं प्रत्य
 दसाध्यासगतास्वउदाणम् क्रियास्वउदिप्रमनस्त
 मादरात्मनीषिभिर्धैर्यकलाभिधीयते ७ धैर्येणाम
 यनं सगुणममलं सिद्धिप्रदं सर्वदा भारं तस्करवक्रिण
 जजलभीदीनं स्वदस्तस्थितम् ॥

तात्पर्यमयं अनुदिप्रमनस्त्वं परादृष्ट्य सहवेतस्त्वं मनीषि
 णोऽत्र तत्कालविवेचनसममयोऽत्र विवक्षिताः कविमतस्यो
 क्त्वात् ७ अत्रैव भरयति धैर्यमिति वाच्यं रियं न गृह्यते इदं त
 स्मावेनः स्थितत्वात्सगणं वाच्यं तथ नमना वदं इदं तच्छेध
 कलादमलं वाच्यं धैर्यकामोपयोगितात्सिद्धिदमपि न पर

प. सं.
३५८

मार्थसिद्धिमिति ततः परमार्थसिद्धित्वात्प्रमितिप्रकर्षः
तथावाच्यसम्यक्कालेकदाविदभारमपि इदंत सर्वदासम्यक्ता
लेवापत्कालेवाभारमेव वासंतस्करवक्रिगजजलभीयस्त
मिदंतनकेवलंतहीनयावत्तत्प्रापकमिति हीनमिति
आकाशकश्चपम तत्रप्रथमेतज्जीभिर्हीनम् द्वितीयेतज्जि
यिसत्तामपिजिहीतेगच्छतीतिहीनम् इतिविप्रदः वासंतपर
हस्तगतम् इदंतस्वहस्तस्थितम् ततश्चपतडनंसम्यग्विबति

यः सम्यग्विनिधायकानवशतः स्थाने प्रयुक्ते सुधी
स्तस्याग्रेष्वपदस्थितस्य नभयाशङ्काकृतान्तादपि ८
ग्राह्यासेयमतोवृथैः परमयाभक्त्याप्रभाकाङ्क्षिभिः
सर्वसिद्धातिजीवतांयदनयासर्वैर्यवद्वायतः येके
चिद्यतयोप्यकिञ्चनतयाख्याताथरिणांसदा तेषां
नूनमियंतर्जनकरीतत्सङ्गिनोकाकथा ५

थायणतयित्वाकाले प्रयुक्ते विषये योजयति तस्यैर्यथ
नस्याग्रेष्वपदं येषां तत्रस्थितस्य कृतान्तादुक्तमस्ति
तात्करातदंष्ट्रादिविहृताननायगादपिनभयाशङ्काकृतम्
परस्मादित्यर्थः ८ अतश्चग्राह्येति सेयमिति धैर्यकृतानिर्देशः
कृतोत्रपरमभक्तित्वमित्यादू सर्वमिति जीवतां प्राणधारणा
र्थस्तार्थमभीप्सतां अनयाधैर्यकृतया अत्रहेतुः सर्वेति प्रथो

पेक्षा सर्वेतिवर्णाश्रमवदाः तत्रचतुर्वर्णानां आश्रमिणां
चार्थवडत्वं प्रसिद्धमेव येपिकेचनचतुर्थाश्रमिणेनपेक्षाइति
तेषामपिचैतदपेक्षासाधयति येकेचिदिति अकिञ्चनतयाः
नपेक्षातयाथरिणाख्यातास्तेषामपीयमेवधैर्यकलातर्जन
करीयतिफलभूतमुत्पन्नजनकरी ततश्चदण्डाष्टपण्यायेन
तत्संगिनोकेवकयेतिसिद्धं ५ इतोपिइयमेवग्राह्यादृशो
मिति नराणांसामान्यजनानामियमेवाधृतिकलाशेभायामा

शाभासेषामानदेतनैराणलक्ष्मीः सैषानन्यहेत
नृणाणाम मेधासेषाः चिन्त्यहेतुर्वृथानावृत्तिः सै
षामुक्तिहेतुर्नतीनाम् १० तदेतत्त्वकार्यार्जनेवा
परार्थसमाश्रित्यदर्वेणसप्रवृद्धकक्षाः यतनेतपते
चिदांसत्रिपातेलभनेस्थितिर्विन्दुतत्पांशिरःस ॥

नहेतुः ततोपिस्वभावसिद्धमानवतान्त्रपाणसैषालक्ष्मीर्या
नन्यहेतुः लक्ष्म्यानन्यस्यैवतेषामर्थनीयतात् ततोपिपरि
हृतमतीनां वृथानां परिहृतानां सैषामेथायाचिन्त्यहेतुः अचि
न्यस्यैवतेषामर्थनीयतात् ततोपिख्यातकीर्तीनांयतीनां
परिब्राजकपदस्थितानां सैषापरिब्राह्मण्यमक्तिहेतुमोक्ष
कारणमोक्षस्यैवतदर्थनीयतात् १० अनेनैवसमाश्रित्यम
पीत्याह तदेतदिति तदेतदर्थं सप्रवृद्धकक्षावृद्धकक्षायेतने

यसे.
३५५

तपतेविदोपिदितानांसन्निपातेसमाजेशिरःसविन्दुत्वेति
तिलमने यथाविन्दुस्वरःसर्ववर्णानांशिरःस्वेवस्थितिल
मते सर्वोपरिस्थानाहोसावित्यर्थः ॥ सरोपयोगितादप्य
त्रादरइत्याह स्वास्थ्येति स्वास्थ्यमुपद्रवादिगदित्यम् अ
स्वास्थ्यं तत्साहित्यम् तत्र स्वास्थ्यमङ्गलमुत्कर्षः प्रसास्थ्य
उपद्रवशान्तिः कार्यसिद्धिरपिकायायित्वे अनर्थोपपन्न

स्वास्थ्यः स्वास्थ्यपि वैतस्य प्रयोगो मङ्गलावहः वि
नाथैर्युक्तः कार्यसिद्धिः स्वपरगोचरा ॥ पर
मोक्तदेतायां तस्यां सर्वानपेक्षया धैर्यं समा
श्रितं येन सो वश्यं विजयी भवेत् ॥ १३ ॥

नित्यम् ॥ अतएव दृष्टान्तामस्य वैभवमित्याह परमेति
तस्यां परमोक्तदेतायां प्राणिप्राणवत्तात्कर्षणवेत्तायां
द्वेतायामित्यावत् सर्वानपेक्षया अस्तवाद्यप्रवृत्तारा
दिसम्यदनपेक्षा सदेहस्याप्यनपेक्षया येन वीर्योक्तदेने
यं समाश्रितं समन्तादस्रथागम्यापतनीयनपत्तायते सो
वश्यं विजयी भवेत् ॥ १३ ॥

धैर्येति वशादस्तिन्यः एतच्चेति चोवधारणे एतदेवेत्यर्थः औषधं
विषयतीकारदेतः ॥ १४ ॥ त्वनिरिति समस्तार्थसम्यदा मविच्छिन्नप्र
वाहनिर्गमनदेतः त्वनिरिति त्वनित्वमेवाह सततव्ययेति अ
त्रैव समर्थयति हीति सर्गः स्वभावः प्रयमिति यत्तत्तात्कर्षणेपि
त्वातरन्यद्वरणमिति ॥ १५ ॥ शक्नोति शक्त्यस्ति स्वस्वासांयानिसा
धनानितेषामय उपजीवनम् सर्वतश्चि प्रत्यक्षपरोक्षं च सि

धैर्यशार्दूलमा लोकपलायने विपदशाः महावि
पन्निसन्नामेतच्च परमौषधम् ॥ १४ ॥ त्वनिरिति सम
स्तार्थसम्यदा सततव्यये नदीयते हि सर्गीयमाकर
णामदोन्तलः ॥ १५ ॥ शक्तिसाधनविष्टम्भः शोभादेत
श्च सर्वतः गुरुसिद्धिवशापादवन्धनो मृदुश्च हृ
त् ॥ १६ ॥ एतत्रिसर्गायाकाचित्ररजाविबलोक्तदा
नवन्यायभवेत्तस्याः क्रियाकाचिदनुष्ठिता ॥ १७ ॥

शुभांशुत्वे समाश्रितगमने वशानां तमदकलत्वे शृङ्खलाया
मृदुत्वं प्रपीडादायित्वेपि वशीकरणं ॥ १८ ॥ एतत्रिसर्गाधैर्यस्व
भावाकाचिदिति नेयधैर्यकलाकस्यापि विशेषसम्बन्धिनी
त्यतदर्थं तस्यानरजातेः धैर्येण क्रियमाणं कर्म सर्वथा सु
क्लितेति त्वर्थः ॥ १९ ॥ शोभाशोभासंस्कृतो विधायराजोपयोगि

प. सं.
३५०

नो कर्तृमाद सर्वत इति सारभूतं दिवस्तु सर्वे रयत इति सर्व
या सर्वजनोपयोगेपि विशेषेणोत्तुपयोगो राज्ञो यतो ज्ञेतेपुरा
जस्य यथेयं शिखापराशभा सततोपयोगात् अन्येन कदाचि
देयं शिखामेनां वदन्तनामनेतावन्मात्रेण भरोत्र विधेय इत्यर्थः
विशेषोपयोगमाद देशीयेति देशीयजनदेशानां परिपालन
न भृत्यानां मृत्पानां चावेत्ता उराशयानां शासनं पापिनोच
विनाशनं एतेषु नियमतो विधेयेषु प्रभोगतो यथेयं यावन्न

सर्वतः सारभूतत्वात्साधारणेपि सर्वथा विशेषा
उपयोगोऽस्या राज्ञोऽप्यपराशभा १८ देशीयदेश
परिपालनभृत्यमाणावेत्ता उराशयशब्दाविनाश
नेषु यावत्प्रभोर्न विदितं प्रथितं न वापि नीचोत्तमेषु
दमदोसकथं मदीपः १५

विदितं साक्षात् यमनभूतं प्रथितं
न्यत्र दृष्टं श्रुतं वा न स्यात्तावदसौ नीचोत्तमेषु कथं मदीपः आत्मा
तत्र कथं प्रवर्तते तस्यैः भृत्यमाणा नो चेयमवेत्ता यत्तेषां स्वय
मेव योगक्षेमप्रापणम् अन्यथा दिते वक्तव्यं दत्तांशमन्ता
दयेयुरिति तेषां देशे देशीयेषु वर्तनात्तानमपि चावेत्तेति वा
यम् तत्र राजसम्पत्तिं सर्वेषां विधेयतात्मा म्यपि चोत्तमपद
एषा कृतम् अभिजनविद्यादिमदेनापिकेविउल्लिखितसद
चारादृशना इति तत्र मप्रदणेन गृह्यते इति एयकद्वयं १६

विदिते इति अस्मिन्निति यथेयं परयेति यथेयानवलम्बेन किं वशा
इति केन वशाः ततो येति योगविभागात्समासः अथवा किं श
ब्दः प्रमे किं वशानवशा इत्यर्थः १० यथा मविधेयत्वे दोषमाद
भवेति यदि वशानस्यः अत्र च तच्चित्तत्वेन नृपथेयानवलम्बने
हेतुः उन्मूलयन्तीति ततश्च नगरे नृत्तने राज्ञ्यस्यापि भ्रंश इति
यथेयमेव सर्वथा अभूतः ११ उक्तमर्थं तथा हीति निदर्शयति

विदिते प्रथिते वास्मिन्नगृह्योः शिरसि शास्त्रिमस्य
यतः भटसेनान्यथा दयपते किं वशाः परया १०
भटसेनान्यथा दयपते यदि वशान नृपतेस्यः ३
नृत्तयन्ति नगरे तत्तादिमेकपथचारिणो मत्ताः ११
शयो जात्मा ऊचेष्ट निन्दकशब्दाराजशयावर्जका दी
नानाथवराकशानमनसः समीपे येषु भृशम् य
थेयानियतिर्विधात् विदितारत्ता प्रभूणां शुभा नो
शानैः प्रभवेदुतिर्धृतिवशात्स्मादशेषा स्थितिः १२

शय इति जात्मा प्रसमीक्ष्यकारिणः ऊचेष्टाः परपीडादायीः
ताः निन्दका दोषा यथोपयोग्यमतयः शब्दावन्त का एते प्राये
ण राजदयावर्जकाः एतेषां चरितमेव प्रायेण मदीपतमो
नाराज्ञो हृदये नमयतीति निर्भयाः सन्नादी नानाथवराकशा
न्मनसस्तदा भृशं समीपे येसुः समीपे यतीति सम्भाव्यते य

य-सं
३५१

दिविधातुविहिताकर्तव्यत्वेनोपदिष्टाण्यनियतिरूपारत्नाल
क्षणधृतिर्लोकेन स्यात् रक्षाकरणजयतीति निश्चयेनैव सति
स्थापितेनेतेनोवनीतिभावः तस्माद्विविशेषास्थितिः अशेष
तिजात्मादयोपिविवक्षिताः अन्यथातेषामप्येकदाहस्तोत्रे
नाशः स्यादिति तत्रदीनाडभाग्यस्ताः अनाथाशक्तिदीक्षाः
वशकादयास्ताः शान्तमनसः स्वीकृतशान्तिकलाः २१ तदि

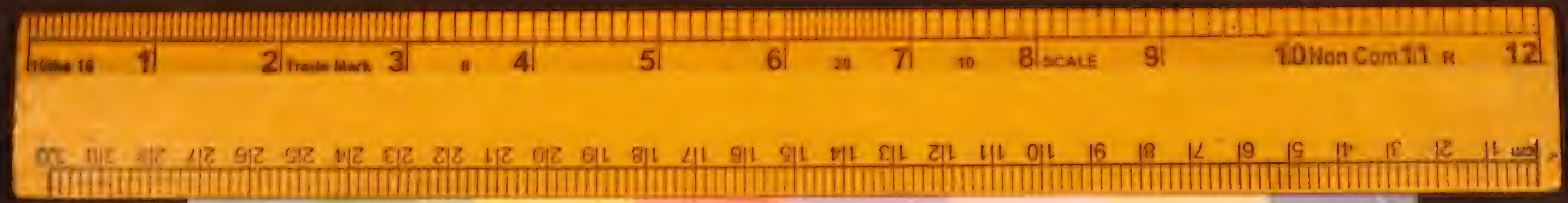
तदेवसर्गोभविभूमिपस्थष्टोपथानेनिविडेहृष्टं
कृतस्थितिर्यत्रनजातसोयंयतस्ततः संचलनंभजे
त २१ चित्रगतीराजतितस्यसेयंस्वानोपकाराय
यदत्रसस्यः सस्यान्मुदापालयतेमदेव्यादेशान्
जायापिसरुष्टविताः २४

ति तत्रस्मादेतदृशशेषस्थित्याद्यादेतोः एवसर्गोभूत्यात्मन
लक्षणःष्टोपथानंपरोतोपष्टम्भकमुपवर्द्धः निविडतत्कालो
पमर्दसंदेहकानान्तरसादायकंच यत्रेति धैर्येपिथाने सो
यंराजायतस्ततः प्रत्यक्षंपरोक्षंवा दृष्टकृतोपवर्द्धश्चेदकस्मा
वर्ति २१ चित्रेति स्वस्मिन्भूतायामप्यस्यांस्वपरोपकारकारि
त्वाद्वाष्टोपथानाधिकेवित्रतेगतेः अत्रेतिष्टोपथाने अन्यत्
गमम् २४

अथेतेषामुपयन्तादीनांसमनन्तरोक्तानामन्योन्यापष्टम्भक
त्वेनैकचलनेसर्वदाविरिति सत्रियोगशिष्टानामेकतराण्ये
वातराण्येतिन्यायेनसर्वथासमाधेयमिति सूचयति सत्रा
द्येति असावितिप्रकृतराजनिर्देशः अमलपीरिति यीवैभ
वमेवेदमिति सूचनार्थं दृष्टोयमेकवचीकृत्य तेनस्वदेहंस
र्वतः कृतरत्नविधायधैर्यमेवतदुपरिवर्तित्वाच्छिरस्वं तस्या
चरामणीयकत्वयोतनायकन इति समुद्रिकयेत्यक्तम् त

सत्रस्यामलपीरदृष्टोयममसौकृत्याशिरः सर्वतश्च
त्रंधैर्यशिरस्वसमुद्रिकयासदीशिखेतिसितम्
स्वैजः स्फूर्तिसमाश्रयादणमुवेजितारिसङ्कुचता
दुत्कर्षसमवेतितंविद्यदोभायायतोनीचकैः २५

यावशिरः सर्वतश्च त्रमावृत्तं कृत्या तत्रोपरिसिद्धीनयरीतिः
सैवशिखातयोत्तंसितं कृतोत्तंसंतत शिरः इत्यं सर्वाङ्ग सत्रदः
स्वैजः स्फूर्तिसमाश्रयात्स्ववत्स्फारसमाश्रित्यरणमुवेसम्भ
वंनिर्गतोरिसङ्कुचितातमुत्कर्षसमवेति प्राप्नोति यतउक्त
धौष्ट्यलक्षणदोविद्यत्रीचकैरितिनिम्नभातीतिसंभाव्यते
आकाशादणमोसर्वस्यांतरवकाशदानादिनामदापरिमाण
इत्यर्थः २५

प.सं
३५२

अत्रसंदितावाक्येनदार्ढ्यसिद्धयश्चाह संदितास्त्विति सर्वतोपनि
मतान्यालोचयथास्याननिवेशनेग्रन्थरचनासंदिता कार्यमेवो
पर्युलसत्रानाभूमिकत्वादास्त तद्वद्वमवाल्मकार्यसंदेयस
दस्तनिधेयकार्यानन्पात्रद्वत्वे तान्येवोपतास्तेषां वचनै
रुपष्टम्भदानैः २५ अत्रापिसंस्कारशेषमाह यश्चि अमयेयु
तिभयदीने तत्रचमन्दिरेयैयमेववास्तुतिथेयवास्तुत्वे
छताच वास्तुनोन्यान्वमुपलसंश्लेषेणजायतेसाचमकोला

संदितास्त्वतपवोक्तनिपुणैर्दृढनिश्चयात् कार्यवा
स्तद्वद्वकार्यसंदेयोपलवन्धनैः २५ यश्चकृत्यम
यंराज्यमन्दिरेयैयवास्तसः सयौमकोलभरितं
विदय्यादितिनिश्चयः २६ उत्तार्यकल्पनोक्तानम्
दःसन्मतिवारिभिः दृढेधृतिसमृत्कृतेकार्यवा

थोनेतिसर्थीरे स्तुतकृतश्रुतेत २५ ॥ वमकोलःसंश्लेषक
वस्तुसारसंस्तनभरितं कुर्यादितिनिश्चयः २६ प्रायेणचस
न्मन्दिर्निर्माणेप्रमाणमृदपसारणपूर्वजलसेकादिनामृत्वा
यनंविच्यतेइति तयात्रापिसमादितैर्भाष्यमित्याह उत्तार्येति
कल्पनाग्रनिश्चयमतयस्ताएवप्रव्यावदेतत्वाङ्गानमृदमा
उत्तार्यविनिर्माणयुतिरेवाःप्रव्यावदेतत्वात्समृत्कृते तत्र
सन्मतिवारिभिर्दृढेदार्ढ्यमापादितेकार्यमेववास्तुतत्तद्व

नक्तभोगभूमिकारोपणस्यानेकतश्रुतेत नक्तोपिदिशे
यस्यतोत्पथः २५ इत्यमङ्गापाङ्गकल्पनयाथेयमवस्थाया
यमुत्पथेयैयैयत्तत्तणमाह सप्रमानिति श्रुतिमन्त्रासाप्रमा
सप्रमान्यैयप्रुवोसावित्यर्थः संदितेति प्रतिज्ञातकार्यात् इ
ष्टादिस्वयमशक्तावपिप्रेरणायापरकार्यविनाशयन्तीतिथिया
विचार्ययः परप्रेरणायास्वीकृतस्वपरहितोपकरणत्रविमूलीभ

सप्रमान्युतिमन्त्रमायःसंदिताविधेयतः परप्रेरणाया
थोमान्नजातविमूलीभवेत् २५ चलाशयसमासङ्गा
त्त्वभावाच्चलोद्भूयः तस्यस्यात्सफलंथेयैयद्वयप्र
ष्टोभवेच्चलः ३. मुक्तिमित्रमयपण्याविहायेनेन
जातचित् दस्तप्राणंभवेत्किञ्चित्त्वत्पवापिप्रयो
जनम् ३॥ ॥

वेत्तथेयप्रुवइत्यर्थः २५ थैयनिश्चयेयकाकिनैवभाव्य
मित्याह चलाशयेति चलाशयाश्रयचित्ताःसमावोभुतिल
ताः सत्फलमिदमत्रसत्त्वदम् दयप्रष्टरहामुत्रप्रष्टः
३. मुक्तीति अयंपण्याथेयीत्यः मुक्तिमित्रेतत्पापकः पन
मितिपण्यानम् स्वल्पमितिदृष्टमात्रम् अपिशब्दोदृष्टसंभा
वनानिरासाय ३॥ ॥

य.से
३५३

उक्तार्थमहाजनसम्पत्तिर्दृश्यति तथाचेति वाङ्मनःकायक
र्मणोभगवतिन्यासेनवाङ्मनःकायानांतेकविषयतानिद्यो
जनालक्षणप्रकृतसूचितानेनचतदासत्वेफतितं अथवा
एतज्जातानां कर्मणोफसाननुसन्धानेनतत्प्राप्त्यर्थात्तद
र्पणान्यासः तथाचगीतासुब्रह्मण्यदायेत्यादिनातदर्पणस
क्तम् तेनेति ग्राह्यायिकासुप्रसिद्धेनवैद्यराजेनवैद्याविति
तवेद्यास्तेषांराजासाक्षात्कृतपरावरः अत्रचैवित्यादकौम

तथाचभगवत्प्रस्तवाङ्मनःकायकर्मणा वैद्यरा
जेनतेनोक्तंथैर्यमाहात्म्यमुत्तमम् ३॥ यच्चित्तेचल
तानित्यंत्तरावानर्थकारणम् नमुक्तिमार्गलभते
सजातमनुजोभुवि ३३ आकरःसर्वसिद्धीनांनि
धानंथनसम्यदासु अयनंमृदलेमुक्तेथैर्यनामपु
३ःस्थितम् ३८

एवनेतितज्ज्ञानःसकृन्निबोधा ३॥ तदाकंचिभिराह यच्चि
त्तेति दाढेनारवेपिकार्येयस्मात्तदनवर्तनंचलता प्रा
भयवमूलशैथिल्यापादनीशोच्चकारितान्तरापतद्वयमनर्थ
कारणप्रच्युतिदेतः ३३ आकरइति आकरःखनिःनिधाने
वधिःअयनंप्रम्याःमृदलेकामलेसगमं परःस्थितमिति
यज्ज्ञापनतम् तिङ्गपरिणामेनसर्वविशेषणमिदम् ३८

इत्थंमहाउम्बरेणवृद्धितंथैर्यसुक्रमारमतिवोधनार्थतद्वसा
द्वयेति भोरुपदेशपात्रयदितवमदत्त्यानेदृष्टाव्यशक्तिके
अस्तिचमदत्त्यानेप्राप्यचतसदाचारेणेतिसम्भावनावुद्धिःत
दातदर्थंपरलोकक्रियाविषयासैकासाध्याः थैर्यमाश्रित्यकर्त
वाः सर्वथादिदृष्टस्यादृष्टीकरणंथैर्यदेतकमेवकौहधृतिः
साधुशेभनंवस्तुजातमग्नादोभस्मीकृत्यादितितत्करणंथैर्यमे
वेतिसर्वशास्त्रार्थसंग्रहः ३५ इतिमहाजनसम्पत्त्याथैर्यदृढ

यथास्तिकंमदत्त्यानेपरलोकक्रियास्तदा थैर्यमा
श्रित्यकर्तव्याइतिशास्त्रार्थसङ्ग्रहः ३५ इत्यंयव
स्थितस्यास्यस्वरूपेणमहात्मसु स्फुटतासिद्धयेदे
थालक्षणकथ्यतेबुधैः ३६ ॥

यित्वास्यविभागलक्षणार्थमाह इत्यमिति स्वरूपेणसाधा
रणलक्षणेन महात्मस्त्विति एतदेवमहात्मत्वेयददृष्टार्थेद
ष्टययनम् स्फुटतेति प्रायेणदिविभागेनदर्शितंवल्लस्फु
टप्रतीतयेजायतेइतिदेयाविभज्येत तथाचजरत्रैयायिके
रुद्रेणादिप्रितयमथेउद्देशलक्षणविभागं विभागाखयावि
भागेपिचतर्थःप्रच्युतिदेतरुक्तःअयोद्देशविभागश्चादिवदद्भिः ३६

य. सं ३५४ देयालक्षणमाह एकमिति आरजकार्याणामौचित्याशक्तप्रमा
रेणान्तसमापनम् फलानिपर्यवसानोक्तमिदं केनैवैतत्तत्ता
द्वितीयप्रतिज्ञातार्थस्य शक्त्यानिर्वहणमिति शक्तिमनपेक्षात्
इयमप्येतदाग्रदपत्तिनिमित्तत्वादन्वयेतदिति औचित्येति
यथाशक्तीतिवोक्तम् ३३ इत्यसदर्थन्यायगुणनिर्वहणशिला

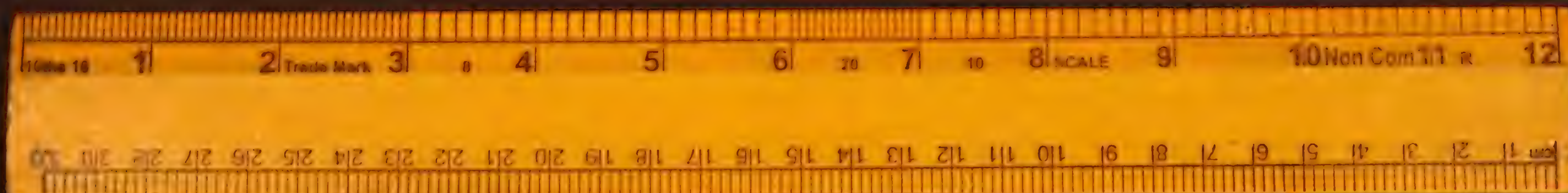
एकमारजकार्याणामौचित्यान्तसमापनम् अप
रंतयथाशक्तिप्रतिज्ञातार्थपालनम् ३३ तत्रायेह
ष्टसिद्धार्थपरावृत्तेनिगद्यते रोमेशः कैसरीनृत्तश
रवन्तयथावदत्त ३८ ॥

रचनयाव्यवस्थाप्यशेषोपरिवर्तितयातच्छाभादर्शनाये
खररचनामपि हेयादर्शयितुमपक्रमते तत्राय इति आशुश
रजकार्यसमाप्तापनलक्षणे दृष्टसिद्धार्थमिति दृष्टप्रत्यय
र्थ परावृत्तमितिदासः तमाह रोमेश इति कैसरीतिनाशत
याकैसरिरोमीयः नृत्तशरवन्तं नवशरवदाख्यराजानंयथा
वदत्त इति दृष्टवान्तत्वेवत्पामीति ३८ ॥

प्रश्नसूत्रेणान्द ईदृशीति ईदृशीतिप्रजाह्कारिनी सोवददि
ति सनवशरवात्राजावदनसमादये अपयेनेतिचयलतात्
इयोरभावउक्तः अन्यत्रिगदव्याख्यातम् ५१ प्रत्यचेति असे
कैसरिरोमीयस्तनवशरवन्तंप्रत्यचे तेतववचइदं दृष्टसम्

ईदृशीतेस्थितोराज्येदृढाकेनेति सोवदत्त शुण
कार्येनियुज्जामिकंचिन्नात्पथेननो ३५ औ
चित्यसम्पगालोच्यकार्यसिद्धौततो नरान् नियुज्जा
मियशास्थानंतेनराज्येदृढमम ५० यच्चकार्य
नियोगेनारभेप्राप्यतत्फलम् विरमामिनचैवा
दंतेनराज्येदृढमम ५१ प्रत्यचेतमसौसत्यं
चस्तेदृष्टसम्मतम् आर्यवृत्तैश्चविद्वद्भिर्दिदमेवो
दितंपरा ५२ सजीतिनिप्रणादत्तरायेयवनाम
ताः तेप्येतदनुवर्तन्तेस्वरदस्येष्टभूरिशः ५३

तदृशः सङ्गणशान्तिनोभीशास्वदृशस्तेषांसम्मतंसंवादकं
संवादमाह आर्यवृत्तैरिति आर्यवृत्तैरुत्तमचरितैर्विद्वद्भिः
कुरामलकितपरावरेरवार्थइदमेवपरास्वयम्येषूक्तमिति ५२
सजीतीति नीतेः सत्येकार्यकालेः सत्त्वलक्षितत्वे मता इति प्र
सिद्धः भूरिश इतिवोप्पया तथावात्रार्थेतेषामादर इति सूचि
ते ५३

प. सं.
३५५

तद्वचनमेवाद्वयेनयदितिदेशार्जनेतिच विदितिसम्बन्ध
नपदम् अत्रार्थेविदामेवसम्बन्धोकरणयोग्यत्वात्भोर्वितवि
बुधत्वंसूत्रपातमर्थादोरेविकाःसूत्राणिनीतिवाक्यानि तन्
वञ्चतेषांपातःकर्तव्यार्थसंयोजनेनेनमर्थादोरेविकाविदित
निषिद्धेणयनष्ट्वेववस्थितयस्त्वायन्नवेविस्तारयसि अत्र
मर्थादोरेवाम् प्रयत्यतत्परोभूत्वाचित्राचित्रभरिताश्चर्यकारि
णीच सत्कारासारनिविडासत्रायाच अर्थभवनावलीकार्य

यत्सूत्रपात्रमर्थादोरेविकास्तत्रवेववित प्रयत्य
चित्रासत्काराकार्यर्थभवनावली ४५ देशार्ज
नेरिमर्देवायामुत्पापयमेवत्वात् पताकांसात्
रेवाथःपातनीयानकर्हिचित ४५ ॥

विधेयाग्र्याःफलसम्पत्तयस्तपवनिचिन्तचित्ततयासर्वेषां
तातपादिनिवारकतया भवनानिष्टकारितेषामावलीराजि
श्रेयणावभवनावलिनिर्माणेसूत्रपातायाउपयोगिनश्चित
द्वचनम् ४५ देशानांपरकीयाणामर्जनेस्ववशौकरणोक्ति
मर्देशत्रमयनेवत्वायापताकापताकामिवकोशदण्डसं
दमुत्पापयमेउत्थितोऊरुयेसापताकानरेवमथपवका
र्यमतिवासेत्यर्थः जातचित्तनाथः पातनीयापितकार्यपरि

समाप्यसाधःपोतनीयेति यत्प्रयमत्तत्वाणमोचितारवका
धीनसमापनमुक्ततडादरणेनप्रदर्शितमित्युनातनाग्र
पियेराज्ञानप्रारब्धकार्यमोचितपरिसमापयन्तिनेनवशव
यडपमानताश्चापात्रंभवन्तीत्याशयः ४५ अथास्यद्विती
यत्तत्ताणयथाशक्तिप्रतिज्ञातार्थपालनमिति तत्रोदाहरण
प्रदर्शनदिशमभयति द्वितीयतत्ताणमिति संवत्कलाया
जन्मराज्यपालनपर्यवसानादिराजचरितावेदकसंवत्सरक
तायांकदास्यजनिर्भूत कदाचसौराजभूत्वापरपरिपाल
नदिकंकृतवान् कथंचकस्मिन्वर्षेवर्तितंकदाचसकर्मोवि

द्वितीयतत्ताणसंवत्कलायापार्थिवावलौ निद
र्शितंमृदस्कन्यपत्रसोत्तान्पंप्रति ४६ ॥

तंसंस्थागतवानितिभाविन्पसदसत्कर्मफलवोथार्थराजा
वलीसंवत्सरायद्विज्ञाकविभिर्व्यपतेसेयंसंवत्कलापार्थि
वावतोयामन्यत्रराजतरङ्गिणीतिव्यपदिशति तत्रद्वितीय
तत्ताणप्रतिज्ञातार्थपालनतत्ताणयेयमृदस्कन्यपत्रसोत्ता
नृपंप्रतिनिदर्शितम् सपवात्रनिदर्शनमित्यर्थः तत्रमृदस्क
येयोगिकमस्यनाम तथादि अद्वैतारिणोप्रायेणायंस्मावः
यत्तंसावुच्चीकृत्यचरन्तीति मृदुनमौस्कन्योयस्येत्वनद्वै
रितस्यदर्शिता तथासोभोक्तृकीतिप्रसिद्धनाग्रयंसंज्ञानिर्वी
या तस्यमृदस्कन्यपत्रःसोत्तात्रपसंप्रतीति ४६

प. सं ३५८ मरामदशति सोसोसोत्तात्राजामरामदशति एतच्चोपाय
दः तथाचमरामदसोत्तानिति सम्यत्रम् इदं स्वकीये गजनी
स्थाने एतत्रामनगरीस्थाने प्रीत्या विदारेण चरन्मार्गमथेके
विद्वारवाहं भारिकंददर्श देति प्रसिद्धौ ४० भाविदयादेतत्
सिद्धये भारवाहं विनिनष्टि राजेति राजदर्मोचितत्वेन शिला
पट्टस्यावणदण्डायमानसारवत्संचितम् ततश्चातिभार
वत्वात्त्रयं सकन्यरमिति कन्यराशौवा अतश्चतस्त्विति त

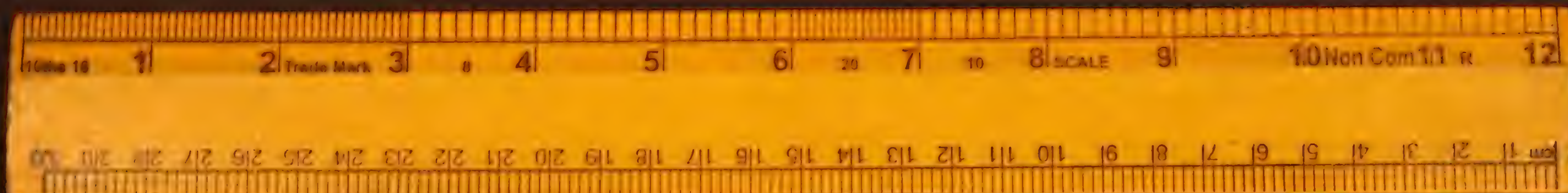
मरामदः सगजनोस्थाने प्रीत्या चरन्निद मथेमा
रामसो भारवाहं कंचिददर्श ४० राजदर्मोचित
शिलापट्टनयं सकन्यरम् तरस्विजलवाहात्तमूल
मृत्तकसन्निभम् ४० तं विलोक्य दयादानः करेण
ध्यानमग्रथीः तिष्ठेत्पुत्ता च दीनार्तप्रसादोच्चशिरो

रस्विनावलवता मणिः ४५ वर्षोजलप्रवाहेण निवात
मूलमृत्कोयस्तकसेन सन्निभम् शौचपातोन्मुखमित्यर्थः
तं विलोक्येति तमिति भारिकं ध्यानमग्रथीरित्यनेन परमे
स्वरतत्परत्वे संचितं प्रायेण वमराजनाः पथिगमनेपि
हस्तगृहीतस्मृतिदायिकादृश्यन्त इति ध्यानेकमग्रत्वेपि परां
करुणयास्तस्मादप्याधिकं संचितम् तथाच दयादीनः का
णः दयाविदुतदृश्यः तिष्ठेत्पुत्ता च उवाच यतोसो दीनार्तप्र
सादोच्चशिरो मणिः ४५

दीनार्तप्रसादेनोच्चादीनार्तप्रसादोच्चादीनार्तपालका इति या
वत् तेषामसोशिरोमणिस्तन्मत्स्य इत्यर्थः अत्रावेगेदितोचि
ति पितिष्ठेति राजोचितं सकृदुपादाने मानित्यसूचनाच्चेष्टाय
तलेभूतले राजोक्ताष्टोकार्थविश्रान्तिरणपर्यन्तयोऽन्तरात्ता
मावेदयतो न दोषाय परस्मैत्यतदर्थदत्तोपरिवर्तिनीकृत्वा
यथोचितेद्गितादिसूचनयाभ्यर्च्य च ततोपि भारमज्जोयथोवि
तं प्रणम्या नस्तदृश्यनेन न केवलं भारापनयनमेवास्परजप्र

उवाचेतां शिलां शीघ्रमवतार्यतलेथर तदात्तां सप्र
स्तुत्यापयित्वा च तां तले यथोचितं प्रणम्या नस्त
दृशिष्टोद्गान्यथो ५१ सोपि स्थाचितमाकौशगृ
हान्यत्याययौ नृपः साशिलासचिरं कालं तत्रैवासी
त्सनिश्चला ५२ अथ कालान्तरे तत्र गच्छतां वाजि
नां शिला तां विलोक्य स उद्देष्टुमुन्मादः समजायत ५३

सादोषितदानपात्रत्वमप्यस्य संचितं शिष्टशक्तिकतविसर्जनः
गृहानिति गृहाः पुसां सोभृश्वेति बहुत्वम् ५१ साशिलेति
अवतारिता तत्रैवेति भूतले सनिश्चलेति परैरचाल्यत्वात् ५२
यथेति तत्रेति तेन मार्गेण उन्मादश्चित्तप्रमः तदनुभावमाह स
उद्देष्टुः देवावाजिनिस्रनः सचदृष्टो विकृतोऽभसूचकः सह
तेन वर्तनेन यत्रोन्मादसंजनने इति स उद्देष्टुः तां शिलां दृष्ट्वा उद्देष्टु
अस्माज्जाता इत्यर्थः ५३

यं सं ३५०
 ३५०
 आजानीया इति आजानीयाभयसम्प्राप्तेऽपि स्वभावात्प्रचा
 विनो जात्यस्याः तांशिलां दृष्ट्वा सवलनं गतिसवलनं प्रापः परे
 प्यस्याः प्रत्यावृत्तिं परास्मत्त्ववृत्तितां दृष्ट्वा चक्रुः कैश्चिदादि
 यरुदः आरुढाः सादिनः उद्दीकनादिना पातिता भूमाव
 लाङ्गुशिताः गतेति गतागतं कर्तव्यं नीतिगता गतिकास्ते चो
 लोकामवस्थावृद्धिनीविनसेषामपिन केवलं पशुजातीना

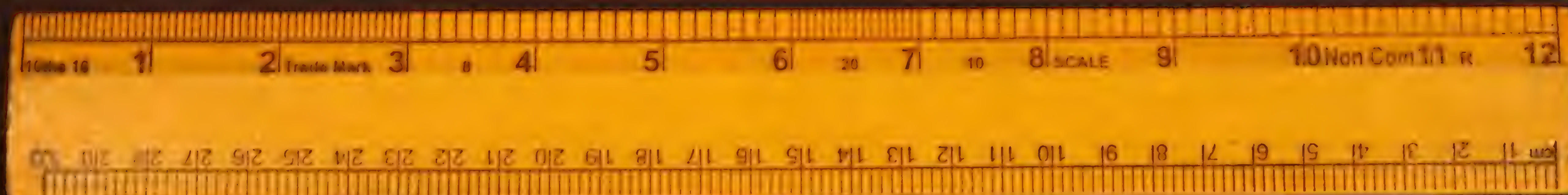
आजानीयाश्च तां दृष्ट्वा सवलनं प्रतिपेदिरे प्रत्या
 वृत्तिं परे चक्रुः पातिताः कैश्चिदादि रुदः ५४ गताग
 तिकलेषां तांशिलाविज्ञाय सर्वथा अभूत्माति
 न्नचित्तानां पिशाचीव परः स्थिता ५५ अत्यदि
 शेषमातेषु न कश्चित् मदाशयम् शेके वित्तम्
 मृषिते राजादिगरीयसो ५६ ॥

मिति भावः साशिला सर्वथा विज्ञाय भयावेशादिना भूत य
 तः त्विच्छचित्तानां दीनधियाम् अतएव पिशाचीव सापत्ति
 न्नुनापिलोका नेव दयतीति ५५ अत्यदि शेषमिति तथा कति
 अवणादिना तृदिशेषमातेषु मयेकश्चिदप्यमात्सल्यमहा
 यं महादयमवाप्त्यनिश्चयं उचितं वित्तमं न शेके अत्र हेतुः रा
 जातेति गरीयसो यैरेव चान्ता ५६

यत देवोपोदलयति दाने इति दानं संकल्प्य पूर्वकं विप्रविष
 यप्रसादश्चित्तोषधं भूत्यादिविषयः सम्मानेनियतिपालना
 पूर्ववन्त्यादिविषयम् अथवा स्वक्रियाफलभूते एतद्विषय एव
 निश्चय उचितदोः गरीयसीति सर्वविशेषणम् एतेषु यस्या
 त आत्मा सवलितं याति गरीयसीत्याच्चेदेनां नानुपालयन्ति अ
 सोराजा किं राज्यभाजनं नैवा सोराज्यभाजनं भवतीति भावः त
 त्सर्वमनवेत्पराजाज्ञावशं पालनीयेत्याशयः ५० अत्रैव

दाने प्रसादे सम्माने निश्चयेऽपि गरीयसि यस्यात्ता
 सवलितं याति किमसोराज्यभाजनम् ५० येषां
 कलावतीणां सोतीत्रादियरणीतले सदसत्कृत्य
 शुद्धमान्नासौ सर्वथा बुधेः ५८ ॥

समर्थयति येषांति दियतो सोराजा स्वसृष्टजनिमत्सदसत्क
 त्सुदये भूतले तीव्रेशी कलावतीणां कलाशः अयभावः अने
 न परमेष्ठेण स्वयं सृष्टस्यास्य जगतो वश्यं प्रापपापात्मका व
 रणमुद्दिर्विधेया येन पापशेषयनेन प्राणार्जनेन च येन जीवजातिः
 स्वपदप्राप्ति योग्या भवेदिति तदर्थमसोराजमूर्तिः स्वयं सम्प
 त्त्वा सोराजमूर्तिरेषी कलावुधेः स्वहितेच्छुभिः सर्वथा का
 यमनोवाग्वापारेण मान्येति ५८

प. सं.
३५८

उक्तार्थेदृतायैभरयति येति व्यतीतक्रियार्थेति विष
यत्तस्यापराज्यत्वाहंसाकर्मविरतायोगिनश्चिदादत्ते
चकामोपभोगवदत्ताविदिताविदितकर्मसायकाः तेस
र्वमयेपियदृशाः निष्कामानांयोगिनामपिविद्यायपसा
रणार्थराजवशत्वात्सेयंराजमूर्तिरूपैशीकलाभव्याशये
विशुद्धमतिभिमुदाहर्षणनतभयेनैवभाव्याभावनीयाप्रत

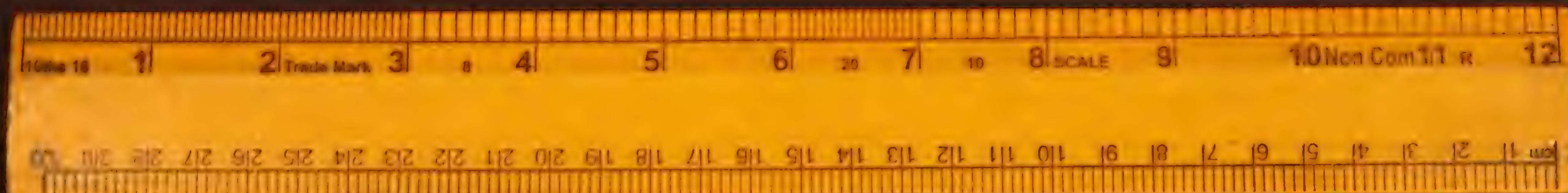
येव्यतीतक्रियालोकेयेचकर्मवशेस्थिताः सर्वे
तेयदृशाः सेयंभाव्याभव्याशयेमुदा ५५ ॥

हंपरोक्षं वामान्या ५५ भावनामेवाद अन्यभावमिति अ
न्यभावाविवलीकरणंप्रथमंप्रत्यक्षदेवार्चातस्यां सम्पादिता
यांनिर्विघ्नंपरोक्षदेवार्चापिसिद्धतीतितद्भावतत्पराश्चतुक्त
म् सर्वेति अयमाशयः तद्भावतत्परादिशुद्धकर्म
चरणदकस्मादविशुद्धाचरणपितदात्तारूप
प्रयश्चिन्नाचरणत्वा ॥

पञ्चजेजातायांपरलोकशुद्धिरित्युक्तम् इदामुत्रापीति ६०
अन्यथाप्यतिशयमाह प्रतिमेषेति यथाभगवतापरमका
लाकेनस्वसृष्टजीवान्माचयितं सलशमादिप्रतिमालो
कात्रयदार्थस्वमूर्तिः स्यापितातयेयमपि परं तत्रेयान्निशेषः
सादृष्टशुद्धिविधायिनीयंपुनरेष्टशुद्धविधायिनीतिदृष्टशु
द्धिविधायिनीत्युक्तम् ततश्चतदात्तावशवर्तिनोवाच्यनः का
येस्तस्मिन्दाष्टदृष्टिमर्जवतांदिशुद्धमलत्वादनर्चपुरीस्वर्गा

अन्यभावाविवलीकृत्ययेस्यस्तद्भावतत्पराः सर्वथा
भाजनंतेस्युरिदामुत्रापिसम्पदाम् ६० प्रतिमेषाभ
गवतोदृष्टशुद्धविधायिनी अनर्गतानाकपरीतदा
त्तावशवर्तिनो ६१ येनासौभावितासम्पद्भावशुद्धे
नचेतसा तेनासौभावितासत्पदकलेशोवोथशालि
ना ६२ पूजितास्तेनविदुषालोकपातादशपिते
येनासौभाविताशुद्धामूर्तिरैशीविदुम्भिता ६३ ॥

दिपुरीअनर्गलाविलम्बेनप्रवेशार्हेति ६१ अपिच येनेति अ
सौभगवत्प्रतिमापराजमूर्तिः भावितामानिता सम्पदिति
वाद्यर्थपातनयापि भावितेतिभावनयाभिमुखीकृतापे
शीकलानुग्रहमूर्तिः वोथोऽवाथेयानिश्चयः ६२ पुराणप्र
सिद्धाणाद पूजिताइति लोकपाताइति तदंशानामपितत्क
लायामनप्रवेशात् तथाचमनः इन्दानिलयमार्काणामग्ने

पस.
३५५

शुवरुणस्य च ईशविज्ञेययोश्चैवमात्रानिर्हृत्य शास्त्रीः
अथाभिप्रसरेद्वाणामात्राभिर्निर्मितोऽप्यः तस्मादभिभवति
यसर्वभूतानितेजसेति नराणां च नराधिपमिति गोताचात्र
संवादिका चिदंभितेति च व्यतिरेकयोक्तं ६३ ततश्च यथे
ति अस्यामिति उपमानेयमेयभावेन चिदचिन्मूर्तिद्वयप्र
हणं बोध्यं तथा हि यथा सा लिशमादिभगवत्यतिमायाय
या यथा भुवि मानवैर्विश्वा सो धियते तथा तस्यामलिनाना
चरणत्सकर्मभिरर्थानोचतर्वर्गाणां सिद्धिः संश्रयते तथे

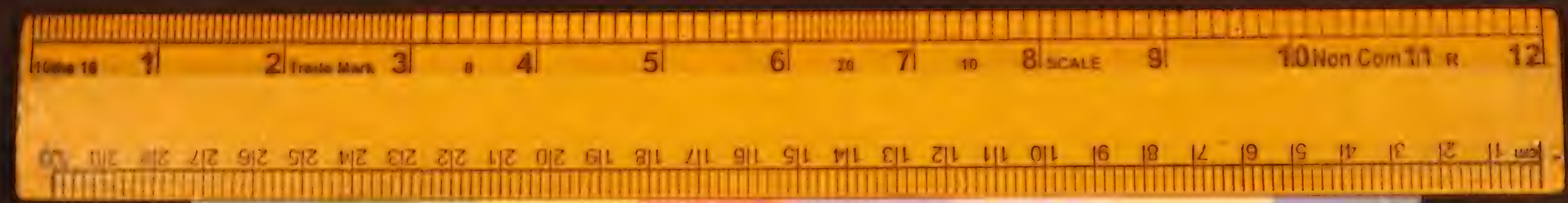
यथा यथा सा विश्वा सो धियते भुवि मानवैः तथा
तथार्थसिद्धिश्च सम्प्राप्य ह सकर्मभिः ६४ अथा
त्यदि प्रचितास्ते जेष्टेष्टाग्रमात्यकाः संप्रत्या
वसरं सम्प्राप्य तन्निचक्रिरे शनैः ६५ ॥

वाण्यामपि भगवत्कलायां सिंहासनाधिष्ठितायां यथा यथा
मानवैर्विश्वा सो धियते तथा तथाः शुद्धि शो यन दारु सक
र्मभिरर्थसिद्धिरिह लोके सम्प्राप्येति ६४ प्रासंगिके परिसमा
प्यप्रकृतमेवात्र सन्दधाति अथेति अत्यदि प्रचिता इतस्ततो
कस्मादनर्थप्रवणत्वे जेष्टत्वे वयसाश्चेष्टतं च गणैः अमा
त्यकाश्च न के पायां कन तेन प्रसादपात्रतायात्पते संप्रत्येति
अनवसरगदिता हि सहाण्यपि विशीर्यत इत्याशयः सम्प्रापि
ति संगलवादपूर्वं सन्नायं वा शनैरित्यमोत्याचितीयोतिता
६५ ॥

तामेव सद्रूपेण विज्ञप्तिमाह भद्रमिति भद्रं सर्वतोभूयात् अथ
कामद्रं भवते भूयात् भद्रमयं नो देहीति वा भूयेति सर्वथा सर्व
प्राप्तं न भवद्भूतमिति भावविज्ञप्ति साफल्यसूचकमा मन्त्राणं
समृतकः भारवादः तं भद्रं सर्वसत्त्वं भवद्भूतमादाय यथा
शिलापथिमयेन न्यायात्स्थापितवान् साशितेदानीमथुना
गतागतजनभीतये जातातामालोक्य गतागतिका जनाभ
यंदधत इति जानीमहे गतागतस्यावश्यम्भावित्वाद्भयोदि

भद्रं भूय भवत्यशस्तिममलां भद्रं सदा श्रेण ज्वला
मादायायति श्रेणिनी समृतको यो मार्गमयेन न्यायात्
सेदानीं समयाद्गतागतजनत्रासाय जाता शिलावादा
नामलमेव पातन करीतत्रः प्रमाणं भवान् ६६ ॥

प्राजनाः किं कर्तव्यताम् ७० स्वार्थस्य बलवत्तामकसेचा
रावद्वारवर्तनी भद्राय स्वरिति महाननर्योऽदे शो सम्भवे
दितिसमयादिति जातेति चायमर्थो लभ्यते समयो वसरः सं
विच्च न के वलं जनानामेव यावद्दारा नो प्रोक्तरीत्या लमेव पा
तन करीति वादकवाद्यमये कथं कर्तव्यं निर्वहति इति वयं के
वलं वातावदापवन कथं च नापि कर्तव्या कर्तव्यलक्षणमहा
भारेद्वादका इत्याहुः तत्रः प्रमाणं भवानिति ६६ ॥

प. सं.
३८०

अन्यच्चनान्यश्चि अन्यश्चिभारिकः अथयितं प्रदयितं तमिति
भवदिसर्जितं भारिकं समतेरिति कार्यगौरवावेत्तलचतुरस्रते
श्रोत्यापयेतेस्मात्स्यानादन्यत्रापयेत ततश्चुभवच्छास्त्रातेश्च
त्यापनार्थं तत्रनिर्गतायां तेनचतस्रांशिलायां श्रोत्यापितायां चो
टकाश्चाः सखितानिः शंकासंतो गतागतेन कामं स्वच्छयाणां
सादिनश्चाश्चारेदा अन्यगिति पश्चाद्वादगतागतानन्तरं वाद
सखामिकां वादेषु चोटकेषु सखेनासिकां दयतामिति अथु
नाभयभीतैः सादिभिर्वादसखामिकात्पक्षे वेति सच्यते निसर्ग

नान्यस्तोमदतीशिला अथयितं शंकातिकश्चिदिना
तेश्चस्त्रासपुनस्तवाप्रसमते श्रोत्यापयेतांशिला का
मेयान्तगतागतेन सखितास्तचोटकाः सादिनश्चान्वया
दसखामिकां च दयतां तत्रः प्रमाणं भवान् ९० अकस्मा
त्पतितामार्गमथेभीषयते शिला साधुदरणमेतस्यास्त

उवांयमवोथविक्क वेच्छात्रगरीयसो ९०
वाः कथपतोनाच
रितं कुनन्तवश्यनोदत्तं पुनरप्याद्भुतत्ररिति ९० यदिचभवतो
प्यस्मासकृपाट्टिर्मथैवष्टयं कार्यनिर्वादायामात्यपदव्यासा
पिताशत्यन्यकार्यवदशापिविद्वयतामित्यद्भुतः अकस्मादिति
अथमस्माकेनिश्चयः साशिलाकस्मात्रिनिर्मितं मार्गमथेपतिता
केवलं भयदेतरित्येतस्यास्तोमार्गादुदरणमेवसाधिति परं
त्वशस्मिन्निश्चयेतवेच्छागरीयसोतदिच्छानिष्ठाप्रवर्तिनीवि
कालार्जितोस्मिन्निश्चयसमाविरयः ९०

अथमुक्तानिवदपाणिषुतेषुतः स्थितेषुगजौचितीमाह
निशमेति निशम्यप्रवणद्वाराहृदयेनालोच्यसवदतांवरः शा
स्त्रकलक्षणस्तानुवाच सत्यमिति कार्यगौरवपरामर्शना
मराज्यदेतरिति तदेवादीप्यलोचनयशास्त्रेशोभतेरिति स
त्यमिति साम्याश्रुतिं शिथिलयितमारभते किन्निति भवद्भिः
प्रतिज्ञातद्वानिः किंनविचार्यते प्रतिज्ञातद्वानौदोषालोचनंम
द्व्यातयेति तन्वाद्यस्यापुनरपियोजना मयाप्रतिज्ञातद्वानिः
किंनविचार्यते अवश्यमसौविचार्येत्यर्थः सर्वथास्वपरविचा

निशमेत्यसविज्ञप्तिमुवाचवदतांवरः सत्यं किन्तु
प्रतिज्ञातद्वानिः किंनविचार्यते ९० स्वप्रतिज्ञात
मर्थयः स्वयमेवविनाशयेत् कस्तत्रविश्वसेलोके
विश्वासेमदतांपदम् १०

शाराज्येयं सचयदिस्वगोचरेण भवेत्तदापरः प्रच्छाः पर
गोचरेयदिशक्तिः तोजायतेतदापुनरपिस्वयमनुसन्धेयः यदि
वक्यंचननानुसन्धीयते तदानर्थापातश्चिंनेतिपर्यनु
योगेनयोत्यते ९० प्रतिज्ञातद्वानौदोषमाह स्विति तत्रेति प्र
तिज्ञातविनाशकेलोकेनोक्तविषयेलोकमथेवा विश्वसे
तविश्वासकताप्रतीतियायात् नचस्वातावशवर्तिनोकिना
मतेननश्यतीतिवाच्यमित्याह विश्वासश्चि विश्वासेनैवतन्म
द्वदंस्वातावशवर्तित्वनामकलभ्यतेत्याशयः १० ॥

प. सं.
३९१

ययेति अयेदिनिर्दिष्टत्वं दिदृष्टमिति च सन्धितनिकानिर्देशो
ययेति तयेति च विशेषपदाभावेण दोषः अन्त्रसेति कर्तृक
मकरणसामग्र्योक्तत्वं सत्यमपि अत्र हेतुभूतयः दि
निर्दिष्टमिति येन न्यस्य च कत्वाट्टणम् अथवा जन्मान्त
भावेपि अत्युक्तैः प्राणपयैरिदं फलमश्नुते इति फलान्
सन्धानेन सर्पजातिस्तु च कत्वाट्टणम् ॥ कार्यमुत्तेन दि
निर्दिष्टतां दृश्यति अहो इति दिनिर्दिष्टतापि अन्तःसर्पता च

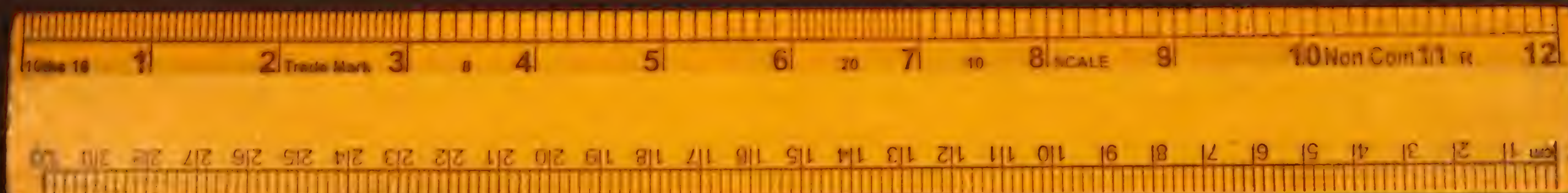
ययोक्तं स्यापयस्वेति तयेव कथमन्त्रसा उत्पाप
येति कथयेदिनिर्दिष्टत्वं दिदृष्टमम् ॥ अहो दिनि
र्दिष्टतालोके कस्मात्प्राणपयानि नो कथंतामदिथोरा
जासंश्रयेतातिगत्वरः ॥ २२ ॥

अकस्मादिति निर्निमित्तम् प्राणपयानि नोति अपशब्देन
कृते न केवलं प्राणपयानि पयसावदपमृतिमरणदिना ज
न्मान्तरीयप्रायश्चित्तारोपणात्स्मिन्नपि पापगौरवमनुमा
पयति सादिनिर्दिष्टतेति कारणप्रायश्चित्तगौरवयोक्तकम
हो इति वाक्यारम्भः तामिति दिनिर्दिष्टताम् संश्रयेतेति शब्दा
गोतकः संशब्दः अतिगत्वर इति अतिशयेन व्यवहर्ता ॥ २२ ॥

न केवलमियं दिनिर्दिष्टता परोपता पायसावदनेव स्वापतापो
पीताद चतचित्तमिति दृष्टमानसो हृष्टमानसः कां व्रजेतेति
न कामपीति सर्वमिति राज्यासुरादि ॥ २३ ॥ सर्वत इति वृत्ते स्वा
मिथ्यव्यवहारे भिन्नसंगतिरसौ स्वामी अत्र लंघ्यातः असे
वृत्त्यः पालनीय इत्येव संगतिर्हो नो हंशी च मेव कथं न पतेयं

चतचित्तं विदित्वा मां जनेन यं दृष्टमानसः कां व्रजे
ता उवृत्तिमे सर्वं च शिथिलं भवेत् ॥ २३ ॥ सर्वतः शि
थिले वृत्ते न दीकूल उवागमः कथं न दुतमेवाहं प
तेयं भिन्नसंगतिः ॥ २४ ॥ अस्तु सातिष्ठतां सम्यक्
त्रैव दृष्टुं दृष्टता न जहामि प्रतिज्ञातं तद्दीनः कां
गतिं व्रजे ॥ २५ ॥

पतामीति सम्भावयामीत्युपमा अगम इवेति यथानेदीकूल
ते शिथिले भिन्नसंगतिर्दृष्टः शोच्यं पतेत इति ॥ २४ ॥ ततश्च क
र्तव्यमाह अस्ति अस्ति तद्दीकारार्थो निपातः तया तथा
पतितयान्थापातो भवत अयं निश्चय इत्याह सेति उद्धृता
शस जननो गतिमिति व्यवहारवर्तनी परतो
कगतिं च ॥ २५ ॥

प. सं.
३५२

प्रतिज्ञायावद्वारमूलत्वमाह तथेति वाग्दानादिद्वययातया
स्थाः परकन्यायाः कन्यात्वद्वयमतीवमहापातकत्वेनानर्थ
हेतुस्तस्याप्यप्रतिज्ञाभार्यात्वेतददृष्टं महापातकहेतुस्त
ज्जः प्रनात्यभयतः पुरुषानेकविंशतिमिति मन्त्रकैः तथैवा
पनयनादिलक्षणया प्रतिज्ञाविश्राणंदिजत्वं जायमानोभ
वेच्छद्रः संस्कारेणदिजोत्रमश्रुतैः धारणाभार्यादात्माकाया

तयान्यकन्याभार्यात्ववद्वारास्पदं नृणाम् त
यादिजत्वंविश्राणंरुनौस्थाधारणकृतः ५५ प्र
तिज्ञातार्थसाङ्गत्परसोज्ज्वलसदृशः श्रेष्ठमान
स्तनन्दिः संलोकमुदरतेभयात् ५५ ॥

राणाच ५५ कार्यगुरुलघुतावेक्षया प्रतिज्ञातार्थपाननेदो
षशङ्कापिगुणेषुमज्जतीत्यत्रविनिर्दश्यति प्रतिज्ञातार्थ
तिरसग्रास्वादोमृतं च श्रयमर्थः भवतनामसविबुद्धयेनान
र्थायुक्तानां दुःखेनैतावता सकलजगत्पुण्डरीकप्रमदागु
णस्यकाचिद्भानिः प्रत्युतसर्वथायैवेति प्रतिज्ञातपाननेसर्व
तोमणीयायां स्थितौ किं चित्कालं भयापातेपिनदोषशङ्केति

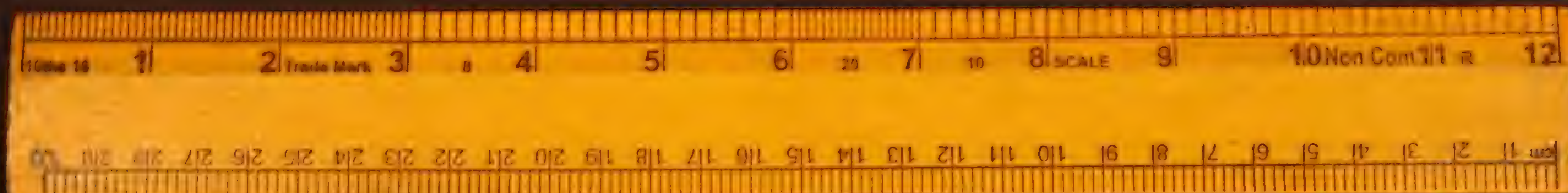
५५

तत्तुदंसिद्धिमित्याह महत्त्वमिति अनेनैव सर्वथा साम्येपि ज
ज्ञातोवर्तिनां लोकानामसौ महानसौ नीच इति व्यवहारः तथेति
हाया ५५ उक्तं विवृणोति उत्तमाथमतेति स्वभावशतिसहजो
धर्मः सर्वेषां समानजनित्वात् सेतुज्जमाथमता प्रतिज्ञातार्थ
निर्वाह्यतमः तदनिर्वाही चाथमश्रुति ५५ इत्यमिति संवोधेति
कार्यगौरवावेक्षणेनार्थतत्त्वनिर्धारणं बोधस्य सम्पत्कम्
अतिउद्वेद्यार्थे तस्य महाधियो नान्यापेक्षा जातेति राजगंभी

मदत्तमेतन्मदतो प्रतिज्ञातार्थपालनम् दानिर्हानि
स्तथाश्रुतः कथं राज्यास्पदेवसेत ५५ उत्तमाथमता
लोकेन स्वभावोस्तिकस्यचित् प्रतिज्ञातार्थनिर्वाहा
निर्वाहावेवसामता ५५ इत्यसंवेद्यगिरामहीपस्ता
त्रप्रमोलीन्त्वमताउवती अवर्तयत्सम्यगयोगतिस्त्वा

प्रत्यष्टचित्तः सरसंसदहः ५५

येयातनार्थं गिरेत्युक्तं नप्रमो
लीनितिराजसमीपेभूत्याचित्यक्ता श्रयवाञ्छीरभिनयोनेनस्
चित्तः स्वमताउवतीति नजातपरप्रेरणयास्वनिश्रयाज्जातम
दान्तश्चावन्त इतिस्चित्तं स्वनिश्रयफलमाह अवर्तयदिति स
म्यगिति दृष्टादृष्टभयराहित्येनसंगतिराज्यलक्षणं प्रहृष्टचि
तमिति स्वपरविषयदर्शनादनात् इतिजीवदवस्थयतावर्णिता
पारलौकिकीमपितातथेवाह सरसंसदह इति अनेनकर्मणसो
देवसमोचित इत्यर्थः ५५

यसं
३६३

साधुप्रतिज्ञातं सर्वथा परैरप्यवात्पमित्याददयेन श्रूयतेति
कविवचनमिदं साधिता तदयसि तत्र मार्गे तथैव स्थिताभू
दिति श्रूयते श्रुतेत्येता प्रतिज्ञेति श्रुत्यराजः तां दृष्ट्वा गतागति
काजनास्त्यतिज्ञां स्मरन्तीति सैव मूर्ता प्रतिज्ञेवाभूत् ५१ त
स्मिन्नातिचपुण्यास्य दं स्वर्गलोकं समावृत्ते सति तद्गोत्रजैः स
त्यत्र पौत्रादिभिः सगतीच्छुभिरिति यदिवयमेनास्त्यापयं

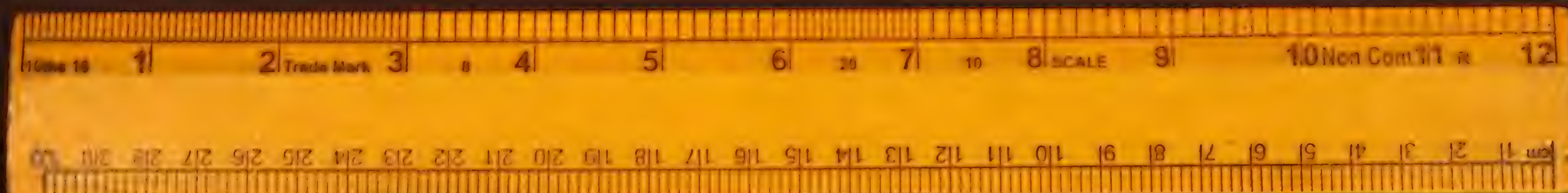
श्रूयते सौ शिला तत्र मार्गे तदयसि स्थिता तथैवा
भूत्प्रतिज्ञास्य मूर्ते वस्मृतिदायिनी ५१ पुण्यास्य
दं समारूढे तस्मिन्नासगतीच्छुभिः तद्गोत्रजै र
पिनसोत्थापिताभूत्कदाचन ५२ तस्मात्सत्यमि
दं धिया समतिभिर्धेयं सत्वावाप्तये वाल्मीक्यं माव
पङ्कजे शुभकरी राज्ञां स्वयं भारती ॥

मतदासौ भूय प्रतिज्ञः स्वर्गात्पतेदिति श्रूयवा सगतीच्छुभिरि
ति ज्येष्ठानुष्ठितपापं नश्यतीव सगतिहेतुस्तदीयानामिति
स्वविषयमेव सगतीच्छुभिर्पितिव्याख्ययम् ५२ श्रूयते च प्रति
ज्ञातपालकाराजानयवदृष्टपन्न इति समाप्तौ तद्वाणीमेव स्मृ
ति तस्मादिति इदमिति वक्ष्यमाणवाक्यार्थपरमर्शः धियेति
प्रमादं विहायेत्यर्थः धेयं हृदि श्रुत्वा सत्यातयं धेयं राज्ञां माव

पङ्कजे सर्वसायेनापि भासमानावाणी सा स्वयं भारती साक्षा
त्स्वस्तीनिग्रहानुग्रहादिशक्तित्वाविनाकयं चटते परमा
द्यतस्तुलनादि कृतत्वादस्य तद्वाण्याः शुभकरीतिविशेषो
यथावद्वर्तेत एव सरस्वत्याश्रयमासनत्वं प्रसिद्धमिति श्रुत्वप
ङ्कजे श्रुतिः श्रुतश्रुसाक्षात्परमेष्ठीत्वात्सर्वगिरां प्रभ्वी इ
त्येव सर्ववाणीनां तदनुवर्तने सफलत्वं हं भवतीत्यसौ प्रभु
वाणी समतिभिर्गदरादद्या सम्मुखीभूय श्रुत्वा पाल्या परो

प्रभ्वी सर्वगिरा मनुजानामसौरस्याणवेद्यादरात्
व्याचिन्नतले बुधेर्न विदितं ह्यस्या जनैः कारणं ५३

हे पिवा दरादवेद्या न केवलं प्रत्यक्षपरोक्षभेदेन तत्कालमे
वरस्यावेद्यावापितकालान्तरोपयोगाय चिन्नतले लेखेति
श्रुतदेतः दिव्यस्या जनैः सामान्यैरस्या राजवाण्याः कार
णं न विदितम् प्रतिगभीराशयानां दितेषां क्रोधात्कावपि
दृष्टोपलवेरिति यद्वदन्ति तत्र देतच्छलादिकल्पनापरित्य
ज्यप्रत्येत्यमिति ५३ ॥

प. सं ३५४
उक्तार्थसम्मुखीकरणयोदिशति इतीति उल्लिखितम् एक
मेववस्तुनानाफलतयानेकतया कल्पितम् रत्नचशेषित
मनेकवर्णविभितं भाति इदं रत्नं हृदि धृत्वा सम्पत्कार्योत्पत्ति
वत्तः स्थले च स्थपयित्वेति शिवम् ५४ इति श्रीरत्नशेखर
शिखाविवरणोपदसङ्केताख्ये चतुर्दशी प्रभा ५४ ओं श्रीगो
पानमः अथेति प्राग्वत् रत्नहारि रत्नमेवदाः रत्नम्

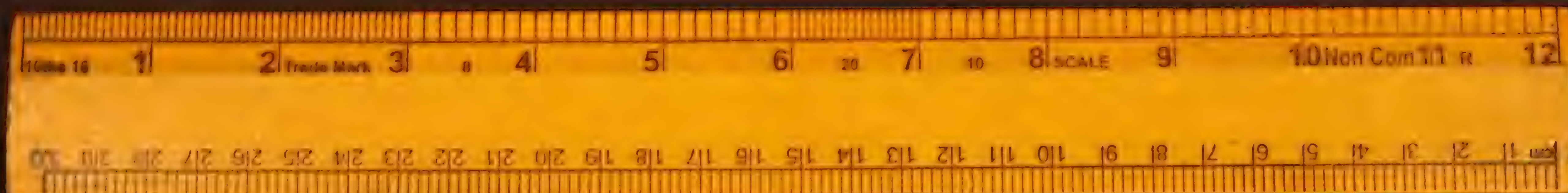
इति धृत्वा खं विमलं रत्नं विवृणुष्वथ मयेदमुल्लिखित
म् धृत्वा हृदि विवृणुष्वथ मन्त्रे प्रविष्टो विराजते म
तिमान् ५४ इति श्रीवीररत्नशेखरशिखायां हि
तीयखण्डे धैर्यरत्नाभि चतुर्दशे दशमम् ५४ ओं
अथ पञ्चदशी थीरा रत्नदाः कल्पतामियम् य
त्समाश्रयणात्प्राप्ता इहामत्र भूभोदयाः १

योवादाः स्त्रीदाद्वारप्रतीहार इति दार्शनिकस्य स्त्रीत्वात् नृदशी
ति इयमिति च निर्देशः कलने हृदि धारणप्रवेशश्च तदा द
यदिति समाश्रयणम् बुद्धि विमर्शः तत्र प्राप्तिश्च उदयोद्दि
रुक्तुष्टदैवचरत्नानां च श्रेयणा मौरगः यद्धारणमात्रेण
दृष्टादृष्टविघ्नशान्तादृदि रिति १ ॥

अथ पूर्वोत्तरसंगतिश्चैव द्वारसमाश्रयणफलं स्पष्टं यत्कमुपक
मते आस्तामिति असाविति अतीतत्वादि प्रकृत्यनिर्देशः खनी
आकारः संविदिनयदिः अस्मै सत्संविदां सम्यदाचभूति मयीये
धृष्टदृष्टावनिस्तावदास्तां स्वप्नफलोदाहरणैः स्फुटीकृत
त्वादास्तां समाप्तप्रायेत्यर्थः अथ च प्रशस्तस्वप्नप्राप्तौ याव
उत्तररत्नेन संगता तावदकिंचित्करीति आस्तापार्थेति ह्यतिप
थः भूपाता इति प्रायेण तद्द्वारप्रवेशेन पवाधिकारिणाता इति

आस्ता तावदसौ खनी भूति मयी सत्संविदां संपदां भू
पाता अथवा यद्बुद्धिममलां बुध्यधमात्मा वितम् स
म्यप्राप्तिरनी विभज्य कलनास्ता देन दे प्रणान्नरायेव
हेतुना यिषा इह पराहोत पवोज्ज्वलाः २ ॥

सूचनार्थं आत्मोचितमिति भूपातत्वं समर्थकम् अमला मि
ति मतिन प्रकृतयो दिदृष्टपातनयेव संभूपातं मय्येति इति बु
द्धवच्छेदार्थं अतएव बुध्यधमिति अनुभवेन साक्षात्कुरुधम्
सम्यगिति अदं कृति मदनं निराकृत्य राजहनी विभज्येति
कस्यावेलायामुपासनाविधेया कस्यां भोजनमित्यादि विभोगे
न अथवा भरणपाते नियतविभागो लं च नयापि उपासनादि
देवायामपि यदि प्रजावेत्ता समापतति तदा मेव संश्रयान्यदो

य. सं. ३८५ पासनादिक्रियाविधेयेति कालसंकटेऽपि वाश्यमेवोपास
नामनेत्यतितदाह कलनास्वादेनेति कलनापूर्वापरानुसंधा
ने तदास्वादेन तन्माधुन्यभवेन भरादिति अवश्यविधेयमि
दमिति दृष्टप्रयोजनमनुदिश्य अवेक्षते प्रतिज्ञागरयेति इ
हेति कीर्तिसमर्जनेन परेति विधेयपालनात् उज्ज्वला
तिसवित्सांभ्योतितम् यथा चासौ सम्यक्प्रजावेत्तयोन्म
लस्येमेपीति १ स्वस्यात्माततस्वावेत्तामायास्वाथत्वा

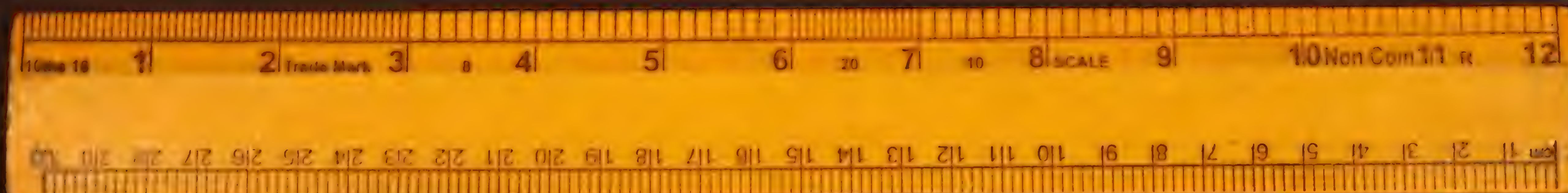
प्रजावेत्तादियामेयं माया मायातयोरिता स्वस्वा
थत्तविभेदेन मदीयानां विश्रुणुम ३ देशपदेश
सत्त्वाद्वा विप्रान्तिरियमात्मनः सन्त्येतां प्रि
तायेन सत्फलं तस्य जीवितम् ४ ॥

वेत्तागोणीपरंतविषयभेदेन कालभेदेन च भोष्यपि विधेये
वेत्तिसामान्येन मदीयानां विश्रुणुमिति १ स्वस्वाथत्त
विभेदेनेति यद्विधात्वमुक्तं तदिदं एवेति देशपति इयं प्रजा
वेत्ता उदकं उन्नय फलम् विप्रान्तिः द्वाभरदिताः वस्थितिः
यदोष्यस्यास्माद्वेति सच यत्रादसत्फलमिति तया च देश
सौख्यमस्वविप्रान्तिश्चेति सन्त्येतां विद्यात्तापालनाच्च
यस्य शोभनत्वम् इति स्वावेत्ताफलम् ४ ॥

स्वाथत्तावेत्ताफलमाह अथेति अथेति यद्विधाने कार्यभारे
कादितिकार्यानन्त्यात् विभज्यस्यापितासमोदापूर्वमधिकारि
युसमर्पिता विभक्तायामपि प्रजावेत्तायोनस्वयंप्रमादिना
भावमित्याह आत्मनेति अवसरं प्राणतत्रापि स्वयंप्राणमि
त्यर्थः ५ विभज्यस्यापितेत्युक्तं केनामतेधिकारिण इत्यत्राह
तदिदमिति प्राद्विवाको व्यवहारदृष्ट्या मानमृत्त्यादिशुद्धि
तदिशेषकाः प्राद्विवाकायायेस्यापितास्ते स्वयं किं शुद्धा अ

अथ कार्यभारेन्द्रेकादिभज्यस्यापितात्मना का
लेनावेत्तासम्यक्फलसौष्टवदास्यतम् ५
तदिदं प्राद्विवाकत्वं को ह्वातत्वेमेव वा भूमौ सं
स्थापितं सम्यक्फलानन्त्यायकल्पते ६ ॥

यात्नयेति तच्चुदिष्टं को ह्वातो गणितकातदासिनाह
ष्टाः दृष्टमयश्चिह्नतत्त्वे स्वाथत्तावेत्ताकत्वे राज्ञो गणा
वेत्तात्यर्थः सम्यगिति तदिशेषकश्चिदपरमर्शपूर्वभूमौ
संस्थापितं संस्थापितं फलानन्त्यायफलसौष्टविकस्याशुवि
कस्य चानन्त्यायकल्पते योग्यं भवतीति संस्थापितमिति म
होपतिनेति शेषः तदिति भेदकलनायामुदिष्टं इदमिति त
समाप्तं क्वचिदेतौ प्रथमधिकारिणो क्वचिच्चैकस्यैव भोयादि
तत्तमिति यातनायवेति ६

पं०
३८८

अत्र राजा यमाय भयति प्रकाशेति सेयमिति द्विविधा प्रवेत्ता
प्रकाशः सत्कीर्तिर्ज्ञातिर्लोकादिप्रामिलक्षणः तस्मात्प्रकाशः
कनकादिप्रामिलक्षणं मनीषिभिर्मन्वादिभिर्ज्ञातिर्लोका
समुदिता सत्यमस्ति सूर्याचन्द्रादिप्रकाशलोकातेजः त्वारा
दिप्रकाशवर्थकं तपो धंसकं च परं तदिनरात्रिविभागेन वा
नरभेदेन च यंत तदभावेन सर्वथा तथा स्तीति समुदितेति सं
शब्देन च योति तम् अत्रोपमासत्क्रियेवेति क्रियायाश्च सत्वेति

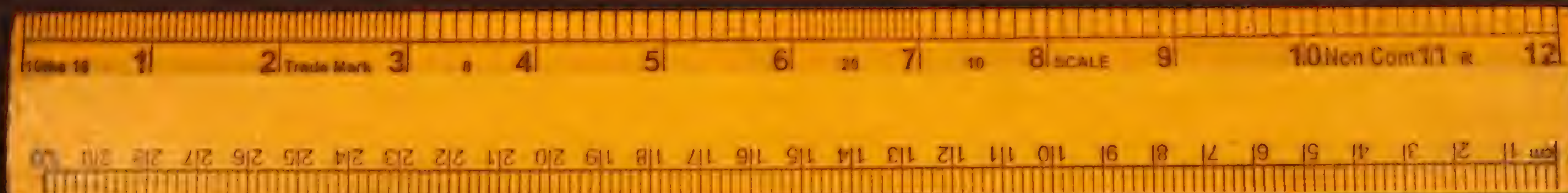
प्रकाशवर्धिनी सेयंत मोविधं सकारिणी ज्ञाति
लोका समुदिता सत्क्रियेव मनीषिभिः ३ तथा च
सृष्टान्तर्यमीश्वरोन्विक्तं नाप्रदाया स समाप्तकामः
अयेमदीयाः कुरुतात्र सम्यक् जागते सत्यदंबीभ
मधु ८

कामत्वम् सा च विप्रमलोदं मनया प्रकाशवर्धिनीति ३
अत्रैवाप्तसंगतिपूर्वकत्वाद्यभिचारमाह तथा चेति स्वयमा
त्मना सृष्टान्दिव्यसंवेधिनीमृष्यप्रजापती ननु संसृता कृतं
गनां संज्ञा मेतच्छिदां रूपं प्रदाय समाप्तकामः स्वपरकृतस्य
सम्यक् कल्पत्वात्कृतकृत्यग्रामवभवेत्यर्थः ३ नो स्वपतया
द अये इति अये इति इष्टं संवेधने अयेमदीयाः मदभीप्सित
रकाः प्रेममात्राणि प्रवसदेकभृतायां प्रजासृष्टो सम्यक्ता

गं कुरुता वेदया तयो गले मायो युक्ता भवेति तथा च तत्कलेभ
वेत्तादस्त प्राप्तमेवेत्याह मदिति मया सदमोदंतामित्यर्थः यथा
क्षिप्ता पातनात्ते तत्स्वरूपारमंते तथा येपिके चिदधुना तनारा
नस्तथा प्रवंतंते तेपितत्स्वरूपारमंते इत्यभिप्रायः ८ लक्षणा
वादेन विस्तीर्ण प्रायत्वा डी सांक्य निवृत्तये उक्तमेव विशदीक
यद्वास्तमत्तवायति क्रियेति अस्मकर्मणे वेत्ता रूपस्य क्रिया
वाङ्मत्यो विवादास्पदानामनेकविधत्वा दनेक प्रकारेत्वस्य

क्रियावाङ्मत्येन न विधत्वेत्यस्य कर्मणः सामा
न्यलक्षणा मिदं यदवध्या क्रियात्वनम् ५ तदिदं
प्रदणना सौचित्यात् त्रिवारणम् विचार इति ह ३
वामस्तौ कोत्रत्य कारणम् १० ॥

पि अवध्यायदाने र्दोषिकेन चिदतेयामुक्तिं करोति तस्याः पा
तनसौचित्यप्रापणतदात्म्यमिदं दारमित्यर्थः ५ अत्रैव स्फु
टप्रतीतयेनामांतरणपि विशदयति तदिदमिति द्वाभ्यां दणं
शान्ताः प्राप्तादणः प्राप्तापत्रे च द्वितीयेयति समासः प्रेचितीव
याचातकयोर्थमरीतिप्रस्मरमेदिका मुषिकानर्थनिवारणं
विवेचकस्यापि द्विधा सौफल्यतोत्पादहृद्भवेत्यादि १० ॥

य.सं
३८

आपन्नजात्यानामिदमपि शर्ववत्समासः तत्प्रदारेति सूत्रं
तिपरदोत्रयः प्रहारः कथंचिदायालक्षणस्तस्यापरोपणं प्रनस्त
यात्वेन सत्रादनातत्रात्रमवेत्यचिकित्सा माह्वानमिति वद
वोदिप्रकाराश्चिकित्सायास्तत्र कश्चित्प्रत्युतोदानेनैव तस्यति
कश्चिद्वदययारक्षयेति दानं दयेत्युक्तं तत्रापि प्रहारकस्यापि
दानं वा एतानाकस्याचित्तुचित्तत्वात् दयात्तमाकस्यापि चार्ति
ग्रस्तस्य प्रहारकत्वेपि क्षमैवोचितेत्युभयतः पदद्वयेनोक्तं य
मोघांशोत्तादित्येति शब्दविणकोशे सुत्रप्रणयकोशस्तयोः

आपन्नजात्यानामिदमपि शर्ववत्समासः तत्प्रदारेति सूत्रं
नंदयेति वामीषादिधासत्कोशशब्दये ॥ उक्तं
च तेन मनुनायदीमत्तुमिकोदरे परावरमिदमा
ज्ञेयान् संस्य विराजते ॥ १२ ॥

सत्त्वं कालोपयोगित्वं जन्मांतरे संस्कारशेषत्वेन च ज्ञानका
रणत्वं ॥ अत्रैव दार्ढ्यं संवदति उक्तं चेति कोसौ मनुर्यस्य
नेति प्रसिद्धिपरमशेकेन व्यपदिष्टस्तत्रादयदीति धीरेवम
क्तुमिका सर्वतः प्रसादितत्वाज्जोषितो दर्पणः अन्त्यार्थकन
तस्या उदर इति गोभीर्ययोतकं प्रायेण हि न ता उस्तु नानुदयं
वेति श्रुति इदं परावरं वासांतरे मेहिका मुत्रिकं वा यत्तान्थात्
वासां गोशो गेसदस्य त्वांगकलनाभिज्ञं सम्यक् संश्रितं तया विरा
जते ॥

तदाह्यमर्थतः पटति वर्षषष्टीरिति रात्रः षष्टिवर्षपर्यंतं तप
श्चार्था तथैकं क्षणं प्रति जागरो वेदा १२ भो विधेयौ ब्रह्मणा पृ
थ्वरातनकस्येतो लितौ कयोर्गरीयस्त्वमिति तत्र तस्या कल
नाया उत्ररः एकक्षणं प्रति जागरात्स विधेयं परो गरीयानिति भू
त्वा दीप्यति मनुनाद वर्षषष्टीरिति वद्वचनं तदधिककालस्य
प्रत्यक्षणम् कालाद्येनात्पत संयोग इति द्वितीया ॥ अत्रैव

वर्षषष्टीरुपम्यर्थे कं क्षणं प्रति जागरः तैलितौ
ब्रह्मणा पृथ्वरातनकस्येतो लितौ परः ॥ अत्र सन्दिग्ध
बुद्धीनां मनुनां स्वयमेव सः समादेय किमाश्चर्यं
गौरवं गौरवाकरः ॥ १४ ॥

निश्चयार्थं सपीदिकमवतारयति अत्रेति अत्रेति ब्रह्मसभा
यां मनुनाधिक्यमाने मानवा कथं षष्टिवर्षतपश्चर्याया एक क्ष
णं प्रति जागर्या गरीयसीति सन्देहः सश्रुति ब्रह्मा समादधे सम
र्थं च क्रे उत्ररयां वभूवेत्यर्थः गौरवमिति भारवत्त्वेन मान्यत्वं
गौरवाकरा इति सन्तोषनपदम् ॥ १४ ॥

प. सं
३६८

समाधानवाक्ये पटितपस्त्रियेति सत्यमवाच्यमिदं येन
पुरुषेण तपस्त्रियार्जिततस्यासौ शेषथनिकानान्यस्य
न कृतस्यान्यसंस्कारकत्वाभावादिति भावः इति तपस्त्रिया
एकोशयकत्वम् तः पदान्तरेऽयमवेत्ततमकीर्तिभाजो
ज्ञादेरेण ज्ञासेवितासतीसम्यन्नस्त्वेतन्मपामराणां
विशुद्धिदेतः निस्त्वादरिद्राः उत्तमामान्याः सम्यन्नादयोपि
चावयोर्याक्रियात्वात्मात्रमिति तच्छुद्धिदेतः तत्पालकस्य

तपस्त्रियाशेषथनिकास्तिसत्यं येनार्जितेयंतवि
शुद्धिदेतः ज्ञादेरेण तमकीर्तिभाजासम्यन्न
निस्त्वात्तमपामराणाम् ५ ब्रह्मनालमदृष्टेन
दृष्टासौलौकिकीस्थितिः यतोभिन्निसमाश्रित्य
चित्रेचित्रायकल्पते ५

चषष्टोशभागित्वातच्छुद्धिरिति प्रतिज्ञागर्भायाः सर्वशेषक
त्वमित्यं चेतद्वैरवेकोविस्मयइति भावः ५ संतिपतिवद्व
नालमिति श्रुष्टेमेतिपारलौकिकेन श्रुष्टेदिशयेणके
चिदेवपात्रमिति ब्रह्मनालमित्येवोक्तोक्तिः लौकिकीस्थि
तिलोकव्यवहारः यतोभिन्निसमवयोर्याक्रियात्वात्तत्तत्तत्त
म चित्राय श्रालेख्याय चित्रस्यचमितिरेवसमाश्रय
तिभावः ५ ॥

अत्रैवभरयतिश्रंशइति अस्याश्रवेत्तायाः श्रंशेपालनेअस्याइतिलौ
किकीस्थितेः अत्रव्यतिरेकदृष्टांतपूर्वमर्थान्तरयतिनदृष्टमितिखानि
वाद्येन्द्रियाणिप्रमितिर्यथायानुभवः यथाबुद्धिश्रंशइन्द्रियाणिअ
यथार्थमेवानुभवंतितथात्वेत्ताश्रंशेत्ताकाश्रययथार्थमेवव्यवह
रंतीतिप्रसूतिमिदंसर्वभवेदितिथीरेवेत्तास्यानोप्याइन्द्रियाणिलो
कव्यवहारस्यानोयानोत्यर्थः १० अत्रैवान्यथापिकलयतिज्योति
रिति अस्याविचारस्यराज्ञोवाइरुज्योतिरस्तीतिवाक्यशेषः यत

श्रंशेत्ताश्रंशपवासाभवेदितिसनिश्चितम् नदृष्टंका
पिथीश्रंशेत्तानांप्रमितिशालिता १० ज्योतिस्तदस्य
दृश्यतोविसेजगत्सालोकमूर्धाक्रमणैवचितीमियात्
यद्वन्यगन्धेनचगन्धपरितंसद्वन्यवडंभवमाएलंसु
दे १८ ॥

इति यज्योतिः समाश्रित्येतित्यज्योपेपञ्चमी
श्रविलमिति सम्यन्नेत्यादिनालक्षितम् सालोकंसप्रकाशस
त ऊर्ध्वक्रमणमुच्चपदशक्तिः अस्मैराजासप्रज्ञोऽप्येत्तयो
परिराजतेइत्यर्थः ऊर्ध्वलोकशक्तिश्च गन्धग्रामोदः गन्धोलेशः
गन्धश्चसम्बुद्धः गर्वश्चगन्धः सद्गन्धेनशेषभनगर्वेणतमुदेइ
तिश्रवेत्तायांसत्यांसर्वथायर्मादिसिद्धेर्मदान्तापिभूमावचन
रन्तोत्पाशयः १८ ॥

प. सं
३६५

इतीत्यंदाश्रितं समर्थ्यात्राज्ञानं प्रोत्सादयति इतीति लवप्रति
ष्टेसाहसिककृत्याय कल्याणमरुद्विरणवालेषा तवेतिराज्ञान
मुदिश्य प्रस्कारोत्र सर्वत्राः परः करणं प्रजाच १५ आशयाश
यसत्कारे इति आशयो रुदयं तस्याशयोभिप्रेतं तस्य सत्कारेः व

इतिलवप्रतिष्टेस्मिन् सर्वतः शान्तिकारणे औचिती
यंतवपराप्रस्कारोऽस्यः परम १५ दोनानाया
तमन्दाज्ञजडमृकात्मनां डतम आशयाशयस
त्कारेस्वेष्टितं तेषां स्थितम् २० किंतस्मादुच्ये
नामसमस्तादत्तकादिभोः यपकोन्यतमामप्रेत
णादत्तममुदरेत २॥

ध्याक्लिपालनयामाननायां स्वेष्टितं स्वाभिप्रेतं २० अग्राश
यसत्कारेण कथं मम स्वेष्टितं सेत्प्यतीत्यत्र किमिति स
र्वत्रपरमार्थस्त्वैवेकस्यावलेकत्वादिति भावः अन्यतमो
ज्ञानाद्यं समुदरेन्माचयेत मुक्तिरानेपिय इति वेदकत्वा
त्तत्र किमुवाच्यं यद्वत्त्वास्वेष्टितं शयस्थितमिति २॥

अत्रेवावेत्तकावेत्तायां विज्ञेयमाण उल्लिखति अदो इति बुधा
इति संवोधनम् रुदयहारी च कदाचिदमुभाचरीति भवतीति
तदावच्छेदार्थमिति अभाचेति एष इत्येवैकः मृग्यते असावव
ध्याक्लिपालक इति तत्र थलाङ्गम्यते अमी मृगयमाण विचा
र्यति विचारमुपाहृत्य नहि निश्चितं विवारे कियमाणे स्वेष्टित
मेव लभ्यते इति परं केवलं राजभाग्यमिदमिच्छादमुदेति अ

अदो रुदयहारी सावति अभाचरीति त्वया यदेषथ
शणीतले निजहिते स्मृभिर्दृश्यते विचार्य फलमीप्सि
तं दथतवानयामी परं मुदामलदृष्टौ वतं प्रभृतया
चयनेपि परम् २१ अतिमधुरमिदं यपसजालेमासु
तद्वत्सर्वजना रुदाप्रक्रम्य अनपिगतभया अती
व्रह्मज्ञा जगरतया विगलयाय यच्चपने २३ ॥

सावस्मत्यभुविचारमेव करोतीति तं प्रभुं प्रभृतया च येन प्रबु
द्धावस्माकमिति वदिरन्तर्न अशिरसो भवन्तीति २२ यतिरे
कसिद्धमयं स्फुटप्रतीतयेव तारयति अतिमधुरमिति अतिम
धुरमतिविस्मयकारीत्यर्थः आदेव बोद्धव्यमाणं वाक्यं तदाह
आस्तीत्यादि वरं ज्ञानात्मा समीक्ष्य कार्यसि अमुतो मुमुक्षुह
लोके सर्वजना रुदाप्रक्रम्य निष्टवचः पात्रं विधायती व्रह्मज्ञा

पसं
३००

जगदयमिति च विगणय विरुद्धगणनायां विधायतो
नयिगतभयाः स्थाने दृष्टपातनादस्थाने च पातनाच्चराज
भीरिति प्रसिद्धम् शपन्ते विरुद्धा नृप्या न तथा भ्रष्टाश्चिंयं
वन्तोति यत्र दतिमधुरमिति भावः अमुत शतिसावविभ
क्तिकस्तमित्य तथा चामुतो मुखैश्चार्थः विचारफलं प्र

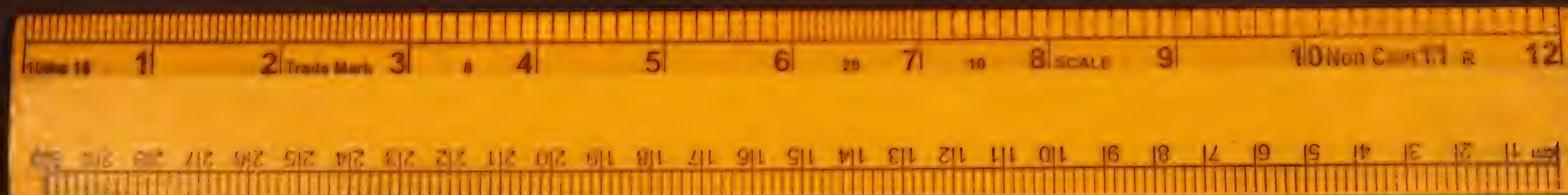
अत्रोदाहृतिचातयपञ्चभिर्यवैरपि सभाषि
तावलौबडाव्याविकेयं निशम्यताम् २४ अ
नरेपश्यतावेता जाल्ययोर्नमुदयः नवथा
नवतस्तस्य हृदयस्य च भूपतेः २५ ॥

भुक्तमननमविचारफलं तजाल्यमननमित्यर्थः २३ इति
शिलावंथः अथ शेषरवेयः अत्रेति उदाहरति चातयं च नृभि
रुदाहरणकारेण लाव्यान्तेः निशम्यतां श्रूयते २४ आख्यायि
कामुपक्रमते अंतरमिति देनमुदयो विनयशालिनः अत
रेविशेषः नवशरवान् अवेत्तकः हृदयस्य जाल्यः २५

अन्तरमाह कासाविति अस्यादाहृता चरणे नोलङ्घितस्त्वावि
वितसत्क्रियाचारत्वेन वक्रिदाहृताहृतापि कासौ कीर्तिः स्त्वा
वितक्रियोलंघीहि जीवने वाग्निनादाश्रितिसापि अवस्था
क्रियात्वेन पीतामृतश्चाचरजीवो जातः असौ हि स्नेह्यजा
तिरप्यनपेक्षितस्वपराचरणेन भवेति तदाचारपराणां मसौ
निन्द्यो जातोपि विचारपालनयेत्यकीर्तिर्जातशतिकासावित्य
अश्रयः अस्याचसम्पत्कालितस्वादाश्रयापि हृदयस्य चिरे
जीवितायोग्यस्यापि चावस्थात्पेक्षया पश्यतविषयस्त

कासौ नवशरीरवक्रिदाहृतेः कचसत्स्थितिः
हृदयः सत्क्रियाशक्तिविश्रुतमहामदः २५

स्त्वाकस्मात्तनमतिकोटरजनापवादानलेन भस्मीभावः
सम्पन्न इति भावः सत्स्थितिरित्यनेनास्य सम्पत्त्वाः चारपर
त्वेनापेक्षितस्वपरात्तदाहृतेत्योतितमितियवनमुखे
कोभयोर्निन्द्याच्चाविषयत्वं समर्थितम् अवस्थाक्रियात्
कोदाहरणमात्रेतात्पर्याच्चात्रमतभेदभ्रमे विधेय इति स्थि
ते सत्क्रियेति सत्क्रियास्वाचरोचितक्रियातस्याः शास्त्रादि
तादानेन विश्रुतमहामदोत्तमस्वमादीपयः अथ च महाम
मदोऽत्रेव्याचारप्रवर्तकस्तदादिरुषः २५

यसं
३०१

अतीतयोस्तयोर्जनसुखेनस्ततिनिन्दे अन्तेनिवधति अ
दोशित्युगलेन शोभाः पात्यायाभुवः अंशुमालीरविः ति
मिरावताः न्यायप्रस्ताकथंनपनीययतां ऊटिलेपयतां अ
नौचित्येन अंशुताशैवेत्यर्थः अत्रभूतं चोशुमालिनि अस्तेग
तेतिमिरावताभूमिः पनीयते यदि अंशुपवास्या उचितश्रमो
त्कथं तर्दिन अष्टेयत्र समर्थयति सकोतोति तदस्य नवशर
वरोभूयतेः सकोर्तिकलेयदनया भवाविशद्विचलयाशु

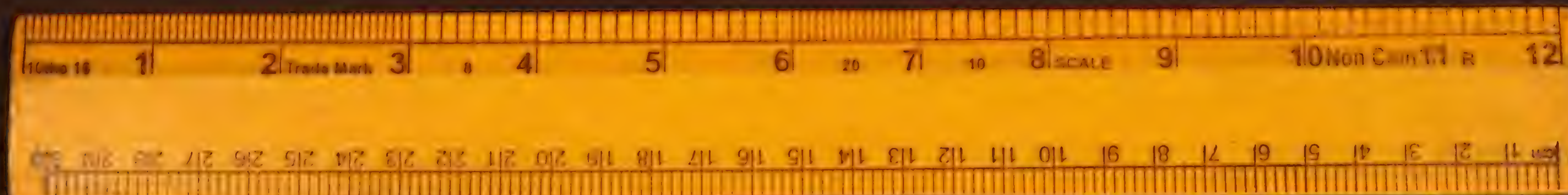
अदोनवशरीनृपोगतशोभमासीकृतः कथं
नतिमिरावतादितिरियं पनीययताम् सकोर्ति
फलमस्य तदयदनया पुनर्भूयते विशद्विचलया
भवासचरितं सदाभूतये २३ ॥

देयमिति अ दिप्रख्यात
या पुनरिदानीमपि भूयते जायते गतेपिनवशरिभास्व
तियदियं अद्वचरिजा पुनरपि जाता तत्तस्यैवा पुनापिव
र्तमानेन सद्यः साकृतमिति भावः दृष्टेदिविरतेपि व्यापा
रेचक्रं प्राप्यतेवेति अयचविशद्विचलया पुनर्भूयते य
त्पन्नरस्वीकारेण पुनर्भवार्चयते इति यदिरुद्धमपि संभा
व्यते तत्सकोर्तिकले सकोर्त्यादिमानिन्यमपनीयत इति
भावः नेदेचित्रमित्यर्थान्तरयति सचरितमिति सदेति
आयाराभावेपितत्सकार्यं करोत्येवेत्यर्थः २३

स्ततिमन्त्रासदास्त्यनिन्दासदादरति हंशोशति हंशोशति अ
मंगलसूचनायारंभः सानामेदृशानां चरित्रं अतिगोचरेभवतादि
तिगोत्रापतिः भूपतिः अयचगोत्रवर्षवर्षतत्तत्त्वाभारभूतोपति
अययवागोत्रेस्त्वान्वयेपतिः ऊपतिरिति कथंचनेति प्रसंगव
त्तात् भूमौमुत्वा इति स्वगुणये भविवरान्वेषिणः अयवायोगतं
तद्वृष्टम् मेतिमावदतवदतेति दिन्तौचित्येपि आनरडः शोदे

हंशोपपततस्य चापिकलिलंदृष्टान् गोजापते अ
त्सनापकरी कथंचन कथा सूची अतिगच्छति हा
हादेत्यथिनीयस्य कलषं भूमौमुत्वा मेत्यलंदृष्टान्
परिवर्त्य विद्युतमिव सेमं बुधाः ऊर्वते २४ तत्ताति
नेवलोकेस्मिन्नप्युज्येत योमतो कैसौकचरितं भ
द्राभद्रकार्ययुनाप्यतम् २५ ॥

कलावाचोस्फुरणं सचित्तमविद्युततदितसेमं प्रायश्चित्तभू
तं भद्रं प्रपेमेत्यादिवचनं २५ आत्मायिकार्थनिगमयति त
दिति तदितितस्मा उक्तोदतः जातिरन्ववायलक्षणा उपयुज्येत
फलकालेयदेतकिं तत्सचरितमेवेति शेषः तथासीति विवक्षि
तमर्थं संक्षेपेण उच्यते केमाविति इमौ नवशरिदृष्टान् भूय
तौ कर्मदत्तारमनयोस्त्वान्ववायेन तथाज्ञेयश्चरितं सकोर्त्य

प. सं.
३३२

यकीर्तिरूपत्वादथुनापिअलमतिशयेनभद्राभद्रकारिक न
वचरितंउष्टमपिभद्रकारिजाते दृष्टान्यचरितेविशुद्धमप्यभद्र
कारिजातम् अत्रचोवायक्तिपालनापालनेहेतु १॥ सिद्धमर्थ
मादतदितिपणेनयणवन्धुर्वनिवरकालस्यापनयेत्यर्थः
इयंक्रियावध्याक्तिपालनालक्षणवर्तितावारंवारंसीत्तिता
मूल्यदासीमूल्येनकीतादासीसर्वथावशेषत्यर्थः सान्तमीः ३॥

तर्पणेनमहीचैर्यैरियमावर्तिताक्रिया तद्वारि
मूल्यदासीवमाजुतोपसरेदलात् ३॥ परपीडावि
निवृत्तिः परपीडकपीडनंचवासेयम् एतत्प्रयानु
लेपात्रिविडमिदंराज्यवास्तुसंभृत्यै ३॥ ॥

अवध्याक्तिपालनालक्षणेयंक्रियेत्यक्तं चकंस्वरूपासति
त्यत्राद परपीडेनिययापरस्यवध्यास्वपीडानिवर्ततेसेयं
क्रिया ऊत्रापिपरपीडानिवृत्तावपियोसोपरपीडकस्तस्यपी
डनंचयेनस्वयमेवपरपीडानिवर्ततेइतिसेयंविषयभेदेन
द्विविधेयंक्रिया एतच्चिर्तोऽङ्गःफलमादयतदितिसधामको
लेनिविडेराज्यभूते सम्भृतिः सम्भृतिर्बेदिकोशमन्त्रि
कीचभृतिवृद्धिः ३॥ ॥

पुनरपिप्ररोचनार्थमाहकार्येतिकार्याणामानंतेराज्यव्यवहा
रवर्तनीसयनऊटोवृत्तः अत्रराजराज्यसभायांसभगः सर्वतोम
धुराकृतिः पत्रशाखास्ततद्वोतरवर्तनः कालेयथावसरे सा
धुविवेकोवेदालक्षणः सपवमेकोमूलक्षरणंतेनकलितः
कृतकलनः मुक्तादरिताः गन्धः कीर्तिस्फारः पुष्पार्द्रिद्वव
लक्षणफलानिधर्मार्थकामलक्षणानि येषांफलानांसाधु
धूमिः स्वः प्रीइदययेच्छत्रिवर्गंभुक्तातदेलायांस्वर्गमौर

कार्यानन्तऊटोयमत्रसभगः सत्यत्रशाखान्वितः
कालेसाधुविवेकमेककलितः प्रौढस्तथारोहति
दृगङ्गन्यभराकृदिऊटलसत्पुष्पार्द्रिसंभृतिः का
लेतानिफलानिभोजयतियन्माधुर्यभूः स्वः प्री ३॥
विश्वेयंसात्क्रियायेनराजौश्रुतैवसत्कृता महाला
कशृदंतेनस्वस्यसंस्थापितंमुदे ३॥ ॥

दतीत्यर्थः ३॥ अविस्मृतेनेयंक्रियाविधेयेत्याह चित्रेयमि
तिअयमर्थः इयंसतीक्रियावध्याक्तिपालनालक्षणविश्व
यकारिणीयेनराजौश्रुतिवर्तमानत्वाद्वात्रिभंवर्तनीस
त्रिमोदैकमध्याश्रुतानन्तरमेवसत्कृताप्रतिकृतातेनयथाक
श्चिद्राजौसत्क्रियांसत्कृत्यसंप्रत्यमदालोकेदिनेप्रकाशवेला
यांशृदंतकलंमुदाभुंकेतयालोकेपरलोकेशृदंनिवासः स्वस्य
रुधिर्यसंस्थापितं ३॥

य.सं
३०३

अथोयलेतिनाप्रास्यप्रआवितीयोतिता अथोयंतातिगुला
तीत्यवोयतानचावयोप्रहणंस्पावोचिपंशकं अथोयप्रह
णेनवोयप्रहणंस्पावोभीष्टतात अथोयतानंदितत्वातत्ववि
वेकःगुहसंकेतादिसंकीर्णशतिसंकीर्णत्वाप्यापनायव
क्राक्सिमाअयणं यथाज्ञानवोधिनीतिपर्यायवकताया

तथाचवोयहाभित्यस्ताहीरान्वयभूषणं ऊमा
१:पितरंलक्ष्मीस्थितिकालमश्नुत ३५ भोस्ताता
स्तकुलेलक्ष्मीःकियत्कालंरुहेत्यसौ शारदसप्त
णपुत्रेतिसेवोयपरयासुदा रुदिविचारकलामयु
रामुवेपरदिताथकरीमृडभारती सकलमोवा
भगन्वितविग्रहायदिदयाकनिताकिमतःपरम
३५ दातृत्वमुच्चैःशयभूषणंचेदीनातरानायद
रिदमाने वीर्यचसत्साधुविपत्प्रशान्त्येकेनेयम
सहृदतोनिरेयात् ३५

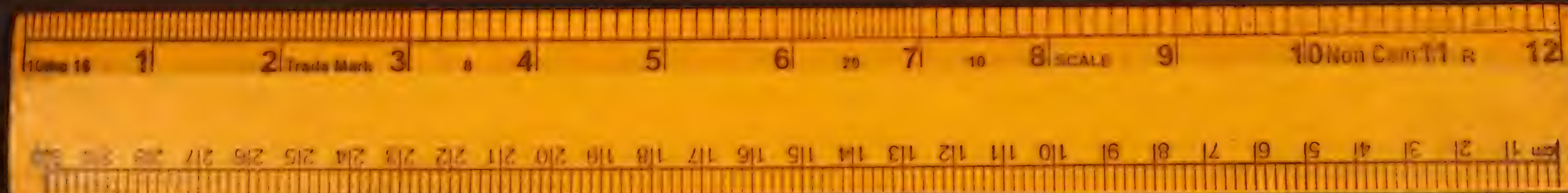
मपिशन्यस्यतेनज्ञानवोयलाभशति ३५ अमावितिपिता
रुदीत्यादिनिगदद्यात्पाते किमतःपरमिति अनयैवकि
ययालक्ष्मीर्गृहेस्थिरातिष्ठतीतिभावः ३५ केनेति नक
चिन्निर्गमनहेतरस्तीतिभावः निरीयादितिनिगदध्वसे
णोरूपम् ३५ ॥

दातृत्ववीर्यकलेपवमहतांदस्तभूषणंनमुद्रिकादीतिशय
भूषणमित्युक्तं वीर्येणापिशयभूषणमितियोजं आतरथर्म
तेपिदानयोर्दस्तेयत्तदर्शनाच्चयभूषणमित्युक्तं गण्डमुपधा
नं ३० निश्चलेतिदृष्टादृष्टोभाभावात् ३५ जालेयतिअयंभा
वःसर्वतःकंचुकादृतशरीरस्यनकयंचनापिपरभीतिःसंभा

दवाशय्यासमाच्छत्रंदानगणेशोपशोभितं विवा
रासनमारुयशासतोप्रीप्रःस्थिता ३० विचार
शय्यासंछत्रदानपत्नीटमाश्रितो रातिसच्छेत्वर
शिवानिश्चलाशोभतेतराम ३५ जाल्यकंचकम्
त्यासौयावत्काशशयंवदिः प्रसारयतितावतद्वी
वापद्गोगिकादृता ३५ पुराणोप्रास्यमादात्म्यप्रोक्तं
पुत्रनिशस्यतां नविधीदत्यकानेपिपराणशरणे

नरः ४० ॥

वतेपरंतयदासौ स्वयमेवजाल्यकंचुकभ
निकयाकाशशयंडदवासनाभुजंवदिःप्रसारयतितावदे
वस्वयंदत्तप्रवेशमार्गाद्यत्सर्पिणीतद्वीवामादृणेति ३५
अस्येतिअवेतालत्तणस्यविवेकस्य पुराणोक्तप्रवरेणफ
लमाद नेति विधीदतिविषादभाग्रायते अकालेविपत्का
तेपिकिंप्रनस्यत्कालेऽत्यर्थादापतति ४० ॥

प. सं.
३५

पुराणवचनं पठति प्रसादेति यास्य राजो विविति विवेकः
सोतेन पात्रे चरेण स्वयं स्तुत्या यास्ये राजे प्रसादच्छाया पारितो
षिकरुणा च्छाया दत्ता मूर्ध्नि विलसति तरो च्छाया शोभनात्
यश्च श्रेष्ठा अया उल्लिखति यतेदितियस्या भूमौ यत्र दीनात्
रादिविषये मा च्छाया परमेस्वर प्रसादलक्षणराजशिरोभू
षांतमधुतये भवति तापशमनात् तथा च यथा तसो वृत्त

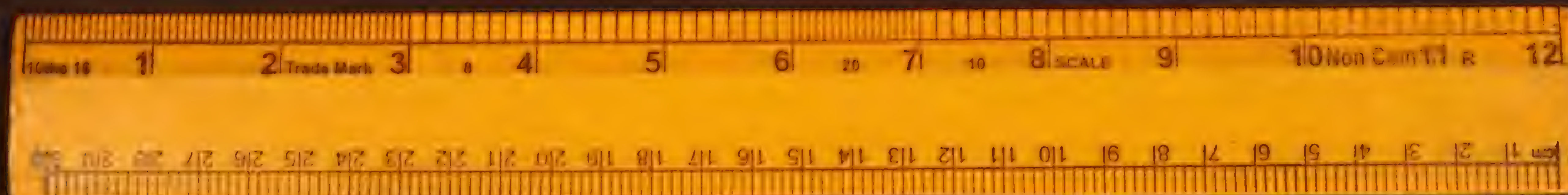
प्रसादच्छाये यं विलसति तरो मूर्ध्नि न्यपतेः स्वयं द
त्ता यात्राः तपनिरसनीया स्य विवितिः यतेऽहमौ
यस्या भवति विलसता तमधुतये तदेवा सन्याशक
शानमतिभिर्भूमिपतिभिः ५१ बहूकपालं विवे
को सो प्रसादोऽयमदीतले सम्मान्यरुदियेनात्
सस्या तत्सन्धिभाजनम् ५२

च्छायामाश्रित्य गततापो भवति तयानर्थतपत हस्तच्छाया
माश्रित्य सर्वथा विगततापो भवति प्रगल्भापरा च्छातिनो
नश्च नृपतीति धृतयो यत्र भानं प्रकटयति वरुणेति प्रयमः
यनेन पात्रा माश्रोमादो मदीतले समर्पितः येन सभागेन त
त्तात्समायुह्यातः सतत्संयिभाजनं स्याते नमराभौ संयते
येन तप्रमतेन नातः मतेन वरिष्कियते इत्यर्थः सिद्धम् ५३

अथ वेति अस्य मदेस्वरस्यास्मिन् स्वस्ते जगति सद्विवेकेत्यादि
विशेषणविशिष्टो राजा मूर्तिमान्यसादः स्वस्ते जगतीरता
यमसो ब्रीह्याना मूर्ते एव प्रसादो बस्यापित इति ५३ इत्यं च
विचारं विचारमिति आभीक्ष्णेन विचारस्याभाससारत्वं निर
स्यति इमानिति तत्स्थलं लोकान् एवेति भवत्यालना प्रकारे
ण अस्तना मेयं यौरुद्धाभास्वदिभूषिता च महिवेकप्रभृतिता

अथ वामिन्स्वस्ते स्य प्रसादो मूर्तिमानयम् सद्वि
वेकभरो देकसमीतित परावरः ५३ विचारं विचारं
दया च्छायाया वोदिमान्यासिता दृक् दृष्टं भवेते य
थेतां दिवं भास्वतो च्छायां यित्री नमान्यं तथा मन्यते
आचमाना ५४ आह अग्निप्रणाः सत्यं विचारः प
रं वलं लोकसंमाननाय स्यात् लोकद्वयद्वितावहा ५५

याममकये साम्यमेतौ ति आचमाना भूमिदिवं मान्या नम्य
ते तत्र कर्मातिवादानात् अत्र तजसो एवेन तर्जनादिति भा
वः ५४ अत्र प्रवीणभूतिर्निर्दाह्याय संवदन्मुत्पत्यो मृतादा
रभ्यजवर्तनी दर्शयितं लोकद्वयद्विताय देति च विवरीतम्
पक्रमते आह अग्निप्रणा दृष्ट परावराः वनस्य परमत्तमत्ता
त्यंत्यस्मादि चारातलोकद्वयेति रदृष्टा दृष्टभयोपशमात्
परत्र च दृष्टभयोपरमात् ५५

प. सं.
३५

मुल्यमिति अन्यदपीदृशेवान्नर्भवतीति भावः ५१ तस्येति नि
र्वलपीडयोरमस्यस्यैवित्याश्रेणि वर्गगानियमनादेतः यस्या
वर्गस्यान्तममथमाथमलक्षणस्यादृशीवेशयानाशनसं
वन्धायोचितीतस्यतयावस्थापनात्मिकानियतिः स्वाचित्ति
यतिस्थापनयानिवदस्वेच्छावृत्तौलोकेनयतिनोःयत्नानां
उद्येतिविपक्षेवाथमादृश्याचितेति ५२ अनर्थकारणमित्य

तस्येदंलक्षणंमुल्यवतिनोयत्रद्वैतान् पीडयति
ऊतःसौख्यमात्मन्यायोगरीयसि ५१ तस्यहेतुर्नि
यमनास्वाचित्याश्रेणिवर्गगा अन्याचिताक्रियाने
नविदितानर्थकारणं ५२ मानिन्यंतरिदंलोकेव्य
त्ययःप्रकृतेर्दियः मानिन्यापाततोदृष्टमहाज्ञाणा
मनश्चता ५३ अनर्चतायामदतायामराणांतयास्मि
तौ वदन्मनस्यराजस्यशैथिल्यंजायतेतत्तत् ५४

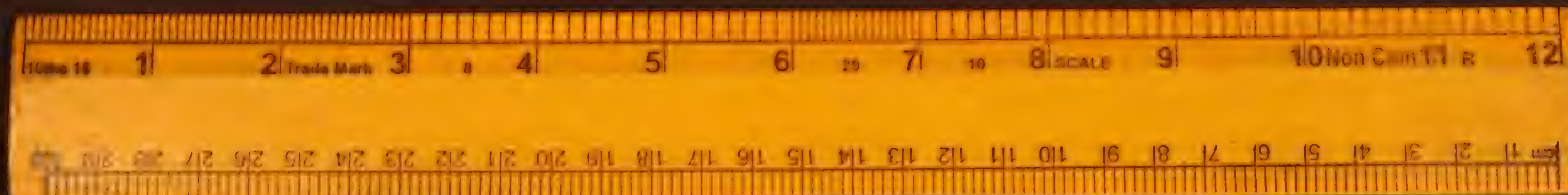
कंप्रकटयतिमानिन्यमितिमानिन्यमुपसर्गःप्रसिद्धंवा म
हाज्ञाणांसदाचारवतांदृष्टमहाज्ञाणामपिरत्नादीनांमानि
न्यापातेमूल्यहानिरिति ५३ तयापिकिमित्यतश्चाद अन
र्चतायामितितयास्थितौमहाचतास्थितौ राज्येतिराज्य
साधनानांअन्याचिताक्रियानेनसाधितावशंप्रपत्तीतिभा
वः तथाचसाधननाशेराज्यशैथिल्यंजायतेतिशयेन ५४

उक्तमेवस्फुटयतिशैथिल्यमिति उतवातश्चाच्चतेवृत्ताइतिक
संधारयः ५५ नकेवलंराजपवानर्थमापततियावत्सर्वेषामपी
तिदर्शयति अव्यवस्थितेतिजनस्थितिर्वर्णाश्रमथर्मलक्षणा अ
त्रमदानर्थापातश्चाद तथाचेतिजनस्थितौनशयामित्यर्थः
इत्येवलोकादयदितावदेतियउक्तंतत्समर्थितंभवति ५५ इय

शैथिल्यसाधनानांचऊताराज्यस्थितिर्भवेत् ततवात
मूलवृत्ताणांनदृष्टाऊचचित्स्थितिः ५५ अव्यवस्थि
तरूपोयातस्यांनप्रेषजनस्थितिः तथाचऊपितादे
वाजनयन्निमद्वयम् ५६ इत्येविविचार्यमतिमान्नि
चारफलमद्भुतम् विचारतत्परोभूत्वाभूषयेज्जगती
मिमाम् ५० सचायंस्थापितःसम्यक्कृतर्षुमतिशा
लिना चतर्वर्गाप्रयेसर्वमतिमूलंविभातियत् ५८

तःकथनस्यफलमाद इत्यमिति जगतीभूलोकः विचारा
तद्वृत्तोरित्यर्थः ५० तत्रादाववर्णाक्रियात्तनाद्यविचार
सपीठिकावन्धरचयितंप्रक्रमते सचायमिति सम्यगिति
शब्तादितपरीक्षापूर्वम् चतुर्धितिवत्पमाणेषुथर्माथका
ममोत्ताश्चतर्वर्गाः ॥

॥ ५८ ॥

प.सं
३०६

चतुर्थित्यदिष्टं विविनक्ति सेनानीति योगानुसारेण मोक्षान्
क्षणस्य स्पष्टत्वात् तत्र तत्र प्रयासः कृतः ५५ सेनानीति नैष्ठिक
सुखमिच्छा इति प्रतिप्रवृत्ति सेनानियतेरेकेन केनचिन्मुखिनेने
ष्टेन च भावमिति भावः तेन य इति तेन वक्रितस्याभावाः तथा
तंसाथयति तेन सेनिकत्वं तद्वर्णनः शेषयन्ति प्रनरुद्धवाशक्तं

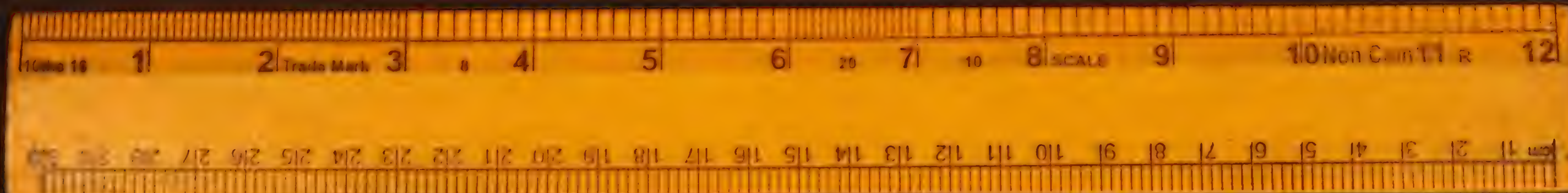
सेनानीः प्रथमस्तेषां परः कार्याप्रणीतः क्रिया
कारीतृतीयस्तु ग्रामाथ्यतश्चतुर्थकः ५५ सेनानी
नच राज्ञेष्टसुखमिच्छाश्च ये भजाः तेन यस्तेन सादृ
ष्टकत्वं निःशेषयन्ति यतः ५० कार्याप्रणीवशा
येच मन्त्रिकायस्य शब्दिताः वायवसे प्रविष्टा
नाः कार्यसंगोप्य ऊर्वते ५१ ॥

ऊर्वते ५० कार्याप्रणीतिकायस्यादिविधायाय कनना
चतुरापके व्ययकलना चतुरात्रापरे इमे वायवो ज्ञेयाः त
दोरोपनिमित्तमादृत इति ते मन्त्रिकायस्यायाय वरवसू
क्ष्मकार्यममोणिग्रन्तः प्रविश्य संगोप्य
शब्दिता कार्य ऊर्वते ५१ ॥

क्रियेति क्रियाकारी कार्यधारीति प्रसिद्धो वेचतदशास्त्रतत्का
थिर्वादाय तत्र न्युक्तायादिस्थानप्रतिष्ठिताः कारुसेनकास्ते
नलेन तत्र तदोरोपनिमित्तमादृशयेति आशयेतर्पयित्वा
सेनसादाति शयेर्मथुरभाषणादिना च समर्जकानां शर्यमा
द्वेनैव स्वामिकार्यसंपादयेति नलेन च सेनतर्पयित्वा मार्दव
शालीसस्यादिसंपत्तिं साधयति ५२ ग्रामाथ्येति ग्रामाथ्यताः
प्रगल्भाधिकारिणः ये चतदशाः कार्षिकायाजनपदाग्राय

क्रियाकारिवशाये चतनस्यानप्रतिष्ठिताः कार
वोजलमाश्रयं रसेर्मादवशालिनः ५२ ग्रामाथ्यत
वशाये च कार्षिकायानियोजिताः तेथरावतिनः क
ष्टिपूरणार्थेः प्रभावताः ५३ ॥

शब्देन शब्दाथरादीनां ग्रहणम् नियोजिता इत्यनेन तेपिरा
नकीयापेवेति मन्तव्यं दृष्टीपतिर्दिराजायत्रयनियोजयति त
थावधिकारीति तेचनकदापि निरुयोगाः स्याप्याराविदिने
कार्यैकसत्ताविधेयाः दृष्टीवययाययादिदृष्टीकर्षणादिना
शब्देन तथा तथा फलसम्पदं ददाति लीलावोपोदलकहर
णादिना संस्कार्यातये मेपीति तेथरावतिनः ५३ ॥

प. सं ३३३ इत्यमिति यथा दृष्टा चेत्तन आत्मा चतुर्थे तेजो वायुजलस्थोत
 तेषु सम्यग्विषयव्यवस्थया शरीरस्थितिं विधाय स्थितः लो
 के जडाजडभरिते नितरां विभाति शरीराधिष्ठातृ चेत्तन प्रक
 षाथी नत्वा तत्सर्वव्यवहारस्य तथैव राजापि स्वशरीरकल्पराज्य
 स्थितिं चतुर्थमीषादिकल्पे संविदा स्वस्वसंकेतेनास्या
 ण्णाधिष्ठापयित्वा के सामान्यजने नितरां विभातीति ६४ न्यू

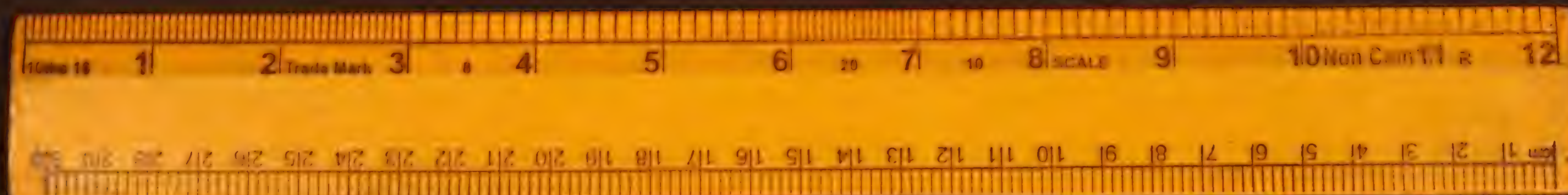
इत्यं राजस्थितिं राजा चतुर्थास्याप्यसंविदा विभा
 तिनितरां लोके दृष्ट्वैतेषु संस्थितः ६४ न्यूनाधि
 क्यव्यवस्थानं विनेषां न यथा स्थितिः स्वाभाविकी
 तथा मीषांतज्ञासौष्टवकारणम् ६५ ॥

नेति यथा राजमीषां चतुर्णां विषयविभागेन न्यूनाधिक्यव
 स्थाविनां शरीरयाज्ञानिर्वादः ऊत्र विदिन्द्रियादिविषये तेन
 स प्राधिकं क्वापि तत्रैव दृष्ट्या इत्यादि स्वाभाविक न्यूनाधिकं
 स्थितिदेतरेव ममीषां सेना न्यादीनामपि तज्ञा स्वाभाविक न्यू
 नाधिक्यभावः सौष्टवकारणं सप्रतिष्ठितराज्यसिद्धिकारणं ॥

उपयोग इति श्रीमीषां भूरादिचतुर्थतानां तत्र स्थितौ शरीरस्थि
 त्वर्थं साम्येनैव समकल्पतया प्रकाशादिदानेन यथापयोगः न
 तत्र न्यूनाधिककल्पनोपपुज्येत तथा मीषां सेना न्यादीनां च
 तर्णां समतया सममेव स्वस्वकार्येषु निवृत्तकल्पतया राज्य
 साम्यसाक्षोपाङ्गराज्यशरीरे तज्ज्वलं प्रनवयम् ६६ विपदे
 उपयोगेऽपि दोषमाह बाध्येति यथामितिसमनन्तरत्वात् शरी
 रस्थितिदेतानां चतुर्थतानामन्यान्पारस्पर्यं बाध्यबाधकतोप
 पत्त्यापमर्दकत्वं न्यूनाधिक्यवस्थानमिति यावत् यथा दोष

उपयोगे यथा मीषां साम्येनैव तत्र स्थितौ तथा सम
 तया मीषां राज्यसाम्यमुज्ज्वलम् ६६ बाध्यबाध
 कतान्पारस्पर्यं दोषकारणम् तथैषांतत्र राजा
 सौजाय्यान्मतिचक्षुषा ६७ ॥

कारणमज्वरादिसम्यग्निहेतुः तथैषां सेना न्यादीनां चतुर्णां प
 रस्पर्यं बाध्यबाधकताच्छिद्रसमापत्त्या बाधतातकतारात्तो दोष
 कारणम् शत्रुपरमवादिसंपत्तिहेतुः इति तत्रैतेषां बाध्यबाध
 कतायोमतिचक्षुषा प्रतिभात्वा च नेन जाय्यात् विबुध्यते यथा
 शरीरदोषनिवृत्तये मतिमान्पूर्वमेव तथा जागर्तियथा समाश
 नेन ज्वरादिर्निर्वृत्तकालो भवेत् तथा राजापि पूर्वमेवैतदोषनि
 वृत्तये बुद्धो भवेदिति ६८ ॥

प. सं
३०८

विविक्तमिति विविक्तत्वं परस्परः संश्लेषः प्रमतिः शरीरं नृ
यत्नाचवंतेन यत्नास्थं अथवा प्रमतिर्मनः प्रसादः स्वास्थ्ये
हेन्द्रियाक्षोभः एषां सेना न्यादीनां विविक्तत्वं परस्परमेककथा
संथिः संथोचा प्रसादो स्वास्थ्यं चेत्पर्यसिद्धं तत्तस्मात्तेषां वैवि
क्तेराजायत्तमाचरेत् वर्षा मोस्वयं विविक्ताराजायं च संयुक्ताः
स्युस्तथा विदध्यादिति ९८ अन्वयेति तपद्वकारोऽसिद्धि
पाताख्यदोषेणान्तः स्थितायिष्टात्प्ररुषवियोगः ९९ अनेव

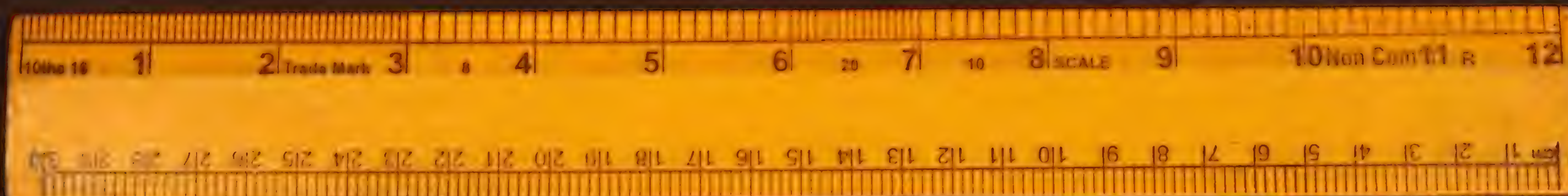
विविक्तत्वं यथा मोषां प्रमतिस्वास्थ्यकारणं तथैषाम
पितृतेषां वैविक्त्ययत्तमाचरेत् ९८ अन्वयेन्यसिष्टता
मोषायथापद्वकारणं तथैषामपिरान्याथोतत्रय
ज्ञाभवेत्प्रभः ९९ तत्रद्विविचरचनोदयराजसानसदा
न्यदम्यवसतेर्दृष्टकेनिकेयं स्तम्भावत्तो समगुणाक
विताविभातिदीनोऽप्रतात्रविपदेकगतेति बोध्यं १.

ऊनासारसंक्षिप्तमिदमिच्छाद् तत्रद्विति विविचरचनाः कार्य
शरीराणि प्रयत्नस्त्वभावत्तो सेनान्यादिलक्षणदृष्टकीलिकेति
कीलिकास्थाने पूर्वोक्तगुणसम्पत्त समगुणाकवितास्त्वभाव
तत्तत्पुण्यैराकलिता अत्रस्तम्भावोत्तादीनोऽप्रताविपदेकरा
तेकविपदायिनीति बोध्यं सदृश्यवसतिस्तम्भावोचसमेन
एतन्सूत्रेण कलितासंभावितानादृष्टकीलिकाचविभाति त
त्रापि दीनोऽप्रतायिकेपरिमाणतं विपदेदम्यं प्रासायेति विवेचनं १.

स्वावस्थाया मेवेत्येवावमिति गाभीर्यमिति सत्यपि विका
रदेतो विकारा नृजवोगां भीर्यमततश्चित्तस्मादेतोः वृत्तिचित्तया
परं संबोधये पूर्वमेव सम्वद्धां ऊर्णात् विपदेवाथमाह प्रमा
दिति प्रमादस्य योत्वं प्राङ्गिणीतमप्रकाणैः समययतीपाते १
बुध्यधमिति भोरितिसान्तमययं तेन बद्धवचनप्रयोगेपिन
विशेषः नचेदमप्रसिद्धं भोः कर्मायाः शृणुतदिमो ब्राह्मणस्या
सवाणीमिति मदाकविप्रयोगात् मथुरानेकवैचित्र्यभरिता

गाभीर्यमादाय ततो मनीषी संबोधयेद्वृत्तिमसुत्रसम्य
क प्रसादयोधस्तविवेकधारः लज्जाशयः किं विदधा
तकाणैः १ बुध्यधेयोयनाभोरियमिदमथुरानिर्मि
तिर्ब्रह्मणया बद्धासैतैश्च तर्भिर्निखिलशुभमरोत्रद
वृणाचकास्ति अत्रैकस्याधिकारे विकृतिमुपगतेन
एनष्टेसारादृष्टा किं चित्तं कृतं तेशिथिलतरभरेकस्य

वाचोपलभः ११
यत्रानिर्मितासा वाचोपलभः ११
तर्भिर्विद्धा संवद्धासतीनिखिलशुभमरोत्रदवृणाचकास्तिपत
द्व्याभावेशिथिलप्रायानपेदेवेत्याशयः इत्येवमतिथिस्ति
देतदाह अत्रेति एकस्येति चतुर्णामथेकस्यचित्तविकृतिमु
पगतेऽपानिते इत्येवमनिर्मितिर्नष्टेनष्टादृष्टातत्तामेव न
ष्टादृष्टकयमेकविकारेण नष्टेनष्टाद किञ्चिदिति किञ्चित्तोत्र

प. सं
३२५

राजातेन नृते शिथिलतरभरेः न वेत्तया राजभरशिथिलेना
तेकस्यवाच्यस्य निन्दाया उपलभः राजदोष एवासानो प्रजादि
दोष इत्यर्थः २२ सिद्धमर्थे निगमयति तस्मादिति निसर्गसूत्रा
आदिस्थितः स्वभावेनैव नियतं गता मान्या स्थितिर्ब्रह्मनिर्मि
तिवन्धकारिणोत्तमान्या इत्येस्यियाथी जीवनेन राजाया
दर्थ्य ग्रंथफलमाह सम्यगिति नियतो से स्या पित्तचतुराधिक
रिलक्षणयां सम्यक्स्यतायां निरुद्धिमागतायां कार्यविद्यात
शंकानटश्यते सर्वकार्याण्यविद्यमेव सिद्धं तोत्यर्थः २३ कि
तस्माच्चतुर्थे पनिसर्गसूत्रा मान्या स्थित्यां स्याथिये
यमयी सम्यक्स्यतायां नियतो कदापि नटश्यते का
र्थविद्यातशंका २३ नियतिरेव दृढयमवस्थिताय द
मन्ताभमिदं सचराचरम जगदनन्तरगतं परिवर्तते
नियतिनीतिरियं मतिरुद्धिनी २४ ॥

मयेदेवशापयोरित्तमेवेयं सेवदानान्यथेत्यशर नियतिरेवे
तिकिमत्राप्रयं दृश्यतां किं नानासां यदमपि विभातत्वाज्ञो
पानेभादं किमुतेयं राजतन्मासायादिकल्पनेति भावः पदार्थ
स्तयदितं सचराचरं जगदमन्ताभमव्यग्रं नतगतमाकाशग
तं नृपनिष्ठमिति यावत् परिवर्तते संमतादनेकविविधव्यापार
भरितं समस्ति इयं दृढानियतिरेवावस्थिता यज्ञान्तरयतिनिय
तीति यत्र मतिः सवत्तिग्रंथो नियतिरित्यर्थः तेन देवशापयवा
सावतर्पराज्येति प्रतीति २४

स्थितिचित्क्रमेण राजो दोषमाह प्रसादेति प्रसादानं दोमूढव
दिता ताम्रकलदणं स्थितितदितितदापुरश्चत्वादिना सर्वतो सज्ज
नं स्थितिं २५ स्थितिपालने गुणानन्यमिति सूचयितं वतिरे
केणाह प्रसादमिति दृष्टतः कृताकलनाविषयमनीत्यातस्य
कारमादसंकोचेति आत्मानेति यत्नेन प्रत्येकं चतुर्ष्वपि राजा प्रता
वेत्तया स्थितीः स्वाग्रसाधारणः स्थितौ र्मयादापालनालक्ष

प्रसादानन्दमादाय चेत्कश्चित्तां विलं चयेत् तत्परः
पार्श्वयोः दृष्टे जनते ये निमज्जति २५ प्रसादे दृष्ट
तः कृत्वा समोऽपि यमात्मना प्रत्येकं स्वस्थिती
राजा दृढयेत्यन्यवेत्तया २६ प्रतिक्रियासौ मह
तां स्वस्यैव यदेव क्षणम् दृष्टं प्रतिकृतौ दत्तं सम्य
ग्विबन्धे निधीदति २७ ॥

तद्रूढयेत दृढाः कुर्यात् २८ राजा मवशविधेयता मस्यार्थ
साह प्रतिक्रियेति प्रतिक्रियाप्रतीकारः यत्राजकर्तृकमेवेत्त
तातरेषां मंदं तारासां स्वस्यैव प्रतीकारः तदपि तशेषनाशय
वा प्रतिक्रिया प्रायश्चित्तं वन्यादानादेः कथमन्यत्र दत्तमन्यत्र
तगतोत्पाद दृष्टमिति प्रतिकृतौ प्रतिविवेचितत्वादितदन्तर्विवे
मुत्पन्ननिधीदतियथा प्रजावेक्षणमुत्तेन स्वस्यैव यं प्रतिक्रिये
ति २७

प.सं ३८० इत्यन्तराशिविकावेयः अथशेखरिकावेयः तथाचेतिभूषितं
निश्चितं ॥ आद्यकोर्तेरितिपतत्राप्रः आन्तरीतिभक्तिभेदे
कःसूचितः ॥ स्पृहान्तरीत्यक्तंविद्योतिप्रदोतिप्रदोति
स्पृहोडर्भावप्रस्तेनवासविषयासक्तचेतसाकषायितोमनि
नोक्तौ तत्कालमन्यवेलायांतामितिपुराणप्रसिद्धो पारो

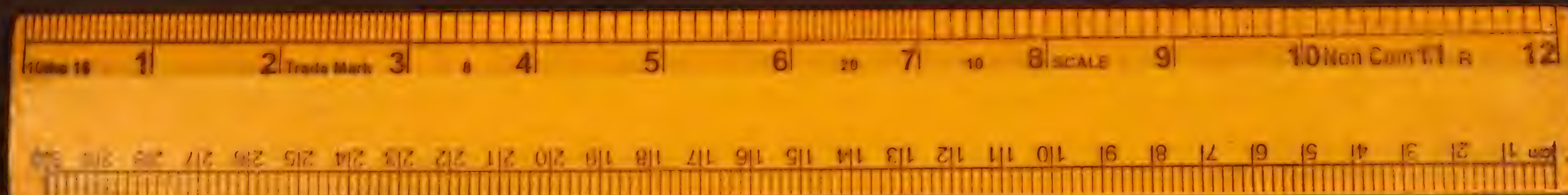
तथाचश्रुतेरस्याव्यायिकात्रगरीयसी यस्याःश्रु
वणमात्रेणभूषितंरुन्मुदेभवेत् ॥ आद्यकोर्तेमदे
व्यस्यनृपस्याभूद्युभोदया ईश्वरावसणंदनस्याने
गंतंस्पृहान्तरी ॥ प्रदोमयेसोचरणोसमन्तोडर्भा
वप्रस्तेनकषायितोपरं तत्कालमेतौकयमेवतांरुति
र्यंकदोरोपतितंचशकतः ८. स्थानंतदायास्यम्
तास्यदाभिधंयज्ज्यनिष्टास्यशिलास्वयंभुवः प्ररति
णप्रक्रमेणनशोययेतस्याग्रमंसेयमुदारतात्रमे ८

लौकिकीमित्यर्थः पतितमाक्रमितं ८. ततश्च स्थानमिति
आयास्यागच्छामि किंस्वइपंतत्स्थानमित्यादयदिति य
स्यस्वयंभुवोविष्णोः शिलाभूयनिष्टायत्स्थानम् सातयाम
मूर्तिमन्त्रमात्राभूयनिष्टातत्रतिष्ठतीतिवदन्ति अमेतजं य
त्रेदजन्मनिमेममेयमुदारताः परयादौर्विध्यमितिभावः ८

अथचविशेषोतिआत्मानंचित्रंशरीरंचअमुनाकर्मणततीर्थप्र
क्रमद्वेणविवडयीरित्यत्रायेतिशेषः महाजनःसदाचारपा
तकाःतेषांत्वत्तीकारपात्रतोनिन्योसोस्वरोपितलोकसमाचा
रतिरिस्कारपात्रतोनाथुनायामि अस्याःक्रियायाग्रसावेव
प्रतिक्रियेतिभावः ८. तेव्रस्यपापशुद्धिहेतुतामाह तेव्रमि
तिस्थापितमितिअनुग्रहीतापरमेष्ठेरेणसत्यात्रमितिततीर्थाव

विशेषात्मात्मानममुनाकर्मणादंचित्रद्वयीः महाजन
त्वत्तीकारपात्रतोयामिनाथुना ८. तेव्रतत्रादृशंभू
मोस्थापितंशुद्धिहेतवे यदोक्तोकेनसत्यात्रमिसामुत्रा
पिशुद्धिभाक ८. तंतादृगिच्छंसेगत्येष्टेष्टेष्टावनि
तपन् भद्रंसहागमभेदयमिच्छान्वहमदेतते ८४
किन्तुतेकेवलस्यात्रगमनेनैवसाम्यतम् अथसां
सर्वतःशङ्काप्रसङ्गायत्यदेपदे ८५ ॥

लोकनभावनावान् ८. तमितिस्मृतेतिपकमतयोभूत्वा म
इमितिभद्रंतेस्तभद्रंवास्मार्यदीयतामुच्चनीयकयनेइतिभूत्य
वितापेनोचिती सद्भागेतिसेवोपनेतदिच्छाआचार्यतराह
मिदयमित्यादि ८४ इत्यंस्वविज्ञापनाकर्णनाभिमुखंसमालो
कस्वनयमाहुरित्याह किन्तितिनसांप्रतेनयुज्यतेइत्यर्थः अत्रा
न्तरस्यासेनायुक्ततामाहः अथसामितिशंकाप्रसङ्गाशंकावि
द्याः ८५

प. सं.
३८१

साकलेनगच्छामीत्यपिनयुज्यतश्चाङ्गः साकलेनेति साक
लेनमेमनाङ्गम् अयुक्तत्वं साधयति अतिदूरेति अतिदूरगत
स्यतवसमेनाङ्गस्येति शेषः अथाविशीर्णशया ८८ यदिस
मानौचितीतत्वेनामतत्रगच्छेति पामराणामप्यनौचित्यादि
त्यत्राह प्रायेणेति प्रायेणेति कदाचिदुत्तमपामराणामप्यपितत्रग
च्छेत्तानाममप्यवृत्तिगमनमेवतत्रोचितमिति सूचनार्थं तथै

साकलेनगतिश्चापिनयुक्तेति विभातिनः अति
दूरगतस्यात्रान्यस्थितिरियं अथा ८८ प्रायेण
तत्रगच्छन्ति ये केचिन्मप्यवृत्तयः मार्गानर्थस
मायातशङ्क्या नौचितीतया ८९ जीवेनरस्य
प्रसृतासमेतादेहेन्द्रियाणां गतिरस्ति रम्या उत्क्रांत
यस्मिन्ननुशीर्यते सायथातयेयं त्वयिलोकरीतिः

८८

वाहमपियामीति चेदाह मार्गानर्थेति संति हि प्रायेण रातोमा
गमयेगुप्ता रिपवस्तिष्ठति ८९ अत्र दृष्टान्तयति जीवेति जी
वे प्राणातयापरिष्कृते चेत्तनपुरुषे उत्क्रान्तयस्मिन्निति अ
स्मिन्नोवंतरस्य उत्क्रांते प्ररुत्तया चरीरादिशिष्टवद्विशोते
तिमादेहेन्द्रिवस्थितिर्यथानुशीर्यते तथात्वप्यपि सर्वप्राणभू
ते विशिष्टतया स्थिते इयं लोकस्थितिः समन्तात्प्रसृताविस्तीर

तवात्मानं रवर्तजीरस्या उत्क्रांते पुनः त्यक्तमर्थादतयावर्त
माने इयं लोकरीतिर्दरितो जतिर्भवेदिति विविच्य व्यवहर्तव्य
मिति भावः उत्क्रान्तयस्मिन्निति शक्यमतेन यतोपाभावो
यकारसहितः पाठः ८८ उत्क्रमर्यं विशदयति जीवभूतश्च
तत्र दार्ष्टान्तिकोर्थः स्फुटपददृष्टान्तार्थस्तद्वृत्ते दं जीवपक
त्वादप्यत्र गते जनाऽप्यत्रिमरणार्थमाणा इन्द्रियादेयानप्यथा
भवन्ति तथाभूतेषु तेषु मदान्कोलादलो विलापरोदनादिक

जीवभूतेषु विविभोगतेन्यत्र जनेषु नष्टप्राये
षु समदान्कोलादल उदेष्टति ८९ उत्तमायमका
र्याणि नियतानि च यान्यहे निर्यन्त्राणानि नश्ये
स्तानि सर्वाणि निश्चयात् ९०

नक्तो जायते इति ८९ न केवलं तत्कालमेवायमनर्थपातो
यावद्देवि स्थितिरपिन स्पतीत्याह उत्तमेति उत्तमफलप्रदाय
कान्युत्तमानि अथमफलप्रदायकानि चायमानि प्रायेण व्याव
हारिकानामदृष्टसाधनानोचकार्याणामुत्तमायमस्वरूपता
निर्यन्त्राणा नीति तन्निर्यन्त्राणां विशोर्णशयात्वात् इत्यन
थाभ्युच्ययापातः ९० ॥

प.सं ३८२ विद्यासेतिविद्यासपात्राणिसमाधत्तादयः श्रुतमूर्खोभूयेति
स्वयमपिविवेककौशलंयोत्पतेतदाहविचारदृक् इति २१
श्रुतमूर्खस्यतिफलमाह विविचोतिविमर्दसममतिकाला
नोरेपिनिर्वायम् उक्तदंस्वामीच्याप्रतिज्ञातकत्तातयुक्तमु
पपन्नंयतोनीतिनयाक्रान्तंनोतिशास्त्रेणवगतं वदतोवर

विद्यासपात्रमूर्खतोनिशम्यवचनंनृपः क्षणम
न्तमूर्खोभूयत्स्नीतस्याविचारदृक् २१ विवि
च्यतद्वचस्तेषांविमर्दसमत्कटम् युक्तंनीतिन
याक्रान्तमुवाचवदतोवरः २२ सत्यंयात्रेयमी
दृक्कुरुचयेनास्तिथीयनाः शुभेच्छयंसउदितान
निर्वर्णकयंचन २३ ॥

इतिभाष्यशयेनस्फुटीभविष्यति २२ सत्यमिति सत्य
मित्यर्थाङ्गीकारेसत्येभवहचनंपरंतमदीयेच्यापिसरह
ष्टपरत्वादप्रतीक्षाताहेतिवक्तव्यमवशिष्यतपवेतिभावः
सत्यमितिसत्यशब्दार्थमेवविशदयति यात्रेयमित्यादिक
यंचनेत्यन्तेन २३ ॥

वदतोवरइतिवागिमित्यत्तत्त्वचितंतत्त्वमर्थयति तत्त्वबलवि
शेषेविप्रतिषेधः अत्रद्विप्रतिषेधेविप्रतिषेधेपरकार्यमिति
पाणिनिमुनिशिक्षया परदत्तनिष्ठितेत्तत्त्वमापीष्टमेवेति
परपक्षेभवत्पक्षेस्यमगनाविष्टवपक्षेपिगमनमपिनिर्वा
यः फलेननव्यभिचरतितद्विचित्रतरंभवेत् श्लौकिकंभवेत्
विप्रतिषेधेपरपक्षेवलौकिकत्वात् अत्रचोभयोरपितत्त्व
यदिसंभवेभवेत् तदाश्रयदायित्वाद्विचित्रतरंभवेत् २४

यद्विप्रतिषेधेपरपक्षेमनिष्ठिरे पूर्वपक्षेपिनिष्ठा
युक्तद्विचित्रतरंभवेत् २४ आद्यावलमतिस्तेषांवि
दायेन्यायवर्तिनः सिद्धान्तरीतिमाश्रित्यकार्यंनिर्वा
यमाश्रयः २५ सिद्धान्तितैषासुधियंविरुद्धत्वेविरो
धिता अचिन्त्यावलवदोनांगतिराश्रयकारणं २६

निर्वायत्वंसाधयति आद्याआद्यादौमतिस्तत्कालाद्विणी
विशेविद्वांसः न्यायवर्तिनोनमानकशलाः सिद्धान्तरीतिमिति
पूर्वोपरपक्षेयोरविरोधापादनंसिद्धान्तः २५ सिद्धान्तरीतिमेव
प्रकटयति सिद्धान्तितेति सचायंसर्वतन्त्रसिद्धान्ताख्यः प्रका
रः तथाचतलक्षणं स्वतन्त्रेधिकृतार्थः परतन्त्रेः निराकृतः स
र्वतन्त्रसिद्धान्तइति विरुद्धत्वेविरोधितेत्यत्रविरोधितेत्यकार
प्रसंगपादः कथमिदंघटेतइत्यत्रसमर्थयति अचिन्त्येति २६

प.सं ३८३ इत्यमिति बोधस्य सम्यक्त्वमवात्पत्वं न्यायगर्भत्वं वा तद्वत्त्वा
नृदितास्येषु अस्तेष्वमहाभाग्यानां महीपतीनां दृष्टव्यं
नायटीयस्त्वमिति तस्मीभूतेषु भाग्यानुसारीतियथाः मोक्षा
भाग्यनिर्गलंतया प्रज्ञापितीति भाग्यानुसारिप्रतः समादये
समाधानं चक्रे ५७ समाधाने पीटिकावन्धमारचयति भ

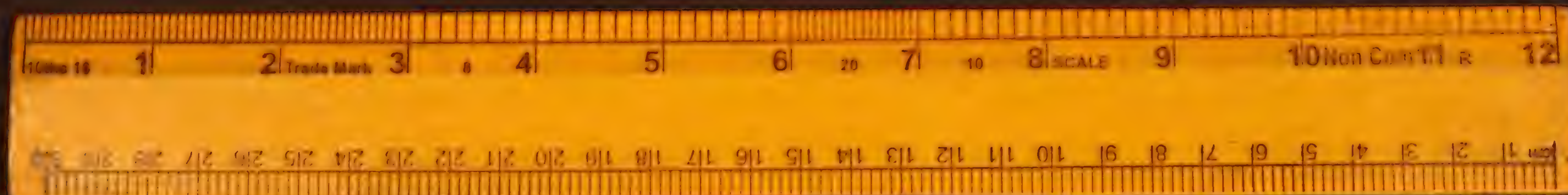
इत्येसमोयितेष्टेषु मुद्रितास्येषु मन्त्रिषु भाग्या
नुसारिप्रतोसोस्वयं राजा समादये ५७ भवन्म
तंप्रतिष्ठाप्य वेदयद्वचनं मतम् तस्येति भवद्व
कादनुमोदनमस्तमे ५८ निशम्य हार्दवाक्यं त
त्रैवेति दिते द्रुतम् वभाषे गृहभावे सो विप्रदा
र्यासरस्वतीम् ५९ ॥

वन्मतमिति प्रतिष्ठापीति प्रतिष्ठितं कृत्वा मतमिति स्वाभोष्ट
म तस्येति सन्मतस्य डेमिति मङ्गलशुर्वशनुमोदनमनुम
तिः ५८ निशम्येति डेमिति प्रवमस्ति तनुमनने दार्देप्रेम
गुह्यमावर्ति शुभनापित दुडिपरीत्तार्थनेत्येकर्तव्यमिति
भाषितवान् ५९ ॥

यथेयमिति तत्कलाप्यातस्या दृष्टया शयायकलंतस्याप्या त
किञ्चित्कलाप्यमाणं कथं नाम प्रतिष्ठाप्यातकलताभश्य
शान्तशयितपसामिति तत्किञ्चिदपि वस्तुलोके नास्ति य
योमिः सादादसात्तादानसाप्यते इति किञ्चित्कलाप्यमाणं
तीत्याशयः ५९ निशम्येति दृष्टत्वमस्मदभिप्रायानुरोधेनेयं
तिरिति अतएवाप्येनान्यमित्यादिसंज्ञासूचनयानिवेदिता

यथेयमिच्छासफलातकलाप्याभवेन्मम तत्किञ्चि
त्सफलं वृत्ततपसा नास्ति उक्तरं ५९ निशम्य दृष्टवि
ज्ञास्तेनान्यं संज्ञासूचनयः वदपाणयश्चाच्युराश
यावर्जकं वचः ५९ शंविभोहरतः साधुरकिञ्चनश्ने
ज्जलः एकान्तनिरतो वदार्गलजोनगतागते ५९

पण्यतास्यस्वामिनः कौशलं सदाचारशीतिरस्मदनुरोधेनेति स
तोस्तस्य राज्ञोयरिति वदपाणय इति तस्य तां गुरुतां च वंभ
वदभिप्रायानभिज्ञत्वं वेति भावः आशयावर्जकं राजद्वय
शोतिकरम् ५९ शंभोरिति अद्वरतः समीपपवर्तते अ
किञ्चिन्ने निष्पद्यतः परार्थेकनिरत इति यावत् अतएवेना
ज्जलः भास्वानपि परार्थेपवनिवदकस्योरात्रिन्निनवर्तते मा
वृत्तनागतागतेन विलेपे दयुरिति वदार्गलः ५९ ॥

य.से ३८८
 घटिकृत इति तत्स्थानोपास्तिश्रुदधीरिति तस्य दण्डान्तरस्य
 पासनयाश्रुदधीरिति प्रशान्तवृत्तितया संकल्पिता ये सिद्धिः स
 चित्ता अनन्याचरितादेतस्मात्पूर्वेन केन विदोदशी चर्या धृतेति
 यथेवं चरितो सौतकथं तत्रैव नानेन शरत्तुमतिवादि तं किमश
 गत इत्यत आदस्वभक्तेति माशमेभक्त जनानामर्थाक्षिप्युरिति

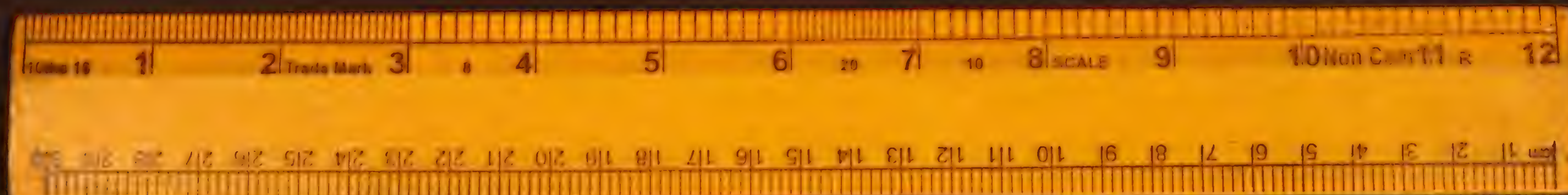
घटिकृतश्चिरेकालं तत्स्थानोपास्तिश्रुदधीः आ
 स्तेययाश्चरितादनन्याचरितादयम् ३ स्म
 क्तजनतायासात्तानीमस्तमिदागतम् प्रायेणमद
 तं लोके परार्थमयतागतिः ४ लोकप्रवाराडहि
 प्रमतिराकृन्विताशयः आस्तेनर्मप्रमप्रोसौगिरि
 राडिवनिश्चलः ५ एकादृष्टिकलं चेत्सविक्रीणी
 तमवाटशः कृतकृत्यतया मुत्रमदानन्दस्य भाज
 नम् ६ ॥

तमिदागतं जानी मः ३ लोकेति श्रुज्जि
 ताशयः प्रत्यावृत्तकषायः मप्रमप्रतिवासनानि वृत्तिरपि स
 चित्ता निश्चलानास्त्राग्रदृष्टिः गिरिराट्दिमाचलः ५ प्रह
 तमाह एकादृष्टीति एकादृष्टिरेकयात्रागतप्रत्यागतनत्ता
 मवाटश इति न सन्तः अमुत्रपस्लोके ६ ॥

निशमेति दुतमित्यान्तरीभावनायेतिता उत्पित इति उत्पानं सर्वं
 तत्रगमनमपिलक्षते तत्रशामभुविनयानतः आगच्छन्भुजौब
 द्वातेपिदाएवत्याणानामहेति प्रसिद्धौ ७ अथेति तदाशीरुत्या
 द्वागानन्तरम् निर्निमेषः तद्वर्शनविद्यमयात् अत्रयुक्तः पृष्टः
 प्रवृत्तंते इति प्रायेणदिसाधसमोपागताभूपतयोराज्याङ्गकौश

निशम्यदुतमेवासौ प्रोत्थितो विनयानतः तदप्रतो
 भुजौबद्वादाएवत्याणानामह ७ अथोपविश्यपु
 रतो निर्निमेषः प्रशान्तयोः अत्रयुक्तः प्रवृत्तनेवा
 ह्बद्वादीनवत् ८ कृपालोतापदग्यस्यम
 सात्रभवयन्वनि कृभाग्यपतितस्यादो जीविता
 न्मरणो वरम् ९ ॥

तं पृच्छंते इति तदने आगमनप्रयोजनं पृष्टः दीनवत् इति
 विनयानत इति समर्थितम् ८ कृपालो इति तापाश्रयात्मि
 काथिदैविकाथिगोतिकभेदेन विविधास्तेर्दग्धस्य वाहान्तः
 विलोक्तस्य यन्वामर्थः कृभागेति विवेकिनो हिमदसह्य
 त्तामभयविधमपिकर्मणापमेवेति कृभागेत्युक्तिर्विभोर
 पिसतो न वद्या ९ ॥

य. सं ३५५ किं करोमीति इह कर्तव्येन केन चित्रास्य निवृत्तिं पश्यामि क्वा
गच्छामीति विविधः सन्नयत्र गमनेऽपि निवृत्तिं पश्यामि वि
कृतत्वात्तापदग्यस्येति पुनरुक्तिर्न दोषाय सायनं तापनिवृ
त्तपायः १० चिन्तेति स्वपृथक् कर्तव्यतामत्र भवानस्य न किंचि
दिति पुनस्तथोक्तिर्विलापयोगिका ११ यदि देसास्य ते तच्चिकि

किं करोमि क्वा गच्छामीति तापदग्यस्य मे भृशम् अ
स्यावमरुस्य स्यान्न किञ्चिद्वा तिसायनम् १०
चिन्तापि शाची प्रस्तस्य तस्मात्संपीदतस्य च मोहनि
द्रास्ये तस्य न किञ्चिद्वा तिसायनम् ११ भवादृश
मुत्तामोजक्रतदज्यमभस्य मे प्रयातमदभृदि
च्छाधिकृतान्तेन साजिता १२ इमे मेधिकृताः सर्वे
समेत्यान्यान्यसंज्ञया क्षेपे विवक्ष्यते कानुगतिर्मेधि
नितोऽस्य तम् १३ ॥

त्सा चिन्ता ज्ञाता तदपि भवता मोवानुग्रह इत्याह भवादृशेति
भवदृशाग्रवेक्षितपरवराः प्रयातमिति द्रव्यमिति शेषः
कृतान्ताज्जशले कर्मसेच्छाजिता उत्पितैव न्यकृता ११ क
तान्तजयमेवाद इमे इति संज्ञे हितसचना क्षेपः कान प्रति
लम्भः नः प्रवेगतिः परलोक प्रकारः १३ ॥

भवत सर्वः स्वार्थावेक्षकः कृतमेतदननुमेत्यत्र समर्थनासू
त्रापूर्वमादमानास्पदानामिति मानास्पदत्वादनुलंघ्यवच
१४ शरणातामेवाद वदकृत इति तदुपासनाह ज्ञेयापास
१५ ततोपि किमित्यत्राह साधो इत्यनुग्रहानुगुणं समे
धानं विज्ञापयामीत्युक्तेऽपि कौतुकाविष्टः पुनरपि विज्ञापना

मानास्पदानामेतेषां सम्मतिर्न कथंचन इति
चिन्तानिमग्नस्य साम्प्रतेशरणं भवान् १४ वद
कृतस्त्वया साधो विदिता तदुपासना निशम्य
ति भवत्पादसरोजागमनं मम १५ यद्यनुग्रह
धीः साधो मयि विज्ञापयाम्यहम् अदो जङ्गम
तीर्थस्य सङ्गेयं मे शुभोदयः १६ अदो गम्भी
रचितानां माहात्म्यमतिशेन भनम् सदोपयोगे
पि च ये समुद्रा इव निर्भराः १६ ॥

एते कृतार्थसिद्धये विनयं प्रदीपयति अदो इति जङ्गमती
र्थं भवादृशं श्रेतनतीर्थं तस्यायं सङ्गः शुभोदय इहैव शाय्या
नुभावकत्वात् १५ अदो इति सदोपयोगेऽपि सर्वदा सर्वथा वा
द्याणां शरकत्वात् यथा समुद्राणां मेघमुत्तेजसदोपयोगे
पि निर्भरत्वं तथा मोक्षामपीत्युक्तं समुद्रा इवेति १६ ॥

प. सं.
३८६

मदतामिति साधयवतो र्थानि निसर्गः स्वभावः अशुचिं
निनचित्ते पावयन्ति मलोत्पन्नेन तत्पदोन्मुखं कुर्वन्ति ॥
प्रकृतमाह अतिसमगमिति अतिसमगं सर्वथा शुभोदयस्य
लोकप्रशंसावदम् तथा तदेकपुण्यपरलोकसावप्रदम् प
राकृत्यानां दातृणामयाचकप्रकृतीनामिति ज्ञात्वा चित्ते
नस्मिन्मदत्वगर्वो निवारितः अथोति गौणपक्षयोतना

मदतां साधुतीर्थानां निसर्गो यं मदोज्ज्वलः यद
मोदष्टिमात्रेण पावयेत् अशुचिं जने ॥ अतिसम
गमिदं तदेकपुण्यं यदिविक्रेष्यमिनः पराकृत्या
नां भवतसकृतवृद्धिमुत्तमैतत्करुणमनस्त
मयोययेष्टसंपत् ॥ निशम्यवचनं युक्तं स्वस
र्गोज्ज्वलमस्यसः उवाच सत्यं विक्रेयं सर्वोपाति

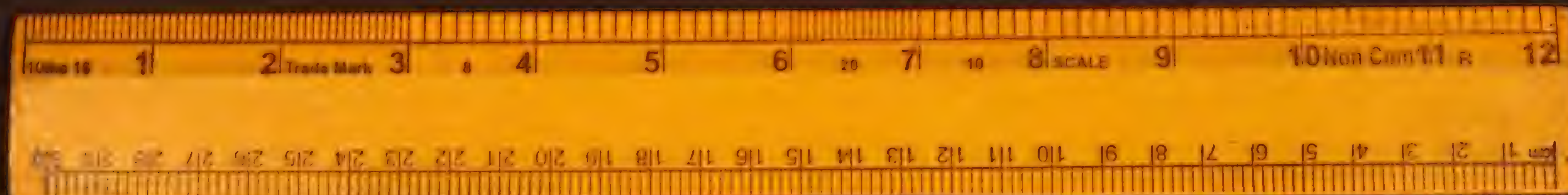
फलं मम ॥

र्थं मुत्तमं मुत्तमं स कृतपोषकं करुणमन
स्त्वतदनुषङ्गेण च गौणं ययेष्टसंपत् अभिलषितार्थसंप
त्तिरित्यर्थः ॥ निशम्येति प्रकृतमित्युक्तं प्रकृता योतयति
स्वसर्गोज्ज्वलमिति स्वयं मणालनस्य सर्वथा प्रकृतात् स
त्यमित्यर्वाङ्गीकारेव तात्कन्यरानुभूतायामित्यर्थः नास्य
विक्रयादेव मासोत्पन्नं भवत्सर्गात्तावनया स्थित्यनुगतम्

तथापि मतमिति भावः अथवा भवदुक्तेरर्थाङ्गीकारः एक
सत्यमिति भवतोक्तमर्थमेवाङ्गीकृतं सर्वविक्रयस्य ममाभी
ष्टता इति ॥ स इति राजा सर्वविक्रयप्रवणतश्चिन्तः
विनिश्चित्य किंतु सर्वत्र मम सर्वत्र मस्ति न वेति इति राजा
पुनोक्तोऽसौ समादयेत्त्याह तदुन्मुखेनेति तत्र तीर्थ उन्मुख

सतश्चिन्तया ह समदात्मन्वदमेवरा कृक
मृत्युं विनिश्चित्य भविष्यामि कृतो पुनः ॥ तद
न्मुखेनात्र मया यदेकमेकं पदं दत्तं ममुष्णमृत्युं
यदेतदास्वादिभवांतरस्य सम्यग्मृदं विभवादि
जाते ॥ निशम्य साधुक्रमसौ हरात्रिः शस्यवि
त्रयीः उवाच परमोत्तमो भवतां दर्शनं मम ॥

विनोक्तचित्तेन अत्र तत्तीर्थपथे पदं पादलेपः अमुष्णपा
दलेपस्य आस्वादिप्रकृतितोरमणीयं सम्यग्मतयात्वे
पिमदाद्यं मृदं दिनादिने वृद्धे ॥ निशम्येति अस्मै राजा
हरात्रिः अस्मै सर्वमपि स्वराज्यमेकावृत्तिमृत्पापयोपे
तायित्वा दर्शनमिति गतोऽस्मि कृत्यविक्रयादिति भावः ॥

प. सं.
१८७

एतदेव सकृद्वारमतिवोधनार्थं निगदगम्य करोति वंछेति
स्पष्टं ११ यदर्थमियमाख्यायिका प्रकृता तदधुना संकलयित
माह प्रहस्येति ग्रन्थात् मूलपरमार्थत्वात् यदसनम् अस्मैमा
थुरेने राजानं सदेच्छात्पदारमनाग्रमलमनावेचनाः कृत
मतिः अर्द्धत्रितिमडकमूलस्य लयेव परमौचित्येति सूच
नार्थसंवाधनं स्वमात्मानममलंतत्यात्वं प्रवलंसंसाधनं

वाञ्छानिवृत्ताममविक्रयस्य मूलं निशम्या सभव
न्मात्राज्ञात् क्लेशलेशो ममैव भवस्य मूलं कवे
तत्र ववस्तुनोऽस्य ११ प्रहस्यासावेनं पुनरपि महे
च्छामलमना उवाचार्द्धदेवं प्रवलमवसंस्थाः स्व
ममलं अमोघायन्मूलं तदविलमलंतेति शय
गं रुदासजो भूता विपणययथेच्छं भवकृती १४

मयवं वाञ्छानिवृत्तेत्यादि दीनोत्पावसंस्थाः अवमानपरंका
धीः किमीयमेतदचितं ममवलमित्याह अमोघामितिस
र्वेषामेवावृत्तिप्रकारणं अलं पर्याप्तं शयगंदस्तप्राप्तमेव
न पुनरन्यतोऽर्थं ततश्च रुदासजो भूता ददामितन्मूलमि
त्युदारमतिर्भूत्वा तद्विपणयविक्रीणीदियथेच्छमिति स
मस्तेन यस्तेन वा प्रकारेण ततश्च भवकृती कृतकृत्यो भवेति
१४

मलमिति विचिंत्येति किमिदमनेनोक्तम् बुद्धकल्पः स्वयंत
दशतोऽस्य सत्यवादाः स्वयार्थिकर्तव्यता चिन्तनेन पादौ गृही
तप्रससाधोः खिलीकृतं रिक्तीकृतमदयस्वप्रकटमेव वदेति १५
अथेदानीं प्रकृतवीजमवतारयति सचाहेति शयं विचारणाव
ध्याकिपालनेत्यर्थः अस्याः प्रभावातिशयमादयस्या इति कला

क्षणां विचिन्त्याह स बुद्धकल्पः पादौ गृहीत्वा सवि
वेकचन्दाः विकल्पकलोत्खिलीकृतं मोदयस्व
किंतन्मयियच्छुभायम् १५ सचादराज्यदियं वि
चारणादीनां त्रलोकोद्धारणयसास्तुलं यस्याः क
लासाम्यमपी... शतेयास्तामुनीन्द्रैः समुपार्जिताः
क्रियाः १६ ॥

षोडशंशः मुनीन्द्रैरिति यासां पाकंतेषु तेषु लोकेषु भूत्वाः व
सानेशवागन्धोनेह भूमाववतीर्य रात्र्यादिपदवीभुंजते तास्ता
दृक्काकामुनीदक्रिया अपियस्या अवध्याकिपालनायाः षोड
शंशस- मपिने शतेसे वितं शक्ता भवन्ति सा भवच्छयगताः
प्रतिमद्विपणमूलमिति किनिः सा सपात्रं जातो मिश्रितियथेच्छं
समाचरेति भावः १६

पं. सं.
३८५

एतदेवराते सर्वयावत्तमित्यादवत्तमिति नान्यवत्तेन ललत्
नो गणन इति भावः ३२ उक्तवायासा ३२ एतदेव समर्थयति
समृद्धा इति मस्तिष्कं गर्थो क्रियाचिकित्सा ३३ न केवलं ली
णार्थमेवैषा क्रिया समृद्धवलवर्थमपीत्याह लीणेति श्रु
तत्वापदगेष्विति गजावेत्ताभावे वलिसमृद्धैर्मर्दितेषु तेपीति
वलिसमृद्धाः कथंतेषां निःशेषत्वमित्यर्थोतरयति स्वकृत

वत्तवत्तवतामेतद्यदवयोक्तिपालनं रत्नैषा सर्व
यारात्तामिदमुत्र सुवाकटा ३२ समृद्धावलव
तश्च दीनानायावत्तान्वत्तात् निष्कृष्येयुश्च मस्ति
ष्कं येषां न भवेत्क्रिया ३३ लीणादीनावलेष्वेतत्ता
पदगेष्वनिश्चितं निःशेषास्तेपि सकृत्तनकराचन
नश्यति ३४ स्वसृष्टेस्मिन्स्वयं यात्राविभज्यात्रैव क
ल्पितं स्वस्वक्रियानुद्वेष्टा तदसिद्धौ कृतः स्थितिः ३५

मिति स्वकृतं स्वेन स्वेन व्याकृतं प्रणया प्रणयात्मकं कदाचनेति
कल्पान्न भरेष्वपि न नश्यति फलदानं विनेति शेषः सर्वस्वस्वकृ
तं भोक्तव्यमेवेति भावः ३५ एतदेव व्युत्पादयति स्वसृष्ट इति स्मृ
ष्ट इत्यत्र मायमभावेन यत्र मपिते येव कल्पितमित्यक्तं विभज्य
तितत्सायने क्रियापिते येव कल्पिते त्पादस्वस्वक्रियानुद्वेष्टेति
सायनासिद्धौ फलसिद्धिः सत्यां च तस्यामुत्र मायमनोपश्रुतिनिः
शेषते ३५

अपसृष्ट इति तदेव इति समन्तिमिति प्रसादसदादिश्रुतिनां श्मोरी
तिमवयोक्तिपालनालक्षणम् भास्वानिवेति भास्वताप्यन्य
जन्मनिश्चयानविभवेनावयोक्तिपालनया भास्वस्थितिर्ल
वेति भावः ३६ अत्रैवादानां रशोत्तरचनार्थवादकल्पार
वयितमुपक्रमते अन्यदिति वैभवं प्ररोचनायेमादात्म्यं य

तदेव भूयः समन्तिविधाय प्रपालयतीति मिमां प्र
जास इदार्थसिद्धिं विपुलामवाणविभातिभास्वा
निवप्रणेतोके ३६ अन्यद्वैभवमेतस्यायावन्मा
परिभाषितम् अवधाय मतिं सम्यगधीराः शृणुत
सादरं ३७ पुरामासो हनृपतेः कश्चिद्विज्ञः स दोग
तः अवध्यपालनकथाप्रसङ्गे नेदमवव्रीत् ३८

वनेः स्वभाषया विरचिता सभाषिता वलीयावनीया सौ सशी
तशेतीति मया विपरिवर्तिता अन्यत्पष्टं ३७ तामेवाख्यायि
कामवतारयति पुरेति वित्तश्चतरमतिः इदं वदयमा
णम् ३८ ॥

ये. सं.
३५०

इदमितिकथाशकतं युगलेनाद अवश्यमिति असेत्यवधे
क्तिपालकस्य मृन्मयस्य यावत्कृत्वा उचितं मृन्मयत्वमि
त्यनुवादे दोष इत्यभियोक्त्या निरवयम् सज्जनं तदेकीभ
वनं शरणं कीटादिभूषणपरिणामः कथं तर्हितदवतिष्ठत
इत्याह वदसंयुक्तिकथं मृन्मयस्य न विकार इत्यर्थान्तरं
ति किं नामेति एतच्च सर्वमप्येवमर्थयिष्यति इति न किंचिद

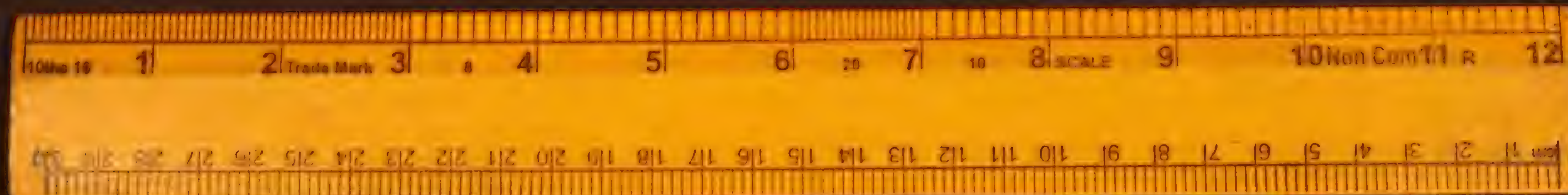
अवश्यं नृपतेरस्य मृन्मयस्यापि विप्रदः न सज्जे
तनशीर्येत वदसन्धिदृढीभवेत् ३५ इत्याह
मत्प्रजाः संशीलितक्रियाभराः किं नाम उच्यते
स्य परस्मै चर्यशास्त्रिनः ४० निशम्येत्यसंनृपतिर्वि
चित्वा वाचविस्मितः यावत्प्राशय एतन्नेचिरात्स
हरीति ४१ आसीन्नवशरीराजसत्यमेतत्कि
याकरः समयोद्घाटितेतस्य तत्र कानामसंस्थितिः ४२

वयम् युगलम् निशम्येति विस्मित इति अचटमानस्येव श्रु
तत्वात् विरादिति अन्यदा पोदं श्रुतमस्तीति सूचितं ४१ परी
क्षितमित्युक्तं तत्र परीक्षा प्रकारमाह आसीदिति सत्यमि
त्तानि सत्यावमर्शनमप्येतत्क्रियाकरः एतस्या अवयवाणां
नालक्षणयाः क्रियाया आकर इत्यतिस्थानं सनवशरीराजस

उद्घाटिते येन कस्यत्वात् नेत्रविषयो क्रियते तस्य नवशरी
राः तत्रैके मृन्मयस्य संस्थितिर्विप्रदरचना ४२ अन्यमेव
तत्र नृपेण साम्यमानेयं प्रशस्तिपत्रीति अथ नातनरात्ता
मासीवी देवयुत्रवशरीरात्त्वयोक्तिपालने सौम्यादिति ज
नवदंति सेयं सद्भागेर्विना नलभ्येति अवतीर्णमेत्युक्तं ४३

माहात्म्यमेतस्य नवान्यमेयं यद्वा ज्यपवाधुनतीभ
यानि सौवापकाराय निवृत्तकल्यातस्यावतीर्णा
मप्रशस्तिपत्री ४३ इत्यालोच्याय राजासौमदाय
नपुरी प्रति उद्युज्यासेवतां शायतत्रत्यानिदमव
वीत ४४ आद्यकीर्तमेदेव स्य तस्यैभके निदर्श
तां उन्माद्यासौमयादृश्यः प्रणकीर्तिरनामयः ४५

इति सौमराजामोदनामामदायनपुरीनवशरीरनगरम्
उद्युज्याद्योगेवद्वा तामदायनपुरी तत्रत्यां सदासिजनपदा
नरदं वदमाणां ४४ आद्येति मोदकस्यात्पदारूपदयस्य नि
दर्शने किं तव फलमित्यत्र उन्माद्येत्कादहर्निष्काम्य अ
तिनवशरीराजदृश्यः कीदृक् संस्थासौ तत्र स्थित इति ४५

य. सं.
३५१

आत्मा मिति प्ररुक्ता मिति प्रादुर्गतात्प्ररुक्तेति राज्ञा ज्ञातु
नीयसीति किं नामात्मा कमजावयामिति तदात्ता प्ररुक्ता यतो
विधायतत्रेत्के उन्माथिते उक्तापितपिथाने ५९ शयानमि
ति विवृणोति ग्रनयेत स्वाकृतिमिति ग्रनयेत स्वाकृतिग्रन
ष्टस्वसंस्थानं सस्मारेति स्मृतिमभिनयति सकृत्तं नामेति क
दाचनेति जीवदवस्थायां मरणवस्थायां वा ५० ननु पांचभो

आज्ञातस्य प्ररुक्तेनोच्चारिते तत्रैः स्वयं प्रविश्य
ते ददर्शामौ शयानमिव रूषं ५९ ग्रनयेत स्वाकृ
तितं विलोकाश्चर्यमग्रथीः सस्मार सकृत्तं नाम न
कदाचन नश्यति ५० दृढवासनया बद्धा गतिर्या
साप्यते भ्रवं इति निश्चितमतिमान्कये मोदमवा

तिकस्य शरीरस्य म्रयात् ५८ ॥ शोणे कजीवन्त्येते सुद
यगे मेक्षणा देवविद्या यता दृश्यते इति कथमिदमुक्तं शया
नमिव रूषमित्यादितदिदं समर्थयितमाह दृढवमनये
त्यादि ग्रनेन जीवेन या गतिर्दृढवासनया बद्धा सावशेषा
प्यते देवदोषादिर्वा मनुष्या वा वासनानुसारं एव जायत
इति निश्चितमिति वाच्यं तामतिमान्कालवोधशा
लोकथेनाममदोमवा म्रयात् ५८

नाश्चनसैकगोचरायंगोता किं नामाश्चर्यं यदपि वा वाश्चनसै
कगोचरेतत्परमार्थतत्वेतदपि दृढवासनेनैव लभ्यत इत्याह वि
वृणोति विप्रमुदमतयः स्वर्णाश्चमाचारपालनेन विप्रमुदमतः
करणास्तत्तदवदृढभावनायुत एव थीरास्तदेकशरणाय
तत्सत्यमनं चरचतत्वे पश्यति सात्तात्कंवेति यत्र परमार्थसा
त्तात्कारे सागरीयसी सर्वोत्तीर्णयतो शेषस्थितिः तद्वित्तं स
त्तात्कारं सर्वार्थकाष्टास्वरूपं चेति तल्लिखितं दृढवासनयाप्यते

विप्रमुदमतयो थीराय तत्सत्यमनश्चरम् पश्यन्ति
यत्र सा शेषस्थितिर्देतर्गरीयसी ५९ कामक्रोथ
भयोन्मादवासनाभरितात्मनाम् पुरस्तत्तत्समाभा
तिथारणा सर्वकारणम् ५० ॥

तिकानामप्येथित्यास्यावाद्यपदार्थताभे इति भावः ५९ न
चेतदप्रत्येयमिति दृष्टप्रत्ययार्थमादकायेति तदितिकामा
दिविषयं कामिनीपदार्थादिष्वयं भावः स्वच्छावितसितं तस्य
सतत्त्वे संपदं सर्वनामस्य विलासात्मकं मितियादृशीयसेच्छा
दृतितादृशीतस्य विषयस्थितिः पुरतः समाभातोति न किं
विदवयमिति भावः यत्र समर्थनार्थमर्थान्तरयतिथारणे
तिथारणाभावना ५० ॥

य. सं.
३५२

स्वमदृष्टान्तेनाप्येतदेव समर्थयति अनुभूतेति अस्य जीवस्यानु
भूतकलामनुभूतवासनाधृत्वास्तदये सप्तस्य स्वमभोगसिद्ध
येनिमीलितेन्द्रियस्य तत्तत्सर्वमनुभूतं समाभाति स्वमविस्म
यी भवति इति भातेनान्तरयति विस्मय इति अत्र भावितसा
दात्कारे ५१ अत्र परमार्थबीजमाह असाति असाति असाति
तथा मीयथा यथा भावनया अस्याथातः डर्चटमिति परमे

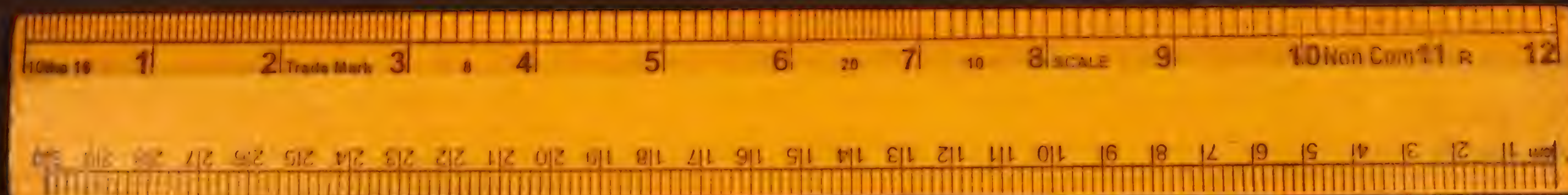
अनुभूतकलाधृत्वा सप्तस्याप्यपरोगतम् तत्र
त्सर्वं समाभाति विस्मयः काव्यमीमताम् ५१ अ
सा सर्वे सरोयेन यथा यथा तोर्थमिदये तथा सप्त
रतोभाति न किञ्चित् तस्य डर्चटम् ५२ स्वस्ववोधा
नुसारेण दर्शनेनेन कर्मणाम् फलं विमलमासा
दिभविनां काव्यविस्मयः ५३ ॥

कर्तृत्वात् ५२ तथा हीति भूतं दृष्टान्तयति स्वस्वेति यस्या
दृष्टी वासनानि वृद्धिमागता तस्य तादृशो बोधः क्रियाकर
णलक्षणः तथा दिवर्णा अमनिष्ठास्तत्तत्कर्मानुष्ठानपराः
स्वाचितो गतियान्ति तद्वासा अपशद प्राया भोगैकपरा अ
प्रत्यायितपरावराः स्वाधितं भुजतरति काव्यविस्मयः ५३

एतदेव समर्थयति य इति बुद्धिशालिनोऽदृष्टपरा अवशं कृ
तं कर्तुं करोति अस्य भौतिकस्य कर्मार्जितस्य तद्भोगे शिथि
प्रायस्य नाशेऽपि परवर्जितं दृढमूर्ति सिद्धावपी हेदापि गरी
यसी कीर्तिमूर्तिर्विश्वासकारणं सत्कर्मनरो नानुसराय
का मूर्तिः यारुद्रिकमूर्तिस्त्येयकारणमिति समाभातेवेति ५४
एतद्बुद्धिशालिन इति सूचितसत्कर्मबुद्धिपक्षं समर्थयति इ
दं केति दृष्टपरास्मिन् भौतिके विकारे देहादौ एकः केवलः प्र

ये बुद्धिशालिनो लोके तेषां विश्वासकारणम् ना
प्येपि भौतिकस्यास्य कीर्तिमूर्तिर्गरीयसी ५४ दृष्टे
कप्रत्ययाप्येपि केचिदृष्टे कवर्तिनः तेषां दृष्टानुसा
रेण प्रतीतिर्नैव उच्यते ५५ ॥

यः प्रतीतिर्येषां नास्ति परलोकः न चास्ति तदभावादेव तत्र
नियन्ता कश्चिदिति किमये वेदां कुरुयेति येपि केचित् तन्म
तो बुद्धयो लोकापीडकाः येपि च केचिदो दृष्टिश्च दृष्टमेवो
पकारे निदर्शनीकृत्यापकारबुद्धिरदातीत्यवेदादौ समादध
ते ते तन्मते साधवमोतापतत्पत्तानुसारेण तत्राप्युद्धतिप्र
तीताः ततश्च दृष्टे कवर्तिनोपेदि कमेवावेदादिफलं कांक्षेत
तेषां तदनुसारेण प्रतीतिः संस्यावस्थापातोपि अनपेक्षस्वाकृ

य.सं ३५३ तित्वादिलक्षणैवडर्चदसर्वफलदातासप्वतेषां तथाभा
सयतीतिभावः ५५ अत्रभरयतिपयति पयतिअसौसर्व
सुरेयेनेत्यादि एषासौप्रतीतिरथकर्मणामितिस्वस्वो
थानुसारेणत्यादि नैवडर्चदेत्यनम् किमिदंक्रियायाः
सांख्यिकेचिकेचित्तरज्ञानंनभागिनः केचिच्चट्टमात्रे
कफलाइत्यत्रार्थान्तरयति नियतेतिअनेकविधानंतचराच
रभरितेलाकेइदमीदृङ्गान्येति नियमनंनियतिर्नामत

यस्यसिद्धान्तयसासौप्रतीतिरथकर्मणाम नि
यत्यास्थापितंतेननियतिर्द्वितीयसी ५६
वद्वनांततयालोकाविस्मितोसौददर्शद ह
स्तस्यमुद्रिकास्तिस्त्रोतलाटेस्वर्णपट्टिका ५७

तंयवस्थापनाप्रकारइत्यर्थः तयानियत्याकरणेनतेनप
रमस्वतन्त्रेणकर्त्रासर्वमिदंस्थापितं इत्यंचयोयस्यसरे
निबद्धायथाष्टिवाष्टिर्जनस्यप्रसरणमित्यादितत्रेव
नलेशमात्रेणान्यथाभवतीत्याह नियतीरिति ५५ प्रतीति
यात्राणामियतैवप्रतीतिरितरेषांतनिष्पेक्षनिष्पीक्षापुदी
माणंनथितेवकाशंमत्कयालभतेइत्याहवद्वनेति प्रकृतमा
हतेयतितथातादृक्स्थानेनवशरवज्ञानेविस्मितइतिश्रुत
सात्तात्कारात्तेतिप्रसिद्धियोक्तः ५८

तत्रेतिउपदेशसर्वस्वभावि कृतप्रमशतिमालिङ्गायप्रसारण
या असुरितिकारणेकार्योपधारादेतद्विषयोः शिखाउपदेशरूपाः ५८
शिखान्यादसादरइत्युक्तंकास्ताः शिखाइत्यपदिशति तत्राये
तिमृडवाकसत्कारपूर्वावाणीबोडवोआवयितव्यो मृडवा
चाआवाणवोथनप्रकारपवेतिबोडवावित्युक्तम् अत्रार्थान्तर
यतिपरममितिइत्येकाशिखा ५९ लक्ष्मीतिक्रियारंभःसंमंत्रवि

तत्रोपदेशसर्वस्वसंभाव्यासौकृतप्रमः क्रमेणपाद
यित्वास्ः शिखान्यादसादरः ५९ तत्राद्यामृडवावे
वशत्रुर्मित्रमयापिवा बोडवोपरमंत्रेयोमार्दवंहि
मदीतले ५९ लक्ष्मीवामदतीवापिक्रियासंमंत्रसि
इये अनर्थायान्यथायेत्येवंशिखाद्वितीयका ६०
ग्रामीणकार्षिकेअणिवर्गेपाल्पादयासदा सिद्धी
समिस्तर्तीय - शिखासीतत्रचिञ्जिता ६१ ॥

वेचकैः परीक्षयित्वातदसत्रियोचस्वात्मनापिविमृष्य अन्य
थासंमंत्रणभावेअनर्थायअलंकार्यसिद्ध्याप्रत्युतउःत्वमने
कविथंतत्रोपरिसमापतिष्यतीतिद्वितीयाशिखा ६० ग्रामी
णेतिग्रामीणाइतिनागरिकव्यवहारानभिज्ञाअत्राभिप्रेताः
अणायःप्रकृतयःसिद्धिर्देहकपारलौकिकभेदेनद्विविधा ६१

य. सं.
३९४

तलाटेतितलाटेयापहीस्वर्णपट्टिका तत्रचतुर्थीयेणित्वाता
मादन्वयेरित्यादिसजनाः साधुसमाचाराः परिहृतायाः साधवः
प्रशंतवृत्तयः तेषां सेवाकार्या तथाविश्वडापदवीसदाचा
रायाताचसार्था ६२ इतिमहाजनप्रसादोसौरमाः शि

तलाटपट्टाचतुर्थीयेकेयंशितान्वपैः सजनसाधु
सेवा कार्यानुसार्थापदवीविश्वडावृद्धीवृद्धिभिः प्र
त्यहमेवसम्यक् ६३ इमाः शिताः समीक्षासौहृ
ष्ट्यादप्रयोगतान् महाजनप्रसादोसौसम्यक्कि
त्रेयधीयतां ६४ अहोवैभवमण्णाणंगरीयः कल्म
षापदं संस्थितानामपिचयत्रवीनार्थक्रियाकरं ६५
तदेतकंपिथाप्यासौगन्धप्रद्यभरोत्कटं दीनात्र
याचकात्राभिः सकामांश्चयथाइशं ६६ गंतका
ममृतद्रव्यः कश्चित्स्थायविग्रहं यथाचेमुदित

स्वातोविसर्जनप्रशक्तिको ६६
लाः अथवी यतोअवधाने
नरक्षतां ६७ अथवीयतामित्युक्तं तत्समर्थनार्थमाह अहो
इति अण्णाणंगदीयसां वैभवेवृद्धिमदिमा संस्थितानांकी
र्तिमात्रशरीराणानवीनार्थक्रियाकरमप्रत्यशार्थसिद्धिका
रकं ६८ सदाचारपालनमादतदितिराभिर्यनेः ६९ ॥

तथायविग्रहं ऊर्ध्वपदस्थितंविथाय यथाचेइतिसंयतोममा
प्रयथभगइतिविसर्जनप्रशक्तिको ६९ ततश्चतिप्रशक्तिसमाप्तो
असौभृत्यः अदृश्यगिराकाशवाण्यातस्मात्समाहितः समादये
अयंमदिमानवशरिचरित्ररूपः ७० विचारवैभवंप्रनरण्यादहि
जातिरपीति अपिशब्दोजावत्तायां यावन्ननुवादतादत्तादस्यभ

ततोदृश्यगिरातस्मात्तथायासौसमाहितः महि
मायंविचारस्यविचारोभवमेवजं ७१ हिजातिरपि
यः कश्चिद्विचारैकपरोभवेत् भस्मीभूतस्यतस्याहो
यशोमूर्तिरनसरा ७२ अथापरोविश्वडात्माहीति
सेनांसमाअयेत् आश्चर्यसोप्रिमथेपिसर्वणिमि
वभासते ७३ इत्याकाशवाणी ममामोदन्वपो
कस्मात्प्रिशम्पाकाशभारतो समाहितसनाभृत्वा
तत्परोभूत्यस्तुष्टीः ७४

स्वीभूतस्येति प्रत्यक्षमेवतदर्शना
तद्यहोइति प्रतोत्येकसारत्वमस्यदर्शयति ७५ अथापरइति
विश्वडात्माभत्याभत्याविचारणातशंकारदितः रीतिमेनामव
ध्यात्तिपालनावृणं अग्रिमथेपीतिअग्रिनिर्गतसर्वणिमिववि
काररहितोनायत ७६ इत्याकाशवाक्यमाधाने सशक्तिप्रकल्पा
दर्शकितं तत्परोवध्यात्तिपालनाकृतसङ्कल्पः ७७ ॥

पं. सं.
३२५

इतीतिस्मिन्निचारेन्यायेन युक्तिबलेन स्थिते वयपात्यतां
समापन्ने प्रथुनेति शमावसरतया ॥ ११ ॥ आपन्नेति जात्यदं
मापन्नापन्नजात्यदं इति पूर्ववत्समासः तस्योक्तौ रुदा
तत्प्राप्तिः तन्वातत्यतिक्रियाकरणं विवेक इति विशेषेण
शिष्टसंस्काररहितम् पृथग्भावो विवेक इति ॥ १२ ॥ स्वप्नसु

इति स्थिते स्मिन्नायेन सारसहि प्रमादरात् स
रूपमधुना तस्य शृणुधुं नृपसत्तमाः ॥ १३ ॥ आ
पन्नजात्यदं शोक्तौ श्रुतिं देतो यमैकता रुदा
तन्वाचयदसौ विवेक इति कथ्यते ॥ १४ ॥ दग्धो
सौ यदि दग्धागावत्पुनर्देजिताशयः यः शृणो
ति नृपस्तस्य करस्या स्वर्गप्राप्तियम् ॥ १५ ॥

क्लाकमपि फलं संक्षेपेण च वदति दग्धो साविति दग्धो
वथा दत्वात्केन चित्तमतिना वनादतः चेद्दग्धाः कोपो
त्यादनशक्ताश्चोलाक्रोशादिगर्भाः योगजानदेजिताश
यः देतसद्भावेपि कोपादिशून्यरूपदयः शृणोति श्रुतीदत्ताव
धारयति ॥ १६ ॥

रजेति भिषग्देवः पीडिततनुपि चेत्स्वाशयं गोपायति तदसौ
किं न मर्क्यादित्यत आह शोक्ताशयस्यापीति अनेन लजोपरो
धादिहेतुरपि निरस्तः अदत्तश्रुतिरिति प्रकारप्रवेशः परमिति
मर्मभेदिनी दोषानभिज्ञ इति दोषाः दिंसादित्येव नान्यनर्थानि
यातयित्तकफाश्च सर्वामयनिधानानि कृतीति स्वाहङ्कारेणो

राजासौ भिषगस्य पीडिततनोः शोक्ताशयस्याप्यलं
चेत्सर्वाः कलनाः शृणोति न रुदादत्तश्रुतिः सादरं
प्रप्राप्या स्वरुजं परं कथमसौ दोषानभिज्ञः कृती
पापी केवलः खभाजनमविद्यासास्यदेनारकी ८
भवान्वेद्योपदेरो गोप्राप्या मत्तितवप्रभो नौचितोः
स्वरुजः सत्त्वाः पिथातमधुनान्तरीः ८१ तथा
वश्रयते कश्चित्स्वयेष्टं वृत्तसचिवान् समाहित
मनास्तत्तनश्चावप्रमत्तधीः ८२ ॥

८३ खभाजनमित्यादिपरवचनारकी ८० तडक्तिमवद
ति भवविति वैयर्थिकित्सको रोगी चिकित्सः सत्त्वा मर्मभेदि
नः तज्जात्यदतया गोप्राप्याश्चान्तरीकालोत्तरस्यायिनीः ८१
प्रशिक्षिकायां शोवरिकां विधातमुपक्रमते तथा चेति वृत्तं
साचोत्तमवध्यात्तिकल्पं सशितस्वयेष्टः ८२ ॥

य. सं
३५

पुनरुक्ते इति तस्मिन्स्ववृत्ते सादरे विज्ञाप्यमानेनाश्रुतिमिदं
वेदिति पुनरुक्ते द्वितीयवारं भणिते रुष्टः कृपितः श्रुतिरुक्ता
लिपी आश्रयति पतनिस्ते जस्कं विमनस्कं वा विदये ५३ आदि
मशक्तिश्चित्रनेत्रः उद्भिन्नवाष्पाद्गोहृतलोचनः खण्डयन्निवप
र्वतानिति श्रुतेतनकदिनाश्रयिण्यावाचाखण्डिता भवेति त

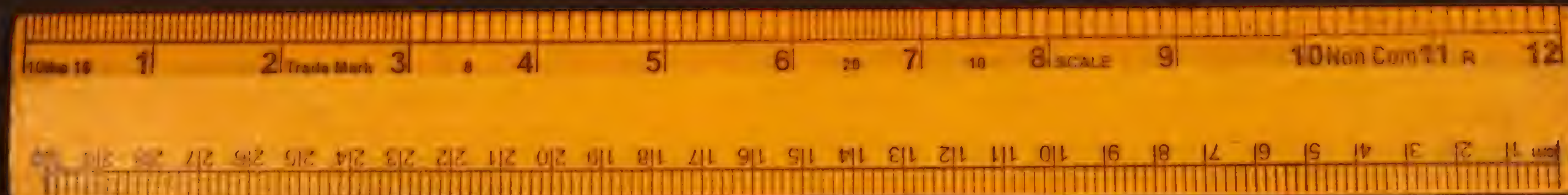
पुनरुक्ते तथा तस्मिन् पुनर्विज्ञाप्यसादरम् रुष्टो
किं श्रुतिरुज्ज्वलासीत्येन साक्षिपत ५३ आदि
मः क्लिन्ननेत्रोऽसौ किञ्चित्स्वलितवागपि उवा
च दीनयावाचा खण्डयन्निवपर्वतान् ५४ तो
दणान्नित्तिका कृत्रं पतन्मेरुदयं परम् त्वह
ज्जावलस्तीदं वदकं शरणं श्रये ५५ निश
मगिरमस्यासौ प्रसादोऽथ मातृयीः विफलका
र्यमर्मतः फलेनैनमष्टपुजत ५६ ॥

त्रैकेव कथाचेतनमृदुमनुष्येषु ५४ तीक्ष्णतनुं चि
त्रे तदिति श्रयं मृदुदयं सन्यास्यतीति ५५ निशम्येति प्रसा
दोऽथ प्रसादनिगकरणकारणं आश्रयीरिति संक्रान्ततरो
डः फलेनेत्यवस्था क्लिपात्तनालक्षणो न ५६ ॥

कथं निशमनमात्रेणैवेयं तौ शलमनेन विदितमित्यत्र
वृत्ते दर्शनेन समर्थयति स्वभावेति स्वभावमधुराग्रसंस्का
रमतयः संस्कारभाजनमिति तेषां संस्कारापेक्षैव शिष्यते
मृदयनीदपर्वतानिति तदपेक्षया पर्वतामृदवशतिगाणते
पर्वतेभ्योऽप्यतिक्रम्यो रानपरोदितं कदापि शृण्वन्तीति तेषां सं
स्कारेण किंचित्करशतिभावः मृदयंतीति मृदुर्दयनीति वि

स्वभावमधुराः केचित्केचित्संस्कारभाजनम् के
चित्कदोरुदयामृदयनीदपर्वतान् ५७ त
त्रायाभूषणं भूमौ ततो न्ये मर्त्यताम्यदम् धिक्ता
तीयाग्निश्लोकणैरवद्वायेषां जलौचिती ५८

यदेतत्करोतीति निचिदितोऽपेरः करोदलादेर्लघोरिति रभावे
वश्यं ५९ तत्रैषां त्रयाणां प्रकृषाणां यथेयं कलयति तत्रा
श्रुतिग्रायाः स्वभावमधुराः अन्ये संस्कारोचितमतयः त
तीयाः संस्कारानुचिताः तत्राद्यैस्त्वाचितं मान्यावित्यर्थसिद्धं
तृतीयकृत्यमादृशिलोकणैरिति पुनरुक्तमनाशोकानि
वृत्तं भारवती शिलेषां कणैरनिबद्ध्यजने गोपयानो विधेय इति ५९

प. सं.
३५८

पुरुषभेदकल्पनो राजानमभिमुखीकृत्य सफल्यतिविभो
रिति विभोः परमस्वतंत्रस्य सर्वावेत्तकस्य च परमेस्वरस्य
शयविगाहनादूक्तस्य शतवप्रजामथेदपतच्चिरउच्चैस्त
रंहरतएव सर्वेवैदज्ञानतिभिरालोकशब्दादंततश्च सब
लदंतं स्तत्वा उत्तमं बलं बलं बलवता मेतदित्युक्तमादात्म
मवध्याक्रियालनालक्षणप्रसार्यस्वस्वायत्तसुखेन विना

विभोः शयविगाहनातवशिरोदउच्चैस्तं प्रसार्य
वलमृत्तमंसफलयामुयन्याशयः अनाशय
रणागतात्सपदिदानमानादिभिः कुरुष्वशयवा
रिताभवः ऋणेणदरेणेज्ज्वलः ८५ ॥

न्ययन्याशयः सद्गुणकलितस्फुरदयश्रुशोचमदः शि
रः सफल्यपुनरुत्पन्नतरं सम्पादय तत्प्रकारमाह अनाये
तिसपदिदर्शनानन्तरमेव शयवारितान्स्त्ववारणरक्षिता
नुरुष्व इत्यं च सम्पादितसम्पाद्यन्तान्स्मात्सर्वदातः ऋणे
दरेणात्माशुद्ध्याज्ज्वलं भवतस्मात्समाशोदरेणाचितोभव
परणादृणावृत्तत्वात्तेतत्समाक्रमणेचितोतिभावः ८५

अवेतिहासिद्वयेतिदिवदसबद्धन्यायेन किंचययात्वा
विक्रयाश्रान्तेणोचितं नर्हति अतिशयेन रूपमिति किंचयन्यद
वैलममफलं इत्यत्राह लाभोसावितिपरहर्षेणस्वच्छाया
कीर्तिमूर्तिरक्षणान्किमिवकवीनामन्यदर्थमितिभावः ८५
विचारेतिस्पष्टं ८५ अनुपुंजेष्टव्यमि सर्वायानां सर्वेषामाः ८५

अत्रान्याख्यायिकादासिद्वयेदर्शयतेविदो चित्तं
नर्हतिचययालाभोसोपरमोयतः ८५ विचारनि
पुणः कश्चिद्राजाशं त्यज्जलाशयं विदोसंकंचिदेष्ट
त्यपप्रच्छविनयान्वितः ८५ भोर्हृदमनुपुंजेत्तासर्वा
यानानियन्त्रभिः रत्नार्थकल्पितं शुक्लं दानं चापि
समृद्धये ८५ सर्वोच्चराज्यायस्यास्य किं नामेदं
यदाश्रयात् अविद्युसिद्धिदं दीर्घकालायानं च

यस्यानानोनिय योद्धवेत् ८५ ॥ नृभिरेवेति तपराव
श्रयिकारिभिः शुक्लं नियतयास्यापितमइदमियदत्रमेदः
स्माच्चुत्कस्यानौदयमिति दानेदेशकालावपेक्षयत्यात्रेभ्यो
दीयते अपिशब्देरत्तासमृद्धे समुच्चयार्थम् तत्ररत्नार्थं शुक्लं
समृद्धयेदानमिति क्रमोवाक्यः ८५ इत्यंचनियतां सर्वोच्चै
ति किं नामेदमिति इदं शुक्लदानाख्यं यतीति राज्यायस्यानं ८५

प.सं.
३५५

ईदृशशयात्पतादृशभवदभिप्रायात् अनेनाशयेनप्रज्ञातु
दिर्भविष्यतीतिभावः ५४ भद्रमितिभद्रमिति राजगतेस्वगते
चपूर्ववत् परमानन्दमैदिकं भोगसत्त्वादिशाम्भिकं चवत्सा
नन्दलक्षणं ५५ अनेकथाराज्यशुल्कमेवप्रतिपादयति सम्मा

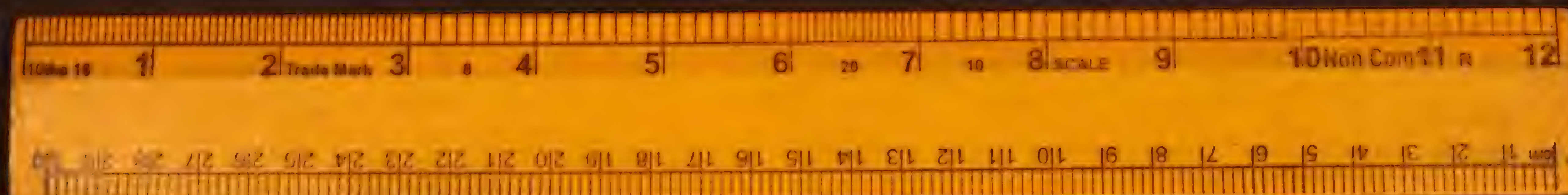
प्रश्रितोक्तिनिशम्यासौप्रदूर्ध्वोत्कललोचनः आद
स्मकलितंभागेः प्रज्ञानामीदृशशयात् ५५ भद्रं
निशम्यतांराजद्राज्यशुल्कमनेकथा आकार्णपाल
यद्राजापरमानन्दमाप्नुयात् ५५ सम्माननाम्नास
पुरस्सरंयदीनातरजस्तुनिपीडितानाम् वित्तमिसा
फल्पमसौनृपाणांराज्यायशुल्कः कथितोमुनी
न्द्रैः ५६ प्रचण्डवृत्तिपरिहृत्यहरादावासाप्राप्ता
स्यवकार्यसिद्धेः संसाधनायोग्यमतेक्षणवृत्तीरा
ज्यायशुक्लागदितः कवीन्द्रैः ५७

ननेतिआगच्छतप्रसन्नाःस्तभोर्मदीयाइत्यादिसम्माननापदं
माप्तामस्तत्परस्परम् वित्तमिसाफल्यंयातेर्वित्तमिविदितात
स्याःसाफल्यफलयापना ५६ प्रचण्डवृत्तिप्रचण्डवृत्तिः कलेर
समाधानभूमिकौटिल्यादिकम् ५७ ॥ ७ ॥

अयमिति एतेमहांतः संतः शास्त्रनिष्ठाः हार्दिके मणात्कार्य
साफल्यंतेसादीनादीनांकार्यसाफल्यं तन्निवेदितकार्यसाध
नं ५८ शिलोच्छेति उच्छेदकशश्यादानं कणिकायर्जनं शिल
पिच्छं च वेलेयेषामिति दंडो गभीरं वृद्धीतिः अतएव नष्टं
विश्रुतवास्यान्तरशेभः पंकाऊजैवः कर्दमभरितजंघः त

अयंनिसर्गोमहतायदेतेदीनात्तसञ्चित्तकभाषि
तानि चित्रं समाधाय निशम्य हार्दिकत्कार्यसाफ
ल्यमयंशुल्कः ५८ शिलोच्छेपिच्छाशनचेतन
ष्टव्यविर्यदासम्भवेति कश्चित् पद्माऊजैवः
भयनमुदेहसुदादरोयंगणितः पुराणैः ५९ ऊक
र्मदष्टात्मनिनाम्करालान्मुष्टव्यवीहयविगर्दिता
हान् संगत्यनोयस्यनताननत्वेतेनास्यदत्तः सक
लोपिशुल्कः ६० ॥

यदृक्कमाचारस्यादरोमाननायं पुराणैः पक्वमतिभिः सु
त्काराणितोसावपिराज्यशुल्कइत्यर्थः ५९ ऊकर्मैति ऊ
कर्मदष्टादरिद्रायाः मतिनाः ऊचेत्तयायाः करात्ताविकु
तायाः अष्टवयः शकाविष्टाः एयविगर्दिताङ्गारोगप्रस्ताः
तावेतान्नुणस्यदानिसंगत्ययस्यनताननत्वेतेनास्यदत्तः सक
लोपिशुल्कः ६० ॥

य. सं तेन सद्वाग्यकलितेन मदीयतिनास्य राज्यायस्य सकलोपि पु
 ५... ल्कोदत्तः तान्मसुखीकृत्य स्वयमवधेयान्ति फलं प्रापणीयमिति
 भावः १- उपसंहरति समानेति वाह्येन्द्रियसाम्येन सर्वेषां सा
 म्येपि अंतरकलाकृतो न विशेषेण राजानो राजानो लोकाश्च लो
 का इति भावः १ अंतराशिलायां तद्धेतुमपि कलयितुं पु
 क्रमते तथा चेति अभिमिति प्राच्यात हेतुमादात्म्यमपि अभि
 मभेदेन द्विधा स्ति परंतु भो नैव मादात्म्येन नाम प्राच्यातिने

समानेन्द्रियचेष्टानां मदत्वेन नरात्मनां यदल्प
 भीतदीनानां सम्यग्गृहावलो कनम् १ तथा च
 यते तस्य राज्ञः सन्धिमतः शुभं मदत्वेन गण्यतां या
 तोयेनासौ धरणीतले १ सयोगकलनाद्यासदि
 गंतः शीतलाशयः पिपीलिकाथवधेयौ दत्तश्च

यं पर्यं ते सदस तिरभृत्किल १ ॥ त्वललाभादिति सूचितं
 येन अभिमदत्वेनासौ संधिमात्रा गण्यतां यातः १ तथा दी
 ति विदर्शनो सूचयं अभिमादात्म्यतस्य वक्तुमाद सश्रित्योगाभि
 तृत्तिनिरोधस्तत्साध्यतादात्म्यसात्तात्कारोपयोगः तस्य कल
 नातिः अयमयोगस्य चित्रवृत्तिनिरोधस्य या कलनातीतारिसा
 तात्कारात्मिका शक्तिस्तथा व्याप्तदिगंतः प्रत्यक्षीकृतमदमद
 तः यतः शीतलाशयः कामादि वृत्तिरिक्तचित्तः पिपीलिकात्

दृष्टीकृत् जातिः दत्तश्रुतिविदिततद्वासात्तात् किलेत्यागमे ३
 किमेन नास्य सिद्धीत्यत्रादौ नेति यतैः सद्व्यापकस्य प्रीति
 वाक्यमणभाषणं असौ तेन महाविभवेत्यादिविशेषणविशिष्टक
 रीति ५ उपसंहरति तथा चेति इति तत्फलं तदीरातरादिभिः स
 द्वाति वा कफलमित्यर्थः ५ अन्यमप्युदाहरति तथा चेति य

दीनातरजनैः साकं प्रीति वाक्करुषेभुवं महावि
 भवविस्फारविख्यातं कुरुते भुवि ५ तथा च सन्धि
 मात्रा जातादृग्विभवहृदितः पिपीलिकादिसंवा
 दप्रथितो भूदसातले ५ तथा च यमनेनोपिवि
 चारापीडभूषितः बभ्रवयस्य सहृदं रज्ज्यास्य
 दं मुने ६ येनोपजण्यजात्मेयनाशारितित्यं उग
 त्मना सखीभूय विचारेण हरिस्वपरत्तष्टये

मनेनोपमनोदशराजा विचारापीडभूषितः विचारपवापी
 उः शोवरशिलातेन भूषितः ६ येनेति उपजण्यविभियमे
 दं कृतेति यावत् असौ रीरीणी न भूतमिति भावे लकारः उ
 रात्मनोति ते घोरायं स्वभावः योसौ तपजाप इति अष्टरीति
 शृणो न भूतम् ७ ॥

य.सं.
४.१

अनेनेति जाल्प निराकरण विचार प्रशङ्गा विन प्रसादफलमा
दमुदित इति मुदितो दृष्टा दृष्टान्नरा योजितः ८ स एवमिति
एवमिति एवं वर्तमानः अकस्मादिति दृष्ट निमित्तं विना विपदा
धियलक्षणा विचित्रो विकलचेताः अथ द्वा अमात्यादयः ९
राजरीति तथा वृत्ते विपद्गुण्युति तथा रोदनासक्ते मस्वपारा

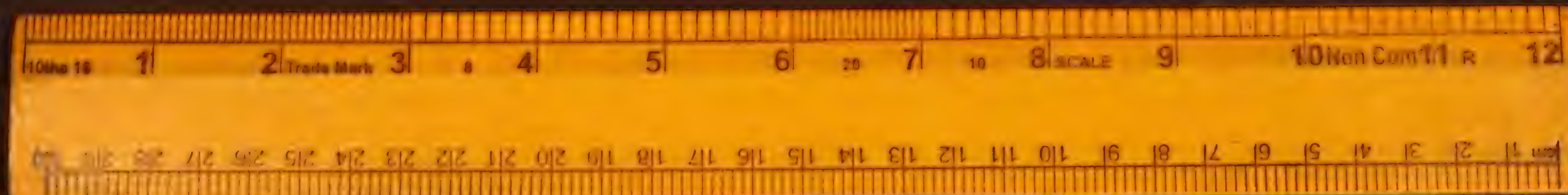
अनेन कर्मणो शोस्मिन् सत्रो मुदितः स्वयं प्रजाः
प्रसन्नचेताः सर्वथामास सत्फलैः ८ स एवमिति
पदाकस्मात्कर्णयोर्ग्रस्तयोर्भृशम् विचित्रो अथ
साम्प्रत्येकरोदभृशमातरः ९ राक्षितस्मिन्स्तथा
वृत्ते अथ द्वास्ते निर्विता अपि अस्वपारा कृतायेन
समामेव वलक्षिता १० धियं सन्पायते येन वयं
यामास रादरात तादृगात्मनिते न्येषामवकाशः
कथं भवेत् ॥

कृता इत्यत्राभुवन्निति शेषः येनेव स्वपारा पातहेतुना मया
वारिचुडिता १० धियमिति सन्पायेति शोका उडृत्यते मात्स्यः
एनेयमना धियं बोधन प्रकारमादे दृगिति गंभीर्यादिसम्यति
स्तादृक्ते इति धेयं परुषस्य अन्वेषामित्यनी दृगात्मनाम अ
वकाशवाचापालं भावोपपत्तकी दृगस्य धेयमिति ॥

तदेव विशदयति कथमिति इत्यमनया चर्यया समुद्रः सर्वगंभी
रो मेरुश्च सर्वोच्च इति प्रसिद्धिर्गंभीर्यादौ र्यशालिना त्वयाः वस
दीकृता विदानी गंभीर्योच्चा योरधिक्रियमाणयोस्तावग्रग
ण्यतां नयसि ततश्च भवततावदिदं विधेयमित्यादौ चिकित्से
ति अत्रास्मात्सापदिश्रुतिजा अलक्षणा यामचिकित्सा प्रतीका
१ः आक्रन्दनैर्वाचापालं भावद्वैरमीभिरलंकृतम् अकिञ्चि

कथं समुद्रमेवादीनाम्भीर्योच्चाग्रगण्यताम् न
यसीत्यं चिकित्सात्र विधेया क्रन्दनैरलम् १२ त
त्समाचक्षते येनान्ये कर्णस्ते सङ्गमथ च संज्ञेहि
तादिभिर्व्यक्तं संलापं च क्रियेष्टयक १३ ॥

करतात १२ चिकित्सा विधेयेषु तत्समर्थना प्रकारमाह
तदिति तत्परातः समाचक्षते यस्मात्सासायचिकित्सा सत्र
ह्यमी इति तत्सम्यत्वं श्रुतीर्मे लयित्वाष्टयगेके दशा वा स
मादाय स्वस्वाभिप्रायेण वा संज्ञेहि तादिभिः सोत्रकृशालस्त
वृत्तसिद्धान्त्रं नैव गुप्तमानीयतामित्याद्यान्तरवास्तव्यना
भिस्तु संज्ञेपुः १३ ॥

प. सं.
४.२

चिकित्साविद्येयेतिसामान्याकौसंशयानस्तत्सामान्यस्तयोऽ
तिविदिततदभिप्रेतत्वेननिश्चितमतिःस्वाकंदिताभिप्रायेवोथ
यामासेत्याह परेङ्कतेतिअत्रापदिपतन्मतमितिचिकित्सावि
द्येयेतिममभवतामपिमतेपरतमदभिप्रायेअत्राविचार्यचर्चा
क्रियांक्रुतयाहशीचिकित्सासमाभीष्टाताहशीविथनअन्ये
रितिपरस्परालापैः ॥ अलमन्यैरितितन्मतेनिरस्यस्वमतसुप

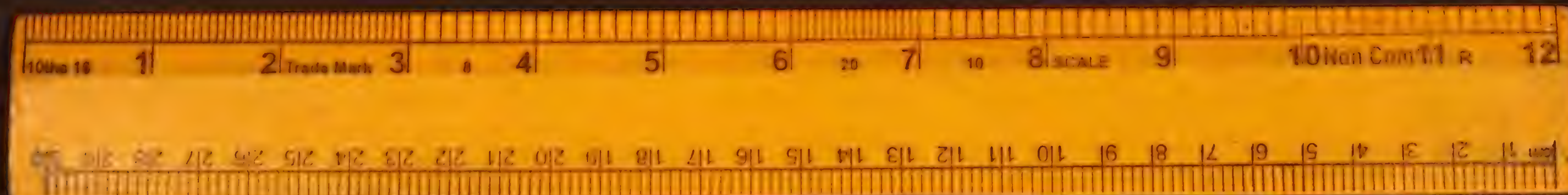
परेङ्कितज्ञानविशारदोसोप्रवोचधीरविनयानतां
स्तान् जानीतसत्यंमतमेतदत्रविचार्यचर्चांक्रुता
लमन्यैः ॥ कर्णपदेष्वाकतेमेतदर्थेनवाच्यधारा
अहमास्ववामि जानेत्यसर्गोङ्कविवन्यतायदलस्य
चात्यत्वमनुक्षणमे ॥

न्यस्यति कर्णपदितिकतमाक्रियदनर्थहेतुर्नामनानयाम
मात्रिरितिभावः तदाहपतदर्थमितिममकर्णपदितेतदर्थं
अत्रसमर्थयतिजानेतिजानेनिश्चितमतिरस्मियन्ममप्रह
विवन्यताङ्कमन्थिशैथिल्यंवलस्यचानुक्षणमत्यन्तदीनते
तिसोयमन्यसर्गः यमदृतीयोसोजराख्यासमायातातयेयं
स्वाभिज्ञातिः प्रकटीकृतेतिमन्यतादस्यकथेनामात्रममवेम
नस्यवृथाङ्कःत्वनिमित्तंभवेदितिनात्रशेषाचामीति ॥

नकेवलमत्रशेषाकावकाशादानमेवोपर्येयावेदतउपेक्षापी
त्याह अथवेतिपीराविदितपरावरः जगद्वर्तिनोभावावाह्यो
तराः सर्वेपिआनराशयातद्विचारणया ॥ एतदेवविश
दयतिकथमितिवेद्यमज्ञातत्वं परेविदितदिश्वरकामक्रो
धादिभावोदेहलक्षणः पदार्थः द्वितीयोभावः आसक्तिः मूढोदे
हाद्यभिमानी ॥ परिदेवनवीजमाह शप्तेतिप्राप्तदण्डाजाल्म

अथवाधीरसर्गोयमवशंपगत्वरेष्ठिर जगद्वर्तिषु
भावेष्यदनास्यान्नरादरात् ॥ कथंविदितवेद्योदे
विचारितपरावरः अवश्यगत्वरेभावेभावंबभ्रामि
मूढवत् ॥ प्राप्तदेवायदादीनातरामह्वारमाग
ताः प्रतीकोरेव्याशीघ्रंयान्तितत्कागतिर्मम ॥
कथंचतस्यावेलायांजातवीरोहमात्मना अगतिर्दे
वप्रोशस्यपश्यामोत्यसुनिर्गमः ॥ ॥

तात्पर्यमापन्नाः सहारमागताअवस्थाक्रियालनार्थतदाहप्रती
कोरेव्येतिआगताअसंतोजउकर्णङ्मीलितादात्कणपादि
वशीताः शीघ्रंयतिपलायंतेततदाकाममगतिदयोरपितयोः सं
क्रुवितत्वातनकदाविन्ममगतिः शिष्यतेरत्यर्थः तत्रैदिक्यागते
भावस्यदृष्टतादेवामुत्रिकाअभावमाहकथंचेतिआत्मनेति
सयमेवविदितद्वस्त्रित्वातनिर्गमश्चित्तत्वात्कारोयोमते ॥

य. सं. ५३ इतिकर्तव्यतामाह शास्त्रमिति पतदाथिर्यस्य त्रंसमापति
तमास्त्रामप्रतीकार्यत्वात् कर्मोपनतत्वेन च मान्यमित्यर्थः
ममाधुना मत्रिकगतिरेव प्रतीकारादत्वात् तत्त्वाद् कार्याणि
तिकांर्यस्वजातवृत्ततया विहितं अथुनेदिक गतिभ्रंशेपि
कार्यविधेयं अत्रार्थान्तरयति विपक्षे इति बुद्धियोगो बुद्धेः
शः योग उपायः १० एतद्योगवतो योगिसादृश्यं प्रतिपादय

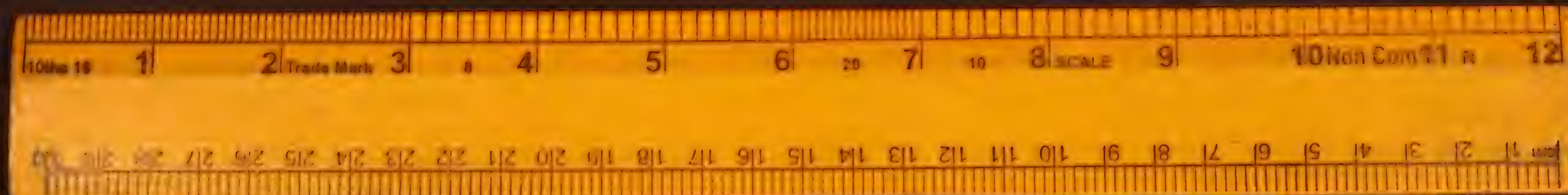
शास्त्रासंपन्नमेतन्मकार्यकार्यसमाधुना विप
क्षे बुद्धियोगो योः सयोग इति कल्प्यते १० वर्तमा
नेन भावेन ये वेदने र्थमात्मनः योगिनस्ते विरा
जन्ते उस्साधनैव यीमताम् ११ ॥

तिवर्तमानेनेतियथा योगिनः शारवकर्मणा वश्यभोक्तव्य
त्वात् तद्देगे न्मावाप्रपि भाविसिद्धौ न शिथिलीभवन्ति शारव
मपि च भुंजते भाविसत्फलं च समर्जयन्ति तथा ये योगिनो यु
क्तिचतुराः शारवोपनतं सस्मान् वर्तमानकलनयात्मनो र्थ
प्रतिजाप्रतिवे विशेषेण राजन्ते समापतितसस्माननात् भा
विसमर्जनाच्च अत्रार्थो मत्ताच्चा च मानो र्थांतरयति इः साधमि
ति विपक्षवपि स्वार्थं करतार्थो मन्त इत्यर्थः ११ ॥

कर्तव्यमाह तदलमिति व इति भवदभिमतैरौषधादिप्रतीका
ः अयं स यो च मानः घोषांतो घोषणया लोकश्रुतिगोचरी क्रि
यांतो मार्गे मार्गे इति जनसंचारगोचरदेशोपलक्षणं वने वने
इति तत्संज्ञागोचरोपलक्षणं दीप्ता महामार्गमहावनह
स्ववत् सूचनार्था १२ घोषणप्रकारमाह राजाज्ञेति अथा
द्यदि नारायणकश्चिदिति नात्र वर्णाश्रमविभागः कश्चिदिव

तदलंबः प्रतीकारैः प्रतीकारोपमुत्तमः निर्गत्य
घोषांतो वाटो मार्गे मार्गे वने वने १२ राजाज्ञावो
रुसंज्ञातयः कश्चित्पिडितो वलात् तेन लोहित
वेशेन भावं नान्येन केनचित् १३ येनात्र जन्माप्य
मनुष्यभूमौ चित्तं समायाय कृताण्यवेदा तेनान्य
योजन्मथराश्रमव्यं प्रतश्च तष्टाश्रमविवोधितं च १४

इति तत्संज्ञां र्थं लोहितवेशेनेति रक्तवेशेनावधार्योऽ
यं विदितायां तदणरोचिती कश्चिद्वेति १३ अत्रावेदाफ
लमुपसंहरति येनेति तेनान्ययो वंशः प्रतः स्वपूर्वस्वर्गमा
पितास्तदा वृद्धाश्च तत्र सस्मानमापिता इत्यर्थः जन्मथराः प्रा
णिनस्तथाः प्रसादिताः भव्यं स्वभूमे देवं विवोधितमदुडं कृतं १४

पं. सं. ४४ अत्र पुराणानुपती नदाहरति उपापीति परलोकेति स्मृत्तादि
ताचारपालनास्मृतिपत्रमेव तत्पत्रमिति भावः २५ सूरतिश
दलंशादहरितं येऽतं कं तत्समस्तस्वचारेऽस्मीषामेताह

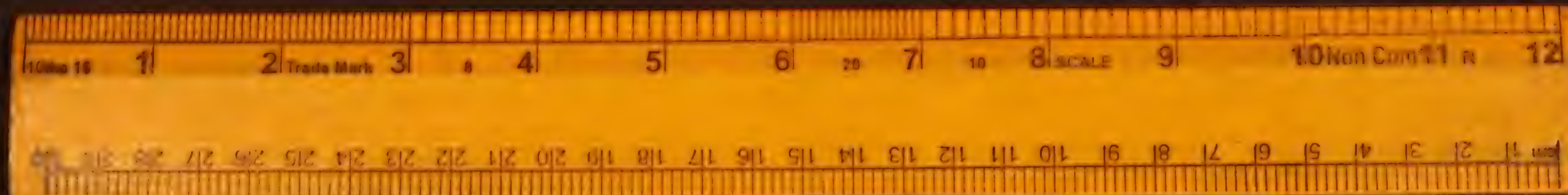
पुराणेनेकराजानो दीनायुक्तिप्रपालनात् प
रलोकभयोन्मक्तिपत्राभ्यां रज्जसा २५ त
याचश्रूयते सोत्तान्मलेतादाभिधो नृपः ज्य
न्दरोयनदीतीरेऽमृगयां विजसारह २६ सशाले
टपरिश्रान्तः शादलेहकसेस्तरे समाससाद
यानात्रभदपभोज्यैकतत्परः २७ उच्चैरुच्चि
स्तदास्थः कंचिद्भामं प्रविश्य ह कृत्वायां महि
षीं शिष्यं चरन्तीं दात्यपीडितः २८ ॥

शेयदमीतत्रैव शयेणेपविशंति २७ उच्चैरेति उच्चैराः
तिकदोरावुद्धिर्यस्य कृत्वात्पाकृत्रिमासरित् चरन्तीभक्त
माणामचरति भक्तो जीवनेपीत्यनुशासनात् २८ ॥

विलोकेति शिष्यं चरन्तीं महिषीं विलोक्य दात्यपीडितो राजा ये
यावन्नातुं युद्धितः शीघ्रं तस्मात्प्राप्तानुगुणं स्वजातिसदृशं
वृथा तामिदमिति शम्भान्यामदासिनो चूचुदत्तप्रेरयामास ते
च निर्गतरलाभीताः सन्तस्तथाचक्रुरित्याह विधायेति सोवि
तमिति स्वजात्यनुगुणं भृष्टतन्मांसपेषणादिभक्षणं कृत्वा तृप्तः
स राजानिकमुपाययो युगलकम् २९ शिष्टं चरितमाह च

विलोक्य जात्यनुगुणं शीघ्रं शम्भान् चूचुदत्त वि
थाय स्वाचितं तस्मात् राजानिकमुपाययो युग्मम् २९
वृत्तवैधनिबद्धायां तस्यामाकन्दनारवैः रोदस्य
रोभिता व्याप्तोदरयोस्तमदत्यथ ३० जातेकोला
हले बुद्धा बुद्धाकाचित्सागता विलोक्य विषम्
ढेवतर्णमोहमुपाययो युग्मम् ३१ ॥

तरितवत्त्वत्वादस्य पशोस्तस्यां वेलायां चतरं विषु चतारो
रपि वंथाः क्रियन्ते ते रिति चतवैधनिबद्धायां तस्यां महिष्यां
तदाकन्दनारवैरोदस्योद्यावाभूषणार्थां प्रोदरयोः सयोः श्रय
किमिदं किमिदमिति समदतिकलकवेजातेकाचिद्बुद्धावु
द्भामं केतातत्र समागता तथा विलोक्य विषम् ढेवतर्णमोहमु
क्तामुपाययो ३१

य. सं.
४. ५

युगलकं कथमेतावतेयतीतस्यादशासम्पन्नेत्यत्र समर्थ
यतिसादीति हि यस्मादर्थे सावृद्धाचतरिति चतुर्वारं प्राह
यथा क्रमाया क्रान्तिशीथेन लब्धेन गमयां चक्रेति वादय
मास जीवभूतेयमस्याः केनेत्यसम्पन्नेत्यत्रार्थान्तरयति नि
यतीति नाकिंच नान्ना किंच नान्वादेवमवेदत इत्यर्थः ३१ चि
रदिति शून्याशया जीविकामात्रस्याप्यप्यात कथं केन मा

साह्यनाथा चतस्तस्याः क्षीरेणाग्नेन केवलम्
दिनानि गमयां चक्रे नियतिर्दिवलीयसी ३२
चिरात्पुण्यसन्धार्य प्राणाश्चून्याशयाप्यसौ
गतागतिक संतप्तप्रतरे समुपाविशत् ३३
प्रतापेनाथ निश्चित्य राजा गमनमत्र सा देहं
कथंचिदुत्पाप्य प्रतीक्षामाभूत्पतिम् ३४

रौणसौ राजा गच्छत्यागच्छति वेतिष्टवती सती गताग
तिक संतप्तप्रतरे समुपाविशत् अवध्याक्तिदानार्थमिति
भावः संतप्तेति श्रयेण सर्वेपिराजप्रसूयेभ्यस्वस्वनीतिरु
चितं ३१ प्रतापेनेति श्रयेण हि महतो प्रताप एवाथेसर
ति कथंचिदिति प्रतिकेन उत्पाप्येति चतदेवातिकेन सति
ते ३४

आशयेति आगतमात्रे चरति कथमशक्ताशमात्रेणे वा
सतोऽशक्ताभूदित्याह आशावलेति ३५ ततश्चतदिति
यस्य जः पार्श्ववती वाजिष्टदत्तपाणिः असाविति येनास्या
प्रदिष्टा वातिता यत्नतोतिनीचम् सावचातो यतोऽस्यावृद्धा
यानि वर्तमानेनां मासौ किंचिदनर्थपातयिष्यतीति स्वपा

आशयाथेयमासाय वाजिवल्गादयोर्दृढम् आ
शावलोपसंलोकेनान्यदलमिदं ह्यते ३५ तत्पा
सुर्वतीभूत्यासौ तत्रोमादाय यत्नतः सावचातो
यतोराक्षामासेति विनिवारितः ३६ एनां दृष्ट्वा
महं केन दत्तेयं दत्तवृषभाक कस्यावध्याक्तिमा
चष्टेवराकीपीडितेतिह ३७ भद्रेवदकथं केन
हतासीति प्रचोदिता तत्परोमावमादाय प्रारेभे
गदितेवचः ३८

पेहो धितशङ्कः
येति विनिवारितः ३६ विनिवारणप्रयोजनमाह एनामि
ति निगदव्याख्यातम् हेति प्रसिद्धियोतकः ३७ भद्रे इति
भद्रे इत्यवध्याक्तिपालनाप्रकारसूचकं संवोधनं कथमिति
किमर्थं तत्परो राजा प्रारेभे इत्यनेन हृदोयितवाकसत्तनेन
चितं ३८

य.से. स्वयमिति उच्चस्वरभाषणे स्वयं वृद्धेत्यादिविशेषणजाते निमित्ति
 ४.६ तम् ३५ अदोऽति आश्चर्यमिदं यदालोके दिनसम्यक्तावपि
 तस्करतादृष्टाभवाद्दशेभास्वतिपुरोवर्तमाने सौमं व्याजेन नि
 वारयतीति भावः अतश्च त्वे मनः समाधाय बुध्यते हृत्ते जायते
 हि यस्माद्दोभवतां सर्वपातकानां समाधानमेव यत्नम् स
 माधानेनेव हि समानशरीरकरणमपि मदीपतयो भवन्ती

स्वयं वृद्धं पक्ववृद्धिः षोडाशस्ततमोभरा धैर्यमा
 साद्यवक्तिस्मस्वरेणेन भूपति ३५ अदो तस्कर
 रतादृष्टालोके यमदीपते समाधाय मनो बुध्य
 समाधानं दिवो यत्नम् ४० सर्वतोभी समुत्पानेण
 सौयत्याह निभेयं न विव्रंत च उः एवानामाति हि व
 लवन्नरा ४१ अयेर्मलाद्युत्रोर्ध्वं प्रतरेत्रमदायुनेः
 स्मृतिं कुरु उरन्ताते गतिर्नाम भविष्यति ४२

तिभावः ४० सर्वतश्च अस्मै वृद्धा उः एवानां किं किं न कथ्यत
 इति भावः ४१ अयेऽति अरसत्तादृशति भूपतिनाम ऊर्ध्वं मे
 तदेदृषाते स्मृतिं कुरु तत्र मदायुने चैतराणां प्रतरेऽतो ग
 च्छंता जन्मिनां पारशपके तते वगतिर्नाम निभयेन उरन्ताभ
 विष्यति प्रमादमदिराममविवेकनो ब्रत्वादित्याशयः ४२

नियन्तिरिति नियन्तः सर्वप्रेरकस्य तस्य परमेस्वरस्य मे दिवं शप
 तं सिवाद्याशरीरस्पर्शनं दिव्यम् तस्मै सर्वनियन्त्रेऽर्चयेत् शपा
 तं तमर्थमाद असीतितव तत्रासि थारा प्रतरेणापि नो षोडशायि
 तादसि थारा प्रतर्त्तम् भृत्यं यत्तत्कर्म विनिमयं प्रतिगृह्णामि
 प्रतीयमाददे यदधुना ब्रह्मयानं यत्क्रियते तत्र त्रमयापि ब्रह्मये
 न गृह्यते न केवलं व्याप्यमात्रेणैव कृतार्थतापित अर्थान्भ्य
 योपीत्यादकालेति अणमनण ऊर्ध्वदि काले सकले दायत

नियन्तस्तस्य दिवं मे सि थारा प्रतरे तव भृत्यं प्रति
 गृह्णामि कालवृद्धा चिरं बलात् ४३ बला बल गति
 र्यददावयोरत्र जन्मनि तत्र जन्मनि ते भाव्या गतिरे
 तादृशी भवे ४४ अर्पितो यं मया वैरशयस्तदस्वद
 स्तुके इहा स्थतत्र वोत्सार्थस्तवायमिति निश्चिनु ४५

इति भावः ४३ कथं त्वया वराकालं भूयते इत्यत्रादवलावले
 ति आवयोरिति तव मम च अस्मदोदयोऽन्ते कशेषः भवान् ब
 लो अदं वावलेति बला बल गतिर्यथात्र जन्मनि तदत्र जन्म
 ति पादृशी गतिस्तव भाव्या अदं वलिनी भवान् बल इति निश्च
 येन साध्या गतिः ४४ अर्पितश्चित्ते वैरमेव प्रतिस्वत्वनदेतत्वा
 लयः पाणिः दस्तश्च दस्तको भुजिका अस्तवामौ शयोस्मा
 दस्तका उत्सार्थः प्रतिक्रियया विशेषः ४५ ॥

ये-से ४७ विचार्येति मम मोचनेन यदिति इहामुत्र वा प्रतिकरणं ४८
यस्वेति वरमिति लक्षणा यथा यत्नात् अथैवैव जन्मनिधिये
ति श्रुतात्वा चेदित्थं यश्चिन्नात्पत्तात् भवोस्तत्र विदितवृत्ते
मया चेदित्थेति तावद्वैतवैगण्यतां प्रतिभावः ५० अथवा
येति अन्तस्त्वस्ति तत्राभाभिनयमादां सधूनं विधायेति अत्र
रोयेनेति अदृष्टानुरोधेनेन अस्मावरोहणं वादिप्रतिवादिनोः स

विचार्य मनसा सम्पद्यते रोयेने मोचने ममाववदत्त
त्सत्वं ब्रह्मत्वात् सखीभव ५८ दयस्वराजन्मज्ञावे
विचारोयेवतेवरे न चेच्छृणोति तन्न न भृत्ययोगात्
तां थिया ५० अथवा यत्तद्विज्ञानमन्तस्त्वस्ते सधूनं
विधायाश्च नुरोधेन वादादवरुहसः ५८ इति त्रि
होतिसंभ्यायनियन्तारं मदेसरे उवाच तत्र प्रतेरशक्ते
हृदयतां मयि ५८ किं कार्य करणीयेते पीडिता केन
हेतना निशम्य प्रतिकर्तुं देहं स्वस्या भवगतत्वेन ५९

मकल्पताभावनायं कर्तव्यमवश्यं मये हे वास्याः प्रतिकर
तां मातयाप्याज्ञाने च प्रायश्चित्तशेषोः परलोकार्थं शिष्यतः
ति ५८ इति त्रिज्ञायते इति त्रिः रत्नकः सखा चरस्वेति द्विः सेर
स्वादीति त्रयं त्रिरतरे सर्वावेत्तको मयि बोधनेन पालको भवे
ति यत्तस्तत्राशक्ते हस्ततरे देवमयि दध्यतामिति ५९ दध्यता
मिति मुदयति किमिति अन्तस्त्वस्ते ५९

यत्तद्वैतवैगण्यतां प्रतिभावः ५० अथवा
येति अन्तस्त्वस्ति तत्राभाभिनयमादां सधूनं विधायेति अत्र
रोयेनेति अदृष्टानुरोधेनेन अस्मावरोहणं वादिप्रतिवादिनोः स

प्रतिकर्तमशक्यं यत्तद्वैतवैगण्यतां प्रतिभावः ५० अथवा
येति अन्तस्त्वस्ति तत्राभाभिनयमादां सधूनं विधायेति अत्र
रोयेनेति अदृष्टानुरोधेनेन अस्मावरोहणं वादिप्रतिवादिनोः स

वदेदिनः विपत्तेवा ५१ अथवा नो चेदिति प्रतिक्रिया
यानेव क्रियते तदा प्रायश्चित्तं तदर्थितं अयं भावः प्रतिक्रिया
विधिपकाकृते परायेतदोपणात् तदसम्भवे कृच्छ्रायने
कप्रकारसाधनेः पापशयनास्वस्य परस्मत्प्रादिना तत्रिया
तनाद्वितीया प्रमादादिना तदसम्भवे परत्रतदनुगुणं पापभक्ति
स्यं प्रायश्चित्तमित्युक्तं तदर्थितमिति ५२ निशम्येति उच्यते
तितोतरा प्रतीतचित्ता ५३ अनेनेति अनेन तत्पार्श्ववर्तिनाय

य.सं
४.८

याउस्तोत्रतातनयाश्राणाप्रपायांति सातामुनाकृतेति ५४ अ
न्यापदेशं प्रनरपिविहृणेतिसदानन्देति ममाः किंचनायाह
दायायाश्रानन्दोत्सवसथा श्रानन्दश्रानन्दरदोदयः उत्सवोदय
स्वव्यवहारगतिः सैव सर्वयातृत्तिकारित्वात्सथासीदृष्टं शोभा
दायित्वाच्चमक्रेतांतस्याश्रकः सतनमुपादानेपिअविच्छि
त्रप्रसरत्वात्तवनिर्मदिषीति यावत् सोननेसम्मुखवर्तिनाकृ
वुडिनातथावदाननोहरमत्पर्यप्रवरुत्यानरहितं यथासा

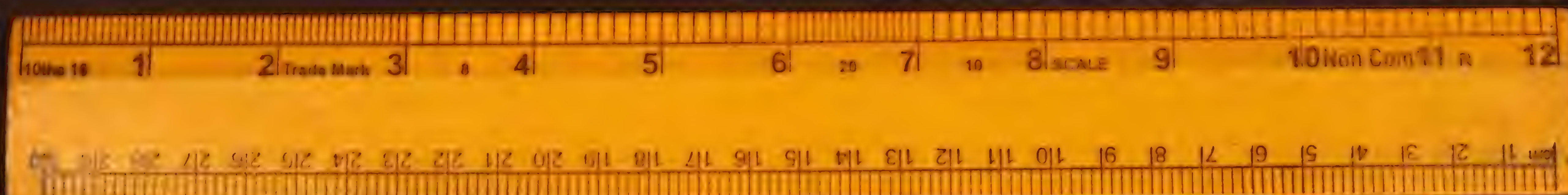
अनेनउष्टचित्तेनत्वत्पार्श्वपरिवर्तिना श्राणापहारि
उस्तोत्रताउनामृभिमेकता ५४ सदानन्दोत्सवस
थाकरोनेनकृवुडिना वदाननः कृतोहरयथा ना
मापिनापुना ५५ इतिहृदोदितावाणीनिशम्यसो
ह्रियानतः विचिंत्यादविवध्यासोनगरेशायतामि

ति ५६ निवउमुत्तः कृतोयथास्यसथा
नयावदाननो करस्यापुनानामापिनावशिष्टं जायतेमदीयामदिषीचातिते
त्यर्थः ५६ ह्रियावतइतिनसाम्यमान्यमदीपतितेनममात्रो
षारोपणापितमदीयत्वेनविशेषेणमयिरोषोत्राध्यारोदती
तिअधुनाकिंमयात्रविधेयमिति विचिंत्याह असेमारकोवि
वध्यविशेषेणपाशादिनावदाननगरप्राप्यतामिति अत्रगोला
मुत्तक्रिययोर्मत्तक्रियायावनीयस्तादसोइतिहितोयाभावः
५६

नगरप्राप्तो कर्तव्यमाहरिक्तीकृतेति गृहसामग्रावियोज्य अस्प
तालिस्त्रासुखकालिस्त्राचसंयोज्यायंडशायः सचिरात्मीमाने
भवत् वेपष्माकंयोरनिष्टीवनापात्रंविधेयः शपथेर्मदातया
वतात्सम्मुखयित्वातत्रिरस्तृत्कापात्रंविधेयश्चर्यः ५७ तो
वेतिसमाधनामिति दत्तगोभरणेचितकलनोत्सवयतिगृहपा
तितेतिसमृद्धिपात्रतामासंस्वचयति ५८ इत्यवध्याक्रियाल

रिक्तीकृत्यासुखकालिस्त्रासंयोज्यायंडशायः यो
रनिष्टीवनापात्रंविधेयः सचिराच्चवः ५७ तोचह
डांसमासास्यशुभकर्मससाधनाम् गृहपालित
गोष्ठस्येसप्ततिप्रददौसधीः ५८ ततःकालान्त
रसंस्थामवाप्तस्यास्यसानिषि कस्याचिउद्यतेह
कंजगामशुभकाहूया ५९ ॥

नयामवान्नरेशोत्तरवंधं विरच्याधुनावध्याक्रियालकशेत्ता
दनायंशिष्टेशोत्तरावणीमारचयितमारभते ततइति काला
त्तेशारवकर्मपरिसमाप्तोसंस्थापारमार्थिकीमृतिलक्षणा
स्थितिः अस्पनृपतेः उद्यताश्रमादस्मृतिगृहीतोयमा येहकं
रुद्रस्यार्थमिति शुभकाहूयातत्रशुभोदयासौ ५९ ॥

यं सं ४५ शुभांशमाप्रकारमाह बाहू इति उक्तानि तौ तत्संभवं प्रस्ताव-
लितभाहूकृत्य पावकं सर्वपापशोधकं मन्त्रेण ९० आक-
न्दनेति मन्त्रः काष्ठाशक्तिः प्रजागरः सर्वत्र सर्वदा जागृकः त-
स्मिन्नातिपवाह्य ९१ तमापणप्रकारमाह भोरिति पर्याप्ति

बाहू उक्तानि तौ कृत्वा श्रित्य दीनोक्तिमादरात् ज-
गामशरणं पापविमोक्षपावकं प्रभुं ९० आकन्द-
नभराह्वानैः प्रवोधासुं प्रजागरं मृदुत्वात्तमया
मासतस्मिन्नेवाप्रजेभ्यः ९१ भोः सर्वज्ञा मुनादो-
नातरायाममसर्वथा पर्याप्तिर्विहिते दाने मे दे-
स्मिन्नाविधेयलम् ९२ अदन्तदन्तन्मुखतः पा-
तितादरतस्तया अथुना सन्मुखेनासौ विमुक्तः
क्रियतामिति ९३

हस्तबाहूणं मन्त्रे निष्ठापने तौ पर्याप्ति ९१ केवलमभिमा-
नो सावनेनाहं पालितो मया सौमात्यते इति परमार्थतस्तभ-
वानेव सर्वपापकश्याद अहमिति सर्वाक्रियाभावतो-
वपरत्वनरेकं वितृत्वेति सामञ्जस्यपात्रं कुर्या इति दीनो-
क्तिफलमिति भावः ९३ ॥

इति तिस्रो पकारे स्मृतिदानादिनीतत्वे प्रदयन्त्यापापशो-
धार्थं मृदुत्वं त्वां सराज्ञा प्रवेष्टितितन्मथे कस्यचित्प्र-
त्यस्वप्रमाययोस्वप्रमोचरेव भूव ९४ तत्रेति स्वप्ने ग्रसोपिता
तेन पुत्रेण संष्टः प्रतो गत्वा पादौ निपीयोपविष्टनेष्टः
कीदृशी किं वा सत्त्वमयी किं वा उः त्वमयीति अमुनानियन्त्रा

इति तस्यां विनीतायां वित्तस्यातं प्रजागरम् अद-
यन्त्यां सपुत्रेषु कस्यचित्प्रमाययो ९४ तत्रा-
सौ तेन संष्टः कीदृशी नियतिसुव कृपालना-
मुना जलमेति प्रत्याह तं पिता ९५ पापभारेषु मे-
मुत्र न चेदस्याविशोधिनी दीनोक्तिरत्र दीनार्तिशर-
णगतवत्सले ९६ सत्यं कष्टशयात्कल्पभरैरपि
न ज्ञातचित् उन्मुक्तिरनयोन्मक्तः सत्त्वलप्सामि
साम्प्रतम् ९७

प्रथितं पुत्रमिति प्रत्याह सति पादशरणे सन्धिः ९५ पापे-
ति ग्रस्याह दयाः अत्रैतस्मिन् ९६ सत्यमिति सत्यमिदं त्वया
मन्त्रमिति शेषः कष्टशया कष्टात्पुत्रमुत्पन्नस्तत्तया
दिशि शयकयनेन कष्टानामवसर्तत्वे सचितम् उन्मुक्तिरि-
ति भवेदिति शेषः अनया हृदा दीनोक्ते दाने मे वोन्मोक्षोऽथवा
सत्त्वलप्सामीति ९७

प.सं ४१० यतदेवविशदयति अनर्थेति अत्रपयिपरलोकमार्गे अनर्थे
उ.विपरिडः त्वसमापातः शमलानिदोषाः कसर्गाः कसितेव
दनाः अभितोपकुर्धपाशेदयेषि त्रिविधतापायायात्मिकाणि
देविकाथिभौतिकभेदेन कुर्धमदः पार्श्वतश्च अनयाप्रवय
साकरणभूतयावृडयासक्रियासतीकालान्तरस्यायिनोक्ति

अनर्थसलिलोत्कटेमलिनडः त्वपङ्काजलेकक
मितिमिरावृतेशमलमर्कगडर्गमे कसर्गभरिते
मितस्त्रिविधतापमूर्त्तावदेममात्रपयिकेवलंप्र
वयसानयासक्रिया ६६ सर्वथानयेशमलेप
यास्मिन्वदतोमम परिशरणयदोनोक्तिरस्याजा
ताशुभावदा ६७ ममापराधदंशनामयतानोव
लोत्कटं पातंनिवार्यवृडोत्पाशुभमार्गः प्रदर्शि
तः ७० सन्वितानिऊर्कमाणफलेयुस्तादृशम
म यथाट्टिरियंदीनातमोमग्रास्वयेपतेत ७१

याविकित्सा सर्वमेतटीनोक्ताममधुस्तमित्पाशयः ६६ श
मलेडर्गमेवदतोगच्छतः परिशरणदस्तवारणं ६७ अपराध
दंशनामपराधानुशरणदशनो ७० यतानापादोन्मात्तानोव
डोत्पादीनाकन्दनयया ७१ अपराधदाशनेवसमर्थय
तिसंचितानीति यथेतिट्टकप्रकाशलेखः तस्यावतमोमग्रा
योममस्वयेपतनमायातमेवेति ७१

उपसंहरन्कथानात्ययमपितन्मविनोपनिवभातिशतीति अ
वधार्यमुरजेत्कटफलदमितीहतदर्शनेपिनाप्रतीतमति
जभात्यमितिस्फुटमाह वैभवमिति उन्मादफलमाह यथे
ति यथायेनोन्मादेनाकर्तव्याचरणलक्षणोनरकसंज्ञो
नरकानन्त्यम् ७२ वृत्तानुवादपूर्ववर्तिष्माणामाह शतीति
माहात्म्यमहाफलोदयः शुभाचाराशितिसम्बोधनंतदधिकारि

इतिप्रसमार्थीरैरवधार्यशुभाशुभम् वैभवंप्रा
प्यनोन्माद्यययानरकसंज्ञवः ७२ इत्यवधेयान्ति
माहात्म्यमिदमुक्तंसमासतः अन्यथापिशुभावा
राश्रस्यालक्षणमुच्यते ७३ ईशातदनुगैश्चापिय
दातमंजगत्स्थितौ तथास्याचरणसूत्मावधेयान्तिः
पालनामता ७४ ॥

तवावेतिसूचनायं अस्याप्रवयोक्तेः ७३ ईशेति अस्याम
दतोभूतस्यनिःशसितेमतदित्यादिनयेनेशस्यापितत्वात्रि
यतेः तदनुगैश्चापीतितत्त्वचितार्थस्मारकैर्मन्वादिभिः स्मृ
तिकोरेः शातसंकर्तव्यतयाशिष्टंजगत्स्थितौतत्स्थित्यर्थम
तथातडदितानुसारेणस्वात्पितविकल्पदान्या इयमवा
धेयान्तिपालनातीवमधुरेत्याहसूत्मेति ७४ ॥

प. सं.
४॥

अत्र समर्थयति प्रमाणमिति तस्य नियतः सर्वस्वरस्य सर्वकर्तृः
सर्वज्ञस्य च निश्चयः प्रमाणं प्रमितिकारणं फलकालेन न्यायिभिर
रतीति यत्र न यथा कथितं तत्त्व उचितं चेन्न न्यायफलतोति वा
शब्दार्थेतेषां च तदनुसारिणो यो निश्चयस्तदपि प्रमाणं तद्वति
रिक्तनिश्चये फलकालेन न्यायिभिरदर्शनात्तत्त्वानां दोषा ये वेत्या
ह अन्यस्तु इति तद्वति रिक्तात्पट्टिनिश्चयस्तु निश्चयाभासः
निश्चयश्वाभासते परंतु फलकालेन न्यायिभिरतीति दृष्टं हितत्

प्रमाणं निश्चयस्तस्य तेषां वाच्यनुसारिणाम् अन्य
स्तु निश्चयाभासे वा गृह्यमिति निश्चितं ५५ अट्ट
मप्रतः कृत्वा ये दृष्टानुविधायिनः तेषामनर्था
भासोक्तशोभापार्यन्तिको दृष्टा ५६ ॥

एकं कटमपि वस्तु सद्गुणं वस्तुपि दयातीति तेन व्यवहारका
ले यथानर्थसमापन्तिरेव फलं तयानेनापि चार्वाककालि
तेन निश्चयाभासेन व्यवहरतामनर्थापत्तिरिति भावः ५५
ग्रामवेमानामभावे स्मात्किंचिन्नेतावतातो विरक्तमिति
ह अट्टमिति अत्रतः कृत्वा प्रमाणतया संरक्षणासौ दि
तमिदमवश्यं सत्यतोति दृष्टमिव कृतवर्थाः दृष्टानुविधा
यिनो दृष्टमिदमिदमिदमनाः ५६

तेषामावृत्ते दृष्टफलादर्शनादनर्थाभासोक्तपरदृष्टानर्थमिद
मिति भावनामात्रमत्र मिदं किंचित्कालेन वा वेद्योभेति पार्यन्ति
लीशोभापाकलक्षणदृष्टावाच्या तस्यां सत्यामनर्थाभासशो
कापिनश्चतीति ५६ अतिरेकफलमाह ये इति ये प्रमादिनः स
र्वप्रापकृतिशीलाः दृष्टतात्कालिकमाभासमात्रमप्रतः कृ
त्वा प्रमासपक्षतया संस्थाप्य व्यवहारे प्रवर्तते अयं तात्कालि

ये दृष्टमप्रतः कृत्वा प्रवर्तते प्रमादिनः अर्थाभासो
क्तयंतेषां स्मृतिः पार्यन्तिको दृष्टा ५७ शुभाशु
भाशयावदो मन्ददृष्टिरयं जनः अथीनः स्वल्पया
दृष्टा कियत्पश्चति दृष्टीः ५७ तस्मात्सर्वसमा
लोच्यतया ल्यान्वामनीश्वरान् तदात्तां परतः कृत्वा
चरत्रैव विधीयते ५८ ॥

रुस्यमहितलक्षणार्थाभासग्रामवेकेवलमर्थत्वेन भासना
त फलकालस्थितिमाह स्मृतिरिति फलकाद्यातया चरतां स्मृति
रिति वेति भावः ५७ अत्र देतः शुभाशुभेति रागद्वेषभरितत्वा
दस्य जंतोः शुभाशुभवासनावदत्वे ततश्च मन्ददृष्टिः स्लोचित
कर्मफलोपभोगदर्शनापयोगित्तानः अथीन इति योगक्षेमा
दपरमुत्प्रेक्षी स्वल्पया विषयदर्शनमात्रोपयुक्तया दृष्टीः
दृष्टेकपरः ५८

य-से
ध-२
कलितमाह तस्मादिति तस्मादाभासपरमार्थदर्शनेयः पर्य
तकाष्टायां फलभेददर्शनात् श्रुतेष्वेति प्रमाणनिश्चयस्तस्य
तेषां वाप्यनुसारिणामितितन्निश्चयं प्रमाणमित्यालोच्य त
दासामितितस्य तेषां चरतां परतः कृतेतिकर्तव्यमिदमितिक
र्तव्यतया स्वीकृत्या चरेन्नैव विशीर्यते विशीर्णो भवति ॥ अ
न्यनिश्चये वाथ मारुक्क चार्म चर्म मयमतपवाल्पायक इत्यस्य

कचार्म चत्तरत्पस्य क्कामार क्कालनातिगा त
स्मात्तदृशमालम्ब्य कार्याकार्यविचारयेत् ॥
इति यः कश्चिदेतस्माच्छासनाच्चैव चालयेत् स
र्थानं सर्वेष्वदात्ताशित्वांतस्यापि तिष्ठति ६-

लदर्शि साचटकरेशटकतदनुसारिडक्क कलनातिगादि
कालवर्तिवस्तुदर्शिनो तस्मादिति श्रुत्यटक्कसर्वटक्कोदे
तोः तदृशमितितस्य तेषां चटशमालम्ब्यावश्यकर्तव्यतया
निश्चित्य तदुदिते कार्यतेन निश्चिन्नात् अनुदिते प्रकार्यते
नेति ॥ सर्वेष्वेति कदापि फलकाले वा भिचारादर्शनात् अ
थवानियतिवसमिदं नियतैव वलात्सर्वेष्वतस्यांशित्वादि
वशीतिश्चैव मान्यतया विप्रति ६-

शितेवेत्तपलदाणंतदनुसारिणामपितउदितोचारपालनात्
नित्यपवेमेशति ६१ दयंतोपालयंति तदितितस्माद्धेतोः शा
नित्यच्छास्ति तस्येव तदात्तावशवर्तिनः सञ्चानः सामंतस्य वासा
ति श्रुतिश्रुतिः दृष्टादृष्टशकारिताः ६२ अत्रैव शिखिका
श्रुतिश्रुतिः कान्यपनिवभ्राति निदर्शितमिति उरातनकयासु
वति प्रगतनकयानाश्रीपत्तिकालितस्यासुखशारेभमात्र

तत्सञ्चानापिसामंतस्तदात्तैकवशंवदः प्रीत्यापरम
वाच्यासावीशितेवमुभेन्दुभिः ६१ येदयोतचतब्दा
प्रित्तस्येलास्याप्यश्रुतिः इदामुत्रविशुद्धास्तेसम्य
दर्शभवन्ति च ६२ निदर्शितमिदं योरैः प्रगतनक
यासुवि सामोदराजावसेरपायीकश्चिन्ननाशह ६३
पापंप्रकाशितं मेरादरादोदंकं भवेत् रक्षेति
विस्तृतमतिर्देशत्वागं व्यथादसौ ६४ ॥

वेदंश्चरतदनुसारिभिर्यदात्तमेतदेवपात्तं नस्वनिश्चयेन
किंविदष्टवमारब्धं निश्चयनिश्चयमासर्तव्यत्वाद्भयोरि
ति पापीकृताचः ननाशगृह्णद्देवादिकं विद्यायादर्शनंगत
मर्थः देतिप्रसिद्धो ६१ नाशमेव स्फुटयति पापमिति श्रुत्य
तिरक्ताचरितमप्यप्रकाशितमासीदिति सुचितं विस्तृतमति
रुपद्रुतमतिः ६५

यं सं
४१३

तस्मिन्निति प्रचलिते दर्शने गते चारयन्ने भग्ने ऊत्रासावस्तु
ष्यतामिति चारयेषणे भग्ने संपन्न प्राये स्वयमल्लेखे तद्वाता
त्वेन नराजपुरुषैर्वद्भोषानीयदर्शितः ८५ आतरमिति स
हयप्रत्यही ऊरु ऊत्रासावस्तीति पतनववरमते स्याः क्रिया
याः साधु वरेमना क्रिये इत्यमरः नोचेदिति चेत्तत्त्वेन प्रत्यत्य

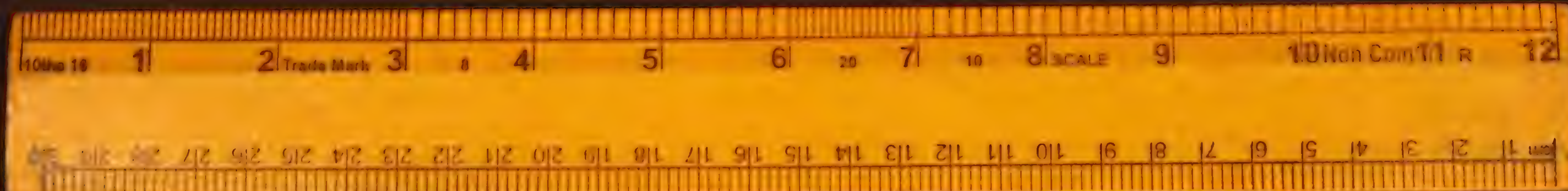
तस्मिन्प्रचलिते चारयन्ने भग्ने सर्वतः तद्वाता
राजपुरुषैर्वद्भोषानीयदर्शितः ८५ आतरं दुतमे
वात्र समल्लयवरेतव नोचेत्स पत्रवन्त्युत्वे दण्डे
खिलगेदगः ८६ इत्युक्तवन्तं नृपतिं वद्वावा
मके विदः अभयं प्रार्थय राजानं प्रोवाच विशदाश
यः ८७ पापं फलति सर्वत्र विपायोगातिममृते
इति मत्वा मदारज बोध्यसेमयकानयम् ८८

मिषितगेदगः मृत्पकरायां स्थापितः ८८ अभयमिति म
मापिकिं चिदत्र न्यायं वाच्यमस्ति तत्र गुरुत्वाच्च वंत्तमस्तेति
विशदाशय इत्यनेनास्य तदवा स्पर्शितं सचिन्ते ८९ पापमिति
सर्वत्रेदामुत्रापि गतिरैदिकोपामुत्रिकपिमत्तास्वनिमृते
ट्टीकृतमयकेति अनुकंपायां कननयोयमरीतिः ८९

सर्वेति गुरुभावशित्यापिततश्च न केवलं भवत्रियमपवाधि
कार्यसिक्ते विचारेपीति योतितम् वराकाणामिति अस्मादृशं
प्राप्त्या नयतो महाभरः सर्वतोति शययुक्तः समाधाय समर्थयिता
यथेच्छसीति प्रश्नात्तदौ साम्यं सर्वेषामस्तेवदण्डक्रियायां भव
तामेवाधिकृत्यमिति भावः ८९ आतमरतिस्वकीयः कश्चिद्भूयो
यदिराज्ञातमो वध्यतामसाविति सच वध्यपतत्यात्तेः पूर्वमेव प्रा
प्तस्त्वेन्माचकराजशासनपट्टो भवेत्तदा सपने सारयत्युन्माचय

सर्वथेव भवता राजा वराकाणां महाभरः संशयमेस
माधाय यथेच्छसितथा ऊरु ८९ आतमोयदिवथे
न भवदाज्ञातशासने प्रापितः सकथं तस्मिन्वर्तेतेति
वदस्वमे ९० इति प्रबोधितो राजा तेन विस्मितमानसः
उवाचोन्माचनं सत्यं न्यायशानं विभाति मे ९१

तिसंशयो मम वदस्वातं देहि निर्णयशुद्धिं क्वचित् वदसेति
भासन उपसंभाषायां वात्मनोपदम् ९० इतीति न्यायानुसर
णं प्रकृष्टः विस्मितमानस इति अदो वराकतायामेतादृशं कौ
शतमिति विस्मयकारणं न्यायशानमिति अकस्मात्क्रोधवे
त्तायां वध्यतामित्युक्तेऽपि पश्चाद्विचारवेत्तायां सत्यासत्यपरी
तया लिखितस्य वलीयस्तादिप्रतिषेधन्यायास्येति भावः ९१

य.से तदिति उत्तरमेवाज्ञादकत्वान्तरसंजीवकत्वान्तरसंजीव
 ५१५ कत्वात्स्थामेकः पोषुषमेकः सदितथीः सस्यमतिः साधुसेभ
 यम् ५२ यमराजेति यमराजतइति यमप्रथानो वाराजा
 तियमराजइवापत्तपातित्वाद्ययमराजेति संवोधनं पूजार्ह
 इति श्रुतं येनेतिकर्मफलदात्रा सर्वेश्वरेणेत्यर्थः शास्मिशास

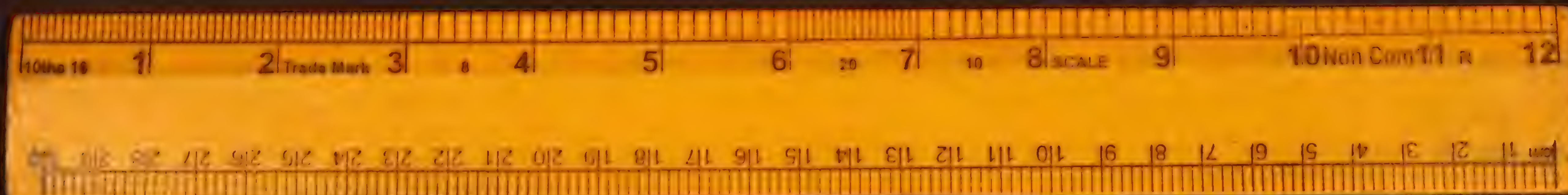
तउत्तरस्थामेकादसौ संदितथी पुनः धैर्यमाल
 व्यमनयं प्रोवाच गतसाधुसः ५३ यमराजात्र
 पूजार्हशासने येन लम्बितः शास्मि तस्य मया ज्ञा
 तो शासनार्थं प्ररुक्ता ५३ सातद्वत्पस्यते साधु
 प्रमाणमथवा न्यथा इत्युक्तवन्नमादासौ दर्शयतां
 चिक्रमत्रमे ५४

नादत्ते तेन वशासनार्थं प्रवृत्तविधेयेवो यनार्थं प्ररुक्ता
 तापतस्माच्छासनात्पूर्वमेव प्रापिता अथ च प्ररुक्ता पू
 ज्यतया नीता ५३ सेति सा परमेशात्तातद्वत्पस्य साधि
 तिमेष्यया अन्यथेति प्रप्रमाणं वा उक्तवन्नमिति वराकं
 तं प्रसौगता अत्र परमेश्वरशासने ५४ ॥

प्रममममिदं दर्शयाम्यत्र चिक्रमिति उक्ताश्रुतिश्चिक्रमित्या
 ५३ अतिरेव नान्येणमात्रेणान्यपापनातिप्यतइत्यादेति भा
 वः तथा च देहेन्द्रियाणां कर्मणि तत्तद्विदितस्यापितत्सादि
 एवात्मनस्तथाकर्तृत्वं वेदोतनिश्चयः स्मृतिरप्यत्र प्रमाणमि
 तादृत्याहीति श्रुत्यर्थमिति श्रुत्यर्थस्मरणं हि स्मृतिः ५५ त
 दाक्यमेवार्थतः पदतिना न्य इति श्रुत्यर्थ इति पृथग्व्यवहारकर्ता
 यपापभा इत्युक्तवन्नपापेन वन्धार्हः तथा सर्वेयः कश्चिजी

ततः परममित्युक्ताश्रुतिरित्यादृतंसह तथा हि म
 ननाशोक्तं श्रुत्यर्थमववभता ५५ नान्योन्यापाक
 भाक्येवांशुं के स्वकृतमित्यपि पापेनेकस्य चान्या
 यद्व्यथेत्यानिरेवसा ५६ इति श्रुत्यात्प्रचिन्नेसाव
 द्दाम्यावव्रवीत्यः उन्माद्यतामनेनात्तापत्रमेदर्शि
 तं भुवं ५७

वजातिः सस्वकृतं स्वेनानुष्ठितं मनुष्यानानुसारेण जागरादौ
 भुंक्ते इति विपक्षे वाधमाद पापेनेति स्मृतिरिति श्रुत्यर्थमल
 पादेष्टादिकृता मतिनता सर्वानर्थविधायिनोतिभावः ५६
 श्रुतावधार्ययात्माचित्तविवेकपीष्टपथाराक्षितत्वात् उद्दाम्य
 प्रसरत्यवादेणोद्दीये पूर्वपरापरायत्तमापणोतस्मात्तमाप
 तादभ्यर्थेत्यर्थः प्रव्रवीदिति श्रुत्याश्रुति आत्तापत्रं इत्युक्तं
 पदं भुवमिति नात्र कापि विमतिरिति भावः ५७

य-से
५५

वियेयंविषयकालान्तरस्मृतयेराजास्वयंविमृशतिसत्यमिति
तस्मादीश्वरात् तदीयातदधिकृताहामन्वादेः कल्पनानिश्च
याभासलक्षणः १८ कल्पनास्वतंत्र्येणसत्यमिति ३८
तदुक्तं तदवसादकंचसत्यमस्त्यवान्यथाः सत्यमस्तिइति
इदंकार्यमकार्यवेत्यत्र सत्यासत्यनिश्चयेकार्याकार्यविवे
केवानकस्यापिसामर्थ्यामकिंचिज्ज्ञत्वात् सत्यासत्येति का

सत्यंतेदेवयज्ञस्मात्तदीयादाविनिर्गतम् विहा
यकल्पनास्तत्रकार्यतदितिनिश्चयः ५८ सत्यं
तदन्यथावेतिकार्यवाकार्यमेववा नकस्याप्य
त्रसामर्थ्यसत्यासत्यविचारणे १५ यदस्याश्च
रेतेननियतेर्दाह्यमागतं लेख्यपट्टंविनिर्वाति
साधुसाधुचतत्रया ३०

याकार्ययोरप्युपलक्षणम् १५ सिद्धान्तसूत्रमाम्बुवति
यदिति तलेवइतिस्वयमेवावितवाच्यवाचकात्मावभास
नात् दाह्यमागतमितिग्राह्येयतावत् अयमिचारात्
साधुसाधुइति किञ्चित्तकल्पनयापरमार्थितोसाधुनेपि
साधुफलपर्यवसानात् तथाचप्रायश्चित्तादिकष्टकर्मणाः
परलोकापीडात्तात्रवमित्यादिसर्वत्रबोध्यम् १० ॥

इत्युक्तयनस्यफलितमुपसंहरन्नन्यकर्तव्यमस्यशास्त्रिस्वय
मितिसेवाप्रकाशमशितिसामान्यलोकवत्त्वार्थेस्वाधीनयोगेदे
मत्वात् सर्वेति सर्वव्यवहारावेदकत्वात् ईश्वराधिकृतइति
नान्यदुपेक्षणयासौकदाचिदपिविद्युतोभवेदितिनिश्चितेन
भाव्यम् नान्येतिकर्तव्येर्षेप्राप्तेस्वबुद्धिनिश्चयेनवर्तयेदित्य

स्वयंसम्प्राप्तकामोसौसर्वचर्याविचक्षणः ईश्व
राधिकृतोराजानान्यशास्त्रिसमाश्रयेत् १ स
नास्तिकोप्यत्रप्रमान्यःपरार्थकृतोद्यमः धर्मरीति
पुरस्कृत्यसत्यासत्येविचारयेत् १ प्रायेणपिभुना
लोकेदोषारोपणतत्पराः अथर्मधर्ममारोप्यथ
मयनोदयर्मपे ३३

धःकामवोधाप्रितक्षणंपराधीनत्वमस्यनास्तीत्यर्थः १
अन्यानुसरणेवायमाहसइति अत्रमनुष्यभूमौ १ नसके
वत्सकोपिनास्तीतियावत् प्रायेणेति अत्रयमार्थमात्र
यावदप्यनुवाद्यविधेयतयायेज्ज्ञेयाप्रयर्मधर्ममारोप्यथर्म
तयाग्राहयन्तिधर्मः धर्ममारोप्याथर्मतयाग्राहयन्तीधर्म
पथर्मवासनाकृतास्यमपिभुमयनिर्धति ३३ ॥

प. सं.
४१९

ततोपिकिमित्यत्र तस्मादिति येनान्यमिति अनेनेदमस्मा
कंपरतंसोपिपुनः सत्ययादीवेतितदीयपुन्यमालोचनी
यं अङ्गीकृतेतियेनास्मैपेच्यंदतंतदाज्ञापलनमेवेतदेव
योगीकारः तदणालनेइतस्वयमेवानङ्गीकृतत्वादस्येच्यं
नरेपतेवेतिकार्येकालेवद्गकार्यव्यतायामपिस्वयमेवत
मैच्यंदातारमर्चयेत स्वयमेवविवेचकेनभावंसपवतस

तस्मात्तैश्चन्यमालोच्यार्थमार्थमिविचक्षणः योगी
कृततदेच्यः कालेकालेतमर्चयेत ५ अत्राप्यु
दाहृतिरियंरुष्टप्रत्ययकारिणी प्रायेणयत्नवोले
केट्टपलाभेनमोदते ५ तासीयउमरोराजापरधे
अन्यकर्णनात कारगृहेनिजेकंविद्वन्धानव
थानतः ६ अकस्मात्तनयंवडंश्रुत्वामातास्यतत्प
थे अवध्याक्तिपरोदस्ताप्रतीक्षामासभूयति ७

चैत्यः अथवानियतेनियतेवाकाले अथवाकालेस्वास्व
कालेविपरिस्वस्थविपदमनवदेतथावर्तनीवर्तयेदिति ८
इतिशिलावेधः अथशेखरिंकारचनाअत्रापीतिरुष्टप्रत्ययः
रुक्मंवादः कालोतरानयेदतिथावत ५ तदेवावतारयतिना
सीयइतिनासाख्यदेशराजाअन्यत्रिगदगतं ६ अस्मकारगृहं
तस्य तस्ययेइतिराजपथे ७

तमित्यमरलासीयमश्रुतकल्पसमीपागतम वाजीअश्वः
अस्माराजः निर्धयोहरंशाय ८ प्ररोधतः ५ गृहानितिगृहाः ७
श्रीभूमेत्यमरः ९ कायमितिकोत्पसावितिकिमितिकिम

तंश्रुतकल्पमत्वासोपजीमुन्माद्यसत्वरं याव
दर्पयतेतावन्मत्तोज्ञान्यनिर्धयो ८ दीप्ता
वृद्धामलाकांगीथावनीतोविलोक्यमः विधीय
तामियंहरंश्रुतंयजितपत ५ नकृतासोगृ
हानात्तांश्रुतिमतिवाच्यं दिनान्तरेतथागत्य
हरात्स्त्रिभुदैरित ५ हरात्कोलाहलंश्रुत्वाको
यंकिमितियाश्चरैः गदितः प्रगृहस्थास्यमातेय
मित्यसौपुनः ॥ भूयः पराज्ज्वलीभूयगंतमेवो
द्यतोभवेत ३ तंतस्यमदंथस्यगतिंवोद्व्यायमा
क्रुथा उवाचकिमिदंराजश्रुमाद्यसिद्धपांऊरु ॥
पुत्रोमेनपराधोसौकथंकारागृहेगतः काशा
त्तिरस्यकार्यातेसत्यंवदकृपानिये ॥ ॥

यंमच्चस्वरेणाक्रन्दतश्च गदितइतिसराजा प्रयुहः कारगृ
हीतः अभवदिति सार्थंश्लोकस्यसम्बन्धः ॥ गतिमिति अ
भिप्रेति किमिदमितिअविचारेण ॥ शास्त्रिर्दण्डना ॥ ३

प.सं ४१० शतं दण्डानि दण्डादण्डातः पातयित्वा कारयित्वा शस्य
कालिमाशुवकास्यं उरेन गेरे स म्यादोषावेदना पूर्वम् आर्वत्
पर्यावर्णगतत्रपमिति प्रकटापराय सूचनो त्वदामिमोचयि
ष्मामि शति ॥ भवत्कपयेदं मया परायत्ता च वेक्रियते शतिम
त्वाभवत्पापिचात्रमतिरेष्टेयत्ताद आस्तामिति अन्यदिति अ
पराधानुसारेण दण्डादण्डं सत्यमिदं अस्य मयि कृतापराधस्य

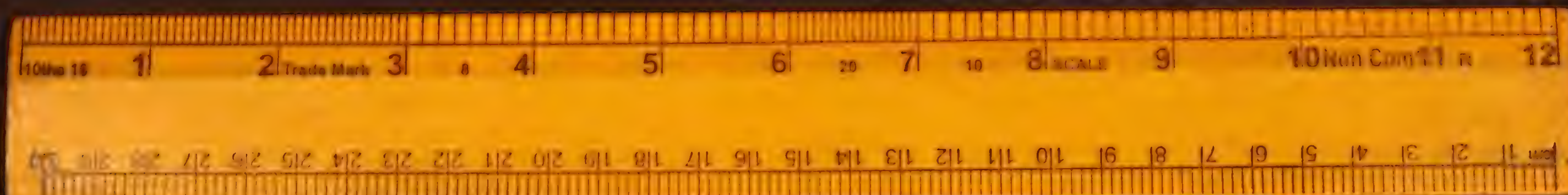
गिरंमार्दवगर्भातां निशम्याशयकोमलः शोवावासा
शतं दण्डान्यातयित्वा स कालिमा ॥ विधेयाय प्रेरस
म्यावर्त्येनं गतत्रपं त्वत्तामीति मतं अत्तास्वस्याभ
वजराकृते ॥ आस्तामन्यदियं वाम्य सत्यमय्यप
राधिनः आदंती परथाराज्यस्थितिर्मसौ विनश्यति ॥
कृतासौ दुःखितो वाचराजा सन्कथमीदृशम् शि
ष्वाप्रवृत्तं कर्मथि प्रायं सर्वथा शुभम् ॥

यमुकनक्षत्रादं त्यस्ति कृपा मयतः कृतात्यज्यतामेवेति न
वाद्यमित्याद परयेति राज्यस्थितौ द्विकृपायान्यायमेव बलव
दिति भावः ॥ अनेति असौ दण्डाजेति सत्यासत्यविचारोक्त
तः शिष्वाः शासनात् न विधेयं क्रयाः अतश्च थिग्भवतो जायं य
तः सर्वथा स्वपरविषये शुभमशुभदायि जायेन मांशासनां
त्वे ददासीत्यर्थः ॥

निशम्येति निशम्यसम्भवे प्रत्यक्षतः अत्ता कृदुत्पन्नकोपं
क्रादनुकारमाह आमिति एवं करोमीति वादिनं विमनाद्यत्
लमना ॥ कुरुष्वेति अतिसर्गे लोदमया जराप्रसूया परलोक
मयमालक्ष्य कृमतात्वावितोपियदिन बुध्यसे तदा त्वदीयपा
पस्य तत्र मय्यसंबन्धाद्येच्छं वर्तसेत्यर्थः परंतु स म्यादृश्य
ताम् अत्युत्कटैः प्राणपापैरिदं वैफल्यमश्रुतेः शतागमशामा

निशम्य कुरुं राजानमाङ्कुरोमीति वादिनम् विम
नाभयमत्स्यजः त्वदग्याहसापुनः ॥ कुरुष्वदृ
शतां सम्यकारपेभ्यः परम् आंकुरोमीति वक्ता
इक्ये दण्डयिता प्रभुः ॥ अपरीक्ष्येव देवाकप्रसं
सर्वतश्चरः मन्ये शनिनिपातेन त्वणशौलं विधा
स्यति ॥

एष न सम्यगिदं वैलोक्य तदपराध
फलं दृष्ट्वा मिति परमिति स्वयमनिश्चित्य परपेभ्यः अन्यमात्रे
ण आंकुरोमीति शिरश्चालनं शर्ववक्ता रं भवन्तं कथं केन प्रका
रणप्रभुः सर्वनियन्ता दण्डयितेति यत्तदृष्टत्वां ॥ तथा चेति
निदर्शनागर्भीकारेण तर्कमाह अपरीक्ष्येवेति तत्तातत्त्वनि
र्णयः परीक्षा आंकुरोमीति वचनात् देवाकः सर्वतः पापि
दण्डयितुं शक्नोति कश्च अशनिर्वज्रम् ॥

प. सं ४१८
अपरीक्षेति आलोच्येति सत्यमनयोक्तं मयात्र केवलं परोक्षेण
परीक्ष्य किमयं साधुरयपि अनर्थात्तन्मलोच्येवाज्ञमिति स्त
यमन्तर्विषयसत्वरतिसे प्राप्तस्त्वित्वात् वस्तुतिपरलोका
भयात् त्राममभिनयति प्रलङ्घितेति २१ अनर्थेनिरपराधेते
२२ आनीतमिति श्रुत्यैः प्रापितं इति तं वा ह्या नारचेष्टितं पापतन्त्र

अपरोक्षेति वृद्धोक्तं गिरमालोच्य सत्वरः वस्तुः प्र
लङ्घितं गोसौचकस्येव समुच्चैश्च २१ अथ भृत्यप्रती
कारैः दण्डनावाप्यचेतनाम् भृत्यानां स्थापयामासणी
द्यमानयतानञ्च २२ आनीते परतः कृत्वा दृष्टान्तस्यै
गितादिकम् द्वातः दण्डनामा स्यात्संभूयैर्न जगा
दतान् २३ असौ मदस्यमारोप्य प्राप्ते चोषणाय गृ
हान् अनेन चायराजसोऽप्यपारमचापितः २४

दिकाराणं ममाद्यास्यवाचसंभूयसंगोपांगकल्पदानेनता
भृत्यान् जगादवत्पमाणे २१ असाविति सदस्यः सितस्यः म
लशोकाशोयनासचनार्थमितत्वम्स्य चोषणाञ्चैर्वृष्टेन
चोषणप्रकारमाह अनेनेति प्राप्यपारमितीह मत्रचविशुद्धि
रणत् २४

केवलं राजैवानेनोपकृतो यावत्सर्वदितमनेन विदितमित्याहुः
यदीक्षरेणेति शितितमिति स्मृतिपदवीमानीतम् सूचितमर्थं
विस्तार्याद येषु न्यमिति अयमर्थः अयनेन राज्ञा प्रवोयितेन
प्राप्तं न केनापि येषु न्यं कस्यचिद्वाच्यमिति तथा चात्र देशे भव
तां स्वास्थं भवेन्नान्येति २५ अथ चेयं चोषणाय यथा राजसुडये
भृत्यानुसन्धाय भवद्भिर्विधेयमित्याहुः इतीति राजसौख्य

यदीक्षरेण नियतं तदनेनाय शितितम् येषु न्यं
हरतः कृत्वा स्वस्याभवयनान्यथा २५ इतिरा
ज्ञानमुद्दिश्य चोषणेयं विनिर्गता भावं सरलमा
दाय दृष्टिर्वेति निश्चितम् २६ शास्ता स एको वय
मस्य भृत्याकाशक्तिरस्माकममुत्र सत्यं कौटिल्ये
मुन्यमपास्य हरार्हेतयैस्ते ममाननीयाः २७

मेव चोषणापात्रमित्यर्थः ततश्चेदमथुनाविधेयमित्याह भाव
मिति भावश्चित्ताभिप्रायः २८ चोषणामुपसंहरति शास्तेति
स इतीक्षरः शास्ता स्ताकारी भृत्याग्राज्ञानिर्वाहकाः अस्माकं भृ
त्यानां अमुत्र स्वाभिनि सत्यं प्रनारिदं कौटिल्येत्यादिकौटिल्ये
विपरीतमनने येषु न्यममदप्यनिष्टं स्वकल्पनया सक्तम्

॥ २७ ॥

यं सं
धिए

द्वितीयोयमितिस्वचित्तैकगोचरः योसौववहारकालेवदित्ति
स्मरति सोयमान्नरः सहेमानतवमिति सत्यस्मिन्वासायं संसृ
ल्लसति इति पञ्चादस्य निर्देशः २८ अनुवादपूर्वतत्त्वदृष्टमाह
योसाविति शुभात्मनां शुभोदकां नं अस्याः सदासनायाः वि
धेयत्वं वशवर्तिता सेयं स्वपरगोचरात्ता सदासनायाः सदा
इह कोर्त्यदयपूर्वकोशदंडवृद्धिः परत्र लोकानेयमिति स्वरत्ता

इत्यवेक्षाप्रकारोयसदाहृतिलसद्वपुः उक्तोय
नाद्वितीयोयंप्रकारोपदर्शयते २८ योसासदा
सनावशंपरात्तायात्ता शुभात्मनाम् सर्वथास्या
विधेयत्वं रत्तास्वपरगोचरात् २९ दितयोः अ
णिवर्गेयातयाजनपदेषु सदासनातयालो
चाप्यपरायत्तमापण ३० ॥

अनयापरविषयिकयोगक्षेमपालनात्परत्ता २९ केयं
वासनानामेतितास्वइयेणविशदयतिदितयोः इति अणिव
र्गाः सादाहृतवहारनिर्वाहकाः जनपदाः समर्जकतत्ताः अ
सौपहितं विधेयमिति योः तया कृतापरायेषु सौषु अपराय
त्तमाचासौक्यतश्चर्यः ३० ॥

किंस्वकर्मसर्वेषांगतितेयेन राजवासनायामेवात्र भरोविधीय
तत्ताज्ञाह राक्षोस्येति यासावस्यराक्षोवासनासौ प्रत्येकवस्तुषु स
दसदावनादेतः स्थिता अनयासौ वशातिन्या सर्वभावासनाभ
वन्ति विपरीतयाचानया सर्वभावाग्रसंतो भवेतीत्येवाराज्ञो
किंकोमतः नासौलोकसामान्यादिव्यमूर्तिरसावितिभावः ३१
पतदेवं सजयति यत्रेति असौ राजायत्र दृष्टिपातयेत दृष्टिमि
तिभावदृष्ट्यत्रोयेन सदृष्टिर्दोषा अदृष्टिः क्रूरदृष्टिः विपरीत

राक्षोस्यवासनायासौ स्थिता प्रत्येकवस्तुषु सद
सदावनादेतस्तदेवो लोकिकोमतः ३१ यत्रासौ पा
तये दृष्टिं तत्तासारं समृद्धिमत् यत्राप्यदृष्टिं क्रूरते
विपरीतं तत्ताज्ञातत् ३२ मैत्रीतंतरियं प्रोक्तावयैः स
कलमस्यदो द्वित्रेस्मिन्सर्वतोयांतिमत्संवेद्यमणि

त्रजाः ३३
मिति असत्प्रसारं विपद्संज्ञ ३१ मैत्रीति श्यं
राजवासनामैत्रीतंतर्मेत्रीत्पातन्तरिव सकलसम्पदेनयातंता
परस्परं मैत्रीयांतीति मैत्रीचात्रपरस्परसुत्तमायमविषयातया
वतस्यादृष्ट्या स कलसम्पन्नाण्योन्योवष्टंभेन कामपिशो
भोदयतीति द्वित्रेचास्मिन्सन्तो तत्सबन्धास्वामिभृत्यगुरुशि
ष्यापितृपुत्रपतिनापादिसंबंधाएव मणयस्तेषां त्रजाः सर्वतो
यांतीतस्ततो विक्षिप्तत्वादन्ता भवेतीति राजवासनामेवात्र हेतुः ३३

य.स.
४२०

वासनायामिति विमुञ्जायामिति तस्मात्परास्मादायाम् रसात्
ह्मीः मूर्तिमशरीरा ३४ तस्यां गजवासनायां मालिन्यं तद्वत्तत्वा
मः ३५ सदृष्टिरलो वदृष्टिः सत्तशी द्वे स्थितिर्निश्चयः ३६ ऊह
ष्टिरसौ मृदक प्रजाय नदिति ३७ राजवासनाफलमभिधाय
तद्विमुञ्जये प्रजाकर्तव्यमाह तस्मादिति कल्पे प्रभावेला

वासनायां विमुञ्जायां मार्गे मार्गे गृहे गृहे सर्वतः
प्रसरंती यं रसा मूर्ते वलत्पते ३४ तस्यां मालि
न्यमप्रायो मार्गे मार्गे गृहे गृहे सर्वतश्चलने शु
क्लाविषद्वस्ते वलत्पते ३५ वदृष्टान्तं सदृष्ट्या सौ
यद्यदोक्षे तसादरम् ततश्च मपि मत्वे वसारव
त्पादिति स्थितिः ३६ यद्यत्कृदृष्टिकलया
वीक्षेता सौक्ष्ण्यं च तत् ससारमपि चाक्राय नि
सारं नीरसं भवेत् ३७ ॥

समुत्थायेति शयनं विहाय जायतेति अपराधत्तमापणाद्वा
रेण सौच्यतः स्वभावदृढः परमेष्ठिरो विज्ञेयः विज्ञेयं शय
णीयः विज्ञेयप्रकारमाह यथेति यथा चित्तस्यासदृशया
कलितो वासितान्नः करणे भवेत् ३८

जायेति शशेसा वासनायत्र वासनायां जाल्य वासनाफलमा
ह सस्येति सस्यत्वे एतदेव तदेव गतार्थेऽपि पुनः क्षेत्रप्रहणं का
लाक्षरेऽपि प्रतिहतत्वं सूचनायं ३९ अत्र प्रतीतिदार्ढ्याय संवद
ति तथा चेति आद्याशः आद्यब्धः तस्यादादृशी च्छाया च नीये
त्यर्थः ४० तेनेति एतदिति कृतसमर्थनं महासनायां वस्तु अत
मत्र संसृते शकभाषा संवादे नेत्यत्र तदुपादायार्थोतरयतिसाधि

तस्मात्कल्पे समुत्थाय शदि जाहीति सौच्यतः वित्त
प्रायेयया राजा मदाज्ञा कलितो भवेत् ३९ माचभू
दस्य माशं सायत्र जाल्येन वर्तना सम्यक् क्षेत्रप्रहणं का
री मारी उर्भिदुःखदा ४० तथा च सत्कथारत्न
पंक्ती स्मृत्ययं तेषु निवृत्त्योत्साहविबुधा आच्य
शोयो विराजते ४१ तेन सदा धिता वलं शकमायी
यसाप्यते एतदेव दितं साधुरत्नं कस्मात्त्र गृह्यते ४२

तिसाधुस्त्वभावमधुरं रत्नं कस्मादिति प्रश्नचिकर्दमादेः अश्नुचि
स्थानपतितं साधुरत्नं समुपादेयमेवेत्यर्थः ४१ तत्पद्यमेव संज्ञा
तयति यत इति भोरुपदेश्यत्वं सदाशयां सदासनायां यतो भव
यत्नवान्भव किमिदं नामेति विशदयति सदृगिति व्यतिरेकश्रुते
वपतीति दृढयति नष्टेयमिति सदावस्थासतां पुरातनानां या
निरुद्धिमागताय वस्था ४२

ये सं
४२१

इति शिखिकावयः अथ शिखिकावयः अत्रापोति के इति
स्थान्याभिरा ऊवायेति भावि उच्यते वेत्तया इदमस्मानाम
देवेन स्वाचित्तमेकिते ऊवाथ इति कृत्स्नितावायापो शयस्य अथ
वाक्ते भूमितत्त्वांशुलोकावापते इति ५५ निदावातो पीकान्

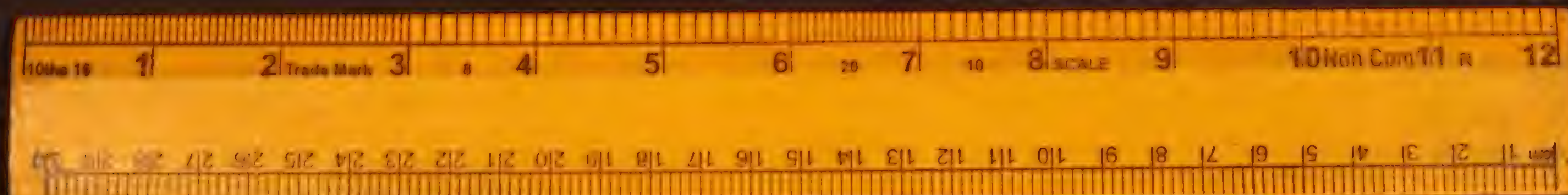
यतो भवसदाशयांसृष्टौ -- रदये नष्टेयं स
द्यवस्थासादृष्टौ तव भूपते ५३ अत्राणां
यिकामेतां कथयन्ति वृथा भवि कै ऊवाथा वृत्
यते अरितं यत्र वर्णते ५४ सराजा जातमृगया
विहारी हरदेशगः सेनप्रष्टे निदावातो तृष्टातो
भृत्ययितस्थितः ५५ अतितृदपीडितो गोमौका
निशीको स हो भृशम छाया जलाशयापेदीदि
हृष्टिं नपातयत ५६ ॥

यमे ५५ का
दिष्टमाथनाशरणमिति यः सुक्रिणी लेपोति का निशीको
मार्गमलममान इत्यर्थः असदृशति पदक्रममप्यतिवाद्यि
तमशक्तः छाया प्रतो न ताशय छाया जलाशयस्तदपेक्षी
हृष्टिं नपातयत ऊवासे भवेदिति ५५ ॥

इति शिखिकावयः अथ शिखिकावयः अत्रापोति के इति
स्थान्याभिरा ऊवायेति भावि उच्यते वेत्तया इदमस्मानाम
देवेन स्वाचित्तमेकिते ऊवाथ इति कृत्स्नितावायापो शयस्य अथ
वाक्ते भूमितत्त्वांशुलोकावापते इति ५५ निदावातो पीकान्

हरेकतश्चिन्तास्येयदृग्गोचरमुपागते क्षणं वि
विचयार्थे सिन्धानयामासद्योदक ५८ तत्स
मीपमवाण्यास्यते शदिदरितमे हृष्टमेकंद
दर्शासावुत्रमृगणकोलितम् ५९ दृष्टातत्रद
दर्शासो वृद्धांकन्या प्रस्कृताम् निभालयंतीत
हृष्टासादादिवरमोपराम ६० दृष्टातं त्वरया
वृद्धाभ्येतादायाश्चमुत्तमम् ॥

इति शिखिकावयः अथ शिखिकावयः अत्रापोति के इति
स्थान्याभिरा ऊवायेति भावि उच्यते वेत्तया इदमस्मानाम
देवेन स्वाचित्तमेकिते ऊवाथ इति कृत्स्नितावायापो शयस्य अथ
वाक्ते भूमितत्त्वांशुलोकावापते इति ५५ निदावातो पीकान्

य-सं
४२२

नासजितेष्टदेसम्पन्नकल्पम् ४२ अशित्वेति पानमिति पा
नस्यविशेषविवक्षया पुनरुपादानं विगतकल्मषः कल्याण
भविष्यति निराकृता ५० अदोदिनंगतसमाप्तशयंगतज्वरः
तिमहावीरतादिगतशोकः ५१ असौ राजा विस्मितमानसः

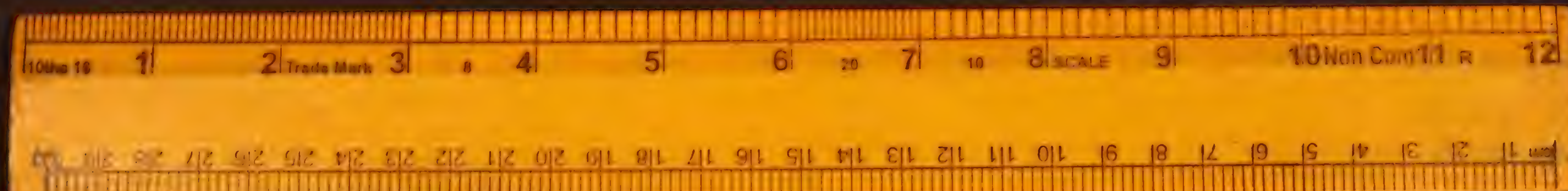
अवरोणप्रश्नकेसजितेष्टचकिञ्चन ४२ अशि
त्वात्तस्मिन्पासातः पीत्वा पानं च निद्रया अविष्टो
त्रैवमुष्मापचिरेविगतकल्मषः ५० प्रवृद्धोऽहं
सुप्तोऽन्यमताहोगतमेवसः अतिदादयित्वं रात्रिं
तत्रैवैषीद्वृतज्वरः ५१ निशारेभ्यः संशान्ते कन्या
त्याय उदोदगाम वीक्ष्य उग्रमतीतासौ दृष्ट्वा वि
स्मितमानसः ५२ अदो किमीदृशी सम्यग्गुण्या
स्यमतेमम नूनं विनेषमीवासेस्वीकृतेति यदृ
च्छया ५३ साकच्चिन्नोरदस्यत इति निर्जनवासिनः
संचयैकपराधिग्न्यप्रसेयं गन्धसाधनं ५४ पुष्पम्

अदो अदृष्टृर्वा उग्रसंपदयदृष्टेति ५२ इयमथ नातर्कमंग
तिरित्यादमतमिति यदमीशिलेषु न्युपशयेषु स्थलेषु वसे
तितन्नं मां कच्चिद्राजकोयः पुरुषपतत्तोरसम्यग्विरहस्य
ज्ञेभवेयेन राजभागे विशेषेण देवो भवेदिति निर्जनवासिनः

अतश्च सञ्चयेकपराधेनेतान्धिग्न्यसंचयोऽस्माकमुपयुतेमी
वां किं फलमेनेनेति नचेयदेवयावद्व्यादप्यनर्थमनेन समा
यातोऽप्यदरसेयमिति ययनयामीराज्यतथाहीति स्वचित्तेन विमृ
षति स्वयमिति वृद्धा मृत्युना प्रसूयाया ऊमारीयमेकेति अत्रा
प्रवदारा केति अत्यल्पवयसः कर्तारिभ्यः इयं च उग्रसम्यत
कचप्रत्यदं सञ्चयेस्याः क्षीरदयि वृत्तादिविकारविक्रयेणाति
समृद्धिविधायिनीति अतश्चैयमेकदृष्ट्या मत्र सर्वस्मिन्प्राप्ते

स्वयं वृद्धा ऊमारीयमेका कृकचसंगतिः इयं उग्र
स्य राज्ञेस्मिन्नमानर्थो यमोदृशः ५५ वृद्धायाः
क्षीरादीनामभ्युदयवृत्तावलोकात् मन्यविगति
ता प्रायं गन्धमध्यक्षगोचरम् ५६ ॥

यद्यन्विष्यते शान्त्यमिति मदीयेस्मिन्नाज्ये यमीदृश एव सर्व
ज्ञानर्थ इति ममेवानर्थं समापततीति समाधेयममात्र ५५ ३
तं वादममीभिरप्यदौर्वचित इति विमृषति वृद्धाया इति क्षी
राकृष्टं वाद्यभावात् दीनावायोदारायाभावात् इयद्वृत्तमीदृ
कक्षीरसमृद्धिः मन्ये इदमध्यक्षगोचरमधिकारिगोचरीकृ
तं विगतित प्रायं नष्टशयमिति ५६ ॥

य.सं १२३
४२३
इदं चाधुना साम्यतमित्याह सप्ताहमथ्यशतिवलीराज्याहो
भागः एतेषां सीमान्तवासिनाम् पुनरिति विशेषकथने एकै
केति प्रत्येकसीमावासिसप्ताहदत्तैकदिनवत्प्रादानेन सम
कोशवृद्धिर्गरीयसी प्रतिशयेन श्रेष्ठा अतश्च भद्रं शुभमेतद
शेषेण शन्यदिनं नात्र कर्तव्यमवशिष्यते इत्यर्थः युगलकं ॥

सप्ताहमथ्ये चेदेकदिनमेतवत्सिमम अर्पयेयु
स्तदेतेषां कियद्गतिः पुनर्मम ५० एकैकदत्त
दानेन कोशवृद्धिर्गरीयसी भद्रमेतदशेषेण रा
ज्यसम्पत्ति साधनम् ५० युगमम ॥ विचिन्त्ये
सभृपातः कार्यमेतन्मया भवम् अः सिंहासन
मथ्यासोत्पभृत्स्वस्थाशयः क्षणात् ५५ अथरात्रौ
व्यतीतायां विभाते कल्पशादरात् पारिमादाय क
न्यासौ गोदोहार्थमुपाययो ६०

विचिन्त्येति चिन्तेन संस्थाप्य मया एतच्चित्तसंकल्पितं स्यादिति
वेत्तायां सिंहासने सौवर्णासनमथ्यास्यधिष्ठाय विधेयमिति
क्षणात् स्वस्थाशयो भूत विधेयं चिन्तेन संस्थाप्य स्वस्थारयो भूत
५५ अथेति कल्पप्रभाते विभाते प्रकाशितशये सौ कन्यादरात्
पूर्वश्रद्धया परिगोदोहगृहीता दोहार्थमाययो ६० ॥

यति तत्र विगलितशये यत्राकृतप्रयत्नावाद्बलमादाया
कथयन्ती कोशनीया क्रान्तमाना प्रत्यागतवला उच्चस्वरेण सा
तं प्रवृत्त्या जागरयित्वा नर्थमुपागतसमाचक्ष्यो ६१ अर्थमु
पागतमिति विवृणोति जाल्प्यति नोः स्माकं सा भवेदिति सा ॥
शकायाम् इदं देशे ततश्च न केवलमस्मद्दृष्टवेदमनर्थमपि

यत्रात्र प्रत्यागत्यासौ कोशनीमातरंबलात् प्रवो
थ्योच्चैः समाचक्ष्यो जानेनर्थमुपागतं ६१ जाल्प्य
वासनया प्रस्ताराजानोमा भवेदिह समन्ताः ख
प्रायाते किं कार्यं कचनो गतिः ६२ इत्यमामन्वय
नीतां निशम्यासौ चिन्तयताम् यप्रच्छकथमेत
त्रेभातं वदशुभाशये ६२ ॥

तत्सर्वत्रेति सूचयति समन्तादिति क्वचो न गतिरिति समन्ता
दुःखापातात् न चात्रान्यापतितमनर्थयेन राजा बोध्यते ३
तादृकिं कार्यमिति ६२ इत्यमिति ग्रामन्वयनीमातरमाह
तत्पूर्वश्रावयन्तीम् निशम्याकर्ण्य असाविति राजा शुभाशये
इति सूचयति तादृकप्रत्यक्षमेतया संचारितत्वात् भातमिति
प्रत्यक्षाभिज्ञानाभावात् ६२ ॥

प. सं ४२४ इतिष्टकन्यासमादयेत्वाह सत्यमिति तातेतिभोस्तातव
 त्पालनोधितातये मयेदमुचमानेसत्यंतातंसत्यमिदमिति प्र
 तीतेनसभावनामात्रमिदमित्यर्थः कथंनिश्चयइतिसमर्थय
 तियथेति प्रगेप्रगेइतिसर्वत्रप्रभाते तथेतिपूर्वप्रभातवत्त
 नेतिपूर्वदोदनादिशेषेण ३० तवइत्यात्ताभेकयेराजा
 वासनाप्रसोयेनानर्थमापतितमितिभातमित्यत्रकन्यासय

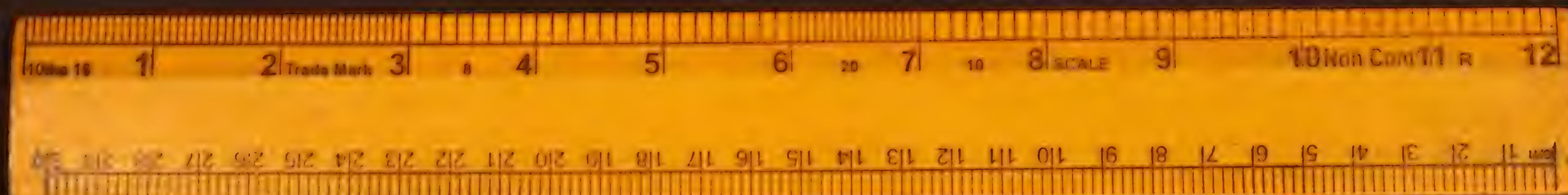
सत्यंतातंसयातातयथेयंमौप्रगेप्रगे अडग्य
 ग्यनतयायतयासंमयायतत् ३० ऊवासनास
 कविनेभृपतौसनियामकः स्वयंप्रसारितौदार्य
 पटीसंकोचयत्यनम् ३१ ॥

मेवसमर्थयति ऊवासनेतिभृपतावितितेनस्वाथलेस्या
 पितेतदासनांभृत्यस्तामालोचनानेनसद्विधेयंमेत्स्यतीति
 तंप्रचावयितंस्वयंस्वप्रजापालनार्थंतद्राज्यंशिशिनीऊर्व
 न्स्वयंप्रसारितौदार्यपटीस्वयंस्वप्रजाहृदयेप्रसारिताशेषां
 पटीसर्वसम्यक्तैसात्म्यलक्षणगमलमतिशयेनशीघ्रं
 कोचयतिनिवृत्तप्रसंगेविधत्ते ३१ ॥

तंसंकोचनेसर्वसंकोचनायांदृष्टानयतियथेतिअथहेसर्वे
 द्रियाधिकारिणिअत्रैतस्मिन्देयेस्नानतत्तणेकस्माददृष्टनि
 मित्रेनसंकोचमागतेसर्वाणिबाह्येन्द्रियाणितद्वृत्तिमनयान्ति
 त्वस्वविषयेवृत्तिसंकोचमायान्तितयातद्वृत्तौतेयमंकोचिता
 यासर्ववृत्तयःसंकोचमायान्तोतिद्विइतिदृष्टानदर्शने ३२

यथाथलेत्ररुदयेकस्मात्संकोचमागते बाह्ये
 न्द्रियाणिसर्वाणितद्वृत्तिमनयान्तिद्वि ३२ इति
 कन्यादितांवाचंनिशम्यामौउगशयः किंचिउ
 न्नीतितदयस्वपानप्रउवाचताम् ३३ सत्येव
 दसिभद्वैतमेवमेतत्रसंशयः सोदंमद्वैशसंचेदं
 दृगदेवनिवर्तितम् ३४ ॥

उगशयःऊवासनान्धीकृतदयः किञ्चिदितिस्वयंकृतेर्थे
 धुतायसमावितत्वात् ३३ सत्यमिति पवमेतदितिराज
 वासनेवमनिनाजातेतिसोदमितिमरुवासनाविष्टरुदयोरा
 तादमेवेतिइदंममेववैशसंडगशमातिनंपरंतयनेवेदंदृग
 त्रिवर्तितं ३४

प.से
५२५

ततश्च गच्छेति गच्छगोसमीपमिति शेषः पश्येति प्रथमं
किं ज्ञाते हीरेन स्यादिति साकन्या दृषयित्वेति तादिना हीरे
सम्पत्तिं प्रदर्शयति नौराज्ञा सदा सनाधृतेति ज्ञाने ज्ञाने
ध्यानशयनियतशतितस्येवेति शतः सर्वविचेष्टितमिति सदा
सनाकालिते गतिसकलमिदं समृद्धिभरितम् अतथाभूते

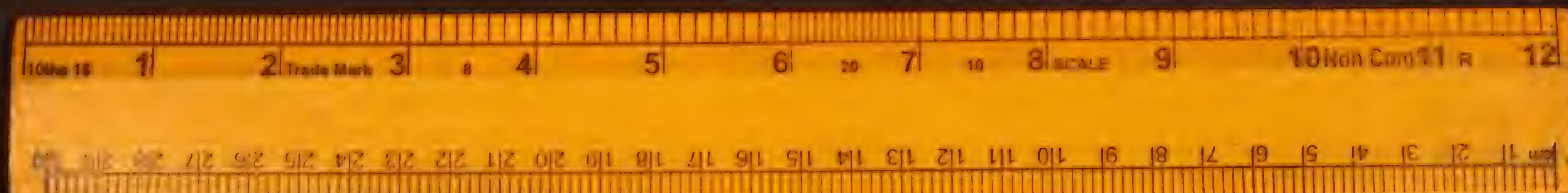
गच्छपश्येति सोक्तं नाङ्ग्यात् हीरेतया वद् अन
यासेन तच्चैव तर्णमागत्य मातरम् ५५ दृषयि
त्वादनः सत्यं राज्ञा सदा सनाधृता ज्ञानेधीनयतः
सर्वतस्येवेदं विचेष्टितम् ५६ स्ववासनो विवे
की च यो राजा थरणीतले ससुथासारितो मेचं
स्वप्रकाशं च भास्करं ५७

पुनः सर्वनीरसं तच्छ्रायमित्यर्थः विचेष्टितं विविधं चेष्टि
तम् ५८ सूचितमर्थं विवृणोति सवासनशतिवासनायां
सत्यामपि विवेकाभावेनेत्यादय एवेत्यत आह विवेकेति स
थासारणमिति पीपुषासारवर्षिणं कालवर्षिणमिति याव
त स्वप्रकाशमिति सर्वप्रकाशः स्वयंपरप्रकाशनपेक्षः
प्रकाशशतिलोके गण्यते ५९ ॥

पुनरुक्तपदादुक्तमिति तत्कार्यस्य स्वयमेव विधानादिति भा
वः तत्र स्ववासनापीपुषासारः विवेकशालोकशायश्च क्रमो
क्तः उपसंहरति तस्मादिति ईदृशश्च स्ववासनाविवेकश्च
एव शयः ५८ अतीतेति अतीतास्तुक्तजीर्णभातिकशरीरये
भूषणैर्वा सत्कीर्तिरूपा ये देहास्तेषां स्यैर्यविधायिनाः कल्प
तदा विप्रतिभवेत्यर्थः वैद्यो विद्याभिज्ञः कविः पतङ्गयोदयः

पुनरुक्तपदारूढं करोतीति जगुर्वथाः तस्माच्च
मेच्छुभीराणां भीराणां स्याद् ईदृशः ५८ अतीत
श्रृपसत्कीर्तिदेहस्यैर्यविधायिना फेरुदोसाश्च
वैद्येनाप्युक्तपतङ्गयोदयः ५९ वसंतपवनाश्च
यामवतियावितो दोषनातपोतपगता च यापच
नशक्तिरसृज्जला सप्रष्टिकलनाथियाधृतिरया
थिवर्षाभवात्पुष्टिरयशारदीतारिदमस्य सदा सना

सदा सना विवेकयोः कृदय उच्चफलसमृद्धिः ५९ तदुक्तमे
व प्रतियातयति वसन्तेति वसन्तपवनेन हि देमन्तशिशिरादि
दिमापदानि जीवदेष्याः सस्यादयः पुनः सजीवाः क्रियेतेति
यावितो दोषनेत्युक्तं यीष्मातपेनाच्छ्रितशायफलदोहदो
सां क्रियेतेत्युक्तं पवनशक्तिरिति तपोनिदाचः शब्दोद्भू

य. सं.
८२८

ह्याचफलेनिष्पन्नं प्रसन्नोक्रियते अनिष्पन्नं च निष्पाद्यते शिष्यि
तथायं वासिरीक्रियते इत्युक्तं सप्रष्टिकलनाचधतिरिति च स
र्वतो निष्पन्नायामपि सस्य सम्यक् च दियव्युद्धिः सर्वसाफ
ल्पनो चेत्सर्वानर्थोदय इति वस्तुनिष्ठं तदिदं सर्वकाल
धोनमस्य गतः शोभनावासना तस्यां सत्यां श्रुदं सर्ववदते अ
सति च तस्मिन्निदं सर्वमममज्जसमिति भावः वासेन तपल

विवेकवति भूयेमारोदीर्भित्तवैशसे सका
लादप्यसौ श्रेयान्धिः पंतविवेकिनम् ८१ ग
तागतं चेत्कुरुते ऊर्गाराजवासना तदा दी
वसरे भूमिर्विष्णुवति न संशयः ८२ ॥

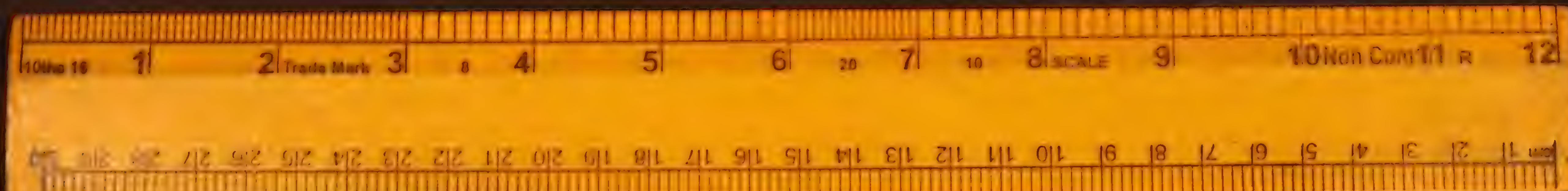
क्षणं विवेकस्यापीति ८. ननु कदाचिदुत्तरदृष्टेशेने चेद्दे
वीममापतत्यापतदेष्टेनाप्यनेन किं क्रियते इत्यत्र समर्थ
यतिविवेकवतीति रात्रिस्वासनेपि कदाचिदादृष्टस्य वल
वत्तादुर्भित्तादि समाणतेपि विवेकी चेद्वाजा भवेत्तरानुरो
दनोचितो सस्वयमेव तत्प्रतीकारं करोतीति भावः ८१ त
थाच गतागतमिति अत्रोवसरे वषादौ अन्यज्जतार्थम् ८२

गतागतमिति दावाग्निदाह इति सर्वत उपसवसेपातेपि नीला
यते हरितरूपसफलसस्यादिशालिनी भवतीति अयं भावः
उर्भित्तेपि यदि सवासनो विवेके चराजातदामदोदयः सका
तिपि यदि ऊवासनो विवेकी चराजातदामदानर्थोदय इति
प्रलमिति अत्रेति सवासना विवेककलनायां प्रराणोक्तैः ८
रातनातिदासदोहरणैरलंकृतं कानि धिदृक्ता न्येव पुनस्तैर्यु
क्तैर्न तादृशं किंचिलभ्यते इति अत्र देतः शान्तेति यतस्ते पुरा

८३

गतागतं चेत्कुरुते सजार्गाराजवासना तदा दा
वाग्निदाहेपि भूमिनीलायते तराम् ८३ अल
मत्र प्रराणोक्तैराप्तप्रामाण्यसंगतैः दृग्गाचरा
व्रजपतिद्वयी सम्यग्दिशम्यताम् ८४ ॥

तराजानां प्राप्तप्रामाण्यसंगतायदिकस्य चिदाप्तप्रामाण्य
तत्र भवेत्तदामीमङ्गताः न च लोके सर्वग्राता एवेति कोपि नि
यमोक्तोति किमु न रस्यां शिखायां शोवरिका स्थानीयमित्य
त्रादृगिति ततश्च दृग्गाचरस्य न काप्याप्तानां सकलनेत्य
र्थः अत्र भाव्यवेत्तया ऊपतिद्वयीति वक्तव्यं तत्रायः ऊत्ति
तः पतिः ऊपतिः द्वितीयः कोर्भूमेः पतिरिति ऊपतिः ८४

प. सं.
४३३

शकभूपतेः श्रीशालिवाहनभूपतेः समौद्योगतवर्षगतेवे
देष्टुमनिचन्द्रांकेचतुष्पञ्चाशदधिकसप्तदशशतपरिमित
इत्यर्थः श्रीरणजित्यतेः श्रीमद्राजजित्तिदभूपतेराज्येसर्व
तपदिकामुत्रिककार्येषुविलसद्वृत्तेः आद्यसच्चार्येति
कश्मीरेष्टेतावामएतेनसतिशयेनसर्वसम्प्रधानेषु
स्थितेषुभाविष्टसम्पन्नम् उक्तानिचन्द्रांकेचित्तेराजकुमा

वेदेष्टुमनिचन्द्रांकेसमौद्येषकभूपतेः सर्वतो
विलसद्वृत्तेराज्ये श्रीरणजित्यतेः ६५ सर्वसंप्रि
धानेषुकश्मीरेष्टस्थितेषुले सुसिंहात्मतनयो
रणजित्तिदशसनात् ६६ कश्मीराधिपतिर्भू
तादुक्तानित्यलसद्वृत्तेः आद्यसच्चार्येति
वेदितपरवरः ६७ मत्तोन्मत्तप्रमत्तान्तःकराः
ऊकलेन्मत्तः सर्वस्याविलथीः सून्यान्कश्मीरा
नाकरदलात् ६८

रविलासचरि ते आभूचरवयोयुक्तः
वचरजनचरभूचरशाल्यावेदितपरः अनवेदितपरवरः
अनवेदितोच्चनीतः उपोत्ततामुत्रिकैदिककार्येषुवा मत्तो
मदिराणानादिनाप्रमत्तोमनवधानेन उन्मत्तमुन्मादनिमि
त्रभंगविल्वराकायमुविमोसादिपानाशनाभ्यां अन्तःकर

यस्येति यदेकमप्येवामनर्धहेतुस्त्वितयभक्षणे किं नाम वा
कामित्यभ्युच्चयकयनार्थवित्तयोपन्यमनम् अतएवऊकाल
मत्तः वेषादिनिन्द्यवसनोन्मावः ततश्चसर्वथाविलथी
वपरेदिकामुत्रिकार्येषुमतिः कश्मीरान्वलात्सर्वथाभू
मानकरोत् सर्वेष्टभयत्रसंबन्धः अत्रचसर्वथात्वभावमि
यायस्कटीभविष्यति कश्मीरेष्टितिकश्मीरानितिववज्जवच
तेशदसर्गेणदारशब्दवदसौनित्यवज्जवचनांतरितिवरुचिः ६८

कालेवर्षतिपजनेकालेचापिप्रवर्षति यथाया
गतसस्यायोप्रजानेषुः समन्ततः ६९ भार्याप
तिपतिर्भार्यापितापुत्रंसयापितम् ववज्जापुत्र
स्तनैकपुत्रार्याभवत्पजा ७० ॥

सूयतामेवक्रमेणप्रतिपादयितमाह कालेति कालेगर्भ
कालेसाफल्यकालेच प्रवर्षतीतिच्छेदः पजनेमेवस्तच्चाद
कश्मीरा परशकालेतिच्छेदः अकालेवीजोभिकालेसञ्च
यकालेचप्रवर्षतिअत्रप्रशब्देननिन्दितत्वेत्योक्तते उत्तरार्थस्य
एवप्रशब्दशानंमरणंच ७१ भार्येति सचापीतिपुत्रोपतमिति
धितरे ववंचभत्यादिश्रौतपरस्परंममाच्छाद्यस्वयमेकांतंग
तिदंषपरे आश्रितिश्रान्तिसमनन्तरमेव अर्थःप्रयोजनं ७२

पं.सं.
४१८

पितरौ मातापितरौ सदयं दया सहितं केनेन दया कृता यदसौ
पुत्रोऽस्माकं कृतमिति अथवा तेन ये देवेन दया कृता यदसायत्र
प्राप्तिरिति भाग्यमस्माकमिदमिति अथवा सदयं शोभनान्
कृतं देवं भाग्यमिति अत्र त्रयासंभावना मर्यातरन्यासेन निवृ
त्यतिविपदिनिकेतिनैव कार्यात्पर्यः ५१ उत्पद्यमान इति

पितरौ कृत्रचित्त्रविक्रयेण पिजीवनं मेनातो
सदयं भाग्यं विपन्नप्रसूताया ५१ दयातीः को
पि च गृहान्विहायोत्पद्यमानः मार्गप्रस्थाः च
भिर्जगत्सु या केचिच्च विचरेः ५२ केचिच्च दयया
त्यक्तप्रणामार्गोत्तरेषु पि अभवन्त्यादयतनैर्मर्दि
ताः कृत्रविशदाः ५३ मातरः दयया प्रसूतास्तन
याद्दार्ष्ट्यातयन् आद्यानां कर्मशेषेण जिजीवु
स्तत्र केचन ५४

चट्टादिवन्धनात् मार्गप्रस्थाः पथिच्युताः ५२ मार्गोत्तरेषु
पीतिसर्वसंभ्राम अभवन्निति नतानुत्पापयितं कस्यापि
शक्तिरभूदिति भावः कृत्रविशदा उच्छ्वेददाः ५३ आ
द्यानां यनधान्यसमृद्धिमतां दार्ष्ट्या गत्यापातयन् मैतेद
यया प्रासेदयुरिति तत्रेति तेषु पातितेषु मये ५४ ॥

कृत्रिवेति चला मो वयं तथैव जीवामश्नति च तन कृतो यमाः संतः
परंति मेतनुजाः कथं वोढव्या इति विद्वेतान्मत्वा पवनाग्निजलोवौ
सादिदधुः तदयोनांचक्रुः तत्र पवनसात्करणं पाशादिना अग्नि
सात्करणं दाहादिना जलसात्करणं तत्रोड्डेन नभूसात्करणं
तत्र निखननादिना नचात्र तेषां शंका जातेत्याह गतविक्रव इति
वैकृत्यं प्रेमभर्मातरता ५५ ऊभागेति प्रस्ताश्लंगता पुन
रुत्पन्नशंका संभवनाभावात् अत्रिणे भूवन् स्वयंतु विक्रया

केचिच्च तनोमुक्ता विप्रमत्वा तद्वद्वान् पवना
ग्निजलोवौ सादिदधुर्गतविक्रवाः ५५ ऊभागेति
स्तपत्राश्चास्तदाभ्युच्चप्रविणः सर्वविधं सकेधां
नेरुष्यंति तत्तपेचकाः ५६ यनं धान्यं तदाजातं
धान्यं नो यनिनः परम् नियतां विपरीतायां किं न
व्यत्ययितं भवेत् ५७ ॥

दिहारा अदो सर्वभयो समायातेपिकस्य चिद्वर्ष इत्यर्थान्तरय
ति सर्वेति अत्र सर्वशब्देन प्रकाशप्रकाशकप्रदणं प्रकाशका
तामपि धान्यावसरेस्तसंभावनात् पेचका उत्सृकाः ५६ यन
मिति तदा उर्भिस्तापदिधनमिति धनवत्संकायं परं केवलं कथ
मयं व्यत्ययः सम्पन्न इत्यर्थान्तरयति नियतिः सर्वतत्कल्पिता
तिस्तस्यां विपरीतायां चलितायां किमिति अतः कल्पिता गतिः ५७

पे. सं.
४२५

मनोरथेति योताभोवार्थविकारणमनोरथस्यपिनकदाचिदा
यातितादृशेनक्रयविक्रयेदृश्यतेतिलाभवदादरास्तदा
भित्तावसरेमहाद्येविक्रयेमणिमुक्तादिविक्रयेदित्वाहरीकृत
मह्यभोज्यवियेणिरतत्रमह्यवरविशदंभोज्यजिह्वालेखंभर्जि
तंवाचिंतवेत्यर्थः ५८ केचिदिति आयतिशालिनीनर्णमियं
प्रशम्यतिप्रपितदीर्घकालाचवेधिनीयमितिदृष्टालोचउ

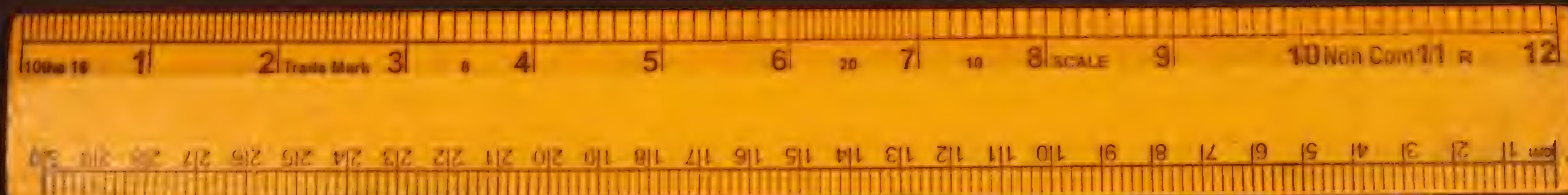
मनोरथपयातीतलाभवदादरास्तदा मदाद्ये
विक्रयेदित्वाभद्यभोज्यवियेणिर ५८ केचिच्च
ऊशलादृष्टापदमायतिशालिनीम् उन्माद्यद्
विणप्रमस्वाजीवैःसखिनोभवान् ५९ परेष्वपिनि
पुण्णदृष्टपरावरशुभाशुभाः शोषःशोषेवधीते
दण्यस्यःफलतिथीमताम् ५० ॥

न्याचेतिवद्भृत्येनाप्यत्यसादायेत्यर्थः स्वाजीवैरितिसंस्था
जीवैर्जीवसाधकैरजापैरित्यर्थः ५९ परेष्वपिनि अत्रपरावरो
पृथीतरकालौतत्रदृष्टशुभाशुभाः कथंशुभमायतावदेति
शुभंवेति शोषेतिप्रापदारभमात्रेकरचरणद्विविण्णदिशक्ति
सदावप्येत्यर्थः अत्रस्मृत्यर्थमर्थान्तरयतिथीति ५०

केचिदिति तत्साधनलोभः अदोषतस्यात्ममात्रस्यापिथान्योक्त
रियङनंमृत्युमिति तदस्तिगृहेस्माकंस्वल्पमेवव्यथतेयनमे
वसंयेयंकालांतरउपयोदातीतिब्रीहितएतदेविक्रीयथनमदा
त्यरः कालेनमृडभिन्नेनेतप्रदेकिंकृतमिदमस्माभिः पाषा
णकल्पेरमीभिर्धनैः किंऊर्मदशतिपञ्चात्तापचक्रः अत्रापि
स्मृत्यर्थमर्थान्तरयतिनितरामिति १ अदोशति अदोमात्रोद्य

केचित्स्मात्थितयियोविक्रीदिब्रीहितएतलम्
कालेचतेप्रनितरातस्मानर्थेकदायिनी १ अदो
चित्रतदादृष्टयान्यवन्तोपिकेचन थनंसमर्जितं
दित्वाकालधर्ममुपागताः २ थनवन्नोबुधाः
केचिन्मृत्याधिकथनप्रदाः जीवमात्रावशेषेण
वभृवुःसस्यचेतनाः ३ ॥

निवेदने समर्जितंथान्यविक्रयेणसंचितंथनंतत्रैवविदा
यकालधर्ममृतिप्राप्ताः २ थनवंतशति अत्रापि अदोशत्य
वृष्टिः अदोपाणिन्यनिवेदने मृत्युतियेनमृत्युनतैरवाप्तं
ततोधिकथनंप्रदायजीवेतिथनस्यरिक्तीकरणात् केवल
जीवरक्षणनसस्यचेतनाशतिजीवद्विः किंनदृश्यतेइतिन्या
येनथनस्यकालान्तरेपिसमर्जितंशकत्वात् ३ ॥

प. सं.
४३.

इत्युडभिदोतत्रलोकवर्तनीमुक्तागजडलोलित्यमादशतीति
गतज्वरइतिविलोकापिनिश्चितः ऊपतिर्भूपतिर्निन्यस्वामो
च मनाप्रेशमात्रेणापिवाहमान्तरंनचवालकिमिदं समाप
तितमिति नमनागपिचित्तस्यशंकोदितेतिभावः ५ अथेति
तत्रतस्यांवातायां प्रवृत्तौ सर्वतोदिशि समीपेहरेचप्रवृत्तायां
गतागतिजनमुविनप्रतिदलितयांशुतवृत्तइत्यथादापतितं

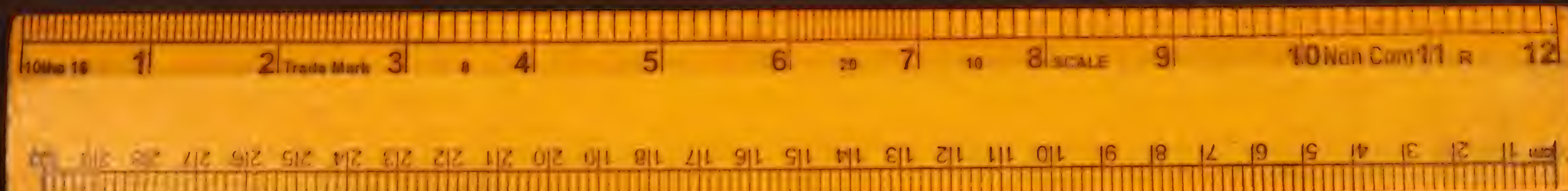
इतिकोलादलातेषुकश्मीरेषुगतज्वरः ऊपतिः श्रु
रसिंदोमोनचवालमनागपि ५ अथतत्रप्रवृत्तायां
वातायांसर्वतोदिशि मदात्मारणजित्तिंदोनुतेपे
भृशविह्वलः ५ अथतत्रविमृष्टायांनोतिरीतिरा
रीयसा अमात्यथानसिंदेनधीरेणाख्यातकीर्तिना
६ संमंज्यापिसमीक्षापिमंशय्यदागतीर्भरात
सेयसिंहाभिधेयीरेप्रेषयामाससत्वरम् ७

मदात्तामदेच्छः दाकिमिदंमदीयपापफलंमत्रसमापतित
मितिअनुतेपे ५ अथतत्रेतिविमृष्टेति कथमियमापञ्चीते
विनश्यतीतिअमातः स्वसमीपभवः ख्यातकीर्तिनास्वामिभ
क्तानीतिरीतिनिशारदश्रुतिप्रख्यातनाम्ना समोदयतिकोमंशो
कथंवर्तयतिकश्चाथ्यदाइतिमंशय्यदाणामधिकारानभरादति
शयेनवितार्थधीरेधेयपुलंगंभीरमतिंका ८

अथएवेतानुशास्तिमाह युमेन ममेतिययुतवतत्समर्थने
अथयुज्यतेनतत्रकापिशंकाविधेयेतिसमोदायं तच्चतत्रोपयु
क्तंयथास्थानंयथालगतितथाधीविमर्शवताभावमिति तवश्र
माधीरन्यायाअथात्परस्परसमाप्रेषेणयथानितरंशोभेतेआ
वास्पदंभवतस्तथातत्रप्राप्तेनभवतावत्पमितिलुसन्दिप्रपचे
तदेयविसर्जयेत इतिशेषवर्तनीप्रकारेणाहसोयेतिसर्वतइति
पूर्वोक्तमथ्यवर्तिनोदयानधिकारिसमर्जकलक्षणानुदिश्यता

समोदायंतवश्रमाधीरन्यायाअथायथा शोभेते
नितरंसम्यक्कथावर्त्यत्वयानच ८ इतिसन्दिश्यते
सोयमदात्पातस्यधीमतः प्राजीहयच्छास्तिपत्रंदे
श्वानुदिश्यसर्वतः ९ यनथान्याश्रितंयद्ययत्रऊ
त्रापिसौसधीः उत्थापयतितत्सर्वमयाप्तमितिबु
ध्यत १०

यतिलक्ष्योक्त्यशास्तिपत्रं प्राजीहवत प्रेषयामासेति संदेशा
नंतरमेवविसर्जनमस्पर्शादापतितं ९ शासनपट्टलिवितमा
दपकेन यनेतियनेसादाद्वयंथान्येवीत्यादि उपलक्षणंचेदं
सर्वसामग्राः यद्यदितिअत्यमूल्यमहामूल्यंवा यत्रऊवेतिम
देयेतयास्यापितेसाधारणेभवदीयेवामयाप्तमिति तन्ममाप्तं
प्राप्तंमत्तेविवगण्येकालांतरलेख्यवागतमितिजानीत १०

य.से ४३। इतीति आयत्रीकृताः स्ववशस्थापिताः यो दयाकर इति याक
रत्वेन सन्धिवन्धस्थापनरीतिशक्तिमत्प्रकृतम् दयाकरत्वेना
नायदीना तरपालनशक्तिः सचिता ॥ सद्गीतिनिवन्धेति
सद्गीतिनिवन्धविद्युतेति सम्पत्तिगितिसमीपवर्तिताकालात्
रस्यायित्वाचसम्यक्तम् स्वकीयेरिदृष्टत्वेनेषां सचित्तेनेनच
निर्लोभताशुद्धेरितितेषामन्यनिमित्तपारवशभावाच्च सचि
तस्तेनचममपत्तयातितोक्ताशुद्धमृत्युत इति मार्गभारमृत्यु

इत्यायत्रीकृतशेषदेषेणसौ यो दयाकरः कश्मी
रान्द्राण्यसद्गीतिनिवन्धश्च सर्वतः ॥ सम्पत्तिगिति
स्वयानीयदिग्भ्यो वीहियवारिकं स्वकीयेः प्रकृतैः
शुद्धेर्विषेणेशुद्धमृत्युतः ॥ निषयायानिषयायां
वीथीवीथीसमेततः स्वादरोचितरीत्यासौ यादया
मासपुक्तिभिः ॥ ३

मनाकलयेष्टाचितमृत्युननियतिस्थापनार्थे विषेणो विविक्ति
ये ॥ निषयायामिति निषयायणः वीप्सास्वल्पापयो
गिबहुपयोगितोक्ता वीथिर्जननिर्गमस्यानिका स्तोदरे
ति यस्य यावन्ता गृहवर्तिनो वयः प्राप्तावालावास्तेषां यद
दरोचितं येन तत्प्राणनं भवेत्तयारीत्यापुक्तिभिस्तानसाधार
यामासेत्यनेन मध्यवर्तिलक्षुनिराशत्वे सचितम् ॥ ४ ॥

अत्रार्थमिति कस्मिन्नेदे गौतम्यमथिकावयसंपत्तकस्मि
नार्थमन्यन्यसंपत्त इति तदनुसारेण विभागकल्पयित्वा प्र
जासौ राजानियत्यां स्थापयामास अत्र समर्थकं विशेषणमा
ह सदाचरणेति ॥ वडायामितितस्यामिति प्रोक्तलक्षणयां
प्रजास्थितिः प्रजाव्यवस्थाश्रयाशनेति स्वादरपरिमितरानात्
उपरितनव्यस्यापिततपवसंप्राप्तत्वात् अत्रात्याशनेपि

गौतम्यमालोच्यगेहेगेहे प्रजासौ नियत्यां
स्थापयामास सदाचरणकोविदः ॥ वडायामि
नियतौ सम्यक्तेन तस्या प्रजास्थितिः अत्याशनापि
विवर्धयोगिसृष्टिर्वापरा ॥ इतितस्याव्यवस्था
यां दृष्टायां कलषाशयाः भग्नयेयादुतंथान्यराशी
नाविरचीकरन् ॥ ५ ॥

विभानेदृष्टान्तः योगिसृष्टिर्वेति योगिनो हि स्वल्पं भुजते
ति शयेन च विराजने इति ॥ इतीति दृष्टायां दैनन्दिनिक
प्रवादेण सम्यक्तायां कलषाशयाः कोलाहलेनातिताभव
द्वादाः भग्नयेया अस्मन्मनोरथानाधुना संपत्स्यते इति दु
तमिति दिनातिवादेन मृत्युहानिर्भविष्यतीति आचिरदीक
रन् प्रकटीचक्रुः ॥ ६ ॥

पं. सं.
ध. ३२

समंतादिति शोभेन गरेच उदितालोके हृत्पत्रप्रमोदेषु ३
भगाडष्टाशयास्तु सैकवहादराः तमसायस्ताः किमिदं
मायतितं किं नास्माभिस्तदाविक्रीतमिति मूल्यमपि नष्टमिति
दिमोदाविष्टहृदयाः येषांच वृत्तयः श्रुत्या न्यागतिमौलोद
माना १३ वार्तितिकेचिज्जडाः सभिदं भविष्यतीति केवलवा
ताश्रवणेन भगविकास्त्रुदितष्टमथाश्रुवन अत्रार्थोत

समन्तादितालोकेष्वेवं लोकेषु डर्मगाः श्रुत्वं
स्तमसायस्ताः केचित्पेशचवृत्तयः १३ वार्ताश्र
वणमात्रेण केचिद्वगविकाजडाः श्रुत्वाय
वृत्तौ हि स्तेनां नास्यात्कृतः सार्व १८ निमोत्रत्वे
मोदयाय वाह्यान्तरगतीस्तथा गुणदोषविचारा
ज्ञेयथायोगीवसत्कलाः १४

रयतिन्यायेति १८ निमोत्रत्वमिति श्रयेति प्रजास्वास्या
पाटनानन्तरम निमोत्रत्वं कस्यायोग्योचितौ कस्य चोर्ध्वो
त्याचिती कस्येति नित्यमिच्छति कच्चोत्रत्वमिच्छतीति वाक्य
स्यदाप्यीज्जाता कस्येति च्छाण्डगतिरिति वा तथा वाह्यान्तरग
तीः कस्य कीदृशी वाह्यगतिः कीदृशी वाह्यगतिरिति किं वाचा
वदति किं वाह्यदयेति भावः यतोमौ गुणदोषविचार

योग्योष्यपि प्रायेण दोषादृष्टं ते दोषेष्वपि गुणा इति यत्र
यस्याधिकं सतत्राश्रयस्याज्येवेति स राजा सत्कलावयात्
सतीः कलनावयात् अत्रैतच्चर्यासिद्धयेदृष्टान्माहयोगी
वेतिययायोगिनेयोगकलया सर्ववाह्यान्तरमाभाति तथा
याधिनयकलया सर्वसभासीदित्यर्थः १८ वाह्यान्तरगतीः
समीक्षेति विवृणोति यदन्तरिति दृष्टेकसाराणमिति या
वृत्तिकभयरहितानामित्यर्थः अत्रैवावधेयमित्याह अन्तर

यदन्तरं न वदितुं च यद्वदितुं चान्तरे दृष्टं दृष्टे
कसाराणामन्तरतो न सीदति १८ मान्यस्यानेषु
संस्थाप्य मान्यान्कृत्य विचक्षणाः श्रुत्वा कुलमति
भृन्नासजो भूच्छेष्टवृत्तये १९

तस्मिन् अन्तरे विशेषाश्रयो वाक्यं कस्य हृदयमिति जाना
ति प्रत्यक्षतया न भवतीत्यन्तरतः सकार्यकाले असीदति न
निमज्जतीत्यर्थः १९ तत्र फलितमाह मान्येति मान्यस्या
नेषु लोकाय वायादिषु संस्थाप्येति तदचित्यति नियमनं
संशब्दस्यार्थः मान्या नितिकालान्तरव्यभिचारगणनाकुशला
नित्यर्थः अत्रैतत्तर्कभित्तं विशेषणं कृत्य विचक्षणा इति संस्थाप
य फलमाह श्रुत्वा कुलेति शेषं कर्तव्यं शिष्टं सजः संवृद्धुर्दिर्नि
वृत्तकल्पश्च २०

य.सं ४३३ शेषवर्तनामेवाह नष्टाशितिकाश्रितयोभृत्पादिलक्षण
 ॥५॥ षाशासन काश्रित्यायत्वात्संज्ञिताशासन शब्दोः आ
 चारति आगमनवेत्तानिवद्धाः कलोज्ज्वलाः सम्यक्कानि
 यतिवृद्धादिदानलक्षणयाश्रुदाग्रधीवथत् अत्रहेतुविशेष
 षण्णम् धर्मस्तइति अष्टष्टवद्ददरः अत्रार्थांतरतिथर्मश्रुति
 सर्वस्येतिस्वरुद्धेः धर्मोवैदिकामुत्रिकीचस्वरुद्धिः प

नष्टाः संज्ञितावापि वृत्तीः शब्दाः कलोज्ज्वलाः
 अवीवथत्तर्धर्मोयर्मः सर्वस्य कारणम् २१
 अष्टष्टाश्रुतवृद्धीनां किं नमस्तिदिकारणम् २
 छंदिरुष्टं सर्वगवद्धं चापि कचित्सत्त्वत २३

रुद्धिश्चभवतीत्यर्थः २१ अत्रैवसमर्थयति अष्टष्टेति सति
 शीति प्रजागरेकस्मरसमर्पणत ततश्चाष्टष्टं सर्वकारणमि
 त्पाह वातिरेकेणष्टष्टं दोतिसर्वागवद्धमपिष्टष्टप्रत्यक्त
 ल्पितमैदिकं क्वचिद्वलवतिविषये सत्त्वदफले विपरितफ
 लेचष्टष्टयथासर्वागसत्रद्धमपिसेन्यम् तस्माद्धर्मार्थकरो
 ष्टष्टशरणेनभाव्यमित्याशयः २३ ॥

नगरनागरिकस्थितिसमर्थनानुवादपूर्वग्रामग्रामीणस्थि
 तिसमर्थनाप्रकारमाह इत्यमितिदेशणानितिदेशवासि
 स्थितिसमर्थनयेवदेशस्थितिरथादायाता आश्रुतारुद
 नाश्रुतीतमतीत्रामावस्मासव्यवस्थाप्रचावयतीति क्षेत्र

इदं स देशनाश्रुतारुदयात्रयकोविदः विथा
 यमन्वित्वन्यार्थमुद्यतः क्षेत्रवृद्धये २४ ग्रामे
 ग्रामेपुरगणे स्वात्मनाविचरन्नसौ स्थितिकर्ति
 पुगीवद्धासस्यष्टर्णावयथान्दो २५ पुरस्तु
 त्थोचितीग्रामनागराणां विभूतये विभज्यभाग
 शः क्षेत्रवीजातिधर्मोददो २६ ॥

युयश्चिग्रामग्रामीणसर्वव्यवस्थापलक्षणं २४ उद्यतः
 त्वं विवृणोतिग्राम इति स्वात्मनेतिनपरमुखेन कर्तिपुगी
 तिसमर्जकैः सदसमविभागकलनया २५ पुरस्तुतेतिक
 यकीटभरइतियोग्यताकलनौचितोदरावितिअपूर्वतयेतिवो
 धं २६

य. सं
४३५

तथेति मृडमंडलापरचित्रावर्जिनीशान्तालोभतस्मावदिक
ताश्राशावामनायस्य उन्नमेति परस्परं वाथवाथकभावो वि
नष्टशयोभूतदित्यर्थः न पुनरुक्तमथमभावस्य काचिद्वा नि
रिति भावः २० यतिमिति सद्गतजं नियतिपालकं स्वार्थं वा
वसं यरेति अन्वर्थयांचक्रेव सधारणात् सर्वत्रेराजवसमं
तो जाता इत्यर्थः २५ कर्तव्यशेषमाह श्रेणीति श्रेणीति श्रेणी

तथासौ मृडशान्ताशौरेजयत्रिविलाः प्रजाः उन्न
मायममथ्यानां ममतात्रयथाभवत् २० यतिमिति सद्गत
जं यतमालोच्यासो वसं थरा स्वात्मानमन्वर्थयांचक्रे
सर्वतोभरिताशया २५ श्रेणीवर्गमपधस्तं नियति
स्यापनादसौ स्वस्य चक्रेयिनाम उक्ते किमुपी
मतां २५ केचिन्निर्वलयः केचित्पदार्थमयदापिताः
केचित्स्वयनसादायात्स्यापितास्तेन थीमता ३.

जीविनः प्रजाः तासांच स्वस्वापेक्षया वर्गः अपधस्तमाप
दायस्तप्रायं स्वस्यः स्ववृषापन्नः २० नियतिस्यापनादिति
विद्युत्तेति केचिदिति तत्र केचित् इति विगलितोक्त्या नागत
यः क्रियन्तामाः, पणपणमदीयो बलिस्तावन्नदेय इति के
चिन्मध्यमप्रायाः अर्थततोपिशिथिताः पादं वनिदापिताः
केचिदिति सर्वथातिः शेषीभूताः ३. ॥

अधिकर्मव्यवस्थामशेषेणोक्ताभाविशेषवर्तनाप्रकारमाह
सोमेति नष्टानां विशीर्णप्रायाणामिति हृताख्यभाविकर्ममाह
२१ अत्रैवेष्टमप्याह कालेति हृदयार्थदेशे शब्दार्थ
भूदेवावाहणाः २२ शक्तेति रक्षयितमिति शक्रः सध्वोभ
तोयस्यास्त्योन्वल्यादिवावसथापस्यर्थे सार्थावहेचक्रेन के

सीमासेतव्यवस्थानां नष्टानां पुनरेवसः जीर्ण
हृदिभिर्यत्नेः मुदित्वयितथीयतुः २१ काले
कालेच हृदयार्थदेशांतिजपादिभिः तोषयामा
सभूदेवैरन्तःस्वच्छाशयोमदा २१ अमुं प्राणा
शराजानं शौर्यादौ र्यगुणो ज्वलं पस्यर्थेवसथा
शक्रयवयोन्वल्यादिवा २२ यथासौ मुदितः
शक्रं सत्क्रियाभिरुत्तमत तथासं मुदितः श
क्रो मोदयामास सत्कृतैः २५

वत्तमवत्येव शक्रयवायावददमपि शौर्यादौ र्यगुणश
विमदवेति २३ यथेति मुदित इति वात्यांतरप्रकृतिस्वासे
वहतकृत्यः सत्क्रियाभिः शान्तिजपपारादिभिः अमुं गता
तम मुदित इत्येतदपि तामृततः सत्कृतानि विविधोत्पात
प्रशमष्टवैकालेकालेसहृष्टिदानफलमस्यादिहृदयः २५

य. सं
४३५

अकालेति प्रकालेति न्यकालेपापाचरणभावादासुख्यप
वाकालेसन्ततप्रवृत्तेदिपुण्यपापेयेदिकफलप्रदेशेति सिद्धा
तात् ततश्च सदसनाभरितताज्ञः प्रजापचारभावात्सु
भीनाशः तस्मादयं प्रतिलक्षणमुपस्थितसन्निधिर्भयदृष्टि
ख्यातोपि जनाशोः पात्रतोस्वस्तिभूयादन्तकाययोः पुनास्त

अकाले मृत्युभीनाशद्वयदोषयमन्तकः ज
नाशीपात्रतायातोराज्यतस्य मदीयतेः ३५ कि
यदावर्णते तस्य मादात्म्यं सर्वगोचरम् रविप्र
काशिताभावात्कुर्यात्किं नाम दीपकः ३६

वृत्तिर्जात इति हितांशसनाभाजनतोयात इति यत्र स्पष्टतः
स्वाब्धिमिति भावः ३५ गुणोत्कर्षसचयत्रपसंदरतिकियदे
तिसर्वगोचरमितिकियत्कातो न तादयुनातन सर्वलोकगो
चरं न पुनः पुरातन मदीयवदाप्रमाणकदर्थितं तद्वर्णन
मप्यनुयितमित्याशयेनादरवीति दीपक इत्यन्त्यार्थकम् ३६

प्रकृतमनुसरति सदिति भव्याशये रायतिशालिभिर्मुदे सदा
नदशामयेति सम्प्रभावं रुदयेव धार्य किमित्याह सदिति
विवेकतदभावयोर्विवेकप्रमादयोः फलं सदसदासनावृत्ते
समीहितं विवेके मति सदासनावृत्तेन भूपतिना भूयते प्रमा
देना सदासनावृत्तेन भूयते इति विवेकिना भाव्यमिति ३७ उ
क्तमपि सदसदासनावृत्तेन पुनः स्मृतयेन वदति युगलकेन

सदसदासनावृत्ते विवेकतदभावयोः फलं स
मीहितं सम्प्रभावं भव्याशयेर्मुदे ३७ अकालेपि
नृपश्चेत्स्यात्सदाशयलसदपुः अकालकल
नाजित्वाजनाः सम्प्रतिमाश्रयः ३८ सकालेपि
नृपश्चेद्दुराशयकृतोद्यमः सकालकलनां
जित्वाजनाविषदमाश्रयः ३९

अकालेपीति प्रयं भावः प्रजापचारवशात्कालसम्प्रा
प्यगमलक्षणमिदमेव बोध्यम् यत्र याविधायामणाप
रितृपः मुवासेनानत्यजतीति अथवा सकालसम्प्राप्यग
मलक्षणमिदं यत्र याविधायोः सर्वतः प्रसरेणामपि सम्पत्तौ
नृपः सदासनावृत्तेवमेव त्यजतीति श्लोकद्वयार्थः ३९ ॥

यं सं
४३६

सशीलशैल्यामिति यासौ पारिमेकभावायाः संक्रामिता त
त्रेत्यं प्रार्थय वाददृपोदाहरणशेखरसंगतिरित्यर्थः ४० तत्र
संदेपवोधनार्थमेकत्रैव हयंसदसहासनाहृतं वक्तुमुपक
मते कदाचिदिति द्वाभ्यां मदीत्यनेनाविवेकितं सूचितं तद्वा
रंप्रतिउदभिमुखीकृत्य तत्कालशरामपालः ४१ अयेति

सशीलशैल्यामत्रापि भद्रगम्युर्वभिधो नृपः निद
र्शितो बुधास्तस्य हृतमेतन्निशम्यतो ४० कदाचिद्
मकाले सौम्यगयाविहृतो मदी निदाचतापिते स
म्यगत्यदिग्रे चराचरे ४१ कंचिदारासमालोकात्
द्वारंप्रतिचर्मितः विश्रान्तये पुरोगत्वा तत्पालं वी
क्ष्य पृष्ठवान् ४२ सुगलकं अये हृद्वात्र किंसंति दा
दिमानिनवावद इत्युक्तौ सौभजौ वद्वा संतीत्येनेवा
त्रिलपत् ४३ पारिमेकारमाश्लेषो निष्पीड्यतानि
देदिमे इति श्रुत्वांतराविश्वदुतं निष्पीड्यदादिमान् ४४

अशरमे दारिमान्युतत्रामथेयानि फलानि दारिमानिसन्ती
ति ४३ पारिमिति पारिः पात्रीयतानि दारिमफलानि निष्पीये
ति श्रुतं रमजोपादानपूर्वसंज्ञावयित्वा अंतरिति शरासंतरे दा
दिमानिति त्रिषु पात्रीकरीवारीपेटी ऊवलदारिमाविति त्रिभि
रुशेषेषु मरः ४४

निष्क्रम्यतद्विरगत्पमेदतिभृषतिः स्वयं याचेत इति मदीय
निदमयानमयसफलजातमिति सूचनार्थं विषमाक्षरपादे
वापादेशसंज्ञार्थमेव त यच्च न्येनोक्तमत्र गायेति तत्सूरि
भिः कथितमिति घट्टपदीयं गाथा ४५ गतश्च मरति श्रुतं तनि
युक्तापः वर्षायः संवत्सरनियत्यासंस्थापितश्रायः अमुत

पारिमेकारमाश्लेषो निष्क्रम्यास्मै ददौ मुदा ४५
श्रादाय पाण्डेपीडाया अन्तस्य सोगतश्च मः आह
नवदवर्षायः कियानायातिवो मुतः ४६ निःशंको
साववाचै नवर्षदोनारं धकरी आयो मुतोस्मिनः शे
षंगतागतिकतष्टये ४७ इति तेनोदितो वाणी
निशम्यावाचते पुनः राजदेयं कियच्चासलियौ
नियतिमागतम् ४८

इति शरामात् ४८ निःशंक इति प्रसादो सौयत्प्रसादः श्री
साष्टतोति एनं राजानं वर्षमिति वर्षे वर्षाय इत्यर्थः दीना
प्रमाणं ताप्रकर्षदयमंकितं नश्यत्समृद्धपादेयं ४९ इतीति
निशम्य हृदावधार्य राजदेयमिति वलिहृपो राजभागः लि
खित्वा यत्नेन वेधेनानियतिमागतम् वर्षदेयम् ४८

पं०
४३०

अर्जकपतडयानपालकादेतद्गोर्गवृत्तायातसमर्जकभागः
दशमंशेदिसमर्जकमथाद्राजभागः स्वभागस्तनियतप
वलिपोनिवडः पतेषाननियतिनापिसमर्जकदशमंशः
त्यर्थः ४९ अतद्वृद्धोक्तिराजवृत्तमादनिशमेतिशोकाभां
नियतमिति राज्यायतिपोभागइति पूर्वविद्वतः समेति ए
कवचनममीषामिति ववद्वचनं वृद्धिदानिगौरवलाघ

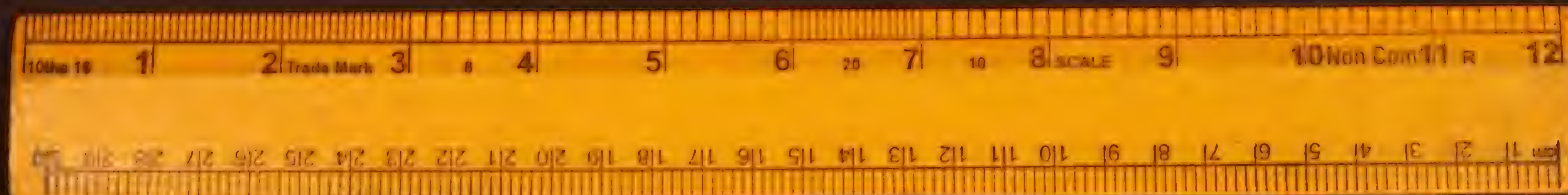
स्मित्वावाचायतं वृद्धयतदेयं न किंचन नियतं
तत्र नाप्येतद्गोर्जकतश्चते ४९ निशम्यचित
यामासदेशोस्मिन्वद्विस्तरे आरामावदवः सन्ति
सत्फलदुमशातिनः ५० येषां नियतं देयं भाग
आपिसमर्जकात् कोशवृद्धिर्मसामीषां किंयद्वा
निर्भवेदिति ५१ अस्तवशमिदं कार्यं स्यात्तात्ता
याम्यदं वन्धेनानियतिर्गोर्गभागस्यापिसम

वकथनार्थं समर्जकात् ५२ सर्वतयायस्य प्रसृततादा
यवृद्धिः प्रमीषातपकैकस्माद्गोर्निर्यातीति दानिनाचवं
चित्तोसफलयति अस्ति यत्रावृत्तं तदस्तुमोर्वाविजं
भित्तं सतीतशोचने इत्यस्ति तभ्युपगमार्थमयं इदेवत्य
मातामयाकार्यं तदेवादस इति स्पष्टमन्यत ५३ ॥

इतीति ग्रन्थिरिति आशयस्य उद्धृता इत्यन्ति निवध्यविधेयत
यास्वीकृत्यसराजाते पुनरादस्य प्रत्येत्पादिस्यष्टम् ५३ गत्वे
ति असावयानपालकः द्वितीयोसावितिराजा अमुमित्ययान
पालकं सस्ययानपालः ध्यात्वेति किमत्र प्रश्नेर्यमात्रस्य

इति ग्रंथिनिवध्यांतरन्यापारीप्रदीयतां विरताने
वमेतस्मैतेवमादस्तं पुनः ५३ गत्वा सौचिरमा
नोयसकंसंदौचतत आदायासौजगादासंयु
दिमेशाधुनाकथं ५४ विरेणागमनेपात्रं नचष्ट
तंप्ररायया संभ्यात्वेनेविनिश्चितराजानंष्टतस
क्रियः ५५ उवाचदोषले शोषिमत्यक्षेणकथं
चन जानेपचारयातोराजपदादिनिश्चयात्
वासनाजाल्यमापजारातोस्मविधिद्वत्ततः ५६
तथादिपीडयित्वेकं पात्रं शर्मभूतम अथुना
दशनिष्ठीययत्नेनाप्यनचार्जितम् ५७ ॥

निमित्तमिति नूनमनेनान्यनेकेनचिद्वायमिति विनिश्चित
राजानंराजासाविति विनिश्चितश्चतसक्रिय इति अस्तातम
भित्तवडपचारत निःशंकमवाचेति किंतर्हि इत्यत्रा
नेति अथपचारोदष्टसंकल्पः अपचारं स्फुटयति वासनेति

य. सं.
४३८

विधिद्वयतश्चासनानतादृश्वतिरसावासीतपरंतदे
वेदरवगादमितियकमितिदाडिमे यत्रेनेतिप्रयत्नपरेणा
रसपात्रेणमितिथयेपयिष्यइतिआप्यमनसाकांतितेन
वार्जितेनशामिति ५० शोतितनताम्यइतिस्वसंकल्पश्रीणा
कामलरुद्धतिः प्रशांतचित्रदृतिः मेघोन्मुक्तेतिउष्टाशामे
चावरणं ५८ लजामितिस्वस्मिजातालजाप्रकाशतानामा

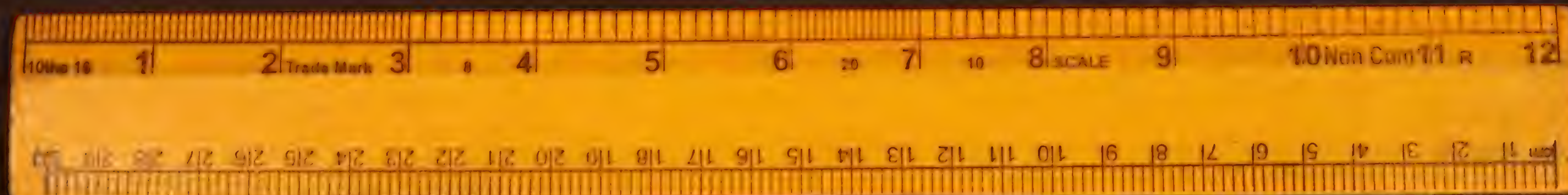
इतिश्रुतानतास्यासावभृत्कामलरुद्धतिः वभो
चमुत्तमेतस्यमेघोन्मुक्तेडविंववत ५८ लजाप्र
नर्मृदकृत्यश्रादेनेगच्छवानय रमकंममद्वे
पिदुतेप्रत्याययोमुदा ५९ पात्रमानीयतयाणैमम
र्षोवाचविस्मयात् आश्चर्येन्यपतिस्तस्यावासना
याविनिर्गतः ६० इदानीमेवयद्वाफलसंपत्तिरी
दृशी अर्थानमविलेचेतन्मनेभूपतिरुद्धतेः ६१

शुभोत्तमनादिश्येकियेतिमृदकृत्य मुदेतिपतन्मावद
श्रुतादेवानुमिततद्दयदृतितात ५९ पात्रमिति इदानी
मितिप्रयासंविनेव फलसम्पत्तिरितिफलेभोरममद्विः
६० फलसम्पत्तिविद्युणाति अनायासेनेतिसम्पत्तिरसपू
र्णम ईदृक्कर्गः सवासनानिश्चयः अस्मरातः ६१ ॥

ततश्चिपतदिदिताभिप्रायोहमितिस्वंप्रत्यभिज्ञातंमहीपोद
मेवेतिविस्मितपतदिगितज्ञानेनश्रुत्यानपालकस्य ६१ ३
पसंदरति इत्यमितिप्रसभद्वगमुरुमहीपतेः विनीतस्येति
श्रीवृंक्रवासनायन्यसमुद्देदातश्चाद्याशार्वादा अनयेति

अनायासेनसम्पत्तिमेकस्मादेवदाडिमात पात्र
मेतन्मयालजमीदृक्कर्गोस्ववर्थतां ६१ ततोसौप्र
त्यभिज्ञातंविधायस्वमहीपतिः विस्मितोमृगया
श्रुतात्स्वमेवेपरोस्यतत ६१ इत्यंतस्यविनीतस्य
कथेयंलोकतर्पिणी आद्यानयायच्छुतयालोका
विनयभाजन ६१ तस्मादाप्यमहीतलेत्रसहितंरा
ज्यास्पदंभूमिपः सत्यांसचरितोत्तमंविमलोकंवी
तसदासनां चेन्नस्यानचलेयदायममलप्रतोमनो
भीषितंशय्यास्मात्सकलेभरादिजयतेसलोकवद्दे

कथयायदितिदेतोलोकाभाविन्याः ६१ उत्तमर्थनिगम
यतितस्मादितिसत्यांकालान्तरस्यायिनीम सत्यामिति वि
शदयतिचेदितिप्रयराजा मनोभीषितमितीहलोकेसलो
काः प्राणकृलोकाः परत्रप्राणलोकानासादयतीत्यर्थः ६४

पं. सं. पुनरपि सत्त्वं तयेन वदति तथा चेति अस्याविवेकस्य प्रवेपो
 ४३५ नरुत्तं नो देगायेत्याद बुधानामिति तथा च यथा यथा सौपरि
 मत्पते तथा तथा सौरभोत्यादनादुचिमेवोत्पादयतीति ९५ रा
 त्रामिति प्रवेदेति त्वेवं तम विपदोऽऽत्वाय दत्त्वादिपद्मराये
 ति भारकल्पना ९६ सम्यदिपदौ विविनक्ति द्वयोरपीति द्वयोः

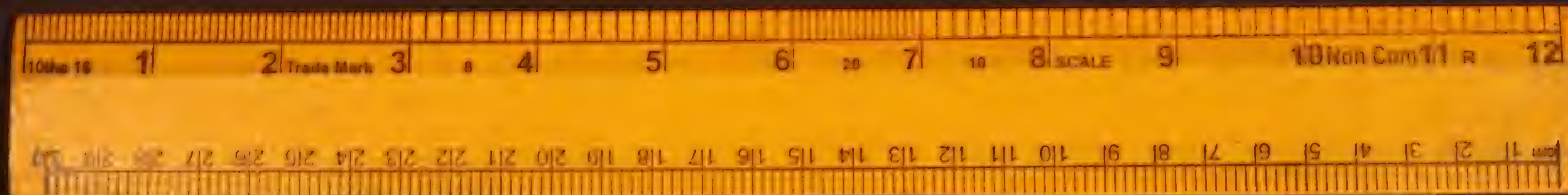
तथा च निष्पत्तेरस्य सारसंति प्रमादगत फलमुक्तं
 बुधानां यत्सर्गोयं रुचये मतः ९५ रात्रो सम्यगवे
 द्यासौ रत्नाकल्पे तसं पदे ज्ञात्वा पुनरतीवेदं विप
 द्वाय कल्पते ९६ द्वयोरपि दत्तं देया रात्र्यकोश
 द्विरन्वदं एकं नगरदेशीयदृष्टिश्चाप्यपरमं ९७
 कोशरात्र्यश्च पचयः प्रपौरदरिद्रता फले मतसु
 ज्ञात्वा स्याद्विधा कीर्तितमुन्नमैः ९८ ॥

संयदिपदोः सम्यदपि देया विपदपि देयेत्यर्थः तत्र संपत्क
 लं देयादरात्र्येति अन्वदं रात्र्यस्य कोशस्य ऋद्धिगधिकामेकं स
 म्यत्फलं नगरनगरिकदृष्टिश्च द्वितीयं फलं ९७ विपत्फल
 मपि देया विभजति कोशेति अयं च यो न्वदं वर्धमानादा
 निः ९८ ॥

अत्रैव शिविकायामर्थवादं शेषोत्तरिकं कल्पयितुं भवता
 रयति अनुशास्तीति अनुशासनमनुशास्तिः शिक्षणात् दर्शय
 शस्तिरचना विशेषः साम्प्रदायिकं अनुशास्तिप्रशस्तिरने
 कसंस्वरित्रशरीता तत्र यासौ तेन प्रशस्ये नीतिरीतिर्विद्वातां नि
 बोधत ९९ अत्रेति ज्ञात्वा श्रुतिरित्यदि कश्चिदागत्य त्वच्छ्रु
 ती ज्ञात्वा वातो वदति अनेनेदं तव दत्ताया तं भवेदिति विस्म

अनुशास्तिप्रशस्यौ च साम्प्रदायिको हवस्त्रावः ९
 शस्ये नीतिरीतियं ववन्ते तां निबोधत ९९ अत्र
 ज्ञात्वा द्याका विज्ञात्वा श्रुतिरुपागता विस्म
 तात्पदयेतां तं विचारेण पसारय १० पूर्वाप
 रात्रसन्धानसंवलनापरमे तथा शारजासक्ति
 यातातफलसौष्टवदेतवे ११ ॥

साश्रुतावुपगता तां तं देवजागरिता विचारेण पाऊरु १० वि
 शारणाफलमादृष्टं तत्संवलनापगमे अंशनिष्ठौ प्रसिद्धं च
 विषे प्रमादगता पंक्तिः पूर्वापरसंवलनविधायिनी शारजस
 क्रियाफलविज्ञाय विचारदृश प्रनस्तस्यामपसारितायां सव
 तनभावादारवाचनसंदिता क्रियासंफलं ददातीति सौष्टवं प्र
 तातागमणीयं कवा ११

य. सं.
४४०

परानिति एते जाल्महृतयप्रतापवंतो दोषभूवन्निति मोदो
रयमोत्यापयजाल्मोमामननोथा इत्यर्थः एतस्य जाल्मो
जस्योथोरण्डायापनात् अयंभावः सर्वयेदं प्रमादापवय
दिततत्रापिसिद्धिर्दृश्यते साभासमात्रसारान्नेचप्रपातपवे
ति ॥ मेतिअत्रेतिजाल्मो प्राप्ताजाल्म्यतिप्राप्तापत्रेचद्विती

परानालोक्यमात्रजाल्म्यधजमुदीरय एत
स्यादीरणदृष्टेचप्रपातः प्रमादिनाम् ॥
मापत्रात्रमनोदेदिप्राप्तजाल्म्यमुखाद्गतात् ॥
ज्जासतीहणविशिवादेतयनयशालिना ॥
उक्तंशचीननिप्रणेरिदमेवकथान्तरे वृद्धा
पिजाल्म्यदस्ताप्रायदाइतिबलोदतम् ॥
उच्यस्यात्रिनतयातिदेशस्यास्यनजातयत् ती
हणवाणसिथाराभिर्भवेदिति विनिश्चयः ॥

ययेति समासः ॥ उच्यसतीहणविशिवादेतयमित्युक्तं
न्यसंवादेन द्रव्यति उक्तमिति इदमेव प्राप्तजाल्म्यमुखाद्ग
ततीहणज्जासवाणदेतयमिति वृद्धापीति अशक्तिरूपि
तेयकिं नाम कुर्यादिति न संतयमस्येवास्याप्रातरवनामिति स
चनार्थमपिशब्दः ॥

आंतरवत्तमाह आः इति आस्तस्यात्कोपपीडयोरिति पीडानि
वेदनयाः इति बलोदतं हरसं च अस्य देशस्येति यत्र भव
ति भिमानेनास्ति तमहमेतदधिप इति ॥ सत्यमिति सत्य
मिदं भवान्वलोदतमतिरिति तस्यापि मापनं जाल्म्यकिशोर
कं प्रथावय किशोरकोशितोद्योदकपोतः ॥ विचारैक
परो भवेति चोदितं विचारेण धुनक्ति अस्मादिति अस्माज्जा

सत्यं वलोदतमतिर्मेनं जाल्म्यकिशोरकम् प्र
थावयस्यथापत्रविचारैकपरोभव ॥ अस्मा
दिभोदिसत्यं त्वापातयेदेष निश्चयात् तत्रैव य
त्रपातेन भवेत्कीकमभेदनम् ॥ सत्यं सत्यदि
नाशस्य हेतरेतज्जवेन्नव आसेवितमिदं तातसत्त
वत्ययकारणम् ॥

त्यकिशोरकात् एष जाल्म्यकि
शोरकः तत्रैव पातयेरिति संवंधः कीकसमस्थिप्रकृतं
तरससारवस्तुनि ॥ सत्यमिति एतज्जाल्म्य आसेवित
मिति परत्र दृष्टं सत्त्वेतः स्वयमासेवितं पुनः सत्त्वयत्ययो
द्विखंतस्य कारणं यदीच्छसि एतच्चरितमवलोकयितं तत्पर
वपश्यमास्वयमा मेव सत्यासेवितमिति सूचितम् ॥

य-से
धरा

मेथामितिथारणावतीथीमेथातोवितत्यथारणवहेत्यर्थः
तदिदं सखजातमाभासमात्रसारं सखविलसितं अन्वगिति
पर्यंतवेलायां आलोचयकोट्यस्य पर्यन्तमित्यालोच्येतद
र्थं जाल्पमपाकुरु नचात्रते प्रयासरत्पादग्रमलमतेरिति
ग्रमलेथीदर्पणशीघ्रमेव सदसदृष्टिः समाभाति तदिदमि
त्यन्वकेतनस्वरूपतो निर्देशः येन प्रवलेन भवसत्वेन ज

मेथावितत्यतदिदं सखजातमन्वगालोचयाम
लमते प्रवलेन येन दग्धाः शयाजनिमतां प्र
दत्ताग्रसर्वेषु हाततो विरतिर्विडोसतातः २५

निमतां प्रशस्तजनीनामपि सम्पत्त्या जालं दत्तादग्धाः ये
देहेरते दर्जितं तदज्ञातमेव यत्र प्रतीतिदग्धत्वमेवास न
केवलमियदेवानर्थयावदत्र भवे सर्वेषु जमाग्रयमाज्ञाने
न पहाततः पादप्रहारेः प्रदत्तादग्धाः यदेव भवसत्वेन
ज्ञातया सम्पत्त्या विदिने गेपितं तदेतदवमानदायित्वात्प्राण
पदपरित्यागपादद्वाराणां निःकरोतीति प्रतोदेतोरस्मादि
उद्यो विरतिः मतेति २५

विदेतिकर्त्री अनेन जालेन करणेन सर्वेति स्वपरविष
येन मन्त्रविषयेवानामनिष्ठयेन आलोकलोकस्थितिः प्रकाश
लोकस्वरूपस्थितिः श्रुवानसूरी ८. एतदिति शेषः शययुरिति
आलोकशरीरविकारः महामदइत्यान्तरशरीरविकारः येनेति वा
लातरशरीरविकारेण सर्वार्थसाधननिमित्ते मन्त्रभूमौ ३
प्रमसत्पं सजनमन्यत्रान्यप्रतीतिः असत्पं सत्प्रतीतिः सत्पया

नकदापि विदनेन सर्वथा भयदेतना जालेन प्रा
प्यते नामालोकलोकस्थितिर्भवा ८. एतत्फलं ७
त्रममात्रभाति महामदोयस्तु शेषपूर्वं येनात्र स
तेतरमजनेन सर्वार्थहानिर्विडोसतातः ८. त
तोर्जकार्जितं तद्वीवलायेपदोत्तपः सधिय
स्तस्य तदास्तन्मत्पनाको गृहक्रिया ८२ ॥

प्रतीतिरित्यर्थः सर्वार्थहानिरेहिकामुष्मिकार्थहानिरित्य
र्थः न केवलमियदेव यावदिष्टमनस्य भयं पारलौकिकं ८२
उक्तमुपसंहरति ततश्चित्समर्जकार्जितया लक्षणादराज्येक
तेतीति प्रतीतिरर्थः शिलादिचटितवास्तुनः शिलानिस्सार्यो
परितहटितभूमिकारचनया धोवल्मीके गृहारेभ्यः स
धियश्च तत्प्राप्तना ८२ ॥

पं. सं.
४४२

अत्राणवंतरवन्मवतारयति अत्रेतिवैद्याविद्याशास्त्रिनः यदा
त्याने प्रायतावन्तरकालेभाविन्यावन्तावितियावत् अनेनविवे
किनोराज्ञानः सत्क्रियाविदधुरिति ८३ हेतिप्रसिद्धाप्रसिद्धमि
दमित्यर्थः परंत्वज्ञायेभावः स्वयमसोशांतवृत्तिः स्ववर्गजात्मा

अत्राणानमिदं वैद्यैर्निवडंसत्क्रियान्तरे यदाय
तोफलोत्कर्षात्सत्क्रियास्यापकंभवेत् ८३ सो
त्तान्महामदोराज्ञानाज्जसम्पत्तिभूषकान् अमा
त्याथत्ववर्गान्मदोगतउवाच ८४ विवेक
पंचवोदृष्टाः कामोमेहृदियोस्तुलम् समाप्येने
ममरतिर्भवतां कृतकृत्यता ८५ सम्पन्ननिष्पत्ते
केत्रयुष्माभिर्मूढचेतनः कश्चिरानीयतांयस्यप्र
तिमानैवदृश्यते ८६ ॥

हृत्तंसमीत्यतत्पतीकारयेयं प्रश्नसमाधानिके ८४ विवेके
तिसम्पत्तिपनेमदपदेशपात्रंयथाभवेपुरिति एनेकामेरति
श्रितानिदृष्टिः कृतकृत्यतामपिभवतां कृतकृत्यतेति ८५ यस्य
मूढधियः प्रतिमोपमा अशेषाधमवृद्धिरित्यर्थः ८६ ॥

अत्राणमिति ओमित्युत्तममिदमितिसामिवचउपग्रहस्वीकृ
तप्रयवाभिप्रायस्यउच्चैटत्वाउपग्रहवन्नामिवमत्ताप्रग्रहो
प्रग्रहोव्यामितिकोशः ततश्चप्रणाम्यभूत्यस्तस्यसूचनार्थं
समाग्याइतिभाग्यवत्त्वेनैवामीषांतत्पदशक्तिः सूचितामहाधि
यतिर्द्वैवडलारनायामन्यत्पृष्ठं ८७ प्रयस्येति प्रयस्यप्र
यस्यप्रकर्षणयतित्वा प्रकर्षसुबुद्धिगतोवोध्यः अन्यथाव

प्रणाम्यमित्युपग्रहतेसमाग्यामहाधियः गवेष्टया
मासुरलंताटशपुरुषायमे ८७ प्रयस्यवाङ्मनेवैतै
स्ताटशः कश्चनाप्यदो दिव्यामोयत्समासंगाज्ञाज्ञे
षांतष्टयेभवेत् ८८ अथोविमनमस्तेतिप्रयस्योच्चुः
परस्परं कोनिर्वेधेस्यकेनायंप्रोतोस्मासभवेदिति
८९ समेत्यामंशगतयोददृशुः कंचिदंजसा सो
यंसेयमितोवाहोतददस्वस्तिमाचिरम् ९० ॥

इति पौनरुक्त्यापातप्रसंगः पतैरमाणाथत्ववर्गयोः ८८
अथोइति विमनसश्रिताटशपुरुषाज्ञातेः अस्याज्ञाः केनेत्ये
तत्प्रतिनिधिना ८९ समेत्येति ग्रामंशपरस्परसमाभाष्यय
वसोत्तम्यतेतद्वद्वेचत्रलभ्यते तत्समेत्यापसरणमेवास्मा
कमुचितमितिस्वयमितियाटकेनात्तप्रः स्वस्तीतिभद्वेतेत
त्माकंइतिरयापिजागर्तेव माचिरमितिमाचिरंक्रियतां आनी
यतामसावित्यर्थः ९० ॥

य. सं.
४४४

अत्रानुसंवादे दार्ढ्यायावतारयतिसाधीयमेतिसतीकियाशिला
सक्तिया नन्वेसोप्रेच्छातिः कविरिति श्रूयते कृतमत्रस्मिष्ट
तावदेतत्संवादेनेत्यत्रसमर्थयति वक्रपेक्षेति प्रभुसमित्त
व्यप्रमाणेवेदादिवाक्ये एव वक्रपेक्षेति चितीनतयेदिकवातयति
फलकमस्तुकांतासमित्तार्थप्रमप्रधानदे इतीति काव्यादावक्र
पेक्षेति चितीकस्येदेवथति इत्यमेव पूर्वोत्तरत्रचोथ ५० स
स्वहलमित्यादिस्यमेवतदर्थस्फुटयति मूलमिति प्ररुद्धि

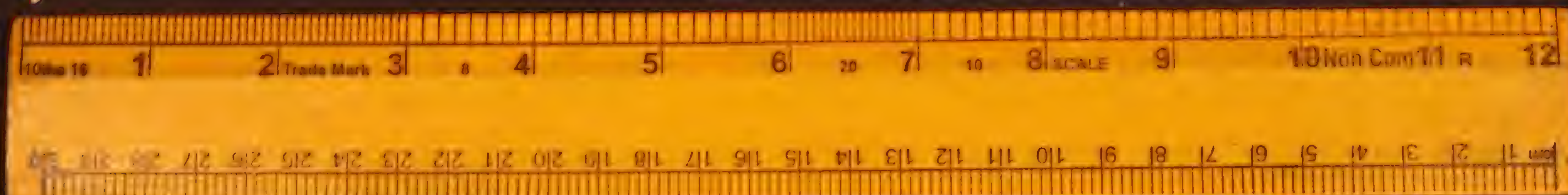
साधीयमातयावोक्ताप्रजापालनसक्तिया वक्रपे
क्षेति चितीनामशब्दप्रमाणिकेविथो ५० मूलप्रजाभू
पतिरस्यशीर्षसंसारवृत्तस्य प्ररुद्धिरेवा यन्मूलर
दापरितस्तथायेकिं किंनसूतेसफलदिशोभो १
यस्तेनमारुढमदप्रचंडकार्यप्रदोराभिभूतिम्
सं समदबुद्धिः स्वयमग्ररुद्धः शीघ्रं पतित्वानकथं
विनश्येत् २

रिति प्रकर्षेणारोहणं दार्ढ्यं वा इदं यद
स्यपरितोमूलरदाप्रजारत्ता तथेति मूलरत्ताप्ररोपितोयं
फलदिशातीशोभनफलसमदृशितोकिं किंनसूतेसंवेण
वतीति १ व्यतिरेकेणक्रमेवद्रुद्धयतियस्तेनमिति यथति
पालयिताराजाग्ररुद्धमिति पूर्वकृतमृत्तात्तया यप्ररुद्ध
तिनृपितः शिरोभूततात विनश्येत् अज्ञातप्रस्थोभवेत् २

उक्तमर्थनिगमयति तदिति शुश्रूषलक्षणाः प्रजाः अनवेक्षायो
गतेमाश्रयण इत्येवविचारदाविधेयेत्युक्तंभवति स्वयमेवे
तयास्वदारापातनयापरदाराश्रयणाचेति ३ अत्रापिशोव
यति तथाचेति अचलाभूः चलाभवतलोदितप्रयत्नात् अ
पिशोवलायत्रचलतत्रचलानांचलनेकिमाश्रयमिति ४

तोयम्ः षोडशेदंडपातनेनानवेक्षया प्रापयेत्पर
दंडवासनिर्मूलः क्षणत्वेतत् २ तथाचराजाना
त्माभूत्समः कन्दप्ररोकिल यजान्मपोडनात्सत्य
मवलापिचलाभवत् ४ यत्पाणिलग्रास्रजनाप्र
भूवन्मृशर्पादिताः उद्गीयपत्रिपोतेनपदाकांता
श्वाएजाः ५ तसकन्दनसंविडचित्तोसौकरुणा
करः भगवान्यतिचक्रेतंगुण्डपिअनशसकः ६

अथायातमर्थस्फुटप्रतीतयेविशदयतियदिति पत्रिपोतः श्रे
नतरुणः ५ सनिर्मूलः क्षणत्वेदिति स्मारयितं प्रक्रमते त
दाकन्दनेति तेसांत्याणिलग्रांजानांपीडिनांयदाक्र
दनेतेनसंविडचित्तोस्तदितचेतनः भगवान्सर्वनियंतापरमे
श्वरः प्रतिचक्रेप्रतीकारेणमुदंचके गुण्डमशंकितं पिअनशा
सकः खलदमकः ६ ॥

प. सं.
४४५

तमिति श्लोकद्वयीस्फुटार्था दृष्टेन प्रविश्याणां नादायापतो
निर्ययोमारयोचक्रश्चर्यः ७ अथो इति कल्पे प्रभाते विभाते
प्रकाशितशयोग्रमंराजानं अमराजो ह्यदेरुदयान्मार्गाणां वाणं
निष्कृष्य तत्र मार्गाण्यतप्यं श्लोकमपीपठन् देवलिखितत

तंकदावित्त्वदम्याप्रहारिकायास्वेच्छया श
यानंशीतपवनोन्मात्रं तद्वामथिष्ठितम् ७ पव
नप्रेरितोवाणविचिच्छेदतयोरसि यथाप्रविश्या
दृष्टेन शालानादायनिर्ययो ८ अथो विभाते कल्पे
मंनष्टं दृष्ट्वास्वमार्गाणं ह्यदेरुदयान्मार्गाणां वाणं
तदपीपठन् ९ मद्रतविभवलव्यामां विस्मार्गवै
थिर्जुर्वन्ति कटिति शराममतीतानाः प्रविश्याता
न्ममभिन्दन्ति १० ॥

दभितैः पादयामासः ९ तदेवंपरापटति मद्रतेतिसदिति
निर्यत्तवचनं विभक्तो राजविह्वानिमां सर्वनियन्तारं सत्तृष्ट
प्रजानामपालनं महिस्मरणं प्रथिर्जुर्वन्ति यथिकोरपटमथि
तिष्ठन्ति ११ ॥

इतीति वर्णवलिपयः ३ णं निश्चिताशया देवमारितोयमिति नि
श्चितरुदयाः आशंककेनासोमारित इति विलीचकुर्मन्ति नीच
क्रः अंजसासदसायदितत्र मार्गाणं अयं वर्णवलिर्लिखितानभवे
तदासीकेनासोमारित इति शंकमानामिथ्याभिज्ञाने स्वमलिन
येषुरिति भावः ॥ तयेतिसतोपेदितोनाशिता उपदेशास्तेयत्र
निवृद्धा मासासच्छिहारीति स्तत्र दृष्टमपदेश सर्वस्वनिबोधत
शृणुत यदीदृशवोपदेशः किं पुनरुक्तेनेत्यत आह अवश्यमि

इति वर्णवलिपयः पदितानि निश्चिताशयाः आशंकप
विलीचकुः पुनः स्वात्मानमंजसा ॥ तयान्यत्रापि
सच्छिहारीतो दृष्टेनिबोधत अवश्यमुपदेशेयर्थे पुन
रुक्तिर्विभूषणम् १२ जाल्पवाणस्त्वयामूढसजि
तः शीलधन्वनि जानेशीघ्रतद्व्यासपवनादुदि
तेपतेत १३ ॥ राम ॥

ति असकृच्छतेदिकदाचिदुदयेवकाशं लभतपवेति पुनरुक्ति
विभूषण इति भावः ॥ तदेवपटति जाल्पेति भोर्मूढजाल्पा
समोत्पकारिन शीलमत्र व्यवहारमात्रं तदितिलसनिर्देशः दृष्टे
वत्तद्व्याससमापतो प्रदितोवाणविपरीतस्त्वोभूत्वावेधक
त्वविध्यतीति तयायदितिरपराधेपि जाल्पशीलत्वात्वाप्रे
तितोवाणस्त्वामेवतद्व्यासपरिवर्तितं विध्येदिति १३ ॥

अयमिति नवेति प्रयोक्तुं प्रयोज्य मध्येषु सर्वेषां च्युति संभवात् त
दितितोत्रं शास्त्रं वयेयिष्यतीति वयेयिष्यतीति वेति सावधारणं वा
यियं देववर्तमानित्वात् ॥ ५ ॥ अन्यच्चोत्तरमित्याह येषेति अत्र
रेणूनाधिकं गत्वापीति अपिशब्दे संभावनां चोत्तरयति नोमोनि
यमो वश्यं तत्र लक्ष्यं प्राप्नोतीति प्राप्नोतवात् तत्र दीनो किंचित्करः

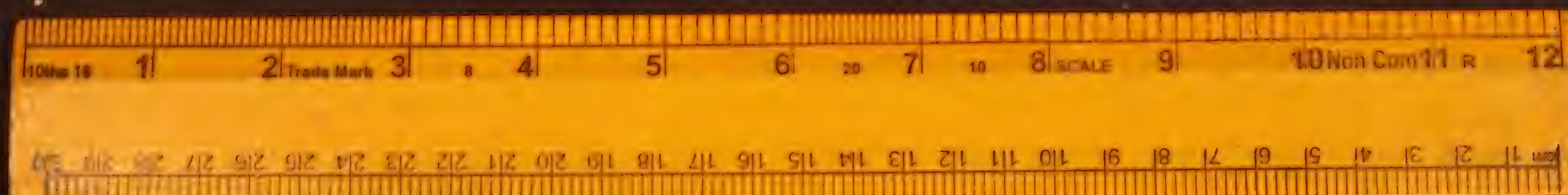
अयं त्वत्कृतो वाणो लक्ष्ये यथैव भवेन्न वा तद्व्यास
शरस्तीव्रं लक्ष्यं तां वेधयिष्यति ॥४॥ पश्यांतरं जा
ल्यशरो यमुच्चैर्गत्वा ण्यो लक्ष्यं मवाण्यदीनः समं
देवगोपि मत्वा त्तिरो यमि त्वा गिरीत्यगमितः कृतो
स्यात् ॥५॥ नाकीदिभि त्वा यो वर्म लक्ष्यं पतत तेशरः
दृढसंथिवज्रगिरिं भित्वा सौ पार मेष्यति ॥६॥

सश्चब्दासवाणः गिर्येनितिकनिवस्तपलक्षणं पारमि
तइति परिसमाप्तविधेयः ॥ नन्वयः कवचमपिवनिमुक्तेषा
लोभिनतीतिकयमुक्तेदीनश्चसमर्थयति नानोदोतिपतति
तिनपुनः पतत्येवेत्यस्तिनियमः तत्रापिअस्यविशेषशब्दाद
इति संशयोव्ययग्रन्थः अस्मैउच्चासवाणः ॥ १६ ॥

अत्र कविः समाप्तो संवादं प्रमाणयति तिलकेन गाढा नीत्या
दिगाढा निविडया सावर्तिः सैव प्रकाशावरकत्वात्तमस्तत्रप
तितात्तसंगत्यागतादितियावत् दीनास्तामारतः दीनेन दैत्य
कालेयदस्वपायभिरुद्गोर्यते तस्माद्गोराजन्मृशमतिशयेन
विभिद्दिशं संजुरुकयमस्वपातमात्रेण भयसंभावनेति भय
संभावना प्रकारमादजानीहीति वयसूचयश्चित्केनाप्यभेयाः

गाढातितमः पतिताहीनास्त्वासारतोभृशंविभिदि
 जानोदिवज्रसूचयश्माः सतीत्तानचाबाराः ॥
 ज्ञात्म्यास्रवणिततनोरुथिराकृदृष्टेर्निर्यायवज्र
 शकलाः खलवाष्पपाराः जानेतवात्रमयितस्यस
 त्वनिशीयेनिर्भियवत्सममुतोविरमेतिहृगात् ॥

ततोऽप्यतिमर्मपीडाविधायिन्यः । जात्यास्वेतिभोर्नात्म
प्रदमिदं जनेतव जात्यास्त्वंदिततनोरतणवकृथिराजदृष्टे
रतास्वपूर्णनेजात्यरुषात्रिण्यायनिरीयवज्रपाकलावज्रलेश
पागव्यापारः स्त्वंतवनिशीथेयंरात्रेशयितस्यागताः संतो
वत्सर्वदोनिभिद्यप्राणनपरुत्यासुतोवत्साहरेविरमंतिस्व
विधेयंविधायविरतव्यापाराभवन्तीति ॥ १८ ॥

य. सं ३तीतिवाकानोतिपरिमेकभाषयाकविनाम द्विश्लोकेतिस
 ४४ मादोरे मद्येशोभनानुकूलदेवसिद्धयेनेनकर्मणभवताम
 कीर्तिमलोदयश्चैवैवंविनश्यतीति विरम्यमहैवप्रवोचयते
 तिभावः ॥ आचार्यिकेतिहासैः नाथितमर्थप्रकृतेषोजयति
 प्रगतनेति एतच्चरितेविवेकमहासनाख्यसपात्रेतिपवक
 श्रित्पपात्रं सपवात्रष्टतचित्रः शृणोतीति श्रुत्वातदाचरणत
 पावनंकलितनिर्णेतशायमिदं नात्रवक्तव्यं किंचिदवशिष्यते

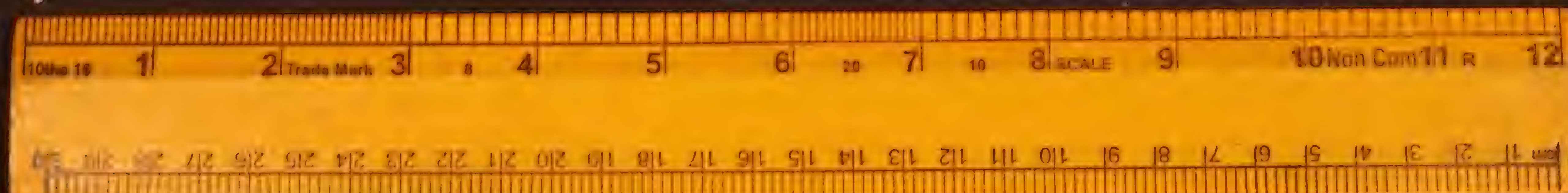
इतिवाकानोतिपरिमेकभाषयाकविनाम द्विश्लोकेतिस
 धायथियंतस्मान्नाश्रुतजागृतनृपाः सदये ॥ १९ ॥
 यतननृपावलोचरितमेतदत्यद्भुतं सपात्रनृपा
 वनंकलितमादरात्स्त्रिभिः शुश्रूक्षमिदमादृतं स
 दयपथेनोवाण्यं यदेवविमलाशयः कृतमतिः

स्वयं सत्यभुः १० ॥ यमवशिष्यते इत्याद
 इति इदंतवक्तुं सश्रूक्षमिति इदं वदमाणां सश्रूक्षं शोभनं श्रूक्षमतस्मादृतं
 चित्रावजंकंतद्विषयं वायवानोस्माकं अलंसदयो नुकूलदेव
 मलसितं तस्य वामत्कर्मादयोस्माकं वेत्यर्थः किमिदं य
 देव इति एषोस्माकं सत्यभुः श्रीमदाराजगोत्तमसिंहः स्वयम
 नापेक्षो विनाविमलाशयः सदा सनाभूषितरुदयः स्वयंचक
 तमतिर्विवेकचतुरस्रदिदं स्वस्मिन्सश्रूक्षमस्मासमहैवमिति
 भावः २०

वाचं किमस्य समतेः सदयस्य वा हो गणस्य वंद्य
 चरितस्य विशुद्धकीर्तेः नो यस्य संस्कृतिरपीह वि
 भाति चित्ते हीरस्य सेयमिनता यदसावशोभ्यः २१

वाचं किमस्य समतेः सदयस्य वा हो गणस्य वंद्य
 चरितस्य विशुद्धकीर्तेः नो यस्य संस्कृतिरपीह वि
 भाति चित्ते हीरस्य सेयमिनता यदसावशोभ्यः २१

यतेकेनचिद्गुणेनदिकश्चित्कचनद्वारउदाहृतमुदाहरिष्य
 तेवमोपनः सर्वगुणभरितत्वाच्चैकस्मिन्नादहरणेपि तत्र
 ति किंवाच्यमितिभावः अत्रष्टांतेनास्मैव सर्वसंस्कारकत
 मादहीरस्येति इतता सर्वरत्नजातिश्रेष्ठमित्यर्थः अशोभ्यः
 स्वयंस्वस्मिन्नशोभ्यः परेषां शोभक इतिभावः इदेति श्रुत्वा
 विधेयसंस्क्रियापेक्षास्तेवेति सूचनार्थं २१ ॥

प-सं
४६८

ततश्च श्राय इति प्रकृषाणां त्रयाणामिति श्रुतं न ग्रंथभागकवि
तानां तथाच स्वभावमधुराः केचित्केचित्संस्कारभाजनं केचि
त्कठोररुदयामृदयं तीक्ष्णपर्वतान् तत्राद्याभूषणं भूमाततो
मर्त्यतास्य देवित्वात्तयोः शिलोके देवद्वयेषां जलौचित्येति श्रु
तः स्वभावमधुरायासाविति पूर्वोक्तसमर्थनं अथवा कोर्ति
माभारतीमतो प्रकृषाणां मध्ये परस्परसङ्गतिशतितत्रितयः
यमाद्यः यदा कोर्तिमंतो लक्ष्मीवंतो भारतीमंतश्च गणतामाया

श्रायः सयं प्रकृषाणां त्रयाणां यस्मिन्कोर्तिः संगताश्रा
या मूर्तिः लक्ष्मीः सत्यं सापिप्रोपादया व्यावाणां स
त्योदार्यमाधुर्यपूर्णं २१ सर्वथातनिविनार्थसंगते
राशिषास्यत्वनवास्याणले त्वातिबन्धुशरदोर्य
सम्पदाजीव्यसत्यपदमस्तसापरम २३

स्थितितत्रतत्र सर्वशसो प्रथमं गण इत्यर्थः २१ सर्वथेति सर्व
थोदकं शोभासहितेनेत्यर्थः वास्याव्यवहारोपयोगिन्याश्र
यववास्याणस्यासतात्तद्वदनमेव परं शिष्यते इत्यर्थः परं नि
यदा शासनीयं शिष्यते इत्यादौ त्वातीति साश्रीः परं केवलमिष
त्पस्तकिमित्यादौ त्वातीति विंशत्यंतरवर्षशतं यावदंशस्य
दामराजीवदेहेन शाणसं वंथमवाप्य सत्यपदं वस्त्रपदमस्ति
ति शरद इति कानाभनोरत्यंतसंयोग इति द्वितीया २३ ॥

द्वितीय इति द्वयोः पराणपतत्तदृशमङ्गलगणनायामसावेव
सदृशमुक्तारत्नं गण्यते कुमारहृषोयवराजः प्रशंसोयाहृष
अथवा कुमारोऽसाहृतपव अथवा स्वामिकार्तिकेयहृषः ल
क्ष्मणार्थो मूर्तिकश्मीरापि पतितापितरसेतत्तत्रः कुमारहृष
इति कल्प्यमेतत् सत्कीर्तिमिसयशः प्ररितदिक्कः सहरणीतो
धितार्थिरुदयाशश्च श्रायोचित्तीश्रायाः कृतकालीनाराजान
लक्ष्मीमौचित्यसब्दीनपालनादिलक्षणतां श्रायसमासायस

द्वितीय एषोऽस्य कुमारहृषः सत्कीर्तिमीः प्ररिततोषि
ताशः श्रायोचित्तीश्रायपरं समं प्रपालयं जीवत
दीर्घकाले २४ उतिष्ठतामेव नृपोथरिशांतादयमा
पात्रमुदारचितः यथेतपतत्परवासिनोलेजायद
माकाः सुखिनोरमंते २५

मशोभूमिप्रकर्षणपालयदीर्घकालं जीवत अथच द्विती
य इति त्रितयमध्ये द्वितीयोऽसौ केचित्संस्कारभाजनमिति सं
स्कारपात्रं श्रायोचित्तीश्रायस्वभावमधुरोभूता इत्यपरं पूर्व
वत् २४ एतदाशंसनाशेषं निहृषास्याणातकामत्वे सूच
यत्रैतन्मत्विनसामान्यविषयामाशिषं शर्षयते उतिष्ठतामि
ति तादृगिति श्रायासमृद्धिमत्वे सूच्यते जाग्रदिति सर्वोप
सुवप्रशमात् २५ ॥

प-सं
५५५
कृपेति शान्तः शमदमादिसंपन्नः महस्तेजः महशब्दोदेंतोप-
स्ति श्तिमहोज्ज्वलः अथवामहैरुत्सवैरुज्ज्वलः अथवामहाव-
ज्ज्वलः शृंगारश्लोकस्य वीर्यकलावंतसः वीर्यकलाशिखामु-
षितशिराः तथाचिरं राजेति हृततयामृतः खोवनचारिणः
श्लोकापात्रं स्यः यत्र पञ्चपत्तिमत्स्य सरीसृपाणां श्लोकापात्रता
तत्र किं वाचं बुद्धिजो विनामिति खोवनचारिण इत्युक्तं २५ ति
चारेति अत्र कं पादया एतदभयपालनाजातः प्रकाशः कौर्ति

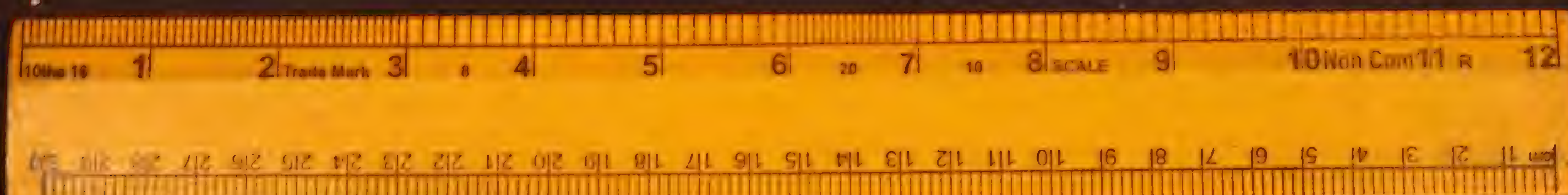
कृपाद्रिचितोयमतीवशान्तोमहोज्वलोदीयकला
 वान्तसः चिंतयतिष्ठतसौख्यपात्रययामृतःखा
 द्यनचारिणःस्यः २८ विचारानुकम्पाप्रकाशोस्य
 श्रद्धस्त्रिलोकीसमिन्धुदिनिश्रेष्ठतायां समाक
 म्यवैशद्यपूर्णकरोतयथाचक्रहार्दतमःस्तोमना
 शात २९ ॥

स्फारूपः शुद्धः ॥ १० ॥ तिन्वायशोथितः कवि
दिमयेविचारदयोरपि विभावकतादिति विषयशोथितः
शुद्धकोर्तिप्रकाशस्त्रिनोकोभर्भुवः स्वर्लक्षणो मसिन्धुति
सर्वस्य वैश्याकान्तत्वात्तद्व्यापदेशदीनो ययेति कोर्तिप्र
काशे सर्वतो व्याप्नोतमः स्तामनाशात् चक्रहार्दं चक्रचक्रीप्रे
मभवेत् गङ्गावेव तोयवियोगात् प्रकाशेन च दिनसम्यक्ता
कथं वियोगात्प्राशयः ॥ ११ ॥

लोहार्दति कर्मभूमिमनुष्यलोकचरणधीनयोगक्षेमत्वाह
मध्यलोकायोस्त्रिलोकीत्युक्तं तत्रैतत्सोहार्दशय्याधिष्ठाना
दनुष्ठितानुष्ठानात्रिलोकीविश्रान्तिः श्यंप्रजामनुष्यलोकलक्ष
पतद्भजोपधानेनिविष्टमूर्धापतद्भजपालिता अथवासोहार्द
शय्यामपिशयेत्युक्तत्वात्समुजोपधानेतिव्याख्येयं तत्रसत्त्वा
तिकासक्ताः प्रायेणस्ववाहूपधाननिहितमूर्धानोविश्राम्यन्ती

सोहार्दशय्यामपिशय्याचास्यविश्रांतिसौख्यंभजतां
त्रिलोकी भुजोपधानेचनिविष्टमूर्धास्त्रातासिकां
यातविरेप्रनेयम् ५ महाजनाःसाधवोयेपिकेचि
दिद्वारशय्यासनभोजनादौ आशीर्भिरनेनसहयाभि
नेयराज्यर्द्धयेसौख्यमग्राभवन्त ५ ॥

तितदनुकृतिनिवृत्तये २८ महाजनाः श्रुति व्यावहारिकस
 मर्थानां विधाय व्यावहारानुवितानामेतयोगक्षेममापन्निपात्र
 तां सनापूर्वतदाशीः सर्वथाफलिनोति समर्थयति महाज
 नाः श्रुतिमहाजनाः सदाचारेकपालनासक्ता वैद्याः साथवोतीत
 वृत्तयः स्मर्येति तेषां योगक्षेमपालनात् सौख्यमग्राः श्रुतिह
 रदेवतदाशिषा विमुचोपशमात् २९ ॥

य. सं ४५० स्वविषयमाशिशप्रयुक्ते सस्फीतेति सद्दृतिशयेन स्फीतेपा
यितत्वात्कचकचायमानेवदानीयतीहणीकरणेण वधिजलेय
स्यातादृशीयासोमदासिधारातां विलोकादृशीवृमस्यरिपवः
प्रयातयतः भासदित्यादि भासता शिथिलेन दृढेन करेण य
उत्फालनं चित्रकलना कलनेन नरकरक्तामतिरक्तासुप्रमं
साधिष्टादेवताकतादेतर्हीरचर्यावलोकेन प्रसादउत्पत्तिः
अथच भासतो रवेः कशाणां किरणानां यदुत्फालनं संक्रांतिले

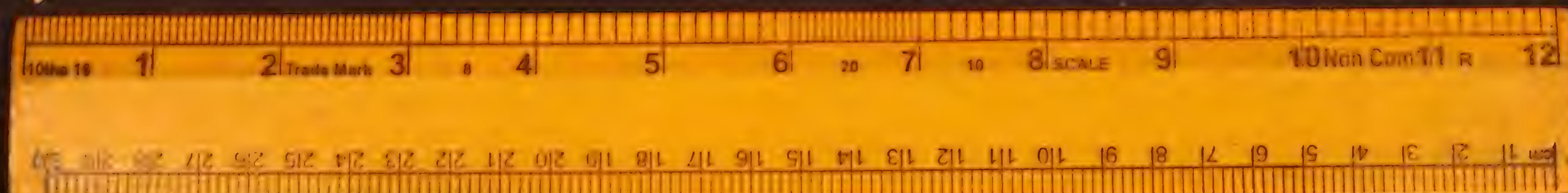
सस्फीतपानीयमहासिधारां भासत्करोत्फालनरक्त
रक्ता विलोकाजिह्वामिव कानराशो हरस्य तर्णरि
पवः प्रयात ३. रिपयंकविशेषणजगत्पास्ति
मिरयस्ततनोः प्रकाशदानात् जगतां प्रतिबोधना
त्सकार्ये रविवशेन मुदेतशीवृमस्य ॥ ॥

नरकरक्तामतिनोदितां अतएव स्वयंकृसत्वात्स्फीतपानी
यत्वाद्नरक्ताचकानराशानिहामिव हरेप्रयोलिति प्र
तापविजयित्वं सधितं ३. रिधितिजगत्पाभूमेः तिमिरमोहोति
वेकोयकारेच प्रकाशदानं न्यायशायणापोतदानेच जगतां
जगमानां सकार्यं सस्ववर्णां अमविहितं विधेयं प्रतिबोधना
शिद्वाना जागरणचसंभारविशेषोराजेति उदेतदृगोचे
भवतात रविमृदृगुणाति ३ ॥

नवेदं तपास्वर्मवेदनाशक्तिः गुणादृष्टिस्तवश्च
विज्ञास्यदायिनी अनेकाकाराच यताकायाचार्योगमनो
वितीतितदोपलब्धता ३. अत्यदरेति ज्ञायसीप्रयुतमाप्रि
यताभर्तभावेन प्रेमणचधुतोद्गोमुनाराजकुमारेण साधु
यवनवती पालिततात् यथायथासौपाल्यतेतथातथायौव
वतीभवतीति तथाफलतुफलसमृद्धिभिरेन प्रीणयत अ
च ज्ञायसीप्रययपालनभोगादिना वृद्धाग्रमुमस्यदारचरि

उदायसत्पालनदृष्टदं प्रज्ञाने मथेस्वरचितनाथेः
गुणेर्विचित्रार्थगतास्यलोके जीयादलेकीर्तिपता
किकेयं ३. अत्यदारचरिताद्भुतेपतिं प्राणसंदरम
मुवसंथरा ज्ञायसीप्रियतयाधुतामुनासाधुयौव
नवतीफलत्वियम् ३३ ॥

संदरपतिं प्राणप्रियतयाधु
तायपालनभोगादिनासाधुयौवनवती उचिप्रशमयौव
नवतीफलत्वेन सफलतुसंततिप्रवादायारतिप्रतिभा
निकार्यः ३. अत्यशायमप्रभावः येकेचित्त्वेराजनोस्यावृता
तेः शंकिततादियं भूताः न्यायपालितताद्देवजाताशदानीतं
सपतिं भवते लब्धाधर्मोद्गोयौवनवती किं नफलतीति इतः
वृद्धाग्रभवायमपतिरिति तात्पर्यम् ३३ ॥

पं. सं.
४५१

अलमितिप्रसराजकमारस्यसशीलशैल्याशोभनचरित्रसमा
चरणेनासौभवः संसारः कार्त्तयुगोक्तयुगसंबन्धिनीस्वस्व
र्णाप्रमादिधर्माचरणपूर्वसक्तसमृद्धिलाभादिलक्षणो
लीरीतिरचनामितियावत् भवानन्दविधानदत्तः भवः श्रीम
देवस्तत्रभक्त्यायशानंदस्तस्यसंपादनेदत्तप्रतरः कस्यामुदे
त्रभवेऽदिप्रचित्तस्यापियत्यादेर्नमुदेः स्तिप्रपित्तस्त्ववतीतर
गायतयोपिसावर्षयात्ररमन्तइत्यर्थः यतोभवास्यदेभलो

अलंबरुत्पास्यसशीलशैल्याशैलीमसौकार्त्तयु
गीमवाण्य भवोभवानन्दविधानदत्तोभवास्यदेक
स्यमुदेमयेन ३४ शानंदमप्राप्रसमर्जकाणाः सी
मांतर्णानिगमापणयाः लोकाप्रलोकादलवृ
त्तयोमीराज्येभूयासरुदारशक्तेः ३५ ॥

इदिल्लदास्यदंसर्वथावृदिनिमित्तमित्यर्थः ३५ असुम्नरा
गतेमर्यविशदयतिशानंदेतिआयशब्देनपोरप्रेषिवर्गोपर
णं सीमांतर्णः सीमांतर्णतितमस्यादिसमृद्धिशानिनः नि
गमोवर्णिकथः श्रीमलोकाववर्णिकोलादलवृत्तयः
तानिष्टाः भूयासरित्याशंसनमाधिक्यप्रतिपादनार्थम् ३५
॥ २ ॥

यदिभूषणमिति विभूषणत्वादस्यानुमीयतेयजनावितिकारः
एतदुत्प्रेषनकार्यदर्शनात् प्रमदेतिप्रहावलीरवादयोनवप्र
हाः प्रमलोरिता प्रमदपूर्णसंगतिरन्येतत्प्रालमिदृगादि
नापूर्णसंगमेत्यर्थः इयमिति रात्रिर्निद्राप्रवादत्प्रसरेत्यर्थः ३६
एतदाकृत्रापिसात्संबद्धवडाग्रहावलीसक्ततायभवतीत्यानु
मदेऽस्याह अलिकेतिअलिकफलकंललाटफलकंमहागचि

साधुसाधुसमयोगमुज्ज्वलोयदिभूषणमसौमहाम
तिः यजनोप्रमदपूर्णसंस्थितिः सङ्गतेयममलाग्र
हावली ३६ अलिकफलकमस्यलोकासहागचि
क्रमतिरनुमितिदत्तातत्फलंनोत्रवीति दिनमणिरि
वनितंशोभिताशोयमुच्चैर्निखिलखलविमदीसत्प्र
तायप्रभाति ३७ ॥

क्रमसफलसूचकसदेत्वादिविभूषणलोकोयमसुम्नतिर
नुमितिदत्तापरोक्षप्रमाचतरासक्तलंबवीतिसक्तताभागसौ
भवतीतिप्रत्यक्षमिववक्तव्यः ततश्चफलितमाददिनमृ
णिरिवेति खलाउष्टप्रकृतयस्तमः स्वभावाप्रभातीति व
र्तमानसामीप्यभास्यतीत्यर्थः ३७ ॥

ये सं
ध ५२

आचन्द्रतारकमिति चन्द्रतारकं तावत्कल्याणं यावत्तत्पर्यः प्र
गुणात्पुनमाहर्षोऽतामससम्पत्तिवती सफलप्रदा सविपभोग्य
मस्यादिसंपत्तिशक्तिनी वृद्धिमधुरा समयानुगतवर्षा समयानु
गतिदेशोपयोगितद्वर्षेण भूयादिति सूचयति इति देशसंपत्तिरु
क्ता एतत्सर्वसमृद्धिनिमित्तमाह सदा सनेति एतत्सदा सनयैवेवं
सर्वसिद्धितीति पश्चादेतदाशंसने हि जहृदय इति मुखातोपादा
ने अथवा एतत्सत्कर्ममूलत्वादस्य सर्वस्य एते किंचित्कराः केव

आचन्द्रतारकमियं प्रगुणास्तु कीर्तिर्हर्षोऽता च वस
थामफलप्रदास्त योऽपि वृद्धिमधुरा समयानुगा
स्तसदा सनास्य समतेर्हि जहृदयेस्त ३० नेर्ष्यमन्त्र
तिभिर्मयेदमभिरतेहारे नृपैः यामैर्जात्येयं वलभारती
त्रिपथगा सर्वा च संशोधिनी गंगायास्तदिदं महत्सम
नच यज्ज्वांस्यसंयतेयि कान्यैर्विमलाय सौपरिगा
तिनीयेत इष्टाक्षरैः ३१

लेभं जत इति स वोनर्थकरी विसतवा
मनासास्वप्रेपि जातदियादित्यर्थः स्वमित्रागतं दोषं कविरूपेति
तयतते नेर्ष्यमिति सन्मतिभिः सत्समाचारवद्वाक्षरैः पूर्वापरानु
संधानवतरेवानेर्ष्यनाह मौर्ष्या पात्रं विधेयः र्ष्या पात्रतां संपा
दननिमित्तमाह मयेदेति मयेदयं च दशतमेहोराजायामासैर
नीचेर्ष्ये च प्रायेर्भयिते विषये रत्ननिन्या पात्रं विधेयः ॥

श्रीहो संस्कारभूषितयागिरा इमे ज्ञेया इहोर्ध्वपदमथारोपिता इति
कोयं नयति नवाचं अत्र समर्थयति श्येखल्विति खल्वहेतौ यस्मा
दर्थो यस्मादियं भारती त्रिपथगा पश्यती मथमा वैखरी भेदभि
न्नसर्वा च संशोधिनी व्यवहारगता पश्ये वाक्पादिकमपि त्रिवि
धेयमुच्चारमात्रेण शोथयतीति अथ च त्रिपथगा मुखत्वेन त्रिवि
धपुरुषलक्षणकथनपराततश्च जात्या दृशस्त्वादृशेण वा साव
त्तस्वभावस्यैवेदगणनौचित्यात् ततश्च स्वभावमाश्रित्य तदुपा
दानात् सर्वा च शोथकत्वमस्याः अथ च त्रिपथगा गंगा इयं मम संस्कृ
ता भारती गंगा सा च सर्वेषां सर्वा च संशोधिनी स्वभावतो अथपि
वस्तुतः प्रतितं स्वस्मिन् विषये व्यवहारदौष्ट्यं जायते जात्या मा
ता मास्तु नात्राग्रहः सर्वकल्पनायानियतिवद्वात् तदेतदि
ष्टायति गंगाया इति महत्त्वमिति सर्वात्कष्टं लोकवृत्तौ तं वाः
तच्च अनवतापादकं किंतु दित्यादयदिति सा स्थितिमलिन
मप्यत्र प्रतितं संयतेयस्य तत्सचाविभूतपाप्माप्रणलोकं ग
च्छति तदस्थियथा तथास्तु तथेदमपि भारत्याविभूता चं पा मरच
रितं शुद्धयोर्भवेत्तया दृशस्त्वादृशाभूता भवंत इति स्वस्मिन्ना
गतं दोषमुत्प्रेष्यारोपकेष्वेतमारोपयति धिगिति अथौ भारती
विमला संस्कृत इष्टाक्षरैः पारमेकाक्षरैः अक्षरयदणमुप
तत्तल्लं तद्वायाया अपितद्वायाया च परिणतिं संक्रांतिनीयते ता
धिक्यं शुद्धस्य मिष्टतापादनात् इदं शुद्धस्यैव मथो मिष्टस्यैव

ये सं
४५३

जातस्य पुनस्तथापादनमिति कानामहानिरिति ३५ द्वारा
र्थस्मारयन्नुपसंहरति सदासनेति सदासनाविविचिभ्यामथो
र्धवर्तिनीभ्यांवदं यच्चित्तोच्चन्यासं प्रथमादाकृणुशिला नामा
दातृपरिस्थितम् इति सदासनाशिलास्यानीयाविविचिविवेको
नामास्यानीयः ताभ्यामुपष्टौय जीवनाय स्वीकृतो यदोनकर
लोदयः स एव शाखिके यस्यास्तत्र शिलानामोपष्टम्भकं दानमे

सदासनाविविचिवदशिलोच्चनामोपष्टद्वयानक
रुणोदयशाखिकेयं नानाकथोलिखितमन्त्राणि
जुष्टमथ्यासंसेवितास्तु च ये वश्यं मुदेहाः ५४०
इति श्रीवीररत्नशेखरशिलायामवध्याक्रियास्तनान्त
रुणपंचदशद्वारम् ॥ ५ ॥

काशाविकाकरुणाचक्षितोयेति जनेति नानाकथानामलि
खितेस्य लेखाः तपवमन्त्रायस्तत्र तत्र शिलानामशिलादोस्या
निर्जता जुष्टमथ्याश्रितमथ्याश्रयमोदप्रक्षणादो यथाकं प्र
विविक्तं ता रुचयेस्त इति शिवम् ५४० इति श्रीवीररत्नशेख
रशिलासंकेते प्रभायां पंचदशी प्रभा ॥ ५ ॥

अं श्रीगणेशाय नमः प्रधानराज्यमावध्याक्रियास्तनानामिधं
पंचदशं रत्नं सम्यक् लिखितं ये दानं नीयत पात्यामप्यवध्याक्रिया
प्रणयने विषयाया लोचनानि न यमपदवो मथ्येतीति वोद
शदोपक्रमं प्रतिजानीते अथेदमिति श्रुत्वा च नंदगिषयी
करणं सम्यक् कारमर्शं सत्फलभाजनमेहिकयशः पार
शिकानन्यं च नर इति सामान्यविषयापीयं रीतिरवश्यमुप
योगिनीति सूचनायं १ तत्रादौ सक्रमरमतिवोधनार्थं ह
रिविदितमर्थं संक्षिप्य प्रतिवोधयति पाप्मपेक्षेति उदि

अं अथेदं वोदशं रत्नद्वारमा लोच्यतां बुधाः यदा
लोचनमोत्रेण नरः सत्फलभाजनम् १ पाप्म
पेक्षेयमुद्दिष्टा सम्यगा लोच्यत इतीति विधेयाः
परथाम् ६ अर्थे नर्थमवाप्तयः २ ॥

इति अत्रैवोदशाय नमो मदतां हीदमेवमदत्तं यत्पाप्मपेक्षेति
तथाचनियतकर्तव्यायामस्याप्राप्त्यां मदेदतमतयोः र्थं वि
दुर्धरित्यत आद सम्यगिति सत्पाप्मपेक्षेतापिमदतां विभूष
णं परंतत इतीति पाप्मगतीः सम्यगा लोच्य विधेया पाप्मगोरव
साववं विषयादिकं च विविच्य कृत्रापि विषय उपेक्षार्थमाशो
भावदाचन सर्वत्रेति अज्ञानालोच्य विधाने बाधमाद अण
पेति सर्वत्रोपेक्षायामर्थोपस्थितावपि अनर्थं समापततीति २

प. सं.
४५४

उक्तमर्थे विवृणोति यत्प्राक्तमिति अत्र भूमं उले सर्वयोनिश
तिनिमित्तकं भूमौ परयाप्रीत्या परमहर्देन विविच्य विवेकं
कृत्वा यत्प्राक्तं स्वस्मृतिप्रपापानां वद्गुणोपासापरिणति
रिति असौ प्रत्यक्षदृष्ट्या क्रयोन्यादिशान्तिक्षणवद्गुण
नेकप्रकारापापानां निषिद्धाचरणदृष्ट्याणां परिणतिः फ
लमिति कृतपापानराग्रहृतशयश्चिन्ताप्रप्राप्तदंशवातद
नुसारेण नरकाद्यपद्यतदवशेषेण द्रुयोनियोतोति तथा
च स्मृतिः महापातकजान्दोशत्ररकात्याप्यगर्हितान् क

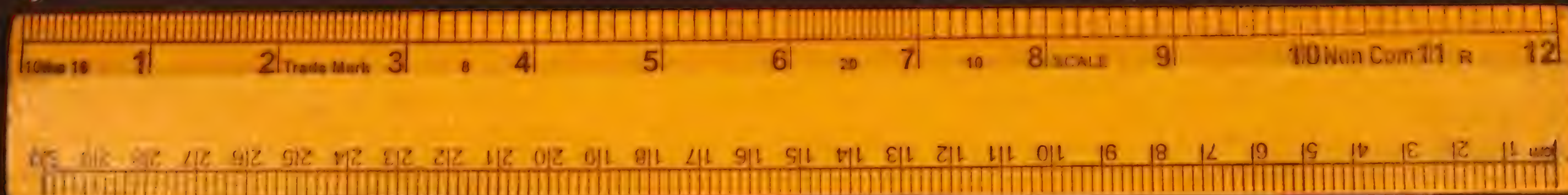
यत्प्राक्तं मनिभिर्विविच्य परयाप्रीत्या अत्र भूमं एते
पापानां वद्गुणोपासापरिणतिस्तत्रावयेयं बुधैः
सर्वत्रात्र विवेकपवपरमोदेतस्तदंशदरात्मन्या
यामलथीर्ययं नशमलेमन्ये तभयाशयः ॥

मिह यात्र जायंते महापातकिनस्त्विह मृगचसूकरोष्ण
णाव्रसदा योनिमृच्छति त्वरप्रकृतमवेनानां सरापोपिन
संशयः इत्यादितत्र विशेषथनार्थं चारुति पूर्वद्वारे वध्याक्ति
पालनाप्रकारेणार्थमोरात्तामृक्तः तत्रापि दंदममापन्नो बुधै
वृद्धिर्जोविभिः समायेयं विषयता च वगैरवावेत्तया दंदो वि
धेय इति न सर्वथा दंदपवविधेयो नापि वोपेत्तेवेति तदाह स
र्वत्रात्रेति दंदपातेन उपेत्ताया वा परमोदेतः सपरमोचकः त

तस्मादेतोरत्रोभयत्र विमुह्यथीर्ययं सन्ध्यायोत्तरार्थं विविच्य
विधेयविधायी नशमले कलंकावहेपातके मन्ये तनमजती
तिसंभाव्यते इति संभावनायां लिट् असौ च सर्वथा आचार्य
दभयाशय इति विवेकित्वादिह भद्ररूपदयो मत्र च विमुह्य
सन इति ॥ ईदृगिवेचकप्रशस्तिमाह तस्मादिति विचिति
विवेकः मोरवता च वष्टयकरणमिति यावत् भव्यात्मना स

तस्माद्यो विचितिं विधाय परतो वेत्ता यभवात्मना
पापानां भ्रमादयाति विमले मार्गे पदं दर्शकः सो
मं लोकगतिं विजित्य सहसा संशुद्धमार्गः कृती
तासामादयते पुरीसभगवान्यत्रात्मना शास्त्रमून ४

विवेकचितेन भरोत्र सत्त्वकलना विमले मार्गे इति ऊत्रापि
लोकत्रासकारिणं दंदं करोति कापि वोपेत्ते कुरुते इति अ
मृमिति येदिको म् संशुद्धमार्गः पाश्चात्यमार्गदर्शी स्वस्मिन्वा
विशदीकृतपारत्रिकमार्गः यात्तनेति स्वयं न प्रवरथिकारि
मुविनसा च व्रतलोकाद्या अमृनिति अधिकारिणः ४

य. सं.
४५५

इत्यप्युपेक्षां विषयभेदेन समर्थकानामासावित्यासेन न
त्वात्पापानां नोदेष्यत्वाद पाप्युपेक्षेति असाविति विधेयतया स
मर्थिता ग्रानंत्वायानेकविधताय अथवा पापीनामनकश्चि
न्नियतोक्तियस्योपेक्षापाप्युपेक्षेति अपितृपापानां परापकार
लक्षणानामानंत्वादित्यसावपरायसहितता अथार्थग्रानं
त्वायेति फलानन्ताय ५ अर्थदायित्वमेतलक्षणं सक्रमा

पाप्युपेक्षासौतस्मादपरायसहितता ग्रानन्ता
तत्त्वपापानामेवानन्ताय कल्पते ५ देश
कालौ पुरस्कृत्य विषयं चापि पीथनैः शतदण्डे
तस्यागपतलक्षणमुच्यते ६ ॥

२ मतिरुद्ये विशदयति देशेति क्वचिदतिक्रान्देशे चर
तां यदि कश्चिच्छ्रुतः स्वपरदिताय किंचित्साधने वनादपहर
ति यदि चापत्काले समापतिते कश्चित्कश्चिच्छ्रुतः स्वार्थपरा
र्थवापी इत्यति यदि च कश्चिदप्यतरो शक्तः स्वसम्पत्तिन कं वि
त्याति विषमकं स्तेयादिना बाधते तेषु शतदंडेषु अन्येषु पंच
विधेषु तस्यागोदंडस्यागदातलक्षणे वैवपाप्युपेक्षेत्यर्थः ६

पतत्यागयेदिकमपि फलं दृष्टप्रतीतये आदकचिदिति पतञ्ज
यथा संभवं सर्ववयोजं सफलोदयोपवर्गात् शक्ताविति
अशक्तौ त्यागे सत्यपि न गणना मेतीति दृष्टफलाभावाच्छक्तावि
सक्तं ७ देशकालविषयापेक्षा त्रैमितिकमिदं महीपती
तां कर्मणा वयोक्तिपालनावचित्यमित्याह सर्वयेति तथेति

क्वचिच्छाभाक्वचिद्धर्मः ऊत्रापि सफलोदयः श
क्तौ तत्यागोत्तलभ्यं अयमेतदिवेकिना ७ सर्व
ग्रानेव शोभेयं मदीडतथियस्तथा उन्मूलयति
नगराण्यपि तत्सर्ग ईदृशः ८ पञ्चसर्गो महा
सर्गो मुनिभिः परिकीर्त्यते शैलीयं सर्वमच्छी
लशिवेति शिविनो नया ९ ॥

सर्वथा प्रवर्त्यमानाया मस्यापापोपेक्षायां तत्सर्गः मदीडत
थीनिश्चयः ईदृश इति देशदृष्टप्रव्यावनालक्षणाः ८ इत्य
मेतां समर्थ्या प्ररोचनाय प्रशंसति पञ्च इति पञ्चोपरायसहि
मतात् शैली आचारपालनाशित्वा सर्वोपरिवर्तिनी इत्य
तो देतो रनया शिवया येशिविनस्त एव शिविन इत्यर्थः ९

यं सं
४५८

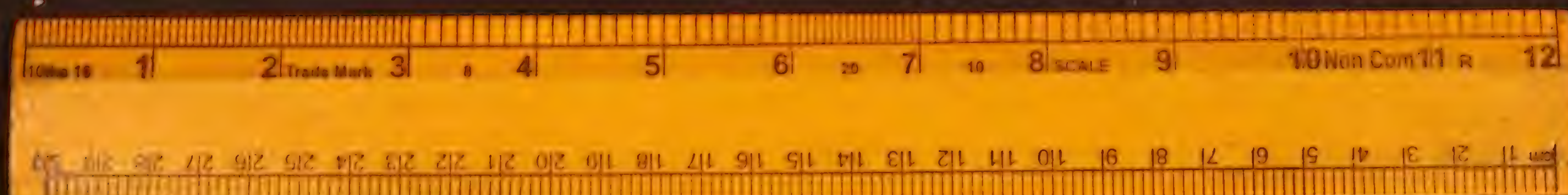
शिविनो नयेति शिवा श्रेष्ठेण मया प्युल्लिखति एनामिति अ
त्र मार्गेति कविने संसार मार्गे पराधिभरितेति मित्रं मोक्षं यकारं च
शिवेव शिवा मार्गदर्शिनो ब्रह्मिन्नात्मा १० शिविनो नयेति शि
वित्वं यन्माहात्म्यनिमित्तं बोधितं तत्सारयति एनामिति अवित्र
तार्शित्वं परबुद्धिरदिताः परस्मृतयिणो संस्मृतमतीनां प्रत्य

चित्तमतीनां वा प्रसिद्धं च शिखिनां सर्वत्र मान्यता ॥ इयं म
दीपतीनामेवमदाशोभावदेति प्रसिद्धमेव यदिकदा स्त्वाचि
त्येत्याधिकश्चिदेनाधारयति तदा सावपि प्राप्ता सम्पत्तदसि
त्याह कदाचिदपीति कदाचिदेनाप्राप्तौ विवादसमये च कि
मद्भुतमिति संशयप्रवेनत्वात्तात्र कश्चिदपि भरत्यर्थः ॥

पतयति त्वया श्रंगमत्रोत्तमंगे पतंगाः शतभाः गलन्ति दग्धञ्च
 अभवन्ति श्रुतमतिशयेन अनरुत्यानरहितं ॥ ३ ॥ अहमर्थदिव्य
 त्वं वंशं संवादेन द्रष्टुं यत्मायायिका मवतारयति प्रसावितिका
 शान्तिकार्यं संकाहकामन्त्रादयस्तेषामपि कारणत्वात्परम
 कारणं संवादकः सीमाप्रापकः महाविभवेति स्वकर्तव्ये स्वतं
 ब्रह्मात्भरमहंजगत्तौ तिकर्तव्यतानि ब्राह्मकं विस्तृज्यात्मायप्रथ

एनयाभूषितागायेप्रतापभरणोभिनां शिखिनां प्र
रत्नस्तेषां हि दुपतङ्गागलं तलं ॥ ग्रसोपरमकार
णं सकलकार्यसंवादकोमहाविभवभूषितोभर
सदं विस्त्रज्यामुकं मन्त्रं सकलकलानाकलनद
क्षरीतिं प्रनर्निधाय पदग्रादरादधिकृतेः स्वयंकृत्यभू
त ॥ तयादरास्पदं चैनं सर्वसन्नतिभाजनम्
विधाय कृतिने पश्चादत्र रत्नामुपादिशत ॥

वासस्यानाइमोविस्ष्टदत्तातंकृताश्रमकमितिअनुकंपायां
कनूस्कनेतिवर्णश्रमधर्मयजथमापडर्मादिकल्पनाकलन
वतरमतिः अधिकृतेः पदेनिभायाधिकारितं संपाद्यस्यंकृ
तंकृतकृत्याभूत सर्वंकृत्यमत्रसमर्पितवानित्यर्थः ॥ तथे
तिसर्वेतिदत्ताधिकारत्वात् एनंकृतिनेपश्चादितिस्वस्थित्य
नंतरं दत्तस्यसर्गायातडर्मस्यच रत्तायेनेतडभयंरक्षितंभवति
तदुपादिशत ॥

पं.सं.
४५३

उत्रेति संज्ञासोकात्तानरवृत्त्यान्नासउपनिधिस्तस्यात्रमाथा
२: उपादत्त्वगृहाण १८ समाहितेति अचित्रतः स्वयंतदाचरण
विधुतकवायः अतएव समाहितमनाः प्रसीदप्रसन्नमुखोभूतो
पादिश तन्मुखेकपरइति विनयशिखादर्शिता १९ इत्येविन
येदृष्टप्रसावममुपदिदेशेत्याह सदितिसत्सर्गः सन्निभयोव

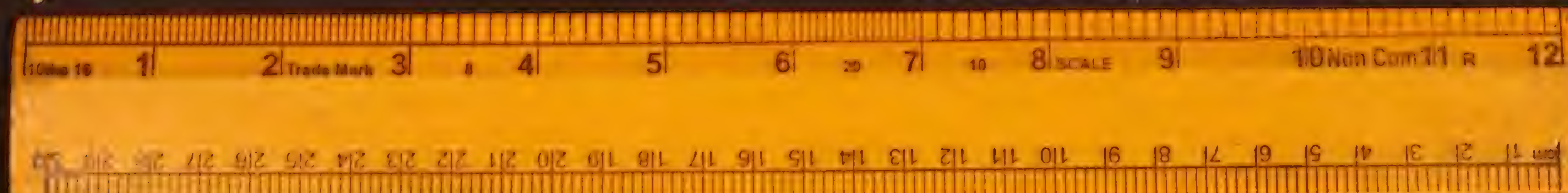
पुत्रसन्नासपात्रं विदितोसिमयापुनः दत्तर
त्वामुपादत्त्वदत्तपालः सखीभव १८ समादि
तमनाः सोयवाहवद्वा अचित्रतः प्रसीदेति स
दाशेच्यतन्मुखेकपरोभवत् १९ सत्सर्गभरिता
तस्यमुखात्सर्वाङ्गसन्दरा निर्गत्यभारतीमध्ये
गतागतमथतमा १८ ॥

ह्यमाणः सर्वगसन्दराग्रहोपाङ्गशिक्षामुप्रा तस्यब्रह्म
णामुखात्निर्गत्यभारती मध्येगतागतमथतमागतशङ्का
नतन्मावशविशत नापित्रह्ममुखं अत्रविमुदस्यानात्रि
गताकिमवस्याभविष्यामीति शंकयामथपवतस्यो १८

इत्यमथचारिणाश्रयाश्रमिशयेब्रह्मविविधसमादयेइत्याह ने
तिभेदेसत्सर्गशान्तिनित्यानभेतव्यं किमसौसाफल्यिष्यतिनवे
तिमुदाप्रसन्नमुखतयात्रमरास्मिन्नाविशमयाभावेतिवेदयतिवि
मृष्येतिगृह्यभिप्रायास्त्राहणंभवतीनासौअस्थानेयोजयिष्यति
विमृष्यकारितास्यत्रसम्यक्गतिमागतेतिदेशकालौपरस्कृत्य
विषयेचपीतियडकंतस्यसमर्थेनयंश्रुत्याप्रत्यक्षंपरोक्षंवाक्ते

नभेतव्यंत्वयाभेदेकथंचनमुदासर विमृष्यकारि
तामुत्रसम्यक्गतिमागता १८ इत्यसौपरयाश्री
त्यावोथिताश्रुतिशोधितम् मुखमेतस्यसंविष्य
शान्तरूपावभूवद् २० सोपितसक्तिसंफुल्लम्
खड्गः परमादरात् विमृष्येतांसमाथायकृतक
त्वात्तयावभो २१ ॥

विमृष्यकारिणभवितव्यमित्याशयः १८ असौभारतीश्रुति
शोधितमितिप्रतिदिनेवेदपाठोस्यसूचितः संविष्येत्यनेनत
स्याःप्रविष्टायाः समनेतरमेवात्रविश्रान्तिर्जातेतिसूचितेसंविशेः
स्वप्नार्थत्वात् शान्तदृष्टादोभरदिता २० सोपीतिमनुः तत्सकी
त्यादिनाउपदेशसंक्रान्तिफलसूचना विमृष्यविविच्यसमाथा
यविधेयस्थानेषुसज्जितांकृत्वा २१ ॥

पं.सं.
४५८

किं वृणुनरसावासीयेत्यंगतागतादिनाशं कामावदति इति त
त्स्वरूपमनुवर्तमानावश्यमिति द्वाभ्यां तत्ररक्षाशिक्षायां
यंकोटिद्वयासीत तत्रप्रथमाकोटिर्यंमयासत्सर्गोपदिश
तेसत्त्वयापात्तः उपदेशेषुचावश्ययात्यतयोपदेशेद्वयश्रुति
तीयाच अस्यनामग्रहोनिर्गमधुरः संस्कारानपेक्षश्रुतियावत्
अयंभावः निगदपादमात्रेणप्यसिद्धिर्नावश्यमवर्थापेक्षा
शब्दप्रधानत्वादिति इत्यंकोटिद्वयेनकृतनेपथ्यतयारदसंस्क

पात्तावश्यमसौशिक्षाप्रथमोद्देशलक्षणा निस
र्गमधुरोनामग्रहोस्पतिद्वितीयिका २२ असारि
ष्टपाण्यप्रतिरोधविधाथसौ तृतीयेतिनिशम्या
सौस्वस्याभूद्भूतकल्मषः २३ ॥

त्वातृतीयकोट्यालक्षणाभादग्रसारेति येः सारास्तज्ज्ञाशय
येचस्त्रिष्टयप्रभाषिणः येपिपापिनः पापोद्यताः येपिचोपा
ग्रनपेक्षितश्चापराः प्रचाण्डचरितास्तेषामसौसहिष्णुतात्वा
यमः प्रतिरोधोव्ययकः इतित्रिकल्पाप्यसौभारती मध्यगता
गतकरोनेदशकालविषयापेक्षया सेवितः सत्सर्गो नत्वव्य
यात्वेमहादण्डेचिन्तादितितत्प्रतिबन्धः अतएवस्वस्याभू
दित्युक्तं तत्रचगतकल्मषत्वंकारणम् २३ ॥

इतीतिश्रुतेतिभारतीकृतहृदयवैशतया अवतीर्णेभूमौ
विश्रान्तश्चर्वितचर्वणार्थं धृततत्स्मृतिः तदित्युपदेशतदुपदे
शप्रथमशः विभृतिः सउपदेशसम्पत्तश्चापिशब्दोविरोधयतो
कः शांतशांताकृतिरितिउपदेशफलकयनम् सञ्जीलेति
तत्परस्तदेकलभः सद्भूमिरयोवर्तलक्षणासामान्येन विशे
षतस्तज्ज्ञावर्तस्त्विदेशमध्यदेशयोवर्तीतिउत्तमाथमता

इतिश्रुत्वावतीर्णेसौविश्रान्तोधृततत्स्मृतिः वि
भृतिभरितोऽयतः शान्तशांताकृतिर्वभौ २४ स
ञ्जीलयमसाङ्गण्यवस्यापनतत्परः निवद्धक
द्यः सद्भूमौप्रचचारसमन्ततः २५ ॥

वेद्यं पूर्वोत्तरापेक्षातथाचभृगुः सरस्वतीदृशद्वयोर्मनयो
धंदनरे तदेवनिर्मितदेशंज्ज्ञावर्तप्रचक्षते ऊरुक्षेत्रं चमत
सास्रपाञ्चालाः शूरेसेनजाः पृथ्वीसर्विदेशोवैज्ज्ञावर्तादनं
तरः हिमवदिन्ध्ययोर्मध्यं यस्यामिवनशनादपि प्रत्यगेवप्रया
तामध्यदेशः सकीर्तितः आसमुद्रात्पूर्वोद्देशासमुद्राच्चपश्चि
मत् तयोरेवोत्तरं गिर्योरायावर्तः प्रकीर्तित इति २५ ॥

य. सं ३० संतयामयेपापेत्तयविमृष्टकारितां समर्थे दाने प्रसे
 ४५५ गगतां मनुचर्यातावदवतारयति तथेति तथा सदाचारशिक्ष
 णादाननिमित्तेनास्ममनोः प्रचरतो देशदेशान्तरयात्रां कुर्वतः
 अत्र भूमेऽर्थावर्तनक्षणायां प्रणभूमौ अत्यल्पगतिर्वभू
 व वलादपिशिक्षादानादिक्रवविदभूव अस्त्यत्र त्रसावर्तने
 सहजयमप्रकृतयः स्वयमेव शिक्षां जगृहस्तत्र तस्यापिमहो
 यत्र तत्रार्थावर्तकापिकापिशिक्षां न जगृहस्तत्र वलाद्येन न

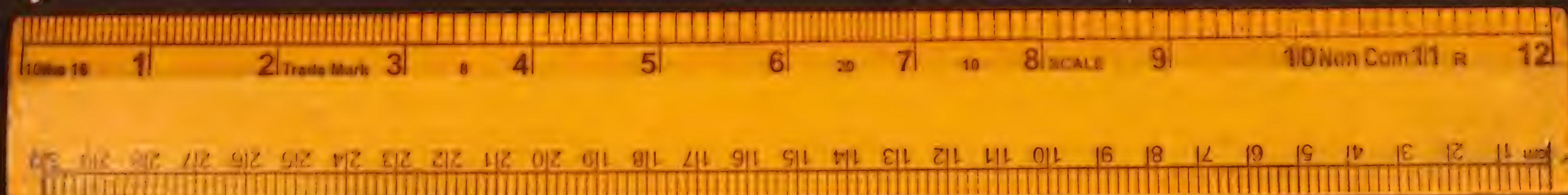
तथा प्रचरतो स्यात्र भूमावत्प्रक्षणा गतिः वभू
 ववदकक्षणां विरतिर्हृषणं परम् २८ कटोर
 प्रकृतीस्तत्र शिक्षाया मासयुक्तिभिः स्मरन् हृदय
 निदिप्तमुपदेशरहस्यकम् २९

न हि यमचर्यावलसायेत्यत्रार्थान्तरयति वदकक्षणा मिति
 यो हि यममिदं श्राव्यं चरितं वर्तयामीति निबद्धे यमस्तस्मिन्
 दाचारस्य श्रेयसि वद्विज्ञानीति नीत्यामये विज्ञसमापन्नो
 सात्तां विरतिर्निरुद्यमतापरं हृषणमिति २८ कटोरित्युक्त
 योऽप्यायदर्शनानि उपदेशरहस्यकम् असारश्चिष्टपापुषु
 प्रतिरोधविधायसाविति तृतीयशिक्षादृष्टेऽसिद्धतां २९

श्रायासित इति विभूतीति विभूतयो ज्ञानरवाद्या बोध्याः तत्राज्ञ
 शीर्षिदयशैथिल्यापादनं वास्याभिर्लोभप्रदर्शनयाथर्मसम्प
 लोकरणं क्षमित्वेति जतिबन्धनादिना तत्राज्ञरविभूतप
 तक्षणां क्षमित्वेति वास्यापलक्षणां पारितोषिकेति २८ पुनर
 पि स्मृतये प्रागुक्तमनुवदति देशकालाविति स्पष्टं २९ ये चेति

श्रायासितोऽप्यलं कैश्चिदिभूतिसमलङ्कृतः क्षमि
 त्तामोदयामास पारितोषिकदानतः २८ देशका
 लोपरस्कृतक्षमा मास्मात्पुर्वतः स्थापितानि
 यतिसत्तामोदगतचिन्तनः २९ ये चापितत्र ऊ
 दित्वा शयाः केचन तानसौ क्षमासंवादानाभ्यासेः
 शसो सद-मोशनेः ३० शिक्षां प्रस्कृतोऽष्टातत्त
 णात्फलशालिनो समासस्तमतीराजावभूव न
 यकोविदः ३० ॥

प्रसिद्धं च लोके ऊटितं वस्तु संवादानेन शनेः सरले भवति वि
 मर्दनं संवदनमिति कोशः ३० शिक्षामिति प्रस्कृताष्टजितास
 फलीभूता तत्स्वीकारादिति भावः तदाह तत्क्षणादिति यमेति
 मनुः नयकोविद इति श्रायतावपि क्षमयेव सर्ववशीकरणमनु
 मेने ३०

य. सं. ४६० उक्तमर्थमुपसंहारवाजेन संशुद्धातिरिति देशकालविषय
समीक्षाणां शक्यमनुसंधेयं अथवा नूतनतयैव व्याख्यादेशः
शत्रुदेशादिः कालस्तन्मथपाताय वसरः विषयो दोषगुरुत्वा
द्ये ॥ इदानीमुक्तमर्थं गन्धवमाद्यतो नित्यतयति ताम्येता
मिति सर्वेषां प्रथमतः क्षमेवोचितेति बोधयितुं ताम्येतामिति
प्रथमं तमोदेशः पामराः प्राकृतशयाः अतश्चिपेतेषां क्षमया
क्रोधनेवाफलेत अभमभुभवा ऊवर्तार्दकलमित्यादित्येत

तदेशकालौ विषयं समीक्ष्य स्वयमात्मना राजानि
श्रुयमादाय तमोयुक्तः सदा भवेत् ॥ ताम्येतां वा
पिक्रयंतां पामराः किमतः फलेत नियंतरस्यतदि
दंपरमोषधमीरितं ॥ तथा च सारसंक्षिप्तं कवोना
श्रुयतां वयः महाधियां वचः प्रोक्तं समाश्वासयजा

रितिनियंता सर्वे नि यते ३३ यतातदधिष्ठापितो राजादि
तदिदमिति तमाक्रोधनक्षणां वस्तुपरमोषधं शुभाशुभफला
व्यभिचारि अथवा ताम्येतामिति मुख्याविधिः क्रयंतामिति गो
णः देवाकृष्णाः पामरादेशकालविषयादिकं समीक्षापि कु
र्यातां नामेति वार्थः ३२ महात्मनां क्षमेव सारसंक्षिप्तं संवदति
तथा चेति निर्विशेषेण वचनमात्रेण संवादितेनापि किमि
त्यशयांतरयति महाधियामिति यद्यप्युक्तेन निर्विशेषमेव
तत्संवादवाक्यं तथापि महाजनोदिततात्तेन स्वाक्ते समाश्वासे
जायते इति ३३

तदेव सारसंक्षिप्तं कविवचोवतारयति मयेति अत्र पूर्वार्थार्थः यं
कवित्वस्य प्रक्रियया सत्यसर्गेण च साधुवद्वृत्तम् तेषु स्वस्वभा
ववदेष्टुमिमांस्वसर्गेनोक्तितरिति ह्यपि तं उन्नयार्थं स्तये
मुक्तश्रिणां प्रत्यदृष्ट्या पकृते तेषु मयोपकृतिविना नान्यत्किंचि
द्विधेयमिति व्यवस्थामया वदता तपागेन कथं सुखी भवामीति ३४
अत्र प्रवीणसंमतिमपि प्रमाणयति तथा चेति साधितिपापीपा
पकृतत्रामस्वभावस्याप्यनुयोज्यतात् परं ह्यमिणेपि स्वभा

मया स्वसर्गेन कापि व्याजेन मनिनोक्तः यत्किंचि
त्कस्यचित्सर्वेकृते सत्येन तन्मया ३४ तथा चोक्तं प्रवीणे
श्रुसाधितं पापिपापतः क्षमा मद्भरतस्येतेषां वयं यम
नीधिभिः ३५ निदर्शितमिदं धीरेः पापित्तत्तमावलौ
प्रत्नवृत्तमया सारप्राणयतिरियं स्फुटम् ३६

वस्याप्यनुयोज्यतात्तमाविधेयैवेति ह्येवमर्थे क्षमा मद्भरति
साधी स्वपरोपकारितातपापंत स्वापेक्षया तस्य साधुतदेकोपका
रितादित्याशयः तस्येति क्षमिन्तः ३५ अत्रोदाहरति निदर्शितमिति
इदमिति पापिपापात्तमा मद्भरति पापीतितस्याश्रुप्रसक्तिकाया
इदं नामान्वर्थं पापिनां तत्तत्क्षणं च कथावसरितिरिति पापिभिः कथं
पापकृतं क्षमा भिन्नकथं तत्साक्षात्तमिति प्रत्नितियदिप्राणसञ्चरि
तस्य धामारोशयं तो मलिनतरायां न स्यात्तत्र कश्चिदपि प्राणादि
तिप्रशतनसञ्चरिते नैवेद्यमायति जीवन्त्यस्तीति ३६

पं. सं.
४२१

तदवतारयति कश्चिदिति राजा पराधीराज्ञेव कृता पराधः पुनः
पुनरिति उवाचेति संबन्धः ३० राजेति विदितवृत्तमप्यनेनापरा
इमिति तथा यातमवध्यात्पायातं विस्मितचित्तो विपरीतारोप
णात् ३८ वायितास्माकः वायितस्माकः संबन्धीकमनयेन

कश्चिद्राजा पराधीरागागत्वेन मुवाच ह अवध्याकौ
मम विमोक्षा गृहीति पुनः पुनः ३० राजा विदितवृ
त्तसौ तथा यातममुं पुनः वात्सविस्मितचित्तो मुवा
च पुनरतो गतान् ३८ धैर्यमेतस्य किमहो वायितास्मा
क आगतः निःशंको भयदंशभ्यां संमुखं वदतीति किं ३९
श्रुत्वा राजेदितं शब्दं तस्य तां मयि मानव देतं मुखं
तायामेव श्रुत्वा ते प्रवर्तते ४० सदाचरितपापेभ्यो
गुरुभ्योति गरीयसी क्षमातवेति गतभीर्वडकक्षणाद्
मागतः ४१ निशम्य साध्विदमिति क्षमित्वा मुं प्रसाद
नैः प्रसन्नचित्तं तेभ्यं कश्चिदप्युत्तरादह ४२

३९ श्रुत्वातिमावरता विपरीतारोपणलक्षण ४० मावरतादे
तमाह सदाचरितेति आगत इत्यवध्यात्तेति शेषः ४१ निश
म्येति निशम्य विस्मयसाधनेनेदमुं कपापि पापात्तन्त्रक्षमेवे
गरीयसीति अमुं अवध्यात्पागते पापिने क्षमित्वेत्येतर्भावितात्

यितात्मयित्वा प्रसादनैः प्रसादना प्रकारैः गच्छसुखं विहरस्व
क्षाने मयेत्येवं प्रकारैः क्षमयित्वा स्वयं प्रसन्नचित्तं पापनिर्मुक्तिमि
दं तं राजानं कश्चिदप्युत्तरादह इति निशोन्नतकथने भद्रं दे
हीति शोषोपायो प्रतीकारोद्देशासीत् अतएव प्रतीकारेण किमि
दं चित्तं प्रतिः प्रत्युतमं न्वेनति अथ वानृपाणां गतिरेवेदृशी
यवद्वारपवव्यपरीत इति मह्यं चिह्नं इति ४२ निशम्येति अ
प्युत्तरादेन निशम्यकारेण तस्य तां यत्त्वयोक्तं चित्तं प्रतिः

भद्रं प्रतिक्रियादे सौहार्दितो नृपको दृशी चित्तं
तिरियं किं वानृपाणां गतिरीदृशी ४३ निशम्येति वाच
राजा तेन प्रतिर्नेन भूरियं रहस्यं हृदये मे व श्रुत्वा
खिन्नमतिर्भव ४४ प्रतिक्रियास्य कार्येण मच्चित्तं ये
न तस्यति क्षमया तच्च भवने यशः प्रणेत्तथाधिके ४५

यमिति नासौ मे प्रतिः यच्चोक्तं किं वानृपाणां गतिरीदृशीति
तत्रादनेन भूरियमिति नापो यमिनभूः प्रभुरीतिः किं पुनस्त
हीदमिमाह रहस्यमिति अखिन्नमतिर्निश्चितमतिः ४४ स्वरु
द्रुतरदस्यमाह प्रतिक्रियेति येन प्रतिक्रियादेतना तच्चेति स
चित्तोषणं इति प्रतिक्रिया सामंजातं साम्येपीदमेवोपादेय
प्रियादप्यवले इति तत्तच्चोक्तं योमानधिकं विद्यायात्पेन तच्छा
तीति ४५

पं. सं.
४८२

अन्यत्रातिशयशब्दात् क्षमायामिति परमास्वादोवाक्यान्तः
शमलक्षणः कविशोधनशक्ति वाक्यान्तरेदियन्तनात् अस्वेवंत
यापिपरोपहासश्चत्रादशास्वादेतिकृतमलमित्यर्थः ४८
अत्रैवसंवदतितयाचेतिस्यष्टं भगदादधुगराधियपत्तेशाणराज्ञे
खलपूरितनामजायतेतिलोकप्रसिद्धिः ४९ इमेतोकाग्रस्त
त्समुत्तमागतातोपराधात्मिकमन्यवपथादपमस्तन्मदेप्राप्त

क्षमायां परमास्वादो यो रूपसौकुविशेषधने आत्मा
स्वादपरस्यास्य कृतं परविडंबनेः ४९ तथाच अय
त्तारस्याकथात्रमतिशोधिनी मामोदनामाखलपू
र्ययाहस्ममनीतिभाक् ४९ क्षमास्वादः परोराज्ञामु
त्सवस्तुमहान्नयं चेद्विदुस्तदिमे किं नोभ्योत्यायत्ता
मृगुर्मदे ४९ चेन्नः प्रीतिविजानीयुः क्षमायां तदिमे
वत्तात् पापयाने समारुह्य समानमिदं वा मयुः ४९

युतिर्दमेवापराधपापमादायास्तत्समीपं प्राप्नुयुरिति ४९ चे
दिति अयमर्थः यत्तातादृशीतिर्जनपदेपुर्विस्तरार्थेन तेवि
शुद्धचित्ताग्रशितितपापाराजक्षमापात्रतानयानीति तथाच
क्षमापात्राभावे तदनाविर्भावात्तदनुतापः अस्मादप्यग्रासीरस्मा
भिः क्षान्त इति तदमिडेः पश्चात्तापपवशिष्यते कथमस्मासत्
मावत्तं विभूषणं सत्स्यतीति भावः अमं वा शयं यदीमेतोकावि

जानीयुस्तदिमेव तादात्म्यमपादाय पापं विधाय तयानं चारुह
समानं सगर्वमिहास्मत्समीपमाप्नुयुः न च तदं जानंतीत्यस्मद
भिमंतं रुदयपवशीर्णमिति तावर्थे ४९ पुनरप्यसौ राजा संवा
दांतरेण यत्तं प्रवोध्यतितयाचोत्रेति निगदव्याख्यातमिदं
यापि वृत्ते समाधत्स्वयदि पापी कश्चिदवधेयाक्तिमप्यारोप्यते
तत्र किं कर्तव्यमिति अत्र तव कथं भावः कश्चिदाभावः इति श

तथाचात्रशकेन्द्रेण मंत्रिभ्यश्च उदारधीः अरुक्ता
तनिनामासौष्टुः शोवाचसादरम् ५० वृद्धवु
द्देसमाधत्स्वयापि वृत्ते कथं तव भावः कश्चेति स
मतिर्विचिन्त्यासौ तमत्रवीत् ५१ अवधेयस्य स
र्गस्य क्षमायां स्पष्टं मृत्तमम् परीक्षास्थानममले
निःश्वासस्येव दर्पणः ५२ ॥

दः प्रमत्तमासौ विचिन्त्येति कं भावमसौ प्रातः कथमीदृगादे
पमयकृतवानिति विविच्य ५१ अवधेदिष्टं इदं पापि वृत्तं
अस्य भूपतेः क्षमायां सर्गस्योत्तमं परीक्षास्थानमनेन ५२ः
समापतितेनासौ व्यक्तिमायाति अन्यथा विसयाभावेण तत्स
त्सत्कल्या अशेषमाश्रमल इति निःश्वासोदितप्रतिक्षणं नि
तत्कत्रपिनस्वपंलभते दर्पणे त्वग्रतः स्थितेतायते निःश्वासे
यमासविति ५२

प.सं
४६३

एतदेवविशदयतिजानीहीति एतत्सत्माख्यस्यमत्सर्गस्यभू
खणं शोभासंघादकं अनेनपापिनाविना एतत्सत्माख्यसहस्र
शिरउत्थापयिष्यति अंऊरेजनयिष्यति ५३ इदमिति भातीति
वयंदिबोचमाशयिकारिणः ऊर्वाणायवात्रतत्त्वो जाननी
त्पादप्रमाणमिति इतरभावोविधानं ५४ इयमिति इयंतमा
ग्रहणेति असौम्यदृशादेयदृशेत्यर्थः अशर्यातरन्यासः दृष्टमि

जानीदिपाणसौनूनमेतत्सर्गभूखणं विनानेन
कथंचैतच्छिरउत्थापयिष्यति ५३ इदंकार्यतयाभा
तिपापिभावेविभोमम प्रमाणं प्रभुर्थिविधानेत
रभावयोः ५४ इयंविशुद्धादर्शतोमादृशापश्यपा
पिनि दृष्ट्यादृग्गदशीतादृक्त्वात्मावनाकते ५५
इतिश्रुताशकेन्द्रोसौख्यः पुनरुवाचते अतंवदा

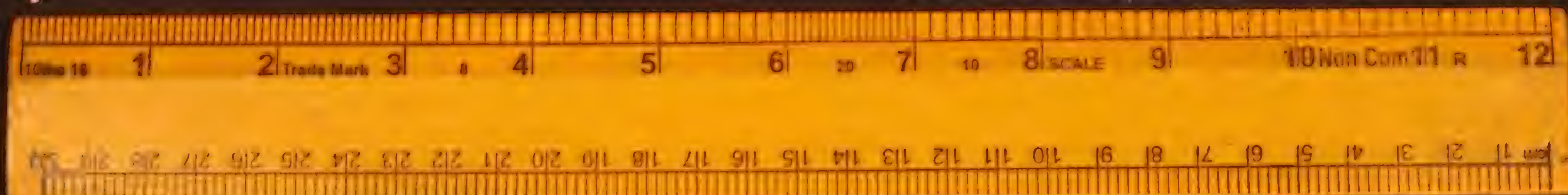
ति अनुभू स्यावसरः कदेत्यादसितंपुनः ५६ तमिदमित्यर्थः
शादरीयादृग्गोतियादृशीदृक्त्वाप्यतेसौम्याकरावातादृ
गेवस्वात्माविबभूतावनाकते सदृशादर्शनेस्वात्मासदृशि
वक्तृदृशादर्शनेस्वात्मापिऊरुगिवदृश्यतइतिमायापिनंऊ
दृशापश्यत्यर्थः ५५ इतीतिरूपः स्वाभिमतत्वाभात अतस्मि
ति परमतमप्रतिषिद्धमनुमतमिति अनुमतमित्यर्थः कदाव
सरः कस्मिन्कालेइयंतमाभूयतिनायालितोशोभाविभंतो
तिवद ५६

सदेवेति अस्मेतिसत्सर्गावेदायाउलिङ्गनिर्देशः अनुमेवांतर
दार्दनसेवनंअसौसाधुमार्गः साधुनामयुपन्याः साधवः सतंत
मेनंसर्गसेवनेइति ननिर्विशेषासामान्यस्थितिरिति विशेषन्या
यः ५० विशिष्टविषयमेवदर्शयतिचेच्छक्तेति अयमर्थः द
एवेलायांकृतापकारोरिप्रवश्यंदएइतिदएवेला तत्रच

सदेवास्यानुसेवासौसाधुमार्गोमतोमम विशेष
न्यायमाश्रित्यमृणराजन्वदाम्यदम ५० चेच्छ
त्पादएवेलायांत्तान्तरिभुक्कारिणं स्वस्मात्
करोतिसमतिः सेयंवेलास्यशोभना ५० राज
त्रोपलब्धार्थाममांमृणरिपेचपः कश्चिज्जि
त्वावशीकृत्यकारायांनिववन्ध ५५ संसृख
याकदाचित्तंप्रच्छवदकोदृशम् वपुर्भातीद
मयुनातवेत्यादसतंप्रति ६० ॥

यदिस्वयंदीणस्तत्किं ऊर्यादितितन्निपातनेशक्तिरप्यस्ति
इतिज्ञानास्वस्माच्छुक्कारिणंकरोतीतिसमतिफलमिदमि
तिसमतिरित्यक्तं अन्यत्रतमायोरर्शितायामपिकेवलंस्वप्र
तीतिदाढ्यादस्तेसौ इयंतसर्वप्रकाशकताच्छाभेनेतिभावः ५६
उक्तोर्थेतिदर्शयतिराजन्त्रिति स्पष्टार्थाशोकदयो ६० ॥

५६

प. सं.
४६४

किंवाचमिति ब्रह्मस्वतंत्रस्य कस्येति शत्रुरपि साधुवचने
नतव्यतेव ६१ तदेव साधुवचोवक्तुं प्रतिजानीते असाविति
सर्वज्ञोत्तमायमविषये सर्वयेति प्रत्यक्षं वापरोक्षं वा कृते परा
ये स्वापेक्षया सत सर्वमेव पश्यतीति तमेव तस्य सर्वथा ६२
तदिति तेन परमस्वतंत्रेण विभुना दत्तविभवस्त्वजयमेव तये
ति परममिदमेव कलयासि सवाप्यमुना सर्वथा क्षमावतात्

किंवाचमधुना मत्रे ब्रह्मस्वतंत्रवेषमनि तथापि स
र्वथा साधुवचः कस्य न तष्टये ६१ असौ गभीर
विभवो महासर्गो जगत्प्रभुः स्वमित्रं कलया मा
सक्षमां सर्वत्र सर्वथा ६२ तद्वत्तविभवस्त्वज
यमेव तयामुना दत्तमतेरुदापश्य कियदंतरम
त्रवां ६३ यामसौ ब्रह्मानेन क्षमां पश्यति सा द
२ चेत्पानयसि तां तेन कृतकृत्या भविष्यसि ६४

भ्यंदत्त इति रुदाचितेन पश्य विचारय वा मा वयोः स्वतंत्रत
दधीनयोः कियदन्तरं तदनुमतमननुमन्यापि वर्तमानायते
तेन महाविभवेन त्वदित्वा प्ररिता शब्दं च यदि तदित्वा त्वया
पिष्टयं ते तदाति प्रसन्नो सौ किमिव नेतदास्यतीति भावः ६१ त
दादयामिति तेन तन्मानितवस्तुपालनादेतनाह तत्कृत्य इति तद
नुमतमाननया प्रसन्नो सौ शिष्टं किं वित्तयमेव सा पयिष्यतीति क
तकृत्यः ६४

हृदयेति प्रसन्नप्रसन्नो भूयः ३ नोच्य कारणाः सत्तन्धिपणेन
अथ प्रभृति तत्प्रतिद्वानादिदृष्टं तदीयमेव काले काले पावयि
तव्यमिति ६५ तदिति अत्र सर्गोत्तमादपेक्षितमवश्यं मयेदमा
हेवमिति स्वैर्यं वद्वा रिष्टकारितमत्यदप्रमपकारविषं पीष्टम
मिव निपीयस्व शक्तौ सत्यामपि स्वस्थेन भावं न मतिर्यथैव विज्ञे

हृदयावर्जकं तस्य सतत्पीत्वा वचो मते प्रसन्नो नो
च्यमत्तन्धिपणेनैव न मया विद्यत ६५ तदत्र सर्गो
धृतिमा कलया स्वस्थेन भावं स्वधिया स्वशक्तौ
निपीय पीष्टमिवापकारत्वे इति रिष्टकारितमत्य
दम्यम् ६६ पन्थाः क्षमायमेतेषां येन पावुडि
जीविनः आस्तिका देवजयिनः प्ररपौरावनेरताः
६७ आसर्गादृष्टमेवेदं पामराः पापतत्पराः क्षमे
कशीला मनुष्या अन्यथा कथमन्तरम् ६८

तोयति ६६ पन्था इति क्षमाः अभ्यस्तः तैरसौ पंथायासे वि
तर्क्यः आस्तिका अदृष्टपराः देवजयिनः कीर्तिमात्रैकप्र
शान्ताः अवनंरता ६७ महात्मपिमहात्मिदमेवेत्याद
आसर्गादिति पापतत्परा प्रसदिसवः अन्यथैतदभयाभावे क
पंकेनान्तरं विशेषः पतदभयकृतमेव महात्मा मरत्त्वमित्यर्थः ६८

य. सं.
४२५

एतदप्रतिपत्तयेत्यसंबादं प्रमाणस्ववांथव इति स्वांथवस्तु
स्ववांथवः परस्परसम्बन्धवानित्यर्थः अतएव तत्र चेतसेति
अस्मिन्स्वकीयत्वेन दंडाकरणे मम लोकनिन्दाममापतेदि
ति ६५ स्वाथ्यत्तमिति यत्संबन्धायेतयाम्नासौ स्वकीयश्रौ
दिति भावः उक्तं परुषाक्षमास्पर्शरहितं अतएव वामे

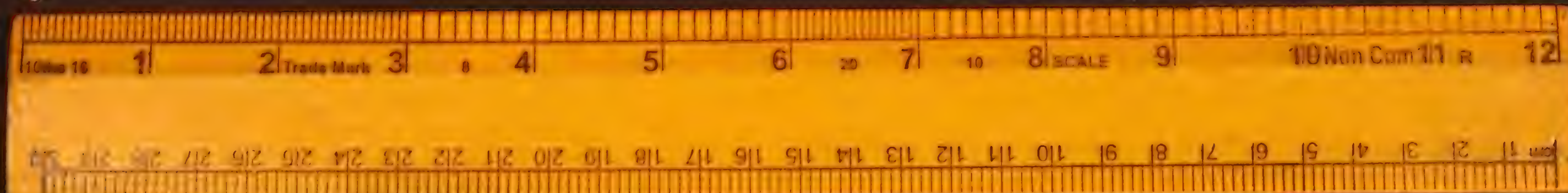
तथा च केन चिदज्ञानापापी कश्चित्स्ववांथवः का
रायां भयसीमानं प्रापितः तत्र चेतसा ६५ स
ज्ञातकंचित्स्वाथ्यक्षेपप्रच्छेदतत्कृते कृती को
चित्त्वैम्यंति सोऽप्योववामगिरमुद्धताम् ७० कि
मुच्यते मयानी च पदस्येनास्यगोचरे नासाक
र्णेष्टभेदेऽपि न किंचिदिति मे मते ७१ निशम्य वि
मना संस्रोवाच मुदृशांतयीः नातोमिमत्पदं
जाने विपरीतामतिस्तव ७२ ॥

तिशब्देनापि पारु
ष्यं अनिष्टास्तुक्तिर्वसनमेवेति भावः ७० नीचपदस्येनेति
यद्यदंशजपदस्याभिव्यं तदा वक्तव्ये तदर्थमन्तशिष्यामिति
७१ निशम्येति विमना इति प्रदोषतत्संबन्धमवेत्यमयासौ क
राशयः एष्टपतन्मतेनोन्माचयिष्यामीति मत्पदं सद्यस्वसा
यनामोसिन ज्ञातवानमि विपरीतेति सौ विपरीता ७२ ॥

स्ववसायमाह ज्ञानमिति यद्यपि लोके स्पष्टातकं विदितं
वापि मया स्पष्टातमेव अत्र निमित्तमाह तमेति ७३ स्ववसा
यमेव समर्थयति नीचे स्थिति तस्यापस्य भेषजमौषधम् विदि
तस्थितीत्युभयमपि अन्यथानोचानो नीचत्वं महतां वामहत्वं
कथं स्यादिति भावः ७४ अत्रापि दत्तमायां वीजसूत्रमाह तथा

ज्ञानं मया स्पष्टविदितं लोके यद्यपि पातकम् दत्तमाये
त्रभृशं व्याता भवेदतिगरीयसी ७३ नीचे स्थिति ब
लं पापं यथा च विदितस्थिति तथातिबलमयेषु
क्षमैषातस्य भेषजम् ७४ तथा च यदिकस्माच्चि
त्यादृष्ट्यादृष्टमल्लङ्घनम् सतश्चित्ततयेषां नेशरणी
कुरुते न्वहम् ७५ धियमादाय तदसौ मोचनीयः
क्षणान्तरे विलम्बकारिण समीपानोदण्डयि
ष्यति ७६ ॥

वेति तच्चित्ततया
ततया यद्यवातश्चित्ततया परमेशचित्ततया शरणीकुरुते
तिशब्देनास्परहस्यं यदसौ स्वपापं प्राप्तेति शयश्चित्ते जाते वि
मुदे त्रक्षमेवोचितेति ७५ धियमिति विलम्बेति अस्मिन् श
रणादवश्यमेव मोक्तव्यं विलम्बकारो दण्डपातनेन चित्त
कारित्वादेन मपि सर्वज्ञसौ दण्डयिष्यतीति ७६ ॥

प. सं.
४९६

कार्यकार्यमृतिमिति कदाचिद्विवेकेन कार्येण कार्येण प्रवर्तते
ते अकार्येण कार्येण प्रवर्ततेति ३३ उत्तमस्येदृशेययेत् ३४
सम्यगिति स्वाभोष्टिदादानेन ३५ अधिकारमिति तदे
व्या ८० तदवस्थामिति असौवदः तस्वामिनंतदेति शुभासु

तस्माद्विचार्यमतिमान्कार्यकार्यसूतितया प्रव
र्ततेयशेनानप्रसन्निरुपजायते ३३ यथाशतेम
देशानः पापमत्स्येदिति तदौथितीयं नव्यं
पापिष्ठतिशयेनते ३८ तथाचकेनचित्कश्चित्का
र्यसम्यग्द्विजितः सतत्त्वित्तामनादृत्तस्वाशया
वर्तयत्क्रियां ३९ अधिकारमवाप्यासौ तद्देवाव
र्तयत्क्रियां ग्राह्यतेन पर्यंकेवद्वापीशमवापि
तः ८० तथावस्थामवाप्तोसौ तमादस्मविचारय
तदावयापिकिमिब्रंगणतेवदमानद ८१ वि
दस्यादत्तमेत्येवमुक्ताकासौ तवाधुना सैतद्वरे
वकिमिदंक्रियतेसाधुशायिमाम् ८२ ॥

भगवन्नावसरेपरलोकशतेनत्वया ८१ विदस्येति शुभेति
मदपरायत्तमावेत्तायां सैतद्वरेवेति सैतीश्वरत्तमापतद्वरेति
त्वत्तमापीनात्वेदवत्तमिष्यसि सौपितावत्तयित्तमिष्यतीति
भावः ८२

पापदमित्यादिस्यार्थं ८४ सन्मार्ग इति शुभेन सन्मार्गेण संच
तितावद्वरताम् वक्षणेनेत्यत्वेन सेव्येति यावत् ८५ एत
दिति श्रुतलोकः प्रकाशस्तस्य कलयालेशेन रूपदलोकश्चात्मवोथः
तथाः सम्वन्धः सारोभवा ८६ एनयेति एनयात्तमयातत्तत्तादि

पापदं दामितामित्वेसायेवां शुद्धीर्भव ८३ इत्यु
क्तवतंतमसौ बुद्ध्याऽनुविनीयच स्वाधिकारतया
स्थाप्यसौ दित्वावर्तयत्क्रियाम् ८४ सन्मार्गेयं विदे
सेवायेन संचरतां नृणां सम्यग्दृष्टः समोभूत्तद्वारे
नाप्तेष्वमेव्यति ८५ एतदलोककलयालेशेन रूपदलोको
स्य जायते एतद्वन्नेन देहोयं पुष्पोयानमिवोज्ज्व
लेत ८६ एनयासौ महेशानः सखद्ववतितत्ताणा
त समानमदसौ लोके सौदादं दयतेयतः ८७
मुदेयं तेन सौदादं दार्ढ्यं स्यापिताभुवि स्वमुत्पा
प्यत्वमप्येनां मैत्रीतेन दृढां कुरु ८८ ॥

तत्तत्कोवदेतदित्यशार्थान्तरयति समानेति समानमदस्त्वं
वतदादृत्तत्तमापातनात् ८७ अत्रैव भरयति मुदेयमिति मु
दत्तमानाग्रीस्वाकारमृतिः सौदादं दार्ढ्यं मन्यो न्यतेन च स्व
तात्मानमुत्पाप्यत्तमायामुपतं विधाय एनां मैत्रीत्तमापातना
नक्षणा ८८

प. सं.
४९३

अनर्हेति अनर्हसत्फलं बद्धमूल्यशेभनफलं एतां मे जी त
स्यामिति फलवलाय संभवात्सर्वकर्मपरीक्षावेलायां संस्थाया
यामितियावत् परमोषथं नियमेनेनोचकं २९ अवशिष्टं सं
सुर्वत्र पसेद्वरति यत्किंचिदिति अये इति कोमलामन्त्रोभो
तमाशीलेत्यर्थः यत्किंचिद्विहितं शास्त्रेण विधेयं तया तत्तम
प्रथवेतरत् निषिद्धं तदुभयमपि यदि पापात्मना भासते परपी
डादायोदमितितत्र कलनया सत्त्वविचारेण तमाच्छादनं वि

अनर्हसत्फलं सेनां वद्धमानेन मानय तस्यां क
दिनवेलायामियंते परमोषथम् २९ यत्किंचिद्वि
हितं तथेतददये पापात्मना भासते सर्वत्रात्र भुभक्तु
भिः कलनया कार्यात्तमाच्छादनं एतां पालयतां
मुदापरमया सर्वापदां वागणो सेशीतत्र परस्मराय
प्रभवेनोयत्र काचिद्विहितः २०

येया तमापिथानेन तद्गुणं विधेयं विहितमप्यर्थवशात्तत्रि
येयं निषिद्धमपि स्वपरायं मानोच्यविधेयमितितात्पर्यं सं
क्षिप्येतत्पालनाफलमादयनामितितमाम सेशीति ईश्वर
संबंधिनी साक्षमा परस्मरा सर्वा नर्थनिर्नाशिनी तत्रेयुक्त
मनुवादेन स्फुटयति नोयत्रेति काचिद्विहितिरिति संबंधिवाथ
वादि साहाय्यरूपा मायाच्छलवलादिदृयावा २० ॥

उक्तं सारयति प्रपरायेति सत्त्वय एव सरत्त्वानि विवृता विव
रारूपो योयः मायाद्वयात्मकशतिस एव सथा विलासो मको
तले पनातेन रम्या विशतो प्रविशतामेतदर्थं चात्र सन्धतो
द्वारे चरत्त्वशेभितत्वं सथा लेपनाचोचितैवेति भद्रम् २१ ३
ति श्रीवीररत्नशेखरविवरणो संकेताख्ये षोडशी प्रभा १५

प्रपराय सद्दिसुताभिधेयावृत्तिसूक्तिसरत्त्वशे
भिताद्वाः विवृतार्थसदा विलासरम्या विशतां सि
द्धिमसौ न कां ददाति २१ इति श्रीवीररत्नशेखर
शिखायां षोडशं रत्नम् १५ ॐ अथ सप्तदशं रत्न
द्वारमा कल्पतामिदं यदा कलनमात्रेण नरोर्द्ध
टभाजनम् १ कोयाय नर्थशान्त्याख्यमदिष्टं य
नयापरा तस्यावसरतो वा प्रलक्षणं कथ्यते थ
ना २

श्रीगणेशाय नमः अथेत्यादि पूर्वग्रन्थेनै
वगतार्थम् आकलनमंतः प्रविश्य प्रवृद्धतया वस्यतिः ३
वृत्तं प्रयासं विनैदिकी सिद्धिः प्रयामशतानधिगम्या चामु
धिकी सिद्धिः तस्या आस्था अभ्यासं पात्रं भवेदिति १ कोया
येति आदिनादि सादिपरिग्रहः अनर्थत्वं च तेषामभयं
शदेतत्वात् अन्यद्वार्थम् २

प. सं.
४८८

सृष्टेति तत्प्राप्तनेति स्वयं सृष्ट्या वशं स्वयमेव योगोत्तमावा
हनापि विधेयेति तत्प्राप्तनो युक्तधीरित्युक्तं यानितिकलाभ
रादयात्तमादयः वास्यसाधनापेक्षया संपादनादमोषोत्तम
धुरंतं एते चांतरापववोभ्याश्चाहभावैकगम्यानितिनवात्
साधनवदेवावात्यगोचरं किंच नापि दृष्टं लभ्यते इति भावः ते
वाकलाभराणां एष क्रोधादिशान्ति लक्षणभावः अतएव वि

सृष्टेदं सचराचरं वक्रलसत्संज्ञिगृह्ये ज्वलं विस्वात्मा
भगवांश्चराचरं रुक्तात्प्राप्तनो युक्तधीः यानाथत्वं
कलाभराण्यमधुरान्भावैकगम्यान्कृतीतेषामेषु
विस्थितो विजयते सर्गो निसर्गो ज्वलः १ सपक्षपर
मोज्ज्वलो मधुरताकरो भूषणो स्वभाव इह वेयसो मन
सि येन सन्धार्यते तदा तिकलनोन्मुखः सखलशो
तथीः केवलं निसर्गमधुराकृतीरविरिचोर्वरोगाजते ४

जयते परानथस्य दीकृत्योत्कर्षणवर्तते १ विनये राजकुमा
रोन्मुखीकरणार्थं प्रनयेन प्रशंसति सपक्ष इति परमतेरा मु
द्रापि शोभाकारिता आकरडयति स्थानं वेधसस्तस्य परमस्व
तं प्रसविधातः स्वाद्यभिचारीभावः इति भूमाववतीर्णः संधा
र्यते मान्यतया स्वीक्रियते दिव्यो मावतिथिरिति तदा मोति एत
त्संधारणाया तदाप्तिः प्रनरपिलभ्यते गोर्वरः दृष्टीभवः यथांतरि
क्षस्थिते नरविणतमो निरस्यते तथानेनापि तमान्तरे निरस्यते
त्यर्थः ४

अथैव स्रुटता प्रतीतये पर्यायन्वदन्सहजसर्गतामाह भावोसा
विति भावः स्वभावः स्वस्य भावः सहजा स्थिति रनुपाहिते स्वस्य
मित्यर्थः अत्रैव वैशयायोपाधिसंबंधमाह सस्वभाव इति शोभ
न उपाधिभिरमतिनोक्तः स्वभावः सस्वभाव इति तथा स्वस्य
यं प्रकृतिरविपर्यस्या प्रकृतिरित्यर्थः प्रकृतिविपर्ययोदि
सर्वथा मालिन्यतद्रादित्यमित्यर्थः स्वत इति स्वस्वभावपवा

भावोसौ सस्वभावोसौ स्वस्ययं प्रकृतिर्मता स्वतो
लक्षणमेतस्य नमना गतिरिच्यते ५ अथालोचा
स्य विकृतिः सर्वयानर्थकारिणी लक्षणपरतः किं
न च देत शृणुता दृताः ६ कृत्वा कृत्यविचाराख्य
सहस्यन्मूलनक्षमम् चित्रप्रज्वलनं थोरैः कोप
इत्यभिधीयते ७

वित्यर्थः स्वस्य भावभूतत्वाच्चा न्यल
णमन्वयमुखेनास्य करणीयं शिष्यते इत्यर्थः ५ स्वतो ल
क्षणमेतस्य नमना गतिरिच्यते इति सूचनया परतो लक्षणम
स्य च देत इति परमुखेन व्यतिरेकतया लक्षणं च देत इत्याह
अथेति अथ शब्दः पदान्तरे अस्य स्वभावस्य विकृतिः प्रकृतिः
तत्तत्प्रतीत्यादिदृष्ट्या किं न च देत च देत इत्यर्थः परत इति
विकृतिमुखेन ६ तामेव विकृतिं दर्शयति
चित्रप्रज्वलनं चित्ररादः ७

प. सं
४६५

सदेति केन चिदनुकूले कृते मोहत चित्र प्रज्वलनं स्वयं वा
सूयादिना पोच्छायासदने चित्र प्रज्वलनमदेत तत्रेति प्रज्वल
नेतद्वृत्तीति कस्यचिद्विधानेन स्वयं विवेकेन प्रज्वलनोपशमो यो
सौतस्य भावस्य लक्षणं अत्र एवोद्देशे ग्रन्थे को ध्यायनार्थं शान्ति
विरुद्धोद्देशः कृतः ८ शब्दपरमृतेन लक्षणसिद्धेरधुनान्वये
नाप्युद्देश्यं शक्यते श्यादशम इति शमोतः करणे पशमः देमा
वाह करणे पशमः क्षमासात्पि हेतौ प्रयत्नसदनं अदि साप

शदेतदेतवातत्र वडकस्य चेतसः तद्वत्स्य
शमोयोसौ लक्षणं तस्य कीर्तितम् ८ शमोदमः
क्षमादिसेत्यादिपर्यायनामभिः वर्ण्यतामयम
स्माकं फलभेदात्र भिद्यते ५ सपक्षपरमार्थेन
विभातोस्मिन्कृतस्थितिः तेनैव लेशतो भक्तं भा
ति कृत्रापि भाजने १०

रशान्तिरूपेणैव सांख्यं वर्ण्यतामिति मतभेदेन सर्वत्रात्र विकृ
तिशान्तेरेव परमार्थत्वात्त्र फले भेदः ५ महात्मपरिश्रदाद
स्य परमोपादेयतेत्याद सपक्ष इति परमार्थेन सर्वत्रात्र सम्य
त्वं तस्मिन्त्रित्यादिसिद्धे विभो विभवनशीले कृतस्थिति रिति
स्वभावभूतत्वात् तेनैव विभुता लेशतो विचित्रभावेन भक्तं
विभक्तं भाजने इति तानयोगभक्तिशोधितोतः करणार्थः १०

भाजने शक्यं उपलक्षयति जगदिति जगद्भूतामिति विधिनिषे
धोपस्थापनात् मुनीनां मननशीलानां जगद्भूतां शान्तचेत
नामिति विरोधाभासो जगस्यः यथा शक्तीति कथायपरिणकात्
तत्रेण १० तत्साहाय्येनेति तत्साहाय्येन शमादिसाधियेन ते मुन
यः अर्थशब्देन च तद्वर्गनिर्देशः त्रिवर्गसाधनत्वाद्धर्मसमाख्य

जगद्भूतामेवां मुनीनां शान्तचेतसां यथाशक्ति वि
भज्येत शून्याधिकेन चार्पितं ॥ तत्साहाय्येन ते क्रोथ
मूर्तिथमार्थावगिरेनी अनर्थदायिनी हरी कुर्वन्ति ग
तकल्मषाः ११ प्रतापो ज्वलमोहेन सैनिका ये सरंच
तम् यदाश्रयात्समुत्सृज्य चर्यायंति क्षमादमी १२
उक्तत्पनाश्रयाः काश्चिन्नदाश्रयत योज्यताः यमा
श्रित्येव ग्रस्यन्ते सोऽयं सर्गो परोदयः १४ शान्तिमेनां
समाश्रित्य धर्मदानिकं रोचतां कोऽप्यमूर्तिमहात्मा
नः क्षणमिदं लयंति च १५

तात्त्रापनार्थं श्रुतिर्दे
शः यथा मुनयश्चायातावसिद्धोपायात इति अनर्थनरकादि
शान्तिः ११ प्रतापेति मोहेनो मोदराजा तस्य सैनिकाः कामादयस्ते
शमये सरंचते क्रोथं यदाश्रयायस्य शमस्याश्रयात् १२ उक्तत्प
नादिसादयः तदाश्रयतया कोपाश्रयतया येशमं परोदयः पर
ोदयोऽस्मात् १४ शान्तिमिति स्पष्टार्थम् १५ ॥

प. सं.
४७.

इहामत्रेति हिंसा वातोद्यता क्रोथे हि मूर्च्छिते हिंसा मपिन गलाद्यं
तीति भावः १८ एतदिति पतस्य शमस्यो भास्वान्ने दीप्यमानः प्र
तापः पृथक् पृथक् भास्वान् विस्तृततापेन च तमो मोहः श्रेयकारं च ३
प्रसर्वाद्य विनाशकं प्रसरो वदि निर्मयाणं दृष्टं च भास्वान् दिते तम
सिचन दृष्टे पिशाचा दर्शनं यानोति १९ अत्र दृष्टं प्रतीतये संवद

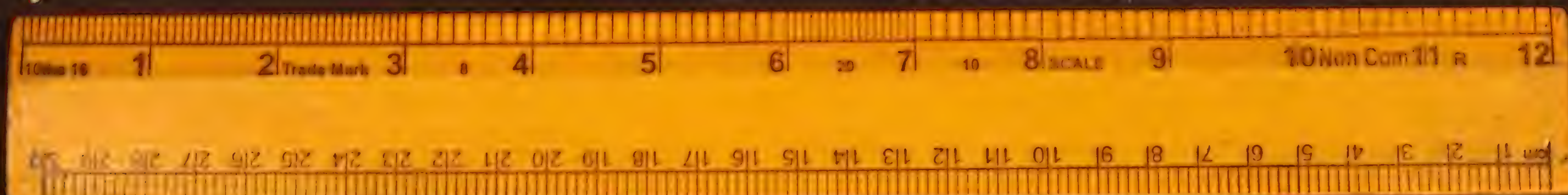
इहामत्रेभयप्रशहेतु उक्त्यनोदता हिंसा क्रो
थतर्ह्यगद्यज्ञेनैव शम्यति १८ एताद्भास्वत्प
तापेन तमस्य प्रशम्यति उक्त्यनापि शाची
नां प्रसरोपिन विद्यते १९ तथा च कृतिभिर्दृष्टा
रावारे रुदीरितम् यच्छास्ति तन्तवद्भासो वैयसी
नियतिर्दृष्टा १८ स्वस्मादेन सावतिने बुध्यंय
ज्ज्ञादिना पार्श्ववर्तनया वा न्यान्क्रिशातिशद
धीर्जडः १८ ॥

तितया चेति कृतिभिर्मन्त्रादिभिः पारंपर्येनोक्तः अवारमिदं नो
क्तः शास्तिर्धर्मन्यायानुशासनरूपा वैयसी नियतिरुध्वाधर
वनरूपा सृष्टिः १८ तदुक्तमेवार्थतः श्राकदयेन पदतिसा
स्मादिति भो योगसूयमेनं मास्वस्माद्वलिनं बुध्यं धजानीत य
ज्ज्ञादिना नोरेद् नया पार्श्ववर्तनया वा संगनया वा १८

कथमसौ प्रत्यक्षवत् दर्शनीयवतीत्यत्राह फलेति परं केवलम
विशयेन वा श्रान्तेति स्वकर्मणो वसाशक्तिच्छलादिदृष्ट्या तद्
वकार्या करं नैव गच्छति न हि दग्धं बीजं मंजरो न्मूलं जायते इ
ति १० क्रोथेति श्रान्तेति न तत्परप्रेरणया क्रियया प्रतिक्रिय
या श्रान्तानमिति स्वम् ११ मालिन्येति श्राकरः खनिः उद्विक्तं

फलशब्दादि उक्त्यदयोसौ परमात्मना फल
णके ससाशक्तिरुद्वेनैव गच्छति १० क्रोथं च
एतलमुद्रितमात्मोक्ते वात्मना तयः शोधयेत्कि
ययात्मानं वत्यसौ किं न साधयेत् ११ मालिन्याक
रमुद्रितं विलोको न मसन्दुतम् नियम्य व्यवह
तां रजानीत वलिनं नरम् ११ क्रोथान्यपि दित
स्वाशानवासानुपयगामिनः संयम्य सत्यमि
तो साध्यं साधयेत्ते वता ११ ॥

स्वकार्यान्मात्रमपने कोपिनं असन्निति शरणं कदाप्यया
लोदियाणि च नियम्य तस्मात्प्राप्य वर्तु सिद्धं वमति न वस्त
दर्शने शरणं संयमः शोधक इति ११ क्रोथो न्यतिस्वाशाः शो
भवादिशः वाचा शब्दयवाजिनः संयम्य वर्षीकृत्य असाध्यं दुः
शकं ११

पं.सं.
४७१

वशीकृतेन्द्रियमेव श्यते सर्वत इति एष वशीकृतेन्द्रियाश्चः
सर्वत इतीतो मुत मयतो सौ वशीकृतजगत्स्थितिः यस्य सर्ववशो
वर्तते सकस्मात्त्रामविभेतीति भावः ततश्चान्यात्यतिशित्य
ति सर्वथेति ग्रन्थेति हि तानाथाने अमतो भीरकस्मादाप
तति ग्रन्थदेववलसंबंधात् २४ एतदेव समर्थयति वीर्यमि

सर्वतोभयभीरेष वशीकृतजगत्स्थितिः सर्वथा
हितमायेयमस्मैभीरन्यथा मुतः २४ वीर्यं तत्कि
मिवास्तियेन वलिभिर्न्यक्त्यवात्पात्रिपृथोरस्म
न्यतयामनीषिपरिषत्वात्मात्रमन्मृष्यते सर्वानर्थ
त्वनिबलो दतममुं कोणावमाभ्यंतरेये निर्जित्यम
हाशयाधृतमरास्त्योरुषं पोरुषं २५ तदेनं वलि
नेलक्षं विधाय यदिसनसे तत्वा ज्ञानाभिपुरुषं

वीरुषोत्कटमज्जसा २६
ति तत्किमिवा स्तिनतद्दीर्यमि
ति भावः येन वीर्येण सन्मृष्यते दृश्यतामसौ पापोत्यागो
शनया सर्वानर्थानि मिस्वपरवाथनादिहामुत्रवानर्थदा
यितात वात्पानिति बद्धवचने अमुमिति चेकवचने वनाव
ल्लयोतनायशेषस्य २५ अथि मिदमर्थं सकृन्मरमति बोध
नार्थं विशदयति तदेनमिति एनेकोपनक्षणा मरिग्रजसाते
न २६

अत्रैव शेषवकल्पनां विधातुमपक्रमते तथा चेति मंजरी च
थि शिङ्गुने नैव सखित्रीति शिंघ्यातामित्यक्तं २७ एतदिति
विशदयति नियतेति इन्द्रियवर्गस्यया सौख्यवशवर्तनानिय
तेति २८ यदिति एतेषामिन्द्रियाणां तद्वत्त्वासेनेति इदं पाक

तथा च सत्रयप्रोक्ता शिंघ्यातां नीति मंजरी यस्या
स्तु शिङ्गुने नैव नृपाः सर्वार्थभाजनं २७ प्राप्ता
धिकारैर्भूमि शौर्यमेतत्प्रयत्नतः नियतेन्द्रियव
र्गस्यया सौख्यवशवर्तना २८ यदभीप्सितमेतेषां
तद्वत्त्वासेनभावना शोभोपिकोपावसरेतदनाय
ततापिया २९ प्रमादिनं भूयसि मे डरसाखीक
नामान इहावदेष्टु इतस्ततो नर्थसमाकृतेषु निपा
त्यचोर्धपरिवर्तयति ३० पराधीनमते आस्ययत्किं
चिदपि कुर्वतः उन्मत्तस्येव नियतं प्रजाः स्वार्थमवा
मयुः ३१

तत्तिनमिति तदितिकोपपरामर्शः २५ व्यतिरेकफलमाह
प्रमादिनमिति अवरायकार्याणि कुर्धपरिवर्तयतीति तंव
नात्रिपात्यतदपरिवर्तं कुर्वेति येन जीवितस्यापि संशय इति
भावः परिवर्तं शब्दास्मिन् विपरिवर्तयन्तीति रूपं ३० पराधीने
तिस्यार्थतदनुकारे यत्किंचित्कर्तव्यता ३१

ये सं
४३२

तथाचेति तथाचस्यार्थानुकारेकः कस्यविभः कस्यतदर्थी
नश्चिन्नियतिः श्रुत्यस्वामिभावः ३१ अत्रैवोदाहरणान्तरे
एभरयतिनिवडमितिअन्यथान्यरचनया इदं सचराचरेन
गत ३३ तडक्तिमवतारयति क्रोथेतिथीलएना मानुष

तथाचनगरस्यास्यनियतिर्यास्तिभूषणे तस्या
कटितिनष्टायांविपर्ययिभवेभितः ३३ निवड
मन्यथापीदं प्राचीनेः प्रोढवृद्धिभिः करामतक
वयेषांभातीदंमतिदृष्टे ३३ क्रोथयाप्तिरियं
नामसत्यंथीलएनायतः सरत्तसइवाभातिष्ठा
पदेवाप्यसंशयात् ३४ इतियःकोपिभावस्या
वशयेदेनमज्जसा तेनेमेवशिताः सर्वयेवास्या
आन्तरागणाः ३५ ॥

त्वहेतमतिप्रमोषः सश्चिक्रोथमुषितमतिः गत्तसोमहा
नर्थकरणात् स्वापदः स्वपरहितानपेक्षितात् ३४ इती
ति इत्येतानर्थदर्शनादेतोः भावस्यः सस्वभावस्यः एने
कोपं अज्जसाकटित्येव गणारिपुगणाः ३५ ॥

अत्रैवार्थान्तरयति अदोश्चि आभासिकः प्रथमार्थः स्फुटपव
पथाप्यकुडः निरर्गलगातागतः अदंकारितः कृतालंकर
तासुभाति अत्राप्यर्थान्तरयतिचित्रंश्चि परमार्थस्त्वप्यकुडः
निरर्गलगातागतोपिस्वात्मनासन्नमतिमतांक्रोथवशीकृतता
दलमतिशयेनकारितः कारावडोभातिक्रोथेदिसतिसत्क
तवमार्गनिरोधात् चित्रकालस्यभरितताच्च अत्रार्थान्तर
यासः चित्रमिति विधिर्देवं चित्रत्वंचकारायामप्यात्मसत्त्वा

अदोमतिमतामेषनिरर्गलगातागतः अप्यलंका
रितोभातिचित्रंहिविधिवैभवम् ३५ मोदच्च
सालडुमभंजकेपिहरात्रदीतीरविभेदकोपि
कोपाप्रवादेनचलेननाग्यस्तस्यादिराजश्चक
उत्क्रमेत ३५ ॥

क्षिमननात् निरर्गलगातागतानामपिपरमार्थितः कारित
तात् ३५ मोदच्चेति अत्रातिशयोक्त्यामहोच्चसालडुमामहा
विभवगम्भीरधियोविवक्षिताः नदीतीरंश्चिमेतः तत्क्रमे
तोपरिगच्छेत् पर्वतश्चामोपराचलंघ्याभवतीत्यर्थः पर्व
तोपिमहोच्चसालडुमभंजकेनदीतीरविभेदकेपिजलप्र
वादेवदमानेनचलतीति कोपोजान्यकृतः ३५ ॥

पं. सं.
४७३

अदोऽतिकोपपवोलेनिदावस्तस्यायं तापो हो आश्चर्यकारी यस्य
कोपशीघ्रतापस्य ज्ञातानां कतिनदादात् असौ यर्म मेवोदरं
तिनेः शेषांशं कया मादमपि निःशेषो भवामीति कोपाविर्भावे
धर्मोपेक्षापि नावियते इति भावः प्रायेण च निदावे मेवाभावेनेय
मुत्प्रेक्षा ३८ शमेति शम्यते इति निजप्रयोगः समन्तादिति

अदो कोपो स तापो यं यच्छिखोत्त्वणतापरः धर्म
मेवोपसौहरेयातिनेः शेषांशं कया ३८ शमपो
यस्य यागभिर्धनसौ शम्यते शिखा समन्तात्तापरा
हेपिसपरं भुवि राजते ३९ यावच्च शान्तिर्पोष्य
यथागसरोत्रोपतेत् तावच्च एकोपाग्निर्न
वशास्येदिति स्थितिः ४० यावच्चैतत्परिज्ञाणं
ज्ञास्य न भवेदिह तावन्नियतिरायस्य देशदेशा
अयाकृतः ४१ ॥

सर्वतो मोहकोपाग्नितापदग्नेपि जगत्सोपरं सखीत्य
र्थः ३९ यावच्चैति अत्रेति कोपनिदावो स तापिते स्थिते
तिर्मर्यादा ४० यावदिति परिज्ञाणं दस्तवारणापतस्य शम
लक्षणस्य भावस्य परिज्ञाणमेतेनैव दस्तवारणान्देशे
प्रवृत्तिरस्यातीति भावः प्रायेण नागमः ४१ ॥

अतएवेति शमपर्यायधीनताज्ञास्थितेः शान्तेरिति जनका
दिभिः दिवोत्पृथ्वीलोकोपलक्षणं अशंकितमपायभीतिरहितं ४२
क्रोधाशक्तिफलमुक्ताक्रोधाफलमाह अदोऽतिकोपपवोलेनिदावस्तस्यायं तापो हो आश्चर्यकारी यस्य
कृषिप्रभृतिभिः उः खमिति उच्चविशेषात् गृहकोत्ताहलादि
रूपं अयशोपकीर्तिः सैव परीप्रत्यः पडः परीप्रत्यत्वं मालि

४२

अतएव परापीदृशानैराज्यं यथेष्टितम् भुक्तासं
भूष्यचोर्वीन्द्राग्निदिविस्थितमशंकितम् ४२ अदो
क्रोधाग्नितापमैस्ते उः खं भुक्तायशः परीप्रत्यः शब्दा
दमलिनप्रज्ञैर्नारीकीभूषते स्थितिः ४३ एतत्सा
हाय्यतो धीरमलोसोपादविक्रमात् सर्वदाहक
शेषाप्रवास्तन्मलयति क्षणान् ४४ यदाच प्रा
मसूर्योसो यतो ते च विशेषकः तदा क्रोधातम
अदमयोगच्छतिहरतः ४५ ॥

योतकं भूष्यते नरकशरणं कृतमित्यर्थः ४३ एतदिति
धीरोमलश्च प्रमिदचप्रदग्धवास्तु सर्वदाहोन्माखं मलैरादो
पादपातनैरुन्मत्यते येन दाहशान्तौ सर्वतो रक्षा भवेतीति ४४
यदाचेति अयं विशेषक इति पापमलोदिको य इति पापविशु
द्धिकोपतमो योगच्छतिप्रदर्शनं गच्छति हरोतति शयेन प्रसि
दं च सूर्योदये च विशुद्ध्यात्तमो नाशः ४५

प.सं
४७४

सत्यमिति अन्यत्साधनं दानदयादिपुत्रस्य क्रोधस्य जयार्थेन
साधनं अनेनेति प्रमेन लघुदितो मुषितः सन्कर्दिचिदपि नो
त्यानार्ह इति अनेन लघुदितः सप्रपुनः कदाचिच्छिरः ३ अथाप
यिष्यतीति ४९ यः कश्चिदितिलवुमूर्धनि स्मारी शराग्रंभी
र इति यावत् ५० अत्र शोवरकल्पनामारचयति अत्रेति आ
ख्यानामग्रतश्चुमानसः गंभीरचेताः अथवा लघुमानसः सन्

सत्यमेतजयेनान्यत्साधनं भविष्यत्साधनं अनेन लघुदित
तो वक्ष्यमस्यानार्हं न ज्ञात्वा ४९ यः कश्चिदितिलवुमूर्ध
तः क्रोधेनोच्चात्यते लघुदितो योनियानुवययात्तर्णवि
पन्नप्रः सशोकभूः ५० अत्रोदास्यति मया ह्यर्थशो
संधिमात्रपः वजाग्नातिप्रसिद्धाख्यावर्णिते लघुमा
नसः ५० कदाचिच्छिरः भूपात्तकया गोष्ठां सभूमि
यः स्वाध्यासाणां पुरः प्रादुर्भासो दृश्यमानोऽप्येवं ५१
अदं सामोदगोपात्तगोष्ठां जातगोष्ठात्तः अदं तत्
क्षयेयमगगरत्तं समृद्धिमत् ५० तत्र गुणपरीणादं
चतुरंगुलविस्तृतं दृष्टादिमिस्मिन्ः सर्वैरविविधमिवापे

रचेताः प्रसावितिसमनेतरवर्णमानतात्पर्यतन्निर्देशः ५१ क
दाचिदिति शांताजितक्रोधाः सभूमिपः संधिमात्राणां मोक्षवेको
पशमे ५१ अदमिति संधिमच्चपस्याप्यन्तात्पर्यवचनं स्पष्ट
मन्यत ५० तदितिरविविधमिवेति तेजसादादशाङ्गुलक
लासां मोनचसादृश्यम् ५१ ॥

नैर्मत्येति नैर्मत्येवं द्रसत्रिभम् कान्तिमत्वे च देवागुरुसदृशं ते
जसापन उत्येत्ता करोति सभेति तदितो कामभायदाश्चाद्योच
क्रः सैवश्चाद्योतलप्रासते ज्ञोवाप्तिरित्यर्थः ५१ तथा वृत्तमिति
तथा वृत्तं नैर्मत्यादिगुणगणभूषितं तदितिरत्वं कलादः स्वर्ण
हारः मुद्रार्थं अंगुलीयकरचनार्थं कलितः कलनया सूचितः
ततोपि कलादत्तेति यथेमेति ३ मे ३ देशं सा च मुद्रिका गौरवा

नैर्मत्येकांतिमत्वे च चन्द्रदेवे जसत्रिभं सर्वतस्ते
जसाविष्टं सभाश्चाद्योते यथा ५१ तथा वृत्तं तदोत्ता
काविस्मितेन मदीभुजा कलादः कश्चिदाहूय मुद्रा
र्थं कलितः स्वयं ५१ कलादत्तविधेयामे मुद्रा सद्र
चनो ज्वला तस्यामिदं स्थाप्य यथेमे गौरवास्पदं ५१
दिनलक्ष्मीवर्गविणाशशं केनेव शर्वरी मुद्रा नेन
यथाभाति तथा कार्या क्रियाभरात् ५५ ॥

सदमन्यो न्यशोभा दानेन मान्यतास्पदं स्थाप्यमिति ५१ गो
रवास्पदमिति विद्युत्तेति दिनलक्ष्मीवेति दिनलक्ष्मीः मुद्रिका
इदं वक्ष्यमगगरत्तं तरत्तां भजे रविः पवमुत्तरज्वोध्यं लक्ष्मीवे
ति जीवन्तात्मनो यः अस्तियायं दीवेतो पितृलक्ष्मीर्लक्ष्मीद्वि
प्रियेति द्विपकोशात् क्रियेति शिवाशित्यमिति यावत् ५५

पं. सं.
४३५

तदर्पितमितितेनराज्ञर्पितं तदिति पप्ररागरत्नं कलाकलः क
लाः कलयतीति कलः अथवा कलानामाकलश्चाकरः रत्नयो
रेकत्वस्मृतेऽतिभावः ५८ अथेति स्पष्टार्थः ५९ गोष्ठा मिति गो
ष्ठीसभासद्वसज्जष्टायां राजराजकीयवद्वारसत्तायां मुद्रया

तदर्पितं तदादाय प्राप्येवासौ स्वमन्दिरे अङ्गुलीयवि
धानार्थं सज्जाभूत्सकलाकलः ५८ अथान्यादेपित
त्राहंगतोदरीययाङ्गुतं मदेच्छस्यास्पृश्यते स्या
मृणतसादरे ५९ गोष्ठासद्वसज्जष्टायां मुद्रया स्मा
रितो नृपः शृङ्गानाज्ञापयामास कलाकलं तयेडु
तम् ५८ वातवेगेरसौ भृत्यैरानीतो ग्रेहाणात्कुशः
चक्रमेदीनदीनात्मा वातवेहितशाखिवत् ५९
तंतथावस्यमात्मा कराराज्ञोऽशक्तमानसः पप्र
च्छकोमलगिराशमयन्निवतद्वियम् ६० ॥

स्मारितोऽसाम्यमुद्रास्मृतिमगादित्यर्थः ५८ वातवेगेरति
द्रुतगामिभिरित्वेनेनाज्ञासज्जत्वमेवामुक्तम् वेलितः क
मितः ५९ तमितितथावस्यं कुशोकम्माने च यानोकाकिं
चिदेतरमत्रास्ययतितमिति पर्यालोच्य कोमलताफलमादश
मयन्निवेति ६०

किंकारणमित्यादिविश्रोकोऽस्यार्थः ६१ आश्चस्तेतितदिति
पप्ररागंचतः शकलंचतष्वणंवदिनिकाम्याचूर्यसभूनना
पूर्वं ६४ उपनीयेति शयौपाणी उपनीयशरणगतमुद्रया
मिनीय तच्छतच्छाशोतितच्छाशः ६५ भगदादेति भगदा

किंकारणं गतच्छायः किमसीत्वं वदाश्रमे सत्य
मित्युक्तिपीयूषप्रणितोऽसौ जगदतं ६१ क्षम्यतां
क्षम्यतां सम्पद्यथा वहस्मिमानद मन्त्रभाष्यमिति
मुद्राक्षमारात्तविराजते ६२ निशम्यभीतभीतस्य गि
रं राजासंशतधीः क्षान्तमाश्रुत्स्वरुदयो वदेत्याह पु
नः पुनः ६३ आश्चस्ते वित्तस्तदसौ वदिनिकाम्यदी
नवत् चतः शकलमाहर्ष्यदर्शयामास भूभृते ६४
उपनीयशयौ न जानतास्योऽसौ स्ववद्विरा उवाच
तच्छतच्छाशो भूपतितं महाशयम् ६५ भगदाद
पुरीरत्नचटितायां मयामुदा मुद्रायां तत्परीक्षार्थं
मिदमप्यापितं शयात् ६६ ॥

दपरीरत्नभोः खलपः मदेति पारितोषिकाशया तत्परीक्षा
र्थमितिकथमिदमत्रमापयामीति इदं पप्ररागं शयादित्या
पितमितिसावेत्तादिपाणिमये प्रथमसवस्थापनाया रति ६६

पं सं
४०६

तदेवविशदयतिकथमिति समर्पयामीत्यत्रन्यस्यामीतिक
देइतिप्रयोचनेचतकलमिति समचतः शकलतालत्पते ६
इतीतिसत्येनिर्वाजं सत्योक्तौस्वपरविषयेदितदायित्वाद्
सत्यमितिप्रमृतमित्यनेनमृतसंज्ञोवनात्मकत्वादस्यनज्ञाने
किंसपिसमापततोतिप्रमाणमिति सत्यमिदंमयोक्तंयदिभव
तापिसत्यमन्यतेतत्सत्यं चेदन्यथातदासत्यमेवेति ६ निश

कथं समर्पयामीतिपाणिनोत्तरनतोमम अकस्मा
च्चुनियत्येदंरुदेजातंचतकले ६ इतिसत्यमयो
क्तंतेसत्यतर्कित्वनामृतं प्रमाणं प्रभुयोरवसत्यास
त्यविनिर्णये ६ निशम्येत्यमन्यपतिदमित्वावाच
माचिरं गच्छेत्तत्प्रमितामुद्रासुतसः ऊर्वशंकितः ६
नापराथलवोस्तीहृतवभृत्यापिदीयते पेचाना
मपिमुद्राणंसस्यचित्तोभवानच ७० ॥

मेतिदमित्वेति सत्यात्प्रमोदनाचकृतिः माचिरमितिमा
विलंबंकरु एतत्प्रमितासुतः शकलप्रमिताः अशंकितः
त्यक्तसंजातशंकाभीतिः ६ नापराथेतिलोवेशः अपराथ
गणनादिप्रमादादिकृतेनदेवकृतइतिभावः इदेतिपमरा
गभंगे भृत्यानिर्वेशः पूर्वमेकस्यापवमुद्रायास्तवपोणारेय
यासोदधुनातपंचानामपिमुद्राणामितिसस्यचित्तोभवशंका
तेकात्यन ७०

कथं संतिष्ठादयेयमिति संधीरेतदत्रयेयं विचार्य अम
न्यथापाते आविशसीत प्रकटाभूत ७१ एतदेवप्रशंसत्राह
मद्वेतिमदत्तमृत्यमितिअनेनैवमदत्तंकीयतेइत्यर्थः प्र
साददेतः प्रसन्नतानिमित्तमितियावत्संधिनिमित्तं प्रनः संथा
तकारकं ७१ उक्तेर्येदाद्यप्रतिपत्तयेसंबदतिभोजर्जेति अ

येयंसंधीभिल्लदमुत्रयेयं राजाकृतीरस्यतराविरा
सीत सेयं तमात्मा कलनामहार्वाक्रोथप्रणान्ति
रदिताकवीदैः ७१ मदत्तमृत्यं तदिदं प्रशस्तम
सुत्रतेः कारणमेतदग्रम लजावतांचापिप्रमति
हेतुस्यंङ्गिनांसन्धिनिमित्तमेतत् ७२ भोजर्जा
मिदिरोमात्पस्तेननृत्तशरेणयत् पृष्टेवाहस
तदिदंमृणधंमृडलाशयाः ७३ धीचञ्चोकि
मिदं वस्तुत्तन्त्रत्वाच्चकोटशं किंफलंचेति
विनयोप्रादस्वामिनमादरात् ७४ विबुधबुद्धेवि
दित्तं किंतवास्तितथापियत् मान्यतापादनामेव
ययामतिनिवायतत् ७५

इतिदमावृते ७३ धीचञ्चोइति मोर्धियाप्रख्यातकीर्ते ७४
विबुधबुद्धेइति अविदितमितिच्छेदः मान्यतापापादना
तेनधीचञ्चुनामदोयमिदंराज्याडम्बरंजागतीति ७५

य. सं.
४३३

तत्रदिति प्रयत्नानां संस्कृतानां व्याघानां व्यञ्जनानां प्रवोथ
मिति तत्र द्वसत्प्रकारणं तथा सकलशीलानामिदं सदिस
ताभिधं वस्तु प्रवोथकं अनेन सर्वाणि सञ्जीतानि यमदानद
यादीनि प्रबुद्धानि स्वतः पंतभंते एतद्दिनातानि प्रसप्तशायानि
शून्यस्वरूपाणि स्युरिति ॥ अयमिति विकारेति अनेन ह्ये
दिसर्वे स्वसर्गनिष्ठाः किं केन विधुं भवेदिति विकारकार

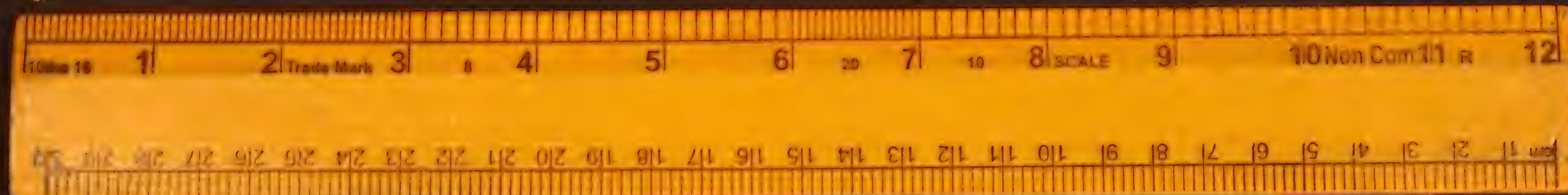
तत्र दुमप्रयत्नानां व्याघानां लवणं यथा प्रवोथ
कंतया शेषसञ्जीतानामिदं परम ॥ अयंसत्त
मिणोसर्गः प्रकृतिर्यास्तिसात्विकी विकारकार
णास्तित्वेन न्यथा विधायिनी ॥ अथवा शेषशी
लानामियमाधार इति तः नामास्यारत्तितं तेन ह
मेति विधिना स्वयं ॥ भारमेवापि सहतां तीलोयं
माचभृद्ग इतीव विधिना भूमिसाम्यं नाप्राणवा
पिता ॥

एति वागुक्तिः अन्यथा त्वे प्रकृति विपर्ययः ॥ अथवेति
एतदाधारस्थितान्यशेषसहृता निगण्येते इति भावः तेनेति
आधारभूतता इति फलतया भूमिसाम्यं प्रतिपादितं ॥
अन्यथा पितृमासाम्यं प्रतिपादयति भारमिति भारं चराच
राणां तीलोति चराचरभारणानामेति तितित्वात् तयोः तमेत्यमरः
३४

अत्र निरुक्त्याप्येतन्माहात्म्यं प्रतिपादयति तपयतीति ईदृश
यिसतीरुदन्नेरमातिसंभवतीति एतद्वत्तणे नायासः सूचितः
पापेति अक्षमात्ता अकारादित्कारपर्यंतवर्णानां मांरोद्भाव
शेदक्रमगणनया वर्णाणां चाष्टानां पृथग्गणनया कूटव
र्णस्य मेरुतया लंघ्ये चाष्टोत्तरशतवर्णमालेयं तजपेन च
पापशोधनपूर्वप्रापसंभारप्रतिरित्यस्यास्तद्वत्पत्ता तदा

तपयत्यखिले दुःखजातं मातिरुदन्नेर इति वा
विधिना मेयं तमेति रचिता भुवि ८. पापशे
धनपूर्वचप्रापसंभारमायिनी अक्षमालेय
मृदिष्ठात्तमानाममहीतले ९. अकारोत्रनि
वेधार्योलेति लाभार्थकेतनम् फलशुद्धात्
मानाम्नीशिष्टवर्णद्वयीपुनः ८२ ॥

शेषः ८. कथमक्षमालेति चतुर्वर्णावल्यास्तया प्रसिद्ध
तात्तमेति द्विवर्णास्तया त्वमिति भाववोधनप्रकारमाह
प्रकारोत्रेति अमोनना प्रतिषेधश्चकारोत्रप्रतिषेधार्थः त
थावासेपातकाभावः सेति लाभशब्दस्य केतनं सूचना
तथावासेप्रापलाभः फलशुद्धेति फलस्यापरितनता त
त्कारणमाद्यंतवर्णलोपात्तमेति वर्णद्वयीशिष्टा ८२ ॥

य.सं
४१८

प्रायेणेति गृह्यभिप्रायेरोचकं रुचिर्यमिति तया प्रकरोदिते
ननतव्यं तियथापरोक्षप्रतिवाच्यमिति वचः परोक्षप्रियादि
देवा इति क्षमेयं सर्वस्वायवस्तुनामिति क्षारमेत्यर्थः मध्याह्न
रहयतोपेतमेति शिष्यत इत्यर्थः ८३ अत्राप्यर्थस्फुटप्रतीतये

प्रायेण सधियो नो के गृह्यभिप्रायेरोचकाः गृह्यं
क्षमेतिलवणप्रियां संकेतितं विडः ८३ यथानि
लवणं वायुमपदासायकेवलं तथा शेषं शील
जातं विनानेनेति निश्चयः ८४ कांतिरेषास्य दे
हस्य तद्वान्मुविविराजते इत्याहुतिरपीक्षस्य
क्षमा तत्रैव दृश्यते ८५ इति मंत्रिसुखोक्तं सवा
णीकलितायां प्रभुराकलय्यत्तमः पुनरप्यमल
प्रबोधमेनं परिपप्रब्धविशेषवेदनायै ८६

वक्ति यथेति वायमिष्यशेषरमभरितोपलक्षणं अनेनेति त
मात्येन तवणेनेत्यर्थः ८४ कांतिरिति पक्षाक्षमा तद्वानिति त
माकांतिमान इह संसारस्य पुरुषस्य क्षमा तत्रैव क्षमाधीना ८५
इतीति कलितायां गभीरुतसदर्थं शकलय्यसम्पत्तिवृद्ध्या
तत्रोभिमतायां प्रवृत्ताभिन्नायः ८६

विशेषवेदनायै इति विवृणोति अनेनेति स्वल्पफलत इति
स्वल्पचास्याः अतं फलं च अतमिति असेति वस्तुनिर्देशः ८३
इतीति अनुमन्य सत्प्रभुपादैरुक्तमत्र समर्थयामोत्यर्थः ल
क्ष्यते इति त्रिधा लक्षणेन भिद्यते इत्यर्थः ८४ श्रीणीति तीरिताः
पारमिताः तदायमुत्तमं ८५ तत्रोत्तमत्तमावस्तुलक्षणमा
ह सहासमिति ऊटशैलसाम्यदृशावाच्यवक्तुनिन्दके कर्म

अत्रास्वल्पफलतो वस्तिदंबुद्धिसागर विशेषोक्त
स्य दृष्टान्तिप्रोक्तमिच्छामिते मुक्तात् ८३ इति स्वास्य
दितां वाणो प्राणमेनानुमन्यसः आह स्यात् सदे
पात्रियेदं वस्तुलक्ष्यते ८४ श्रीण्यस्य लक्षणमाहु
धीपागवारतीरिताः उत्तमादिविभोदेशतश्च अष्टा
विस्तरात् ८५ महासंमथुरावाणो ऊटशवाच्यव
क्तुर्नि कर्मस्वायासितेदानमानादिप्रतिशोधना ८६
एतदौदृश्यसीमेयं गरदस्य सितार्पणं फलवृष्टि
प्रदानं च शिरोत्पालकरस्य यत् ८७

सत्पापोरक्षायामिते आयासं प्रापिते पुंसिदानं मानकरणादि
नाप्रतिशोधनाप्रतिक्रियायादिना पारितोषिकग्रहणं ८७
एतदिति एतस्य तमात्यवस्तुनो दायासीमात्युच्चकाष्ठा
शक्तिः गरदस्य तियदिकोप्यागात्पविषंददातितस्य सितार्पणं
सितदानेन प्रतिक्रिया फलेति इत्यं च फलिनहो भवेत्यक्तं भ
वति ८७

य. सं.
४३५

अंतरितियोहिनावाकरअंतरितिरन्यं करोतिसतस्याः फ
लत्वाभेनसवर्णादिनाष्टर्णाशोभवति तथातवापिअंतःख
निविदयतोपिच्छिद्रान्नेषणंविदयानस्यापिफलदानेन
ष्टर्णाशान्वयदर्शसंतःखनिविदयतितत्रतदवगणयेवत
फलप्रापणमिति तथाअन्तेतिश्रुत्याश्रुतत्वेनयदास्यदा
रणंसावास्फाटनंतत्र अथचश्रुतिर्मुक्ताथानीयथाश्रुति
मवेविदारितेमुक्ताफलत्वाभोभवतितथातवापिकेनचिन्म

अन्तःखनिविदयतोयद्रव्याभिसर्गता श्रुत्या
स्पदारेणमुक्ताफलैरिवचद्वर्षण ५२ द्वितीयंत
क्षणंवायमथमाश्रयमादरात् क्षणंक्षणंप्रदाने
ननिशामयशमाशय ५३ पारुष्यधिकारसमीरणे
इकोयानलार्चिर्ज्वलितानंतरस्य क्षमासथासारत
वारशैल्यावज्ञाननन्त्यदसौक्ष्मान्या ५४ ॥

खविदारणकृतैतस्यमुक्ताफलमिवसत्फलंयत्प्रदीयतेइत
तेदस्यक्षतत्वस्यादस्यसोमोच्चोवधिःपरमक्षतत्वेतैवेत्यर्थः ५२
द्वितीयमितिनिगदगते शमाशयभोःशान्तिभरितस्त्वय ५३
पारुष्येतिपारुष्येणकक्षोरविमतयायोधिकारोवमाननास
यवसमोराणवायुः क्षमासथायाग्रासारेवेगवद्वर्षणमेवा
सारतसारशैलीनिरंतरप्रवदन्तीतस्वच्छजननलदरीतया व
ज्ञाननन्त्यदितमावते ५४

महात्मानोपीतिअकिंचनानामितिचमहात्मानइतिपूर्वोक्त
स्यअधिकारिविलक्षणमुन्यादयोभिप्रेताः अकिंचनानामि
तिविरागिणेभिप्रेताः ५५ अस्तितितेष्टदृष्टशक्तिषुमहीप
तिषु ५६ अथोशितिसष्ट ५७ असौपरात्तृतीयाक्षमासामान्य

महात्मानोपियेकेवित्तमासंस्कृतवृद्धयः प्रकृ
तिस्वांत्यित्वासीनश्चवंतेस्वभावतः ५५ अकिं
चनानांसाधनांप्रस्यितानांचसत्ये स्वसंस्कारा
यमुद्देश्यंप्रकारःसिद्धयेमतः ५६ अस्तवामास्त
वानेषुमयेमुदितशक्तिषु तेषुशोभेतिथायात्रा
स्वयंविदितलक्षण ५७ अथोत्तरीयंसामान्यज
नाश्रयमिदंविभो क्षणेनाभिमुत्तीभूयवर्णमा
नमयाश्रुण ५८ दंष्ट्रादृष्ट्याद्विदृष्ट्याच्चण्डाच्च
एतलसर्गिणः सर्गात्रिगरांमम्युगरस्ययदसौ
परा ५९ ॥

विषयायचण्डात्कक्षोरप्रकृतेश्चण्डलप्रकृतेर्नीवशरणदा
रकात्रिर्निमिजमेवचममृत्पादकादतयवदण्यादणार्ह
तंविशदयतिद्विधादण्यादितिदण्डपातनपीशर्हीद्रव्या
शनदृष्टदण्डाहोचसकाशात्सर्गात्सर्गेणनिश्चयेनममृग

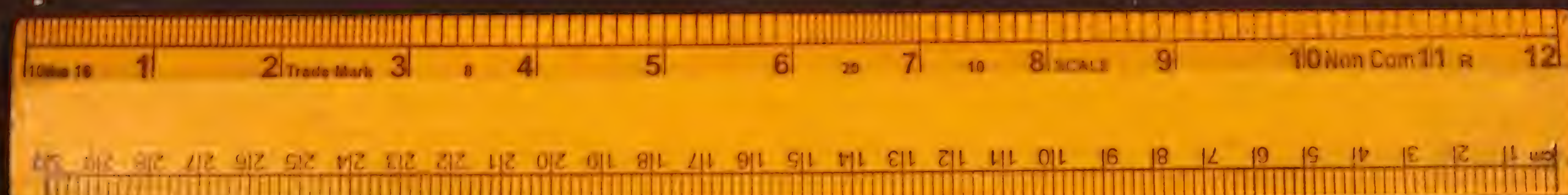
रसमस्यरेवफटितिहिंसकताङ्गविषंतस्थनिगराणस्वशास्त्रौ
 बांतःप्रतिरोधोयोदसौततोयाक्षमेतिनचेयमशास्त्रेति किंत
 ब्राह्मन्मित्याददद्यादितिदाएयितंशक्यादित्यर्थः १० अत्र
 शास्त्ररयितस्यक्रमतेप्रज्ञायीतिस्पष्टं १ तत्रादौप्रतीतिदा
 ह्यायकथानायकं प्रशंसतिदेयेति किं नामजगद्धर्तिभावम
 येदेयं किं वोपादेयमिति यामीमांसाविवेकः सपवसदामो

दभरितत्वादायामस्तस्मात्तातयोस्तर्कस्तत्त्वनिश्चयपत्रप्रष्य
फलसमृद्धिभरितत्वाद्दुर्द्धमस्तस्यसत्फलं फलपदं प्रातः ३
त्यर्थः तथासत्त्वगपवोयानंतस्यप्रत्ययप्रष्यविकामोन्मात्वं
ऊसमं तथासौजन्यकन्दलःसौजन्यमन्लेदोमैनात्योराजाभू
त प्रजासत्त्वजभास्करः प्रजासत्त्वमन्लविकामः भास्करतं
तस्यान्यथापिसमर्थयति यस्मिन्निति अनर्थानिदृष्टादृष्टभया
नि ३ ॥

राजाविति अरब्धे प्रेमवाश्रये शीया राजानः उपधानानि गण्ड
 तानि हेति इति अयते इत्यर्थः ४ प्राप्तायामिति वेलायां भोजनवे
 लायां प्राप्तायां प्राप्तकल्याणमिति अर्थः पैरोगवोरसवत्पथिकारी
 धृगारः कनकालका तिग्मवार्जष्टमिति शयेण हि श्रेष्ठ प्रा
 णादं संतप्तवारिणो वप्रदातयंतीति ५ लाताटिकः प्रभोर्भात

सजातातिथ्यसंशान्तरदेशणार्थमदान्वितः चित्रश
य्यापथानाग्रमण्डपेनिससादह ४ शान्तायामय
वेलायांपौरोगवउदारथीः शृङ्गारतिग्मवार्जिष्टमा
दायसमुपागमात् ५ लालाटिकतया राजमहोवै
शसमूढथीः सबलहृतिरभृष्टष्टिचित्रशय्यान्तरि
त्वाणात् ६ हादेति सर्वतोवाण्याप्रसरन्यांशयात्
१ः राजमूर्ध्यागलत्तस्यभृंगारोत्सुसबाभृतः ७
पतिवैवात्रतन्मूर्धिसमन्ताहलितेजले स्फाटि
काभिर्मण्डितस्यसमन्तात्परितंक्षणात् ८ ॥

रंभीततयासवकभावेनेत्यर्थः राजमहसामदीयतेजसावैश
 माद्ययातयवमहाधीर्यस्य चित्रशयेतिश्रुतः सवलनेत्येति
 तं ५ प्रसरंत्यां सखप्रसरत्वादायां शयाह्लातप्रगलत अथ
 एत ७ पतितेतिगलनक्रियापेक्षपातनस्यैवैकात्म्यमितिप
 तितेतित्यप्रयोगः तस्यमदीयस्य ८

प. सं
४८१

सूतकल्पमिति सूतकल्पमित्यनेन मूर्द्धापि सूच्यते अस्मैपारोग
वः ५ किंचिदिति आश्वस्त्यीरिति प्रसाददर्शनात्क्रोधाघनावि
र्भावात् आश्वस्त्याश्चरवादाकासावाश्वस्त्यीरित्यादयेति याश्वस्त्यी
शिक्षाधिकारिणि अश्वस्त्यीरिति च मनावित्यर्थः १० तामेवा
श्वस्त्यीरिति केन पदति प्राप्तायामिति वेत्तायां कोपवेत्तायां निमित्त

सूतकल्पमसौ मत्तातं शिक्षाविनयेद्वया दृशादर्श
शातात्मातदद्भुतमिवाभवत् ५ किंचिदाश्वस्त्यी
रेषहस्तो बद्धावजिज्ञपत् आश्वस्त्यायावतीर्णावशि
क्षाश्वस्त्यीरिति १० प्राप्तायामपि वेत्तायां येन
रुद्रातिरुच्यते सशास्त्रिवसथां भक्तानुकं प्यपि सवि
स्वराट् ॥ इत्याश्वस्त्यीरिति प्ररुद्रुत्पुत्रो गता प्रणम्यते
पादौ संस्पृश्य हस्ताभ्यां नेत्रे दैपस्पृशे मदा ॥ विनो
क्यमहतिं तस्य रुद्रमया चर्वितेति तं वदेतं सादसो

द्वयं सोढुमिदं वदन्त्यः ॥ १३

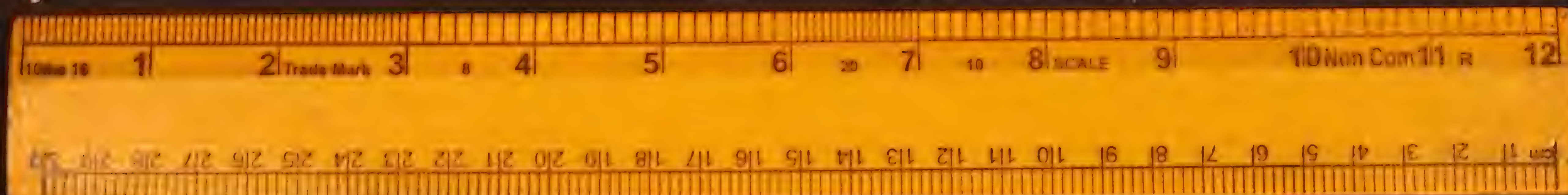
दर्शनात्प्राप्ता यामपि येन विवे
किं नारुद्रक्रोधः प्रतिक्रियते निरुद्रशक्तिः क्रियते ॥ इतीति
पुरस्कृत्य तमेवायं विद्याय प्रो गता प्रो गता प्रणम्यते
शरणगताचरणं ॥ विनोकेति सद्भुतिरानरशरणा
गतत्वं लक्षणा चर्विता प्रस्तासादेति स प्रादेति पादशरणसंघः

॥ १३

सूतेति आश्वस्त्यीरिति शेषं भक्तेत्यादिदृशात्तरो नियतमिति वेत्तनल
क्षणं ॥ ५ उक्तचित्तमिति किमिदमनेन कृतं यथा पराथगौरवंत
यादमागौरवमप्यनेन प्रदर्शितं ॥ सत्यमिति बुधावेरश्वद्वौ
वरप्रतीकोरभुतभराउद्यतास्तनिपुणा अतरमतय इति सत्यं
कृतस्य वैरस्य हि अद्वि विधेये वेति कृत इत्यत आह चर्येयमिति

सूतमातोच्यतमसौ सूतप्रोवाचसादरम् गतत्
स्मास्मि विज्ञाते दास्येते नियतं चयत् ॥ ५ इत्याश्वस्त्यी
सतं दीनं मुक्ताचक्षान्मदोगतान् विस्मापयन् प्रणा
तात्मा प्रोवाच वदतां वरः ॥ सत्येते निपुणाः स्ति
तोष्टुतभराये वैरश्वद्वौ बुधा अर्येयं नयगानमेस्ति
रुचये कोशदरः कोदृशः कार्यानन्तमवेत्येषु
पकृतौ बद्धो यमाः सर्वथा ते केचिद्विमलाशयादरे
विदां वन्द्याथराभास्कराः ॥ १६ ॥

यं चर्या लोकयात्रानयगानीत्यनुसारिणी न पुनर्थमगा पा
र्जिवात यर्मपक्षमनुसृत्याह नमेस्तीति कोदृश इति विचा
यमापोमालिन्यपंकावरणपाथित कातांतरेतस्यापिशक्तिस
प्रवृत्तैरानलोत्थापनात् उपकारश्वद्वौ चरति शयानाथाना
वैरश्वद्वौ विप्रपलक्षणं अपकारिष्वैरश्वद्वौऽपकारिष्वप

पं-सं
४८२

कारणद्विविधसर्वव्यवहारपकारिष्वपि कार्यानेत्यमि
ति प्रनंतताद्रव्यवधारणान्तरत्वाच्च परलोकगतेः अपि वि
स्मयेतेन च प्रकृते पकारो लस्यते तथा वा पकारादं त्यामपि य
पकृतौ बोद्धव्याः १८ अत्रैव भरयति अन्यथेति स्पष्टं १९ स इति
इयं राज्ञोऽप्येसी पंक्तिः स्वमतेन स्वप्रदयार्थभाजनं प्रकृत्यार्थं
तमिति प्रश्रितं विनीतमिति किं वस्तु हीनद्वारं हीनं मालि

अन्यथाप्यस्य साहाय्यं श्रुतां यत्र सोमनः स्वतन्त्रे
शदयाणां त्रैमासिको वर्णने कृती १० सकिलाभूदि
व्यष्टिस्तिकालकलनाकलः येनेयं रजिताराजी
स्वमतेनार्थभाजनं १८ तं कदाचित् साहाय्यं न स्वभक्तः
कोपि प्रश्रितं यप्रवृत्तौ न द्वारं किं वस्तुति वदप्र
भो १९ स्वस्तिकृतादतं सोयप्रभुक्रोथोयमाधमः
द्वारं प्रेतिमाभूत्साक्रियाते येन तद्वृत्तिः २०

न्यापादकं द्वारं दः विनवारयितं शक्यं १९ स्वस्तीति स्वस्तीति
नामस्मृतिरपि तस्यानर्थदायिनीत्यनर्थमायतेदिति स्वस्तिवा
दनं कृत्वा प्रभुक्रोथः परमेस्वरक्रोथः अथमाधमत्वं द्वारं त्वं
चोतयन् स्वभक्तं प्रतितत्रिहृत्तियोतयत्राशीः एवंमादमाभूदि
तिसाक्रियावात्प्रावधारलक्षणते तत्सर्वान्यनीमाभूतयेन
यदाचरणेन हेतनातद्वृत्तिः प्रभुक्रोथोत्पादनात्मिका गतिः स्या
दिति २०

अतिप्रसोभकः असाविति च प्रभुक्रोथः केनाचरणेन जायते
केन च साधनेनासौ निवर्तते निवृत्तिर्भजेत २१ इति स्पष्टः समाद
यं शब्दादप्रशक्तेति असौ स्वतंत्रः परमेस्वरः अशक्तहीनदीनेषु
कस्मैथियः क्रोथं ऊरुते तस्मै कृतक्रोथाय मदायाय कृप्यती
ति केन जायते इति समर्थितं केन निवर्तते इति समर्थयति तस्या
मादिति क्रोथस्यागतं न केवलं यावत्तमयापि अशक्तहीनदी

अतासौ कंपितो वद्वावाहृशादस्मत्तं पुनः केनासौ
जायते केन निवर्तते इति मेवद २१ अशक्तहीनदीने
पुक्तक्रोथाय कृप्यति स्वतंत्रोसौ च तस्यागात्त
मया च प्रसीदति २२ इति मत्वा विदाजातनकार्यो
सौ कथं वन सर्वथाहानिरेषे सांक्रुद्धाया प्रकृति
र्हता २३ अन्यत्रापीशकोपस्य गरीयस्वजगाद
सः प्रशेषभयदोषेषकालोस्माद्वस्यतीति २४

तस्य सो प्रसीदतीति २२ उपसंहरति इतीति असौ प्रभुक्रोथः न
कार्यो नार्जनीयः कथं चनेति निमित्तसद्भावेः सद्भावे वा अत्रार्थो
तरयति सर्वथेति एषान् नृपाणामिति संवन्धः २३ तस्यैवान्यत्रो
क्तं संवदति अन्यत्रापीति स इत्येसाकृयः तदा कथमेवार्थतः पट
ति प्रशेषेति अस्मात्स्वतन्त्रादींश्चरात्काल इति मृत्युधिकारी
रुद्धः अस्ति वाच्युतिः भीष्मास्मादातः पवते भीष्मो देति सूर्यः
भीष्मादि इत्यादि अमृत्युर्थावति पंचम इति २४

यं सं
४८३

अतश्चायमत्रसंग्रहश्चाह तज्जेदितिकोणकरणेहानिरप्य
मीमांसोकार्येतिभावः २४ अत्रैवभरयतितदेतदितिस्यष्टे २४
उक्तंस्मारयत्रसंस्कारार्थमाह इत्यमिति प्रास्वमागमप्रामाणे
नहितांहितानपेक्षिवचनं प्रमाणं हिताहितोपदेशकमनुमान
दिदुहितंस्वविशः संस्थिते संस्थागते अस्मिन्नायेतमेव सर्व

तज्जेदलोकांस्तज्जेत्कामांस्तज्जेद्देहांश्च सर्वथा
नक्रोथ ज्ञातकस्मेचिदितिसन्मतिनिश्चयः २४
तदेतत्पौरुषंजातिश्रेष्ठं तत्तन्मन्तं चतत यत्क्रो
थवीजदादेन तत्तमापीष्यथारणा २४ इत्यंशास्त्र
प्रमाणभ्यामृदितेनापि संस्थिते न्यायेस्मिन्विशेषा
गम्योविशेषोप्यत्रभातिनः २५ द्वयोर्विप्रतिषेधे
त्रशान्तिर्यथापि प्रकृता तथापि कुत्रचित्कोथोव
लीयानुपवादतः २६ ॥

साधनमिति

विचारे विद्वद्भाति
तिभूतमव्यभवदनुसन्धायिनां २५ तमेवविशेषंस्फुटयति
द्वयोरिति तत्पुत्रविरोधोविप्रतिषेधः द्वयोः शान्तिकोथ
योः प्रकृताश्रेष्ठबलीयोः शान्तेरत्रदेतरपवादत इति प्रपवाद
विधयः सामान्यविधीन्यायन्ते इति न्यायादितिभावः २६

तद्विप्रतिषेधे इत्यस्य कागतिरित्यत्राह नचिद्विप्रतिषेधोः सामा
न्योर्द्वयोश्चविशेषयोर्विप्रतिषेधसूत्रमवकाश इतिभावः २७ फ
तितमाह तदेव इति कापि विषय इति विशेषलक्षणे यत्रावश्यं को
थेनवेकार्यं सिद्धतीति कथमिदमिति चेदत्राह प्रमाणमिति २८
विवेकमेव विशदयति जायमिति तथा हि तांतिरेव सर्वत्र वि

नचिद्विप्रतिषेधोः द्वयोर्विप्रतिषेधोः बलीयस्त्वं
विशेषस्य न्यायप्रामाण्यकाक्षतिः २७ तदेवविष
येकापि आद्यः शान्तेऽप्यमीमतां प्रमाणं सर्वका
र्येषु विवेक इति धारणा २८ जायं हि नाम तद्दो
केयदेकत्रैव दार्ढ्यः जायपदं निमग्नानां कु
त उन्मज्जनं भवेत् २९ कामालोभादहङ्कारा
न्मदान्मादाच्च दार्ढ्यः स्वसनिष्पन्नचरणश्रेष्ठोऽथ
नाभेयजं परम् ३० ॥

धेयेत्यनेदेकानेनस्वोक्तवतांदिंस्वदृष्टसत्त्वसमापातेना
त्तावाश्रितोयामदानर्थसमापात इत्युक्तं कृत इति २९ कोथ
विषयमेव विशदयति कामादिति भेषजमौषधं तत्तत्कलना
निवर्तकमित्यर्थः अमी चण्डकोथेनैव निवर्तते इत्यर्थः ३०

य-सं
४८४

विषयेति कोपस्यात्र विषयेकामादिनिमित्तव्यसनिद्वये विना
शितो निर्नामाकृतः अथवाकारप्रसेवेण विनाशितः अविबज्जा
शितो मेघश्च गालान्ये निपात्य नाशमापित इत्यत्र विषयेको
पस्येव बलीयस्त्वमिति भावः ॥ विषयनिर्देशनेन क्रोधप्रयु
क्तोक्त्या न्यत्रापि तदाश्रयणमयुज्यत इत्याह प्रायेणेति स
मयप्रदर्शितेनानेन देशे दशी यद्विर्भवतीति भावः ॥ तथा

विषयेत्रचकोपस्यशान्तिर्येनादृतापरं तेनात्मानो
पिगाढान्येपातयित्वा विनाशितः ॥ प्रायेण देशे
शीयद्विद्वद्भिरित्तावैः समये समये समाकृतो
योयंप्रयत्नतः ॥ मृदाशयं समालोच्य मदीदृशं
योन्यं विनाशयेयुर्नगरीः स्वपराधानपेक्षिताः ॥
क्रोधतन्तनिबद्धेयं वर्णाश्रमगतिर्दृढम् वदत्य
जसं नक्षत्रावलीवमरुडम्भिता ॥ ४८४ ॥

हीति निर्देशनां सूचयस्तदनाश्रयणं नयं प्रमाणयति मृदा
शयमिति स्पष्टम् ॥ अत्रैव समर्थयति क्रोधेति वर्णाश्रम
गतिरिति स्वस्य धर्मपालनान्नक्षत्राणां क्रोधतन्तनिबद्धाजद
एनियता तदभावे धर्मस्यासमाधत्वात्केषां विद्वद्भिरपि
मन्त्रमतीनामनाश्रयत्वादिति भावः ॥ ४८४ ॥

मदीदृशेति पारम्पर्यक्रमगते कलाचारद्वये रदस्येति
एवंविधेति अवसरः शुभश्रुतिफलकयनम् अंगीकृतमेतिथ
क्रोधेयं रीतिरित्यर्थः ॥ ४८५ क्रोधविष्कारे दुर्नामता जायत इति शं
कायामाह दुर्नामतेति भूषणं शोभादायि कथं भूषणमित्य
श्रार्थतरयति य इति यस्तस्मात्सर्ववेत्तकादिशेषेण शुद्धोसौ शु

४८५

मदीदृशतयि यः केचित्पारम्पर्यक्रमगते रदस्येति
लास्याः स्मरदौषातभवेद्यदि ॥ ४८५ एवंविधेयविष
ये क्रोधस्यावसरः शुभः अंगीकृतश्रुतिभिः सा
दादृष्टपरावैः ॥ ४८५ दुर्नामताया जायेत भूषणं
मामनीषिणाम् यः सर्वज्ञादिशुद्धोसौ शुद्धपवक
तं वलैः ॥ ४८५ सर्वज्ञाहरदर्शित्वे दीर्घदर्शित्वमेव वा
सत्कलायमवेत्तो केवलवद्वक्त्रनसज्जति ॥

दुपवसर्वत्र खलाभे तं हृषयंति हृषयंत नाम तत्तेषां स्वस्मिन्ने
पदेदिप्यादकृतमिति ॥ ४८५ सर्वयेति हरदर्शित्वं कालापेक्ष
यादीर्घदर्शित्वं देशापेक्षया ततश्च कविदिषये क्षांतियर्थं समा
श्रितेपि क्रोधमाश्रयणीयं इति भावः ॥ एवं दृग्दृशदर्शी कथ
मदं क्रोधं समाश्रयति कुनमजत्पित सर्वत्रैव मजतीति भावः ॥ ४८५

प.सं.
१८५

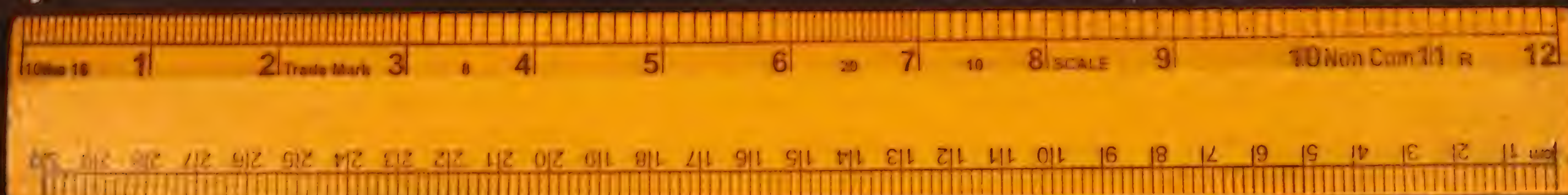
इमं लोकमयस्तत्परलोकैकसंश्रयाः येविवि
चक्रियां ऊर्ध्वस्तानन्यमवाप्नुयुः १० य एवं ऊ
रुते सम्यक्कार्यकार्यविनिर्णयं सपवप्ररुषो लो
के पौरुषं तस्य गण्यते ११ यथा विषयमेतौ द्वेयो
व्यवस्थापयेत्सर्थाः अवश्यं स इहामुत्र आश्रमाभ्यो
ति सर्वतः ४० वेदानुवृत्त्यादनयोः प्रयोगः आश्र
तापदं वस्तुस्थितिरियं रम्या कालो दिवसवत्तरः ४१

त्वभाजनम् ३८ यएवमिति सम्प्रगिति ऐदिकामधिकविष
 यविवेकेन ३९ यथेति ययाविषयमनतिक्रम्य एतौदौको
 पतच्छमो ४० हरदर्शित्वदीर्घदर्शिताभ्यां योदेशकानो व्यव
 स्थापितौ तत्र तावत्कालव्यवस्थानि दर्शयति वेनेति स्पष्टार्थं ४१

देशापेक्षया दोषेदर्थितं व्यवस्थापयन् यथाविषयव्यवस्थाप
 नेदृष्टान्तयतिरिति तत्र दृष्टान्तार्थः स्पष्टपदप्रकृतार्थस्तस्मै
 दुर्भूमौ स्वभावशीतलेकसमाशोषणं हान्ति व्यवहृतिभूषणाय
 तेभूषणमिव स्वपरशोभादायित्वात् कर्कशायां पुनर्भूमौ कवे
 रणयेकएककारोपणं कौर्यव्यवहृतिः शुभं पुनस्तादृगनर्था
 नाचरणात्स्वपरशोभावहं ४२ अत्रैवान्यथापि दृष्टान्तयति न

मृदभ्रमोदिकसमारोपणं भूषणायते कर्कशायं
 पुनस्तस्योकारकारोपणं शुभं ५१ नजातताडना
 वश्याग्राजानीयाश्चद्विधाः ताडनाद्यातदानाद्यै
 र्भारिकावशवर्तिनः ५३ इतिरत्नमिदं क्षमाभिया
 नं कलिते सूरिमनः प्रमोदलब्धौ यश्चाद्यतमान
 साः समीक्षां ऊरुते तस्य शयस्यितार्थसिद्धिः ५५
 इति वीररत्नशेखरशिखायां क्षमाद्वयसंप्रदणो १३

जातिनि या जानीया जात्यच्चाः सजातिभवाश्च भारिकाभा
रवादकाश्चः असजातीयाश्च पुरुषाः ४३ कति तं सद्र
चनयाट्टमशयस्थितानपुनः परप्रार्थनादिना कदर्थय
तोतिभद्रम् ४४ इति श्रीसशीलशैल्यपराभियानेश्रीवीर
रत्नशेखरशिखायां सङ्केताख्यविवरणोसप्तदशीप्रभा १३

पं. सं.
४८६

ॐ श्रीगणेशाय नमः अथेदानीं क्रोयशंतिश्चरुद्रागपूर्वकं
हस्तवारणं इत्युद्देश्येनान्यसङ्ख्यायक्रोयशान्तेरनेतरं
हस्तवारणाख्यद्वारेस्थापितं तं प्रस्तावयित्वा अष्टादशमि
ति अवधाय समाहितं कृत्वा विशतां प्रविशतां तात्पर्यमवगा
हमानानां च सिद्धिर्थादिप्राप्तिलक्षण भोगमोक्षलक्षणं
सर्वस्याः सत्क्रियाया अपवर्गपर्यवसानात् । अत्र विशताम्

ॐ अष्टादशमयोधीराद्वारमेतन्निशम्यतां अवधा
यमनोयत्र विशतां सिद्धिरुज्ज्वला । अतीवमधुरा
कारं सङ्गमिभरितं दृष्टुं इदं विलोक्य कस्माद्देन
मनः प्रीतिमावदेत् २ परिश्रान्ताख्योद्विष्टं रत्नं
यत्प्राप्त्या युना तल्लक्षणपरीक्षाभ्यां महार्चनेन
चर्च्यते ३ संतीहमणयोभूयः शिलाशकलमध्या
गाः परीक्षकाणां प्रतो रत्नं रत्नं शिलाशिला ४

त्सादनार्थमाह अतीवेति मधुरं संदरे सभरितं च भोगी रचना
रीतयश्च इदं रत्नद्वारं २ प्रकृतमाह परिश्रान्तेति लक्षणप
रीक्षाभ्यामेव रत्नस्वरत्नान्महार्चने जायते इति भावः ३ य
तदेव समर्थयति संतीहेति शिलेति शिलाशकलमध्यादि
रत्नानि जायते इति प्रसिद्धिः शिलाशकलमध्यागास्तस्मान्ना
रुतय इति च ४

तिदिति तत्र स्मादेतोः शोयिते सजातीयमध्याडत्कषपदवीमारो
पिते बुधा अर्थं कुर्वतां सम्प्रययं संधार्य विविचंतां येनार्चकरो
तसर्वत्राख्यातिरिदं रत्नद्वारं यास्यतीति ५ ततोपि ख्याते इति कौ
तकमन्तरहार्दं एतद्रत्नद्वारं तत्रापि मार्गेण कश्चिदेव यो यनो
यद्वारवृद्धिर्विवेचकः अस्परत्नस्य ६ स्वहृपेति इदं रत्नद्वारं स्वहृ
पेणैकमप्यवभासमानं फलभेदात्कारणभेदाच्च द्विधा कथितं

तल्लक्षणपरीक्षाभ्यां मया स्मिं शोयिते बुधाः अस्पर्ध
कुर्वतां येन ख्यातिरसर्वत्रायास्यतीति ५ ख्याते इति कौतकं
यस्य सपत्न्यगयिष्यति यो यनः कश्चिदेवास्पर्ध
लोययतो भवेत् ६ स्वहृपेत्यावभासेपि फलकार
णभेदतः द्विपदेककथितं यो रत्नं ततो विदं मता ७
तत्रायं शक्तिसत्त्वे वा सत्त्वे शीतलता चया तथा व्यव
हृतिर्लोकरज्जनायेन सिध्यति ८ ॥

अस्ति चैकमपि भासमानं द्वारे द्विरीतिवद्वेनो केदृश्यते इति क
थं स्वहृपेकोपि द्विप्रकारत्वं मित्यत्राह अत इति अत इति फलका
रणभेदादस्मभेदादियस्माद्विदं सतो भीष्टः कारणभेदेन फल
भेदसत्त्वेपि तद्विपर्ययेवोभयोपादाने स्पष्ट इति पत्रये इति बोध्यं
तमेव प्रकारद्वयमाह तत्रेति तयोर्मध्ये इत्यर्थः आद्यं रत्नद्वारं शीत
लतान्तरमादवं तथा शीतलतया व्यवहृतिर्लोकाया निर्वहः
येनेति देतत्तृतीया ८

प. सं.
४८३

द्वितीयमिति न प्रतापेकारभावः तत्र शीतलता बुद्धिर्मः ३
त्यचकारणभेदः स्फुटपव फलभेदस्तु वाप्यन्तरकलनया
मृतिपरित्यागेन प्रतापं सत्तामपि शीतलतागण्यते मंतिलोके
नतशिरसोपतः क्रमृतिप्रस्तास्तद्विपरीता अतुभयोपादानं मे
देतिभावः ५ एतदेव स्फुटयति सदाचरेति परस्वान्तपरचित्तं
एतदुक्तं भवति केवलनप्रसमापते वलात्त्वतोपिनतिसंभवे

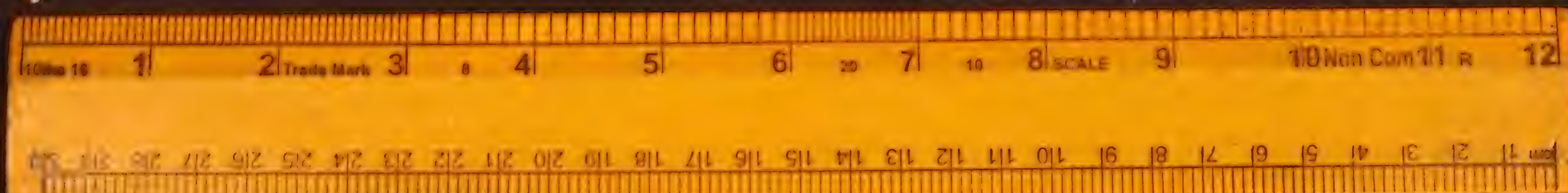
द्वितीयं वाञ्छनः कार्येन प्रतापगरीयसि नगरीय
मिवादेयातदिदं भविष्यत् ५ सदाचारस्थितिः
संययत्परस्वाततावणा मानादिपूर्वशीघ्रं यत्परका
ये प्रसायनं ५ चाद्रपूर्वचरुदयावर्जनीयाक्रिया
प्यसौ पर्याप्तमित्यथालोके रत्नमेतद्विभूषणं ॥
अनेनालंकृतायेत्र भूतलेतश्मेवुथाः शैलराश्व
राजनेमनीषिपरिषत्सलम् ॥ १२ ॥

न चित्तप्रोतिरुदेति इति चित्रप्रोतयप्रोतरो शीतलतादेयेति त
देवोपलक्षयति मानादीति मानादीति न प्रतोपलक्षणे परका
यि प्रसायनमिति शीतलतोपलक्षणे ५ प्रकृते स्मारयति बाहि
तिरुदयावर्जनीचित्तोषकारिणीक्रियाचेषा पर्याप्तमित्ये
यति इत्यलक्षणे वपर्याप्तिरित्यभिधीयते ॥ विभूषणमित्युक्तं
समर्थयति अनेनेति शैलराश्वेति सर्वमर्थोपरिवर्तिन इत्यर्थः

एतच्चतिरेकफलमाह अनेनेति उर्विधाद्विधापतहीना इत्यर्थः
सर्वतश्चित्वाप्याभ्यन्तरभूषणसाकल्येनापि परिष्कृताभूषिताः
संस्कृतमतयश्चित्रमित्याश्रये विवितं कृतोलेख्यश्च च
त्यमानथाशयं तत्र स्थितायेन रक्तानराश्वनरकाः प्रतिकृति
मनुष्यास्तेषामिवास्थिति रादयो येषां यथाप्रतिकृतिमनुष्या
लाके खेलापात्रं तयेमेपि नर्मस्यानमित्यर्थः अथ च तपताह
णमनुष्याश्चित्रितयंत्रस्थनरकाकृतयश्चित्रितानि चित्रगुणे

अनेन उर्विथालोके सर्वतोपि परिष्कृताः चित्रं चि
त्रितयन्त्रस्थनरकास्थितयो जडाः १३ एषादेया
पिमथुरातीतिः सौष्टवशालिनी अतीव शोभनश्चा
यं सत्सर्ग इति निश्चयः १४ आद्रश्च निष्पणाः पूज्य
शासनं ते जगत्पति स्वमृष्टाश्च जनुजातिरसौ पू
र्वं यजितपत १५

न चित्तानि निवेदितानि वाप्यानियं जगिणी पीडाये जगिणेषु
स्थितायेन रक्तस्वदपलक्षितायेन रक्तस्तेषां स्थिति रास्थानं
येषां ताह शाजल इति चित्रश्चित्रगुण इति भीमो भीमसेन इति
वत १३ एषेति परिशालाख्यारीतिराचारः १४ अत्रैवार्थवाद
रूपं शैलरिकामारचयति आद्रश्चेति निष्पणाश्चैरंगितज्ञान
कोविदाः एतन्नामनो नृलंघ्याः जगत्पतिर्विधात्राख्यः स्वमृ
ष्टेति स्वमृष्टमथेयाश्च जनुजातिर्वर्णश्च मलक्षणातत्रापि दिन
सदृशश्चा १५

पं.सं.
४८८

महात्मन्येति नोस्मभ्यं उपजीवनं स्वस्थित्यवष्टनं १८ तदिति
निशम्य पर्यालोच्य किमाशयेनासौमां वित्तवतीति अतएव
एषः अतएव च प्रीतिपूर्वभाषणं १७ परित्राणेति सारं विमर्शम
हमिहामुत्रानुसरम उद्गृह्यतेषु श्लेषेण स्वीकृत्येति स्वकर्त
व्यतयादाय सर्वविश्वामपात्रेति ऐहिकपारत्रिकयत्तप

महात्मन्येति नोस्मभ्यं उपजीवनं स्वस्थित्यवष्टनं यद
वष्टम्भतः स्वस्थाः सत्वंशप्यामर्षितं १८ तदी
रिते निशम्य साववाग्मनसगोचरः सर्वानुप्राण
कोरुष्टः प्रीतिपूर्वभाषणं १७ परित्राणाभियसु
दंसारं मेषीलमुद्गृह्य स्वीकृत्य सर्वविश्वामपात्र
तावोस्तभूतये १८ अकैन्वयेपियदितं महेच्छ
त्वं विभृष्टं तेन वः सर्वतस्तुताभवेत्किं नाम उ
च्यते १९ ॥

रोहाः सर्वशब्देन विवर्तिताः अथवा सर्वे स्वपरोक्षमीनाः वि
श्वामोशकितं भूतये समुजये १८ एतदेव स्फुटयति अकै
न्वयेपीति महेच्छत्वं उदारचित्ततम सर्वतश्चि सर्वेष
लोकैषु उद्गृह्यते १९ ॥

प्रांतामिति अदिसात्तिकं परोक्षदेवांश्च दयस्तेषां तद्विद्मि
प्रात्रदानादिना अथ्यत्तदेवांश्च दयस्तेषां च भद्रा
भद्रविचारणां सर्वमहिंसाभोजनादिना २० आत्रस्तस्मावसा
नकमिति प्रातस्तनजतर्पणतद्विदुः २१ विदितेति विदि
तस्यामवेनं विदितत्वादेव समस्तानयोपशमकतथापि यस्य
प्राजादिवधेन पेयलीखणं नोचुलीत्युदङ्गभीचमार्जनी पंच

प्रांतां वृत्तिं समासाद्य सदाचरणमात्रतः परोक्षाय
त्तदेवानां तर्पणार्थकं न किं २० कामतां वृत्ति
मासायात्रस्तस्मावसानकं सौहित्यायुक्तचित्तानां
भवेदः सिद्धिरुत्तमा २१ विदितसेवनायावः शंका
मनसि वर्तते सापि पंचमहायज्ञाचरणाद्वारिताम
या २२ सपर्वमुनिपित्रन्तश्च सर्वक्रिमितर्पिणां
कानामचिंताभवतामभयं सर्वतोऽस्तिवः २३

प्राजाग्रहस्य स्यातामिः स्वर्गं न विन्दतीति वाक्येन ताया शंका
पंचेति पाटोहमातिथ्यर्चातर्पणवर्तिदानसत्त्वानां पंचम
हायज्ञानामाचरणान् २२ तथादीति निदर्शनाया जेनाह स
पर्वेति सपर्वलोदेवाः अनेन निरपेक्षसापेक्षनीवजातिरुप
पत्तिता तथा वमनुः पंचैतान्यामहायज्ञात्रापयति शक्तिः

पं. सं.
४८५

सृष्टेऽपि वसन्ति तं सनादौ धैर्न लिप्यते इति अभयमिति देव
कर्माचरणेन चराचरधारणतः तथा च मन्त्रेव देवे कर्मणि यु
क्तादिभिर्भूतैश्चराचरम् एतदपि सपवविष्टेति अग्रे प्रा
स्ताङ्गतिः सम्यगादित्युपतिष्ठते आदित्या जायते वृष्टिर्वृष्टे
त्रैततः प्रजा इति २२ हस्तेति अदस्तमी विभागो दिनरात्रिविभा
गः स्वर्गनरकविभागस्तु हेतुभूतषण्णाय विभागश्च २४ न

हस्तवारणमाश्रित्य हस्तावारणयास्तवः अदस्त
मी विभागो यमपहस्तितकल्पनः २४ न प्रताप्ते
यममलाक्रियाया विलतर्पिणी इत्यमाश्रुति
ज्ञासौ बभूवमुदिताभृशम् २५ ॥

नव्यं सदाचारपदैको गतार्थः द्वितीयश्चास्य न प्रताप्यः प्रका
रः परिशिष्टः किं विषयो येनास्पृर्तिः स्यादित्यत आह न प्रतेति
अविलतर्पिणीत्यनेन मन्त्रकीटादितृप्तिरभिप्रेता तथा च ततर्पण
त्कानामान्यनप्रतास्यादिति भावः असाविति दिनजातिः भृश
मिति ऐदिकामत्रिककामावाप्तिसम्भवनात् २५ ॥

कथितदिविषयसत्सर्गवक्तृये उक्तप्रतिपक्षेण पित्रोत्तरिका
वयितमुपक्रमते ऊर्ध्वेति ऊर्ध्वस्वोतोमुखादिद्वाराणि आश्वा
सिताशयां स्मृष्टाप्रतीतीकृताभिप्रायां निशमय्याकर्ण्य अ
थ रभवाथरस्वोतोभवा तथेति किंचिदेत्युपजीवनमित्यादिरी
ता २६ देहोति अत्रेति भोक्तृभोग्यसर्ग उज्ज्वलानना इत्यादि

ऊर्ध्वस्वोतोभवा जातिसित्यमाश्वासिताशयाम्
निशमय्याथ रभवास्वस्वष्टारं तथा ययौ २६ दे
त्युपष्टम्भनं नोत्र स्वष्टर्ये नोज्ज्वलाननाः उज्ज्व
लद्विष उच्चण्डचरित्रासत्त्वमाश्रुमः २७ हं देहो
चित्रागतिरियं रचितान्यान्पुमस्मिता भोक्तृभो
ग्यमयी देहिणास्ति तद्विधितोयिताम् २८

विशेषणैः केवलैर्देहकार्यद्रष्टृत्वममोवांसूचितं २७ हं देहोति
हं देहोति स्वसर्गसचकामामन्त्राणोत्तरचितेयं भोक्तृभोग्यम
दीर्घातिश्रिते तस्मदाशयावर्जिनोरचितावयस्वात्मानं भोक्तार
मन्यच्च भोग्यजातं दृष्ट्वा रुष्याम इत्यर्थः अवाप्तमवेदे मस्माभिः
परंतस्मृताद्भवदनुप्राप्तिमात्रं केवलमपेक्षामदृश्याददेही
ति २८

प-सं
४५०

दाणमिति कस्मिन्सर्गश्चैवदोयमेतिविचिंत्यथियापरासृष्टको
यसर्गोहिंसापीडनवचनादिदृपः अतिकार्यणसकिंचनेपाकिं
चनं एनामथरजाति २९ क्रौर्यसर्गोत्पादिस्वात्मनिकविपरामर्श
इतिताम्यतिस्सृष्टमविनाहप्रियाइति प्रियाइतिसंबोधनेवाह
त्रेणोवादोतेषांप्रीतिजननाय वोपष्ठाकंइदितमान्तेरहितेइ
नेनक्रौर्यसर्गेणतद्विर्मनस्तावः ३० प्रजापतीतिप्रतीवेत्यस

दाणोपि विचिंत्याथपरमोदार्यशालियोः क्रौर्यस
मातिकार्यणदानेनेनामतोषयत २९ प्रियावइदि
तंजातंसयासम्यगनेनच तद्विःप्रद्विष्टदेहस्यभवती
तिसनिश्चितं ३० प्रजापतिवचःप्रजातेतीवोज्ज्वलिता
ननाः स्वीकृतात्मनिभोक्तृत्वभोग्यजातमतीरयन् ३१
बलंबलवतांसारंबलिनस्तेमदाशयाः येस्वशक्त
नुसारेणदर्शयन्तीदतदलम् ३२ ॥

दाशयानुसारेणोवप्रीतोमोफलमदिशदितिवयंभोक्ताइतिस्
स्मिन्भोक्तृत्वमादायभोग्यजातंचेतनाचेतनात्मकमतीरयन्समा
प्तिं प्रापयामासः पारतीरकर्मसमाप्तावितिचुरादौ ३१ तद्विमर्श
माहबलमिति स्वशक्तीति यावत्सामर्थ्यंभोग्यजातंस्ववेशकार्य
मितिअन्यथाकिंप्रयोजनमिदमस्माकंदेहेन्द्रियादिसामर्थ्यमि
तिहिंसारिकर्मकपरजाताइति ३२

तद्व्यामेवस्फुटंनिदर्शयतिदृष्टंचेतिदृष्टमिदंप्रसिद्धेयवर्त
नीत्यर्थः तेषांज्जातिषुमयेयेमान्याः स्वावरणोकवृत्तयः मला
इतितद्वाषयाप्रसिद्धाः तेषांहस्तेनसाक्रियापञ्चमारणादिदृषा
कार्यते तैर्गतज्वरैः परपीडादिचिंतानवेत्तकैः तत्प्राप्ताहना
रहस्यमाह क्रियतामिति ३३ गन्धोयमितिअयंसमनन्तर
प्रदर्शितोहिंसादृपःसर्गोसौतत्क्रौर्यसर्गस्यगन्धोऽप्येषामय

दृष्टंचेतेषुयेमान्यास्तेषांहस्तेनसाक्रिया का
र्यतेक्रियतांप्राप्तमित्यदीर्यगतज्वरैः ३३
गन्धोयक्रौर्यसर्गस्यदर्शितोमयकामुना तेषा
मुद्धतकर्माणिविवेकवानिस्त्रिभिः ३४ कार्य
णंनामकिंचास्माद्यदेतेविगतज्वराः आदीनांवी
दामाणानांस्वयंफेलाशनोद्यताः ३५ ॥

हादर्शितः अमुनानेशमात्रेणकर्मणस्त्रिभिःसूक्ष्मदर्शि
भिस्तनुरुद्धतकर्माणिचतुर्वर्णादिंसोत्सर्वादिदृषाणिविवे
कवानि केवलतृणपर्णमात्राशिपशुहिंसायांप्राप्यक्रियता
मित्यक्त्वा सर्वभारोद्धरधीचातुर्वर्णहिंसायांकीदृशनामपु
ण्यतारतम्यमिति ३४ क्रौर्यसर्गातिकार्यणदानेत्युक्तेक्रौर्य
सर्गोविवेचितोतिकार्यणंविनिर्गतिंकार्यणमिति किमि
तिकिमधिकंगणमित्यर्थः एतैत्यजातयःविगतज्वरामुदि

प. सं.
४२१

तथियः फेलाभुक्तो जितम् तेष्वास्वयंसदाचारः यद्भक्तवतोते
 षांभक्तकणिकाशस्यदस्तच्युताविनयेनोत्थाप्यमुखेपणीया
 मदानप्यसावपराधोयत्फेलाकरणः सादिभ्योदीयते इति
 अलमनेनस्मरणमात्रेणपिप्रशदायिनेति संक्षिपति इत्यमि
 तिपरमंरुदयस्तिरंरहस्यइयं ३५ यदर्थमिदंशान्तिकर्म
 णिवेतातोत्थापनमिवमथेस्वीकृतंतदाहपतदितिप्रतिप

इत्यंस्वीकटादाव्यायरीत्यायदीदृशं एते
 षांपरमंयमंविचार्यस्मदक्षिभिः ३५ एतदु
 मानुसारेणगतार्थायानुवर्हिणी रुदयावर्जि
 नोरीतिर्नप्रतामाभिधीयते ३७ वङ्गनालेस्वभा
 वेनकथितेनामुनाबुधेः जातिथर्ममवज्ञायवि
 वेद्यासौदयीगतिः ३८ ॥

क्षतिरूपणद्वारेणदिप्रकृतेस्फुटप्रतिभातीति एतदमानु
 सारेणयास्वदयावर्जिनोसत्क्रियागतार्थास्वयमधिगतस्व
 रूपासापरिज्ञानमद्वितीयाविधानप्रताभिधीयते इत्यर्थः
 इत्यमुदितसम्पत्तावपिनजातिमात्रेकशरणेनभावमित्याह
 वङ्गनेतिप्रमुनेतिप्रशुजात्ययमजातिसामान्यथर्मेणाऽमु
 नाकथितेनालनेसर्वेयदेवास्वयमधिप्रसन्नोसरायिइत्यं
 काव्रतर्हि क्रियेत्यादनातीति ३८

जातिथर्ममवज्ञायेतिसूचितमर्थविशदयतिसन्तीतिमातङ्गा
 हस्तिनश्रुंजालावासंयक्तसत्क्रियास्वकान्तरवास्याचाराः त
 ददक्रौर्यमिति शान्तानित्यादिनावास्यांतरथर्मशान्ताः सत्यथ
 चारिणोयशःसमर्जकाः ३५ स्फुटप्रतीतयेप्रतिपक्षेणह
 केचिदिति अथरवर्णस्याजात्यास्तेज्यशयाः ४० पारमार्थि
 कमर्थमाहस्वेतिस्वस्वकर्मानुगुणेनेतिजात्युपितकर्म

संतीदद्विजमातेगाः केचित्संयक्तसत्क्रियाः क्रौ
 र्यमाश्रित्यवायंते शान्तात्मन्यथचारिणः ३५ केचि
 साधरवर्णस्याः सम्पगाहृतसत्क्रियाः शान्तिमाश्रि
 त्यसंयक्तक्रौर्याः सन्मार्गदर्शकाः ४० स्वस्वकर्मा
 नुगुणेनतस्मिन्नातरिसर्वथा साङ्गणनितरंभा
 तिसर्वज्ञेपरमेष्ठरे ४१ अथवेस्वरदत्तत्वादलंछा
 ताहयोर्दयं स्वाचितं चटतेचान्यवितर्केभयसंग
 तिः ४२

पालनेसत्यपियत्साङ्गणंसर्वथापरदितैकपरत्वमिति श्रौ
 तथर्मस्यव्यभिचारः सर्वार्थानर्थहेतरितिभावः ४२
 नियतिसिद्धेर्येतयेवसाङ्गणमस्तीत्याह अथवेति अथवि
 तर्कपरथर्म अयंभावः परोपकारसिद्धयेनियतित्यागेपिशा
 अथवसमष्टौतनियतिपालनेवगरीयसीति ४२ ॥

प. सं.
४४३

उक्तेर्येषामाणसिद्धयद्वातयाचेति यमोदृष्टं तत्र ऊशलेः
साक्षात्कृतततर्थाथरगतिभिः स्वाधितं स्वस्ववर्णाप्रमार्जि
तम् ४३ अत्रैव निर्देशयति यति अतिकार्षणं श्रेष्ठसर्ग
स्तेन नष्टस्वसर्गोत्थोदायलक्षणो यस्य वडहाः प्रतिबद्ध
कवाटः ४४ फलितमर्थमाह तस्मादिति विशदाशयः

तथा च यमऊशलेर्मन्वादिभिरुदीरितम् स्वाधि
तंसत्फलं सर्वं उष्टाचान्याचिताक्रिया ४३ यो
ग्राजन्मातिकापणनष्टसर्गोत्थनाकष्टः वडहा
दृश्यं केन यातीति मदतां मतम् ४४ तस्माद
थरसर्गोत्थो न्यक्त्यविशदाशयः समन्तान्मुक्त
हस्तास्यलोकानन्वेषसीदति ४५ परमोदायमा
श्रित्य सान्ननामानपूर्वकम् योर्थमाथयतेन्ये
षां सोभीष्टफलभाजनम् ४६ ॥

स्वाचारपालनपुत्रचित्तः समंतादिति अय्यत्तं परोक्षं च अस्या
ग्राजन्मनः ४५ अय्यत्तमपिकेवलमोदायमुभयत्र साक्षात्
हमित्याद उपकारमनपेक्षितं कर्तव्यं दानं देयमित्येवमा
त्मिकाचित्तवृत्तिः परमोदायं अभीष्टफलमैदिकमामयिकं च

अत्रैव कस्यचित्साधुजनस्य संमतिमुक्तकेनाह अतीवेति मया
विवेचकेन सता अतीवैतदर्थं यतितं प्रयासः स्वीकृतः श्रद्धातवं
धनिरवोधाभवे संसारे चिराच्चिरकालं यत्नस्वरूपमाह समाने
तिकरणानीदियाणि इंगितं चेष्टामाग्राहति वीर्यशरीरसंस्था
ते एतन्मथेनामनुष्यः प्ररुषोवाकोस्तीति गुणद्वयमुक्तलक्ष
णं शीतलतानप्रताभिधेतेन युतो नामनुष्यस्तत्रापि नाप्ररुषो न

अतीवयतितं मया भवश्चान्न वन्ये चिरात्समानक
रणोक्तिः ताकृतिजघो नृणां केस्तिना विचार्यमति
चक्षुषा वष्टमेतदेवान्ते गुणद्वययुतो रूपसौ प
शुरतो न्यथा किंपरैः ४७ तथाचाह निकस्मिंश्चि
न्नारदं क्रान्तदर्शिनम् कश्चिदज्ञानयोर्मार्गो सङ्ग
तो नुयुजो जह ४८ ॥

स्तीति अतो न्यथेतद्गुणद्वयदीनः पशुरिति किंपरैरिति करणं
तितादिभिः अथवा किंपरैः परैरिति पशुभिः किं न किमपि न स्वभा
वपशवः पशवस्तत्स्य तैरेव गृहीतत्वात् तैः किंपशुत्वं पश्यते
न पश्यते इति भावः ४७ अत्रैवार्थवादरूपमिति दासमाह तथा
चेति क्रान्तदर्शिनमिति क्रान्तेत्यपलक्षणं भाविदर्शनस्यापि
ज्ञानयोरिति दृष्टव्यं तद्वृद्धिः हेति प्रसिद्धे ४८ ॥

प. सं.
४९३

अथयोगंस्वरूपतयाद ऊतइतिऊतोसीतिऊतआगतोसिकवा
गच्छसिइतिसार्वविभक्तिकस्तमित किमिदमिति अमिनवस
नादिकस्येति किंस्वामिकोभवान कयमितिअनयाचर्ययाकिं
नामतवसिजेदितिअपकाशयत्वेनात्तेपोक्तिरयमजातिलक्ष
णयोतिका पकाशयत्वेनाप्रजातिसमर्थनेयातनार्थथीम
त्रियामन्त्रणम् निशामयेतिकोमलोक्तासम्पगवधारणयो

ऊतोसिकिमिदं कस्य कथं चेति तमाह सः थोम
त्रिणमयश्रुतासस्याभवगतव्ययः ४९ प्रस्त्राय
सन्ध्यायचविस्रपयादृष्टंदरेः पत्कमनं ब्रजामि
अकिञ्चनोप्यच्युतदास्यशालीनिरञ्जनत्वर्दिसम्
त्तचेताः ५० ॥

तयति तच्चक्रत्वाश्रवणदोरेणस्यदयङ्गमीभावमानोयस्व
स्याभवततमगतव्ययोमदपदेशाश्रवणेनविगतकषायोभ
वेति ४९ सन्ध्यायसन्ध्यावन्दनं कृत्वा विस्रपदोत्रिजगत्या
वनीगंगा ततश्चप्रस्त्रायेत्यादिकृतआगतोसीत्यस्यात्ररम्
द्रष्टमित्यादिकृत्रगच्छसीत्यस्य अकिञ्चनइतिकिमिदमित्य
स्य अच्युतदास्येतिकस्येत्यस्य निरञ्जनत्वर्दीतिकयमित्यस्य ५०

इति क्रौंया चारेयोतनार्थं देवाप्रियइति कदोरचरितोमूर्ख
इत्यर्थः देवानांप्रियइतिमूर्खेतिनिपातनात्सद्याअलक अने
नमृडुबुद्धिनाकलहं करोमीतिकलहाविष्टचित्तः प्रहसन्निवे
तिपरमोर्खयोतनार्थहासः ५१ अहोइति इहेतिभूमिभागे
भरोतिशयः यद्यस्मात् आहत्यादरयोतनार्थं ५२ इदमिति

सदेवानांप्रियस्तस्यनिशम्यमृडुत्वंवचः उवाच
कलहाविष्टमानसः प्रहसन्निव ५१ अहोसं
तीहबद्धोपिर्नयः स्वानायदेहिनाम कोस्या
भरोयदाहत्याविस्रपयामितीरितम् ५२ इदं
समर्थपरतः पृच्छामीतिनिशम्यसः परमप्र
शयोक्त्यातंशवोथयतसादरम् ५३ सत्यं सन्ती
हवद्वेष्टापिनयः पापविशोधिकाः साकापिय
जलस्पर्शीचरः साकल्पभाजनम् ५४ ॥

एतडनयुक्तम् समर्थसमर्थतामनेनपरतोत्पद्यमानो
तितस्तीसतस्यावितिपोषः समर्थेति समर्थनाश्रुत्वान्यत्
व्याप्तोतिसमानकारं कृत्वात्पवृत्त्यतिः निशम्येति सरलभा
वेनाकर्ण्यसशितनारदः तंफलनापरं ५३ सत्यमिति सत्य
सर्वगोकारे सेतिगंगा साकल्पमैहिकामुत्रिकसिद्धिः ५४

सूतेति यागं गास्वामनस्थितानां सूत्यापि स्मरणमात्रेणापि
ग्रन्थावृत्तयो यत्र साध्याः पाठरचांगतिस्त्रानादिकाः ५५ सू
र्वेति पूर्वेषामहः परेऽस्तुतरभाविनः सप्तस्वयं चात्मा उप
लक्षणां च दमादपितामहादीनामपित्ततश्चैकविंशतिं पूर्वा
परान्धाविंशं चात्मानं संशोथयतीति भावः उत्कामिलायः ५६

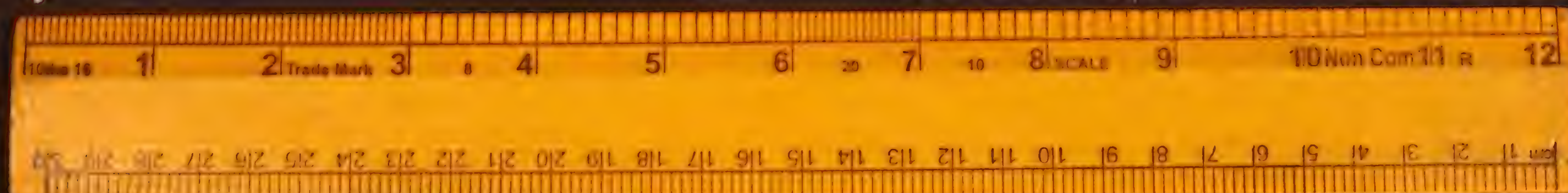
स्तथापियावनिचयंभस्मसात्कुरुतेक्षणात् वृत्त
योन्वाःकृतायस्याकिंकिंनददतेविदं ५५ एवंप
रेस्वयंवात्मातेनसंशोयिताःक्षणात् गंगायांमी
तियस्यात्काजायतेक्षितशोयिनी ५६ परोक्षाथ
क्षसत्सिद्धिभरितंतद्वोस्यसः निशम्यक्रुयितो
त्यन्तलोभयामासतंमुनिं ५७ जलंजलसापिथु
नोभवान्भवानहमणहमेदनापरे किमीदृशीयो
स्तवसिद्धिकारणंहृद्दामुनेकिंचनतानवास्तिते
५८ यथायथाचउर्वोथवदोसोतंब्यवृत्तमत त
थातथावाङ्गिरयोथयामासतंमुनिः ५९

अथ्यत्ताः प्रत्यक्षवर्तिनः ५१ लोभप्रकारमाह जलमिति अ
नयेदृश्याव्यातवया किंचनतामानिर्दोषैव ईदृग्वुदेर्दोर्वि
ध्यमुचितमेव स्वबुद्धानुगणमेव दाता सर्वत्र फलेददातोति आ
वः ५२ साधुवृत्तिं प्रनरपुते जयति यथेति प्रमो उक्तानधीः कुरा
चारः तं मुनिम् ५४

तद्वत्तेजनयेति उदितोयिकीभूतः उक्त्वोऽष्टकत्वनः पु
दानः पुरुषाकृतिरुक्ता परंतलोकभ्रमणार्थं ब्रह्मपुण्यः आ
तदुमुपसिमाकान्तम् ५५ यथायथेति वैमनसं मनः काल
ष्वापादनं न्यवेद्यत न्यक्षेण कार्त्स्न्यं नर्मवेधनापर्यन्तमित्य

वाहते जनयोदित्तुडकलेणसौ पुनः पुनः शृष्टुः ५
 ७: पुनानसुमारोदुप्रचक्रमे ५५ यथायथा वै
 मनस्यगिरासोतन्वोथयत् साधुसाधितितंशोतो
 मुनिराह तयातथा ५६ किंचिच्छिथिलताशंतको
 पास्कन्दितचेतसे प्रसन्नचित्तः समुनिर्हार्देन प्रत्य
 वोथयत् ५७ तयोः संवदतोरेवमकस्मात्कश्चिदा
 गतः तदाक्रान्तं मुनिं दृष्ट्वा वथायोवाचथीरयोः ५८
 अये मनोजकिमिदं बद्धपादश्वात्तरः क्रोयार्हमे
 नंचद्रनाद्रीणयस्येवमादरात् ५९ वास्याभ्यन्तर
 तः क्रोयज्वालाभिः पारितोभृशम् दहनंस्त्रिगु
 मिवकिमेनं प्रीत्याभिभाषसे ६० ॥

धः ५६ किंचिदिति किंचिच्छ्रियतताशत्वमुपहासमनने
न ५७ तयोरिति तदाक्रान्तेन कुराचोरेणाक्रान्तमभिभूते
श्रवथायसमादितोभूता ५८ मनोजेत्यामंत्रांगर्भवासादिमा
नित्यनिरासाय वडपादः पादपातितान्दुकः ५९ स्त्रियोमित्रे ६०

प. सं.
४५५

इतीति स्पष्टं ६। इदमिति निपातकलशः यच्चात्र कुंभे स्थातुं देव
वह्निर्विर्यातीति यो मच्छरीरसर्गः स एव मत्तो निर्गच्छति यच्चैत
च्छरीरं स्ति सोतोपि निर्गच्छतीति नियतो स्थितायां कः कोपस्याव
सर इति भावः तथापि मोनमातिष्ठस्वेति चेन्न मोनोचितीत्याह
बुद्धेदिति ग्रयमपककषायो मदचसायदि बुद्धेदुद्धमतिर्भवे
न वा सकलार्थसिद्धिः एष वो यथात्र तादवित्यमहिमादंत प्रस
ङ्गमात्रेणपि बोधदानादींश्चरदयापात्रमिति ममापि शुभोदय

इति ब्रुवन्तं तमसो प्रसन्नमुखपङ्कजः उवाच
मित्रेणाह्वयनिबोधेति गतज्वरः ६१ इदं शरी
रं बलमृत्त्रिणावेयदनरस्यं निरिवाद्विस्तृत इ
त्यन्ततोदं नमजेत्रकोपं बुद्धेदयं चेत्सकलार्थसि
द्धिः ६२ कः केशः सासमात्राभेययसौ दशसंस्थि
तः जीवेत्सर्गोत्पद्यंथात्रादतो मेव करोम्यदः ६३

त्वात्सकलार्थसिद्धिः साधुत्वं च मम सफलमिति भावः ६१ वी
जसूत्रमाह कश्चित् शयंस्त्रलोकवादः एतन्निः सासमात्रा
नेन दशपुरुषा मृता उत्तिष्ठंतीति तत्रायं कश्चिदः कः केश इति
मेममसासमात्राच्छासकलनारूपभाषादानात्कः केशः सा
सानां स्वभावतएवांतर्बहिर्गमनात्रकरोपितटिमात्रमपि स्थि
तिः तेचयदागीरूपतया परिणमितास्तत्रापिकः प्रयासः फ

तंचासौ सामान्यजीवोदशसंस्थितः संजातदशसंख्यासंस्थः अ
थ वदशसंस्थितेषु सम्यक्स्थितः पश्यामिकरोमोत्पादिव्यवदा
शान्कटमस्योपलक्षणात् परेत्वापि दशसंस्थितः दशसं
स्थितो मृतो यदि जीवेत्सत्सङ्गः संज्ञान्पासजीवश्च भवेत् इति प
तदवशकर्तव्यतायां देतः सर्गोद्गीतिर्हि र्यस्मादर्थथात्रामहे
श्वरेण मेमममत्र भवेयं सर्गोदत्तः प्रसारोक्तः मांस्त्वानुग्रहे
दत्तः गच्छयेच्च चरत्त्रिः सासमात्रेण संस्थिता दशजीवा

तदेव सर्गस्तस्यैव वारेणान्यस्य कस्यचित् ७
एसर्गोप्यसौ र्थीरेमरीलक्षणमिच्छते ६४ तस्या
स्पतिप्रणेः प्राचैर्दशयोदैरित्तक्षणम् यन्निशम्य
बुधः सम्यक् प्रसादमधिगच्छति ६५ ॥

भवन्ति तद्वदपतत्कर्तव्यं करोमीति ६३ तदिति ग्रयं भावः
एष सत्सर्गस्तस्यैव सत्सर्गयतएव वारेण भवेत्त्रान्यस्य कस्यचि
त् परस्य परवार्तानभितत्वात् एकपवासावस्तीति भावः ७
एसर्गस्य मारीलक्षणं मारीवानियतं सर्वपीडकः सर्वसाधा
रणश्चेति साधारणेण साविति भावः ६४ तस्येति तस्य सत्सर्ग
स्य निशम्येति श्रुत्वानुष्ठानोपलक्षणं श्रुत्वानुष्ठाय वेत्यर्थः ६५

प. सं.
४५५

सबलतो न काचिदपि कलानिर्दोषास्तोति सत्कर्मचारशीला
निप्रसक्त्यवर्तमानानां जातचित्तवर्तनेपिनतमं प्रकटयेत्
स्वेन्द्रियैः स्वधारणाभिर्न स्वकृतं परत्र समर्पयेदित्यर्थः ५० प
रार्थे परप्रयोजनसिद्धयेति मिति भवता यामशतिपर्याप्तकृता
स्वदेहस्य याया सनायोदापत्तिस्तस्यामादृतिः परेण पापेस्ववि

सत्कर्मचारशीलानां न सबलतो विभावयेत् दशा
नां प्रथमं चेदं वर्तनीति मनोविषय ५५ द्वितीयं सर्व
दास्यकेन्द्रियैर्यद्विवेचनं तृतीयं विद्विषयापि
दोषानां विवृतिर्मता ५० तयं परार्थेति मिति स्वदे
हाया सनादृतिः पंचमं चक्षमापापे परेण वेदिते
स्वयं ५५ षष्ठमर्थसमापत्तौ तदर्थं प्रतिपादनं
सप्तमं लोकरक्षार्थं स्वपीडास्वीक्रियोदिता ५५ अ
ष्टमं शास्त्रमुत्सृज्य स्वदोषान्नीक्षणक्रिया नवमं वा
त्तरप्रेमणा प्रसन्नमुत्तमजनेः ५० ॥

षष्ठे सत्येः सत्ये वा वेदिते तमा ५५ समापत्तौ शास्त्रिसमन्तरमे
व लोकरक्षार्थं मेमे स्वार्थाद्भूषण्युरिति अप्रकृतकषायार्थं स्व
स्मिन्निषये पीडां गच्छतिः स्वयंकृतकृत्यतायामपीति भावः ५५
शास्त्रापरवचना अन्वीक्षणं परोक्षेण वेत्ता प्रायेण दिश
ताः परवचनार्थं स्वदोषान्नीक्षणं दर्शयन्ते अतो वयंकर्म
णश्चादिप्रकारेति तदर्थं शास्त्रमुत्सृज्येत्युक्तम् ५० ॥

दशापीमानि विधेया निसतष्टौ सतां तष्टौ सतो ब्रह्मणे वा प्रसज्ये
यथाहरेर्विस्तोर्दशावताराः सतष्टौ यावता राश्यत्र पदांतविष
ये पदेयलोपाभावः ५१ बुद्धिसंकटापरिहाराद्योक्तं मध्ये सं
दिपति एनमिति एनं सत्सर्गं स्वयंसततं भजस्व लोके रपि
सहानेना चरस्व व्यवहरस्व अनेन समस्व परहिताय नान्यत्किं
विदस्तीति ऊर्ध्वोर्ध्वो रहणे दशानां फलमाह सोपानेति ३३ मो

दशमं मिष्टमधुरं सम्भाषणमविष्यपि दशापीमा
निसतष्टौ यावता राहरेरिव ५१ एनं भजस्व सततं
स्वयमाचरस्व लोके रनेन सदृशं नहि किं विदस्ति
सोपानं पंक्तिरियमस्य च सप्तमस्य लोकस्य यत्र भ
गवान् सतीन्दुमौलिः ५२ औदासीन्यमसंगित्व
केवल्यमिति यद्विदुः निमित्तममृतस्येह नैतन्म
ममते मतम् ५३ ॥

तिः सत्यार्थव
तीमगवान् ५२ सदाचार एव सर्वथानिः श्रेयसकारणमिति
वदन्तीदिका मारचयति औदासीन्यमिति औदासीन्यं स्वप
रानपेक्षिता असङ्गित्वमिहामुत्र फलभोगविभागः केव
ल्यसमाधेयकनिष्ठता इत्येतदमृतस्य निमित्तं प्रापकमिति य
त्रैतन्मम मतमभीष्टमतमस्ति ५३ ॥

प. सं.
४५१

अरुचिमेवस्फुटयति संतीतितादृशोदासीन्यादिवृत्तयः परो
पकृतिदारिद्र्यमेवात्मवेचकत्वमितिभावः यएवपरोपकृति
चतरास्तएवस्वदितभाजनमितितात्पर्यम् साद्विविभृतिर्या
यरेःसहोपभोगमायातीतिभावः ५४ फलितमादृतस्मादिति
५५ मार्दवमिति सर्वकार्याणांस्वपरविषयाणां ऐहिकामुत्रिका

संतीदतादृशलोकेवहवोपिस्वभावतः यआत्मवे
चकाःसतंपरोपकृतिनिर्यनाः ५४ तस्मात्सत्सर्ग
माश्रित्यवदकत्पायआदरात् परोपकृतयेतेमीता
रकाःस्वपरात्मनोः ५५ मार्दवंसर्वकार्याणां सान्त्व
नाकीर्तितावयैः यानंपरदस्तवशातां सान्त्वितानिच
तान्यदे ५६ अहंकारं समाश्रित्य यच्छिरश्चात्मना क
चित् सान्त्वकृतिर्वियेयानां ययालंतत्पलायनं ५७
सैयमेतदुयेर्ननंक्रोयकार्यविघ्ननम् नजात
क्रूरचाराणां कार्यस्यान्तोभविष्यति ५८ ॥

एवंचसंत्वनवशीक्रिया अरंशीघ्रं तानि कार्याणि सान्त्वयामा
नितानिहस्तवशतायाति ५९ तत्पलायनं तेषां वियेयानां द
स्तादरेचलनं ६० उक्तेर्यमभ्यति सैयमिति विघ्ननादस्त
चालनाभिर्हरीकरणम् अंतोनिष्ठाफलसम्पलक्षणा ६८

अवर्जितानि परमुवेन दृशदपिवलादारुतानि ५९ शयागतं
हस्तायाते शौडीर्यगर्वः स्थितिः साराश्रभागः ६० क्रौर्येणाचर
तामनयापतिरप्यधिकेत्पाद यततामिति अकीर्तिशेषा इति चे
दः अकीर्तिरेषामधिकेत्पर्यः ६१ अत्रैव प्रतीतयेथवादयति

क्रूरचारवतोपंसां कार्याणां वर्जितान्यपि सन्धिव
न्यविहीनानि विशीर्णानि भवन्त्यतम् ५९ समृद्धि
वीर्योद्धतपौरुषैरपि विधीयमानं यदिहास्ति किंचन
मयागतं चापि विशीर्यते तल्लक्षणं चैव शौडीर्यगयेन विना
शितस्थितिः ६० यततां सन्धिवंथाय क्रौर्योऽभ्युदधि
यान्तरां अलंकार्यविघातोक्त्या कीर्तिशेषादिते स्वय
म् ६१ तथाचयोसोसंपूर्णविभवोभीमहामदः य
च्छास्तिरीतिवडेयं जगत्पखिलभाजनम् ६२

तथाचेति अभीर्निर्भयः एतन्नामाचमहामदः स्वाथिताहं क
तिर्नामसंकेतनंचानेनदावेवोक्तम् इयं जगती संप्रतिवर्तमा
नेकलोसंकीर्णजातिभविताचप्रत्यन्तभूमिः स्वपदेतस्फुट
मेवमननिर्देशः महामद इति च उष्टृशक्तिदानात् जगतीव
वर्णाश्रमवतीभूमिः ६२ ॥

य. सं ४५८ शास्त्रीतिनेमुनिश्रुतिष्टायाभिधेकादिनाप्रतिष्ठापनयतिर्वत्सा
उरेतिपतत्समाचरणत्वंमेवदिवाटशो पतदाचरिष्ठाणसर्वे
तिकर्तव्यतावीक्षणत ५३ साधुकारार्थमन्वाह व्यपेत्तिति भी
दण्यदण्यदिशस्तिदानेनन्यूनाधिककलनायाता उत्रकेति अ
नुकंयायांकन अनेनमदानरशीलेनमार्दवेन मत्सर्गमिति

शास्त्रिपीडश्रुतिष्टायातमसौनियतिप्रभः श्रुचिय
त्साधुकारेणपुनैतत्सर्ववीक्षणत ५३ व्यपेत्तभीः ५
त्रकविडिमार्दवंममान्तरशीलमनेनभूषयन् मत्स
र्गमेनेमदितोतरात्मनाधस्तापरायोभवमत्सर्गमाय
तः ५४ मामोताश्रयणमीदणकदोरचरितैरम्
प्रजाःपीडयपीडासांमत्पीडेवेतिनिश्चिनु ५५ ते
होपकदोरताचेयंसर्वथाभेदकारणं मार्दवंनम
ताचापिभेदोकरणमिष्यते ५६ ॥

मत्सृष्टतान्मयेवपालं धस्तापरायोप्रसौतरायर्यशोकः मत्स
मोयतःविधेयंनिर्वर्त्यप्रनरपिसत्समावंभजस्य अनुवृत्तसमा
चरणद्विप्रनरपिस्वरूपोपनविरितिभावः ५७ मेतिभोतेभूता
विष्टचित्ता आसांप्रजानांपीरामत्कर्मिकैवपीडेतिनिश्चिन्नावि
त्तावर्तस्वेतिभावः ५८ तेदृष्टमितिभेदकारणंपारतापादकं ५९

प्रसृष्टेतिमत्तगजेंद्रतिस्रयंपञ्चजातिसुत्रापिमदान्नीकृत
वत्तः अनराणामितिवाञ्छेदः उष्टनराणामित्यर्थः ६० अ
श्रवणानरशेखरिकामाह आख्यायिकामिति उदाहृतिचंच
वउदाहरणदानप्रवीणाः ६१ न्यायोदृष्टादृष्टप्रयोजनः नी
तिर्दृष्टेकार्या ६२ न्यायपवाधिष्ठानत्वात्पीडेन्यायेनसमधि

प्रसृष्टचित्तोनतमस्तकेयःसच्चाद्ववाणवावहार
मेति तस्याश्रतोमत्तगजेंद्रश्रावणलायतेकैवक
थानराणां ६३ आख्यायिकामिमामाङ्गरजोदाहृति
चंचवः तरुकाधिपतिर्यात्रीरत्नयत्रमवर्षते ६४
अभूद्राजातरुकेषुन्यायनीतिविचक्षणः यद्वा
ज्यपीडेनैपणानर्घसद्रत्नभूषितम् ६५ सजा
तन्यायपीडस्थानर्घसच्चैलभूषितम् अथश्रुते
स्वंप्रवेददर्शोलेखशालिनम् ६६ विलोक्यविम
नाःकिंचिदाहूयाममचवुयत अयेप्रत्रकसर्वो
ध्ववर्तनीवर्तिनात्वया ६७

द्वितपीडेवाअनर्घमहासत्त्वंचेत्संवत्सं अथश्रुतेतत्तागनभू
मोचरते उलेखाधुर्धोर्धोरोदितेणमनोरथाः ६८ विमनाउलेखा
द्विद्विमर्शनातकिंचिदितिगताशयत्सूचनासर्वत्रेसामा
यजनाविवदिताःवर्तनोश्रचारःयोचितीतियाहंतीपात्पतिशेषः ६९

य.सं
४२५

ततश्चितीज्ञानानंतरं कृतीविदितवेयः चरस्वयवदर
स्व विगतज्वरः अननुतापी ५१ समादिष्टः सूचनया बोधितमा
वः अतएव लज्जानतशिराः चिन्तयन्त्या किमनुचितं कृतमि
ति अतएव बद्ध्या कलशवस्वकर्तव्यता तर्धानधिगमात् ५२
तथासीनमुपदेश अवलोकनं अथातवृत्तिसंत्य किंचिदपराधं
मयेति समाहितमिति रूपचित्रपतदिनयकलादर्शनात् ५३

योचितीसास्तिविदितानवेतिवदमेपरः ततः कृ
तीयथाकामंचरस्वविगतज्वरः ५२ शतिपित्रासमा
दिष्टो लजावनतमस्तकः चिन्तयन्त्वक्निवव्यशेन
किंचित्प्रत्यवाचसः ५३ तंतथासीनमभ्यान्तवृत्तिं
शिष्टमिवाग्रं विनीतं रूपचित्रोसोप्रावोययत्त
सादरम् ५४ राजराजकुमाराभ्यासाकल्पतादृगं
शुकं यदेततोषगेदेपिनसंभवतिकर्हिदिवत् ५५

सोपिता ५४ पितृशिक्षां युगतेनाह राजेति आकल्पमाकल
तथास्वीकार्यं पततोषगेदे राजराजकुमारतोषागोरपिसवांन
र्यावस्तुभरितेपिनसंभवतिमृगमेवयत्स्यादित्यर्थः अन्विष्टा
नीयतामिति चेदाह दुर्लभमिति अन्येषां राजराजकुमारव्यति
रिक्तानां पतादृगोर्लभ्योक्तिफलमाह यदिति विशेषः सर्वेषां
स ५५

मयापिमहावर्धमेवाकल्पितमिति चेदत्राह सर्वाकल्पमिति भ
वेतिशेषः ५० अवधार्येति अवधार्या पूर्वतया किंचित्कथनीय
प्रकृतिराजमंतयिथानिश्चित्यनशास्तिस्वानभिज्ञतमत्रयोत्प
ते किमिति किञ्चामकं कीदृशंचलक्षणसारफलतश्चि ५१ नि
शयेति पतन्मडकं समाचार्येण मडदितावारवृद्धिकलया ५२

दुर्लभं मृगमाणां ययज्ञानेयामनौचिती यदाच्छा
दनतः कोपिविशेषो जायते नयोः ५० सर्वाकल्प
चसर्वाण्यमाकल्पितमिदं तया भरः कोनेन समते
राजराजकुमारयोः ५१ अवधार्यमंतं राज्ञेन म्यामो
सावुवाचंते सर्वातिशयिकं किंतु कीदृशंचेतिमेव
द ५२ निशम्योचितभाषां सज्जमारोक्तं स्मिताननः
ग्राह्युत्वावधार्येतत्समाचारेण भूषय ५३ स
त्कर्मलोकवृद्धीच्छातन्त्रननताननैः सर्वमे
त्रीपरिष्कर्म्मरसेः सम्यङ्गियोजितम् ५४ ॥

प्रकर्म्ममिति मत्कर्मणां लोकवृद्धेऽभेदे वतन्तवसेषामुन्नतता
ननैः सत्कर्मणि उन्नतनतं तवसेऽस्य लोकवृद्धिश्चापरिपरिवर्त
मानतन्तवसेः पदेव प्रथमं रसचट्टनयाभावमत्रकासावित्य
त्राह सर्वेति परिष्कर्म्मसंस्कारः यदनेविद्यापादनात्कारिभिः
सर्वमेत्रीरसेः सम्यक्त्वाद्वाङ्मन्यनियोजितं चट्टितम् ५५

प. सं.
५००

सत्तासत्फलदात्रीणां भोगीनां न्यायचरानां युक्त्या योजने वि-
चित्रांगं पदोपि सद्रचनायुक्तियोजनाभिर्विचित्रांगः येन क-
र्मणा सत्कीर्तिरेव विस्तारमिति इति सत्कीर्तिरसौ जलं तेन या-
वितं तालितमलं कां कामिति ऐहिकामुत्रिकसिद्धिं अत्रैवा-
र्थान्तरयति प्रोमेति ३ हितचिंतनं श्राव्यते यथापि पश्येति

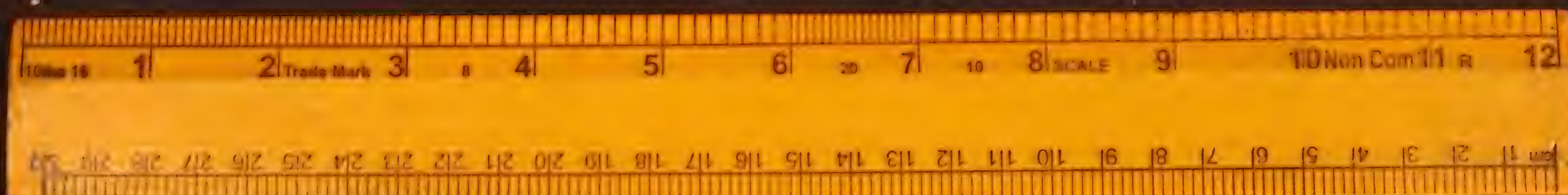
एतत्प्रोतं विचित्राङ्गं सद्रूपीयुक्तियोजनेः परित्रा-
णां मुकमिदं सत्कीर्तिरसथावितं १ आद्यते भू-
मिपतिना कां कामिद्धिनयच्छति प्रोमेति सर्वथा
लोके रात्तां यद्वितचिन्तनम् ३ यथापि पस्याथप-
राधिपानां चराचरे चैश्वर्यनिर्मितो यत् प्रतिलोमा-
र्दवदार्दपूर्वप्रत्येकवीक्षासफलोदयाय ४ स
ष्टिदं कर्मयदलं विधेयेत्र महात्मनाम् वडकस्य
तया कार्यनिर्वाहो मार्दवाश्रयात् १५ ॥

यथापि सार्वभौमः पराधिपानां एतिकाः ईश्वरनिर्मित इति
प्रवरणपालनां सवितादादं प्रेमा प्रत्येकवीक्षेतियत्कर्मदित
चिन्तनां तत्सफलोदयायेति ससन्धः ४ सफलोदयात्ता-
नरपि श्राव्यते मुष्टितिमृष्टप्रशंसादं अत्र विधेयेव शक्यते
महात्मनामनुसंधानं शतानां लमति शयेन वडकस्य तया
निर्वाहो न शक्यते १५

३ कार्यदार्ढ्यात् अत्रेति प्रष्टे तत्तथायेण सदा चरणवोद्युज-
तत्तथातनाट्टे करतयथात्र प्रीयेते तथा वकीति दृष्टप्रत्य-
यार्थमित्युक्तं जायते यच्च वणेमात्रेण ददयंत्यतीत्यर्थः १६
कुरेदिति निगदयाख्यातं १ कदाचिदिति कीदृक्करिष्यता
हितभाजनमितितत्तवारित्रप्रस्तावेस्तिग्यावयस्याः ८ भद्रमि

अत्रायाख्यायिका दृष्टप्रत्ययार्थनिगद्यते जायते
हृदयेण भाव्यति भूषणयायया १६ फेरेंडनामा
भूषो भूत्रयने प्रणभूषितः सहृदयमरितेयस्मिन्
भूवर्मुदिताः प्रजाः १ कदाचिद्दत्तवारित्रप्रस्तावे
तंसदोगतं प्रसन्नसुखमात्मोक्तस्तिग्यादादौ ह्यजि-
ज्ञपन् ८ भद्रं राजन्याण्यपणाः पाल्याभूताः कथं
नृपैः इत्युक्तचित्ते स्वस्मात्प्रसादं कुरुवाग्भैः ९
सत्यं ह्यतसद्रूपपालनेयं सनिश्चिता प्रेमान्म-
दृक्तिः काले च पारितोषिकयापना १० ॥

तिशरणपणाः शरणविक्रये हितजीविकाः ५ राजसमर्थना-
माह सत्यमितिकाले सत्कर्मतीरणयां पारितोषिकयापना
रितोषिकश्रापणाणि जेतप्रयोगः परोक्षदानं सूचयति परो-
क्षोपक्रियादिका तान्नरसखायेति भावः ११ ॥

पं. सं.
५.१

पीतेति स्पष्टं ॥ भृत्यप्रसावेनान्यदपि स्पष्टं यप्रच्युतिर्यादय
तिरिति यथाकलनयाविनातिर्घटकार्ययथैवसचटतामेति
कासौकलनेतिभावः यथायेनकलनाप्रकारेण १२ विदितभा
वोराजोवावेत्याह अलमितिप्रवेतिष्टेवस्तुनि एतद्वत्प्रमाण

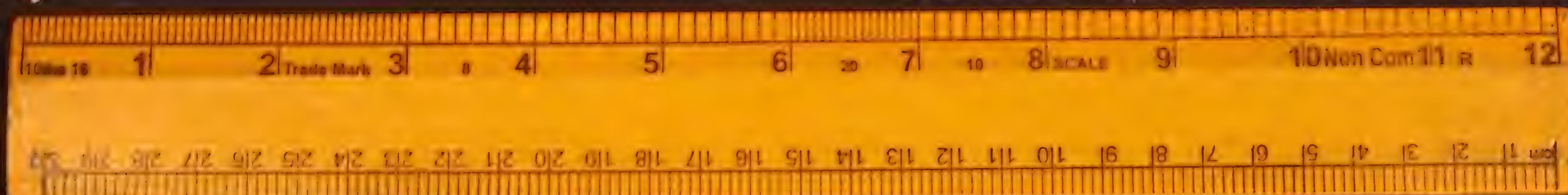
पीत्वापिवाक्शंराजन्मवदासेन्मुनिःसुतां अत्र
प्रमनसंभृत्यस्तुसेयंनोनिवार्यताम् ॥ अतिउर्ध्व
टकार्यस्यकथंमचटनायथा शान्तैस्तेनकार्ये
स्मिन्नान्यदास्यमवाप्यते १२ अनेवाग्निसूत्रेणत्र
सारमेतत्रवास्तितत् किंचियन्मार्दवेतेपथरात्रा
येतयीथनैः १३ यद्विधेयमतिउर्ध्वटंनृणांन
द्विधेयमतिमार्दवाद्युधैः याविधेयमतिभिःप्रद
र्शितामाविधेयमतिभद्रदायिनी १४ दृढतीक्ष्णा
सिसक्तंतावद्वादिभिरपिभवम् यत्राभ्येतिवशं
कार्यमार्दवेनेदमाप्यते १५ ॥

वाक्यार्थहृपमार्दवमरोतिमार्दवंदोपमरोतिशयेनकालस
द्विस्मृतेति १३ यद्विधेयमिति विधेयंकार्यवस्तु विधेयं
तर्कं विधेयमतिभिर्विनीतमतिभिर्वाविधाप्रकारः १४ एत
देवविह्वलेतिदृढेतिस्पष्टम् १५ ॥

अत्रापिशेखरयति तथाचेति ज्योशदृशतिनृपतिनाम अन्यत्रि
गदव्याख्यातं १५ मनीषाकरवुद्युत्यतिस्थान ऊत्रकस्मिन्वस्तुनि
धारारोहउत्कर्षेणदृढिःसोमात्यः १० राज्ञेति रुद्रिराधिकसं
एत अस्तुकामेनेति तं काममनसरोपीतिष्टोदरादितान्मलोपः
द्वयेवत्प्रमाणेजागर्ग्यप्रतिबोद्धव्यं आदरादन्यनिरपेक्षतया तद्वय

तथाचज्योशिदातेनष्टोमात्यायथावदत् महत्त्वं
मार्दवस्यास्यतथाशृणुतधीयताः १५ मनीषाकर
ऊत्राद्येधारारोहोथराधिपैः विधेयलोमितिश्रुतारा
जाकिंसोवदत्प्रभुम् १० राज्ञिमात्रकामेनद्वये
जागर्ग्यमादरात् मार्दवेनप्रजाहृतौभृत्यैस्त्वेचित्य
ष्टोषणे १५ येकेचनक्रियाकारास्तस्मैशीलमिदं
शुभम् वोक्षेवदार्दतःकर्माचरन्तीतिविनिश्चित
म् १५ ॥

मार्दमार्दवेनेति एकमार्दवेनप्रजाहृतिः द्वितोयंभृत्यानामौ
विधेनतोषणं १५ एतदेवविह्वलेतियरिति क्रियाकाराः का
र्यकराभृत्यादयः तेभृत्यायस्यराजः इदंशीलमौचित्यपोषण
त्वं वोक्षेवेति एवोचिलम्बयोतकः दार्दतःप्रेमणा आवरे
तोयन्यनिरपेक्षसंमताद्विदधते १५ ॥

पं.सं.
५.२

भृत्येस्त्वैवित्यपोषणे इति समर्थितं सार्धवेन प्रजावृत्ताविति स
मर्थयति राजेति पात्वाः सदाचारनिरताः सर्वयोगक्षेमप्रसिद्ध
तत्तत्तः साधुसज्जनादयः अर्जकाः कार्षिकश्रेण्यादयः प्री
तिः पारोक्षिकी अवेत्ता रंजनाथत्तिकी १ अत्रैव आचमा
नश्राद्ध अहो इति अत्रेति पराधितो केयदमो सार्धवेन त्वना
व्यादमो दंडः अहो मधुराक्रियासत्वेन कार्यसाधनं दमः शा
तिर्दंडश्च दमश्च दमशान्तिरिति सार्धसंतदमो दंड इति च के

राज्यस्थितिरियं पात्वा न कवीरभटाश्रया तत्प्रीति
रंजनाभ्यां द्रव्याकां धिदां प्रयात्तने २ अहो दमेयं
मधुराक्रियात्रयत्तमाश्रयादात्मपरौचित्यमा वा
सिद्धता कार्यगतिश्च या जडेर्मदाहता नर्थमिदं परा
त्मनोः १ आरभीयोत्र नृपतिर्मादवेद्य प्रमादने स
मर्जकेषु भृत्येषु व्यातकोर्तिवैभवं २ ॥

ज्ञात तदाद यत्तमाश्रयादिति आत्मनोचितौकांतान्तेरे स
त्क्रियासिद्धिः सावन्मभापुणोदयप्रस्कारेण परस्परौचित्यो
मानपूर्वशिद्धादानात् अतोपि च भा याचयेवं प्रिष्टतावाच्चा
सिद्धलक्षणं गालीदानं कार्यगतिश्च शरीरयनादिदंडनलणा
जडेर्मदाहर्षणाहतादिदं परात्मनोरनर्थमेव परस्परानर्थ
त्वमिदमेवात्मनश्च वाच्चातिन्यादिनानर्थत्वमेव १ आरभी
योभावादेशभवः २ ॥

श्रितावाक्यमवांतरशोखरिकास्फटीकर्तृमपक्रमते कदापी
ति पौरोगवः पाकस्यानाथतः स्वाडपाकशेयनया संस्कृतं तत्र
होजकद्रव्यभूषितम् १३ वंजकेति चित्रवर्णोऽपरिवर्णे शिबि
तं १४ ओंश्चत्तांगो हृत्य अन्नानां चतर्विधत्वं भक्ष्यभोज्यवोष्प
तत्प्रेमे देन अन्नस्वादे बाडतायां प्रभुधीः परमतिशयेन केवलं

कदाप्याह्वयते नोक्तः स्वः पौरोगवश्चादरात् चित्रान्नं
क्रियतामयमदर्थं स्वाडु संस्कृतं १३ वंजकास्वादसं
पुक्तं च मत्कारैककारणं अनास्वादितपूर्वयश्चित्रव
र्णो रसोत्कटं १४ ओमित्युक्ताय सोऽथ दोनेक संस्का
र संस्कृतं चतर्विधात्र सत्तान वंजनोत्कटमादरात् १५
चित्रात्रमये संस्थाप्य वाहबद्धाब्जिज्ञपत् सम्यगा
पादिताज्ञात्र प्रमाणं प्रभुधीः परम् १६ दृष्टे त्रम
लिकामेकं दृष्ट्वा व्याप्य यतोऽस्वयं हरीकृत्य शितं
प्रीत्यारभे सौगतकश्मलः २ ॥

वाप्रभुधीः प्रमाणं आस्वाद्य सादा न्यायेण प्रभवपवजानन्ती
ति १६ अत्रोभजनपात्रे दृष्टेति गोचरे जाते प्रीत्येति क्रोधाना
विर्भावः सचितः गतकश्मलः हरीकृतमोह
क्रोथायनर्थः २ ॥

सं.प्र.
५-३

अनेतिमदिका तथा पूर्ववत् तदस्यात्याय प्रस्तमत्रमितिषो
षः २८ अनामदिका दसंस्वरीकृत्यभोजनंनपकेत्यर्थः अ
नदितिषोरोगवाविदितं पात्रोत्सारणं पूर्वपात्रोत्सापना २९ सं
सारीकृत्येति अथक्षेपोरोगवं प्रायेभोजं संसाधितं सम्यक्
स्कृतं ३० इत्यमिति शिक्तामाह परंतिति अवशिष्यते अत्रैवके

ग्रासउद्गापितेन्यास्यरोगाचरमयोगता तांतयोदस्य
मपनप्रस्तप्रारभतादरात् २८ अनाक्यानांसहंस्वं
हरीकृत्यभोजनं अन्यदानायवुभुजेपात्रोत्सारण
पूर्वकं २९ संसारीकृत्यवाय्यक्षेमदोयामासचाटुभिः
अतीवसंस्कृतं वायमयसंसाधितं त्वया ३० इत्यंष्टो
पिवियेयंतेसाधुसंस्कृतमादरात् परंतमदिकाभ्यो
स्यरक्षायेवावशिष्यते ३१ समीक्षमावमाधुर्यवाणी
सौष्टवमस्यतत सभ्याग्रनोन्यमालोक्यमेथावैभव
मैदित् ३२ धिगकालप्रकृपितानहोयेर्यमिदंप्रभोः
प्राप्तायांकोपवेलायांप्रसादोस्यसमीक्षते ३३ ॥

सत्प्रमत्तोमीतिभावः ३१ समीक्षेतिमाधुर्यप्रसजता सौष्टवं
रामणीयकं वैभवंविस्तारः ३२ धिगिति इयंदतरमस्यत्तामि
परत्तामिनोः असेकोपकालेपिनकृपति अनेतत्रकालेपि
कृपनीतिमेथावैभवंयेर्यमस्यवनतोति ३३ ॥

अहोइतिगंथेलेखः चर्याववरुतिः दिव्यसत्त्वप्रतीतिदा असौको
पिदिव्यतनुमनुष्माकृतिच्छादितश्चतुर्मीयतेइत्यर्थः ३४ दिव्यस
त्त्वप्रतीतिदेवसत्त्वमनुमानमागमेनद्रुयति श्रूयतइतिदिव्यस
त्त्वानांदिव्यप्राणिनांप्रकृतिः सर्गः सत्त्वक्षमादिगुणशालितं मा
हिन्याप्राप्तौदेतमाहयतइतिद्वयातिगारजस्तमः श्रूयाः अथवा
येत्वयातिगास्तेदेवाइतियोजं ३५ सत्त्वप्रवणफलमाह तदि

अहोवासेनरेवास्यक्रोथगंथोनलक्षते चर्येयमम
लाक्षादादिव्यसत्त्वप्रतीतिदा ३४ श्रूयतेदिव्यसत्त्वानां
प्रकृतिः सत्त्वशालिनी नजात्वेवैतिमालिन्ययतोदेवा
द्वयातिगाः ३५ तन्नूनं बुद्धिसौरस्यराज्याभिर्नामधीय
नाः नकदाचनशेकादीइतिचजंश्रुतीरितं ३६ कृता
पराधोपिनरः प्रसादं चेदौक्षतेताडनमेतदस्य मनुष्य
तेयंगदितोभयायाधिकान्यश्रूयेत्ययासंचरेति ३७

ति नूनमिति बुद्धिसारोस्यराज्याभिः कार्यकारणयोरभेदविव
क्षयारोपः अन्यदपिकोशलमादनामेतिधीयनावनामजात्वपि
शेकादीः संपत्तावापतोचस्वभावनिष्ठतात्रशेकाद्याइतिश्रुतेराप्रा
यस्यवयवसत्त्वमित्यर्थः ३६ विस्तृतेर्यसंक्षिप्यतात्यर्थमाह
कृतापराधइतितानमितिस्वयमेतस्त्वापातउभयायालोकद्वयेपि
अनुकृतदेवाग्रययेतितानांतस्त्वापाननुसंधाननेभोयोरपिद
त्तायताततयाकारिणः पशवइतिभावः ३७

सं. प्र.
५. ४

द्वारमिति सद्यवहारस्य ये प्रयोगास्तेषां यानि करणानि साधना
नितैराद्यं पदबन्ध उद्यमः पादत्वे पञ्च ३८ इति श्रीवीररत्नशे
खरशिलाविवरणे पदसंकेताख्येष्टा प्रभा १८ श्रीगणेशाय नमः
अथेदानीं दयादानोपकारित्वमिति यदयारत्नमुद्देश्य
न्यसंख्यातं तद्विवेचनायारंभः एकाद्वेति एकेननविंशतिरे
कोनविंशतिरिति तात्पर्येण एकाद्विंशतिरेकस्याडक इति ननः प्रकृ
तिभावेऽगागमे पदान्ता अयेन नासिक्कविकल्पे च एकाद्वेति ३

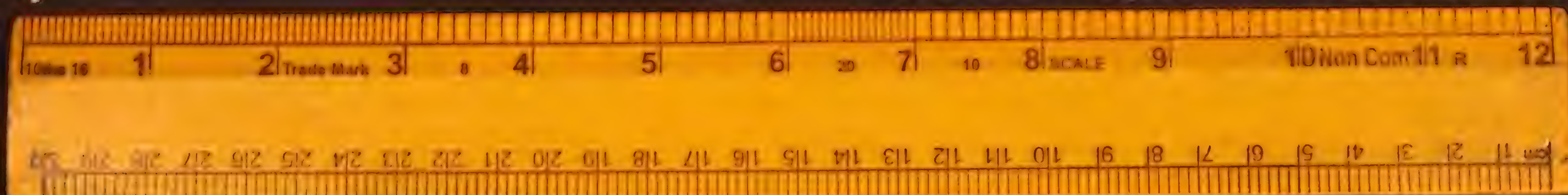
द्वारमिदं संकलितं सद्यवहारप्रयोगकरणद्वयम्
पदबन्धमत्र दयं तारमाग्रतो याति यो गणाम् ॥ ३८
इति श्रीवीररत्नशेखरशिलायां सद्यवहारपालनं नाम
माष्टादशं द्वारं १८ एकाद्विंशीह्यधीराः प्रेमणालोच्य
यमादरात् यदा लोचनया सम्यग्गुणालोको विजायते -

ये प्रमाणं इत्युच्यते योपि च एकाद्विंशीतिता विंशेष्टां प्रेणे
तां तथैव सारत्वे स च यतिनेयं वा ह्यभि नयमात्रगम्यापितं
तरसत्वरत्नेति आलोच्येति ह्यदा लोके नैतत्त्वं पविस्त्वमिति
भावः सम्यगिति हेतुवाजादिवासाय नतिरस्कारेण दारादौ
सर्ववदथादिनामंगले कर्तव्येपि गुणालोक इत्यालोक्युत्प्रेषं
गतसंभावनायां ज्ञाताया पुनस्तद्विधाने पुनरुक्तिसंभावनात्र
यानोपन्यास इति बोध्यं आलोकस्य गुणत्वमनौकिकतम् १

पूर्वपरानुसंधानायावतारयति इदमिति अत्रैतस्यां सुशीलशे
खा लक्षणानि रूपणया दयाः साविति सत्यात्रमिति तत्रैवास्या
उपयोगः अन्यथानकेवलमनुपकृतिर्यावदनया पत्रिरपीति
भावः विद्वतिर्विलीनता सर्वथा सौदीर्यकादौ र्याभावे गलितत्वं
मिव इत्यर्थः २ वीजमिति सत्यात्रमेवेत्येतदभयस्य आद्यत्वा

इदमुद्देश्यं यत्र दयारत्नमुदीरितं यासौ सत्यात्रमा
लोच्यमनोविद्वतिलक्षणा २ वीजे सत्यात्रमेवास्याग्रं
करो विद्वतिर्दृष्ट्वा द्विपद्मीमख्यतो यस्यादाना उग्रहल
क्षणा ३ अभयादिविभेदेन पञ्चानन्ये च शोभने का
लेन विक्रमेत्येषो मदात्तो ज्वलकोर्तिभिः ४ सत्क
त्वापपदा लते यममलाभोगापवर्गोक्तत्वाचितो या
नतले विभाति नितरां यस्यैष नृनंदरिः गंधाकृदि
पराजिराजिततनुः सन्नन्दनानन्दितो गोशामीरात
भीष्महृष्टदयः सत्कोर्ति एरोज्वलः ५ ॥

तवीजत्वमिति विद्वतिर्हृदयद्वितीः दानं पर्वसंकल्पापेक्षं नि
रपेक्षः सर्वथा नृग्रहः १ अभयादीति आदिशब्देनापराधक्षमा
दिपरिग्रहः पञ्चानन्ये इति अभयादयः पञ्चालीत्यर्थः आमदो
ग्रानंदः सौगंध्यं च अक्ताभरिताः इष्टक्रीर्तिसंपत्त्यालीत्यर्थः ४
सत्कत्वेति इत्यवीजा ऊरादिकल्पनया साधितमर्थमाह स इति

सं. प्र.
५.५

सत्कल्पलतेयमित्यर्थः भोगेति भोगमेवावेवास्यातत्कल्पं
लमित्यर्थः यस्य च कल्पलतोयाने सौंदर्यं दिशति प्रसिद्धः
षेणहरितं साययति गंधेति गंधात्ता मदभरितायादिपराजिदं
तिपंक्तिस्तयाराजिततनः सन्नन्दनैश्च सलक्षणप्रवैर्नंदितः
गोशमीष्टयि वीयालकः गतभीरिपुभयरहितः रुष्टरुदय
ग्रानन्दपूर्णरुदयः इंदोपि गंधद्विपे नैरावणात्वेन राजितदेहः
सन्नन्दनपतदाख्य उयानो नंदितः गोशमी स्वर्गपालकः अन्य

सर्वतः प्रसरत्सुक्तिगंधसम्पत्तिशोभिनः दयाला
रस्यवृत्तस्य प्रतिमाकेन जायते ८ तत्र दीनातराना
थगोचरादानलक्षण अनुग्रहमयी चापितदन्य
विषयामता ७ ॥

त्पष्टम् अथवाहरिः सिंहस्तत्प्रेक्षणावः पशवः ५ सर्वत
इति स्वपरदीनातरविषये प्रसरत्यः प्रवदत्यसरायाः सत्कयो
दारिद्र्यदेयादिविकृतिमृतकानानुप्राणदायिनेषु मृदुताक
यपवगंधसम्पत्तयस्ताभिश्चोभमानस्य सहृत्तस्य प्रायेण गं
धसम्पत्तियोदृष्टं तद्विस्ताररूपेण ८ द्विपरीमण्यतोय
स्यादानानुग्रहनक्षणेति मृत्वादिपरीकयितातद्विषयविभा
गमाद तत्रेति अनुग्रहमयी पारितोषिकादिसानसदाण ७

प्रकृते योजयति महार्चेति अत्र दयायां तस्यैव महाप्रभावस्य म
दीपतेः ८ एतदेव समर्थयति स्वाचित्येति अण्मयी प्रणप्रवरा
भूवावाङ्मयेन ५ अत्रैव भरयति शिवेति शिविनश्चापीडवं
तोभूयाः शिवयाः पीडिकया शिविनं मयरेव किंच जयंतना
मनात्र विस्मयः परं त्वियं सा शिवाय याते शिविकेतने कमार

महार्चोऽपदस्य नमदनीयाय कीर्तिना मदीपेना
त्रजागर्धतस्यैवैषा विराजते ८ स्वाचित्यादयमाना
नामस्तु प्रणमयोगतिः किंच त्वियं राजते भूम्नाराज
स्ववपरात्मस ५ शिवया शिविनोभूपाजयन्त
शिविनं शिव्या इयं सा ते यया नूनं जयंति शिविकेत
ने १ शिवया शिविनः केचिदहंत शिर उद्धतम्
दयाशिवी नतशिराः शिविर्मूर्धसराजते ॥

अपि जयंति दयाशिविनः कार्तिकेयस्वामिनोऽप्यधिका इत्यर्थः
सत्त्वतादस्य कर्मणेनेन वीररत्नशोखरशिविति नाम सम
र्थनामथोपि कृतेति थ्येयम् १ अत्रैवाधिक्यसमर्थनार्थम्
नयापुलिखति शिवयेति नतशिराश्च उद्धतशिविर्मूर्ध
सराजते इति विरोधाभासः ॥ ॥

सं. प्र.
५-८

कर्मानुशेषेणेति स्वकर्मवैविध्यादेव केचिज्ज्ञानः केचिन्मोक्ष
इत्यत्र न कश्चित्पर्यययोगार्हः परस्वसौकल्यप्रवीणः सर्वस
रः परमकारुणिको किंचनपालनार्थं नृपंसमर्जं अमुष्मन्
सृष्ट्यजगतो न्यासलक्षणस्वरत्नार्थम् अस्मादेतोरयमुपनि
धिरस्यराज्ञो वशं पालयत्यर्थः ॥ अशक्तानामुपेक्षायां न दोष
इत्युक्तं शक्ता इति ततश्च सम्यगीत्या सर्वतः पालयेयुः तद्वत्

कर्मानुशेषेण विधाय सृष्टिं सर्वसुरोसौकल्यप्रवी
णः नृपंसमर्जोपनिधेरमुष्मन्स्वरत्नार्थमस्मादयमस्य
पाल्यः ॥ ईशार्पितमिमं न्यासेयेशक्ताः सम्यगीत्ता
या सर्वतः पालयेयुस्तत इदमस्य भाजनं ॥ प्रतीति
पात्रतामात्राण्यस्माद्येदुर्विधाशयाः न पालयन्ति तत्र
स्तेते देवाः स्वरसंशये ॥ तस्मादक्षणासादाय वद
कल्पैः सदिसुभिः भावप्रेतेष्वेव च भायति कामनया
बुधैः ॥

स्येतत्स्वरूपं ॥ प्रतीतिपात्रतां स्वसृष्ट्या सपात्रतां शक्तिमतामि
त्यर्थः अस्मादीश्वरात् उर्विधाशया नीचाशयाः केवलसंपोष
णा युक्ताः तत्र समीचरेण पालयन्ति तर्पितं देवा इति तेनैवेष्टरे
ण ॥ उक्तमर्थं निगमयति तस्मादिति रक्षाणां साक्षात्साक्षात्प
रमविनसदिसुभिः क्षमाशीलैः अत्र सदिसुभिरिति अनुवायं
रक्षणेत्यादिविधेयं प्रेत्य परलोके रदेहलोके यायति रुमाकातः
॥

अत्र समर्थनं जाल्प्यतितत्कालमिति भगवित्तायां जागर्ति प्रबुद्धो
भवति यतो सावेक्षकः प्रतिजागृकः ॥ तथापि किमिति मदी
इतममाशं क्वादप्रबुद्ध इति न्यासरत्नकमिति तद्वत्तकतया स
मर्थितं उद्धतमित्यहंकारमेवेन विस्मरितसुविधेयं कथं तादृक
साधनवतां क्षणान्निःशेषोत्पत्त्याद तन्त्रेति तन्त्रज्ञातद्विद्धाधी

जाल्प्यदस्तसमापातभगवित्ताश्मेयदा स्मरेष्टुरीशं
तत्कालं जागर्त्ययमवेक्षकः ॥ प्रबुद्धोसौ क्षणादेन
न्यासरत्नकमुद्धतम् निःशेषयति तन्त्रं जायन्त्यात्सा
धनसंगतिः ॥ तदयानुग्रहावेत्ताः प्ररक्षन्त्यावधु
मिधेः जाल्प्यार्थार्थभयोन्मुक्ता विधेयास्ते भगवद्भुतं ॥
अवस्कन्दभयोन्मुक्ता यथाते सुसुदान्विताः तथाव
हितचेतोभिर्भावं सच्छक्तिशान्तिभिः ॥ ॥

न साधनसंगतिर्दक्षिणकोशादिलक्षणा ॥ संक्षिप्तमदी
प्रविधेयमाह तदिति तत्तस्मात् दयानुग्रहावेत्ताः दयानुग्रह
भाजनानि प्ररक्षन्त्यावधियेभ्यो यतः कृत्यसेमान्यवाते भगवि
ताः भगवति शयेन ॥ अवस्कन्दः क्षणान्निःशेषीकरणं तदयानु
ग्रहावेक्षकाः ॥

सं. प्र. ५.७ अमुनाशयेन यथाहमेवांन्यासपात्रं तथा सोपि मम न्यासपात्रमिति मद्यायथा मोषां सोऽद्य हेतुस्तथैतद्व्यापिममेति २० यथैति त्वमिति सकिंचनेषु योगक्षेमादिना अकिंचनेषु दानादिना २१ विशेषकं तिलकं स्यामङ्गललेपना २२ शान्तिरित्यथाम नसः शान्तिर्विभूषेदामुत्र शोभाहेतुः बुधस्य विदितवेद्यस्य य

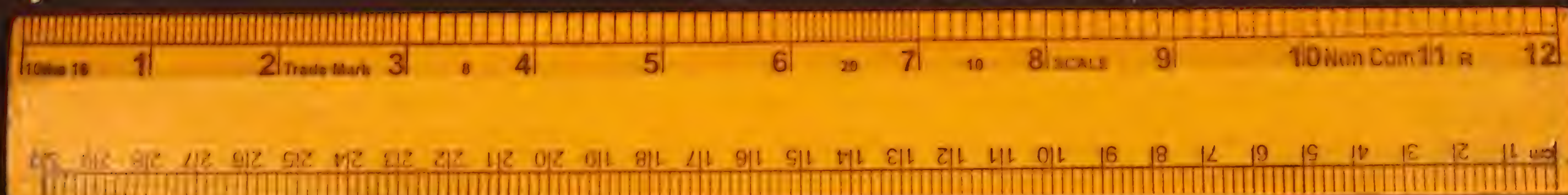
आशयेनामुनास्याशान्तस्मिन्सम्पत्समर्पयः श्रव यत्नेन भविनो गतिस्तत्रैव निश्चितं २० सकिंचना किंचनेषु यथैव चित्तं मदीयतिः यः पालयति तस्य मेलाकाग्रमृतनिर्भयः २१ सत्त्वयथाभाति विशेष केण कञ्चयथावासयथाविशेषात् यो वासवासय तिसेवेन नयराधियत्तं दद्यात्तथैव २२ शान्तिर्वि भूषामनसो बुधस्य शीलंगिरः संस्कृतिरीक्षणस्य सदृष्टिरशान्तिरथोपलजेयथाधिपत्यस्य तया दयेयं २३

याशीले विभूषा गिरयथा संस्कृतिवशासनचारिणं विभूषा यथा चेत्क्षणस्य लेचनस्य सदृष्टिः भविदेवतादिह पेभ्यादि र हितेत्तावा यथा वापतत्वेर्बुदेरशान्तिर्प्रभाभावो वावसायो वा तस्याधराधियत्तस्येयं दद्यापि विभूषेति २३ ॥

सदयेति सदया उरुलदैवशक्तिकारणं पालिता विषये योजि ता पालिता च समाप्तिमाना ता कमला लक्ष्मीः कमला व्यासपत्रके रत्ननिभोगलक्ष्मीत्वे सचितं कलां व्यासकलाभरितं कलयेड कृष्टवुद्ध्या प्रयेत् २४ प्रस्तुतेति उत्सवं मंदस्वेच्छां प्रस्तुत्या श्रुतः कृतानुपरथोलनेति यावत् पद्मादृष्टिः रमादृष्ट्यातः यो दीनानायास्वेच्छया दयया पश्यति तं पद्मास्वेच्छया पश्यतीत्यर्थः २५

सदयेयं दयायेन पालिता पारिताभृशं कमला कम ला व्यातं कलां व्याकलयेच्चिरं २४ प्रस्तुतेत्यात्सवेये न दीनानाया दयादृष्ट्या वीक्ष्यते तन्मात्रे पद्मादृष्टिरु श्रीलिता भवेत् २५ अहो दयाधजौत्रत्वं भद्राय महते सता येने शान प्रमादेन सिद्धिः स्वपरकार्ययोः २६ सहयोगेनामुने शोभेदत्वे ह च सावासिकाम अमुत्रा नंतमद्वाहं विदधाति शुभोदयम् २७ ॥

दयाया औचत्या धायकत्वा व्याख्यातामाह अहो इति दयेयौत्र तदेतत्तादृजं केतनं भद्रायेति धजौत्रत्वं हि भद्रलक्षणमिति संदिता स येनेति दयाधजौत्रत्वेन निमित्तेनेष्वप्रसादेन कर णेन दयया परकार्यसाधिते परहितसिद्धिः स्वस्य चैव प्रसन्नत यादितार्तिः २८ सहयोगेनेति अमुना सहयोगेन दयायिन २९ ॥

सं. प्र.
५. ८

अत्रेति पतस्य विधिरूपशिलायां शोखरद्वये संसक्तया व्यापि
का २८ मदीदृतमतितादृशेषि चेदानुगुणेन दयाया ल्यते
नरयि सर्वेषु रोसो तथा सिद्धिकारीति तात्पर्यमस्या व्यापि
कायाः स्फुटीभविष्यतीति ता मवतारयति मृदं सकीर्ति अत्र ये
गेन मृदविनयनतो अंसकौ स्फुटीयस्येति विनयपात्रता दर्शि
ता अनुकंपायां कन् पतदृशवेवासावन कं प्याविति रतिसे

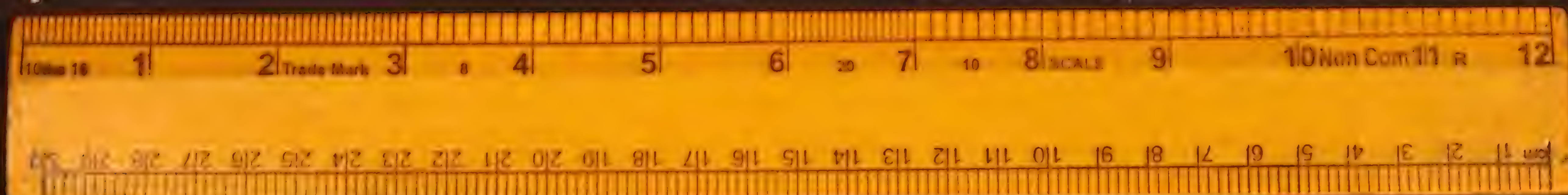
अत्र प्रतीतिदात्रीयसक्तया व्यापिका मिमां ३
दाहरंति कवयः कलाकोशलचञ्चुवः २८ मृदं
सक्तभवद्राजापूर्वंदैववशगतः अस्मैकसाय
नोभूताखेटाजीवोवनययौ २५ तल्लजानीत
चस्वोसो जाततत्र सपोतकाम मृगीदृष्टैववादे
नथावतिस्मप्रवाथितम् ३० ॥

मोक्षकीतिनामः परिणतिर्वोथ्या दैववशगतो देवदर्शित
परावरगतिः तदादशसेति अक्षपकं साधनं यमेति रात्र्यंशः
सूचितः सच प्राक्परिचयादाखेटाजीवो मृगयैकजीवनः २५ त
दिति मृगया लजेनानीतगस्वोतोतदिननिर्वाहः तत्रवेन सपोत
कां सशिञ्चवादेन वाटकेन प्रवाथितवशीकर्तम् ३० ॥

सति मा मृगीयारादूरतएव तदिद्विते स्ववाथानुकूलव्यापारे स
र्वं वा स्वभयं वलिष्टमिति प्रथमं स्वरक्षार्थं अतिशयेन उद्भवत
तापि संयारितप्राणपुत्रे प्रेम्णा किमसौ शिञ्चुर्विधास्यतीति ना
तानुसंधिर्वक्रकण्ठभृदिति शेषः अथ वक्रकण्ठतानंतरमे
व शिञ्चुर्विकलमातरं तद्गृहीतत्वात्पर्याणवद्वपत्पाणिं चतुर्व
थवद्वं वक्रकं परंप्रसाद्गनतग्रीवक्रन्देते विलोक्य मृदात्

सारातदिद्विते तात्प्राद्ववद्वयविकला पुत्रप्रेम्णा
वक्रकं वीदृष्टाय विकले सतम् ३१ पर्याणवद्व
पत्पाणिं क्रन्दनं वक्रकनरं मृदात्तभृद्विद्वत्त
लकाननजंगमैः ३२ अमर्दिर्धममापत्राक्षणाभू
मोत्तसोदच प्रत्याहृतायतं चातस्वप्राधानमन्वगा
त क्रन्दंती शोकदग्धासौ विस्मृतस्वकलेवच ३३

तीभूमिदिगृह्णति गिरिवनवनचरादिभिर्धमद्विः सदस्वयं अ
मृतीक्षणात्समेतासतीभूमौ ललावर्तनानि चक्रे खभूद
रिदादिधमणं मृदीनुकारः स्वयंदिधमं स्तदाकारं सर्वमेव
एतीति ३२ प्रत्याहृतेति प्रद्ववणपराङ्मुखीभूयतं राजानं आ
तिस्वप्राधानं आविष्टमानीय गृहीतस्वप्राधानं अन्वगात् पश्चा
दुद्वाव विस्मृतस्वकलेवरा पुत्रप्रेमस्वीकृतस्वशरीरपातना ३३

सं. प्र. ५५ प्रकृतं दयावसरमाह दृष्टेति अन्वयश्चात उन्माद्यचतुर्वे
यवंध्यात्रियाण्यमातरप्रेनितियशनेः पातयिताययागतमा
गात साजीवत्यागेनापि स्वस्थचित्तो गादिति ३५ सेतिसामृगी
शोकदर्शस्तिपितउन्माचनेराजत्तरासुचिता ऊर्ध्वमिति ऊ
र्ध्वलोकनिवासीसुरसामुखेन अंतर्गामिणमित्यनेन सर्वेषां
स्वाउत्प्रेणतत्करणेचित्तोसुचिता ३५ शरणेचित्तादीनां

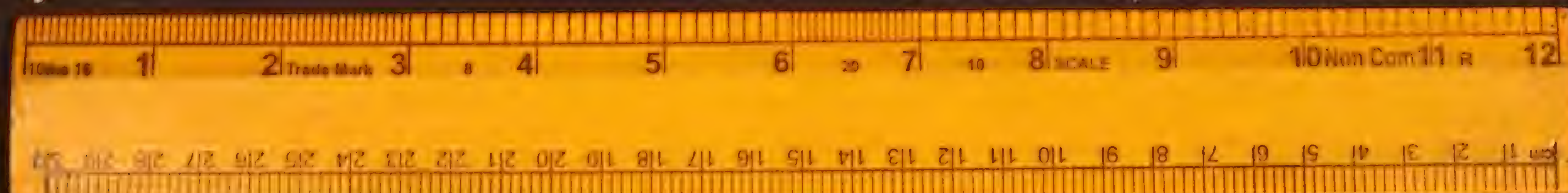
दृष्टातामन्वगायांतोदयाईददयोदुतं उन्माद्यमा
तरप्रेतंनितियागाययागतं ३५ सापुत्रसंगता
शोकदर्शस्तिपितदृष्टयं मावमूर्ध्वविधायांत
र्यामिणेशरणयया ३५ अदोचरित्रं परमाद्गतेति
भोतवैवसर्वत्रविराजतेतराम् अस्मासवागुद्धि
विवर्जितास्वपिदयायदियंभवतोस्यदेतकी ३६

दनोक्तिमवतारयतिप्रहोति सर्वत्रेति बुद्धिनीविषयराथे
नेषु अस्मास्तिविवागुद्धिकलनातोषितः परमेसुरोच्य
दंकरोतीतिनभवेदाराथनेकिचित्रमितमस्तीतिसंभाव्य
तेतथातेवयंतद्रुहिताइतिकथमपुनैवानुग्रहोजातइति
अहंतकीतवदयायतोस्तितोभवश्चरित्रमासुर्यकारिसर्व
जातिशयेनविराजते अतएवविभोइतिविशेषेणभवनशीले
तामंत्राणि ३६ ॥

तदितिअयंकारुणिकोराजा दयापात्रंसमृद्धिसमापतिभाज
तं अस्यारातःसादयाआद्याआद्याही सदयाचकूलदेवा इष्टश्रे
वदययाभाव्यमितिदयापिस्वयंसहृदयदयापात्रंस्यादितिवा
आद्येत्तुंविहृणेतिकियदितितरणजीविकेवनेचरेस्मादृष्टे
यथासयतोयामयिश्यंदयाकियन्मात्रंनकिमपीतिमृतायांजी
वंत्यावामयिकेनामापक्रियोपक्रियेइति सैवदयाययादयया

तदयंभगवंस्तावदयापात्रंविधीयतां तथायथास
साआद्यादयाचसदयाभवेत् ३० कियन्मात्रमिदंस्वा
मिन्यदियतराजीविके वनेचरेदयासैवदयासिद्धि
र्ययाभवेत् ३० ततोमंसममागत्यमृगीतात्यर्यगे
चरः अंतर्गामीविधातासोशहैलीचित्तितंनिशि ३५
भोर्दयापात्रसुमतेहंसतन्वश्चतेप्रभुः नैसर्गिकी
दयादृष्टाप्रसन्नोतेपितंत्रयम् ४० ॥

दयासिद्धिर्दययायदियेयंतमेत्यतियथास्मिन्दयितेसर्वमिद
मेतदियेयंदयितंभवतीति ३० ततइति अमुंराजानंआगत्य
सप्रगोचरांभूयमृगीतात्यर्यरातिदयापालनंगोचरश्चित्रविष
येयस्यप्रगुशहामुचत ३० भोरिति अहमिति अंतर्गामीप्र
रुषः स्वतेजः सर्वफलदातेचरः तेतभ्येतदर्याय नैसर्गिकी
महंतकी तेतभ्येत्रयवदमाणमपितम् ४० ॥

सं-प्र-
५१०

इयमेवोदिशति सामीप्यमिति प्रारब्धपरिसमाप्तौ शानदास्यमे
कं कल्याणवधिमादात्म्यसत्कीर्तिस्फारेहितीयं जीवदवस्थाया
विडंसर्वभूमौ राज्ञोऽतीत्यमिति ४। परिशिष्टमाह किंत्विति ३५
दया तत्र प्ररोचनायं संज्ञपयति कृपाफलमिति अस्तेमृगयो
तलक्षणे पशविदे कृपाफलं विचार्ये तदयेन नैतावदाज्ञं चेव
नेतां चेत्पालये किं नाम समेदास्यतीति अलमतिशयेन प्राप्तराज

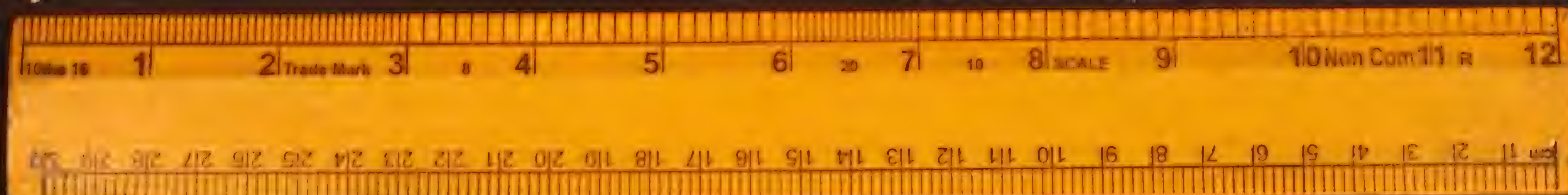
सामीप्यमस्य शानस्य मादात्म्यं प्रत्ययावधि रा
ज्यं चाखिलभूभागोत्तरां भुव्यदृच्छया ४। किं
त्वियं पालनीयाते प्रजासुनिवितास्वपि कृपाफ
लं विचार्ये ज्ञेतां ते कर्तव्यमस्य ४२ स्थायीनेयं
प्रजाराजं स्ततः पाल्यास्व यदृढं यथेच्छं चरचातो
पि चर्येयं परमाद्भुता ४३ ॥

स्त्वसर्वशक्तौ मनष्येतां दयां कर्तुं मर्दसीति ४२ अदम्येकं प
तत्समानदेहेन्द्रिये गित इत्यहं किं करोमीति न त्वयामनयमि
त्याह स्थायीनेति त्वत्परवशत्वर्यः तत्तत्स्वदधीनतात् स्वयमि
ति न परमविनष्टमिति आनरममवेदनयापि अतएतस्या
लनादनंतरं स्वेच्छं चरयवदस्वकुते हि कर्तव्ये सत्तासिकापि
तव जायते परमाद्भुता स्वपरानकुलतात् ४३ ॥

कथं प्रनरसौ पालनाविधेयेति चेच्छृण्वन्त्याह सर्वेयेति आदेशेन
प्रक्षिप्त्वा उपकारः साक्षात्परिणामस्य वधानं मत्तोपयेत उभय
द्वितीयाभावेत्यर्थः ४४ अपि च साधनोर्मथनैव निरायासे सिद्धि
कारिणीति साधनशोधनायामेव सजो भवेत्त्याह तदिति कर्मस
र्थसिद्धिसाधनं एतासु प्रजासु शास्त्रसु पदेषु येन कर्मणा
चरितेन यत उपक्रिया साधनमुद्धौ सत्यां साधनं संस्काराभावादि

सर्वथा चायमादेशः स्थायीनासु प्रजासुते उपकार
परिणामं मत्तोपय कदाचन ४४ तत्कर्मतासुते शा
स्येन चैत उपक्रिया प्रसादपात्रं नृपतेः प्रजाशय
नशासनं ४५ रात्रिदिनप्रयासेन वक्त्रीर्मितहृदो
न्वहं त्वदागारो हरेण पायसमासुस्ताश्माः किल ४६

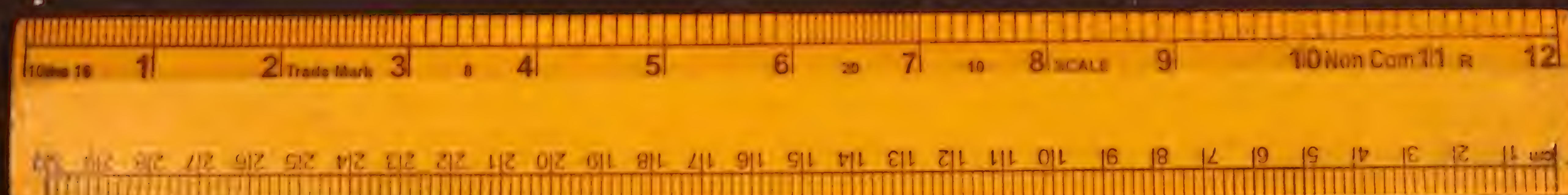
तिभावः अत्र प्रामाणिकसम्पत्तिमाह प्रसादेति प्रसादः सर्व
काहिताचरणं अनुशासनं मन्वादि प्रणीतोपदेशः ४५ अन्यच्च
वाराणमत्रोपकारकमित्याह रात्रिदिनेति पशेषमाः प्रजाः
स्त्वविधेयेषु रात्रिदिनप्रयासेन वक्त्रीवेर्मितहृदो व्रणितचे
तनाः सत्यस्त्वदागारो हरेण पायसमासुस्ताभवत्प्रसादमधुन
वाण्येव रोहणे पायो व्रणसत्रहनसाधनं तेन समासुस्ताः
त्वस्यागतात्पतीता इति लोकवाद् इति किलेति सूच्यते ४६

सं.प्र.
५११

जनमित्यत्राज्ञा इति शेषः ४८ स्मार्यं चेति यथा समात्मनि पीडा
जाता सस्यादः खदायिनी तथा स प्रजा स्वपि पीडाः सस्यादः खदा
यिनीति स्वपवदृष्टांतयितव्यः शृङ्खलते यत्फलं तत्रिवोपतया
सर्वविधेयमकृतेमपि कृते स्यात् अथ वा सर्वप्रतिषिद्धं कृतम
पि अकृतं स्यादिति ५० स्वदेदेति स्वदेदशब्देन तदोद्यमवसत्ये
वाप्यसेपतिद्विविधमपी ५०

युक्तागताहः स्वः परी ५३ अलंबहृत्तानि कृष्टमर्थं शृण्वत्याह
तमेतेति आशकलना इति शब्दः स्वप्रपरिसमाप्तौ ५४ स इति
प्रगेप्रभाते यडक्तं नयमर्पितमिति उत्कमेण निर्दिशति प्रभूदेत्या
दिनाके भिदहो भिरुद्याः प्रभुरभूदिति प्रथमो वरः विख्यातकीर्तिरि
ति द्वितीयः विदरास्य स र्द इति तृतीयः ५५

सं. प्र.
५१२

संहितादयापालनाफलमाह अहो इति अगापंगणयितमश
कं वैचित्र्यं यस्याह ग्यच्चरित्रं तेन विख्यातं यो तो मृगपोतः स
चेनो राजा विष्णुमवाप्त राज्ञः सुखिन इति चिंतनीयं हृदि दया
वीजं संप्रतीति दाह्याया न्यामाया यिका मवतारयति तथेति त
रुक्तेन स्वरुक्कस्यानेनो राजा तस्यां वेलायां मृत्तिसमये शशं

अहो दया वीजमिदं त्रिलोक्या मगाण्य वैचित्र्यं चरित्रं
चञ्चु यो तो मृगीनः सच विष्णुमेतत्स्वसंयथा भूदि
ति विन्तनीयम् ५८ तथा न्यापित रुक्तेनो बुद्धिगंभी
र्यभूषितः शशं सपुत्रं वेलायां तस्यां यत्र त्रिवोयत ५९
शार्थीति पुत्रेणातिष्ठः पुत्रकेति निबोध्यतम् सङ्गो
ह्मादत्र कर्णायामुवाच वदताम्बरः ५८ ॥

नृशशास ५० तत्रादौ तच्छास्त्रप्रकारमाह शार्थीति तस्यां वेला
यां शशायां त रुक्क राजः पुत्रेणा किमहं करोमि त्वयि सत्यमपि
स्थिते इति कृताक्षेपः पुत्रकेति निबोध्य पुत्रकं पायां कवच्छायु
पुत्रकेति संबोध्य सङ्गो ह्मा सज्जनसभायाम् ५८ ॥

यतस्तेति दयार्जने हृदेन पाल्य दया विधाने मुदेति प्रेमापि दयाया
अंगमिति सूचितं अन्यथा क्रियमाणो नरो यत्तदाणां तत्फल
दायिनी नस्यादिति भावः आह तेति दया दृशवेदिता सखत्स
तिमित्रपदवीं सखदश्च यथा प्रजाभविष्यति तथा स दया विधेये
वर्धः ६० अमृषु प्रजास विवृणोते प्रकटयंति अत्र रहस्यं प्र

यतस्वपुत्रकानि शं दयार्जने मुदा तथा यथेयमा
हता प्रजा सखत्सति प्रयास्यति ५९ विधेयम्
युतां तथा यथा शयं रूदि स्थितं विवृणोते यत्तदा
यागता यथा सताः प्रसम् ६० इति पित्रो दितां वा
तां पीतानन्दरसाश्रतः उदस्रुपगम्यासौ पादौ
पितरं जिग्रहत ६१ तथा च निपुणः कश्चित्कसा
चिद्राजसंसदि पृष्टः कथा प्रसङ्गे न राजा प्रेगूढ
चेष्टितैः ६२ ॥

काशने दृष्टोतः यवेति भर्हि गृहादागताः सताः पुत्रो यथा
कवामपि रहस्यं जनेनी बोधयंति तथा मः प्रजा अपि यथाः
न्याः कथं रहस्यमिति ६१ अत्रापि परं सवां ददाह्यायावता
रयितुं पक्रमते तथा चेति ६२ ॥

सं. प्र.
५१३

अवधारयेति अवधारय निशामयष्टः सत्यवोधयेत्यर्थः मृगा
याचललक्षणातनालक्षणा कस्यकिंरुदयेवर्तते कश्चकथंवशी
भवति कथंचलक्षणेनैवलायांस्वरत्नामवेदिति यथावा मृ
गायायावनेचरावशमायांति तथा कथमिमेनागरिकावशमायां
ति इति तत्र बद्धविधासतासमयेकामृगाया इह पुरत्र च हिताय
वन्मृगायाया ग्रनेवंविधतादेवंविधा कांचिदलौकिकीमृग

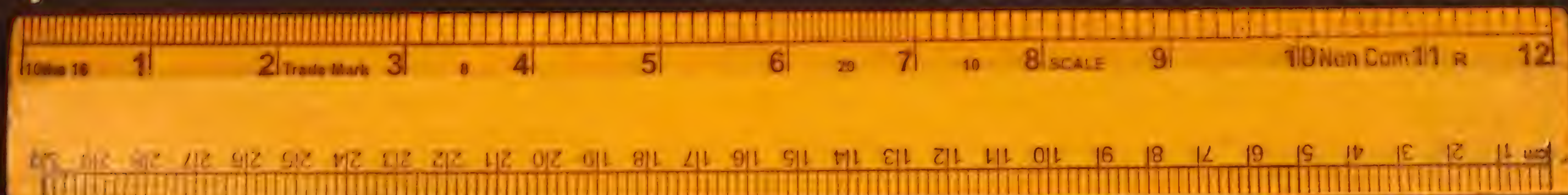
अवधारयथीसिंयोमृगायेयमोरिता नृणाणां तत्र
कारणादितायेह पुरत्र च ९३ ओमित्युक्ताय सोवादी
येयं दौर्विध्यडविधा जनतातिव्यामयातश्चितावे
ट ईदृशः ९४ चितोन्मत्तानि चितानि स्वस्मिन्कृतम्
दीनसौ चेत्स्यापयेतदास्यदडघटं नास्ति किंचन ९५
दृढप्रतिष्ठाचेन्मैत्रीसमर्जकमनःस्वनम् तदेते
तो न किंचिद्वैस्यापयेयुर्विद्वतः ९६ ॥

यानि शामयेति ९३ ओमिति ओमिति मते भवन्मते भवन्मते
सोरोतोवथवचोत्पत्ता दौर्विध्यडविधादपरिद्राप्रस्तातश्चिता
कथमियमापदेनिस्तरिष्यतीति ईदृश इति रम्यः प्रोभादायी
दामत्र च दितः ९४ एतदाखेटफलमाह चितेति ईदृशलोके
९५ दृढेति पतेति समर्जकाः अत इति रातः किंचिदिति रदस्य
वस्तु सर्वमस्मै निवेदयन्तीत्यर्थः ९६ ॥

अत्र समर्थयति परलोकेति परलोकविष्टपं परलोकभुवनं
नित्यस्यायि प्रसिद्धिर्हार्जितस्य परलोके गणनास्तीति वाङ्मया
नरप्रेमणा अथ च परलोकानां शत्रुलोकानां विष्टपं भुवनं नि
तस्यायि मद्रं प्रेक्षानिरतमस्तेवेति लोकाः सामान्यप्रजा
स्तेषां चेतांस्येव सैनिकास्तेषां दार्द्रेयमंजनामिति यावत् वि
दधीतेति विधौ लिट् लोकचित्तरंजनयास्याभयविधमपि य

परलोकविष्टपमिदं नित्यस्यायीति वाङ्मयान्नपतिः
विदधीतलोके च तस्मै निकदादृढानियतिरेका ९७
परिज्ञाणे धियंकापि मत्वा शक्तिः प्रगीयते यथा
दर्शितया लोक इहामुत्र मतलिका ९८ चेत्त्रा
दिसंस्कारनिवासमुख्यक्रियाविधिर्दानचद्रुक्त्य
वेत्ताः सत्कार्यसाहाय्यमितीयमद्वारात्तादृढं
इकरीनिषेधा ९९

लोकभुवनं नमयदायि भवेदिति यत एषा दृढानियतिः
सैनिकरंजनयेव परलोके दशाप्तिरिति भावः ९७ परिज्ञा
णे धितिया नीमानि हर्षदोरे परिज्ञाणानुक्तानि तन्मथ इयं द
यालक्षणाकापि मत्वा शक्तिः प्रकर्षणन्यात्कर्षे
णीयते मुख्यत्वदर्शयति येयति लोके सामान्यजने मतलि
कामद्रम ९८ चेत्त्रादोत्यादिशब्देन उद्यानवाद्यादिपरिग्रहः

सं. प्र.
५१४

तेषां च संस्कारविधिः सेतुः कल्यादिबंधनवारिप्रवाहणं निवा
सो वा मस्थानं तन्मात्मानितदादीनि आदिना गोगृहाङ्गनादिपरि
ग्रहः तेषां क्रियाविधिः सम्यगवस्थया व्यवस्थापना कालेका
ले जीर्णोद्धारणतया निर्यनानां सामाजीनिर्वाहार्थं धनदानं वा
हृत्तिः साधुकारादिसात्वनाश्रयेत्ता प्रतिजागरणं सत्कार्यं अत्र
बादौ साहाय्यमौचित्यात् तस्मात्प्रोपरिक्रयारि अदेति प्रकाशे

अत्रार्जकपरिज्ञानमुद्यशक्तौ प्रगतनैः दृष्टान्तिता
नवशरीराजावधेयक्रियालकः ५० सकितार्जक
महोक्तयोगक्षेमाशयोदतः निलोत्तमसने सम्य
क्तास्मैचित्कार्यधारिणे ५१ अथ्यताधिष्ठितेश्मन्ना
त्तया प्रगणे त्रयेत असंस्कृतं स्यात्पन्मात्रं यन्त्रा
रोपणमम ५२ ॥

न इयमिति दया ५० अत्र शेषरक्त्यं प्रस्तावयितुमुपक्रम
ते अत्रेति अत्रार्जकपरिज्ञानमुद्यशक्तौ दयाव्यायां ५० सकि
लेति किलेति वार्तायां अयत इदमित्यर्थः आशयावांक्ष्योदनेन
प्रमतिः सम्यगिति दिव्यादिदानपूर्वं ५० अथ्यतेति भरो यत्प्रति
मिनेधिकारितेश्मन्नेति परप्रचारदानादानादिना विदितसदस
दुतोते असंस्कृतं विस्तृतं न स्यापितं पन्मात्रं पारप्रमाणं भवेत् ५२

ततश्चेदमत्र न्यायमित्यादयन्विद्येति अत्र सर्वसंस्कारकारणानां
निष्ठादथातया जागर्ग्यं कारणानि च यथापि यत्किमिदं तत्र चा
त्वं दं बलिदृष्ट्या भावं तथा त्वंच यदि यथा समन्तात्पदता संस्कृ
ता च स्यात् तच्चार्जकविषयपूर्वोक्ताधिकारिगुणार्थी नमिति
यावत्तेषु परिज्ञानमुद्यशक्तिर्न प्रकटीक्रियते तावत्कृतस्य स
दुयोग इति सस्येन त्वया कृतेन सत्यलयेनेदं कृतं यन्त्रं न कृति

अन्विष्टकारणान्यत्र तथा जागर्ग्यमादरात् यथा कृ
तमकृतेन त्वया नेदं कृतिष्यति ५३ दिनादिने ह
दमिदं भवेन्मथरापि पतं कयमिच्छतीति यथापि
पश्चेत्तदमत्र जात्यपीति हरीकृतिरेव युक्ता ५४
अत्रापि अयते भोसः संबन्धो न्यायवर्तनी प्राप्ता
धिकृतिरस्यासीदयस्यः कश्चिदपि मः ५५

अति कृतिर्लोभविष्यति यथा तथा दरा जागर्ग्यमिति ५३ तथा
हीति निदर्शनां योतयति दिनादिनमिति इदं यथापि पतं दिना
दिनं मम कयं हृदं हृदि प्रातं भवेदिति यथापि पाराजायदोच्छ
तिततर्दिशमत्र समर्पकेषु ५४ अत्रापि अयते भोसः संबन्धो न्यायवर्तनी प्राप्ता
यां अमोम इति अमोस्मै ह इति तस्य नाम मे ह इति च यवनभा
षये श्वरदासमाचक्षते अयिम इति उपरोधादतया पर्यवयो
ज्यः ५५

सं. प्र.
५५

तथेतिपर्यनुयोगानर्हो आशयादीर्घतस्यास्तासिमात्राजयीः
सोम्यतत्क्षणयेन ५५ जातिनिजातकस्मिंश्चिदद्वितस्यमित्र
सहतेनक्तचरित्रेणविदः ततचितः अर्जकपतः समर्जकप
क्षयातस्तयोगक्षेमादिचिंताहरीकार्योयप्रभृतिनतदपेक्षाविद्य
तइत्यर्थः ५५ मयोक्तकर्तव्यमेवपरंतियदवशिष्यतइत्याह या
चइतिअत्रसमर्थितेवोपपत्ताकमनुमतिमनुतोयावे लाचवम
वेद्यापीदमेवसाधित्याह किंनइतिप्रतिदिनंवलयाद्यादानेनाति

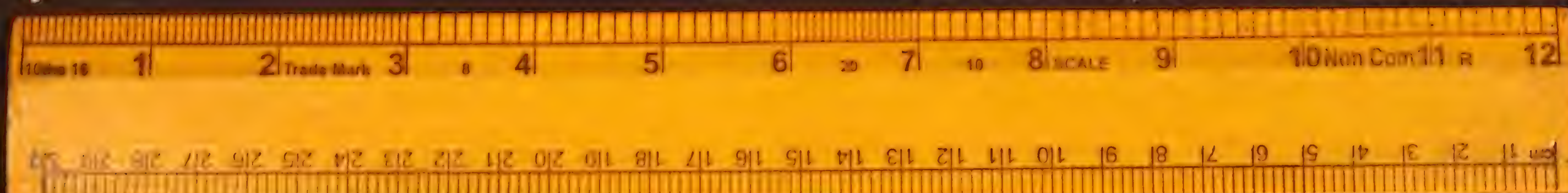
सतथायिकृतिश्रद्धार्जकादंडप्रयोगतः अपोपिउ
त्समुत्रद्वमतिराशास्त्रराजमीः ५५ जाततद्वत्रविदे
सौराज्यायदान्मदोगतः उवादाजकयत्तोयहरीका
योमयाधुवं ५५ यावेवोनुमतिंकिंनः शिरस्तापेनवि
यतां अन्वदंयुगपत्सर्वंदायतांसावमास्यतां ५८
नहेयंकिंचिदप्यत्रद्वयद्वयार्दवस्तुपु अनेनआद्य
शीलेनकाण्येक्षानविद्यते ५५ ॥

यतानः शिरस्तापेनशिरः शूलेनकिंफलंनकिंचिदपिसेत्प
तीतिवलाद्यादानप्रयासेनशिरस्तापवकेवलंफलमिति
किंप्रनत्रसाधुविधेयमित्याह युगपदितिप्रस्माभिरितिशेषः ५८
नंदेयमितिद्वयंसाक्षादनंद्याहं द्रव्यकेयंवस्तुनातं इदमे
वप्रशस्यमित्याह अनेनेति अनेनयुगपदपक्षारस्तलोपश
स्तचरितेनकाण्येक्षानविद्यते अपेक्षाणीयस्यसर्वेणैकपदेप
वसमुचिततारितिभावः ५५

इत्युक्तेऽणाम्भुश्रितिरित्याह तथाचेति यथेच्छमनर्ग
तं सर्वसंचयाज्ञेगः परानपेक्षाणदंशदंशयभावादपवर्ग
श्चेति ८० अतःपरमितिकर्तव्यस्यनिखिलतयासम्पादनात्
भवतामपेक्षाममनशिष्यतेइत्यंचममार्थसिद्धिरित्याह त
थाचेति तथाचभवदपेक्षाभावेवेतनंवर्षषण्मासादिनियते
वस्त्राद्यादिदानं श्रुत्यातत्कालोपयोगियोगक्षेमादिपालना

तथाचनिरपेक्षाण्यथेच्छंचरतामिह भोगापव
र्गेनियतोभवेतामितिनिश्चितं ८० अतःपरंचभव
तामपेक्षापिनशिष्यते तथावेतनंश्रुत्यानयोगेण
मदन्वये ५५ सयेत्यनियतोसम्पत्त्यापितायांय
दीहवः कश्चित्पर्यनुयुक्तेस्यनिग्रहोसुखकानिमा ५५
निशम्यशासनंतस्यमुखाद्वयपरिस्तुताः विच्छा
यायुगपदाहूनपनीयोचुरादरात् ५५ ॥

मदन्वयेमत्रःश्रवणे ५५ मयेति इत्यमुक्तप्रकारेणइहास्यां
स्थापितायांनियतोवोपपन्नमथेपर्यनुयुक्ते शिद्धान्तरु
ते अस्यपर्यनुयोक्तः मयानिग्रहोदोविधेयः सचमुखका
तिमामुखकजलापेना ५५ निशम्येति निशम्यसाकृत
मिदमितिधियामृष्य भयपरिस्तुताभयेनवायोतरमभियाताः
विच्छायादम्यप्रायमाताः उपनीयसंमार्गनिवृत्त्य ५५

सं.प्र.
५१६

भद्रमिति अस्मात्सर्वविशेषेषु गुरुतात्वं दत्तमिति भद्रं
देहिभद्रं वा तेस्तु यि गितिसामान्यनिर्देशेनाविधिनापराधत्वं
स्वात्मनिस्त्वयति ईदृशचर्यायाः परमितादिदृश्या कथं
चापि निरपेक्षाः संतः ५३ किं विदुतथियो वीजसूत्रमाह रित्या
ह कथंचेति विनयादा इति यदिकथंचन परमत्वेनाविनयवा
तो देव्यति तर्हि सापितया हरो कार्या कथंचन तत्त्वमेवेदं शीम्

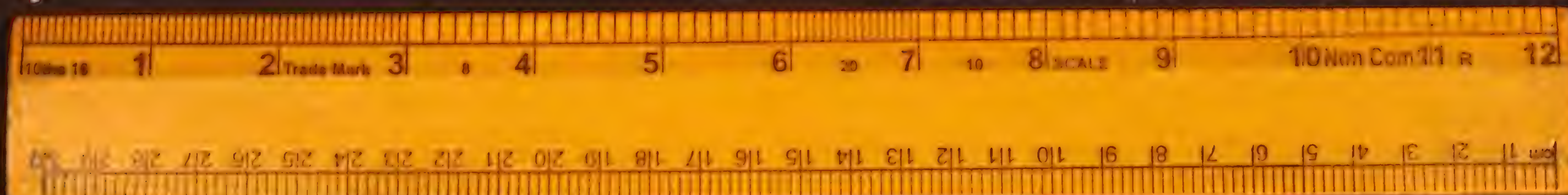
भद्रं यि गितिसामान्यनिर्देशेनाविधिनापराधत्वं
मः कथंचापि भवेत्संवा विदुतमे ५३ कथंचेमाः प्र
जाः सम्यक् विनयादा गुणाकर उन्मूलयितमेवाते सु
खात्रिर्याति भारती ५४ इत्यथि कृताराजनेते वय
मवदयः चरितं भूपतीनां तत्प्रमाणं वस्तुनिर्णये ५५
निशम्य विनयोक्तिं किंचिच्छिष्टिलिता शयः विनी
यकोपं स्वाहृत्वा बोधयामास तावतान् ५६ ॥

न्यातनी वार्ता करोषीति ५४ स्वेष्टाय यितं वधमियदथि रूढा
नत वयं राजविधेयमिमांश्चाह रित्याह इत्यतीति श्रुतेता
वदोयने प्रवृद्धयोऽप्यवदयः साव्याय प्रादिएः भावेस्तस्माच्चिते
राजर्था रेव प्रमाणमित्याह चरितमिति ५५ निशम्येति विन
योक्तिमिति नैते कथंचनापितदविनयां प्रमाणिन इति मृदुकता
शयः स्वाहृत्वा प्रकाशेना ५६

अवथायेति अवथायचित्रं सन्धार्य अत्र व्यवहारवर्तनौ साव्या
र्धमित्याय प्रदो न स्वाभिभूतभावकार्यभार्यादिसंवेयपरिय
दः समर्जकविद्यासपवेतदास्तरितितस्मै वराब्धी उपरितन
साव्यादिभूमिकावस्थितिर्विराजत इति ५७ वास्तुदाब्धिमेव
विदुतेति सम्यगिति सम्यगिति प्रत्यक्षपरोक्षावेक्षया योगदे
ममवापिताः एते समर्जकाः यतन्ते व्यवहारसमर्जनानि

अवथायनिवृत्त्यधं साव्यायं यच्चोत्रमे तत्समर्ज
कविद्यासवास्तुदाब्धी विराजते ५७ सम्यग्निवा
सिता एते चेयतन्ते नरादरात् विभातितदियं सम्य
ग्राज्यस्थितिरनन्तरा ५८ हिंसातोभो परस्मैपृष्ट
ष्टेकृतादयामती वलादित्वा एते चेष्टां सर्वं त्वज्ज
समायते ५९ ॥

तत्समर्जयो भवन्तीति अन्तरादरादान्तरप्रेमणा अन्तरादरं
प्रदित्वा ५८ उक्तमर्थं व्यतिरेकेण स्फुटयति हिंसातोभा
विति प्रसक्तोऽतः कृता प्रसार्यतर्कः पृष्टेकृतादरीक
तपसां समर्जकानां सर्वमेभ्यः प्रादेयं करदिकं त्वज्ज समा
यते श्रुत्य प्राये जायते इत्यर्थः ५९ ॥

सं.प्र.
५१७

अत्रैवदृष्टान्तबाजेनाह तथादीति किमिदमिति कियन्मूल्य
मित्यर्थः गोयुगंगामियुनंसवत्सावागोः अस्मात्समर्जकात्
मंदादरोसावस्मात्सामीलोभेनबलादस्मद्विद्यानेसजोभृदि
तिसमर्जनयापोरेशिथिताभरोदिति ५० मंदेति अत्रसम
र्जकेमन्देमन्दारेदैमन्याश्रियांसर्वविमर्दिन्याहेमंतसंवधि
न्याश्रियांशारदीश्रियंसर्वसमसमृद्धिलक्षणश्रियंप्रहसंता
शरदारंभेपिहेमंतयापोरतदनपेक्षणाज्जातेत्यर्थः वत्तादि

तथादिकिमिदं नामगोयुगंतयदाबलात् द्विये
तास्मादसौदीनोनेनमंदादरोभवेत् ५० मन्देव
प्रहसन्पांचदैमन्यांशारदीश्रियम् वत्तात्संज्ञ
चित्तोगानांकारुचिर्वीजजायते ५१ इतो नशिता
प्रभयाकाशतरुदम्बजाः समान्याः सहसोदु
गंसेविदामासरादरात् ५२

ति अनिच्छतामपिभवतां देवविपत्त्या संकृचितां गानां विपदा
वृत्तकर्तव्यजातानां कारुचिः काशेभाबोजनगतिजायते नका
चिदित्यर्थः ५१ इतीति सर्वथा समर्जकपालना विधेयेति स्म
पिशितावृष्यारविप्रभया उदुष्येति किमभिप्रायमिदमस्य
राजोवच इति विज्ञयादराच्छ्रुति शयेन सेविदामासरांगोचकः
सत्यमिदमिति शिरसोवभ्रवरित्यर्थः ५२

अवश्यकर्तव्यतादस्यार्थस्य किमिति राजासौ प्रकटीकृत्य न सभा
यांसमुद्घाटितः किमिति वा तैरपि सस्यैः स्वदोषापसरणार्थं नास्मै
प्रकटीकृत्य सचित्तश्चतश्चाह यामरत्वमिति तत्पामरत्वमेवानी
वप्रकृतिर्यदान्तरस्य गोप्यस्यार्थस्य स्वपरलजावदस्य वदिक्रि
या प्रकटीकरणं इति एषा देवानां संपत्तिर्देवो संपदेत्यर्थः यद
न्तरस्य वा स्य प्रकटीभूतस्यान्तरक्रिया गोप्यतापादना परोक्ष
प्रियादिदेवा इति श्रुतेः ५३ अत्रैव समर्जकपालने कविर्भरय

यामरत्वं हितज्ञामयदोतरवदिक्रिया संपत्तिरेषा
देवानां मंतरस्यान्तरक्रिया ५३ कथास्तलयतां परा
वरमयीर्विदो निश्चयो यमर्जक इदं देवमवतिकोश
तोभृताम प्रतिक्षणमुपाधिभिर्व्ययितपस्रत्ना
यदोनजातविकलो भवेत् तन्निरवात्रथीशालिना

म. ५४ ॥

ति कथा इति परावरमयीः किं वस्तु परं कालांतरस्यापि किं
वाः वरं सपोनश्चरमिति कथास्तलयतां नूनाधिकं विचारयं
ताविदुषामयं निश्चयः प्रतिज्ञातमर्थं समर्थयति प्रतिक्षणमि
ति कोशाश्चुपाधिभिस्तत्र कार्यवशेन प्रतिक्षणं व्ययितो व्ययी
कृतो नूतनोत्पत्तमावाच्छेदमेव विकली भवति अयं त्वसमर्ज
कलक्षणः कोशान्तरत्वापदत्वात् जातविकलो भवतीति श्रुतिरेकः ५४

सं.प्र.
५१८

अन्यथापि त्रैवभरति सूचयति तस्मादिति किं वित्तादृशेन हि
भ्रान्त्यदयश्च तत्तुक्तकोशकोशगतांतिरिति नामेति प्राका
र्ये तथाच संवादवृत्तार्थक्रियोदयात्प्रमोदयेन कस्यैवार्थोच
वृत्ततात्कोशतं अन्यथापि कोशतं साधयति काल इति यथा
काले विक्रमन काले शस्त्रे कोशः ऊद्युतमा मोदमावहति त
सावर्जिककोशः कालग्रामोदं दह्यमावहेत ५५ प्रमोदं स

तस्माद्भ्रान्तिरियं नामकोशकोशगताविदां कोशे
सावर्जिको नामकालग्रामोदमावहेत ५५ नैक
यं विषयसमीक्षया कमीषां श्लाघा नानुगतिसदा
दयामणौ न रम्योसौ सचटितपवशादरेण राजे
देगमणिरमलोदयाभिधानः ५६ ॥

वैविध्यकत्वाजगतिश्लाघा नानुवापादकानां दयारत्ना
नां विषयपरीक्षया कस्मिन्विषये कीदृशी दयाविधेयेति
विचारणायानेकयेनेकयात्वे सत्यपि प्रमोदमावहति त
लापवृत्तिप्रक्रांततादय्यदीक्रियमाणः सर्वदितकारि
ताद्रम्यः सचटितः सर्वदोषकलेकोकनारदितो मलोदया
भिधानो मणिरादरेण राजा राजे देवावेक्षणीयः ५६ ॥

किं नामकोसावित्यदिशति प्रवृत्त्येति प्रवृत्त्यबाले मुहूर्ते जाग
रित्तास्ते जस्रोदया यथास्यानसमर्पणेनाजपागायत्रीसफ
लयिता विधेयक्रियेवेति सहायेतृतीयाविधेययावश्यकर्त
व्ययासंयोगासादिरूपयाक्रिययामहेत्यर्थः निष्पत्तिमिति स्व
परपक्षमनादित्येवार्थः कल्पते इति पतङ्गपालकेन राजे
त्यर्थः ५८ स्वयमवध्याक्तिपालने मुहूर्तफलमाह अवध्याक्ता

प्रवृत्त्याद्व्यातत्रेजे विधेयक्रियया नृपैः निष्पत्ते
सदृशास्यायपाल्यावध्याक्तिरादरात् ५७ इयं सा
सर्वरत्नानां रत्ने लोके दयाविदां येयमं लोकमाभू
ष्यलोकानन्त्यायकल्पते ५८ अवध्याक्तौ स्वयं
राजा दीरनीरविवेचनात् सर्वाण्यपेक्षणीयतग
तिर्मुक्तामयास्थितिः ५९ ॥

वित्तिप्रेममनोवर्णनोपलः परियक्षेयस्य मुक्तामयास्थितिर्म
क्रूरोगास्थितिर्जीवनकालो यस्य दीरनीरविवेचने सारासारभा
गादानपरित्यागो हंसेन च स्वतज्ज्वदेन मुक्तामयी मौक्तिकप्र
बुरास्थितिः प्राणधारणाय तत्रादृशी गतिर्व्यवहारप्राप्यते अ
नर्थमुक्तामये तत्र प्रवृत्तवो बोध्यः ५९ ॥

सं. प्र. करणेति करणेतिफलबलादिद्वयेः सायनेः मर्मजागरणे
 ५१५ मर्मजागरणायने समाहितचित्तेन भावं अथचस्तेरिति अथ
 स्वेव करणेर्दशनस्पर्शनश्रवणादिभिस्तुक्तिर्मर्मसत्तासत्ता
 नेतत्प्राप्तिक्रियाये अथयेयं तथाययामर्वैः स्वकीयत्वमननाद
 सोनृपो गृह्ये रदस्यमावेयते निवेद्यते इति ॥ अथयेयाक्तिपातने
 वांतरफलमाद इत्यमिति पाणिपातनमनेयेनोक्तोचादिग्रह

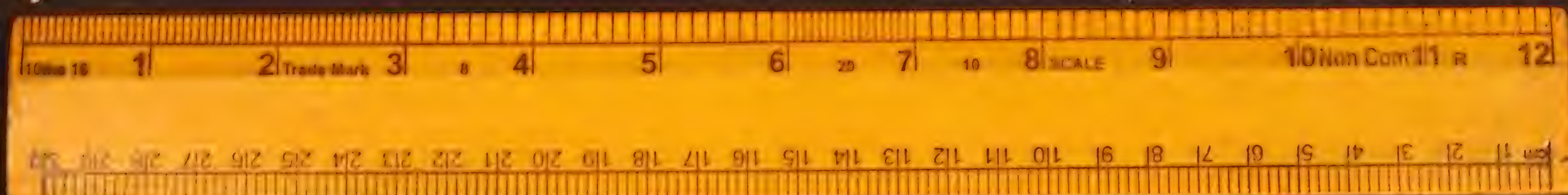
करणेः स्वेवयेयाक्तिर्मर्मजागरणे तथा अथयेयं य
 यासर्वैर्गृह्यमावेयते न्यः ॥ इत्यं रासास्वयेतोके
 वेदिते पाणिपातने अनर्थाय कृतोरया धातुका
 र्थाधिकारिणां ॥ निदर्शितमिदं यैरनामीराखल
 पृथ्वः मदिष्याजन्ययाजातसंदिष्टेभ्यथापरा ॥
 स्वामिन्यराधिपत्यं ते चित्रमाभाति मेपना यथाय
 राधिपतितातवाहं स्पंच निश्चितम् ॥ १३ ॥

ए ॥ अत्रापिशेखरयतिनिदर्शितमिति जन्माजनविदिता
 महाकलीना जात्वितिकस्मिंश्चिदिने ॥ १२ विवृमिति विस्म
 यविधायि यथातवयराधिपत्ये सत्पय्यराधिपतिताम्याश
 न्यभ्रष्टं भवेदिति भावः तेन चाह मथानीचायथायश्चित्त
 न्यथास्तासपतिता निश्चितं स्पामवेयमिति ॥ १३ ॥

तवाथवाः धूरिति स्थितिः रथकाष्टायं च इति शब्दः सन्देशपरि
 त्तमोक्तो ४ लिपिमिति श्लोकद्वयवृत्तोलिपिसन्दिष्टो सन्देशप्रेषि
 त्तां शोलाय लिपिमिति लिपिग्रहणमेतद्वचनस्योचितत्वेनाचान्य
 तां प्रतिपादयति लिखिताक्षरविन्यासेदिति पिशब्दः प्रयुज्यते
 स्त्रीपर्यनुयोगात्रतास्यते अतएव स्वयमिति स्वयमेवोत्तरलोख
 ने समाहितता प्रतिपत्तये अथवा वस्तुस्थितिकथनार्थं स्वयं
 दृष्टं भरादिति पर्यनुयोगावर्णभावोत्तरार्थं इयं स्त्रीति वक्तो

स्वभृत्याचरितां वीक्ष्य ज्ञान्मृद्विदिनादिने मन्येनि
 संधिद्वयेयं गजधूर्विगलिष्यति ४ लिपिमालोच्य
 सन्दिष्टो नताम्योसौ स्वयं भरात अनुभिततया राज्ञी
 स्त्रीति मत्वा समादये ५ विविद्योत्तरमस्यासौ सन्दि
 देशपुनश्चुते शोवाजोपेक्षणेयं ते पापादस्माद्वरी
 यसौ ८ ॥

किंचातये विकलेयमिति मत्तानभिज्ञतया समादये पतदा
 तानभिज्ञोदमिति गजनिमीलिकयोत्तरयांचकार ५ विवि
 चेति अनभिज्ञोदमित्युत्तरं गतोसौ विविद्यगजनिमीलिके
 यमिति ग्रामिति मतमिदं भवदत्तरं परं त्वियंतवयाजेनात्रा
 प्रउपेक्षणे पेक्षाक्रियास्मात्स्वभृत्या ज्ञान्मृद्विदिनादिना
 धापाद्वरीयसी उद्योय्यापुपेक्षणात्पापतरा ८ ॥

सं. प्र
५२०

अत्रैव निष्ठासंवादेन प्रमाणमुपन्यस्यति आहुयेति यस्य कार्यं
परहस्ते स्थापितस्य च परदिने प्रतिक्रिया विधेया भवेत्तत्कार्यं
परहस्ते जातपिन्यासत्वेन न स्थाप्यमिति मनोविलं शयवासेन
याचेष्टावाथनेन कृतमलेयतः कश्चिदेव कृती तत्तच्छेष्टार्थतत्
त्वेन भवदृश इति निशम्यतां स्फुटमेव त्वया श्रूयतां किं तद्विराट्
विधेय इति अर्जककार्येषु स्वार्थेव व्यासभाजनं विधेयः तत्कार्यं
स्वात्मनैवावधातव्यमिति ८ तत्रेति शुभाशुभफलवाहक

आहुनिष्ठासंवादेन प्रमाणमुपन्यस्यति न तत्परवशे
जातस्याप्यकार्यमनोविलं संज्ञया वा कृतं कश्चि
त्कृती ततो निशम्यतां विधेयैर्जककार्येषु स्वपदव्यास
भाजनं ८ तत्र गता समर्थेन तया भाव्यमिति स्थितिः
प्रमादमदितो पीत्वा निर्वाहोत्रकथं भवेत् ५

तेन सर्वप्रमिदपरलोके समर्थयतीति पचायपिसमर्थः समर्थ
कः समाधायकस्तेन समर्थेन भाव्यं स्वकृतम्यकर्मणः श्रयं भावः
किं विज्ञेयमेकेषां जोषेत्तणादिना तव भवतनामगुप्ताशयं त
तत्र तसर्वद्रष्टृपालिते परलोके न व्याजावकाश इति किं तत्र स
माधानं इति स्थितिर्मर्यादेवावच्छेद्यार्थः श्रयं समर्जकदया
यां समाहितो न भाव्यमित्यादप्रमादेति निर्वाहः कार्यसिद्धिः प्र
वसर्वदशैकाभिमुखं भवं भवेदिति तत्र व्याजादिकथनं न कथं
चनापि सेतव्यतीति भावः ५

अत्र प्रतीतिदार्ढ्याय स्वेष्टदेवं संवादयति यत्रेति हजरतिनेति
प्रक्षरभ्रुतिनीत्यासदजरतिनेति लभ्यते इति प्रागेवोक्तं प्रायेण
देतादृशमेवैतन्मतेन राजा भवति राजा वा तदाख्यो लभते इति
श्रुत्यं १० तद्वचनं वक्ति मदीय इति प्रतरः काष्ठशिलादिनिर्मि
तस्तरणोपायः आदिना सेतसीमादिप्रदः तस्य दोषः शैथि
त्यजीर्णतादि पादरिखातः पादसवलनेन कष्टमदेति व

यत्रेति प्रमादो गजत्वधुनापितेन हजरतिना अम
राहारकना प्रागीते श्रुत्येति कृतकृत्यः १० मदीय
देशे प्रतरादिदोषान्मेवादिपूयस्य गतागतेन चेत्ता
दरिखात उदेति कष्टं तदत्र मेका गतिरुत्तरस्य ॥
तस्माद्यथापि पत्न्या ग्रहारे स्वीकुरुते ततः शोभय
चरणं चाज्ञाकारित्वशयने यरेत् ॥ ॥

आदिमरणं तं अत्र परलोके उत्तरस्य का गतिः किमिति भ
वदपिते देश इयमवस्था जातेति प्रश्ने किमिदं मया प्रदीय
तेत्यर्थः ॥ फलितमर्थं संक्षिप्य सन्दिशति तस्मादिति आ
धिपत्यमेवाग्रहारः प्रसादार्पितं वस्तु ततश्च शीघ्रं स्वीकुरुते
तदन्तस्वात्मनि प्रवृत्तमन्यते स ग्राह्यकारित्वमेव शयने तत्र प्रभुत
वशे प्रभोभावः प्रभुत्वं शोभयते देवचरणं चरेत् निदध्यात्
प्रभुभजास्तं करोतीत्यर्थः ॥

सं.प्र.
५२१

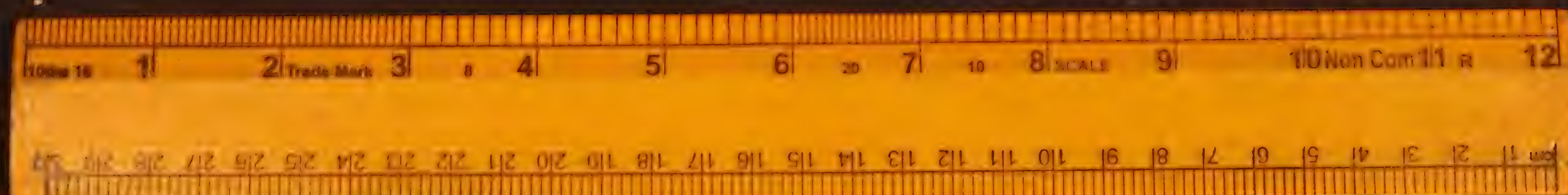
तेनेतिस्वानुरूपेणराजोचिताइस्वरेणतस्येत्याथिपत्यायह
गस्वीकारादेः सन्धिर्दीर्घातदस्तादाथिपत्यादिनकदाचिद
पिचलतोत्पत्त्यः ॥ १३ ॥ अन्यच्चविधेयमस्यविधेयमित्याह चो
दनाइतिचोदनाः शास्त्रेदिताः परम्परायातावाकाह्यामुत्कर्षे
ताश्चोदना विभूष्याश्चलङ्कारणीयाः ॥ १४ ॥ स्वस्वेतियथातन्म

तेनाम्यस्वानुरूपेणविधेयंयच्चकिञ्चन तत्पार
प्रापणेनादौतस्यसंधिर्विधीयते ॥ १३ ॥ चोदना
आपियाःकाश्चित्काष्टांशपय्यताभरात विभू
ष्यालोकसंस्थेयंयथासेभूषितामवेत ॥ १४ ॥ स्वस्वा
शयानुसारेणप्रज्ञानियतयश्चयाः ताःशपय्यदि
तांशंसांस्याप्याःस्वस्यानशादरात ॥ १५ ॥ आत्माक
तोश्चासनेसत्रिवेषपथीरर्भन्तापथामार्यैर्विधेयं
थारावृद्धिःकस्यनेयंप्रमादात्रैवशास्त्रेःकारणंमे
दबुद्धेः ॥ १६ ॥

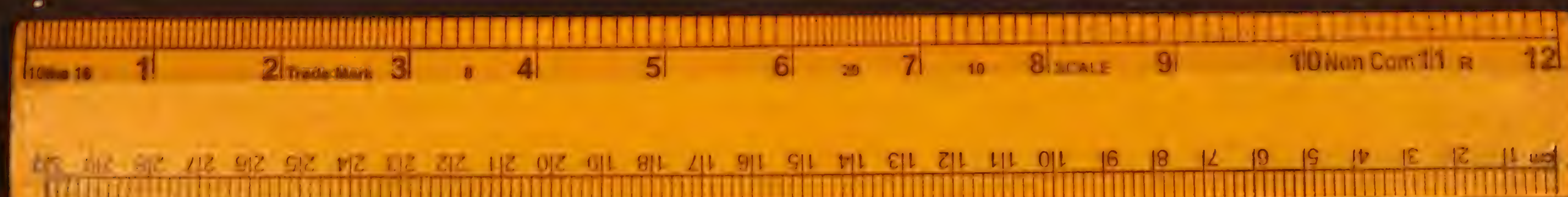
त्वादित्तांशोदेतितयास्वस्यानेस्याप्याः ॥ १५ ॥ आत्मेति पथं
दितं यागसर्वोर्ध्वभूमिः नैवस्यनीचतस्य यदङ्गंउन्नतंप
दमवाप्येयोलचुर्हलयेवमपतेदितिध्रुवं पौलशोस्वरगतोद
घत्कणः पूर्णमारुतधृतः पतत्यथइति ॥ १६ ॥

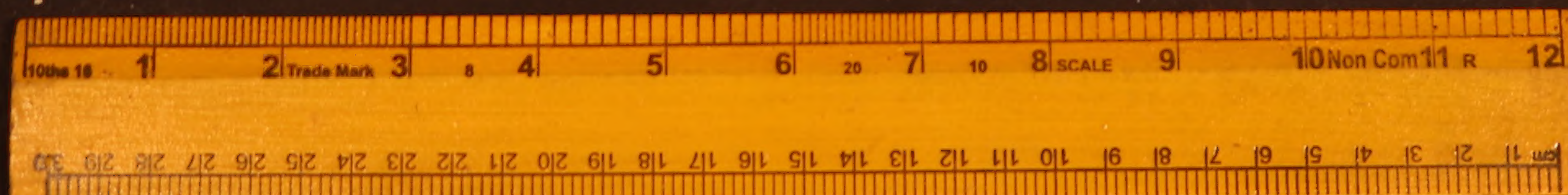

संख्या

Handwritten notes in Devanagari script, including 'संख्या' (Number) and 'दिनांक' (Date).

